

ქსენოქოსი

ზრუნველი
სახეობები

მრ ნიბნაღ

გაერთიანებული
საბჭოთა საგარეო
თბილისი
1965

ნიმნი პიკველი

ქართული ლიგერაგურის
ისტორია (XIX ს.)

პროფ. დ. გამეზარდაშვილის რედაქციით

წინასიტყვაობა

ქართული ლიტერატურის ისტორია მეცნიერული კვლევის საგნად მხოლოდ უკანასკნელი 25 წლის განმავლობაში იქცა. მანამდე ცდაც კი არ ყოფილა, რომ ეს მეტად მდიდარი ქვეყანა ნაწილობრივ მაინც ყოფილიყო შესწავლილი. პირველი ცდა ამ მხრივ პროფ. ალექსანდრე ხახანაშვილს ეკუთვნის, რომელმაც დიდი სამსახური გაუწია ჩვენი ლიტერატურის კვლევის საქმეს და ამ მუშაობას სათავე დაუდო. მართალია, მის შრომას ნაკლიცა სდევს, მასში არ არის არც მეთოდოლოგიური ერთიანობა, არც ავტორთა ღრმა ანალიზი და სხვ., მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, მისი ინიციატივა მაინც დიდია და მნიშვნელოვანი. ალ. ხახანაშვილმა თუ სალიტერატურო მასალის დამუშავება ვერ შეძლო ჯეროვნად, სამაგიეროდ მრავალი მასალა მოიყვანა სისტემაში, რითაც შემდგომ მკვლევარს გზა გაუადვილა.

შემდეგი შრომა პროფ. კ. კეკელიძეს ეკუთვნის. მისი ორტომიანი „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, რომელიც XIX საუკუნემდე მოდის, დიდი შენაძენია ჩვენი მეცნიერებისათვის.

შეიძლება ამ შრომაშიც ზოგი რამ არ გვაკმაყოფილებდეს, მაგრამ ნუ დაგვაფიქვდება, რომ ასეთ მუშაობას მკვლევართა მთელი თაობები სჭირდება. კორნელი კეკელიძეს მხოლოდ სისტემად დალაგებული მასალა რომ მოეცა, მისი დამსახურება ქართული ლიტერატურის წინაშე მაინც დიდი იქნებოდა.

კორნელი კეკელიძის გამოკვლევამ ქართველ საზოგადოებას დაანახა ის აუარებელი სიმდიდრე, რომელიც ქართველ ერს აქვს, მომავალ მკვლევარს კი პერსპექტივის უფრო შორს გადატანის საშუალება მისცა.

რაც შეეხება XIX საუკუნეს, აქ საკითხი უფრო სხვანაირად

დგას. მართალია, ეს მახლობელი საუკუნეა, მაგრამ ალ. ხახანაშვილის გარდა, ამ საუკუნის ლიტერატურულ დოკუმენტთა სისტემაში მოყვინა და ანალიზი არავის უცდია.

კიტა აბაშიძის „ეტიუდები“ ავტორების დამოუკიდებელი გარჩევაა მხოლოდ. უფრო მეცნიერული და ღრმა არის არჩილ ჯორჯაძის გამოკვლევა „მასალები ქართველი ინტელიგენციის ისტორიისათვის“, მაგრამ მას ლიტერატურის ისტორიისათვის მხოლოდ დამხმარე როლი ეკუთვნის. არის, რასაკვირველია, გამოკვლევები ცალკეულ ავტორთა შესახებ, რომელთაც ისტორიისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვთ როგორც დამხმარე მასალას, მაგრამ ეს გამოკვლევებიც მხოლოდ ზოგიერთების შესახებ არის დაწერილი. და თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ჩვენი ავტორების ნაწარმოებნი უურნალ-გაზეთებში არიან გაფანტულნი, ანდა ხელნაწერების სახით მუზეუმის თაროებზე ალაგიან, ნათელი გახდება ის სიძნელე, რომელიც ამ საუკუნის ლიტერატურის ისტორიის შეკვლევარს ურთულებს საქმეს. ეს — რაც შეეხება ლიტერატურას თავისთავად. მაგრამ ლიტერატურის ისტორიის დაწერა ისე ხომ არ შეიძლება, რომ იგი არ დაუკავშირდეს ერის ცხოვრების სხვა მხარეებსაც, როგორც მაგალითად პოლიტიკას, ეკონომიკას, განათლებას და სხვ. ეს საკითხებიც ჯერ შეუსწავლელი არიან. და ყველა ეს მიზეზი, რასაკვირველია, ჩვენს გამოკვლევასაც თავის დაღს დაასვა.

ლიტერატურის ისტორიის დაწერას წინ უნდა უძღოდეს ცალკეულ საკითხთა მონოგრაფიული შესწავლა-გამოკვლევანი, მაგრამ ეს არ მოხდა, და ლოდინი, რომ ოდესღაც ეს საქმე ნორმალურად დადგებოდა, რასაკვირველია, ჩვენს პირობებში ვერ გამართლდება. სადაც კი ხელი მიგვიწვდება, და რასაც კი გადავაქცევთ კვლევის საგნად, ყველაფერი ხელს შეუწყობს ლიტერატურათმცოდნეობის წინ წაწევას, და იმ ნაკლს, რაც ასეთ აჩქარებულ მუშაობას დაჰყვება, მომავალი გამოასწორებს. „კაბდომ იცის სამართალი, მალალ-დაბალს გაასწორებსო“, ამბობს ჩვენი ანდაზა. ამ მოსაზრებით დავიწყე ამ საკითხის კვლევა.

მართალია, ეს ჩემი „ისტორიაც“ ვერ იქნება სრული. პირიქით, შეიძლება მას ნაკლი მეტი აღმოაჩნდეს, ვიდრე ღირსება, მაგრამ

არა მგონია, რომ მცირე წვლილი მაინც არ შემქონდეს ჩვენი ლიტერატურის ისტორიის კვლევის საქმეში. ჩვენი მეცნიერება, დიდი ხნის მოღლილობის და უმოქმედობის შემდეგ, ამ უკანასკნელ ოცეულ წლებს აქეთ, არაჩვეულებრივი ტემპით ვითარდება და დიდი პერსპექტივები გვეშლებიან. გვინდა, რომ, სხვა დარგებთან ერთად, სალიტერატურო აზროვნებაც გაცხოველდეს, ახალი ამოცანები იქნას აღძრული... და გვგონია, რომ ამ მხრივაც ეს წინამდებარე წიგნი პატარა სამსახურის გაწევას შესძლებს. ავტორს არა აქვს ისეთი პრეტენზიები, რომ ყოველი ახალი ამოცანა საბოლოოდ გადაწყვეტილად ეჩვენებოდეს. პირიქით, დიდის სიფრთხილით აღვძარით ისეთი საკითხები, როგორც მაგალითად: ლიტერატურის მეცნიერების მეთოდოლოგიური მხარე; XVIII საუკ. ლიტერატურის ხასიათი, ალ. ჭავჭავაძის „ეპიკურიზმი“, ნიკ. ბარათაშვილის „პესიმიზმი“, „ვორონცოვის ეპოქა“, და სხვ.

მე არ გავიზიარე ის გაბატონებული შეხედულებანი, რომელთაც სკოლის პირველი კლასიდანვე ასწავლიან და ვცადე ახალი კუთხით კვლევა. დეე შემცდარი იყოს ჩემი გზა, აზროვნებას ხომ გამოცდის, და ჩემი მიზანიც შესრულებული იქნება.

ამას გარდა, ამ შრომის წერის დროს მე ვცდილობდი საშუალო ხაზის აღებას, რომ მკითხველთა ფართო წრისათვისაც არ ყოფილიყო მოსაწყენი და მძიმე, და არც სპეციალისტებისთვის ყოფილიყო ელემენტარული და უინტერესო. ძნელია ამ საშუალო ხაზზე დგომა, მაგრამ ჩვენი სინამდვილე ამას მოითხოვს და ჩვენც ანგარიშის გაწევა გვევალება. მინდა აღვნიშნო ერთი გარემოებაც: მიუხედავად იმისა, რომ ეს შრომა მხოლოდ ერთს საუკუნეს ეხება, მაინც ამ ორი წიგნის ფარგლები არ აღმოჩნდა საკმაო, რომ უფრო ვრცლად ყოფილიყო მსჯელობა თითოეული საკითხის შესახებ. მასალა დიდია, მას დასჭირდებოდა ოთხი და ხუთი წიგნი, რითაც გასაგებია წიგნის ერთგვარი კონსპექტიურობა. მაგრამ არა მგონია, რომ ეს მომენტი მკითხველმა ჩვენს წიგნს ნაკლად ჩაუთვალოს. წინასიტყვაობის დაწერა მეტ წილად ბოდიშის მოხდა არის მკითხველის წინაშე, ზოგჯერ კი — მოჩვენებითი თავმდაბლობა, რომლის უკანაც იმალება ავტორის ქედმაღლობა.

მინდა დავარწმუნო მკითხველი, რომ ამ შემთხვევაში არც ბოდიშს ვიხდი მის წინაშე, რადგან საბოდიშო არაფერი მაქვს, და

არც ქედმაღლობის გამოჩენა მინდა, რადგან მორიგი მუშა ვარ ჩვენი განათლების მომცდარ ყანაში. მე გაეკეთე ის, რის გაკეთებაც შეიძლებოდა, და თუ მკითხველი არ დაკმაყოფილდება, ეს იქნება ჩემთვის სასიხარულო. ჩანს, რომ ჩვენი აზრი მომწიფებულა და მომავალი გააკეთებს იმას, რის გაკეთებაც ამ წიგნის ავტორმა ვერ შეძლო.

ავტორი.

ქ. ქუთაისი,
9 მკათათყე, 1925 წ.

შენსავალი

ვიდრე შევეუდგებოდეთ XIX ს. ქართული ლიტერატურის ისტორიის მოთხრობას, საჭირო არის გაირკვეს ორი ძირითადი საკითხი:

ა) რა ცნება არის „ლიტერატურა“ და როგორ უნდა გვესმოდეს იგი;

ბ) როგორი უნდა იყოს ლიტერატურულ მოვლენათა კვლევის მეთოდი.

ეს ორი საკითხი სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვაგვარად არის გაგებული, და ჩვენი ვალია ამ ბევრნაირ პასუხებში, რომელსაც იძლეოდნენ და იძლევიან მეცნიერები, გამოვარკვიოთ ის საზომი, რომელსაც ჩვენ უნდა დავეყრდნოთ.

დავიწყოთ პირველი კითხვით: რა არის ლიტერატურა? ზოგი მეცნიერისათვის ამ ცნების საზღვრები ისეა გაფართოებული, რომ მასში ჰყვება სიტყვიერი თხზულების ყველა ფორმა. ზოგი კი ამ ცნების სფეროს ისე ავიწროებს, რომ გარეთ რჩებიან ისეთი ნაწარმოებნი, რომელნიც თავის თავადაც დიდ ღირებულებას წარმოადგენენ და „ვიწროდ“ გაგებულ ლიტერატურისთვისაც აუცილებელ საფუძველს შეადგენენ. გათვალისწინებული უნდა იყოს აგრეთვე ცნება „ლიტერატურის“ ცვალებადობა ეპოქების მიხედვით. სხვადასხვა დროს ეს სიტყვა სხვადასხვა აზრით იხმარებოდა. მაგალითად, რომაელები ცნებით *Literatura* გამოხატავდნენ იმასვე, რასაც ბერძნები — სიტყვა $\lambda\iota\tau\epsilon\rho\alpha\tau\upsilon\rho\iota\sigma$ -ით, ე. ი. გულისხმობდნენ არა თვით ლიტერატურას, თანამედროვე საერთო მიღებული გაგებით, არამედ ამ ლიტერატურის ფილოლოგიურ, გრამატიკულ თუ კრიტიკულ განხილვას.

გარდა ამისა, თვით სიტყვიერი თხზულებანი ქრონოლოგიური ნიშნითაც განიზომებიან. თუ რომელიმე ფოლიანტი უხსოვარ დროს ეკუთვნის, ყოველგვარი ნიშნის მიუხედავად იგი ექცევა ლიტერატურის ფარგლებში, ხოლო ახალი დროის დოკუმენტი, თუნდაც იმავე ხასიათისა და ღირსებით ბევრად უკეთესი, რომ მოაქციოთ

ლიტერატურის ფარგლებში, კომიკურ შთაბეჭდილებას მოახდენს. ამ უკანასკნელ მოვლენას, რასაკვირველია, თავისი ახსნა აქვს. ძველი დროიდან დარჩენილ დოკუმენტთა რიცხვი იმდენად მცირეა და ფრაგმენტული, რომ ყოველი ასოც კი, რომელიც მიემატება ამ ლარიბ სალაროს, დიდ მნიშვნელობას პოულობს. მაგრამ, მოუხედავად ამისა, მაინც არ შეიძლება დადგენილი არ იყოს ერთი პრინციპი, რომლის მიხედვითაც სიტყვიერ თხზულებათა ქვეყანაში უნდა ხერხდებოდეს მოვლენათა გარჩევა.

მართალია, ზედმიწევნითი ნორმების დადგენა ხელოვნების სფეროში ძნელია, მაგრამ ცდა მაინც უნდა იყოს, რომ ლოდიკური განმარტება მიეცეს ხმარებულ ცნებებს და კერძოდ კი „ლიტერატურის“ ცნებას. ერთგვარი ლოდიკური ოპერაცია არის საჭირო, რომ ნათელი გახდეს „ლიტერატურის“ სამყარო, ე. ი. განისაზღვროს და გამოიყოს ფაქტების ის რიგი, რომელიც შესწავლის ობიექტად უნდა იქცეს. პირველი შეხედვით შეიძლება მკითხველი გაცეზებულიც დარჩეს, რომ ამდენს ვლავარაკობთ ისეთ გასაგებ ცნებაზე, როგორიც არის „ლიტერატურა“. მაგრამ ცოტა ჩაკვირვებაა საჭირო იმის დასანახად, თუ როგორი ძნელი გასარკვევი და საზღვრებშიმყოფხაზავია ეს ყველასათვის ცნობილი და სიმპათიური სახელი.

აიღეთ რომელიმე „ლიტერატურის სახელმძღვანელო“ ან მეცნიერული გამოკვლევა და ნახავთ, რომ ერთმანეთშია არეული ცნებები: „ლიტერატურა“, „მწერლობა“, „სიტყვიერება“.

პირველი შეხედვით თითქოს აქ უცნაური არაფერია, მაგრამ თუ ამ სახელების ანალიზს მოვახდენთ, აღმოჩნდება რომ მათ შორის განსხვავება არსებობს. ეს განსხვავება უმთავრესად განვითარების მომენტებით განისაზღვრება.

სიტყვიერება არის შემოქმედების უძველესი ფორმა. მან არ იცის გაყინული ფორმები, რომ ერთხელ თქმული დარჩეს ისე, როგორც ითქვა. საუკუნიდან საუკუნეში გადადიოდა იგი ყოველგვარ პერგამენტების გარეშე, მუდამ ახალი სუნთქვით, ახალი განცდების შთაბერვით. მისი შემომქმედი — ხალხია, უპიროვნო და უსახელო. ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ მთელი მასა ერთადა ქმნიდა, არამედ იმას, რომ ერთის მიერ თქმული მეორეს მიერ იცვლებოდა. ან ემატებოდა, ან აკლდებოდა და სხვ... სიტყვიერებას არა აქვს ისტორია, რადგან იქ შემოქმედების თანმიმყოლობა არ არსებობს. აქ არის მხოლოდ წარმოების ვარიაციები, ზრდა, ცვლილება, რაც ისტორია არ არის.

ჯერ კიდევ მეორე საუკუნეში ჩ. წ. ა. პოლიბიუსს ისტორია

წარმოედგინა ფაქტთა მიზეზობრივ კავშირად, სადაც ერთი ფაქტი არის შედეგი წინა ფაქტისა და მიზეზი შემდგომისა. ისტორიის ასეთი განმარტება დღესაც შეურყეველია, ჩვენც ამ თვალსაზრისით ვხმარობთ ამ ცნებას, და ამავე აზრით ვამბობთ, რომ სიტყვიერება ისტორიის გარეშე არის დარჩენილი.

მართალია, სიტყვიერება ჯერ კიდევ ცოცხლობს, ხშირად წიგნის გავლენასაც ვამჩნევთ, მაგრამ ამ გარემოებამ შეცდომაში არ უნდა შეგვიყვანოს. სიტყვიერება უძველესი მოვლენაა და მისი გაიგივება ლიტერატურასთან, ამა თუ იმ მომენტის მიხედვით, შეუძლებელია. აქ შეგვიძლია მხოლოდ საუბარი წიგნის გავლენაზე, და ეს გავლენა იბადება იქ, სადაც სიტყვიერება გაქრობას იწყებს. სიტყვიერება — ეს ის მრავალსაუკუნოანი ეპოსია, რომლის ნაწყვეტები დღესაც თაობიდან თაობაზე გადადის, ის ზღაპრები, მითები და სხვ., რომელთა სათავე უხსოვარ დროიდან მომდინარეობს.

მწერლობა — სიტყვიერების შემდგომი ეტაპია. მწერლობის დასაწყისი წარწერებიდან მომდინარეობს, ლურსმული თუ სხვა სიმბოლიური ნიშნებით რომ ამოიკრებოდნენ ლითონზე, ქვაზე და მარმალალოზე. მართალია, პირველი წარწერები შემოქმედებას არ შეიცავენ, მაგრამ ეს არ არის საინტერესო. მთავრობათა განკარგულებანი, სახელმწიფო აქტები, საფინანსო ანგარიშები, საპატიო დეკრეტები, ეპიტაფიები და სხვ., აი უძველეს წარწერათა ხასიათი და შინაარსი. შემდეგ, მწერლობის ხასიათი ცვლილებას განიცდის. იწერება ყოველივე, რაც ადამიანს უნდა რომ შეინახოს. ასეთი ხასიათის მწერლობას ეკუთვნის ქრონიკები, კალენდრები, სიგელები, ნუსხები და მრავალი პრაქტიკული ხასიათის დოკუმენტები.

ხოლო როდესაც მწერლობა იქცევა მსოფლმხედველობის ფიქსაციის იარაღად, როდესაც ზნეობრივი სისტემები წერილობით ხასიათს იღებენ, როდესაც იდეალური ელემენტები ხორციელდებიან ნაწარმოების სახით, და მთელი ეს შემოქმედება თანმიმყოლობის გზით იწყებს განვითარებას, მაშინ მწერლობას ცვლის ლიტერატურა. აქ აღარ არის „პრაქტიკული დაინტერესება“, არც „საქმიანი კილო“, არამედ იდეალური მიზნების დასახვა, მსოფლიოს განჭვრეტა, ზნეობრივი ამაღლება, ესთეტიკური დაკმაყოფილება და სხვ. აქ უკვე გარკვეული საზღვარი გადის, რომლის იქითაც რჩება წერილობითი ძეგლები, როგორც მაგალითად, „ძეგლის-წერა“, *Leges barbarorum* ან *Corporis juris civilis*, აქეთ კი „ილიადა“, „ვეფხისტყაოსანი“, „ღვთაებრივი კომედია“, „ჰამლეტი“, „ფაუსტი“, „ადამიანური კომედია“ და სხვ., რომელთა ერთ კატეგორიაში მოქცევა შეუძლებელია. და თუ პირველი რიგის მოვლენებს ჩვენ მწერლო-

ბას ვუწოდებთ, მეორე რიგის მოვლენებს ჩვენ ვაძლევთ ლიტერატურის სახელწოდებას. რასაკვირველია, ეს ცნება პირობითია, მაგრამ საკითხის მახვილი თვით ცნებაზე კი არ ეშვება, არამედ მოვლენათა იმ წყებაზე, რომელთაც ამ სახელით გამოვარჩევთ. და რომ გასარჩევია ერთმანეთისაგან Magna charta noertatum, ან საფრანგეთის 1791 წლის კონსტიტუცია ფლობერის რომანებისაგან, თუ ჰეინეს ლექსებისაგან, აქ გვგონია რომ დავა შეუძლებელია. მაგრამ ის, რაც ლიტერატურის ფარგლებში მოვაქციეთ, ზოგადი აზრით დღესაც ლიტერატურა არის, მაგრამ ამ უკანასკნელ ცნებას უფრო ვიწრო და სპეციალური შინაარსი მიეცა. ამის მიზეზი ის იყო, რომ შემოქმედების დიფერენციაცია მოხდა, ცალკე დარგებად დანაწილდა, და ლიტერატურის სახელით დარჩა მხოლოდ მხატვრული მწერლობა. ჩვენც ამ აზრით ვინმართ ამ ცნებას. მაშასადამე, ცნება „ლიტერატურის“ არე შევიწროვდა, უფრო კონკრეტული შინაარსი მიიღო, მაგრამ გაურკვევლობა ჯერ კიდევ ბევრია.

ლიტერატურა — მხატვრული მწერლობაა, მაგრამ რომელი ნაწარმოები გამოვაცხადოთ მხატვრულად? აი აქ იშლება მეტად დიდი და ძნელად გასარკვევი ქვეყანა — ესთეტიკა. მაგრამ ეს ქვეყანა გაურკვეველი და შეუცნობელი როდია. თუ დღეს ესთეტიკა მკაცრ ფორმებშიღებული დისციპლინა არ არის, ამას ორი მიზეზი აქვს: 1) საგნის სიძნელე და 2) ესთეტიკური აზროვნების ნაკლებობა.

მეტ წილად ესთეტიკურ კითხვას არკვევდნენ ფილოსოფოსები, ისიც სხვათა შორის, და დამოუკიდებელი, სპეციალურად ესთეტიკური აზროვნება და ცნებათა ლოგიზაცია იშვიათად ყოფილა. და გვგონია, რომ ეს მეორე გარემოება უფრო იყო ესთეტიკის ცნებათა გაურკვევლობის მიზეზი, ვიდრე თვით საგნის ხასიათი. დღეს რომ ესთეტიკაში აუარებელ სუბიექტივიზმს აქვს ადგილი დათმობილი, ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ობიექტური აზროვნების შესაძლებლობა მომსპარი იყოს.

უდავო დებულებაა, რომ შემოქმედება განისაზღვრება. არა მხოლოდ შემოქმედის ინტელექტუალურ-ემოციური ღირსებით, არამედ დროითაც. შემოქმედება ინდივიდუალურია, მაგრამ საზღვარდადებით. ექსპერიმენტულად შეიძლება დამტკიცდეს, რომ ეპოქა თავის ბეჭედს ასვამს ყოველ ნაწარმოებს. აქ არის სტილის საკითხი უმთავრესად, ეს შემოქმედების უდიდესი ნიშანი, და სტილი კი ეპოქისა და საზოგადოების საკითხია. და განა მარტო სტილი? მოტივებიც ეპოქის ბრძმედში ტარდებიან, აქაც გარეშე მოვლენებთანა გვაქვს საქმე, რის ობიექტურად კვლევა შესაძლებელია, და მაშასადამე, პირად „გემოვნებას“ საზღვარი ედება. მაგრამ მარტო

ესთეტიკა ხომ არ არის სუბიექტურობაში ბრალდებული? ფილოსოფიაშიც იყო და არის მტკიცება, რომ მას არ გააჩნია საყოველთაო აუცილებელი დებულებანი და დასკვნები, რომ ფილოსოფიურ სისტემათა მთელი შინაარსი წარმოადგენს ავტორთა შთაგონებას. მაგრამ ამ ხასიათის სკეპტიციზმით ყველაფრის უარყოფამდე მივალთ. საყოველთაო ვალდებულება დროისა და სივრცის გარეშე არ არსებობს თვით მათემატიკაშიც კი. საყოველთაო ვალდებულებას სხვა პრინციპიდან უნდა შევხედოთ: როგორც მეცნიერებაში, ისე ფილოსოფიაში არსებობენ ისეთი ჭეშმარიტებანი, რომელთაც აქვთ შინაგანი დამაჯერებელი ძალა, და რომელნიც ყველა ადამიანის მიერ იზიარებიან კრიტერიუმებად. ეს ისეთი მომენტები არიან, რომელნიც არღვევენ უკიდურეს სკეპტიციზმის კედლებსაც კი. მაგალითად, ფილოსოფიაში: სუბსტანციურობის პრინციპი, მიზეზობრივობის, საკუთარ არსებობისა, სხვათა არსებობისა და სხვ. სათითაოდ ყველა პრინციპის შესახებ არსებობს დავა, მაგრამ მათი უარყოფელები შინაგანად მაინც ამ პრინციპებს ემყარებიან და იმით იბრძვიან, რის წინააღმდეგაც აღიმართებიან. ესთეტიკის ქვეყანაშიც არსებობენ შინაგანად დამაჯერებელი ძალის ჭეშმარიტებანი, და ერთი მათგანი არის სილამაზის, ანდა მხატვრულობის ჭეშმარიტება.

პირველი შეხედვით, სილამაზის თუ მხატვრულობის საკითხი სუბიექტურ სივრცეში გვეჩვენება, მაგრამ დიდი დაკვირვება არ არის საჭირო იმის დასანახად, რომ სუბიექტურობა იწყება იმას იქით, სადაც თავდება საყოველთაოდ მიღებულ ჭეშმარიტების დონე. x თუ y ლამაზია ერთისთვის, ულამაზესი მეორესთვის, განურჩეველი მესამისთვის, მაგრამ მახინჯი კი — არავისთვის. და სწორედ ის საზღვარი, რომელსაც ვერავენდ გადმოლაზავს და პრაქსიტელის გერმესს თუ მილოსის ვენერას მახინჯს ვერ უწოდებს, არის ის საყოველთაო სილამაზის პოზიცია, სადაც შეიძლება ობიექტური აზროვნება და ერთგვარი კანონების დადგენაც. „—არა, არ მიყვარს მყინვარი, იგი მაოცებს და კი არ მიზიდავსო“, — ილია ჭავჭავაძის ეს ნათქვამი კარგად გამოხატავს ჩემს აზრს. შეიძლება ჩვენ არ გვიყვარდეს, მაგრამ სიდიადეს კი ვგრძნობდეთ (ან სილამაზეს, მხატვრულობას და სხვ.). შეიძლება ამა თუ იმ სისტემის ზოგად აზრს არ ვიზიარებდეთ, ანდა ესა თუ ის ლიტერატურული თუ მხატვრული სკოლა არ გვიზიდავდეს, მაგრამ ვინ იტყვის, რომ პლატონი, არისტოტელე, სპინოზა, დეკარტი, კანტი, ჰეგელი და სხვ. დიდები არ იყვნენ? ასევე ვინ იტყვის, რომ პომპროსი, ევრიპიდე, ფიდიას, სოფოკლე, ტაციტი, რუსთაველი, მიქელ-ანჯელო.

შექსპირი, გოეთე და სხვ. არ იყვნენ. დიდნი? იბადება კითხვა: რატომ არიან ისინი დიდები, რა საზომით ვაფასებთ? პიროვნული გემოვნებით? — არა. მაშ ყოფილა მათ ნაწარმოებში რაღაც ისეთი, რომელიც მოწონებულა ყველას მიერ, ყოფილა შინაგანი დამაჯერებელი ძალის ჭეშმარიტება ან კრიტიკიუმი, რომელიც ასეთი მსჯელობის დროს ძალაში შედის. ასეთივე რიგის საკითხია მხატვრულობის საკითხი. რომელი ნაწარმოები უნდა იქნეს მიჩნეული მხატვრულად, რომ იგი მოქტეცეს სპეციალურად გაგებულ ლიტერატურის ფარგლებში, რა კლასიფიკაციის პრინციპს უნდა დავუყრდნოთ, რომ მხატვრულისაგან გამოვარჩიოთ არა მხატვრული? ჯევისონი სწორედ შენიშნავს, რომ „ერთი და იგივე თხზულება შეიძლება მიეკუთვნოს პოეზიას, ბიოგრაფიას, ისტორიას, ფილოსოფიას, და რომ ჩვენ შეგვექმნა ბელეტრისტიკის (belles — lettres) დიდი კლასი, ვერავინ სწორედ ვერ იტყოდა, თუ რა უნდა მიკუთვნებოდა ამ კლასსაო“¹. ყველაფერი ეს მართალია, მაგრამ მართალია ისიც, რომ ბელეტრისტიკად არავინ ჩათვლის სამზარეულო წიგნსა თუ საბანკო წესდებას. და თუ ეს ასეა, მაშ ყოფილა რაღაც ნიშანი, რომელსაც ლოდიკური ფორმულა უნდა მოეძებნოს. ეს ნიშანი ფორმის საკითხია უმთავრესად, და ჩვენც უნდა ვნახოთ ის მოტივები, რომლითაც იქმნებიან ხელოვნური და ხელოსნური ნაწარმოებნი. ავიღოთ მაგალითისათვის ავეჯი ან ჭურჭელი, რომელთაც სხვადასხვა დროს, ფორმაც სხვადასხვა ეძლეოდათ. გოთიკა, რენესანსი, ბაროკო, ამპირი და სხვ. მხატვრულ ფორმებს აძლევენ სკამს თუ ვაზას, მაგრამ იქ მხატვრული ფორმა ნაწარმოების მიზნით ისაზღვრება და მიზანშეწონილობა არის მისი მოტივიც და გამოსასახი ამოცანაც. ასეთი „შემოქმედება“ ნაანგარიშეა, გონებით სასტიკად გაზომილი და გამოყენების აზრს დამორჩილებული. ვნახოთ ახლა ხელოვნური ფორმა.

ავიღოთ, მაგალითად, „ლაოკონი“, ბეთხოვენის „კრეიციერის სონატა“ ან გოეთეს „ფაუსტი“. აქ არის რაიმე ანგარიში, მიზნით განსაზღვრა და ფორმის დამორჩილება მიზნისაგან? რასაკვირველია, არა. აქ არ არის არც ერთი პრაქტიკული ელემენტი. აქ ფორმა თვითაა მიზანი, როგორც გამოთქმის საშუალება, და მაშასადამე სხვა მიზანი მას ვეღარ უქნება. რასაკვირველია, ეს იმას არა ნიშნავს, რომ შინაარსს უარყოფდეთ. რომ ვამბობთ „გამოთქმის საშუალება“-ო, მაშასადამე ფორმა რაღაცას ამბობს, მაგრამ ფორმა კი არ ეძებს შინაარსს, არამედ შინაარსი ეძებს ფორმას; ეს უკა-

¹ Стенли Джевонс. Основы науки, 1881, გვ. 666.

ნასკნელი მიზანია, ხოლო მიზნის მაძიებელი კი — ის ფანტაზიაში განცდილი თუ ემოციური სიცოცხლე, რომელიც სცილდება ჩვეულებრივს, პრაქტიკულს და მსწრაფლ-წარმავალს. მაშასადამე, მხატვრული ნაწარმოების პირველი და მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი არის ფორმა. ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ პროფ. ერნსტ შეიმანის განმარტებას, რომელიც თავის „ესთეტიკის სისტემაში“ ასეთ ფორმულას იძლევა: — „მხატვრული შემოქმედება... იქნება ნაწარმოების ისეთი შესრულება, რომელიც გონებრივი გზით კი არა ჰქმნის და ჰხატავს რაიმე მიზანშეწონილს და სასარგებლოს, არამედ ჰლახავს საზღვრებს, რომ დასახატ ობიექტს მისცეს ემოციური ღირებულება და ფანტაზიაში განცდილის მნიშვნელობა“¹. ე. ი. სილამაზის თუ მხატვრულობის საკითხი ინტერესის გარეშე დგას. კანტი იტყვდა: „ლამაზია ის, რაც აუცილებლად ყველას მოსწონს თავისი წმინდა ფორმითაო“. ეს არის სილამაზის თუ ესთეტიკურის ერთადერთი პოზიცია, ამით სხვაგვებიან ერთმანეთისაგან მხატვრული მრეწველობის და მხატვრული შემოქმედების მოვლენები, და ლიტერატურაშიც ამ ნიადაგზე უნდა დავდგეთ. რასაკვირველია, ყველა ლიტერატურული ნაწარმოები ერთნაირად ვერ დააკმაყოფილებენ ამ თეორიულ მოთხოვნილებას, მაგრამ ესთეტიკურ შეფასებისათვის ხომ უნდა არსებობდეს გარკვეული საზომი, რომლის მიხედვით უნდა მოხდეს ამა თუ იმ მოვლენის შეფასება. მაშასადამე, ჩვენ დაახლოებით გამოვარკვეეთ ის კრიტერიუმი, რომლითაც უნდა განიზომოს ესა თუ ის ნაწარმოები, და ჩვენი ისტორიის ფარგლებში მხოლოდ ის მოჰყვება, რომელიც ამ თვალსაზრისით იქნება მისაღები.

* * *

შემდეგი საკითხი, რომელიც ამ თავითვე უნდა იქნას გარკვეული — მეთოდის საკითხია. მხოლოდ აქ უნდა განისაზღვროს საკითხის ორი მხარე: ა) მეთოდი, როგორც მხატვრული შემოქმედების კვლევის საშუალება, და ბ) მეთოდი, მხატვრულ შემოქმედებათა ისტორიის გამოკვლევისა. პირველ შემთხვევაში ჩვენს წინაშე დგება პიროვნულ შემოქმედების გარკვევის საკითხი, როგორც ინდივიდუალური ხასიათისა *par exelanse*, ან საგნის იმმანენტური შესწავლის ამოცანა; მეორე შემთხვევაში კი — ჯერ ლიტერატურულ ევოლუციისა, ანუ საგნის კაუზალური შესწავლისა, შემდეგ კი იმ „ზნეობრივ ტემპერატურისა“ (როგორც იპ. ტენი უწოდებდა

¹ Э. Мейман. Эстетика, 1919, гл. 187.

დროებით გარემოებებს, საერთო კულტურული მოქმედების არეს და სხვ...), რომლის გაურკვევლადაც არავითარი ისტორიის დაწერა არ შეიძლება. ისე რომ ჯერ ის გზა უნდა აღინიშნოს, რომლის საშუალებითაც საცნაური გახდება ესა თუ ის ლიტერატურული მოვლენა როგორც ინდივიდუალობა, შემდეგ კი ის მეთოდი, რომლითაც აღმოჩენილი იქნება ამ განკერძოებულ ფენომენთა შორის გარეგნული და შინაგანი კავშირი.

რასაკვირველია, აქ ერთი მეთოდის შესახებ არ იქნება საუბარი, რადგან ჩვენი კვლევის საგანი — მხატვრული შემოქმედება, იმდენად რთულია და თავისებური, რომ მრავალი მეთოდის ხმარებაა საჭირო ამ ჭირვეულ ქვეყნის დასამორჩილებლად.

რაც შეეხება პირველ საკითხს, მეთოდოლოგიური ამოცანები შემდეგი სახით წარმოგვიდგებიან: ნაწარმოების გენეტიური მხარე, შემოქმედების განვითარების გზა და ფორმის თუ შინაარსის მხატვრული ანალიზი. ამ ამოცანების სწორად გადასაჭრელად აუცილებლად საჭიროა, რომ ნაწარმოები განხილული იყოს სრულიად დამოუკიდებლად, როგორც ერთადერთი მხატვრული მოვლენა მთელ თავისი მხატვრული ელემენტებით (კომპოზიცია, თემა, სახე, რიტმი, წყობა და სხვ...), როგორც უშუალოდ მოცემული, თავის შინაგანი რაობით. აქ, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა ე. წ. ფორმალური მეთოდი, რომელიც ემყარება ლინგვისტიკას, ესთეტიკას და ნაწილობრივ ფსიქოლოგიას, შემდეგ კი ის მეთოდები, რომელთა საშუალებითაც წარმოებდა და იწარმოებს ლიტერატურული ნაწარმოების შესწავლა, როგორც მაგალითად თვით შემოქმედთა ჩვენებების შეკრება და ანალიზი საკუთარი შემოქმედების შესახებ. შემდეგ: ბიოგრაფიული მეთოდი, რომელიც გამოგვარკვევინებს კერძო შემოქმედის განვითარების გზას, ე. წ. ფსიქოგრაფიული მეთოდი, რომლის საშუალებითაც გაირკვევა ავტორის ნაწარმოები თვით მისივე განსაკუთრებული თვისებების მიხედვით და სხვ. კიდევ შეიძლება და სხვადასხვა მეთოდების დასახელება, მაგალითად: ევოლუციურ-ეთნოლოგიური, ევოლუციურ-შედარებითი და სხვ. მაგრამ ჩამოთვლა აღარ არის საჭირო. ჩვენის აზრით, ერთი მეთოდის ხმარება ცალმხრივობამდე მიგვიყვანს, რადგან შემოქმედების ქვეყანა, მრავალკუთხედიანია; აქ შეიძლება კი არა, უნდა იხმარებოდეს ყველა მეთოდი, რომელიც კი საკითხის გამოკვლევას შეგვაძლებინებს, დაწყებული ავტორთა ჩვენებიდან და გათავებული ფილოლოგიური ანალიზით.

შეიძლება, პირველი შეხედვით. ეს ერთგვარი მეთოდოლოგიური პლიურალიზმი მიუღებელი ჩანდეს. მაგრამ ჩვენ გვგონია, რომ მე-

თოლი კვლევის ამოცანებით ისაზღვრება, და რამდენი ახალი მხარეც აღმოუჩნდება საგანს, იმდენივე იქნება ახალი მეთოდიც. მეთოდთა სიმრავლე არაფერი არ არის, გარდა მეცნიერული კვლევის მრავალმხრივობისა, და თუ საკითხი გაირკვევა, კვლევის პრინციპთა სიმრავლე ნაკლად არ ჩაითვლება.

მხატვრულ შემოქმედებათა ისტორიის გამოკვლევა სხვა მეთოდებს მოითხოვს. აქ უფრო სხვა ხასიათის მუშაობასთან გვაქვს საქმე. და საკითხის არეც, თუ უფრო ძნელი არა, რთული მიიწვია არის.

ლიტერატურის უწინდელი მკვლევარნი უფრო განყენებულად აზროვნებდნენ და ე. წ. ესთეტიკური კრიტიკის წარმომადგენლებად მიჩნეულნი, ასეთსავე მეთოდით უდგებოდნენ შესასწავლ ობიექტს. მათი მსჯელობა ასეთი იყო: ამა თუ იმ ლიტერატურულ მოვლენაში რაი მხარე არის აღსანიშნავი: წარუვალი და წარშავალი. პირველი ანუ მარადიულის სახით ისინი წარმოიდგენენ ჭეშმარიტებას, სიკეთეს და სილამაზეს, რაც ყოველ ლიტერატურულ მოვლენაში უმთავრეს მხარეს უნდა წარმოადგენდეს. ეს ტრიადა მარადიულია და უცვლელი. ამ თვალსაზრისით უნდა იყოს განხილული ყველა ნაწარმოები და შეფასებულიც იმისდა მიხედვით, თუ რამდენად წმიდად არის დაცული ნამდვილი ლიტერატურული ნაწარმოების ეს უკვდავი და იდეალური მხარე. ხოლო რაც შეეხება წარმავალს, ანუ იმ სუბიექტურობას, რომელიც ავტორის თავისებურებას შეადგენს, ან იმ დროულ მოვლენებს, რომელნიც ამა თუ იმ ლიტერატურულ ნაწარმოებში ცნაურდებიან, არავითარ ყურადღებას არ აქცევდნენ. მაგრამ ასეთი მსჯელობით ისინი მხოლოდ საკუთარ შეხედულებებს არკვევდნენ და არა ლიტერატურულ მოვლენებს სილამაზე, სიკეთე და ჭეშმარიტება მხოლოდ სუბიექტური ცნებები იყვნენ და მათი გაობიექტურება ვერ შეძლეს. გარდა ამისა, მათ ვერ დაამტკიცეს ამ ტრიადის მარადიულობა, და რომ დაემტკიცებინათ კიდევ, მაშინ ლიტერატურა გამოდიოდა რაღაც ერთი და იგივეს გამმეორებლად. გადმოცემაა, რომ ცენზორი კატონი რომის სენატში მუდამ ერთსა და იმავე ფრაზას ამბობდაო. ასევე ემართებოდათ უწინდელ ესთეტიკოსებს, რომელნიც ლიტერატურას და საერთოდ ხელოვნებას ავალებდნენ მარადიული და უცვლელი პრინციპების დაცვას.

თავისთავად ცხადია, რომ აქ მხოლოდ აბსტრაქციულ ცნებათა სისტემები იყო ყოველგვარი კონკრეტული შინაარსის გარეშე, რაც ადრე თუ გვიან მომამბეზრებელი გახდებოდა და აუტანელიც, როგორც ერთგვარი პროკრუსტეს სარეცელი. თანაც თვით კითხვის დასმა არ იყო სწორი. ყოველ ნაწარმოებში მხარის აღმოჩენა,

მარადიულისა და წარმავალისა. მეტისმეტად თვითნებურია. შემოქმედებითი მოვლენის ასეთი განკვეთა შეუძლებელია, ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ შემოქმედება მთლიანია და იქ ასეთ ქიმიურ ანალიზს ვერ ვაწარმოებთ, და შემდეგ, რაღაც მარადიული, უცვლელი და სხვ. ატრიბუტები, მხოლოდ სიტყვებია. რასაც ფაქტიური გამართლება ვერ მოეძებნება.

ყოველგვარი მსჯელობა, და მათემატიკური აქსიომებიც კი, ეპოქალურია.

ღიას, უწინდელმა ესთეტიკოსებმა ვერავითარი ურყევი და მარადიული პრინციპი ვერ დაგვიტოვეს. პირიქით, ისინიც იმავე დროულის, პირობითის და ცვალებადის რანჟირის ქვეშ მოექცნენ, რასაც არაფრად აგდებდნენ. მათი პრინციპები მხოლოდ იმ ეპოქისათვის იყვნენ მისაღები და გამოსადეგი, დღეს კი მხოლოდ ისტორიის დოკუმენტებს წარმოადგენენ. ამ ე. წ. ესთეტიკური მეთოდის მოადგილედ გამოჩნდა ისტორიული მეთოდი. ამ მეთოდის პომხრეები ესთეტიკოსების წინააღმდეგ წავიდნენ. ისინი უარყოფდნენ რა „წარუვალ“ პრინციპებს, არსებითად იმ „დროულსა და ცვალებად“ მხარეს აცხადებდნენ, რომელსაც ესთეტიკოსები შეცნიერული ყურადღების ღირსადაც არა თვლიდნენ. ლიტერატურული მოვლენა თუ არის მნიშვნელოვანი, — ამბობდნენ ამ სკოლის წარმომადგენელი, — სწორედ იმ „დროებითი“ მხარით, რომელშიაც ჩანს მწერლის თავისებურება, მისი ეროვნული ხასიათი, სქესი, ჰასაკი, მის გარეშემო საზოგადოების ინტერესები, ნივთიერი მოწყობილობა და მრავალი სხვა მხარე, ე. ი. აქ გავლენებზე არის ლაპარაკი, ურომლისოდაც შემოქმედება შეუძლებელია. ამ ისტორიული სკოლის წარმომადგენლები იყვნენ ჯერ სენტ-ბევი, შემდეგ იპ. ტენი და ბოლოს — გერვინუსი და ვაკერნაგელი.

ისტორიული მეთოდის მიმდევრებმა ლიტერატურის საკითხს ჩამოაცილეს სქოლასტიკური პირნაკეთობა და მკვიდრ მეცნიერულ ნიადაგზე გადმოიტანეს მისი კვლევა. სხვა გზა არც იყო. ლიტერატურა, როგორც ისეთ მოვლენათა წრე, რომელნიც საზოგადოებრივ გუნებგანწყობილებით და აზრებით ისაზღვრებიან, ეკვს გარეშეა, რომ ისტორიულ მომენტთან არის დაკავშირებული, და ამ უკანასკნელის ცვლილებასთან ერთად, ლიტერატურაც პოზიციებს ინაცვლებს. იცვლება გარემო, ინტერესები, მსოფლმხედველობა, იდეები და სხვ. და ყველა ეს აღიბეჭდება ლიტერატურის ფურცლებზე, აზროვნების და შემოქმედების ბრძმედში გატარებული. ლიტერატურის საშუალებით, თუ გადაჭარბებულ არ ეჩვენება მკითხველს, შეიძლება ისტორიის აღდგენა. იპ. ტენიც ამას გულისხმობ-

და, როდესაც წერდა: — „მე მივცემ ქართველების თრმოცდაათ ტომს, და დიპლომატიურ ნოტებსა ას ტომს, ჩეღლინის შემუარებში, პავლე მოციქულის წერილებში, ლიუტერის სუფრის საუბარში და არისტოფანეს კომედიებში“-ო¹ მას ღრმად სწამდა და დაამტკიცა კიდევ, რომ „ზნეობრივი ისტორიის დაწერა და ამბავთა მშართველ ფსიქოლოგიურ კანონებთან მისვლა, უმთავრესად „შესაძლებელია ლიტერატურის შესწავლის ვზითა“-ო². განა ამ თქმაში გადაჭარბება არის? როდესაც ვკითხულობთ ბერძნულ ტრაგედიას, ვხედავთ თუ არა ძველი ელლინის ქუჩაზე გამოსულ, თავდაჭერილ და მოცლილ ცხოვრებას? წარმოვიდგენთ თუ არა იმ სისადავეს, რომელშიაც ჩანს ელლინების მიერ სიცოცხლის ღრმა გაგება? ვგრძნობთ თუ არა იმ სიცოცხლით ავსილობას, ცხოვრების ვირტუოზობას, რომელსაც იჩენდა ელლინი ყოველ დარგში. ვხედავთ თუ არა აუღელვებელ ათინელ მოქალაქეს, რომელიც სტკბება ერთნაირად „ღამაზი ქალით და სოფისტის დიალექტიკით“, ატლეტის მოხდენილი მოქნილი სხეულით და რომელიმე მოქალაქის ცინიკური საქციელით? დიახ, ყველა ეს თვალწინ წარმოგვიდგება და უფრო დამარწმუნებელიც არის, ვიდრე მეცნიერულ ნაშრომებში წვალებით გამოყვანილი დასკვნები. მაგრამ განა მხოლოდ ამას ვხედავთ? უბრალო ჭამებიდან დაწყებული და პართენონით გათავებული, ყველაფერს ვეცნობით მხატვრული ლიტერატურის საშუალებით, და ხელშესახებად განვიცდით იმ ხალხს, რომელიც „პოემაში მეცნიერებასა ხედავდა და მხატვრობაში უდიდეს რელიგიას“.

ანდა ვირგილიუსის „ენეიდით“ არა დგება ავგუსტ კეისარის ხანა? აქაც შეიძლება დოკუმენტალურად ვნახოთ იმ ეპოქის რომაელთა ოჯახი, აღზრდა, რწმენა. თქვენ უტყერით რომაელს, რომელსაც სწამს ერთი მეუფება: *patrium imperium, majestas patria*, რომლის ყველაზე ნაზი განცდა — სახელმწიფოს სარგებელი იყო, და ყველაზე დიდი პოეზია — მოქალაქეობრივი ვაჟკაცობა. ერთი სიტყვით, მარტო ვირგილიუსი კი არა, მთელი რომაული ლიტერატურა პროფ. ნაჟოტას სიტყვით რომ ვსთქვათ, „წარმოადგენს იმ ნიჭისა და უნარის სწორ გამოხატვას, რომელიც ისე სასიამოვნო არ იყო, როგორც დარბაისელი, ისე წარმტაცი არა, როგორც ჭკუის დამრიგებელი“.

ანდა ავიღოთ რასინის პიესები. განა ჩვენს წინ არა ცოცხლდება ლუდოვიკო XIV ენიანის დრო, სადაც *Le Roi-Soleil*-ი ანუ „მზიუ-

¹ იხ. ი. ტენი. რუს. თარგ. Развитие политической и гражданской свободы в Англии, в связи с развитием литературы, ტ. I, გვ. 28.

² იხ. იქვე გვ. 29.

რი მეფე“, როგორც მას უწოდებდნენ სასახლის ბრწყინვალე მლიქვნელები, უკიდურესობამდე ანვითარებდა მონარქიულ აბსოლუტიზმს თუ დესპოტიზმს, და ვერსალის სასახლეში კი (რომლის აშენებას მუშათა მთელი არმია დასჭირდა ოცი წლის განმავლობაში, მოქანდაკე — მხატვრების და ხუროთმოძღვართა არმიის გარდა) მოქროვილ, დაპუდრულ და უსაქმო წარჩინებულებთან გამუდმებით ლხინობდა და ჰქმნიდა საკუთარი პიროვნების კულტს. ხოლო ხალხი კი ღარიბდებოდა, მცხოვრებთა რიცხვი კლებულობდა, აგონიას განიცდიდა, როგორც ამას ამოწმებენ ინტენდანტების ჩვენებები. დიახ, ყველაფერი ეს მოცემულია რასინის პიესებში: სამეფო კარის გარყვნილება, გამახვილებული ავხორცობა, აზნაურობის მედიდურობა და დამდაბლებული თუ გაძარცვული ხალხის ის ღრმა სევდა თუ ჩუმი პროტესტი, რომელმაც ერთი საუკუნის შემდეგ ბასტილია დააქცია¹.

ან ავიღოთ XIX საუკუნე, მთელი თავისი დემოკრატიული იდეებით, „ძველი რეჟიმის“ გადაშენებით, ფსიქიურ დაფანტულობით, გაურკვეველი პერსპექტივებით და სხვ. განა ყველაფერი ეს არ შეგვიძლიან აღვადგინოთ მხატვრული ლიტერატურის საშუალებით?

და ჩვენი ისტორიის აღდგენა არ შეიძლება გურამიშვილის, ბარათაშვილის, ი. ჰაეჭავაძის და სხვათა შემოქმედებით? მგონია, რომ უფრო უკეთესად შეიძლება, ვიდრე იმ დოკუმენტებით, რომელნიც არქივში ალაგინან. მაშ როგორია დასკვნა? — მხატვრული ლიტერატურა ცხოვრების ანარეკლია. იგი მჭიდროდ არის დაკავშირებული საზოგადოებრივი არსებობის ყოველ ფაქტორთან და განსაკუთრებით კი იმ ადამიანთა გრძნობებთან და იდეებთან, რომელთანაც მუდმივ ურთიერთობაში იმყოფება. და მაშასადამე, ლიტერატურული მოვლენა, ისტორიის პრიზმით, შესწავლილი უნდა იყოს იზოლატურ მდგომარეობაში კი არა, არამედ ყველა იმ ძალთა გათვალისწინებასთან ერთად, რომლებსაც ბოკლმა საზოგადოების დინამიკა უწოდა.

ერის მთელი მოძრაობა, რასაც ჩვენ ისტორიას ვუწოდებთ, საზოგადოებრივი აზრები თუ ეპოქის განწყობილებანი, ყველაფერი ეს ლიტერატურაში აღბეჭდება ახალი სურათების, იდეების, თემების და სიუჟეტების სახით. ჩვენმა სინამდვილემ ლიტერატურას

---

¹ ამ მხრივ მეტად საინტერესოა და პირდაპირ წინასწარმეტყველური პიესა „ბალია“ განსაკუთრებით მეორე აქტის დამაბოლავებელი ჭორის უკანასკნელი სტროფა: — „რა დარჩება მთელი ამ ამაო სიამოვნებისაგან, რომელშიც იფლობა მათი სული“ და სხვ.

არ შემოუფარგლა იდეათა თუ ამოცანათა ქვეყანა, რომ მუდმივ ერთსა და იმავე კერპების წინ იყოს დაყუდებული. არა, ცხოვრება მას ასხვადფერებს, ახალისებს, ძველ კითხვას ახალი კუთხით შეუბრუნებს, ძველ იდეას ახალ შუქს მიაყენებს. ერთი სიტყვით, სახეს უცვლის, ან უკეთ, თვით გადადის ლიტერატურაში, როგორც ცოცხალი და მდულარე წყარო. ხოლო თუ ლიტერატურულ ნაწარმოების შინაარსი ჩამორჩება ეპოქის გუნებას ან ფიქრებს, ის ნაწარმოები კვდება.

შემდეგი მეთოდი, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ლიტერატურის ისტორიისათვის, არის შედარებითი მეთოდი. ამ მეთოდის საუკეთესო წარმომადგენლები იყვნენ ვაკერნაგელი, ძმანი გრიმები, ბენფეი და სხვ. თუმცა ამ მეთოდით ისინი ხალხურ შემოქმედებას უდგებოდნენ, მაგრამ ამას მნიშვნელობა არა აქვს. როდესაც ვსწავლობთ ამა თუ იმ ლიტერატურულ ნაწარმოებს, ჩვენ აუცილებლად ვადარებთ სხვა ნაწარმოებებს და ვაჩენთ მსგავსებისა თუ განსხვავების მომენტებს. ასე ვიქცევით იმიტომ, რომ ადამიანი, ვინც უნდა იყოს იგი, მრავალ ურთიერთობათა და თანდაყოლილ თვისებათა ჯამია. აღზრდა, ესთეტიკური ნიჭი, ტრადიციები, ბუნებრივი შთაბეჭდილიანობა, შეთვისებული იდეები და მრავალი სხვა, ყველაფერი ეს იმეზავეებს ადამიანის ფიზიონომიას, და აქ შეუძლებელია შემოქმედების კატეგორიულ „მხოლოდ ერთ“-ობაზე ლაპარაკი. ერთი და იგივე სიუჟეტი, იდეა თუ სახე, და სხვა რომელიმე მხატვრული ელემენტი მრავალ ნაწარმოებში არის გადაშლილი. მაშასადამე, უნდა აღდგენილ იქნას ის იდეური კავშირი, რომლის საშუალებითაც ერთი რომელიმე ნაწარმოები უნათესავდება მეორეს, ან გამომდინარეობს წინამორბედი ლიტერატურული ფაქტისაგან, ან გავლენას ახდენს შემდგომ მოვლენაზე და სხვ. ამ ოპერაციების შედეგი კი ის იქნება, რომ ყოველი ლიტერატურული მოვლენა, ისევე როგორც ყოველი ისტორიული ფაქტი, გამოჩნდება არა როგორც ერთგვარი an und für sich, არაფრისგან გამომდინარე და არაფერთან დაკავშირებული, არამედ როგორც ერთი შემადგენელი ელემენტთაგანი მიზეზ-შედეგთა რიგისა, გარემოებისა და პირობების ორბიტოში მოქცეული.

და რომ ეს რთული მოვლენა აიხსნას, ამისთვის საჭიროა ჭერ თვით მწერლის ფსიქოლოგიის გამორკვევა პირადი ცხოვრებისა და ნაწარმოების მიხედვით, შემდეგ იმ წრის დახასიათება, რომელშიც ავტორი ცხოვრობდა, ის ინტელექტუალური რეჟიმი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომელიც ბატონობდა იმ წრეში, პოლიტიკურ-სოციალური ატმოსფერო და სხვ.

აქ თითქოს მთელი ისტორიის ხელის მოხვევა გამოდის, მაგრამ არა. აქ ზოგად-ისტორიული მხარეები მხოლოდ ფონია, რომელზეც უნდა გამოჩნდეს ლიტერატურის ისტორია და აიხსნას მისი განვითარების პროცესი საუკუნისა თუ საუკუნეთა მანძილზე.

ლიტერატურის მეცნიერებას კიდევ ბევრი მეთოდი აქვს ნაცადი, როგორც მაგალითად, ევოლუციური, რომლის შემომღებად ბრუნეტიერი ითვლება, კულტურულ-ისტორიული, შედარებით ისტორიული და სხვ.

მაგალითად, პაულ მერკერი არჩევს შვიდ მეთოდს: ფილოსოფიურს, ესთეტიკურს, ფსიქოლოგიურს, ეთნოგრაფიულს, ფილოლოგიურს, ისტორიულს და სოციალ-ლიტერატურულს¹.

აკადემიკოსი პერეტცი უფრო მეტ რიცხვს ჩამოსთვლის², რომელთა შორისაც ორიენტაციის უნარიც კი გეკარგებათ, მაგრამ თუ ამ მეთოდის კლასიფიკაციას მოვახდენთ და მრავალ განშტოებებს ერთმანეთს დავუახლოვებთ, მივიღებთ სამ ძირითად მეთოდს, სახელდობრ: ისტორიულს, ევოლუციურს და შედარებითს, და გვგონია რომ ეს სამი ძირითადი მეთოდი სავსებით გაარკვევს იმ კაუზალური და ევოლუციური რიგის ამოცანებს, რომელთაც იძლევა ლიტერატურის ისტორია, როგორც განვითარების ერთი მთლიანი პროცესი.

* * *

ჩვენ ზემოთ უკვე განესაზღვრეთ, თუ რა მნიშვნელობით ვკულისხმობთ ცნება „ლიტერატურა“-ს და ზოგადად მოვხაზეთ ის ქვეყანა, რომელსაც მხატვრული მწერლობა ეწოდება. ჩვენ დეტალიზაცია არ მოგვიხდენია, ე. ი. არ ჩამოგვითვლია მხატვრულ ნაწარმოებთა სახეები იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ისედაც ნათელია ეს საკითხი. ე. წ. პოეზია, პროზა, მოთხრობითი თუ მოქმედებითა ფორმით წარმოდგენილი, ეს არის ყველასთვის უდავო ლიტერატურის ქვეყანა. მაგრამ ამას გარდა, არსებობს სხვა რიგის მოვლენები, რომელთა შესახებ ხშირად დაობენ, და საბოლოოდ არ არის გადაწყვეტილი, თუ რა ადგილი უნდა ჰქონდეთ დათმობილი ლიტერატურის საერთო სისტემაში. აქ მხოლოდ სალიტერატურო კრიტიკის შესახებ უნდა იყოს მსჯელობა, რადგან პუბლიცისტიკა და სხვა დარგები მხოლოდ არაპირდაპირი გზით უკავშირდებიან

¹ იხ. Paul Merker. Neue Ausgaben der deutschen Literaturgeschichte.

² В. П. Перетц. Краткий очерк методологии, 1923 г.

მხატვრული შემოქმედების სამყაროს. ეს უკანასკნელი ხომ 'შთაბეჭ-
დილებათა განსაკუთრებული სისტემაა. შინაგან პროცესთა თავისე-
ბური გამოთქმა, რასაც თავისი ლოგიკა აქვს, იდეათა და განცდა-
თა საკუთარი სტრუქტურა, რაც უნდა ახსნილი იყოს, რომ ეს შინა-
განი მექანიზმი დაუკავშირდეს იმ იდეათა მოძრაობას, თუ გონებ-
რივ მდგომარეობას, რომელთა შორისაც იქმნებოდა ესა თუ ის ნა-
წარმოები. უნდა აიხსნას, რადგან დოკუმენტს მხოლოდ ის მნიშე-
ნელობა კი არა აქვს, რომ ინდივიდუალური ფსიქოლოგია გვაჩვენ-
ნოს, არამედ საუკუნის, ეპოქის და თვით ხალხის ფსიქოლოგიაც. ეს
კი სალიტერატურო კრიტიკის ამოცანაა, და ჩვენც პასუხი უნდა
გავცეთ კითხვას: — თუ რა ადგილი უნდა მიეცეს მას ლიტერატუ-
რის ისტორიაში. არის იგი ლიტერატურის არსებითი და ორგანუ-
ლი ნაწილი, თუ იგი წარმოადგენს ერთგვარ საშუალო რგოლს ლი-
ტერატურასა და საერთოდ კულტურას შორის? ამის მიხედვით გა-
მოირკვევა ის ადგილიც, რაც უნდა დაეთმოს ამ დარგს ლიტერა-
ტურის ისტორიაში. რას შეიცავს ეს ე. წ. კრიტიკა? — ლიტერატუ-
რულ თეორიებს და იდეებს, შეფასებით კრიტერიუმებს და საერ-
თოდ იმ აზროვნებას, რომელიც ერთი მხრივ ამტკიცებს და ხსნის
ლიტერატურულ შემოქმედებას. და, მეორე მხრივ კი, თვით იქცევა
შემოქმედებად. კრიტიკა ქმნის გონებრივ ატმოსფეროს და იმავე
დროს უძღვება ლიტერატურულ მოვლენათა გადარჩევის პროცესს.
უაილდის გილბერტი კრიტიკის შესახებ ასე ამბობს: — „იგი იღებს
შემოქმედებითი ნაწარმოების დიდ ზოდს და იქიდან გამოსწურავს
უფრო მახვილ ესენციას... კრიტიკას ხელში უჭირავს გზის მაჩვენ-
ებელი ძაფი, რომელიც გავგატარებს ამ მომქანცავ ლაბირინტ-
ში“-ო. რასაკვირველია, ამა თუ იმ ნაწარმოების თავისი სიტყვით
გადმოცემა კრიტიკა არ არის. თუმცე „კრიტიკის“ ასეთი ფორმაც
არსებობს. კრიტიკა ერთგვარი ახალი შემოქმედება არის, რომე-
ლიც ეყრდნობა რა შემოქმედებით ნაწარმოებებს, ქმნის უმაღლეს
სინთეზს და იძლევა ახალ მხედველობას. თუ ასეთი თვალთ შევ-
ხედავთ საკითხს, მაშინ, რასაკვირველია. კრიტიკაც ლიტერატურის
რკალში ეჭკევა, როგორც ერთი დარგთაგანი. მაგრამ სალიტერატუ-
რო კრიტიკას, მიუხედავად ესთეტიკური მსოფლმხედველობისა და
სხვ. აქვს ერთი მნიშვნელობა, რომელიც მას ვერ წაერთმევა. ეს

არის ეპოქის გემოვნების გამომხატველობა და ლიტერატურულ მოთხოვნილებათა ერთგვარი კოდიფიკაცია.

მაშასადამე, ლიტერატურული კრიტიკა, როგორც სინთეტური შემოქმედება, ერთი მხრივ, და იდეურ-ესთეტიკური მსოფლმხედველობა, მეორე მხრივ, რომელიც შეადგენს ლიტერატურის გამოსავალ პუნქტს და გზის მაჩვენებელსაც, ლიტერატურის განუყოფელი ნაწილია. ამ ძირითად ამოცანათა სქემატური გარკვევის შემდეგ გადავიდეთ წიგნის არსებით ამოცანაზე.

XVIII საუკუნის ქართული ლიტერატურის რეტროსპექტიული მიმოხილვა

ა. პოლიტიკურ-ეკონომიური ფონი

ბედნიერი თუ უბედური შემთხვევის წყალობით, ჩვენ პირდაპირ 1800 წლიდან შეგვიძლიან დავიწყოთ ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის მოთხრობა, რადგან ჩვენი ერის ცხოვრებაში ეს წელი უღელტეხილია. იმის იქით დარჩა სხვა საქართველო, როგორც პოლიტიკურად, ისე კულტურულად, აქეთ კი ახალი ქვეყანა გადაიშალა, რომელსაც პოეტები საქართველოს უწოდებდნენ, ოფიციალური პოლიტიკოსები კი — რუსეთის ორ გუბერნიას.

ღიას, შეიძლება პირდაპირ დავიწყოთ მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურის შესწავლა, რადგან ეს ისტორიული პერიოდი არაჩვეულებრივად განირჩევა წინა ეპოქისაგან, მაგრამ ისტორიის რელიეფობისათვის უკეთესი იქნება თვალი გადავავლოთ წინა საუკუნის იდეურ ვითარებასა და იმ სოციალ-პოლიტიკურ ფონს, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნემ თითქმის რადიკალურად შეცვალა.

პოლიტიკურად, მეთვრამეტე საუკუნის საქართველო „ჩვეულებრივ“ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. ხან სპარსეთი, ხან ოსმალეთი, ხან ლეკეთი და სხვ. ესხმოდნენ თავს და ანადგურებდნენ ქვეყანას. მართალია, თეიმურაზ II და განსაკუთრებით ერეკლე II წყალობით, ქართლ-კახეთი გაერთიანდა, სამეფოს საზღვრებიც განზე იქნა გაწეული, ხოლო სახელმწიფოებრივი გავლენა მდ. არეზსა და არარატამდე აღწევდა, მაგრამ. მიუხედავად ამისა, მეთვრამეტე საუკუნის საქართველოს ისეთი რკალი ჰქონდა შემორტყმული. რომელიც ყოველ წუთს საფრთხეს აგონებდა. ეს ერთი მხრივ. მეორე მხრივ, შინაური უთანხმოება ერისთავებსა და მეფეებს შორის, თვით ერისთავებს შორის და სხვ. რაც ჩვენს ქვეყანას უფრო ნაყოფიერს ხდიდა მტერთა დამკვიდრებისათვის. ამ შინაური უთანხმოების ფესვები ხან პირად ზრახვებში იმალებოდა, ხან კი ორიენტა-

ციის საკითხი იქცეოდა სადავო მიზეზად, რომელსაც მეტწილად ხმალი გადასჭრიდა.

რომ საქართველო მეტვრამეტე საუკუნეში უკიდურეს მდგომარეობაში იყო, ამას ომების უბრალო ქრონოლოგიური ჩამოთვლაც ნათელს მოჰფენს. მაგრამ ქრონოლოგიის მოტანა რა საჭიროა, როდესაც მხოლოდ ერეკლე II-ს ოთხმოცამდე ბრძოლა აქვს გადახდილი, და ხშირად ისეთი გრანდიოზული ხასიათისა, როგორც ასპინძის ომი იყო. ასეთ პირობებში ჩაყენებული საქართველო, რასაკვირველია, გარეშე დახმარების მუდმივი მაძიებელი იქნებოდა, და მეტვრამეტე საუკუნეშიც, წინა საუკუნეების მსგავსად, ელჩები იგზავნებიან ხან ევროპაში, ხან რუსეთში, მშფოთვარე ცხოვრების დასაცხრომად და კულტურული შემოქმედების საწარმოებლად. და როგორც წინა საუკუნეებში ეს დიპლომატიური მიმოსვლა უშედეგო იყო, მეტვრამეტე საუკუნეშიც არავითარი რეალური დახმარება არ მოუტანია და ქართველობა იძულებული ხდებოდა კვლავ საკუთარის ძალღონით მოეგვარებინა თავისი გართულებული საქმეები. ამის შედეგი იყო ამ საუკუნის სამოცდაათიან წლებში მორიგე ჯარის ინსტიტუტის შემოღება, რამაც მნიშვნელოვანი ნაყოფი გამოიღო ჯერ ქვეყნის შედარებით დამშვიდების სახით, და შემდეგ, უფრო გარკვეული პოლიტიკის წარმოებით, საშინაო საქმეების სფეროში.

კითხულობთ ჩვენი მატრიანის ფურცლებს და ხშირად შიში გიპყრობთ, იმდენია იქ განსაცდელი და გამოწვდილი სიკვდილის ხელები; დასცქერით ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური ცხოვრების აღმნიშვნელ დოკუმენტებს და გოცებთ ის ამტანობა, რომელიც გამოუჩენია ქართულ ენერჯიას.

ეცნობით ჩვენს სალიტერატურო ძეგლებს და აშკარად გრძნობთ იმ მოუტეხელ სულს, რომელიც გარდახვეწილობაშიც კი შემოქმედებას თავს არ ანებებდა. უკეთ: საქართველოში მდგომარეობით მებრძოლი ადამიანი, ტყვეობაში თუ გარდახვეწილობაში, პოეტად გარდაიქმნებოდა. ომში გადატეხილ ხმალს სცვლიდა ხელოვნების კვერთხი; დაკარგულ სამეფო გვირგვინს — პოეტის დაფნა და რეალურ მწუხარებას იდეალური სიხარული თუ ზათელი მომავლის წარუხსოველი რწმენა. აკადემიკოსი ნ. მარი ამის შესახებ შემდეგსა წერს: „საქართველოს ცხოვრება ხანდახან რამდენისამე ათის წლობით და მეტიცა წარმოადგენდა სამწუხარო სურათს, რომელიც ნამდვილად გამოხატულია უცხოელ და შინაურ წყაროებში, და რომელსაც ხანდახან მთელი ქართველობა შეეძლო ჩაეგდო სრულს სასოწარკვეთილებაში. მაგრამ საქართველო ამისთანა შემთხვევებ-

შიაც არა ჰქარგავდა იმედს, მაშინაც არა ჰღალატობდა უკეთესის ბრწყინვალე მომავლის რწმენას, მაშინაც არ იფიწყებდა თავის პატივს, როგორც კაცობრიობის წევრისას, როგორც ისტორიულად შექმნილის ნაციონალურ-კულტურულის ერთეულისას¹. დიახ, ეს ასე იყო, მაგრამ აზრის უფრო ნათელსაყოფად, გაკვირვებით თვალი გადავავლოთ ფაქტებს. ვნახოთ ჯერ ეკონომიური მდგომარეობის სურათი. მართალია, ეს საკითხი ჯერ არ არის დაწვრილებით გამოკვლეული, მაგრამ ისედაც შეიძლება ითქვას, რომ ამდენ გამუდმებულ მტერთა თარეშის, ამოდენა წარმოებული ომების პირობებში, ქვეყნის ეკონომიური კეთილდღეობა წარმოუდგენელიც იქნებოდა. მით უმეტეს, რომ მოსახლეობაც თანდათანობით საგრძნობლად მცირდებოდა და, მაშასადამე, მუშახელი კლებულობდა. და თუ მეთვრამეტე საუკუნის გაკვირვებას მივუმატებთ მეჩვიდმეტე საუკუნის აოხრების სურათს, ნათელი გახდება ჩვენთვის, თუ რა დოვლათი უნდა დატრიალებულიყო ამ დროს საქართველოში. ქართული ქრონიკები მრავალ ცნობებს იძლევიან იმის შესახებ, თუ რა მდგომარეობაში იყო ისეთი მდიდარი ადგილები, როგორც გორის მაზრა და სომხეთი ანუ ბორჩალო (საბარათიანო, საორბელიანო), ეს ჩვენი ქვეყნის დოვლათიანი ბელლები, მეთვრამეტე საუკუნის ნახევარში².

მოსახლეობა აქ თითქმის მომსპარია. სოფლები ნანგრევებსა წარმოადგენენ, მათი ბინადრები ან ომებში ამოწყვეტილან, ან ტყვედ ჩავარდნილან, ანდა გარდახვეწილან უცხო მხარეს. შენახულია ერეკლე მეფის წერილი, რომელიც ეკუთვნის 1769 წ., იესე მაჩაბლისადმი გაგზავნილი, რომელშიაც მოთხოვნილია ის საშინელი ეკონომიური გაკვირვება, რომელშიაც ქვეყანა ნერვიულობდა. ერეკლე მეფის კერძო მიწერ-მოწერაც მეტად საგულისხმო ცნობებს იძლევა ქართლ-კახეთის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ.

ეს გარემოება, რასაკვირველია, ახსნას პოულობს იმდროინდელ საერთო ვითარებაში. ანტ. გჟულდენშტედტი, რომელმაც 1772 წ. იმოგზაურა ქართლ-კახეთში. ასეთ სურათს ავნიჭებს: იორის ველზე სოფლები სულ აყრილიყვნენ. ხაშმის ციხეც დაცარიელებული იყო. მანავში თითო-ორი კომლიდა დარჩენილიყო. გრემშიც ასევე. არა ნაკლები აწიოკება ეტყობოდა ალგეთის ხეობასაც. ვაშლოვანი, ღოუბანი, ასურეთი, ენაგეთი, მონასტერი და სხვ. გავერანე-

1 ნ. მარი. ქართველთა ეროვნება, ქუთაისი, 1905 წ., გვ. 20.

2 იხ. Д. Пурцеладзе. «Грузинские дворянские грамоты», Тифлис, 1882, გვ. 23.

პულიყენენ. ასეთივე სურათი ყოფილა ქსნის ხეობაშიც, სადაც აობრებული და დაცარიელებული უნახავს მუხრან-ბატონების სამფლობელო, ძეგვი, ირტოზა, ახმაჯი, ბორჯომის ხეობა, საციციანო და სხვ. და დაასკვნის, რომ საქართველო (ე. ი. ქართლ-კახეთი) უდაბნოს უფრო ჰგავს, ვიდრე დასახლებულ ქვეყანას. იქ ბევრია ქალაქები და სოფლები, მაგრამ ცოტაა მცხოვრები და დამუშავებული მიწები. ბევრით უკეთესი მდგომარეობა არც იმერეთში იყო. იქაც თითქმის გამუდმებული ომები იყო ხან ოსმალეთთან, ხან ერთმანეთთან, იმერეთის მეფეები ებრძოდნენ დადიანებს, აბხაზეთის მთავრებს შერვაშიძეებს, გურიელებს; ხან უკავშირდებოდნენ ერთმანეთს ერთმანეთისავე საწინააღმდეგოდ და სხვ. ჩვენი საისტორიო წყაროები მრავალ ცნობებს იძლევიან თქმულის დასადასტურებლად. შენახულია მეტად საინტერესო წერილი, რომელიც ეკუთვნის იმერეთის მეფეს სოლომონს. ეს უკანასკნელი ჯერ კიდევ 1768 წ. ქუთაისის მიტროპოლიტ მაქსიმეს გზავნის რუსეთში და თან ატანს თხოვნის წერილს რუსთ მეფესთან, სადაც სხვათა შორის სწერს: „...ასთორმეტი წელიწადი არის, რომ ხვანთქარის ჯარსა და ჩვენ ძლიერი ბრძოლა გვაქვს და შვიდჯერ ჩემს ქვეყანაში შემოსულან, იმათი სარასკერები და ფაშები, ტყვის ხარჯი და ტყვე უთხოვნიათ. და რომ არ მიმიცია, ზამთარ და ზაფხულ ომი გვქონებია ძლიერი ქრისტეს შეწევნითა და ყ~დ მოწყალის ხელმწიფის წყალობით და სირცხვილეულნი წასულან, და თვით ხელთა ჩემითაცა მრავალნი მომისრავენ; რომელიმე ჩემი ციხეები აიღეს და ისევ დავაგდებინე და გავყარე, და ახლა ჩემი ქვეყანა ერთობით მევე მიჭირავს“-ო¹. ამ ამონაწერიდან აშკარადა ჩანს ერთგვარი დაფარული განგაში და უიმედობა, რომელიც იფარება დიპლომატიური თავმომწონეობით, რასაც ფარდა ეხდება თვით თხოვნის ფაქტით. რას ითხოვდა? დახმარებას. და თუ სოლომონის დროს, რომელიც შედარებით კარგ დროთ ითვლება, მაინც ასეთი მდგომარეობა იყო, რა უნდა ყოფილიყო სოლომონზე ადრე.

ჯერ ალექსანდრეს დროსვე არეულობა იყო. ალექსანდრე გარდაიცვალა 1660 წ. და შერყეული სახელმწიფო დაუტოვა თავის შვილს ბაგრატს, რომელიც მალე იქნა დაბრმავებული. შემდეგ კი იმერეთში იწყება ისეთი დიდი არეულობა, რომლის მსგავსი ჩვენს ისტორიას ცოტა ახსოვს. 66 წლის განმავლობაში 29 პოლიტიკური ხასიათის არეულობა მოხდა. სამეფო ტახტი ხელიდან ხელში გადადიოდა. და ერთხანად ვინმე ვახტანგ ჭუჭუნაშვილიც კი დაეპატ-

¹ იხ. პროფ. ალ. ცაგარელი. „Грамоты“, ტ. II, გვ. 1—2.

რონა სამეფო გვირგვინს. ასეთს პოლიტიკურ პირობებში რა ეკონომიური სიმდიდრე უნდა დატრიალებულიყო? ვხედავთ, რომ XVII ს. პირველ ნახევარში, იმერეთი ეკონომიურად შედარებით კარგ პირობებში იმყოფებოდა, მაგრამ მეორე ნახევარში კი, პოლიტიკური ცხოვრების არევისთან ერთად, ეკონომიური ძალები სუსტდებიან.

როგორც ამ მოკლე მიმოხილვიდან დავინახეთ, მეთვრამეტე საუკუნის საქართველო, მთლიანად აღებული, როგორც პოლიტიკურად, ისე ეკონომიურად, მეტად კრიტიკულ მდგომარეობაში იყო ჩაყენებული. და თითქოს ისტორიის პარადოქსად მოსჩანს ის ტრადიციული აზრი, რომელიც მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებს აღორძინების საუკუნედ ანუ „ვერცხლის ხანად“ აცხადებს. მაგრამ ამ შემთხვევაში პარადოქსი კი არა, სრული სიმართლეა. პოლიტიკურ-ეკონომიური რიგის მოვლენები ხშირად ახდენენ გავლენას კულტურის სფეროზე, მაგრამ კულტურული აღორძინების თუ დაცემის ფაქტები ზოგჯერ სულ სხვა სივრცეში იშლებიან. აქ ჩვენს წინ იშლება ფსიქოლოგიის ვრცელი ქვეყანა, და ამ მეორე შემთხვევათა ახსნის საშუალებანიც ფსიქოლოგიური ფაქტორების სამყაროში უნდა მოიძებნოს. და აქ თეორია კი არ არის საჭირო, არამედ ისტორიული პრაქტიკა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომლის გრძელ და ვრცელ ქრონიკებში ბევრია ისეთი მაგალითები, რომ ერის კულტურული აღორძინება დაწყებულა პოლიტიკური და სხვა კრიზისების დროს. და აქ საკითხი აღიძვრის აღორძინების თუ დაქვეითების თვით სუბიექტის შემოქმედებითი პოტენციის შესახებ. თუ ერის ცხოვრება განვითარების ნორმალურ პირობებში მიმდინარეობს, და ამ პროცესში ხდება მისი შემოქმედებითი ძალების გამოფიტვა, რასაკვირველია, დეკადანსი იწყება მთლიანი ხაზით, და პოლიტიკურ, ეკონომიურ და სხვა დაქვეითებასთან ერთად დაბლა იწევს კულტურის საერთო დონეც. მაგრამ თუ ერის ცხოვრება იგრიხება და იმტვრევა ხელოვნურად, თუ გარეშე ძალა ელობება შემოქმედების გზაზე, ამ წინააღმდეგობას წინ უხვდება სასიცოცხლო ძალა და „ტანჯვაში სული უფრო მტკიცდება“. ერის ასეთი მდგომარეობა განელებას კი არ იწვევს, არამედ დუღილს. და როგორც „სათხის დუღილი მაგარ ქერქს წარმოშობს და ლოკოინა ეხვევა თავისი ჯავშნის კირნარის გამონაყოფში, ისე კერძო პირთა ცხოველი განცდები, მათი ვნებიანი და მახვილი დაკვირვება, მათი წინათგრძნობა და მიცნება, საუკუნეთა განმავლობაში შეერთებული საერთო ეროვნულ დუღილთან, გამოჰყოფენ მტკიცე ლოჯმატს. რწმენის ფორმულას, თითქოს იკეტებიან ამ პრაქტიკულად გამოსა-

დევ ქერქში, რომლის გადაცემა და შენახვაც ადვილია“-ო¹. ასე წერს მ. გერშენზონი ებრაელთა შესახებ და ანზოგადებს კიდევ თავის აზრს. მშვენიერი შედარებაა და მართალი აზრი, როცა ნაქტუჭის ქერქის შიგნით სიცოცხლე თუ დუღილი კვლავ სწარმოებს; შეიძლება რამდენიმე წნით ეს ენერგია დარჩეს in potentia, მაგრამ როდის იფეთქებს მისი ავსილობა, ეს ძნელად გამოსაცნობია.

საქართველოს მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეების კულტურული „აღორძინების“ საკითხიც, ყოველ შემთხვევაში, აყვავებულ გარემოს შედეგად არ ჩაითვლება. იგი ფსიქოლოგიური რიგის ამოცანად რჩება, რომლის დაწვრილებითი განხილვაც ამ შემთხვევაში ჩვენს საგანს არ შეადგენს. ჩვენ მხოლოდ ისტორიული ფონის აღდგენა გვსურს, რათა დასასული ამოცანა უფრო მკაფიო სახით წარმოსდგეს და გაადვილდეს მისი დანახვა წინამორბედ მოვლენებთან დაკავშირებით.

* * *

ბ. კულტურული ფონი

კულტურის რომელ სფეროსაც კი აიღებთ, ყველგან ერთსა და იმავე მომენტს დაინახავთ: თითქოს რაღაც აჩქარებით და ნერვიულობით, მთელ ფრონტზე წარმოებს დაუღალავი მუშაობა. საშინელ პირობებში ჩაყენებული ქართველი მოღვაწენი მაინც არ აგდებენ კალამს ხელიდან. და გარდახვეწილობაშიც კი განაგრძობენ კულტურულ საქმიანობას და შემოქმედებას.

კულტურის ცნებას აქ ვხმარობთ უფრო ვიწრო მნიშვნელობით და ვგულისხმობთ გონებრივ, ზნეობრივ, რელიგიურ და ესთეტიკურ ცხოვრებას. და ეს იმიტომ, რომ ჩვენი ცხოვრების მთლიანობა დარღვეული იყო და ქართველობის აქტიურ „სულს“ ვერ მისდევდა ობიექტურ პირობათა ვითარება.

და რომ ეს აქტიური „სული“ მაინც ეძებდა გონებრივ და ესთეტიურ სიმაღლეებს, რომ „გველის ხვრელში ძვრებოდა“ და კი არ სთანხმდებოდა კულტურის შტანდარტის დაბლა დაშვებას, მიუხედავად ჯოჯოხეთური პირობებისა, ამის საბუთებს ჩვენი ისტორია მრავლად იძლევა.

გარდა შინაგანი სტიმულისა, ჩვენის აზრით, გარეშე სტიმულებიც მოქმედებდნენ, რომ ქართველები ასეთი ძალთა დაკვიპით

¹ М. Гершензон. Ключ веры, 1922, гл. 69.

ცდილობდნენ კულტურის მოწინავე რიგებში დგომას. ამ შემთხვევაში ვგულისხმობთ იმ ნაკადებს, რომელნიც მოდიოდნენ ერთი მხრივ დასავლეთ ევროპიდან და მეორე მხრივ რუსეთიდან, სადაც იგივე ევროპული იდეები იყვნენ შექრილნი. შეუძლებელიც იყო, რომ ატმოსფერულად მაინც არ ეგრძნოთ ჩვენში ის დიდი გონებრივი მოძრაობა, რომელსაც ევროპაში ჰქონდა ადგილი მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში, და რომელიც ისტორიაში იხსენიება „განათლების საუკუნის“ სახელით.

საფრანგეთის განმანათლებლური ლიტერატურა. მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებში რომ მოდებული ჰქონდა მთელ ევროპას, ჩვენშიც განიცდებოდა შორეული ტალღის სახით. ევროპასთან მცირე კავშირი ხომ მაინც არსებობდა მეცამეტე საუკუნიდან მოყოლებული, როდესაც კათოლიკების მისიონერები მოვიდნენ. საქართველოში და რუსუდან დედოფალი და ივანე ათაბაგი ჭვაროსნობაში მონაწილეობას შეპირდნენ რომის პაპს. მას აქეთ ამ მისიონერების მიმოსვლა არ შეწყვეტილა. ამას გარდა, მრავალი ევროპელი მოგზაური მოდიოდა, ეცნობოდა ჩვენს საზოგადოებას და, ექვს გარეშეა, ისინიც რაიმე კვალს დატოვებდნენ.

ქართველობაც ხომ მიდიოდა ევროპაში, ზოგი სწავლის მისაღებად. ზოგი დიპლომატიური მისიით, და ყველა ეს მომენტი, ერთად აღებული, საბუთს გვაძლევს ვთქვათ, რომ საქართველო ევროპის მაჯისცემას შორეულად მაინც განიცდიდა. ევროპა-საქართველოს ასეთი ურთიერთობის ნათელსაყოფად საკმარისია მოვიგონოთ ის ფაქტი, რომ კათოლიკობა მიიღეს ისეთმა დიდმა ქართველებმა, როგორც იყვნენ ვახტანგ მეექვსე, სულხან-საბა ორბელიანი და ანტონ კათალიკოსი. ამას გარდა, დასავლეთის კულტურა არ შეიძლება არ შემოეტანათ იტალიაში სწავლამიღებულ ქართველებს¹. ევროპასთან დაახლოვების მაჩვენებელია ქართველ დიპლომატთა მოგზაურობაც ევროპის ქვეყნებში. ასე, მაგალითად, ნიკიფორე ირბახმა, რომელმაც 1622 წ. იმოგზაურა ესპანეთსა და იტალიაში, სადაც ერთ წელზე მეტი დარჩა, შეადგინა ქართული იტალიური ლექსიკონი, მიიღო დიდი მონაწილეობა რომში ქართული სტამბის დაარსებაში და ეს ლექსიკონი 1629 წელს დაბეჭდა კიდევ. იტალიური ენაც შეუსწავლია, რასაც ამოწმებს ლამბერტი, რომელთანაც იტალიურად ლაპარაკობდა. იტალიიდან იგი წასულა გერმანიაში, საიდანაც შემდეგ საქართველოში დაბრუნებულა.

პატრი მიხ. თამარაშვილი (Prêtre Michel Tamarati) მეთვრამეტე

¹ მიხ. თამარაშვილი: ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 81.

მეტე საუკუნის შესახებ, სხვათა შორის, წერს: „საქართველოსთვის ეს საუკუნე კიდევ იმითი არის დიდად შესანიშნავი, რომ სწორედ მის პირველ წლებში, ე. ი. 1629 წ... რომში პატრებმა დააარსეს პირველად ქართული საბეჭდავი, გამოსცეს წიგნები და მით ევროპას ჩვენს ერთან ერთად გააცნეს აგრეთვე ჩვენი ენა და ლიტერატურაც; გამოსცეს სხვადასხვა წიგნები, როგორც ლექსიკონი, გრამატიკა, კატეხიზმო, და სხვა... ეს არ იკმარეს. იქვე დააარსეს ქართული ენის შესასწავლად კათედრაც: პროპაგანდის კოლეგიაში სხვ. ტომთა ენებთან ერთად ჩვენს ენასაც საპატიო ადგილი დაუთმეს. მასთან ბევრ ქართველის შვილებს გზა გაუხსნეს ევროპაში, მაღალ სასწავლოში სწავლა მიაღებინეს...“ და სხვ.¹ ქართველები, როგორც დოკუმენტებიდან ირკვევა, ევროპაში სადოქტორო დისერტაციებსაც იცავდნენ. მაგალითად, რომში 1732 წ. დავ. ტულუკაშვილს, 1740 წ. კი ივ. ჭიგნიშვილს მიუღიათ დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი ფილოსოფიასა და ღვთის მეტყველებაში.

ქართველი დიპლომატებიც, როგორც მაგალითად ცნობილი მწერალი სულხან ორბელიანი, თბილისელი ეპისკოპოსი ქრისტეფორე და სხვ. ექვს გარეშეა შემოიტანდნენ ევროპიდან ახალ იდეებს თუ არა, ახალ შთაბეჭდილებებს მაინც. ჩვენ ხომ ვიცით, რომ სულხან ორბელიანისთვის უკვალოდ არ ჩაუვლია ევროპაში მოგზაურობას. ყველაფერი ეს ნათლად ჩანს მისი ნაწერებიდან. ჩვენი კულტურის ისტორიის შესწავლა ამ მიმართულებით ჯერ არ მომზდარა. ხოლო გვგონია კი, რომ ბევრი რამ შეიძლება აღმოჩენილ იქნეს მნიშვნელოვანი და შუქის მომფენი. თუკი ხალხურ ლექსებში უსახელო ავტორები დამღეროდნენ: „ხომალდში ჩავჯექ, ზღვას გაველ: ფრანგის ქვეყნები ვნახეო“ და სხვ. ჩანს რომ საფრანგეთი პოპულარული ყოფილა ჩვენი ხალხისათვის. ეს კი გვაფიქრებინებს, რომ საქართველო იდეურად მაინც არა ყოფილა ევროპის კულტურისაგან დაშორებული. და მიუხედავად ყოველგვარი ბარიერებისა, ჩვენში მაინც აღწევდა დასავლეთის იდეურა ქროლოვანი. ეს ერთ მხრივ. მეორე მხრივ, იგივე ევროპული კულტურა გზას იკვალავდა საქართველოსკენ მეორე გზით და ეს მეორე გზა რუსეთზე გადმოდის. რუსეთის საშუალებით ქართველობაც ეცნობოდა ევროპის ცხოვრებას და რუსეთის გზით ჩვენში მოდიოდა ის ევროპის განათლება, რომელსაც შავი ზღვით გზა ჰქონდა შეკრული ოსმალეთის ბატონობის გამო.

ერთი სიტყვით, ქართული მხატვრული აზროვნება, რომელიც

¹ ნიხ. თამარაშვილი: ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, გვ. 298.

როგორც ვთქვით, გონებრივ და ესთეტიკურ სიმაღლეებს ეძებდა. გარეშე სტიმულებით გაძლიერებული, ქმნიდა იმ საუნჯეებს, რომელთა მიხედვითაც მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებს აღორძინების ეპოქას ვუწოდებთ.

რაში გამოიხატა ეს აღორძინება? უმთავრესად მხატვრულ მწერლობაში. მაგრამ არც თუ კულტურის სხვა მხარეები იყო დაუწყებელი. საკმარისია თვალი გადავაგლოთ იმ დროის ხელთნაწერების კატალოგს და დავრწმუნდებით, რომ დიდი გონებრივი მუშაობა წარმოებდა ამ საუკუნეში. ფილოსოფიური ლიტერატურა თუ საისტორიო, ბუნებისმეტყველება თუ ღვთისმეტყველება. ყოველ სფეროში იწერება თუ ითარგმნება საკმაოდ ვრცელი ლატერატურა. მაგალითად, ანტონ კათალიკოსმა თარგმნა: 1. არისტოტელეს დიალექტიკა და მისივე ათი კატეგორია; 2. ბაუმეისტერის ფილოსოფია, ლოლიკა, მეტაფიზიკა და ეთიკა; 3. მისივე — ფილოსოფია, დოფინიტიური; ალექსანდრე ბატონიშვილმა 1739 წ. თარგმნა ვასილ მაკედონელის „ტესტამენტი“; გაიოზ რექტორმა — მარკ ავრელიუსის ზნეობითი განსჯანი და სხვ. ბევრსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია.

ღვთისმეტყველების დარგი უფრო მდიდრად იყო წარმოდგენილი. ანტონ კათალიკოსი, გაიოზ რექტორი, დავით ალექსიშვილი და სხვანი წერდნენ ორიგინალურ შრომებს, თარგმნიდნენ რჩეულ ნაწერებს და სხვ. ღვთისმეტყველებასთან ერთად ქადაგებაც მაღალ საფეხურზე იდგა, და მას ჰყავდა ისეთი სერიოზული წარმომადგენლები, როგორც, მაგალითად, ანტ. კუონდიდელი, ამბროსი ნეკრესელი, ამბროსი მიტროპოლიტი და სხვ.

ისტორიოგრაფიას ხომ მეთვრამეტე საუკუნეში ჰყავს ისეთი მეცნიერი, როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი, რომელიც იმ დროის მიხედვით ღრმა ანალიზის და კრიტიკული აზრის პატრონია. მისი საქართველოს ისტორია და გეოგრაფია დღესაც არ არის სავსებით მოძველებული და მასში მეცნიერები ჯერ კიდევ ბევრ ცნობებს იპოვნენ და დაემყარებინ. შემდეგ ვახუშტისა, ისტორიის დარგში მოღვაწეობდნენ ანტონ კათალიკოსი, ზაქარია კათალიკოსი, ჩხეიძე, პაპ. ორბელიანი, ფარს. გორგიჯანიძე, ჩხატურელი, დიმ. ტლაშაძე, დავით ბატონიშვილი და სხვ. მაგრამ გარდა საქართველოს ისტორიისა, მსოფლიო ისტორიიდანაც იწერებოდა ორიგინალური შრომები. ამ მხრივ საყურადღებოა დავ. ბატონიშვილის შემოკლებული საზოგადო ისტორია, რომელიც შეიცავს: ასურეთს, სპარსეთს, საბერძნეთს, რომს და საქართველოს. ითარგმნა აგრეთვე კურციუსის ალექსანდრე მაკედონელის ისტორია, დიოდორისა და ჰერო-

დოტეს ეგვიპტის ისტორია, ძველი ისტორია და მრავალი სხვა... იწერება მემუარები, მოგზაურობანი, ავტობიოგრაფიები... ითარგმნება ფიზიკის, გეომეტრიის, არტილერიის და სხვ. სახელმძღვანელოები. ერთი სიტყვით, ყოველმხრივი და აჩქარებული მუშაობა წარმოებს ყოველ დარგში. ამას დავუმატოთ ისეთი სასწავლებლების დაარსება, როგორც მაგალითად თელავისა და ტფილისის სემინარიები, სადაც ასწავლიდნენ ფილოსოფიას, ლეთისმეტყველებას, რიტორიკას, გრამატიკას და სხვ. სტამბების დაარსებაც თბილისსა და ქუთაისში ხომ მნიშვნელოვანი ფაქტია. თითქოს გათავდა ქართული კულტურის ემიგრანტობა. რომი, ვალახია, პეტერბურგი, მოსკოვი, — ქართული სტამბების ეს პირველი რეზიდენციები მიტოვებული იქნენ და საქართველოს ქალაქებში ამუშავდნენ საბეჭდი მანქანები. ყველაფერი ეს, რასაკვირველია, იმის მაჩვენებელია, რომ ქართული კულტურა ძიებისა და ზრდის პროცესში შევიდა. შორს მიფრინავდა შემოქმედების გენია, ხალისდებოდა და წელში იმართებოდა წინა საუკუნეებში შევიწროებული სინამდვილე, იბადებოდა ახალი საზოგადოებრიობა, ახალი უფლებრივი შეგნება. და თითქოს ყველაფერი ეს აღრევე ივრძნო ვახტანგ მეექვსემ, რომელმაც სისტემაში მოიყვანა მანამდე არსებული იურიდიული ძეგლები და ისეთი ახალი და ჰუმანური სული შთაბერა, რომ უცხოელნიც კი აღიარებდნენ ვახტანგის კანონების უპირატესობას ამ მხრივ. მაგალითად, ფრენკელი ვახტანგ VI კანონების რუსული თარგმანის წინასიტყვაობაში, სხვათა შორის, წერს: „ამ კოდექსის გულდასმით კითხვა მკითხველს აცნობს ქართული კანონების არაჩვეულებრივ ჰუმანურ შეხედულებას პიროვნების ხელშეუხებლობის, მისი სხვებისადმი განწყობილებისა და დანაშაულისათვის სასჯელისა და ხასიათის შესახებ. ამასთანავე არ უნდა დაგვავიწყდეს ვახტანგის კანონების შედგენის დრო, — XVIII საუკუნის დასაწყისი. და მაგალითისათვის რომ შევადაროთ ვახტანგის სისხლის სამართლის კანონები ევროპულ ძახელმწიფოთა იმავე პერიოდის კანონებს, ჩვენ იძულებულნი ვიქნებით საქართველოს მეფის კანონებს მივცეთ უპირატესობა სირბილისა და შეღავათიანობის მხრივ... ქართულ კანონებში ჩვენ ვერა ვხედავთ იმ საშინელ და წარმოუდგენელ სასჯელს, რომლითაც სავსე იყო ევროპული უწინდელი კოდექსებიო¹, და დასძენს: „...ეს იმას ამტკიცებს, რომ იმ დროს საქართველოში ცივილიზაცია საკმაო სიმაღლეზე იდგა, და არც გასაკვირია. ჩვენც გვგონია, რომ ვახტანგ VI კანონები ქართ-

1 იხ. Сборник законов Грузинского царя Вахтанга VI, гл. III.

ველი ერის კულტურული სიმაღლის მაჩვენებელია, რადგან ისინი მხოლოდ ინდივიდუალურ მოვლენას კი არ წარმოადგენენ, არამედ ღრმა ნაციონალურს. როგორც საზოგადოდ ყველა კანონმდებელი, ისე ვახტანგ VI, ვერ დადგებოდა თავისი ერის უფლებრივ მოთხოვნილებათა გარეშე, და მისი სამართალი უნდა ყოფილიყო ამ მოთხოვნილებათა ერთგვარი კონცენტრაცია. ამ მხრივ, კანონმდებლის მოქმედების პროცესი და პოეტის თუ მხატვრის შემოქმედება ანალოგიურნი არიან.

როგორც ყველა დიდი პოეტის თუ მხატვრის შემოქმედებაში, ვით ფოკუსში, იკრიბებიან ერის ყველა უმაღლესი ძალები, ხასიათის თავისებურება, მისწრაფებები და სხვ. ისე კანონმდებელიც, თავისი ერთგვარი მხატვრული ბუნებით, ითვისებს იმ უფლებრივ შეგნებას, რომელიც მის ხალხში დაფანტულად და უფორმოდ იბადება, თავისი ინდივიდუალური სულის შემოქმედებით პროცესში ამუშავებს, კონცენტრაციას ახდენს და „ქმნის“ ახალ სამართალს.

ამას გარდა, თვით ის ფაქტი, რომ უფლებრივი „შემოქმედება“ საჭირო გახდა მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში, ჩვენის აზრით, იმის მაჩვენებელია, რომ ქართველ ერში მომწიფებული იყო უფლებრივი იდეები, რომ მისი სულის სიღრმეში რაღაც დიდი და იღუმალი მუშაობა წარმოებდა. ჰეინემ ერთ თავის თანამედროვე პოეტის შესახებ თქვა, რომ „პოეტად გახდა გულის ავისილობაო“. შეიძლება ეს ითქვას ყოველი ნამდვილი შემოქმედის, და ამ შემთხვევაში კი, ვახტანგ სჯულმდებლის შესახებაც.

მაშასადამე, სამართლის მხრივაც, საქართველოსათვის მეთვრამეტე საუკუნე ალორძინების ხანას წარმოადგენს. ქართული კულტურის ზემოხსენებულ მხარეებთან ერთად, უფლებრივი შეგნებაც ძიებისა და ზრდის პროცესში შევიდა. ყველაფერი ეს კი იმის მაჩვენებელია, რომ ერის შემოქმედებითი გენია დაძრული იყო, რომ ჩვენი გონებრივი ცხოვრება არ ეგუებოდა პოლიტიკურ და ეკონომიურ დაბრკოლებებს, და მიუხედავად ამ გაყრისა, მაინც ამჟღავნებდა იმ პოტენციას, რომელსაც ისტორიამ არა ერთხელ აუპართა იშვიათი და საშინელი ბარიერები.

ახლა ვნახოთ როგორია მხატვრული მწერლობის სახე ამ საუკუნეში და რა სიმაღლეზე არის ასული ქართული გზნება, შემოქმედებითი მოტივები და ესთეტიკური მიღწევები.

გ. ლიტერატურა

მეთვრამეტე საუკუნეს წინა საუკუნისაგან გადმოეცა დიდი ლიტერატურული მემკვიდრეობა თეიმურაზის, არჩილის და სხვათა

პოეზიის სახით. ეს უკანასკნელი, რასაკვირველია, იმის მაჩვენებელია, რომ მეჩვიდმეტე საუკუნეში ჩვენ გვქონია საკმაოდ მნიშვნელოვანი ლიტერატურული და საზოგადოებრივი დულილი. მათი პოეზია, და განსაკუთრებით ლირიკა, საუკეთესო მაჩვენებელია იმისა, რომ მანამდეც ქართული მწერლობა არ მომკვდარა, როგორც ზოგიერთ მკვლევარს ჰგონია, და ლექსიური თუ მხატვრული მასალა შერჩევისა და გადახალისების საგნად ყოფილა თაობათა ხელში. ამ საუკუნეში კი ლიტერატურას ვხედავთ ცხოვრებასთან დაახლოვებულს, საზოგადოებრივ ძალად გადაქცეულს, ხოლო თეიმურაზისა და არჩილის სახით — პოეტებს, რომელნიც თავისუფლად და მეტად თამამად ეკიდებიან ლიტერატურულ თემებს. განსაკუთრებით თეიმურაზი ხშირად ისეთ თემას იღებს და ისეთი ჟანრითა წერს, რომ თანამედროვე პოეტებიც კი შურიტა და გაცივებით მოისმენენ. ამიტომ იყო, რომ გემოვნება განვითარებული და ლექსის საიდუმლოებაში ნაწრთობი თანამედროვენი, თეიმურაზს დიდად აფასებდნენ და რუსთაველთანაც კი ატოლებდნენ. მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნის ლიტერატურულ დოკუმენტებში ხშირია მისი სახელის ხსენება რუსთაველთან ერთად, და როგორც არჩილის „თეიმურაზიანიდან“ ვგებულობთ, ლიტერატურული განყოფაც კი ყოფილა, რუსთაველიანების და თეიმურაზიანების სახით — „ზოგი შენ გაქებს, ზოგი მე“-ო.

არც თუ თვით თეიმურაზი ყოფილა თავისი პოეტობის ნაკლები დამფასებელი და, პოლიტიკურ გვირგვინდაკარგული, პოეტის გვირგვინს რუსთაველსაც არ უთმობდა.

ლექსი ჩემი სჯობს გვარადა, ტკბილად სასმენლი ყურისა,
მაინც რუსთველსა აქებენ, მე იმან გამაგულისა — ო.

ამ თქმაში, რასაკვირველია, გადაჭარბება არის, მაგრამ მიუხედავად ამისა, თეიმურაზი დიდი პოეტური ფიგურაა. მართალია, იგი რუსთაველის გავლენას განიცდის, და განსაკუთრებით ლექსის ტექნიკის მხრივ, მაგრამ ახალი და ორიგინალური თემა იმდენი აქვს თეიმურაზს, რომ მისი პოეზია ირჩევა როგორც მძლავრი ინდივიდუალობის მატარებელი. მაგალითად, „გაბაასება ღვინისა და ბაგისა“, რომელიც პოეტურ შედევრად უნდა ჩაითვალოს, „შედარება გაზაფხულისა და შემოდგომისა“, სადაც პოეტის პალიტრა მეტად მდიდარ ფერებს შეიცავს და სხვ. ხოლო მისი ლირიკა მეტად ღრმა და წრფელი. აქ იგივე კილო ისმის, რომელიც თითქმის აღარ ცილდება ჩვენს პოეზიას, კილო მწუხარე და ნალვლიანი, გამოწვეული როგორც კერძოდ მისი და საქართველოს მდგომარეობით, ისევე „სოფლის“ ანუ მთელი ქვეყნის თუ კოსმოსის „ცბიერობით“, „სი-

ცრუით“ და „მუხთალობით“. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ თეიმურაზის პესიმისტური განწყობილება ბოლომდე არ მიდის. იგი მაინც ამჩნევს „სოფლის“ ლამაზ მხარეებს და ქვეყანასთან შერიგების გზებს ეძებს. -ნუგეში და იმედი, უყიდურეს სასოწარკვეთილების დროსაც კი, ეს თითქოს სპეციფიური ქართული განწყობილებაა. ჩვენ ვნახავთ, რომ ამ ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას, სასოწარკვეთილებისა და იმედიანობის შორის ქანაობას, ხშირად ეძლევიან თეიმურაზის მომდევნო პოეტები. რასაკვირველია, ამაში წმინდა ქართულ ხასიათს ვერ დავინახავთ. მაგრამ ქართველობას რომ ეს ახასიათებს, — ფაქტია. თუნდა ნიკ. ბარათაშვილის „შავად მღელვარი ფიქრი“ და „მოკლული სარწმუნოება“ ავიღოთ მაგალითად. მივიდა იგი ბოლომდე? დაიძახა *pereat mundus?*—არა. „უნდა კიდევაც მივდიოთ მას“-ო, ე. ი. „სოფელს“, ცხოვრებას, ისტორიას. ჩვენი აზრით, ეს ფსიქოლოგია ჩვენმა ისტორიამ მომართა ასე: საშინელო ქარტეჭილების და სასოწარკვეთის შემდეგ, მაინც რაღაც ძალა შეცვლიდა თითქოს სამუდამოდ დამყარებულ ავ რეჟიმს და განათლებოდა პერსპექტივა, „აღმართს დაღმართი მოსდევსო“. და თუ გარემოება ფსიქიკის შემუშავებასა და შეცვლაში დიდ მონაწილეობას იღებს, ჩვენშიც ეს თვისება საგანგებოდ უნდა განმტკიცებულიყო. ამის აუარებელი მაგალითების ამოწერა შეიძლებოდა, მაგრამ ამ შემთხვევისათვის ეს საჭირო არ არის. და რომ თეიმურაზი კარგად ხვდებოდა ერთნულ ლეღვას, პოეტურ ფიქრებს და მჭიდროდ იყო დაკავშირებული თავისი დროის სულიერ განწყობილებასთან, ეს იმიტაც მტკიცდება, რომ მის გარშემო თავს იყრიან პოეტები, განიცდიან მის გავლენას, და ქმნიან ერთგვარ ლიტერატურულ სკოლას. რასაკვირველია, ცნება „სკოლა“ არ გამოხატავს სავსებით იმ ურთიერთობას, რომელიც მათ შორის იყო დამყარებული, მაგრამ ეს ლიტერატურული ჯგუფი შედგენილ მთლიანობას კი ქმნიდა. მრავალი პოეტური სახე, თუ ერთმანეთში გადასული აზრები აახლოებენ ამ პოეტურ ნაწარმოებებს და ნათლად აჩვენენ იმ შინაგან კავშირს, რომელიც ამ ცალკეულ ქმნილებებს ერთ მთლიან ძალად წარმოგვიდგენენ. ვიმეორებთ, რომ ეს სკოლა არ არის, ამ სიტყვის ნამდვილი გაგებით, რადგან იგი იქმნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მწერლები, შეგნებულად უკავშირდებიან ერთმანეთს ამა თუ იმ გარკვეული რწმენის მიხედვით და ერთი მიზნის გათვალისწინებით. მეჩვიდმეტე საუკუნის პოეტებს ასეთი გარკვეული საერთო რწმენა არა აქვთ, იქნებ ეს არც იყო საჭირო საზოგადოდ, სამაგიეროდ მათ აქვთ აღელვებული პოეტური ცხოვრება, საერთო სიმპათიები და განწყობილება, ცოცხალი ტრადიციები. კითხულობთ და გეჩვენებათ, რომ ყოველი მათი

სტრიქონის უკან იმალება დიდი წარსული, მაღალი მოგონებანი და სერიოზული აწმყო. მათ შემოქმედებაში დიდი მელანქოლიაც არის, რომელიც შედეგია არა სისხლნაკლებობისა, არამედ ძალთა გზა-შეკრული დუღილისა. ყველაფერი ეს მოქცეულია თეიმურაზის პოეზიაში და, ყველაფერი ეს, მემკვიდრეობად გადადის არჩილ მეფის შემოქმედებაში.

როგორც მოტივები, ისე ლექსის ფორმაც არჩილს ტრადიციული აქვს, და ეს ტრადიცია უმთავრესად თეიმურაზ პირველისაგან არის გადმოცემული. ეს უკანასკნელი არჩილ მეფის მაესტროა, რომელსაც დიდი აღფრთოვანებით უძღვნის პანეგირიკებს და იმავე დროს ღრმა მოფიქრებით აფასებს თეიმურაზის პოეზიას, როგორც იშვიათსა და ფრიალ ოსტატურს. მაგრამ ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, რომ არჩილს ინდივიდუალობა დაკარგული ჰქონდეს. პირიქით. არჩილ მეფე ამ გადმოცემულ მემკვიდრეობას ახალი გზებით ასხვაფერებს, ლექსის ფორმას ახალ შესაძლებლობას უხსნის, ხოლო შინაარსს თითქოს ამახვილებს და აფართოვებს. ეს გაფართოება გამოიხატა იმ დიდაქტიურ მომენტის შეტანაში, რომელიც შემდეგ დავით გურამიშვილმა უკიდურეს განვითარებამდე მიიყვანა. თავისთავად დიდაქტიკა პოეზია არ არის, მაგრამ მხატვრული ამოცანაც სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ არაპოეტურ მოვლენას თუ საგანს მოუძებნო ისეთი განათება, რომ მიმზიდველად გახადოთ და ლამაზი.

ამას გარდა, ამ დიდაქტიკას თავისი ახსნა სხვა სივრცეშიც აქვს. არის ხოლმე ისეთი მომენტები ისტორიაში, როდესაც ხელოვნება ტრიბუნად უნდა იქცეს და საზოგადოებრივი აღფრთოვანების პათოსი თუ სასოწარკვეთილების საშინელება იქიდან უნდა ისმოდეს ამაღლებული ტონით. ერთი ასეთი მომენტთაგანი არჩილის ეპოქა იყო, როდესაც პოლიტიკური მდგომარეობის სიმძაფრეს ზედ დაემატა ქართველი საზოგადოების ზნეობრივი დაცემა. მტერთა მოწოლა ისეთი მძლავრი იყო, რომ, გარდა პოლიტიკური კედლებისა, შეანგრია რელიგიისა და ზნეობის ზღუდეებიც. ხალხის გრძნობათითქოს საითკენლაც გადაქანდა, თითქოს დაკარგულ იქნა მოვალეობის შეგნება და, მასთან ერთად, პატიოსნებაც. თითქოს ქართველი ადამიანი დარჩენილი იყო გავერანებულ უდაბნოში. აღარა სჩანდა მისი ბუნების საუკეთესო თვისებანი, როგორც რაინდული სიყვარული და ერთგულება, სინაზე და თავაზიანობა, პირდაპირობა და შეუდრეკელობა. ეს საშინელებაა, რომელსაც არჩილ მეფე თვალს უსწორებს და პოეზიის თილისმით ცდილობს „დაკარგული სამოთხის“ დაბრუნებას. მართალია, ამ დიდაქტიკური პოეზიის და-

ნიშნულზე პრაქტიკული ხასიათისაა, მაგრამ არჩილის შემოქმედებითი სიმძლავრეც იმაში მდგომარეობს, რომ ამ გამოყენებით ამოცანას ისეთი გამოთქმის ფორმა მისცა, რომ ხელოვნებას არ უღალატა. ამ მხრივ იგი უნდა ჩაითვალოს დავ. გურამიშვილის პირდაპირ წინამორბედად, მხოლოდ ქრონოლოგიურად კი არა, იდეურად და ესთეტიურადაც. ხოლო საერთოდ, არჩილ მეფე არის მეჩვიდმეტე საუკუნის მნიშვნელოვანი წარმომადგენელთაგანი. ხოლო ორივემ ერთად, თეიმურაზმა და არჩილმა, ისეთი ატმოსფერო შექმნეს თავის გარშემო, ისე გააცოცხლეს და აამაღლეს შემოქმედებითი ტრადიციები, რომ საერთო გავრანების ფონზე პოეზია მოხანს როგორც ზღვის მაღალი ლამპარი, შორს რომ წვდება მისი იმედიანი შუქის ისარი. მათვე მოუმზადეს ნიადაგი მეთვრამეტე საუკუნის ისეთ გიგანტებს, როგორიცაა გურამიშვილი და ბესარიონ გაბაშვილი.

მაგრამ ვიდრე ამ უკანასკნელთა შემოქმედებას შევეხებოდეთ, საჭიროა მოვიხსენიოთ სულხან-საბა ორბელიანი, რომელიც მეჩვიდმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში და მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში მოღვაწეობდა. სულხან ორბელიანი არის იმ ეპოქის ქართული პროზის უდიდესი წარმომადგენელი. მისი „სიბრძნე სიცრუისა“ არის მეტად მნიშვნელოვანი ლიტერატურული დოკუმენტი, რომლის მიხედვითაც ირკვევა არა მხოლოდ ქართული სიტყვის განვითარებული მდგომარეობა, არამედ ქართველი ერის გონებრივ-ესთეტიკური სიმადლე. ხოლო თვით ავტორის ფიგურა ისეთი შთამაგონებელია და მიმზიდველი, რომ გვეჩვენება როგორც იმ ეპოქის იდეათა ერთგვარი აუზი, რომლის გარშემოც შემოკრებილია ქართული საზოგადოების ყველა ცოცხალი და შემოქმედი ძალა. გვგონია, რომ სულხან ორბელიანს მეტად მნიშვნელოვანი როლი უნდა შეესრულებინა როგორც პიროვნებასაც, განსაკუთრებით ევროპიდან დაბრუნების შემდეგ. ჩვენთვის ამჟამად საინტერესო არ არის როდის დაწერა ჩვენმა ავტორმა თავისი „სიბრძნე სიცრუისა“, საინტერესოა უფრო ის, რომ ეს შესანიშნავი ნაწარმოები დაიწერა, სადაც იგავების სახით გადაშლილია ჩვენი ხალხის სულიერი ქვეყანა, მეტად სკეპტიკური და დამცინავი, და ყველაფერი ეს შესრულებულია მეტად ფართე პერსპექტივით, მთელი ქვეყნის ჩვენებითა და გათვალისწინებით. ამ მხრივ, რასაკვირველია, სულხან-საბა ორბელიანი მეტად მნიშვნელოვანი ფიგურაა თავისი დროის ვითარების საჩვენებლად, მაგრამ, ვიმეორებთ, როგორც პიროვნებას, და განსაკუთრებით ევროპიდან დაბრუნების შემდეგ, დიდი გავლენა უნდა მოეხდინა იმ წრეზე, რომელთა ხელშიც იმყოფებოდა აზროვნე-

ბისა და შემოქმედების სადავეები. და შორეული ანალოგიით, უნებურად ვიგონებ ვოლტერს, რომლის მსგავსად სულხან-საბა ორბელიანიც ევროპაში მოგზაურობამ შეახვედრა ახალ ფილოსოფიურ, ესთეტიკურ თუ მორალურ საკითხებთან, რასაც იგი აღარებდა იმ მსოფლმხედველობას თუ ტრადიციებს, რომელიც მის სამშობლოში იყო გაბატონებული. ის რაც ვოლტერისთვის იყო ინგლისი. საიდანაც საზარელ სარკასტულ წერილებს სწერდა საფრანგეთს და ახალ შემოქმედებისკენ მოუწოდებდა, ისე ჩვენი მოგზაური ავტორისთვის იყო რომი. პარიზი და სხვ., სადაც მან ბევრი რამ ნახა ახალი და მისაბაძი. რასაც სწავლობდა დიდი დაკვირვებით, ღრმა ანალიზით, რომ კარგად შეეთვისებინა ის მხარეები, რომელთა საქართველოში გადმონერგვა უდიდეს საქმედ მიაჩნდა. სულხან-საბა ორბელიანის მოგზაურობიდან აშკარად ჩანს ეს ღრმა დაინტერესება, და გვეგონია, დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა თანამედროვეთათვის ამ ახალი ფიქრების, ახალი განცდების და ახალი პულსაციის თუ სუნთქვის ჩანოტანას საქართველოში, სადაც ბევრსა ფიქრობდნენ დასავლეთზე. მაგრამ სინამდვილე მაგრად უკეტავდა შავი ზღვის კარებს.

სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუისა“ კიდევ იმით არის შესანიშნავი. რომ აქა ვხედავთ ხალხთან დაახლოვებას, ხალხის მსოფლმხედველობას. რაც უეჭველად პროგრესულობის მაჩვენებლად უნდა ჩაითვალოს. აქ მწერლობა უკვე თავს აღწევს სასახლეებს და პოპულარობის გზას ადგება. ფორმის მხრივ ეს ტენდენცია კიდევ უფრო ნათლად ჩანს. იგი უახლოვდება სახალხო ენას როგორც აღნაქვსით, ისე კილოთი, სიმარტივით. და თუ გავითვალისწინებთ დავ. გურამიშვილის პოეზიის სისადავეს და ხალხურ ენას, შეიძლება იმ დასკვნის გამოტანა, რომ ჩვენს იმდროინდელ ლიტერატურაში ეს ტენდენცია ყოფილა.

იქნებ ამ მიმართულების ერთი მიზეზთაგანი ის პოეტური იდეოლოგიაც იყოს, რომელიც იმ დროს გაბატონებული ყოფილა და რომლის ერთგვარი კოდიფიკაცია მამუკა ბარათაშვილმა მოახდინა თავის „ქაშნიკში“. შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ არჩილიდან მოყოლებული, ეს ტენდენცია მტკიცედ ტარდება ქართულ ლიტერატურაში და საუკეთესო პოეტური დაგვირგვინება დავ. გურამიშვილის შემოქმედებაში ჰპოვა. ეს უკანასკნელი კი ჭერ კიდევ არ არის სათანადოდ შესწავლილი და შეფასებული. ჭერ კიდევ არ მომხდარა იმ უდიდესი მსოფლმხედველობის გადაშლა, რომელიც დავ. გურამიშვილის პოეზიაში არის მოქცეული, და არც ლექსის ის მორთოლოგია არის შესწავლილი, რომლითაც დავ. გურამი-

შვილმა გაამდიდრა ჩვენი სიტყვის მუსიკა. დავით გურამიშვილამდე არც ერთ ქართველ მწერალს არ შეუქმნია ისეთი სადა და მონუმენტალური ლექსი. ჩვენ სასწაულად მიგვაჩნია შოთა რუსთაველის პოეტიკა, მაგრამ იქ ხომ სისადავე არ არის. რუსთაველის ენა დიდ ორკესტროს ხმას გამოსცემს, გურამიშვილისა კი ლერწმის სალამურია, ქაცვია მწყემსის ხელით გამოჭრილი. თითქოს ამ პრიმიტიულობაში პრავარესული არაფერი არ უნდა იყოს, მაგრამ არის ხოლმე კაცობრიობის ცხოვრებაში პერიოდული დაბრუნება პარველ წყაროსთან ახალ ქალთა მოსაკრებად, და დავ. გურამიშვილის პრიმიტივიც ასეთი დაბრუნებაა. უკვირდებით დავ. გურამიშვილის და მის თანამედროვეთა შემოქმედებას და გეჩვენებათ, რომ ინდო-ინდელი ქართული ლიტერატურა თითქოს ერთგვარ კონტაქტში იმყოფებოდა ევროპის ლიტერატურასთან. იქაც ხომ მეთვრამეტე საუკუნეში უარყოფილ იქნა ხელოვნურად აშენებული ბრჭყვიალა ტრაგედიები, სასახლის ოდეები, მონოტონური მიმართვანი და ლიტერატურის ავანსცენაზე გამოყვანილ იქნა ყოველდღიური ცხოვრება, სადა მოწყობილობა, მდაბიო ხალხი. სალონების ტონი შესცვალა უბრალოებამ, სამეფო კარის გაზვიადებული და გამახვილებული ეტიკეტი — ბუნებრივობამ და გულწრფელობამ. გათავდა სამეფო დარბაზის და ვეზირების ლიტერატურა; იპ. ტენის სიტყვით, საჭირო გახდა „წიგნი, ოჯახებში ბუხართან საკითხავად; ამ მხრივ მობრუნდა შემოქმედება“... ამავე მოვლენას ვხედავთ ჩვენშიც. შეიძლება ითქვას, უფრო ადრეც. გარდა ამისა, საერთო მომენტი სხვაც არის. როგორც ვნახეთ, მე-17 — მე-18 სს. ჩვენში საგანგებოდ ვითარდება ზნეობრივი მოტივი და დიდაქტიკური ტონი თითქმის ეუფლება ლიტერატურას. ევროპაშიც ხომ ასე იყო. ინგლისში, საფრანგეთში, გერმანიაში და სხვ. მეთვრამეტე საუკუნეში ჩნდება და ბატონდება ზნეობრივი ხასიათის ლიტერატურა. რომანებსა და ლექსებს რომ თავი დავანებოთ, „ყოველ-კვირეული ზნეობრივი გამოცემები“ იმდენი იყო, რომ ფარავდა უკვე დროგარდასულ მოტივებსა და თემებს. ჩვენის აზრით, ეს მომენტიც ხალხთან დაახლოვების საშუალება იყო, რომ ლიტერატურასა და ხალხის ცხოვრებას შორის გაბმულიყო ცოცხალი კავშირი. ასევე საერთოა რელიგიური ტენდენცია, ან „სერაფიული“, როგორც გერმანელები უწოდებდნენ (Seraphische Dichtung), რომელიც უმაღლეს მწვერვალამდე აიყვანა მილტონმა — ინგლისში, კლოპშტოკმა — გერმანიაში და სხვ. ჭერ ძნელია იმისი თქმა, თუ კონკრეტულად რა იყო ამ მსგავსების მიზეზი, მაგრამ იმის თქმა კი შეიძლება, რომ ლიტერატურული მოძრაობის ზოგადი ქროლვანი საერთო იყო

და ზემოთ გამოთქმული მოსაზრებანი საქართველოსა და ევროპას შორის იდეური ურთიერთობის შესახებ ამითაც მტკიცდება. მაგრამ ეს სხვათა შორის.

მე-18 საუკუნის ქართული ლიტერატურის შემდეგი მწვერვალი — ბესიკია (ბესარიონ გაბაშვილი), რომლის ლირიკა, როგორც განცდების სიღრმით, ისე ფორმის მხრივ, უდიდეს მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. გაბატონებულია ჩვენში ის აზრი, რომ ბესიკი სპარსული პოეზიის გავლენას განიცდისო, მაგრამ გვგონია, რომ ეს ზეპირი აზრია, რადგან ამ გავლენის კონკრეტული ჩვენება ჯერ არავის უცდია. ბესიკის პოეზიაში იმოღენა სიმდიდრეა დაგროვილი, რომ იგი უნდა ჩაითვალოს დამოუკიდებელ და სავსებით ორიგინალურ მოვლენად. ზოგჯერ იგი ხელოვნების უკანასკნელ მწვერვალებს აღწევს და ჩვენს წინ დგება სავსებით გამომხატველი სახე, უმაღლესი ვნების აფეთქება და სრულიად ახალი პოეტური სტილი. ბესიკი ღრმა ლირიკოსია, და ისეთი, რომელსაც, შეიძლება ითქვას, მხოლოდ ერთი მოტივი აქვს, შემოქმედების ერთი მამოძრავებელი ძალა, მაგრამ იმდენი აქვს ვარიაციები, ისეთი გრძნობის სიღრმესა შლის, რომ მისი პოეზიის მრავალმხრიანობა თითქოს სასურველიც არ არის.

დედოფალი ანა და მისდამი ტრადიკული სიყვარული, — ეს არის ბესიკის ლექსების საფუძველი, მისი მსოფლმხედველობის პრიზმა და მთელი სიცოცხლის აზრი. აქედან გამომდინარეობს ის უძირო სევდა, რომლის მელანქოლიური ტონებიც ჩვენი პოეზიის იშვიათ სამკაულს წარმოადგენენ.

ჩვენ ბევრი ვიცით „მსოფლიო სევდიანობის“ წარმომადგენელნი, მაგრამ მათ შორის მეტად ხშირია დატანჯულობით კოხტობა, უიმედობის ეფექტიანი ძაძითმოსილობა, მოგონილი წვალება და საერთოდ გულუწრფელობა. ბესიკის შესახებ ამას ვერ ვიტყვით, რადგან იგი თავის სევდის საგანს „მსოფლიო კითხვად“ არ აქცევს და ეს არც აინტერესებს. და მისი „სევდის ბალიდან“ თუ გამოკრთება სოფლის წყევა — ეს ცივი გონების პროექცია კი არ არის, არამედ კვნესაა გულის, რომელსაც „სევდის ლაშქარი შემოუხდება“ და „პაერი ცივ-ნამიანი“ უბნელდება ანა ბატონიშვილის სიკვდილით.

ბესიკი სიყვარულის უდიდესი მთქმელია. და თუ შემოქმედის მთავარი მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ სხვათა სულში გაატაროს ის განცდები, რომელიც თვით განუცდია, უშუალოდ იმოქმედოს ადამიანის გრძნობებზე და აავსოს იგი იმ სიცოცხლით, რომლითაც თვით ავსილა და ამეტყველებულა, ბესიკი უდიდეს შე-

მომქმედად უნდა ჩაითვალოს. ფორმის მხრივ კი ბესიკი პირდაპირ ვირტუოზია. მას აქვს ლექსის ფაქტურის დიდი შეგნება. მისი ლექსების მეტი წილი პირდაპირ მუსიკაში გადადის, იმდენია მათში გარეგანი თუ შინაგანი რითმა, ხმოვანთა თუ თანხმოვანთა კომპოზიცია, ალიტერაციები, და ზოგჯერ ასონანსებიც კი. კითხულობთ მის ლექსებს და გოცებთ უმწვერვალესობამდე მიყვანილი მუსიკალობა:

ტანო ტატანო, გულ წამტანო, უცხოდ მარებო,
ზილფო კავებო, მომკლავებო, ვერ საკარებო,...

ან შემდეგი:

ნარგიზს დარა მან დარა,
რამცა დარა მანდარა,
აქიკვიდა მერცხალი
სათზედ დარა მანდარა.

ბევრი რამ შეიძლება ითქვას როგორც ბესიკის, ისე დ. გურამიშვილის და სხვათა პოეზიის შესახებ, მაგრამ ეს ამჟამად ჩვენს ამოცანას არ შეადგენს.

ჩვენ გვინდოდა მხოლოდ ზოგადი მიმოხილვა და გაკვირით გამოწვევა იმ პროცესებისა, რომელსაც მე-17 — მე-18 სს. პოეტები ქმნიან. ჩვენი მიზანი იყო ცოტა ხნით გაგვეთვალისწინებინა ის ეპოქა, რომელსაც ახალი აღორძინების ხანა ეწოდება, და ის შესაძლებელი პერსპექტივები, რომელნიც მე-18 საუკუნის ვითარებიდან გამომდინარეობდნენ.

ჩვენ აქ მხოლოდ მწვერვალეები აღვნიშნეთ და სულაც არ გვიხსენებია ის აუარებელი მწერლები, პოეტები და სხვ., რომელნიც თავს იყრიდნენ დიდ პირთა გარშემო და მათით შთაგონებულნი, ქმნიდნენ შემოქმედების მასოფრობას, თუ შეიძლება ასე ითქვას. თითქოს რაღაც პოეტების კარნავალი იყო გამართული, რომელთაც ეჯიბრებოდნენ მწიგნობრები და ამ საერთო ბრუნვაში და დუღილში იჭედებოდა ქართული მხატვრული სიტყვა. განა ცოტას მეტყველებს მარტო ის ფაქტი, რომ პოეზიისა და მწიგნობრობის კულტი ისეთი მტკიცე ყოფილა, რომ მეფის ოჯახის თითქმის ყველა წევრი, შესწევდა ძალა თუ არა მაინც, ჩაბმული იყო ამ მუშაობაში და იმდენი შექმნეს კიდევ, რომ მკვლევარები ცალკე თავს უძღვნიან „მეფის ოჯახის წევრთა სალიტერატურო მოღვაწეობას“¹.

ღიახ, ჩვენი მე-17 — მე-18 საუკუნეები, ქართული კულტურის

¹ ალ. ხახანაშვილი. Очерки по истории Грузинской словесности, წ. III, გვ. 334.

ისტორიაში კიდევ ერთი გაზაფხულია. ერი გრძნობს რაღაც დიდი ძალის შემოწოლას, მას ეჩვენება რაღაც მხატვრულ სახეთა მომავალი სიუხვე, და ამ დიდ მოლოდინში, თავდაოკებული დაჭიმვით ემზადება მოზეიმე ხვალისათვის. მწიფდება ეპოქის სტილი, და თითქოს სადაც არის უნდა გადაიშალოს ერის „ბედის-წერის“ თუ არსებობის სიღრმეთა სიმბოლურობა, მაგრამ კიდევ რეაქციის ფაზა იწყება და გარედან შემოწოლილი ძალა კვლავ ცდილობს მიღწეულ საუნჯეთა დამსხვრევას. კრწანისის ველზე კიდევ ერთხელ დაიკვნესა საქართველომ, და ერის დაწყვეტილი სული ისევ გაყურდა...

პატრიოტული რომანტიზმის დასაწყისი

პოეტი დები — ბატონიშვილები: მარიამ, თეკლე და ქეთევან

მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევარი თითქოს ულიტერატურო ხანა იყო. ამით იმის თქმა გვინდა, რომ ლიტერატურული გემოვნება და მიმართულება ინდივიდუალურ კარჩაკეტილობას ეწევა, რადგან საზოგადოებრივი ცხოვრება დაიბნა, დაიქსაქსა და პირველი ამ უკანასკნელზე ზემოქმედებას თუ გავლენას ვეღარ ახდენდა. მწერლები რაღაც იზოლაციურ მდგომარეობაში მოექცნენ და მათი შემოქმედება მხოლოდ ვიწრო წრეებშია ისმოდა ან სუფრაზე დეკლამაციის სახით, ანდა ღუღუკზე დამღერებით. რასაკვირველია, თვით მწერლები კი ცხოვრების გავლენის ქვეშ მოექცნენ, რაც მტკიცდება იმ მოტივებით, რომელნიც ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში ახალ მოვლენებს წარმოადგენენ (როგორც მაგალითად პატრიოტული რომანტიკა და „სულით ობლობა“, სიმარტოვე), მაგრამ საზოგადოება ვეღარ წვდებოდა პოეტთა გულისთქმას და, ერთმანეთს დაშორებულნი, ვეღარ იქმნიდნენ იმ ფსიქოლოგიურ ურთიერთობას, რომლის გარეშე ლიტერატურული ცხოვრება წარმოუდგენელია. საზოგადოების მაღალი ნაწილი, ნებსით თუ უნებლიედ, დაეშვა რუსიფიკატორული პოლიტიკის დაღმართზე. მწერლები კი ქანობდნენ ძველისა და ახლის შორის, იმედის და სასოწარკვეთილების საზღვარზე, დამოუკიდებელ საქართველოზე მეოცნებენი და მისთვის განწირულები. და თითქოს სიმბოლურია ის გარემოება, რომ მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურა ქალებმა დაიწყეს, — ერეკლე მეფის სამმა ასულმა: მარიამ, თეკლე და ქეთევან. ვაჟკაცებს არ ეცალათ, ქალები კი ნაზი ცრემლებით დასტიროდნენ „ედემის ბაღს“ — საქართველოს.

ში დამწარდეს დროთა ტკბილობა,
უწყალო ეტლმან რა ქმნა ცილობა,
აღფხვრა წალკოტსა ვარდთა შლილობა.

დასტურუნა ჩემი დღე კეთილობა,
ბნელ ჰყო ქართლოსის ძვირფას მტილობა,
მესისხლე მარხს აქვს ხრმალ-წვდილობა...

ასეთი მძიმე ტონით და მელანქოლიით დაიწყო მარიამ ბატონიშვილმა მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურის დასაბამი. იგი მისტირის იმ მზეს, რომლის „სხივნი ღრუბელთ დაჰფარეს“ და ეს სევდა ისეთი უნუგეშოა, რომ აღარავინ ეგულება „სახმილის მშრეტად“, „გულგრილობის მცემელად“. პოეტი ქალი შურისძიებით არის შეპყრობილი, როცა ხედავს რომ „მრისხანე ჯალათთ აქვთ ხმალ-წვდილობა“, მაგრამ უძლურია საამისოდ და მხოლოდ ცის მნათობებსღა შესტირის სიკვდილის მაძიებელი:

„იგრავინვა ცამან ჩვენზედა, რისხეთა საშინელითა,
დაჰფარნა ჩრდილოთ ღრუბელმან მნათობთ არენი ძნელითა,
წარპხდეს წალკოტნი მალანი, ზი საცთურითა ძნელითა,
ვაჟ დიდებულნი პალატნი იქმნა მტერთ საცინელითა,
აწ განწირული უწყალოდ ვიწვე ცეცხლით არა ნელითა,
სად ხარ სიკვდილო, რას ჰყოენი, არ მიმცემ დღესა, მცირებსა
მიგლოვდით მეცა მოყვასნო, სოფლისა განაწირებსა“.

ამ სტრიქონებედან განწირულის ხმა ისმის, და ქალის ხმა, რადგან განსაკუთრებული მგრძობელობა და დაწმენდილი სინაზე არის ყოველ სიტყვაში მოქცეული. იგი წმინდა ქალური გულჩვილობით იგონებს თავის „მთიებს“, თავის „წალკოტს“, რომელიც იყო „ყვავილთ სიმრავლით გამშვენებული“, „ოთხ კიდე სახელ გადიდებული“, იგონებს თავის „დღე კეთილობას“ და გვგონია, რომ ჩვენი პოეტი სივილასავით შთაგონებული იქნებოდა იმ დროს, იმდენია მის ლექსებში შემოქმედებითი გზნება და სიღრმე, მაგრამ ეხლა იგი სასოწარკვეთილია, გამტყდარი ჭკუაა, რომელიც ერთსღა ახერხებს, რომ საუკუნის დასაწყისიდან ბოლომდე მიაწვდინოს პროტესტის ხმა. და მისი გულისწყრომა ხშირად პიროვნული კი არ არის, არამედ საერთოა: „არ დასცხრა ჩვენზე მარადის, სოფლის საცთურთა შინება“-ო. ეს იგივე დავ. გურამიშვილის მტკივნეული სიტყვებია: „ქართლის ჭირსა ვერვინ მოსთვლის“-ო. ასეთივე ნაზი მელანქოლით იგლოვს საქართველოს და თავის ბედს ქეთევან ბატონიშვილი.

„ში ვითარ ვსთქვა განსაკრობელი,
ჩემი სიცოცხლის დამაცხრობელი,
ჩრდილოთ ვიხილე მცირე ღრუბელი,
აზიის მთების დამბნელებელი“...

მისთვისაც „ალარ ჰყვავიან ზამბახნი“ და, აღმოფხვრილ სამ-
შობლოში, „არ აქვს წამალი გამთელებელი“. მის ლექსებშიც განწი-
რული ეპოქა იცრემლევა და პოლიტიკური კატასტროფა სულს
სტეხავს:

გუშაგნი მრავლად ჩემთვის მცველობენ,
სხვა და სხვა აზრით გველებრ ჰრელობენ,
არ მცემენ ნუგეშს, მსწრაფლად მწყურალობენ,
მათნი მახვილნი გულსა მჰრელობენ...

პოეტი აგვიწერს თავის პატიმრობას და ჩრდილოეთში გადასახ-
ლების შოლოდინს, რაც პირდაპირ სასოწარკვეთილებაში ავდებს დ-
ისეთივე პროტესტით მიმართავს სოფელს:

— რად არ დაგვიწყდი პოი სოფელო,
არ ხანიერო ცუდ საყოფელო,
მცირის ეამისავ...
„ვინც არ გენდობის, ვარ მადლობელი“ — ო.

როგორც ჩანს, ეს ლექსი წერილად არის მიმართული თავის
დასთან — თეკლე ბატონიშვილთან, რომელიც ამ ორი დისაგან გა-
ნირჩევა როგორც უფრო ნებისყოფის და ამტანობის ადამიანი. თით-
ქოს ამ უკანასკნელში იღვიძებს ძველი აზროვნების სიმტკიცე და სი-
თამამე, და პატიმარ დას მიმართავს თავდაპირველად:

რად გიკვირს პატიმარს მწუხარებანი,
მცირეს ხანს ლხინითა გამწარებანი,
თუმცა იხილეთ მნათობთ ვენებანი,
იერქოს ვარდთა უცხოლ რებანი,
ნაზთა იათა ცრემლით ვსებანი,
ვითმინოთ ოხვრით სულთქმა-ვებანი,
რად გიკვირს პატიმარს მწუხარებანი...

თეკლე ბატონიშვილი! დაპატიმრებულ დას ამხნევეებს და ანუ-
გეშებს კიდევ, „ნუ ჰსწუხ, დაშრტება ცეცხლთა დებანი“-ო. მას ჭერ
იმედის გადაწყვეტილი არა აქვს და „გუშაგთ სიმრავლოს“ შიში არა-
ფრად მიაჩნია. ბევრნი სდარაჯობენ, მაგრამ განა „ასდენ წყინების,
მარად სისხლისა, ცრემლთა დინების“ ღირსია ის, რაზედაც მარიამ
ბატონიშვილი, — მისი და გლოვობს?

← რადგან ჩრდილოთ მზემ ესრეთ ინება,
კრძალვით ითმინე სახმელთ გზნებანი...

¹ თეკლე ბატონიშვილი — ალექსანდრე ორბელიანის დედა.

აქ თითქოს ვაყური სიმტკიცე და იმედია ნობა გვესმის. მარად ქალუოი სირბილე უარყოფილია და ქალის პირით თითქოს ბრძოლუბში ნაწრობი გმირი დინჯად ლაპარაკობს:

რად გივირს პატიმარს მწუხარებანი,
მცირე ხანს ლხინთა გამწარებანი.

„მცირე ხანსაო“, რადგან მას იმედი აქვს, რომ საქართველო ასე ადვილად არ დანებდება რუსის მეფეს. იმედი აქვს, რადგან საკუთარი გამოცდილებით იცის, თუ რას ნიშნავს თავისუფლებისათვის ბრძოლა, როგორ იციან მტრის დახვედრა მის ქვეყანაში, სადაც თვით თეკლე ბატონიშვილს არა ერთხელ მიუღია მონაწილეობა ომებში მამასთან ერთად.

ქეთევან ბატონიშვილიც არ არის მოკლებული გმირულ სულს. იგიც საიდუმლო შეთქმულების მონაწილე იყო, რომელთანაც მიწერ-მოწერა ჰქონდათ შეთქმულ ბატონიშვილებს და ქართლ-კახელებს. როგორც ჩანს პატარა კახის სული ქალებშიც ბობოქრობდა და „სამოც-ჰრილობიანი“ მამის აჩრდილი კიდეც აღელვებდათ ახალ „ასპინძის“ საძიებლად. ქალების ეს მამაკაცური მოქმედება და შეიარაღებაზე ოცნება უფრო ამხვილებს იმ სინაზეს და მეღანქოლიას, რომლითაც იწყება ქართული რომანტიზმი. მათი პოეზია თითქოს განუყოფელია, რადგან ერთნაირ ძაძებში არის გახვეული მათი გზნება და გულის მორღნელი ფიქრი. მათ ლექსებში ჩვენ კარგად ვგრძნობთ იმ ფსიქოლოგიას, რომელიც მე-18—მე-19 საუკუნეთა უღელტეხილზე დაიბადა, და რომელიც მხოლოდ მალა ფენებში კი არ იყო წარმოშობილი, არამედ დაბლაც, როგორც საერთო განწყობილება.

მაგრამ, გარდა ამისა, მარიამ — ქეთევან — თეკლე ბატონიშვილების პოეზია სხვა მხრივაც არის საგულისხმო. მათი ყოველი სტრიქონიდან თითქოს ბესიკის შორეული ხმა გვემით, და საერთო კოლორიტიც ბესიკისა გადაჰკრავს. რასაკვირველია, მე პოეზიის საგანს ანუ თემას არა ვგულისხმობ, რადგან ბესიკი ეროსის ტრფიალია და, ბედის ერთგვარი ირონიით კი, ბატონიშვილ დების სამება — ერის ტკივილების მტვირთველები. მათი ლექსის მხატვრული მხარე, შედარებები, ზომაც ბესიკის ლექსს ენათესავება, და ტონი, განწყობილებაც თითქმის საერთო აქვთ. ეს მომენტი კი მნიშვნელოვანია იმ მხრივ, რომ ააშკარავებს ბესიკის პოეზიის გავლენის სფეროს და, ამას გარდა, ერთგვარი შუა პუნქტიც იქმნება ბესიკსა და ალექსანდრე ჭავჭავაძეს შორის.

მაგალითად, ბესიკის ლექსის ზომა:

სევდის ლაშქარი შემომხდება, ე. ო. 5 + 5
სურვილის ცეცხლი მომეკიდება... — 5+5.

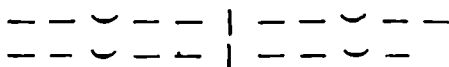
მარიამ ბატონიშვილისა:

პოი დამწარდეს დროთა ტკბილობა... — 5+5.
უწყალო ეტლმან რა ქმნა ცილობა... 5+5.

ქეთევან ბატონიშვილისა:

პოი ვითარ ვსთქვა განსაკრობელი, — 5+5.
ჩემი სიცოცხლის დამაცხრობელი... — 5+5.

რაც შემდეგი ნიშნებით გამოიხატება:

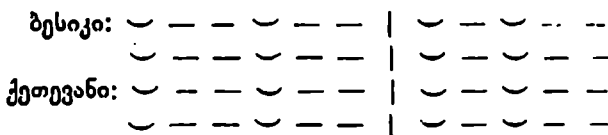

ანდა შევადართო ბესიკის თერთმეტმარცვლოვანი ზომის ლექსი ქეთევან ბატონიშვილის ამავე ზომის სტრიქონებს

ბესიკი: მომაკლდა უებრო კეთილობანი, — 6+5
          მომაკლდა აღერსი და ზრდილობანი... — 6+5

ქეთევან: რად გიკვირს პატიმარს მწუხარებანი, — 6+5
          მცირეს ხანს ლხინთა გამწარებანი... 5+5.

მართალია, ქეთევანს აქ თერთმეტმარცვლოვანობა დაცული არა აქვს, მაგრამ ორივე ზომა — ბესიკიდან აქვს ნასესხები. ეს გამოიხატება შემდეგ ნიშნებით:

თუმცე ეს ლექსთ ზომა ბესიკამდეც იყო, რაც მამუჯა ბარათაშვილს იამბიკოდ აქვს მოხსენებული, მაგრამ ეს ზომა ბესიკმა დააკანონა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, და ჩვენი პოეტი ქალებიც ბესიკის კვალს მისდევენ, ახალი ვარიაციების შეტანითა და სტრიქონთა კომბინაციების შერჩევით. ალექსანდრე ქავჭავაძის ლექსის ზომასაც თუ შევადარებთ, აშკარა გახდება, რომ მასსა და ბესიკს შორის არსებობს გადასასვლელი პუნქტი, რომელზეც ჩვენი პოეტი დები იდგნენ.

ქართული პრესის პირველი პერიოდი (1818 — 1832 წ.წ.)

მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ათეული წლების ვითარება კარგად ვერ იქნება გათვალისწინებული, თუ არ გავეცნობით იმდროინდელ ჩვენს პრესას. უნდა ითქვას, რომ ამ სახის ბეჭდვით სიტყვას ჩვენში ტრადიცია არა ჰქონია. დღემდე შემონახული დოკუმენტების მიხედვით, ჩვენში ურუნალი თუ გაზეთი 1818 წლამდე არ არსებულა და ამ უკანასკნელის დანიშნულებას ასრულებდა ე. წ. „სალაყბო“ (ანუ *ахъба* — ბერძნებისა, ან რომაელთა ფორუმი), სადაც ანტიური ქვეყნების მსგავსად იკრიბებოდა საზოგადოებრივი აზრი თუ ახალი ამბავი. პრესის უქონლობა, რასაკვირველია, სახელმწიფოებრივი ცხოვრებისათვის დიდ დაბრკოლებას წარმოადგენს, მაგრამ ჩვენი ქვეყნის პირობები ისეთი იყო, რომ ეს გარემოება უკულტურობის ნიშნად არ ჩაითვლება. საზოგადოდ ურუნალ-გაზეთის ისტორია არც ისე დიდი ხნის ამბავი არის. მეფერამეტე საუკუნიდან იწყება პრესის განვითარება ევროპაში, ხოლო რუსეთში პრესას იმავე საუკუნის ბოლო წლებში ჩაეყარა საფუძველი. მაგრამ მაინც, როდესაც ვაღარებთ ამ მხრივ ჩვენსა და ევროპის მდგომარეობას, უეჭველია საქართველოს ჩამორჩენილობას დავადასტურებთ, რადგან იმ დროს, როდესაც პარიზში თხუთმეტამდე სერიოზული ურუნალი თუ გაზეთი არსებობდა, ჩვენში ხსენებაც არ იყო. მაგრამ მართო ამ მხრივ ვიყავით ჩამორჩენილი? ამის მიზეზები გაკვირით უკვე გვქონდა მოხსენებული წინა თავებში და გვეგონია, რომ ნათელია ჩვენი იმდროინდელი საზოგადოების ფსიქოლოგიური მომზადება და ობიექტურ პირობათა აუწერელი დაბრკოლებანი. მაგრამ მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ათეული წლების შემდეგ, როდესაც ქართული სახელმწიფოებრიობის აჯანყებული სულიც დაცხრა და ბრძოლის ველი მოიშალა, როდესაც სამოქალაქო ცხოვრება მყუდროების ქვეშ მოექცა, ეჭვს გარეშეა, რომ ქართველი საზოგადოებაც ნელ-ნელა შეეცდებოდა კულტურულ მუშაობის დაწყე-

ბას, რასაკვირველია, რუსული ცენზურის მიერ დასაშვებ ფარგლებში. და ჩვენ ვხედავთ, რომ 1818 წელს არსდება პირველი ქართული გაზეთი, რომლის თავშიც ვკითხულობთ:

გ ა მ ო ც ხ ა დ ე ბ ა

საქართველოს გაზეთი.

მარტის 3 დღესა ჩყით წელსა ტრლისში.

Ho I.

გაზეთს დართული აქვს ერთგვარი პროსპექტი, საიდანაც ირკვევა ამ გაზეთის ხელმძღვანელთა მიზნები და ის ფსიქოლოგიური ქვეყანაც, რომლის ინტერესთა ზასიათი და წონა ამ გაზეთის საშუალებითაც, თუ სავესებით არა, ნაწილობრივ მაინც ირკვევა.

გაზეთი წერს: „სარგებლობისა და კმაყოფილებისათვის ამის ქვეყნისათა, მომავლის მარტის პირველ რიცხვითაგან წინადადებულ არს, რომელ გამოიცემოდენ თფილისსა შინა ბუნებისა ქართულსა ენასა ზედა დაბეჭდილნი ფურცელნი, რომელსაცა ეწოდება საქართველოს გაზეთი.

გაზეთსა ამას შინა შთაწერილ იქნებიან შემდგომნი მუხლნი.

ა. სახელოთ-ბოძება და ჭილდო მოხელეთა... და სხვ.

ბ. საკუთარნი მმართველობის განწესებანი და დადგინებანი, რომელნიცა ეკუთვნიან ამ ქვეყნის დამყარებასა და კეთილ-მდგომარეობასა.

გ. სხვა-და სხვანი საქართველოსა და თან მესამძღვრეთა მისთა ადგილთ ამბავნი, რომელნიცა საზოგადოების საკუთრის ყურადღების ღირსნი არიან...

დ. ცნობანი ახალთათვის პოვნილებათა ანუ დაწყობილებათა, რომელნიცა შეეხებიან ნაწილთა სხვადასხვათა ხელოვნებისა...

ე. გამოკრებანი ურნალთა და გაზეთთაგან, რომელნიცა გამოიცემიან რუსეთსა შინა და რომელთაც თვისის აზრისამებრ ძალუძთ რომელ მისცენ საკუთარი კმაყოფილება მკითხველთა, და სხვ.“

რედაქცია ერთგვარ ბოდიშს იხდის მკითხველის წინაშე, რომ გაზეთი ისე ვერ იქნება სრული, როგორც იმ ქვეყნებში, „სადაცა აღრით უამითგან არსებს განათლება და სადაც ყოველს წელს გამოიცემიან რაოდენნიმე ასნი ამის მსგავსნი გაზეთნი და ურნალნი“. ეს ბოდიში გასაგებია, მაგრამ ამ პირველი გაზეთის ნაკლი ეს კი არ არის მხოლოდ, არამედ, და უმთავრესად, ის, რომ მისი ენა უკვე

შერყვნილია, რაც რასაკვირველია, უტრადიციობით ვერ აიხსნება. პირდაპირ თვალსა სერავს და ყურს ეჩოთირება ისეთი რუსიციზმები, როგორც მაგალითად: „ისპოლნიტელნი ექსპედიცია“, „უქაზი“, „უეზდის სუდი“, „ზემსკის პოლიცია“, „ისპრავნიკი“, „ოკრუენი სასამართლო“, „რუბლი“, „ჩლენი“... და მრავალი სხვა. ჯერ ოცი წელიწადიც არ არის გასული, რაც დამკვიდრდა ახალი მმართველობა, ჯერ კიდევ არ იყო დამცხრალი ქართველი ერის აჯანყებული სინდისი, და უკვე ენის ასეთი შერყვნა, ცოტა არ იყოს უცნაურ შთაბეჭდილებას ახდენს. მაგრამ ამ გარემოების ახსნა სხვაგან უნდა ვეძიოთ. სახელდობრ, იმ რუსოფილობაში, რომლითაც ქართველი საზოგადოების ერთი ნაწილი იყო გატაცებული, და ეს ბარბარიზმებიც მათთვის, ალბათ, ენის ერთგვარ სამკაულს წარმოადგენდა თუ ხიი-თიი-ს. საინტერესოა იმის გათვალისწინებაც, თუ როგორ შეასრულა გაზეთმა თავისი პროგრამა. კითხულობთ ამ გაზეთის ნომრებს და სული გეხუთებათ, ისეთ არაპროპორციულობასა ხედავთ იმ დროის მხატვრულ ლიტერატურასა და ჟურნალისტიკას შორის.

გაზეთი წარმოადგენს მხოლოდ საინფორმაციო ფურცელს, სადაც რედაქცია სრულიად არა ჩანს. არავითარი წერილი თუ კომენტარიები გაზეთში არ არის. თუ რა ხელმძღვანელობას უწევს ამ გაზეთის დამაარსებელი მკითხველ საზოგადოებას, ყოვლად წარმოუდგენელია. არ ვიცი თუ იქნებ ცენზურა არ აძლევდა მეთაურების თუ წერილების ბეჭდვის უფლებას, მაგრამ საინფორმაციო მასალის დალაგებაში ხომ მაინც შეიძლებოდა ერთგვარი სისტემისა და ტენდენციის შეტანა. „გამოკრებანი ჟურნალთა და გაზეთთაგან, რომელნიცა გამოიციემიან რუსეთსა შინა“ — ეს მუხლი ხომ შეტანილი იყო გაზეთის „გამოცხადებაში“ და, მწამსადამე, რუსეთის ჟურნალ-გაზეთებიდან შეეძლოთ უფრო მნიშვნელოვანის „გამოკრება“. მით უმეტეს, რომ რუსეთის პუბლიცისტიკაში ეს ხანა განსაკუთრებული ჩოჩქოლის და დაწყებული საკონსტიტუციო ბრძოლის ხანა იყო. იმდროინდელ რუსეთის პრესაში დიდი მსჯელობა იყო გამართული კონსტიტუციის გარშემო, ბეჭდავდნენ ბავარიის კონსტიტუციის ტექსტს, ადარებდნენ ამერიკის კონსტიტუციას, იწერებოდა წერილები გლეხთა განთავისუფლების შესახებ და სხვ. მაგრამ ჩვენს გაზეთში ამის შესახებ ერთი ასოც არ არის გადმობეჭდილი. შეიძლება ჩვენში საცენზურო პირობები უფრო სასტიკი იყო, თუმცა რუსეთში ეს ხანა რეაქციის ხანად ითვლება ალექსანდრეს მეფობის წინა წლებთან შედარებით. გზის გამოძებნა მაინც შეიძლებოდა, გაზეთის ხელმძღვანელები თუ მკითხველი საზოგადოება უფრო მომზადებულნი რომ ყოფილიყვნენ, მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ

ეს ხანა გაბრუნებისა და გულგრილობის წლები იყო, საზოგადოებრივი და გონებრივი დაქვეითების თუ მოღლილობის პერიოდი, და ჩვენი პირველი გაზეთიც ამ ეპოქის კოლორიტსა და სურნელებას კარგად გადმოგვცემს.

„საქართველოს გაზეთი“, ოფიციალის მსგავსად, პირველ გვერდს იწყებს „უმაღლესი“ ამბებით, როგორც მაგალითად, „სანკტპეტერბურღს. — მათმა იმპერატორობით... ახალწლის დღეს... ინებებს მილოცვის მიღება“... და სხვ. რის შემდეგაც ჩამოთვლილია იმ „ბრწყინვალეთა“ გვარები, რომელნიც წარუდგნენ და სხვ. ამას მისდევს უმაღლესნი ბრძანებანი, „სახელოთ-ბოძებანი და ჯილდო მოხელეთა“, როგორც მაგალითად: „ყოვლად უმოწყალესად ებოძათ ორდენი“... ამას მისდევს საშინაო ხასიათის განკარგულებანი: „საქართველოს კეთილ-შობილთ დეპუტატთ შეკრებილობა“, უცბადებს ყოველთავე, ვინც „არა მოხსენებულ არიან ტრახტატსა შინა, უთუოდ წარმოუდგინოს საბუთნი თვისნი“... და სხვ.

შემდეგ ქრონიკის მსგავსი მასალა. როგორც მაგალითად:

„კოლუქსკის ასსესორმა და კავალერმა თავადმა მიხაილ (და არა მიხეილ) ფალავანდოვმა (და არა ფალავანდიშვილმა) კსთარგმნა რუსულითგან ქართულსა ენასა ზედა წიგნი, რომელსაცა ეწოდება „ნაკაზი — ხელმწიფე იმპერატრიცა ეკატერინა მეორისა“... და სხვ.

გაზეთში არის „უცხო ს ქვეყნის ამბავნი“-ც, მაგრამ აქაც იგივე „სტილია“ დაცული. ბოლოს მიდის „პუბლიკაცია“.

აქედან უკვე აშკარად ჩანს ის იდეოლოგიური პოზიცია, თუ საზოგადოებრივი შეგნება, რომელიც ჩვენი პირველი გაზეთის რედაქციას სჭერია თუ ჰქონია.

რაც შეეხება გაზეთის მხატვრულ მხარეს, უნდა ითქვას, რომ აქ საყურადღებო ძალიან ცოტაა. სულ არის ხუთი მოთხრობა და ხუთივე თარგმანი. სახელდობრ:

I. მოთხრობა ქალის მარიამისა.

ამ ნაწარმოებს არ აწერია არც ავტორის სახელი და არც თარგმანობა, მაგრამ შინაარსის მიხედვით იგი თარგმანია. ეს არის მოთხრობა, სადაც მთავარი გმირი მარიამი წერს თავის მეგობარ კაროლინას აღოლფის სიყვარულის შესახებ, შემდეგ აღწერს თავის ბიძას, იმის ხასიათს, ცხოვრებას და სხვ. თავისდათავად მოთხრობა არაფერს წარმოადგენს, მაგრამ იგი საინტერესოა სტილის მხრივ. აქ უფრო დაწმენდილი ენაა, ვიდრე გაზეთისა და არც ისეთი მძიმე და გაბრტყელებული, როგორც გაზეთისა აქვს.

II — „იშვიათი ცოლი“ — თარგმნილი რუსულიდან.

III — „ამბავი უფლის დელამოტიას“ —

IV — „რობერტ ავაზაკი“ („ლატატერის შეგირდი“).

V — „ლის-სახსოვარნი მოთხოვნი და სიტყვანი იმპერატორის პეტრე დიდისანი“.

ეს არის ის მხატვრული მასალა, რომელიც „საქართველოს გაზეთში“ იყო მოთავსებული. რასაკვირველია, ამ ლიტერატურას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, და გვგონია რომ იმ დროსაც არ ექნებოდა; ხოლო საინფორმაციო ნაწილი არაფერს არ შეიცავდა დადებითს და საგულისხმოს. მაგრამ „საქართველოს გაზეთი“, როგორც ქართული პრესის დასაწყისი, მნიშვნელოვან მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. მართალია, ამ გაზეთმა დაახლოებით ორი წელი იარსება მხოლოდ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, საზოგადოებაში პრესის მოთხოვნილება გააღვიძა, დიდი საქმის სათავე დასდო, რაც შემდეგ განვითარდებოდა, სეროზულ საზოგადოებრივ იარაღად იქცეოდა. ამ გაზეთს, როგორც ირკვევა, მკითხველი ძალიან ცოტა ჰყოლია, ალბათ, იმ მიზეზით, რომ ქართველი საზოგადოების მოთხოვნილება უფრო მაღალი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ამის მიუხედავადაც, გაზეთის ისტორიული მნიშვნელობა მაინც რჩება. შემდეგ მას სახელი შეუცვალეს და ეწოდა „ქართული გაზეთი“, რომლის ხანმოკლე არსებობის შემდეგ, 1828 წ. არსდება გაზეთი „ტფილისის უწყებანი“, რომელსაც 1832 წლიდან გაუჩნდა „სალიტერატურონი ნაწილი“, რომელმაც ჟურნალის ფორმა მიიღო.

ამ ჟურნალსაც დიდი სიღარიბის და გარიყულობის ბეჭედი აზის, თუმცა „საქართველოს გაზეთთან“ შედარებით, გაცილებით მაღლა დგას როგორც ლიტერატურულად, აგრეთვე საზოგადოებრივი როლის შეგნებით. მასში დაბეჭდილია ორიგინალური და თარგმნილი თხზულებანი.

ჟურნალი ვიწრო ჩარჩოებში არ ემწყვეტება. იგი მკითხველთა მასის მოპოებას ცდილობს და ამ მიზნით მსუბუქ და მიმზიდველ მასალასაც არჩევს: გონება-მახვილობას. მაგალითად: „ერთმა მიიღო მკურნალისაგან ნება, რათა ღვინო დალიოს მხოლოდ მაშინ, როდესაც სადილად ზის. მან ჭეშმარიტებით აღასრულა სიტყვა მკურნალისა. დილით — საღამომდე იჯდა სადილად და სვამდა ღვინოსა“. ასეთი ხასიათის მასალა აცოცხლებს ჟურნალს, რომლის დანიშნულებასაც რომელიმე სპეციალური საკითხის რკვევა კი არ შეადგენს, არამედ ფართო მასის ესთეტიკური, გონებრივი თუ სხვა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება. და ჩვენი პირველი ჟურნალიც ამ მომენტს კარგად უწევს ანგარიშს და სეროზული მასალის გვერდით, რომელიც ბევრისთვის შეიძლება მოსაწყენიც იყოს, ურთავს

ისეთ მასალას, რომელსაც სერიოზული მკითხველიც სიამოვნებით წაიკითხავს და ნაკლებმომზადებულებსაც დაინტერესებს, ჟურნალის კითხვას შეაჩვევს. ეს კი იმ დროს განსაკუთრებით საჭირო იყო.

„სალიტერატურონი ნაწილი“... ცხარე პოლემიკასაც არ ერიდება. ეს მით უფრო საინტერესო არის, რომ ზოგჯერ აქ ჩნდება ეროვნული მოტივი და ჟურნალი ცდილობს ამ ეროვნულ სადარაჯოზე რტკიცედ დგომას. მაგალითად: ვინმე გორდევს დაუწერია საქართველოს მეფეთა დამარხვის შესახებ წერილი, რომელსაც ჩვენი ჟურნალი აღუშფოთებია და ს. დ... — ს პირით (სოლომონ დოდაშვილი) პასუხს აძლევს: „წესი დამარხვისა საქართველოს მეფეთა, რომელიც ფრიად საკმაოდ უწინარეს ცნობილ არს საზოგადოებისადმი, უსვინდისოდ გარდმოუწერია უფალს ღორდევს, მეფის ძის ვახტანგის ისტორიიდან, რომელიც დაბეჭდილ არს რუსულსა ენასა ზედა ს. პეტერბურღს, 1814-სა წელსა... ფრიად სასირცხვილო არს უ. ღორდევისათვის დაბეჭდა...“ და სხვ. აქ სოლ. დოდაშვილი მეცნიერულ ნიადაგზე დგას და ვინმე გორდევს პლაგიატს უმტკიცებს. მაგრამ ამ საკითხს პატრიოტული კუთხეც აღმოუჩინეს და თ. გურამიშვილი უგზავნის რედაქციას მღელვარე წერილს, სათაურით: „საყვარელო მამულო“.

წერილი იწყება აღფრთოვანებული მიმართვით:

„არსმან ყოველთა დამაარსმან მოგვეფინა შენი ნათელი, საყვარელო მამულო“... და განაგრძობს: „მესმა რომელთაგანმე ყოვლითურთ შენთა უცნობთა კაცთაგან შენზედა და ძეთა შენთა ზედა წერილობითნი ცრუ-მეტყველებანი, მოვისწრაფი შენდა წერილთა ამით, რათა ბოროტ-მეტყველთაჲა ჰსცნან, რომელ არა ძალ-უძთ მათ არა რომელიმე სახითა განმართლება და დამტკიცება შენზედა ცრუ-მეტყველებისა თვისისა“. და ბოლოს წერილს ათავებს საგულისხმო ლექსით:

ძენი შენია, ვითა გშენია,
ყოვლნი გაქებენ სიბრძნისა ლაპით,
შენთა მოშურნეთ ჩვენ მივეშურნეთ,
სირცხვილუღლკეყოთ, გავბანოთ ტლაპით,
ქება შენია, არ მარტო ვსთქვია,
მოსთქმენ იანგნი ფრინველნიც ღლაპით,
ოსმალნი, სპარსნი, ბერძენთა დასნი,
და ევროპელნი მოხდილი შლაპით.
ეუ იტყვის ნაკლებს, თავის თავს აკლებს,

იგი უფალი გ

[გორდევეი]

ვისგან ქებაცა არის ვნებაცა,
არც ვისგან კარგად შესამჩნევია,
ვერც იცნობს თავსა, ამბობს სხვის ავსა,
პკონებს რომ იყოს შესაქცევია,
მას უბედურსა, მალ პასუხუგებს,
ჩვენს ს . . . ია [სოლომონ დოდაშვილია].

როგორც ვხედავთ, აქ საკითხს პატრიოტული ხასიათი ეძლევა. ვილაც „უცხო“, რომლის ქებაც კი ვნება არის, ბედავს რალაც თქვას საქართველოს წინააღმდეგ. ჟურნალმა და მისმა თანამშრომლებმა იციან, რომ პრესა უნდა იდგეს სახელოვან სადარაჯოზე და რაც ძალი შესწევთ ემსახურონ ქვეყნის საქმეს. და თუ „საქართველოს გაზეთი“ მხოლოდ ოფიციალური ინფორმაციით კმაყოფილდებოდა, „სალიტერატურონი ნაწილნი“... უფრო კულტურულ საქმეს აკეთებს და ბელეტრისტიკას, პოეზიას თუ მეცნიერებას ეტანება. იგი ცდილობს მკითხველის შექმნას, ინტელიგენციის დაპყრობას და საერთოდ საეურნალო ნიადაგის მომზადებას. რასაკვირველია, არც ამ ჟურნალის მდგომარეობა იყო სახარბიელო; საზოგადოებრივი დახმარება იმ დროს, როდესაც ყველაფერი დაქსაქსული იყო, ეჭვს გარეშეა, არ იქნებოდა; ლიტერატურული ძალები, როგორც ვხედავთ, ცოტა იყო, საცენზურო პირობები კი — ულმობელი. ნუ დაგვაიწყდება, რომ ეს — ნიკოლოზ პირველის ეპოქა იყო, რომლის 1826 წლის საცენზურო დებულებას „თუჯის“ ეპიტეტი შეარქვეს და ცენზორი გლინკა კი ამბობდა, რომ ამ დებულებით „მამაო ჩვენო“-ს აკრძალვაც შეიძლებოდა.

რომ ეცნობით ამ დებულების პარაგრაფებს, და განსაკუთრებით § § 154, 157, 167, 169 და სხვ., რწმუნდებით, რომ მწერალი და მკითხველი „დრაკონულ“ არტახებში იღრჩობოდნენ, მათ შორის კი ამართული იყო „მესამე განყოფილების“ საფრთხობელა. შეუძლებელი იყო არამც თუ მთავრობის კრიტიკა, არამედ სულ ნაბოლარა მოხელისაც კი, რათა არ შესუსტებულყო მთავრობის მიმართ ჭეროვანი პატივისცემა¹.

მართალია, 1828 წ. ეს დებულება „შესუსტებულ“ იქმნა, მაგრამ სამაგიეროდ ცენზურა დაუკავშირდა საიდუმლო პოლიციას, რომლისთვისაც ცენზორს ცნობები უნდა ეძლია იმ მწერალთა შესახებ, რომელთა ნაწარმოებიც არ იქნებოდა დაბეჭდილი. საცენზურო დებულება შეასუსტეს, მაგრამ როდესაც 1836 წ. ილოევ-

¹ იხ. История русской литературы XIX в. под ред. Овс. Куликовского. т. I, гл. 237.

სკიმ აღძრა შუამდგომლობა «Русский сборник»-ის გამოსაცემად, „უმაღლესი“ რეცენზია ასეთი იყო: „უიმისოდაც ბევრია“.

პუშკინიც დიდხანს აწამეს ვიღრე „Современник“-ის ნებარ-თვის მისცემდნენ, ისიც დიდი შეკვეციტ.

1844 წ. კი გრანოვსკიმ ითხოვა „Ежемесячное обозрение“-ს ნებართვა, რაზეც ასეთი პასუხი იყო დაწერილი თვით გრანოვსკის თხოვნაზე: „საჭირო არ არის“. ამავე ხანებში დახურეს ბევრი ჟურნალი და გაზეთი. მრავალი რამ საშინელის და სასაცილოს მოთხრობა შეიძლება რუსეთის ამ პერიოდის ცენზურის ისტორიიდან, მაგრამ საჭირო არ არის. ისედაც ნათელია ის „მზრუნველობა“, რომელსაც მეფის მთავრობა იჩენდა ბექდვითი სიტყვის მიმართ.

ეს ის დრო იყო, როდესაც, გერცენის თქმით, „თვითეული გრძნობდა საშინელ შევიწროებას, ყველას რაღაცა აწვა გულზე, და მაინც სდუმდნენ; ბოლოს მოვიდა კაცი, რომელმაც თავისებურადა სთქვა რაც იყო სათქმელი“. ეს — ჩაადაევია, რომელმაც საშინელი განაჩენი გამოუტანა თავის ქვეყანას, რისთვისაც ნიკოლოზ პირველის ბრძანებით იგი შეშლილად გამოაცხადეს.

და თუ რუსეთის ცენტრში ასეთი პირობები იყო, რა იქნებოდა საქართველოში, სადაც რუსეთის ადმინისტრაცია უფრო სხვა და უფრო მზაკვრულ მიზნებს ისახავდა. რასაკვირველია, აქ უფრო მეტი სიმახვილე და ენერგია უნდა გამოეჩინა მეფის მოხელეთა არმიას, მუდამ ფხიზლად უნდა ყოფილიყო, როგორც ახლად დაპყრობილ ქვეყანაში, სადაც თოფის წამლის სუნი ისევ ტრიალებდა, და თუმც ყველა გაჩუმებული იყო, მაგრამ ამ დუმშილში მაინც სჩანდა „რაღაც“, რომელიც უნდა ძირიანად ამოეგლიჯათ. ეს სიფხიზლე კი ცენზურას უფრო მეტ სისასტიკეს ავალეზდა.

მაგრამ შეცდომას დაუშვებს ის, ვინც ამ პერიოდის ქართველ საზოგადოებას იმ დროის ჟურნალ-გაზეთის ღირსების მიხედვით გაზომავს. ეს უკანასკნელნი, რასაკვირველია, ეპოქის მაჩვენებელნი არიან, მაგრამ ამ ეპოქას სხვა მაჩვენებლებიცა ჰყავს, და ესენი არიან ჩვენი პოეტები, რომელნიც თითქოს სხვა ქვეყანას ეკუთვნოდნენ, სხვანაირად ჭფიქრობდნენ და განიცდიდნენ. ისინი ამ ბექდვით ორგანოებში მონაწილეობას თითქმის არ იღებდნენ. მაგრამ ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ ჩვენს ქვეყანას განზე გაუდგნენ, არამედ იმას, რომ ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება დაწყვეტილი იყო, შემოქმედებითი ძალები დაქსაქსული და, ერთმანეთს დაშორებულნი, ვეღარ უერთდებოდნენ ერთმანეთს. ამას გრძნობდნენ კიდეც, მიზეზიც იცოდნენ, და 1832 წლის შეთქმულებასაც სწორედ ამ მიზეზის მოსპობა ჰქონდა მიზნად დასახული. უმნიშვნე-

ლო მოვლენა ხომ არ არის, რომ ამ შეთქმულების მონაწილენი იყვნენ სწორედ ჩვენი საუკეთესო პოეტები, რომლებიც სიტყვის პოეზიაზე წინ, საქმის პოეზიაზე ოცნებობდნენ, ე. ი. აჯანყებაზე, და როდესაც ეს საქმე ჩაიშალა, მაშინ ამოხეთქა სიტყვის ლამაზმა ჩქერმა.

ასე რომ მეცხრამეტე საუკუნეს პირველი ნახევრის მწერლები, თითქმის ყველა, შეთქმულთა საიდუმლო საზოგადოებიდან გამოვიდნენ და მათი პოეზია თითქოს გაცრუებული იმედების კომპენსაცია იყო: რაც საქმით ვერ შეასრულეს, ის სიტყვით სთქვეს, მაგრამ სთქვეს ისეთი გრძნობით, ისე ძლიერად, რომ მათი სევდის რეზონანსი მთელ შემდგომ ლიტერატურაში გრგვინვასავით ისმის.

ალექსანდრე ვავშავაძე

(1786 — 1846)

ჩვენ უკვე ვთქვით, რომ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში, და განსაკუთრებით პირველ ათეულ წლებში, საქართველო მძიმე სანახაობას წარმოადგენდა. არ იყო არც ერთი იდეა, რომლის გარშემოც შემოკრებილი ყოფილიყო მთლიანად ქართველი ერი. მართალია, ახალი ძალის ჩამოწოლა ყველამ იგრძნო როგორც აუტანელი სიმძიმე, მაგრამ გამოსავლის ძიებაში ერთსულოვნება არ აღმოჩნდა. ერთნი იმედიან პერსპექტივას გაცეკვროდნენ, უფრო რეალურ პოლიტიკას ადგნენ და რუსეთის პოლიტიკური თუ ადმინისტრაციული სიტუაციის იქით ხედავდნენ მოსვენებულ საქართველოს, რომელიც მისცემია მშვიდ კულტურულ მუშაობას; ისინი ლოიალობას აცხადებდნენ და არც თაკილობდნენ პიროვნული კარიერის შექმნას.

მეორენი დიამეტრალურად საწინააღმდეგო ძალას წარმოადგენდნენ. მათთვის მეფის რუსეთის ბატონობა ქართველი ერის არსებობის მოსპობას ნიშნავდა და ერის გადასარჩენად ყოველგვარ გზებს სცდიდნენ. ეს ნაწილი — შეთქმულების თუ მემბოხეებისაგან შედგებოდა, რომელთა მიზანი იყო საქართველოს სუვერენობის აღდგენა. საზოგადოების ეს ნაწილი მაღალი კვალიფიკაციის პირებისაგან შედგებოდა, რომელთაც ნიჭიც დიდი ჰქონდათ, ენერჯიაც და თავისუფლების იდეებითაც ღრმად იყვნენ გამსჭვალულნი. და როგორც ყოველთვის, ეს „მეოცნებენი“ დარჩნენ ერთგვარ ჩირალდნად, რომელიც აფრთხობდა მოსვენებულ მოქალაქეებს, ხოლო ამხნევებდა და სამოქმედოდ იწვევდა იმათ, ვისაც „ცარიელი მშვიდობა“ არაფრად მიაჩნდა, თუ ადამიანური ცხოვრება არ იქნებოდა. ეს მეორე ნაწილი აჯანყებათა ცეცხლში იყო გამოვლილი, და ამ იდეაზე არც აულიათ ხელი, ვიდრე ამ აზრის მატარებელნი საბოლოოდ არ იქმნენ დაქსაქსულნი. ეს მოხდა 1832 წელს. ეს თარიღი ჩვენს ისტორიაში მეტად მნიშვნელოვანია. ლამაზი მირაჟი გათავდა

და ელვარე იღვია თითქოს რაღაც ტბორში ჩაიძირა. თითქოს დაიკარგა რაღაც „ნატურის თვალი“, რომელიც იყო და აღარ იქნებოდა. ამ მძიმე შთაბეჭდილების ქვეშ გადატყდა შეთქმულთა და მათ თანამოაზრეთა იმედი. მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის ლიტერატურაც ამ გუნებ-განწყობილებით ხასიათდება. ვნახოთ, დავიწყოთ ალექსანდრე ჭავჭავაძისაგან.

მართალია, ჩვენს ლიტერატურაში ალ. ჭავჭავაძის შესახებ ძალიან ცოტა არის დაწერილი, მაგრამ რაც არის, ყველგან ერთსა და იმავეს იმეორებენ: რომ იგი იყო ეპიკურეს მიმდევარი, „ვარდ-ბულბულების“ მწერალი, ბახუსური პოეზიის წარმომადგენელი, ეროვნულ გრძნობაში გაურკვეველი, აღმოსავლური პოეზიის გავლენის ქვეშ მყოფი და სხვ. მაგალითად, კიტა აბაშიძე წერს: „ალ. ჭავჭავაძე არ იყო საეროვნო მწერალი, საერო დარდისა და ვარამის გამომხატველი“... „ერთი ლექსი აქვს თ-დ ალ. ჭავჭავაძეს საზოგადოებრივი ხასიათისა — „გოგჩის ტბა“. მეტად მშვენიერი, მაღალის ღირსებითა და გრძნობებით აღსავსეა ეს ლექსი, მაგრამ მაინც შეუძლებელია ამით გამოარკვიოთ, რა აზრს ადგა ალ. ჭავჭავაძე თავის ქვეყნის ბედის შესახებო“¹... „დიდი უმეტესი ნაწილი მისი ლექსებისა სამიჯნურო ლექსებია“ და სხვ. გვგონია, რომ ეს დასკვნები სავესებით სწორი არ არიან.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის პიროვნული ცხოვრება და შემოქმედება მჭიდროდ არიან შეკავშირებულნი შინაგანი ძალებით. მისი ბიოგრაფია შეიცავს რამდენიმე ხაზს, რომელიც მთელს მის პოეზიას ნათელს ფენს.

ალექსანდრე ორბელიანი მოგვითხრობს, რომ 1804 წლის მთიულეთის აჯანყების მონაწილეთა შორის „ერთი თოთხმეტი წლის ყმაწვილი კაცი² დაიჭირეს, თ-ი ალ. ჭავჭავაძე, რომელმაც ამის მამამ თ-მა გარსევან ჭავჭავაძემ მისცა საქართველო რუსებს, მეფის ირაკლის პირველმა სანდო საყვარელმა კაცმა, რომელიც იყო რუსეთის აგენტი საქართველოს მიტაცებისათვის“-ო. და განაგრძობს: „მამამ მშობელი ქვეყანა მისცა უცხო თესლსა და თოთხმეტი წლის შვილმა სისხლი დაღვარა მამულის მოპოებისათვის, რომელსაც თავი გადაჰპარსეს რუსებმა, ვითარცა მამულის მოღალატესა და ციხეში დააპყრობილეს ვითარცა მამულის ავაზაკი, საიდგანაც რუსეთში გაისტუმრეს დიან მკაცრად, სადაც მამის გულისთვის შვილი

¹ კიტა აბაშიძე. ეტიუდები... ტ. 1, გვ. 12—13.

² ალ. ორბელიანი სცდება. ალ. კ—ე დაიბადა 1786 წ., მაშასადამე, 1804 წ. ყოფილა 18 წლისა.

კარგს სასწავლებელში მიიღეს პეტერბურღში და დიად კარგა აღი-
ზარდა. ბოლოს გენერალიც შეიქმნა, მაგრამ ეს გენერალი შემ-
დგომ კიდევ საქართველოს შეთქმაში გაერია რუსების გარეკისათვის
საქართველოდან და მეორეთ ამისათვის აჩვენეს ვრცელი რუსეთი“...
ეს მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტი არის ალ. ჭავჭავაძის დასახასია-
თებლად. აქ უკვე ჩანს ის ზნეობრივი დასაწყისი, რომელიც ალ.
ჭავჭავაძეში აღარ გამქარალა. მართალია, პეტერბურღის პაეების
კორპუსში გაგზავნეს მცირეწლოვანი მემამობე, მაგრამ ალ. ჭავჭა-
ვაძე ამ ჩრდილოეთის სატახტო ქალაქმა ვერ მოხიბლა. მართალია,
რომ დაბადებიდანვე სცადეს მისი „ბრწყინვალედ“ გამოყვანა და
ეკატერინე დიდის ხელით მირონიც აცხეს¹, მაგრამ თავისი ქვეყა-
ნა მაინც ვერ დაავიწყებინეს და, გენერალ-მაიორის ჩინშიც კი,
შეთქმულების მონაწილედ ხდება. ამბობენ, რომ ალ. ჭავჭავაძე მო-
ნაწილეობას არ იღებდა ამ შეთქმულებაში, იგი ამ საქმეში ლუარ-
საბ ორბელიანმა გაანდო, მან კი არ ისურვა გარევა, რადგან უსა-
ფუძვლოდა სთვლიდაო, მაგრამ თვით ის ფაქტი, რომ იგი „გაანდეს“,
და რომ ეს საიღუმლოება იცოდა, უკვე იმას ამტკიცებს, რომ იგი
შეთქმულებს თავისად მიაჩნდათ. შეიძლება მართლაც ასე ფიქრობ-
და ალ. ჭავჭავაძე. ეს პოლიტიკური მხედველობის საკითხია, მაგრამ
რომ იგი საქართველოს განთავისუფლებისათვის ანთებულ იყო
და ეს აცოცხლებდა, — სრულიად უდავოა.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე დიდი რომანტიკოსი იყო, და ამ რომან-
ტიზმის პირველ-წყარო კი — პატრიოტიკა. მხოლოდ გარკვევაა სა-
ჭირო. მისთვის სამშობლო გარე ქვეყანა კი არ არის, ფიხტესებუ-
რი არა-მე, არამედ საკუთარი ინდივიდუალობაა, განუყრელობა,
მეობა. და როცა კითხულობთ მის ლექსებს, ხედავთ ღრმა სევდას.
მაგრამ ისე თითქოს არ გააჩნდეს გამომწვევი მიზეზი. ხშირად პო-
ეტი არ ასახელებს ჭმუნვის საგანს, მაგრამ

„ვიც რომ ვის ენდოს და მიენდოს, ჩემებრ კრულება
იყოს, იწყევლოს და ეწყევლოს ბედის კრულება“-ო.

რომ ამბობს, ჩვენ საქართველოს ვგულისხმობთ, რადგან ეს ლექსი
ნაგრძნობია უცხოეთში, სადაც საქართველოზე ოცნებობდა.

„ჩერეთ ნორჩ ხანში, უცხოს ხალხში ოდესა ვაბოდი,
არა ვარ მცირე, დასამცირე, ამას ვამბობდი“-ო.

უცხო ხალხში დასამცირებელი რა უნდა ჰქონოდა, გარდა უც-
ხოობისა? ამ უცხოობის მიზეზი — მისი ქართველობა იყო, მაგრამ

¹ ეკატერინე დიდი იყო ალ. ჭავჭავაძის ნათლია.

ამით, ე. ი. ქართველობით იგი ამყოფდა როგორც „შვენებით სრულ“: „ამით ვიცოცხლე, არც სიცოცხლე არ მომწყენია“-ო.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე საქართველოს გარკვეულად არ ახსენებს, ეს რასაკვირველია ცენზურის პირობებით აიხსნებოდა, მაგრამ დიდი ჩაკვირება არ არის საჭირო, რომ ხშირად, ალ. ჭავჭავაძის „სატრფო“ სახით საქართველო დაინახოთ. ასეთი განპიროვნება ხომ შემდეგში დაკანონდა კიდევ, და ყველაზე მეტად აკაკი წერეთლის პოეზიაში. და თუ აკაკის სატრფო საქართველოა, ალექსანდრე ჭავჭავაძის სატრფო რაღად უნდა იქნას ნაგულისხმევი ყოველთვის სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით? და ვინ უნდა სთქვას, რომ ღრმა პატრიოტული სევდის გამომხატველი არ არის მისი შემდეგი ლექსი:

„ვაჰ ღრონი, ღრონი, ნაგებნი მტკბარად,
წარილტვენ, განჰქრნენ სიზმარებრ ჩქარად“.

ან რა პერობილობაზეა ლაპარაკი, როდესაც პოეტი მკითხველს მიმართავს:

„საჩეთ: პერობილმან უწყისა ტრფობა?“

ან „მუხამბაზში“ რომ მიმართავს იმავე მკითხველებს:

„აწ რად ხართ ბურვილ ჭმუნვის რიღებით“-ო, რა ჭმუნვაზეა ლაპარაკი?

ან იმედს რომ აძლევს: „ნუ ჰგონებთ თავთა ზედ განკიდებით“...

უწყოდეთ ესე ცნობა მყართა,
რომ ღრო მოგივალსთ კეთილ დართთა,
იხილათ ვარღსა სახე მტკბართა-ო.

ეს საქართველოზეა ლაპარაკი, მის ჭმუნვაზე და იმ იმედზე, რომელსაც პოეტი ატარებდა:

„და თუ არ მოჰკვდეთ უღროდ დღე კლებით,
იხილოთ განხსნა ბედ შეკრულისა“.

ეს „ბედ-შეკრული“ საქართველო იყო, რომლის განთავისუფლების იმედი სულ მოკლე ხანში ჰქონდათ.

ან აიღეთ მისი „მუსტაზადი“.

„უწყალო სენმან, ყოვლათ მაწყენმან
გვიკოლა გულნი,
„გვეყო ჭირთა მთმენად, მგლოვარენად
ყოველნი სულდგმულნი.

„ჩვეულნი ლხინსა, მიგვცა ჭირსა
უბედობა მან,
„მოგვაკლო შებება, გვმატა ვება
შავ-სევობამან,

„მოგვიცვა ალმან, შეუბრალმან,
 გააღმო გრძნობამან,
 „გვიტევა ყოვლმა განსაცხრომმა
 კეთილ დღობამან,
 „გვეკვეთა სასო დაუფასო,
 ვშთომილვართ კრულნი“...

განა ნათელი არ არის ამ ლექსის დედააზრი? ეს ღრმა სევდა არის სამშობლოს მდგომარეობით გამოწვეული. იგი მხოლოდითი რიცხვით კი არ ლაპარაკობს, არამედ მრავლობითით.

კიდევ:

„პოი ვით გვემტყუნვა
 სოფლისა ბრუნვა,
 წაგვიხდა ზრუნვა“-ო.

ხოლო „გაფში“, რომელიც ჩვენის აზრით ციხეში უნდა იყოს დაწერილი, პოეტი მიმართავს ციხის „არეს მოარულთ“, ქალებთ თუ ვაჟებს:

„თუ გაქვსთ პატიმართ სიბრალულნი,
 მპოვეთ აქ მე!..
 ვამე, ვამე!..“

„წარმოდგინეთ იგი ეამნი,
 ყოვლად ძვირფასნი მისნი წამნი,
 როს ვიქადოდით ყოვლნი გვამნი
 პატრონის ყოლით,
 მის წინ ბრძოლით!“

იყო ეს დრო, საქართველო „ავად თუ კარგად თავის თავს ეყუ-
 ღნა“, „პატრონი“ ჰყავდა, დღეს კი პატრიოტებმა და მათ შორის
 ალექსანდრე ჰავჭავაძემაც განიცადეს სასტიკი იმედგაცრუება. მისი
 მგრძნობიარე ბუნება ვნებიანად ესწრაფოდა თავისუფლებისაკენ,
 სინამდვილე კი პოლიტიკური რეაქციის საღო წარმოუდგა, რომელ-
 საც პოეტი „ქაჯს“ უწოდებს. აიღეთ მისი „მუსტაზადი“ და ნა-
 ხეთ რაოდენი მელანქოლით არის დამძიმებული და როგორი სუ-
 ლის სტიგმატები ერევიან პოეტს. ეს ნამდვილი ჰირისუფლის მო-
 თქმაა.

„ისმინეთ მსმენო, ჰირთა მთმენო,
 მომაპყართ ყურნი,
 რა გვარი ჰირნი, ცეცხლნი ხშირნი,
 მწველნი ალ-მურნი,
 ვნახენით როსა, ამა დროსა ზედა-ზედ რთულნი!..
 წყეულ არს ის დრო, როს სამკვიდრო
 დაეკარგეთ კრულნი!..
 გეძლივა სოფელმან ხელ-მყოფელმან,
 აწ გვაგო შურნი“...

და პოეტი ისეთ სიძულვილამდე მიდის, რომ ამბობს:

„სხვათ დიდ ბოროტსა, მცირე მათი უმეტესია“-ო...

ამ სიტყვებში ისმის მოტეხილი სულის ტკივილები, და ჩვენს წინაშე იმართება პოეტი, რომელიც მწარე და სისხლიან პროტესტს უგზავნის დამყარებულ წესებს და მის ავტორებს. ხოლო „გოგჩის ტბა“ — ეს თითქოს დამთავრების აკორდია, მღელვარების დაცხრომა და ერთგვარი ფილოსოფიური შერიგება ბედისწერასთან. აქ მოგონებათა ქარავანნილა მიემართებიან მოღლილი პოეტის წარმოდგენაში და გარდასულ სანახაობებითლა იკლავს ბევრის მაძიებელ წყურვილს.

„ერთ-გზის ესეცა ქვანი შავნი, დღეს დახავსილნი,
ურთი-ერთთანა კავშირობით ამაღლებულან,
მკუთვნელნი მათნი, ბედნიერნი და კმაყოფილნი,
ოღესმე მათში განცხრომილან და განშვებულან“.

ეს იყო ოდესღაც. მის დასაბრუნებლად ჯერ ისევ ყრმამ აიმაღლა ხანჯალი და მტრის ტყვიით ჭრილობაც მიიღო, ხოლო შუახნის ვაჟკაცმა შეთქმულებაში მონაწილეობით შურისძიებაც სცადა, ხოლო პოეზიაში იმედსაც უღვიძებდა თანამედროვეებს, სახეს არ იღრუბლავდა,

„მაგრამ რა?.. დროსა მსრველის ცელით, ყოვლთა წარწყმედით,
ციურთა მჯობი მშვენებლობაც სხვათებრ მოსთვლილა“.

და ნაღვლიანი პოეტი, აწმყოთი გულმოკლული, სოფლის არარაობით სასოწარკვეთილი და თითქოს ფილოსოფიურად შერიგებულიც, მაინც საჭიროებს ერთგვარ სასიცოცხლო ელექსირს და, როგორც ნამდვილი რომანტიკოსი, წარსულისაკენ იტყირება და ოცნებას შეჰღალადებს:

„ნუ მიტევენ ოცნებაჲ, მომეც ძველნი ხილვანი,
მომეც მე ძველნი ცრემლნი და ძველნიცა ოხვრანი“.

ახალი ცრემლითაც კი არ უნდა დაიტვიროს თავისი „გულის წყლული“.

და ყველა ამის შემდეგ განა შესაძლებელია, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში პატრიოტული მთავარი ნოტი არ დავინახოთ? განა შესაძლებელია იგი „გარდ-ბულბულების“ მომღერლად ჩავთვალოთ? ჩვენ იმას არ ვამბობთ, რომ ეროტიულობა პოეზიაში უარყოფითი მოვლენა იყოს. ჩვენ მხოლოდ საგნის სწორი გარკვევა გვინტერესებს, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძის მეღანქოლიური ფიგურა გამოჩნდეს ისე, რომ არ დაიფაროს ამ სევდიანობის მთავარი ხაზი. ჩვენ უფრო შორს გვინდა წავიდეთ და ვთქვათ, რომ პატრიოტიკა ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში იმდენად ცალკე ლექ-

სების თემა არ არის, რაოდენადაც მთელი შემოქმედების ერთგვარი ატმოსფერო. მისი შემოქმედებითი ხილვა იჭრებოდა იმ თალხ ფერში, რომელიც საქართველოს ჰქონდა გადახვეული, და ამიტომ, თვით უაღრესად „უდარდელ“ ექსტაზების დროსაც კი, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსში სევდა გუბდებოდა. ამიტომ იყო, რომ ილია ჭავჭავაძემ დაარღვია გაბატონებული აზრი ალექსანდრე ჭავჭავაძის მხოლოდ ეპიკურიელობის შესახებ და ამ ზერელე „პარმონიაში“ ღრმა დისონანსი შეიტანა. მოიგონეთ მისი ლექსი ალექსანდრე ჭავჭავაძის შესახებ, სადაც სხვათა შორის ნათქვამია:

„ხან პრბის ველად, მარტოდ გალობს,
უდაბნოში ვითა მწირი,
შეპკენეს შავ ბედს ქვეყნისასა
ქვეყნისათვის ანატირი,
ხან დაპყურებს ღრუბლიანი
დაფიქრებით გოგჩის ტბასა,
და ემღერის მწვავის მოთქმით,
დაუდგრომელ დროთ ბრუნვასა“.

ჩვენ გვგონია, რომ ილია ჭავჭავაძემ ყველაზე უკეთ გაიგო ალ. ჭავჭავაძის პოეზიის საიდუმლოება და ამ აზრის რესტავრაცია უნდა მოხდეს მთელი თავისი სიძლიერით.

* * *

ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზია თუ ფორმალურად აღმოსავლურ პოეზიასთან არის დაკავშირებული, საგნობრივად ევროპის ლიტერატურის ორბიტოში არის მოქცეული. მის შემოქმედებაში ისმის ის ძირითადი პრინციპები, რომლითაც ხასიათდება ევროპის მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარი და მე-19 საუკუნის პირველი ათეული წლები, ანუ რომანტიზმი.

მართალია, ევროპული რომანტიზმის განვითარებაში აღმოსავლეთსაც წილი უძევს, რადგან სპარსეთის და ინდოეთის პოეზიამ გავლენა მოახდინა ჭერ ელენშლეგერზე, რომელმაც ევროპაში აღმოსავლეთი აალაპარაკა მთელი თავისი ზღაპრებით, ათას ერთი ღამით, საფირონებით და ლალებით; ეს აღმოსავლეთი შემდეგ ბაირონმა აგრძნობინა დასავლეთს ახალი მხრით: მან გადაშალა აზიური ვნების სიჭარბე და სიყვარულის ღრმა მელანქოლია. ხოლო აღმოსავლური ფლეგმა და მოსვენება გეტეს Westöstlicher Divan-ში გამოჩნდა მთელი თავისი მიმზიდველობით და უცნაურობით.

რასაკვირველია, საერთოდ აღმოსავლური განწყობილება ახასიათებს ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიას ისევე, როგორც ყველა

მის წინაპარს, მაგრამ სპარსული პოეზიის გავლენის შესახებ საუბარი ისე, როგორც „მიღებულია“, მაინც არ შეიძლება.

მის პოეზიაში სინთეზი აქვს მომხდარი აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურას, რაც მთელი ჩვენი შემოქმედებითი ცხოვრების ნიშანდობლივ თვისებად უნდა ჩაითვალოს.

რომ ჩვენი მოსაზრება უფრო დამარწმუნებელი იყოს, ვნახოთ ის არსებითი ნიშნები. რომელნიც შეადგენენ ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიის ინდივიდუალობას.

პატრიოტული მომენტის შესახებ აღარას ვიტყვით, რადგან ეს ჩვენ მიგვაჩნია მთელი მისი შემოქმედებითი ბუნების მთავარ პირობად, ან როგორც უკვე მოვიხსენიეთ — ატმოსფეროდ. ჩვენ ვნახოთ ის მომენტები თუ პრინციპები, რომელნიც ამ ატმოსფერული გავლენის ქვეშ შეიმუშავა ჩვენმა პოეტმა:

I — ინდივიდუალიზმი და უკიდურესი მგრძნობელობა;

II — გონების ბატონობის წინააღმდეგ რეაქცია;

III — სოციალური თანასწორობის მოტივი.

I. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ინდივიდუალიზმი და მგრძნობელობა, გვეჩინა, რომ აღმოსავლური პოეზიის გავლენა კი არ იყო, არამედ მე-18 საუკუნის ევროპის იდეურ თუ მორალურ განწყობილებისა, რაც განსაკუთრებით ევროპის კონტინენტსა ჰქონდა მოღებული.

მესამე წოდება, რომელიც მე-18 საუკუნეში ჯერ თეატრის სცენაზე იყო გამოყვანილი, შემდეგ, უკვე თავისით, ერთი ისტორიკოსის თქმისამებრ, „სცენიდან წარმომადგენლობითი კრების დარბაზში გადავიდა“, და საფრანგეთის ნაციონალურმა კრებამ ზედმიწევნით და ეფექტიურად გაიმეორა არამც თუ სიტყვები, არამედ ის სცენიური თამაშობაც, რაც ამ მესამე წოდების გამიერებს ახასიათებდა ადრინდელ დრამებში.

ეს მოვლენა სოციალურ-პოლიტიკური ხასიათის იყო, მაგრამ აქვე გადაიშალა ფსიქოლოგიური ამოცანაც. პარიზში დაარსდა ე. წ. Societe des observateurs de l'homme (აღამიანის დაკვირვების საზოგადოება), რომელსაც მიზნად ჰქონდა დასახული თვითდაკვირვება, საკუთარი სულის სიღრმეთა დანახვა. ეს მუშაობა ისეთი ნარკოზის ხასიათს იღებდა, რომ საკუთარი მეობის გარეშე აღარასა ხედავდნენ და გარემო სინამდვილეს, საზოგადოებრივობას და სხვ. ახრჩობდნენ საკუთარ მგრძნობელობაში. ეს იყო უკვე გაბატონებული გუნებგანწყობილება, და ფილოსოფიაც კი ამ განწყობილებას უსწორდებოდა. ეს გატაცება ისე ძლიერი იყო, რომ ზოგიერთები ისეთ უკიდურესობაში გადაცვივდნენ, რომ მგრძნობე-

ლობა გარყვნილებამდე დაიყვანეს და მკითხველის ფანტაზია ცინი-
ზმით აავსეს. ესენი იყვნენ: კლოდ კრებილიონი („Le Sopha“
„დივანი“, და სხვ.), ცნობილი დიდრო, („მოლოზანი“, „Les bijoux
indiscrets“), დადე-ლა ბრეტონი („La vie de mon père“
და სხვ.) და ბოლოს სენსაციური მარკიზი დე-სად („ჟიუსტინა ანუ
სიკეთის უბედურებანი“ და „ჟულიეტა, ანუ ბიწიერების ნეტა-
რება“).

ღიახ, გრძნობა მთავარ სიმაღლედ იქცა. უფრო მეტი: იგი ფსი-
ქიკის დამოუკიდებელ დასაბამად გამოაცხადეს და არამც თუ მხა-
ტრული ლიტერატურა, ფილოსოფია-მეცნიერებაც კი ამ ნიშანს გა-
ჰყვა. ემპირიული ფსიქოლოგია გრძნობის გარეშე სხვას აღრაფერსა
ხედავდა. და მხოლოდ საფრანგეთში კი არა, გერმანიაშიც.

ტიკი წერდა: „მოვიშორე რა სიხარულით შიშის ბორკილები, მე
თამამად ვეშვები ცხოვრების ზღვაში. მე უარყვავი მძიმე ვალდე-
ბულებანი, მხდალმა სულელებმა რომ მოიგონეს. სიკეთე მიტოვ
არსებობს, რომ მე ვარსებობ; იგი — ჩემი ანარეკლია ჩემს შინაგან
გრძნობებში... ყველაფერი ემორჩილება ჩემს თვითნებობას, მე შე-
მიძლიან გამოვიწვიო ყოველი მოვლენა თუ მოქმედება ისე, როგორც
მე მსურს... მე ვარ მთელი ბუნების ურთაღებრთი კანონი და ამ კა-
ნონს ემორჩილება ყოველივე“...

„...მგრძნობელობა და გამახვილებული ვნებიანობა — ეს არის
მუსიკის, მხატვრობის და ყველა ხელოვნების სული“-ო. ასევე
წერდა ჟან პოლი, ფრიდრიხ შლეგელი, რომელსაც „ლიუცინდას“
გამო სდევნიდნენ კიდევ, როგორც „თავისუფალი სიყვარულის“
მქადაგებელს. „მე სერიოზულად ვფიქრობდი, — ეუბნება იულიო-
სი ლიუცინდას, — მარადიული მოხვევენის შესახებ. მე ვიგონებდი
ჩვენი კავშირის გასაგრძელებელ საშუალებებსო“. ფილოსოფოსი
შელლინგი წერდა: „მე მაქვს წხლოდ ერთი რელიგია — მე მი-
ყვარს ქალის მოყვანილი ფეხი, სავსე მკერდი და გაღვივებული თე-
ძობები; მიყვარს ყვავილთა სურნელება; მიყვარს, რომ ყოველი სურ-
ვილი დაკმაყოფილებული იყოს და სიყვარული დაგვირგვინებუ-
ლი“-ო და სხვ. ფილოსოფოსი შლეიერმახერი აღტაცებული იყო
„ლიუცინდათი“, იზიარებდა ამ ახალ მიმართულებას და სასტიკად
ილაშქრებდა საზოგადოების ფილისტერობისა და ფარისევლობის
წინააღმდეგ იმავე „ლიუცინდას“ გამო.

„ისინი მე მაგონებენ ქაჩების პროცესებს, როდესაც სიბრაზე
ბრალსა სდებდა და წმინდა სისადავეს კი განაჩენი სისრულეში მო-
ჰყავდაო“. მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლებოდა, მაგრამ
კმარა. ეს მოვლენა მეტად მძლავრი იყო და მთელ ევროპასა ჰქონ-
და მოდებულო.

აღექსანდრე ჭავჭავაძე, რომელიც ევროპულად იყო აღზრდილი და ვოლტერის და ლაფონტენის ზოგიერთი ნაწარმოები ფრანგულიდან სთარგმნა კიდევც, ეჭვს გარეშეა გაცნობილი იქნებოდა ამ მიმართულებასთან და ერთგვარ გავლენასაც მიიღებდა. ეს იმას არა ნიშნავს, რომ აღექსანდრე ჭავჭავაძე ევროპელ რომანტიკოსებს დამორჩილდა. საქართველოში ეროტიულ პოეზიას ჰყავდა უფრო დიდი წარმომადგენელი, ვიდრე ევროპაში იყვნენ, ეს ბესიკი იყო და აღექსანდრე ჭავჭავაძეც ბესიკთან უფრო ახლო დგას. ხოლო აღექსანდრე ჭავჭავაძემ ამ ეროტიზმში შეიტანა ახალი განწყობილება, ერთგვარი ფილოსოფია, რასაც ჩვეულებრივად ეპიკურეიზმს უწოდებენ. აღექსანდრე ჭავჭავაძე რომ უტრადიციოდ, შეხვედროდა ევროპულ რომანტიზმს, შეიძლება მასაც გაემეორებინა ის პროგრამულობა, რომელიც ევროპულ რომანტიზმს ახასიათებს, განსაკუთრებით პირველ პერიოდში. მაგრამ აღექსანდრე ჭავჭავაძისათვის ამ შემთხვევაში არა ყოფილა არავითარი terra incognita. ბესიკმა ისე აამაღლა ქალის კულტი და ისე დასწმინდა მგრძობელობა, რომ მისი ყველაზე ვნებიანი ლექსი საეკლესიო ლოცვას უთანასწორდება სიწმიდით. აღექსანდრე ჭავჭავაძემაც ეს სიყვარული იწამა.

„ტანად სარო ხარ, ვარდებრ ღაწენი
 შენნი ღბილობენ,
 დაღალ თმაშია გიშრის ბეწენი ხშირად ყრილობენ,
 ვაჟ, ძუძუ-მკერდი, კოკობ ვარდი
 ნახად შლილობენ,
 და შენნი მნახნი ქართველ-კახნი
 შენზედ ცილობენ,
 სხვათ არ ვახსენებ, თორემ მათაც დასწვავს აღია“.

აღ. ჭავჭავაძის ტრფიალი არასოდეს ავხორცობაში არ გადადის. „ხვევნა-კოცნა, მტლაშა-მტლუში“ მის შემოქმედებაში ერთგანაც არ არის ნახსენები. არც თუ დიდი მღელვარება შეაქვს ამ ყოველთვის მღელვარე განცდის გადმოცემაში. თითქოს ანტიური სისადავე, ძალა და გრაცია უფრო იზიდავდა ჩვენს პოეტს, იმდენია მასში თავდაჭერა და პლასტიურობა:

„გშვენოდეს ტანსა ირისებრივ მოკაზმულობა,
 ღაწვ-ბაგე ვარდთა დაუთრგუნავთ კნობა-ზრულობა.
 შენსა მკვერეტელსა გლახ მეხშირვის გულ-მოწყულობა,
 მიკვირს თმათ სიგრძე, სიბნელე და ღამაზ-წულლობა;
 თვალთა მიბნელებს მაგა სახის ჩადრით ბურვანი,
 ბედმან გაგვეყარნა, შემომყარნა ამად ურვანი“-ო.

აქ თითქოს ჰკრეტა არის მხოლოდ, და სატრფოს შორიდან „ექა-
დის ხვევნად“, „უბის ვარსკვლავთ შორის ეკონვის“. მას მხოლოდ
„ხილვის წყურვანი“, აღელვებს და აჩქროლებს.

ხილვა კი მართლა მხატვრული იცის: „თმა კოწოლსა გველებრ
გრაგნით შეუეშხავს მიჯნურთ წყლული“-ო, ანდა: „მრხესა ტანსა
ზილფ-მაქანსა, ვაზ უქმნიან ალვის ხენი“-ო.

ალექსანდრე ჭავჭავაძისათვის სქესობრივი სიყვარული სიცოცხ-
ლის ქვაკუთხედია. მასზე არის დამყარებული არსებობის აზრი და
იმავე დროს იგი არის საშინელი დრამატიზმის დასაწყისი.

„ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა,
იგუმეთ სიტკბო სიყვარულისა“-ო.

ეს აუცილებელიც არის, რადგან სიყვარული ყოვლის დამმონე-
ბელი ძალაა, მისი სამეფო ტახტი ყველას გულში არის აღმართული
და ხარკად ყველა სწირავს „ოხრვას“. სიყვარულის წინ სიბრძნე
ბავშვის სათამაშოსავით იმსხვრევა და მეფის უფლება ტყდება:
„შენგან მეფე მონას ეყმოს, შენგან ბრძენი ხელად რებდეს“-ო. და
ამ სიყვარულს, რომელსაც ყველა ესწრაფვის და შხამის ფიალასაც
არ ერიდება, პოეტი აღფრთოვანებით მიმართავს:

„სიყვარულო, ძალსა შენსა,
ყოველი გრძნობს არსებს რაცა,
სჯულსა შენსა ყველა ერჩის:
ბერი, ერი, მეფე, ყმაცა;
ხელმწიფე ხარ თვით-მპყრობელი.
ტახტი მზა გაქვს, ჰგიებ საცა,
გულები გყავს ქვეშევრდომად,
ამას მეც ვგრძნობ და თვით სხეცა“...

ჩვენი პოეტისათვის ეს ქვეყანა უსიყვარულოდ სიკვდილია და
გავერანება. „ოდეს ვმორავ მას მიზეზს ჩემისა ვალალების, სოფე-
ლი მჩანს სამარედ, სადგურად ოდენ მკედრების“-ო. მაგრამ ადამიან-
ის არსებობის მთელი სიმძაფრეც იმაში მდგომარეობს, რომ ამ სი-
ყვარულს აქვს უკანა მხარე: სევდისა და მწუხარებისა. და ეს ორმა-
გობა, ანუ ტკბილი სიმწარე თუ მწარე სიტკბო, მთელი „სოფლის“
საბედისწერო თვისებაა. ქვეყანა ძნელად სამყოფელია, იგი ჰუმუნვის
ალთა მჩვენებელია, რის გამო „რა ვიშვებით მყისვე ვსტირით“.
ზოლო დრო,—ეს უდიდესი საშინელება, ცვეთავს ადამიანს და ამ გა-
მუდმებულ მკვლელობაში თვით ადამიანიც რაღაც ფატალურად ისე
აწყობს ცხოვრებას, რომ სიმწარე და ცრემლი არა შრება მის
თვალზე.

„მოვიზრდებით, წიგნის კითხვით

არ გაგვიშრობს მწვრთნელი თვალთა,
ვაში გვიროკს, იგი გვძახის:

შეუდევით სიბრძნის კვალთა.

რა ჰასაკსა შევალთ ახლად, ჰირი უფრო გვემრავლებს“...

და ეს ახალი ჰირი—სიყვარულია. ხანის სისრულეს კი ახალი „წუხვა“ მოაქვს: დიდება, პატივი, სახელი, რომლებსაც რა ვერ ვპოვებთ. „შეგვექმნების შურით ჰმუნვა“.

ხოლო „ოდეს წელთა ტვირთის ზიდვით ქედსა შეილდებრ მოვიხრებით“, ყველას მოვძულდებით, ზნე გვეცვლების და მოვლენ სენნი „სიკვდილის წინამძღვრებად“.

„მათგან ერთი გვემს და გვეტყვის:

ახით ნაშენო, მოკვლით ვებით“...

ასე განიცდის პოეტი ქვეყანას, მსოფლიოს, და ერთადერთი მიზიდველი ძალა სიყვარულის სახითლა ეჩვენება, რომელსაც ვნებია-ნად უჭიდება და რომელიც ერთგვარად სიცოცხლესთან არიგებს კიდევ. ქვეყანა ვაებისაა, მაგრამ რახან ამ საშინელ კაკოფონიაში ისმის სიყვარულის ტკბილი მელოდია, მამ სიცოცხლეც შესაძლებელია, და სიყვარული ყოფილა მისი თავი და ბოლო.

* * *

შემდეგი ნიშანი, რომელიც ახასიათებს ალექსანდრე ჰავჭავაძის პოეზიას, არის რეაქტია გონების ბატონობის წინააღმდეგ. მაგრამ ეს ხომ ევროპის რომანტიზმის ნიშანიც არის. თუ მე-18 საუკუნეში ლიტერატურა ფილოსოფიად გადაქცევას ლამობდა და რაციონალიზატური მიმართულება მედიდურობდა და რეზონიორობდა, მეცხრამეტე საუკუნის საზღვართან უკვე დაიწყო ამ კლასიციზმის დეკადანსი და ადგილი „ეთმობა“ ახალ მიმდინარეობას, რომელიც მგრძნობელობას და შეხებით განცდებს აძლევდა პირველობას.

დაიწყო გონებრივი ბატონობის წინააღმდეგ რეაქტია. უკვე ერთი რებოდათ ფილოსოფოსის სახელწოდება. უარყვეს წინამორბედი ლიტერატურა, როგორც პირობითი, უსიცოცხლო და გონებით ნაწვალეზი. გონება და აზრი აღარავის მიაჩნია უშაღლეს რეალობად. მე-18 საუკუნის თავისუფალ მოაზროვნეთა ფილოსოფიური და პოლიტიკური თეორიები, ხარბად რომ ითვისებოდნენ ევროპის ყველა კუთხეში, იდევენებიან, როგორც მავნე და მიუღლებელი. გონების კულტი დაემხო და წინა საუკუნის ყველა იდეალი არქივს გადაეცა. გან-

ყენებულ, აპრიორულ მსჯელობათა აღნაგობაში შეცდომები შეამჩნიეს და წარმოიშვა ექვი: იქნებ უმაღლესი გონება არც კი არის საკმარისი საორიენტაციოდ. იქნებ აზრი არ არის ყოვლის შემძლე? და ამ ექვიანობის ნიადაგზე აღიმართა გრძნობა, როგორც გონების ანტიპოდი. ალექსანდრე ჰავჭავაძის შემოქმედებაშიც ეს რეაქცია გონების წინააღმდეგ სრულიად გარკვეულად არის გამოთქმული. პოეტი გაოცებულია საწინააღმდეგო მოვლენით, როდესაც, გონების ძალით, სიყვარულის წინააღმდეგ აღიმართებიან.

„მივივრის, რად ჰძრახვენ მას ვინცა
არს შევნებითა ძლეული“-ო.

და თვითვე უპასუხებს:

„გონება ესრეთ ჰშთასძახის
ხმითა მრისხანით, მყარითა,
ნუ ჰლუპავ თავსა, ნუ ჰლუპავ
მაგა სენითა მწარითა!
ხოლო გული კი ესრეთ ჰხმობს,
ღმობითა სიტყვა წყნარითა:
შენ მას ნუ უსმენ, იხარე
სიყვარულითა მტკბარითა!
კულად წარადგენს გონება
მუნ თვისთა ბრძნულთა თათბირთა,
სადაცა გული მმართველობს
თვით იპყრობს მისთა ადგილთა,
იგი არს მაშინ ხელმწიფე,
განმგე ყოველთა წადილთა,
მაგრამ ყოველთა ეშუს ჰმონებს,
მას უთევთ ღამეთ და დილთა“.

როგორც ვხედავთ, აქ გრძნობა და გონება დაპირისპირებული არიან, უკანასკნელის პრიორიტეტის უარყოფით. პოეტის აზრით, პირველობა გრძნობას ეკუთვნის, რადგან უმისოდ გონება ვერას იზამს:

„სიბრძნე და გონიერება რა გინდ მარად
ფხიზლად გველობდენ,
სიჰაბუყეს და სიყვარულს რაცა უნდათ იმას ჰყოფდენ“.

ამიტომ, ყველაფერი მგრძნობელობას უნდა დამორჩილდეს, რადგან ასეთია მისი ყოვლის შემძლეობა და, მორალურად თუ ესთეტიურადაც, იგი ყოველ ძალაზე უმაღლესია:

„მგრძნობელობა ჰსჯობს ყოველთ თვისებათ,
კით მოვლენილთა,
შვენებასაც და გონებასაც ის ასულდგმარებს!“

ისე რომ, თუ ამ ქვეყნად შესაძლებელია ბედნიერება, ეს შესაძლებელია მხოლოდ გრძნობის საშუალებით. თანაც, ყოველი ცოცხალი არსება სიამოვნებისაყენ ისწრაფვის და, მაშასადამე, ტანჯვას გაურბის, ე. ი. ყველაზე დიდი ბედნიერებაც ის არის, რომელიც ყველაზე მძლავრად მოსპობს ამ ტანჯვის წყაროს. ამიტომ, პოეტი ბახუსის კულტს მიმართავს, რომ გრძნობით თრობაში და გაბრუებაში ჩაკლას ფხიზელი გონების შიში და საერთოდ ქვეყნის ამაოება. ეს ფსიქოლოგიური განწყობილება საუცხოვოდ აქვს პოეტს გამოთქმული ლექსში „მუხამბაზი ლათაიური“, რომელიც ისე შევისხლხორცა ქართველი ადამიანის ბუნებას, რომ „უამსა მხიარულებისას“ ყველგან ისმის ამ ლექსის მუდამ ამაღლვებელი მთვრალი ფრაზები:

„ლოთებო, ნეტავი ჩენა, ჰარიალაღი,
დღეს მოგვეცა შვება-ლხენა, თარიალაღი“.

მეტად დიდი ექსპრესიით და ერთგვარი ირონიითაც არის გამოთქმული პოეტის, თუ შეიძლება ასე ვსთქვათ, მორალური კრედო. აქ გადალახულია სარწმუნოებრივი ნორმებიც, და საღვთო წერილზე ჩაბმულია ამ ბახუსურ კარნავალში, როგორც სუსტი დასაწყისი, რომელიც ვერ გაუმაგრდება მგრძნობელობის „ეტნას“.

„მინდა ესვა, საღვინე მამე,
მოდღეარო, დასტური დამე!
წყლის ულაპეა ცოდვილთ წესია,
წარღვნა ამის მოწამე.
ნოემ რა ერთხელ ინება
ყურძნის წვენისა გემება,
თვითონ ნუნუას მიუჭდა,
წყალი პირუტყვთ დაანება“.

მაგრამ ალ. ჭავჭავაძე ეპიკურეულ თავდაპერილობას კი არ მისდევს, „ატარაქსიას“ კი არ ესწრაფვის, ე. ი. აუმღვრეველ სულიერ მშვიდობას, რაც ეპიკურის ფილოსოფიის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანია, არამედ მღელვარე ცხოვრება უნდა, ბრძოლა და გამარჯვება.

„ვაჟკაცნო, მოდით დავლიოთ,
სჯობს რომე ღვინო დავსძლიოთ,
ომამდის სისხლად იქცევა,
მერე ბრძოლაში დავსთხოთ.
რა ომის ცეცხლი ასტყდება,
ბრძენი სიფრთხილით წახდება,

მაგრამ ღლეული შაშინე
 ან მოკლავს, ან შეაკვდება.
 კვიანო, ნუ შერები ყბედვით,
 შენ წინ ვერ მიხვალ გაბედვით,
 გულს ომამდისვე გაიხეთქ,
 განსაცდელთ წინასწარ ხედვით.
 დავეხსნათ ცოდნის ძებნასა,
 ღვინო სჯობს ყოველს მცნებასა,
 ბრძენი სულ სიკვდილსა ჰთიქრობს,
 | და ლოთი გამარჯვებასა“...

ეს ლექსი საუცხოვო გამოხატულებაა ალექსანდრე ჭავჭავაძის ღრმა მეღანქოლიისა, სოფლისადმი ურწმუნოებისა და სიცოცხლის უსაზღვრო წყურვილისა. მსგავს ლექსთა შორის, იგი შეიძლება შედეგად ჩაითვალოს არა მხოლოდ ქართულ მწერლობაში, არამედ საერთოდ ლიტერატურაში. ამ ლექსში ენერგიულად და ღრმად არის გამოთქმული ის, რაც ადელევებდათ ევროპის რომანტიკოსებს, და გამოთქმულია ყოველგვარი ნაკეთობისა და პროგრამულობის გარეშე. იბადება კითხვა: არის ალექსანდრე ჭავჭავაძე ეპიკურელი, როგორც გავრცელებულია ჩვენს საზოგადოებაში ეს სახელი, თუ არა? ჩვენი პასუხი ამ კითხვაზე უარყოფითია. მხოლოდ „მგრძნობელობა“ ანუ გრძნობის უმაღლეს პრინციპად აღიარება კიდევ არა ნიშნავს ეპიკურიზმს. ამ უკანასკნელის მთავარი დამახასიათებელი ნიშნები: გაყუჩების ანუ ატარაქსიის ძიება და განდეგილობა, გულგრილობა საზოგადოებრივი ცხოვრების მიმართ და ზომიერება—ყველა ეს მემენტი ალექსანდრე ჭავჭავაძის შემოქმედებაში არსად არ გვხვდება. აქ არის მხოლოდ რომანტიული სულისკვეთება, გაცრუებული იმედებით გამოწვეული რეაქცია გონების წინააღმდეგ და საზოგადოებრივი ტყვილების გაყუჩება პიროვნულ თავდავიწყებასა და „ჩალღევაში“.

• • •

ალექსანდრე ჭავჭავაძე რომ არ იყო გულგრილი საზოგადოებრივი ცხოვრების მიმართ, ეს იმ პატრიოტული სევდიანობით მტკიცდება, რომლის შესახებ ზემოთ უკვე ვილაპარაკეთ. მაგრამ ამ პატრიოტიკის გარდა, ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში ისმის სრულიად გარკვეული სოციალური მოტივი, რაც დღემდე ჩვენს ლიტერატურაში სავსებით შეუმჩნეველი იყო. ეს არის პროტესტი არსებული სოციალურ-პოლიტიკური წყობილების წინააღმდეგ, მონობის ყოველგვარი ფორმის დაგმობა, წოდებრივი განსხვავების უარყოფა, ეკონომიური ექსპლოატაციისადმი ზიზღი და საერთოდ ცხოველი

დაცვა „დამდაბლებულთა და შეურაცხყოფილთა“. ამ ლექსში ჩანს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის გამოძახილი. იქნებ აქ ამაყი და თავისუფლების მოტრფიალე ბაირონის გავლენაც იყოს, ერთი მხრივ, და სოციალურ რეფორმატორებისა თუ რევოლუციონერებისა, მეორე მხრივ, თუნდ მაგალითად სენ-სიმონისა, რომლის პათოსით აღსავსე ახალი იდეები მე-19 საუკუნის დასაწყისში ანთებდნენ ახალგაზრდობას და პოეტური აღტყინებით უხმობდა განმანახლებელ ქარიშხალს: „დაჰქროლე ქარიშხალო, რომელიც წინათგვირძენ; მოვარდით წვიმის ნიაღვრებო; განაგრძეთ ზარიანი ღრიალი ქარ-ბუქებო; აგორდით აღქაფებულო ტალღებო; მე შევასრულე ჩემი მოვალეობა; მე მივეცი საგანგაშო სიგნალი; ამ ქარიშხლის შემდეგ მზემ ისევ უნდა გაანათოს მუდამ მსრბოლავი დროის ტალღები: სამოთხე ქვეყნად უნდა დამყარდეს“-ო. და ეს სამოთხე იყო საყოველთაო თანასწორობა.

ალექსანდრე ჰავკავაძეც წინათგრძნობს ამავე აუცილებელ გარდაქმნას და თავის მორალურ აღშფოთებას უგზავნის „მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით“ გამდიდრებულებს:

„ვპ სოფელსა ამას და მისთა მდგმურთა,
 ბოროტებისა და სიცრუვის ჭურთა,
 კეთილ-მოყვარების დათრგუნვის მსურთა,
 უსაფუძველოთა
 მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით!

აქ აქებენ ძვირსა მზაკვარნი სულით,
 სძრახვენ კეთილ-მოქმედთ შურით შემკულნი,
 ზოგადნი არიან გამდიდრებულნი, —
 განა რათა, ძმანო?
 მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით.

სამეფონი ურთიერთსა მჭეველობენ,
 შეუწყალოდ, მხეცებრ კაცთა მხეველობენ,
 მდიდრდებიან, რომელნიცა მძლეველობენ,
 და ყვაეილოვნებენ
 მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით“.

პოეტი შემდეგ ჩამოთვლის ყველას, ვინც კი „მდაბალთ ჩაგვრაზე“ აშენებს თავის ბედნიერებას და უწინასწარმეტყველებს ამ მოხეიმე ცხოვრების მსხვერველს:

„რომელნიც ამწარებთ ღარიბთ ცხოვრებას,
 და ქსთხოვთ ურცხვად, უსამართლოდ მონებას,
 მოელოდეთ მათთან თანასწორებას!
 არ მარადის იშვათ
 მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით“.

ამ ლექსს, ჩვენის აზრით, კომენტარები აღარ ეჭირვება. მხოლოდ გასაოცარია, რომ ეს ლექსი დღევანდლამდე ჩვენს ლიტერატურაში შეუქმნეველი დარჩა, თუმცა სულ ახალი შუქით ანათებს ალექსანდრე ჭავჭავაძის თამამ ბუნებას.

მაშასადამე, ალექსანდრე ჭავჭავაძე ევროპულ რომანტიზმთან დაახლოვებულია, მაგრამ იგი არ არის ევროპელი რომანტიკოსი. მის პოეზიაში ჯერ არ გადაშენებულა ქართული ლირიკის სიციხე და თავდაპირველი მგრძობელობა. განცდების სიღრმე, ჭკრეტის მისტიკა და ფხიზელი სიმთვრალე — ეს აზიური „ყვავილები“, რომელიც საქართველოს „სევდის ბაღში“ უხვად ჰყვავოდნენ, ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში ჯერ არ დამქნარან, მხოლოდ მის ვარდ-ზამბახებზე მოემატა ევროპული რომანტიზმის „ცისფერი ყვავილი“, და ეს ორი გზის სურნელება შეერთდა მის პოეზიაში, როგორც საზოგადოდ რომანტიზმის ახალი ვარიანტი თუ სახეობა. ეს საგნობრივად. მაგრამ საინტერესოა იმის გარკვევა, თუ როგორი არის ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსის მხატვრული მხარე, როგორია მისი აღნაგობა, და რა როლი ითამაშა მისმა ლექსთაწყობამ ქართული ლექსის განვითარების პროცესში.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსის მხატვრული მხარის შესაფასებლად საჭიროა გათვალისწინებულ იქნას ლექსის ის ნაირფეროვნება, რომელიც მანამდე იყო შემუშავებული და აქედან გამოირკვევა, შემატა რამე ახალ ქართულ ლექსთაწყობას ალექსანდრე ჭავჭავაძე თუ არა?

მამუკა ბარათაშვილის „ქაშნიკის“ მიხედვით ირკვევა, რომ ჩვენში ყოფილა საკმაოდ მრავალგვარი ზომა. ესენი არიან:

1. შაირი.

მე რუსთველი ხელობითა, ვიქმ საქმესა ამა დარი.

— — — — | — — — — | — — — — | — — — —
 4 + 4 + 4 + 4 = 16 მარცვლოვანი

2. გრძელი შაირი.

მიჯნურსა თვალად სიტურფე მართებს მართ ვითა მზეობა....

— — — — | — — — — | — — — — | — — — —
 3 + 5 + 3 + 5 = 16 მარცვლოვანი

12. ფისტიკაური.

ერთი იგავი მახსოვს მოყვრისა, მცნობილთა ბრძენთა ტკბილად ნათქმისა..

$$\begin{array}{ccccccc} \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} \\ 5 & + & 5 & + & 5 & + & 5 & = 20 & \text{მარცვ.} \end{array}$$

13. მუხრანული.

სამკალი გაქვს სამუშაო ძალო, თუ მოიმკი კეთილსა იქმ რძა-ლო...

$$\begin{array}{ccccccccccc} \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} \\ 4 & + & 4 & + & 2 & + & 4 & + & 4 & + & 2 & = 20 & \text{მარცვ.} \end{array}$$

14. ვახტანგური.

ორი მისი თვალი, ორი ჭერანი, ბოლოს მზერელი...

$$\begin{array}{ccccccc} \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} \\ 6 & + & 5 & + & 5 & = 16 & \text{მარცვლოვანი.} \end{array}$$

ეს თოთხმეტნაირი ზომა იყო ჩვენში მამუკა ბარათაშვილამდე. ამ უკანასკნელს ოცდაშვიდი სახელის „ლექსის ხმა“ აქვს აღნუსხული, მაგრამ ამ 27-ში შესულია რითმის გვარიც, ჩვენ კი ჭერ ზომა გვაინტერესებს, და ზომა კი 14 ნაირი ყოფილა.

დავით გურამიშვილმა და ბესიკმა საოცრად განავეითარეს და ბევრი რამ ახლით გაამდიდრეს ქართული ლექსის „პარტიტურა“. ალექსანდრე ჭავჭავაძეც, ერთი მხრივ, ემყარება ძველ ზომას, მეორე მხრივ, და განსაკუთრებით, ბესიკის ზომით სარგებლობს და თავის მხრივაც რამდენიმე ახალ ზომასა ქმნის, რაც მანამდე არა გვხვდება. შემდეგ კი უკვე ხმარებაში შემოდის.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე ძველი ზომებიდან უმთავრესად შაირსა ხმარობს:

ჰე პალატო! ვინ მონარხმან, დიდებისა მოყვარე მან...

$$\begin{array}{ccccccc} \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} \\ 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & = 16 & \text{მარცვ.} \end{array}$$

ამავე ზომით არის დაწერილი: „სხვა და სხვა დროის კაცი“, „გაფი“, „ბრძოლისათვის“; „აჰა ესე ვარდ-ზამბახნი“... „აღსარება ვოლტერისა“; „როს ბულბული“; „შენ ნარგიზი ახალი ხარ“... „როს ვჭვრეტ შენსა“... „მცირე სენის ეგზომ შიში“ და სხვ.

აქვს აგრეთვე ნახმარი გრძელი შაირი:

ღიმილმან ლალთ კარ განღებით, მარგალიტთ მწყობრი აჩინა...

$$\begin{array}{ccccccc} \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} \\ 3 & + & 5 & + & 3 & + & 5 & = 16 & \text{მარცვ.} \end{array}$$

ამ ზომითა აქვს დაწერილი: „საყვარლისათვის“, „მიკვირს რად ძრახვენ“, „ყმაწვილი ქალის საფლავზე წარწერილება“, „ანბანზე: სით მოხვალ“, „თუ ხე ბუნებით მწარეა“ და სხვ. დავით გურამიშვილის ზომაცა აქვს ნახმარი ჩვენს პოეტს. ეს არის თერთმეტმარცვლოვანი ზომა, რომელსაც ბესიკიც რამდენჯერმე ხმარობს.

გურამიშვილისა:

„ვარდ ამდენი ყვავის ზაფხულს ახალნი...“

ბესიკისა:

„ვაშა მის დღეს, რომ განშელო ცისკარი...“

ან—„შაენი შაშენი შავ გალიას შემსხდარნი...“

აღ. ჭავჭავაძე:

„სახე შენი მე მახება მებადა...“

„არ ვის მართებს მის ვარდისა მიხვედრა...“

„ვინ არს ესე, სრულ თავთირებ მანათი...“

$$\begin{array}{ccccccc} \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & | & \text{---} \\ 4 & + & 4 & + & 3 & = & 11 \text{ მარცვლოვანი.} \end{array}$$

ნასესხებია აგრეთვე ათმარცვლოვანი ზომა, რომელიც დავით გურამიშვილიდან ბესიკს გადმოეცა და ალექსანდრე ჭავჭავაძეც ამ ზომითა წერს, მხოლოდ რეფორმა შეაქვს ტაეპებისა და რითმის მხრივ. ზომა ასეთია:

$$\begin{array}{ccccccc} \text{---} & \text{---} & | & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 5 & + & 5 & = & 10 \text{ მარცვ.} \end{array}$$

გურამიშვილი:

„ვინც შენ მოგენდოს და არ დაგხედოს...“

ბესიკი:

„სეულის ბაღს შეველ შენაღონები...“

აღ. ჭავჭავაძე:

„ელების კარი გაზაფხულისა...“

მოვედ ამ არედ შესამკობელად...“

ჭმუნვის მახვილი გულსა მსობია“...“

ალექსანდრე ჭავჭავაძე ამ ზომას იღებს, მაგრამ იქ, სადაც გურამიშვილი ოთხ ტაეპოვანად წერს და რითმაც თითო მუხლში პირველ სამს ერთი აქვს და ყოველ მეოთხეს — სხვა, ხოლო ბესიკს კი თითო მუხლში ცხრა ტაეპი და ცხრავე ერთნაირად გარიტმული, ალექსანდრე ჭავჭავაძე სხვადასხვა ვარიაციებს ახდენს, ტაეპების რიცხვი ოთხ და ხუთამდე დაჰყავს, ერთი და იგივე ტაეპი და რითმა მეორედება ყოველი ოთხი ტაეპის შემდეგ და სხვ.

„ელების კარი გაზაფხულისა,
დროთა ცვალეებით დანაგულისა,
მოგივალსთ ჟამი სიხარულისა,“

თვისთანა მქონე შეება სრულისა,
ვისაც ხელთ გქონდეთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა...
ეპა ჩეუელნო ყოფნას დიდებით,
აწ რად ხარ ბურვილ ჰმუნის რიდებით,
ნუ ჰგონებთ თავთა ზედ განკიდებით,
ნიაჲმან ყვაეილთ სუნთ მოზიდებით,
გახაროსთ მოსელა ფერად მკულისა,
ვისაც ხელთ გქონდეთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა“.

ნასესხებია აგრეთვე შესანიშნავი ელეგიური წყობილება, რო-
მელსაც შემდეგ ნიკ. ბარათაშვილიც ხმარობს და რომელიც ბესიკს
ეკუთვნის:

— — — — — | — — — — — | — — — — —
5 + 4 + 5 = 14 მარცხ.

ბესიკი:

„ტანო ტატანო, გულ წამტანო, უცხოდ მარებო,
„ზილფო მკლავებო, მომკლავებო, ვერ საყარებო...“

ალექსანდრე ჰავჭავაძე:

„ტანად სარო ხარ, ვარდებრ ლაწვნი შენნი ლბილობენ...
„უწყალომ სენმან, ყოველთ მაწყენმან გვიკოდა გულნი...
„ვარდო კოკობო, ყოველთა მჯობო, მომხედე კრულსა...“

უფრო თავისებური ზომით არის დაწერილი ალ. ჰავჭავაძის მიერ
„ვაპ დრონი, დრონი“... მართალია, ზომის პრინციპი ნაწილობრივად
გურამიშვილისაგან აქვს აღებული, მაგრამ ალ. ჰავჭავაძე ოსტატუ-
რად ანვითარებს.

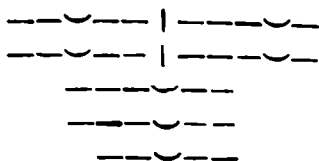
გურამიშვილს აქვს შემდეგნაირად:

„რად არ იცოდნენ, არ აქენდათ იქვი
თექვსმეტი წლისა გოგო და ბიჭი
რომ ერთად შეჰყარეს,
ერთმანეთს აყვარეს
ამას იქმოდენ?!“

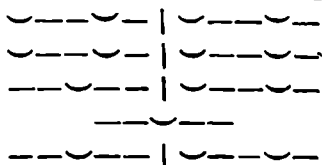
ალ. ჰავჭავაძე კი ასე ანვითარებს:

„ვაპ დრონი, დრონი, ნაგებნი მტკბარად,
წარილტვენენ, განჰქრნენ სიზმარებრ ჩქარად,
მე იგივე ვარ მარად და მარად,
არ ვსდევ ეამთა ცვლას,
მე იგივე ვარ მარად და მარად... და სხვ.“

აქ განვითარებულია მარტო ზომა კი არა, მუსიკალობაც¹.
 დ. გურამაშვილის ზომა ასეთია:

აღ. ჭავჭავაძეს კი ასე აქვს გართულებული:

ისე რომ, ამ შემთხვევაში, ჩვენ შეგვიძლიან ეს ზომა ალექსან-
 დრე ჭავჭავაძისეულად მივიჩნიოთ.

ახალი ზომაა აგრეთვე ლექსში „შენთან არს გული“...

„შენთან არს გული მნათობო, ვიყო სად გინა,
 გინა ვის ვპვრეტდე, მნათობო, შენ მიდგ თვალ წინა.
 ან მე ვით მჭირდეს,
 შენს მტრფობს
 ესრედ თმობა?
 ან შენ რად გიკვირდეს
 ჩემს მცნობს
 ჩემგან ეს გრძნობა“...

(შემდეგ მუხლებში ეს ზომა და სიტყვები: „ან მე ვით მჭირდეს“...
 მეორდება). სულ ახალი ზომა არის ლექსში: „ვაჰ სოფელსა ამას“...

„ვაჰ სოფელსა ამას და მისთა მდგმურთა,
 ბოროტებისა და სიცრუის ჭურთა,
 კეთილმოყვარების დათრგუნვის მსურთა
 უსაფუძვლოთა
 მდაბალთ ჩავერით, მტაცებლობით და ხევეით“...

ახალია, აგრეთვე, „გაფის“ ზომა, რომელშიც პირველი ორი ტაეპი
 რეამარცვლოვანია, სამი—ხუთმარცვლოვანი, ერთი—ოთხმარცვლო-
 ვანი და უკანასკნელი — სამმარცვლიანი. შეიძლება კიდევ ბევ-
 რი მაგალითის მოყვანა, მაგრამ აღარ არის საჭირო. ეს სპეცია-

¹ ყველგან, ზომა სადაც არის ნახმარი, ნაგულისხმევია მხოლოდ მარცვალთა რიცხვი კი არა, მუსიკალური მდინარეობაც.

ლური მონოგრაფიის საკითხია. აქ ჩვენ მხოლოდ უმთავრესი მომენტების აღნიშვნა გვინტერესებდა, რაც ისტორიულ განვითარებაში გამოჩნდა, როგორც წინასწარის შედეგი და შემდგომის მიზეზი.

ზოგადად უნდა აღინიშნოს რითმისა და რიტმის მხარეც. წინა პოეტებთან შედარებით, ალ. ჭავჭავაძის რითმა უფრო შეუწყობელია, ხოლო რიტმიც ზოგჯერ დარღვეული. იქნებ ეს იმიტაც აიხსნებოდეს, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძე არ იმეორებს შაბლონურ რითმებს, მაგრამ მუსიკალობა ამ სიახლეს ეწირება. განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც რითმა ერთმარცვლოვანია, რაც ქართულ ლექსს არა სჩვეოდა. შოთა რუსთაველი, თეიმურაზი, არჩილი, გურამიშვილი, ბესიკი, ყველანი სამმარცვლოვანი რითმებით სწერდნენ მეტწილად, ალექსანდრე ჭავჭავაძიდან კი ეს ტრადიცია ირღვევა და არამც თუ ორმარცვლოვანი, ერთმარცვლოვანი რითმაც კი შემოდის. ეს ერთგვარი სიახლე იყო, მაგრამ ჩვენის აზრით უარყოფითი. სამაგიეროდ ალექსანდრე ჭავჭავაძე მძლავრია შედარებით, მხატვრული წარმოდგენით ანუ სახეებით: „ესწერ ოხრვათა გულის კვამლად“... „იგი ზურგით მზიდველი, მთებზედ შემდგარ მთებისა“... „შტოვან რქათა დამდრეკი“... „რომლის რქანიც მწეობენ ჩლიქისა სიმტკიცესა“.... და სხვ. ამ მხრივ საუცხოვო ლექსებად უნდა ჩაითვალოს „გოგჩა“ და „კავკასია“. ამ ლექსებით ალექსანდრე ჭავჭავაძემ, შეიძლება ითქვას, სათავე დაუდო ბუნების აღწერას ჩვენს პოეზიაში, რაც მანამდე იშვიათ მოვლენას წარმოადგენდა, მას აქეთ კი თითქმის დანახონდა კიდევ.

გრიგოლ ორბელიანი

(1800 — 1888)

გრიგოლ ორბელიანის ხანგრძლივი სიცოცხლე სავსეა შთაბეჭდილებებით, განგაშით და შინაგანი თუ გარეგანი დიდებით. მაგრამ ამასთანავე გაორებული პიროვნებაა: საქართველოს უდიდესი პატრიოტი და რუსეთის ტახტის ერთგული ქვეშევრდომი; 1832 წ. შეთქმულების მონაწილე და 1865 წელს ტფილისის აჯანყების („ბუნტი“) იარაღით ჩამქრობი; თავისუფლების დიდი მოტრფიალე, „ნალივაიკოს აღსარების“ მთარგმნელი, „იარალის“ ავტორი და შამილის წინააღმდეგ თავდადებული მებრძოლი; ტლანჭი მეომარი, რომელიც სისხლიანი ხელებით თავმომწონე წერილებსა სწერს თავის მახლობლებს: „ამათი სისხლი დავლიოთ“ (დაღესტნელების შესახებ); „რატომ მეც მანდ არა ვარ (ომში შამილის წინააღმდეგ), რომ ერთი მათგანის სისხლი (ლეკისა) დავლიო და შეუბრალებლად ვტანჯვიდე ცოცხლათაო“... ხოლო ჭარბელაქნიდან იწერება: „ნელ-ნელად თავებს ვაჭრევენებ“-ო. დიახ, ერთი მხრივ ეს ტლანჭი და საშინელი მეომარი, მეორე მხრივ, კი უნაზესი პოეტი, რომელიც ყელში მომდგარი ქვითინით სწერს „წერილს“: „ჩემს დას ეფემიას“, რომლის ლირიზმი იშვიათ მოვლენას წარმოადგენს ჩვენს მე-19 საუკუნის ლიტერატურაში. და განა მართო ამ ლექსში ჩანს პოეტის სინაზე? აიღეთ „ჩემი ეპიტაფია“, სადაც პოეტი ამბობს: „მეც მიყვარდა, მეც ვპსტიროდი, ვილხენდი, და დაფიქრებით დავმზერდი საფლავებსა“-ო; ან მისი „ფსალმუნი“, რომელიც უდიდესი სასოების და ღმობიერების გამოძახატველია! უდიდესი მეოცნებე და ფხიზელი პრაქტიკოსი. ერთი სიტყვით, გრიგოლ ორბელიანი თავის რთულ და მდიდარ ბუნებაში ათავსებდა და იტევდა აუარებელ წინააღმდეგობას; მხოლოდ ეს წინააღმდეგობანი თავის ახსნას პოულობენ უფრო სხვა სივრცეში. მართალია, გარეგანი ფაქტების მიხედვით გრ. ორბელიანი სისხლის მსმელის შთაბეჭდილებას ახდენს, მაგრამ ამის მიზეზის შურისძიება იყო, რომელიც ხშირად წმინდა მოვალეობის სახეა

იღებს. მართალია, პოეტი ერთგვარი პირის ჩატყბარუნებით იწერება: „ვიწრო ქუჩებში შეიქმნა ხმლის ტრიალი (ქუთისის ომი წამილის წინააღმდეგ); ერთმა ხანჯალი მომიქნია ბარძაყში, მაგრამ ასეთი გავადე ხვალი გოგრაში, რომ მგონია საიჭიოსაც მოაგონდეს, მეორესაც გაუხვი კიანურში“-ო... „სოფელი ისე დავანგრეთ, რომ საცა იყო გერგებილი, იქ ახლა დარჩა მხოლოდ სალი კლდე“-ო... და სხვ., მაგრამ ყველაფერი ეს სისხლის წყურვილით კი არ აიხსნება, არამედ უფრო საპატიო ფსიქოლოგიური მომენტი: „კახეთის სისხლი ავიღე“-ო, ასე სწერს გრ. ორბელიანი ყაფლან ორბელიანს 1857 წელს. დღეს, რასაკვირველია, ეს მოტივი მაინც ღრმა და სერიოზულ მოტივად ვერ მოსჩანს, მაგრამ ყველაფერსა აქვს ისტორიული პერსპექტივა და ამ ფსიქოლოგიის გასაგებად უნდა წარმოვიდგინოთ ის საშინელი დარბევა და აობრება, რომელსაც ლეკეთი სისტემატურად აყენებდა საქართველოს. და რამაც ხელი შეუწყო საქართველოს გავერანებას და პოლიტიკურ სიკვდილს. უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენი პოეტი დიდი პატრიოტია. მას უყვარს ყველა, მაგრამ სამშობლოს ყველაფერს ანაცვალებს. ტყუილად კი არა სთარგმნა პოეტმარილევის „ნალივიაკოს აღსარება“, სადაც გეტმანი ნალივიაკო ამბობს:

«Ты прав. Люблю родных,
 Мне тяжело видеть их в неволе,
 Всем жертвовать готов для них,
 По родину люблю я боле»...

ასე ფიქრობდა და განიცდიდა ჩვენი პოეტიც და ძველის-ძველქართულ სამღვთო წესს, სისხლის აღებას, დაგვიანებით მაინც ასრულებდა. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ჩვენი პოეტი აქაც საშინელ წინააღმდეგობაში იყო ჩავარდნილი. იგი ლეკებთან ბრძოლაში „კახეთის სისხლს იღებდა“, მაგრამ ამ პროცესში იგი ეხმარებოდა იმ ძალას, რომლის წინააღმდეგაც თვითვე იყო რამდენიმე წლით აღრე აღმართული. იგი შურს იძიებდა იმაზე, რაც იყო ოდესღაც და მკაცრ სინამდვილეს კი ვეღარა ხედავდა. მთა თავისუფლებას არასთმობდა. მეფის რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკა კი ამ თავისუფლებას ვერ ითმენდა. ვის მხარეზე უნდა ყოფილიყო პატრიოტ გრ. ორბელიანის სიმპატიები? რასაკვირველია, მთიელების მხარეზე, მაგრამ არა. გრიგოლ ორბელიანი მხოლოდ პოეტურად ოცნებობდა იმ გმირზე, რომლის ძლიერი ხმაც „ბედს დაძინებულს“ აღადგენდა, რომელიც „მარჯვენის ერთი დაკვრით უსულოდ დასცემდა ვეშაპს“, პროზაულად კი იმ საზარელ „პრაქტიკაში“ იყო ჩაბმული, რომელსაც „კავკასიის დაპყრობა“ ჰქვია სახელად.

რასაკვირველია, გრიგოლ ორბელიანი პატრიოტი იყო. ისიც მართალია, რომ „ახალი ბატონები“ გულით ვერ ეყვარებოდა, რადგან ასეთი იყო მისი სულიერი კონსტრუქცია, მაგრამ ისიც სინამდვილეა, რომ პირველ ხანებში იგი ჯერ კიდევ მებრძოლი ტემპერამენტის პატრონი იყო, გულა ერჩოდა და ანთებულ წარმოდგენით ხელშესახებად ეჩვენებოდა.

„ცხენთა თქრიალი, შუბთა ტრიალი,
ჯირითთ სრიალი, ყურთ-მაჯთ ბრიალი,
უზანგთა ცემა, ცხენთაგან ხტომა.
კვალად ზე-ხტომა და ხმალთ კრიალი“...

ასე პლასტიურად ეჩვენებოდა პოეტს საოცნებო საქართველო, მაგრამ „ავლაბრის ყაზარმებმა“ და შემდეგ სამშობლოდან გაძევებამ სულ დაუბნია შეთქმულ პატრიოტებს საქართველოს განთავისუფლების გეგმა და აზრი. თანდათანობით განთავისუფლების აზრმა შესუსტება იწყო, იმედის ადგილი უიმედობამ დაიჭირა, „დიდი მამული“ დავიწყებას მიეცა, პიროვნული კეთილმოწყობის სურვილმა ფრთები გაშალა და გუშინდელი შეთქმულები დღეს რუსეთის მეფის ტახტთან ეზიდებოდნენ ერთგულებისა და ქვეშევრდომობის თეთრ ყვავილებს. რასაკვირველია, გამონაკლისიც იყო, მაგრამ ეს საერთო კარიერიზმი და აქედან გამოწვეული ნებისითი თუ უნებლიე დენაციონალიზაცია ამ გამონაკლისზეც ახდენდა ერთგვარ გავლენას, და გრ. ორბელიანიც ერთი მათგანი იყო. მართალია, სამშობლოს სიყვარული მასში არ გამქრალა, მაგრამ მისი განთავისუფლების იდეა რაღაც არქეოლოგიურ ნაშთად იქცა. იგი მელანქოლიურ გუნებაზე აყენებდა, როგორც მამაპაპური ხმალ-ხანჯალი, კედელზე უქმად ჩამოკიდებული, ოჯახის რომანტიულ ინვენტარს რომ შეადგენს.

ამ იდეას რეალური მნიშვნელობა დაეკარგა, რადგან მის გვერდით ახალი გზა იყო. ამ უკანასკნელს მოჰქონდა სახელი, პატივი, დიდება, რაც ჩვენს თავადაზნაურობას რაღაც ავადმყოფურად იზიდავდა. პირველს კი, — ან ბრძოლაში სიკვდილი, ან ციხე და მთელი მისი „ლოლიკური დასკვნები“... ასეთი ფსიქოლოგიური გარდატეხა თითქოს სოციოლოგიური კანონივით მოჩანს, იმდენი ახსოვს ისტორიას მსგავსი მაგალითები სწორედ ამგვარ გარდამავლ პერიოდებში.

მოდუნდა ეროვნული მაჯისცენა. განთავისუფლების იდეა პიროვნების სულის სიღრმეში ჩაიძირა, ზემოთ ამოტივტივდა სიცოცხლისა და თავდავიწყების წადილი, რომლის ფრთაშლილობის დროს ეროვნული სევდა მაინც იღვინებდა და ღარავდა სასიხარულოდ გაშ-

ლილ სახეს. სიხარული ღრმა უნდა იყოს, და თუ ამ სიღრმეში გაყუჩებულ ტკივილს ძინავს, სიხარულის გაღრმავება საშინელ კენჭებს იწვევს. შიტომ არის, რომ ჩვენი „ანაკრეონტები“, ალ. ჭავჭავაძე და გრიგოლ ორბელიანი, დიდი მოღბენის ღრმსაც კი, როდესაც მღერაან „ლოთებო, ნეტავი ჩვენა“-ო და მოუწოდებენ: „მოღბინენო, აწ შეკრებით, თასით, ჯამით, ყანწით, აზარფეშებით! ლხინის სუფრა მოჭფინეთ ყვაველებით-ო“, მაინც ვერა ლხინობენ; ალ. ჭავჭავაძე თუმც მოუწოდებს; „იშვებლით, მღერდით ჰე ძმანო“-ო, მაგრამ ეეჭვება, „ნუ თუ თქვენისა უზრუნვოს განცხრომისა მყვარებელსა, მეცა მეწვიოს ღიმილი, თუმცა ცრემლ-შეუშრობელსაო“. ხოლო გრიგოლ ორბელიანი, რომელიც დარდიმანდულად გაჰკივის: „ღიპლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთო“, ამბობს:

„ამ თქმაში რად, ცრემლნო, თასში შთაცვინდით,
და კირთ მღვენი ღვინო ტკბილი დამწარნეთ?“-ო.

ამ სიტყვებში რაღაც განწირული თაობის ხმა ისმის, რომელსაც თითქოს უკუჩრებელი სენი ღრღნის, მაგრამ არ ეპუება და, მოჭეიფე პოზაში დამდგარი, გულში ღრმად ტირის.

* * *

გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფია უმთავრესად სამხედრო მოქმედებათა ისტორიაა, ანუ იმ გრძელი და შალალი კიბის ავლა, რომელმაც მეფის მოადგილის სავარძლამდე მიიყვანა. ეს არის გაბმულ გამარჯვებათა და ჯილდოთა მიღების მდიდარი ქრონიკა, გამუდმებული ღღესასწაული, და თითქმის ბავშვური სიხარული იმ ორდენების გამო, რომელნიც მისი დაკრძალვის პროცესიაში ათ ბალიშზე ძლივს ეტეოდა. მართალია, პოეტი თავბრუდახვეული არა ყოფილა ამ დიდებით, რადგან „ზურაბიანთ ოჯახში“ უფრო მეტი დიდება ახსოვდა, და პოეტი ხშირად ირონიითაც იხსენიებს თავის წარმატებას და „превосходительство“-ობას; მართალია ისიც, რომ მეფის მოადგილე „ლოპიანას“ სიმღერას წერდა და ვიღაც კრუასთან ხიზამბარელის ჰიდაობის მოლოდინში ლელავდა და ფითრდებოდა. მაგრამ მაინც მის ბიოგრაფიაში 50 წლის ნამსახურობის იუბილეგადახდილი გენერალ-ადიუტანტი უფრო მოსჩანს, ვიდრე პოეტი. ჩვენ კი ეს უკანასკნელი გვაინტერესებს, და გვინდა მისი ცხოვრებიდან აღვნიშნოთ რამდენიმე ეპიზოდი, რომელთ მიხედვითაც უფრო მკაფიოდ გამოჩნდება მისი ქართული და პოეტური ბუნება.

გრიგოლ ორბელიანის ცხოვრებაში ყველაზე საინტერესო მომენ-

ტი რასაკვირველია 1832 წლის შეთქმულებაა, რის გამოც პირველი პოეტური ცრემლები „ავლაბრის ყაზარმებში“ ანუ ციხეში დაღვარა. ი. მეუნარგიას, გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფიაში, მოჰყავს თვით პოეტის ნათქვამი ამ შეთქმულების შესახებ:

„იმ დროებით, მე ლაგერში ვიყავი, ნოვგოროდის ახლოს, და აფიცრები მყავდა დაპატიჟებული სადილად. სადილის წინა, ქალაქში წავედი ღვინოების საყიდლად, და დაბრუნებულზე, სანამ სუფრა გაიშლებოდა, ამხანაგებმა ქალაქის თამაშობა გავმართეთ. ამ დროს უეცრად ჟანდარმების პოლკოვნიკი შემოვიდა ჩემთან.

— დიდად მოხარული ვარ ბატონო თქვენის გაცნობისა. რა გნებავთ ჩემგან?

— მე ბრძანება მივიღე მთავრობისა სახლი გაგიჩხრიკო და შევიტყო, რა წიგნები გაქვს... და სხ...

— თავადო ორბელიანო, ელიზბარ ერისთავს იცნობთ?

— ვიცნობ.

— ალექსანდრე ორბელიანს? გიორგი ერისთავს?

— ვიცნობ.

— ბატონიშვილებს: ოქროპირს, დიმიტრის?

— ვიცნობ.

— საიდან იცნობ ყველა ამათ?

— ყველა ჩემი ნათესავეებია და ამხანაგები.

— რილევის „ნალივაიკოს აღსარება“ თქვენა სთარგმნეთ ქართულად?

— დიახ, მე.

— „იარალი“ თქვენ დასწერეთ?

— მე.

— რა გინდოდათ გამოგეხატათ ამ ლექსით?

— ის, რაც არის გამოხატული შიგ: ქართული შექცევა და ლხინი.

— გვითხარით, თუ იცით, რა მოიწერა საქართველოში ეგვიპტის ფაშამ?

— არ ვიცი და ვერც მიმხვდარვარ, ვისთან რა უნდა მოეწერნა ეგვიპტის ფაშას“...

ამ დიალოგის შემდეგ გრიგოლ ორბელიანი დაიჭირეს, ერთი კვირა პეტერბურგში ჰყავდათ, იქიდან კი თბილისში გამოგზავნეს, სადაც რამდენიმე თვე „ყაზარმებში“ იყო დამწყვდეული.

— „ჩემს გვერდით ნომრებში ისხდნენ ალექსანდრე ორბელიანი, სვიმონ მაჩაბელი, გიორგი ერისთავი. ჩემზე საცოდავი და საბრალო არა იყო—რა დედამიწაზე. მამულში ვიყავი მოსული, და ნაცნობ-მე-

გობრებთა შორის მხიარულების ნაცვლად, საპატრიარქოს კედლების ხილვა მაწვა გულზე ტყვიასავით. ერთხელ მარტო მოეფინა სიამოვნება ამ გულს: ერთკვირა დღეს, საღამოს პირზე, ჩვენს ყაზარმას დაუპირდაპირდა ზურნა-დალაბანდი, მოქეიფე ბიჭებითა, ღვინითა და სიმღერით. მოქეიფენი შეჩერდნენ ჩვენ ფანჯრის პირდაპირ, და სიმღერით დაიწყეს ნუგეში: „ნუ გეშინიანთ ბიჭებო, მოთმინება იქონიეთ, ღმერთი მოწყალეა“, ერთ ხანს გვალხენდნენ და გვანუგეშებდნენ ესენი, მაგრამ მალე ყაზარმის მთავრობამ გარეკა ისინი მანდუდამ. ვინ იყვნენ ისინი, დღესაც არ ვიცი“-ო, უთქვამს პოეტს. ქანდარმები და ძმა-ბიჭები, ციხე და დუღუკი, თათქოს რაღაც სიმბოლიური ნიშნებია, რომელთ შორისაც ქანაობდა პოეტის პირადი ცხოვრება და შემოქმედება. ბარიატინსკის ხელით გრიგოლ ორბელიანის მხარზე ჩამოკიდებული ექსელბანტები და მრავალი ორდენის კავალერ-გენერლის წითელი სარჩული მაინც ვერ ფარავდნენ ყარაჩოლული ბუნების მამა-პაპურ ქართველს, რომელმაც იცოდა სიცოცხლის ამაოება და მისი დაძლევა, ერთგვარი დიონისისებური შეზარხოშებით. ხოლო ციხე და დუღუკი მისი შემოქმედების ხასიათის გამომხატველნი არიან: პურობილი სამშობლო, „უდაბურ ტყეში ტაძარ-დარღვეული“ და ღვინო-დუღუკი, როგორც თავდავიწყების ერთადერთი და უკანასკნელი საშუალება.

შემდეგი საგულისხმო მომენტი გრ. ორბელიანის ცხოვრებაში არის 1865 წლის აჯანყება თბილისში, ანუ „ბუნტი“, რომელმაც გრიგოლ ორბელიანს ერთგვარი პოლიტიკური ჩირქიც მოსცხო იმ დროინდელ ქართველ პატრიოტთა თვალში. ეს „ბუნტი“ გამოიწვია ახალმა საქალაქო გადასახადმა. ხალხში, და განსაკუთრებით ვაჭრულ ელემენტებს შორის, უკმაყოფილება დაიბადა. ათი ათას კაცზე მეტი შეიყარა მოედანზე. აჯანყებულები შეუტყვიდნენ „პოლიციებისტარ“ ბაშბეუჭოვს, მოჰკლეს იგი, აიკლეს ქალაქის სამმართველოს სახლი და კიდევ მსხვერპლს ეძებდნენ. — „იენისს, ქალაქის მოედანზე, შეკრება მთელი თბილისის შავი ხალხი... შავ ღრუბელსავით გაპენტილი, ჭექითა და ჭუხილით. პოლიციის უმფროსს როსლავლევს უნდოდა გაეფანტა ხალხი, მაგრამ ვერ შეიძლო. ვერა გააწყო-რა, ვერც სამოქალაქო გუბერნატორის თანამდებობის აღმასრულებელმა, თ. ნიკო ჭავჭავაძემ, რომელიც მოიჭრა მაიდანზე, ხალხის შესაგონებლად... ბოროტ გამზარახველთა ენამ მოჰფანტა ხალხში ხმა, ვითომც მთავრობას უნდოდეს ხარჯის დაღება ქათამზე, ვერცხლის ქამრებზე, კვერცხებზე, ჩოხებზე, და ამ ხმამ სულ გადარია ხალხი. ამას ისიც დაუმატეს, რომ იმ დღის შემდეგ, მოქალაქეებს ქალამნის მაგიერ რუსული საპოლები ეტარებინათ, რომ თითო სტუმარზე მასპინძელს ათი

შაური ეზლო ხაზინისათვის, რომ „გალავას“ ხელი მოეწეროს საღ-
დათები გამოეყვანათ ხალხიდან და სხვა და სხვა ამგვარი ჭორები“.
რომ ვერას გზით ვერ მორთეს ხალხის შეგონება, გრიგოლ ორბელიან-
ნი თითონ მობრძანდა მოედანზე. პოეტს ეგონა, რომ მისი დაქანა-
რება, მაღალი თანამდებობა, საზოგადო პატივისცემა და ტკბილი
ენით მართალი სიტყვის თქმა საკმაო იქნებოდა ამბოხების დასაწყნა-
რებლად... რომ დაინახა ხალხმა მთავარმმართველი მქადაგებელი და
მთხოვნელი მშვიდობიანობისა, ის უფრო თავს გავიდა. არავითარმ:
რჩევამ არ იმოქმედა იმაზე.

— შეილებო, გონს მოღიო, დამშვიდდიო. კანონი ყველასთვის
ერთია. კაცი მთავარ-მართველი ვარ და ცხენის ხარჯს მეც ვიხდი,
ხომ ჰხედავთ—უთხრა ხალხს პოეტმა. — ეჰ, დალოცვილო, — უპა-
სუხა პოეტს ერთმა კინტომ, თქვენი საქმე სულ სხვა არის. თქვენ
ცხენს ინახავთ, ჩვენ ცხენი გვინახავს, — აი რა განსხვავება არსე-
ბობს ჩვენს შორისო“. ¹ ეს მომენტიც სახულისხმოა იმით, რომ აქ
ჩანს გრიგოლ ორბელიანის მდიდარი ბუნება, ბიუროკრატიზმით შე-
ურყვნელი და სატრაპულ ამპარტავნობას მოკლებული. ერთი ასე-
ული ჭარისკაცი, უბრალო ბრძანებით თვალის ერთ დახამხამებაში
გაფანტავდა ამ აჯანყებულთ, მაგრამ არა. მთავარმართველი ეას-
ლებდა ამ „შავ ხალხს“, და მამა-შვილურად ებაასება, ვილაც კინ-
ტოსთან დიალოგსა მართავს. თითქოს ეს წვრილმანია, მაგრამ ისე-
თა. რომელიც მხატვრულ ნაწარმოებს დიდი ტილოს სულს შთაბე-
რავს და გააცოცხლებს. ამ საქციელში ჩვენა ვხედავთ „ლოპიანას“
ავტორს, რომელსაც ყარაჩოლულად უყვარს ძველი თბილისი, ორთა-
პალის ბალები, და „ძმა-ბიჭები“, მთელი მათი უპრეტენზიო ბოჭქი-
თა და თავისებური „ფილოსოფიით“. მას თითქოს ამძიმებდა თავისი
„ბრწყინვალე“ კარიერა და იზიდავდა თავისუფალი ცხოვრება თავის
მამაპაპურ სახლში, რომელიც დაძველებული იყო, თვალშეუვალი,
მაგრამ არ აახლებდა, რადგან ამ ძველ-ძველთან იყო დაკავშირებუ-
ლი მისი ოჯახის წარსული და ბევრი ძვირფასი მოგონება.

ჩვენ ზემოთა ვთქვით, რომ გრიგ. ორბელიანი გაორებული პი-
როვნება იყო. ამის დამახასიათებელი ფაქტი სხვათა შორის შემ-
დეგიც არის: სამაჰმადიანო საქართველოს შემოერთების გამო ნადი-
მი იყო გამართული, სადაც გრიგოლ ორბელიანმა სიტყვა სთქვა.
სთქვა ისე. როგორც დიდმა პატრიოტმა და იმავე დროს როგორც

¹ იხ. ი. მეუნარგიას წერილი: „ცხოვრება და მოღვაწეობა გრიგოლ ორბელი-
ანის“.

რუსეთის ტახტის ერთგულმა ქვეშევრდომმა: „ბატონებო, ვინ არის ღვთის გარდა მიზეზი ესრეთის ჩვენის გაბედნიერებისა? ყოვლად მოწყალე დიდი იმპერატორი, აღმადგენელი და მფარველი ძველი ივერიისა. და კურთხევა ღვთისა მოეფინოს დიდებულსა გვირგვინოსანსა თავსა მისსა მრავალ და მრავალ ქამიერ, საბედნიეროდ დიდისა მის იმპერიისა. ბატონებო! ღმერთმა გვიდღეგრძელოს ჩვენი დიდი იმპერატორი. „არავის არ შეგვანატროსა“, — ურაააა!!!“ ხოლო 1867 წელს, როდესაც კუკიის ხიდზე ვორონცოვს ძეგლი დაუდგეს, გრიგ. ორბელიანი იქაც ამბობს სიტყვას და დიდი პათოსითაც: „არის კიდევ სხვა ძეგლი ვორონცოვისა... ეს ძეგლი დიდი ხანია რაც აღმართულია ჩვენს გულში“-ო.

ჩვენ ყველაფერი ეს იმიტომ ამოვწერეთ, რომ გვეგონია მათი საშუალებით უფრო რელიეფურად მოჩანს ამ მღელვარე პოეტის გაბზარული სახე. მასში ორი ადამიანი იყო მოთავსებული, ერთმანეთის მოწინააღმდეგე. რომელთ შორის საბოლოოდ სძლია პოეტმა და ქართულმა ერმაც ეს პოეტი შეიყვარა. ვამბობთ ერმა. რადგან ამ სიყვარულში ხალხს ედო დიდი წილი, რაც მისი დაკრძალვის დღეს გამოჩნდა. პირველი გვირგვინი ბაყლებისა იყო, წარწერით: „შენ ძმას დაცემულს ხელს აძლევდი, რომ აღვედგინა“; შემდეგ მელიქიშვილის სტამბის მუშებისა: „შენ იცოდი, რომ არიან ღარიბნიც, არის სადმე სიმწარითა ცხოვრება“. პირველნი დასტიროდნენ ალბათ მუხამბაზების ავტორს, მეორენი „მუშა ბოქულადის“ დამწერს, ხოლო დანარჩენი ქართველი ვრი — ქართული პოეზიის დიდ წარმომადგენელს. აქ ერთგვარ გაზვიადებასაც კი ჰქონდა ადგილი, თუმც ამაში ილია ჭავჭავაძეც მონაწილეა. ეს უკანასკნელი ქვაშეთის ეზოში სიტყვას ამბობს გრიგოლ ორბელიანის შესახებ: „იგი იყო თვითმპყრობელი ჩვენის ქართული ენისა, იგი იყო „მეუფე“ ჩვენი სალიტერატურო ძალ-ღონისა და სიმდიდრის“-ო.

„ღრობა“ გვირგვინს უძღვნის: „მეფეს სიტყვისას“; ხოლო ბათუმის ბეგები უწერენ: „დიდებულ პოეტის, პატრიოტის და კავკასიის გმირთა პატრიარქის ხსოვნასა“-ო. „შრომის“ რედაქციაც თავის მხრივ გვირგვინს ადგამს და სწერს: „ლექსთა მეფეს“.

პროცესიას წინ მიუძღოდა თეთრი ღროშა, რომელზეც გამოხატული იყო ორბელიანთ ღერბი. ეს ღროშა მიჰქონდათ სოფლის მამასახლისებსა და ნაცვლებს. რაღაც არაჩვეულებრივი სიდიადით და გლოვით დაიტირა ქართველმა ერმა ეს 83 წლის მოხუცი. თითქოს აუხდა ჩვენს პოეტს დიდი ნატვრა, რომელიც „ღლიურში“ ჩაუწერია: „...მაგრამ ახ! უნეტარეს არს იგი, ვინც ცხოვრებითა

ავისითა მოიპოვა გინა ერთი ფურცელი ისტორიასა შინა, ვითარცა ბრწყინვალე ვარსკვლავი სჩანს საუკუნეში სახელი მისი, რომელსაც შთამომავლობა შემზერს კეთილ მოწიწებითა და კურთხევითა“.

• • •

ეპიკურეული პოეზიის სახელი გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებას უფრო შეეფერება, ვიდრე ალექსანდრე ჭავჭავაძისას. მართალია, გრ. ორბელიანიც ერთგვარად სევდის წარმომადგენელია, მაგრამ ალექსანდრე ჭავჭავაძისთან შედარებით, მას მეტი აქვს უდარდელი სიამოვნების ოაზისები. გრიგოლ ორბელიანი უფრო თამამია და უფრო დარდიმანდი, ვიდრე მეტად ნაზი ბუნების ალექსანდრე ჭავჭავაძე. ილია ჭავჭავაძემ სწორად აღნიშნა: „ხან ღონდება ნაზ ქალსავითო“, გრიგოლ ორბელიანის შესახებ კი ამის თქმა არ შეიძლება. იგი მამაკაცია უკიდურეს დაღონების დროსაც და სევდის გადატანა იცის მტკიცედ და მამაკაცურად. რაც უნდა აეშალნენ მას ფიქრები და მოიწადინოს კვნესის თქმა, მისი განიერი მკერდიდან „ველური და საზარელი“ ხმა ამოიჭრება, რომელსაც თვით პოეტიც ვეღარ ცნობს თავისად.

გრიგოლ ორბელიანის როგორც ცხოვრება, ისე შემოქმედებაც გაორებულია: ერთი მხრივ ქვეყანა, როგორც ამოება, სიკვდილი და უაზრობა, მეორე მხრივ კი—ქვეყანა როგორც ნათელმოსილი სამყარო, მხატვრული დეკორაცია, მხიარული მასკებით და უდარდელი მღერა-თამაშით. ერთი შეხედვით ეს გაორება თითქოს ტრაგიკულია, ერთიმეორის მსპობი და საბედისწერო, მაგრამ უფრო ღრმა ანალიზით, ეს ერთი და იგივე მოვლენაა: პოეტის მიერ ქვეყნის ხილვა სუბიექტური განწყობილების პრიზმის ქვეშ.

პოეტს ქვეყანა უყვარს, იგი მას იღებს. მხოლოდ არა იქსახით, რომელიც მას კონკრეტულად წარმოუდგებოდა. პოეტისთვის მიუღებელი იყო ის რეალური ქვეყანა (ნამდვილად საქართველო). რომელსაც იგი უცქეროდა. ზორემ ის დრონი, „წარსული ნეტარებისა“ პოეტს ჯერ კიდევ აცოცხლებენ როგორც ღამაზი სიზმარი. არც თუ მომავალი უარუყვია გრიგოლ ორბელიანს. მართალია, იგი ერთ ადგილას ამბობს: „ხვალე არლა მწამს, ვით ღამეში მაცთური სხივი“-ო. მაგრამ ეს მომავალი მიანიც ხომ „მაცთუნებლად ეჩვენება“. „ვიყავ უსაგნოდ, უიმედოდ. მაგრამ ოდესმე, გულსა რაღაცა გაელევებით განახარებდა“... ისე რომ მომავალს პოეტი რაღაც იმედებით შესცქეროდა. და თუ წარსული და მომავალი ჩვენს პოეტს არიგებდნენ ამქვეყნიურ ტანჯვასთან, ჩან-

რომ ამ ტანჯვის მიზეზი აწმყო ყოფილა, რაც, რასაკვირველია, მთელი ქვეყნის ამაოების და უარყოფის ქადაგებას არ ნიშნავს.

გარდა ამისა, პოეტი თვით ტანჯვასაც არ უარყოფს. იგი ლაიბნიცის მსგავსად იღებს ტანჯვასაც, ანუ ფილოსოფიური ენით, ბოროტებას როგორც ქვეყნის ზნეობრივი ეკონომიის აუცილებელ ელემენტს, რომლისგანაც სიკეთე წარმოსდინდება:

„ტანჯვა არს მზრდელი ტრფობისა.
დამბერველ ეშხის ცეცხლისა,
ტანჯვა არს ვალი და მსხვერპლი
უზომო სიყვარულისა“.

და თუ ტანჯვაც მისაღებია, მაშ ქვეყანა უდიდესი პარმონია ყოფილა, მხოლოდ ერთი პირობით: რაც შეიძლება ნაკლები ადგილის დათმობა გონების და რაც შეიძლება მეტი გრძნობითი თრობა, სიყვარული, ყოველი სიმწრის ეშხში დაღუპვა. აქ ჩვენ ალექსანდრე ჭავჭავაძის ნაცნობი ხმა გვესმის, თუმც ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლიტერატურულ გავლენას არა ვგულისხმობთ, რადგან ეს „ეპიკურიზმი“ იმ ეპოქის მბრძანებელი მიმართულება იყო და გრიგოლ ორბელიანსაც, ალექსანდრე ჭავჭავაძის გარეშე, შეეძლო ამ გზაზე დადგომა. მაშასადამე, გრიგოლ ორბელიანი პესიმისტი არ არის ამ სიტყვის ფილოსოფიური გაგებით. იგი ოპტიმისტია ძირეულად, მხოლოდ არსებული, თანადროული პირობები აყენებენ სევდიან გუნებაზე. და რომ ეს პირობები მოეშორებინათ, გახარებული გრიგოლ ორბელიანი ისეთი ხმით დაიძახებდა მრავალეამიერს, რომ მის ქუხილში გაყრუვდებოდა ყოველივე კენესა „მუხთალ სოფლით“ გამოწვეული.

გრ. ორბელიანი ისეთი პესიმისტიც კი არ არის, როგორც ბაირონი თუ გოეთე, ჰეინე თუ შელლი, ლამარტინი თუ ლეოპარდი, იბსენი თუ ტოლსტოი, რომელთ „ინტუიტიური პესიმისტიც“ მოკლებულია ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობის ხასიათს და წარმოდგენს მხოლოდ სუბიექტური უკმაყოფილების გრძნობას. პიროვნულ სულიერ წყობილებით რომ არის განსაზღვრული. გრიგოლ ორბელიანი ასეთ ზნეობრივ დალტონიზმს მოკლებულია. იგი ნაღვლიანად მოსთქვამს, ქვეყანას სწყევლის, მაგრამ ხელაღებით კი არა, რომ მხედველობის ცალმხრივობა დაეწამოთ. მთლიანად „მუხთალი სოფლის“ დაწყევლა სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით კი არ უნდა გავიგოთ, არამედ როგორც აქსესუარი, როგორც მხატვრული ხერხი, რომ სევდის მიზეზი უფრო მძლავრად წარმოგვიდგინოს. ეს მიზეზი კი პატრიოტიკაა, რომანტიზმის ლეჩაქმემოხვეული.

„გულს ეწყურების, რა აგონდების
დღენი წარსულის ნეტარებისა,
მაგრამ მოთქმითა ნუგეშ-ეცემის
და კმუნვა მითაც შემციირლებისა“.

ამიტომ არის, რომ პოეტი „ქართლის ცხოვრებას“ ლირიკად გადააქცევს და ამაღლებული ტონით ამბობს საქართველოს „სადღეგრძელოს“.

ეს „სადღეგრძელო“ არის გრიგოლ ორბელიანის, შეიძლება ითქვას, ერთადერთი პატრიოტული ლექსი, მაგრამ ამ ერთ ლექსში იმდენი ძალა არის დაგროვილი, რომ პოეტის პატრიოტული სარწმუნოების სიმბოლოდ უნდა ჩაითვალოს. აქვე არის მთელი მისი რომანტიზმის თავი და ბოლო.

რას წარმოადგენს ეს ნაწარმოები? ეს არის ლირიკული ხასიათის ლექსი, სადაც აღწერილია ქეიფი ბრძოლის შემდეგ და თამადის სადღეგრძელოები, რომლის ყოველ დაბოლოებასაც მხედრები გუგუნით იმეორებენ. ალ. ხახანაშვილი ამ სადღეგრძელოს შესახებ წერს, რომ იგი, ჟუკოვსკის ლექსის „Певец во стане русских воинов“-ის მიბაძვა არისო. რა მხრივ? მხოლოდ იმ მხრივ, რომ აქაც სადღეგრძელოს ამბობენ და იქაც. ეს ფორმალური მომენტი ანათესავებს ამ ორ სულ სხვა და სხვა ჟანრით, გრძნობით და საერთოდ პოეტური ელემენტებით დაწერილ ნაწარმოებთ. მაგრამ ლიტერატურაში მიბაძვა უფრო არსებით მომენტებს უნდა ემყარებოდეს. არამც თუ ისეთი მეორეხარისხოვანი რამ, როგორც სადღეგრძელოს ფორმით აზრების გამოთქმა, არამედ თვით იდეის ნათესაობაც კი არ შეიძლება მიბაძვად ჩაითვალოს, თუკი შესრულების მხრივ იქნებიან ისინი ერთმანეთს დაშორებულნი. პრომეთეს ლეგენდა აუარებელმა ხალხმა გამოიყენა როგორც ფორმალურად, ისე არსებითად, მაგრამ აქ მიბაძვის შესახებ არა უთქვიათ რა. ასეთივეა ფაუსტის ფაბულა, ოქროს ვერძისა და სხვ. და თუ ამ „ფორმალობის“ გარდა შევადარებთ ჟუკოვსკის „Певец во стане русских воинов“-ს გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელოსთან“, აღმოჩნდება, რომ მათ შორის იმდენივეა ნათესაობა, რამდენიც საზოგადოდ ყველა ლიტერატურულ თუ მხატვრულ ნაწარმოებთა შორის. საშუალო საუკუნეებში მხატვრების უდიდესი თემა იყო მადონა. აუარებელი მადონა არის დახატული, მაგრამ ვინ ვისა ბაძავს ძნელი გასარკვევია, თუმც იქ ამის შესახებ საუბარი უფრო დაბეჭითებით შეიძლება. თანაც „სადღეგრძელოს“ ფორმა ჟუკოვსკიმდეც არსებობდა ინგლისურ, ფრანგულ და ესპანურ ლიტერატურაში, და განსაკუთრებით დრამებში; ეს ფორმა ხშირია, და გრ. ორბელიანის „სადღეგრძელოშიც“ ეს ფორ-

მა უფრო არის დაცული. ამ ლექსში ორი მხარეა: თამადა და მხედრები. რასაკვირველია „სადღეგრძელო“ დრამატული ნაწარმოები არ არის, ეს ლირიკაა, მხოლოდ ერთგვარ დიალოგის მსგავს ფორმაში გამოთქმული. ისე რომ, ჟუკოვსკის მიბაძვაზე ლაპარაკი შეუძლებელია.

რაც შეეხება ამ ნაწარმოების მხატვრულ მხარეს, უნდა ითქვას რომ იგი არის სამშობლოსადმი სიყვარულის მძლავრი გამოთქმა. აქ მთელი ჩვენი ისტორიის ძალუმი ხელის მოხვევაა, მთელი ჩვენი წარსულის შესუნთქვა და ისტორიულ პირთა მოკვეთილი და მიზანაუცდენელი დახასიათება. კიტა აბაშიძემ ეს ნაწარმოები „უსუსტეს“ ნაწარმოებად აღიარა. იგი წერს: „საზოგადოდ უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს „სადღეგრძელო“ დღემდის ჩვენი ლიტერატურის საუკეთესო ლექსად აღსარებული, უნდა მივიჩნიოთ უსუსტესად... რადგან მოკლებულია მრავალ ღირსებას. ორი-სამი ადგილი კარგია, მაგრამ ეს ვერ გამოისყიდის ამ თხზულების ნაკლულევანებას. უხერხულია ფორმით, უხერხულია მხატვრულის მხრითაც“¹. რაში გამოიხატება ეს უხერხულობა? რიტორიულობაში. ამასვე ამბობს ალ. ხახანაშვილიც. მაგრამ ეს ისეთი ხელშეუხებელი ცნებაა, რომ განუმარტავად გაუგებარი დარჩება. რა არის რიტორიკა? ჩვენი გაგებით — მხატვრული მეტყველება. და რომ სადღეგრძელოში ეს მეტყველება უნდა იყოს კიდევ — ეს უდავოა. ამას მოითხოვს თვით „სადღეგრძელოს“ ფორმით დაწერილი ნაწარმოები. უნდა გვახსოვდეს, რომ პოეტი „სადღეგრძელოს“ ამბობს და სადღეგრძელო კი — რიტორიკაა ყოველთვის. მხოლოდ არის რიტორობა როგორც „მზა-მეტყველება“, როგორც კლიშე, და შემოქმედი მეტყველება, — მხატვრული რიტორობა. გრიგოლ ორბელიანის „რიტორიკა“ არის მხატვრული თუ არა? ჩვენი პასუხი დადებითია. მართალია, ალაგ-ალაგ „მოძღვრებაც“ არის ჩართული, მაგრამ სულ მოძღვრება არ არის „დავითიანი“, ან ცოტაა ეს „მოძღვრება“ „ვეფხისტყაოსანში“? „მოძღვრება“ ყველა დიდ პოეტსა აქვს, მხოლოდ საკითხი ზომიერებასა და მხატვრულობას უნდა შეეხებოდეს და თუ ასე შეეხებდავთ სავანს, ძნელი გასაგებია, რატომ არის რიტორიკა გრ. ორბელიანის ეს სიტყვები:

„რა არის ჩვენი სიცოცხლე, თუ არა საქმე კეთილი,
თუ არ აღვადგენთ დაცემულს, არ ვეჭმნეთ ნუგეშ მცემელს.
თუ არა ვღვენით ბოროტსა, მართლის არა ვართ მფარველა,

¹ კიტა აბაშიძე. ეტიუდები..., ტ. I, გვ. 53.

სხვის კენესა თუ არ გვაწუხებს, სხვისა არ გვესმის ტკივილი?

პიეტო ნიჰსა გზა ფართო, თავყანისცემა — ღირსებას,
ნიჰს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს და არა გვარიშვილობა“...

თუ აქ მშრალ რიტორიკას დავინახავთ, რატომ იგივე არ უნდა ვთქვათ შოთა რუსთაველის „მოძღვრებას“ შესახებაც, თუნდ მაგალითად ამ ადგილის შესახებ:

„ვარდთა და ნეხეთა ვინადგან მზე სწორედ მოეფინების,
დიდთა და წვრილთა წყალობა შენცა ნუ მოგეწყინების;
უხვი ახსნილსა დააბამს, იგი თვით ების, ვინ ების;
უხვად გასცემდი, ზღვასაცა შესდის და გაედინების.

სნა-ჰამა — დიდად შესარგი, დება რა სავარგულია,
რასაცა გასცემ შენია, რაც არა დაკარგულია“...

„მიეც გლახაკთა საჭურჭლე, ათაეისუფლე მონები“-ო, და სხვ.

ასე ამოგლეჯილად რომელიმე ტაეპი შეიძლება კაცს მართლა რიტორიკად მოეჩვენოს, მაგრამ ასე არ შეიძლება შემოქმედების დაფასება. მხატვრული ნაწარმოები, უპირველეს ყოვლისა, ესთეტიკური მთლიანობაა, იქ ცალკე ელემენტებს არა აქვთ დამოუკიდებელი სიცოცხლე, და თუ გრ. ორბელიანის „სადღევრძელოსაც“ ამ თვალსაზრისით შევხედავთ, უნდა ვთქვათ, რომ იგი მთლიანი ნაწარმოებია. „მოძღვრება“ მხოლოდ აქა-იქ ელავს, რადგან ჩვენმა პოეტმა იცის ზომა და თავის თავს აფრთხილებს: „ემარა მოძღვრებო“, და ამის შემდეგ შლის მხატვრულ სურათებს, რომელსაც მკითხველი გატაცებით მისდევს.

გრ. ორბელიანის ღირსებაც სწორედ იმაშია, რომ ისტორიული მშრალი ქრონიკა ისე მოაბრუნა, ისე დააღაგა, თითქოს ინტერესი შთაბერა ყოველ სიტყვას თუ სახელს და „უბრალო ფაქტებისა და სახელების ჩამოთვლის“ იქით მითოლოგიური ქვეყნის ხელშეხება გვაგრძნობინა. „თამარის დროშა გაშალეს, შეკრბა დიდუბეს ლაშქარი, კახი ფარ-შუბით, თუში ხმლით, ფშავ-ხევსურს შვენის აბჯარი“-ო... ამას რომ ამბობს, გეჩვენებთ თითქოს ჰომიროსის ღმერთები იკრიბებოდნენ ულუმბოზე, ისეთი ვაჟკაცურია ყოველი დახასიათება. პოეტს უნდოდა ეჩვენებინა საქართველოს ადრინდელ საუკუნეთა გმირული სული და, თავისი მრავალმხრივი დახასიათებითი ხელოვნებით, გამოჰქედა სრულიად გარკვეული და მონუმენტალური, ინდივიდუალური სახეები, როდესაც პოეტი ახსენებს ფარნა-

ოზს, გორგასლანს, დავით აღმაშენებელს, ეს უბრალო სახელები კი არ არის. არამედ პოეტური სიმბოლოები, რომლის იქითაც ბევრი რამ მოჩანს. და ეპიტეტები განა ისეთი მკვეთრი არ ახლავთ, რომ სახელის იქით გამოჩნდეს დიადი პერსპექტივა? თამარი — რომლის წინაშეც „ძღვეა დ მუზნი განადიდებდნენ მისსა მეფობას“, „ღიღი ორბელი, შოთა უკვდავი, ბრძენი ჭყონდიდი, გამრეკელი — ლომებრ გულადი, ქეთევან ნაზად აღზრდილი, კახეთის მხსნელი გმირები, ვახტანგ სვე დამწარებული, ერეკლე, რომლის დღენი „ემსგავსნენ ჩასვენებულსა ბრწყინვით მზეს“ და სხვა. აქ ისეთი სიტყვიერი ქანდაკებებია, რომ ჩვენს მწერლობაში იშვიათად მოიძებნება ასეთი მოკლე და მკაფიო გამომხატველი ოსტატი. ეს სახელების ჩამოთვლა მოგვაგონებს ამერიკელი პოეტის უოლტ უიტმენის მანერას, რომელსაც უყვარს გეოგრაფიული სახელების, პროფესიების, ფლორის და სხვ. ჩამოთვლა“ მხოლოდ ერთი სიტყვისათვის: სალამი ყველასო. აიღეთ მისი ლექსი ამავე სათაურით:

„სალამი ქვეყნის ყველა მხარეს, ყველას ცალ-ცალკე:
 სალამი ნაძვის და მუხის ქვეყნებს,
 სალამი ლიმნის და ლედვის ქვეყნებს,
 სალამი ხორბლის, მაისისა და ვაზის ქვეყნებს,
 სალამი შაქრის და ბრინჯის ქვეყნებს.“

„ასე უგზავნის სალამს მთებს, ველებს, ტყეებს, საძოვრებს, ბაღებს; რკინის, ფოლადის და ტყვიის ქვეყნებს; ეხორცება უიტმენი ყველა კუთხეს, ყოველ მხარეს და მის წინაშე, მზით გაბრუებული წარმოდგენა მოჩვენებებს ჩამოატარებს: გემები, არსენალები, რკინის გზები, ხიდები, ფლოტი, ბარჯები, მუშები“¹.

გრიგოლ ორბელიანიც თითქმის ამავე მანერით წერს „სადღეგრძელოს“, და ბევრით უფრო ადრე, ვიდრე ამერიკელი პოეტი. ეს სახელები გრ. ორბელიანისთვისაც მოჩვენებები არიან, რომელთა ლეგიონი არა სტოვებდა პოეტს და, ბრძოლის საშინელებით შეზარხონებული, მაინც შორეულად ეთაყვანებოდა იმ „გადასულთ“, რომელთაც თან გადაჰყვამ „წარსულ ღრთა დიდება“. იგი „სადღეგრძელოს“ ამბობს და არა შესანდობარს, რადგან პოეტის ანთებულ ფანტაზიას მათი სიკვდილი თითქოს არა სჯერა, რადგან „დიდება ივერიისა მათთან მარხია სამარეს“ და დიდება კი უკვდავია. მართალია, გრ. ორბელიანი ამ წარსულს მისტირის, იქ ეგულება სიცოცხლის აზრი, მაგრამ მან სევდის გარდა პატრიოტულ ექსტაზში მოსვლაც

¹ იხ. ვახ. კოტეტიშვილი. უოლტ უიტმენი, 1921 წ., გვ. 15—16..

იცის და, როს თავისი ქვეყნის წარსული დიდება თუ ბუნებრივი სილამაზის სურათები ჯარად შემოადგებიან და სინანულ-სინარულის ემოციები ყვლთ ებჭინებიან, პოეტი აღფრთოვანებით განგაშებს:

„სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა,
ერი გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედისა,
შეთა დროთ ვერა შესცვალეს მის გული ანდამატისა,
იგივ მხნე, იგივ მღერალი, მოყვარე თავის მიწისა“...

და როგორც ალექსანდრე ჰავჭავაძე ვაუკაცებს მოუწოდებდა—
„მოდით დავლიოთ“-ო, რადგან „ომამდის სისხლად იქცევა, მერმე
ბრძოლაში დავსთხიოთ“-ო, გრ. ორბელიანიც ღვინოს მიმართავს:

„და პე შენ ღვინოვ, ყოვლად ძლიერო,
ლხინით, შექცევით გულნი ალგვიგზნე,
გულის ჰირთ მღევნო, ნიჭო ციერო,
ვინ არს რომელ გსვა და არ ალხინე“..

პატრიოტულ მოტივზე გრ. ორბელიანს დაწერილი აქვს კიდევ
ორი საუცხოვო ლექსი: „იარალი“ და „თამარ მყფის სახე ბეთანია-
ში“. „იარალში“ იგივე წარსული არის აკვნესებული, მაგრამ უფრო
მახლობელი და მიტომ არის, რომ ყოველი სიტყვა თუ სახე აქ ხორ-
ციანია, ძარღვიანია. აქ ფანტაზია კი აღარ არის საჭირო, არამედ აღ-
დგენა იმისი, რაც თვით უნახავს, განუცდია და რაც მნიშვნელოვანია,
აქ პატრიოტიკა გამოთქმულია ისეთი natur-mort-ისებური სურა-
თით, როგორც მაგალითად:

„ჩემო იარალი, ნეტავი ოდეს,
ლხინით აღვსილნი ვსხდეთ ველსა მწვანეს,
ჩვენებურადა, ძველებურადა
ვსვამდეთ, ვიძახდეთ: „იარი-არალი!“
ჯივრის მწვადი შიშინით ცეცხლზედა დასტრიალებდეს,
ყნოსვა, დამტკბარი მის სუნით, მადასა განგვიღვიძებდეს,
კახურის ღვინით აღვსილი აზარფეშაცა ხელს გვეპყრას,
შოლღი, თევზი, მწვანელი აგვიპრელებდნენ წინ სუფრას.
ცა მშვენიერი, ცა მშობლიური
მარად ბრწყინეაღე ზე დაგვნათიდეს,
გაცხელებულთა ღვინისგან შუბლთა
კოჭრის ნიაღვი განგვიგრილებდეს“...

ეს მართლა რომ ღირსმანიშვილის „ქეიფია“, ისეთივე უპრე-
ტენზიო და სადა, მაგრამ შთაბეჭდილების მომზდენი და დამაფიქრე-
ბელი. მართლაც რომ პოეტისათვის ეს სურათი მკვდარი ბუნების
მსგავსია, რომელიც იყო არა როგორც გასტრონომიული სინამდვი-

ლე, არამედ როგორც შეურყვნელი ეროვნება, როგორც ფსიქოლო-
გიური ინდივიდუალობა. ეს გაშლილი სუფრა იგივეა პოეტისათვის
რაც ყაბახი, სადაც იყო ხოლმე

„ცხენთა თქრიალი, შუბთა ტრიალი,
ჯირით სრიალი, ყურთმაჯთ ბრიალი,
უზანგთა ცემა, ცხენითგან ბტომა,
კვალად ზე-ბტომა და ხმალთ კრიალი“...

ეს „ყაბახიც“ წარსულის ნიშანია. ერთგვარი სიმბოლო, რაც
პოეტის დისწულმა ნიკოლოზ ბარათაშვილმა სწორად გაიგო და
საპასუხოდ მისწერა კიდევ:

„ძიავ, ყაბახი, სამშობლო შენი,
წაგართო ავის ენისა გესლმან,
სატრფონი მისნი შემოგარენი
გარდახვეწილსა დაგბშო ეტლმან!
მაგრამ გაჩნს კიდევც გულში მის არე;
ვიყვარს ყაბახის კარგიც და ავი,
თუმც უცხო, უცხო თემად იარე,
მრავალი კარგი ნახე ამბავი“...

ღიახ, ყაბახიც, ისევე როგორც ლხინის სუფრა, საქართველოს
პოეტური ნიშანია, და პირდაპირ სინანული გიპყრობთ, როდესაც
კითხულობთ კიტა აბაშიძის, ამ ნაზი და მგრძნობიარე ესთეტიკოსის,
წემდეგ სიტყვებს: „ამ შემთხვევაში მისი „იარალი“ უფრო გარკვე-
ულის აზრის გამომთქმელია (ვიდრე „სადღეგრძელო“ — ვ. კ.), რომ
მეტისმეტე ადგილი არა ჰქონდეს დათმობილი „მოთალს, თევზს,
მწვანილებს, რომ „ცხენთა თქრიალი... და სხვ... მეტის მეტად აო
იტაცებდეს“-ო. თითქოს აქ ლურჯი სუფრა იყოს მთელი თავისი ნა-
ტურალობით, ღვინის ლაქებით, გაქონილი ფოჩებით და სხვ. და არა
ის ეპოქალური სურნელება, რომელიც ამ სუფრას თავს დასტრია-
ლებდა, ან ის აზარტეშა, რომლის ლალშიაც ელვარებდა „ცა მშობ-
ლიური“.

„მაგრამ ამაო, ჩემო იარალი,
არს ჩემი ნატერა და ჩემი როტვა...
სად აზარტეშა, სად არს მწვანილი?...
ღვინის წილ — კვასი, მზისა წილ — ყინვა!...
გარდმოხვეწილმან ჩრდილოს წყვიდადსა
სადლა იხილოს ცა მშობლიური?
შენ ხარ პეტერბურლს, მე — ნოვოროდსა,
გარეთ მკლავს ყინვა, და შინ — უგარი...
გულს ეწუხების, რა აგონდების
ღვინი წარსულის ნეტარებისა...
მარამ მოთქმითა ნუგეშ-ეცემის
და კმუნვა მითცა შემციარებისა“.

იგივე კიტა აბაშიძე სწორად შენიშნავს, რომ „მამულის სიყვარული, მამულის საფრთხიდან დახსნა მეტად გარკვეული რამ არის, მეტად ცხადი და შესაგნები, ძლიერ ცოტაა აქ ფარული — დამალული, და ამიტომ მამული, სიყვარული, ვერ აძლევს სალირიკო პოეზიას შინაარსს. ამ შემთხვევაში ეს გრძნობა პოეტმა უნდა სიმბოლიურად გამოხატოს“¹. გრიგოლ ორბელიანიც სწორედ ასე მოიქცა და „იარალის“ სახით პატრიოტული სიმბოლიკა გადაშალა, რაც იმ დროის ქანდაკერიას შეუმჩნეველი არ დარჩა; ეს ლექსი საბრალმდებლო განაჩენში ჩაუწერეს კიდევ „ნალივაიკოს აღსარებასთან“ ერთად.

დიახ, პოეტი „იარალშიც“ წარსულისაკენ იქიჩრება, იქ ეგულება ცხოვრების უზადო შლილობა, ე. ი. ეროვნული თავისუფლება, და ეს განძი მისთვის ისეთი დაუფასებელია და დიდი, რომ ყოველი სიკეთე იქ მოუქცევიან.

„წარსულთა დროთა, დიდების დროთა,
ყოელი კეთილი თანა წარიღეს
აწ უცხოს ცის ქვეშ ზოგსა ვპვრეტ ოხვრით,
და ცრემლით ზოგის წმიდა სამარეს“...

და რომანტიკოსი პოეტი მებრძოლ გუნებაზე დგება, გმირს დაეძებს, რომელიც დაუბრუნებს საქართველოს დაკარგულ თავისუფლებას:

„ვინ აღჩნდეს გმირი, რომ მის ძლიერი
ბედს დაძინებულს ხმა აღადგენდეს?
რომელ მარჯვენით, ერთისა დაკვრით
უსულოდ ვეშაას მიწად დასცემდეს?“

მაგრამ ეს გუნება ყრმობის ჟამს ეუფლებოდა, სიბერემ კი ფიზიკურ დასუსტებასთან ერთად მოუტანა სულიერი გატეხილობაც, რაც საუცხოვო ლირიზმით გამოთქვა მოხუცებულობის ჟამს დაწერილ ლექსში: „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“. „ხნით დამაშვრალი, დაღონებული: — შენადვე მოველ მეფე ვედრებით“—ო. ბრძოლის ველზე ქართველობა გაწბილდა, შეთქმულება გაიკა და საქართველო სულით დაეცა, იმედი თითქმის აღარსაიდან არ ჩანს და პოეტს ერთი გზა დადარჩენია, თამარის კურთხევა, რომელსაც მოხუცებული ქრისტიანის სასოებით მიმართავს:

„შენს წმიდა სახეს, შევებით სავსეს,
საბიერებით განსხივებულსა,

¹ კიტა აბაშიძე, ეტიუდები... ტ. I, გვ. 51.

ვუმზერ კრძალვითა, თაყვან--ცემითა,
კრემლ-მორეული გემთხვევი ფერხთა.
მიხარის — გიმზერ, ვსწუხვარ — და გიმზერ,
და ესრეთ მზერა მსურს სიკვდილამდე,
არ გამოვფხიზლდე, რომ აღარ ვგრძნობდე
ჩემი სამშობლოს სულით დაცემას...

შენი ივერი აღსდგეს ძლიერი,
და დადგეს ერად სხვა ერთა შორის —
წმიდით საყდარით, ენით მდიდარით,
სწავლისა შუქით განათებული“...

პოეტი უკვე გარკვეულად მოსთქვამს თავისი ქვეყნის ზნედა-
ცემულობას, სადაც აღარ ისმის „ნიტყვა ქართული რუსთაველი-
სა“; თამარსლა ევედრება აგვამალღე და ეს ენა გაგვიცოცხლეო. მა-
გრამ თამარის ხატი თვალ--აპყრობილია, თითქოს არ უნდა დახედოს
თავისი ქვეყნის შეგინებულ მიწას და დაპატარავებულ ადამიანებს;
პოეტს ერევენება, რომ არც მას აქცევს თამარი ყურადღებას:

„მაგრამ ცად თვალნი გაქვს მიქცეულნი, —
და მე ველარ მცნობ გულშემუსერილსა.
დამცირებულსა, ხმა-მიღებულსა,
ბედ-დაკარგულის ივერიის ძეს,
გუვით აღვსილსა, უსასოდ ქმნილსა,
გულ-უიმედოს, გაუხარებელს...
ვაპ თუ რაც წახდეს, ველარა აღსდგეს,
ველარ აყვავდეს ახლის შეენებით,
და რაც დაეცა, ის წარიტაცა,
შაგმა ყორანმა ეით უმწე მსხვერპლი“-ო.

პოეტს იმედები გაუცრუვდა. შეთქმულების შემდეგ რომ ლოი-
ალობა გამოუცხადეს რუსეთის მეფეს, მანაც რომ „სადღეგრძელო-
ში“ ხოტბა შეასხა რუსეთის იმპერატორს ნიკოლოზ I, ყველაფერი
ეს გაუმართლებელი აღმოჩნდა, და მოხუცებული პოეტი სოფელსლა
სწყევლის:

„ჰე ცრუ სოფელო, დაუნდობელო,
შენში კეთილი სად არს ფერ-შცვლელ?...
დიდება ჩენი, ცად სხივ-მიმფენი,
ნუ თუ ესლა გვაქვს, ვხედავ რასაცა?!“.

ეს პატრიოტული სევდიანობა პრიოვნულ უბედურებად იქცევა,
სიცოცხლეს პოეტისთვის აზრი ეკარგება და, უსაგნოდ დარჩენილი,
მპვეით შეშფოთებული და მრისხანე, „ზენას“ პროტესტს უგზავნის.

„სიციცხლე ფუჟო, უბრალო ნიჟო,
 რად მოუციხარ ჩემთვის ზენასა,
 და თუ მიწოდა არსით სოფლადა
 რისათვის მიმცა მსხვერპლად ტანჯვასა?
 რად მომცა სული ვნებით აღვსილი,
 გონება ექვით შემუფოთებული?
 და აწმყო არად, წარსული სიზმრად.
 და მაცთუნებლად თვით მომავალი?
 ანუ საგანი რა არს ვერ ვსცანი
 ამა სოფლადა ჩემისა მოსვლის“-ო.

აქ პოეტი ფაუსტიანებურ ინტელექტუალურ სევდას ააშკარავებს, და ამითვე თავდება მისი პატრიოტიკა.

* * *

გრიგოლ ორბელიანის პოეზიას აქვს მეორე მხარეც, მგრძნობელობა, ანუ როგორც ჩვეულებრივად უწოდებენ — „ეპიკურიზმი“. გრ. ორბელიანიც ეპოქის შვილი იყო, და ეს დატკობის თუ ლხინის კულტი ორი გზით მოდიოდა. ერთი იყო ძველი გზა — აღმოსავლური, რომლის ორბიტში ჩვენი ქვეყანაც იყო მოქცეული, მეორე — დასავლეთიდან მომავალი, სადაც როგორც ზემოთ მოვიხსენიეთ, მე-17 საუკუნიდან მოიკიდა ფეხი გრძნობის მეუფებამ და მე-18 საუკუნეში კი სრულიად დასცა გონების ძველი მნიშვნელობა. „მედიდური გონება კი არა ხსნის ცის კარებს, არამედ გრძნობა; სადაც სიყვარული მიდის, იქ ამაყ მეცნიერებას მისავალი გზა აღკვეთილი აქვსო“ — ასე წერდა იუნგი და გრიგოლ ორბელიანიც თავის შემოქმედებას ამ მგრძნობელობის და პიროვნული ტკბობის მანიფესტით იწყებს:

„ჰე ჰაბუკო, სიყვარულით დღენი შენნი განატარე,
 იმხიარულე, შეეჟექ, ილხინე და შეიყვარე.
 ერთსა წამსა ნუ დაჰკარგავ, გაქნდეს სახე მოცინარე,
 სიციცხლითა აწვე დასტკბი, მხიარულობს გული ვიდრე“.

უნდა ითქვას, რომ ამ ხასიათის ლექსებში გრიგოლ ორბელიანის ნიჭი პირდაპირ ბრწყინვალეა. პოეტური ხმა აქ ლამაზი და მელოდიურია, ყოველი სიტყვა პლასტიური და იშვიათად ჰარმონიული, ყოველი პოზა დამთავრებული. ამ ლექსების თქმა თითქოს არც კი შეიძლება, იგი უნდა იმღეროთ, იმდენია მათში რიტმიულობა,

და თითქოს ტემბრიც კი გესმით, საოცრად მოაღერსე და ხავერდისებურად დარბილებული.

ამ ხასიათის ლექსების მთავარი თემა, რასაკვირველია, ქალი, ღვინო და ღუღუკია.

პოეტის რწმენაა, რომ

„სიკაბუკე არს ლხინის დრო მერწმუნეთ,
დიპლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთ“.

ეს რწმენა სიცოცხლის ცვალებადობაზე და მსწრაფლ წარმავლობაზე არის აღმოცენებული. აიღეთ „მირზაჯანას ეპიტაფია“:

„მუხთალს ამ სოფელს გსურს ვისაცა იყო ბედნიერ,
სეყვარულითა და ღვინითა ჩემებრ დაითვიერ.
დალუბე ეშხში და ღვინოში ყოვლი სიმწარე,
რომ გზა ცხოვრების განვლო ლხინით ვით მე ვიარე,
რომ შავ-ბედის წინ შეუპოვრად ხმა მალღივ დაჰმღერ;
თვარა გონებით გინდ ცა მოვლო, ჩემებრ იქმნა მტვერ“...

პოეტს თითქოს ამ მიმართულების დასაბუთება სწადიანო, ცდლობს, რომ ყოველი მხრივ აუხილოს მკითხველს თვალები და დაარწმუნოს იმგვარი ცხოვრების უპირატესობაში, „სადაც სადამოთცისკრამდის მხოლოდ დალიე ისმოდეს, და ჯამი აზარფეშასა და ყანწი თასსა შეცვლიდეს“. ეს არგუმენტაცია სადაა და მკვეთრი:

„ღიმიოხედეთ, რავდენტ ველარ იპოვნით,
ერთად მსხდომთა, მოხარულთ თქვენთან ყოფნით,
სად არიან? ზოგნი შორს ვლენან ოხვრით,
ზოგნი უდროოდ განვიდნენ სოფლის ლხინით!
ამ თქმაში რად, ცრემლნო, თასში შთაცვინდით,
და კირთ მდევნი, ღვინო ტკბილი დამწარნეთ,
დიპლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთ“...

აღბათ გაგონდებათ პუშკინის საუცხოვო ლექსი „19 ოქტომბერი 1825“, სადაც იგივე გუნებ-განწყობილებაა და იგივე მოწოდება ლხინისა და დროს გატარებისაკენ:

«Пруйте-же, пока еще мы тут
Увы, наш круг час-от-часу редет,
Кто в гробе спит, кто дальный сиротеет,
Судьба глядит, мы вянем, дни бегут»...

გრიგოლ ორბელიანიც თავს ანებებს „მაღალ მატერიებს“, რომელსაც გონება აძლევს მძიმე სანქციას, უარყოფს უსიყვარულო სა-

სუფიველს, რომელსაც საპყრობილესავით განიცდის და ეშვება ვნების ზღაპრულ ქვეყანაში:

„ეგ ჩემნი მკვლენი, ზილფებნი გველნი,
ვინ დაადგინა ვარდ-ლაწეთა მცველად,
რომ დღე და ღამით, ესრედ განცხრომით
ზედ ხელმწიფობენ ჩემ თვალთა მწველად?
ნეტა ვის მისცეს ბედმან ხვედრი ეს,
რომ გარდაშლიდეს მაგ გველთა-მცველთა,
და ზედ დაკედომით, სულ ამოხდომით
ვარდთ დაგეკონოს, ღაწვზე გაშლილთა?“.

ეს მიმართვა უსაგნო და პლატონიური როდი იყო. ჯერ სოფიკო ორბელიანი ყოფილა ჩვენი პოეტის გრძნობის საგანი. ჩვენს პოეტს სიყვარული გაუწიბილდა და, ვიდრე იგი რუსეთიდან საქართველოში ჩამოვიდოდა, სოფიკო ვინმე ბეზაკს გაჰყვა ცოლად. ამ სოფიკოს შესახებ არის ნიკ. ბარათაშვილი რომ სწერს გრ. ორბელიანს: „კნია-ზი ჭავჭავაძე, თავისი კნეინით, მარტყოფს იყვენენ ჯვარობას. ამათ დასტაში იყვენენ სავარსამიძის ცოლი, სივრიჩის ცოლი და ბეზაკის ცოლი, ეს კი მუხრავანიდან გადმოვიდა, ამ ზაფხულს იქ იდგა, უქმროდ. არ გინდა, რომ ერთ საათს მაგ მთებში გამომძვრალიყავ და მუხრავანში, იმის ოთახში, შუალამისას დაბადებულყავ?“.

ეს პირველი გატაცება გაქრა და პოეტის სიყვარული გადავიდა ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლამაზ ქალზე — ნინოზე. ვისაც უნახავს ნინო ჭავჭავაძის სურათი, ის უკვე მოხიბლული იქნება მისი სილამაზით. სხვა ქვეყანაში მას მხატვრები გააღმერთებდნენ. ძველი პორტრეტიდან თქვენ გიკქერით ნაზი და მგრძნობიარე, ლამაზ ქართულ თვალეზიანი, მშვიდი და მეოცნებე ქალი, რომელიც ჩვენი პოეტების კეთილ მუზად იქცა და მას უძღვნიდნენ ლექსებს გრ. ორბელიანი, გ. ერისთავი და სხვ.

„ნახეთ, ნინას როს სპეტაკ გულს, ვით დაეცა თოვლი ქულად,
მას ეგონა სითეთრითა ჰყოფდა ტურფას დაჩაგრულად,
მაგრამ რა ნახა მალიად ეს თვისი შეცდომილება,
დადნა მეტისა სირცხვილით და ცრემლად იწყო დინება“...

ასე უმღერა გიორგი ერისთავმა 1839 წ. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლამაზ ქალს. ხოლო გრ. ორბელიანმა კიდევ უფრო ადრე უთხრა ხოტბა „წინანდლის ვარდს“:

„საამო არს სახილველად ოდეს ვარდი ნინას ეპყრას,
მაგრამ ვინ სენას. ვინ ვის სუნავს, ნინა ვარდს თუ ვარდი ნინას“...

მაგრამ არც ეს სიყვარული იყო ჩვენი პოეტისათვის საბედნიერო. ამოდ ეუბნებოდა საალერსო სიტყვებს: „შენს წელს კიპაროზს სიყვარულისა სარტყელით მოვლილსო“.

„ზოგჯერ მღუმარე გიმზერ ოდეს ეშხით აღვსილი,
მრწამს რომ ღაწვთ ზედა გარდაგვრია ნუშის ყვავილი,
მაშინ მას ზედა დაკონების მკლავს მე სურვილი“...

პოეტი მაინც დარჩა გარიყული მწველი სევდის ამარა, სხვის ბედნიერებაზე თვალდარჩენილი.

„ნეტარ მას, ამა სოფელსა, ვინცა იგრძნო სიყვარულიო“-ო.

გრიგოლ ორბელიანი მისტირის თავის სიყვარულს როგორც ვაწბილებული რაინდი; მისი სიყვარული დაუსრულებელია, ე. ი. ისეთი, როგორიც უნდა იყოს ეს გრძნობა. ფრიდრიხ ჰალმს აქვს მშვენიერი ლექსი „უდაბნოს შვილები“, სადაც ნათქვამია: „თუ სიყვარულს ბოლო ჰქონდა, იგი არა ყოფილა ნამდვილი. სიყვარულის დასასრული, ეს მისი საცდელი ქვა არის. თუ სიყვარული დამთავრდა, იგი არა ყოფილა ნამდვილი. თუ იგი არსებობს, მაშ მისი გათავებაც შეუძლებელიაო“. ასეთი არის სიყვარული გრიგოლ ორბელიანისთვისაც, ისევე როგორც ბესიკისა და ალექსანდრე ჭავჭავაძისათვის. ისე რომ იუპიტერი ამოდ დასცინოდა შეყვარებულთა ფიცს. გრიგოლ ორბელიანი ამ სიყვარულის რაინდად დარჩა სიკვდილამდე და, ალბათ მოხუცებულობის ეამს, მარტოხელა პოეტი არა ერთხელ ჩააშტერდებოდა „წინანდლის ვარდის“ გაყვითლებულ პორტრეტს, ურომლისობაც არისტოკრატიული სიამაყით გადაიტანა „დიდმა ორბელმა“.

აღსანიშნავია ერთი გარემოება: პოეტის სხვად ქცევა სიყვარულის უფრო ეშხიანად სათქმელად, თითქოს თავისი მდგომარეობა და გენერლის მუნდირი ევიწროებოდა იმ გაქანებული და თავზე ხელაღებული გრძნობების დასატევად, რომელნიც ყველაფრის დატოვებას და ყველაფრის გადალახვას მოითხოვდნენ. თითქოს მისი ინტელიგენტური მეობა ხელს შეუშლიდა იმ უშუალობას და ყოველგვარი პირობითობის დაძლევას, რომელსაც სიყვარულის სისრულე მოითხოვს. ამისთვის არჩია ყარაჩოღელად ქცევა, ლოპიანას პირით ამეტყველება, რომელშიაც არის ბუნებრივი, ანაკრეონტობა და რაღაც ლამაზი პირველყოფილობა.

პოეტი საოცარი ოსტატობით გვაცნობს იმ ფიქრებს და განც-

დებს, რომელნიც იბადებიან ორთაქალის რაინდებში, და დახატული პირის ცხოველყოფილობას თითქოს რეალურად განგვატყვევინებს; თითქოს ქრება სუბიექტური ილუზია და ცოცხალ კაცს აქნედავთ, რომელმაც იცის „უდარდელი ცხოვრების საიდუმლოება“ და სიყვარულის ის ლაბირინთები, რომელნიც ინტელიგენტი ადამიანისათვის გზა გაუკვლევია, ხოლო ჩამჩი-მელქოებისათვის ნათელი და ადვილი სავალი. აბა ყური უგდეთ ბეჟანა მკერვალი, როგორ ამაყად გადასცქერის ქვეყანას და ყველაფერს გზას უქცევს მედიდურად, რადგან „სალომესთან სადილად ეძახიან“;

„არავისთვის მე დღეს არა მცალიან,
სალომესთან სადილად მეძახიან,
ამას ვამბობ მე ბეჟანა მკერვალი,
ქალებისა ლხინი და თაიგული.

ქალებზე ვარ ისე ფიქრით მოცული,
ხელში ქობა დამრჩების მოუვლელი,
მებლანდების თვალბეჭეში ზოგის წელი,
ზოგის ხვევნა, ზოგის ალერსი ტკბილი,
ნეტარ მასთან ლხინში ამომხდეს სული.
ბედმან დაამხმო რაყიფნი დიდ კაცნი,
მაგრამ მე კი ისევ ის ვარ ბეჟანი,
რომელს დამრჩა ბურთი და მოედანი.

შახტი ბეჟან, შენია დრო და ლხინი,
დამეხსენით, დღეს მე არა მცალიან,
სალომესთან სადილად მეძახიან“-ო.

ეს ლექსი ავლაბრის ყაზარმაში არის დაწერილი 1833 წელს. პერობილობის დროს. ფსიქოლოგიურად საინტერესოა ეს ამბავი შეთქმულებისათვის დაპატიმრებული პოეტი, ციხეში ბეჟანა მკერვალის ლხინზე და სიყვარულზე წერს. კიტა აბაშიძემ ამ მომენტს ყურადღება მიაქცია და ასეთი მოსაზრება გამოთქვა: „შეიძლება ეს უდარდელი, ქეიფისა და ლხინის მოსურნე ბეჟანის დახატვით უნდოდა კონტრასტი შეექმნა თავის ცხოვრებისა და ან ცხოვრების გულქვაობა და გულგრილობა დაეხატა მით, რომ, მაშინ „როცა ბედმა დაამხო დიდ-კაცნი, ბეჟანს დარჩა ბურთი და მოედანო“. ჩვენის აზრით, ამ შენიშვნაში მიახლოება არის, ხოლო სავსებით მიგნება არა. აქ ირონია არის, არისტოკრატიული ირონია და იგივე გაორება, რომლის შესახებაც ზემოთ ვილაპარაკეთ.

გრიგოლ ორბელიანი ძველი თავადიშვილი იყო, და ამ წრის მედიდურობა მისი ბუნების ორგანიული ნაწილი იქნებოდა. რუსეთის

ბიუროკრატია ჩვენი არისტოკრატია დაწიხლა, საქართველოს გან-
თავისუფლებისათვის ამ არისტოკრატია გამოიღო თავი და ციხე-
შიც ის აღმოჩნდა. ბეჟანები კი დარჩნენ უდარდელად, „იმათ დარ-
ჩათ ბურთი და მოედანი“. კარგი სახელმწიფო ყოფილა რუსეთის
იმპერია, რომ „დიდ-კაცნი“ ავლაბრის ყაზარმაში გამოამწყვდია და
ბეჟანები კი იქნენ „ქალების ლხინად და თაიგულად“. აჰ, ამ ლექს-
ში, როგორც ფორმის მხრივ, ისე უნარითაც, ჩვენის აზრით, გრიგოლ
ორბელიანმა განიცადა ბატონიშვილ დავითის „მუნამბაზის“ გავ-
ლენა, სადაც „დავიწყებული და გამორჩენილი“ პოეტი სატირის
ქვეშ ატარებს „სტუპკა ბეჟანას“ (სახელიც ერთი და იგივეა). ეს ლექ-
სი იმდენად საინტერესოა, რომ ცოტა მეტ ადგილებს ამოვწერთ:

„რა იქნება ჩვენც ვიყვეთ სენატორი,
სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი.
ეს ქვეყანა სჩანს რომ გამოიცვალა,
ქცევა, ყოფა სრულიად შეიცვალა,
შემთხვევანი სხვა რიგ, სხვა ფერ იცვალა,
ჰგავს ტრიალებს, არ არის ესე კორი.
რა იქნება ჩვენც ვიყვეთ სენატორი,
სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი.“

კნიაზ ჩიქოვანი მოღის ჩამცმელი
ქოჩორზედ პომადისა წამსმელი
მეჭლისში ზევით მჯდომი, თავი მსმელი,
უგია მას ნათი, გვერთ უძევს ლორი.
რა იქნება ჩვენც ვიყვეთ სენატორი,
სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი.“

დასეირნობს სერთუკით და ქაბოთი,
ჰავენ-ბარდი ყბას მიუკრავს წებოთი...

აღარ არის მელიქი და ნაცვალი....

კმარა, ყველამ მოუჭიროთ აწ პირსა,
მეტადრე მათ, ვინც იცინის და სტირსა,
კალამი აღარ შევახოთ სატირსა,
დავივიწყოთ ქრცხინვალ-სურამ და გორი.

რა იქნება ჩვენც ვიყვნეთ სენატორი,
სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი“...¹

ექვსგარეშეა, რომ ამ ლექსის ქარგაზეა დაწერილი გრიგოლ ორბელიანის „მუხამბაზიც“. ამით რასაკვირველია ღირობა არ აკლდება ამ უკანასკნელს, რადგან გავლენის გარეშე, როგორც ზემოთაც მოვიხსენიე, ილიადა და ოდისეიაც არ დაწერილა. მაგრამ ამ ლექსში მხოლოდ ირონია კი არ არის. ამის გვერდით არის პოეტის გულწრფელი ცდაც, იქცეს ბეჟანად, და მთელი ჟინიანობით, ატეხილ სურვილებით განიცადოს „უპომადო“ სიყვარულის მთლიანობა და პირველყოფილი ძალოვნება. და რომ ეს ასეა, მტკიცდება სხვა ლექსებით, სადაც იგივე კილოა, იგივე სურვილები, მხოლოდ ყოველგვარ ირონიის გარეშე. ირონიის ნაცვლად აქ ერთგვარი ნერწყვიანობაა, იმდენად მიმზიდველად ეჩვენება ლოპიანას ლხინი და სიყვარული, ჩამჩი-მელქოს მუხამბაზური კილო:

„გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,
თვალს ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ.

„რტო ალვისა შენი წელი მგონია,
მაგ წელზედა ცისარტყელა მგონია,
ეგ თვალები ცაში ელვა მგონია,
ვარდის სუნთქვა შენი სუნთქვა მგონია,
როს მელდისოს ვსთქვა: გეთაყვა ჩემი ხარ.
გინდ მეძინოს მაინც სულში მიზიხარ,
თვალს ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ“

აქ აზიის ფერების ზეიმია, მთელი აღმოსავლეთის ჰიპერბოლიურობა, ყოველი შედარება სპარსული მინიატურის მსგავსია და ქართული სიხარული — გაშლილი და ხელაღებითი.

„ათი გზა მაქვს, ათივე შენსკენ მოდის,
ფიქრები მაქვს, წინ შენი სახე მოდის,
მინდა რომ ვსთქვა, შენი სახელი მოდის“...

¹ დავით ბატონიშვილი გარდაიცვალა 1819 წ. პეტერბურგში, 50 წლის. „დავით, ვითარცა ღენერალ ლეიტენანტი და სენატორი“. იგი ვოლტერის მიძღვარი იყო და პეტერბურგის პრესამაც აღნიშნა „смерть волтерьянца“. იგი დავით რექტორსა სწერს უკანასკნელად, იმავე წელს, იანვრის 8-ს: „ჩემო ლალავ; ყველას მოკითხვა უბრძანეთ. ვინც ჩემზედ იყინის და ვინც ჩემთვის ჰსწუხს, იმათ წაუკითხე ლუკას თავი კ. გ. მუხლი კ. ზ. — ვიდრე ლბ — მდის. ვმადლობ ღმერთსა სუყველას მოვრჩი. „დასრულდა ესე ამბავი, ვითა სიზმარი ხვალისა“...

მაგრამ ლოპიანა სულ გახარებული კი არ არის. მასაც აქვს დარღები, მაგრამ არ ამბობს:

„ჩემს დარღებსა ვინ ინაღლის, ვინ არის?
ვის რად უნდა ლოპიანა ვინ არის-ო“.

აქ უკვე პოეტი აბალ მოტივს იძლევა. აქ უკვე დემოკრატიზმის ჩანასახია და ლოპიანაც „მუშა ბოქულადის“. ერთგვარი წინამორბედიც არის. პოეტის სიმპათიები ლოპიანას მხარეზეა, რადგან კარგად იცის ის ქვეყანა, სადაც ეს „აეარა“ და „ყარაჩოღელი“ მოჩანს როგორც ერთეული, სადაც თავისებური სიცოცხლეა, თავისებური ფილოსოფიით და ესთეტიკით. ლოპიანამაც იცის თავისი ფასი და მიტომ ერთგვარი თავმომწონეობითაც ამბობს:

„ორთაქალის ბაღში მნახე ვინა ვარ,
დარღიმანდის ლხინში მნახე ვინა ვარ,
ჯამით ტოლუმბაში მნახე ვინა ვარ,
აბა მუშტო-კრივში მნახე ვინა ვარ.
მაშინ შევიყვარდე, ჰსთქვა: ძვირფასი ხარ.
ჯინდ შეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,
თვალს ავახელ, ზედ წამწამზე მიზიხარ“...

ამავე უნარით არის დაწერილი „ღიმ. ონ-ის დარღები“. აქაც სიყვარულის მძლეობაა, აქაც ამ გრძნობის დარღიმანდული გადატანაა, აქაც უსიყვარულოდ არარაობაა, ხოლო სიყვარული კი „ოხერს“ გააძეგებს:

აბა შემომხედე ლამაზ თვალებით,
ნახე როგორ გავდიდკაცდე, გავძეფდე...
შემიძლიან მაშინ ვებრძო ქვეყანას,
შენი ეშხი იმდენს მომცემს ძალასა!
ქულ-ჩაკეცით, ყელზე ჩითმერდინითა,
რა ქვექვეით გავსწეე ორთაქალისკენ!
მტკვრის პირს ჩარხთან, თავის ლაზათებითა.
სუფრა გაშლით დამხვდნენ იქ დარღიმნები,
იქა მნახონ, რა შეეკმნილვარ, ვინა ვარ,
რა მადანი მიპოვნია ბედისა;
საკინძ ჩამოხსნილი, ხელში ჯამითა,
სიხარულით ვსვამდე შენს საღღვგრძელოს“.

კითხულობთ ამ ლექსებს და გრძნობთ, რომ „მეფის მოადგილე“ პოეტი სულით და გულით აქ არის, „მტკვრის პირს ჩარხთან“, სიამოვნებით დასცქერის გაშლილ ლურჯ სუფრას „თავის ლაზათებითა“ და უსმენს „ტკბილ დუღუქს“, რომელსაც ბევრის ცრემლი აუღმღერებია, უკანასკნელად კი — ბესიკისა და ალექსანდრე ჭავჭავაძე-

ძისა. თითონაც უნდა „თასში შთავარდნილი ცრემლი“ სიმღერად აქციოს, რადგან სიცოცხლის ენერგია მასში დიდია და დიდხანს სევდიანობა არ შეუძლიან. ამას აღწევს კიდევ და მისი მუხამბაზები მოქეიფეთა რეპერტუარში კარგა ხანია რაც შეტანილია.

* * *

როგორც რომანტიკოსს, გრიგოლ ორბელიანს ბუნებაც უყვარს და ალექსანდრე ჭავჭავაძის ტრადიციას აქაც განაგრძობს. მისი მხედველობა ამ სიყვარულით ისეა გამახვილებული, რომ პოეტი ახალი სიცოცხლით აღაგზნებს „მკვდარი ბუნების“ ყოველ ნატეხს. ამ ბუნებისადმი ტრფიალში და მის რეპროდუქციაში გრ. ორბელიანი წმინდა ლირიკოსად რჩება, და მის სიყვარულში საინტერესო ის არის უმათვრესად, რომ რაღაც მტკივნეული ალერსი ისმის, რაღაც სევდის მომფენია ეს თითქმის უკანასკნელი „გამოსალმება“ ბუნებასთან.

აქ ქალაქელი კაცის სიყვარული კი არ არის, რომელიც „აღდგომა დილას ფაუსტურად გაისეირნებს“ ქალაქგარეთ, რომელსაც თან მიაქვს ქვაფენილები სიმშრალე და ვიწრო ქუჩებით მოსაზღვრული მხედველობა, ხოლო ბუნებას ათვალეირებს როგორც მუზეუმს. არა. გრიგოლ ორბელიანი პირდაპირ საწინააღმდეგო სიყვარულს იჩენს. მას, პირიქით, ქალაქში მოჰქონდა ტაბახმელის ჭეჭილების სურნელება და კოჯრის ანუ აზეულას ნიავი. იგი ვაყას ნიალაღევი ხარივით რქებით ქალაქის მიწას ბღღვნიდა და ლოცულობდა „ღმერთო სამშობლო მიცოცხლეო“. მაგრამ თითქოს ხედავდა. რომ ცივილიზაცია საფრთხეს უმზადებდა „ბუმბერაზ მთებს“, რომელნიც „მდუმარედ ცათამდის აყუდებულან“ და „სხედან ვით დევნი, სპეტაკის ყინულ-გვირგვინით შემკულნი“. მის მიერ შექმნილ ბუნების სურათებში თითქოს ბუნების უკანასკნელი კოცნა არის ჩაქსოვილი, თითქოს ბუნებასთან გაყრის განცდებია, საზარელ ტკივილებს რომ იწვევს:

„წყალნი მთით დაქანებულნი,
ალმასებრ უფსკრულს სცვივიან,
თერგი რბის, თერგი ღრიალებს
კლდენი ბანს ეუბნებიან“.

თითქოს თერგიც გასულდგმულებულია და გრძნობს, რომ „ბედისწერა“ რაღაცას უმზადებს. მაგრამ თერგი კი არა გრძნობდა,

არამედ მთელი ჩვენი ბუნება, თავისთავად აღელვებული და ფანტასტიური, შეეწყო გრიგოლ ორბელიანის ტემპერამენტს და პოეტმა ბუნებაში გადაიტანა ის, რაც მას აღელვებდა და აფიქრებდა.

ამ ბუნებისადმი ტრფიალშიც რომანტიული განწყობილებას გავლენა ჩანს, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ გრიგოლ ორბელიანი უფრო სხვა პირობებში იყო. ევროპაში დაგროვილი იყო ათასგვარი მსჯელობითი ცრუმორწმუნეობანი, იქ ცხოვრებას მრავალი ხელოვნური ნორმა ჰქონდა მიჩენილი, იქ მეშინაობაში გათქვეფილი პირობითი კულტურა ზედმეტად ბორკავდა პიროვნებას და ბუნებისაკენ გაჭრაც იქ რალაც მგლური იყო, აწყვეტილი და მებრძოლი. ჩვენში კი ცხოვრების ასეთი გართულება არ მომხდარა. მრავალ ბრძოლებში და შიშინაობაში ბუნება დედის კალთასავით იყო, და ეხლაც, გრიგოლ ორბელიანი ბუნებას ისეთივე განცდებით უმღერის, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ წინათ თვით ჩვენი ცხოვრება იყო რომანტიული, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ახლა კი, რადგან ცხოვრება „დამშვიდდა“. რომანტიზმი ლიტერატურაში გადმოვიდა და ბუნების ტრფიალიც გრ. ორბელიანის პოეზიაში იმიტომ არის რალაც მელანქოლიური, თითქოს მოთენთილი და „გამოსალმების“ ტონებით დამძიმებული. კიდევ: ევროპაში რომანტიზმი ორგანიული გზით შევიდა ლიტერატურაში, ჩვენში კი საზოგადოებრივ-ეროვნული ცხოვრების კატასტროფის შედეგი იყო. ევროპაში რომანტიზმის დევიზი ბრძოლა იყო განახლებისათვის, ჩვენში კი — ნალვლიანი ოხვრა წარსულზე, ხელის ჩაქნევა აწმყოზე და მომავლის მეტად სკეპტიკური ჰერეტიკა. გრ. ორბელიანის ბუნებაც იმიტომ არის ისეთი ღრუბლიანი, პოეტის სევდასთან უნისონად შეხამებული.

„მზე ჩაესენა. მზის შუქი გამოსალმის ჟამს კავკასსა,
თავსა ეხვევა აღერსით, ვით ქალი მამას მოხუცსა!
ბუმბერაზ-მთანი მდუმარედ ცათამდის აყუდებულნი,
სხედან ვით დენი, სპეტაკის ყინულ-გვირგვინით შემკულნი.
მათ კლდოვან გვერდთა შავათა ღრუბელნი ზე-დასწოლიან.
და მრისხანებით ქვეყანას წარღვნასა ემუქრებიან“...

...„სიშორის ნისლმან მიჰფარა“... „შელამდა...“, „დაყრუვდა არე... მხოლოდ სჩანს მთანი მდუმარედ აყუდებულან ცათამდის“ და „წყალნი... უფსკრულს იკარგებიან“, თერგი მოსთქვამს „ღრიალებს“ და „კლდენი ბანს ეუბნებიან“.

პოეტის ბუნებაც დამძიმებულია იმ მელანქოლიით, რომელსაც სინამდვილე სთავაზობდა, პოეტი გაუბრბოდა ამ სინამდვილეს და, ბუნებასთან ერთად, იგლოვდა იმ ნანგრევებსაც, რომლის ლოდებ ქვეშ იყო დამარხული თამარის ეპოქა და საერთოდ მთელი ლამაზი

წარსული. ესეც რომანტიზმის ნიშანია ევროპის რომანტიკოსებიც თაყვანს ცემდნენ საშუალო საუკუნეთა ძეგლებს, ძველ კათოლიკურ ტაძრებს, სასაფლაოებს და გაქვავებული წარსულის სულს. მხოლოდ „დაყრუებულსა, გზა-შეუვალსა, უდაბურ ტყეში ტაძარს დარღვეულს“ გრიგოლ ორბელიანი სხვანაირი განცდებითაც შესცქერის: „და გაგვიცოცხლდეს რომ კვლავ მოგვემას სიტყვა ქართული რუსთაველისაო“. აქ მახვილი „ქართულ“ სიტყვაზეა, და რომ ეს სიტყვა გაცოცხლებულიყო ახალ პირობებში, პოეტი ალბათ გახარებულნი შეხვდებოდა. ასე რომ აქ გრ. ორბელიანის რომანტიზმი ლიტერატურული პროგრამა კი არ არის, არამედ სინამდვილისადმი რეაქცია, რასაც ყოველთვის მტკიცედ ვერ იცავს და ხშირად რეალიზმის ნოყიერ განცდებსა და სურათებს იძლევა. ეს რეალიზმი თუნდ იმ „მუშა ბოქულადის“ ლექსშიც გამოიხატა, რომელიც გრიგოლ ორბელიანს ფეხწამოსაკრავ ქვად გადაუქციეს. მან ი. ჭავჭავაძეს მიბაძაო. ილია ჭავჭავაძის გავლენა არ რის საძრახისი, მაგრამ ჩვენა გვგონია, რომ გრ. ორბელიანის დემოკრატიზმი ილია ჭავჭავაძემდე არსებობდა, და ეს დემოკრატიზმი იმ „მუხამბაზებში“ გამოიხატა, რომლითა შესახებაც უკვე გვქონდა ლაპარაკი.

„ჩემ დარდებსა ვინ ინაღლის, ვინ არის?
ვის რად უნდა ლოპიანა ვინ არის“-ო.

ეს ამონაკენისი დასაწყისია იმ სიტყვებისა, რომელსაც მუშა ბოქულადე ამბობს:

„სიხანს არ იცი, რომ არიან ღარიბნიც,
არის საღმე სიმწარითა ცხოვრება...“

მოკლებული ყოველ გვარი შვებისა,
კაცთა შორის კაცად არ მიჩნეული“...

გრიგოლ ორბელიანი აქაც გამგრძელბელია იმ დემოკრატიზმისა, რომელიც ალექსანდრე ჭავჭავაძემ შემოიტანა, მხოლოდ ალ. ჭავჭავაძეს უფრო რევოლუციური ტემპერამენტითა აქვს წარმოდგენილი მომავალი თანასწორობა, გრ. ორბელიანის მუშა კი პასიური პროტესტანტიანია. ხოლო ამის მიზეზი ის იყო, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძე თვითონ ამბობს, ესმას შეეძლო კიდევც, გრ. ორბელიანი კი მუშას ალაპარაკებს, რომელიც იმ დროს ჩუმად გულში ჩაიტიროდა და რეალიზმის დალატი კი ვერ შეძლო. დიახ, რომანტიკოსმა რეალისტობა არჩია, რადგან გრ. ორბელიანმა ჰეინეს მსგავსად თავისშივე დაამარცხა რომანტიზმი, მოახდინა შინაგანი გარდატეხა, და თუმ-

ცა სავსებით ვერ განთავისუფლდა ეპოქის იდეურ ქროლვათაგან, სამაგიეროდ რომანტიზმის ლოტოსი სინამდვილის შეხუთულ ატმოსფეროში შეიტანა და დააჭვნო.

* * *

ვნახოთ ეხლა გრიგოლ ორბელიანის ლექსის გარეგნული მხარე, ანუ ის ფორმა, რომელსაც ანდო თავისი პოეტური ფიქრები. გრიგოლ ორბელიანსაც უყვარს ქართული ლექსის ძველი ფორმა „შაირი“. ამ ზომით აქვს დაწერილი ლექსები: „ჰე ჰაბუკო, დღენი შენნი, სიხარულით განატარე“... „მტირალი ნ-ს...“ „წვრილი ლექსები“... ადგილები სადღეგრძელოდან (მაგ. „ჰე მამულო სასურველო“...) და სხვ.

ხშირად ხმარობს აგრეთვე „გრძელ შაირსაც“:

„მნათობო, თვით შენ ამიხსენ, რა მემართება, რასა ვგრძნობ“... ამ ზომით აქვს დაწერილი შემდეგი ლექსები: „გამოსალმება“, „მ...“ „ღამე“, „ლხინი“, „საღამო გამოსალმებისა“, „გათენდა“ და სხვ. აქვს ნახმარი აგრეთვე ე. წ. „უცხო“ ზომა:

„მას უხაროდეს, ვისაცა ლხინი
მაისის ვარდი, ხმა იადონის
და ეშხი დღეთა ჩვენთა მაშენი,
ვითარცა უწინ, აწც იამების“...

ამავე ზომით არის დაწერილი ლექსი „სიცოცხლეე ფუჰო“. გრიგოლ ორბელიანის, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, საყვარელი ზომა არის გურამიშვილისებური თერთმეტმარცვლოვანი ლექსი, რომელსაც ხმარობენ ბესიკიცა და ალექსანდრე ჭავჭავაძეც.

გურამიშვილი:

„ვარ ამდენი ყვავის ზაფხულს ახალნი...“

ბესიკი:

„ვაშა მას დღეს, როს განმელო ცისკარი...“

ალ. ჭავჭავაძე:

„არ ვის მართებს მის ვარდისა მიხვედრა...“

გრ. ორბელიანი:

„არავისთვის მე დღეს არა მცალიან,
სალომესთან სადილად შეძახიან“...

ამავე ზომით არიან დაწერილნი: „მუშა ბოქულაძე“, „მუხამბა-
ზი“, „დიმიტ. ონ—ის დარდები“, კიდევ ორი „მუხამბაზი“ და სხვ.

გურამიშვილისავე ათმარცვლოვან ზომასა ხმარობს ბესიკისა და
ალექსანდრე ჭავჭავაძის მსგავსად გრიგოლ ორბელიანიც, მხოლოდ
რითმების კომპოზიციაში ინდივიდუალობა აქვს შეტანილი. გურამი-
შვილის ლექსში (მაგ. „დავითის შესხმა პირველი“-ში) მხოლოდ მე-
ორე და მეოთხე ტაეპები არიან რითმობრივად შეწყობილნი, პირ-
ველი და მესამე კი რითმის გარეშე აქვს დატოვებული. სამაგიეროდ
პირველსა და მესამეს რითმები შიგნითა აქვთ მოქცეული. მაგალი-
თად:

„მოიქცა დავით, კაის სადავით,
ღვთის უღლისავე მიიღო ქელი,
მალღით დასწვივა, მდაბღით აწვივა,
ერთად შეყარა ვაკე და ქელი“...

ბესიკს კი რითმა ზედი-ზედ მიყოლებული აქვს:

„სევდის ბაღს შვევლ, შენაღონები,
მოკრებად მსურდა ვარდის კონები,
ისარი მტყორცნა დასაღონები,
სრულად მიმიღო ყოვლი ღონები“.

ალექსანდრე ჭავჭავაძე არც ერთს იღებს, არც მეორეს. იგი
რითმებს ახალ ადგილს უძებნის. მაგალითად:

„კმუნვის მახვილი გულსა მსობია,
მიკვირს თუ სული რად არ მხდომია,
ნაცვლად იმედთა მათ ჩემთა მწეო,
ქოგრიტით ჰვრება შეღამჩომია,
განეშორებულვარ შენთანა შევბას,
თუმცა გონება შენთან მხდომია“...

ე. ი. შეფარდება ასეთია:

$\frac{1}{2}$, $\frac{2}{4}$, $\frac{4}{6}$, და სხვ. ხოლო $\frac{3}{5}$, $\frac{5}{7}$, და სხვ. ცალად რჩე-
ბიან შეფარდების გარეშე. გრიგოლ ორბელიანს რითმის ახალი კომ-
ბინაცია შემოაქვს: $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ და სხვ., მაგალითად:

„მარამთ შენთ ლაწვზე აყვავებულნი,
არიან ორნივ შეზავებულნი.
ნეტარ მას ბულბულს, ვინც შენს ვარდს, ზამბახს,
ზედ დამღერს მარად, ვით ეშხის ბანაკს“...

იგი ხან რითმებს აჯვარედინებს: $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{4}$.

„მას უხაროდეს, ვისაცა ლხინი,
მაისის ვარდი, ხმა იადონის,
და ეშხი, დღეთა ჩვენთა მაშენი,
ვითარცა უწინ, აწც იამების“...

გრიგოლ ორბელიანი ზმარობს აგრეთვე ბესიკის 14 მარცვლოვან ზომას:

„...შენმა გონებამ მიმამსგავსა მიღეულ შთვარეს...
(ბესიკი)

მხოლოდ გრ. ორბელიანი, ბგერათა მდინარებას ცვლის და, ამ მხრივ, ალ. ქავჭავაძის „მუსტაზადს“ უახლოვდება:

ვარდო კოკობო, ყოვლთა მჭობო, მომხედე კრულსა...
(ალ. ქ—ძე)

გრიგოლ ორბელიანი ასეთ მდინარებას აძლევს:

„ნუ მასმევ ღვინოს, უღვინოდ ვარ შთვრალ შენის ეშხითა“...

ამავე ზომითა აქვს დაწერილი „ჩემს დას ეფემიას“ და სხვ. ახალი კომპოზიცია არის მოცემული, რასაკვირველია, ზომის მხრივ „იარალში“, ხოლო სულ ახალია ჩვენის აზრით 12 მარცვლოვანი ზომა, რომლის მსგავსიც, თუ არა ვცდებით, აღრინდელ ლიტერატურაში არა გვხვდება: ეს ზომა არის:

„როს ვიყავ ცოცხალ, ვითა შენა მკითხველო,
შეცა მიყვარდა, მეც ვასტიროდი, ვილხენდი...“

ე. ი.

— — — — — | — — — — — | — — — — —
— — — — — | — — — — — | — — — — —

ასეთია გრ. ორბელიანის ლექსის ზომა.

— — — — —

ნიკოლოზ ბარათაშვილი (1817 — 1845)

არაჩვეულებრივი სიყვარულით და სინაზით ახსენებს ქართველი ადამიანი ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახელს. ამის მიზეზი, რასაკვირველია, თვით პოეტის შემოქმედებაში უნდა ვეძიოთ, მაგრამ, ამას გარდა, საზოგადოებრივ გუნებაგანწყობილებასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

1832 წ. შეთქმულების შემდეგ ჩვენი საზოგადოებრივი თუ პიროვნული თვითშეგნება რადიკალურად შეიცვალა. ერთი რიგი მეშინაურ მშვიდობიანობას გადაყვა, შექცევით ბუქნაობდა სიამოვნების საქანელაზე და ცდილობდა დაევიწყებინა პოლიტიკური თუ ზნეობრივი წარსული. ამ გზის გამყოფნი ვულკანზე ნადიმობდნენ და ეთამაშებოდნენ იმ ცეცხლს, რომელიც მათ შთანთქმით ემუქრებოდა. ესენი მეტწილად არისტოკრატები იყვნენ. მათ დარბაზებში ეროვნულმა იდეამ მიიძინა და აჯანყების სული, რომელიც პირველ ხანებში მგმინავ ლომივით ევლებოდა საქართველოს, — მოშინაურდა. უფრო მეტი: გაბატონებულ ტონს შეეწყო და თავის ლამაზ წარსულს იგონებდა, როგორც სასაცილო კურაიოსს. ერთი სიტყვით, ამ რიგებში გადაშენების პროცესი დაიწყო.

მეორე მხრივ კი სევდა დაგუბდა ჯერ საქართველოს სუვერენობის დაკარგვის და შემდეგ კი ზემოხსენებული ქართველობის გონებრივი და ზნეობრივი უძლურების გამო, რაც ხელს უწყობდა მელანქოლიური მსოფლმხედველობის შემუშავებას, პიროვნების და საზოგადოების დაუნდობელ განკითხვას.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზია ასეთი გუნებაგანწყობილებითაა, რომ იტყვიან „ზედ-გამოჭრილი“ იყო და მისდამი არაჩვეულებრივი სიყვარულიც, სხვათა შორის, ამ კონტაქტითაც უნდა აიხსნას.

იყო კიდევ სხვა კონტაქტი, რომელიც დაამყარა ბარათაშვილმა ქართულ და ევროპულ ლიტერატურათა შორის. ეს გამოიხატა იმ

„მსოფლიო სევდაში“, რომელიც ევროპაში გაბატონებული იყო და საქართველოშიც ნიკ. ბარათაშვილმა გააბატონა. არ ვიტყვით, რომ ბარათაშვილამდე ჩვენი ლიტერატურა მოლხენილი ყოფილიყო; ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ არა ერთს დაუკენესია „ცრუ სოფლის“ გამო, მაგრამ ისეთი დაწმენდილი ლირიკით და ისეთი ღრმა განცდებით, როგორც ჩვენმა პოეტმა, — არავის უთქვამს. მეტსაც ვიტყვით. „მსოფლიო სევდის“ წარმომადგენელთა შორის ლიტერატურაში ბევრს არა ჰქონია განცდების ისეთი უშუალობა და სიწრფელე, როგორც ნიკოლოზ ბარათაშვილს. თუ გადავსინჯავთ ჩვენი პოეტის პირად ცხოვრებას, მის ინტიმურ წერილებს და შევეუფარდებთ მის შემოქმედებას, ვნახავთ, რომ რაღაც მონოლითური განცდები აწვალებდა ამ „ჩვენს ბაირონს“, რაღაც მწარე ფიქრები სერავს მის ყოველდღიურ ცხოვრებასაც და შემოქმედება მხოლოდ თეორიად მოჩანს, როგორც პრაქტიკულ ცდაზე ამართული სისტემა.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხანმოკლე სიცოცხლე არაფერს სენსაციურს არ შეიცავს. იგი იზრდებოდა და ცხოვრობდა ისე, როგორც შეეფერებოდა იმ დროს და გაღარიბებული თავადიშვილის ოჯახს. საზოგადოებრივი გარემოც ჩვეულებრივი იყო: სამხედრო კარიერაზე მეოცნებე, საღამოობით ქალაქის მოთამაშე, მოდების ამყობი, დაწვრილმანებულები ინტერესებით გატაცებული, მთარბიყე, მეჭორე და მომლხენი არისტოკრატები. ყველა ამაში ნიკ. ბარათაშვილიც მონაწილეობას იღებს, ხშირად ღირიჯრობს კიდევ: „სუდა ი რასპრავის“ „სტოლონაჩლნიკობიდან“ განჯის მაზრის უფროსის თანაშემწეობამდე მიდის მისი „შტატსკი“ კარიერა და 29 წლისა უკვე „წუთისოფელს ეთხოვება“. საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ რომანტიკოსების ყველა გამოჩენილი გენიოსი, — კერძო ცხოვრებაში, ფრიად უწყინარი და მშვიდი ხალხი იყო. მათი რევოლუცია, შეურიგებლობა და განგაში სიტყვიერი იყო, იგი რჩებოდა მხოლოდ ჰუმანური იდეების მაღალსა და მიუკარებელ სამთავროში, ცხოვრებაში კი უკიდურეს პატრიარქალურ ყოფასაც ურიგდებოდნენ და სიცოცხლეს ლევდნენ გულუბრყვილო და კეთილ მოქალაქეებად. ასე დაემართა ჩვენს პოეტსაც. ისე რომ ნურავის გაუკვირდება ნიკოლოზ ბარათაშვილის კერძო ცხოვრების „პატრიარქალური“ ფესვები და ყოველდღიურობასთან მარტივი მისვლა. მით უმეტეს, რომ ბარათაშვილი შეგნებულად ჩადიოდა ამას. ერთ-ერთ წერილში ის ზაქარია ორბელიანს სწერს: «Дай мне маленькое независимое состояние, я бы сейчас оставил и свет и людей с их ненасытностью, и мирно и покойно провел-бы патриархальную жизнь

ვ ღონე პროსტოი პროდოი, სტოლ ველიჩესტვენოი ი პრეკრასნოი
ვ ნაშემ ოტეჩესტვე». ხანმოკლე და უფერულ ცხოვრებას ოდნავ
უხალისებდა და უმდიდრებდა სალიტერატურო ცხოვრება, რომე-
ლიც 1832 წლს შეთქმულების შემდეგ მართალია გაუფერულდა.
რადგან გადასახლეს ცნობილი მწერლები (ალექსანდრე ჰავკავაძე,
გრიგოლ ორბელიანი, ალექსანდრე ორბელიანი, ვახტანგ ორბელია-
ნი, დიმიტრი ყიფიანი, სოლომონ დოდაშვილი და სხვ.), მაგრამ თბი-
ლისში დარჩენილები მაინც განაგრძობდნენ „დროს ტარებას“ —
„ლაპარაკს მაშინდელ ლიტერატურაზე“. შემდეგ ზოგიერთი გადა-
სახლებული კვლავ დაბრუნდა თბილისში და სალიტერატურო წრე-
ები კვლავ შეიქმნა. ეს არ იყო იდეოლოგიურად შეკავშირებულ
პირთა საზოგადოება. საამისოდ ნიადავი აღარ არსებობდა ჩვენს
კალაპოტიდან ამოვარდნილ სინამდვილეში. აქ იკრიბებოდნენ იმ
დროის ლიტერატურით დაინტერესებული პირები, რომელთაც ხან
ბარათაშვილის ბინაზე ჰქონდათ კრებები, ხან ლევან მელიქიშვილ-
თან, ხოლო ხშირად კი თავს იყრიდნენ მანანა ორბელიანთან, რო-
მელსაც იონა მეუნარგიამ „ჩვენებური მადამ რეკამიე“ უწოდა. ეს
ლიტერატურის მოყვარე პირები იყვნენ: ალექსანდრე ორბელიანი,
გიორგი ერისთავი, პლატონ იოსელიანი, მიხეილ თუმანიშვილი,
დიმ. ყიფიანი, ავთანდილიშვილი, ლევან მელიქიშვილი, ზაქარია ორ-
ბელიანი, სოლომონ მალალაშვილი, კონსტანტინე მამაცაშვილი, ზა-
ქარია ერისთავი, ივანე სარაჯიშვილი, იასე ანდრონიკაშვილი, პო-
ლონელი ზაბლოცკი, სვიმონ მაჩაბელი, ლუკა ისარლიშვილი და
სხვ. მაგრამ ამ რჩეულთა წრეშიც სალიტერატურო აზროვნება და
მუშაობა სისტემატური კი არ იყო, არამედ სხვათაშორის, „დროის
გატარების“ ერთი საშუალებათაგანი.

„იმ დროს, — წერს ბარათაშვილის ცხოვრების მოწმე კონს-
ტანტინე მამაცაშვილი, — ტფილისში არაფერი საზოგადო გასართო-
ბელი ადგილი არა გექონდა: არც თეატრები, არც კონცერტები, არც
კლუბები, — ჩვენი დროის გატარება იყო ან ერთად სადილი, ან ერ-
თად საღამოზედ ყრილობა. ხშირად შევიყრებოდით ხოლმე ახალ-
გაზრდა ამხანაგები ხან ნიკოლოზ ბარათაშვილთან, ხან თ. ლ. ი. მე-
ლიქიშვილთან, ხან სადილად გარეთ-უბნის ბაღებში.

„ჩვენი დროის გატარება იყო: ლაპარაკი მაშინდელს ლიტერატუ-
რაზედ, სწავლაზედ, სხვა და სხვა ჩვენს გარემოებაზედ... ქართული,
დარბაისლური, მეტყველი ხუმრობა, შექცევა, სიმღერა; ვისაც უნ-
დოდა, ქაღალდს თამაშობდა, ნარდს, ჰადრაკს. ქაღალდის თამაშობა-
ში ხანდისხან ნიკოლოზ ბარათაშვილიც მიიღებდა ხოლმე მონაწი-

ლეობას, მერე მგეგობრული ვახშამი და ვახშმის შემდეგ სეირნობა მთვარიან ღამეს ქუჩებში და ზოგჯერ ბალშიაც... ასეთს ცხოვრებაში ყველაფერი ჩვეულებრივია და ნიკოლოზ ბარათაშვილის დასახსიათებლად აქ ძალიან მცირე მასალას თუ ვიპოვით. უფრო მნიშვნელოვანი ის კერძო წერილებია, სადაც ფრაგმენტულად არის მოცემული ის დიდი ღრამა, რომელიც პოეტის სულში მძვინვარებდა და რომელსაც ვერ გააყუჩებდა ვერც ეკატერინე ჭავჭავაძის ღამა-ზი თვალეები, ვერც მანანა ორბელიანის მომხიბვლელობა, ვერც სათარაზ ბაიათები და ვერც ის მგეგობრები, რომელთა სულის ჩამდგმელადაც თვით ითვლებოდა.

ღირს ამ წერილებში ჩაწვდენა, რათა ნათლად აღვადგინოთ ჩვენი პოეტის ზნეობრივი მდგომარეობა. პირველ შეხედვით, თითქოს მეტად დამშვიდებული ადამიანი იწერება. საკუთარი გუნებ-განწყობილების შესახებ აქა-იქ, გაკვირით თუ მოიხსენიებს რაიმეს, მეტწილად კი ოხუნჯობს „ჭორაობს“. მაგალითად, გრიგოლ ორბელიანს სწერს: „პოლკის კამანდირი გამოგვიცვალეს... ყაფლანს ვაჟი ჰყავს, დიდ ნათლობას აპირებს... ჩვენს დიდ პლატონს ძილში კატა დასწოლოდა ბაკენბარდზედ და ასე გაეთელა: რომ ველარას გზით ველარ გაუსწორებია“...

მაიკო ორბელიანს სწერს: — „გალავინის ცოლი წავიდა და დარჩენ ჩვენი ქალები მოწყენილნი... მხოლოდ გუშინაჰსწინ იყო ვეჩერი შინაური, მაგრამ ძალიან მზიარული“...

აი ასეთი „მსუბუქ ენით“, ასეთი „ჭორიანობით“ არის სავსე ჩვენი პოეტის წერილები. მაგრამ ვინც ამას იქით ვერას დაინახავს, მიუტევებელ ზერელობას გამოიჩენს. სტრიქონსა და სტრიქონს შორის ზოგჯერ პოეტი ისეთს დაიკვნესებს, რომ მხოლოდ გახევებული კაცი ვერ იგრძნობს „სულის ობლობით“ დატანჯულ პოეტის „ვაებას“.

„ტფილისი ოსევე ის ქალაქია, უსარგებლო გონებისა და გული-სათვისო“ — რომ სწერს გრიგოლ ორბელიანს, ეს საკუთარი ბედის დაწყევლაა, რომელსაც ვერ ურიგდებოდა და რომელთან ფარულ ბრძოლაშიც ნაადრევად მომწიფდა მისი სული. ნიკოლოზ ბარათაშვილს უფრო სხვა როლი იტაცებდა. „ჩემი სურვილი იყო ჭარისკაცობა, იგი მზრდიდა მე აქამომდენ-ო“ — სწერს გრიგ. ორბელიანს, მაგრამ ჩვენმა პოეტმა ჯერ კიდევ არ იცის საკუთარი მოუსვენარი ბუნების ამბავი და ეჩვენება, რომ ოფიცრის მუნდირი დაიფარავდა ქვეყნის „ჯოჯოხეთისაგან“. ჩვენი მელანქოლიკოსის ზნეობრივი აგებულება უფრო ღრმა საფუძვლიანი იყო, რაც ოცდა ექვსი წლის ვაჟს მოხუცსავით ალაპარაკებდა. თავის მგეგობარს მიხეილ ბირთვე-

ლის-ძე თუმანიშვილს (შემდეგ ცნობილი პუბლიცისტი „მოლაყბე“) ნიკოლოზ ბარათაშვილი სწერს: «Вчера, в один из этих вечеров, пошел я бродить к Московской заставе; вдруг я очутился на кладбище. Признаюсь, немного смутился, когда я взглянул на это онемение: 11-ть часов ночи. Ни души. Кругом пустота вечная: луна тускло освещает могилы, как догорающая лампада усопшего. Тихо и медленно протекает Кура, как будто боясь нарушить покой в этом унылом мире... Ты теперь в раздолье, и я не хочу смущать тебя мрачными думами, которые навело мне на душу это зрелище небесно-земное. Но скажу, что прекрасное изобретение кладбище, а это необходимо, чтобы смертный порой читывал бы по нему свою жизнь: утешение несчастного, конец счастья!...» ეს არის ნიკოლოზ ბარათაშვილის ბუნებრივი განწყობილება. ეს არის მისი მხატვრული ხილვა. მისი სულიერი ორგანიზაცია ისე იყო მოწყობილი, რომ ყოველ მოვლენაში მას ეჩვენებოდა მსოფლიო ბოროტება, გაშიშვლებული და საზარელი, რომელიც ღრღინს ადამიანის სულს; პოეტი ყველგან ეძიებდა რელიგიურ, ეთიურ და საზოგადოებრივ ინტერესებს, მაგრამ ყველგან ბოროტების პრობლემა ყველაფერსა ფარავდა; „ბოროტი სული“ ძირს უთხრიდა სიკეთის რწმენას, შთაუწერავდა სიძულვილს საკუთარი მეობისა და მსოფლიოსადმი.

„კიდევ მამნახა ჩემმა ჩვეულებრივმა მოწყინებამ, — სწერს ნიკ. ბარათაშვილი მაიკო ორბელიანს, — ვისაც საგანი აქვს, ჯერ იმის სიამოვნება რა არის ამ საძაგელ ქვეყანაში, რომ ჩემი რა იყოს, რომელიც, შენც იცი, დიდი ხანია ობოლი ვარ. — არ დაიჯერებ მაიკო! სიცოცხლე მამძულებია ამდენის მარტოობით. შენ წარმოიდგინე, მაიკო, სიმწარე იმ კაცის მდგომარეობისა, რომელსაც მამაცა ჰყავს, დედაც, დებიც. მრავალნი მონათესავენი, და მაინც კიდევ ვერვის მიჰკარებია, მაინც კიდევ ობოლია ამ სავსე და ვრცელს სოფელში! ვინც მაღალის გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო; ვისიც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია, ვისაც გონება მრწამდა ზეგარდმო ნიჭად, მას არცა თუ განსჯა ჰქონია; ვისიცა ცრემლნი მეგონებოდნენ ცრემლად სიბრალულისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი ცბიერებისა, წვეთნი საშინელის საწამლავისა! სად განისვენოს სულმა, სად მიიდრიკო თავი? ვიცი გაიცინებ, ასე გეგონება დამწვარი ვლაპარაკობ. ჭეშმარიტად, მაიკო, ასე გულცივად ჯერ განსჯა არა მქონია. ასეთი თავისუფალი ფიქრი მაქვს და ასეთი მტკიცე გული, რომ სა-

მოცი წლის მოხუციც ვერ იქნება ჩემისთანა უუსყიდელი მსაჯული-ო“. ჩვენ არა გვაქვს არავითარი უფლება, რომ პოეტის ამ გულწრფელ აღსარებაში ეჭვი შევიტაროთ. პირიქით, უფრო მეტიც უნდა წარმოვიდგინოთ, რადგან პოეტი თავდაპირვანადაა ცდილობს და ხუმრობის ჩარჩოებში სვამს წამომცდარ გულახდილობას.

პოეტი თითქოს სტოიკოსობს და სახეზე არ იმჩნევს არავითარ მღელვარებას, მაგრამ ძლიერი შუქი არ არის საჭირო იმ ბობოქრობის დასანახავად, რომელიც მის სულსა ლეწავდა. გარეგნულად მშვიდი და მოცინარი შეხედულება ჰვარავდა შიგნით ატეხილ ქარიშხალს, იდეათა კორიანტელს, სურვილების ამხედრებას. ჩვენ არ ვიცით, იყო კი კმაყოფილი თავისი პოეტური კარიერით? გვგონია, რომ არა. ნიკოლოზ ბარათაშვილი ალბათ ბაირონივით გაიმეორებდა: „რა არის პოეტი? რას ნიშნავს იგი? რას აკეთებს? იგი უბრალო ყბედია და მეტი არაფერი-ო“. ამით იმის თქმა არ გვინდა, რომ პოეზიის შესახებ ნათელი წარმოდგენა არა ჰქონდა ჩვენს პოეტს და, რასაკვირველია, არც ისა, რომ ბაირონმა არ იცოდა რასა სწერდა და რას აკეთებდა. ჩვენ იმას ვამბობთ, რომ პოეზია მეტად ვიწრო სარბიელი იყო იმ ენერჯის დასაცლულად, რომელიც ინგლისის უდიდეს პოეტს და ჩვენს ბარათაშვილს ავსებდა და აწვალებდა. ბაირონი რომ იტყოდა, მომეცით კიდევ ათი წლის სიცოცხლე და ქვეყანას ვაჩვენებ პოეზიაზე უკეთეს რამესაო, ჩვენ არ ვიცით რას გულისხმობდა იგი, მაგრამ რაღაც ზეკაცური რომ ხრავდა მის სულს და უშლიდა ნერვულ სისტემას — ეს აშკარაა. ბარათაშვილს ამ ფორმით არა უთქვამს რა, მაგრამ „ცის-იქითი სადგურიც“ კი რომ უარყო, ეს ვიცით, და უარყო ისე სადად და ნათლად, როგორც კეთდება ყოველთვის უდიდესი საქმე. მაიკო ორბელიანს, უბრალო წერილში, სადაც ამის ავადმყოფობის შესახებ არის საუბარი, შეგნებული თვითმკვლელის სიღინჯითა სწერს: — „შენი ავადმყოფობა შევიტყე, რა დაგემართა? თუ ფიქრობ, ასეთს რას იფიქრებ, რომ ბოლო არა ჰქონდეს, ასეთს რას მიიღებ, რომ არ დაკარგო? მიჩვენე კაცი, რომ მადლიერი იყოს ამ წუთი-სოფლისა. — დაიმარხე მშვენიერება სულისა, უმანკოება გულისა, რომელსაც კი კაცი წაიღებს ამ სოფლისაგან. სხვათა ბედნიერებათა სოფლისათა უყურე გულგრილად, ამაყად, და გრწამდეს, რომ იგინი შეურჩენელნი არიან!...“ ეს სიტყვები ბნელი სასოწარკვეთილებას ნაკარნახევია, სიცოცხლის ღირებულებას რომ უარყოფს, მაგრამ იმავე ღროს თითქოს ფატალური შერიგებაც არის და „ამაოების“ გონებითი დაძლევაც. იყო თუ არა ჩვენი პოეტი ებრაელთა ღრმა აზროვნების ძეგლებთან გაცნობილი, როგორც მაგალითად იობის წიგნი და ეკლესიასტეა, ან-

და ყრმა ბატონიშვილის საკია-მუნის პესიმისტურ ქადაგებასთან, რომელიც სამღვთო განგის ქალებიდან ეფინებოდა მთელ ქვეყანას; იცნობდა თუ არა საბერძნეთის ლიტერატურას; ჰესიოდეს, სოფოკლეს, ემპედოკლეს, თეოგნოზის, ევრიპიდეს და სხვათა..., რომელთ შემოქმედებაშიც ბატონობდა პესიმისტური მოტივი; ანდა იცნობდა რომს, ლუკრეციუსს, სენეკას, მარკოზ ავრელიუსს, პლინიუს უფროსს და სხვ.; ბოლოს, იცნობდა ევროპულ მწერალთა მთელ პლეადას, რომელნიც ზნეობრივ პესიმისმის ქადაგებით აყრუებდნენ ქვეყანას და ამძიმებდნენ, როგორც მაგალითად: გიოტე, შელლინგი, ბაირონი, შელლი, შატობრიანი, კარლეილი, პასკალი, ჟოზეფ-დემესტრი, ლეოპარდი და სხვ. დიახ, იცნობდა ამ პოეზიის ბნელ რაინდებს ჩვენი პოეტი თუ არა, — ამას გადაჭრით ვერ ვიტყვით. ის კი შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ზედმიწევნითაც რომ შესწავლილი ჰქონოდა მთელი ეს ლიტერატურა, წიგნის გავლენას მაინც მის შემოქმედებაში ვერ ვიპოვნით. და რომ შემოქმედებაში ვიპოვნოთ კიდევ, უბრალო, შინაურ მიწერ-მოწერაში მაინც იქნებოდა გულწრფელი და თავის თავთან განუყრელი; ეს კი იმის მაჩვენებელია, რომ მას პესიმისმის მზა ფორმულები კი არ გადმოუღია, ჩაილდ-პაროლდის „პლაშჩი“ ნათხოვარსავით კი არ მოუხვევია, არამედ ყოველი ასო საკუთარი სულის ბრძმედში გაუტარებია, ყოველი ფიქრით დატანჯულა და დავაჟკაცებულა, აქ კი იწყება მისი შემოქმედების დამოუკიდებლობა და ის მომხიბლავი ტემბრი, რომელიც მის პოეზიაში ისმის, გხიბლავთ და კი არ იციართ ან რად?

• • •

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ბიოგრაფია, ამ სიტყვის ფსიქოლოგიური გაგებით, სწორედ ამ წერილებშია და არა იმ გარეგან ფაქტების ქრონიკაში, რომელიც ხშირად ზვიადდება, სიცრუეში გადადის და ისეთს სიცრუეში, რომელიც სიმართლესა ჰგავს. ასეთ სიცრუეს გულისხმობდა ბაირონი, როდესაც წერდა: „არ მიყვარს ისეთი ტყუილი, რომელიც სიმართლესა ჰგავს“. ამ წერილებზე უკეთეს ავტობიოგრაფიას ნიკოლოზ ბარათაშვილი ვერ დაწერდა. ამ წერილებში მოცემულია ისეთი ფრაგმენტები, რომელთა საშუალებით საუკეთესოდ სდგება მისი პოეტური ფიგურა, მუდამ მღელვარე და სულით მაღალი.

აქედანვე იწყება მისი შემოქმედებაც და ეს შემოქმედება რა-
 ლაა, თუ არა იგივე კერძო წერილები, რომელნიც პოეტის ცხოვრე-
 ბაში ინტიმურ წრეს არ ვასცილებია და საბეჭდი დაზგა არ უნახავს.
 ეს ლექსებიც იმავე კორესპონდენციების ნაწილია. ორივეგან ერთი
 და იგივე მაჯისცემაა, ერთი და იგივე მსოფლმხედველობა და ერთ-
 ნაირი სევდა მიუწვდომელისა თუ მიუხვდომელისა გამო. პროფე-
 სორი ოვსიანიკოვ-კულიკოვსკი პუშკინის შესახებ წერდა: „ეთქვათ,
 ჩვენამდე რომ არ მოელწია პუშკინის ნაწარმოებთ და მხოლოდ მი-
 სი წერილები გეცოდნოდა, ამ შემთხვევაშიც ჩვენ საკმაო საფუძვე-
 ლი გვექნებოდა გვეფიქრა, რომ ამ წერილების დამწერს, გენიალუ-
 რი თავი ჰქონია-ო“. ასევე შეიძლება ითქვას ნიკ. ბარათაშვილის
 შესახებაც. ეს წერილები — ერთგვარი შესავალია მისი პოეტური
 შემოქმედების ვასაგებად. ამ წერილებში თითქოს სათავეა დადე-
 ბული იმ ლირიკისა, რომელიც ჩვენი პოეტის შემოქმედებაში გა-
 დაშლილი არის როგორც უდიდესი ეგოცენტრიული ქვეყანა. ნი-
 კოლოზ ბარათაშვილი მხოლოდ და მხოლოდ ლირიკოსია, და მაშა-
 სადამე ეგოცენტრისტი. იგი პიროვნული თვალსაზრისით უცქერის
 სამყაროს და საკუთარი განწყობილება შეაქვს სამყაროში, როგორც
 ჰარმონიის თუ დისჰარმონიის დასაწყისი. მხოლოდ ერთი კორექ-
 ტივი არის საჭირო: ნიკ. ბარათაშვილის ეგოცენტრიზმი დამოუკიდე-
 ბელი, ორგანიული მსოფლმხედველობა კი არ არის, თუ შეიძლება
 ასე ითქვას, არამედ იმ ისტორიული პირობებით არის გამოწვეული,
 რომელშიც მოექცა ქართველი ერი. ეს მისი ეგოცენტრიზმი, ჩვე-
 ნის აზრით, ინდივიდუალური პროტესტის ფორმა არის, ხოლო ეს
 ფორმა საჭირო ხდება მაშინ, როდესაც საზოგადოებრივი ცხოვრება
 დარღვეულია, მისი სასიცოცხლო ძალები მოდუნებული და დაქსა-
 ქსული, და რჩება მხოლოდ პიროვნება, მოწყვეტილი და განდევნი-
 ლი, რომელიც იძულებულია დამოუკიდებლად ეძიოს შეგუებისა
 თუ შებრძოლების გზები.

რასაკვირველია, ჩვენ არ უარვყოფთ ეგოცენტრიზმს, როგორც
 ყველა პიროვნების შინაგან სასიცოცხლო პროცესთა ბუნებას, მაგ-
 რამ საზოგადოებრივი ცხოვრება ამ ბუნებას ახალ ფორმებს აძლევს
 და პიროვნებას გარემოსთან აკავშირებს. ეგოცენტრიზმი არ იკარ-
 კება, მაგრამ რთულდება მეობის წარმოდგენა; პიროვნების ანატო-
 მიური საზღვრების იქით იშლება ახალი ქვეყანა, რომელიც იმავე
 „ego“-ში ექცევა და პიროვნების სახით დგება ადამიანი, რომელსაც
 არისტოტელემ „ზონს პოლიტიკონი“ უწოდა. აქ სასიცოცხლო პრო-
 ცესები უფრო მეტია, პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის ურ-
 თიერთობა თითქმის განუყრელი, და ხშირად პიროვნული სიხარუ-

ლისა თუ სიმწუხარის სახით, საზოგადოებრივი მდგომარეობა ცნაურდება. ერი — ეს არის უდიდესი შემკრებლობითი პიროვნება, და ნიკოლოზ ბარათაშვილის პიროვნულ სამყაროში ქართველი ერის სიცოცხლე არის წარმოდგენილი, როგორც არსებობის პირობა, აზრი და მორალური ატმოსფერო, ისე რომ, პოეტის ლირიკაში ჩვენ ვხედავთ ვიწრო-პიროვნულ განცდებს კი არა, არამედ გაფართოებულს, ეროვნულს, რომელიც პიროვნულად არის ქცეული. ამ ლირიკის წარმოშობის მიზეზებიც უმთავრესად ქართველი ერის მდგომარეობის წიაღში უნდა მოიძებნოს.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედების დაკვირვებელი მკითხველი აუცილებლად შეამჩნევს, რომ იქ პიროვნების განთავისუფლების ფილოსოფია არ არის მოცემული. იქ არ არის ის ინდივიდუალიზმი, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულში ადამიანის საზოგადოებრივობისაგან განთავისუფლებას მოითხოვდა. იქ არ არის იბსენის ბრანდიზმი ანდა შტირნერისებური მეობის გაღმერთება. რომელიც ბრანდიზმს წინ უძღოდა. ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში პიროვნების განთავისუფლების ძახილი კი არ არის, არამედ „ობლად შთენილ“ პიროვნების გოდებაა, რომელსაც ყველაფერი წაერთვა. „სულის მშვიდობა“, „ყმაწვილის ბრმა სარწმუნოება“ და სხვადასხვა...

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში ის ინდივიდუალიზმიც არ არის, რომელიც ევროპაში რომანტიკოსებმა კულტამდე აიყვანეს. პირველი შეხედვით, ბარათაშვილის შემოქმედებაშიც თითქოს ელავენ დონკუანის, ფაუსტის, ვერტერის, კარლ მორის, რენეს, მანფრედის, ჩაილდ-ჰაროლდის და სხვათა ლანდები, მაგრამ მხოლოდ ელავენ, და ბარათაშვილის ძიების პათოსი კი, მაინც უფრო სხვა სივრცეში იშლება. მართალია, ფაუსტის ანდა ვილჰელმ მეისტერის ინდივიდუალიზმიც საბოლოოდ საზოგადოებრივობაში პოულობს ნათესაყუდელს, მაგრამ ნ. ბარათაშვილის „ინდივიდუალიზმი“ პიროვნების თვითგანმტკიცება კი არ არის, არამედ წყევლაა: „მარტოობის“ „სულით ობლობის“ გამოტირება. ნიკოლოზ ბარათაშვილის „ურწმუნოების“ საფუძველი იმდენად ინტელექტუალური არ იყო, როგორც საზოგადოებრივი. ის სწორედ ამ საზოგადოებრიობიდან მოწყვეტასა სჩიოდა, შემკრებლობითი ცხოვრების დაშლილობას, ეროვნული არსებობის განიავებას, და, აქედან გამომდინარეობდა მისი „სოფლის წყევლა“. ისე რომ. ნიკ. ბარათაშვილი გამოსავალი პუნქტიც და მოტივებიც უფრო სხვა ხასიათისაა, ვიდრე ეს ევროპაში იყო. და რომ ეს ნათქვამი უფრო დამარწმუნებელი იყოს, ვნახოთ მისი შემოქმედება უფრო გულდასმით და ახლო.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზია ორგანიულად არის დაკავშირებული თავის დროსთან და ახლო ნათესაობაში იმყოფება ალექსანდრე ჭავჭავაძის და გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებასთან, და ის კოლორი, რომელიც ბარათაშვილის ლირიკას გადაჰკრავს, ახასიათებს მის წინამორბედთა შემოქმედებასაც. მხოლოდ ბარათაშვილის სევდიანობა უფრო მძიმეა და ღრმა, რადგან ბარათაშვილი უფრო შემდეგი პერიოდისაა, როცა განთავისუფლების მოჩვენებებიც გაჰქრნენ. თორემ მოტივები ბარათაშვილს სავსებით დამოუკიდებლად არ შეუქმნავენია.

და რომ ეს ასეა, შემდეგიდან ჩანს:

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში ოთხი ძირითადი მოტივი არის:

1. ეროვნული რომანტიზმი,
2. სატრფიალო მღერა,
3. პესიმისტური კილო,
4. ცხოვრებასთან შერიგება.

იყო ეს მოტივები მანამდე თუ არა? რასაკვირველია, იყო. ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ მის უახლოეს წინამორბედებს თუ თანამედროვეებს, ალ. ჭავჭავაძეს და გრ. ორბელიანს, ეს მოტივები ჰქონდათ. პირველი სამი მოტივის შესახებ დავა შეუძლებელია, ხოლო ცხოვრებასთან შერიგების მომენტი, ანუ ქვეყნის ამაოების დაძლევა უფრო მეტად გრიგოლ ორბელიანისაგან მოდის.¹ ამით ჩვენ ნიკ. ბარათაშვილის ნიჟის დამცირება კი არ გვინდა, არამედ იმ გარემოსთან დაკავშირება, რომელმაც ბარათაშვილს შემოქმედებას მისცა გარკვეული ელფერი და მიმართულება. უამისოდ ცალმხრივი იქნება მისი პიროვნების თუ შემოქმედების შესახებ გამოთქმული აზრი. ჩვენ მეტსაც ვიტყვი. რაც უფრო დიდია პოეტი, მით უფრო ახლოს დგას გარემოსთან, მით უფრო მძლავრად შეისუნთქავს ეპოქის სულს, მით უფრო ორგანიულად შეეწყობა საზოგადოების განვითარების პროცესს. ნიკოლოზ ბარათაშვილიც იმით არის დიდი პოეტი, რომ თავის დროსთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული.

მაგრამ როდესაც ამ კავშირზე ვლაპარაკობთ, უნდა ისიც ვთქვათ, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილმა მემკვიდრეობად მიღებული სალიტერატურო განძეული უბრალოდ კი არ გაიმეორა; არამედ გა-

¹ ეს საკითხი გამორკვეული აქვს გიორგი ჭავჭავაძის ნ. ბარათაშვილის წინამორბედნი“.

ნავითარა. მან შეიტანა ბევრი ინიდივიდუალური ხაზი და ქართული ლიტერატურის განვითარებაში ორიგინალური და ღრმა დასაწყისი შეიტანა. ეს გამოჩნდება მისი შემოქმედების უფრო დაწვრილებითი განხილვიდან.

მთავარი მოტივი, რომელიც ნ. ბარათაშვილის პოეზიას განსაზღვრავს, რასაკვირველია სამშობლოს სიყვარულია. პატრიოტიზმია მისი შემოქმედების სათავეც, ატმოსფეროც და პიროვნული სევდიანობის მთავარი მიზეზიც. ბედი ქართლისა მხოლოდ იმ პოემაში კი არა ჩანს, რომელიც ამავე სახელს ატარებს, არამედ ყველა ლექსში. დაწყებული სატრფიალოდან და გათავებული ფილოსოფიური ელეგიებით. „საქართველომ დაჰკარგა მასში კაცი, რომელსაც იგი უყვარდა მთელის პოეტური გულით, და რომელიც ამ სიყვარულს ყველა თავის მოვალეობაზე მაღლა აყენებდა-ო“, — ასე სწერდა ნიკ. ბარათაშვილის გარდაცვალების შემდეგ პოეტის მეგობარი ლევან მელიქიშვილი გრიგ. ორბელიანს. კონსტ. მამაცაშვილი, იგიც ნ. ბარათაშვილის მეგობარი, წერს: „მახსოვს, ერთს ივლისის დამეს. 1838 წელს, მე და ტატო (ბარათაშვილს ასე ეძახდნენ) წავედით სასეირნოდ გარეთუბანს (ეხლანდელი რუსთაველის პროსპექტი). ტატო ძალიან მხიარულად იყო და თავისებურად მშვენივრად ხუმრობდა. მერე ჩამოვარდა ლაპარაკი ჩვენს წარსულს ცხოვრებაზეც და ტრაგიულს დასასრულზედ 18 საუკუნისა, მეფის ირაკლის მოხუცებულობისა გამო უღონობაზედ, ჩვენის ტფილისის წახდენაზე 1795 წელს, 14 სექტემბერს და სხვა...“

ამ ლაპარაკის დროს, ნიკოლოზს, ყოველთვის მოცინარს და მხიარულს, სახე გამოეცვალა, დაიწყო ხელსახოცით ცრემლების წმენდა და აღელვებულმა მითხრა:

„ჩვენმა უხეირობამ დაგვლუპა! და ოხვრით დაუმატა: ვაი, ჩვენო ქართლის ბედო!..“

ისე, რომ ნიკ. ბარათაშვილისათვის საქართველოს მდგომარეობა სულის რეჟიმი იყო და მთელი მისი მელანქოლიაც ამით არის შექმნილი. ჩვიდმეტი წლის პოეტმა რომ დაწერა ლექსი „ბულბული ვარღზე“ ბევრს ძველი „ვარდ-ბულბულიანის“ გამეორება ჰგონია, ჩვენ კი აქ პატრიოტული სევდა გვეჩვენება. „ნახა ვარდი ფურცენილი და მყის მოუკედა გული-ო“. ეს „ფურცენილი ვარდი“ ექვს გარეშეა — საქართველოა. ბულბული კი თვით პოეტი, რომელსაც „თვალნი ემოსა ცრემლით, გული სევდის საცმლითა“... ამ ლექსში საქართველოს გაცრუებულ იმედებზეა ლაპარაკი, თავისუფლების იმ დაუთმობელ იდეაზე რომლის დასაცავადაც ჩვენმა ქვეყანამ რუსეთისაკენ იბრუნა პირი.

„განთიადით ღამედმდე შევფრფინვიდი კოკრობას,
არ ვზოგავდი სიცოცხლეს, უძილობას, გალობას;
მქონდა მცირე წადილი, ვერ მივხვდი კი ძნელობას,
მსურდა გაშლა ვარდისა, არ ვფიქრობდი დაქცობას“.

ამ შორეული ალგორითთ გამოტირებულა ის ორიენტაცია, რომელმაც ერეკლე მეორე რუსეთის კარამდე მიიყვანა.

ამ მწუხარების მატიანეა ჩვენი პოეტის ნაზი ლირიკა, სადაც გაუბედავი და მორჩილი ყვედრება იცვლება ტიტანურ აწყვეტილობით, ფიქრთა უსაზღვრო ჭენებით და სინამდვილის ძირეული წყევლით და უარყოფით.

„სუმბულო, სად არს ფეროვნება შენი საამო“ — ეკითხება პოეტი-მწირი ყვაფილს — საქართველოს, რომელიც „ზშული ბნელსა სადგურს და სევდიანსა“, ნაღვლიანად და უიმედოდ უპასუხება: „ვედარ ვიხილავ ჩემსა ტურფას და ტკბილს მგოსანსა“, ე. ი. ბულბულს. სიცოცხლისა და თავისუფლების სიმბოლოს.

ასევე უსაზღვრო ეროვნული სევდა ჩანს მისსხვა ლექსებშიც („ძია გ...სთან“, „ღამე ყაბახზედ“, „დამქროლა ქარმან სასტიკმან“, „სულო ბოროტო“, „ვპოვე ტაძარი“ და სხვ.), ხოლო ყველაზე მკაფიოდ პოემაში „ბედი ქართლისა“, სადაც თითქოს ავტორის პიროვნება არა ჩანს, მაგრამ იმავე დროს ჩანს და ძალიან მკაფიოდაც. ამ პოემაში პოეტი პირველი შეხედვით ობიექტურად აღწერს იმ მომენტს, როდესაც ერეკლე საქართველოს რუსეთთან შეერთებაზე ფიქრობდა. მაგრამ შიგ. იმდენი მღელვარება შეაქვს და იმდენია ლირიული განდგომა, რომ სრულად გარკვეული გვეჩვენება პოეტის აზრი ამ ფაქტის შესახებ და მისი მელანქოლიის მთავარი მიზეზი. ამ პოემაში არის ყველასათვის ცნობილი ლირიული განდგომა, სადაც პოეტი აღწერს სოლომონ მსაჯულის ცოლს სოფიოს, რომელიც ამბობს:

უწინამც დღე კი დამელევა მე,
უცხოობაში რაა სიამე,
სადაცა ვერ-ვის იკარებს სული.
და არს უთვისო, დაობლებული?
რა ხელ-პყრის პატივს ნაზი ბულბული,
გალიაშია დატყვევებული“.

პოეტი ამ ჩვენებით აღფრთოვანდება და მის ლანდს მიმართავს:

„პოი დედანო, მარად ნეტარნო,
კურთხევა თქვენდა ტკბილ სახსოვარნო,
რა იქნებოდა რომ ჩვენთა დედათც
სულიცა თქვენი გამოპყოლოდათ“.

ეს ადგილი არის მთელი პოემის გასაღები და პოეტის განცდების თუ სიმპათიების მაჩვენებელი.

აქედან ნათელი ხდება, თუ ვის მხარეზეა პოეტის სიმპათიები¹. მართალია, ის ერეკლე მეფესაც დიდი სიყვარულით ახსენებს, მაგრამ ეს სიყვარული იმით კი არ არის გამოწვეული, რომ საქართველოს რუსეთს უერთებდა, არამედ იმ გმირობით, რომელსაც „პატარა კახი“ იჩენდა თავისი ქვეყნის დასაცავად, პოეტმა ერეკლე მეფე გამოიყვანა ტრაგიულ პიროვნებად, რომლის არსებასაც შინაგანი ქარიშხალი გლეჯდა.

ამ პოემაში ბარათაშვილმა რეალისტის ობიექტური ტონი აიღო და საკითხის pro და contra მხატვრის გრძნობით გაანათა. პოეტმა, უნებურად, თავისი განცდებაც შეურია ამ პოემას და გარკვეულად გაგვაგებინა ერეკლეს დროის ობიექტური პირობების საშინელი სიმძიმე, რუსეთთან დაკავშირების ერთგვარი ისტორიული აუცილებლობა და თავისი სუბიექტური განცდები, თავისუფალ საქართველოს იდეას რომ ევლებოდნენ.

ჰქონდა ბარათაშვილს გარკვეული ეროვნული იდეა თუ არა? — ჩვენი აზრით, ამ კითხვის აღძვრაც კი ზედმეტია. არამც თუ ჰქონდა ეს იდეა, არამედ მით არის განათებული მისთვის სამყარო. და როდესაც სწერენ, რომ „მისი სევდა თუ პესიმიზმი უფრო პირადი ხასიათისაა, ვიდრე ეროვნულისაო“ (გ. ქიქოძე), ეს აზრი ჩვენ შემცდარად გვეჩვენება. ამის შესახებ ცოტა ქვემოთ გვექნება საუბარი. აქ კი უნდა აღვნიშნოთ ის ფეხისწამოსაკრავი ქვა, რომლის მიხედვითაც ნ. ბარათაშვილს ეროვნული იდეის გაურკვეველობას მიაწერენ. ეს არის ლექსი „საფლავი მეფის ირაკლისა“. ილია ჭავჭავაძემ თავის წერილში ბარათაშვილის შესახებ გაკვრით და უკომენტარიოდ მოიხსენია ეს ადგილი, მხოლოდ ბრძნულად ეჭვი დაატანა. იგი სწერს: „თუმცა ბოლოს, როცა თავისი მამული დამშვიდებული ჰნახა და მტერთაგან უშიშარი, შეიფერა მის მიერ ეგრედ წოდებული „ახალი ქართლი“ და მის ყოფა-ცხოვრებას თითქოს შეურიგდა, მაგრამ ესეც კი მისი ნათქვამია:

„რა ხელს ჰყრის პატივს ნაზი ბულბული,
გალიაშია დატყვევებული-ო“.

---

¹ ჩვენთვის სრულიად მიუღებელია გერონტი ქიქოძის აზრი, რომელიც წერს: „დიდი შეცდომა იქნებოდა, რომ ჩვენი ლირიკოსი ეროვნული იდეის მოციქულად ან წამებულად მიგვეჩნია... ძნელი გამოსაცნობია, ვის მხარეზეა მგოსნის სიმპათია „ბედი ქართლისაში“: ბრძენი მსაჯულისა თუ ბებერი მეფისაკენ“... ძნელი გამოსაცნობი კი არა, ჩვენის აზრით, ეს იმდენად ნათელია, რომ მტკიცებად არა ღირს.

ეს ლექსი ობლად დარჩენილი კი არ არის, მასაცა ჰყავს თავისი წინამორბედი გრ. ორბელიანის „სადღეგრძელოს“ სახით და თანამედროვე განწყობილებით მათი განსჯა არ შეიძლება; ამ ლექსების გასაგებად, ისტორიული პერსპექტივის მოშველება არის საჭირო.

ნ. ბარათაშვილი 1842 წ. გრ. ორბელიანს სწერს: „ძლივს საქართველოს მოუვიდა რუსი, რომელსაც ეყურება აქაურობისა. იმედია, რომ პოზინი კეთილად წარმართავს ჩვენს გარემოებასო“ და სხვ. თვით ქართველებშიც შეამჩნია საიმედო მოვლენა. იმავე გრ. ორბელიანს, ერთი წლით ადრე, სწერს: „ლიტერატურა ჩვენი, ღვთით, დღე და დღე შოულობს ახალთა მოყვარეთა. მრავალნი ყმაწვილნი კაცნი, მოცლილნი სამსახურითგან, მყუდროებაში და მარტობაში, შეეწვევიან მამეულს ენას, რამდენიცა ძალუძთ. ესე საზოგადო სული ბუნებითის ენის ტრფიალებისა ყმაწვილთ კაცთ შორის აღმოაჩენს, რომ ქართველთ არა სძინავთ გონებით!...“ სხვა წერილში, იმავე წელს სწერს:

„ჩვენმა ლიტერატურამ ორი კარგი თარგმანი იშოვნა: „ყიფიანმა გადმოთარგმნა Ромео и Джулиета, შექსპირის ტრადედია, და პე ვთარგმნე Юлий Тарентский, ტრადედია ლეიზევეცისა“...

როგორც ვხედავთ, პოეტი თრთოლვით აღევნებს ჩვენს ცხოვრებას თვალ-ყურს, რაღაც სიხარულს შეუპყრია, რომ საქართველო არა კვდება და, ამ გუნებ-განწყობილებით, ამავე 1842 წ. წერს იგი ლექსს „საფლავი მეფის ირაკლისა“. ხოლო თუ ყველა ამას დაუმატებთ რუსების ლეკებთან ბრძოლას, სადაც ქართველობა თავგადადებით იბრძოდა როგორც სისხლის ამღები, სრულიად გასაგები გახდება ის იმედიანი და შერიგებული კილო, რომლითაც ეს ლექსი არის დაწერილი.

ჩვენ ზემოთ უკვე მოვიხსენიეთ, რომ გრ. ორბელიანი, ლეკეთში, პირდაპირ სისხლისმსმელად ქცეულა, კაცი ლმობიერი და ნაზი განცდების პატრონი. ეს შეუსაბამობა ავხსენით კიდევ, როგორც „კახეთის სისხლის აღება“, რის საბუთებიც იქვე იყო მოყვანილი. ამ შემთხვევაშიც დაღესტანთან ბრძოლა ქართველობისთვის სასიხარულო იმიტომ იყო, რომ მათგან ბევრი უბედურება ახსოვდათ და ეხლა „სისხლს იღებდნენ“. და რუსის ჯარის ყოველი გამარჯვება, ქართველი კაცის გმირობა და თავის გამოჩენა, ქართველობას საღვთისაწაულო გუნებაზე აყენებდა. ამ საერთო რიცხვიდან არც ბარათაშვილი გამორჩეულა. როგორც პუშკინმა გადაპყვილა: „Клеветникам Росси“ და გამარჯვებულის თავმომწონეობით დაიძაბა:

«Кто победит в не равном споре,
Кичливый лях иль верный Росс,
Славянские-ль ручьи сольются в русском море,
Опи-ль изсякнет? — вот вопрос»...

ასევე ნიკ. ბარათაშვილმაც დიდი ექსპრესიით დაწერა ლექსი „ლაშქრობა ქართველთა კავკასზე“, სადაც პუშკინისავე მსგავსად:

«Смирись Кавказ! Идет Ермолов»-ო, დიძახა:
„ძრწოდე კავკასო, ახლო არს დღე შენის აღსასრულისა,
შეთქმულან შენზე ერთპირად ძენი ქარაღისა სრულისა,
აღებად შენგან სისხლისა, უბრალოდ დაქცეულისა,
და აღმორთმევად უწყალოდ შენს შორის ბოროტ სულისა“...

ჩვენ შეგვიძლია არ გავიზიაროთ ავტორისა და იმ დროის ქართველთა „სისხლის აღებით“ ალტაცება, ეს სხვა საკითხია, ჩვენი მოვალეობაა გავიგოთ მოვლენა, მოვეუძებნოთ მას მიზეზი და ისტორიის ჩარჩოებში ჩავაყენოთ. ჩვენი აზრით, ბარათაშვილის რუსეთთან შერიგება იმ ნიადაგზე მოხდა, რომელიც უკვე აღვნიშნეთ.

„მოვიდრეკ მუხლთა შენს საფლავს წინ, გმირო მხცოვანო-ო“, მიმართავს პოეტი ერეკლე მეფის საფლავს და თაყვანსა სცემს მის ნაანდერძებს:

„აჲ აღსრულდა ხელმწიფური აჷ ჰაზრი შენი,
და ვსჷამთ ნაყოფსა, მისგან ტკბილსა, აჷ შენნი ძენი:
ეამთ-ვითარებით გარდახევეწილთ შენთ შვილთ მიღამო
მოაქვთ მამულში განათლება და ხმა საამო...
და მუნით ზიდვენ თესლთა ძვირფასთ მშობელს ქვეყანად,
მხურვალეს ცის ქვეშ მოსამკალთა ერთი ათასად!
სადაც აქამდინ ხმლით და ძალით ჰფლობდა ქართველი,
მუნ სამშვიდობო მოქალაქის მართავს აჷ ხელი-ო“...

აქ გაუგებარი არაფერი არ არის. პირიქით, ბუნებრივია ასეთი განწყობილება, და გაუგებარი სწორედ ის არის, როდესაც ერთი საუკუნის წინა მოღვაწეებს თუ პოეტებს ავალებენ იმ პროგრამულობას, რომელიც დღევანდელ თაობას აპასიათებს. ასე რომ, ნიკ. ბარათაშვილი ეროვნულ იდეას მოკლებული მწერალი კი არ არის, არამედ მისი უდიდესი წარმომადგენელია, მხოლოდ ეს იდეა სამოქმედო გეგმა კი არ იყო, რაც პოეტს არ ევალება, არამედ არსებობას ფაქტორი, სიხარულისა და მწუხარების განმსაზღვრავი, პოეტის სიცოცხლისა და შემოქმედების შთამაგონებელი წყარო.

• • •

იქ, სადაც კიდევ არის აღდგენის შესაძლებლობა, სადაც საზოგადოებრივ ინტერესთა დონის აწევას ნათელი პერსპექტივები ეშ-

ლება, იქ პიროვნება მაინც ბორგავს და, შორეულ ოცნებით ანთებული, მაინც მოქმედებს და ვითარდება. მაგრამ თუ აღამიანმა იგრძნო, რომ მის გარშემო, პიროვნებათა ნაცვლად, ვილაც, ჰიანჭველური ინტერესებით მოფუსფუსე კაცუნები ირევხან, იგი განუდგება ამ გარემოს და მიეცემა „სულის ობლობას“.

ნიკოლოზ ბარათაშვილმა ეს ორივე მდგომარეობა განიცადა. იგი ხან ისეთ ღრმა მელანქოლიას ეძლევა, რომ გრძნობთ ჰაერის ტყვიისებურ დამძიმებას, ხან კი ისეთ ენერგიას ააფეთქებს, რომ თითქოს ჩვენს პლანეტასაც კი ეძნელებოდეს მისი დატევა. და როცა გესმით გაბატონებული აზრი, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილი პესიმიზმის წარმომადგენელია ჩვენს ლიტერატურაშიო, ერთი მხრივ, თითქოს მართალია, მაგრამ მის პოეზიას აქვს მეორე მხარეც, საიდანაც ბარათაშვილი პესიმისტი კი არ არის, არამედ სიცოცხლისა და ცხოვრების უდიდესი მოსიყვარულე. მართალია, არსებულით უკმაყოფილო, მაგრამ წარსულის სიხარულით ნიდაგ მომტკიცებულ და მომავლის იმედით ანთებული და მღელვარე. და თუ ეს ასეა. მაშ ნიკ. ბარათაშვილი პესიმისტი არ ყოფილა. აზრი, ბარათაშვილის პესიმისტობის შესახებ, ისეა განმტკიცებული, რომ ჩემი აზრი პარადოქსად მოჩანს, მაგრამ ვეცდები მის დამტკიცებას.

ყოველი ხმარებული ცნება თავიდანვე უნდა იყოს გარკვეული. ჩვენ ვცადოთ ცნება „პესიმიზმი“ გარკვევა. ფილოსოფიაში, იეზუიტმა ტრევუმ 1737 წ. შემოიტანა ტერმინი „ოპტიმიზმი“ (წარმოებულია ლათინურიდან *optimus* = საუკეთესო). ამის საწინააღმდეგოდ დაიბადა ტერმინი „პესიმიზმი“ (ესეც ლათინურიდანვე წარმოებული *pessimus* = უცუდესი), რაც წარმოადგენს ფილოსოფიური და რელიგიური მსოფლმხედველობის ისტორიულ ტიპს. ამ მსოფლმხედველობის მიხედვით, ქვეყანა თუ მსოფლიო არ ეგუება ჩვენს წარმოდგენას სასურველის შესახებ, იგი ზნეობრივად მიუღებელია და კითხვაზე: ღირს სიცოცხლე თუ არა? — უპასუხებს: „არა, არა ღირს, რადგან სიცოცხლე, ქვეყანა, უდიდესი ბოროტებაა, განუკურნებელ ტანჯვისა და უბედურების აუზი“. პესიმიზმის განმარტება ასეთია. მართალია, არსებობს კლასიფიკაცია, როგორც მაგალითად „გნოსეოლოგიური ანუ ინტელექტუალური პესიმიზმი“, „ზნეობრივი“, „ინტუიტიური ანუ პოეტური პესიმიზმი“ და სხვ., მაგრამ ამით საკითხი არ იცვლება. პესიმიზმის ლოგიკური განმარტება ერთია და კლასიფიკაცია კი პრიზმის საკითხია, თუ რა კუთხიდან შეხედავთ ქვეყანას თუ მსოფლიოს. ამ გაგებით ნიკ. ბარათაშვილი არის პესიმისტი თუ არა? ჩვენი გადაჭრილი პასუხი არის: — არა.

არაჩვეულებრივი სევდით და წყევლიადით მოცული თვალებით გიჟქერით პოეტი თავის შემოქმედებიდან, მაგრამ გამუდმებით კი არა. ზოგჯერ მის თვალებში ბავშვური სიხარულის ნაპერწკალიც გაიღვლებს, ზოგჯერ კი ისეთი ბრძოლის წყურვილით ეღვწება სახე და ისეთი აპოკალიპსური ანთება იპყრობს, რომ „სულით ობლობაზე“ ჩივილი შორსა რჩება, იქნებ ყრმობის წლებში. მაგრამ აქ ის კარ არ არის საინტერესო, რომ პოეტი ხშირად სევდიანია, არამედ ის, აქვს თუ არა პოეტს მიზანი, რომელიც ცხოვრების „ამაოებას“ სძლევს და უკეთესისაკენ ესწრაფვის? აქედან გამოიკვია ნ. ბარათაშვილის პოეტური მსოფლმხედველობის ხასიათიც.

„არ ვიცი ამ დროს ჩემს წინაშე ჩვენი ცხოვრება
რად იყო ფუჭი და მხოლოდა ამაოება-ო“.

ეს ერთ მომენტში მხოლოდ, როდესაც პოეტი სევდიან ფიქრების გასართველად მტკვრის პირად მიდის და უტკერის თუ უსმენს მის წყალთა დენას.

„ვინ იცის მტკვარო, რას ბუტბუტებ, ვისთვის რას იტყვი,
მრავალ დროების მოწაჟე ხარ, მაგრამ ხარ უტყვი-ო“.

ეს „მრავალი დროები“ პოეტს უყვარს, ეს ლამაზი წარსული პოეტს ცხოვრებასთან არიგებს.

„შენი მოთქმანი, კაეშნის ხმანი,
ხანცა ოხვრანი, ხანც ამოსკვნანი,
წარსულთა დროთა მოგონებითა სულს აფიქრებენ.
ში ჩონგურო, ნეტავი ოდეს,
ხმა მხიარული შენგან მსმენოდეს,
რომ უეუმყროდეს მე სევდიანსა გულისა სენი!“

ან კიდევ: „გულ-ამოსკვნით ვიგონებ მე, დღეთა ჩემთა ბედნიერთა-ო“ და სხვ.

ნიკ. ბარათაშვილს აწმყო მოპბერს მელანქოლიას. „დამქროლა ქარმან სასტიკმან-ო“, გოდებს პოეტი აწმყოზე და ბოროტ სულს, რომელიც ასდევნებია, მიმართავს:

„სულო ბოროტო, ვინ მოგიხმო ჩემად წინამძღვრად,
ჩემის გონების და სიცოცხლის შენ აღმამფოთრად,
მარქვი, რა უყავ, სად წარმიღე სულის მშვიდობა-ო“.

პოეტი ნდობით შეხვედრია ცხოვრებას, „ყმაწვილის ბრმა სარ-
წმუნობით“, მაგრამ იმედთა გაწბილება უნახავს. აქედან წარმოს-
დგება მისი სასოწარკვეთა, უიმედობა, ქვეყნისადმი მძულვარება,
ე. ი. პესიმისტურ განწყობილებათა მთელი გამა.

პოეტს მიზანტროპიაც იპყრობს. „ვინც მაღალი გრძნობის ნე-
ქონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო, ვისი სულიც განვითარებული მე-
გონა, მას სული არა ჰქონია; ვისიცა გონება მრწამდა ზეგარდმო
ნიჰად, მას არც თუ განსჯა ჰქონია; ვისიცა ცრემლნი მეგონებოდნენ
ცრემლად სიბრალულისა, გამომეტყველებად მშვენიერის სულისა,
თურმე ყოფილან ნიშანნი ცბიერებისა, წვეთნი საშინელის საწამ-
ლავისა! სად განისვენოს სულმა, სად მიიღრიკოს თავი-ო“ და დას-
ძენს:

„ძნელი არის მარტოობა სულისა,
მას ელტვიან სიამენი სოფლისა,
მარად ახსოვს მას დაკარგვა სწორისა,
ოხერა არის შვება უბედურისა-ო“.

ამ მიზანტროპობაში ბაირონისებური ხმა გვესმის. ეს უკანასკ-
ნელი ხომ წერდა: „იმას, რომელმაც კაცი კარგად გაიცნო, არ შეუ-
ძლიან მოეპყრას სხვა გვარად, თუ არა ზიზღითა და მძულვარები-
თაო“. მაგრამ ეს „კაცთმოძულეობა“ დიდხანსა ყოფნის ჩვენს პოეტს?
არა. მას უყვარს ადამიანი, ცხოვრება. მის პერიოდულ მიზანტრო-
პობაში არ არის დემონიური რამ დასაწყისი. მისი ადამიანთადმი სი-
ძულვილი ღროულია, ზედმეტად ადამიანური; იგი თავის სულის
სიღრმეში ციურ მელოდოებს ინახავდა და მისი უკმაყოფილება არ-
სებულთ მთინე წმიდაა და უმანკო. ამიტომ არის, რომ პოეტი იმე-
დიანად გასცქერის მომავალს, სადაც ეგულება თავისი საძიებელი.

„პოი საღამოვ, მყუდროვ, საამოვ,
შენ დამშთი ჩემად საუგეშებლად,
როს მკმუნვარება შემომესევის,
შენდა მოვილტვი განსაქარებლად!
მწუხრი გულისა, — სევდა გულისა, —
ნუგეშსა ამას შენგან მიიღებს,
რომ გათენდება დილა მზიანი,
და ყოველს ბინდსა ის განანათლებს!“.

პოეტი უხმობს თავის „ბედის ვარსკვლავს“, რომელიც მრისხა-
ნებს, მაგრამ პოეტის სიყვარულს მისდამი კი ვერა ჰკლავს. „ხშირა-
და მკლავო“, მაგრამ მთინე იმედი აქვს, რომ ეს საბოლოო არ არის,
რომ ოდესმე „მოციმციმდება“, „გამოიღარებს“ და სიყვარულით ავ-
სილი მიმართავს:

„მოციმიძი, მოდი, გამოშედარე,
შენგან ბნელი გული გამოშედარე,
კვლავ ციური ცეცხლი გარ-შოისარე,
ნაბერწყალნი ეშხისა მოშაყარე“.

ეს იმედი და მომავლის სიყვარული კერძო ხასიათისა როდია, როგორც ეს ბევრსა ჰგონია. აქ ეროვნული აღდგენის პერსპექტივაა, რადგან, როგორც ზევითაც მოვიხსენიეთ, მისი მეობა საქართველოსაგან განუყრელია.

„დამქროლა ქარმან სასტიკმან, თან წარმიტანა ყვაილი,
მაცხოვრებელი სიცოცხლის, სუნნელებითა აღვსილი!
იგი ნიადაგ ციურთა ცვართაგან იყო ნამილი;
დრომ უქაშურმან აწ ცრემლით შესვარა მისი ადგილი!
აწცა თუ სადმე ვიხილავ მისს ფურცელს, მისსა დანაქნობს,
მოძულეებული სიცოცხლე მყისვე კვალადცა დამატკობს-ო“.

და მომავლისაკენ თვალუმბიპრობილი პოეტი ტიტანისებურ ძალას იჩენს. მას უნდა რაც შეიძლება მაღლე მოიშოროს საძაგელი სინამდვილე.

ირგვლივ „მყუდროება“ შემოვლებული, იგი საკუთარ სულის განგაშს უგდებს ყურს და ყოველთვის თავის გუნებაზე ააწყობს. ეს შეურიგებლობის და ბრძოლის სტიქიონი ნიკ. ბარათაშვილმა „მერანში“ გადაშალა. ეს ლექსი უდიდესი მიღწევაა არა მხოლოდ ჩვენი ლიტერატურის ქვეყანაში, არამედ მსოფლიო ხელოვნებაშიც. იგი ამართულია, როგორც მუდამ მღელვარე სულის უძლიერესი მონუმენტი. ამ ლექსში ყველაფერი გამძაფრებულია, დინამიკა პირდაპირ გეოლოგიური ძალისაა, საზღვართა გადალახვის უდიდესი მაგალითია. ლექსის გრძელ სტრიქონებში იდეები ერთმანეთს ეფინებთან და ისეთი აჩქარებით სცვლიან ერთმანეთს, რომ გგონია, თითქოს ქვეყანა ილექებოდეს რაღაც საშინელი კატასტროფით. ტაეპი ტაეპს მისდევს „არაგვისპირული“ სიმღერის მსგავსად, ყოველი მუხლის ხმა მალლა იწევს, რომ ზარიანი გრილით გათავდეს ეს რაღაც პრომეთესებური ლოცვა თუ ანათემა. მსოფლიო ლიტერატურაში იშვიათია ისეთი დიდი დინამიკით თუ ექსპრესიით შესრულებული ლექსი, როგორც „მერანია“.

იგი შეიძლება პოეტის მთელი მსოფლმხედველობის და გუნებ-განწყობილების სიმბოლოდ ჩათვალოს. აქვე ტყდება მისი ფიქრი წარსულზე და მთლიანად მომავლისკენ გადაექანება. აწმყო არ უყვარს. სძულს კიდევ იგი, რადგან „ვერსად ააგო სიყვარულის წმიდა ლამპარი“ და დადიოდა „ობოლ სულად“, „მწირი მიუსაფარი“. მხოლოდ ბუნება და კოსმიური ძალებიღა იფარებენ ღელვილ პოეტს.

და თუ აქამდე მტკვრის პირას მილიოდა „ფიქრთ გასართველად“,
ან მთაწმიდას მიაშურებდა შავ ფიქრთა ლეგიონის მოსაშორებლად,
ეხლა ეს დაბლობები აღარ აკმაყოფილებენ და ამბობს:

„მხოლოდ ვარსკვლავთა თანამავალთა ვამცნო გულისა
მე საიდუმლო“.

მას სურს მთლად შეუერთდეს ბუნებას და სადავე მიშვებულ
მერანს მიმართავს:

„გასწი მერანო, შენს ჰენებას არ აქვს სამძღვარი,
და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი შავად მღელვარი-ო“.

მაგრამ ეს ისეთი ძალით არის თქმული, ისეთი ექსპრესიით არის
დაწერილი, რომ ყოველი ფრაზა შეუპოვრად ბობოქრობს, ფოლა-
დის ხმით იმტვრევა და ვაგნერიანებური აწყვეტილი მუსიკით გაღე-
ლვებთ და ტანში გზარავთ.

„გაჰკვეთე ქარი, გააპე წყალი,
გარდაიარე კლდენი და ღრენი,
გასწი, გაჰკურცხლე და შემიმოკლე
მოუთმენელსა სავალნი დღენი.
ნუ შეეფარვი ჩემო მფრინავო,
ნუცა ყინეასა, ნუცა ავდარსა,
ნუ შემობრალე დაქანცულობით
თავ-განწირულსა შენსა მხედარსა.“

ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში,
ჩემთა წინაპართ საფლავებ შორის,
ნუ დამიტროს სატრფომ გულისა,
ნულა დამეცეს ცრემლი მწუხარის,
შავი ყორანი გამითხრის საფლავს,
მღელვითა შორის ტიალი მინდვრის,
და ქარიშხალი ძვალთა შთენილთა,
ზარით, ღრიალით მიწას მომაყრის“...

თითქოს მზაკვრობასა ჰგავს ამ ლექსიდან ადგილების ამოღება.
აქ სასვენი ნიშნები არც კი უნდა. ეს დიადი მდინარეებაა, რომელიც
ერთი გიგანტური ამოსუნთქვით უნდა ითქვას.

რა უნდა ჩვენს პოეტს, ასეთი გაშმაგებით საით მიუშვა თავისი
„უგზო-უკვლოდ“ მფრინავი მერანი? „გარდამატარე ბედის სამძღვა-
რი-ო“. ეს ის აწყყოა, რომელსაც პოეტი არ დაემორჩილა და მერა-
ნიც იმ მომავლისაკენ მიუშვა, რომელსაც მოუთმენლად ელოდა —
„და შემიმოკლე მოუთმენელსა სავალნი დღენი-ო“.

აქ ბრძოლისა და მარად შეუთრგებლობის ბრწყინვალე აპოლოგიაა. მაგრამ შემცდარი იქნება, ვინც ამ ლექსში ვიწროდ გაგებულ ინდივიდუალიზმს დაინახავს. მისი კაცთმოძულეობა მხოლოდ იმ თაობაზე ვრცელდება, რომელიც გარს ეხვია, მოდუნებული, შერიგებული და წაჩოქებული. თორემ მოძმე უყვარს, ამ მოძმის სახით უყვარს თავისი ქვეყანა და ამ კოსმიურ „ექსპედიციის“ საბოლოო მიზანიც ეს არის:

„უღად ხომ მაინც არ ჩაივლის,
ეს განწირულის სულის კვეთება,
და გზა უვალი, შენგან თელილი,
მერანო ჩემო მაინც დარჩება,
და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა,
სიძნელე გზისა გაუადვილდეს-ო“.

ეს კაცისადმი სიყვარული და მის ბედზე ზრუნვა ბარათაშვილის ზნეობრივი მსოფლმხედველობის ქვაკუთხედი, და უკიდურეს მელანქოლიურობის დროსაც კი მცნებას იძლევა:

„არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნოს!..“

ამ ლექსის შემდეგ, შეიძლება ნიკ. ბარათაშვილის პესიმისტობაზე ლაპარაკი? სულ სხვაა, რომ ვსთქვათ: პესიმისტური კილო აქვსო, ხოლო რომ პესიმიზმი ნ. ბარათაშვილის მსოფლმხედველობა არ არის, — ეს აშკარაა.

პესიმიზმი კი არა, აქ ისეთი სიცოცხლის წყურვილია და ისეთი გამარჯვების მოლოდინი, რომ მთელს ჩვენს ლიტერატურაში არც ერთ მწერალს არ გამოუჩენია ასეთი ტემპერამენტი.

ამბობენ, რომ მიცკევიჩის „ფარისის“ გავლენის ქვეშ არის „მერანი“ დაწერილი. მაგალითად, კიტა აბაშიძე სრულიად გარკვევით და კატეგორიულად წერს: „ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ეს ლექსი დაწერილია მიცკევიჩის „ფარისის“ მიმსგავსებით-ო“.

ჩემის აზრით, ეს დებულება შემცდარია. სულ სხვა ჟანრით, სხვა იდეოლოგიით და სხვა განცდებით არის დაწერილი პოლონელი პოეტის ლექსი და სულ სხვა არის ბარათაშვილის „მერანში“ ნაჩვენები ქვეყნის განცდა, მსოფლმხედველობა და სხვ.

მიცკევიჩის „ფარისის“ გავლენის შესახებ იმდენი ულაპარაკიათ და უწერიათ, რომ ნებას ვაძლევ ჩემს თავს ამ საკითხის წინ ოდნავ შევჩერდე და ქართულ ლიტერატურაში გაბატონებული აზრი, რომ „მერანი“ არის მიცკევიჩის „ფარისის“ მიხედვით დაწერილი, კარგად გავსინჯო. კიტა აბაშიძე გადაჭრით რომ აცხადებს:

„ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ეს ლექსი დაწერილია მიცკევიჩის „ფარისის“ მიმსგავსებით... ჩვენს მგოსანს ნასესხები აქვს არაკი ლექსისა, ეგრედ წოდებული პოეტური ეპიტეტებია“ და სხვ. ეს უნდა ვნახოთ. „ფარისის“ სიუჟეტი ასეთია: პოეტი მოგვეთხრობს არაბი მხედრის მოგზაურობას უდაბნოში. ცხენი მიცურავს ამ მშრალი ზღვის შუა:

«Шибче! Шибче! он скользит,
До песку едва касаясь,
Дальше! Дальше! Поднимаясь
С вихрем пыли, он летит»..

პალმები ამაოდ ეპატიეებიან თავის ჩრდილში, ცხენი ყურს არ უგდებს. პალმას შერცხვება და დასცინის მხედრის გამბედაობას. შემდეგ, დარაჯად მღგარი კლდეები ემუქრებიან და ამბობენ:

«Сумасброд, куда он мчится,
Там, куда он полетел,
Голове его не скрыться
От палящих солнца стрел»...

შემდეგ სვავი შეხვდება, რომელიც დარწმუნებულია, რომ ხელია ჩაიგდებს და საჭმელი ექნება.

«Будет, труп,
Конь тот глуп, и всадник глуп».

სვავი და მხედარი პირისპირ შეხვდებიან, მაგრამ პირველი მარცხდება და მოშორდება.

შემდეგ ღრუბელი ემუქრება ქართან ერთად, მაგრამ იმასაც არ მიაქცია ყურადღება, გაასწრო... შემდეგ მხედარი აცქერდება უდაბნოს და ქვიშაზე, კვალს ამჩნევს. ჰხედავს ცხენების და მხედრების ჩონჩხებს. ეს ალბათ დაღუპული ქარავნებიაო. აგერ აქლემის ხერხემალზეც კაცი მჯდარა... და მშრალი ქვიშაც ეუბნება:

«Сумасшедший бедуин,
Ты куда летишь один?»

ახლა ქარიშხალი გამოჩნდება და ისიც დაღუპვით ემუქრება. იმართება ბრძოლა. ქარიშხალი მარცხდება. ამის შემდეგ მხედარი ისვენებს.

«Здесь отдых! Гордо здесь взирает бедуин
На звезды; да и те, очами золотыми
Все смотрят на меня»...

და თავდება ლექსი:

«Когда пчела свое лишь жало углубляет,
 То в месте с жалом тут и сердце оставляет:
 Как мысль моя едва на небо унеслась.
 То и душа за пей умчалась в тот-же час»...

განა ამ ლექსისა და „მერანის“ ფაბულა ემსგავსებიან ერთმანეთს? აქ აღწერაა, „მერანში“ კი წაღილია, „ფარისი“ უფრო ეპიკაა, „მერანი“ კი — ლირიკა. არც იდეური მსგავსებაა, არც პოეტური სახეების ნათესაობა, არც ეპითეტები და სხვ. ერთი სიტყვით. ბარათაშვილის „მერანში“ ადამ მიცკევიჩის „ფარისის“ კვალის მოქებნა, ჩვენი აზრით. ყოველად გაუმართლებელი პედანტობაა. იონა შეუნარგიას მიერ უსაფუძვლოდ წამოყენებული მოსაზრება, რომელიც შემდეგ ჩვენს ლიტერატურაში განმტკიცდა კიდევ და დოგმატიურად კიბა აბაშიძემაც დაადასტურა, საბოლოოდ უნდა მოიხსნას. სწორი მოსაზრება გამოთქვა გიორგი ჭავჭავაძემ და დაამტკიცა, რომ მიცკევიჩის ფარისი კი არა ჰქონდა მაგალითად ბარათაშვილს, არამედ გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელო“. მიგნება სწორი არის, მხოლოდ, ჩვენის აზრით, „მერანი“ არის „სადღეგრძელოს“ ერთი მუხლის საპასუხო. ეს გაბაასება პოეტთა შორის ჩვენს ლიტერატურაში ტრადიციულად არსებობდა, და ნიკ. ბარათაშვილმაც ეს ლექსი გრიგოლ ორბელიანს გაუგზავნა საპასუხოდ. აქ ხომ მხედრის სახით ნაგულისხმევია ილია ორბელიანი, გრიგოლის ძმა. რომელიც შამილთან იბრძოდა. ეს ილია ორბელიანი ბარათაშვილმა იგულისხმა თავისი მხედრის სახით, რომელიც არაფერს უშინდებდა, ოღონდ „მომძესა თვისსა სიძნელე გზისა გაუადვილოს“. ამის შესახებ, ნიკოლოზ ბარათაშვილი გრიგოლ ორბელიანს სწერს: — „ილიკო ყოჩაღად ყოფილა. Он теперь предметом разных анекдотов. — ზოგჯერ ამისთანა შემთხვევაც კარგია კაცის სიცოცხლეში... Вот что поет думает за Илнко: „მირბის, მიმაფრენს უგზო-უყვლოდ ჩემი მერან“ (მოყვანილია მთელი ლექსი). არ ვიცი. ეს ლექსები როგორ მოგეწონება. აქ კი ბევრი ცრემლი, ტყუილი და მართალი დაინთხა ამის წაკითხვაზე. რასაკვირველია იმიტომ, რომ ამას ამბობს ილია ტყვეობაში, და არა მე. — ილიას დაჰყვარა რომ შევიტყუე, სწორედ გითხრა, ძალიან შევწუხდი. ასე რომ, სამოდლე გაბრუებული ვიყავ ათასის სხვა და სხვა უცნაურის ფიქრებით და სურვილით, და რომ ეკითხათ ჩემთვის, მეც არ ვიცოდი, რა მინდოდა. ბოლოს მესამე დღეს ეს ლექსები დავწერე და თითქოს ამან რაღაც შევბამოცაო. ვცდილობ, რომ ილიკოს როგორმე მივაწოდო; ვიცი გულში ჩაიციხნებს და არ იქნება, რომ არა ენუგეშოს-რა“. აშკარაა, რომ „მერანის“ გამომწვევი მიზეზი სულ სხვა

არის და ასეთი წუხილის დროს აკადემიური სიღინჯით მიბაძვა და მიცკევიჩის „ფარისის“ ნიმუშად დადება ყოველად წარმოუდგენელია. მაშინ გრ. ორბელიანსაც მიცკევიჩისთვის მიუბაძავს, თუმც „საღლეგრძელო“ „ფარისზე“ აღრე არის დაწერილი. „საღლეგრძელოში“ კი მოცემულია „მერანის“ ყველა თემა.

„ვამ თუ ჩემგან უდროდ შავ-ბედმან,
აქ ჭანშიშადა მეც აღსასრული
ვამ თუ მოვკვდე მეც ობოლ-მწირად,
გულს არ დამეცეს სატრფოსი ცრემლი,
არ მესმას მისი ხმა ნუგეშისა,
სიკვდილის ჟამას დამატკობელი,
არა ვემთხვიო ბავით, ძლივს ცოცხლით,
უკანასკნელად მშვენიერს მის გულს,
რომ სახე მისი თვალთა დახშულმან
თანა წარვილო იმიერ სოფელს —
მუნ საშეებელად, მუნ სანუგეშოდ,
და რათა მითვე ვსცნა უკვდავება!...
რაა გინდ მოვკვდე! მაინც შენდამი
სულს სიყვარული თანა წარჰყვება!...“

ეს არის მხედრების ეჭვი, რომელთა თავ-გადადება აპოგეამდე არ მისულა და აზრს კიდევ დიდი ადგილი აქვს დათმობილი. ისინი, რასაკვირველია, ამ მსხვერპლს არ უშინდებიან, მგარამ ვერთგვარი სინანული, მაინც ამ ცხოვრებასთან აკავშირებს. ბარათაშვილის მხედარს კი ყველაფერი უარუყვია და გრიგოლ ორბელიანის „ვამ თუ“-ს უპასუხებს კატეგორიული „ნუ“-თი.

„რაა, მოვშორდე ჩემსა მამულსა,
მოეკლდე სწორთა და მეგობართა,
ნულა ვიხილავ ჩემთა მშობელთა,
და ჩემსა სატრფოს ტკბილმოუბარსა.

.....
ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში,
ჩემთა წინაპართა საფლავებ შორის,
ნუ დამიტროს სატრფომ გულისა,
ნუ-ღა დამეცეს ცრემლი მწუხარის.

.....
სატრფოს ცრემლის წილ, მკვდარსა, ოხერსა
დამეცემიან ციურნი ცვარნი...
დაე მოვკვდე მე უპატრონოდ მისგან ოხერი,
ვერ შემაშინოს მისმა ბასრმა მოსისხლე მტერი!...“

როგორც ვხედავთ, აშკარაა, რომ ბარათაშვილი გრიგოლ ორბელიანს, ილიას პირით, პასუხს აძლევს „საღლეგრძელოს“ მხედრე-

ბის სტილით. მაშასადამე, „მერანი“ გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებას უახლოვდება, როგორც პირველ წყაროს.

• • •

„მერანი“, იდეურადაც და ტემპერამენტის აესილობითაც დაკავშირებულია ლექსთან „ნაპოლეონ“. ჩვენი პოეტი აქაც აჩენს თავის გმირულ სულს, რომელიც არაჩვეულებრივი ნებისყოფის ადამიანებს ეთაყვანება. ქართულ ლიტერატურაში ნიკ. ბარათაშვილი ერთადერთი პოეტია, რომელმაც შეიგნო და განიცადა ამ დიდი ადამიანის ბუნება. მან შორეულად შეიყვარა იგი და მის არსებაში გადაიტანა ის წადილებიც, რომელიც ჩვენს პოეტს აღძვროდნენ. ამ ლექსში იშვიათი ოსტატობით და განცდების სიღრმით არის გადმოცემული მისწრაფებათა დაუსრულებელი მისტიკა, ადამიანის „აღუვსელობის“ ტრაგედია, რამაც ნაპოლეონის სახით კპოვა უდიდესი გამოცხადება. „მანც რა არის ჩვენი ყოფა, წუთისოფელი, თუ არა ოდენ საწყაული აღუვსებელი“, — ეს პრობლემა არ ასვენებდა ჩვენს პოეტს და ნაპოლეონშიც ეს დაუსრულებელი მღელვარება და ვულკანისებური ტემპერამენტი აოცებდა და ახარებდა. თითქოს იყო რაღაც სულიერი ნათესაობა ჩვენს პოეტსა და ნაპოლეონს შორის. ნიკ. ბარათაშვილი გრძნობს, რომ ნაპოლეონში რაღაც დიდი იდეა ტორტმანებს, რომ რაღაც ახალი პრინციპები მოუტანა კაცობრიობას ამ აპოკალიპსებურ ანთებით შეპყრობილმა „ზე-კაცმა“.

თავისი ამოუცნობი ხასიათის წყალობით, ნაპოლეონი რაღაც მითოლოგიურ პიროვნებად იქცა. ელბისა და წმ. ელენეს კუნძულებიდანაც კი, იარაღაყრილი იმპერატორის აჩრდილი შიშის ზარსა სცემდა ევროპის გვირგვინოსნებს. ყველა რაღაც არაჩვეულებრივი გამძაფრებით განიცდიდა ამ კაცის არსებობას. საფრანგეთში იმისი კულტი შეიქმნა. მისი ელბიდან გამოპარვა და პარიზში შესვლა ზო! ზღაპარს აღემატება. ბურბონების ჯარები რომ თოფის გაუსროლად დაამარცხა და მთელი საფრანგეთი გადასერა საქაწაულებრივ. გერმანელებს არ უყვარდათ ნაპოლეონი, მაგრამ მის ზე-კაცურ ძალას პატივსა სცემდნენ. გეტე მის სახელს ყოველთვის მოწიწებით ახსენებდა. ინგლისელებს სძულდათ ნაპოლეონი, ვერ აეხსნათ მისი ზღაპრული პიროვნება და მის დალუპვას ცდილობდნენ. რუსეთს იგი ანტიქრისტიდ მიაჩნდა და დერჟავინი აპოკალიპსის მხეცს ადარებდა. პროფესორები კაბალისტურად ხსნიდნენ მის სახელს და გამოჰყავდათ 42 რიცხვი. პოლონელები ნაპოლეონზე ლოცულობ-

დნენ. ერთი სიტყვით, ამ კაცმა ყველგან გამოიწვია გონებრივი მოძრაობა. საქართველომაც მიიღო მონაწილეობა ამ ისტორიულ მოვლენაში და ისეთი მონუმენტი აღუმართა, როგორც ნიკ. ბარათაშვილის ლექსია, რომელიც, ნაპოლეონის შესახებ შექმნილ ლიტერატურაში, ერჩევა როგორც ერთი უმძლავრესი ლექსთაგანი.

ნაპოლეონი ჯერ ისევ წმ. ელენეს კუნძულზე ცხოვრობდა გაძევებული და ოკეანეზე ძლიერად მღელვარებდა, როდესაც პოეტებმა ლექსები მიუძღვნეს. ნაპოლეონი გაცილებით უფრო გაიზარდა სიკვდილის შემდეგ, და ნიკ. ბარათაშვილიც, 17 წლის თავზე, ნაპოლეონის დიდებასა წერს:

„მაგრამ მე გვაში სული ვერა მომთავსებია,
მითხზავს გვირგვინსა დიდებისას მე თვითონ ბედი,
ხოლო მე უნდა მას მოეახლა შარავანდედი,
ჟამი ჩემია და ჟამისა მე ვარ იმედი!“

—
„მაგრამ ვინ იცის, იქნება რომ ბელსაც მოესწყინდე,
და სხვა მან ჩემის სახელითა დაავიჯვინოს!...
არა, არა მწამს, რომე ბედმა მე შიორგულოს:
მე მან გამზარდა, და თვისს გაწრთინის რალა მიხერხოს?“

—
„ვერა გაუძლებს ნაპოლეონ მეტოქეებსა,
რა გინდ ძლიერად, მეცნიერად ვინ ხელმწიფებდეს,
მაინც მე იგი ვერ ვითვისო, ვერ ჩემოდნობდეს,
თვითონ სამარეც მევიწროვოს, თუ ტოლი მყავდეს!“

• ასე ალაპარაკებს ნაპოლეონს ჩვენი ლირიკოსი. აქ ყოველი სიტყვა ისეთი ტკივილებით არის დაწერილი და ისე მძლავრად არის განცდილი, რომ გარდა ნაპოლეონის საოცრებისა და „ბედის“ ენიანობისა, ჩანს ნიკ. ბარათაშვილის უზარმაზარი ენერჯია, ღრმა ინტელიცია და ნათელი აზრი.

„ბევრი ღრო გავა, რომ ჯერ ბევრი ვერ ვსცნათ ჩვენ მისი,
თვითონ სიკვდილიც მას უებროთ აღმოგვიჩინებს:
დამქრალი ცეცხლი და ზღვის ლელვა წარმოგვიდგინებს
მისს ცეცხლსა სულსა და ზღვა გულსა განსაყირველებს.“

„მერანითა“ და „ნაპოლეონით“ ნიკოლოზ ბარათაშვილი გამოვიდა სულიერი პროტრაციის და მოღლილობის მდგომარეობიდან. ამ ლექსებში გამოსავალი იპოვა მელანქოლიის ბნელ კოშკში დამწყვდეულმა მისმა სულმა, ბრძოლის ორგიაზმში დაღუპა სევდა ადამიანის სიპატარავით გამოწვეული და პიროვნების სიამაყე, დაუცხრომელი სული, მიუშვა მუდმივი ბრძოლისა და დაუსრულებელ გამარჯვების გზაზე.

ჩვენ ზემოთ უკვე ვთქვით, რომ ბარათაშვილი პესიმისტი კი არ არის, არამედ სევდიანი პოეტი, რომელმაც იცის სიხარულიც და სიცოცხლის მაღალი ღირებულებაც. მისი სევდიანობა აწმყოს მიერ არის გამოწვეული, ხოლო ამ აწმყოშიც პოეტი ასკეტობის გზაზე კი არ დამდგარა, ჩაილდ პაროლდის ტანსაცმელში კი არ გამოხვეულა, რომ აღარ მიკარებოდა სიყვარულის ლამაზი ხელი. არა, ბარათაშვილი თავის ეპოქასთან შერთული იყო. იგი გარეგნულად კი არ ატარებდა ქართულ ქულაჯას, არამედ სულშიც ზრდიდა იმ გრძნობებს, რომელნიც მუდამ ახალგაზრდად ინახავდნენ ქართულ მოდგმას. და როგორც პოეტი, იგი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ქართული ლიტერატურის ტრადიციებთან, სადაც ცრემლი არ გამოლეულა, მაგრამ არც თუ სიყვარულის ყვავილები დამტკნარა. ეროსი, ყოველმხრივი გაგებით, მუდამ იყო ჩვენი სინამდვილის და ზმანების წყარო, შთამაგონებელი ძალა, და ბარათაშვილის პოეზიაშიც მას დიდი ადგილი აქვს დათმობილი. განსაკუთრებით ქალისადმი ტრფივალს ბარათაშვილმაც პოეზიის კოშიკ აუგო და რაინდულად უმღერა. ალექსანდრე ჭავჭავაძის და გრ. ორბელიანის გზა ნიკ. ბარათაშვილმაც განაგრძო და მეგობრებს მიმართა:

„აჰყვეით სოფელს, შეურჩენელს და მომღერალსა,
 ნუ მოარიდებთ სიყმაწვილეს ტრფობისა ალსა!
 სასაცილოა ბერი კაცი რომ ყმაწვილობდეს,
 და საბრალოა, როს ჭაბუკი ბერიკაცობდეს!“...

პოეტი უხმობს თავის „ვარსკვლავს“, რომ უკუყაროს სევდა და მიაყაროს „ნაპერწყალი ეშხისა“. და თუ გრიგოლ ორბელიანის ეროტიული მუზა იყო ალექსანდრე ჭავჭავაძის ქალი ნინო, ბარათაშვილს „ღიმილით ესალბუნებოდა“ იმავე ალექსანდრე ჭავჭავაძის მეორე ქალი ეკატერინე. რომელსაც მშვენიერთა ხელმწიფეს უწოდებდნენ. პოეტი მიმართავს:

„ხმით მშვენიერთ,
 ტკბილის სიმღერით,
 პაეროვანო, სულს ელხინები,
 თვალთ არონინებ,
 გულს დააწყლულებ
 და ღიმილითა ესალმუნები!“...

მასვე უძღვნის ულამაზეს ლექსს „საყურე“, რომელსაც ნატვ-
რით მიმართავს:

„ნეტავი იმას,
ვინც თავის სუნთქვას
შენსა ჩრდილშია მოიბრუნებდეს!“.

პოეტს ადევნებს ეს პატარა სამკაული, რომელიც პლასტიუ-
რად ირხვევა და ლამაზი ქალბატონის ყურთან „ეთამაშება თავისა
აჩრდილს“.

„ზი საყურეო,
გრძნობით ამრეო,
ვინ ბაგე შენს ქვეშ დაიტკბარუნოს?
მუნ უკვდავების
შარბათი ვინ სვის?
ვინ სული თვისი ზედ დაგაკონოს?“.

ამ პატარა ლექსში გამოხატულია ჩვენი პოეტის მეტად მდიდა-
რი მხატვრული ბუნება, რომელიც პატარა ნივთის რხევაშიც კი
სილამაზის ქვეყნებს აჩენს და სიყვარულს განიცდის როგორც
პლასტიკას. იგი ლამაზ სხეულს ძველი ჰელინიკითა გრძნობს და
სულის პრიმატს, რაც ქრისტიანობამ განამტკიცა, არ აღიარებს.

ჩვენს მწერლობაში კი უფრო სხვა შეხედულებაა განმტკიცე-
ბული. „იგი უგალობს სიყვარულში მას, რაც კი რამა აქვს ამ
გრძნობას იდეალური, ღვთაებრივი, უზენაესი და უკვდავი-ო“,
სწერს კიტა აბაშიძე და ცდილობს ეს „ხორციელი“ სიყვარული,
მაინც რაღაც არამიწიერ ლეჩაქში გახვიოს. „მართალია, ბარათა-
შვილი ხანდახან იმ სიყვარულსაც დამღერის, რომელიც ქართულ-
მა ლიტერატურამ სპარსეთის კულტურის ზეგავლენით შეითვისა,
და რომელიც „მგრძნობელობას“ სიყვარულისას, მის ხორციელ
მხარეს შეეხება; მაგრამ ამასაც რაღაც უცნაური, ზეციური, არა-
მიწიერი ფერი მისცა მან“¹.

„არა, სულ სხვა სფეროში დასცურავდა მისი სიყვარულის
გრძნობა“-ო,— წერს გიორგი ჭავჭავაძე. — „თუ ზემო-ხსენე-
ბულნი მგოსანნი ტუჩთა, ბროლ-მკერდთა, თმა გიშერთა, გიშრის
ტბათა მოისართა, ჭარასავით გამწკრივებულს წამწამების, და
შვილდსავით მოკაკულის წარბების, ალვის ხესავით და ლერწამსა-
ვით აყვანილის საროს ტანის ქებაში იყვნენ... ნ. ბარათაშვილს ამის-
თანა სიყვარულს ვერ ააწერინებთ. ძველი მიმართულების მწერალი
სიყვარულს ასწერდა არა სულიერ თვისების და ხასიათის მიხედ-

¹ კიტა აბაშიძე. ეტიუდები..., წ. I, გვ. 71.

ვით, არამედ დახატავდა მის ფიზიკურ სილამაზეს, ბარათაშვილი კი იშვიათად აგვიწერს ხორციელს სილამაზეს¹-ო. აქ, რასაკვირველია, ის ცრუმორწმუნეობა გვესმის, რომელიც ქრისტიანობამ დაამყარა და ღღემდე კაცობრიობას მისდევს საშინელი გაფრთხილების სახით: „უკვდავება არ დაჰკარგო, წუთი-სოფლის გულისათვის“ (ი. ჭავჭავაძის სიტყვებია), ე. ი. სხეული არ არჩიო სულსაო. მაგრამ აქ გონების ძალდატანებაა, რასაც ადამიანის ესთეტიკური სინდისი ვერ ურიგდება და კვლავ განაგრძობს ლამაზი სხეულის თაყვანისცემას. ქართველი ერი ამ ცრუმორწმუნეობის გარეშე იყო დარჩენილი, რასაც ამოწმებს ღღემდე შენახული ანდაზა: „ლამაზმა მცემოს-ო“. ჩვენი ძველი მწერლებიც ამ სხეულს აღიდებდნენ და ბარათაშვილმაც არ უღალატა თავის ეროვნულ და პოეტურ მოდგმას. პირიქით, მან ეს ხორციელი სილამაზის ტრფიალი ისე გაამახვილა და იქამდე გაბედა, რომ ლამაზ ფეხსაც კი ხოტბა შეასხა, რაც მანამდე არა გვხვდება.

„ამა სიტყვაზე ვარდი ღაწვთზედ მყის აეფურცლა.
 ამ ღროს ნიაჲმაც თეთრი კაბა მიმოუქროლა,
 და ბუდეშური მის ფეფები ლამაზად მოჩნდა,
 რომელთ სიამით ცნობა ჩემი წარიღეს თვისდა“.

(„ღამე ყაბახზედ“).

და თუ პოეტი იტყვის: „მშვენიერება გაქვს ცისიერო უხრწნელი“-ო, ეს სიტყვა-სიტყვით კი არ უნდა იქნეს გაგებული, არამედ აქ უბრალო პოეტური გადაჭარბებაა, რომლის გარეშე ხელოვნება არც არსებობს. თორემ რა დასაჯერებელია, რომ რაღაც „ზეციურს“ გულისხმობდეს პოეტი, როდესაც ამბობს:

„მიყვარს თვალები მიბნედილები,
 ეშხისა ცეცხლით დაქანულულები“.

აქ „სული“ კი არა „ხორცია“, აქ განყენებული იდეა კი არა. სამეგრელოს დედოფალია აღწერილი, ისევ ის ეკატერინე, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლამაზი ქალი. საკმარისია ნახოთ ამ ქართველი „მადონას“ პორტრეტი, მისი მეფური ტან-დაჭერა და მართლა „მიბნედილი თვალები“, რომ გაიგოთ, თუ რა განცდებით დაწერა ეს ლექსი ჩვენმა პოეტმა. აქ სული და იდეა კი არა, მთელი ქვეყნის სიბრძნის და რელიგიების მსხვერპლად მიტანა შეიძლებოდა ამ სილამაზის წინაშე.

¹ ნიკ. ბარათაშვილი. ლექსები, 1922 წ., გვ. 167—168.

„წენნი დალანი ყრილობენ გველად,
სპეტაკს მკერდზედა, ტრფობისა ველად,
და თვალთა ჩემთა ადავიშებენ,
ხან ნუგეშისთვის, ხან დასაწველად“.

„ოდეს ნიავე ლამაზს დალალებს
მიგიშლ-მოგიშლის და სიაშოვნებს,
მაშინ ჩემს თვალებს ადაგზნებს შური
და გლახ ჩემს გულსა ის ავალალებს“.

აქ „სულიერი“ სილამაზე კი არა, ლამაზი მოდელის გადმოცემაა შეყვარებული მხატვრის ყალბით.

„მის თვალთა ჰხარობს სიცოცხლე ჩემი,
მისი ღიმილა შევების მომცემი,
ჩემი წარმწყმედი, მაცხოვრებელი,
განმაბრძნობელი, გამხელბელი-ო“.

მაშინაც კი, როდესაც პოეტი მუსიკას ისმენს, ხელოვნებაში ამ ყველაზე განყენებულ და „სულიერ“ მოვლენას, მაშინაც კი ლამაზი სხეული იტაცებს, ან უკეთ, „ხმა საკრავისა“ აუშლის „გულისა ჭირებს“. მუსიკა მასში ბადებს ლამაზი სხეულის ასოციაციებს. ჰანგები სულს უხარებდნენ, მაგრამ ამ ჰანგებს კი არ მისდევდა პოეტის აშლილი გრძნობა, არამედ მისციებოდა იმ „ლამაზსა, სევდით ნაზსა“, რომელიც ამ ხმებს მღეროდა.

„უოველთ გრძნობათა,
უოველთ გონებათა
მას მივაპყრობდი-ო“.

და აღწერს მის სილამაზეს, „სულიერს“ კი არა, არამედ ისეთს ხორციელს, რომელსაც რუსთაველის აქეთ დაუცხრომელად აქებდა და აღიდებდა პოეტთა გრძელი და მაღალი რიგი.

„ლაწვნი ნაკრემლნი,
ტრფიალთ დამწველნი,
უფროს შენოდენ,
თმანი ნაშალნი,
მკერდზედ დაყრილნი,
ემუქმკებოდენ.
ჟუჟუნა თვალნი,
გულთა მომკვლელნი,
მოცინარობენ,
პაწაწა ტუჩნი,
ვარდებ ნაფურცლნი,
ლხენას მოჰბერვენ!“

აქ ბარათაშვილი ნამდვილი მემკვიდრეა ბესიკის, ალ. ჭავჭავაძისა და გრ. ორბელიანისა, და უნდა ითქვას, რომ ბარათაშვილმა ეს მხარეც განავითარა და საკუთარი ინდივიდუალიზმის პრიზმაში გაატარა და გაანკერძოვა. არის ამ ეროტიკაში ბევრი რამ ტრადიციული, მაგრამ არის დიდი სიახლეც, როგორც გადმოუცემელი სინაზე, რომელსაც „ლამაზი ფეფის“ რელიკვიად გადაქცევა შეუძლიან და „საყურეში“—სიცოცხლის აზრის და ღირებულების მოქცევა.

ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში არის ერთი მხარეც, რაც ალ. ჭავჭავაძემ და გრ. ორბელიანმა შემოიტანეს ჩვენს ლიტერატურაში. ეს არის ბუნების აღწერა. ჩვენი ძველი მწერლობა ამ მხარეს დიდ ყურადღებას არ აქცევდა. უფრო მეტად აინტერესებდა მას ადამიანი და ის ამბები, რომელნიც ადამიანის ირგვლივ ხდებიან. „მაგრამ თვით ბარათაშვილის უფროს თანამედროვეებს, ალექსანდრე ჭავჭავაძესა და გრიგოლ ორბელიანს“, როგორც სწორედ შენაშნავს გერონტი ქიქოძე, „ძლიერ კარგად ეხერხებოდათ ლირიკული პეიზაჟის გადმოცემა. ჩვენი მგოსნის თავისებურება იმაშია, რომ მან მეტი მგრძნობიარობა შეიტანა გარეშე ბუნების გადმოცემაში-ო“¹.

ნიკ. ბარათაშვილი დამოუკიდებელ ბუნებას იშვიათად თუ დახატავს, ისიც რამოდენიმე ხაზის საშუალებით იძლევა კონტურებს, და დანარჩენს კი, სულიერს მდგომარეობის ანალოგიათა საშუალებით გვაგრძნობინებს.

„გინახავთ სული, ჟერეთ უმანკო,
მხურვალე ლოცვით მიქანცებული?
მას ჰგავდა მთვარე, ნაზად მოარე,
დისკო გადახრით შექმნიბინდული!“

მისი ბუნების შეგრძნობა იმპრესიონისტულია. მან ინდივიდუალური მგრძნობელობა შეიცნა ობიექტურ სამყაროში და საკუთარ გამაზე ააწყო მთელი ხილული ქვეყანა. უკეთ, ამ ხილულ ქვეყანას უხილავი ძალა შთაბერა, მაგრამ ისე, რომ საცნაური გახადა და შთამაგონებელი. თუმც იშვიათად, მაგრამ როდესაც კი პოეტი ობიექტური სურათის დახატვას იწყებს, მისი სიტყვები აფერადებული როდი არიან. მას იმდენად ფერების გადმოცემა არ აინტერესებს,

¹ იხ. ნიკ. ბარათაშვილი. ლექსები, 1922 წ., გვ. 190.

რამდენადაც კომპოზიციისა და მონუმენტალობისა. და უნდა ითქვას, რომ სრულიად მარტივი საშუალებით, ნიკ. ბარათაშვილმა რთულ და მძლავრ ეფექტებს ახდენს.

„მორბის არაგვი, არაგვიანი,
თან მოსძახიან მთანი ტყიანი,
და შეუპოვრად მოუთამაშებს
გარემოს თვისსა ატეხილ ჰალებს.

მზე დამავალი მოჰფენს სიამეს,
მთიულეთისა ხეობის არეს,
და ამ მშვენიერს არაგვის პირებს
ძველი ჩარდახი ზიდ გადმოჰყურებს“.

აქ მოცემულია არაგვის ხეობის მთელი გრანდიოზობა, რომელიც იშვიათად თუ დაემორჩილება გამოსახვის საშუალებებს. იქ იმდენია მოძრაობა და გაქვავება, ისეთი ღრმაა მრისხანება და სინაზე, რომ ძნელად თუ შეძლებს მხატვარი ამ ლამაზი საშინელების და საოცრების გადმოცემას. ნ. ბარათაშვილს რომ თავისთავად პეიზაჟის დახატვა დაესახა მიზნად, შეიძლება ვერც კი მოეძებნა შესაფერავ სიტყვები, მაგრამ იგი სხვათა შორის იშველიებს ამ დეკორაციას. იგი მას ხმარობს საკუთარი განწყობილების ფონად და მიტომ არის, რომ ასე დიდად სუნთქავს მისი ბუნება, მასთან სულ მუდამ კონტაქტში მყოფი და თანაზიარი.

„ნელად მოღელავს მოღუღუნე მტკვარი ანკარა,
და მის ზვირთებში ჰკრთის ლაქვარლი ცისა კამარა“.

აქაც — იგივე უბრალოება, მაგრამ მეტად ძლიერი გრძნობითი ტონი. თქვენ ნათლად ხედავთ იმ უნისონს, რომლითაც მისდევს „მოღუღუნე მტკვარი“ პოეტის მელანქოლიურ ფიქრებს. ხოლო „შემოღამება მთაწმინდაზედ“ ბუნებასთან შეზიარების შედეგად უნდა ჩაითვალოს. აქ ბუნება უკვე აღარ იხატება. უღრმეს და უძლიერეს ემოციების დროს, შემომქმედი კარგავს გარეშე საგნების მიმღეობის უნარს. მისთვის მთელი ქვეყანა იქცევა საკუთარი სიხარულის თუ წუხილის აუზად, იკარგება არა-შე და დგება რაღაც დაუსრულებელი მეობა, ყველაფრის დამტევი და ყველაფრის გამწესრიგებელი.

„მე შენსა მკვრეტელს, მავიწყდება საწუთროება“.

ასე მიმართავს მთაწმინდას და ეს მიმართვა იმდენად გულწრფელია, რომ ბუნებას გაგრძნობინებთ მართლა ადამიანის თანამო-

ზიარედ, შეგნებულ არსად, რომელსაც აქვს საიდუმლო ენა, და ამ ენას მხოლოდ ის მიხვდება, ვისაც გული აქვს წრფელი და აზრი — მართალი. „გლახ მომაკვდავნი ვერა სცნობენ განგებას ციურს“. პოეტისათვის კი ბუნება მეგობარია და უფრო მეტიც.

„მთაო ცხოველო, ხან მკინარო, ხან ცრემლიანო,
ვინ მოგიხილოს, რომელ მყისვე თვისთა ფიქრთ შვება
არა იპოვნოს და არ დაჰხსნას გულსა ვაება,
გულ-დახურულთა მეგობარო, მთავ ღრუბლიანო!“

ბარათაშვილმა ბუნებაში უფრო მეტიც შეამჩნია. იქ მან რაღაც ზნეობრივი ჰარმონიაც დაინახა, რაც ადამიანებს დაუკარგავთ. „ვინც მაღალის გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო; ვისიც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია... ვისიცა ცრემლნი მეგონებოდნენ ცრემლად სიბრალულისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი ცბიერებისა, წვეთნი საშინელის საწამლავისა“... ბუნებაში კი სრულიად საწინააღმდეგოა. იქ სიყვარულია გამეფებული და „უსულოთ შორის“ არსებული ენა უფრო მეტყველია, ვიდრე ადამიანებისა.

„და უცხოველეს სხვათა ენათა, არს მნიშვნელობა მათი საუბრის“.

პოეტმა კაცთა შორის მეგობარი ვერ იპოვნა, ბუნებაში კი ასეთის პოვნა ადვილია. აგერ „ჩინარი“, რომელიც „განძარტოებულ ფრიალო კლდეზე სდგას“ და თითქოს ყველასაგან მივიწყებულია. მაგრამ არა, ისიც კი ვიღასაც თუ რაღაცას ახსოვს. „ვითა მიჯნური სატრფოს ამყსა, მტკვარი მას ნორჩსა ფერხთა ევლების“. „რამდენჯერ ქარი შეარხევს საროს, იმდენჯერ მტკვარი უმატებს ოხვრას“. ამიტომ იყო, რომ სიყვარულის მაძიებელმა პოეტმა ბუნებალა შეიყვარა, და ისე ძლიერ, როგორც მხოლოდ რჩეულებს შეუძლიანთ.

* * *

როგორც ვნახეთ, ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედების მოტივები ორგანიულად არიან დაკავშირებულნი წინა დროის ლიტერატურასთან და, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, შემდგომ ლიტერატურაზეც დიდ გავლენას მოახდენენ.

უჩვეულო და სავსებით ორიგინალური არაფერი არ შემოუტანია ჩვენს პოეტს, და ვერც შემოიტანდა, რადგან, რაც უნდა ინდივიდუალური იყოს ნაწარმოები, მაინც ეპოქის მიერ არის ნასულ-

დგმულევი და, მაშასადამე, მოჩვენებითი ორიგინალობის ფესვები მაინც პიროვნების გარეშე იმყოფებიან. ნ. ბარათაშვილმა უდიდესი მხატვრული ინტუიციით და გემოვნებით განავითარა ის თემები. რომელნიც წინა შემოქმედების საგნად იყვნენ, და რის შესახებაც უკვე გვქონდა საუბარი. მაგრამ ჩვენ მხოლოდ საგნობრივი მხარე განვიხილეთ და არათფერი არ გვითქვამს იმ ფორმის შესახებ, რომელსაც პოეზიაში თუ გადამწვეტი მნიშვნელობა არა აქვს, ყოველ შემთხვევაში, კარდინალურ მხარეს მაინც წარმოადგენს. საკითხავია, ნიკოლოზ ბარათაშვილმა როგორ გამოიყენა ის ლექსის ფორმები. რომელნიც მანამდე არსებობდნენ და შეიტანა რამ ახალი ამ მხრივ ქართულს ლიტერატურაში თუ არა? რაც შეეხება ლექსის ზომას, ნიკ. ბარათაშვილი ტრადიციულ ფორმებს არ გასცილებია. მისი ლექსების დიდი ნაწილი ბესიკის ზომით არის დაწერილი, დანარჩენი კი — ზოგი „შეწყობილი ძველით“¹, („ბუღბუღი ვარდზედ მქდარი“), ზოგი „გრძელი შაირით“, („ქეთევან“, „ძრწოდე კავკასო“), ზოგი „შერეული ჩახრუხაულით“ („ჩინარი“). ზოგი ზომა-ნარევიცა. ე. ი. ბესიკისა და ჩახრუხადის ზომათა შერჩევით დაწერილი („შემოღამება მთაწმინდაზედ“, „მერანი“), სადაც რიგ-რიგად მისდევენ 14 მარცვლოვანი ტაეპები (ბესიკური) 20 მარცვლოვანს (ჩახრუხაული შერეული).

ერთადერთი ლექსია ნიკ. ბარათაშვილისა „ცისა ფერს“, რომლის შესახებაც აზრი იყო გამოთქმული, რომ ეს ზომა ნიკ. ბარათაშვილს ეკუთვნისო², მაგრამ ეს მოსაზრება არ არის სწორი. ეს ზომა უკვე დავ. გურამიშვილსა აქვს ნახმარი:

დ. გურამიშვილი. „მესამე დავითის შესხმა“.

„ვიწყე მე გალობა,
 მიყოს მან წყალობა,
 მან ქმნა ვაჟ ქალობა,
 მისცა ტრფიალობა“...

— — — | — — —
 — — — | — — —
 — — — | — — —
 — — — | — — —

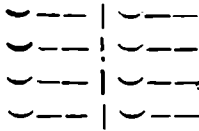
ასეთი არის დ. გურამიშვილის ლექსის ზომა.

1 ს. გორგაძე „ბაიათს“ უწოდებს. იხ. ნ. ბარათაშვილი. ლექსები, 1922 წ., გვ. 221.

2 ნ. ბარათაშვილი. ლექსები, 1922 წ., გვ. 223.

ნ. ბარათაშვილი:

„ცინა ფერს, ლურჯსა ფერს
პირველად ქმნილსა ფერს,
და არ ამ ქვეყნიერს,
სიყრმიდან ვეტრფოდი“...

ე. ი. ზომა ერთი აქვთ, მხოლოდ გვეგონია, რომ ამ შემთხვევაში ნიკ. ბარათაშვილი უფრო ალ. ჭავჭავაძის გავლენას განიცდიდა, ვიდრე დ. გურამიშვილისას. ლექსის ზომა, რასაკვირველია, ამ უკანასკნელს ეკუთვნის, მაგრამ ალ. ჭავჭავაძემაც ეს ზომა გამოიყენა და ბარათაშვილსაც მისი ხელით გადმოეცა. მაგალითად: ალექსანდრე ჭავჭავაძე:

„ფერსა ბნელს, ფერსა შავს,
მე ვეტრფი მარად ეამს.
არას დროს ფერსა სხვას
არ ვეტრფო, ვფიცავ ცას“.

როგორც ვხედავთ, აქ მარტო ზომა კი არა, თემაც და საერთოდ კოლორიტიც ნასესხებია.

არც თუ რითმის მხრივ არის ნიკ. ბარათაშვილი უჩვეულო ოსტატი. როგორც სწორედ შენიშნავს ნიკ. ბარათაშვილის ლექსის ფორმის მკვლევარი ს. გორგაძე: „ნიკ. ბარათაშვილის ლექსებში სულ 1154 რითმაა. ამ რიცხვში სამმარცვლოვანი რითმი მხოლოდ 276-ია. დანარჩენი ორმარცვლოვანი და ერთმარცვლოვანი რითმებია, სახელდობრ: ერთმარცვლოვანი არის 350, ხოლო ორმარცვლოვანი 528“¹. ამ ციფრების მიხედვით, ნ. ბარათაშვილის ლექსის მუსიკალობაც არ უნდა იყოს დიდი ღირსებისა, რადგან ერთმარცვლოვან რითმათა ასეთი სიუხვე, რაც ქართული ლექსისათვის სრულიად მიუღებელია, მუსიკას ხელს უშლის. ნიკ. ბარათაშვილი ძლიერია რითმით და წყობილების შეფარდებით ლექსის თემათან თუ გუნებ-განწყობილებასთან. აქ ბარათაშვილი იმდენად ძლიერია, რომ ჩვენს ლიტერატურაში ერთი პირველი ადგილთაგანი მას ეკუთვნის. მან აუარებელი ემოციური სიმდიდრე შესაფერ ზომაში მოაქცია და შემოქმედების მახვილი კი ემოციების სიღრმეზე დასტოვა.

¹ ნ. ბარათაშვილი. ლექსები, 1922 წ., გვ. 233.

ლამარტინივით, ჩვენი პოეტი არა ცდილობდა ფრაზისათვის განსაზღვრული მხატვრული ფორმის მიცემას. მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, ყოველი მისი სიტყვა მელოდიურად მიმდინარეობს და ეს მელოდია იმდენად გარეგნული არ არის, რამდენადაც შინაგანი და საგნობრივი. მისი რითმა სადაა, ორიგინალობის გარეშე დარჩენილი, მაგრამ მაინც შთაგონებიანია, რადგან ღრმაა და ძლიერი მათში მოქცეული შინაგანი სტიქიონი.

ნიკ. ბარათაშვილის მნიშვნელობა ქართულ ლიტერატურაში დიდია. მისი პოეზია გამაცოცხლებელ ნამივით მოხვდა ქართველ საზოგადოების თუ პოეტების თაობათ, გაუღვიძა სამშობლოს სიყვარული, რომელსაც კლავდა ჩვენი ცხოვრების პოლიტიკური თუ კულტურული პირობები, მან შექმნა ახალი ატმოსფერო, და იქიდან მომდინარე შთაგონება ჯერ კიდევ აცოცხლებს და ასაზრდოებს ქართული მხატვრული სიტყვის სამფლობელოს.

ვახტანგ ორბელიანი

(1812—1890)

ჩვენს ლიტერატურაში, ვახტანგ ორბელიანი თავისებური პიროვნებაა. მიუხედავად იმისა, რომ მისმა პოეტურმა მოღვაწეობამ 1890 წლამდე მიაღწია, იგი მაინც მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარს ეკუთვნის. მართალია, მისი შემოქმედება ზოგჯერ ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის და სხვათა შემოქმედების გამოძახილია, მაგრამ არც ეს გარემოება გვაძლევს ნებას, რომ ვახტანგ ორბელიანი ოცდაათიანი წლების სახელოვან პლეადას მოვაშოროთ. მისი პოეტური აგებულება, მისი იდეური თუ ესთეტიკური განძეული იგივე იყო, რაც ჩვენი ადრინდელი რომანტიკოსებისა. თუმცა, ინდივიდუალური სახეც ჩვენმა პოეტმა საკმაოდ ძალით გამოაჩინა. ვახტანგ ორბელიანიც 1832 წლის შეთქმულების მონაწილეა. ეს ერთგვარი განმსაზღვრელი ნიშანია, თუ როგორი იყო ის პოლიტიკურ-ზნეობრივი არე, რომლითაც სუნთქავდა ჩვენი პოეტი. ის მიზნები, რაც ამ საიდუმლო კავშირსა ჰქონდა დასახული, და რომელნიც ისე ანაზღეულად დაემსხვრათ, ვახტანგ ორბელიანმაც თავისი პოეზიით გამოიტერა.

შეიძლება ითქვას, რომ ისეთი დაწმენდილი პატრიოტული ლირიკა, როგორიც ვახტანგ ორბელიანისა არის, არც ერთ ჩვენს პოეტს არა ჰქონია. დაწმენდილი, პოეზიის სისრულის თვალსაზრისით კი არა, არამედ შემოქმედების ობიექტის მტკიცე შემოფარგვლით. მან უარპყო პოეზიის ყველა თემა და მხოლოდ სამშობლო ქვეყნის სიყვარულის იდეას შემოეცლო. მან არ გაიზიარა გრიგოლ ორბელიანის და ალექსანდრე ჭავჭავაძის ანაკრეონისებური ამღერება, არ მიიღო მუხამბაზის კილო, რომელიც მას უდარდლოობის ხმად ეჩვენებოდა.

„მე არ მიყვარს კილო მუხამბაზისა,
კინტოთ კილო, კილო შუა ბაზრისა,
იმ კილოთი რა იმღერო პოეტო,
თუ არ ღვინო, ტოლუმბაში და კინტო...“

„მე არ მიყვარს სურათები ამ-გვარი,
მუხამბაზით სხვას რას იტყვი, მოთხარი?“.

ვახტანგ ორბელიანს რუსთაველის კილო ეჩვენებოდა მომხიბვ-
ლელად, რომლითაც სულ სხვა „სურათები“ იწერებიან და განსაკუ-
თრებით კი ბუნების სიდიადე. ამ ნატურის დახატვა ჩვენს პოეტს
მიაჩნია პოეზიის უმაღლეს დანიშნულებად. თუმცა ამას გარდა

„სხვანიც დიდნი საგანნი გვაქვს პოეტო:
გმართებს ძველ დროთ გმირნი გამოგვიხატო,
მაშულისთვის მათ ბრძოლა საშინელი,
ბრძოლის გრგვინვა, საზარო ბრძოლის ველი“.

ვახტანგ ორბელიანი თითქოს გრძნობს, რომ მხოლოდ სამშობ-
ლოს შესახებ წერა მოსაზრებული ერთფეროვნება იქნებოდა და თა-
ვის სამწერლო პროგრამას აფართოებს. მან იცის, რომ პოეზია სი-
ყვარულის გარეშე ვერ იარსებებს, რომ ქალი აუცილებელი კერპია
შემოქმედების წარმართულ ბომონში და ამიტომ ქალს უშვებს პოე-
ზიის წმინდა ქვეყანაში, მხოლოდ ერთი პირობით:

„დაგვანახვე ასული მშვენიერი,
სახეს უჩნდეს გულის კმუნვა ძლიერი,
იყოს ვარდი, ავღრისგან ფერმისდილი,
და ყვავილი, ქარისგან თავ-მიხრილი.
ნაზი, ტურფა, მშვიდი და წმინდა გელი,
მაგრამ მთელის არსით შეყვარებული“.

ნიკ. ბარათაშვილი ამბობდა: „მიყვარს თვალები მიბნედილები,
ეშისა ცეცხლით მოქანცულები-ო“. აქაც ნაზი და დაშვადებული
ქალის პორტრეტი გვეჩვენება, მაგრამ პოეტს გამზრალი ქალი კი არ
უყვარს, არამედ ვნებით დამწვარი, ეშნით მოქანცული. აქ უდიდესი
ვნებიანი ალტკინებაა. ვახტანგ ორბელიანის იდეალური ქალი კი
მკერდგამოფიტულია, უსისხლო და უვნებო. ეს რაღაც ბიზანტიური
წმინდანია, დატანჯული სახით, ეროს-გამქრალი და მხოლოდ, უმაღ-
ლესი მომავლის უსიტყვო შთამაგონებელი. მას პოეზიის საგნად
მხოლოდ ისეთი ქალი უნდა, რომ

„შილერისა ჰგავდეს ამალიასა,
ან შექსპირის ციურს ოფელიასა“.

ე. ი. რბილი და მორჩილი არსება, მოსიყვარულე, მაგრამ ყო-
ველგვარი ეროტიული ვნებიანობის გარეშე. რაღაც ეკლესიური კი-
ლო ისმის ამ სიტყვებში, რაღაც დიდაქტიკა. გონება, აზრი გამოდის
როგორც კანონმდებელი და მოვლენათა შემრჩევი და გამწესრი-
გებელი. ამ სტრიქონებიდან მოლლილი ადამიანის ხმა ისმის, რო-

მელსაც ყველაფერი წართმევია და დარჩენია მხოლოდ ერთი დასა-
ყრდენი პუნქტი. წაართვით მას ეს უკანასკნელი ნავთსაყუდელიც
და ქვეყანას მისთვის დაეკარგება ყოველგვარი აზრი და მნიშვნე-
ლობა.

ჩაადაევი სწერდა პუშკინს: „მე მაქვს მხოლოდ ერთი აზრი.
ჩემს ტვინში შემთხვევით რომ სხვა იდეებიც აღმოჩენილიყვნენ,
რასაკვირველია, ისინიც იმ ერთ იდეას მიეკედლებოდნენ“. ასე ემა-
რთებოდა ვახტანგ ორბელიანსაც.

მისი ერთადერთი იდეა იყო საქართველო, ყველა სხვა მოტივი
შემთხვევითი ხასიათისა არის, და ისე, რომ ამ მთავარ იდეას ევ-
ლება.

ვახტანგ ორბელიანს ხალხის სამსახურიც პოეზიის მთავარ ამო-
ცანად მიაჩნია; ხალხური მოტივების გაგონება უნდა „შემოქმედებოს“
ესტრადიდან. „დაგვანახვე, რით სწუხს, რით ხარობს გლეხი-ო“
თუმც უნდა ითქვას, რომ ეს მოტივები წამონაქროლი სიოს მოტა-
ნილი უფროა, ვიდრე შინაგანი ხმა, ნაგრძნობი და ნატანჯი.

„შეხედეთ თქვენთ უმცროსთ მშათ,
ჩემს უმცროსს ძეთ გლეხებსა,
როგორც თქვენ, ისინიცა
ჩემის გვაშის სახსრებსა,
რატომ ვერ მოუარეთ
რად ჩაუგდეთ ჩარჩებსა“.

აქ ყოვლად მშრალი პროგრამულობაა. პირდაპირა ჩანს, რომ ეს
მოტივი დროის მოთხოვნილება იყო და პოეტმაც თქვა. ჩვენ არ
ვამბობთ, რომ ვახტანგ ორბელიანი გულწრფელი არ იყო ამ სტრი-
ქონების წერის დროს. არა. იგი შეიძლება უდიდესი სიმართლით აზ-
ბობდა ამას, მაგრამ ეს იყო ჭკუის საკითხი და ფსიქოლოგიურ კა-
ტეგორიად არ ქცეულა. ამიტომ არის, რომ მისი სტილი აქ პუბლი-
ცისტურია, უფერული და ყოველგვარი მხატვრულობის გარეშე და-
რჩენილი.

სულ სხვა სტილითა წერს პატრიოტულ ლექსებს. აქ მისი სი-
ტყვა შთამაგონებელია, მისი პათოსი დამარწმუნებელი, და თუმც
ზოგჯერ სენტიმენტალური ხმებიც ერევა, მაგრამ შინც სიყალბე
არსად არის. პატრიოტული ლექსების უკან ჩანს მგზნებარე პოეტი-
რომელიც თავისი ქვეყნის მცირე სუნთქვასაც ძლიერ განიცდის, და
თუ ამ განცდებს დიდი ოსტატობის უნარით ვერ ამბობს, სამაგიე-
როდ რასაც ამბობს მართალია და წრფელი. ამას თვით პოეტიც

გრძნობს და მის მაქებარს, დიმიტრი ყიფიანს, არაჩვეულებრივი სიმდაბლით უპასუხებს:

-რისთვის მიწოდებ მე შენ პოეტად?
ჯეტყვი რასაც მწერ, მწერ მეტსა მეტად!
-არ ვარ პოეტი: ნიკი მალალი
ჩემს თავზედ მალლით არ გადმოსულა,
და ჩემს გულ-სულში ცით ნაპერწყალი
პოეზიისა არ აღვზნებულა.
არ ვარ პოეტი, წყობილის რითმით
-ამშვარალს კაცის თვალს ვერ მოვგვრი ცრემლსა,
ლექსით ცხოველით, ძლიერით, მდიდრით
ვერ ავადლეუნებ, ვერ აღვძრავ ერსა!“

რასაკვირველია, ეს თავის დამდაბლებაც გადაჭარბებულია, თავისი დროისათვის, ვახტანგ ორბელიანი მნიშვნელოვანი იყო; მას ჰქონდა საკუთარი პოეტური ინდივიდუალობა, საკუთარი გრძნობითი ტონი და სტილისტური თავისებურებაც. და ყველა ეს ღირსება მის პატრიოტულ ლექსებში არის მოცემული.

ვახტანგ ორბელიანის პატრიოტული რომანტიზმი, ერთი მხრივ, ალექსანდრე ჭავჭავაძის და გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებიდან გამომდინარეობს, მეორე მხრივ კი, ევროპული რომანტიზმის გავლენას განიცდის. პატრიოტული მიდრეკილება ეჭვს გარეშეა, რომ ჯერ თვით პოეტის შინაგანი ორგანიზაციის საკითხია უმთავრესად. შემდეგ კი იმ გარემოსი, რომელშიც იგი დაიბადა და ცხოვრობდა. ილია ჭავჭავაძე წერს: „ვახტანგ ორბელიანი დაიბადა იმისთანა დროს, როცა ჯერ კიდევ ცხოვრებას ემჩნეოდა წყლულნი და დაკოდილებანი მეთვრამეტე საუკუნისა და მეცხრამეტე საუკუნის ქარს ვერ გაეფანტა მათ მიერ მოვლენილი ნალველი, მწუხარება და სასოწარკვეთილება. ჯერ კიდევ თითო-ოროლა ოჯახში ცოცხალი იყო ხსოვნა მეთვრამეტე საუკუნისა, რომელმაც სული დალია 1795 წ. 11 სექტემბერს, სოღანლულში, კრწანისის ბაღებთან, და წამების სახელოვანი გვირგვინი დაადგა იმ ქვეყნისათვის თავგანწირულს მამულისშვილებს; ჯერ კიდევ აქა-იქ ანათებდა დიდებულის მეფის ირაკლის შუქი, რომლის „დღენი ემსგავსნენ ჩასვენებულსა ბრწყინვით მზეს“... დიახ, ყველაფერს ამას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. და ვახტანგ ორბელიანის რომანტიზმი, როგორც გუნებგანწყობილება. აქედან იღებს სათავეს. მაგრამ ამ შინაგანი სტიმულის ლიტერატურული ფორმით გადმოცემა პიროვნულ საზღვრებს სცილდება და აქა ვხედავთ ჩვენ გავლენის დასაწყისს. ალექსანდრე ჭავჭავაძის „გოგჩა“ და გრ. ორბელიანის „სადღეგრძელო“ მიჩნეულ უნდა იქნენ ვახტანგ

ორბელიანის შთაგონების სათავედ. მაგრამ ამას გარდა, შეუძლებელია ვახტანგ ორბელიანზე გავლენა არ მოეხდინოს მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის დასავლეთ ევროპულ რომანტიზმს. ამ უკანასკნელს, ვალტერ სკოტის შემდეგ მიეცა სრულიად გარკვეული დამახასიათებელი ნიშანი. მხატვრული ელემენტის (le pittoresque) შეტანა ისტორიულ მოთხრობაში. ვალტერ სკოტმა გაიტაცა იმ დროის ლიტერატურის საუკეთესო წარმომადგენლები დე-ვინი, ჰიუგო, ბალზაკი, მერიმე, ვიტე (საფრანგეთში), ფუკე, შპინდლერი, ტიკი. არნიმი, კენიგი და სხვ. (გერმანიაში) და ამ ხასიათის რომანებს პირდაპირ უწოდებენ: les romans á la Walter Scott (die Walterscottisirenden Romane). წერის ამ მანერას რუსეთშიც მრავალი მიმბაძველი გაუჩნდა და, 20—30 წლებში, რუსეთის სალიტერატურო ბაზარი აივსო ვალტერ სკოტის თარგმანებით. ვახტანგ ორბელიანი; რომელმაც რუსული განათლება მიიღო და რომელიც პუშკინს, ჟუკოვსკის და სხვ. ზოგჯერ ბაძავდა კიდევ ან თარგმნიდა, ეჭვს გარეშეა ეს „გავალტერსკოტების“ ტალღაც მოხვდებოდა, რაც მის შემოქმედებაში აშკარად ჩანს. მართალია, ვალტერ სკოტი რომანისტი იყო, ვახტანგ ორბელიანს კი მოთხრობის სახით სტრიქონიც არ დაუწერია, მაგრამ ამას არ აქვს მნიშვნელობა. განა ფილოსოფიური მიმდინარეობა კი არ ახდენს დიდ გავლენას პოეზიაზე, მხატვრობაზე და სხვ. ამის მაგალითები მრავალია და, მაშასადამე, უცნაურად არ უნდა გვეჩვენოს ასეთი მოსაზრება. მით უმეტეს, რომ ვახტანგ ორბელიანის შემოქმედება სწორედ იმ ნიშნებს ატარებს, რომლითაც ვალტერ სკოტის რომანებმა მოახდინეს ისტორიული გავლენა. რაში გამოიხატა ვალტერ სკოტის განსაკუთრებული მანერა? ორ ძირითად ხერხში: 1. ისტორიული ცხოვრების გარეგან მხარეთა მხატვრობაში და 2. ისტორიულ ხასიათთა მხატვრულ გადმოცემაში. მან მოახდინა ეროვნული ყოფის პოეტიზაცია, ერთი მხრივ, და, მეორე მხრივ, პოეტიზაცია მოუხდინა ეროვნულ სულს. ასე გაიგეს ვალტერ სკოტის მანერა საუკეთესო კრიტიკოსებმა (იპ. ტენი, გეორგ ბრანდესი და სხვ.). ვახტანგ ორბელიანის შემოქმედებაშიც ეს მანერა გვეჩვენება. ჩვენი ძველი ცხოვრება სიზმარისებურ ლამაზ ლეჩაქში გახვია და შეაქო.

....წარსულთ დღეთა ყოფა ცხოვრება,
 ჩვენი სიცოცხლის უზრუნველის დროთ მდინარება,
 ჩვენი სამშობლოს მშვენიერნი მთანი და ბარანი.
 ველნი მწვანენი, მთებით, უფსკრულს წყალნი მქუხარნი,

ნათლის ცის ქვეშა ჟამნი, დღენი ნეტარებისა,
დღენი ლხინისა, შექცევისა და სიმღერისა;
ჩენი სიმღიდრე, მარგალიტნი, უტოლო ქალნი,
უმზით სავსენი მათნი შავნი, ცხოველნი თვალნი!.

პოეტი რომანტიულ უკიდურესობაშიც ვარდება და თავისი ძმის, ალექსანდრე ორბელიანის, მსგავსად ბატონ-ყმობასაც კი იდეალურ მყუდროებად წარმოიდგენს. 1859 წ. ალ. ორბელიანი „ცისკრის“ მეთერთმეტე ნომერში წერდა: „უწინდელ დროს გარეშე კაცი იმას ეძებდა, მებატონე ვიშოვნო და იმას შევეხიზნოვო, ამისათვის, რომ მებატონე თავის ყმასა შვილსავით ყურს უგდებდა და შვილის მსგავსად გული სტკიოდა ყმისთვისო“. ვახტანგ ორბელიანიც ამასვე ამბობს:

„უყვარს მოხუცსა თვის გლეხნი ყმანი, —
მისთვის ის ყმანი არიან ძმანი, —
მათთან ნადიმი და მათთან ლხენა,
მათ საუბარი, უმზაკვრო ენა.
ყმას ჰყავს პატრონი, არა ბატონი:
ერთნი არიან ყმა და პატრონი...“

ვახტანგ ორბელიანს წარსულის ყოველი წვრილმანი რაღაც მომხიბვლელად ეჩვენება. და იქნება ეს მხედართ მგზავრობა, სიმღერა, ნადიმი, ყრილობა თუ ქალის მორთვის ცერემონიალი, ყველაფერს ყელთმომდგარი სიყვარულით აგვიწერს, და ისე, თითქოს პოეტური ექსტაზის დროს ხელშესახებად განიცდიდეს ამ სანახაობას.

„ჰხედავს: მხედარნი შორით მოდიან,
მღერენ: „მოვდივართ, მოგვიხარიან!“
მღერენ და თანვე ცხენზე მარდობენ,
თოფით, დამბაჩით, ხმლით ნაეარდობენ!“

ან ეს სურათი:

„ჰხედავს საწოლში მძიმედ მორთულსა,
თვის თვალთ სინათლეს, თავის ასულსა.“

---

1 გრიგოლ ორბელიანი, ერთ კერძო წერილში, მელანქოლიურად წერს: „კნეინა ეკატერინა მენგრელიისა, გარდაიცვალა გორდსა, 13 აგვისტოს. განვიდა ესეცა, წარსული დროისა საქართველოს მშენიერება, დედუფლად დაბადებული! ვინცა შეხედავდა, მაშინვე უნდა მღაბლად თავი დაეკრა. ესრეთნი იყვნენ: ანნა, მანანა, მაია, ჩენი ეკატერინა, ყაფლანის და, ნინა გრიბოედოვისა, მისი და სოფიო, ჩენი მაიკო, ყაფლანის ელენე, მართა ერისთავისა და მრავალნი სხვანიცა აბა, ეხლა თვალი გადაავლე ჩვენს საზოგადოებას, ვინ არის ამათი მაგიერი? — ჩემო ტასო, ბნელდება საქართველო!...“

„მას ტოლნი ქალნი გარს ეხევიან:
„რა ტურფა რაჲ ხარ“ — ეუბნებიან;
ყაშით, ჟაჭვებით, აღმასებით რთვენ,
თვალთ უკოცნიან, უალერსებენ“...

ამ ყოფის პოეტიზაციას ემატება მეტად მხატვრული ბუნების დეკორაცია. ვახტანგ ორბელიანი ბუნების დიდი ტრფიალია; მაგრამ აქაც კი იდეალიზაციას თავს ვერ აღწევს. საქართველოს ბუნების სილამაზეს იდეალიზაცია აღარ სჭირდება, მაგრამ სწორედ ის არის ვახტ. ორბელიანის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი, რომ ამ ბუნების აღწერილობას დიდი სიყვარული დაატანა. ჩვენ კარგად გვახსოვს გრიგოლ ორბელიანის პათეტიური შემოქმადილი: „სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა“; აქ ფორს-მაჟორით არის მხატვრული გამმა აღებული და რალაც გახარებაა. ვახტანგ ორბელიანი კი ფორს-მინორით, რალაც კენესით იძახის:

„აღარ მელირსა, მშვენიერო ჩვენო კახეთო,
რომ გომბორის მთით შენს შვენებას კვლავ გადმოვხედო,
დავეშვა დაბლა, შენს წალკოტებს ჩამოუარო,
და იმათ ჩრდილში განვიხვენო და განვიხარო!“...

ვახტანგ ორბელიანი მხოლოდ ოცნებაში ესაყვარლება კახეთს. მას მხოლოდ ელანდება ალაზნის ველის ბიბინი.

ვზივარ ფიქრითა გომბორისა ზურმუხტის მთაზედ,
და თვალი ხარობს შენს მშვენიერს გაფურჩქენილს ველზედ:
ესვამ შენთ ვაზთ ნექტარს, და ვლილინებ: იყავ ბედნიერ,
იყავ ბედნიერ, ილღეგრძელე მრავალ ჟამიერ“.

ეს „კახეთი“ ვახტანგ ორბელიანისთვის ჩვენი ქვეყნის გეოგრაფიული კუთხე კი არ არის, არამედ საქართველოს ნიშანია. და თუ საქართველოს კახეთის სახით წარმოიდგენს. იმიტომ რომ იქ ეგულება „პატარა კახის“ გმირული სული.

„კახეთი ბრწყინავს მზის სხივით,
ალაზნის ზვირთი გრიალებს,
ირაკლის სული ზეციდგან
მათ უმზერს, მათზე ტრიალებს“.

კახეთშივე ეგულება ჩვენს პოეტს თამარის საფლავი. ამიტომ არის რომ მოყვასთ ემუდარება, „მოვკედები კახეთს დამმარხეთო“.

„იმ არეს ახლო მოყვასნო,
სადაც მარხია თამარი,
იქ ვაზებს შუა უღროვო.

სჩანს მისი წმინდა სამარი!...
მოყვასნო კახეთს დამმარხეთ,
იქ არის მისი საფლავი...“

ვახტანგ ორბელიანს ეხერხება ბუნების აღწერა, მაგრამ ამ აღწერაში მაინც დიდი მღელვარება და გადაჭარბებული სუბიექტივობა შეაქვს. მისთვის ბუნების სილამაზე თავისთავადაც არსებობს, მაგრამ ხშირად თითონაც ალამაზებს ხრიოკსა და უდაბურ ადგილებს. ასე რომ, საბოლოოდ ვახტანგ ორბელიანისთვის საქართველოს ბუნება საყვარელია გარეგან შემკულობით კი არა, — იმ შინაგანი ღირებულებით, რომელიც ამ ბუნების წიაღში ეგულება. ამ მხრივ შესანიშნავია მისი ლექსი „ძველ.ა დმანისი“.

„მამა-პაპათგან ხვედრად შემხვდა დმანისი ძველი,
დმანისო ძველო, აბა მითხარ შენგან რას ველი?
სალა ფრიალო, უნაყოფო ხარ აღმართული,
მწვანე მდელითი, მწვანე ტყითა არ ხარ მორთული;
შენს სალა გასარზე ვერ გავაულებ გუთნითა კვალსა;
წყარო მცინარით არ ახარებ პატრონის თვალსა“...

პოეტი განაგრძობს აღწერას, მაგრამ ისე, რომ მართლა „ღვთის თვალს“ ამ დმანისისთვის „მაოლით არ მოუხედავს“. მაგრამ პოეტს მაინც ჰირვეულად უყვარს ეს კლდიახი უდაბნო, რადგან იგი არის „მამა-პაპათ ისტორიის წმინდა რეეული“.

„მოგესალმები დოდ ნანგრევთა პატრონი თქვენი,
დიდის შენობის, როგორც თქვენა, საბრალო შეენი,
ვდგევარ თქვენს წინა თაე-მოხარლი, ფიქრით მოცული,
ვდგევარ და ფიქრში მიხსლდება, რაც არს წარსული“.

პოეტი ველარ უძღვებს შემოწოლილ მოგონებებს. მეტად დიდი წარსული იხედება ამ ციხე-კოშკების ნარღვევებიდან. ამ ცეკლო-პურ ხუროთმოძღვრების იქით მოჩანს მისი ქვეყნის ბრწყინვალე წარსული, რომელიც „მდიდარსა ფანტაზიას და ზლაპარსა ჰვავს“; პოეტის ფიქრები იშლებიან, გული უკვნესის, სული ეტანჯება და ძველ დმანისს სწყევლის დაუზოგველად:

„განჭრი დმანისო, და დაინთქე უფსკრულსა შინა,
ჩემს სატანჯავად რომ არ იღვე ჩემთ თვალთა წინა!“..

მაგრამ ამ ანათემაში იმდენია სიყვარული, იმდენია ტკივილებიანი ალერსი, რომ პოეტი სავსებით გიმორჩილებთ და ჟრუანტელით განგაცდევინებთ სიძველის ერთგვარ სურნელებას, ამალლებას და დიდებას.

უფრო მეტი პათოსით გადმოგვეცემს ვახტანგ ორბელიანი ისტორიულ პირთა ხასიათს. მისი ფანტაზია ყოველგვარ საზღვარს ლახავს და ქართული სულის პოეტიზაციისათვის არაფერს არ ზოგავს.

საქართველოს პანთეონში ვახტანგ ორბელიანს ბევრი ღმერთი ჰყავს, მაგრამ მათ შორის ყველაზე მეტად ერეკლე მეორეს სცემს თაყვანს. „პატარა კახი“ რაღაც თილისმიან გმირად ეჩვენება, რომლის მხოლოდ გამოჩენა იყო საკმარისი, რომ სასაწულები მოეხდინა ქართველს ჭარს. მისი ერთი სიტყვა ააგზნებდა ყველა ქართველის გულს და სამშობლოსთვის თავდადება ვაჟკაცურ გართობად მიაჩნდათ. აიღეთ ვახტ. ორბელიანის ლექსი: „ირაკლი და კობტა ბელადი“ და ნახავთ როგორი იდეალიზაცია არის აქ მოცემული, როგორი პოეტიზაცია მოუხდინა ისედაც გმირული შარავანდელით შემოსილ მეომარ მეფეს.

„ირაკლიმ კახეთს შესძახა,
კახეთო მოდის მტერიო,
აბა ჩვეულხართ როგორცა,
მტერს აუყენეთ მტვერიო!“

ამ დაძახილამდე კახეთი „თითქოს მომკვდარა“, „ნისლის სულარას მოუცავს ალაზნის ველი ზურმუხტი“. კახელებსაც „თითქოს ღრმად სძინავთ“, და ხალხის ამ გაყუჩებას, ბუნებაც გაუყუჩებია. „ღამეა ბნელი“, „ცაში არ ბრწყინავს ვარსკვლავი, ძირს ველზედ — ცეცხლი მწყემსისა“. მაგრამ ერეკლეს ხმამ თითქოს გაარღვია ეს „სიკვდილი“. „კახეთს მოეხსნა პირბადე, მის ტურფა ველნი ჩნდებოან“.

„არა, არ სძინავს კახეთსა,
შეკურვილია, მზად არის,
ჩასაფრებული მტრის გზებზედ
მაგრად, მამაცად მტერს ელისს

და ამ ბრძოლის ლოდინში, ყველას თვალი ერეკლეს მისჩერებია, „გულით და სულით ჭარი მას უმზერს“. ერეკლეც, მტრის მოლოდინში. „თვის რაშის კისერს ეალერსება“.

„ტანი დაბალი,
შუბლი მაღალი,

ლეული გამქვრეტი ვით არწივისა,
შოშაო ფერით,
პალარა წვერით,
მოსული მკერდი, ბეჭი გმირისა!..

ზის გმირი რაშხედ
ამპარტაევანზედ,
„შაისევანი“ მას ეწოდება,
რაში ჭკვიანი,
ვონებიანი,
არაბისტანის მშვენიერება“.

იწყება ბრძოლა. კონტა ბელადი „რისხვით, ვით ვეფხვი კლდე-
ღრეს მონაგრევს“ და „პატარა კახსა საბრძოლად იწვევს“, ერეკლეც
„ლომით“ დაუხვდება; მისი რაში ორ კამარას იკმარებს. ირაკლის
მჭრელი ხმალი იელვებს და მტერი დაძლეულია.

„კახელთ იგრგვინეს,
ხმალნი იშიშვლეს
როგორც არწიენი, მიჰფრინდნენ მტერსა,
დაიძრა მტერი,
მას ასდის მტვერი,
მირბის, მიაარღვეს მთას, ტყეს და ღრესა“..

ამ ისტორიულ სანახაობას პოეტი დიდი მღელვარებით აგვი-
წერს. იგი ხელშესახებად განიცდის ძველი ქართული სულის გმი-
რულ გამოცხადებას და ბრაზობს, რომ უკეთესად არ შეუძლიან
მისი აღწერა. „სად არის მუზა-ო“ ამოიოხრებს, რადგან ასეთ სუ-
რათს რაღაც არაჩვეულებრივი ოსტატი ჭირდება, „მგრგვინავი და
მდიდარი ლექსი“ არის საჭირო, რომ „ვით ის ბრძოლა, ისე გრგვი-
ნავდეს“. ერეკლე მეფის პორტრეტს არა ერ.ახელ უბრუნდება ჩვე-
ნი პოეტი, რადგან „გრძელი სიცოცხლე ირაკლისა არს ბრძოლა
გრძელი, მოსათხრობელად, საამბობლად, სათქმელად ძნელი“. მაგ-
რამ მარტო ერეკლე ხომ არ ეგულება ვახტ. ორბელიანს ძველს
დროში, რომელსაც შეეძლო მამულისათვის თავდადება?

„ან თუ არა ჰყავს ირაკლისა ერთგულნი ყმანი,
მამულისათვის სასიკვდილოდ მარადის მზანი?
ან თუ შამქორში, ასპინძაში სრულებით გაწყედნ,
და მათ გმირთაგან ან მათ ძენი არსად არ დარჩნენ?
არა! თან ახლავს კიდევ გმირსა სამი ათასი,
სამი ათასი ქართველთ დასი არს დიდი დასი“.

პოეტი გვიხსიათებს ცალკე პიროვნებებსაც, — უსახელო გმირებს, რომლებსაც რთული ცხოვრება უყვარდათ, დაბრკოლებათა შეუპოვარი გადალახვა: უგზო გზებით სიარული. ასეთი გმირი ვახტანგ ორბელიანმა დაგვიხატა პოემაში „განკითხვა“. „უშიშრად მხედარი მარდი უგზო-უყვლოდ ცხენს მიაქროლებსო-“, და ამ სურათსა კარგი ოსტატობითაც აღწერს:

„მირბის, მიფრინავს მერანი შავი,
მას ძლივს-ლა ასწრობს მთების ნიავი,
იმისნი თვალნი ცეცხლებრ ანთიან,
იმისნი ნაღნი ნამერწყლებს ჰყრიან“.

ეს მხედარი პოეტს გამოყვანილი ჰყავს როგორც ტიპიური, და როდესაც მას ათქმევინებს: „ქვეყნად სიცოცხლე სხვისთვის მინდოდა, ჩემი სიცოცხლე ჩემთვის არ მქონდა-ო“, ამით ის უნდა პოეტს თქვას, რომ ასეთი ხალხი ჰყავდა ძველად საქართველოს. ასეთი გმირები, ბაში-აჩუქსავით პიროვნულ სახელს არ დაეძებენ. ისინი მიწისქვეშა არსებობავეთ ხან აქ გაჩნდებიან, ხან იქ, და ყველგან ერთი აღთქმა ახსოვთ: სამშობლოს დიდება.

„მაგრამ სად არის ჰაბუკი გმირი?
ის არის, სადაც არს ბრძოლა მწარე,
სად მამულისთვის გმირნი იბრძვიან,
სადაც სჯულისთვის იხოცებიან,
რომელ მხარესა არს გაპირვება,
იქ თავის რაშით დაიბადება“...

მაგრამ ვახტანგ ორბელიანი ამ რომანტიულ ჰეროტაში კმაყოფილებას კი არ ეძებს, რომ „თავი მიიდრიკოს“. მას ზედმეტად უყვარს სინამდვილე, საბაგელი აწმყო, რომლის გარდაქმნაც სწადია, და ამ მიზნისათვის იყენებს წარსული დიდების გაცოცხლებასაც. იგი კონტრასტების მხატვარია, სინამდვილესა და ოცნებას შორის დატანჯული, და მისი პოეტური თვალი ყოველთვის პარალელურად ხედავს. იგი ოცნებას ხშირად ეძლევა, მაგრამ სიფხიზლეს არასოდეს არ კარგავს. „ტურფავ მდინარევე, რას მიბიბინებ, მწარე ოცნებას ვერ მიმიძინებ“-ო, ოცნებით ოცნებას ებრძვის, წარსულზე ფიქრი ვერა კლავს მომავლის ფიქრს, და ამ ორ დასაწყისს შორის ქანაობს და იმტვრევა პოეტის სული. მას ზოგჯერ წინააღმდეგობის ეინიც იპყრობს. პოეტი, რომლის მთელ შემოქმედებას შეიძლება სახელად „იმედი“ ეწოდოს და რომელიც მისანივით იძახდა: „გწამდეს ეს შთენნი დიდებულნი კვლავ აღსდგებიანო“, ეს მომავლის ექსპანსიურად გამცდელი, სხვის იმედს სეკტიკურად უტყვობს. მაგრამ აქ ე

ეჭვიანობა კი არ არის მნიშვნელოვანი, არამედ ის სულის სტიგმატები, რომელნიც პოეტს ერევიან საქართველოზე ფიქრის დროს.

ვახტანგ ორბელიანი ილია ჭავჭავაძის ლექსის გამო: „ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია?“ წერს საპასუხოს: „სამშობლო ქვეყნის პასუხი“.

„მკითხავ ჩემო პოეტო, რაზედ მომიწყენია?
ნება მომეც მეც გკითხო, შენ კი მოგილბენია?
მეუბნები, მარწმუნებ: „მომავალი ჩენია!“
მაგ გვარი იმედები ჩემს ყურს ბევრი სმენია!

რა მანუხებს, რა მტანჯავს, რაზედ მომიწყენია?
ჩემო ტკბილო მგოსანო, ბევრი მომიტმენია!“

და შემდეგ მოდის სურათი სურათზე, თუ „არაბთ, ოსმალთ, სპარსთ, ლეკთა“ როგორ უნავარდნიათ საქართველოს გულზე, როგორ უმუსრავთ და უნგრევიათ „ტაძარ-პალატნი“, როგორ უბრძოლია ქართველებს და სისხლით როგორ მოუტრწყავთ თავისი ქვეყნის „გულ-მკერდი“.

„მაგრამ დაცხრა ომის ხმა, შეიცვალნენ დროები“...

ის ძველი ქართველები ძველ დროს გადაყვნენ, ახლებმა კი იმედები არ გაამართლეს. პირიქით, ისე დაეცნენ და დაპატარავდნენ, რომ ყოველგვარი იმედის კვალსაც კი შლიან.

„ამ ძუძუთი გაზრდილნი, ნაჰერ-ნაჰერ მყიდიან-ო“,

ამ სანახაობით აღშფოთებული, სინამდვილეში ყოველი იმედისაგან გაძარცული და ოცნებაშეგინებული, პოეტსაც მიმართავს: „ნუ ფრინავ მარად ცაში, ნუ უმზერ მარად მთებსა, ცოტა ძირს დაიხედე, ნახავ მაგალითებსა-ო“.

ეს მაგალითები კი ისეთი საშინელია და სასოწარმკვეთი, რომ მათი მნახველი „ტკბილ ხმათათვის“ ვეღარ მოიცილისო და თავის თავზე ამბობს: „ტკბილის ლექსებისათვის ჩემს გულს აღარ სცალიან-ო“. პოეტს თითქოს სიტყვის თქმაც ენანება, რადგან გამგონეს ვეღარ ხედავს. „მაგრამ რა გითხრათ, რა გიამბოთ? ჩვენს უღონო სულს, ჩვენს გაყინულსა. გაქვავებულს და უგრძობებელ გულს, მწარე მოთხრობა წარსულ დროთა არ აცხოველებს-ო. პოეტი თანამედროვეთ არ ინდობს და მწარე სინამდვილეს სეტყვასავით უშენს:

„ჩვენ არც კი ვიცით, იმ უბედურთ რაც დაგვდეს ვალი, ჩვენსა გარეშე ვერას ვხედავთ: ბნელი გვაქვს თვალი...
 ოლონდ მამათგან დაშთომილი მამული ვკამოთ,
 და ჩვენთ მოყვასთა, ჩვენთ ნათესაუთ-ძმათ ცილი ვწამოთ;
 ოლონდ კი ჩვენთის მზე ნათობდეს და ცაში ნუ ჰქუხს,
 რა გვენალვლება, რაც რომ მოხდა მაშინ სოლანლულს!
 თუ ნათლად გექონდეს გულის გრძნობა და ნათლად პირნი,
 ბევრს მოგვითხრობდნენ არაგვისა და მტკერის ნაპირნი“.

პოეტი მამხილებლის როლში გამოდის და ცდილობს ყველას აგრძნობინოს ის „დიდი მოთხრობა“, რომელიც არაგვისა და მტკერის კიდეებში არის „სისხლით ჩართული“. ვახტანგ ორბელიანი თითქოს შურსაც იძიებს საქართველოს შეგინებისათვის და დამნაშავეებს საქართველოს გარეშეც ეძებს. საქართველო ხომ მხოლოდ თავს არ იცავდა. იგი კედელი იყო, ამართული აზიასა და ევროპას შორის. დასავლეთის ქრისტიანობას საქართველომ უდიდესი სამსახური გაუწია და გადაარჩინა მუსულმანთა თავდასხმისაგან. ასე სწამს პოეტს და მწარე საყვედურით ამბობს:

„და დასავლეთის ქრისტეს ერნო, თქვენ რას შერებოდით,
 როცა ქრისტესთვის, თქვენ თვალწინა, თქვენს კარს ვწყდებოდით?“

ეს სირცხვილის ლაქაა, დასავლეთის შუბლზე აღბეჭდილი, რომელიც პირველ ცოდვასავეით შთამომავლობაზეც გადადის:

„და შეილებსაც კი ხშირად გაზისთ შავი ბეჭედი,
 არ დაიდუმებს ისტორია, ნუ გაქვსთ იმედი .
 მართლმადიდებელთ წმიდა სისხლი კისერთ გედებათ,
 მაგრამ მოგვიტხვენ, მაგიერი როსმე გეგებათ!“..

პოეტი ღმერთსაც არ ინდობს, გმობას უგზავნის, რადგან არ ესმის მისი არსებობის აზრი და მნიშვნელობა. თუ იგი არის, მამ საქართველო რად გაიმეტა? და თუ დაემხო მისი სამშობლო, მამ ღმერთი არა ყოფილა.

„გონება ხელობს, გაშმაგებულს აზრი მერევა,
 სარწმუნოებას გულის ჰმუნვის ძალა ერევა,
 მაშინ მოყვასნო, მზა ვარ გკითხოთ, მითხარით ერთი:
 ნუ თუ მართლა გწამთ, რომ არსებდეს და იყოს ღმერთი?
 თუ დაბადება სამყაროსი იყო მის ნება,
 და თუ ეს აზრი არ არს შტერთა და ცრუთ ზმანება,
 თუ მართლა მნათობთ, ცას და ზღვათა მათათა და ველებს
 თავის შუქითა, სიუხვითა ის აცხოველებს;
 თუ მან დაგებადა, მან გვცა გრძნობა, ჰკუა და ენა.“

თუ მან ეს ტყენი, ეს მდელიონი აღმოაცნა,...
თუ ქვეყანასა წესი მისგან მიენიჭების,
თუ ნათელი არს და ნათელი ჰეშმარიტების,
მაშ საქართველო ასე მწარედ რისთვის დაემხო?"

თითქოს პოეტს შეეშინდება ამ გმობისა და ცდილობს გაიგოს:
სხვასაც უგმია ღმერთი თუ არა. და იმავე „პატარა კახს“ მიმართავს
როგორც უდიდეს ავტორიტეტს:

„შენ არ მოგსვლია გულს ეს გმობა პატარა კახო,
როს გადააულე შენს ქალაქსა ავლაბრით თვალი
და დაინახე, ოთხის კუთხით ავარდა ალი?“

აქ იშლება პოეტის უდიდესი ტრაგედია, — ღმერთთან შეზღო-
ძობების საშინელება ადამიანისათვის, რომელსაც ღმერთი ღრმად
სწამს. „მაგრამ რას ვროტავ უბედური და რას ვცუბედავ, მე შემომ-
ქმედის განციცხვასა როგორა ვბედავო“. მაგრამ ორი ღმერთის მო-
თაყვანე, ღვთისა და საქართველოსი, ველარ ერკვევა, თუ ვის მის-
ცეს უპირატესობა, თუმცე საქართველოს უფრო მწვევედ განიცდის.
ღმერთი — მაინც განყენებული იდეაა, საქართველო კი კონკრე-
ტული არსია, რომელთანაც სისხლით და ხორციით არის დაკავშირე-
ბული.

„რა ვქნა ცოდვილმა, გულსა და სულს ცეცხლი მედება,
რა საქართველო დანგრეული მომელანდება...“

მაგრამ მიუხედავად ამ გლოვისა და მწუხარებისა, მიუხედავად
სინამდვილის გარყვნისა და გავერანებისა, პოეტში მაინც იმედი
აღიმართება, გრძნობით სახე გაუბრწყინდება და გულადგერებული.
თვალეზანთებული იმეორებს იმ გრძნეულ სიტყვებს, რომლებიც
იმედმა, მშვიდ ასულის სახით, ჩასძახა:

„გწამდესო, ღვაწლი მამა-პაპათ არ განქრებიან,
გწამდეს ეს შთენნი ღიდებულნი კვლავ აღსდგებიან;

ქრისტეს ჭვარისთვის წამებული, კვლავ გამრავლდება,
თქვენი საშობლო დანგრეული კვლავ აღყვავდება“.

* * *

ძველისა და ახლის დაპირისპირებას ვახტანგ ორბელიანის პოე-
ზიაში სხვა მნიშვნელობაც აქვს. იგი ამ პრობლემას ზოგადი თვალ-
საზრისითაც უცქერის და ორი კულტურის დაპირისპირებასა ცდი-

ლობს. მართალია, ეს ლექსიც საქართველოს გამო არის დაწერილი, მაგრამ პერსპექტივა უფრო შორს მიდის და აქ ჩანს ვახტანგ ორბელიანის ნამდვილი, რომანტიული ბუნება. აქ იგი ორ შენობას უპირისპირებს ერთმანეთს. ერთია ძველი, შვიდასი წლისა, მეორე — ახალი, ტურფად ნაგები. ძველი თვალსა ზარავს და ველარ იზიდავს, ახალი კი — ხიბლავს და იმორჩილებს. ძველი მტკიცეა და ღონით სავსე, ახალი კი — სუსტია და ნაზი. ძველი საუკუნეების გრიგალს თავზე ივლებს და უკვდავებას უსწორებს თვალს, ახალი კი — წვიმა-სეტყვისაგან ათეული წლების მანძილზე იშლებოდა. ახლის კედელს, „მისს კირსა და ქვას, ვით სუსტს ასულსა, არც ძალი და არცა ღონე აქვს; ძველი კი, — „ის მოხუცი შვიდასი წლისა, მას არ ეშინის არც დროთ დენის, არც ქარიშხლისა“.

„და თუ ოდესმე მის კედელნი დაინგრევიან,
შთენნი კი მისნი საუკუნოდ მთლად დარჩებიან...“

ამ ლექსით ვახტანგ ორბელიანმა მეტად კარდინალური საკითხი აღძრა და სწორი კუთხით წარმოგვიდგინა. როგორი უნდა იყოს ძველისა და ახლის ურთიერთობა, როგორი არის, ან უნდა იყოს, კულტურის შექმნის თუ შექმნის ისტორიული პროცესი. კიტა აბაშიძე სწორად შენიშნავს, რომ ეს ლექსი „კრიტიკაა მთელის დღეინდელის ცხოვრებისა, დღეინდელის- უნიადაგობისა, რადგან უნიადაგოა და მსწრაფლ წარმავალი ყოველივე, რაიცა არ არის შეკავშირებული წარსულთან, შეწონილი და შეგაჭკვული ისტორიულ ტრადიციებთან... ეს ღრმა აზრი და ძლიერი გრძნობა, შეზავებული მწარე სევდითა და ფრთა-შესხმულის იმედით „ორი შენობის“ სიმბოლოთი აქვს გამოთქმული ავტორს“¹.

ვახტანგ ორბელიანმა თითქოს შეიგნო და განიცადა თანამედროვე კულტურის აცდენილობა, რომელიც მოწყდა ძველ გზას და „მეშჩანურ“ ცივილიზაციად იქცა, რომელსაც საფუძვლად აღარ უძევს ძველი სული, ანტიურ ნანგრევებზე გადმოვლილი და განმტკიცებული. მისი ინტუიცია ღრმად შეეჭრა თანამედროვეობას და დაინახა ის ეფექტებზე დევნა, რაც საფუძვლად უდევს დღევანდელ „ბრწყინვალეობას“; დაინახა ის ზერელობა, რომელიც გამძლეობის გარეშე არის დარჩენილი, და რომელსაც მხოლოდ ერთი დღის ეფექტი ასაზრდოვებს. პოეტის გამჭრიახმა თვალმა შეამჩნია ის შინაგანი დეგრადაცია, რომელსაც მისი თანამედროვე ადამიანი განი-

¹ იხ. კიტა აბაშიძე. „ეტიუდები“, ტ. I, გვ. 116.

ცდიდა. და იგრძნო ის სისუსტე, რომელიც ახალ მოდგმას დაპატრონებოდა. იქ კი, ძველად, უსახელო ოსტატები, გოლიათებივით უზარმაზარ ქვებს აბრუნებდნენ და დუელში იწვევდნენ დროს. მათი სული წარსულით იყო გამაგრებული, და მათი ნაშენიც ამავე სიმტკიცის მაჩვენებელია. მაშ არჩევანი არ არსებობს. უკან დაბრუნება არის საჭირო, ძველ სულთან საზიარებლად, რომ „ახლის“ გარეგანი სილაბაზე შეიცვალოს „ძველის“ სულიერი ძალ-ღონით. მაშინ „დიდ წარსულს მომავალიც დიდი ექნება-ო“. აქ, ვახტანგ ორბელიანმა თითქოს ახალი გზების ძებნა დაიწყო. კარგია ძველი, დიადია, მაგრამ „ოცნების მიძინებაც“ არ შეიძლება. პოეტის ოცნება კი მომავალია, რომელსაც უნდა გზა განემზადოს. ამისთვის იგი დიდაქტიკურ ტონს იღებს, სენტენციებს უწერს მკითხველს, ხალხთან მისვლას ქადაგებს, სწავლისაკენ მოუწოდებს და სხვ., რაც უკვე პუბლიცისტიკაში გადადის და ჩვენც მათზე აღარ შევჩერდებით. მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ აქ რომანტიზმი თავდება და იწყება ე. წ. რეალიზმი. უნდა ითქვას, რომ საზოგადოდ რომანტიზმი თავისში ატარებდა მხატვრული შემოქმედების რეალისტური მიდრეკილების შთანასახს, და ვახტანგ ორბელიანის მობრუნებაც, ჩვეულებრივ მოვლენად უნდა იქნას მიჩნეული. თავის დროს, ავგ. შლეგელმა შესანიშნავი ფორმულა მისცა რომანტიულ პოეტიკას. მან, დაახასიათა რა თავის ლექციებში გერმანიის ახალი პოეზია, განაცხადა: „ჩვენი პოეზია უნდა იყოს ეროვნული, ამ სიტყვის რომანტიკული თუ რეალისტური მნიშვნელობითაო“. ამით შლეგელმა გარკვეულად სთქვა ის ქეშმარიტება, რომ კაცობრიობის ისტორიაში, ისევე როგორც მხატვრულ შემოქმედებაში, ორი სტრიქონი ცვლის ერთმანეთს: იდიის გაბატონება მოვლენაზე და, წინააღმდეგ, მოვლენის მიერ იდიის დამორჩილება. პირველ შემთხვევაში, შემოქმედი მძლავრი გაქანებით უსაზღვროებისაკენ მიისწრაფვის, რომ სინამდვილეს ასცილდეს, მეორე შემთხვევაში კი, ისევე უკან ბრუნდება იმავე სინამდვილის დასახატად და ასამაღლებლად. ასევე დაემართა ვახტანგ ორბელიანს. მაგრამ ქართული ლიტერატურის ისტორიისათვის, ვახტანგ ორბელიანის რეალიზმს არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა. ჩვენი ლიტერატურული ცხოვრების პრაქტიკამ უფრო ადრე გადადგა ნაბიჯები რეალიზმისაკენ და ვახტანგ ორბელიანი ამ ახალი გზის გარეშე დარჩა. დარჩა როგორც უკანასკნელი რომანტიკოსი, რომლის სულის დუდილს და წმიდა განგაშს ყურს უგდებდა საქართველო, და ენთებოდა იმ „იმედით“, რომელიც ვახტანგ ორბელიანმა დიდის სასოებით შემოანათა ჩვენს იმდროინდელ სინამდვილეში.

ვახტანგ ორბელიანის ლექსის ფორმის შესახებ ბევრი რამის თქმა არ მოგვიხდება. იგი წერდა უკვე განმტკიცებულ ზომით და არც ცდა მოუხდენია, რომ ახალი რამ შეეტანა ლექსის გარეგნობაში. მისი საყვარელი ზომა არის თოთხმეტმარცვლოვანი ბესიკური და თერთმეტმარცვლოვანი მუხამბაზი — გურამიშვილისებური. მუსიკალობის მხრივ, ვახტანგ ორბელიანის ლექსი უფრო მსუბუქია და დაწმენდილი, ვიდრე მისი წინამორბედი რომანტიკოსებისა, თუმც მასაც ხშირად აქვს ხმარებული ერთმარცვლოვანი რითმი. შედარებებიც არა აქვს პოეტს ახალი და ეფექტიანი. და თუ მისი ლექსი სიამოვნებით იკითხება, ამის მიზეზი ის გრძნობის სიჭარბეა და განცდების სიწრფელე, რის შესახებაც უკვე ვილაპარაკეთ.

საზოგადოებრივ-კულტურული მდგომარეობა 40—50-იან წლებში და ახალი პერიოდის დასაწყისი ქართულ ლიტერატურაში

ქართული ლიტერატურისა და კულტურის ისტორიაში, აღნიშნული პერიოდი, მეტად მნიშვნელოვანია. ეს წლები ახალი ხანის დასაწყისია და ქართული შეგნების მობრუნების თარიღი. აქედან იწყება მოსამზადებელი პერიოდი, რომ შემდეგ მძლავრად გადაშლილიყო ის საზოგადოებრივი თუ სალიტერატურო მოძრაობა, რომელიც მესამოცე წლებში დაიწყო „თერგდალეულების“ მეთაურობით“.

ეს ის პერიოდია, როცა ერის საუკეთესო წარმომადგენლებმა რომანტიულ უკან ცქერას თავი დაანებეს, წინ გახედვის აუცილებლობა თითქმის ყველამ იგრძნო და კულტურის ფრონტზე რაღაც მოძრაობა შეიქმნა. ამას ხელი შეუწყო მეფის რუსეთის მკაცრი პოლიტიკის შერბილებამ საზოგადოდ კავკასიაში და განსაკუთრებით საქართველოში, რაც გამოწვეული იყო შამილის აჯანყებით და ამის გამო კავკასიაში მეფის რუსეთის მდგომარეობის შერყევით.

ზოგიერთი მემიტი მოაზროვნე ამ ეპოქას მეფის მოადგილის ვორონცოვის სახელს უწოდებდა და მასთან აკავშირებდა ქართული კულტურის აღორძინების საკითხს. თვით ისეთი ღრმა მოაზროვნეც კი, როგორც არჩილ ჯორჯაძე იყო, ვერ აცდა ამ გულუბრყვილო ტრაფარეტის გამეორებას. იგი წერს: „ვორონცოვის ხანა განსაკუთრებული ხანა იყო ჩვენში. არც წინაღ, არც შემდეგში, მის მსგავს მოვლენას არა ვხედავთ. ვორონცოვის პოლიტიკა იყო სწორედ ის პოლიტიკა, რომელსაც საუკუნოების განმავლობაში ამოდევებდა რუსეთის მმართველობის წრეში ქართველთა პოლიტიკური აზროვნება. ერთგულება და მჭიდრო კავშირი რუსეთთან, ხოლო ნაცვლად ამისა ქართველების ეროვნულ-კულტურული აღორძინების უზრუნველყოფა რუსეთის მფარველობის ქვეშ. ვორონცოვის ხანამდე მხოლოდ პირველ ნაწილს ამ პოლიტიკურ ფორმულისას მი-

უცა რეალური ხასიათი, ხოლო მეორე ნაწილი კი ოცნება იყო და განუხორციელებელი წადილი. ვორონცოვმა პირველმა გაბედულად გამოაცოცხლა ეს დღემდე განუხორციელებელი იმედი. ქართველთა ეროვნული კულტურა რუსეთის მფარველობის ქვეშ, — ეს ოცნება რეალობად იქცა და ფერმიხდილი წადილი ბრჭყვიალა ფერადებით შეიმოსა“¹. თუმც იქვე შენიშნავს: „ექვს გარეშეა, თ. ვორონცოვი ვერ შეჰქმნიდა ჩვენში ვერც თეატრს, ვერც პერიოდულ პრესას. თვით საზოგადოებაში რომ არ ყოფილიყო ამისთვის საჭირო ელემენტები“². ჩვენ გვგონია, რომ აქ არის მართალი არჩილ ჯორჯაძე და არა იქ, სადაც ვორონცოვს ჩვენი კულტურის „გამცოცხლებლის“ სახელს აძლევს. ვორონცოვი ისევე იყო დანტერესებული ჩვენი ცხოვრების აღორძინებით, როგორც მისი წინამორბედნი თუ მომდევნონი. ვორონცოვი აქ დამოუკიდებელ პოლიტიკას ხომ ვერ აწარმოებდა. ყოველი მისი ნაბიჯი უმაღლესი განხილვის შემდეგ დადასტურდებოდა, იქ კი, ცენტრში, გარკვეული პროგრამა ჰქონდათ შემუშავებული. სუბიექტურად, ვორონცოვის კეთილმყოფელობაზე საუბარი ბავშვური მეამიტობა იქნებოდა. ის კი ფაქტია. რომ ვორონცოვის მმართველობის დროს. საქართველოს მდგომარეობა საგრძნობლად შეიცვალა. მაგრამ ამ ფაქტს ახსნა სულ სხვა სივრცეში ეძებნება. ეს იყო მეფის რუსეთის დიპლომატიური მანკური. შამილის მარჯვე ომებმა რუსეთი დიდ საგონებელში ჩააგდო. ეს ომი კავკასიელ მთიელებთან, რომელიც ათეული წლები გაგრძელდა, იმდენად დიდი მოვლენა იყო, რომ შემდეგ რუსეთის ისტორიკოსები სინანულითაც კი იხსენიებენ ამ ამბავს. დიახ, ამ ომმა მეფის რუსეთი დიდად შეაფიქრიანა, და რომ საქართველოც აჯანყებულებს არ მიმხრობოდა, რაც რუსეთის ბატონობას კავკასიაში მეტად პრობლემატიურად ხდიდა, ამისათვის შეცვალეს პოლიტიკა და იწყეს ქართველი ხალხის გულის მონადირება.

ვორონცოვი მხოლოდ ამ პოლიტიკის განმახორციელებელი იყო, და ვინც უნდა ყოფილიყო მის ადგილზე: ყველა ასე მოიქცეოდა. რადგან აქ უბრალო ბრძანების შესრულება უნდა დაეინახოთ და მეტი არაფერი.

უნდა ითქვას, რომ ქართველი საზოგადოება ერთნაირი აღფრთოვანებით არ შეხვედრია ვორონცოვის კულტურტრეგერობას. მართალია, ქართული საზოგადოების ერთი ნაწილი აღტაცებით ხვდე-

¹ იხ. არჩ. ჯორჯაძე. წიგნი V, გვ. 9.

² იქვე, გვ. 8.

ბოდა ვორონცოვის „ახალ რეჟიმს“, მაგრამ იქვე იყო მეორე ნაწილი, რომელიც სკეპტიკურად უცქეროდა მეფის მოადგილის თაოსნობას. აზროვნების დაპირისპირება ჭერ კიდევ არ იყო, მაგრამ აზროვნება კი წელს იმართავდა, და თუ ერთნი დოგმატიურად ენდობოდნენ ახალ პოლიტიკას, მეორენი ეკვის თვალთ უცქერდნენ და უარყოფდნენ კიდევ. შენახულია ფრიად საინტერესო დოკუმენტი, რომელიც ეკუთვნის „მომავალ ქართველ მწერალ ქალს“ მელანია ბადრიძეს, და რომელიც საუკეთესოდ ახასიათებს იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის ერთ მიმართულებას, სახელდობრ კი ვორონცოვის პოლიტიკის მორწმუნეთ. ეს ქალის ერთგვარი აღსარებაა და საინტერესოა, თუ ვორონცოვის ეპოქა როგორ მიიღო ამ ბუნებით მეტად ჰკვიანმა მწერალმა ქალმა. „დიდი ხანია არ ვყოფილვარ საქართველოს დედა-ქალაქში, და როცა დაებრუნდი, ველარ ვიცანი. ჩემს აქ არ ყოფნაში, ჩვენი აზიური ქალაქის ცვლილება ჩემთვის აუწერლად გასაოცარი იყო... მივხვდი, რომ მოვესწარი საქართველოს განათლების საუკუნეს, რომ მაშასადამე ამაოდ არ მიმეცადინია, რაც შემეძლო ჩემს ცოდნას რომ შევსწირე ძალა, რომ ეხლა არავინ გამკიცხავს, რომ ეხლა თვით ჩვენი ქალ-ვაჟები გამოდიან თეატრის სცენაზე და თამაშობენ პიესებს და როგორს? — ქართულს!... არა მჭეროდა რომ ტფილისში ვიყავი, ან უკეთ რომ ვსტევა, რომ ტფილისში, ჩემს თანამემამულეთა შორის ასეთი განათლება იყო. როდესაც ამაში დავრწმუნდი, კიდევ გავცოცხლდი რაღაც დიდებით, თითქოს ახალი წვიმა დამეპყურა, თითქოს გადამერეცხა ჩემს ძვლებიდან მთელი ძველი აზიური ჟანგი... მაღლობა ღმერთს და ქება მთავრობას მისგან მიღებულს ჩემს ძვირფას სამშობლოსადმი“¹. ეს სიტყვები კარგად ახასიათებს იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის ერთ მიმართულებას. აქ არის დაბალი საფეხური, ნივთიერი ქვეყანა, ხელშესახები სამყარო, რომლის გადაღმა ველარასა ჰხედავდნენ „ბედნიერების“ საკუთარი თვალთ ხილვის მაძიებელნი.

მაგრამ, ამის პარალელურად მეორე მიმდინარეობაც არსებობდა, რომელიც კრიტიკული თვალთ უცქეროდა ყველაფერს. ამ მიმართულების წარმომადგენელი იყო ალექსანდრე ორბელიანი. იგი ღრმა ანალიზის მწერალია და მოვლენის ძირში იხედება. მან კარგად იცის მეფის რუსეთის პოლიტიკის ცბიერება და კატეგორიულად არწმუნებით წერს: „სხვა, წარსული მთავარ-მართებლები ხომ გვა-

¹ იხ. ვახ. კოტეტიშვილი, „გამორჩენილი და დაიწყებული“, ვახ. „ტრიბუნა“, 1921 წ., № 115. ეს ციტატა რუსული თარგმანიდან არის ვადმოთარგმნილი, რადგან დედანი დაკარგულია.

ტყუილებდნენ, მაგრამ ისინი უფრო დესპოტური მძვინვარებით. მაგრამ ის დრო ვარანცოვისა საქართველოში, ჩვენგანთ გამოუცდელი, სულ სხვა გვარი მოსატყუებელი დრო იყო ჩვენი ვარანცოვისაგან. ასე ამგვარად რომ, ბევრის კაიკაცობის ალერსითა, მითომ კაიკაცობას გვიჩვენებდა, ნამეტნავად უფრო კიდეც იმათ მომეტებით. ვინც რუსეთის ინტერესზე იქცეოდა. ამასთან ხელ-გაშლილი, ჩინებს და სხვა-და სხვა ჯილდოს იძლეოდა, თან ბევრი შექცევა და განცხრომა ჰქონდა ხოლმე, სადაც ალტაცებულის სიხარულით თ-ი გიორგი ერისთავის კომედიებს წარმოადგენდნენ თვით გიორგი ერისთავის ზედამდეგობით და ქართულს ეურნალსა ცისკარსაც გიორგივე გამოსცემდა და კიდეც რამდენი რამ მოიგონა ვარანცოვმა ჩვენი მოსატყუებელი“.

საინტერესოა, ალექსანდრე ორბელიანი ასე სკეპტიკურად და უნდოდ რად უცქეროდა ამ პოლიტიკას? იგი განაგრძობს: „ერთობ ქართველებსა ასე ეგონათ, საქართველოში სულ ეს ამბავი ასე დარჩებოდა, იმისთანა ჯილდოები, იმისთანა განცხრომა-შექცევანი, იმისთანა თიატრ-ლიტერატურობა, იმისთანა თავისუფლებანი და ამიტომ ვარანცოვის სახელს აღიღებდნენ: ეს რა ღვთიური კაცი მოგვივიდაო. მაგრამ მე კი ზედმიწევნით ვიცოდი, ესეები სულ მოჩვენება იყო ვარანცოვისაგან, რომ საქართველოს ხალხი გართულები იყვნენ დროებითად ამებში, და მთავრობაზედ ცუდი ფიქრი აღარავის არა ჰქონდეს, ამისათვის რომ ვარანცოვის დროს შამილი და დაღესტანი გაძლიერებული იყვნენ; ქართველების ეშინოდა, მაგრამ ვარანცოვმა იმ თავისი ცბიერების გონებითა ესეები სულ ჩაშალა, და ბოლო დროს ისევ იმ მონებაში დარჩნენ ქართველები, როგორც ადრე იყვნენ, რუსებისა“.

ამ სტრიქონებიდან მომწიფებული პოლიტიკური აზროვნება ისმის, რაც მხოლოდ ალექსანდრე ორბელიანისად კი არ უნდა ჩაითვალოს, არამედ საზოგადოების ერთი ნაწილის აზროვნებად. ამ ნაწილმა სწორად აუღო ალღო და ვორონცოვის „მეგობრულ“ დახმარებაში მოტყუება და ცბიერება დაინახა. ეს მიმართულება სწორ გზაზე იდგა. თვით რუსეთის ოფიციალური ისტორიკოსები შემდეგში აღარა მალავდნენ ვორონცოვის პოლიტიკის ფარულ აზრს და წერდნენ: „კავკასიის მრავალ ტომთა შედუღება რუსის ხალხთან იყო ვარანცოვის მთავარი მიზანი, რომლისკენაც ვარანცოვი დაუღალავად მიისწრაფოდა“¹.

¹ იხ. Юбилейный сборник. К столетию присоединения Грузии к России, გვ. 32.

ასე რომ, „ვორონცოვის ხანა“ უნდა ჩაითვალოს იმ სისტემატური რეაქციის ეპიზოდად, რომელსაც მეფის რუსეთი აწარმოებდა საქართველოს მიმართ. ვორონცოვს მხოლოდ ის „დამსახურება“ მიუძღვის, რომ მან გამოიჩინა დიპლომატიური უნარი და მოქნილობა, რის საშუალებითაც თავისი პოლიტიკის ბაღეში მოაქცია ქართველი არისტოკრატის დიდი ნაწილი. ვორონცოვმა დიდი სამსახური გაუწია რუსეთს, მაგრამ რა მფარველობა გაუწია საქართველოს, — არა ჩანს. მართალია, მან ენერგიულად მოკიდა ხელი ჩვენს ქვეყანას, კულტურას თითქოს სათავეში ჩაუდგა, მაგრამ იგი თავის საქმეს აკეთებდა. და თუ ზოგჯერ ქართულ საქმესაც გადმოხედავდა, ეს იყო თვალის ახვევა და შირმა. და რომ ვორონცოვს, საქართველოს სასარგებლოდ არაფერი გაუკეთებია, ეს სჩანს იმ „რეფორმებიდან“, რაც მის სახელთან არის დაკავშირებული.

უპირველეს ყოვლისა, ვორონცოვმა უარყო ე. წ. „ამიერ-კავკასიის“ ის დანაწილება, რომლის ავტორიც იყო სენატორი განი. ამ პროექტით, ამიერკავკასია იყოფოდა ორ გუბერნიად: „საქართველო-იმერეთისა“ და კასპიისა. ამ დანაწილებას საფუძვლად ედო მსარეთა ეთნოგრაფიული და გეოგრაფიული თავისებურება. რასაკვირველია, ეს პროექტიც ცენტრალური რუსეთის ტრაფარეტზე იქნებოდა აგებული, მაგრამ მაინც ამ გუბერნიის სახით საქართველოს ადმინისტრაციული მთლიანობა რჩებოდა. ვორონცოვმა კი ეს პროექტი უარყო და დაანაწილა შემდეგ გუბერნიებად: ტფილისის, ქუთაისის, შემახის, დარუბანდისა და ერევნის. ამ დანაწილებით კი დაირღვა საქართველოს ის მთლიანობაც, რომელსაც განის პროექტი გულისხმობდა. შემდეგ: ვორონცოვმა დიდი ყურადღება მიაქცია განათლების საქმეს. შექმნა ერთი მთლიანი სამოსწავლო ოლქი, რომელსაც დაუქვემდებარა მთელი კავკასიის სასწავლებლები; დააარსა კომერციული გიმნაზია ტფილისში, „კავკასიელთათვის“, შემოიღო სტიპენდიები უმაღლეს სასწავლებელში გასაგზავნად და სხვ. მაგრამ ეს ხომ რუსული სასწავლებლები იყო. იგი ქმნიდა იმ ცენტრებს, სადაც აჩქარებით და სისტემით მოხდებოდა ეროვნული დეგრადაცია. მას უნდოდა კავკასიის სასწავლებელთა მოქცევა იმპერიის ორბიტში, რასაც მოითხოვდა მეფის ბრძანება, მიმართული სენატისადმი: „სასწავლებელთა შექმნა კავკასიაში დაუახლოვდეს იმ წყობილებას, რომელიც შიგნითა გუბერნიებში (რუსეთში) არის შემოღებული, და ამგვარად კავკასიაში და ამიერკავკასიაში დამყარდეს სახალხო განათლების იგივე სისტემა, რომელიც არსებობს სახელმწიფოს სხვა ნაწილებში“. ვორონცოვმა შეასრულა მეფის ბრძანება. მისი დამსახურება, ქართუ-

ლი კულტურის წინაშე, აქაც მოჩვენებაა, მეტი არაფერი. შემდეგ ვორონცოვმა მოსპო ქართული ფულის ტრიალი და სხვ. ერთი სიტყვით, ენერგიულად სპობდა ქართული სახელმწიფოებრივობის უკანასკნელ ნაშთებს.

ვორონცოვმა ქართული ჩვეულებების წინააღმდეგაც გაილაშქრა. იგი შეეჭრა ჩვენს ტრადიციულ ყოფას და ქართველ თვადაზნაურობას აიძულებდა შეეთვისებინა ევროპული ეტიკეტი. იგი ხშირად მართავდა ბალებს, წვეულებებს, ეპატიყებოდა თვადაზნაურობას, თითონაც მიდიოდა მათთან, ერთი სიტყვით, გააჩაღა „ბრწყინვალე“ ცხოვრება. მოხერხებული ქცევით, მან თვადაზნაურობა აიყოლია. ამ ხელგაშლილ ცხოვრებას ფული უნდოდა, რაც თვადაზნაურობას არ გააჩნდა. მას უნდა სესხი აეღო, რისთვისაც მან თავიდანვე დაგებული იყო „პრიკაზის“ სახით, სადაც ავირავებდნენ მამულებს და ბოლოს ეყიდებოდათ კიდევ. მყიდველები კი უცხოელები იყვნენ, რამაც საქართველოს გამოაცალა ეკონომიური კეთილდღეობის საფუძველი და შეამცირა მისი ტერიტორია. ყველა ამის შემდეგ, განა დამსახურებაა ქართული თეატრისთვის რაღაც უმნიშვნელო სუბსიდიების მიცემა, რომელიც მალე მოუსპეს, ანდა „უისკრის“ 100 ეკზემპლიარის გამოწერა, ვორონცოვის მიერ, სახსენებელია როგორც დახმარება? მაგრამ ფაქტი ფაქტად რჩება, რომ ქართველი ინტელიგენციის და თვადაზნაურობის დიდმა ნაწილმა ვორონცოვის პოლიტიკა ვერ გაიგო და ბრმად ეთაყვანებოდნენ მის სახელს. ხოლო მეორე ნაწილმა, კრიტიკული აპარატი აამუშავა და განჭვრიტა ის ცბიერება და ბოროტება, რომელსაც ვორონცოვი ამრავლებდა. ქართველი საზოგადოების ამ ნაწილში, ეროვნული თავდაცვის შეგნება მომძლავრებულია და შიშით უცქერის იმ „კულტურას“, რომლითაც საქართველოს აბედნიერებდნენ პოლიციური რუსეთის წარმომადგენლები.

„ჩვენს ეხლანდელ სასწავლებლებზეც ვერას ვიტყვით კარგსა ჩვენი ქართველებისთვისა“, — წერს ჩვენი კულტურის ფხიზელი დარაჯი ალექსანდრე ორბელიანი, — „ამისთვის რომ ჯერ სრული განათლების სწავლა იმათში არ არის, და მას უკან, რასაც ასწავლიან, სულ ერთიან ქართველებსა რუსებად ამზადებენ. ისე, რომ იქიდან გამოსული ქართველი ყმაწვილები, თავიანთსა შეყრილობაში სულ რუსულად ლაპარაკობენ და ქართულს ლაპარაკს კი ხანდისხან გაურევენ ხოლმე, ისიც დიად იშვიათად... თუ განგებულებამ ეს ჩვენი დანთქმის მდგომარეობა არ შესცვალა, აქ ქართველი თესლი აღარ დარჩება და ბოლო დროს სულ რუსებად გადაიცვლებიან ჩვენი მომავალი“. ასე აფასებდა ვორონცოვის მიერ გავრცელებულ

სასწავლებლებს ქართველი ინტელიგენციის მეორე ნაწილი. ხოლო რუსოფილურად განწყობილ ქართველობას დასცინოდა და არ ინდობდა ისეთ გამოჩენილ კაცსაც კი, როგორც პლატონ იოსელიანი იყო. ეს უკანასკნელი ცნობილია რუსოფილობით, და რადგან ბრძენად და დიდ მსწავლულად იყო მიჩნეული, გავლენაც დიდი ჰქონდა, რითაც სარგებლობდა და მთავრობის ერთგულებასა და გაევროპიელებას ქადაგებდა. მაგრამ პლატონ იოსელიანის „სიდიდე“ მაინც ვერ აჩუმებდა ქართველ პატრიოტებს და ირონიულად უხვდებოდნენ მის „ახალ სწავლას“.

ალექსანდრე ორბელიანი წერს: „დიდი გავლენა აქვს პლატონს იმიტომ, რომ რაღაც საყვარლად მიაჩნიათ ის, რაღაც დიდ მსწავლულად და დიდ ორატორად. რა ქნან იმ საწყალთა უსწავლელებმა... აი იმისი სწავლა იმათზე: — „დიდი კაცები ხართ, დიდი გვარისშვილები, მთავრობისა ვეჩერებში და ბალებში უნდა დახვიდოდეთ, მთავრობასთან ახლოს იყვნეთ, რომ მთავრობა თქვენზე კარგის თვალის იყვეს, აი ბედნიერი საქმე ჩვენთვის. ამისათვის დიდი განხილი სახლები უნდა გქონდესთ, საუცხოვოდ გაწყობილის მებილებით, პარადნის კარებზედ კამერდინერი უნდა იდგეს, კარგი ღირებული ეკიპაჟები გქონდესთ, ას-ორმოცის თუმნის წყვილი ცხენებიცა გყავდესთ ეკიპაჟებისთვის, თქვენს ლამაზს მორთულს სახლში შედიოდნენ-გადიოდნენ: ღენერლები, პოლკოვნიკი და ყველა ღირსეული კაცი თქვენს პატივსაცემლად; თქვენც რასაკვირველია მორთულები დაუხვდებით ღირებულის ტანისამოსებით, ჩინებულის სერვიზითა, გემრიელს ყავას მთარმევდნენ მოტკბოს კამეჩის ნალებითა, თქვენც ხომ რასაკვირველია ივემებდეთ კარგი კრენდელებით, თქვენც ეტყოდეთ ორიოდე სიტყვას“...

როგორც ვხედავთ, ქართველ საზოგადოებაში უკვე იდეური გაყრა არსებობს. ლოიალიზმი, რომელიც საყოველთაო გრძნობად ცხადდებოდა, არა ყოფილა საყოველთაო. არ დახშობილა თავისუფალი ეროვნული არსებობის სურვილი და „სიჩუმე, მორჩილება, გაღმერთება და თავყანისცემა ძლიერი პოლიტიკური ძალისა“ არ ყოფილა ის ფსიქოლოგიური ატმოსფერო, რომლითაც „სტოცხლობდა მაშინდელი ქართველი საზოგადოება“, როგორც ეს არჩილ ჯორჯაძეს ეჩვენებოდა. პირიქით, ჩვენ გვგონია, რომ ახალი იდეები საკმაო სიძლიერით იყვნენ ჩვენში შემოჭრილნი, თუნდა იმავე რუსეთის საშუალებით, რაც გულისხმობდა არსებული ხელისუფლების წინააღმდეგ აღმართავს თუ პრაქტიკულად არა, იდეურად მაინც. ალ. ორბელიანი რომ უარყოფს ვორონცოვის სასწავლებლებს, როგორც გამარუსებულ დაწესებულებებს, ამ უკანასკნელებში მაინც ხედავს

რალაც ღირსებას და წერს: „უნდა ითქვას, რომ ყოველი იქიდან გამოსული ქართველი ყმაწვილები, თუც ზოგიერთმა კარგი სწავლაც ვერ გამოიტანოს, მაინც სულ ახალი იდეებისანი არიანო“. ჩვენის აზრით, ამ ახალი იდეების ქვეშ უნდა რევოლუციის იდეები ვიგულისხმოთ, რესპუბლიკაზე ოცნებობა, რითაც ცოცხლობდა იმდროინდელი რუსეთის მოწინავე ნაწილი. მით უმეტეს, რომ რესპუბლიკურ მოძრაობას საქართველოში ტრადიციაცა ჰქონდა. მეფე გიორგი მეთორმეტის სიკვდილის შემდეგ მოწყობილი იყო შეთქმულება, რომლის მიზანიც იყო დამოუკიდებლობის დაცვა და დადგინება საქართველოში რესპუბლიკისა. ამ საქმეს მეთაურობდა დაცულ ბარათაშვილი. ეს მოძრაობა არც ისე უმნიშვნელო იყო. და თუ გავითვალისწინებთ ახალი იდეების ცხველმყოფელობას, შეგვიძლიან დავასკვნათ, რომ რესპუბლიკის მომხრეთა რიცხვი მატულობდა და ის ახალთაობა, რომლის „ახალ იდეების“ შესახებაც ლაპარაკობს ალექსანდრე ორბელიანი, და რომელსაც თანაგრძნობით ეკიდება, წარმოადგენს ამ მიმართულებით გამსჭვალულ კადრს. რასაკვირველია, ეს იდეები იდეებად დარჩნენ, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესოა ის ფსიქოლოგიური გარდატეხა და ის შინაგანი ღუღილი, რომელიც საზოგადოების წინმსვლელობის საწინდარია. და რომ ჩვენი საზოგადოება შინაგანად ამოძრავებული იყო, რომ მას კულტურული მუშაობის სურვილი აღძრული ჰქონდა, ეს ჩანს თუნდ პერიოდული პრესის ან თეატრის დაარსებიდან, რასაც ვორონცოვამდე ჰქონდა ნიადაგი მომზადებული და თაოსნობაც ქართველი საზოგადოების მოწინავე ელემენტებს ეკუთვნოდა.

* * *

40—50-იანი წლების მოღვაწეები წინათაობაზე უფრო მომზადებული შეხვდნენ ეპოქის მოთხოვნილებებს. ადრეულ საზოგადოებას სამოქმედოდ ხელს უშლიდა ის სოციალურ-პოლიტიკური ნგრევა, რომელიც საქართველომ განიცადა დამოუკიდებლობის დაკარგვის შემდეგ. მათი ფიქრი აღშფოთებულ სინდისის დაკმაყოფილებას მოუწოდებდა. აჯანყებებზე ოცნება და მისთვის სამზადისი ხელს უშლიდა მშვიდობიან კულტურულ მუშაობას. მაგრამ როდესაც 1832 წლის შეთქმულებაც უსახელოდ დაინგრა, ქართველ საზოგადოებაში ერთგვარი მობრუნება მოხდა. შეთქმულებაზე ფიქრი დავიწყებას მიეცა და მის სანაცვლოდ განათლებაზე და კულტურულ ამაღლებაზე დაიწყეს ფიქრი.

რომ კარგად წარმოვიდგინოთ ამ ეპოქის კულტურული ხასიათი, მივმართოთ ჟურნალს. იგი გაგვაცნობს იმ საკითხებს, რომელნიც საზოგადოებრივ ინტერესს იწვევდნენ; გვაჩვენებს იმ ლიტერატურულ მიმართულებებს, რომელთა გარეშემოც იკრიბებოდა ხალხის გულისყური. ეს ჟურნალი „ცისკარია“! ოცი წლის ინტერვალის შემდეგ¹, გიორგი ერისთავმა კვლავ აახმაურა ქართული პერიოდული პრესა და 1852 წლიდან დაუღო დასაბამი იმ საჟურნალო ცხოვრებას, რომელიც მესამოცე წლებიდან არაჩვეულებრივად გაიზარდა და იქცა ქართული საზოგადოებრივი განვითარების მთავარ ფაქტორად. „მიძინებული ერი თითქოს გამოფხიზლდა და დეზორგანიზაცი-აში მოყვანილი საზოგადოებრივი სხეული გამრთელების და განკურნების იმედმა შეიპყრო“ (არჩ. ჯორჯაძე). ჟურნალის პროგრამა ასეთი იყო: 1. ლექსთ თხზულება, 2. პროზა, 3. სწავლა და ხელოვნება (ანუ სალიტერატურო კრიტიკა და მეცნიერება) და 4. „სახლის პატრონობა“. მართალია, ამ უკანასკნელ რუბრიკას ხშირად ავსებდა „ხორცის დამარილების“, „ლორის გაკეთების“ და „ძმრით გაკეთებული ბატის“ რეცეპტები, მაგრამ ეს სრულიადაც ხელს არ უნდა გვიშლიდეს, რომ აზროვნება დავინახოთ იქ, სადაც ზოგნი მხოლოდ გასტრონომიასა ხედავენ. ვინ გაბედავს და იტყვის, რომ გიორგი ერისთავს არ ჰქონდა უფრო მაღალი წარმოდგენა პრესის შესახებ, ვიდრე ამას ჩვენ „ცისკარში“ ვხედავთ, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ გიორგი ერისთავი კულტურტრეგერის როლში არის გამოსული, და მას მიზნად დასახული აქვს ქართველი საზოგადოების დაინტერესება, მისი ამაღლება. ხოლო ეს საზოგადოება ერთფეროვანი მასა ხო არ იყო, რომ ერთნაირი წონისა და სიმძლავის მასალა შეერჩია. ნიკ. ბარათაშვილის, ალექსანდრე ჭავჭავაძის, გრიგოლ ორბელიანის და სხვათა ნაწარმოებს რომ ბეჭდავდა, ამით ის აკმაყოფილებდა ჩვენი ინტელიგენციის მაღალ ფენებს, მაგრამ იყო სხვა ფენაც, მოწყვეტილი ყოველგვარ სულიერ ინტერესებს, რომელსაც ხელმძღვანელობა სჭირდებოდა. ეს ნაწილი რითიმე უნდა დაეინტერესებინა ჟურნალს, რომ თანდათანობით ჩაეთიჩა თავის წრეში და პრესის მოთხოვნილება ჩაენერგა.

¹ მართალია, 1845 წელსაც დაარსდა „კავკასიის მხარეთა უწყებანი“, მაგრამ ამას ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის მნიშვნელობა არა ჰქონდა. ისე რომ „ცისკარი“ ჟურნალს „სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“ უფრო უკავშირდება.

მართალია, ჟურნალი ტეხნიკური მხრივ სუსტია, იდეურადაც დიდ სიმაღლეზე არა სდგას, მაგრამ მაინც დიდი კულტურული საქმის დასაწყისია; ქართული საზოგადოებრივი აზრის განვითარების მნიშვნელოვანი ეტაპია. ისიც მართალია, რომ პირველ ორ წელიწადს ჟურნალმა მკითხველი საზოგადოება ვერ შექმნა, რის გამოც ორი წელიწადი ძლივს იარსება¹, მაგრამ სამი წლის შემდეგ ისევ ახლდება ივანე კერესელიძის რედაქტორობით და იხურება მას შემდეგ, რაც ქართული პრესა მოლონიერდა და მისი სადავე ხელთ ჩაიგდო ილია ჭავჭავაძემ, რომელმაც კიდევ ახალ ხანას დაუღო სათავე.

აღსანიშნავია ერთი გარემოება: „ცისკარი“ დასაწყისშივე გრძნობს კრიტიკის სიმკაცრეს და ერთგვარი ბოდიშისა და პოლემიკის ტონი შეაქვს თავის წერილებში. ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ჟურნალი ვერ უთანასწორდებოდა ჩვენი ინტელიგენციის მაღალ ფენებს, რომელსაც გაცილებით მეტი მოთხოვნილება ჰქონდა. ასე რომ ეს ჟურნალი არ შეიძლება ჩაითვალოს ქართული აზროვნების და გემოვნების ხელმძღვანელად. ამიტომ არის, რომ ჟურნალი კრიტიკას კრძალავს. მან იცის თავისი ნაკლი. ისიც იცის, რომ საზოგადოებას უნდა ემსახუროს, მაგრამ მანამდე ჟურნალმა ჯერ ფართო საზოგადოებაში უნდა გაიდგას ფესვი და თავის პროგრამასაც ამ მიზანში ამოღებულ მკითხველთა კადრს უთანასწორებს. — „ვის არა სურს გამოხატოს თავისი აზრი და გრძნობა სასიამოვნოდ, ცხადად და ფნა მჰვერობით?“ — წერს ჟურნალი, — „ვინ არა გრძნობს და არ იცის, რომ ყოველსა ამას მოგვეცემს ჩუპენ, „ცისკარი“, ქართული სალიტერატურო ჟურნალი? რასაკვირველია, სრულებით ესენი ამ პირველ შემთხვევაში არ შეგვიძლიან მას მოეთხოვოთ, შემდეგ ესრეთის დავიწყებისა ჩუპენის ენისა ჩუპენგან. მამულისა სიყვარული, ესე ბუნებითი ნიჭი ყოველ კაცთ-შორის და ზემო-ხსენებული წინადადებანი, ვალდებულ გვეყოფენ ჩუპენ ყოველთა მივიღოთ გულად მონაწილეობა ამ სასარგებლო შრომაში და ვეცადოთ განგრძობისათვის ამ ჟურნალისა, და არ ვუგდოთ ყური რომელიმე კრიტიკოსთა, ამოდ კალმით აღკუთრვილთა, „გასახილველად ჩუპენის ახალ დადგენილ ჟურნალისა, რომელიც, ვიტყვი, არ უნდა იყვეს ჯერედ საგნად კრიტიკისა, და უმეტესად კრიტიკისა, არა მართლისა“².

ამ ამონაწერის გაგება შეიძლება სხვადასხვანაირი იყოს, ჩვენ კ

¹ ვორონცოვის „დახმარება“ რომ მაჩვენებითი იყო, ამითაც მტკიცდება.

² -ცისკარი“, 1857 წ., № 1.

გვეგონია, რომ აქ არის მოცემული დიდი შეგნების კილო, რომელიც გარეშე კრიტიკას არც კი საჭიროებს, რადგან თვით იცის თავისი ენასი და მნიშვნელობა. თუმცა გარეშე კრიტიკასაც არ უარყოფს. ოლონდ ის იყოს არა „ამაო“ და მართალი.

აი, ჟურნალის მეორე და მესამე ნომრებში უკვე კრიტიკული აზროვნება არის გაშლილი. მართალია, ეს კრიტიკა არ ეხება ლიტერატურულ მიმართულებას, მაგრამ იგი ეხება ენას, მართლწერას, რაც ყოველი ლიტერატურის საფუძველია. შეიძლება ბევრმა არ გაიზიაროს ეს ჩემი აზრი, რადგან ყველა წერს ისე, როგორც იცის, და თავისი ცოდნა მიაჩნიათ საკმაო საფუძვლად, მაგრამ ჩემთვის ნათელია. რომ „წამხდარი“ ენით შემოქმედება შეუძლებელია.

ეს შეგნებული აქვს „ცისკარს“ და მის მეორე-მესამე ნომრებში კამათია გამართული იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იწერებოდეს ჩვენი დედაქალაქის სახელი: „ტფილისი“, „თფილისი“ თუ „თბილისი“. მართალია, ამ კამათს ერთი მხრივ პრიმიტივობის დაღა აკრავს, მაგრამ მეორე მხრივ სერიოზულ კრიტიკასთან გვაქვს საქმე, რომელიც ზეპირად კი არ ლაპარაკობს, არამედ ემყარება ისეთ წყაროებს, როგორიც არის: სახარება იოანესი, საქმე მოციქულთა და სხვ. ამ კრიტიკოსის სამწერლო სახელი არის ნოტე-ბენე. იგი საკმაოდ საფუძვლიანად ასაბუთებს, რომ უნდა იწერებოდეს ტფილისი. პირველ შეხედვით მკითხველს ეგონება, რომ აქ განყენებული ლინგვისტური კამათია, მაგრამ შეცდება. აქ ენის საკითხი წმინდა ლიტერატურულ საზღვრებში არის მოქცეული, რადგან რედაქციას შეგნებული აქვს, რომ: „ჩუპენ ენას ახლა არავინა ხმარობს, წამხდარი ენა არის“ და ირონიით დასძენს: „გასწორება რად უნდა-ო“ (იხ. „ცისკარი“ № 12). საკითხი სწორედ ამ ენის „გასწორებისათვის“ იყო აღძრული, რაც ლიტერატურულ ამოცანას წარმოადგენს. ჩემის აზრით, კრიტიკაც აქედან უნდა დაწყებულიყო, მაგრამ როგორც ყოველთვის, აქაც აზრთა სხვაობა აუცილებლად წარმოშობდა გამოცოცხლებას, და ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს ენის საკითხი ხელმეორედ იქცევა მსჯელობის ცენტრად. რომლის გარშემოც წარმოებს მეტად საინტერესო კამათი, თუნდ დღევანდელი თვალსაზრისით. იმავე ნომერში (№ 12) წმინდა ლიტერატურულ კრიტიკის შესახებაც არის საუბარი. ივ. კერესელიძე, კნ. ჯორჯაძის მიმართ, რომელიც არ იღებდა კრიტიკას, წერს: „ნუ ერიდებით გარკვევას, რომელიც შემოვიტანეთ ჩუპენს ჟურნალში (კრიტიკას). ყვედრებას, როგორც უწოდებთ თქვენ. ჭეშმარიტი ნიჭი თავის გზაზე მივალს... მოგეხსენებათ, რომ გარკვევა (კრიტიკა) არის პატივი ლიტერატურის „ხნულისათვისაო“. აქ სრულიად გარკვეულად ისმის ლიტერატურული

კრიტიკის საკითხი. იგი აუცილებელ საჭიროებად არის გამოცხადებული, რადგან იგი მართლა „საყვედური“ კი არ იყო, როგორც ეს ეგონა კნ. ჯორჯაძეს, არამედ „გარკვევა“, რაც ასაზრდოებს მწერლობას. ასე ესმის კრიტიკის მნიშვნელობა „ცისკრის“ რედაქტორს ივ. კერესელიძეს.

მაგრამ ჩვენთვის საინტერესოა, თუ, გარდა ზემოხსენებული საკითხისა, რას უნდებოდა იმდროინდელი ლიტერატურული აზროვნება?

ყურნალის იმავე მეთორმეტე ნომერში, ცნობილი მწერალი ლავრენტი არდაზიანი, სრულიად გარკვეულად და ჭკუამახვილურად. სვამს კითხვას. ეს კითხვა ეხება ქართულ პროზას და პოეზიას. იგი წერს: „ქართული პოეზია უფრო განვითარებულია, მინამ პროზა. ლექსებს სწერენ მსუბუქად, მარტივად, ცხოველად; ყოველი სიტყვა ხტის, თამაშობს. პროზა-და ჩუპენი არის მძიმე, მიუღრეკელი, ძნელი, უძლური, სიცოცხლე მიღებული, ცივი, მაშინ, როდესაც ქართული ენა მერხევი და საამოა-ო“. იგი ამ მოვლენას ღრმად უკვირდება და პროზის ჩამორჩენილობას სამღვთო წერილის გავლენით ხსნის. და მე მგონია, რომ ავტორმა კარგად მიაგნო თუ ყველა მიზეზს არა, ერთ უმთავრესს მაინც და იმდენად ძარღვიანად ჩასჭიდა საკითხს ხელი, რომ ბევრი დააფიქრა, ბევრს წერილობით ათქმევინა აზრი. საკითხი მჭრელი კუთხიდანა დგას. კვლავ ენის შესახებ არის აღძრული ამბავი. იმარჯვებს საერთო ენის შემოღების იდეა, მაგრამ არც თუ ძველ ენას თმობენ. ალექსანდრე ორბელიანი, ეს მეტად მიმზიდველი და თითქოს ოდნავ ფანტასტიური პიროვნება. იმ ენის მოსარჩლედ გამოდის, რომლითაც არის დაწერილი „ვეფხისტყაოსანა“. „ვისრამიანი“, „რუსულანიანი“, „ყარამანიანი“, „სიბრძხე-სიცრუისა“ და სხვ. კამათში ერევა აგრეთვე ცნობილი ისტორიკოსი დიპ. ბაქრაძე და ქართული ლიტერატურული აზროვნება თანდათანობით ფეხს იდგამს.

რასაკვირველია, ე'ა კამათი მრავალმხრივ მოისუსტებს, მაგრამ ეს ხომ დღევანდელი თვალსაზრისია. ისტორიულ ამბავთა შესაჯავსებლად კი, იმავე გარემოში გადასვლაა საჭირო. მაშინ გამოჩნდება. რომ იმ კრიტიკას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და იმ დროინდელ მწერლობას თავისი შესაფერი აზროვნება თან სდევდა.

„ცისკარი“, მოუხედავად იმ გარეგანი თუ შინაგანი უღონობისა, რომელიც დღევანდელ ადამიანს ღიმილსაც კი გვრის. მაინც ჩვენი საზოგადოების გაღვიძების დოკუმენტი. ლიტურგიული ძილა

გათავდა. იმ კონტრასტმა, რომელიც შეიქნა ქართველთა მოლოდინსა და სინამდვილის შეხვედრის ადგილს, მართალაა ძალე მოახდინა ნების თუ გონების პარალიზაცია, მაგრამ მალევე გათავდა ეს გაბრუნება. ქართველი საზოგადოების მოწინავე პირებმა, რომელნიც ვერ შეეწყვნენ „ახალ დროს“, დასკვნები გაუქეთეს მომხდარ ამბებს. შედეგად დაიბადა მოთხოვნილება, რომ მომზადებულიყო ხალხი ახალი პირობებისათვის, კვლავ მომტკიცებულიყო ზნეობრივი ძალა, განვითარებულიყო კრიტიკული აზროვნება, და აღდგენილიყო კულტურის ის ფენა, რომელიც მეფის რუსეთის რეაქციამ მოსპო.

რა ვუყოთ რომ „ცისკარი“ მეტ წილად უმარლო საქმელს აწვდიდა გონებას. სამაგიეროდ, ხომ მის ფურცლებზე დაიბეჭდა ალ ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანის, ნიკ. ბარათაშვილის და სხვათა საუკეთესო ნაწარმოებნი. ეს საკმარისი იყო, რომ ლიტერატურული მოძრაობის ტალღა დაწყებულიყო და „ცისკარმაც“ ეს დიდი საქმე გააყეთა. იგი თანდათან ძალას იკრებდა და მრავალ დაბრკოლებას მაინც ერეოდა. თუმც ხშირად საზოგადოების წინაშე რევერანსებს აკეთებდა და ბოდის იხდიდა. მაგრამ ამას საქმე მოითხოვდა და რედაქციაც ქედს იდაბლებდა. „რედაქცია სალიტერატურო ჟურნალისა „ცისკარი“, წამკითხველთაგან მოითხოვს მოტევენასა, უკეთუ ჰპოებენ რასმე ნაკლულევანებასა პირვეტლს გამოცემულს წიგნში-ო“, ასე იწყებს ივ. კერესელიძე განახლებული „ცისკრის“ პირველ ნომერს 1857 წელს და დასძენს: „ეს კი უნდა განუცხადო საყუარელთა წარმკითხველთა, რომ რედაქცია დიდს ღონისძიებას მოიხმარებს, ამ ჟურნალის წარმატებისათვის-ო“. მაგრამ ჟურნალმა კარგად იცის. სად არის თავაზიანობა და დათმობა საჭირო. იგი ისარჩახვეულია და პუბლიცისტური შხამის ნთხევას ერიდება. მაგრამ ზოგჯერ მაინც აგრძნობინებს მკითხველს, რომ „ცისკარი“ არც ისეთი დაბალი ღობეა, როგორც შეიძლება ეჩვენოთ, და რომ ყველა ვერ გადათელავს იმ ზღულდეს. რომლის დაცვაც „ცისკარმა“ თავის სამღვთო მოვალეობად აღიარა. ჩვენ ზემოთ უკვე ვნახეთ, რომ „ცისკარის“ რედაქციამ „კრიტიკის“ უღრობა აღიარა. გავიგეთ კიდეც რა მოსაზრებით, მაგრამ მაინც ამ კრიტიკას იგი არ გაუბრბოდა და თავაზიანად ცდილობდა იმ ნაკლის აშორებას, რასაც მოყვრულად უჩვენებდნენ. მაგრამ ყველა ხომ ასეთი თვალით არ უცქეროდა მის არსებობას. ბევრის „განათლებულ“ გონებას იგი „ჩიხიბიხოდ“ ეჩვენებოდა და საშინლად შფოთავდნენ, როდესაც ამ ჟურნალს კარზედ მიაყენებდნენ. ასეთი „ოლიმპიელ“ ტიპებისადმი ჟურნალი დაუზოგველია და საკმაროდ სასტიკადაც უხვდება მათ ათვალწუნებას.

აქ ჟურნალი მტკიცე თავმოყვარეობას იჩენს, მაგრამ ეს თავმო-

ყვარობაა, რადგან იგი ერს ემსახურება. „თავის მოყვარეობა ჩემი მდგომარეობს მასში, რომ მამული ჩემი, ჩემი ენა, რომლისთვისაც სისხლი უღვრიათ ჩვენთა განსვენებულთა წინაპართა, იყოს იმ მდგომარეობაში, როგორც შეშვენის ახლანდელ განათლებულს და ამასთან მშვიდობიან დროსა, რომელიც მოგვეცემა წყალობად ჩვენის დიდის რუსეთის იმპერატორისაგან, მაგრამ როგორც ვხედავთ... მგონია ამაზედ ყველანი თანახმანი ვახდეთ, რომ ყოველის ხალხის მამულის აყვავებაში ყოფა და ენის სიმდიდრის საფუძველი იყოს ჟურნალი. მაშასადამე, ვინც არის წინააღმდეგი ამ უკანასკნელისა, ესე იგი ჟურნალისა, ის არის მტერი მამულისა და თავის ენისა; რომელიც კაცი მტრობს თავის ენას, ის სრულებით... სჯობია სწორედ ვალდებულად, ის როგორც იტყვიან, უგრძობელია და არ არის ღირსი ქართველად წოდებისა“... როგორც ვხედავთ, ჟურნალი უკვე თავს ანებებს მოთმინებას და ბრძოლას იწყებს. მაგრამ ამ ბრძოლის დროს იგი სტრატეგიასაც იჩენს. იგი ემადლიერება რუსეთის იმპერატორს, და ჰკიცხავს ქართველი საზოგადოების ნაწილს. ლოიალობის დროშის ქვეშ, იგი აპარებს ეროვნულ იდეას. თითქოს რუსეთის იმპერია ღრმად ყოფილიყო დაინტერესებული ქართული ენის განვითარებით, ქართული კულტურის აყვავებით. მაგრამ ჟურნალმა იცის რასაც აკეთებს. მას რომ რუსეთის იმპერატორისთვის უქვეშევრდომილესი მადლობა არ ეთქვა, ვინ დააბეჭდვინებდა „მოლაყბის“ (მიხ. თუმანიშვილი) წერილს, სადაც სხვათა შორის ნათქვამია: „განატყუილია, რომ ქართველების უბედურებით მდგომარეობაში ყოფნის მიზეზნი ისევე თვით ქართველები არიან-ო?“ ანდა ეს ადგილი: „ამისთანა მყუდრო მდგომარეობაში, კაცს არ შეეძლოს თავისი სამშობლო ენის მოხმარება! უბედურება არ არის? მუ უბედურება მგონია ესა, და არა თუ უბედურება, უბედურებაზე უბედურებაა!.. მაგრამ ვის ველაპარაკები უბედურებაზე, განა იმდენი მხურვალეა გვაქვს გულში, რომ ვიგრძნოთ უბედურება?“. ერთ წინადადებაში შვიდჯერ არის სიტყვა „უბედურება“ ნახმარი, თითქოს ავტორი: შთაგონებასა ცდილობსო. და ამ „საკონტრბანდო საქონლის“ გასაპარებლად, ჟურნალმა აიფარა რუსეთის იმპერატორის ერთგულების ის ნიღაბი, რომელიც დღეს გვეჩოთირება. მაგრამ ისტორიული მხედველობის ამუშავებაა საჭირო, რომ შეფასების დროს ცალმხრივობა არ გამოვიჩინოთ. ისტორიულად კი „ცისკარი“ სწორ პოზიციაზე იდგა. სხვანაირად მას სიტყვის თქმის საშუალებას არ მისცემდნენ. ხოლო ის, რაც „ცისკარმა“ სთქვა, ბევრად აღემატება იმ ოფიციალურ „ქვეშევრდომელ გრძნობებს“, რომლის გარეშე იმ დროს. მართლაც რომ „მამაო ჩვენოსაც“ არ დააბეჭდვინებდნენ.

იქნებ ამ სახითაც არ გაეშვათ, რომ „სხვათა-შორის“ იმ ნაწილში არ აერჩიათ ასეთი ხასიათის წერილები და იუმორისტის ჟანრით არ დაეწყო თავისი გაბედული ქადაგება ჩვენს „მოლაყბეს“.

ჟურნალი დემოკრატიზმის გზაზედაც ღვება. იგი მაღალ წრეებს კი არ მიმართავს, არამედ „ქვედა ფენებს“ და სწორედ აქ ეძებნება ახსნა იმ პრიმიტიულობას, რაც ჟურნალის „სურნელებას“ შეადგენს. „ციცკარს“ მიზნად დასახული აქვს „უბრალო ხალხის“ სამსახური. იგი თავისი იდეების შეტანას ცდილობს ფართო მასაში. და ეს credo-ც იმავე „მოლაყბის“ წერილში არის გამოთქმული. რომლის შინაარსიც ასეთია: ყველასაგან ათვალწუნებული ჩვენი პუბლიცისტი, ვეღარ უძლებს იმოდენა ლანძღვას და გადასწყვეტს თავის დახრჩობას. იგი მტკვარზე მიდის იმ აზრით, რომ გადავარდნილიყო. მაგრამ... აქ თვით ავტორი ვალაპარაკოთ: „ოხ!... ოხ განგებავ! კურთხეულ არს სახელი შენი! თურმე მტკვრისაყენ კი არ წავსულვარ, გზაზედაც ფიქრს გაუტაცნივარ! ვინ შემხვდა გზაზედ არც კი მახსოვს; რომლის დუქნისკენ გავიარე, არც ის — ერთი სიტყვით სრულებით არა გამიგია—რა ამ სიარულში. ბოლოს... ოხ, რას ვხედავ!.. რა ჩემო გულის სასიამოვნო საქმეს შევეფეთე! ვნახე უცებ, ზის ერთის დუქნის ძირზედ ხაბაზი, უბრალო ხაბაზი, უძევს მუხლზედ „ციცკარი“ მეთერთმეტე ნომერი, კითხულობს სალაყბოს ფურცელს მაღალის ხმით, თანახმა უხდება ყველაფერში მოლაყბეს და წინააღმდეგ სიტყვებით ლაპარაკობს ქართველებზე, თან იმას იძახის: „ახ, ნეტავ შეძლება მქონდეს, ვიყიდო ამისთანა წიგნები!“-ო. ეს არაფერი, შემოეხვივნენ გარშემო დუქნის მეზობელნი და უნდა ნახოთ, რა სასოებით უგდებდნენ ყურსა: რიგი სჯის, რიგი თავის აზრს ამბობს, რიგი ყვირის და რიგი იმეორებს წაკითხულს! რაწამს ეს ვნახე, წაცდენით მომივიდა თუ მეტის სიხარულით, ისე დავიყვირე, რომ გამვლელ-გამომვლელნი შედგნენ: „მადლობა შენდა ღმერთო, თავი არ დამირჩვია მეთქი“. მართლაც რომ მადლობა ღმერთსა. ახლა კი იმედი მაქვს, რომ თავის დროზედ ჩვენი ლიტერატურაც შეიქნება ღირსი ყურადღებისა!... აღარ დავიხრჩობ თავს, მინდა სიცოცხლე, დიდი ხნით. სიცოცხლე, მხოლოდ იმისათვის, რომ ვნახო ქართველნი, იმ გონების მექონენი, რომელთაც ესმოდეთ ღირსება თავიანთი მამულისა“.. და სხვ.

ასეთივე ფორმით, „ციცკარმა“ აღძრა ბატონყმობის საკითხიც. თუმცა შემდეგ სერიოზულ კილოზეც გადავიდა, ალექსანდრე მეორის მიერ მოსკოვის თავადაზნაურთა დარბაზში წარმოთქმულ სიტყვას კომენტარებს უკეთებს და სიხარულით ეგებება. ამ წერილის ავტორი იგივე „მოლაყბეა“. მაგრამ ეს „გაბედული ნაბიჯი“ ავტორის-

თვის საბედისწერო გახდა. თავადაზნაურობა აღელდა და „ცისკარიც“ იძულებული იყო დათმობაზე წასულიყო. „მოლაყბე“ თანამშრომელთა რიცხვიდან ამოშალეს. მაგრამ ეს გარემოებაც საზოგადოებრივ მოვლენად იქცა და ხალხი აალაპარაკა. „მოლაყბეს“ გამოუჩნდა ისეთი ღირსეული დამცველი, როგორც ალექსანდრე ორბელიანი, რომელიც წერდა:

„რაღა ვჯავრობთ, როდესაც ჩვენს ნაკულღევანებას გვეტყვიან 'რასმე-ო?' — და ამხილებს თავად-აზნაურობას ჯერ უფიცობაში და შემდეგ კლასობრივ მიკერძოებაში. — „როდესაც თავადის გიორგი დავითის ძის ერისთავის გაყრილობის კომედია ითამაშეს, ის ზნეობითი კომედია და ჩვენი დიდი საგრძნობელი, რა ყოფა იყო, ანუ რა ძახილი? სწორედ ვიტყვით, უფროსი ერთმა ვერ იგრძნო ის კარგი ზნეობითი კამედია და სასაცილოდ მიიღეს, ვითომ: გაციწვისათვის დაუწერიაო“... ხოლო მიკერძოების და წოდებრივი ქედ-მადლობის შესახებ შემდეგს ამბობს: „ყრილობაზედ ჰგომობდნენ ივ. კერესელიძეს, რადგან ის ეგონათ „სალაყბო ფურცლის“ ავტორი. და როდესაც ერთმა გავლენიანმა პირმა აუხსნა დამსწრეთ, რომ ივ. კერესელიძე კი არა სწერს მაგ „ფურცლებს“, არამედ ესა და ეს თავადი-შვილიო, „ამ სიტყვაზე, ცუცხლს რომ წყალი დაასხან, ისე განელდნენ და ერთმანეთს ცქერა დაუწყეს დამშვიდებულის სახით და ბოლოს ერთმა სთქვა სიამოვნებით: — ოჰ, ეგ კი! იმან რომ დასწეროს შეეფერება და ამას იქით კიდევ მოვიწონებთ მაგ სალაყბო ფურცელსაო“. არჩილ ჯორჯაძის სიტყვით, „მეცხრამეტე საუკუნეში ცოცხალია კიდევ ის, რაც აღბეჭდილია ბეჭა და აღბუღას სამართალში. თავადიშვილის სისხლს ერთი ფასი აქვს, აზნაურის სისხლს მეორე, ხოლო გლეხის სისხლს კიდევ მესამე. ფეოდალური საქართველო ჯერ არ მომკვდარა“. მაგრამ სიკვდილმა კი ჩამოიარა და თვით თავადი-შვილთა წრეში გაისმა პროტესტის ხმა. აზრის თავისუფლების მოთხოვნილება უკვე დღის საკითხად არის ქცეული და გაბედული მწერლის „მოლაყბის“ გარშემო მოსარჩლეთა ფართო წრე იკრებება, „თერთმეტი მებუქის“ ხელმოწერით, „ცისკარში“ მიდის წერილი, სადაც სხვათა შორის ერთგვარი მუქარა არის გამოთქმული: „მოლაყბეს“ რომ მოჰკლავთ, მას უკან გადაარეული დასწერს, უფრო უარესად და გარკვევით, მასაც რომ მოჰკლავთ მერე თავზედი და ბოლომდისინ ასე ვივლით. მინამდისინ სულ ერთიანად არ გავგწყვეტავთ“.

ძველი ნიადაგი უკვე დაძრულია. მართლა, რომ „საიდღანაც მოჰქრის თავისუფლების სიო“, „ცისკარი“ არის ამ თავისუფლების ბაიარატარი. რა უყოთ, რომ მან ვერ შეძლო ბოლომდე მალა ჭე-

როდა ეს ემბლემა, რაც გააკეთა, ისიც უდიდესი დამსახურება იყო ქართული საზოგადოებრივი აზრის წინაშე. მან აღძრა ჩვენი ცხოვრების კარდინალური საკითხები, და თუ ყველა ვერ გადაწყვიტა, ნიადაგი ხომ მოამზადა, რომ გადაშლილიყო ის დიდი აზროვნება. რომელიც მესამოცე წლებიდან დაიწყო. „ცისკარმა“ მართლა რომ ცისკრის როლი ითამაშა და გაანათა ის პერსპექტივა, რომელზეც ისე ოცნებობდნენ ჩვენი ეროვნული ცხოვრების მესაიდუმლენი. ლიტერატურამაც იგივე მოტივები აქცია შემოქმედების საგნად, და ან ახალ საზღვარზე, ახალი სიტყვა დაიბადა. ამ სიტყვის პირველი მთქმელი იყო, „ცისკრის“ დამაარსებელი გიორგი ერისთავი, რომლის შემოქმედების განხილვაზეც ეხლა გადავდივართ.

გიორგი ერისთავი (1818 — 1864)

გიორგი ერისთავმა ჩვენს ლიტერატურაში ახალი ხანა დაიწყო. ეს სიახლე გამოიხატა როგორც მიმართულების, ისე სტილისა და მსოფლმხედველობის მხრივ. მანამდე, როგორც ვნახეთ, ჩვენს ლიტერატურაში ბნელი სევდიანობა იყო გამეფებული. აქა-იქ თუ გაიღვებდა „უდარდელი“ კილო, თორემ ალექსანდრე ჭავჭავაძიდან ნიკ. ბარათაშვილამდე, ჩვენს ლიტერატურაზე ტყვიის ფერი ნისლია ჩამოწოლილი. თითქოს ყოველი გზა შეკრულია და პოეტების ფანტაზია-და სერავს ამ გაუფალობის ტევრს. მათ საქართველოს წარსულში გადააქვთ თავიანთი ფიქრი თუ ოცნება და გატეხილ სულს რომანტიზმის ალერსიან კალთაში უძებნიან თავშესაფარს. მათ მეფის რუსეთის შემოსვლა განიცადეს როგორც ტრაგედია, რადგან ოფიციალურმა წარმომადგენლებმა აშკარად გამოავლინეს თავიანთი უხეშობა და უვეიცობა. საქართველო იდეალურად წარმოდგენდა რუსეთის მიერ მეგობრულად გამოწვდილ ხელს, სინამდვილეში კი ამ იმედს დაუპირისპირდა ტლანქი ძალა. საქართველო ოცნებობდა მშვიდობიან ცხოვრებაზე, რომ განათლება მოსდებოდა ქვეყანას. მეფის რუსეთმა კი გადმოგზავნა უვიც მოხელეთა მთელი არმია. ლოთებისა და მექრთამეების დიდი ხროვა, რომელნიც საქართველოს კალიფორნიად წარმოდგენდნენ და ადვილი გამდიდრებისათვის არაფერს არ ერიდებოდნენ. იმედთა ასეთმა დაღუპვამ გამოიწვია ჯერ შემართება, ბრძოლა, მაგრამ როდესაც ეს ბრძოლა დამარცხდა, შეიქმნა რაღაც გაბრუებული სულისკვეთება, ათრეული ცხოვრება. „ჩათრევას ჩაყოლა სჯობიანო“. ეს პასივობის სიბრძნე პრაქტიკულ ფილოსოფიად გამოცხადდა, თითქოს ყველა თავის ნაბადში გამოეხვია და გაყრუვდა ქვეყანა. საჭირო იყო ერთგვარი ანტრაქტი, რომ სინამდვილე გამოკრეულიყო. ეს ასეც მოხდა ორმოციან წლებამდე. მაგრამ სინამდვილეში წარმოებდა ამ ძალის შინაგანი დაძლევის პროცესი და ქართულმა აზრმა გაიმარჯვა. ტრაგედიის

საგანი კომედიის საგნად იქცა, და ნიკოლოზ ბარათაშვილის მძაფრი მელანქოლია გიორგი ერისთავის გესლიანმა დაცინვამ შეცვალა.

გ. ერისთავმა ჩვენს მწერლობაში შემოიტანა ახალი იდეები. ახალი ჟანრი და ახალი პერსპექტივა. იქნებ ამაში ხელი შეუწყო პოლონეთში გადასახლებამ, რაც მთავრობამ მიუსაჯა 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობისა გამო. შეიძლება პოლონეთის დაწინაურებულმა ცხოვრებამ შორს გასწია პოეტის მსოფლმხედველობა, და საქართველოში დაბრუნებულმა, სულიერად თუ გონებრივად განახლებულმა, სცადა ჩვენი ქვეყნის ამადლების დაწყება. მაგრამ რომელიმე იდეის საზოგადოებაში ფეხის მოსაკიდებლად, მის გასავრცელებლად და ნამდვილ მიმდევართა შესაქმნელად, არა კმარა არც იდეის სიმართლე და არც ერთი პიროვნების გმირობა. აუცილებლად საჭიროა, რომ ეს იდეა შეეფერებოდეს საზოგადოებრივ გუნებგანწყობილებას, რომ იგი ეხებოდეს ხალხის მოთხოვნილებას, ნივთიერი იქნება იგი, თუ არანივთიერი. და ლიტერატურაშიც მხოლოდ ის მიმდინარეობა იმარჯვებს, რომელიც შეეფერება არსებული აზროვნების განწყობილებას და იმ ურთიერთობას, რომელიც არის დამყარებული ლიტერატურულ იდეებსა და ცხოვრების პრაქტიკას შორის.

გიორგი ერისთავმა სწორად აუღო ალღო ჩვენს სინამდვილეს, და თუმც ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება ისე არ იყო მომწიფებული, რომ არაჩვეულებრივი სისწრაფით და სიხარბით შთაენთქა ყოველი ახალი აზრი, მაგრამ მაინც ერთგვარი ფსიქოლოგიური გარდატეხა მაინც არსებობდა, რითაც გიორგი ერისთავმა მარჯვედ ისარგებლა.

ჩვენი საზოგადოება, განსაკუთრებით კი თავადაზნაურობა და ინტელიგენცია რაღაც ქუჩა-ბანდში იყო მომწყვდეული. უკან საქართველოს დამოუკიდებლობა, კულტურა, აუარებელი განუხორციელებელი შესაძლებლობანი, წინ კი მეფის რუსეთის სქელი კედელი. რომელიც არსაით არ უშვებდა, თუ არ „მოინათლებოდა“ ცარიზმის მღვრიე წყალში. ამას ზედ დაუმატეთ ეკონომიური უკანდახვევა. პატრიარქალურ-ეკონომიურ ურთიერთობათა ნგრევა და ახალი ურთიერთობისათვის მოუმზადებლობა, და ნათელი გახდება ის ჭაპან-წყვეტა, რომელსაც განიცდიდა ჩვენი უსაქმოდ დარჩენილი „მადალი წოდება“, ანდა ახალ კულტურას ზიარებული ინტელიგენცია. პირველს, ახალმა ცხოვრებამ სულ სხვა მოთხოვნილებები გაუღვიძა, განცხრომით დროს ტარება მოანდომა. შეიწირა მთელი მისი ქონება, გლეხკაცობის ნატურალურ მეურნეობაზე დამყარებული. ცხოვრება ახალ შესაძლოებას შლიდა, მეოცნებე პოეზიას კაპიტალი შე-

უჩნდა და ტახტზე წამოწოლილ მებატონეს ვაჭარი თავს წამოადგა. განცხრომას ფული უნდოდა, თავადიშვილს ეს არა ჰქონდა. ვაჭარი „მეშველა“ და მამულები ხელთ ჩაიგდო. ვალი ვალს დაემატა, თავადიშვილის სიმტკიცე დაირღვა და წინ წასულმა ეკონომიურმა ურთიერთობამ კომიკურ პოზაში დასტოვა გუშინდელი მბრძანებელი. ეს ახალი მოვლენა იყო, რომელიც ჩვენში მართალია მახინჯად ვითარდებოდა, მაგრამ ხომ მაინც მოდიოდა რაღაც ახალი „დრო“, რომელსაც დახვედრა უნდოდა. ჩვენმა თავადაზნაურობამ დახვედრა მტრისა იცოდა, ახალ ეპოქას კი ვეღარ დაუხვდა და ჩავარდა სასაცილო მდგომარეობაში. მის წინ დიღემა აღიმართა: ან ახალი ცხოვრების მეთოდები და შრომა, ან დაღუპვა. ახალი თაობა სწავლის გზაზე დააყენეს მამებმა, რუსეთის უნივერსიტეტებში გაგზავნეს, მაგრამ აქედანაც არაფერი გამოვიდა. რაღაც საბედისწერო ხმალი იყო მათი ცხოვრების თავზე გადმოკიდებული... ეს ახალთაობათვით იყო ინტელიგენცია, და სწორ გზას ამცდარი, ზეპირ სწავლამიღებული და სინამდვილეს მომწყდარი, ძველ თაობასთან ერთად ახალი დროის ხაფანგში მოექცა და სასოწარკვეთილებით დაიგრინა. ყველა გრძნობდა რომ ასეთი მდგომარეობის გაგრძელება არ შეიძლებოდა, ახალი გზების მოძებნა იყო საჭირო. მაგრამ ყველა მაინც ერთ ადგილს სტკეპნიდა, ყველაფრით დაშინებული და ყველაფერზე გულაცრუებული. ამ დროს გაისმა გიორგი ერისთავის გულიანი სიცილი, რომელიც პირველად ყველამ ვერ გაიგო, მაგრამ მალე ყველა მიხვდა, რომ ამ სიცილში რადი დაცინვა იყო. ხოლო ეს დაცინვა შეეხებოდა იმ ხალხს, რომელსაც ცხოვრებისთვის თვალი მოეხუჭა და, უგზობობაში გადაჩეხილი, ერთმანეთს უმართავდნენ „დავისა“ და „გაყრის“ სათამაშო ტრაგედიას.

* * *

გიორგი ერისთავიც იმავე ტკივლებით არის შეპყრობილი, რომელიც ჩვენს რომანტიკოსებს აკვნესებდა. იგიც ზოგჯერ რომანტიკოსის „სისუსტეს“ იჩენს და წარსულს შემოველება, სადაც ეგულება „დაკარგული სამოთხე“. ამიტომ იყო, რომ ისტორიული პირები გამოიყვანა სცენაზე და ყვარყვარე ათაბაგს ათქმევინა: „კარგად ჰხედავ, რა მდგომარეობაში არის საქართველო! გუშინ არ იყო, გუშინ... საქართველო ამპარტავნებდა ბრწყინვალისა დიდებითა!“-ო. ეს არის გიორგი ერისთავის შემოქმედების მთავარი მოტივი. მთელი მისი პოეზია რომანტიული სურნელებით არის გაყდენთილი და

აქ იგი ჭერ კიდევ დაკაჭშირებულია ალექსანდრე ჰავეკავაძის, გრიგოლ ორბელიანის და ნიკ. ბარათაშვილის პოეტურ ოჯახთან.

„მეც უცხო, უცხოთ, ნუ თუ მხარესა
უცხოთა დამფლან მე სამარესა,
მაშინ დღითა მით მომიგონებდი,
როს ტრფობის წყლულსა განგიცხადებდი.
შენ უწყი, რომე მისთვის ვსცხოვრობდი,
შვენების ღმერთად აღვიარებდი,
ვიდრემდის სული ცოცხლად შექნების
მუნემდის ტრფობა არა განაქრების“...

ასე სწერდა სვიმონ მაჩაბელს ქალაქის ციხიდან „ყამსა პატი-
ზრობისასა“, 1833 წელს. და ეს სევდა არ მოშორებია მის ლექსებს.
ყველგან, რა თემასაც არ შეეხო, თუნდ სულ უღარდელსა და სასი-
ხარულოს, მაინც ერთს ისეთს ამოიკენესებს, რომ გრძნობთ, თუ
რა იარები უღვივიან გულში და რა არის მთელი მისი ფსიქიკის გან-
მსაზღვრელი.

„მტკვარო, მდინარეე ჩემის მამულის,
სად ხარ, რომელსა ხშირად შეგსევამდი-ო“.

იგი ყაბახსაც მიმართავს და მოიგონებს იმ დროს, როდესაც
„ვითა მეგობარს ხვაშიადს გულს“ არწმუნებდა.

„შენსა პირზედა ვკითხულობდი დროთა ძველ წარსულთ,
შენზედ სწერია მოთხრობანი გმირთა დიდებულთ“.

მაგრამ გიორგი ერისთავის ბუნება სევდიანობისთვის არ იყო
მოწყობილი. მასში სულ სხვა ტემპერამენტი ფეთქავდა და მისი პო-
ეტური ფიქრები სულ სხვა გვარად ზრუნავდნენ. თითქოს მასში სა-
სიცოცხლო ენერგია უფრო ჭარბობდა და სევდის გამომწვევე მიზე-
ზებს სიცილითა და დაციწვით უპასუხებდა. ზოგჯერ თითქოს იგიც
სასოწარკვეთით ამოიოხრებს:

„საღლა არს ტრფობა? სად არს ბედი, სად არს იმედი?
გულო სად იყავ, სად დაები და სად მიხვედი-ო“.

მაგრამ მაინც გახალისდება, იმღერებს, ვაიციანებს. ასეთია მისი
სიცოცხლის გენია. იგი გრძნობებს არ გადაყვება. ეს იმას კი არ ნი-
შნავს, რომ მას გრძნობის სიძლიერე აკლდეს. არა. იგი ყველაფერს

ამჩნევს, ყველაფერს პოეტურად განიცდის, ლელავს და გაღვლეებით. აბა მოუსმინეთ როგორ ლექსს უძღვნის ბეგთაბეგიშვილის ქალს დარჩას, ლექურის თამაშობაზე. „მუზთა შთამბერეს, თვარა სხვა გვარ ვიტყოდი რასმცაო?“ და პოეტი პლასტიკის დიდი გრძნობით აგვიწერს ლექურს:

„ერთი შეხედეთ, ვით ყარყატი ყელ-მოღერებით,
მოსტურავს ეგრე მშვენიერად და ნარნარებით.
უყურეთ ფერხთა, თვალ ვერ კსწრებით როგორა ხმარობს,
ჰაერთა ზვირთთა თვისის ფრთებით ვითა განაბობს?
ხედავთ მაგ ტანსა, გულ-წამტანსა, ნორჩსა, მრხვევლსა,
შეხედეთ თმათა, ხშირთა შავთა, — შვენობენ წელსა,
მკლავს მე ხელების, ზესთა ფრთების უცხო ხმარება,
აგრე მოჰფრინავს, თითქო მიწას არ ეკარება!
ვიშ. მაგ სახესა, სინაზესა, სულის სარკესა,
მაგ ნაზ ტუჩებზედ ეგ ღიმილი ვინ დაგიწესა?
ხედავთ, კაეები წყეულები, ტაშსა ჰყევიან,
როგორ ცელქობენ, აშიკობენ, ეკონებიან?
აი თვალები, მაშვენები ღამაზის სახის,
სავსე ცეცხლითა და ელვითა, სადგურნი ეშხის...“

აქ, დამთავრებული პლასტიური სურათია მოცემული, მეტად ნაზი მგრძნობიარეობით გადმოცემული. და ვისაც შეუძლიან პლასტიკის ასეთი განცდა, ვინც იცის მოძრაობის საიდუმლო მუსიკის სიყვარული, მას შეუმჩნეველი არაფერი არ დარჩება, ხოლო რასაც შეამჩნევს, განიცდის კიდევ. გიორგი ერისთავი ერთ დროს, თავისი პოეტური კარიერის პირველ ნახევარში, მელანქოლიამ შეიპყრო კიდევ, მაგრამ მალე მოიშორა, თუმც მისი კვალი ბოლომდე გამოყვა, როგორც საიდანდაც შორიდან მონადენი, დაკარგული ხმა. იგი რეალურმა ცხოვრებამ უფრო მიიზიდა, სადაც სენტიმენტალობა აღარ არის გამოსადეგი. და ამ შეუფერავმა სინამდვილემ, რომელიც ჩვენს ლიტერატურაში მანამდე იშვიათად თუ უქცევიათ პოეზიის საგნად. გიორგი ერისთავის ფიქრები დაიპყრო, ნაზი რომანტიკოსის მოტივები დაავიწყებინა. ამიტომ არის, რომ გიორგი ერისთავმა არ გაიმეორა ლიტერატურული შაბლონები თუ სტილიური ფორმები; უარჰყო მოსაბეზრებელი სახეები, როგორც აზროვნების პირობითი საშუალება და სათავე დაუდო რეალიზმს. რეალიზმი უმთავრესად სტილის საკითხია, და შემდეგ კი თემისა. მთავარია გამოთქმის თუ გამოსახვის მანერა და არა ობიექტი. თორემ რატომ არის ბეგლარის თუ ხამფერას დახატვა რეალიზმი და ბარათაშვილის ერეკლე თუ სოლომონ მსაჯულისა რომანტიზმი? ის რაც არის — თუ რეალიზმია, რო-

მანტიზმის ყოველი თემაც — არის, და მაშასადამე გარჩევა აღარ ყოფილა. ხოლო ის, რაც არის, თუ გამოითქმის ისე, როგორც არის, და არა ისე, როგორც მხატვარს უნდა იდეალურად, — აი ეს არის ჩვენის აზრით რეალიზმი. ამ თვალსაზრისით, გიორგი ერისთავი რეალიზმის დამწყებია, მაგრამ ჯოხის მეორე მხარეს გადახრით. ე. ი. თუ რომანტიკოსები მოჩვენებითი ძალას (l'imagination) აყენებდნენ წინა პლანზე, გიორგი ერისთავი სინამდვილეს იმასაც ართმევს, რაც ოდნავ კარგი და მისაღები გააჩნია, და ისე წარმოვედგენს, როგორც სინამდვილის კარიკატურას, რაც სინამდვილე, ანუ რეალობა არ არის. მაგრამ ჩვენ მაინც რეალიზმის დამწყებად მიგვაჩნია არა საგნობრივად მხოლოდ, არამედ და უმთავრესად გამოთქმის საშუალების გამარტივებით და რეალიზმით. მან განამტკიცა ჭოველდღიური სასაუბრო ენა და ჩვეულებრივი სიტყვით აალაპარაკა თავისი გმირები. თუმცა ეს სტილიც ბოლომდე ვერ დაიცვა და „ყვარყვარე ათაბაგში“ ბრმა მენახშირის ქალი ნართა სალონური ენით ამეტყველა. მაგრამ იგი ჩვენს ლიტერატურაში ნოვატორი იყო, და როგორც საზოგადოდ ახლის დამწყებს, მასაც მხოლოდ ახალი კვალის გავლება შეეძლო და არა მთელი და დამთავრებული გზის შექმნა.

გიორგი ერისთავის შემოქმედებაში სამი ძირითადი მოტივი ისმის:

ა) პატრიოტიზმი, ბ) ახალი ცხოვრებისაკენ მოწოდება და გ) ბატონყმობის უარყოფა.

პირველი მოტივი უკვე ნაცნობი ხმა არის. არსებულის წინააღმდეგ ამხედრებაც ჩვენი რომანტიკოსების შემოქმედებაში ვნახეთ, ხოლო ბატონყმობის წინააღმდეგ სიტყვის თქმა პირველად ალექსანდრე ჭავჭავაძეს ეკუთვნის. თითქოს ახალი მოტივი არც ერთი არ შემოუტანია გიორგი ერისთავს, მაგრამ თუ კარგად გავსინჯავთ, პირველი მოტივის გარდა, გიორგი ერისთავი შეიძლება დამოუკიდებელ ავტორად ჩაითვალოს, რადგან მის მიერ არსებულის უარყოფაც სულ ახალი ხაზებით მოხდა, და ბატონყმობის წინააღმდეგაც თავისებურად გაილაშქრა. ყველა ეს უფრო ნათლად გამოჩნდება მისი შემოქმედების უფრო კონკრეტულად განხილვის პროცესში. ვნახოთ ჯერ კომედია-პოემა „შეშლილი“, რომელიც იძლევა მთელი მისი შემოქმედების და მსოფლმხედველობის გასაღებს, როგორც ერთგვარი ავტობიოგრაფიული ნაწარმოები. ბეგლარი — ღვით გიორგი ერისთავია, რაც მისი ბიოგრაფიიდან ირკვევა. და ის

„სულის ობლობა“, რომელიც ბეგლარის მონოლოგიდანა ჩანს, ის გარემოს უარყოფა და საბრალმდებლო განაჩენი, რომელსაც ბეგლარი ახლის თავის ირგვლივ შემოკრებილ საზოგადოებას, — თვით ჩვენი პოეტის აღსარებაა, მისი სევდის განმაურება. იგი არ ეფარდებოდა და ვერც ურიგდებოდა იმ წრეს, რომელშიც ცხოვრობდა. იგი გრძნობდა, რომ მისი ჭკუის და მთელი ფსიქიკის სტრუქტურა უფრო სხვა გარემოს მოითხოვდა. მას უნდოდა ამ გარემოს ამაღლება, თუმც ისიც იცოდა, რომ პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის კონფლიქტი ზოგადი ხასიათისა არის და ყოველთვის ყოფილა.

„და თქვენცა ერნო, მომღერალთ მტერნო, სავსენო შურით,
თქვენ არ იყავით დასცინოდით დიდ ბორონსა?
თქვენ აიჭულეთ, განაშორეთ მშობლის სირონსა.

ტორკვატო ტასი
ვერ სცანიო ფასი,
უწოდეთ შტერი,
ქქმენით პურობილი;
მის მღერა ტუბილი
ვერ მოიგონეთ!

თქვენში არ იყო, კამოენსი მოკვდა მშეირი.
თქვენ არ სდევნიდით დიდსა დანტეს, იყავით მტერი
და ოვილია რომისაგან რისთვის განაძეთ?
იქნებ მეც ისე მომიძულეთ, არვის დაგნანდეთ“.

მაგრამ ეს მხოლოდ აღსარება კი არ არის, ეს საზოგადოების თვალის ახელის ერთგვარი ცდაცაა, ერთგვარი ნიადაგის მომზადება, რომ ყური უგდონ მის სიტყვას, რომელიც უნდა ყოფილიყო მკაცრი და მართალი. ამ მოსაზრებითვე უნდა აიხსნას პოემის სათაური — „შეშლილი“. ეს ისეთივე ხერხია, როგორც იხმარა მეფის რუსეთის მთავრობამ, როდესაც დიდი მოაზროვნე პეტრე ჩაადაევი შეშლილად გამოაცხადეს. ამ პოემა-კომედიაში გიორგი ერისთავმა ბევრი რამ თქვა ისეთი ახალი, რასაც აუმხედრდებოდა ჭკუამოკლე საზოგადოება. და საორმაგო საქმე გააკეთა. სთქვა კიდევ, მაგრამ ისე, რომ სიტყვა ჩასწვეთებოდათ ჭკუაში, ხოლო საწინააღმდეგო რეაქცია დიდი არ ყოფილიყო, რაც სულ მახლობელ ჭეშმარიტებასაც შორს სწევს და კარგავს. დიახ, სათაური — „შეშლილი“ მხოლოდ შირმაა, და თუ გნებავთ, ეს სათაური უკვე დაცინვაა. თორემ ვინ არის ამ პოემაში შეშლილი? ტასო? იგი შეშლილი კი არა, მებრძოლი ქალია, რომელიც იბსენის გმირებივით ილაშქრებს ქალის მონობის წინააღმდეგ და თავისუფალი სოციალურის უფლებას მოითხოვს.

„მაგრამ უფროსილდი ამ გარყვნილ სოფელს, —
არ ავაჭრინო შენც შენსა მშობელს, —
არ გყიდონ ვითა ნივთი,
ანუ ბაზრისა ჩიითი“.

ამის თქმა კი დიდი ამბავი იყო იმ წრეში, სადაც სახეწარმე-
ული და ოჯახის საქონლად ქცეული კეკელები, უთავმოყვარეო თავ-
მომწონეობით ასე მსჯელობდნენ:

„ჩვენცა ვყოფილვართ ყმაწვილ ქალები,
ჩვენცა გვექონია კარგი თვალები,
მაგრამ ჩვენს გულსა არა ვკითხავდით,
საქმროთ ვინ გვინდა, ვისთვის ვობჩავდით.
გათხოვებასა მაშინა ვცნობდით,
როცა საყდარში ქმარს წავეყვებოდით.
ვისაც როგორსა ბედი მოგვემდა,
მისთვის ჩვენ მხოლოდ გული გვიცემდა“.

და ეს „ბედი“ სრულიად კონკრეტული და ხელშესახები რამ
იყო: „მზითვეი“. იყო, რასაკვირველია, გამონაკლისიც, მაგრამ „უმ-
ზითვეო“ ქალი მუდამ დაცივნისა და დაყვედრების მსხვერპლი იყო:
ამ ყიდვა-გაყიდვის ობიექტად ქცეულ ქალთა წრიდან გაისმა პრო-
ტესტის ხმა, და ამ სიტყვის მთქმელი „შეშლილად“ გამოაცხადეს.

„დამიგდე ყური, მე რას გასწავლი,
ამისთვის რომ ხარ ყმაწვილი ქალი.
ტრფობა არს ქალთა ბედი და წერა
ეს წმინდა გრძნობა ღმერთმან შთაგვებრა...
ნეტარ მას, ვინცა ჯაჭვსა თვით ტრფობის
პიოვებს და გულით, სულით მიჰყვების“...

აქ უკვე თქმულია პირველი სიტყვა. მოთხოვნილია ქალის ელე-
მენტარული უფლება — სიყვარულისა. რასაკვირველია, შედარებაც
არ შეიძლება, იმდენად მალა დგანან იბსენის ელიდა და ნორა, გი-
ორგი ერისთავის ტასოზე. მაგრამ იბსენის ქალები ჯერ ერთი ევრო-
პელები არიან, და მათ ზურგს უმაგრებს განათლების საუკუნე, რო-
მელმაც მძლავრად წამოაყენა ქალის ზნეობრივი ერთღირებულების
და პოლიტიკური თანასწორობის უფლება; მეორეც ისა, რომ იბსე-
ნის ქალები გვიანი ეპოქის წარმომადგენლები არიან, და ის, რაც
ტასოს მოთხოვნილებას შეადგენს, აღრევე იყო ევროპელი ქალის

მიერ მოპოვებული. ტასო კი აზიელი ქალია. მართალია, საქართველოში უფრო ადრე, მე-12 საუკუნეში იყო ქალის ზნეობრივი და ყოველგვარი თანასწორობა აღიარებული, მაგრამ მას შემდეგ ქართულმა ოჯახმა იმდენი რამ განიცადა, ისეთი აზიური გავლენების ფენები გადაიკრა, რომ ძველი ქართული რაინდობა ქალისადმი სრულიად დაიკარგა. მხოლოდ მთებში თუ შერჩა ქალს ძველი უპირატესობანი, თორემ ბარში ქართველმა ქალმა ჩადრის ქვეშაც იცხოვრა კარგა ხანს. და ეხლა, როდესაც ტასო მოქმედებს, ქართული ოჯახი ქალისათვის გალია არის. ქალის გულში სიყვარული ჩამქალია; იგი მხოლოდ „თოჯინაა“, რომელსაც აცმევდნენ, ხურავდნენ, კვებავდნენ, შვილებს ამრავლებინებდნენ და თავს ართობინებდნენ.

ტასომ ხმა აიმაღლა ამის წინააღმდეგ, და თუმც ელიდას სითამამე ვერ გამოიჩინა, ვერც ნორას სისასტიკე, მან სიყვარულს თავა შეაკლა, მაგრამ ეს ერთგვარად პასიური პროტესტი უდიდესი მნიშვნელობისა იყო, და გიორგი ერისთავი ამ ფრიად მნიშვნელოვანი მომენტის პირველი ავტორია.

* * *

„შეშლილში“, გიორგი ერისთავმა სთქვა ყველა ის თემა, რომელიც სხვა ნაწარმოებებში არის გადაშლილი. ჩვენა ვნახეთ ბეგლარისა და ტასოს დრამა, რომელიც წარმოშობილია არსებული საზოგადოებრივი წერილმანობისა და ზნეობრივი სიკოტრის გამო. მაგრამ აქ გიორგი ერისთავი ისეთ დიდ საშინელებას მიაღდა, რომ გაკვრით მის წინააღმდეგ წასვლა არავითარ შთაბეჭდილებას არ მოახდენდა. ამიტომ ეს თემა მან გადააქცია სხვა ნაწარმოებთა მთავარ მოტივად და ნიჭიერად დაგვიხატა, რასაკვირველია მძლავრი აქსესუარებით, იმ დროინდელი ქართული ოჯახის და საზოგადოებრივი მდგომარეობის სურათი. ჩვენმა სატირიკოსმა, პოეტური კარიერის დაწყებისთანავე, ჯერ ისევ მოუმტკიცებელი ნაბიჯებით დაიწყო თავისი, ასე ვთქვათ, პროვიდენციალური დანიშნულების შესრულება. ჯერ 27 წლის ახალგაზრდა კაცს, პოეტურ ბუნებას და ქართულ შეგნებას უწამლავდა ის ქონდრისკაცობა და „რუსული კულტურით“ მაიმუნური გატაცება, რომელიც იმ დროს, გადამდებ სენსა-ვით ჰქონდა ჩვენს საზოგადოებას მოდებული.

„მოდი აქ დაჯექე შვილო, კარგად მომაგდე ყური“ — ეუბნება კეკელა დედა თავის ქალს, რომელსაც გატოვებას უპირებს და ოცნების ასეთ კოშკს უჩვენებს:

„როგორც რომ გინდოდა, გიშოვე კარგი ქმარი,
 მდიდარი, დიდი კაცი, მშვიდი, კეთილი, წყნარი,
 ჯერ არის პოლკოვნიკი, მაგრამ იარანალობას
 მოელის ერთ თვეს უკან, და სხვა მრავალს წყალობას...
 მალეც დაგიძახებენ ტფილისის კამენდანტსას!..
 ისე კი არ დაგამწყვდევს, როგორც რომ ჩვენსა მაშას,
 თითონ შენ გააკეთებ ვეჩერებსა და ბალებს,
 ერთი სიტყვით, სიშურით მტერს დაუყენებ თვალებს.
 ნეტა როდის იქნება კალასკით ვეიზიტობდეთ,
 ფერშინგის მალაზინში ბილეთებს ვყიდულობდეთ,
 გოსტინაში სანთელი მოსკოვისა აგვენთოს,
 ჩვენი ბიჭი საქუა ლიბერიით მოგვეერთოს!“

ეს იყო პირველი ცდა, ამის შემდეგ მისი ნიჭი უფრო მომწიფდა და უფრო ენერგიულად დაიწყო ჩვენი ცხოვრების იარების ჰრა და უქნარა ხალხის საქვეყნოდ გამასხარავება.

გიორგი ერისთავმა დაუზოგველი ხელით გადაუშალა საზოგადოებას ანდუყათარის, პავლეს, ივანეს და მის მსგავსთა გონებრივი პაუპერიზმი, ზნეობრივი სილატაკე და ყოველგვარი არარაობა. და ეს დაუნდობელი ოპერაცია მოუხდინა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ორ მომქმედ და მთავარ კატეგორიას: ქართველ თავადაზნაურობას და სომხის ვაჭრებს. ხოლო ორივე შემთხვევაში კი, ფონად არის ხმარებული ის „კულტურა“, რომელიც მეფის რუსეთმა შემოიტანა ჩვენს ქვეყანაში, და რომელიც გიორგი ერისთავმა საშინელი დაცივნით უარყო.

როგორც ზევით აღვნიშნეთ, გარკვეულ პერიოდში ჩვენი ცხოვრების ნორმალური მიმდინარეობა შეჩერდა და, პირველი გაბრძოლების შემდეგ, ჩვენი ქვეყანა უსიცოცხლობამ მოიცვა. სამოქმედო ასპარეზი აღარ იყო, რადგან ძველი პირობები მოისპო, ახალს კი შეგუება სჭირდებოდა. ამ უმოქმედობას, მოქმედი პოლიტიკაც სავესებით უწყობდა ხელს, და ის ცხოვრება, რომელიც მე-17—18 საუკუნეთა განმავლობაში წინსვლის გზას დაადგა, მე-19 საუკუნეში შეჩერეს. ქართველობა ერთს დაშორდა, მეორეს ველარ მიუახლოვდა და ასე შეიქმნა მოქანავე ტიპი, უნიადაგო და „არც აქეთი, არც იქითი“. ასეთ პირობებში ყოველთვის მახინჯი ტიპები იქმნებიან. და ჩვენმა სინამდვილემაც გამოფინა მონარჩენ ხალხის მრავალრიცხოვანი კოლექცია. ამათ ჩასჭიდა ხელი გიორგი ერისთავმა და გამოიყვანა სცენაზე ყველას დასანახად. „აჰა, მიიღეთ „მოზიდულ თესლის ნაყოფი“, „ახალაი კულტურის მატარებელნი“-ო, მწარე განცდებით გვეუბნება ავტორი და მათ დახატვას შესწირა მთელი თავისი დიდი ნიჭი.

მაგალითისთვის ავიღოთ „გაყრა“, როგორც ყველაზე მთლიანი კომედია. აქ ხომ პირუტყვეული ცხოვრება არის აღწერილი. აქ გამოყვანილი ტიპები, in corpore, მასხრები და მახინჯები არიან. მათ არც ჭკუა აქვთ, არც სასიათი. მაგალითად, ანდრეაფარი. ეს ხომ ადამიანობადაკარგული პირუტყვია, რომლის პრაქტიკული ფილოსოფია სმა-ჰამას ვერ გასცილებია. ან პავლე. ეს ხომ უტვინო ადამიანია, რომლის ცხოვრების აზრი შემდეგი ფორმულით ითქმის: „ოღონდ ჩემი ქორ-მექებრები კარგად მყვანდნენ და ყველაფერი ფეხებზე მკაიდა-ო“. ხოლო ნოელი მისი მზრუნველობა იმაში გამოიხატება, რომ ბიჭს ფხიზლად ადევნოს თვალ-ყური, რომ სწრაფიას ფეხები დაუზალოს, ჯერანას საყელოზე იზრუნოს და სხვ. ეს ძაღლები არიან მისი იდეალის თავი და ბოლო, და მაჭუტაძის მიერ ნაჩუქარი მიმინო ხომ მთელ ქვეყანას ურჩევნია.

ტუტუცი და უტვინოა რამაზიც, სასამართლოს მდივანი, რუსული ენის „კარგი მცოდნე“ და სასამართლოს საჯულების „უებრო“ განმმართვე. მას ერთგვარი განდიდების სენიც აწვალებს და ქართულად როდილა ლაპარაკობს. ეს დაამცირებდა მის ღირსებას. ქართულად ხომ ყველა „ოხერი“ ლაპარაკობს. საქმე ის არის, რომ რუსულით მოსჭრა ხალხს თვალი, რომ შენი ეშინოდეთ. და აკი პირადი ღირსების შეგნებით მიუბრუნდება ივანე დიდებულისძეს და ეუბნება: „თქვენო ბრწყინვალეებო! მაგ აბიდისათვის, სტატიით 125 უგოლოვნადო ულოჟენია ო ნაკაზანიახ, ვი ბუდეტე ლიშენი: ჩინა, ზვანია ი სოსლანი ვ ს. ლკუ-ო“ და მაკრინეს კი, პავლეს ცოლს, აძლევს რჩევას, რათა თავისი ქალი ისეთ კაცს მისცეს, რომელსაც რუსული ენა კარგად ეცოდინება. მისი მოკლე ჭკუით, ეს არის ქართველი კაცის უდიდესი ღირსება.

მახინჯი და მასხარაა გაბრიელიც, ივანე დიდებულისძის მსახური. მასაც მოხვედრია ბატონების „კულტურის“ ნასუფრალი. აი რასა სჩივის იგი: „ფუი, რა სკუჩნაობაა ამ სოფელში! ნეტავი ქალაქში მაინც ვიდგეთ, ნეტავი ჩემი ბატონი ისევ ვარშავაში ყოფილიყო და... საკვირველი ეს არის, რომ იქ ვიყავ, საქართველოში მინდოდა მოსვლა... ახ, როდის განათლდება ჩვენი ხალხი... რა უბედურებაა, გოგოსთვის ხმა ვერ გამიცია-ო“. ამ კრიტიკიუმიტ ზომავს იგი ჩვენს ქვეყანას. მაგრამ ეს ხომ მისი სიტყვები არ არის, ეს „ბატონებისაგან“ აქვს გაგონილი, ივანე დიდებულისძისაგან, რომელიც ამ მახინჯ და საერთო ფონზე მაინც ყველაზე რეგვენია და თავქარიანი. იგი რუსეთში არის გაზრდილი და მისი განათლება და კულტურა იმაში გამოიხატა, რომ ზვარში, ვაზების მაგიერ, თუთების ჩაყრას

აპირებს. მართალია, იგი ჩვენი სინამდვილის კრიტიკოსადაც გამო-
დის, ჭკუას ჩემულობს და ამბობს:

„ჩვენი ყრმანიც, გულ-ჩვილები,
თაქოს იყვნენ ანგლიჩნები,
გამზდარი, ძალით ყვითლები,
პირ — ბრინჯ — ფქვილ შეველესილები,
ცოლს არ ირთვენ, ჭლექდებიან,
უდროოდ სნეულდებიან,
ლანცენეტის თამაშობითა
ვგონებ სულ გაკოტრდებიან!
ჩვენი ვაჭრების შვილები,
შეიქნენ ჩინოვნიკები,
მამის მოგებულს ფულებსა
ჰფანტვენ, ვითა ჩალა-ბზესა.
ვაჭრობას არ ჰკადრულობენ,
ბალში ფრანკუზ-კადრილობენ,
ბლოტის ფერჩატკით ფრანტობენ,
თავის ოჯახს კი ამზობენ-ო“.

მაგრამ ეს სიტყვები ნასესხებია, ჰაერში დაჭერილი, თორემ მას
არა აქვს იმდენი გონებრივი პოტენცია, რომ დამოუკიდებლად ამ და-
სკვნამდე მივიდეს. მან რუსეთში მიიყვრა მზა-მზარეული ფრაზება,
რადგანაც ეს თუნდაც მოდისათვის იყო საჭირო. და ამგვარი „კულ-
ტურით“ შეიარაღებული, ჩამოვიდა საქართველოში. ივანე დიდუ-
ბულიძესა ჰგონია, რომ თავის ჩამორჩენილ ქვეყანაში განათლების
უკანასკნელი სიტყვა მოიტანა და ისეთი მზა ფრაზებითა ლაპარა-
კობს, რომ პირდაპირ ჩანს გონებრივად მჩატე და ზნეობრივად უქ-
ნარა ადამიანი. — „გოსპოდი! მომეც შეძლება, რომ ჩემმა ყმებმა
ისე შემიყვარონ, როგორც ვაბრეილმა. კაკაია პოეზია ბიტ დიობ-
რიმ, ხოტ ი ბედნიმ პომეშიკომ. დაგლოცვიდნენ შენნი ყმანი-ო“.
ამ სიტყვების უკან იმალება გულკეთილი ადამიანი, რომელსაც ძა-
ლიან პატარა ჭკუა აქვს, ან როგორც ჩვენში იტყვიან — ბატისტვინა
და ძვალზე ენა-მოუდებლად ფანტავს იმას, რაც ენის წვერზე ჰკი-
დია. და ივანე დიდუბულიძის სიმახინჯე მით უფრო ძლიერდება,
რომ იგი ვერა გრძობს თავის ჭკუა-აფრენილობას და საქართველოს
ვევლინება, როგორც ოლიმპიურ სიმაღლეზე მდგარი ადამიანი, რო-
მელსაც უფლება აქვს სხვებს მისცეს განათლების და ზნეობის გა-
კვეთილები.

დიახ, გიორგი ერისთავმა. ამ ტიპის დახატვით, ფარულად უარ-
ჰყო „მოზიდული თესლი“ და ქართველობა სულ სხვა მხრისაკენ

გახედა. ეს იყო ევროპის განათლება, საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და მეურნეობის ახალი დასაწყისი, რომელსაც უნდა შეთვისებოდა საქართველო და ამ ახალი იარაღით განემტკიცებინა თავისი მომავალი.

* * *

იბადება კითხვა: თავად-აზნაურობის ასეთი გამახარავებით, იმათი გონებრივი თუ ზნეობრივი ავლა-დიდების ჩაწიხლვით, გიორგი ერისთავმა ბატონყმობის ინსტიტუტის წინააღმდეგაც ხომ არ გაილაშქრა?

ჩვენის აზრით, უდავოდ. „დავაში“ თუ „გაყრაში“, მართალია, რომ პირდაპირი გზით ბატონყმობა დაგმობილ არ არის, მაგრამ ex ipso გამომდინარეობს მისი გმობა. თუ ბატონები ისეთნი არიან, როგორც გიორგი ერისთავმა დაგვიხატა, რა უნდა იყოს ის წყობილება, რომელიც მათ გამოხრულ მხრებზე არის დაყრდნობილი? გაბატონებული წოდების ათვალწუნება იყო ყველა იმის ათვალწუნებაც, რაც ამ „ბატონებთან“ იყო დაკავშირებული. მაგრამ ეს მოხვეული გზა კიდევ არ არის საკმარისი, რომ გიორგი ერისთავს ბატონყმობის წინააღმდეგ ამხედრებული მწერლის საპატიო სახელი შევთავაზოთ. მაგრამ გიორგი ერისთავს აქვს ნაწარმოები, რომელიც ქართულ კრიტიკას შეუმჩნეველი დარჩა, და სადაც გლეხკაცობის ადამიანური უფლებები ისე ენერგიულად აქვს მოთხოვნილი, რომ დედოფალსაც კი აჩოქებს ბრმა მენახშირის ქალის წინაშე. ეს არის დრამა „ყვარყვარე ათაბაგი“, გადმოკეთებული ჰალმის ტრაგედიიდან. ეს ნაწარმოები დაბეჭდილი იყო 1853 წელს „ცისკრის“ დეკემბრის ნომერში, და საინტერესოა იმით, რომ „სურამის ციხეზე“ ექვსი წლით ადრე არის დაბეჭდილი. პიესის შინაარსი ასეთია: ყვარყვარე, სამცხის ათაბაგი, რომელიც იმდენად ამპარტავნობდა, რომ თავის შესაფერად არც ერთი დიდებულის ქალს არა სთვლიდა, ბოლოს ცოლად ირთავს გლეხის, ბრმა მენახშირის ქალს. ეს ამბავი, მეფის სასახლეში დიდ სენსაციას იწვევს. დიდებულების თავმოყვარეობა შელახულია, მაგრამ ყრუ მითქმა-მოთქმის გარდა ძლიერ ათაბაგს ვერას უბედავენ. ბოლოს ეს ამბავი დედოფლის ყურამდე აღწევს. ეს უკანასკნელი იბარებს ყვარყვარეს და ეკითხება ამბავს. რომ გაიგებს დედოფალი გადმოცემული ამბავის სიმართლეს, სიანხლე ეკიდება და დაცინვით უხვდება სისხლის შეურაცხყოფელ ათაბაგს. ბოლოს დედოფალი მაინც ჰკითხავს, თუ რამ აიძულა გადაედგა ასეთი გაუმართლებელი ნაბიჯი, რაზედაც ყვარყვარე უპა-

სუხებს: — „მე ბევრი ქალი მინახავს, მაგრამ იმის მსგავსი — არსად. იმისი მამა მენახშირე არის! მაგრამ რას დავდევი, თუ ერთი წვეთი სისხლიც არ არის იმაში აზნაურობისა.

მ ა რ ი ა მ — საშინელია!

შ ა ნ შ ე — გლეხის ქალი!

ს ი დ ო ნ ი ა — გული მეყრება... აგრე გვარის შეურაცხება!... და სხვ...

მაგრამ ყვარყვარე ათაბაგი აულელებლად ისმენს ამ რეზონანსს და ამბობს:

— ჩემი ცოლი თუმცა არის ქალი მენახშირისა, მაგრამ არის ერთგული ჩემი, არის კეთილ ზნიანი, სავსე სიყვარულითა, სავსე ყოვლითა კეთილ-სათნოებითა, და გარწმუნებთ დედოფალო, არის უმაღლესი მაღალთა შთამომავალთ ქალთა ზედა“... მაგრამ დედოფალი მაინც არა სცხრება. მას უნდა დარწმუნდეს, თუ რამდენად მართალია ყვარყვარე ათაბაგის სიტყვები, თუმც თავისთვის კარგად იცის, რომ ყოვლად შეუძლებელია, გლეხი ქალის სათნოება და რაიმე ღირსება. იგი მიმართავს ათაბაგს, რომ სურს მისი ცოლის გამოცდა თუ მენახშირის ქალი რამდენად არის თავის ქმრის, ყვარყვარე ათაბაგის ერთგული და მოყვარული. თუ დამტკიცდებოდა, რომ არის, დედოფალი საჩქაროდ იძლევა სიტყვას, რომ დაიჩოქებს მენახშირის ქალის წინაშე. გამოცდა მეტად ძნელია: 1. შვილი უნდა წაართვან და გაიგონ: ქმრისათვის შვილს დასთმობს თუ არა? 2. უნდა გამოუცხადონ, რომ დედოფალმა არ შეიწყინარა ყვარყვარეს ცოლი, ამიტომ იგი უნდა გაეყა'ოს ქმარს და დაუბრუნდეს თავის ქონს, ყვარყვარე კი დიდებულის ქალს შეირთავს, 3. ყვარყვარე განსაცდელშია, უნდა დაიშალოს, მივა მენახშირის ქონთან, შეხვდება „ყოფილ ცოლს“ და სთხოვს დახმარებას. ცოლი მაღავს და მისულ მღევარს არ უტყდება. ე. ი. ყველგან მთავარი ამოცანაა: ნახონ რა შეუძლია გლეხის ქალს და არის იგი მართლა ისეთი, როგორც ყვარყვარეს ჰგონია თუ არა. მენახშირის ქალი იმარჯვებს. მიყავთ იგი სასახლეში და დედოფალი მიმართავს: ჩვენ მივეცი თ მეფური სიტყვა ჩვენს დარბაისლებთან, რომ უკეთუ თქვენ მოითმენდით ყოველს ამ გამოცდებს, და აჩვენებდით ისე ოდენ სათნოებას, რომელიც აჩვენეთ, უნდა მოვიდრიკო მუხლი მე, დედოფალმა წინაშე შენსა“...

ყ ვ ა რ ყ ვ ა რ ე — „დედოფალი იჩოქებს, მართავ გიხაროდეს-ო“. ამ სურათით, გიორგი ერისთავმა მთელი „მაღალი“ წოდება წამოაჩოქა უფლებააყრილ გლეხობის წინაშე. აქ „დაბალი წოდება“

დების“ ადამიანობის საკითხი არის აღძრული მთელი თავისი სიძლიერით; ცნობილი არის არამცთუ მისი სწორუფლებიანობა, არამედ უპირატესობაც, რადგან ზემო ფენებში ნებივრობით ადამიანი გაფუჭებულია. იქ კი, დაბლა, ეს ადამიანობა შენახულია, როგორც აუმღვრეველი მთის წყარო. აქ ბატონყმობა თავისთავად უკვე დაგმობილია, რადგან საკითხი უფრო დიდი მასშტაბით არის აღებული. იგი შლის ყოველგვარ გარჩევას და წოდებრივ უპირატესობას უნიადგოდ ტოვებს. ადამიანში ადამიანის დანახვა — ეს იქადაგა გიორგი ერისთავმა და გლენჯაცობა, მართას სახით, დაგვიხატა როგორც სათნოების, ერთგულების და ყველა ღირსებათა ფაქიზი და მტკიცე მატარებელი. ეს კი დიდი რევოლუცია იყო იმდროინდელ აზროვნებისათვის, როდესაც წოდებრივი განსხვავება შხამივით იყო ტვინში ჩაწვეთებული, და თავადაზნაურობა, გლენჯაცობას უცქერდა როგორც დასატვირთავ საქონელს. ამით გიორგი ერისთავმა ჩვენს საზოგადოებრივ შეგნებას ახალი პერსპექტივა გადაუშალა, საზოგადოების აზროვნებაში რყევა შეიტანა და ნიადაგი მოუმზადა იმ განმათავისუფლებელ იდეურ მოძრაობას, რომლის მეთაურობა, მესამოცე წლების აქეთ, ილია ჭავჭავაძემ იკისრა.

გიორგი ერისთავის ნაწარმოებთა მეტ წილს მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა შერჩათ. მისი ლექსები, — ფორმის მხრივ გაუმართავი და დარღვეული, მართალია კიდევ გვიზიდავენ რაღაც შინაგანი ძალით, მაგრამ ეს ძალა ის ისტორიული სურნელებაა, რომლითაც ძვირფასია ჩვენთვის ძველი აზარფეშად, რამე ქსოვილი ან ხავსმოდებული ჩუქურთმა. ჩვენ გვიყვარს მისი კომედიებიც, მაგრამ იმდენად დაეშორდით მის ქვეყანას, რომ მათზე შეგვიძლიან ლაპარაკი, როგორც იმ გაყვითლებული პორტრეტების შესახებ, რომელთაც რაღაც შემთხვევით ჩვენამდე მოუღწევიათ. ერთი სიტყვით, გიორგი ერისთავის შემოქმედება, მეტწილად უკვე მკვდარია. იგი საარქივო მასალაა, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, გიორგი ერისთავი, ჩვენს ლიტერატურაში უფრო დიდი ფიგურაა, ვიდრე ბევრი სხვა, დღემდე ინტერეს შენახული. დიდა, რადგან იგი საფუძვლად დაედო ჩვენი ლიტერატურის ზრდას, და სხვა პირობებში დიდი ნაწარმოების შემქმნელი, მსხვერპლად შეეწირა ჩვენს სინამდვილეს. ჩვენ პრესა არა გვქონდა, — ჟურნალი დაგვიარსა, თეატრი არა გვქონდა — შექმნა, დრამატული ნაწარმოები არ მოგვეპოვებოდა — დაგვიწერა, მსახიობი არ იყო — თითონ იკისრა როლი, ცოტას ფიქრობდნენ საქართველოზე და მთელი თავისი სიცოცხლე საქართველოზე ფიქრს მოანდომა. და თუ მესამოცე წლებიდან ილია ჭავჭავაძე იყო მთელი ჩვენი კულტურის შთამაგონებელი და

ხელმძღვანელი, ორმოც-ორმოცდაათიან წლებში გიორგი ერისთავ-
მა უმეტაურა ჩვენს განათლებას და თუ თვით ვერ შექმნა უკვდავი
ნაწარმოები, სამაგიეროდ თავისი დიდი ნიჭი ქართული ლიტერა-
ტურის და კულტურის აღორძინებისათვის მსხვერპლად მიიტანა.
დიდ ქართველთა ბედი დღევანდლამდე ასეთი იყო და გიორგი
ერისთავმაც ეს ბედი გაიზიარა.

დანიელ ბონაძე

(1830—1860)

გიორგი ერისთავის სალიტერატურო მოღვაწეობამ ნაყოფი მალე გამოიღო. მის მიერ დაარსებულმა „ციცქარმა“ შემოიკრიბა თავის გარშემო დაქსაქსული სალიტერატურო ძალები, მიხეილ თუმანიშვილის, სარდ. ალექსი მესხიშვილის, ლავრენტი არდაზიანის, ალექსანდრე სავანელის, პოეტების: დიმიტრი ბაგრატიონის, დავთ მაჩაბელის, ბარამ ბარათაშვილის, ოთარ და თამაზ ქობულაშვილების, გრიგოლ რჩეულიშვილის და სხვ. სახით, რომელთა შორის, ყველაზე მალა დადგა „სურამის ციხის“ ავტორი დანიელ ჭონქაძე.

თუ გიორგი ერისთავმა სათავე აღუდგინა დრამატიულ მწერლობას, დანიელ ჭონქაძემ, გრიგოლ რჩეულიშვილმა და ლავრენტი არდაზიანმა დაიწყეს მხატვრული პროზის რესტავრაცია. შეიძლება ითქვას, რომ მათი სალიტერატურო მოღვაწეობა, ამ მხრივ, ნოვატორობას უდრიდა. პოეზია განვითარების ხაზით შეუწყვეტლად მიმდინარეობდა, რადგან მას ჰყავდა საუკეთესო წარმომადგენლები; პროზა კი დაქვეითდა და გადაშენდა. ასე რომ, ლავრენტი არდაზიანი, „ციცქარის“ ფურცლებზე, მწუხარებით აღნიშნავდა კიდეც, რომ ჩვენი პოეზია „მერხევი და საამოა“, პროზა კი მძიმე და უსიამოვნო. ეს სიმძიმე კი უნის საკითხი იყო. გიორგი ერისთავამდე, რაღაც სამღვთო წერილისებური ენა იყო გამეფებული, და ამ ენით თუ ლექსის დაწერა კიდეც შეიძლებოდა, რადგან ლექსში ენის სიმძიმეს მუსიკა ამსუბუქებდა, პროზაში ყოვლად მძიმე და მოუხეშავ ფრაზას არაფერი შველოდა. გიორგი ერისთავის მიერ ხალხური ენის დაკანონებამ კი, პროზას დიდი შესაძლებლობანი გადაუშალა და „ყვარყვარე ათაბაგით“ ახალ პროზას მისცა დასაწყისი. ეს სიახლე იმდენად მიმზიდველი აღმოჩნდა და იმდენად შთამაგონებელი, რომ ზედიზედ გაჩნდნენ სადა სიტყვის ისეთი ოსტატები, როგორც მიხ.

თუმანიშვილი, ლავრენტი არდაზიანი, გრიგოლ რჩეულიშვილი და დანიელ ჭონქაძე, განსაკუთრებით ეს უკანასკნელი, რომლის შემოქმედებასაც ახლა ვეხებით.

* * *

დანიელ ჭონქაძე დაბალი წრიდან გამოსული პირველი მწერალია.

მისი ბიოგრაფია მეცნიერულად ჯერ არ არის შესწავლილი. ზოგადი ცნობები კი ასეთია: იგი ღუშეთის მაზრიდან იყო, სოფ. ყუავილიდან. გლეხის ოჯახიდან გამოსულმა, დედის რძესთან ერთად შესვა თავისი წრის სიყვარულიც და ტანჯვაც. ბავშვობაში დაობლება მის ცხოვრებაში ალბათ დიდ როლს ითამაშებდა. მეტი გაჭირვება უფრო ღრმად აგრძნობინებდა გაჭირვებულთა მდგომარეობას. პირველი განათლება დანიელმა ვლადიკავკავის სასულიერო სასწავლებელში მიიღო, შემდეგ თბილისის სასულიერო სემინარია დაამთავრა.

სხვა სასწავლებელში დან. ჭონქაძე იქნებ დაკარგულიყო კიდევ, მაგრამ თბილისის სასულიერო სემინარიაში, სადაც გუბდებოდა მომავლის დიდი პროტესტი, იგი გზას პოულობს. ფარული წრეები, სადაც „ბურსაკულ“ გულმოდგინებით კითხულობდნენ ლუი ბლანს, დეკაბრისტებს და სხვ., აძლევდნენ მიმართულებას ნიჭიერ მოსწავლე ახალგაზრდობას და არა ის ჩასუქებული ბერები. წყევლის სილუეტებივით რომ დადიოდნენ მასწავლებლის პოზით, დიახ, მასწავლებლები იყვნენ მათივე უარყოფისა. დანიელს სემინარიაშივე გადაეშალა რევოლუციის პერსპექტივები. აქ შეისწავლარუსეთის მოწინავე საზოგადოების მაჯისცემა, და აქვე გაიჭედა მასში მომავალი მწერლის ნებისყოფა. დღეს მისი ბიოგრაფიის დამწერს ან მის კრიტიკოსს თითქოს აღარ ყოფნის გატაცება, რომ ერთგვარი ინტელექტუალური ეროსით მივიდეს ამ დაღვრემილ პორტრეტთან, რომელიც ისე მშვიდად გამოიციქირება სათვალეებიდან. ისტორიული სიმახვილეა საჭირო, და ვისაც აქვს ეს უნარი, იგი უსათუოდ დაათვას ამ მწერალს. ის იყო პირველი ქართველი მწერალი, რომელმაც ხმა ამოიღო ბატონყმობის წინააღმდეგ, და ეს განაპატარა მოვლენაა? სურამის ციხე ხომ ბატონყმობის საუკეთესო სიმბოლო იყო, რომელსაც თუმც დიდი ენერჯით აშენებდნენ, მაგრამ მაინც ინგრეოდა. ადამიანის სისხლი შეუურიეს მის ღუდაბში,

მაგრამ კედელს წყალი ჩაუდგა დასანგრევად. ასეთი იყო ბატონყმობაც. აშენებდნენ, მაგრამ შიგვე ყვებოდა დამნგრევი უთანასწორობა. ცოცხალი ხალხიც ჩაატანეს მას კედლებში, მაგრამ კედელი დანინც დასველდა, დანგრევის წინამორბედად.

ბატონყმობაც ასე დაინგრეოდა, როგორც ეს შინაგანი რღვევისათვის განწირული სურამის ციხე.

იმდროინდელმა ფეოდალურმა არისტოკრატებმა არამცთუ აღმაცერად შეხედა ამ ვიღაც „ბურსაკის“ თამამ ზღაპარს, სისხლის ალებაც სცადა იმ შეუპოვარ შეურაცხყოფისთვის, რომელიც ასე ენერგიულად შესთავაზა ამ „თბილისის ღვთისმეტყველმა“. დ. ჭონქაძეს „კეთილშობილთა“ რისხვის არ ერიდებოდა. საღ შეხვედებოდნენ ისინი ერთმანეთს? მაგრამ კუქიის ხიდიდან დაუპირეს თურმე გადაგდება. კლუბშიაც უნდოდათ მისი ცემა, მაგრამ ორივე განსაცდელს გადაარჩა იგი. „სურამის ციხემ“ კი თავისი საქმე გააკეთა. ჩვენი ხალხის შეგნებასაც ჩაეჭრა და ჩვენს მწერლობაშიც იქცა დასაბამად, საიდანაც ზოლი მოდის კარგა მანძილზე.

მე-19 საუკუნე პიროვნების განთავისუფლების საუკუნეა.

ბასტილიის დანგრევა პარიზში სიმბოლური აქტი იყო მთელი კაცობრიობისათვის. ყველგან უნდა დანგრეულიყო ციხე-სახელმწიფო და ადამიანის და მოქალაქის უფლება უნდა ეცნოთ ღვთაებრივად. ამ ლოზუნგმა მეტეორივით გადაუარა ქვეყანას, და ყველგან, ტემპის სხვადასხვაობით იწყეს ამ დიდი საქმის გაკეთება და სამზადისი. ეს ტალღა ჩვენს ქვეყანასაც მოედო. მაგრამ აქ შენიშვნაა საჭირო: როდესაც მე-19 საუკუნის საქართველოს შესახებ ვსაუბრობთ, უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენი არსებობა რუსეთთან იყო დაკავშირებული და თითქმის ყოველგვარი ლიტერატურული თუ საზოგადოებრივი მოვლენა რუსეთის მიხედვით ხდებოდა.

ეს პიროვნების განთავისუფლების აზრი რუსეთშიც შეიჭრა, მაგრამ ამ იდეისათვის იქ სულ სხვაგვარი ნიადაგი არსებობდა. ეს თავისებურება ისეთი იყო, რომ იდეალსა და სინამდვილეს შორის უფსკრულს ავლებდა. რუსეთის მოწინავე ნაწილი დასავლეთ ევროპას უგდებდა ყურს გულმოდგინებით, ხარბად ითვისებდა იმას, რასაც ამბობდნენ ბერლინის კათედრიდან თუ პარიზის ტრიბუნიდან, ლუი ბლანს იზეპირებდნენ, ჟორჟ ზანდის კითხვით ათენებდნენ, მაგ-

რამ იმავე დროს, რუსეთის ოფიციალური მმართველები დარაჯობდნენ ბატონყმობას, რაც პიროვნების სრული უარყოფა იყო. რუსეთის სინამდვილე მოზეიმე ობსკურანტიზმის სახით გამოიქვიჩებოდა მედიდურად, რასაც ბრძოლის გუნებაზე უნდა დაეყენებინა ევროპის იდეებით მეოცნებენი.

ეს ასეც მოხდა, და მე-19 საუკუნე გადაიქცა ერთ გაბმულ ბრძოლად, სადაც ერთ საქმეს აკეთებდნენ დეკემბრის შეთქმულები (პესტელი, იაკუბოვიჩი, ბესტუჟევი, რილეევი, მურავიოვი...) და მოწინავე მწერლები და მოაზროვნენი (პუშკინი, ლერმონტოვი, გოგოლი, ბელინსკი, გერცენი, ოგარიოვი, ნეკრასოვი და სხვ.).

სოციალ-პოლიტიკური აზროვნების ხალხი, პრაქტიკის გმირები და მხატვრული სიტყვის წარმომადგენლები ყოველ ფრონტზე ირანებოდნენ: პესტელი და ძმანი მისნი აწყობდნენ გეგმებს დინასტიის გასაყლელად, ჩადადევი უძირო აზროვნებით ააშკარავებდა რუსეთის გმობის აუცილებლობას, დიდი ემიგრანტი გერცენი „იმ ნაპირიდან“ სცემდა „ზარს“ მონარქიის და ბატონყმობის დასარისხვად, მხატვრული ლიტერატურა კი უარს ამბობდა პარნასზე, და „შეურაცხყოფილებთან“ მიდიოდა. ყველა ცდილობდა მდგარიყო თავის სადარაჯოზე ღირსეულად და გაეკეთებინა ქვეყნის საქმე, რაც ნიშნავდა ხალხის განთავისუფლებას პოლიტიკურად და ეკონომიურად. ამ საქმემ მოუწოდა მწერლობასაც. შემოქმედთა ენტუზიაზმი, სიცოცხლის ტკივილები, აზრის ბობოქრობა, ყველაფერი შემოევლო საზოგადოებრივ ტკივილს. „ჩაგრულთა“ ქომავნი მებრძოლი და წამებული დროის მოთხოვნილებად გადაიქცნენ.

არისტოკრატიის ელვარე სასახლეებშიც შეიჭრა ეს ახალი მოტივი და შეარყია ძველიდან დადგენილი მყუდროება.

გარეთაც გამოიყვანა გრძნობიერი ახალგაზრდობა და ხალხისკენ მიზავალ შარავზას დააყენა. გერცენი იძლევა ამ ხანის კარგი ილუსტრაციას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია გერცენის და ოგარიოვის ფიცი «Вороньевы горы»-ზე.

„პატარა ბიჭები, დაქანცულნი, ქაქანით გაჩერდნენ ვიტბერგის ტაძრისთვის მიჩენილ ადგილთან. „მზე ჩადიოდა, გუმბათები ელავდნენ, ქალაქი განუსაზღვრელ სივრცეზე იშლებოდა მთის ძირში... ჩვენ დავდექით, ერთმანეთს დავეყრდნეთ, გადავხვით და დავიფიცეთ მთელი მოსკოვის დასანახად, მსხვერპლად მიგვეტანა მთელი სიცოცხლე ჩვენ მიერ არჩეულ ბრძოლისთვისო“. ასე სწერს გერცენი «ВЫХОД И ДУМЫ»-ში. ეს სურათი მთელ იმ ხანას ახასიათებს. ასეთი იყო იმდროინდელი საზოგადოების აშლილობა. ბრძოლა სწყუროდა ყველას და ეს სურვილი გააძლიერა პესტელის და მისი

ამხანაგების ჩამოხრჩობამ. ამ აქტმა ყველა პატიოსან ადამიანში ხაზი გაავლო, თუ რომელ მხარეს დარჩენილიყო, და ყველამ იგრძნო, რომ არა იმ მხარეზე, საიდანაც მოდიოდა „ტყვია და გამარჯვება, ციხეები და ბორკილები“. შინაგანი ხმაშოუწოდებდა მათ ყური ეგდოთ ბატონყმობის სიმძიმის ქვეშ მგმინავი გლუხობისთვის, რომელსაც ჩვეულებით ნიეთის მსგავსად ხმარობდნენ.

ეს ხმა მწერლობაშიც გაისმა. ჯერ პუშკინი იღვა როგორც მონბლანი და ააშკარავებდა თავისუფალი მოქალაქის გამჟღავნებას, შემდეგ რილეევი, თავის აკრძალული ხელნაწერი ლექსებით, ავრცელებდა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის იდეებს, მაგრამ როცა ტერორმა ყველაფერი ჩაახშო, ლერმონტოვმა დაიკენესა ისეთი ხმით, რომ მთელმა რუსეთმა იგრძნო დიდი ტკივილი. ამავე საქმეს ემსახურებოდნენ გოგოლი და გრიბოედოვი, პირველი — სატირული რომანით, მეორე — ყოფის კომედიით და დამცინავი შხამით შლადნენ ოფიციალური რუსეთის საფუძვლებს. მათ მისდევენ ე. წ. „ბრალმდებელ“ ლიტერატურის წარმომადგენელნი, რომელთა კრიტიკა მიმართული იყო თანამედროვე პირობათა და გაბატონებული კლასების წინააღმდეგ.

რასაკვირველია, მწერლობის პირდაპირი მოწოდება ეს არ იყო. მაგრამ არის ხოლმე პირობები, როდესაც ხელოვნება ტრიბუნად უნდა იქცეს და შემოქმედი მებრძოლად. ეს პირობები კი რუსეთში იყო და მეტად მახვილდაც.

საქართველო კი, როგორც რუსეთის შემადგენელი ნაწილი იმ დროს, რასაკვირველია, იმავე იდეების გავლენას განიცდიდა, პიროვნების განთავისუფლების საკითხი ჩვენმა ლიტერატურამაც დასვა, და თუ პირველად ეროვნული განთავისუფლების შესახებ ითქვა სიტყვა, ამას ჰქონდა თავისი მიზეზი. ეროვნული ტკივილი ისეთი ახალი იყო და მძაფრი, რომ მან დაფარა ყველაფერი, თუმცა ადამიანის და მოქალაქის ყველა უფლებათა აღიარებაც არ ყოფილა დავიწყებულად, რაც უკვირ ვნახეთ ალექსანდრე ჭავჭავაძისა და გიორგი ერისთავის შემოქმედების გარჩევის დროს. მაგრამ თუ ხსენებულ ავტორები ამ საკითხს სხვათაშორისად შეეხნენ, დანიელ ჭონქაძის შემოქმედებაში იგი არის მთავარი თემა, კონკრეტულად წარმოდგენილი ბატონყმობის სახით. ეს არის, სხვათა შორის, იმის მიზეზიც, რომ დანიელ ჭონქაძეს ჩვენს ლიტერატურაში მისცეს ბატონყმობის წინააღმდეგ აღმართული პირველი პროტესტანტის სახელი. ჩვენ ვნახეთ, რომ იგი პირველი არ იყო, მაგრამ ყველაზე ძლიერად კი იგი შეიხო ამ წყეულ საკითხს.

1859 წ. ჟურნალ „ცისკარში“ დასმული იყო კითხვა, თუ როგორ უნდა წერონ და რა წესს უნდა მისდევდნენ ქართველი მწერლები. ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ ლაერენტი არდაზიანი, რომელიც წერდა: „ქართული პოეზია უფრო განვითარებულია, მანამ პროზა. ლექსებს სწერენ მსუბუქად, მარტივად, ცხოველად; ყოველი სიტყვა ხტის, თამაშობს. პროზა-ლა ჩვენი არის მძიმე, მოუდრეკელი, ძნელი, უძლურია სიცოცხლე მოღებული, ცივი, მაშინ, როცა ქართული ენა მერხვეი და საამოა-ო“. მართლაც, ჩვენი იმდროინდელი პროზა ასეთი იყო. და აი, ამ მძიმე და სიცოცხლე მოღებულ ფონზე, სრულიად მოულოდნელად გაისმის ახალი სიტყვა, სადა, მოკვეთილი, მერხვეი.

მწერლისთვის სტილი თუ უკვდავების არა, ხანგრძლივობის უფლება მაინც არის. დანიელ ჭონჭაძე ამ უფლებით მოსილი მწერალია. დღესაც კი, ბევრი პროზაიკოსი უნდა ჩამოეცალოს ამ გარდასული თაობის წარმომადგენელს. მაგრამ ამის შესახებ ცოტა ქვემოთ.

რას წერდა ამ ახალი ჟანრით?

— უჩვეულოს და ახალს.

— ძლიერ პროტესტს ბატონყმობის წინააღმდეგ.

გადაავლეთ თვალი იმდროინდელ ჩვენს ლიტერატურას თუ საჟურნალო პრესას და დარწმუნდებით, რომ მართალია ეს თემა არსებობდა, მაგრამ სხვა ჩარჩოებში. 1858 წ. რუსულ გაზეთ „კავკაზში“ (№ 58) დაბეჭდილი იყო ალექსანდრე II სიტყვა თავად-აზნაურთა კრებაზე წარმოთქმული მოსკოვში. სიტყვა შეეხებოდა გლეხთა განთავისუფლებას. იმპერატორი თავადაზნაურობას აფრთხილებდა, რომ თუ ზემოდან არ მოვახდინეთ რეფორმა, ქვემოდან მოახდენენო და სხვ. ერთი სიტყვით, ბატონყმობის გაუქმების აუცილებლობაზე იყო საუბარი. ეს სიტყვა თარგმნა მოლაყბემ და, თავის მხრივ, დაურთო ზოგი რამ. სხვათა შორის, იგი წერდა: — „ჩვენი დიდი მკაცრე შედგომია იმისთანა საზოგადო კეთილ აზრს, რომელზედაც ჰყვირობს მთელი ევროპა. რას მოგვიკეცნია, რატომ შეძლებისამებრ არ მოგვისხენებია: — „დიდო იმპერატორო! ჩვენო მფარველო, ჩვენო უსჯულოთ მაჰმადთან დამხსნელო! გვიბრძანე და მზათა ვართ ერთგულნი შვილნი ივერიელნი-ო!“! ეს არ შეიძლება რადიკალიზმად ჩაუთვალოთ მოლაყბეს. ეს მხოლოდ მეფის სურვილის აპოლოგიაა და პროტესტანტიზმთან ცოტა რამ აკავშირებს. ანე დაიწერა დ. ჭონჭაძემდე ერთადერთი პუბლიცისტური წერილი

ბატონყმობის შესახებ საქართველოში. საინტერესოა აგრეთვე, თუ როგორი იყო საზოგადოების ზნეობრივი პულსაცია. მოლაყბე ამ წერილისთვის „ცისკრის“ ჯანამშრომელთა რიცხვიდან გააძვეეს. ყურნალის რედაქტორი ივ. კერესელიძე სწერს ამის მიზეზზე: „თითქმის ოთხივე კუთხიდან აღვიდგნენ“.

აქ უყვე ნათელია ის დიდი გმირობა, რომელიც დ. ჭონჭაძემ ჩაიღინა. აი, ამ ატმოსფეროში თქვა მან ისეთი გაბედული სიტყვა, რომლის გასაგონად ქართველთ ყური მოჰმზადებელი იყო.

„სანამ ჩვენ ბატონის ყმანი ვართ, ჩვენში ბედნიერება არ შეიძლება“.

„ეს იყო პირველი პურის-ჭამა დურმიშხანისა, რომელიც არ იყო ბატონის ნასუფრალი, და უნდა გენახათ, რა გემრიელი იყო ის პური“...

„ბატონი შემირიგდა... ვგონებ იმიტომ, რომ ჰპოვა ჩემში სასარგებლო ნივთი... ეძებდა ჩემში ერთგულებას, და დარწმუნებულ იყო, რომ მე ვიყავი მისი ერთგული... ხა, ხა, ხა! ერთგულებას ეძებდა იმაში, რომელსაც ღუდა მოუტკლა უღელში...“

მაგრამ დავანებოთ ამ აწონაწერებს თავი და თვით მოთხრობის მორევეში შევიდეთ.

* * *

„იმ ზაფხულს, იმ საშინელ სიცხეში, როდესაც ქალაქში მცხოვრებნი ეძებდნენ სიგრილეს ქალაქგარეთ, აქ, რამდენიმე ყმაწვილთ, რომელთა რიცხვში ერია თქვენი უმორჩილესი მოსამსახურე, დასდეს პირობა: მთელ ზაფხულს, ყოველ საღამოს შეყრა რიყეზე, ანჩის-ხატის ჩასწვრივ, და იქ დროების გატარება კარგა შუალამედე. იმ პირობებში, სხვათა შორის იყო ერთი მუხლი, რომლითაც მორიგე პირს უნდა ეთქვა ერაი მოთხრობა ანუ არაკი, ანუ სხვა რამე, ჩვენი საქართველოს ცხოვრებიდან-ო“. ასე ორიგინალურად, ქართული პროზისთვის უჩვეულო სტილით იწყებს ავტორი თავის მოთხრობას. პირდაპირ გაცეებთ ეს თამამი ტემპერამენტი; კალამიც გამოცდილია. არა მგონია, რომ დანიელ ჭონჭაძეს „სურამის ციხით“ დაეწყოს მწერლობა, თუ პო, უფრო მეტი სერიოზულობით არის საჭირო მასთან მისვლა.

მხატვრულ ნაწარმოებში ყველაფერი იმისგან არის დამოკიდე-

ბული, თუ საადგან მოსკიდავთ ხელს, ფრაზას და როგორ შეისუნთქავთ გარემოს. ვნახოთ დ. ჭონქაძის უნარი:

— „აი, ის სახლები მუხრანბატონიანთი არის, ხედავთ? და გაიშვირა ხელი მუხრანბატონიანთ სახლებისკენ.

— დიახ, დიახ, გახლავთ, უპასუხეს ყმაწვილებმა.

— ის სახლები ეხლა დაქცეულები არიან, არ ვიცი რათა, პატრონები ყურს აღარ უგდებენ, გული აუცრუვდათ იმაზე, მაგრამ მაგათაც ჰქონდათ თავის დრო“. — ასე იწყება პირველი თავი.

გარდასულის კოლორიტია, — დანგრეულისა. პირველი მძლავრი შთაბეჭდილება ეს არის, რომელიც უნდა გაყვეს მკითხველს მოთხრობის ბოლომდე. ძველო, ერთ დროს მძლავრი, თავმომწონე, ეხლა არა-რა, განადგურებული. ასეა ყველაფერი. მუხრან-ბატონიანთ სასახლე დაინგრა, ღურმიშხანის და გულისვარდის სიყვარულიც დაინგრა, დაინგრა ლურმიშხანის ოჯახის ზეიმი, რამდენჯერმე დაინგრა სურამის ციხე, მხოლოდ გამთელდა გულისვარდის გატეხილი გული და გამთელდა შურისძიებით. ასეთია ისტორიის წესი. ავტორმა სწორად გაიგო საუკუნის მიდრეკილება.

„სურამისი ციხე“. რა ნაწარმოებია იგი? ზღაპარია კარგი, რომლის ყოველი ნაკვთი სინამდვილეა უარსაყოფი. ამ ზღაპრის რეალიზმი დასულია პირდაპირ ფიზიკურ ტკივილებამდე.

ხელოვნება არის სინამდვილის გამახვილება და ამ მახვილი კუთხით დაყვანა ემოციების და ინტელექტის უკანასკნელ საზღვრამდე.

დანოღ ჭონქაძე მით არის თვალსაჩინო, რომ იგი „სურამის ციხით“ ტრიალებდა იმ დროის წყვეულ და რთულ მორალურ პრობლემათა წრეში, და საკითხებს კი არ წყვეტდა, არამედ ისეთი განცდების ჩანგლებს აბამდა, რომელნიც აუცილებლად გამოედებოდნენ აღამიანის გულს. თანაც ისეთი სიმართლე იკეტებოდა ყოველ მის ფრაზაში, რომ ამ უკანასკნელის გახსნა დღესაკვირ აელვებდა თავისში დაცულ შინაარსს.

„სურამის ციხე“-ში ორი მთავარი გმირია გამოყვანილი: ღურმიშხან წამალაძე და გულისვარდი, ბატონის მოახლე. ორივე გლეხისშვილები არიან, ზნეობრივად კი ერთი-მეორეს საწინააღმდეგო. ამ დაპირისპირებით დ. ჭონქაძეს სურდა ეჩვენებინა ერთი ჭეშმარიტება: რომ გლეხკაცის ბუნება ისეთი წმიდა და კეთილშობილია,

როგორც გულისვარდი სიყვარულის პერიოდში, და ბატონყმობის უგვანობა კი ისე ამახინჯებს, როგორც ღურმიშხანს.

„ერთი კაცი არ მყოლია, რომ შემეჩივლა გულის დარდები-ო“, ამბობს ღურმიშხანი. ასეთი კაცი კი უნდოდა ადამიანს, რომელმაც რა არ გამოსცადა: შიმშილი, წყურვილი, სიცივე, ცემა, დაცივნა და სხვ., მაგრამ ვის ეტყოდა ყმა და მოსამსახურე? გულისვარდი კი ჭერ მემამიტია, ალალი, მან არ იცის ცხოვრების კლანჭის სიბასრე. ღურმიშხანია მისი პირველი მასწავლებელი და საბოლოო დამღუპველი. „ქვეყანაზე შეუძლებელი არა არის რა გულოჯან; სანამ ჩვენ ბატონის ყმანი ვართ, ჩვენში ბედნიერება არ შეიძლება“... ეს იცის ღურმიშხანმა და იმიტომაც იკვლევს ცხოვრების სარბიელს მართალი და ყალბი გზებით. ეს გზა გულისვარდისთვის წარმოუდგენელია, მაგრამ იგიც წამოიჩოქებს ამ შარაგზაზე.

ღურმიშხანი ბევრს წარმოუდგენია გამვლელ მატყუარად, მაგრამ ეს როდია მართალი. ღურმიშხანს უყვარს გულისვარდი. ის არაერთხელ მოიგონებს მას ოცნებით. შორეულად ეალერსება კიდევ გამდიდრებაც მასთან უნდა. სამი წლის შემდეგ წერილშიც გრძობიერად ახსენებს მის სახელს. ოცი წლის შემდეგაც.

— „ღურმიშხანმა ის იყო მოსწია ერთი ჩიბუხი მშვენიერი სტამბოლის თამბაქოთი, გააგდო ჩიბუხი იქით, გადაბრუნდა გულაღმა და დაუწყო ყურება მოწმენდილ ფირუზივით ღია ლურჯ ცას. იმან უყურა, უყურა ცას და ჩათქიქდა. იმას მოაგონდა თავის სიყმაწვილე... მოაგონდა შემდეგ პირველი გაცნობა გულისვარდისა, იმისი სიყვარული.

რა ძლიერ ვუყვარდი საწყალს? — ფიქრობდა ღურმიშხანი; ის რომ არ ყოფილიყო, ხომ არ გამათავისუფლებდა ბატონი. რა კარგად მოვიქეცე, რა ნაირად ვაჩვენე თავი, რომ ვითომ მიყვარდა, მაგრამ ღმერთმანი ღირდა სასიყვარულოდ“... არა, ღურმიშხანს უყვარდა გულისვარდი, მაგრამ ეს სიყვარული დაფარა მომავლის შიშმა და არსებულის სიცარიელემ. უღალატა? — მაგრამ ეს ბრალე ღურმიშხანს კი არა, იმ საზოგადოებრივ წყობილებას ედება, რომლის დაუზოგველ მაწყვევარად გამოდის დ. ჭონქაძე.

თვით ავტორი სასტიკად ეკიდება ღურმიშხანს, როცა ამბობს: „იმას არ უყვარდა არც ეხლანდელი დანიშნული, არც გულისვარდიო“. იმას სიმდიდრე უყვარდაო. შეიძლება ეხლანდელი დანიშნული არ უყვარდა, მაგრამ გულისვარდი კი, როგორც ვნახეთ გულს ყავდა ჩაჭრილი და თუ იგი გაცვალა სიმდიდრეზე, მხოლოდ იმიტომ, რომ დაწყვედილი ბედისა იყო და იცოდა, რომ თავის მდგომარეობაში სიყვარული სიძულვილად გადაექცეოდა. ორი სიცოცხლის

მოწამულას, ისევე ერთი ტკივილის გაყუჩება არჩია. შეიძლება ეს არც შეგნებულნი არჩევანი იყო. შეიძლება ეს ის ქვეშევნებითი პროცესი იყო, სადაც ხშირად უფრო სწორად წყდება ხოლმე მძაფრი საკითხი, ვიდრე ჩვენი გონების სამსჯავროს წინაშე. ყოველ შემთხვევაში, აქ ღრმა ფსიქოლოგიური მოვლენაა, რომელმაც შეიძლება სახე იცვალა, მაგრამ გვარეულად დღესაც არსებობს და იარსებებს კიდევ, ვიდრე არ გარდიქმნება თვით ადამიანი და, მასთან ერთად, მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების წყობილება.

დ. ჭონქაძე ამბობს, რომ ღურმიშხანს სიმდიდრე უყვარდაო, მაგრამ მას სიმდიდრეზე მეტად სახელი უყვარდა. თავის შვილისთვის ნათლიად თავადი უნდა. ცოლთან დიალოგი ამ აზრს ამტკიცებს.

დანიელ ჭონქაძე ზნეობრივი თვალსაზრისით იხილავდა ღურმიშხანის მოღვაწეობას და განსაკუთრებით, როგორც გლეხის შვილს, არ აპატიო ასე თამამად გადახვევა პატიოსანი გზიდან. ღურმიშხანმა დამარბა ბევრი მოვალეობა და ქვის-გულა კაცივით „იღგა ბოსფორის პირზე და ელოდა გემს ყირიმიდან საქუდე კალმუხის ტყავეებით“... აქ თითქოს ახალ ფსიქოლოგიურ ტიპთან გვაქვს საქმე. ამგვარი ადამიანი იმ დროს ახლად იღგამდა ფეხს, და თუმცა აღნიშნა ეს დ. ჭონქაძემ, რასაც მეტ წილად სხვაგვარად ხსნიან, მაგრამ მე მგონია, რომ აქ არის დიდი სევდა ამ ახლის გამო, რომელიც ასე ტლანქად გლექდა ადამიანის ყოფილ მთლიანობას.

ღურმიშხანი გარდამავალი პერიოდის წარმომადგენელია. იგი არც ახალი ტიპია სავსებით და ძველი მემკვიდრეობითაც კარგად არც დაშქიმებული. სოვდაგარი კი გახდა. მაგრამ ნივთიერ მოსახვეჭელმა მაინც ვერ გაანელა წოდებრივი სიმაღლის მიმზიდველობა. მასში ბრძოლაა სახელისა და ქონების, ძველის და ახლის და, უნდა ითქვას, რომ, ძველი ჭარბობს.

იგი მდგომარეობით განთავისუფლებული გლეხია, ნივთიერად გამდიდრებული სოვდაგარი, მაგრამ ფსიქოლოგიურად იგი მაინც ყმა არის და თავადობის სახელი კვლავ ათრთოლებს და იზიდავს. მან იცის, რომ მისი პირადი უბედურების, კაცის ღირსების ახლის მიზეზი თავადებშია, მაგრამ მაინც მათკენ არის მისი მორალური ორიენტაცია. ცოლის შენიშვნაზე, „თავადიშვილი მოკეთეობას ვერ გვიზამსო“, ღურმიშხანი უპასუხებს: „რა იცი შენ? ერთხელ რომ დიდმა თავადმა ნათლია დაგიძახოს, ერთხელ რომ იმისმა ცოლმა გამოგარჩიოს სხვა დედაკაცებში და მოგიკითხოს. აბა მითხარი

რად ჰღირს-ო“. ასე რომ ღურმიშხანი არ შეიძლება სავსებით ახალ ტიპად ჩაითვალოს. იგი ძველია მთელი თავისი განცდებით, იდეებით, ყმა არის გაუსწორებელი.

მისი დახატვით დ. ჰონქაძეს სურდა გადმოეცა ის ახალი, შინაგანი დაფანტულობა, რომელიც მოხდა ძველსა და ახალ საზოგადოებრივ განწყობილებათა საზღვარზე.

ღურმიშხანის ბედისა არის ოსმან-ალაც. ისიც ბატონმა გააუბედურა. ისიც ასე შეჩივის ღურმიშხანს: „იმათ ჰგონიათ, რომ ჩვენ კაცნი არ ვიყვეთ, ჩვენ არ შეგვეძლოს სიყვარული და სიძულე. იმათ ჰგონიათ რომ ჩვენ არა გვაქვს გული, არ შეგვიძლიან განსჯა“... სულ სხვა ტიპია გულისვარდი. იგი, როგორც ვთქვი, მემამიტი გლეხის ქალია. გულკეთილი. მას უყვარს ღურმიშხანი უბრალოდ და ღრმად. მაგრამ მისი სიყვარული მარცხდება. იმედების დაღუპვის დიდი ძალა აბრუნებს მის ზნეობრივ ბუნებას. მისი გულკეთილობა იძირება, სიყვარული სიკვდილზე უფრო მწვეავდება და მის არსებას იპყრობს ერთი დიდი განცდა და ფიქრი: შურისძიება. იგი ღმერთსაც გადაუდგება. ამიტომ მიდის მკითხავეთან და ემუდარება: „ჩემსა და ღმერთს შუა ერთი აღარა არისრაო, მე იმისთანა რამე მასწავლე, რომ ეშმაკის ძალით ასრულდესო“. და მართლაც, შურისძიება საშინლადაა მოცემული.

ეს შურისძიებაც მამხილებელია. იქ, დაბლა მოთმინება დიდია. სიკეთეც, მაგრამ თუ აივსო საწყაო, შურისძიება ამოვარდება ისეთი, რომ თვით სიკვდილიც კი გაფითრდეს მის წინაშე. ეს ერთგვარი მუქარაც იყო მათთვის, ვინც ძველი წყობილების დამცველად გამოვიდოდა.

მოთხრობა შურისძიების აპოთეოზით თავდება, რასაც უფრო აძლიერებს შეშლილი დედის სილუეტი, შუალამისას ციხის კედლებს რომ შესტირის და ეჩურჩულება.

ამის გარდა დანიელ ჰონქაძეს აღარათფერი დაუწერია.

იგი ეკუთვნის იმ მწერალთა რიგს, რომელთა სახელიც შეკავშირებულია ერთ ნაწარმოებთან, ერთ სათაურთან. მაგრამ ამგვარ მწერალთა ძალაც ამ სიცოტავეშია. ისტორიას სიბრმავეს მიაწერენ ხოლმე ხშირად. მაგრამ ხალხური გაგება არც ისე ბეცია, როგორც ბევრს წარმოუდგენია. აბა გადაავლეთ თვალი ხალხის გმირებს. თუ ერთი მაინც ნაკლებ ხარისხოვანი შერჩა ხალხის კალენდარს — მწერალსაც ხალხი გმირული თვალსაზრისით აფასებს. დ. ჰონქაძე

შერჩა მე-19 ს. ისევე მტკიცედ, როგორც სხვა დიდი სახელები ჩვენში, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ დ. ჭონქაძე გააშავრა არა ლიტერატურულმა აზროვნებამ, ეს მას არც კი ხვედრია თითქმის, არამედ იმიტომ, რომ ხალხმა შეინახა სურამის ციხესთან დაკავშირებული სახელი. „სურამის ციხე“ დიდი ლეგენდაა. უდანაშაულო სისხლზე აპართული ციხე და ცრემლიანი კედელი.

მხატვრული პროზის რესტავრაციის დასაწყისი

ორმოცდაათიანი წლებიდან ჩვენი სალიტერატურო ცხოვრება უფრო ნათდება. იწყება ერთგვარი მასიური ამოძრავება, სათავეს იღებენ სასიცოცხლო ინტერესები, იღვიძებს აზრთა ბრძოლის აუცილებლობა. ყველაფერი ეს დაკავშირებულია ჩვენი საზოგადოებრივი მდგომარეობის შინაგან მობრუნებასთან.

განვიღიღმა ნახევარმა საუკუნემ ბევრი რამ ასწავლა ჩვენს მოწინავე მოღვაწეებს. ქართული სინამდვილის მტკივნეული საკითხები არამცთუ გადასწვრიტა და მოაშუშა მეფის რუსეთის პოლიტიურმა მმართველობამ, არამედ ზოგჯერ კიდევაც გაამწვავა, რაც ჩვენს საზოგადოებას გადაეჭყა უარყოფით გაკვეთილებად. ამასთან, ხდებოდა ჩვენი ცხოვრების შინაგანი გართულება. ბიუროკრატიული სახელმწიფოებრივი აპარატი მექანიკურად იწვევდა ამ გართულებას, რაც ქართველ მოწინავე საზოგადოებაში წარმოშობდა ახალ საკითხებს, წინა თაობის რომანტიულ სულს რომ შეუმჩნევლად დარჩა.

ჩვენი საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების ავანგარდი, უსაგნო ლოდინით მოიქანცა და ოცნების მხარეს გაფრენილი თვლები ძირს დაუშვა. ეს ავანგარდი — „ციხკრის“ გარშემო შემოკრებილი ჯგუფი იყო. მართალია, ეს ჯგუფი არ იყო ერთი იდეოლოგიით შეკავშირებული, არც პრაქტიკული პროგრამა ჰქონდათ გარკვევით გათვალისწინებული, მაგრამ ძირითადი ამოცანა ერთი ჰქონდათ — თავისი ქვეყნის სამსახური. ისიც მართალია, რომ ამ უფრანალს დასაწყისში კურობები ახლდა, მაგრამ ოცდაერთი წლის არსებობის მანძილზე, ჩვენ ნათლად ვხედავთ მნიშვნელოვან ცვლილებებს. უსუსურად ფეხადგმული „ციხკარი“, ამ ხნის განმავლობაში, საოცრად იზრდება და თავის აღსასრულის კარამდე მოღონიერებული მიდის. ამ ორი ათეული წლის განმავლობაში ჩვენ ვხედავთ ცოდნის თანდათანობით დაგროვებას, იდეათა კაპიტალის მომატებას, სალიტერატურო გამოცდილების გადიდებას. საგულისხმოა თვალის

გადავლება, თუ რა მასალას აწვდიდა „ციცქარი“ თავის მკითხველებს ამ ოცდაერთი წლის განმავლობაში. მართალია, ჟურნალს არა ჰქონია ერთი გარკვეული სისტემა და დაბეჭდილი მასალა შემთხვევით ხასიათს ატარებს, მაგრამ ისიც მართალია, რომ იმ პირობებში „ციცქარს“ მეტის მიცემა არ შეეძლო. და რაც დაბეჭდა, მაინც საზრდო იყო, რომელიც გაზრდიდა ქართველ მკითხველს. თანაც ეს იყო ასპარეზი, სადაც გამოჩნდნენ ჩვენი ძველი და ახალი მწერლები. მართო სახელების ჩამოთვლითაც შეიძლება წარმოვიდგინოთ ამ ჟურნალის იდეური თუ ესთეტიკური ავლადიდება:

ლექსები: ალ. ჭავჭავაძისა, ნიკ. ბარათაშვილისა, გრ. ორბელიანისა, ილია ჭავჭავაძისა, აკაკი წერეთლისა, რ. ერისთავისა, ალ. ორბელიანისა, ვახტ. ორბელიანისა, დ. ბაგრატიონისა, ვეზირი-შვილისა, გიორგი ერისთავისა, მამია გურიელისა, ანტ. ფურცელაძისა, დ. ბერიაშვილისა, ბარბ. ჯორჯაძისა, დიმ. მგალობლიშვილისა, გიორგი ორბელიანისა, დ. მაჩაბლისა, ლუკა ისარლიშვილისა და სხვ. დაიბეჭდა ნათარგმნი ლექსებიც: გიოტესი, შილერისა, ბაირონისა, ვოლტერისა, ბერანჯესი, პუშკინისა, ლერმონტოვისა, დერჟავინისა და კოზლოვისა.

მოთხრობები: ალ. ორბელიანისა, ი. ბერიძისა, გრ. რჩეულიშვილისა, ზ. ერისთავისა, დანიელ ჭონჭაძისა, ლავრ. არდაზიანისა, ანტ. ფურცელაძისა, პავლე თუმანიშვილისა, ზაალ ხითარიშვილისა, თაზიშვილისა, დ. ციციშვილისა და სხვ. თარგმანები: ვიქტორ ჰიუგოსი, დიკენსისა, ოქტავ იელიესი, მარმონტელისა, ბელლინისა, ბოვოარისა, ბერნარისა, ეანლისისა, ბორნისა და სხვ...

დრამატული თხზულებანი: გიორგი ერისთავისა, გრ. რჩეულიშვილისა, კ. ბერძენიშვილისა, აკაკი წერეთლისა, რაფ. ერისთავისა, ი. ელიოზაშვილისა და სხვ. თარგმანები: შექსპირისა, შილერისა, გიოტესი, კორნელისა, მოლიერისა, ტურგენევისა და სხვ.

დაიბეჭდა აგრეთვე ძველი მხატვრული ნაწარმოებნი: სულხან ორბელიანისა, თეიმურაზ პირველისა და მეორისა, ვახტანგ VI, დავით გურამიშვილისა, სოლ. ლეონიძისა, ბესიკისა და სხვ¹. აქ აღარ ჩამოვთვლით სხვა ხასიათის მასალას, რომელთა შორის ბევრი რამ არის ფრად საგულისხმო და მნიშვნელოვანი.

რა ვუყოთ, რომ ბევრი რამ მდარეც არის და უნიჭოც, ეს იმდენად საინტერესო არ არის, რამდენადაც ლიტერატურის ერთგვარ

¹ ამის შესახებ იხ. დავით კარიჭაშვილის წერილი „ქართული პერიოდული გამოცემის ბიბლიოგრაფიული ნიმუხილვა“. „წიგნის მკვლამარი“, №22—2, 1925 წ.

პასიურ მოვლენად გადაქცევა. ზემოთ ჩამოთვლილი მრავალი ავტორის გამოსვლა საასპარეზოდ, სალიტერატურო ნიადაგის შექმნა და გაწყვეტილი ტრადიციების აღდგენა, ეს უფრო მნიშვნელოვანი იყო და „ცისკარმა“ სწორედ ეს დანიშნულება შეასრულა. „ცისკრის“ გარშემო იკრიბება ყველა ის ძალა, რომელსაც გული სამოქმედოდ ერჩის. „ცისკრის“ ფურცლებზე თვალაჩინო პერსპექტივა იშლება, სადაც იფერფლება რომანტიზმის აღმაფრენა და ენთება რეალიზმის საგნობრიობა. და თუ ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ნიკ. ბარათაშვილი, გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანები და სხვ. აპაეროვანებდნენ საქართველოს წარსულს და სინამდვილეს კი წუხილით ან დაცინვით უხვდებოდნენ, ამას ჰქონდა აზრი და მნიშვნელობა პირველ ხანებში, პოლიტიკური კატასტროფის მძაფრი გავლენის სფეროში. მაგრამ ნახევარი საუკუნის შემდეგ, ისევ იმ მოტივების გამეორება ერის დეგრადაციას თუ დააჩქარებდა, თორემ ღირებულს ვერას შექმნიდა. ამიტომაც იყო, რომ ახალი თაობა „წარსულ დროებზე დარდს იკლავს“ და სინამდვილეს, ყოველდღიურობას აცხადებს ლიტერატურის მთავარ ამოცანად.

ამას გარდა, იცვლება ესთეტიკური მსოფლმხედველობაც. რომანტიკოსებისათვის პოეზია რაღაც საიდუმლოება იყო, ერთგვარი პარნასიზმი, ახალი თაობა კი მას წარმოიდგენდა სერიოზულ საქმედ. მოქალაქეობრივ სამსახურად. ამიტომ იყო, რომ „ცისკრის“ ფურცლებზე, ლიტერატურას დაენიშნა მეტად მწვავე და ღრმა მიზნები. „ცისკრის“ რედაქციიდან თანდათანობით გამოდიან ტენდენციური ჟურნალისტების და პოეტების გუნდები, რომელნიც ნაკლები ღირსების შემომქმედნი არიან, მაგრამ სამაგიეროდ ახალ გზას იწყებენ; შეიძლება ისიც ითქვას, რომ მათ თითქმის შემოქმედება არც კი ჰქონიათ და მათი სალიტერატურო ამოცანები უფრო უარყოფითი ხასიათისანი იყო: მათ უნდა გზა გაეწმინდათ. ნიადაგო მოემზადებინათ, აზროვნება გაენთავისუფლებინათ. იყვნენ ნიჭიერებიც. ისინი დღეს მეტ წილად დავიწყებულნი არიან. ჩვენ არც კი ვიცით, რომ იყო მწერალთა მთელი რიგი, რომელთაც ჩვენი იმდროინდელი ცხოვრების ნისლში, მაინც ეჩვენებოდათ ბრწყინვალე ილუზიები და პოეზიას ეწირებოდნენ როგორც ბედის გერები. ჩვენს სმენამდე ველარ მოაღწია იმათმა ხმამ, რომელიც შემოქმედებითი ტრავილებით წარმოიშობოდა და ყრუდ გამოაკეტა იმ ოთახის კარები. სადაც ეს „გამორჩენილი და დავიწყებული“ ადამიანები უპრეტენზიოდ ადიდებდნენ ქართული ლიტერატურის სახელს. ასეთი ბედის შემომქმედთა შესახებ გეორგ ბრანდესი, ნაზი გაგებით და ლამაზი განცხადებით, წერს: „სალიტერატურო ცხოვრება ისეა მოწყობი-

ლი, რომ ასი კაცისაგან, რომელნიც გამოდიან საასპარეზოდ და იწყებენ რბენას, მიზნამდე მხოლოდ ორი ან სამი თუ აღწევს. დანარჩენები შუა გზაზედ რჩებიან, სრულიად ძალა გამოლეულნი. პირველად ეცემიან უბედურები, წვრილი ნიჭის პატრონები, რომელთა უნარი უკმარისი აღმოჩნდება. რომელნიც სარბიელზე დაიმედებულნი გამოდიან, რომ მიაღწევენ დიდებას და სახელს, ბურუსით მოცულნი მისდევენ ელვარე მოჩვენებებს, ვიდრე მუხლთ მრეკვეთებათ და საავადმყოფოში არ გაიღვიძებენ. შემდეგ ეცემიან დიდი ნიჭის პატრონები, რომელთაც აკლიათ იმ უნარის განვითარება, რომელიც საზოგადოებაში თვალსაჩინო ადგილის დასაჭერად არის საჭირო; ისინი, ვისაც არ შეუძლიათ გარემოსთან შეგუება და არც იმდენად დიდი ძალა აქვთ, რომ შეიგეონ საზოგადოება და რომელნიც მარცხდებიან ცოტად თუ ბევრად მოხერხებულ, დაბალი ნიჭის მქონეთა მიერ¹. ჩვენი „დავიწყებულებიც“ ასევე მოსწყდნენ სალიტერატურო სარბიელს, მაგრამ ვინ იტყვის, რომ მათ არ გაანოყივრეს ის ნიადაგი, რომელზეც მესამოცე წლების აქეთ დაიწყო მხატვრული სიტყვის აღორძინება? „გონებრივი მოძრაობა ხასიათდება ციფრებით და ნულებით; მასში თანაბრად მონაწილეობენ პიროვნებები და მასა“, როგორც სწორედ შენიშნავს ციგლერი², და ჩვენი სახელ-დავიწყებული ავტორებიც, ამ დიდი მოძრაობიდან არ უნდა იქნენ გამორიცხულნი. მით უმეტეს, რომ მათ ხელი შეუწყვეს იმ ახალი მიმართულების განმტკიცებას, რომელსაც რეალიზმს უწოდებენ და ქართული პროზის ჩამორჩენილობის განსაკურნავად იღწვიან, ამ პროზის აღსადგენად.

როცა ეცნობით იმ ავტორების ნაწარმოებთ, რომელთაც თავი „ცისკრის“ რედაქციას შეაფარეს, ხედავთ, რომ ბევრი მათგანი სერიოზული თვალებით გიკჭერით და მაღალ შუბლზე ღრმა აზრის კვალიც ნათლად ატყვიათ. ასეთები არიან: გ. და ი. ერისთავები, კოლხიდელი (ნიკო დადიანი ანუ „დიდი ნიკო“), დიმ. ბაგრატიონი, დ. ციციშვილი, დავ. მაჩაბელი, ვეზირიშვილი, დიმ. ბერიშვილი, ი. ბერიძე, დავით თაზიშვილი, ბარამ ბარათაშვილი, ოთარ და თამაზ ქობულაშვილები, ალ. სავანელი და სხვ. სალიტერატურო მუშაობაში ქალებიც არიან ჩართულნი: დარია ერისთავი, სალომე მაყაშვილი, მელანია ბადრიძე და სხვ. ეს უკანასკნელი „ცისკრის“ თანა-

1 გეორგ ბრანდესი. «Романтическая школа во Франции», გვ. 297.

2 Теобальд Циглер. «Умственные и общественные течения XIX века», 1900 г.

მშრომელთა შორის არა გვხვდება, მისი ნაწერებიც დაკარგულია და მხოლოდ რუსული პრესის საშუალებით მივაგენით, რომ ყოფილა ასეთი მწერალი ქალი და მეტად მნიშვნელოვანი ფიგურაც იმდროინდელ ჩვენს საზოგადოებაში. ამ უკანასკნელის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი, აქ კი უნდა აღვნიშნოთ, რომ აქ ჩამოთვლილი სახელების გარდა, კიდევ ბევრნი სცდიდნენ თავის უნარს. მაგრამ მათ შესახებ აქ არას ვამბობთ. ხოლო ხსენებულ პირთა შორის, განსაკუთრებული ყურადღებით გვინდა აღვნიშნოთ პროზის წარმომადგენლები, რადგან ამ მხრივ ჩვენს ლიტერატურას დიდი ხარვეზები აჩნდა. მათი ამოვსება „ციცკარმა“ დაიწყო. „ციცკრით“ იწყება ქართული პროზის რესტავრაცია. ამას, რასაკვირველია, თავისი მიზეზები ჰქონდა: უპირველეს ყოვლისა, საერთო სალიტერატურო ტენდენცია, რომელიც ევროპიდან ჩვენშიც გადმოეჭანა. ეს იყო პროზის დიდ ამოცანად გამოცხადება. პარადოქსების მოყვარულმა ბეილმა, მკაცრად რომ უარჰყო ტრაგიკული დრამის ლექსად დაწერა, რადგან რითმა ილუზიის შექმნას ხელს უშლისო, ეს უკვე პროზის საკითხის აღძვრა იყო. ხოლო დიდი შოტლანდიელის, ვალტერ სკოტის რომანებმა გამოიწვიეს მეტად დიდი და ნაყოფიერი მოძრაობა, რომელმაც ქვეყანას მისცა მე-19 საუკუნის დასაწყისის პროზის ისეთი დიდი ოსტატები, როგორც დიკენსი, ბალზაკი, ჰიუგო, დიუმა და სხვ.

როგორც ჩანს, ჩვენს ბელეტრისტებზე გავლენა ჰქონია ამ მოძრაობას, რადგან უთარგმნიათ ვიქტორ ჰიუგო, დიკენსი, ბერნარო, ოქტავ ელიე და სხვ. მაშასადამე, ჩვენი პროზის რესტავრაციის, საკითხი უკავშირდება საერთო ევროპულ მოვლენას. მაგრამ მოთხრობისა და რომანის წამოწყებას სხვა მიზეზიცა ჰქონდა, რაც თვით ამ ხასიათის ნაწარმოების არსებაში იმალება. სახელდობრ: ლიტერატურის გვართა შორის. პროზა უკეთესად აერთიანებს სინამდვილეს და ფანტაზიას, ნატურასა და მხატვრულ გამოგონებას. აქ ავტორი მეტ თავისუფლებასა გრძნობს, რადგან ყველაფრის ასპარეზი ეშლება: მას შეუძლიან იყოს ლირიკოსი და თავისი განცდები გმირს ათქმევინოს, შეიძლება იყოს დიდაქტიკოსი, რასაც ბევრი სხვა ყანრი ვერ იტანს, შეიძლება იყოს მოაზროვნე და თავისი მსოფლმხედველობა გადაშალოს, ერთი სიტყვით, მისთვის ყველა გზები გახსნილია. და რადგან ორმოცდაათიან-სამოციან წლებში ლიტერატურას დაევალა ცხოვრების წინამძღოლობა, რადგან მას პრაქტიკული მიზნები დაუსახეს. ამიტომ. თავისდათაყად. ასეთმა განწყობილებამ თუ მსოფლმხედველობამ გამოიწვია მოთხრობის რესტავრაცია და მნიშვნელოვანიც. როცა ეცნობით ამ მასალებს, ბევრჯან ჩანს მხა-

ტერის მახვილი თვალი და აწეული ნერვიული სისტემა. აი მაგალითად, ი. ბერიძის პეიზაჟი, რომელიც თითქოს ალექსანდრე ყაზბეგის აწყვეტილი ტემპერამენტით არის მონაბერი: „მთიდან დაქანებული მდინარე, რომელიც განძვინებულს მხედარსავით ყვირილით მოჰრბოდა ქელიათის მთებს შუა, მედგარად ეცემოდა დიდრონ ლოდებს, ჩაყრილებს აქა-იქ მდინარეში, და ისროდა რამდენსამე ადღზე შადრევანივით წინწყლებს, რომლებიც ჩხრიალით შეერთებოდნენ ხოლმე მალა ასროლილს ზვირთებს. ადგილ-ადგილ აქაფებული მორგვები ლოდებ შუა, დუღდენ ძალზე, თითქო ცეცხლზე შემოდგმულ საარყე ქვაბებში, და ტრიალებდნენ ერთ ადგილს, რადგან არა ჰქონდათ თავისუფალი მსვლელობა, რომლებიც გაბრაზებული მებრძოლივით, ხან მედგარად ეტაკებოდნენ დიდრონ ლოდებს, და ხან უკანვე გამოქანებოდნენ დამარცხებულ ჯარების რაზმივით“... ანდა ავიღოთ თაზიშვილის „ჩემი გული“. პატარა მოთხრობა, რომელიც სიამოვნებით იკითხება, რადგან ავტორს აქვს თხრობის უნარიც და ძარღვიანი ენაც. მართალია „მერხეობა“ აკლია ზოგან მის სტილს, მაგრამ ამას ფარავს ავტორის „გულიანი“ თქმა და წინადადების სიმტკიცე. — „გული ჩემი იპობის ნაწილ-ნაწილად, თვალნი ჩემნი მას მხოლოდ უცქერიან, წამწამნი უძახიან და სულსა სურს მისი მოხვევნა“... ეს არ არის ჩვეულებრივი საუბარი, აქ სიტყვა შერჩეულია და გათამამებული, რაც სერიოზულ აზროვნებას ააშკარავებს. — „რა საჭიროა ლიტერატურობა. დამწვარი გული სიყვარულისაგან ლიტერატორიც ყოფილა და პოეტიცა... მისი საჩივარი სულ პოეზიაა“!... პოეზია, როგორც სიყვარულის საჩივარი, საუკეთესო მხატვრული ფორმულაა, რასაც დიდი ავტორებიც სიამოვნებით ხელს მოაწერდნენ. აღწერაც ემარჯვება ჩვენს ავტორს. მის მიერ დახატული მოდელი მიმზიდველია და ლამაზი. — „სადა ღრუბლის ფერი მოვის კაბა ეცვა. ატლასის სადა ლეჩაქიდან სჩანდნენ ოთხნი გადაკიდებულნი შავნი ნაწნავნი. შალის ვარდის ყვავილიანი თავსაკრავი ეკრა, წარბნი განზიდულ იყვნენ. თითქო ყველა გულის შვილდად. დიდრონთ შავთ თვალთა მოსხლომოდნენ ხშირნი გრძელნი წამწამნი. ზილფნი ნელიად თამაშობდნენ ბუნებით ფეროვან ლაწეხედ. თეთრნი კბილნი უშვენებდნენ ბაგეთა; და ბროლის მკერდს ჯერეთ უწოვარნი ძუძუნი მყარად ასხდნენ... სულიერ მღელვარების გადმოცემაშიც ორიგინალური ელემენტები შეაქვს, როგორც მაგალითად: — „თავით ფეხებამდე დამირბინა ქრუანტელმა, თითქოს ვკონებდი, რომ თავსა ჩემსა ზედა აღმოდდიოდნენ ახალნი თმანი. ზემოთმა ტუჩმა მიწყო კრძალვით ენაქალი, ენამ ბორძიკობა და მუხლთა დრეკა“... ადგილების ამოწვრა პრაქტულად

შეიძლებოდა, მაგრამ არ არის საჭირო, რადგან საილუსტრაციოდ
ესეც კმარა. ამ ნიპუშებზე მიხედვითაც შესაძლებელია იმის გათვა-
ლისწინება, თუ რა პოტენციის ხალხი იყო შესული ლიტერატუ-
რის სამკალში, რომელთა სახელიც ისტორიამ სამწუხაროდ დაივიწყა.
მაგრამ ბრმა ფორტუნის წინააღმდეგ, მაინც საინტერესოა ზოგი-
ერთი მათგანის პორტრეტის აღდგენა. სახელდობრ მათი, ვინც უფ-
რო მთლიანად გამოჩატავს იმდროინდელ სულსკვეთებას და სა-
ლიტერატურო ცხოვრების მაჯისცემას. პირველი მათგანი არის
ალექსანდრე ვახტანგის-ძე ორბელიანი.

ალექსანდრე ორბელიანი

(1801—1800)

მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურაში ალექსანდრე ორბელიანი მეტად ორიგინალური და მიმზიდველი ფიგურაა. მართალია, იგი პოპულარობის გარეშე არის დარჩენილი, მაგრამ ეს ხომ ღირსების შესახებ ძალიან ცოტას ამბობს. ხშირად პოპულარობა დავიწყებაზე უარესია, და ალ. ორბელიანიც მიუხედავად იმ ყრუ კედლისა, რომელიც ისტორიამ მის სახელს შემოარტყა, მაინც გვიზიდავს. ახლოს მისულებს კი გვაღელვებს და გვაფიქრებს. იმის დავიწყების ერთი მიზეზთაგანი ალბათ ისიც არის, რომ მისი ნაწერების უმრავლესობა დაუბეჭდავია და მისი გაცნობის მსურველმა უნდა ფურცლოს მუზეუმში გამოკეტილი ყვითელი და გამტვერიანებული ფურცლები, ამ შემორდაკრულ ქაღალდებში კი ბევრი რამ არის მნიშვნელოვანი. კითხულობთ ფანქრით წმინდად ნაწერ სტრიქონებს და თანდათანობით მკაფიობას იღებს და ცოცხლდება თქვენს წინაშე მოაზროვნე ადამიანი. თითქოს მისი სახის გამომეტყველებასაც ვხედავთ, თითქოს ხმაც გვესმის და ის გულის ძგერა, რომლითაც სწერდა ჩვენი ავტორი საკუთარი სულის ტკივილებს, ანდა ჩვენი ქვეყნის ავადმყოფობის ისტორიას.

მაგრამ ავტორის გარდა ცოცხლდება ის ეპოქაც, როდესაც იმავე ალ. ორბელიანის თქმით „თითქმის მთელს საქართველოს ხალხსა გატენილს თოფებზე ეძინათ“, იმდენად სიყვარულით არის დაწერილი ყოველი სიტყვა. მაგრამ განა მხოლოდ ეს განცდებია მის ნაწერებში საინტერესო? ალექსანდრე ორბელიანი ორიგინალური მოაზროვნეც არის. ხშირად, მისი მოსაზრება სოლივიტ ეჭრება ფენომოკიდებულ რწმენას და, საყოველთაო აზროვნებისაგან განდგომილი, ჭიუტად ამბობს თავის აზრს. ზოგჯერ კი. მისი სიტყვა იმდენად დამაჯერებელია, რომ არყევს ჩვენს რწმენას და ასწორებს, იპყრობს ჩვენს ფიქრებს და ანგარიშმიუცემლად გვიმორჩილებს.

ჩვენ თითქმის არაფერი ვიცით მისი ცხოვრების შესახებ. ვიცით მხოლოდ ის, რომ დაიბადა 1801 წელს, იყო ერეკლე მეფის შვილისშვილი (ბატონიშვილი თეკლეს შვილი), რომლის პოეზიაზე უკვე გვქონდა საუბარი, სწავლა მიიღო ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში, მონაწილეობა მიიღო 1832 წ. შეთქმულებაში, გადასახლებული იყო ორენბურგში, თანამშრომლობდა „ცისკარში“ და გარდაიცვალა 1869 წელს. აი ეს „ქრონიკა“ ვიცით, მისი ცხოვრების გარეგნული მხარე. მაგრამ ადამიანის ცხოვრება ხომ ამ ქრონიკის იქით იშლება, და სწორედ ეს იქითა მხარე არის უცნობი და გამოუქვლეველი. ჩვენ კი სწორედ ეს უცნობი გვიზიდავს, რომ ჩაიხედოთ ადამიანის „გულში“, ვნახოთ რა აღელვებს, რაზე ფიქრობს, რით სცოცხლობს, ვისთან არის და მრავალი რამ სხვა. ჩვენი ცნობისმოყვარეობა უფრო შორსაც მიდის. გვინდა წარმოვიდგინოთ ის სასლი, სადაც უცხოვრია, სახლის მოწყობილობაც კი, ერთი სიტყვით, ყოველი წვრილმანი, რაც ხშირად სხვილმანის საგანგებო ნიშნად იქცევა და სულის ჩამდგმელადაც. ამას კი უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. რადგან შემოქმედის სიცოცხლე მისი ნაწარმოების ძვირფას კომენტარიებს წარმოადგენს. ჩვენ რომ ეს მხარე გვცოდნოდა, ალბათ, ალექსანდრე ორბელიანის შემოქმედებაც უფრო სხვა სივრცეში გვეჩვენებოდა და მეტი რელიეფობითაც. მაგრამ უნდა დავკმაყოფილდეთ არსებულით და შემოქმედების საშუალებით აღვადგინოთ მისი ავტორის პორტრეტი, რადგან შემოქმედებაც არა ნაკლებ ძვირფასი ახსნა არის ავტორის დაკარგული ცხოვრებისა.

ალექსანდრე ორბელიანის ცხოვრების პირველი პერიოდი მეტად მღელვარე და მნიშვნელოვანია. პოეტური ოქაზიდან გამოსული, თვითონაც იყო პოეზიის დალით დადალული, და ცხოვრების ტევრიც გაიარა ანთებულმა. მართალია, მისი კარიერაც ისევე დაიწყო, როგორც იმ დროს იწყებოდა ყველა დიდგვარიანთა სარბიელი, მაგრამ ალექსანდრე ორბელიანმა ადრე იგრძნო ამ „სახაზინო“ ცხოვრების ქარიანობა და უნაყოფობა.

1824 წელს იგი თავს ანებებს სამხედრო სამსახურს პორუჩიკის ხარისხით (23 წლისა).

ბატონიშვილ თეკლეს ვაჟს დიდი „დაწინაურება“ შეეძლო, თუ კი ერთგულად ემსახურებოდა რუსთა ხელმწიფეს, მაგრამ მისი დამსახურებაც და ღირსებაც სწორედ იმაშია, რომ ამ გზამ ვერ მოსტეხა ის შეუპოვებლობის შტო. რომელიც მის არსებაში საგანგებოდ იზრდებოდა. სამხედრო სამსახურში დარჩენა, როგორც ამის შესახებ თვითვე წერს თავის მოგონებებში, მისთვის ზნეობრივი საკითხი იყო. მას არ უნდოდა ყოფილიყო იმათი მოსამსახურე, ვინც შეგინება მიაყენა მის ქვეყანას. მონობაში გადიდკაცებას მან დაუპირისპირ-

რა თავისუფლების ძეგნაში სიკვდილი და უკანასკნელი არჩია. სამუდამოდ მიატოვა პეტერბურგი და მისი სალონები, სამუდამოდ დარჩა თბილისში, რომ მუდამ ეფიქრა და ემოქმედა ამ ძველი სატახტო ქალაქის შთაგონებით, სადაც ყოველი ქვა, ყოველი ხე მისთვის რაღაც ნიშანი იყო, რაღაც პაროლი.

ალექსანდრე ორბელიანმა სამხედრო სამსახურს თავი კი დაანება, მაგრამ ხმალზე ხელი როდი აუღია, მან სცადა პოეტის ჩანგისა და ქართული ხმლის დაძმობილება; უფლება დაიტოვა, რომ პოეტური ფანტაზიისათვის ხანჯალი შემოერთყა. ეს შეძლო კიდევ და გახდა იმ პოლიტიკური მოძრაობის ერთ-ერთ შთამაგონებლად და ორგანიზატორად, რომელსაც 1832 წლის შეთქმულება ეწოდება.

ვისაც გადაუთვალეირებია ამ შეთქმულების შესახებ სასამართლოს შვიდ ტომიანი აქტები, ვინც გაცნობია ამ ნათელ ისტორიულ ამბავს, იმას შეუმჩნეველი არ დარჩებოდა ერთი მთავარი გარემოება: რომ მთელი ამ პოლიტიკური მოძრაობის მთავარი ფაქტორი პოეზია იყო და ამბოხების გეგმა თუ მებრძოლი ძალების დისპოზიცია შედგენილი იყო იმ ხალხის მიერ, რომელნიც პოეტები უფრო არიან, ვიდრე სარდლები. უფრო მეტი: მთელი სამზადისი პოეტების კაბინეტებში წარმოებდა, და ერთი მათგანი იყო ალექსანდრე ორბელიანი, რომლის სახლშიც შეთქმულები ძმებად გაიფიცნენ. არა ერთი კრება მომხდარა ალექსანდრე ორბელიანის სახლში, არა ერთხელ გაშლილა მის ბაღში თვალის ასახვევი სუფრა.

ღიახ, ალექსანდრე ორბელიანი ამ შეთქმულების სულის ჩამდგმელი იყო და, ელიზბარ ერისთავთან ერთად, ყველაზე უფრო გატაცებული პროპაგანდისტი და ორგანიზატორი. როგორც იმავე აქტებიდან ვტყობილობთ, 1831 წელს, თამარ ბატონიშვილის წინადადებით, ორივენი უნდა გამგზავრებულიყვნენ იერუსალიმს, ვითომ სალოცავად, ნამდვილად კი ალექსანდრე ბატონიშვილის სანახავად, რომელზეც შეთქმულები დიდ იმედებს ამყარებდნენ. ეს ვერ მოხერხდა და ალექსანდრე ორბელიანი იძულებული იყო წერილობითი კავშირი დაემყარებინა თავის ამაყ და შეურიგებელ ბიძასთან. მან სპარსელ მუნა ზამანის და ქოსა მუსტაფას ხელით გაუგზავნა წერილი და დაიბარა კახეთში, მთავარი ოპერაციების საწარმოებლად. მანვე, სოლომონ რაზმაძეს, რომელიც ერთი შეთქმულთაგანი იყო, დაავალა კავშირი დაეჭირა საფრანგეთთან და ინგლისთან, რომ ეს უკანასკნელნი მოშველებოდნენ საქართველოს. ჩვენი შეთქმულები სრულიად დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ გაიმარჯვებდნენ, რადგან დრო კარგად იყო შერჩეული: პოლონეთი იყო აჯანყებული და რუსეთის ყურადღების ცენტრი იქით იყო გადატანილი, მაგრამ ჩვენი

შეთქმულების პოეტურობა სწორედ იქ გამოიხატა, სადაც ეს მთავარი პირობა მოისპო, ხოლო მასზე დამყარებული გეგმები კი მაინც დარჩნენ აუცილებელ შესასრულებლად. აქ არ იყო არავითარი პოლიტიკური ანგარიში, არც მოსალოდნელი პერსპექტივის ფრთხილი გათვალისწინება. აქ იყო მხოლოდ პოეტების შთაბეჭდილებანი და ტემპერამენტი. ამიტომ იყო, რომ აღარ დაჭირდათ სოლომონ დოდაშვილის ჩვენებური „მარსელიოზა“, — ოთხტაეპიანი ლექსი, რომელიც ამავე აქტებშია შენახული რუსულად ნათარგმნი: „Скифы отняли у нас всю землю“... და სხვ. ხოლო როდესაც ისე ფალავანდიშვილმა გასცა ეს შეთქმულები, უნდა ნახოთ ეს ენტუზიასტები, ამ უაღრესად კრიტიკულ მომენტში, რა გულახდილობას იჩენენ, როგორ ერთმანეთზე უჩვენებენ, როგორ ინანიებენ, რა სიღინჯით უჭირავთ თავი, რა ღირსეულად უარყოფენ დანაშაულს და როგორი სიწრფელით ტყდებიან იმავე დანაშაულში. თითქოს ეს ჩვენი შეთქმულები იმეორებდნენ რუსი დეკაბრისტების მოქმედებას. ტაქტიკას თუ უტაქტობას: რუს დეკაბრისტებსაც ხომ ასე დაემართათ, და სასამართლოს წინაშე „გულახდილად ერთმანეთის მოქმედებას ამჟღავნებდნენ, თავის ფიქრებს საჯაროდ აცხადებდნენ, თუმც ამის საჭიროება სრულიადაც არ იყო; და ბოლოს ლოცულობდნენ, წერდნენ სინანულის წერილებს და მორჩილად მიდიოდნენ გადასასახლებლად“. და ამ სიტყვების ავტორი, ნესტ. კოტლიარევსკი დასძენს: „თუ ყველაფერ ამას მოვიგონებთ, — მხოლოდ მაშინ გავიგებთ ამ ოცნების დიად ტრაგედიას, პოეტებმა რომ გაითამაშეს, რევოლუციის ამ პოეზიას, რომელმაც გაიყოლია ფხიზელი და სინამდვილის სერიოზული მონაწილე პირები“¹. 1832 წლის ტრაგედიის ერთი მთავარ გმირთაგანი ალექსანდრე ორბელიანი იყო, რომელმაც ბოლოს თავს იღვა დიდი დამნაშავის ბრალი და დიმიტრი ბატონიშვილის შესახებ მიცემული საკუთარი ჩვენება ისევ უარყო და მისი დანაშაული სულ თითონ იკისრა. ის ავადმყოფი კაცია, გადასახლებას ვერ გაუძლებს და ისევ მე ვიყო დასჯილიო.

იმ „საქმის“ მიხედვით, რომელსაც ეწოდება „По делу о грузинском заговоре“, ერთი რამ აშკარად ირკვევა: რომ ჩვენი მეამბოხეები მოუშზადებლები შეხვდნენ გამოძიებას, და მათ შორის ალექსანდრე ორბელიანიც, რომლის ჩვენებაც ერთგვარ სიბრაულს იწვევს ჩვენში. სულ სხვა ტრადიციებზე აღზრდილი ხალხი, სულ სხვა კანონების წინაშე დააყენეს და აღარ იცოდნენ რა სჯობდა, პირდაპირობა თუ გადაფიცვა. „აი ჩვენი განზრახვა რა იყო: — წერს თავის ჩვენებაში ალ. ორბელიანი, — ჩვენ გვსურდა, რათა დეპუტა-

¹ Нест. Котляревский. Рылеев, гл. 6.

ტები აღმოგვეჩინა, და იგი დეპუტატნი უნდა წარგვეგზავნა მისის იმპერატორობითი დიდებულების დიდის რუსეთის ხელმწიფისადმი, რ-თაცა იციან ამ ქვემო-ხსენებულთა პირთა, რ-ლ მსურველნი ვიყავით დეპუტატების გაგზავნისა“... და დასძენს: „ჩვენ ქართველთ ესრეთი მფარველი ხელმწიფე იმპერატორი გვყავს, რ-ლ ჩვენ დიან მადლობელნი ვართ მისის დიდებულებისა... გარნა სხვა მწუხარებანი კი აუარებელნი გვაქვსო“. მაგრამ, მიუხედავად ყოველივე ამისა. ალექსანდრე ორბელიანი დამნაშავეთა მეორე კატეგორიაში შოაქციეს და ორენბურგში გადაასახლეს¹.

აქ კი ეს სენტიმენტალური ადამიანი რელიგიას მიეყრდნო და, მოქმედების შესაძლებლობას მოკლებული, ღმერთს ევედრებოდა საკუთარი ლოცვით, რომელიც ორენბურგში დაუწერია, სათაურით „ჩემი დილისა და საღამოს ლოცვა“.

— „ყოვლისა ჩემისა გონებითა და გულითა აღმოვალ ზეცად, წინაშე დამბადებელისა ჩემისა! თაყვანსა ვსცემ ძლიერებასა შენსა! თავსა დაგიმონავებ ჭეშმარიტსა დაწესებულსა სჯულსა! სულით მოვფრინდები წმიდასა ცხოვრებასთან და მოგმართავ ერთ სამებასა და ერთსა მღვთაებასა!.. რომელმანცა არა არსსა მომანიჭე მე ჯილდოდ სიცოცხლე, რომ გიცნა შენ ვინცა ხარ, და ყოველთვის მიკვირდეს ყოველი შემძლებელი საკვირველებანი შენნი სადიდებელად შენდა. და ვცხოვრობდე ცა-ქვეყანაზე კეთილ მოქალაქეობით. ამისთვის გულ-მხურვალედ გვედრები, რათა მოქცეული იყოს წყალობის თვალი შენი ჩემზე მარადის, რომ ყოველთვის კეთილსა საქმესა ვიქმოდე და იმის წმინდა მოქალაქურ პატიოსნებით ვცხოვრობდე ამა შენსა დაარსებულსა სოფელსა შინა და ყოვლისა განსაცდელისაგან მიხსენ მე ღმერთო“².

აქ თითქმის ისეთივე სურათია, როგორც რუსეთის ცნობილი დეკაბრისტის რილეევის ცხოვრებისა ციხეში. რილეევიც, თითქმის დაპატიმრების პირველი დღიდანვე, შეიპყრო რელიგიურმა განწყობილებამ, დაიბარა სახლიდან ის ხატი, რომლითაც მომაკვდავმა დედამ დალოცა, შემდეგ — წიგნი „ქრისტესადმი მიბაძვის შესახებ“,

¹ შეთქმულებაში მონაწილეთა რიცხვი, ოფიციალური დოკუმენტების მიხედვით, იყო 145. დანაშაულის მიხედვით ისინი დანაწილებულ იქმნენ 10 კატეგორიად. პირველში მოყვენენ: ბატონიშვილები ოქროპირ და დიმიტრი, ხოლო მეორეში: ელიზბარ ერისთავი, ალექსანდრე ორბელიანი, იესე ფალავანდიშვილი და სოლომონ დოდაშვილი.

იხ. «По делу о груз. заговоре», ნაწ. III.

² დედანს აწერია: „ქ. ორენბურგში დაეწერე 1835 წელსა“. იხ. ალ. ორბელიანის ხელნაწერები.

კითხულობდა ამ წიგნს გულმოდგინედ და ლოცულობდა სასოებით. ეზიარა, ფული შესწირა ეკლესიას და სხვ. ერთი სიტყვით, მისი ცხოვრება რელიგიური გზებით აივსო. ასევე დაემართა ჩვენს „დეკაბრისტ“ ალექსანდრე ორბელიანსაც, რომელიც ამ კატასტროფამ ერთგვარად მოსტენა და მემამბოხის პოეტური ექზალტაცია გაუნელა. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ შეთქმულთაგან, ყველაზე შეურიგებელი მთავრობასთან ის დარჩა და, ვორონცოვის მთავარმართველობის დროსაც, უცდია შამილთან საქმის დაჭერა. ამის შესახებ აკაკი წერეთელი თავის „თავგადასავალში“ მოგვითხრობს: „ერთხელ თურმე შამილს მისწერა წერილი: „ამა და ამ დროს ჩამოდიო“. მტრებმა დაიპირეს ის წერილი და მთავარმართებელს გადასცეს. მთავარმართებლად მაშინ ვორონცოვი იყო; საიდუმლოდ დაიბარა ა. ორბელიანი და სთხოვა: „ეს მოუწერია ვიღაც ქართველს და შინაარსი მითარგმნეო!“.. ორბელიანს ელდა ეცა გულზე, მაგრამ რაღას იზამდა! მაშინ ვორონცოვმა ჩამოართვა სიტყვა: „მეორედ ნულარ იზამ ამისთანა საქმესო! თუ უქმაყოფილოდ ხარ რამეში, მე მითხარიო და ეს შემთხვევაც ჩვენს შორის დარჩეს, სხვებმა არ გაიგონო“. მამაშვილური სიამტკბილობით გაისტუმრა შინ დამშვიდებული. არ ვიცი, მას უკან დასჩემდა, თუ წინეთაც ასე იყო, მაგრამ პოლიტიკაში ნამეტანი ფრთხილი იყო. ბევრი რამ ძველი თუ ახალი იცოდა, მაგრამ დღისით იმასაც არას ეტყოდა, ვისთანაც გულგახსნილად იყო; ღამე. როცა მარტოკა დარჩებოდა მეგობართან, მოჰყვებოდა ხოლმე ხმის კანკალით სხვა და სხვა ამბებს, მაგრამ მაშინაც სიფრთხილით სანთლებს აქრობდა!.. „ბნელაში სჯობიაო“.., — „ის იყო ნამდვილი ქართველი კაცი, ბევრის მნახველი, ბევრის გამგონე და ნაღვაწი“, „პირველ ნახვისთანავე შემეყვარდაო“, — წერს აკაკი წერეთელი. ალექსანდრე ორბელიანი გარდაიცვალა 1869 წელს. აკაკი წერეთელი შენიშნავს, რომ „ღრმა მოხუცებულობაში მოკვდაო“. 68 წლის ადამიანს ღრმა მოხუცებული არ ეთქმის, მაგრამ როგორც ჩანს ფიქურადაც მომტყდარა იმედგაცრუებული პოეტი და მემამბოხე.

* * *

თუ ალ. ორბელიანის ცხოვრების გაგება თითქოს საგანგებოთ გვიჩიდავს, ამის მიზეზი უმთავრესად მის ნაწარმოებთა ხასიათია. მართალია. იგი პოეტიც იყო, დრამატურგიც, ბულეტრისტიც და სხვ., მაგრამ იგი მენუჯარების ავტორია უმთავრესად. იგი მოგონებებით

ცოცხლობს, თავისი იქნება იგი თუ სხვისგან გადმოცემული, მას პიროვნებათა ცხოვრების აღწერა იზიდავს და აქ იგი, შეიძლება ითქვას, რომ ცხოვრების ოსტატია. მან იცის, როგორ უნდა სიცოცხლე, იცის ის არსებობის პოეტურობა, რომელიც იშვიათად იყო მაშინ, და ამ ლამაზ ხაზებს, არაჩვეულებრივი სიმახვილით და არტიტობით ამჩნევს და წერს. ზოგჯერ იგი ისეთ წვრილმანებში გადავარდება, ან ისეთ სინაზეს იჩენს, რომ გიკვირთ კიდევ, საიდან იყო ეს თვისებები მებრძოლ ვაჟკაცში, რომელსაც ხმალ-ხანჯალი წელიდან არ მოუშორებია და სისხლის აღებაზე ფიქრი განუწყურელ მეგობრად გადაექცია. მაგრამ, ილია ჭავჭავაძის თქმისა არ იყოს, „რკინის კაცის თვალში ცრემლი, დიდსულოვნების შვილია-“ და ალექსანდრე ორბელიანის გულში ნაზად ჩატირილი სწორედ რომ დიდსულოვნების წარმოშობილია.

ალექსანდრე ორბელიანის ფიქრი და ზრახვა, სიხარული თუ ღრმა მელანქოლია, ერეკლე მეფის დროს დასტრიალებს და იქედან იზრდება. ეს მისი ერთგვარი იდიოსინკრაზია არის, რომელიც ან პუნქტის ვარშემო ურყოლვით ტრიალებს, ეს ერთგვარი ჯადოსანი ძალაა, მთლიანად რომ იმორჩილებს და ახელებს. მაგრამ არანაკლები თრთოლვით შესცქერის აწმყოსაც, მთელი მისი სიბნელით, ბორკილებით და მძიმე ჰაერით. გარჩევა მხოლოდ იმაშია, რომ ერეკლე მეფის დროს განიცდის როგორც საკუთარ ოჯახს, სადაც ყველაფერი ენათესავენა, აწმყოს კი — როგორც გარეობას, სადაც მისი სული კერას მოწყვეტილია, და რომ მიაგნოს თავის ადგილს, ყველაფერს სტეხავს, ანგრევს, ვიდრე ან არ მიაღწევს თავისას, ანდა თვით არ დაიმსხვრევა. დიახ, ალექსანდრე ორბელიანი განუწყვეტლივ განიცდიდა წარსულს და აწმყოს, ეძებდა ახსნას, განმარტებას, აზრს. მთელი გარემო გამომცდელი თვალებით შესცქეროდა, მთელი წარსული, რაღაც მოჩვენებების მსგავსად, გარს ევლებოდა. ეს — გაწყვეტილი ეპოქის ავადმყოფობაა, ახლისა და ძველის შეფარდებაში რომ იპყრობს ადამიანის სულს. წარმოდგინეთ ბედლაწყვეტილი ადამიანი, რომელმაც ნახევარი საუკუნით დიიგვიანა, და დაშლილმა ფანტაზიამ რაღაც „ზღაპარი“ შეუქმნა თავისი ქვეყნის შესახებ. ეს ზღაპარი ეჩვენება ყოველთვის და მის ასაცხადებლად ჯერ საიდუმლო შეთქმულებაში იღებს მონაწილეობას, ხოლო შემდეგ, როცა აქედანაც არაფერი გამოდის, თავისში ჰკეტავს დიდ იდეას და მოგონებებით-და იკლავს ატეხილ წყურვილს. წერს ადა-მაჰმად-ხანის შემოსევის და ირაკლის დროის შესახებ, აგვიწერს რუსების შემოსვლას საქართველოში, ქართველი დედოფლისა და ბატონიშვილების გადასახლებას, აჯანყებათა მსვლელობას და სხვ. და ყველგან ისეთი სა-

სოებით იგონებს ძველს, იმდენი დრამატიზმი შეაქვს აღწერილ მოვლენებში, და ისეთი ოსტატობით მოგვითხრობს, რომ ნათლად ჩანს მისი პოეტური აგებულება და აზროვნების სიმაღლე.

ჩვენ არ გვაინტერესებს ამ შემთხვევაში, თუ რამდენად დაცულია მის ნაწერებში ობიექტური სიმართლე. ჩვენი ყურადღების ცენტრი სულ სხვა სივრცეშია გადატანილი. სახელდობრ: რამდენად არის დაცული მის ნაწერებში მხატვრობა. აბა წაიკითხეთ ის რვეული, სადაც ალექსანდრე ორბელიანი მოგვითხრობს დარეჯან დედოფლის რუსეთში იძულებით გადასახლებას. მარიამ დედოფალმა გენერალი ლაზარევი მოჰკლა. შეურიგებლობას დარეჯან დედოფალი განაგრძობს. მაგრამ იგი მოტყუებით პეტერბურგს მიჰყავთ. მგზავრობაა. დედოფალი, რუსი ჯარის თანხლებით, კაიშაურშია. ღამე იქ უნდა გაათიონ. შუა-ღამისას, ვიღაც მოხუცი მთიული გამოეცხადება დედოფალს, და ამ მომენტს ალექსანდრე ორბელიანი ასე აგვიწერს: „მთელი მთიულეთი, — მიმართავს მთიული დედოფალს. — დიდი ხანია მზადებაში ვართ, ეხლა სულ შეყრილი გახლავართ. აქ, მახლობლად. თუ თქვენ ნებას მოგვცემთ, გათენებისას დავეცხებით ამ რუსის ჯარს, გავწყვეტთ, თქვენ ერთიან მთაში შეგიყვანთ და მას უკან რაც მოხდეს, ის ღვთის ნება იყვეს დედოფალ“. თეკლე ბატონიშვილი: — „მამა-ჩემს, მეფეს ირაკლისთან გახლავარ დასწრობილი ბევრ სროლაში, თვით თქვენც იცით ესა, რომლისგანაც ნება მქონდა, კაცურად ჩაცმული ვყოფილიყავ და იმათთან შევლო... ახლა თუ თქვენი ნება იქნება, კიდევ ვაჟკაცურად ჩავიცვამ, თოფ-იარაღს შემოვირტყამ, ამ ჩემს ქმარსაც თან წავიყვან და ამ მოხუცებულ კაცს, ქვევით თან გავყვებით“. ეს თითქოს ისტორია არის. კიდევ: დარეჯან დედოფალი პეტერბურგში დაასახლეს. ძნელი იყო ეს „საპატიო“ ტყვეობა, მაგრამ სხვა გზა არა ჩანდა. ერთ დღით, დარეჯან დედოფლის სასახლის წინ, გალიაში დაშწყვედული ჩიტები გაატარეს გასასყიდათ. დედოფალმა უბრძანა, რომ ეყიდათ მთელი გალია. ყველანი გაოცდნენ, თუ რად უნდოდა დედოფალს ამოდენი ჩიტები. დარეჯანმა აიღო გალია, გამოაღო ფანჯარა და სათითაოდ გაუშვა. ჩვენც გვეყოფა ტყვეობა, თქვენ მაინც იყავით თავისუფალიო და თვალცრემლიანმა გადააგდო გალია.

კიდევ რამდენ ასეთ დეტალს აგვიწერს ჩვენი ავტორი. ეს თითქოს ისტორია არის, მაგრამ აქ იმდენი გრძნობა არის გადაშლილი რომ „ცივი აზროვნება“ უკანა რიგში რჩება, ხოლო მაღლდება ამ ნაწარმოების ემოციური და მხატვრული ღირებულება. თუ გნებავთ, ეს ლამაზი ისტორიული მოთხრობაა, რომლის ყოველი ამბავი — სინამდვილე იყო, მაგრამ ამ სინამდვილეს იმდენი ვნება ჩაატანა.

ისეთი მთრთოლავი მხარე მისცა, რომ იგი უფრო მაღალი და წმიდა ჩანს, ვიდრე ისტორიული ფაქტი. ეს ხელოვნება არის და არა ისტორია. ანდა ავიღოთ მისი „ალა-მაჰმად ხანის შემოსვლა ტფილისში“. ეს ნაწარმოებიც ისეთი დიდი მღელვარებით არის დაწერილი, რომ თითქოს ცეცხლის მფრქვევ მთიდან გადასცქეროდეს ავტორი მის წინაშე გაშლილ ბრძოლის ველს. აქაც სურათებით არის ლაპარაკი და ავტორი ზოგჯერ ისეთ ეპიზოდებს ქმნის, რომ გატყვევებთ მისი მხატვრული მხედველობა და განცდების სიღრმე. კრწანისის ბრძოლა წაგებულია. ძალთა უკანასკნელი დაჭიმვა ხდება. არტილერიის უფროსი, გიორგი გურამიშვილი, მიმართავს ჯარს:

— ქართველებო, ძმებო! ცხადად ვხედავთ, აუცილებელი სიკვდილი მოსულა ჩვენზე, მაგრამ ესეც შეგვიძლიან, უნამუსოდ დავნებდეთ ყიზილბაშებს. აბა, რომელი გინდათ, სახელით სიკვდილი მამულისათვის და კარგის მეფისათვის, თუ უნამუსოთ სიცოცხლე? ყველამ ერთპირათ:

— ჩვენს მამა-პაპასა უნამუსობა არ უქნიათ და ჩვენც იმათი შვილები ვართ. სიკვდილი გვირჩევნია უნამუსო სიცოცხლეს.

— გმადლობთ ძმებო, რაც თქვენს კაცობას ეკადრება, სწორედ იმისთანა გული გაქვსთ, მაგრამ სამი თითით ყველამ მიწა ავიღოთ, შევეკამოთ, ეს იყოს წმიდა საიდუმლოს მაგიერი. მას უკან საიქიოს წავიდეთ სახელოვნად.

ყველამ მიწას დაავლეს სამი თითი და ღვთის ხსენებით შეჭამეს: „ღმერთო შეგვიწყალე“...! ჩვენ არ ვიცით, ეს ამბავი სინამდვილე არის თუ ალ. ორბელიანის გზნების ნაყოფი. ორივე შემთხვევაში ალ. ორბელიანი დიდ პოეტად მოჩანს. პირველ შემთხვევაში, როგორც მხედველობა გამახვილებული და არტისტულად ნაწრთობი ადამიანი, მეორე შემთხვევაში კი როგორც უზომო გრძნობის მქონე და სიცოცხლის უღრმესი განმცდელი.

დედა-მიწა, როგორც ზიარება, უკანასკნელი განწმენდა ცოდვებისაგან სიკვდილის შესახვედრად. ამაზე დიდი პათოსით და რელიგიური სასოებით სამშობლოს სიყვარულის გამოთქმა — შეუძლებელია. ასე მხოლოდ ოდესღაც საბერძნეთსა და რომში იტოლნენ დედა-მიწის თაყვანისცემა. ლათინთა და სამხრეთა ომების გმირებმა, ორივე დეციებმა როდესაც გადასწყვიტეს თავიანთი სიკვდილით რომის გამარჯვების მოპოება, — მათ დიდებული ფიცით შესწირეს თავი მიწის ღმერთს და ქვესკნელს, ან როგორც მათიანე ამბობს

¹ ალ. ორბელიანი. „ალა-მაჰმად-ხანის შემოსვლა ქ. ტფილისში“, გვ. 41.

telluri et Manibus. მაგრამ იქ მხოლოდ ფიცი იყო, აქ კი მიწის ჭამაა, როგორც სამშობლოს სიყვარულის უკანასკნელი საზღვარი, როგორც ფანტაზიით მიუწვდომელი ტკივილი და, თუ გნებავთ, პათოლოგიაც.

* * *

ალექსანდრე ორბელიანის შესახებ სხვა და სხვა ადგილას უკვე გვქონდა საუბარი და შემდეგშიც მას ისევ დაუბრუნდებით, როდესაც შევეხებით სალიტერატურო კრიტიკის განვითარების რკვევას. აქ კი გვინდა, რამდენიმე ხაზით წარმოვადგინოთ ალექსანდრე ორბელიანი როგორც პოეტი, ამ სიტყვის ვიწრო და სპეციფიური გაგებით. ალ. ხახანაშვილი ალექსანდრე ორბელიანის ლექსების შესახებ წერდა: „მისი ლექსები მოკლებულია სულ ელემენტარულ წესებს, რასაც ქართული პროზოდია ითხოვს. ქართული სილაბიური ლექსი ვერ ითმენს 8, 11, 13, 14, 16 და 17 მარცვლიან სტრიქონების თვითნებურ შერევას-ო“¹. მართალია, ხშირად მისი ლექსი ზომისა და რითმის მხრივ არ არის კეთილზმოვანი, მაგრამ ლექსის ფაქტურას მხოლოდ ის შეადგენს? განა ე. წ. თეთრი ლექსი, რომელსაც რითმის პირნაკეთობა არ აქვს, პოეზიის რკალში არ ექცევა? განა არ შეიძლება ურითმოდ და ზომის დარღვევითაც უდიდესი პოეტური ნაწარმოების შექმნა? მსოფლიო ლიტერატურაში აუარებელი რამ არის დაწერილი ამგვარად, და ყველას რომ თავი დავანებოთ, მხოლოდ ამერიკელი პოეტი უოტ უიტმენი არის საკმარისი. „ხალხთა მასების გამოღვიძება და საზოგადოებრივი ღობეების დანგრევა ბრძოლაში იწვევს ასეთ პოეზიას (ძველ პოეზიას) და მე შეუგრძობლად მივიღე იგი. ძირს ძველი თემები, არავითარი სამკაული, არავითარი დახლართული, სატრფიალო შინაარსი, არავითარი საგანგებო გმირები, არც ლეგენდები, არც ლექსები, არც კეთილზმოვანება, არც რითმიო“, ასეთი მანიფესტით გამოვიდა უიტმენი პოეზიის ასპარეზზე? და გვგონია, რომ ალექსანდრე ორბელიანი, ამ მხრივ, ჩვენს პოეზიაში ნოვატორი იყო. მე-19 საუკუნეში მან პირველმა დაიწყო ურითმო ლექსების წერა, და ერთი ასეთი ლექსი, მიმართული რუსთაველისადმი, ჩვენის აზრით, საუკეთესო ნაწარმოებთაგანია. ეს

1 ა. ხახანაშვილი. Очерки по истории грузинской словесности, ტ. II. 33. 48.

2 ვახტ. კობეტიშვილი, უოტ უიტმენი, 1921 წ., გვ. 11.

ლექსი ისეა დაკარგული და უცნობი ქართველი მკითხველისათვის, და იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ სრულად მოვიყვანოთ თავისი შენიშვნით:

რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი

„რუსთაველი“

ყოვლის ზეციურის მადლით გაბრწყინებულო,
და ანგელოზებრ წმინდად ამომსუნთქველო!
ნეტავი მითხრან, ანუ ზეცითგან გადმოშობასონ
ვინ გადმოაქცია შენზედ მეტად კარგი უცხოება ნეტარებისა.
ვინ მოგიტანა დიდ-სულოვნობის რტო სასუფეველიდან?
ვინ გადაიპო თავისი გული ლესულ აღმასითა
და იმაში ანთებული სიყვარული ვინ გაჩვენა?
ვინ გაჩვენა მომფრინავეი სული, დაენებული სურვილითა?
ვინ გაურია შენს მტკინვარე ცრემლში აუარებელში, სიტკბო...
ის ცრემლი, რომლის მალაროში შეგუბებულა მეტად წმინდა გაბროლვილი?
ის ცრემლი, რაც ემბაზით მიაქვს ცის კამარის მოსარწყავად მთვარე სრულსა?
რომელს მინდორზე ილოცავდი, რომელ ცთომილთა მოგფინეს მზის პოდირი.
რომელს მდინარეს მოუთხრობდი შენს გულის წადილს?
რომელ მკურნალმა გასვა წამლად უკვდავება შენ?
როგორ, საიდან ტკივილი სცან სოფლის გულისა?
ნეტა რად ილმე ტკინვა მისი, დაუდგრომლისა?

რომლის სამოთხისა. ყვაეილების სურნელებით ავისილი ხარ?
რომელ მზრის ედემის წყარო გისომს?
რომელ სანუგეშო წალკოტში ხარ აღზრდილი?
რამდენი გვარი ფრინველები ყოფილან შენთან მოსაუბრედ?
რამდენი ბრძენისაგან დალოცვილხარ?
რომელს ზრდილობიან საზოგადოს ეკუთვნი შენ?
ვინ მოგართვა მხედრობისა გამკვეთელი ბასრი ძლიერი?
ის რა ტყე არის, შენგნით მოლბენ მხეც-ნადირინ გააფთრულნი?
ის რომელი გველი იყო, შენს წინ კრძალუით ამოწკრიტა გესლი თვისი?
იყო და ვინ გითხრა? — „აგერ, ზედავ? ცა პატივს გცემს ღრუბლის გრგვინვით!“
იმ დროს სივრილის ცვარიც მოვიდა გულსა მშვეებელი?

ვინ გასწავლა ცხოვრებისა წესი. — მეგობრობა, და ზნეობა?
სიხარულით და სიკეთილით მოზღუდული, სტურავ სიამოვნებასა შინა!...
სიმდიდრე და დიდება სულ არა სჩანს არად შენთან.
ჩანგ-ებნები და ყოველი სამუსიკო შეგამკობენ,
მგალობლები და მომღერალნი შემოგტრფიან.
რა უნდა იმ შენსა მტერსა დავითს! შენგნით?
შენი შურით თავისი ქნარი ოკეანეს ზღვაში გადაუგდია
და მწარედ დასტირის საწყალი ზედა..

¹ წინასწარმეტყველი, ფსალმუნების ავტორი.

აი, ეხლა მესმის მთელი ქვეყნის ლექს-მგოსნების ლაღადება, მაგრამ რუსთაველის ხმოვანება უფრო აღმატებულია და სატრფიალო იმაზე...

9 ივლისს, 1852 წელსა, ალგეთის ხეობაში, წმ. სამების მთაზე“.

ეს ლექსი მეტად დიდი ექსპრესიით არის დაწერილი, შედარებები სულ ახალი და მაღალმხატვრულია. ხოლო ის სითამამე, რომელსაც იჩენს ავტორი რუსთაველის შეფასებაში, ააშკარავებს მისი აზროვნების დამოუკიდებლობას და უშიშრობას. მან რუსთაველი ყველაზე მაღლა დააყენა მთელი ქვეყნის პოეტთა შორის, და, ერთგვარად, წინამორბედად ექცა ცნობილ რუს პოეტს ბალმონტს, რომელმაც 1917 წელს, თითქმის იგივე სიტყვა: „ვიხედები-რა სიყვარულის ღრმა ჭაში და სარკისებურ ზმანებაში ვეკითხები-რა ჩემს თავს, თუ, ჩვენი ათას-წლოვან კინკლოსის დასაწყის საუკუნეებში, დიდ ლამაზ-ხატოვანთაგან, რომელმა ჩაიხედა ამ ჭაში ისე ღრმად, რომ იპოვნა უკვდავი სიტყვები სიყვარულის შესახებ, მთელ ქვეყნად განდიდებულთ შორის ვპოულობ შემდეგ სახელებს: რუსთაველი, დანტე, პეტრარკა, მიქელანჯელო. და ამ ოთხი სახელის ვარსკვლავოსან მტევანში, რომელნიც ანათებენ ვით ნახევრად გამჭვირვალე ლარნაკი, რომელშიც ლამპარია მოთავსებული, მე მგონია რომ რუსთაველის მგრძნობელი სახელი უფრო სამართლიანად არის ამადღებული“-ო.

* * *

ჩვენი აზრით, ალექსანდრე ორბელიანი სუსტია როგორც დრამატურგი. ეს ადვილი ასახსნელიც არის. ჩვენი თეატრი, დიდი ხნის მანძილზე ტრადიციებდაკარგული და ხალხს მოწყვეტილი, იმ დროს კვლავ ახლად იდგამდა ფეხს და ავტორსაც ეს თეატრი განსაზღვრავდა. თეატრი სხვა რა არის, თუ არა სასიცოცხლო ინტერესების გადასაწყვეტი საბოლოო ინსტანცია? სცენაზე თავისთავად იჭრება ის საკითხები, რომელნიც სიცოცხლეს თუ ცხოვრებას ამძიმებენ, და რადგან ალექსანდრე ორბელიანის მსოფლმხედველობა უმთავრესად წარსულით განისაზღვრება, მისი კალამიც ისტორიულ თემებს უბრუნდება. „დავით აღმაშენებელი“, „ირაკლი მეფის დრო“ და სხვ. ეს არის მისი პიესების სათაურები. მას სცენიდანაც იმისივე თქმა უნდოდა, რასაც შესწირა მთელი თავისი მოქალაქეობრივი თუ სალიტერატურო მოღვაწეობა, მაგრამ რადგან სათეატრო ცხოვრება სუსტი იყო, ღრამის ფორშითაც ვერ შეძლო შესაფერისად სარგებლობა.

მისი პიესები. მოქმედების გარეშეა დარჩენილი, იქ რიტორობა უფრო მეტია, ვიდრე ამბავის ორგანიული განვითარება. იმას არ ვიტყვით, რომ ნიჭიერი ადგილები ამ დრამატიულ ნაწარმოებებში არა ჰქონდეს ალ. ორბელიანს, მაგრამ მთლიანად ეს დამუშავებული პიესები კი არ არის, არამედ ნედლი მასალაა. იმ დროს ასეთი პიესები იწერებოდა და, თავის დროზე, ამას დიდი მნიშვნელობაც ჰქონდა. სათეატრო რეპერტუარი ჩვენს სპორადიულ თეატრს ძალიან ღარიბი ჰქონდა და ყველა ცდილობდა, რომ ეს ნაკლი შეეცხო. ღირსების ძიებას არც კი დასდევდნენ, ოღონდ ყოფილიყო დიალოგის ფორმით დაწერილი რამ, რომ თეატრს საფუძველი მისცემოდა. ამ მხრივ, ალექსანდრე ორბელიანის დრამატურგობასაც, თავისი დროისათვის მნიშვნელობა ჰქონდა, დღეს კი, რასაკვირველია, მხოლოდ საისტორიო მასალასღა წარმოადგენს.

მაგრამ ალექსანდრე ორბელიანის ძალა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სულ სხვა სფეროშია საძიებელი. მისმა მემუარებმა თუ შოგონებებმა გამოარჩიეს იგი სალიტერატურო გზაზე დამდგარ პირთა რიგებიდან და აამაღლეს, როგორც უნაზესი განცდების და მახვილი აზრის ავტორი. და თუ გავითვალისწინებთ იმ დროინდელი საზოგადოების გონებრივ თვლემასა და ზნეობრივ ციებას, იმ ყოველმხრივ დაუძლურებას, რომელიც ჩვენს სინამდვილეს დაპატრონებოდა, ალექსანდრე ორბელიანის პორტრეტი უფრო მეტ მკაფიობას მიიღებს და განათდება.

არა პუბლიცისტური ხერხით, არცთუ მეცნიერული ანალიზით შლიდა და ნიადაგს აცლიდა ძირ-განმტკიცებულ ქიშკრებს, რომ პოლიტიკური რუსეთი იხსნიდა საქართველოს. არა. იგი ადამიანის სიწრფელით წერდა ყოველ სიტყვას, ბუნებრივი საღი აზრით განსჯერტდა ყოველ მოვლენას, და მის ნაწერებშიც, სწორედ ეს სისადავე და მართალი განცდები გიზიდავთ. და რაც უმთავრესია — გამუდმებული იდეური სიციოცხლე და დაუბერებელი გონებრივ-ზნეობრივი მხედველობა.

ალექსანდრე ორბელიანი არის პოეტი, ბელეტრისტი, დრამატურგი, ისტორიკოსი, პუბლიცისტი და რაც გნებავთ ყველაფერი, მხოლოდ ყოველდღიური, მოშინაურებული და დამშვიდებული კი — არასოდეს. და ეს მისი მღელვარება — ის ნიშანია, რომელიც ახსნათებს ორმოცდაათ-სამოციანი წლების ჩვენს „ზნეობრივ ატმოსფეროს“. ამ მღელვარებაში არის ის კეთილშობილი შთაგონება, რომელიც ალ. ორბელიანმა ჩვენს ლიტერატურაში შემოიტანა.

მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძისა

მეტად ტრაგიკული სახით და სევდიანი თვალებით გამოიყურება მეცხრამეტე საუკუნის ბნელი კულისებიდან მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძისა. ტრაგედია იყო მისი პირადი ცხოვრება, ასეთივე იყო მისი მხატვრული ტემპერამენტის გამოჩენაც.

ჩვენს წინ მხოლოდ ნაწყვეტები ალაგია, და ისიც რუსულად თარგმნილი, და მეტ-წილად, თითქმის ვარაუდით უნდა აღვადგინოთ ამ საბედისწეროდ ატაცებული ქალის სახე.

ჩემს მიერ შეკრებილი მასალების მიხედვით ირკვევა, რომ მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძისა ყოფილა სოფ. რუისიდან, მამაცაშვილების გვარისა. მისი დედ-მამა რუისში ცხოვრობდა და „კეთილ აზნაურების“ სახელი ჰქონიათ მოხვეჭილი. მისი აღზრდის შესახებ, ცნობებს მის ავტობიოგრაფიაში ვნახავთ, რომლის შესახებ ქვემოთ იქნება საუბარი, აქ კი მინდა მისი გარეგნობა და ხასიათი ავწერო, რამდენიმე ხაზი, რომ უფრო გარკვეულად წარმოსდგეს მისი პიროვნება: იგი იყო სუსტი აგებულების, შავგვრემანი; ხან ქართულად იცვამდა, ხან ევროპულად. ეს ხაზი უკვე საკმარისია იმ სითამამის და პატრიარქალური წარმოდგენების წინააღმდეგ აღდგომის დასანახად, რითაც ყოფილა შეპყრობილი ჩვენი მწერალი ქალი. არამცთუ მაშინ, როდესაც უმართებულოდ ითვლება მანდილოსნისათვის ლეჩაქის: მოხდა და ევროპულ ტანისამოსში გამოწყობა. ალბათ, ეს იყო მიზეზი, რომ მელანიასაც ცუდი ხმები ჰქონია დავარდნილი. მელანია — ეს ერთგვარ საზოგადო სახელად ყოფილა გადაქცეული. ქალი რომ სითამამეს გამოიჩინდა, იტყოდნენ: მოვიდა ესეც მეორე მელანიაო. პატარა გოგო რომ უჩიობდა და წინააღმდეგობდა, წუწუნით მიმართავდნენ: ვაიმე, ვაიმე შენც მეორე მელანია გამოხვალო. აშარსაც ეძახდნენ. საქმის სწრაფად შემსრულებელიცა ყოფილა. დილით რომ კაბას გამოიჭრიდა, საღამოთი იმ კაბით გარეთ გამოვიდოდაო. ერთი სიტყვით, უცნაური ქალი ყოფილა. არანაკლები ორიგინალური ყოფილა მისი ქმარი კონა ბადრიძე, ცალთვალზე ბისტ-

გადაკრული, ულამაზო, უფულო, მოქეიფე, დარღმანდი და ხუმარა, ყურთ-მაჯებიან კაბაში გამოწყობილი, უქაშრო, ანჩისხატის უბნის ბატონი, რომელსაც ყველგან ამაღად მისდევდნენ სიცოცხლის, მოლხენის და ხალისიანობის „ანგელოზები“, ხალხური თამადის ენით რომ ვთქვათ. ცოლ-ქმარმა ვერ იგუა ერთმანეთი და 1858 წელს უკვე გაყრილები ყოფილან. ქმარი რომ ყოფილიყო ინტელექტით დაძძიმებული, და ქალი კი არა. შეიძლება მათი ცხოვრება დარჩენილიყო ბოლომდე მყუდრო და კავშირიანი, მაგრამ ჩვეულის წინააღმდეგ, ქალი იყო აზროვნების ერთგვარი წამებული და, რასაკვირველია, არამცთუ ხელ-გახსნილი კონა ბადრიძე, მორჩილიც კი ვერ შეურიგდებოდა ქალის უპირატესობას. ასეთია ჩვენი ცხოვრების პარადოქსი. უშვილონი გაშორდნენ ერთმანეთს. მელანია ერთხანს თბილისში ტრიალებდა, შემდეგ წავიდა თავის სოფელ რუისში და, შეუფერებელ ცოლქმრობას გაქცეულმა, სოფლის ყრუ მარტოობაში სცადა ფიქრებთან ბრძოლა და მეგობრობა. მელანია ახალგაზრდა გარდაცვლილა. დაახლოებით, ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ, პირველ ორ-სამ წელიწადში.

* * *

1854 წელს თბილისის გაზეთ „Кавказ“-ის მეფელეტონე წერდა, რომ თბილისში გამოჩნდა პირველი ქართველი მწერალი ქალი და, გადაჭარბებული აღფრთოვანებით, ამ ამბავს საზოგადოებას აუწყებდა: „ამ უამად, ტფილისის მეფელეტონეს, რაღაც ეადვილება და ეხალისება „კავკაზი“-ს მკითხველებთან გამოსაბურება, რადგან მას შეუძლიან დაიწყოს იგი ყველაზე ახალ, ყველაზე საოცარ, საქართველოსთვის უჩვეულო და სასიხარულო ამბით. მართლაც, რა უნდა იყოს იმაზე უჩვეულო და სასიამოვნო, როგორც აღმოაჩინო და აცნო საქართველოს ხალხის განვითარება, და განათლების ყველა მოღვაწეთ ქართველი მწერალი ქალის მოვლენა“¹. თუმც იქვე კლებულობს ეს მისი პათოსი და ამბობს, რომ ეს არც ისე საოცარია, თამარ მეფის ქვეყანაში რომ მწერალი ქალი დაიბადოსო. მეამიტმა უურნალისტმა, როგორც ჩანს, არ იცოდა, რომ საქართველოში მწერალი ქალები უწინაც არსებობდნენ და, სხვებს რომ თავი დავანებოთ, ორი თუ სამი ათეული წლით ადრე, ერეკლეს სამი ქალი, ლირიზმით ატო-

¹ გაზ. „Кавказ“, 1854 წ., № 56. ფელეტონი „Будущая грузинская писательница“.

რებულ ლექსებს სთხზავდნენ, რომელთა შესახებაც უკვე გვქონდა საუბარი. კიდევ რამდენი სახელი ამშვენებს ჩვენი ლიტერატურის დავიწყებულ სენაკებს, მაგრამ ჯერ კიდევ არ ახსნილა მათი გამოკეტილი კარები.

როდესაც „კავკაზის“ თანამშრომელი ამ ფელეტონსა წერდა, მელანია მამაცაშვილ-ბაღრიძისას არც ერთი ნაწარმოები არა ჰქონია დაბეჭდილი. წერილი აგებულება იმ შთაბეჭდილებაზე, რომელიც გამოუტანია მელანიას ორი მოთხრობისა¹ და ავტობიოგრაფიის წაკითხვის შემდეგ. ეს ნაწარმოებნი, რუსულად გადათარგმნილი, მიუტანია მისთვის ვიღაც მამაკაცს. რა მოთხრობები იყო წერილში არ არის მოხსენებული, მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ, რუსულ ჟურნალ „Зурна“-ში მოთავსებულია მოთხრობა „კატო და ანა“, ქართულიდან ნათარგმნი, ისიც ნაწილი, და ამ მოთხრობას წამძღვარებულა აქვს რედაქციის წინასიტყვაობა, ჩვენი მწერალი ქალის ავტობიოგრაფიიდან ამოწერილი მრავალი ადგილებით. აი ეს ნაწყვეტები არის ის მასალა, რომელთა მიხედვითაც ვცდილობ მისი პორტრეტის აღდგენას.

მელანია მამაცაშვილ-ბაღრიძე, სამწერლო ასპარეზზე ფსევდონიმით გამოვიდა. „Будущая Грузинская писательница“ აწერია მის პირველ ნაწარმოებს, რუსულად რომ უთარგმნიათ, როგორც ჩანს, მომავალ ქართველ მწერლად მიუჩნევია თავი. ამ ფსევდონიმში საკუთარი თავის დიდი ნდობა არის ჩასახული. სოფლური დარბაზიდან გარეთ გამოუსვლელი ქალი, რომელსაც უბირი დედ-მამა წიგნის კითხვასაც კი უკრძალავდა, არ უშინდება მომავალ მწერლობაზე ოცნებობას და გაბედულად ირქმევს ამ სახელს. კითხულობთ მის ავტობიოგრაფიას და პირდაპირ გაცხებთ ამ თამამი ქალის ენერჯია და თავდადება. იგი იმდენად საინტერესოა, რომ ამის გარდა მის ავტორს რომ არაფერი დაეწერა, ქართველი მწერლის სახელს მაინც დაიმკვიდრებდა.

ავტობიოგრაფია მიმართულია გაზ. „Кавказ“-ის მეფელეტონეს მიმართ. იგი იწყება გაბედული საყვედურით, რაც მისი ავტორული თავმოყვარეობის ძალოვანებას ამჟღავნებს.

— „ნება მიბოძეთ მოწყალეო ხელმწიფე, მოგმართოთ მცირე შენიშვნით: მალე ერთი წელი სრულდება. რაც მიცნობთ; წაკითხუ-

---

¹ დაწერილი ყოფილა ქართული ასოებით, ხოლო რუსული სიტყვებით. როგორც ჩანს, თვით მელანიას გადაუთარგმნია, რადგან ენა შესწავლილი ჰქონდა და ალბათ წერა არა. თუმც უცნაური კია. სადაც ენა შეითვისა, იქ წერა ველარ მოახერხა?

ლი გაქვთ ჩემი კალმის ზოგიერთი ნამოქმედარი, მაგრამ აქამდე არა ცდილობართ გაგეგოთ, თუ ვინ არის თქვენი ნაცნობი ლიტერატორი და რა უხილავი ძალა ამოძრავებს საწყალ და უსწავლელ აზიელ ქალს, სერიოზულ სალიტერატურო მუშაობას მოჰკიდოს ხელი? და რომ მოგესურვებინათ ახლო გასცნობოდით იმ გარემოებათ, რომელთაც იგი იმ აუცილებლობამდე მიიყვანეს, რომ ნუგეში ეძია ამ არა ქალურ მუშაობაში, — თქვენს კეთილ თვალთა წინაშე გარდაიშლებოდა ბევრი რამ მოულოდნელი და ახალი. თქვენ იქნებ მოგწონებოდათ კიდევ აზიელი ქალის მოთმინება და თქვენი დასტური ძალიან შეამსუბუქებდა მის ტანჯვას. მაგრამ თქვენ საამისოთ არა გცალიანთ“. ასე თამამი ენით მიმართავდა ჩვენი ავტორი, და განაგრძობდა: — „მაშ ნება მიბოძეთ მე თვით გითხრათ ჩემი ცხოვრების თუნდ ერთი მეათასედი. გამოთქმის საჭიროებასა ვგრძნობ... ვწუხვარ მხოლოდ, რომ არ შემიძლიან რუსულად, ლამაზი სიტყვით გადმოცემა და იქნებ ზიზღითაც მომისმინოთ... მე ისიც კი არ ვიცი, თუ საიდან დავიწყო... მაგრამ სულ ერთია: როგორი საძაგელიც არ უნდა იყოს ჩემი მოთხრობა, ვიმეორებ, დადგა დრო, რომ გულახდილი მოყოლით შევიმსუბუქო ჩემი მდგომარეობა-ო“. ეს არ არის ის ცრუ-კლასიკური პოზა, რომელსაც ასულდგმულებდა ცივი ქედმაღლობა, მოურიდებელი სიყალბე და შინაგანი დაცარიელება. აქ შინაგან ძალთა გამორჩენის ტკივილებია და დიდად შესცდება ის, ვინც ამ უმანკო სიმართლეს, შერჩეულ გმირად მიიჩნევს.

ან რა იცოდა რუისის კაკლის ქვეშ გავზრდილმა ბუნების ქალმა, რომ არსებობენ სულის პარიკები, ბუტაფორია და საერთოდ ანტურაჟი. კვლავ მოუსმინოთ: „მოდგმით ნამდვილი ქრისტიანი ქართველი ვახლავართ, იმ ძველი და საჩინო ხის უჩინარი შტოთაგანი, რომელსაც ორი საუკუნის განმავლობაში, სამშობლოს სასარგებლოდ მოაქვს ნაყოფი, აფართოებს ნეტარ ფესვებს მიწის ძირამდე, მაღლა სტყორცნის ახალ ღეროებს... მეც ამ ხის ჩრდილქვეშ დავიბადე, სოფელში, რომელიც ერთ დროს ჩვენი მეფის რეზიდენციას შეადგენდა, მაგრამ როგორც ჩანს, ცუდ ვარსკვლავზე დავბადებულვარ“-ო. ეს ნაღვლის ხმები შემდეგაც ისმის. იგი, აღწერს რა თავის გაჩენის ამბავს, როგორც ამას იგონებდნენ ხოლმე მის ოჯახში, წერს: „ისე რომ ჩემს ქვეყნად მოსვლას თან სდებია საუკეთესო პირობები, მაგრამ ჩანს, რომ ისინი არა ყოფილან კარგის წინამორბედნი! რასაკვირველია, ნაზი მოპყრობის გამო სწრაფად გავზრდილვარ, მაგრამ სავაგლახოდ. სწრაფად გავზრდილვარ იმ ბრძოლისათვის, რომელიც მელოდა-ო“. თითქოს ეს პესიმისტური კილო არც კი შეეფერება ამ მებრძოლ ქალს, რომელიც შეუპოვრად ლახავდა დაბრკოლება-

თა სიძნელეს, თითქოს ამ სურვილ-აწყვეტილ ქალს, რომელსაც სი-
ცოცხლის აზრი უკეთუსის ძიებაში ჩაუშარბავს, ეს ბრძოლა უნდა
უყვარდეს, მაგრამ მანაც გასაგებია ეს ნაღველი. ჩვენი მწერალი იმ-
დენად იმით კი არ არის საინტერესო, რომ იგი ებრძოდა გარემოს,
არამედ იმ თავის თავთან ბრძოლით, რომელიც ყველაზე ძნელი და
საშინელია. იგი შინ, — ბრძოლას ეწეოდა, რომ არ განელებულიყო
მასში შორეულ მისაღწევართა მიმზიდველობა.

ეს ბრძოლა განსაკუთრებით მისთვის იქნებოდა ძნელი, ვინც
ლეჩაქით ქართულ სინამდვილეს უხდიდა ხარკს, ლეჩაქანდილი კი,
შორეულ განათებას შეხაროდა. სინამდვილეში „აშარის“ „სახელი
დაიშკვიდრა. მომავალში კი ქართველი მწერალი ქალის წოდება
უტოკებდა გულს. იგი არაფერს არ უდრეკებოდა, თუმც ქალურმა
დასაწყისმა მანაც თავი იჩინა ლამაზი ამოკენესით. რა ვუყოთ, ელენე,
კუნძულზე, ნაპოლეონიც კი ცრემლთ მორევას ვერ უძლებდა, და
ერეკლე მეორე, კრწანისის შემდეგ, ლილოსთან ატირდა.

თუ ვერწმუნებით ჩვენს მწერალს, იგი ბავშობაშივე ყოფილა
უცნაური. — „მართლაც, მე რაღაც თავისებური და უცნაური ბავშვი
ცყოფილვარ... ორი წლისა სიზმრებსა ვხედავდი, და ისე, თითქოს
ვეხებოდი კიდეც. სამის წლისა, სიზმრად ნანახს ვუამბობდი ჩვენს
მოახლეებს, რომელნიც თავისებურად ჰხსნიდნენ და მიწინასწარმეტ-
ყველებდნენ საშინელ მომავალს. ვწუხვარ, რომ ვერავინ გაიგო რაც
მელოდა და არ მათრთხილებდნენ შესაფერისად“...

...„ექვსი წლის ბავშვი ლექსებსა ვთხზავდიო“. ჩვენი ავტორი, რო-
გორც ჩანს „ბავშვობაშივე იჩენს იმ დაუდგრომლობას და საერთოდ
სულის თვისებებს, რომელნიც შემდეგში მის ინდივიდუალობას ახა-
ნიათებენ. ექვსი წლის ბავშვი უკვე იჩენს დაკვირვებისა და ანალი-
ზის უნარს. „ამ ხანებშივე ძალიან მომინდა ენათა შესწავლა და უნდა
გამოგიტყდეთ, რომ საამისო ნიჭი დიდი მქონდა, მაგრამ ღმერთმა არ
მომცა საამისო შემთხვევა, მშობლებიც მიშლიდნენ, არ უნდოდათ
რომ მცოდნოდა რომელიმე ენა მშობლიურის გარეშე. ამას გარდა.
მუსიკისა და სიმღერის შესწავლის დიდი სურვილიც მქონდა, მაგრამ
ამაზე ფიქრიც კი არ შეიძლებოდა, რადგან ჩვენში, აზიაში, დედათა
სქესს ეს დიდ სირცხვილად ეთვლება. სამაგიეროდ მე პირველი ვუმე-
გობრდებოდი იმათ, ვინც მღეროდა და ზღაპრები იცოდა-ო“. მართ-
ლაც რომ ძნელია ასეთი მდგომარეობა. პატრიარქალური ოჯახი, სა-
დაც კონსერვატორულ ტრადიციას შეუქმნია საზოგადოებრივი კლი-
შე, რომლის ბეჭედიც ყველამ უნდა ატაროს. ყოველივე ახალის და
უჩვეულოს გმობა. ამ ატმოსფეროში-კი ბავშვი, ცნობისმოყვარე
თვალებით, უმანკო სურვილებით, გაურკვეველი, მაგრამ სათუოდ

მოსაპყრობი მიდრეკილებებით... ოჯახი-ობობა, თავის აბლაბუდაში ხვევს ამ პატარა არსებას, ხოლო ოჯახს გარეთ კი, მეორე პირი აბლაბუდა — საზოგადოება, რომელიც მოძველებული ტრადიციების ქსელს ძალიან უფროთხილდება და დარაჯობს. რამდენი ენერგია და ამტანობა არის საჭირო, რომ ამ მტვერის და ჭუჭყის ქსოვილში არ დაიბრჩოს გზისა და სიწმინდის მაძიებელი. ამით, რასაკვირველია, არ მინდა ჩვენი მწერალი-ქალის ოჯახი რაღაც საზარელ ბუდედ დავსახო. ისინი კეთილები ყოფილან, როგორც ყველა ჩვენი დედ-მამა, მაგრამ რუტინის შეუგნებელი მოსამსახურენი, როგორც ეს სჩვევია ყველას, ჩვენშიც და სხვაგანაც.

„მეთორმეტე წელს წიგნების კითხვამ გამიტაცა. ქალურ ხელსაქმესაც წყურვილით ვეკიდებოდი... ჩემი მოქმედება ჩემთვისვე იყო გასაოცარი. არც ერთ წუთს არა ვრჩებოდი უსაქმოდ, და ამ ჩემი დაუდგრომელი ცხოვრებით, ვსწრაფობოდი, ხშირად ავადმყოფობოდი, რაც მეტად აწუხებდა ჩემს მშობლებსა-ო“. მაგრამ განა მშობლების წუხილი შეაჩერებდა ანთებულ ბავშვს? იგი არაფერს დასდევს, თავისას მაინც აკეთებს. ოთახში არ უშვებენ წიგნის კითხვას, — ვენახში გაიპარება, ჩაჯდება სადმე უჩინარად, იკითხავს, დასწერს, წიგნს და ქალაქს იქვე ჩამალავს ვაზის ძირში, ბალახს წააყრის და და შინ დაბრუნდება. ეს არ იქმარა. კნების შესწავლა მოუნდომებია. ფრანგული, არაბული, თათრული და რუსული ენების სწავლა დაუწყია. ეს ენათა უსისტემო და ერთბაშად შესწავლა, რასაკვირველია, დიდ ნაყოფს ვერ გამოიღებდა, მაგრამ მელანიას აქაც დაუძლევია და რუსულ-თათრული კარგად შეუსწავლია.

მართლაც და რა გასაკვირია, რომ დედა უშლიდა სწავლას. ალბათ მისი მშობლები ოცნებობდნენ მის მომავალ ცხოვრებაზე ისე, როგორც შეეფერებოდა მათს მდგომარეობას. ქალს გაზრდიდნენ თავდაჭერილად, ნაშუსიანად, ასწავლიდნენ ოჯახის მოვლას, ვინმე „კეთილ-სინდისიერი“ შუამავალი ამოურჩევდა „კეთილშობილ“ სასიძოს, მამულ-დედულიანს, დააბინავებდნენ ერთადერთ ქალს და მოისვენებდნენ. „რამდენჯერ მსმენია დედასაგან, რომ მე უფრო მიტომ ვუყვარვარ, რომ ვგავდი მის დედას, ბატონის ასულს მარინეს ისე, როგორც ორი წვეთი წყლისა. განსვენებული ყოფილა საოცრად მახვილი, ჭკვიანი, სათნო და ღვთისნიერი არსება; თავის უკანასკნელ საბადებელს ახმარებდა ეკლესიათა აგებას და ამ ნეტარ საქმიანობაში დალია სიცოცხლის უკანასკნელი დღენი. ჩემს საბრალო დედ-მამას ეგონათ, რომ რადგან გარეგნობით დიდედან ვგავდი, რომ ყველაფერშიც დავემსგავსებოდი, და ისევე მშვილობიანად გავატარებდი ცხოვრებას; მათ სწამდათ, რომ ბედი ისევე კარგად გვე-

კიდება, როგორც ჩვენ, და იმედი ჰქონდათ, რომ ბატონის ქალის მარინეს მიერ აგებული საყდრები, ჩემდა სახსხელად გამოდგებოდნენ. ამო იყო ეს რწმენა. მარინეს საყდრები, ქართლის (ანუ ნაძღვილად საქართველოს) ზოგიერთ კუთხეში დღესაც არსებობენ, ჩემი ბედნიერება კი, გარემოებათა ბოროტი ძალების მიერ კარგა ხანია დამსხვრეულია... აი როგორ უპასუხებდა მელანია დედ-მამის ფიქრს, მან ეს „დამსხვრეული ბედნიერება“ ერჩივნა იმ „მილიონ ბედნიერებას“, რომელსაც მეამბიტი ოცნებით განუმზადებდნენ. სწავლის ნდომით შეპყრობილი ჩვენი მომავალი მწერალი ქალი გათხოვების შემდეგაც არ ცხრება. თუმც საზოგადო დაკვირვებამ კი შეამჩნია, რომ ოჯახის მოკიდება ბევრს ააცდენს ხოლმე დანიშნულ გზიდან და ითრევს ყოველდღიურ ნივთიერი საძიებლის ტბორში, მაგრამ ეს „კანონი“ არ ეხებათ ძალოვან ადამიანებს. დიდ მისწრაფებებს ვერ დაამდაბლებს ოჯახის ტვირთი.

„გათხოვების შემდეგ კვლავ წიგნებს დავუბრუნდი, რაც ჩემს ქმარს მრავლად მოეპოებოდა. მათ შორის ვიპოვე რუსულ-ფრანგული საუბრის წიგნი, ქართული თარგმანით. ამან მეტად გამახარა. დავიწყე მეცადინეობა და იმედი მქონდა ფრანგულს შევისწავლიდი-ო“. ქმრიანი ქალი ერთბაშად ოთხ ენას სწავლობს და „ამ ხანებში არც კითხვისთვის გამინებებია თავი-ო“. კითხულობდა ყველაფერს, რაც კი ხელთ ჩაუვარდებოდა. მის ავტობიოგრაფიაში ჩამოთვლილია ის ქართულ-რუსული წიგნები, რაც მას წაუკითხავს და ყველას შესახებ აქვს საკუთარი, მოკლე რეცენზია. და მის მიერ წაკითხულ წიგნთა რიცხვი ისე დიდია, რომ, იმ ჰიროპეზში, მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძე შეიძლება განსწავლულ ქალად ჩაითვალოს.

„პირველად ხელში ჩამივარდა „დაბადება“, რომელიც ჩემზე უფრო დიდი იყო და მძიმე... იგი დაბეჭდილი იყო წვრილი სლავეური ასოებით, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, მუყაითად და სიამოვნებით ვკითხულობდი, და არც ერთ წიგნს არ მოუტია იმდენი სულის მშვიდობა, როგორც „დაბადებას“. ხან მანკვიფრებდა შემოქმედის საქმენი, მის დასვენების დღემდე, ხან ბაინტერესებდა ადამიანის ცხოვრება ქრისტეს მოსვლამდე, ხან ლმობიერებაში მოვეყავდი დავით მეფის ერთგულებას ღვთისადმი და მის სათნოებას სულის სიმკაცრის წინაშე. მახსოვს, რომ ამ დროს ჩემი აზრი აფორიაქებული იყო საშინელი გაოცებით. ბიბლიურ მეფეთა ცხოვრებას რომ ვეცნობოდი, ისე ცოცხლად წარმოვიდგენდი, თითქოს ოდესმე მცნობოდნენ ან მენახნენ. ამასთან მომაგონდა, რომ ქართველები ცხედარს მკვდარს კი არ უწოდებდნენ, არამედ გარდაცვალებულს; გარდაცვალება, ე. ი. სახის შეცვლა, ერთი სახიდან მეორეში გადასვლა; ისე

რომ ჩვენი ენა პირდაპირ გვიჩვენებს, რომ მკვდრები — მხოლოდ გარდაცვლილი, ერთი სახიდან მეორეში გარდასულნი არიან... და ამ აზრებიდან გადავედი სხვა მოსაზრებებზე: მეჩვენა, თითქოს მეც, შესაძლოა ოდესღაც მეცხოვროს, და ეხლა კი სახე შეცვლილი ვიყუევ“. ეს გრძელი ციტატა იმიტომ ამოვიწერე, რომ აქ, ყოველი წინადადება მნიშვნელოვანია და მეტად საინტერესოც. ეს აღარ არის უბრალო ამბავთა მოყოლა. ეს — განცდების ინტიმური ქვეყნის გამოჩენაა, ეს რელიგიის და ფილოსოფიის საიდუმლო სენაკებში შეჭრაა, სადაც ეპვიან აზროვნებას, ინტელექტუალური ვნება გზას უნათებს. ასეთი შორეული ამბების ხელშესახებად წარმოდგენა მხოლოდ ისეთს ადამიანებს შეუძლიან, რომელთაც გონების განკვეთასთან ერთად, ეფექტური შეთვისების უნარიც შესწევთ. ასეთი განცდა, მხოლოდ საგანგებოდ ძლიერი ფანტაზიის საშუალებით შეიძლება, რომელიც იდეა-სახეებს აძლევს გრძნობის რელიეფებს. მელანია მამაცაშვილ-ბაღრიძის მიერ შორი წარსულის შეთვისება კი იმდენად ღრმა არის, რომ ფანტაზია აზრსაც იმორჩილებს და ექვს უბადებს. იქნებ სიკვდილი არც კი არსებობს. იქნებ არც დაბადება არსებობს, და მხოლოდ სახეთა ცვლის გამოუცნობი პროცესის ეტაპებს ვუწოდებთ დაბადება-სიკვდილსაო.

მას თითქოს სჯერა კიდევ ქართველი ერის სიმართლე, რომელიც ცხედარს მკვდარს კი არა, მიცვალებულს უწოდებს, ე. ი. სახე-შეცვლილს. პირდაპირ საოცარია ამ უგზოო ქალის გონების ასეთა გამახვილება. ეს — ცნებათა ანალიზი თითქოს იმ ირრაციონალიზმის გასამართლებლად უნდა, რომელიც მის სულს დაპატრონებია. სულთა გარდაცვლა თუ გადასახლება, ეს მიმზიდველობა დაკარგული მოძღვრებაა, რომელმაც დანიის პირქუშ პრინცს ათქმევინა მწარედ, რომ ალექსანდრე მაკედონელის ნეშტს გობისთვის ხმარობენ კოწიწადო.

თითქოს ჩვენი მწერლის ნაწერებში პლატონის შორეული გამოძახილიც ისმის. მსოფლიო ლიტერატურაში პლატონის ფილოსოფია იმდენი ვარაიციებით არის ნახმარი, რომ უკვე მოსაბეზრებელი შეიქმნა. მაგრამ არის ხოლმე შემთხვევები, როდესაც ამ იდეის გაცოცხლება კვლავ გიზიდავს. ამ უკანასკნელ ხანებში, შვედი მწერალი ქალი სელმა ლაგერლეფი, თითქმის ყველა თავის მოთხრობაში, სულთა გადასახლებაზე და მოგზაურობაზე გველაპარაკება. მაგრამ იმდენია მის განცდებში სიმართლე და სიწმინდე, რომ გზიბლავს და გიმორჩილებს. ასევე გვიზიდავს თავისი ბუნების სიმართლით და სიწრფელით მელანია მამაცაშვილი-ბაღრიძე. შით უმეტეს, რომ იგი

არ არის წიგნით სწეული. მას არსად წაუკითხავს პლატონის ფილოსოფია, მაგრამ საკუთარი განცდების სიღრმემ და მსოფლიოს დაკვირვებულმა ჰვრეტამ იმ გზაზე დააყენა, რომლითაც პლატონი ეზიარებოდა მსოფლიო სულს და მასთან აკავშირებდა ყოველივე ცოცხალს და მოძრავს.

* * *

წაკითხულმა წიგნებმა ჩვენს მწერალს ასეთი ფიქრები აღუძრეს: „ალბათ ყოველივე მათგანი (ე. ი. ავტორი) საკუთარ განცდებს და შთაბეჭდილებებს ამშვენებდა მაღალი მოგონებებით და ასე მივიდა ავტორის სახელამდე. რატომ არ შეიძლებოდა რომ იგივე მომხდარიყო ჩემს თავზედაც? რატომ არ უნდა ვცადო ჩემი ძალა? ვცდი, რას გავაკეთებო“. „ალბათ-ო“, და ასე, თითქმის გონებით თვალდახუჭული, შეხებით იკვლევდა გზას შემოქმედების იმ უკუენათში, რომელიც მას ტანჯავდა თავისი სიბნელით. იგი რაღაც განათებას ეძებდა, რომ მოეშორებინა ის უსახეობის და უსახელობის საშინელება. მის ფსიქიკას რომ აწვა საფლავის ლოდით. ასეთია შემოქმედების ტკივილები. და მიაგნო კიდევ სწორ გზას. ეს იყო პირადი განცდები. მას უნდა ლამაზი ფორმა მოეძებნა ამ განცდებისთვის, და თუ შესძლებდა, ეს იქნებოდა მწერლის სახელის დამკვიდრების თავდები.

— დავიწყე მოგონება ჩემი ბავშვური ოცნებებისა, პირველ მშფოთვარე სიზმრებისა და მოჩვენებისა, რომელნიც ისე ადრე განვიცადე ბავშვობაში. შემდეგ მოვიგონე მთელი ის ბრძოლა, რომელიც მე შემხვდა უფლებისათვის“...

ბავშვური ოცნებიდან — უფლებისთვის ბრძოლამდე, — აი ის ორი პოლუსი, რომელთა შორისაც იკეტებთან მშფოთვარე სიზმრები და მოჩვენებები. ამ რკალს ვერ ასცდება ვერც ერთი შემოქმედი. შემოქმედება იქ იბადება; სადაც ტკივილებია. თვით შემოქმედება არის ყველაზე დიდი კენესა ან მტკივნეული ამღერება სიკვდილ-სიცოცხლის სამანთან. მასში სტირიან ცხოვრებით მოთენთილი თვალეები, როს წარსულის ჩადოსან სარკეში ოდნავ ხედავენ საკუთარ სახე-ყრმობის რბილ ელვარებით; მასში ჰკივის უპასუხობით ნახეჩი ხმა პირველი ნავარდობის ვერცხლის ტონები რომ აგონდება; მასში ჰკოდებენ ნახევარ საუკუნეთა კუზიანი სილუეტები, სამარეს რომ ეძებენ ვით დაკარგულ მარგალიტს; მასში სდგება და მხედრდება სასაფლაო, აკლდამა; მასში ეძებენ უკვდავებას გაძარცული ჩონჩხე-

ბი. არა ნაკლებ საშინელია და საოცარი „მშფოთვარე სიზმრები და მოჩვენებები“ ე. წ. პოზიტისტიკისთვის, რომელსაც თავში ოთხკუთხედებივით ულაგია ხელშესახები აზრები, რასაკვირველია, გაუგებარია ეს ყველაფერი, მაგრამ დადებულ საზღვარს გადასული აზროვნება შორს სტოვებს პატარა ოთხკუთხედებს და ვნებით დასტრიალებს ამ უცნობს და ნაცნობ გამოცანას. მეცნიერება ხომ უკვე დაჰქანცა სიზმრის პრობლემამ და უსიზმრო ძილიც კი უპასუხო მოვლენად რჩება. და განა ძილი, ეს ერთგვარი სიკვდილის პატარა-პატარა თაზისები არ არის, რომელიც აყუჩებს სიცოცხლის ტკივილებს, ვიდრე დიდი სიკვდილი სიცოცხლეს მთლად არ მიაძინებს? ჩვენი ხანმოკლე დაკვირვება საკმარისად მიგვაჩნია, რომ გავღვიძების მოლოდინში ვიყოთ დაარხებულნი. ყოველდღიურად ძილს და სიზმრებს შეჩვეულნი, ველარც კი ვიცლით მის საიდუმლოებაზე დაფიქრებას. იქნებ მართალნი იყვნენ ლეჟანდრი და პიერონი, ტვინის უჯრედებში რომ აღმოაჩინეს შხამი, ძილს რომ იწვევს? მაგრამ იქ, სადაც ეს მეცნიერები დაკმაყოფილდებიან თავიანთ ჰისტოლოგიური გამოკვლევებით, შემოქმედის გახურებული ტვინი მაინც ვერ ნელდება და სცემს ბრძანებას, რომ თვით შხამიც კი შთანთქმას მაძიებელმა, და დამწვარ თვალებით მაინც ცდის ფიალის გაჭვრეტას. ეს არის შემოქმედების წყეული გამარილება. მელანია ბადრიძეც აქეთ მოდის უყავარჯნოთ, როგორც აკლდამაში, სადაც ძვლები-ლა ანათებენ შენახულ სითეთრით. და თუ ამ შემოქმედების გზაზე იგი ვერაფერს აღწევს მნიშვნელოვანს, სამაგიეროდ შემოქმედების პროცესი მაინც არის და პირობების გათვალისწინება კი მაინც გამოჰკვეთს შემოქმედის ჩონჩხს.

მოვესმინოთ აღსარება: „რომ ოდნავ მაინც განვითარებულიყავ, დავწერე რომანი ქართულ ენაზე. მინდოდა ექვს ნაწილად გამეყო. რუსულად წაკითხულ ასკანიოს მსგავსად. მას მე ვუწოდებ აზიელი ქალის პირველი განცდა. წარმოუდგენლად ძნელი იყო ჩემი მუშაობა. ზოგჯერ ღამით მომივილიდა რაიმე აზრი ანდა გამოთქმა; მე ვდგებოდი და, თუ ბნელაში ვიპოვნიდი ქალაღს, ვსწერდი ალღოთი. შემდეგ, როცა ყველანი ადგებოდნენ, ძლივს ვარჩევდი დაწერილს, ხან კი, როცა ქალაღს ვერ ვიპოვნიდი, ვიჯექ თვალდახუჭული ლოგინში და საათობით ვიხეპირებდი იმას, რაც უნდა დამეწერა. ასე დავამთავრე რომანის წერა“. ვისაც განუცდია აზრისთვის ტანჯვა, ვისაც უძილო ღამეები მოუთენთია ახალი სიტყვის თუ სახის მოსაძებნად, ის გაიგებს მელანია ბადრიძის აღსარებას. და თუ გაიგებს, უსათუოდ დაინახავს, რომ მასში ტოკავდა არაჩვეულებრივი ადამიანის პოტენცია. მაგრამ მელანია ბადრიძის ღირსება აქ კი არ თავდება, მხო-

ლოდ იწყება. რამდენადაც მეტად უკვირდებით, იმდენად მეტ საბუთებს გაძლევთ, რომ მას შეხედოთ ღირსეულად.

მწერალს მხოლოდ შემოქმედება კი არ უნდა აინტერესებდეს, არამედ მისი შეფასებაც. ყველაზე დიდი კრიტიკოსი ნაწარმოებისათვის ავტორი უნდა იყოს. ამისათვის კი დაეძვება საჭირო. ვისაც არ შესწევს ძალა, რომ გაუდგეს საკუთარ თავს, ის ვერ შექმნის ვერაფერს ღირსეულს. ეჭვი არის გამარჯვების თავდები.

მელანია ბადრიძეც თუმცა მეტად დარწმუნებულია თავის მწერლობის ტემპერამენტში, მაგრამ უფრო მეტად არის დაეჭვიანებული თავის მინალწევარში. თავის პირველი რომანის შესახებ აი რასა წერს: „შემდეგ დაეძვებინდი მის ღირსებაში. ჩემი თავი მოუშადადებლად ჩავთვალე. წარმოვიდგინე, რომ ჩემი მოთხრობა გამოიწვევდა დაუმსახურებელ დაცინვას და დაწუნებას. დიდხანს არ მიფიქრია, — ისე დავჯღაბნე ნაწერი, რომ ჩემს მეტს ვერავის წაეკითხა... დიდხანს ვიფიქრე ჩემს პირველ ნაშრომზე; ხან დაწვა მინდოდა, ხან მინდოდა გამეზიარებინა ვისთვისმე... დაუდგრომლობამ და შინაგანმა ბრძოლამ გამოიწვია ეს ჩემი ავადმყოფობა. ლოგინად ჩავარდი“...

საკუთარი უნარის ასეთი ნერვიული შეფასება უსათუოდ ძალის მაჩვენებელია, მხოლოდ საკუთარი თავისადმი დაუზოგველ სიმკაცრეს შეუძლია ასეთი აუტო-და-ფე. დაავადმყოფებამდე ბრძოლა თავის თავთან იშვიათი ბუნების მაჩვენებელია. შინაგანი შხამით ასე არ იწვიან რიგითი ადამიანები; სიმკაცრის გარეშე მიმდინარეობს უმრავლესობისათვის საკუთარ თავთან შეხვედრა. ამიტომაც არის, რომ მელანია ბადრიძეს ბუნებრივად ისე განვითარებია კრიტიკის ნიჭი, რომ, საკუთარ თავზე გამახვილებული, სხვის შემოქმედებასაც ფხიზლად უცქერის და თამამად უარჰყოფს იმას, რაც მოკლებულია სიღრმეს თუ შინაგან სიმართლეს. იგი თავის მოთხრობის „ანო და კატო“-ს დასაწყისში აღნიშნავს, რომ სასცენოდ მინდოდა დაწერაო, მაგრამ „ვიცი, რომ სასცენო წარმოდგენა ადვილი საქმე როდია. მე გამოცდილებით დავრწმუნდი, რომ დრამატული ფორმა არის მწერლის აზრთა გამოთქმისათვის ყველაზე ძნელი ფორმა; მე ისიც მიკვირს, რომ ჩვენი ქართველი ავტორები როგორ ბედავენ თავის ნაწარმოებთა სცენაზე დადგმას, როდესაც არა აქვთ საკმაო სასცენო გამოცდილება და მხოლოდ ბაძავენ რუსულ „პიესებსო“. ამ პატარა წინასიტყვაობაში მოცემულია მთელი თეორია და იმავე დროს ყველაზე სწორი კრიტიკა ჩვენი პირველი დრამატურგების შესახებ, რაც კი დაწერილია დღევანდლამდე. უფრო მეტიც. ამ სიტყვების გამეორება დღესაც შეიძლება, როდესაც დრამის დაწერა კვლავ იოლ საქმედ არის მიჩნეული, და ყველა დამარცხებულ, პიესით ცდი-

ლობს სახელის შონას. ეს გარემოება ხომ კვლავ ამაღლებს ამ გამოჩენილ ქალს, შეურყენელი აზრით რომ იკვლევდა გზას ლიტერატურისაკენ. მაგრამ დავუბრუნდეთ ისევ ავტობიოგრაფიას.

ჩვენ უკვე ვიცით მელანია ბადრიძის მელანქოლია. ვიცით, რომ იგი ემდუროდა სიცოცხლეს, უკმაყოფილო იყო თავისი ცხოვრებით. მაგრამ მასაც ჰქონია სიხარულის რამდენიმე შემთხვევა. ამ სიხარულში ჩანს მისი პოეტური ტემპერამენტიც. თავის სიცოცხლეში იგი სამ სიხარულს აღნიშნავს: პოეტურს, ეროვნულს, ოჯახურს.

და ამ სამ სიხარულში უპირატესობას პირველს აძლევს. იგი წერს: „ჩემს სიცოცხლეში ყველაზე დიდი ზეიმობა განვიცადე მაშინ, როდესაც დაუვიწყარმა რუსულმა ოჯახმა მოიწონა ჩემი საყვარელი საქმე და მით დამარწმუნა, რომ ჩემი მისწრაფება არ იყო უაზრო“... ასეა. შემოქმედს ყველაზე მეტად შემოქმედება უყვარს, თავდავიწყებაც კი საჭიროა, რაიმე დიდის შესაქმნელად. ეს კი ეროვნულის და ოჯახურის ზევით ხდება. მე მგონია, რომ ამ სიტყვებით მელანია ბადრიძე მტკიცედ ამაგრებს თავის თავს ლიტერატურის ნიადაგზე.

მელანია ბადრიძე განაგრძობს: „ასეთივე წუთები განვიცადე კიდევ ორჯერ, და როცა მათ ვიგონებ, სიამოვნებით ვივიწყებ განვლილ სიმწარეს. ვიამბობთ რიგზე: რუსის ოჯახი, რომელიც გავიცანი, თბილისს უნდა გადმოსახლებულიყო, მეც გამოვყე ჩემს კეთილისმყოფელთ. დიდი ხანი არ ვყოფილვარ საქართველოს დედაქალაქში და როცა დავბრუნდი, ვეღარ ვიცანი. ჩემს აქ არ ყოფნის განმავლობაში, ჩვენი აზიური ქალაქის ცვლილება ჩემთვის აუწერლად გასაოცარი იყო. რომელ ნაცნობ ქუჩაზეც არ გავიარე, რომ მენახა ოდესღაც ნახული პატარა სახლი, ვხვდებოდი დიდ და ლამაზ შენობას; ძველი ქოხების და სახლების მაგიერ, მშვენიერ ხუროთმოძღვრების სახლები, ევროპული მოწყობილობით: გალერეებზე დაჰქრიან გამოწყობილი ლაქიები; ფანჯრებიდან მოსჩანან მდიდრული ფარდები და ყვავილები; ყვავილებ ქვეშ მოსჩანან მაღალი ვაზები. კედლებზე და ჰერებზე მოოქროებული ჭალები, კანდელიაბრები და ლამპრები. ყოველი ქუჩიდან ისმის ფორტეპიანოს ხმა. ზოგჯერ გავჩერდებოდი, როგორც სვეტი შუა ქუჩაზე და ვფიქრობდი: ნუთუ ეს დიდებული შენობა ის სახლია, რომელიც მე მინახავს მინგრეულმონგრეული? მაგრამ თითქოს საპასუხოდ აივანზე გამოჩნდებოდნენ მოხუცი დედა-კაცები, იგივენი, რომელთაც ოდესღაც ვიცნობდი. მათ კი გამოჰყვებოდნენ ალბათ შვილის-შვილები, ახალგაზრდა ევროპელი გოგონები, რომელთაც არავინ არ ჩასთვლიდა ამ ძველი აღთქმის დიდების შვილის-შვილებად... მაგრამ მესმის, — ისინი ქარ-

თულად საუბრობენ და ეძახიან მოხუცს ხან დიდედს, ხან დედს. მაშ ქართველები ყოფილან, მაგრამ როგორი ცვლილებაა! ახალგაზრდა კეკლუცები ირჩევიან ევროპული ფესხაცმელით, ნაზი ხელეებით და თმის უცხო შემოხვევით; ისინი ხშირად ისწორებენ თმებს და აივნიდან აივანზე სალამს აძლევენ მეზობლებს ხან ქართულად, ხან რუსულად და ხან კი ფრანგულადაც... ვნახე და გავიგე რა ყოველივე ეს, განვაგრძობდი კითხვებს ჩემდამი: ნუთუ ეს ხალხი ისინი არიან, ქურსებს! რომ უსხდნენ და ართავდნენ ძაფს, ჰკერავდნენ კომისიისათვის ტილოს ტომრებს და ქსოვდნენ წინდებს, ანდა ვინც უფრო შეძლებული იყო, ოქრო-მკედს და აბრეშუმს, ნუთუ ეს ის ხალხი, არის, რომელთ მამებიც მელუქნეები იყვნენ, ან ჰყიდდნენ რუმბებით ღვინოს, მწვანისს ან სხვა სანოვაგეს? მაგრამ ეს გაოცება, ეს კითხვები მალე უთმობდნენ ადგილს საამო განცდებს. ჩემთვის დადგა ზეიმის მეორე წუთი: დავინახე ჩემს თვალთ წინ, როგორც ჯაღოსნობა, რომ ახდა ის, რაზედაც ვოცნებობდი; მივხვდი, რომ მოვესწარ საქართველოს განათლების საუკუნეს, რომ მაშასადამე ამოდ არ მიმეცადინია, რაც შემეძლო ჩემს ცოდნას რომ შევსწირე ძალა, რომ ეხლა არავინ გამკიცხავს, რომ ეხლა თვით ჩვენი ქალაქები გამოდიან თეატრის სცენაზე და თამაშობენ პიესებს და როგორს? — ქართულს!... არ მჯეროდა რომ თბილისში ვიყავ, ან, უკეთ რომ ვსტევა, რომ თბილისში, ჩემს თანამემამულეთა შორის, ასეთი განათლება იყო. როდესაც ამაში დავრწმუნდი, კვლავ გავცოცხლდი რაღაც დიდებით, თითქოს ახალი წვიმა დამეპკურა და ჩემი ძვლებიდან გადარეცხა მთელი ძველი აზიური ქანგი. მაშ ამიერიდან ჩვენშიაც შეიძლება ქალმა იაროს თავისი მოწოდების გზით.

მაშ ეხლა მეც ნება მექნება გავიხსნა ხელები და თავისუფლად განვაგრძო ის, რასაც აქამდე ხალხს ვუმაღავდი, მადლობა ღმერთს და ქება მთავრობას, მისგან მიღებულს ჩემს ძვირფას სამშობლოსადმი?“. ეს გრძელი ნაკვეთი მიტომ ამოვწერე, რომ კარგად ახასიათებს იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის ერთ მიმართულებას, რომელსაც თავში შევებე. სწორედ აქ არის დაბალი საფეხური, ნივთიერი ქვეყანა, ხელშესახები სამყარო, რომლის გადაღმა ველარას

---

1 ქურსი — განიერი სკამი, დადგმული დიდ მაყალზე გაჩაღებულ ნაკვერჩხლებით. ზედ აფენდნენ ქეჩას ან საბნებს. ღარიბ ქართულ ოჯახებში, ამას ხმარობდნენ ლუმელის მაგიერ. ზამთარში მთელი ოჯახი იჯდა ამ ქურსის გარშემო და ისე ინახავდა თავს სიცივისაგან, თუმც „უგარიც“ ხშირად მოსდიოდათ.

ჰხედავდნენ ბედნიერების საკუთარი თვალით ხილვის მაძიებელნი. აქ მელანია ბაღრიძე გამონაკლისს კი არ შეადგენს; პირიქით, ეს ვორონცოვის ხანის ქართველი ინტელიგენციის სულისკვეთებაა. არამეტუ იგი, ქართველი საზოგადოების მეთაური, „ციცკრის“ გარშემო რომ შემოკრბენ, ამაზე მაღლა ვერ ასულან, გადაათვალიერეთ ეს ნომრები და დარწმუნდებით, რუსეთის ხოტბა ხშირად ლაქიურ ტონსაც იღებს. და ეს ტონი არ გეგონოთ, რომ ერთგვარი ნიღაბი იყო, არა, ამაში შეხებით იყვნენ დარწმუნებულნი. ფიზიკური თვალთ ნახულს ასხამდნენ ხოტბას გონების თვალმოხუჭულნი.

აი თუნდა „მოლაყბე“ აიღეთ (მიხ. თუმანიშვილი) ჟურნალ „ციცკრის“ მთავარ-ჟურნალისტი, ეს მეტად ფხიზელი და გონება-მახვილი ინტელიგენტი, რომელმაც თავისი სამწერლო კარიერა საზოგადოებრივ მხილებას მორანდომა, თავის „სამგზავრო წერილებში“, სხვათა შორის, აი რასა წერს: „სად იყო ჩვენს ტფილისის ქალაქში ამისთანა მშვენიერი სახლები, როგორთაცა ეხლა ვხედავთ? სად იყო ჩვენს ქალაქში ამისთანა ჩინებული ხიდი, რომელიცა აღშენდა მტკვრის მდინარეზე? სადაც ყოფილა ადრე კალო და საბძელი, იქ ვხედავთ სამსა და ოთხ ეტაჟიან სახლებს; სადაც ყოფილან ნახნავები, იქ ვხედავთ მშვენიერსა ბულვარსა, რომელზედაც ნაცვლად ახლანდელის განათლებულის კაცებისა, ურეკიათ ნახირი. სად იყო ადრე ქართული თეატრი? მგონია სახელიც არ იცოდნენ ამ უცნაურის საგნისა... ისე ზრუნავს იმ დღიდან, რა დღიდანაც იმყოფება საქართველოს რუსეთის მფარველობასა ქვეშ, უმაღლესი ჩვენი მთავრობა, რომ არასა ზოგავს ჩვენის კეთილ მდგომარეობისათვის... დასამტკიცებლად ამისა, მოგვცა ჩვენ სამშობლო ენაზე თეატრი; მოგვცა ჟურნალი, გახსნა ვაჭრობა, ოთხკუთხეი!!“. ისეთი დიდა მსგავსება, რომ გგონია მოლაყბეს მელანია ბაღრიძისთვის მიუბაძავს რუსეთის მთავრობის შექებაშიო. მაგრამ აქ მიმბაძველობა, რასაკვირველია, უადგილოა. ეს იყო ვორონცოვის ხანაში ქართული საზოგადოებრივი აზრი, და მელანია ბაღრიძემაც აქ მხოლოდ ფორმა მისცა საზოგადოების გულში მოარულ კმაყოფილებას.

საინტერესოა მესამე მომენტიც, ოჯახური ხასიათის ზეიმობა.

მელანია ბაღრიძე როდესაც აღწერს თბილისის „წარმატებას“. ერის კულტურის გზაზე „დადგომას“, ამბობს რომ ეს მეორედ ვზეიმობდით. „მაგრამ სრულ დამშვიდებისათვის, სწერს იგი, მე მაკლდა კიდევ ერთი სიხარულა; არ ვიცოდი ჩემი მშობლებიდან (რომელნიც ღვთის მადლით ცოცხლები ყოფილიყვნენ) დასტური ჩემი საქმისადმი და ჩემი ცხოვრების მიმართულების გამო. როგორც ერთ,

ისე მეორე შემთხვევაში, კეთილი მოხუცები ხედავდნენ ბევრს შეუსაბამობას მათ შეხედულებებთან და გამოუსადეგრად მიაჩნდათ ის, რაც, ჩემის აზრით, აუცილებელი იყო. მაგალითად დიდი შრომა დამჭირდა, რომ გამემგზავრებინა ერთი ჩემი ძმათაგანი პეტერბურგის კადეტთა კორპუსში. ვიყავი რა დარწმუნებული, რომ ჩვენი ახალგაზრდობისათვის სასარგებლო იყო რუსული განათლება და იმავე დროს, მიყვარდნენ რა ჩემი ძმები ჩემზე ძლიერ, მე მოვახერხე ჩემი მშობლების დაყოლიება ჩემს წრფელ სურვილზე (იმ დროს მე 18 წლისა ვიყავი); მოხუცებმა დამითმეს, თუმც ძალაუნებურად შემდეგ დიდ ხანს ვიტანჯე მათი უკმაყოფილებით, თუმც მუდამ შორს ვიყავ მათგან. ბოლოს განგებამ მესამე სიხარულიც გამომიგზავნა. ჩემი გამარჯვება სათაყვანებელ მშობლებზე.

რუსმა მეგობრებმა და ჩემმა კეთილის მყოფელებმა, რომლებთან ნაცნობობას თბილისში კვლავ განვაგრძობდი, მიიღეს ჩემი მშობლებისაგან წერილი შემდეგი შინაარსის: ღვთის გულისათვის შეგვატყობინეთ ჩვენი ქალის ამბავი. მას კი გადაეცით, რომ ბევრ შემთხვევაში ჩვენ არ გვესმოდა მაგისი, ვერ ვაფასებდით, და ღღეს კი ვრწმუნდებით. მის საყვარელ ძმებს, რომლებიც ძალით წაგვართვა, რომ კადეტთა კორპუსში გაეგზავნა, გაუთავებიათ სასწავლებელი. უფროსი არტილერიისტი გამოსულა, უმცროსი ქვეითი და წასულა ღუნაიზე, არტილერიისტი კი ჩამოვიდა ჩვენთან, ახსოვს მხოლოდ თავისი და, ჩვენ ვერც კი გვიცნო. მან მოიტანა პეტერბურგიდან დიდი ფაიფურის წითელი კვერცხი, მაცხოვრის აღდგომის სურათი და გვიამბო, რომ წარსულ წელსა, აღდგომას შვიდი რჩეული კადეტა წარუდგენიათ მეფისათვის სასახლეში და რომ დიდმა მთავარმა ალექსანდრე ნიკოლოზის ძემ აკოცა მათ და სათითაოდ აჩუქა ეს ფაიფურის კვერცხები საკუთარი, მეფური ხელით. წარმოიდგინეთ ჩვენო მეგობრებო ეს მოულოდნელი ბედნიერება. ჩვენმა ქალმა გააბედნიერა ძმები, ჩვენ კი მას უსაყვედურებდით, რომ შვილები წაგვართვა და ციმბირში გადაგვაკარგვინა. უთხარით, რომ ეხლა ვლოცავთ მაგას, ძმა კი ხატის წინ ინახავს მეფის ფასდაუდებელ საჩუქარს და ამბობს: მაჩვენეთ ჩემი და, ის არის ჩემი ბედნიერების მიზეზი და მანვე უნდა შეინახოს ეს ძვირფასი საუნჯე. ეს საამო და საღმთო მოვალეობაა, მას ეკუთვნის სრული უფლებით... უთხარით კიდევ, რომ ვხედავთ, თუ ქვეყანა როგორ გამოიცვალა, თუ როგორ დედ-მამა ფულებს ხარჯავენ ქალების განათლებაზე და, რომ მისი რუსული წერა-კითხვა არც ჩვენთვის და აღარც სხვისთვის არ არის დასაწუნნი და გასაკიცხნი“... ეს წერილი ორი მხრივ არის საინტერესო: 1. როგორც საუკეთესო დოკუმენტი, ქართველი საზოგადოების სული-

ერი განწყობილების მაჩვენებელი. ამაზე იყო არჩილ ჯორჯაძე რომ წერდა: „თუ გინდათ შეისწავლოთ ამა თუ იმ ეპოქის აზრი და ხასიათი, ქალების წერილებს მიმართეთ, იქ ალერსის ფორმით ამოიკითხავთ დროის პრაქტიკულ ფილოსოფიას და შესაფერ პრაქტიკულსავე დარიგებასო“. 2. ეს წერილი თვით მელანია ბადრიძის არსებასაც ააშკარავებს. ეს წერილი ახარებს მას, ძმების ბედნიერებას ალტაცებით ხვდება და ერთგვარი ამაყი პოზაც უჭირავს, როგორც გამარჯვებულს. დღევანდელი თვალსაზრისით, რასაკვირველია, საცოდავ სანახაობას წარმოადგენს როგორც ძელანია ბადრიძის მოტყუებული იმედია, ასევე მისი დროის საზოგადოების ლაგამახსნილი სიხარული, მაგრამ ისტორიული თვალსაზრისი კი ამ მდგომარეობას უმსუბუქებს ერის კეთილდღეობის ამ მეამიტ ჭირისუფლებს.

მელანია ბადრიძის ავტობიოგრაფიიდან ამას იქით აღარას იღებს რუსული წინასიტყვაობის ავტორი: ჩვენც აღარ ვიცით, აქ თავდება იგი თუ კიდევ ბევრი რამ იყო მოთხრობილი. შეიძლება აღმოჩნდეს დედანი. მანამდე კი მგონია, რომ ამ ნაწყვეტებითაც უკვე მოცემულია ამ გამორჩენილი და დავიწყებული ქალის პორტრეტი.

ამ ავტობიოგრაფიის გამო ამდენ ხანს მიტომ შევჩერდი, რომ, ჩემი აზრით, კარგად დაწერილი ავტობიოგრაფია იგივე მხატვრული შემოქმედებაა. უმთავრესად კი იმიტომ შევჩერდი, რომ რამდენადაც ვიცი, მთელ ქართულ მწერლობაში ეს პირველი ავტობიოგრაფიაა, ად სახელის შინაგანი გამართლებით. რასაკვირველია, ჩემს თარგმანში არ არის მოცემული მელანია ბადრიძის სტილი, რაც მის ავტობიოგრაფიას სულს აცლის. სტილი მწერლისთვის ყველაფერია. მაგრამ მაინც შეიძლება ითქვას, რომ ბადრიძე ორიგინალური და საინტერესო მწერალია. ორიგინალური და თავისებური უფრო ამ ავტობიოგრაფიით, ვიდრე იმ მოთხრობით, რომლის ნაწილია მხოლოდ შენახული.

• • •

მოთხრობა „კატო და ანა“ ჯერ საინტერესოა როგორც რეალისტური ნაწარმოები, და შემდეგ — როგორც იმ სულიერი გარდატეხის და გაბრუნების მაჩვენებელი, რომელმაც მოიცვა ჩვენი ქვეყანა. ეს ინტერესი მით უფრო ცხოველდება, რომ ამ ნაწარმოებში დახა-

ტულია ჩვენი სოფლის აზნაურობა, რომელსაც ქალაქი ექრება თავისი „ახალი კულტურით“ და ძველებურ მყუდროებას ურღვევს. აგერ სოფლის მემამულე, ლუარსაბ კვრინჩხიყლაპიაშვილი და მისი მეუღლე თამარი, რომელთაც მამაპაპური ოჯახი ეშლებათ და ამის მიზეზი არის მათი ქალი კატო, საპატარძლოდ გამზადებული. ლუარსაბი — ძველი ქართველია, ტრადიციების მოყვარული, თავისებურად კარჩაკეტილი, ყოველივე უცხოსადმი სექსტიკურად განწყობილი. ამასთანავე ის დამფრთხალი პიროვნებაც არის. იგი ვერ იჩენს შესაფერ სიმტკიცეს, რომ თავისი ნება აასრულოს, რადგან გრძნობს, რომ ნიადაგი ეცლება და ვიღაც „ახლები“ მოდიან ცინიკურად და რიხით. იგი ხედავს რომ „დრო იცვლება“ და გულხელდაკრეფილი ელის თავზედ გადასავლელს. მართალია, იგი თითქოს პროტესტსაც აცხადებს, მაგრამ მის აღშფოთებას ძალა აქვს დაკარგული.

სულ სხვა ტიპს წარმოადგენს მისი ცოლი თამარი. იგი ქალურ: ალლოთი მალე ხვდება, თუ ცხოვრების ქარი საიდან მოდის და ქალური გამწვობითვე „ახალი დროის“ მოთაყვანედ იქცევა.

მან დაიმორჩილა თავისი ქმარი და, თავისი ოჯახის პერსპექტივის განჭვრეტაში, აქტივობა თვით იგდო ხელთ. რასაკვირველია, მან არც კი იცის რაშია საქმე, გონებისთვის ძალა არ დაუტანებია, მაგრამ რა საჭირო იყო დიდი ფიქრი და აზროვნება იქ, სადაც ატმოსფეროც კი აგრძნობინებდა, რომ „ქვეყანა იცვლება“. თამარი თვალთ შხედავდა და არა გონებით, რომ ძველ ბუდეებს წყალი ჩაუდგათ და აფრენა იყო საჭირო, ახალ პირობებთან შეგუება და გაახლება.

ეს ახალი პირობები კი იყო — რუსობა. რუსეთის შემოსვლით, როგორც ეს უკვე აღნიშნული გვქონდა პირველ ნაწილში, ძირიანად შეირყა ჩვენი ეროვნული ცხოვრების შენობა და „ცივილიზაციის“ ხელი ყველაფერს დაეტყო. თბილისი, ეს საქართველოს დირიჟორი და ტონის მიმცემი, გადაიქცა რუსი გენერლების და პოლიციელების რეზიდენციად. კოკარდებიანი და ბრჭყვიალა ღილებიანი მოხელეებით აივსო ჩვენი დედაქალაქი, სადაც უწინ ასეთ რამეს ვერ შეხვდებოდით: ამან კი მიიზიდა ჩვენი საზოგადოების არამც-თუ მასა, არამედ მოწინავეთა ნაწილიც. ძველებური საქართველო სოფლად დარჩა, „ახალი“ კი თბილისში მოექცა. მოხდა დაპირისპირება ამ „ახლისა“ და „ძველისა“, რამაც სულმოკლენი და ეფექტების მაძიებლნი თბილისზე მეოცნებედ აქცია. მელანია მამაცაშვილმა-ბადრიძემაც ის მომენტი დაგვიხატა, თუ როგორ ამსხვრევედა ძველებურ ქართულ ოჯახს ეს ახალი წამოქროლვა.

„უკეთესია კატო. თბილისელს შივათხოვით, ვიდრე ჩვენს სოფელს. თუნდ იგი თავადიშვილიც იყოს“. ასე მიმართავს თამარი თავის ქმარს.

— რით არის უკეთესი?

— თბილისში ჩვენ ბინა გვექნება, ნაცნობებს გავიჩენთ და ზეცდებით შვილების გაბედნიერებასაც.

— როგორ?

— შვილებს რუსეთში გავგზავნით სასწავლად, იქიდან დაგვიბრუნდებიან მოხელეებად, ფულიანებად, ჩვენს ვალებს გაისტუმრებენ და დაგირავებულ მამულებსაც დაიხსნიან სომხებისაგან-ო“, და ჩვენი აეტორიც დასძენს:

— „ლუარსაბი აღშფოთდა, ძველი თაობის ზოგიერთი წარმომადგენლის მსგავსად; მას არ ესმოდა ქართველი ახალგაზრდობის რუსეთში აღზრდის სარგებლიანობა. იგი, თავისივე კბილის ხალხის მსგავსად, უფრო აფასებდა ძველებურ რწმენასა და ადათებს, ხოლო შორეულ რუსეთზე კი ფიქრობდა როგორც მუდმივი თოვლის ქვეყანაზე, სადაც ხალხი ტლანქია და მკაცრი, რადგან თეთრ დათვებთან ერთად ცხოვრობენო“.

ავტორის მთელი სიმპატიები თამარის მხარეზეა, იგი განმჭვავლული რუსოფილია, რაც ხელს არ უშლის, რომ დიდი პატრიოტიც იყოს. ეს მომენტიც აღსანიშნავია. იმ დროის ყველა რუსოფილი ასეთი იყო იმიტომ, რომ საქართველოს ხსნას იქიდან ელოდა, და შეცდება ის, ვინც მათ არა პატრიოტებად წარმოიდგენს. მათი სიყვარული რუსეთისადმი, — ეს საქართველოს სიყვარულის ანარქული იყო. სულ სხვა საკითხია, ცდებოდნენ თუ არა, მაგრამ რომ ეს ასე იყო — უდავოა. „მივხვდი, რამ მოვესწარ საქართველოს განათლების საუკუნეს“... „მადლობა ღმერთს და ქება მთავრობას, მისგან მოღებულს ჩემს ძვირფას სამშობლოსადმი-ო“. ამის შესახებ ჩვენ უკვე გვქონდა პირველ ნაწილში საუბარი, და აღვნიშნეთ კიდევ, რომ აქ იყო „დაბალი საფეხური, ნივთიერი ქვეყანა, ხელშესახები სამყარო, რომლის გადაღმა ველარასა ჰხედავდნენ „ბედნიერების“ საკუთარი თვალით ხილვის მაძიებელნი“.

მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძეც, აღწერს რა კვრინჩხილაპიაშვილთა ოჯახურ კონფლიქტს, როგორც ვთქვით, თამარის მხარეს იჭერს და ლუარსაბს კი სულგრძელობით ეკიდება. „მაშინ, როდესაც ეს ამბები ხდებოდა, ჩვენ რომ ვწერთ, საქართველოს ცენტრში, თბილისში ჯერ არ იყო ის მშვენიერი სასწავლებლები ქალებისა თუ

ვაჟებისა, რომელნიც შემდეგ დააარსეს და რომელნიც წარმოადგენდნენ საუკეთესო კავშირს რუსულ განათლებასა და მუდმივი ომების გამო საკმაოდ ჩამოქვეითებულ საქართველოს განათლებას შორის⁴.

ამ მოსაზრებით, ჩვენი ავტორი ლუარსაბს არ ამტყუნებს. მაგრამ აქ ერთი მომენტი არის საინტერესო. წმინდა შემოქმედებითი ხასიათისა, რაც ხშირად იჩენს ხოლმე თავს ამა თუ იმ ავტორის ნაწარმოებში. სახელდობრ: ავტორის მსოფლმხედველობისა და ქმნილების გაყრა ერთმანეთისაგან. ავტორს ერთი სურს, მაგრამ შემოქმედება სულ სხვას იძლევა თავისი განსაზიერებით. ჩვენს ავტორსაც ისეთი ტენდენცია აქვს, რომ „ახალი დრო“ მისაღებად გახადოს, მაგრამ მის მიერ დახატული სურათი საწინააღმდეგო შედეგებს იძლევა. შემოქმედებითი სიმართლე უფრო მძლავრი აღმოჩნდა, ვიდრე წინასწარაღებული აზრი. თამარმა, თავისი მეზობელი სასიძო, თავადი ბურტყლაძე, დაიწუნა და მთელი თავისი ქალური გზნებით ხიხვინ ხიხვინიჩს მიენდო, რომელსაც თბილისიდან უნდა მოეყვანა კატოსთვის სასიძო. მოიყვანა კიდევ: მაგრამ ვინ არიან ეს მისი მეგობრები, რომელნიც თბილისიდან მოიყვანა რუსული ფურგონით? (ცხენ-და-ცხენ არ იკადრეს მოსვლა, ეტლით უფრო დიდ-კაცურიად, და ეს ახალი მოდის ეტლი ფურგონი იყო). ესენი არიან ავალები, თავზე ხელაღებული პირები, რომელთაც „ახალი დრო“ გაუგიათ როგორც სინილისგარეცხილობა. ყოველგვარი ვაჟკაცობის დაკარგვა, ცინიზმამდე მისული უზრდელობა და მორალური ჯიბჯირობა.

სამწუხაროდ, ჩვენ არ ვიცით ამ მოთხრობის ფინალი, მაგრამ ეს აღარც კი არის საინტერესო. რადგან უკვე ვიცით, თუ ამ „ძველისა“ და „ახლის“ დაპირისპირებაში, რა გონებრივ-ზნეობრივი ავლადიდება გააჩნიათ ან პირველ და ან მეორე მხარეს.

ეს მოთხრობა მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც აქ არის მოცემული მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის პატარა სურათი, რომელიც დიდ შუქსა ჰტენს იმდროინდელ ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და იმ გარდატეხას, რომელიც ამ საზოგადოებამ განიცადა. ეს მოთხრობა უნდა ჩაითვალოს იმ კატეგორიის ნაწარმოებად, რომელსაც სათავე გიორგი ერისთავმა დაუდო. ე. ი. სადაც აღწერილია ჩვენი საზოგადოების ყოფა, ახალი პირობების გამო რომ იმტვრეოდა და იცვლებოდა. რაც შეეხება ფორმას, სამწუხაროდ, დედნის უქონლობის გამო ჩვენ არ შეგვიძლია რაიმე გარკვეულის თქმა, და თარგმანის მიხედვით თუ ვიტყვი, ისიც დაახლოვებით. შელლი იცოდა, რომ თარგმანი გადმობრუნებულ ფარჩასა ჰგავსო. თუ ეს სიტყვები მართალია. უნდა ითქვას, რომ მელანია მამაცაშვილი-ბადრი-

ძე ნიჭიერი ბელეტრისტი ყოფილა, თუმც მთხრობის ტექნიკა არა აქვს სავსებით გამართული. ეს — თანამედროვე თვალსაზრისით. ხოლო თუ ისტორიულად შევხედავთ, უნდა ითქვას, რომ მისი შემოქმედება — ღირსსაცნობი მოვლენა არის, როგორც ქართული პროზის რესტავრაციის დასაწყისის კიდევ ერთი დოკუმენტი.

პრივოლ რჩეულიშვილი

(1820 — 1877)

ორმოცდაათიანი წლების ბელეტრისტთა შორის, ე. წ. პროზის რესტავრაციის პერიოდში, ერთი თვალსაჩინო ადგილთაგანი გრიგოლ რჩეულიშვილს უჭირავს. მართალია, დღეს მისი სახელი დავიწყებულია, მაგრამ ეს სრულიად არ გვიშლის ხელს, რომ მოვადინროთ ამ თითქმის დაკარგული ავტორის ხელახალი შეფასება. მით უმეტეს, რომ იმდროინდელი სალიტერატურო კრიტიკა ვერ შეეხო მის შემოქმედებას როგორც საჭირო იყო. ჩვენი ლიტერატურის ისტორიკოსმა ალ. ხახანაშვილმა კი ვერ აღნიშნა ის, რაც გრ. რჩეულიშვილის შემოქმედებაში არის ახალი და კერძო. წინა თავებში ჩვენ უკვე ვნახეთ, თუ როგორი იყო ჩვენი მოწინავე საზოგადოების აზროვნება და მოღვაწეობა „თერგდალეულთა“ ასპარეზზე გამოსვლამდე. მოვიხსენიეთ აგრეთვე ის ტენდენციურობა, რომელიც იმ პერიოდის ლიტერატურას ახასიათებდა. რეალიზმის დამკვიდრებამ გამოიწვია აზრის წინასწარ-აღებულობაც, და ლიტერატურის უტილიტარული მნიშვნელობა განმტკიცდა. ყველა ცდილობდა, რომ რაც შეიძლება ახლო მისულიყო ცხოვრებასთან, გაეგო მისი პრაქტიკული მოთხოვნილებანი და ყველა ეს გადმოეტანა ლიტერატურაში, რომელიც ერის წინამძღოლობას კისრულობდა. „ცისკარის“ მთელი მოღვაწეობა ამ ნიშნით დაიწყო. მაგრამ ამ ჟურნალს მაინც გამოჰყვა ძველებური ესთეტიკური უინტერესობა და ზოგიერთი ავტორი კვლავ განაგრძობდა სალიტერატურო უტილიტარიზმის გარეშე დგომას. ყოველდღიურმა ცხოვრებამ ვერ მიიზიდა მათი შემოქმედებითი გზნება, სარგებლის თვალთ ვერ შეხედეს თუ არ შეხედეს ლიტერატურის ქვეყანას და დარჩნენ რაღაც დაგვიანებულ რომანტიკოსებად. ასეთი იყვნენ: პოეტი დიმ. ბაგრატიონი, რომელიც თავისი ქალების პანეგირიკებს არ გასცილებია, მაგრამ ამ ოჯახურ წრეში მაინც ამქდავენებდა ღრმა ლირიზმს, რაღაც შორეული რომ აღელვებდა; ასეთივე იყო პოეტი ვეზირიშვილი, რომლის

„საღვინე“-ც ალ. ჭავჭავაძის ბაიათის რიგს ეკუთვნის და რომელშიც ჩანს პოეტის მოხუჭული თვალები აწმყოს მიმართ. ამათვე ენათესავენ და ვით მაჩაბელი, „სიყვარულის ლოცვის“ ავტორი, ბარამ ბარათაშვილი, რომელიც წმინდა რომანტიკოსის საღმობით ჰკენესოდა: „შენდა შეყვამდის ვით გასძლებს გული-ო“ და სხვანი... მათ შორისვე იყო გრიგოლ რჩეულიშვილი, რომლის შემოქმედებასაც განსაკუთრებით ახასიათებს მხატვრული გულგრილობა ირგვლივ მომხდარი ამბების მიმართ.

გრიგოლ რჩეულიშვილმა სალიტერატურო მოღვაწეობა ლექსებით დაიწყო. მან „ციხკარში“ დაბეჭდა რამდენიმე ლექსი, რომლებმაც, ალ. ხახანაშვილის სიტყვით, „თანამედროვეთა ყურადღება სრულიადაც ვერ მიიქცია“. თუ ამ ყურადღებად სალიტერატურო კრიტიკას ვიგულისხმებთ, მაშინ ალ. ხახანაშვილის ნათქვამი მართალია, ხოლო თუ ხალხში გავრცელების თვალსაზრისით ვიმსჯელებთ, უნდა ითქვას, რომ თანამედროვეებმა კი არა, შემდეგმა თაობებმაც კი არ დაივიწყეს მისი რამდენიმე ლექსი და დღესაც კი მღერიან. თუმც ავტორის ვინაობა არც კი იციან. აი ერთი მათგანი:

„გესალმები ჩემო თვალის სინათლევ,
გესალმები ჩემო ბედნიერებავ,
ჩემო იმედო, ჩემო სიცოცხლევ,
გესალმები შენცა კეთილ ცხოვრებავ!
განშორებისა საათმა დაჰკრა,
მშვიდობით სულო, მშვიდობით განხო,
მაგრამ სად განახავ, ტყუილ არს ნატვრა,
უნდა ტანჯვაში ღღენი დავმარხო.
ფერს აღარ მომცემს თვე მაისისა,
და დილის ცვარი არ გამაფხიზლებს,
აღარ გამათბობს მე სხივი მზისა.
ღამეც არ მოჰგვრის ძილსა ჩემს თვალებს“...

კიდევ უფრო პოპულარულია ლექსი „ახ, მთვარევ, მთვარევ“... ჩვენ იმას არ ვიტყვით, რომ ეს ლექსები დიდ განძს წარმოადგენდეს, მაგრამ არც იმის თქმა შეიძლება, რომ ისინი ავტორის პოეტობას არ ამტკიცებდეს. მათ სტრიქონებში ისმის განცდების სინაზე და ტკბილი მღერა. ლექსის ფორმაც ახალია იმ დროის თვალსაზრისით, აქ უკვე მომხდარია სალიტერატურო და ხალხურ ენათა ის დაახლოება, რაც შემდეგ „თერგდალეულებმა“ განამტკიცეს. მაგრამ გრიგოლ რჩეულიშვილი არ გაჰყვა ლექსების წერას. იგი მხატვრულმა პროზამ უფრო მიიზიდა. ჩვენი ლიტერატურის უფრო ჩამოქვეითებულმა დარგმა, პროზაში სცადა მან თავისი უნარი, იქნებ ამის მიზეზი ნაწილობრივ ისიც იყო, რომ ჩვენმა პრესამ, ლავრენ-

ტი არდაზიანის პირით, წამოაყენა ქართული პროზის საკითხი და ერთგვარი ნიშანი მისცა ჩვენს მოღვაწეებს ამ გზისკენ გადასახვევად: „ქართული პოეზია უფრო განვითარებულია, მინამ პროზა. ლექსებს სწერენ მსუბუქად, მარტივად, ცხოველად; ყოველი სიტყვა ჰხტის, თამაშობს. პროზა-ლა ჩვენი არის მძიმე, მოუღრეკელი, ძნელი, უძლური, სიცოცხლე მოღებული, ცივი, მაშინ, როდესაც ქართული ენა, — მერხვევი და საამოა-ო“. ეს არ იყო სხვათა შორის ნათქვამი ფრაზა. ეს — ლოზუნგი იყო, ახალი გზის ჩვენება, და ამ აღიარებამ ხელი შეუწყო მხატვრული პროზის მობრუნებას და დაწმენდას. გრ. რჩეულიშვილიც ამ პროზის დამუშავების და ამალგების ერთი მნიშვნელოვანი ავტორთაგანია.

გრიგოლ რჩეულიშვილი, მე-19 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში, ფსიქოლოგიური რომანის ერთ-ერთ დამწეებად უნდა ჩაითვალოს. ეს უკვე დიდი დამსახურებაა, რადგან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს დარგი დაქვეითებული იყო და ორიგინალური რომანიც ჩვენ აღარ გვქონდა. ასე რომ 50-იან წლებში აღმოცენებული პროზა ახალ დაწყებად უფრო უნდა ჩაითვალოს, ვიდრე ძველის გაგრძელებად. და ამ ახალისათვის ერთი შემქმნელთაგანი — გრ. რჩეულიშვილია. მაგრამ ამას გარდა, ჩვენს ავტორს სხვა ღირსებაც აქვს: დამოუკიდებლობა. როგორც უკვე ვთქვით, ჩვენი ლიტერატურის ყოველ დარგში, ტენდენციურობა უკვე ფეხმოკიდებული იყო. ყოფის ასახვა ისე, რომ სახელმძღვანელო პრაქტიკული აზრი თავიდანვე ყოფილიყო აღებული — ერთგვარ მოდად იქცა. გრ. რჩეულიშვილი კი ამ საკმარად დიდი პლეადის გარეშეა დარჩენილი. მას პოლიტიკურ-სოციალური იდეალები შთაგონების წყაროდ არ გადაქცევიან; მისი კალამი არ მომართულა დროის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად. იგი მხოლოდ ადამიანის შინაგანი ქვეყნით იყო დაინტერესებული, განსაკუთრებით ეროსით. და აქაც, იგი თითქმის გაურბოდა თანამედროვეობას, თითქოს განზე გაუდგა, და, თავისი მოთხოვნებისათვის, სიუჟეტები ჩვენი ისტორიიდან აიღო.

ეს იქნებ დასავლეთ-ევროპის ლიტერატურის გავლენაც იყო, რადგან ასეთი ხასიათის რომანები ჩვენში მხოლოდ მაშინ იღვამდა ფეხს, ევროპაში კი სწორედ ასეთი მიმართულება იყო გაბატონებული.

გრ. რჩეულიშვილი სიუჟეტებს ისტორიიდან იღებს. იმიტომ კი

არა, რომ იქ ეგულებოდეს საზოგადოებრივი იდეალები და სხვ., არა. მას ეს არ აინტერესებს. იგი წარსულს იმიტომ მიმართავს, რომ იქ უფრო მთლიანი და მძლავრი პიროვნებები ეგულება, რასაც აწმყოში ვერ მოსძებნილა. მისი თანამედროვეობა დაქვეითებული იყო, დაპატარავებული და გაცალმხრივებული, წარსულში კი მყარი ცხოვრება იყო, დამდგარი ნებისყოფა და პიროვნება უფრო ძალუმი. და იმ განცდის საჩვენებლად, რომელიც მას აინტერესებდა, აუცილებლად მტკიცე პირების მოძებნა იყო საჭირო, რომ სიყვარულიც ღრმა შესძლებოდათ და ამ ნიადაგზე წარმოშობილ კონფლიქტებსაც არ შეშინებოდნენ. აქი მისი გმირებიც მთელი არსებით განიცდიან და ამ განცდაში არის ის სიმართლე და წრფელობა, რომელიც მხოლოდ მთლიან პიროვნებათა თვისებას შეადგენს.

გრიგოლ რჩეულიშვილის ნაწარმოებთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი არის „ანუკა ბატონიშვილი“, „თამარ ბატონიშვილი“ და „ქვრივის ლომონები“. ეს სამივე ნაწარმოები, დღესაც ინტერესმთვალელები არ არიან, განსაკუთრებით პირველი ორი, რომელთა დრამატიზმი და რომანიული ინტრიგა ოსტატურად არის შეზავებული.

„ანუკა ბატონიშვილში“ აღწერილია ახალგაზრდა ქალის, თვით ანუკას სიყვარული თავის მოურავისადმი, და იმ დროს, როდესაც ქმარი, ოთარ ჩოლოყაშვილი სპარსეთის კარად იმყოფება ალექსანდრე ბატონიშვილთან ერთად. ამ „სამარცხინო“ ამბავს იგებს ანუკას მამა, ლევან კახთ მეფე. იბარებს სიძეს და მოითხოვს თავისი ქალისათვის ღირსეულ სასჯელს. ოთარ ჩოლოყაშვილი ოსტატური ხერხით ცდილობს დარწმუნდეს ცოლის ღალატში: გადაიცვამს მოძღვრის ტანსაცმელს და ეკლესიაში, ღამით, ანუკას აღსარებას ათქმევინებს.

ანუკა ტყდება თავის ცოდვებში, ქმარი აპატიებს და შუამთის მონასტერში გზავნის მოსანანიებლად. მაგრამ ანუკა ვედარ უძლებს ამ თავ-ზარის ცემას და კვდება. ეს არის ამ რომანის არაკის ღერძი. მაგრამ ეს არაკი კი არ არის იმდენად საინტერესო, რამდენადაც ის ეპიზოდები, რომელნიც ამ არაკს ხორცს ასხამენ, ის „წვრილმანები“, რომელნიც ამ ნაწარმოებს აცოცხლებენ, და რაც უმთავრესია, თვით სიყვარულის გაგება და ამ გრძნობით შეპყრობილთა ღრმა ცნობა და განცდა.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი მომენტი: ჩვენი ავტორი სულ ახალი საშუალებებით და დრამატიზმის ბუნებრივობით გვიჩვენებს კაცთა ცხოვრების მექანიზმის მოშლილობას. მისი აზრით, პიროვნებასა და

საზოგადოებას შორის გრანდიოზული შეუსაბამობა არსებობს. საზოგადოების კანონები სასიკვდილოდ სდევნიან ვნების სეკულს, გონება და გრძნობა ხშირად უარპყოფენ ერთმანეთს, და ადამიანი ქურდივით მალავს იმ გრძნობებს, რომელიც არავისთვის არ მოუპარავს.

„სისხლი მეწვის სიყვარულისაგან-ო“, გმინავს ანუკა ბატონიშვილი, მაგრამ სწორედ ეს ყველაზე ამნთები ძალა უნდა დამალოს, რადგან არ თანაუგრძნობენ. ეს კიდეც არ არის იმდენად საშინელი. უფრო ძნელი ის არის, რომ თითონაც შეპყრობილია იმ აზრით, რომ რაღაც დიდ დანაშაულს სჩადის, დალატობს ოჯახს, ქმარს. მასში გამძაფრებული ბრძოლა სწარმოებს პატიოსან ცოლსა და ქმრის მოღალატეს შორის. მოვალეობა და სქესი სიკვდილის საზღვართან ერთმანეთს შესჭიდებიან და ყოველი მორევა, ერთის თუ მეორე ძალისა, უფრო ამძაფრებს ამ შინაგან ბრძოლას. ანუკას და უდაბნოელს უყვართ ერთმანეთი, მაგრამ ეს დრამა განა აქ თავდება? არა. ამ ვნების ქარტეხილში ბავშვის სისხლიც იღვრება, იმავე ანუკას სიყვარულით დანთხეული. პატარა ტიტკო, რაღაც თოთხმეტ-ხუთმეტი წლის ბავშვი შეიყვარებს ანუკას, დედად რომ ერგება თითქმის, და ეს ამბავი ხდება სწორედ იმ დროს, როდესაც ანუკა უკვე შენანების და მობრუნების გზაზეა დამდგარი. მაგრამ რა? — „განგებამ დასწერა მათი საქმე იმ ფურცელზედ, რომლისგანაც არა იწმინდება-რა უსისხლოდ“. პატარა ტიტკო ანუკას ფერხთა წინაშე ხანჭლით დაიკლავს თავს, ანუკას მდგომარეობა საზარელია. მისი სული იკუწება, მისი თვალებიდან შეშინებული სიკვდილი იცქირება, მისი ნებისყოფა დუნდება, მომავალ შურისძიებას ქმრის მხრივ აღარაფრად აგდებს, მხოლოდ მასში დედა ისხამს ფარ-ხმალს, და მხოლოდ თავისი ჩვილი ბავშვის ერასტის გადარჩენაზე ფიქრობს თვით თავმობეზრებული და განწირული. ამ რომანში მრავალი მოტივი არის გადახლართული. ყველგან გაკერით არის ნაჩვენები ადამიანის არსებობის ბნელი და რთული კუნძულები, სადაც დიდი ამბები ხდება; და თუ ყველაფერი ვერ დაიყვანა სიცხადის სიმძაფრემდე, მხოლოდ იმიტომ, რომ ამისთვის შექსპირისებული მისნობა იყო საჭირო, რაც, რასაკვირველია, ჩვენს ავტორს არ გააჩნდა. ასეთ დიდ მოთხოვნილებას ვერ წაუყენებთ ჩვენს ავტორს, მაგრამ რომ იგიც შეპყრობილი იყო სულის იმავ ტკივილებით, რაც ტანჯავს მოაზროვნე ადამიანს, და რომ მაინც კარგად სთქვა ის, რაც სთქვა, ამის უარყოფა შეუძლებელია. მით უმეტეს, რომ ეს ერთი პირველი რომანთაგანი იყო, უწინამორბედო და უტრადიციო.

ანუკა ბატონიშვილმა“ რომ იმდროინდელ ჩვენს საზოგადოება-

ნი საკმაოდ გაიხმაურა, ამას თუნდა ის საპროტესტო წერილი ამტკიცებს. რომელიც კახელმა თავადაზნაურებმა გამოუგზავნეს „ცისკრის“ რედაქციას. ამის საპასუხოდ რედაქცია უპასუხებდა: „რედაქცია მოახსენებს პასუხად, როგორც ამ სტატიის ავტორს, ისე პატივცემულ კახელებს, რომ ზოგჯერ რედაქციაში იმგვარი თხზულება მიიღებინ ხოლმე. რომელიც დაგვაფიქრებს, ასე რომ, თუ დავბეჭდევათ, ზოგიერთი მკითხველი დაგვემდურება, და თუ არა, მთხზველის მცნობნი და ამხანაგნი და ეს ორნი მოპარტიენიც, ერთიც და მეორეც გვემდურებიან ცინკარზედ ხელის მოწერის აღებაზედ, თითქოს ეს ჟურნალი გამოდიოდეს მხოლოდ ჩემთვის და ჩემის სარგებლობისათვის. ახლა ვთხოვ უფალს ავტორს, ერთი ამგვარი რჩევა მისცეს რედაქციას, რომლის საშუალებით არც ერთი მხრის დამდურება მოხდეს-ო“.

არანაყლები მღელვარებით და პათოსით არის შესრულებული მისი მეორე რომანი — „თამარ ბატონიშვილი“. ალექსანდრე ხახანაშვილი რომ შენიშნავს: „უცრემლოდ ვერ ისმენდნენ ამ მოთხრობას ჩემს ბავშვობის დროს-ო“, ეს მართალია, რადგან იმ დროს, ეს რომანი მეტად პოპულარული იყო ქართული წიგნების მკითხველ საზოგადოებაში.

იმდროინდელი კრიტიკოსი და ჟურნალისტი გიორგი თუმანიშვილი, 1875 წელს, „დროებაში“ წერდა: „ეს თხზულება სიამოვნებით იკითხებოდა 1862 წელს, როდესაც ის პირველად იყო დაბეჭდილი „ცისკარში“ და იმგვარათვე იკითხება ეხლაც, თუმცა არ ეხება სრულებით იმ საგნებს, რომლებსაც დაჰფიქრებია ჩვენი დროინდელი ქართველი... თამარ ბატონიშვილი“... გვიხატავს ისე ცოცხლად. ისე მშვენიერ ენით ჩვენს გარსულ დროს, რომ არ შეიძლება არ წაიკითხოს ყოველმა ქართველმა, რომელსაც არ რცხვენია ან არ ეზარება იყვეს ქართველი და უყვარდეს ქართული მწერლობა“... გიორგი თუმანიშვილი სერიოზული კრიტიკოსი იყო. მან არ იცოდა ზედმეტი სიტყვის თქმა და მისი აზრი, იმდროინდელი მოწინავე საზოგადოების აზრად შეიძლება ჩაითვალოს. „სიამოვნებით იკითხებოდა“, „თუმცა არ ეხება სრულებით იმ საგნებს, რომელსაც დაჰფიქრებია ჩვენი დროის ქართველი-ო“. ე. ი. იმ დროს, როდესაც ლიტერატურას საზოგადოებრივ სამსახურსა სთხოვდნენ და უფრო პრაქტიკული ხასიათის ამოცანებს უსახავდნენ პოეზიას, ასეთ პირობებში სულ სხვა ქანრის ნაწარმოებით დაინტერესება ბევრად აძლიერებს ამ უკანასკნელის ღირსებას. ჩანს რომ იმდენი ყოფილა ამ ნაწარმოებში მხატვრული გზნება, რომ დაუძლევა საზოგადოებრივი გულგრილობა ასეთ „არა დროის შესაფერი“ თხზულების მიმართ.

ამ ნაწარმოების მთავარი გმირი არის ელიზბარ ე...შვილის ვაჟი შალვა, რომელსაც შეუყვარდება რუსუდან დედოფლის ქალი თამარი. მათი შეხვედრა მოხდება სრულიად შემთხვევით და იმ დროს, როდესაც არც ერთმა და არც მეორემ არ იციან თავიანთი ვინაობა. შალვა ბავშვობიდანვე იზრდებოდა ახალციხეში, სადაც ის გახიზნეს მეფის რისხვის ასაცილებლად, თამარი კი იზრდებოდა რაჭაში, დედამისის უცოდინარი, და ეხლა. მათი შეხვედრის მომენტში, თამარი რამდენიმე შეიარაღებულ მამაკაცს მოჰყავთ ტფილისში, ვაჟურად გადაცმული. უცბებდად გავლილი შალვა შეატყობს, რომ ეს ახალგაზრდა „ვაჟი“ ქალი უნდა იყოს და ცნობისმოყვარეობა აღძვრის გაიგოს, თუ ვინ არის იგი და ან რას ნიშნავს ეს საიდუმლოება. ღამით იგი შეიპარება ბებრის ციხეში (მცხეთის ახლო), სადაც მგზავრებმა შეათარეს თავი და დარწმუნდება თავისი ეჭვის სიმართლეში. იმ ღამეს შალვა წინადადებას აძლევს თამარს გაჰყვეს ცოლად, მაგრამ თამარი არ თანხმდება. ბოლოს ნიშანს მისცემენ ერთმანეთს და შალვაც შორდება.

გადის ხანი. შალვა ბრძოლიდან ბრუნდება თბილისში გამარჯვებული, უახლოვდება სამეფო სახლს და იგებს, რომ მისი დანიშნული რუსუდან დედოფლის ქალი ყოფილა. რუსუდანს მოსწონს შალვა, ეს უკანასკნელიც თამამდება და სთხოვს დასტურს, რომ შეეუღლოს მის ქალს, რაც რუსუდანს ელვასავით მოხვდება, და ბოლოს უარი თაც ისტუმრებს. თამარს მიათხოვებენ სულთანს, შალვა კი ბრძოლის ველზე ეძებს გამარჯვებას და სიკვდილს. ბოლოს შალვა ტყვედ ვარდება ივანე მწარგრძელის ღალატის გამო და აე თავდება ამ რომანის არაქა. როგორც ვხედავთ, სიუჟეტი მეტად სადაა, მაგრამ ავტორი ისეთ ადგილებს ურთავს, მეორე ხარისხოვან მოვლენებს ისეთი მოხერხებით აკავშირებს მოთხრობის ლერქთან, რომ ხშირად ღამაზ ეფექტებს აღწევს. აღწერაც ემარჯვება ჩვენს ავტორს. მაგალითად შალვას მგზავრებთან შეხვედრა და ღამე ბებრის ციხეში, ანდა ავლაბარში, ამდღებას დღეობა — ჭირითის აღწერა, სადაც შალვა მახარობლად გაჩნდება და ბრძოლის ამბავს აუწყებს, ან შალვას მიერ დაკარგული მამის ძიება და ღამა გიორგისთან ერთად მამის პოვნა სულით ავადმყოფთა თავშესაფარში. კარგად არის შესრულებული ის ადგილიც, სადაც შალვა შეაქებს რუსუდანის სილამაზეს, რომ ამით მოისყიდოს და თავის საწადელზე დაატური ათქმევინოს. რუსუდანის სიხარულს საზღვარი აღარა აქვს. მასში აღძრულია ხანვადასული ქალის ვნებიანობა, რასაც სიხარავდა წლოვანების შეგნება. იგი ეგზნება პირველად აყრულებულ ქალივით. და ეჭვიც არ ეპარება, რომ შალვა მისი რაინდია. მისთვის თავ-

აწყვეტილი და გათამამებული. შალვა ვერ გრძნობს ამას. იგი მეტის-
მეტად არის თამარის სიყვარულით შეპყრობილი და რუსუდანის
მიზნედილ თვალებს თუ მღელვარე მკერდს ვერ ჰხედავს. მას ესმის
მხოლოდ რუსუდანის ტკბილი, ალერსიანი ხმა, ამით თამამდება და
სთხოვს თამარის ხელს. რუსუდანი შეურაცხყოფილია როგორც ქა-
ლი, იგი გაწბილებულია, რადგან სულ სხვა ეფექტის მოლოდინში
იყო. მას სიანჩხლე იპყრობს, დედოფლის მრისხანებით ცდილობს
უხერხული მდგომარეობიდან თავის დაღწევას, ვითომ; როგორც ქა-
ლის დედა, შეურაცხყოფილია.

ვიმეორებთ, რომ ასეთი საინტრიგო და მოხდენილად შესრუ-
ლებული ადგილები ბევრი აქვს. ჩვენ სავსებით ვეთანხმებით პროფ.
ალექსანდრე ხახანაშვილს, რომელიც წერდა: „მისი მოთხრობების
ღირსებას შეადგენს მსუბუქი ენა და მოხერხებულად გაკვანძული
რომანიული ინტრიგა. ხოლო გრძნობის სითბომ მისცა მათ ის და-
უჭკნობი მშვენიერობა. რაც მხოლოდ რჩეულ ნაწარმოებთა ხვედრს
შეადგენს-ო“¹.

მაგრამ ამ ღირსებასთან ერთად, გრ. რჩეულიშვილის ნაწარმო-
ებთ ნაკლიცა აქვთ. სახელდობრ: მისი ე. წ. ისტორიული ხასიათის
მოთხრობები, მეტ წილად, მიტომ ატარებენ ამ სახელს, რომ ისტო-
რიული პირები გამოჰყავს მომქმედ გმირებად. მაგრამ განა ეს საკმა-
რისია? საკმარისი კი არა ,ეს არაფერსაც არ ნიშნავს, საქმე სახელუბ-
ში კი არ არის, არამედ ეპოქის აღდგენაშია. ისტორიულ რომანში
გადაშლილი უნდა იყოს მთელი ის ეპოქა, რომელსაც გმირები
ეკუთვნიან, დაწყებული საზოგადოებრივი ურთიერთობით და გათა-
ვებული სულ ბოლო-ხარისხოვანი ელემენტებით. ისტორიულ რო-
მანში მოცემული უნდა იყოს ის სიძველის სუკრხელება, რომელიც
მოგწყვეტთ აწმყოსაგან და გადაგიყვანთ სულ სხვა ქვეყანაში.

თქვენ უნდა ნათლად ჰხედავდეთ იმ შორეულს, რომელიც მუ-
ზეუმში გამოიკეტა და ავტორმა კი კვლავ გააცოცხლა. როგორც
დღევანდელი სინამდვილე. უკეთ: რომ თქვენც იქა ხართ, იმ ეპოქა-
ში, განიცდით იმას, რაც მაშინ აღელვებდა ხალხს, ფიქრობთ ისე,
როგორც იმ დროს ჰფიქრობდნენ და სხვ.

გრ. რჩეულიშვილის ნაწარმოებთა დიდი ნაკლიც სწორედ ის
არის, რომ იგი ეპოქის სულს და სურნელებას ძალიან მკრთალად
აღადგენს. ამის შესახებ ჯერ ისევ მისივე თანამედროვეები სწო-
რდნენ, როგორც მაგალითად ალექსანდრე ორბელიანი. რომელმაც

¹ აღ. ხახანაშვილი. Очерки по истории грузинской словесности, წიგნი
მეოთხე, 1906 წ., გვ. 115.

დაიწუნა „ქვერვის ლიმონები“ სწორედ იმატომ, რომ ერეკლე II ეპოქა ჩვენმა ავტორმა ვერ განასახიერა.

გარდა ამისა, ავტორმა ჩვენი ერის ისტორიაც არ იცის. ხშირად იგი ფაქტებს ამახინჯებს, ქრონოლოგიას ურევს, გვიანი ეპოქის მოვლენებს ადრინდელ საუკუნეებში გადაიტანს, და ისეთ მოვლენებს, რომელთა გადაწევა თუ გადმოწევა უკვე უცოდინარობაა მხოლოდ. მაგალითად, მისი გმირები, „თამარ ბატონიშვილში“, თოფებს ისვრიან¹. ეს რომანი მე-13 საუკუნეს გვიხატავს, რუსუდანისა და ლაშა გიორგის დროს, მაშინ კი თოფის წამალი ჯერ არ იყო აღმოჩენილი.

არის ისეთი მომენტებიც, რომელიც ჩვენს წესებს, ჩვეულებებთ არ უღგება, რაც ალ. ხახანაშვილმა უკვე აღნიშნა. ეჭვს გარეშეა, რომ აქ უცხო ლიტერატურის გავლენა სჩანს, და შეძენილის უკრიტიკო მოხმარება. რაც შეეხება გმირების ხატვის ტექნიკას, აქაც უნდა ითქვას, რომ გრ. რჩეულიშვილს ეხერხება მხოლოდ მთავარი გმირების პორტრეტების წერა, მეორეხარისხოვან პირებს კი იმდენად მკრთალ კონტურებს აძლევს, რომ სრულიად უფერულები გამოდიან. აქ არა ჩანს ოსტატის ხელი, რომელმაც იცის შეფარდების პროპორციები. ზოგჯერ ზედმეტი რიტორობაც შეაქვს, როგორც მაგალითად „ანუკა ბატონიშვილში“ თექვსმეტი წლის ტიტულის ლაპარაკი, რაც არაბუნებრივი და ამალღებული სტილით არის გადმოცემული. აქ, დეკლამაციის ზედმეტობა ჰქმნის ფსიქოლოგიურ სიყალბეს. ასე არ ლაპარაკობენ სრულწლოვანებს მიუღწეველი ყრმები. ხოლო რაც შეეხება ენას, მართალია იგი კარგად ენით წერს, ხშირად მხატვრული სისადავის ნიმუშებსაც იძლევა, მაგრამ ჯერ კიდევ არ არის დაწმენდილი ლექსიკური მასალა და საბოლოოდ არ არის გამართული წინადადების აგებულება. ხშირად გვხვდება ყოვლად გაუმართლებელი რუსიზმები („პალაჩი“. „კაპლო“ და სხვ.).

მაგრამ ყველა ამ ნაკლის მიუხედავად. გრ. რჩეულიშვილის სალიტერატურო მოღვაწეობა მაინც მნიშვნელოვანია იყო. მან შექმნა ფსიქოლოგიური მოთხრობის სახე და სასიყვარულო ელემენტის საგულისხმო ჩვენება. ამასთან, მისმა მოთხრობებმა მამხილებლის როლიც შეასრულეს. მართალია, გრიგ. რჩეულიშვილს ეს ტენდენცია არა ჰქონია, მაგრამ თვით მოთხრობის ხასიათი უნებურად იძლე-

¹ I. როცა ელიზბარი ალაზნის ვადის გაქცეული, ერთგულადის დახმარებით, მღევარი მას თოფს ესვრის;

II. ჭირითის დროს, ავლაბარში, ძველ თოფს ესვრიან;

III. ნახსენები აქვს „ორი ფრანგის თოფი გრძელ-ლულაიანები“.

ოდა საჩვენებელ, ზნეობრივ ვაკვეთილებს. ამ გარემოებას იმდროინდელმა კრიტიკამაც მიაქცია ყურადღება და გ. თუმანიშვილის პირით ამბობდა: „ჩვენი ეხლანდელი უკეთესი საზოგადოება, ვაძბობ მე, ბევრით უვარდება ზნეობით ჩვენს ძველ საზოგადოებას და მეტად შალვებს. შალვას წინ ის მოსჩანს საბრალო, ურწმუნო. უგზო-უკვლო თაობათ“¹...

ასე რომ, გრ. რჩეულიშვილმა უნებურად ეპოქის მოთხოვნილებასაც მიუზღო საჭირო ხარკი, შეგნებულად კი ქართული პროზის აღდგენას თვალსაჩინო სამსახური გაუწია, რითაც ქართული ლიტერატურის ისტორიაში, საკუთარი ადგილი დაიმკვიდრა.

¹ „დროება“, 1875 წ., №№ 101—102.

ლავრენტი არდაზიანი

(1815 — 1870)

ლავრენტი არდაზიანის შემოქმედებითი ქვეყანა გრიგოლ რჩეულიშვილის სამყაროს სრულ წინააღმდეგობას წარმოადგენს. აქ არ არის არც ისტორიის რომანტიული სიყვარული და არც სადღესასწაულო მორთულობა. ამის ნაცვლად, ლავრენტი არდაზიანის ნაწარმოებში, დოკუმენტალური სისწორით არის მოცემული სინამდვილე, მთელი თავისი რუხი ფერით, პროზაული საქმიანობით და ჭდანებით. აქ „რეალური პოლიტიკის“ პრინციპია წამოყენებული, როგორც სალიტერატურო შემოქმედების სათავე თუ საფუძველი. მართალია, ლავრენტი არდაზიანი აქ ნოვატორი არ არის, მას დანიელ ჰონჭაძე და გიორგი ერისთავი უძლოდნენ წინ, მაგრამ სამაგიეროდ მას აქვს სრულიად გარკვეული მიზნები და ახალი სოციალური კონიუნქტურის ნათელი წარმოდგენა.

მის „სოლომონ ისაკიჩ მეჭლანუაშვილში“ მოცემულია საწარმოო ინტრესებით გატაცება. ეს სრულიად ახალი მოტივია, რომელიც შემდეგში ჩვენი ლიტერატურის ყურადღების საგნად იქცევა და წარმოშობს ბელეტრისტთა მთელ წყებას. მაგრამ ასამაღლებელი ნიშანი საწარმოო ინტრესებზე კი არ ეშვება, არამედ იმ შრომაზე, რომელიც ლავრენტი არდაზიანმა მთავარ პრინციპად გამოაცხადა. დღეს, რასაკვირველია. ეს საკითხი აღარ არის ისეთი ახალი და ამაღლებელი, როგორც იგი ამ ნახევარი საუკუნის წინ იყო, მაგრამ ისტორიული პერსპექტივით თუ აღვიჭურვებით. დავინახავთ, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ამ „დაბალი“ კრთხვის მაღალი ტონით თქმას. ეს ჭერ კიდევ ის დრო იყო, როდესაც ჩვენი ცხოვრება ბატონყმურ ურთიერთობას წარმოადგენდა და ყმების მუქთი შრომით ცხოვრობდა ბატონების ოჯახი.

ეს ხანა — ბატონყმობის გადავარდნის წინა წლებია, როდესაც ჩვენი მოწინავე წოდება ბალტასარის ნაღიმობას ეწეოდა. და ვო-

რონცოვის მიერ მადაგასნილი, ყოველგვარ გზას ეძებდა ამ მადის დასაკმაყოფილებლად, შრომის გარდა. ეს უკანასკნელი საღსარი, რასაკვირველია, ათვალწუნებული იყო, და მის შესახებ ფიქრსაც არ იკადრებდა უზრუნველ ცხოვრებას ჩვეული სიბარიტი. „პრიკაზნი“ ვერ აღმოჩნდა ის უკვდავების წყარო, საიდანაც დაუშრეტლად იმდინარებდა ოქროს ნაკადი. და ასე. მახეში გაბმული ჩვენი თავადაზნაურობა, სოციალ-ეკონომიურ საძირკველგამოცლილი, თავისდა შეუძმჩნევლად ჩამოდიოდა იმ კვარცხლბეკიდან, რომელზეც ისტორიამ საუკუნეთა განმავლობაში აბატონა. მის ნაცვლად ახალი ელემენტები გამოდიან ცხოვრების მეთაურად და მაკრობეულად. ესენი არიან: წვრილი ქართველი მესაკუთრე, ერთი მხრივ, და, მეორე მხრივ, სომხის მსხვილი ბურჟუაზია. ამ ახალ მოვლენას უნდა გამოეფხიზლებინა ჩვენი ბუდეშობილი კეთილშობილები“, უნდა ხელი აეღებინებინა იმ წოდებრივ თავმოყვარეობაზე, რომელიც მათ უსაქმობის უფლებას აძლევდა.

და მამხილებლის როლი, ლავრენტი არდაზიანის სახით, ლიტერატურამ იკისრა. ლავრენტი არდაზიანი, ჩვენი აზრით, სავსებით ორიგინალური ავტორი არ იყო. ე. ი. მისი სალიტერატურო მოღვაწეობა და განსაკუთრებით „სოლომონ ისაკიჩ მეკლანუაშვილი“, რუსული ლიტერატურის გავლენით არის დაწერილი. ეს გავლენა ისე კი არ გვესმის, რომ იგი განსაზღვრულ ნიმუშებსა ბაძვდა, არამედ — ეპოქის ქროლვათა და გუნებაგანწყობილებისა თუ მსოფლმხედველობის სახით.

ბატონყმობის გაუქმების წინა წლების ლიტერატურამ რუსეთში, 40—50 წლებში, დიდი შინაგანი მობრუნება განიცადა, რაც ცხოვრების ცვლილებასთან იყო დაკავშირებული. ბატონყმობის ნაცვლად ბურჟუაზიული წყობილება იდგამდა ფეხს და ობლომოვის აპატიის, სიზარმაცისა თუ კვიეტიზმის ადგილს იჭერდა შტოლცის საქმიანობა, გრიუნდერობა, მოგების კულტი. შრომის პრინციპი რაღაც ღვთაებრივ დასაწყისად გამოცხადდა, რომელსაც უნდა მოეტანა ახალი მორალური ძალა რუსეთის განახლებისათვის.

დიახ, ლავრენტი არდაზიანის მოთხრობაში უკვე გარკვეულად იწყება რუსული ლიტერატურის გავლენის სფერო. ჩვენ უკვე გვესმის ის ხმები, რომელიც საკმაოდ ხმამაღლა ისმოდა რუსეთში ორმოციანი წლებიდან მოყოლებული. გოგოლის მურაზოვი, გონჩაროვის შტოლცა, ნეკრასოვის გმირი „მსოფლიოს სამი ქვეყნიდან“ და სხვ. აი, ის ტაპები, რომელნიც ლიტერატურის სამრეკლოდან უარყოფდნენ იდეალიზმს. თეორიას, და სხვა ასეთ „მაღალ მატერიებს“, მატერიალიზმისა და პრაქტიკის სახელით. ნეკრასოვის გმირი ასე

ლაპარაკობდა: „ყველა კი არ მდიდრდება მოტყუებით, არც არავინ გამდიდრებულა ხანგრძლივი, ჯიუტი და თავგადაღებული მუშაობის გარეშე. მაგრამ ჩვენ, ფაფუკ-ხელებიანი ხალხი ველოთ, რომ ფული თავისით მოვიდეს ჩვენთან, რომ ციდან ჩამოგვიცვივდეს... და მაშინ გვიხაროიან... თანაც ჩვენ დიდი ბატონკაცები ვართ; თუ ჩვენ არა ვმსახურობთ, ყოველ შემთხვევაში პროფესორის, ლიტერატურის, არტისტის ხელობა მაინც უნდა გვქონდეს... ხოლო ვაჭარი, მოიჯარადრე, მრეწველი... ამაზე ფიქრიც კი შეუტაცხოფაა. თითქოს მოქმედ ვაჭრად ყოფნა უფრო საპატიო და სასარგებლო არ იყოს; ვიდრე უსაქმო მოხეტიალობა“...

ლავრენტი არდაზიანმაც სწორედ ესასთქვა თავისი გმირის სოლომონ მეჯღანუაშვილის პირით, და ისე მარტივად, ისე მკაფიოდ, რომ თავის დროს დიდი შთაბეჭდილებაც მოახდინა, ხოლო ოცი წლის შემდეგ, როდესაც ჩვენ სინამდვილეს მეტი გარკვეულობა მიეცა და ეკონომიური ცხოვრების ფორმები განხორციელების სტადიაში გადადგა, სალიტერატურო კრიტიკამ, სტ. ჭრელაშვილის სახით, ლავრენტი არდაზიანის ეს მოთხრობა უძვირფასეს განძეულად აღიარა. ეს შეფასება ე. წ. ობიექტური თვალსაზრისით, რასაკვირველია, გადაჭარბებულია, მაგრამ ეპოქის ტენდენციის გასაგებად მაინც საგულისხმოა და მნიშვნელოვანიც. არჩილ ჭორჭაძე. „სოლომონ მეჯღანუაშვილის“ გამოქვეყნებას თვლის „ერთ საგულისხმომ მოვლენად“, „რომელსაც ჩვენი ლიტერატურის განვითარებაზე შესამჩნევი გავლენა ჰქონდა“¹. მისი აზრით, „ეს თხზულება ბევრი რამეთია საყურადღებო. არდაზიანმა აღნიშნა ახალი სოციალური კლასის გამოსვლა. ესენი არიან მოქალაქენი (мещане). მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში, მოქალაქენი ჯერ კიდევ არავითარ ძალას არ წარმოადგენდენ. ოცდაათიან წლებში გარემოება იცვლება. თავადაზნაურობა უკვე ღარიბდება და ნელის ნაბიჯით იზრდება ახალი ელემენტი— მოქალაქე. ეს მოქალაქე უმეტეს შემთხვევაში სომეხია, თუმცა იმ ხანაში ქართველ და სომეხ მოქალაქეთა შორის დიდი გარჩევა არ იყო. არდაზიანის გმირი თუმცა ქართველია (?), მაგრამ მისი ნამდვილი სახელი თბილისელი მოქალაქეა, რომელიც ძალიან ადვილად შეიძლება სომეხიც იყოს. ეს თხზულება ყურადსაღებია იმ მხრივ, რომ ახალ მოქმედ ტიპთა გამოხატვის გარდა იგი დაწერილია რეალისტურის ფორმით. იმ ხანაში აგრე რივად შემჩნეული არ იყო არდაზიანის მოთხრობა, მაგრამ

¹ არჩ. ჭორჭაძე. წიგნი V, (მასალები ქართულ ინტელიგენციის ისტორიისათვის), გვ. 49.

შემდეგ წლებში, სამოცდაათიანში და უფრო გვიან, მას მიაქცია ყურადღება კრიტიკამაც და მწერლებმაც“. „ყურადღება მიაქცია“ კი არა, არაჩვეულებრივი განდიდებით იხსენიებდნენ ამ პატარა მოთხრობას, რომელშიც დიდი პერსპექტივა იყო მოცემული.

„ჩვენს მწიგნობრობას ამაზე უძვირფასესი არა აბადია-რაო“, ასე სწერდა სტეფანე ჭრელაშვილი 1881 წელს¹. ჩვენი კრიტიკოსისათვის ეს მოთხრობა უმთავრესად ორი ღირსებით იყო „უძვირფასესი“:

1. რომ აქ რეალიზმის სრული დაცვით და მხატვრული ხელით არის ყველაფერი დაწერილი, და 2. რომ ეს მოთხრობა ჩვენია, საკუთარი, ჩვენზე მეტყველი და ჩვენთვის გზის მაჩვენებლად მოცემული. ეს კი ისეთი იშვიათობა იყო იმ დროისთვის, რომ ლავრენტი არდაზიანის მოთხრობა აუცილებლად დიდ რეზონანს გამოიწვევდა. აკი ხსენებული კრიტიკოსი აზნებულები კილოთი სწერს და უხარია, რომ ქართულმა ცხოვრებამ კპოვა თავისი გამომსახველი. „ასეთი წიგნი, გინდა ნაკლები ცოდნით იყოს დაწერილი, მაღლა სდგას ჩვენი მკითხველი საზოგადოების თვალში, ვიდრე მთელი უზარმაზარი გენია შექსპირის, ბაირონის, გეტესი და სხვ... იმიტომ რომ ჩვენი ცხოვრება არის აწერილი-ო“, და დაასკვნის: „რაც უნდა ცხარე ცრემლით აგვიწერონ ნემენცების ცხოვრება, რაც უნდა უბედურებასა ჰგარძნობდეს ფრიცი ანუ პიერი, მაინც ჩვენში არ დაიბადება ცხოველი ინტერესი მათდამი... „სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილი“ ათასჯერ მაღლა გვეყოლება დაყენებული, ვიდრე გამოჩენილი ლესსინგის გამოჩენილი დრამა-ო“. სტ. ჭრელაშვილი მართალი იყო. ქართული ლიტერატურის აღორძინებაზე მეოცნებეს, რასაკვირველია, ყოველი ახალი ასო, რომელიც შეემატებოდა მის ლიტერატურას, ძვირფასად ეჩვენებოდა. და ლავრენტი არდაზიანის მოთხრობა ხომ იმ დროისათვის მთელი განძეული იყო.

„სახელი ჩემი სოლომონ. გვარი — მეჯღანუაშვილი. რაც ქვეყანაში კაცად გამოველ, მეთაილებოდა ჩემი გვარი და ამიტომ ვცდილობდი გვარი როგორმე შემეცვალა; მაგრამ ვერ მოვახერხე. თუმცა სხვანი ადვილად ახერხებენ. ხან მინდოდა მიმეცა რუსული დაბოლოვება ესრეთ: მეჯღანუევ. მეჯღანუიჩ, მეჯღანუენსკი; მაგ-

¹ „იმედი“, 1881 წ., № 2.

რამ სიტყვა ჯღანი არ ამოვარდა; ხან მინდოდა გადამეთარგმნა რუსულად, მაგრამ ვერც მე გადავთარგმნე, ვერცა სხვამ. შემრჩა ისევ ეს გვარი. რა უთხრა ჩემ მამა-პაპასა!..“ ასე ორიგინალურად და თამამად დაიწყო თავისი მოთხრობა ჩვენმა ავტორმა. თითქოს ფრანგული რომანის მოხდენილობასა და დახვეწილობას ჰგონობთ ამ პირველ გვერდზე და ეს სტილი თითქმის დაურღვევლად გასდევს მოთხრობას ბოლომდე. აქ — წერის ახალი მანერაა, რაც ეპოქის მოთხოვნილებას შეადგენდა. ხოლო ეპოქაც ახალი იყო, არა მხოლოდ საქართველოსთვის, არამედ ევროპის მასშტაბითაც. ლავრენტი არდაზიანის თემა სრულიად ახალია. როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, მის ნაწარმოებში მოცემულია საწარმოო ინტერესებით გატაცება. აქ უკვე ეპოქის ნიშანია აღებული, რაც რუსეთის საშუალებით შემოიჭრა ჩვენს ქვეყანაში, ხოლო სათავე ევროპაში ჰქონდა.

მოგეხსენებათ, რომ ბურბონების რესტავრაციის და ივლისის მონარქიის ეპოქა აღნიშნულია ისტორიაში, როგორც ბურჟუაზიული საზოგადოების საისტორიო ველზე გამოსვლის პერიოდი. აქედან იწყება ერთგვარი ახალი ისტორია, რომლის მთავარი მამოძრავებელიც მრეწველობაა. კაპიტალი, განთავისუფლებული კონფისკაციისა და მონოპოლიის მუხრუჭებისაგან, ამოძრავდა და სამოქმედოდ გაიტაცა ცხოვრებას მოწყურებული საზოგადოება; ფული, ეს „ოქროს ვერძი“, იქცა ისეთ ძალად, რომელსაც ვეღარ შეეტოქებოდა თავადაზნაურობის გაცვეთილი უპირატესობა. სახელმწიფო კონსტიტუციებში შესწორებები შეაქვთ, ან ახლად სწერენ. რომ მდიდარს მიეცეს სათანადო ადგილი. ერთი სიტყვით, ადლმა ხმალი შესცვალა, ფულმა ღირსება და „კეთილშობილთა“ წოდებას ღირებულება შეერყა. ამიტომ იყო, რომ საფრანგეთის უდიდესმა მწერალმა ბალზაკმა ფული აქცია თავისი რომანების მთავარ გმირად. მის რომანებში, კაპიტალი, სულთა მპყრობელია და მის წინაშე ფერსა ჰკარგავს სალონების რომანტიული გზნება და გატაცება. ფინანსური არისტოკრატის უბანი სენტ-ონორე იქცევა კანონმდებლად ცხოვრების ყოველ სფეროში¹. ეს ახალი განწყობილება. როგორც ყოველივე ახალი, მალე ეფინება. მთელ ქვეყანას, რუსეთშიც პოულობს თავის მიმდევრებს და იქედან კი საქართველოშიც იჭრება, თუმც დაგვიანებით. ამ განწყობილების პირველი და საუკე-

¹ ამის შესახებ იხილეთ გეორგ ბრანდისის „საფრანგეთის ლიტერატურა“, და განსაკუთრებით ის ნაწილი, რომელსაც ეწოდება: „რომანტიული სკოლა საფრანგეთში“.

თესო გამოხატველი და ერთგვარი აპოლოგეტ-ც ჩვენი არის ლავრენტი არდაზიანი.

მან თავის მოთხრობაში გამოიყვანა ორი მთავარი გმირი: იდეალური თავადიშვილი ალექსანდრე რაინდაძე და მილიონის პატრონი მეჭლანუაშვილი. თითქოს აქ შორეული ნათესაობა მოჩანს გოგოლის იდეალურ თავადთან და მილიონერ მურაზოვთან „მკვდარი სულებიდან“, მაგრამ ამას არ აქვს მნიშვნელობა. საინტერესოა უფრო ის მოტივაცია და საერთოდ ია ფსიქოლოგიური ქვეყანა, რომელიც ლ. არდაზიანმა გადაგვიშალა ამ მოთხრობის საშუალებით.

„ისტორია მოვალეა მისცეს ადგილი თავის სტრიქონებში გამოჩინებულ პირსა, გინდ იყოს იგი მეჭლანუას ცოლი-ო“, ამბობს სოლომონი, და ეს განცხადება თვით ავტორისაა, რომელსაც უნდოდა თავისი კანდიდური თემის გამართლება. ჩვენი ლიტერატურა ჩვეული არ იყო, რომ თავის საგნად „იარმუქის“ ხალხი ექცია, და თუ არდაზიანმა გაბედა, ამისთვის სერიოზული საფუძველიც უნდა მოეცა. ეს სერიოზული საფუძველი იყო ის შინაგანი პროცესი, რომელიც ჩვენი იმდროინდელი ცხოვრების სიღრმეში სწარმოებდა, და სახელდობრ: ძველ სოციალურ ურთიერთობათა რღვევა, ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობის ჩასახვა და ის პერსპექტივა, რომელიც ისტორიული აუცილებლობის სახით იშლებოდა. ლავრენტი არდაზიანმა ეს მოვლენა შენიშნა და ახალი ეპოქის სადარაჯოზე დადგა. იმან სწორი ანალიზი მოუხდინა ჩვენს სინამდვილეს და აღნიშნა ის ორი ძირითადი მიზეზი, რომელიც ჩვენს ცხოვრებას აფერხებდა. ამის ჩვენება კი მან ოსტატურად შესძლო ორი იდეალური პირის დახატვით, რომელთაგან ერთი გაბატონებულ წრიდან გამოიყვანა, ე. ი. თავადიშვილი, მხოლოდ განათლებული, და, მეორე მხრივ, საზოგადოების ნაბოლარა, მეჭლანე ისაკას შვილი სოლომონი, რომელსაც არავითარი პრივილეგია არა ჰქონია, მაგრამ პირადი უნარით, ვაჭრობის ნიჭით, მან ისე მალლა აიწია, რომ პრივილეგიურ წოდებას აჯობა კიდევ.

ამით ავტორს უნდა ეჩვენებინა: თუ რა შეუძლია განათლებას ბატონყმობის პირობებში, რამდენ ჰუმანიურობას ჰბადებს და არბილებს ბატონის გულს; ალებ-მიცემობას, გარჯას კი, როგორ შეუძლია სულ უკანასკნელი ადამიანის კაცად ქცევა, რომელსაც „ბრწყინვალენიც“ კი პატივსა სცემენ და ანგარიშს უწევენ. ისე რომ ამ მოთხრობაში ლავრენტი არდაზიანმა სამი კარდინალური კითხვა წამოაყენა: 1. განათლება, 2. ბატონყმობის უარყოფა, რაც თავისთავად განათლების შედეგად მიაჩნია და 3. წარმოება, როგორც ახალი ცხოვრების ეკონომიური ფორმა. ამ კითხვათა გადაჭრა

დღის წესრიგში ჰქონდა დაყენებული იმდროინდელ მოწინავე ელემენტებსაც, რომელთა შორის ერთი პირველთაგანი ლავრენტი არდაზიანი იყო. ამ განწყობილებების შესახებ ცნობილი პუბლიცისტი სერგი მესხი 1869 წელს წერდა: „ვინ არ იცის, რა გვაწუხებდა და რის ნაკლებობას ვგრძნობდით ჩვენ ამ 10—15 წლის წინათ. როდესაც ცოტ-ცოტათი ჩვენშიაც გაჩნდნენ განათლებულები!.. ჩვენ გვეყვანდნენ შინაგანი მტრები, რომელნიც ათასჯერ უფრო მავნებელნი და დამზიანებელნი არიან, ვიდრე გარეშენი. ეს მტრები იყვნენ: ბატონყმობა და უმეცრება, რომლების წყალობით, ჩვენ თითქმის ისევ იმავე მდგომარეობაში გახლდით, როგორც ნეტარხსენებული რაინდობის დროსა. ჩვენ ბლომად გვყავდა მუშაკაცები, ბლომად გვქონდა მშვენიერი, ნოყიერი მიწები, მაგრამ ამ ორი სენის წყალობით. მაინც უხეიროდ, დიდს სიღარიბეში და ერთმანეთის უკმაყოფილონი ვცხოვრობდით... ჩვენი თვალუწვდენელი მინდვრები, ხელ-უხლებელი ტყეები და მდიდარი მდინარეები დაგდებულნი იყვნენ სრულიად უყურადღებოდ. არც შეძლება და არც ცოდნა არ გვაძლევდა ღონისძიებას, რომ ჩვენდა სასარგებლოდ მოგვეხმარა და გამოგვეყენებინა ცხოვრებაში ეს ბუნებისაგან მონიჭებული სიმდიდრენი“¹...

ამას ეხება ლავრენტი არდაზიანი თავის მოთხრობაში, და ვნახოთ ახლო, თუ როგორ ეხება.

სოლომონ ისაკიჩ მეჯღანუაშვილი, ამ მოთხრობის მთავარი გმირი, ჩვენებური კომერსანტის ცოცხალი სურათია. ასეთი ვაჭრები „ჰქმნიდნენ“ იმ ისტორიას, რომელიც მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში დაიწყო. იგი ჩარჩია, გაწუწუკებული და დაუნდობელი, იგი ფულის გიჟია, რომლისათვისაც თავის თავსაც კი ივიწყებს, რომ „გროშს გროში დაადოს“ და თანხა გააძლიეროს. ძუნწობს რელიგიური გატაცებით და ცოლშვილს შიმშილითა და შრომითა ჰკლავს იმ დროს, როცა თავის ქოჩში, ტახტქვეშ ორმოში, თითქმის მილიონი უმარხია. მან თავისი „კარიერა“ უკაპეიკოდ დაიწყო. ხან ვარიებსა ჰყიდდა, ხან რას და ხან რას. ხოლო შემოსავლის მთავარი წყარო გაიჩინა მის შემდეგ, რაც ფულის გასესხება დაიწყო სოფლებში. თითქმის მთელი ქართლი თავის ქსელში გაჰხვია, ეს არ იქმარა.

¹ ნაწერები სერგი მესხისა. ტ. I, გვ. 21.

კახეთშიც გადავიდა და ბოლოს მილიონის პატრონი შეიქმნა. თავისი მტერი, გასპარ სარქისბეგიშვილი, რომლის მიზეზითაც აუწიოკდა მას ოჯახი მამის სიკვდილის შემდეგ, დაუზოგველად დაღუპა და „თავი მოქალაქე და ვაჭარი“, რომელმაც სახელი „გაითქვა ქალაქში და საქართველოში ჭკუით, სიმდიდრით“ დაიყვანა იმ მდგომარეობამდე, რომ სამადლოდ გაუხადა საქმე, სულ ცარიელზე დასვა. სოლომონ ისაკიჩი, რასაკვირველია, მორალურად უარსაყოფი ტიპია, მაგრამ ჩვენი ავტორი მაინც სიმპატიებით და მზრუნველობით ეკიდება, რადგან მისგან მეტის მოთხოვნა შეუძლებლად მიაჩნია. ავტორს თავისი გმირი თითქოს უყვარს კიდევ, მაგრამ იმ ნამდვილი სახით კი არა, როგორც სოლომონი იყო, არამედ იმ ტენდენციით და შესაძლებლობით, რაც სოლომონში იფარებოდა. უკეთ: სოლომონში მას უყვარდა დაუზარებელი მუშაობა და პრაქტიკული ჭკუა. ხოლო სოლომონ ისაკიჩი მექლანუაშვილს ავტორი ბოლომდე არ ენდობა, რადგან სოლომონი უცხო ტომისაა, რომელიც თავის ბატონობას ავრცელებს არა იქ, სადაც უნდა, და ერთგვარი დაციწვითაც უცქერის ქართველ გლეხს, რომლის სარჩო-საბადებელსაც ეპატრონება. იგი ვარების გამყიდავ გლეხს მიმართავს: „ამასაც კი გეტყვი, ჭკუას წააგებ. ქართველი სხვა ვინ ყოფილა ჭკვიანი, რომ შენ იყოვო“. ხოლო სხვა ადგილას, იგივე სოლომონი ეუბნება რაინდაძეს: „ამას მოგახსენებთ, რომ ქართველები დაუღვევრები ხართ და არა ჰფიქრობთ ხეალისთვისაო“. ამით ლავრენტი არდაზიანს სურდა ქართველების გამოფხიზლება, ერთგვარი მეტოქეობის აღძვრა, რომ ჩვენებიც შეიარაღებულიყვნენ იმ იარაღით, რომელსაც ახალი ეპოქა მოითხოვდა. და ამ აზრს ძალიან მოხერხებულად ამბობს, ისე რომ ტენდენციის სიტლანქე არა ჩანს. „ვის არ გიყვართ მამა-პაპის ქოხი, თქვენი მშობელი ქოხი! ნუთუ სხვის სასახლეში უფრო თავისუფლად იქნებით, უფრო შევება, — ლხენა გექნებათ, ვინემც თქვენს მშობელს ქოხში! იქნება მრავალნი წინააღმდეგნი იყვნენ ჩემის აზრისა, მაგრამ მე კი არ მივყიდი სხვას ჩემს ქოხსა; შეძლებისამებრ გავაკეთებ, გავამშვენიერებ და ანდერძად დაუდებ ჩემს შვილის-შვილებსა, რომ ეს ქოხი არამც და არამც არ გაჰყიდონ-ო“. ეს „ქოხების“ გაყიდვა კი ეპიდემიასავით ჰქონდა იმ დროს მოდებული ჩვენს ქვეყანას და მევახშეებსა და ჩარჩებს ხელთ უვარდებოდათ ჩვენი მიწა-წყალი. ამ მდგომარეობიდან გამოსავალი გზა ერთადერთი იყო: ახალ ეკონომიურ ვითარებასთან შეგუება, შრომა და თაოსნობა ახალი მეთოდების მიხედვით. და განათლება, როგორც ყველა ამის მომტანი და მახარობელი. ამიტომ იყო, რომ მან ასეთი სიყვარულით დაგვიხატა ალექსანდრე

რაინდაძის პორტრეტი, როგორც ერთგვარად იდეალური გმირის მისაბამი სახე.

„მოხარული ვარ, რომ ევროპის განათლება გადმოვიდა საქართველოში“; ამბობს ალექსანდრე რაინდაძე. „რომ ყველა ელტვის განათლებას; ამასთან მოხარული ვარ, რომ ჩვენი ძველი დებულება და ჩვეულება, მაგალითებრ ქართველი ქალის ჩაცმა და დახურვა მცირედ ვისმე გადუგდიათ. ამ მცირედის გარდა, სხვანი ამტკიცებენ, რომ იმათ აქვსთ მამა-პაპის თვითმდგომარე ხასიათი, აქვსთ ამპარტავნება დაიცვან თავიანთი საკუთარი ჩაცმა-დახურვა, რომ ქვეყანამ ყოველთვის გვიყუროს და იცოდეს: „ერთხელ ჩვენც ვიყავით და კიდევაცა ვართ“. ეს მსჯელობა თვით ავტორისაა, ეს — მისი ოცნებაა, და ამიტომ არის, თავის გმირს ყოველთვის ისეთ მდგომარეობაში აყენებს, რომ ყოველთვის შუბლგანათებული და სიმართლით დამშვიდებული უცქერის ქვეყანას.

ალექსანდრე რაინდაძეს ევროპული განათლება აქვს მიღებული. მისი ცოდნა პრაქტიკული ხასიათისაა. რამაც დიდი ნაყოფი გამოიღო: მამის მიერ დაგირავებული მამულები დაიხსნა, ყველა ვალები გაისტუმრა, დაიწყო მშვიდობიანი და სასარგებლო ცხოვრება, შეერთო კარგი ქალი, დაბინავდა თავის სოფელში, ირგვლივ ჩუმი სილამაზით და მტკიცე სიყვარულით შემოვლებული. ეს არის ჩვენი ავტორისთვის რაღაც მიმზიდველი ცხოვრება, რომელსაც, მართალია, დიდი პერსპექტივა არ აქვს, არც ინტერესთა სიმრავლე, მაგრამ ერთ დიდ საქმეს კი ემსახურება: ჩვენი მიწის შენახვას, უცხო მეტოქისაგან თავის დაცვას და ეკონომიურ წინმსვლელობას, რაც იმდროინდელ ფიქრს იპყრობდა და სამოქმედო პროგრამად ცხადდებოდა.

სოლომონ ისაკიჩ მეჭლანუაშვილის და ალექსანდრე რაინდაძის დაპირისპირებით, ლავრენტი არდაზიანმა, სხვათა შორის, დაუპირისპირა განათლება და გაუნათლებლობა. მართალია, როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, ავტორი ორივე გმირს სიმპატიით გვაცნობს. მაგრამ არის რამდენიმე ხაზი, რომელიც მეტად საგულისხმოა. თავის ამბავის დასრულებასას, სოლომონი სევდიანად ამოიხრებს და უკანასკნელ აკორდად ასეთ მელანქოლიურ სიტყვებს ამბობს: „მართალია, ბოლომდინ ვიყავი სავსე, მდიდარი, პატივცემული. მხიარულად ვეჩვენებოდი ხალხს და მრავალნი დამნატროდნენ, მაგრამ იმ დღიდან. როდესაც დავიწყე დიდებით ცხოვრება, ჩუპა გულს ჰქენჯნიდა რაღაც განუსაზღვრელი ჰმუნვა და მე აღარ მესი-

ამოვინებოდა-რა ქვეყანაზე. ამ ჰუმანის მიზეზი იყო ჩემში; ჩემს გარეთ არ ყოფილა“. საგულისხმოა, თუ რა იყო ამ „განუსაზღვრელი ჰუმანის“ მიზეზი. რასაკვირველია, ის „ცოდებები“, რომლითაც მისი მდიდრული ცხოვრება იყო დამძიმებული. რაღა არ ჩაიდინა ამ საცოდავმა, რომ როგორმე ქვეყნად გამოსულიყო, მაგრამ მაინც ვერ დაკმაყოფილდა. ფაუსტურად კი არა, რადგან ასეთი დიდი სულის საღმობა მეჯღანუაშვილისათვის უცნობია და სასაცილოც, არამედ ისე, როგორც არიან ხოლმე კმაყოფილები პატარა ხალხი, როგორც თვით სოლომონ ისაკიჩია. ხომ მიაღწია სიმდიდრეს, ავლაბრის ქოხიდან სოლოლაკის სასახლეში ხომ გადმობარგდა. თეატრებშიც ხომ დაიწყო სიარული თავისი ოჯახით და ლოკიდან გადასცქეროდა პარტერში მჯდომარე ალექსანდრე რაინდაძეს, „დროკითაც“ ხომ დაბრძანდებოდა და დიდ სადილებსაც მართავდა, მაგრამ არა. საღდაც რაღაც ხვრელი იყო დარჩენილი, საიდანაც მის მდიდრულ სითბოს სიცივე ეჭრებოდა. ეს ნაკლი — უსწავლელობა იყო. სოლომონი ბუნებით ჰკვიანი კაცია. ის ადვილად ხვდება ქვეყნის ვითარებას და დაკვირვებულის თვალთ კარგად ამჩნევს იმ კომიკურ მდგომარეობას, რომელშიც ისა და მთელი მისი ოჯახი არის ჩაყენებული. მან კარგად დაინახა, რომ სიმდიდრე არა ყოფილა საკმარისი, რომ მის მოხმარებას ცოდნა ნდომია, და ამიტომაც არ გაუკვირდა, როდესაც ალექსანდრე რაინდაძემ ცოლად შეირთო ღარიბი, მაგრამ ნასწავლი ქალი და მის ქალს კი, დიდ მზითვიანს მაგრამ უცოდინარს, გზა აუქცია. ის კარგად ჰხედავს იმ სიბრყველს, რომელსაც იჩენენ იმისი ცოლი და ქალი ყველგან, თუნდ იმ საღამოს, თეატრში. როდესაც საუკეთესო მომღერალს წუნი დასდევს, რადგან მუსიკისა არა გაეგებოდათ რა. დიახ, სოლომონ ისაკიჩი ბევრ რასმეს ხედავს მის შემდეგ, რაც ფულმა ყველგან კარები გაუხსნა, და რწმუნდება რომ იგი მაინც უბედურად დარჩა. მან ნივთიერი ჭიანჭები მოიშორა, მაგრამ სულის ჭიანჭები ისევ შერჩა და ეს იყო იმ ჰუმანის მიზეზი, რომლის შესახებაც ამბობს: „ჩემში იყო. ჩემს გარეთ არ ყოფილა-ო“.

სულ სხვა არის რაინდაძის მდგომარეობა. მან ბევრი დაკარგა ნივთიერი მოსახვეჭელი, მაგრამ სამაგიეროდ კარგი განათლებით შეიარაღდა, რამაც მატერიალურადაც გაამაგრა და სულიერადაც დააკმაყოფილა. იგი დამშვიდებული და სინიღისით დაწყნარებული მიდის თავის გზაზე, იცის, რომ მამა-პაპის ცოდვებიც მოიშორა და მის მიერ გადადგმული ნაბიჯი კი ყოველთვის მართალია და პატიოსანი. მას არა აქვს ის, რითაც მდიდარია სოლომონი, მაგრამ იმით არის მდიდარი, რაც სოლომონს „განუსაზღვრელ ჰუმანებაში“

აგდებს. მაშასადამე. განათლება ყოფილა საზოგადოებრივი ურთიერთობის მომწესრიგებელი, პიროვნული კმაყოფილების მომტანი და ნივთიერი ცხოვრების ერთადერთი და მისაღები საფუძველი. ასე სწამდათ იმ დროს.

ლაერენტი არდაზიანის მოთხრობა საინტერესოა, აგრეთვე, როგორც მამხილებელი დოკუმენტი. მან ეს თავისი ამბავი გადაშალა ყოველდღიურა ყოფის ფონზე და რბილი ირონიით მწვავედ გაშოლტა ზოგიერთი „სიმბოლიური“ პირები. ეს — არდაზიანის მთავარ მხატვრულ ამოცანას არ შეადგენს. ეს — გზადაგზა ნაცხები ლაქები, მაგრამ ისე ოსტატურად, რომ გარემოს დასახატად მეტი ხაზები არც კი იყო საჭირო. მაგალითისთვის ავიღოთ თუნდ ის ადგილი, სადაც ადმინისტრაცია არის გაკენწლილი, შოლტ-გადაკრული. მარტო ის მეტი-სახელები კმარა, რომლითაც არიან მოხსენებულნი „საზოგადოებრივ მყუდროების“ წარმომადგენლები, რომ ნათლად წარმოვიდგინოთ, თუ ან თვით რანი იყვნენ, ანდა როგორი იყო საზოგადოების მათდამი განწყობილება: პრისტავი — „აქლემა“, „პერეოჩიკი“, — „ნემსი ყლაპია“, „დესეტნიკი“ — „ციპლონკა“ და მეორე „დესეტნიკი“ — „ქათამა“. ესენი იყვნენ, რომ აწესრიგებდნენ ჩვენს ცხოვრებას, ამათი ხელით სწარმოებდა ურთიერთობა ხალხსა და მთავრობას შორის. მაგრამ ჩვენს ავტორს უფრო ის „ურთიერთობა“ აინტერესებს, რომელიც ხალხსა და ამ წვრილ მოხელეებს შორის არის დამყარებული, სახელდობრ: მექრთამეობა. ეს იყო ძველი რუსეთის სახელმწიფოებრივი საფუძველი, და ჩვენშიც ეს იქნა შემოტანილი.

„გზაზე პერეოჩიკმა მიჩიია, რომ ქრთამით მეშველა ჩემის თავისთვის. მე დავარწმუნე, რომ მე ცალი ფულის პატრონი არ ვიყავი. პერეოჩიკმა მგონია შეატყობინა ამაზე პრისტავსა. მაშინ პრისტავი და იმისი კომანდა ისე გაიპარ-გამოიპარნენ, რომ მე ვერ გავიგე. დავრჩი რა მარტო, დავბრუნდი შინა-ო“, ასე მოგვითხრობს სოლომონ მეჯღანუაშვილი.

ასევე დაციწვისა და მხილების ქვეშა ჰყავს დაყენებული ტერტერ აკოფა. „რა წამს გათენდა, სახლის მოძღვარმა, ტერ-ტერ აკოფამ კარი შემოაღო. ჯერ მოიკითხა დედა-ჩემი, ნუგეში სცა და უქადაგა მოთმინება. მერე სთხოვა სასყიდელი რიგის გარდახდისათვის მამა-ჩემზედ-ო“. და ასწერს, თუ როგორ დახვეტა და წაი-

ლო გასამსჯელოს ანგარიშში სხვადასხვა საოჯახო ნივთები, დაგლე-
ჯილი ქეჩაც კი. ასეთი გაკვრითი ხაზები ბევრი აქვს ლავრენტი არ-
დაზიანს თავის მოთხრობაში, რაც უფრო მრავალწახნაგოვნად გვა-
ჩვენებს ამ პატარა კუნჭულს, რომელსაც იგი გვიხატავს. ასეთი დე-
ტალები, ზოგჯერ იუმორისტული ჩანართებით, აცოცხლებენ მო-
თხრობას და აძლევენ იმ „მერხეობას“ რომლის შესახებაც თვით
ჩვენი ავტორი სწერდა 1857 წ. „ცისკარში“, როდესაც ქართული
პროზის წინმსვლელობის გზებზე ეძებდა. ამ გზას მიაგნო კიდეც,
და თუ თემის მხრივ მან ახალი ნაბიჯი გადადგა, ასეთივე სიახლე
გამოიჩინა ფორმის მხრივ და კიდეც ერთი ძვრა მოახდინა ჩვენი
პროზის შესამსუბუქებლად. მან განაგრძო ის გზა, რომელიც გიორ-
გი ერისთავმა დაიწყო და თავის მხრივ იქცა შემდგომ დასაწყისად,
საიდანაც სათავეს იღებენ უფრო გვიანი პერიოდის მწერლები, რო-
მელთ შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი.

ბარბარე ჯორჯაძე

(1838 — 1895)

ბარბარე ჯორჯაძის პორტრეტი მეტად მკრთალად მოსჩანს მეცხრამეტე საუკუნის პოეტთა გალერეიაში, და რაც მოსჩანს, ისიც ილია ჭავჭავაძის პოლემიკის წყალობით. ხოლო ეს გამოჩენაც უარყოფითი ხასიათისა არის, რადგან ილია ჭავჭავაძის სატირულმა ენამ ჩვენი პოეტი ქალი თითქოს კუერიოზულ მდგომარეობაში ჩააყენა. მაგრამ ისტორიისათვის უნდა მოხდეს ნიადაგის ერთგვარი გაწმენდა, რომ ესა თუ ის მოვლენა არ დაჩრდილოს რაიმე შემთხვევითმა გარემოებამ. და აქაც დროებით უნდა დავიწყებულ იქნას ის უთანასწორო კამათი, რომელმაც ჩვენი პოეტი ქალი ისტორიის კუთხეს ამოათარა.

მართალია, დღეს ბარბარე ჯორჯაძე, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სამართლიანად არის დავიწყებული, რადგან თვით ავტორმა უფრო დიდხანს იცოცხლა, ვიდრე მისმა შემოქმედებამ, მაგრამ ეს კიდევ არ გვაძლევს იმის უფლებას, რომ მისი დამსახურება ქართული ლიტერატურის წინაშე სამუდამოდ იყოს უყურადღებოდ დატოვებული. თუნდ მართო ის ფაქტი, რომ „ძველთაგან“ ილია ჭავჭავაძეს ყველაზე დიდი ბრძოლა ბარბარე ჯორჯაძემ გაუწია, უკვე აძლევს მას ადგილის დაჭერის უფლებას ჩვენი ლიტერატურის ისტორიის ფურცლებზე. მაგრამ მისი დამსახურება მხოლოდ ეს ხომ არ არის. იგი თავის დროზე საკმაოდ გავლენიანი პოეტი იყო. მის ყოველ სიტყვას საგანგებოდ ყურს უგდებდა ჩვენი ლიტერატურის მოყვარული საზოგადოება, და გვგონია, რომ მე-19 ს. ბევრ პოეტს არა ჰქონებია ისეთი თანაგრძნობით გამოხმაურება, როგორც ამ ჩვენს „ათეალწუნებულ“ მანდილოსან პოეტს. მაგალითად, ვინმე ეფემია ანდრონიკაშვილისა, „ცისკრის“ ფურცლებზე. „ექსპრომტი“ მიმართავს:

...ბადრო მზეო, ბრწყინვალეობ მარადა...

ათრობს სხვათაც თვალთა შენთა ისარნი,
რაგინდ მჭერტნი იყენენ შენზედ მსისხარნი,

ეც პოეტსა ნება ლექსობისანი,
ვის ელვა ჰქლავს შავის თვალებისანი...¹.

ასევე პოეტური ხოტბით მიმართავს ქუთაისიდან გიორგი თუ-
მანიშვილი:

„უცხო სკამითა განგვინათე მარტის ცისკარი,
თვალთ ეუუენასა ქება უძღვენ სწორ შესადარი,
ფეხთ დაუფინე ასპინოზი და აცედარი...“

პოი მნათობო კახთა შორის და მდღერთა სქესო,
სწორ-უპოვარო, უცხო მთქმელო და უტურფესო,
ძვირფასო უნჯო, მშვენიერო და უალრესო,
ოქროდ მოიმკის, რაც ცისკარში კალმით დასთესო!..

პოეტაც დიღო! არ დაგეშრება სიტყვათა წყარო...²

არანაკლები აღფრთოვანებით მიმართავს ჩვენს პოეტ-მანდი-
ლოსანს გიორგი ანდრონიკაშვილიც:

„ივერიელთ ქალთა შორის აღმოჩნდი მწერლად,
რომლით ღირსი ხარ ტკბილსა სიმზედ გვეყვანდე სამღერლად“...

უწოდებს მას „ქართველთ ენისთვის და „ცისკარისა“ დამამშვე-
ნებელს“ და სხვ.

კიდევ ბევრმა სცადა მისი შექება, და თვით ჩვენმა დიდმა პო-
ეტმა აკაკი წერეთელმაც კი, რაც გვაფიქრებინებს, რომ თავის დროს
ბარბარე ჯორჯაძე მნიშვნელოვანი ფიგურა უნდა ყოფილიყო ჩვენს
სალიტერატურო ქვეყანაში. ამ გამოჩენაში ალბათ მის ქალობასაც
ექნებოდა წილი, რადგან ეს ერთგვარი იშვიათობა იყო. მაგრამ მი-
ზეზთა რკვევა ამჟამად ჩვენ იმდენად არ გვაინტერესებს. ჩვენთვის
უფრო სასურველია ამ ქალის პოეტური თუ ლიტერატურული სახის
აღდგენა.

ბარბარე ჯორჯაძე იყო პოეტ რაფიელ ერისთავის და. მან სა-
ლიტერატურო მოღვაწეობა დაიწყო 1858 წლიდან, „ცისკარის“ ფურ-
ცლებზე. იგი იყო ძველი სალიტერატურო ტრადიციების ერთგული
მიმდევარი და ე. წ. „ძველი“ მიმართულების ტიპური წარმომად-
გენელი. მართალია, შემდეგში მან გეზი იცვალა და სხვა უნარითა

¹ „ცისკარი“, 1861 წ., № 3.

² იგივე, № 5.

და სტილით სცადა წერა. მაგრამ მაინც იგი დარჩა ძველი თაობის თითქმის უკანასკნელ წარმომადგენლად.

ბარბარე ჯორჯაძე აღზრდილი იყო ანტონ კათალიკოსის „კატ-ლორიებზე“, კარგად იცოდა ძველი მწერლობა, მაგრამ ახალს სრულიად ჩამორჩენილი იყო. ამან გამოიწვია ილია ჭავჭავაძის წინააღმდეგ ის გალაშქრება, რომელმაც ჩვენი მწერალი ქალი სასტიკად დაამარცხა. „ლიტერატურა უნდა შეიცავდეს პატიოსნურს და დარბაისლურს ენას და არა უშვერობას-ო“, რომ დაიძახა ილია ჭავჭავაძისადმი საპასუხო წერილში, ეს იყო სიტყვის ბანზე აგდება. რადგან საკითხი ამ კუთხით არ იდგა. ხოლო იქ, სადაც მწერალი ეხება საკითხის უფრო პირდაპირ მხარეს, იგი ყოვლად სუსტი არგუმენტებით არის შეიარაღებული. მას დაცივნის კილოც ველარ შველის. „ჩვენ როგორც შევიტყუეთ, ილია ჭავჭავაძე, ბატონებო, გაზრდილი გახლავთ უნივერსიტეტში, სადაც ასწავლიან მრავალ საგნებს. და, რასაკვირველია, სწავლას მიიღებდა, მაგრამ აი საკვირველი! უპირველესი საგანი არ შეუძენია და ლიტერატორობს კი! თუ ნებას მოგვცემს, მოვახსენებთ, თუმცა კი მაღალ სასწავლებელში არა ვყოფილვართ, და არათუ მაღალ სასწავლებელში, შინიდანაც გარეთ არ გავსულვართ, რომ ყოვლის მწერლისათვის საჭიროა და აუცილებელი იცოდეს თეორეტიკა ანუ ჰსწავლა ხელოვნებითის სიტყვიერებისა. ეს რომ ყურადღებით წაეკითხა“, და სხვ... როგორც ვხედავთ. „თეორეტიკის“ გარდა ამ სიტყვებში არაფერი ჩანს, და მხოლოდ მოძველებული „თეორეტიკით“ შორს წასვლა შეუძლებელი იყო. „ვისთხოვთ შეასმინოს ჩემს გაუნათლებელ გონებას, მაგ განათლებულმა პატივცემულმა სტუდენტმა, რა მნიშვნელობა აქვს ამ ლექსებს: ესტეტიკური, სენტიმენტალური, დრამატიზმი და სხვანი. ხომ იცის, რომ ჩვენ, ცისკრის მკითხველები, უფრო მეტნი ეგულვებიან სოფლებში, სადაც ესტეტიკური იქნებ საჭმელადაც მივიღოთ-ო“. ესეც ირონიაა, მაგრამ ვერც ამ საშუალებით შეძლო ჩვენმა ავტორმა დიდი მოწინააღმდეგის დაბნევა. პირიქით, ილია ჭავჭავაძემ უფრო მწველი ირონიით მოსპო ბარბარე ჯორჯაძის მეამიტი თავმომწონეობა:

„მწერალი ქალი მთხოვს „შევასმინო მის გაუნათლებელ გონებას განათლებულმა სტუდენტმა“, რა მნიშვნელობა აქვს სიტყვებს: ესტეტიკური, სენტიმენტალური, დრამატიზმი და სხვანი. ეს სიტყვები საჭმელათ მიუღია ამ მწერალ ქალსა. მე აქ არა მეთქმის-რა იმის გარდა, რომ ეგ სიტყვები სუსტ არსებობისთვის ძალიან ძნელი მოსანელებელია-ო...“ ხოლო იქ, სადაც ილია ჭავჭავაძე ამ ოხუნჯობის გარდა იძლეოდა ღრმა აზროვნებას, ჩვენი მწერალი-მანდილოანი ვე-

ლარას ახერხებდა, რადგან თქმას ცოდნა უნდოდა, მას კი ეს არ გააჩნდა. მაგრამ მიუხედავად იმ შეუღარებელ უპირატესობისა, რომელიც ჰქონდა ილია ჭავჭავაძეს, ბარბარე ჯორჯაძე მაინც მნიშვნელოვან პიროვნებად მოჩანს, თუნდ მხოლოდ იმიტომ, რომ ძველთაგან ყველაზე გაბედულად იგი იბრძოდა, და იბრძოდა ისეთი გოლიათის წინააღმდეგ, როგორც ილია ჭავჭავაძე იყო.

რა უყოთ რომ დამარცხდა. დიდ მოწინააღმდეგესთან დამარცხება სანახევრო გამარჯვებას უდრის.

ბარბარე ჯორჯაძის სალიტერატურო მოღვაწეობა შეიცავს: პოეზიას, პროზას, დრამატურგიას და ნაწილობრივ სალიტერატურო კრიტიკას. ოდენობის მხრივ მისი შემოქმედება დიდი არ ყოფილა, ღირსების მხრივ კი, ასე ვსთქვათ, — მეორე ხარისხოვანი შემოქმედის ნაყოფი.

მისი დრამატიული ნაწარმოებიდან უნდა აღინიშნოს სამ მოქმედებიანი დრამა „შური“ რომელიც, უნდა ითქვას, კარგად არის შესრულებული. აქ ახალი ეპოქის სუნთქვა არის ნაჩვენები, მთელი თავისი ზერელობით, უქყო წამბაძველობით და ფულის გაბატონებით. ამ ფონზე არის გადაშლილი სოფიოსა და ლევანის სიყვარული, რომელთაც ხელს უტარავს სოფიოსთან შეზრდილი სიდონია, რომელსაც ლევანი უყვარს. თვით დრამის არსებითი მხარე ჩვეულებრივი და პრიმიტიულია, მაგრამ ნაწარმოები გაცოცხლებულია ჩანართი ადგილებით, რომელნიც ეპოქის გასაგებად მეტად მნიშვნელოვან მომენტებს შეიცავენ. ზოგიერთი ტიპები კარგად არიან დახატული. მაგალითად, სტეფანე ფერშალი, ქართული კაბის მაგიერ „სერთუქს“ რომ იცვამს, და ამის გამო ამპარტავნდება, გლეხებთან სიარულს აღარ აპირებს, იმათ გაჭვარტლულ სახლში ტანისამოსი გამიფუჭდებაო.

ფინანსიური „არისტოკრატის“ ჩანასახიც კარგად არის ნაჩვენები. მოხდენილი ირონიით: „პეტრუხას ცოლს ჩადრის მაგივრად წამოუსხამს ოც-თუმნიანი სალოფი, დაჯღანული ქოშების მაგივრათ — ზუთ მანეთიანი პოლუსაპოშეები“...

ხოლო უაზრო და უცოდინარი მიმბაძველობა, „თვლების კქუა“, კარგად არის გადმოცემული თუნდ იმ სიტყვებით, რომელსაც სტეფანე ფერშალი ეუბნება ვახტანგს: „ახ, ნეტავი მეწვიოთ თორემ,

ჩემი თავი მოგიკვდეთ, თუ პავარი არ მოვიყვანო და მთელი ძროხა არ მოუტანო, უნდოდეს ჟინე გააკეთოს, უნდოდეს ბლომანჯე და უნდოდეს მაროჟა, თუნდა ის ერთი ძროხა სულ მოახმაროს, არას ვინალვლიო“. ჟელე, ბლომანჯე და ნაყინი მას ჰგონია, რომ ძროხის ხორცისაგან კეთდება და ამ თავისი „განათლებით“ თავიც მოაქვს.

ბატონყმობის შესახებაც არის ლაპარაკი, და მთელი იმედი განათლებაზე არის დამყარებული, რომლის გარეშეც ვერავითარი განთავისუფლება ვერ უშველის გლახსაო¹, ხოლო არსებითად ავტორი ამ ინსტიტუტის წინააღმდეგ არის განწყობილი.

რაც შეეხება მის პროზაულ ნაწარმოებებს („ალავერდობა“, „თაზი“ და სხვ.) საინტერესოა არიან თავისი მდიდარი ეთნოგრაფიული მასალები და გაღმოცემის სიცოცხლით.

ბარბარე ჯორჯაძის პოეზია ქალური მელანქოლიით არის მოცული. განცდების სიწრფელე ახასიათებს ყოველ მის ლექსს, და ეს არის, რომ გვიზიდავს წასაკითხად, თორემ მისი ლექსების ფორმა მძიმეა და მოუქნელი. მისი ქვეყანა ჩვეულებრივ სევდიანად გამოიყურება, იქ სიხარული რაღაც ნაძალადევია, სიმღერა ტკივილებით სავსე და სული ბუნებრივი რომანტიულობის ბრძმედში გამოვლილი. ამ მხრივ საინტერესოა ლექსი „ა...წ...ს“, (ე. ი. აკაკი წერეთელს) რომელიც, თუ შეიძლება ითქვას, მისი განცდების შესაყრებს წარმოადგენს, ანდა მისი შინაგანი ქვეყნის გასაღებს:

„პოეტო! ჰსცანი ამ ჩემს გულზედა
კუბოს კარამდე ტანჯვა სწერია,
და ემატება წყლული წყლულზედა
მისთვის ხვედრს შეება არ უმღერია.

მივიღტვი ხოლმე ადგილს უდაბურს,
სადაც ას-წლოვანთ ხეთ დაუჩრდილავს
და სალს კლდეებსა, ქარიშხალთ სადგურს
მცირე რამ ველი შემოუზღუდავს...
ანუ ძველ პალატთ ჩამონგრეულთა,

---

¹ ეს პაესა დაბეჭდილია 1863 წ. „ცისკარში“, ე. ი. ერთი წლით ადრე ბატონყმობის გადაუარდნამდე.

რომელნიც ფიქრზე ფიქრს მომიმატებს,
და სასაფლაოს წინაპართ ჩემთა
აჩრდის ცხოვლად რომ წამომიყენებს...“

პოეტი რაღაც სულიერი ტკივილებით არის შეპყრობილი, რა-
საც საზოგადოებრივი სევდის ხასიათი აქვს, თუმც ინდივიდუალუ-
რი ლირიზმით არის გადმოცემული. ამ თავის ტანჯვას თავის ძმას,
რაფიელ ერისთავსაც, უზიარებს. ლექსის სათაურია: „ძმაო რა-
ფიელ!“

„ხედავ ცვლას ტაროსთ და დროებათ ვით საპყრობილეს,
დამფლეს, დამაბეს, მძიმეს ჯაჭვით შემაბორკილეს,
ნათელი გული, მხიარული შემიორგულეს.
რად მივემსგავსე უცნობოსა, ოცნებაში მყოფს?...“

და პოეტს სინამდვილე რომ ვერას აამებს, ზმანებებს-ლა მიმარ-
თავს. მაგრამ ვერც ეს საშუალება ჰქურონავს მის მწუხარებას.

„ვისიზმრობ და რასა? განა ფხიზლად ვნახავთ საწადელს?“ და
ამ საწადელის აუსრულებლობა არის, რომ მიატოვებინებს ხშირად
ადამიანთა ქვეყანას და სულის დასამშვიდებლად ბუნების კალთას
მიმართავს:

„დამკოდველ სევდას მოვეცვი ხშირსა,
რით ვიშორებდი მე ამა კირსა,
მივმართე მაშინ ინწოპის პირსა
ეგებ მის ტალდა მეპყუროს გულსა...“

პოეტს ბუნებაში ყველაზე მეტად მდინარე იზიდავს, და განსა-
კუთრებით არაგვი, რომელსაც უმღერის, ვით ქალი თავის რაინდ-
სა და საყვარელს:

„ყვირის და მორბის არაგვი მკვირცხლად,
აპობს და არღვევს კლდეებსა ფიცხლად,
განკვეთს დიდ ზეირთთა ვითა ისარი,
არაგვი, ჩემი ლომი, ის არი!
ზღუდენი სალთა მალალ ქარაფნი,
მას შემორტყმიან როგორც დარაჭნი.
ვით საპყრობილეს შეუშწყვედევით,
გარნა არაგვი ვერ უძლევით,
და იგი ისევ ამაყად არი...“

ბარბარე ჯორჯაძე სილამაზის კარგი განმცდელია, და იქ, სადაც
იგი მშვენიერად აღწერს, თითქოს ენერგიაც ემატება, და გამოსახვის
საშუალებებიც უმახვილდებიან. თუ იგი დაინახავს „სახეს უზადოს“,
„თვალ-ყუყუნასა“, „აყრილსა წარბსა, კულულ თმასა გადმოფენილ-
სა“, იგი ექსტაზში მოდის და ქებას ეუბნება მთელის არსებით:

„ტანი სიწველით არალხა-სპინოზას დარი,
ნორჩ აყუაყუებით, სურნელებით ვით აცეღარი,
ვარსკვლავი ცისა, გამოკრთომით შვიდ ცთომილთ დარი,
რას მიგამსგავო ყოვლის მჭობო, რაც ქვეყნად არი?...“

* * *

მოქალაქეობრივი მოტივებიც შეჭრალია მის პოეზიაში და, განსაკუთრებით გლახთა საკითხი, რომელიც მისმა ძმამ, რაფიელ ერისთავმა, თავისი პოეზიის მთავარ საგნად აქცია. შეიძლება ეს ძმის გავლენა იყოს, შეიძლება კი არა, ეს ასეც არის, რადგან თვით სათაურებიც კი რაფიელ ერისთავის ლექსებს მოგვაგონებენ. მაგალითად „თედორეს საჩივარი“.

„დავიბადე, სიღარიბე თან დამყვა-ო“, კვენესის თედორე და ოცნებობს სწავლაზე, რომელიც ქვეყანაში კაცად გამოიყვანს. მაგრამ ეს მისი ნატვრაც პრიმიტიულია და ზერელე: „ყისინის ჩოხას ჯაგში გადუძახებდი, მანქეტებით და ფრაკით გამოვიპრანჭებოდიო“. ეს არ არის გლახის ბუნებრივი ნატვრა, არც გამოთქმია მისი, მაგრამ რომ გლახს მოუბრუნდა პოეტი და სცადა მისი ფიქრების გაგება, თავისებურად მაინც, ესეც მნიშვნელოვანია.

„ამისათვის სულ ყველას მე დაუგდებ ანდერძათ,
ისწავლონ, დახელოდნენ, ხალხი მიაჩნდეთ თვის ძმათ,
ერთ-პირობა, ერთობა შეგვედგმება ჩვენ ბოძათ,
და მტრები მორეულნი, ვერ გაგვხდიან თვის კერძათ...“

ბარბარე ჯორჯაძე დაჩაგრული მოძმის ქომაგად გამოდის და ამას ასწავლის თავის შვილებსაც იმ საოჯახო ხასიათის ლექსებში, რომელნიც მის არქივში ბლომათ მოიპოვებიან.

„დღეს შემისრულდი სწორედ რვა წლიაა
ხვალ გვზაენი შვილო სასწავლებელში,
გვედრები რომ რჩევა მშობლისა,
ღრმად ჩაინერგო პატარა გულში,
უყვედურ ძუძუს, უზრუნულად საზრდოს
შენ რომ აქამდი შეექცეოდი-ო...“

ეს პერიოდი გათავდა, ამას იქით იწყება სულ სხვა ცხოვრება: და აღთქმას აძლევს, რომლის ერთ მთავარ მცნებათაგანი არის დაჩაგრული მოძმის შველა და სამსახური.

„როცა გაიცნობ ქვეყანას შენა
მოდმეთ ნაღველსა წინ შეეყრები-ო“.

და ამ ნაღველის მოსასპობად თავის განწირვასაც კი ავალებს.

როგორც ამ ამონაწერებიდანა ჩანს, ჩვენი პოეტი ქალი დიდი ნიჭის პატრონი არ ყოფილა. უკეთ: შეიძლება დიდი ნიჭი ჰქონდა კიდეც, მაგრამ თავის შემოქმედებაში იგი ვერ გვიჩვენა და ბოლომდე დარჩა ერთ მორიგ და ნაკლებ ხარისხოვან მწერლად. მის გვერდით მოღვაწეობდნენ უფრო მეტი პოტენციის ხალხი, მაგრამ მათ შესახებ თუ არას ვამბობთ, და ბარბარე ჯორჯაძე კი გამოვყავით, მხოლოდ იმიტომ, რომ თავის დროზე ამ უკანასკნელმა საზოგადოების დიდი ყურადღება მიიქცია, თუნდ როგორც მანდილოსანმა მწერალმა, მხურვალე მონაწილეობა მიიღო იმ ლიტერატურულ ბრძოლაში, რომელიც სამოციან წლებში ილია ჭავჭავაძემ გაუმართა „ძველებს“ და მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ძველისა და ახლის ჯვარედინ გზაზე. დღეს ბარბარე ჯორჯაძე, როგორც პოეტი, მკვდარია, მაგრამ ისტორიისათვის კი იგი ერთი პუნქტთაგანია, რომელსაც მკვლევარი გზას ვერ აუქცევს.

სამოციანი წლები — როგორც ახალი პერიოდის დასაწყისი ქართულ ლიტერატურაში

„თერგდალეულები“ და სალიტერატურო კრიტიკის აღორძინება

მე-19 საუკუნის მანძილზე ქართულ ლიტერატურასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სამოციანი წლები უდიდესი მნიშვნელობის პერიოდს წარმოადგენს. ეს ხანა რაღაც აღორძინების პერიოდს გვაგონებს. რასაკვირველია, ამით იმას არ ვამბობთ, რომ წინა წლებში არ იყო ამ აღორძინების ელემენტები. პირიქით, იყო და საკმაოდ მნიშვნელოვანიც. მაგრამ სამოციან წლებში ქართული აზროვნება წელში გაიმართა, და არაჩვეულებრივი გადანაფრენით წინ წასწია ჩვენი ცხოვრება. თითქოს ჰაერიც რაღაც მათრობელათი იყო გაყლენთილი და „სისხლს უთამაშებდა“ ყველას, იმდენად მასიური ხასიათი მიიღო ამ ახალმა მოძრაობამ, რომლის შთამაგონებელიც ე. წ. „თერგდალეულები“ იყვნენ.

როდესაც აკვირდები ამ ჩვენს „თერგდალეულებს“, თითქოს ხედავ, რომ ეს ხალხი რაღაც მოწამეობრივი სახით გამოიციკირებია. შეიძლება ეს ჩვენება სუბიექტურობით იყოს შენელებული, მაგრამ თუ ამ სუბიექტურობის მოშორებას შევეცდებით, და იმ ეპოქის ანალიზს დავიწყებთ, მაინც დარჩება ეს მოწამეობრივი შარავანდედი, როგორც ობიექტური მდგომარეობის ბეჭედი. მართალია, ეს მსხვერპლად შეწირვა ნებაყოფლობითი იყო, ეს მათი მსოფლმხედველობიდან გამომდინარეობდა, მაგრამ ეს მაინც არ უარყოფს პიროვნული მდგომარეობის სიმძაფრეს. მათი გარემო მეტად უფერული იყო. საზოგადოებრივი და ინდივიდუალური სიცოცხლე მოშვებული, და სამოქმედო ასპარეზი მეტ წილად უხმო სივრცეს წარმოადგენდა. „აბა სად არის ქართველი და საქართველო-ო“, რომ დაიძახა ილია ჭავჭავაძემ, ეს იყო ყველაზე მწარე ნათქვამი, რომელიც კი სმენია მეცხრამეტე საუკუნეს. და ეს ნათქვამი გამოწვეული იყო იმ სინამდვილით. რომელსაც მთელი თავისი ახალგაზრდული

აღტკინებით „მესამოციანები“ უარყოფდნენ და ჰგმობდნენ. ისინი სიძულელითაც იყვნენ ავსილნი, და სამართლიანადაც. დამდაბლებული ცხოვრება, ნაცარქექიული სურვილები და იდეური ქონდრისკაცობა. ამაზე მეტ განწყობილებას ვერ გამოიწვევდით იმ ხალხში. რომელსაც სულ სხვაგვარი იდეური გატაცება ჰქონდა. ამ გატაცების ფსიქოლოგიური და მორალური მოტივები რთული იყო, რასაც ემატებოდა მოქმედების პრაქტიკული პროგრამა. ასეთ პირობებში კი, პიროვნული საკითხი უკან უნდა დამდგარიყო და საზოგადოებრივი საქმიანობა გამოცხადებულყო უწმინდეს აღთქმად. ეს მოთხოვდა „მესამოციანებისაგან“ დაჭიმულ ნერვიულობას, თავდადებულ საქმიანობას, ყველა გზაზე დგომას, ყველაფრის ტვირთვას, რაც უეცველად გამოიწვევდა პიროვნების ერთგვარ დაწვრილმანებას, მთავარი გზიდან აცდენას. მეტად დიდი იდეურ-მორალური ძალა იყო საჭირო, უდიდესი ამტანობა, რომ ასეთ პირობებში ადამიანს შეენახა თავისი პიროვნული ღირსება, შედარებით მაინც. და მესამოციე წლების მოღვაწეთა სიდიდეც იმაში გამოიხატება, რომ მათ მართალია დიდი მსხვერპლის გაღება დასჭირდათ, მაგრამ საკუთარი ინდივიდუალობის თავისებურება მაინც შეინახეს, თუმც უკეთეს პირობებში მათი შემოქმედებით ნიჭი უფრო მაღალ ფორმებში გამოცხადდებოდა. ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე, აკაკი წერეთელი და სხვ. ისინი იმ დროს ცხოვრობდნენ, როდესაც აქტივობაც, ემოციათა სიმდიდრეც, ნებისყოფაც, ჰკუაც და ყველაფერი უნდა მიტანილიყო საზოგადოების აღდგენის მსხვერპლად, და ამაში ვხედავ იმ შარაჯანდღეს, რომელიც თავს ავლიათ ჩვენს „თერგდალეულებს“. მაგონდება ვიქტორ ჰიუგოს გმირი (Miserables), კონვენტის ძველი წევრი. მონსენიორს რომ მიმართავს: --- „მართალია, მე ჩამოვგლიჯე კრეტსაბმელი საკურთხევლისა, რომ ჩემი სამშობლოს ჭრილობები შემეხვია-ო“. ჩვენმა „მესამოციანებმა“ საკუთარი მეობის საკურთხეველს ყველაფერი შემოუძარცვეს, რადგან აღთქმა ჰქონდათ. თავის ქვეყნის ჭრილობა შეეხვიათ.

„თერგდალეულებმა“ პეტერბურგიდან ჩამოიტანეს ახალი, რადიკალური იდეები და მოისურვეს ჩვენი ცხოვრებისა და ლიტერატურის გარდაქმნა ამ იდეების მიხედვით: ისინი ახალგაზრდები იყვნენ, მათში დიდი იყო აღფრთოვანება და გატაცება. ტყუილად ხომ არ გაიკრნენ შორეულ ქალაქისაკენ, რასაც თვენახევარი „ტროიკით“ ნგზავრობა სჭირდებოდა. ჩანს რომ მათში დიდი იყო სწავლისა და მოქმედების წყურვილი. და ახლა, დაბრუნებულებს ვინ დაიოკებდა. ეს ჩვენი „თერგდალეულები“ შეთქმულებსავით გრძნობდნენ თავს. ძმად-წადიცივებსავით მხარს აძლევდნენ ერთმანეთს, რაც მათ

მოქმედებას რაღაც საერთო სურნელებას აძლევს. და ეს სურნელება, გეორგ ბრანდესის სიტყვით რომ ვსთქვათ, ის არის „რომელსაც გამოსცემს კეთილშობილი ღვინო, დაყენებული იმ წელს, როდესაც ყურძენი არაჩვეულებრივად კარგად მწიფდება“. „თერგდალეულებიც“ კარგად იყვნენ დამწიფებულნი, და ამიტომ არის, რომ მათი შემოქმედების ამბარი ღღევანდლამდე ისმის და გვხიბლავს. შეიძლება „თერგდალეულებს“ არსებითად „ახალი“ რამ არც კი ეთქვათ. მაგრამ ხშირად „არსებითს“ კი არა აქვს მნიშვნელობა, არამედ იმ გამოთქმის საშუალებას, რომელიც თვით ამ „არსებითს“ განააზღვრებს. შეიძლება კი არა, ეს ასეც არის.

„ცისკარის“ ფურცლებზე, გაკვირით, ყველა ის საკითხი იქნა აღძრული, რაც კი „თერგდალეულების“ დეკლარაციაში იყო თქმული. მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ აქ ყველაფერი შეკუმშულად იყო ნათქვამი, და რაც უმთავრესია იმ ხალხის მიერ, რომელთ მთელი სილამაზეც მხატვრული აზრის კრისტალიზაციაში გამოიხატებოდა. „ცისკარში“ ახალი რამ ბევრი იყო, მაგრამ იქ ეს ვერ ჩნდებოდა. რადგან მკითხველის პირველ აპრეზისთანავე, რედაქცია ბოდიშს იხდიდა და პირდებოდა „დანაშაულის“ გამოსწორებას. თანაც, „ცისკარში“ თუ გაიღვებდა რამე ახალი, ეს ერთი პირის საქმე იყო, ეხლა კი, „თერგდალეულების“ სახით, ჯგუფი იყო გამოსული და ისეთ პირთაგან შემდგარი, როგორიც იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი, კირილე ლორთქიფანიძე და სხვ.

ეს ჯგუფი პეტერბურგშივე იყო შემდგარი, როგორც ქართველ სტუდენტთა სალიტერატურო წრე, რომელიც გულმხურვალედ აღევნებდა თვალყურს ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებას და განსაკუთრებით იმას, რაც იწერებოდა ერთადერთ ქართულ ჟურნალ „ცისკარში“. ამ წრის მეთაური ილია ჭავჭავაძე იყო, რომელიც საქართველოში დაბრუნების უმალ, 1861 წელს, თბილისშიც აარსებს თანამოაზრეთა წრეს, რომელშიც შედიოდა იმ დროის საუკეთესო ახალგაზრდობა: პეტრე ნაკაშიძე, ალ. სავანელი, ივ. ბერიძე, დავით და მიხ. ყუდიანები, მიხ. ჩიკვაიძე, ივ. პოლტორაკი, გ. ყაზბეგი, ილია წინამძღვრიშვილი და ვახტანგ თულაშვილი. ეს წრე წარმოადგენდა იმ ლაბორატორიას, სადაც მუშავდებოდა მთლიანი მსოფლმხედველობა. ერთი ყველაფრის დამტევი იდეა, სადაც ოცნებობდნენ საქართველოს განთავისუფლებაზე, სამშობლოსა და კაცობრიობის ინტერესთა შეთანხმებაზე. სოციალური განთავისუფლებისათვის ბრძოლაზე და ყველაფერზე. რაზედაც შეუძლიან ოცნებოს ახალგაზრდობამ, რომელსაც თავი თავსე ჰქონდა ახალი იდეებით და გუ-

ლი კი — უძველესი უდიდესი სიყვარულით საქმისა და ბრძოლისათვის. ამ წრეში იკითხებოდა რეფერატები, მოთხრობები, ლექსები, იყო მსჯელობა წაკითხულის ავ-კარგიანობაზე. და, ერთი სიტყვით, აქ იკმაყოფილებდნენ იმ მოთხოვნილებას, რომელსაც ვერ აძლევდა მათ „ცისკარი“.

ეს ახალგაზრდობა ჯერ კიდევ არ იყო ზედმიწევნით ჩამოყალიბებული, მათ არა ჰქონდათ ერთი გარკვეული მსოფლმხედველობა. თავიდან ბოლომდე ლოდიკურად შეკრული და მტკიცე. ისინი ნაწილობრივ რომანტიკოსებიც იყვნენ. და შეიძლება იმ მიზეზით, რომ ამას მოითხოვდა ჩვენი ქვეყანა, საჭირო იყო ოცნების გაღვიძება, შეურიგებლობა სინამდვილესთან, რომ ხალხს პერსპექტივა მისცემოდა და თავი დაეღწია იმ მდგარი და გამოფიტული ცხოვრებისათვის, რომელშიაც ყველაფერს ფერფლი ჰქონდა გადაყრილი, მაგრამ ამავე დროს საჭირო იყო სინამდვილის ხელში ჭერაც, რომ საქმე გაკეთებულყო, ქართული საქმე. ეს ყველა შეგნებული ქართველის ვალი იყო. რომ ამით ბარიერები აღემატათ იმ უცხო პოლიტიკისათვის, რომელსაც სულ სხვა მიზნები ჰქონდა და სულ სხვა მეთოდები. აი, ამ ჩვენმა სინამდვილემ გამოიწვია ის ფსიქიური „ორმაგობა“, რომელიც გამოიჩინეს ჩვენმა თერგდალეულებმა, და რაც, ჩვენის აზრით. იყო ერთადერთი და სწორი გზა.

საბოლოო ანალიზით ეს არც ორმაგობა იყო, რადგან რომანტიზმი და რეალიზმი არსად არ შეჯახებიან ერთმანეთს იქ, სადაც ფორმალური თუ საგნობრივი პოლიარობა იწყება. ამ ბრძოლაში ყოველთვის საუბარი და ბრძოლა დოზების შესახებ იყო, და იმიტომ არის. რომ ლოდიკურად სწორი და ზედმიწევნითი განმარტება რომანტიზმის თუ რეალიზმისა ლიტერატურაში დღესაც არ არსებობს.

ამითვე აიხსნება ის მოვლენაც, რომ სადემარკაციო ხაზს ვერ გაიყვან რომანტიკოსსა და რეალისტს შორის. პიუგო და ზოლა საბოლოოდ მაინც ერთ ნიადაგზე დგანან და მათ შორის განსხვავება პრინციპის გარეშე მდებარეობს. ასევე იყო ჩვენშიც. „თერგდალეულების“ სახელთან ისტორიამ დააკავშირა რეალიზმის განმტკიცება, მაგრამ მათ ნაწარმოებებში იშვიათი არ იყო რომანტიზმის სულის საღმობაც. მაგრამ ისინი უფრო დაუახლოვდნენ სინამდვილეს. ამ სიტყვის ჩვეულებრივი გაგებით, და ლიტერატურაში განამტკიცეს ის ენა, რომელიც ხალხის ენად არის ცნობილი.

* * *

„თერგდალეულები“ ჩვენს ლიტერატურას შემოეჭრენ, როგორც ნამდვილი რევოლუციონერები და თამამად ეკვეთნენ იმ „კერპებს“,

რომელთაც მათი მამები თაყვანსა სცემდნენ. „მამებმა“, რასაკვირ-
ველია, იუკადრისეს „შვილების“ ასეთი კადნიერება და გაჩაღდა
ბრძოლა. ამ ბრძოლის შესახებ არჩ. ჯორჯაძე სწერდა: „საყურად-
ღებოა, რომ პირველად ეს შეუთანხმებლობა აღმოჩნდება წმინდა-
ლიტერატურულ ნიადაგზე, ერთმანეთს ენის უვარგისობას უწუნ-
ბენ.

მაგრამ თანდათანობით გამოირკვევა ღრმა და გაუვალი უფს-
კრული ორ მსოფლმხედველობათა შორის. ძველ საქართველოს წი-
ნაშე ჩნდება ახალი ძალა, რომელსაც შეაქვს არათუ ახალი ენა, ახა-
ლი აზრიც, ახალი გრძნობა და ახალი იდეალები-ო¹. ეს მართალია.
მაგრამ ეს ახალი იდეალები სალიტერატურო ხასიათისა კი არ იყ-
ვნენ, არამედ საზოგადოებრივი, რაც კარგად გაიგო გრ. ორბელიანმა.
როდესაც „შვილებს“ უწოდა: ლიბერალები. ურწმუნონი და სხვ.
ხოლო რაც შეეხება „ენის წაბილწვას“ ეს, სხვათაშორისი ბრალდ-
ება იყო, ყოველ შემთხვევაში ბევრად უფრო ნაკლები, ვიდრე ლიბე-
რალობა ან ათეისტობა, ანდა ბრძოლის ის ახალი მეთოდები, რაც
ჩვენი ძველი თაობისათვის უჩვეულო იყო. დიახ, საკითხის სიმწვა-
ვე, ჩვენის აზრით, სხვა სიფრცეშია საძიებელი, სახელდობრ იმ ახალი
პერიოდის დაწყებაში, რომელსაც იდეურად ახალმა თაობამ უწი-
ნამძღვრა და რომელსაც რეფორმების სამზადისი ეწოდება. 1861
წელს, თებერვლის 19-ს, როგორც ვიცით, რუსეთში გამოქვეყნდა
მანიფესტი ბატონყმობის გადავარდნის შესახებ. მაგრამ ეს მანი-
ფესტი არ შეეხებოდა კავკასიას და კერძოდ საქართველოსაც. აქ
მხოლოდ სამზადისი უნდა დაწყებულიყო, რის ბრძანებაც მოუვიდა
მთავარმართებელ ბარიათინსკის. 1861 წლის 29 მარტს კი თბილი-
სის გუბერნატორს ორლოვსკის მოუვიდა ბრძანება, რომ მოეწვია
თავადაზნაურობის კრებები და შესდგომოდა საკითხის გარკვევას.
ამავე მიზნით იყო შექმნილი ე. წ. „საბატონო გლეხების მომწყობი
ამიერ-კავკასიის კომიტეტი“ (Закавказский комитет по устрой-
ству помещичьих крестьян). ამ საკითხის გარშემო ცხარე
განგაში დაიწყო. მართალია, თავადაზნაურობა პირდაპირი ბრძოლის
გაშლას ვერ ბედავდა, რადგან ეს რეფორმა „ზემოდან“ სდებოდა.
მეფის ბრძანებით, მაგრამ არა პირდაპირი გზით კი ცდილობდნენ
თავისი უპირატესობის შერჩენას. ქართლ-კახეთის თავადაზნაურო-
ბამ თავის პროექტში გარკვეულად აღიარა, რომ იგი აასრულებს
თავის უქვეშევრდომილეს მოვალეობას მეფის წინაშე, მსხვერპლს
გაიღებს, მხოლოდ სამაგიეროდ ანაზღაურებას მოითხოვს. რაც შეე-

¹ არჩ. ჯორჯაძე, წიგნი 5, გვ. 50.

ხება გლეხთა განთავისუფლებას მიწის მიზომებით. ამაზე ხომ გადაკვრითაც არ იყო სიტყვა ნათქვამი. ასე ფიქრობდა და ამისთვის ყოველ გზასაც ცდიდა ჩვენი თავადაზნაურობა. მათთვის „საბედისწერო“ დღე თენდებოდა, და ამ დროს, თვით მათი წრიდან გამოსული ახალგაზრდობის საწინააღმდეგო აზრი რა განწყობილებასაც შექმნიდა, თავისთავადაც აშკარა არის.

„თერგდალეულები“ რომ რადიკალურად განწყობილი ხალხი იყო, ამის შესახებ ორი აზრის არსებობა შეუძლებელია. ხოლო ამ „თერგდალეულთა“ მედროშე ილია ჭავჭავაძე იყო. ნიკო ნიკოლაძე ამის შესახებ 1873 წლის „კრებულში“, სხვათა შორის, სწერდა: „რაც კი რამ იყო ჩვენში ახალგაზრდა, მხნე, ახალი წესის და ცხოვრების მოყვარე, ყველამ იცნო ის პატიოსანი მომავლის დროშა, რომელიც მხნედ ეკავა ილია ჭავჭავაძეს-ო“. და ამ დროშაზე მთავარ ღოზუნგად ბატონყმობის უარყოფა და გლეხკაცობის მიწიანად განთავისუფლება ეწერა.

1877 წელს ილია ჭავჭავაძე წერდა: „1864 წელს მოხდა ჩვენში ყმების განთავისუფლება. მოისპო ჩვენში ერთისაგან მეორის ადამიანობის გაქეღვის მიზეზი, კაცი კაცად აღიარეს. ეს ერთი დიდი და უკეთესი მხარე ამ სახელოვანი ცვლილებებისა. აქ ყოველივე დამოკიდებულების კავშირი სამუდამოდ გადაწყდა; ერთს ჩამოართვეს ის, რაც სიმართლის შეურაცხყოფა იყო, მეორეს დაუბრუნეს ის, რაც უსამართლოდ წართმეული ჰქონდა. ამ მხრით, ორთა შუა ხელის მოსაკიდებელი და სადავიდარაბო არა დარჩენილა-რა, ჩემსას და შენსას ამ მხრით მათ შორის ადგილი აღარ ჰქონდა. მაშასადამე, აქ საჭირო არ იყო განსაზღვრა უფლებისა და მოვალეობისა. ხოლო ბატონ-ყმობის საქმეში არის მეორე მხარეც. რომელსაც ქვეყნის კეთილ-დღეობისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. განთავისუფლებულ გლეხს დაბინავება უნდოდა. უამისოდ გლეხის განთავისუფლება იმას ეგვეანებოდა, რომ კაცისათვის გეთქვათ: წადი, თავისუფალი ხარ, რომ შიმშილით მოკვდეო. ჩვენდა საკეთილოდ ეს ასე არ მოხდა“. ამავე აზრს იგი შემდეგშიც ხშირად იმეორებდა.

ამას გარდა, კიდევ ერთი მომენტი არის აღსანიშნავი: ჩვენი „თერგდალეულები“ სოციალისტებიც იყვნენ. ეს პირველ შეხედვით პარადოქსისებური აზრი, სერიოზული შესწავლის შემდეგ სრულიად ნათელი ხდება. რასაკვირველია, დღევანდელი თვალსაზრისით მათ სოციალისტობას ბევრი რამ აკლდა, მაგრამ საზოგადოებრივ იდეალებით რომ გატაცებულნი იყვნენ ეს არ არის სადაუო. ილია ჭავჭავაძე ხიზნების შესახებ ადგენს მოხსენებას, რომლის გა-

მოც, მ. ნ. კუჩაივი, აქვე: საკითხის შესახებ მოხსენების (Записка) ავტორი, სწერს: — „თ-ლი ილია გრიგ. ძე ჭავჭავაძე საკითხს სვამს ახალ. თავისებურ ნიადაგზე. მას მიაჩნია, რომ საკითხი უნდა ჰყოლისხმობდეს რაღაც შვიდი ათასი კომლის მიწით მოწყობას კი არა, ...არამედ ისეთ ზომათა შექმნას, რომელიც ხელს შეუწყობს ხიზანთა ინსტიტუტის განვითარებასო“ და სხვ. ამ ხიზანთა ინსტიტუტს კი ილია ჭავჭავაძე ორიგინალურად უცქეროდა. იგი სწერს: — „საკუთრებას ორი ნაწილი შეადგენს: ერთი პირადი, მეორე — ზოგადი, რადგან იგი არსებობს არა მარტო ცალკე კაცის არსებობისათვის, რომ ნაამაგარი შრომისა მასვე მოახმაროს, არამედ საზოგადოების სარგებლობისათვისაც. რომ შესაძლოდ და დღეგრძელად ჰქმნას არსებობა თვით საზოგადოებისა. ერთიც და მეორე ნაწილიც, ცოტად თუ ბევრად, თავის საბუთს ჰპოულობს იმაში. რომ თვით ადამიანიც ბუნებითად ორს მხარეს წარმოადგენს. ერთი მხრით იგი ცალკე სულიერია, რომელსაც თავისი პირადი, საკუთარი საგანი აქვს ცხოვრებისა და სხვაზე დამოუკიდებლად მიეზიდება ამ საგნისკენ, და მეორეს მხრით ზოგადი სულიერი, რომელიც მრავალგვარად გადაბმულია. დამოკიდებულია სხვა, თავის მსგავს სულიერებზედ იმ აუცილებელ საჭიროების გამო, რომ მარტო ცხოვრება ბუნებითად არ უწყერია და უსათუოდ უნდა სცხოვრობდეს თვისთა მსგავსთა შორის“. და განაგრძობს: „რომელი ერიც გინდა აიღოთ მთელ ქვეყნიერობაზედ, ჰნახავთ, რომ ყველა ერის ეკონომიური ცხოვრება იმის ბრძოლაში დაღეულა და იღევა დღესაც, რომ ან ერთი ნაწილი საკუთრებისა აუფლოს ქვეყანაზედ და ან მეორე. მთელი არსება მიწათმფლობელობის საქმისა. რომელიც შეადგენს დღევანდელ ტკივილს ყველა ერისას და ყველა სახელმწიფოებისას, მასში მდგომარეობს, თუ რომელი ნაწილი საკუთრებისა გაძლიერდეს და გაუფლდეს კაცთა ეკონომიურ ცხოვრებაში: პირადი თუ ზოგადი. ეს ორი ელემენტი იბრძვის დღეს ქვეყნიერობაზედ“. აქ უკვე კლასთა ბრძოლის პრინციპის აღიარებაა, დასაშვებ ფორმით გამოთქმული, ხოლო თვით რას უჭერს მხარს, ეს შემდეგი ადგილებიდან ჩანს: „პირადი ელემენტის გამრავლება მთლად და უნაკლოდ გამოისახა მთელი თავისი სასტიკობით ფეოდალობაში, რომელმაც შემოიტანა ბატონყმობა, ესე იგი, იმისთანა წყობა, რომელიც მარტო უფლებაა-უმოვალეობო, უსაზღვრო. პირობა დაუდებელი, და რომელსაც სხვა საგანი არა ჰქონდა-რა. გარდა ცალკე კაცის პირადი კეთილდღეობისა“... „თუ გადამეტებული გაუფლება საკუთრების პირადი ელემენტისა გამოისახა ბატონყმობაში, ზოგადმა ელემენტმა თავისი ადგილი და ბინა მოიპოვა ხიზნო-

ბაში“... და ამ ხიზნობას მძარს უქერდა, როგორც საზოგადო-საკუთ-რების განმამტკიცებელს. იმ პირობებში ამის თქმაც დიდი გამბედა-ობა იყო, რადგან პრესაში ამის მსგავს ვერას დაბეჭდავდნენ. აკი წერდა კიდევ ილია ჭავჭავაძე 1863 წლის „საქართველოს მოამბე-ში“: „ნაკლულევანება ჩვენ ჟურნალს, რასაკვირველია, ბევრი ჰქონ-და. სირცხვილი იქნებოდა ჩვენთვის, რომ ეგ ნაკლულევანება დავ-ფართო. ეგ მკითხველის და თავის თავის მოტყუება იქნება და ჩვენ ამაზე შორსა ვართ. ყველაზე დიდი ნაკლულევანება ჩვენი ჟურნა-ლისა ის იყო, რომ სხვათა შორის დროების ინტერესი არა ჰქონდა,— ეგ ინტერესია ყოველი ჟურნალის სული, ეგ აცხოველებს, ეგ აბ-რუნებინებს მას სულსა, არც ერთი ჩვენი შინაგანი ცხოვრების გა-მოჩინება, არც ერთი თითქმის ფაქტი, არც ერთი საქმე, რომელიც ყველას თვალ-წინ გვიტრიალებს, და რომელიც ყოველი ცოცხალი კაცისათვის საინტერესოა, არამცთუ ვერ ახსნა ჩვენმა ჟურნალმა, არამედ ვერც კი გაჰბედა რომ მიჰკარებოდა, თუმცა ზოგჯერაც სცა-და, კიდევ იმავე მიზეზით, რომ „დრონი მეფობენო“. ამის გამო ჩვენს ჟურნალს ფერი დააკლდა, „მოამბემ“ შორიდან დაუწყო ტრი-ალი მას, რაც ახლო გასაშინჯავი იყო“¹... ამ ამონაწერებიდან გგო-ნია უკვე ნათელია, თუ რა აზრზე იდგნენ ჩვენი „თერგდალეულე-ბი“, და იყვნენ თუ არა სოციალისტური იდეების გავლენის ქვეშ. კიდევ ბევრი საბუთის მოყვანა შეიძლებოდა, მაგრამ ამჟამად ამ საკითხის დაწვრილებითი განხილვა ჩვენს ამოცანას არ შეადგენს.

შეიძლება უცნაურად ეჩვენოს მკითხველს, რომ ვლაპარაკობთ „თერგდალეულთა“ შესახებ და ვიმოწმებთ კი მხოლოდ ილია ჭავჭა-ვაძეს. ამის უფლებას გვაძლევს ის გარემოება, რომ ილია ჭავჭა-ძე მეთაური იყო, და როგორც უკვე მოვიხსენიეთ ნ. ნიკოლაძის სიტყვები, „რაც კი რამ იყო ჩვენში ახალგაზრდა, მხნე, ახალი წესის და ცხოვრების მოყვარე, ყველამ იცნო ის პატიოსანი მომავლის დროშა, რომელიც მხნედ ეკავა ილია ჭავჭავაძეს“. ხოლო რაც შე-ეხება ამ სიტყვების ავტორს, იგი ხომ ევროპული მასშტაბის რე-ვოლუციონერი იყო და სოციალისტი, მაგრამ ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი, როდესაც ნ. ნიკოლაძეს შევეხებით.

მაშასადამე, „მამებს“ და „შვილებს“ მხოლოდ სალიტერატურო საკითხები კი არა ყოფდნენ, არამედ მთელი მსოფლმხედველობა, და განსაკუთრებით სოციალ-ეკონომიური მოძღვრება, რომელსაც „მამები“ უდიდეს დანაშაულად აცხადებდნენ. ამ ნიადაგზე ატე-

¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863 წ., № XI.

ხილი დაეა და სალიტერატურო პოლემიკა ამ დიდი დავის შემდგომი ნაწილი იყო.

მაგრამ თუ მხოლოდ ორ ბანაკს დავინახავთ, „მამებსა“ და „შვილებს“, რომლებიც მესაპოცე წლებში დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს, ჩვენი დასკვნა არ იქნება სავსებით სწორი. ასეთ შემთხვევაში, ორ უკიდურესობათა შორის ყოველთვის გაჩნდება ხოლმე საშუალო ელემენტი, რომელიც ამ აწყვეტილ პოლუსთა შორის წონასწორობის დამყარებას ცდილობს. ეს ის ელემენტია, რომელიც ყოველთვის გამარჯვებული გამოდის, რადგან უკიდურესობანი არასოდეს არ ხორციელდებიან პირდაპირი ხაზით. ყოველთვის ხდება კომპრომისი ორივე მხრივ და მათი შეხვედრაც სწორედ იმ საშუალო პუნქტზე ხდება, სადაც ეს მესამე ელემენტი იმაღლებს ხმას. ამ მესამე ბანაკის წარმომადგენელი იყო ალექსანდრე ორბელიანი. იგი, სხვათა შორის, წერს: „აბა ახლა კონსერვატორთ და პროგრესისტებს ვეწვივნეთ, მივიდეთ, მშვიდობის მყოფელობით თავი დაუკრათ. მართალია. ეტყობა, ორი დასი იბადება, კარგი ნიშანია. ეს ის არის, (რომ) წინ მივიღივართ და უკან აღარა ვრჩებით. პროგრესისტებს უნდათ კონსერვატორები გაიგდონ წინ. კონსერვატორები შეკუთრებენ ჯერ სახეში იმათ: ვნახოთ რა იქნებაო. რალა რა იქნება. უნდა პასუხი ვთქვათ, ჩვენი აზრისამებრ ასე: კარგ ამბავსა ძველსა უნდა პატივი ვსცეთ. ახლანდელს განათლებას თაყვანს ვსცემდეთ. ოღონდ კარგი რამ ითქვას, რომ საზოგადოს ზნეობისა გასაკეთებელი იყვეს, გონების სინათლის მიმცემი და ქვეყნის სასარგებლო, თორემ სულ ერთია, რაც გინდათ სთქვით, გინდ ძველი. გინდ ახალი განათლებისა. კარგსა კარგი მოაქვს და ცუდსა ავი. ძველი კარგი ამბავი უნდა გონებაში გვქონდეს საფუძვლად და ახალი განათლებისა ვისწავლოთ კარგის შენობის დასადგმელად, თორემ უბრალო თაკილობა კარგი არ არის, ის არის მხოლოდ თავიანთი ახალი ნება“. და ბოლოს ნაღვლიანად დასძენს: „ვერ მივხვდარვარ, არ მესმის მე. ძველის ამბის მწერლებს ხელსახოცში რათა ჰხვევენ? რათ უნდათ. რომ ძველი გაიკაფოს და მითამ ახალი აღმოაცენოს? თუ კარგი ფერმერები არიან, ძველზე უნდა ამყნონ კარგი გემოვანი ხილი“... აქ აღარ არის ის შეუთრიგებელი კილო, რომელიც „მამათ“ ბანაკიდან მოდიოდა. აქ უფრო სერიოზული და აუღელვებელი მსჯელობაა, რომელსაც მიზნად დასახული აქვს ატეხილი დავის შენელება და საერთო პოზიციის გამოძებნა, საზოგადო საქმის სახელით. ამ შემარიგებელ კილოს შემდგეშიაც ვხვდებით, რადგან „მამათა“ და „შვილთა“ ბრძოლა ერთი და ორი წლის საკითხი არ ყოფილა. პირიქით, შემდგეში უფრო გამწვავდა კიდევ და შუამავლის როლი

ახლა „დროებამ“ იყისრა სერგეი მესხის მეთაურობით. 1872 წელს იგი წერდა: „როგორც სხვაგან, ჩვენშიაც ისმის ხშირად ჩივილი და უკმაყოფილება მოხუცებულებსა და ახალგაზრდებს შუა. ამ უკმაყოფილებამ უკანასკნელ დროს იქამდე მიაღწია, რომ ეს ორი ნაწილი ჩვენი საზოგადოებისა ხშირად ერთმანეთს სხვა-და-სხვა ლამაზი სიტყვებით ამკობს!“... ამ უთანხმოების მიზეზად ჩვენი პუბლიცისტი თვით ჰასაკს აცხადებს, რადგან საზოგადოდ „მოხუცებულებსა და ახალგაზრდებს განსხვავებული შეხედულება აქვთ თითქმის ყოველ საგანზე“. ხოლო რაც შეეხება თვით ამ ბრძოლის კონკრეტულ მიზეზებს, ამის შესახებ წერს: „ჩვენი მამები ბრალად სდებენ შვილებს, რომ თქვენ ურწმუნონი, უსაქმონი და ლიბერალები ხართო; ენა წაგვიბილწეთო და სხვა ამისთანაებს. შვილებიც თავის მხრივ სხვა და სხვა მრუდე საქმეებს, საზოგადო სიკეთეზე დაუდევრობასა და მხოლოდ საკუთარ თავზე ზრუნვას აბრალდებენ მოხუცებულებს“... აქ უკვე გარკვეულად და მარტივად არის ნაჩვენები ამ ბრძოლის ხასიათი. და სწორედ ისე, როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, ე. ი. რომ ამ დავაში წმინდა სალიტერატურო საკითხებს უფრო ნაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა. ვიდრე საერთო მსოფლმხედველობას, რომელიც „თერგდალეულებმა“ ჩამოიტანეს საქართველოში, ჩვენმა ძველებმა კი არ მიიღეს, სიძულვილით უარყვეს.

ეს არ იყო ერთი გარკვეული და მტკიცე პროგრამა, რომ „თერგდალეულები“ წარმოვიდგინოთ როგორც სკოლა ან როგორც პარტია. ეს იყო ერთი მიზნისკენ მიმავალი ახალგაზრდობის კავშირი. პროგრესულად მოაზროვნე, რადიკალურად მეოცნებე, რომელსაც განწყობილება და ტემპერამენტი უფრო აკავშირებდა, ვიდრე პროგრამული დისციპლინა. აკი ნიკო ნიკოლაძე თავის „კრებულში“ წერდა კიდევ: „განა ამ სტრიქონების დამწერი ყველაფერში ეთანხმება, მაგალითად გ. წერეთელს. ილია ჭავჭავაძეს, აკაკი წერეთელს ან ს. მესხს? ან განა ესენი ყველაფერში ეთანხმებიან იმას? არა. ზოგიერთ საქმეში, ზოგიერთ კითხვებზე ჩვენ სხვა და სხვა აზრისანია ვართ. მაგრამ ჩვენ ყველას საზოგადო მიზანი ერთი და იგივე გვაქვს და უნდა გვქონდეს. ამ საზოგადო მიზანს ჩვენ ყველანი, ჩვენის ძალისა და ცოდნის მიხედვით ერთგულად ვემსახურებითო“. ეს ასეც იყო, და ამ „საზოგადო მიზნის“ სახელით, იღვწოდნენ ჩვენი ცხოვრების ყველა მხარეზე.

1 ნაწერები სერგი მესხისა, ტ. I., გვ. 69.

ჩვენ ამჟამად არ გვაინტერესებს „მამათა“ და „შვილთა“ ბრძოლის უფრო დეტალური განხილვა. მხოლოდ მდგომარეობის უფრო ნათლად გასათვალისწინებლად, გაკვრით შევხებით იმ მთლიან პოზიციას, რომელზეც „თერგდალეულები“ იდგნენ, და შევეცადეთ გვეჩვენებინა, რომ ეს ბრძოლა მხოლოდ სალიტერატურო ხასიათისა არ ყოფილა. ესლა კი ვნახოთ ის ბრძოლა, რომელიც ჩვენს პირდაპირ საკითხს შეადგენს და რომელმაც უდიდესი სამსახური გაუწია ჩვენი ლიტერატურის აღორძინებას. ამ საგნის შესახებ საუბარი იგივეა, რაც სალიტერატურო კრიტიკის მიმოხილვა, და ჩვენც აქედან დავიწყებთ.

დღეს ჩვეულებრივ აზრად იქცა საქართველოში ლიტერატურული კრიტიკის უქონლობა. პრესაშიც და კერძო საუბრის დროსაც ხშირად გაიგონებთ, რომ ჩვენ მწერლობა გვაქვს და ლიტერატურული, ან თუ გნებავთ, ე. წ. ესთეტიკური კრიტიკა კი არა. ასეთი მოსწრაფებული აზროვნება უნიადაგოდ მეჩვენება, ხოლო ასეთი აზრის გამოთქმა კი ემყარება მხოლოდ ჩვენი მწერლობის უცოდინარობას.

არ მახსოვს კარგად, რომელი მენციერი იყო, ის კი მახსოვს, რომ იმ „ვიდაცას“ ასეთი ამბავი შეემთხვა: კარჩაკეტილობას შეჩვეული, ერთხელ ის მეცნიერი გარეთ გამოვიდა. იყიდა ყველი. შეუხვებეს ქალაქში და შინ დაბრუნდა. საუზმის დროს სრულიად შემთხვევით წაიკითხა ის ქალაქის ნახევი, რომელშიც ყველი შეუხვებეს, და ეწერა, რომ საფრანგეთ-პრუსიას შორის ომი დაიწყო. ამან დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მეცნიერზე, რომელიც მაშინვე გაეშურა თავის მეგობართან, რომ ეს სენსაციური ამბავი შეეტყობინებინა. მეგობარი ჯერ გაოცდა, და ვერ გაეგო, ნუთუ მართლა კვლავ ასტყდა ის ომი, რომელიც შვიდი წლის წინათ ძლივს დამთავრდა. ბოლოს გამოირკვა, რომ ის გაზეთის ნახევარი ძველი იყო, ხოლო მთელი ომი ისე წარმოებულა. რომ მეცნიერს მის შესახებ არაფერი სცოდნია.

არ ვიცი, რამდენად ანეგდოტის ხასიათს ატარებს ეს ამბავი, ვიცი მხოლოდ, რომ ანალოგიურ ამბებს ხშირად აქვთ ხოლმე ადგილი. ამ შემთხვევაშიც ეს ანალოგია უფლებამოსილია.

ჩვენ ძალიან გვიყვარს ლიტერატურული თემების შესახებ ავტორიტეტული საუბარი. მეცნიერულ თემებსაც არ გაურბივართ. ბევრი ევროპიულ „აღზრდილთა“ კი ცდილობს გაკვირვება გამოიწვიოს „შინ ნაზარდ“ ქართულ საზოგადოებაში, მაგრამ ვინ არა

ხედება, რომ ყველა ამას ზედმეტად დილექტანტური იერი გადაჰკრავს, რომ „უკაცურობის“ ეპოქის გამოძახილია ეს? ქართული ლიტერატურული კრიტიკის შესახებ გამოთქმული აზრიც, მე მგონი, უნიადაგოა, და ვეცდები ნათელყო, რომ ლიტერატურული აზროვნება შემოქმედებას თან სდევდა, მხოლოდ ჩვენ, ერთსაც და მეორესაც მოწყვეტილთ, გვემართება ზემოხსენებული მეცნიერის არა მეცნიერული და სასაცილო ამბავი.

აქ, რასაკვირველია, არ შევვხები წინა საუკუნეებს, სადაც კრიტიკული აზროვნება იყო, და ხშირად ამგვარი ხასიათის აზროვნება ლექსის სახით იშლებოდა. თეიმურაზი, არჩილი, მამუკა ბარათაშვილი და სხვ., უფრო ადრე „ვეფხვისტყაოსნის“ შესავალი და სხვ. დიახ, სალიტერატურო აზროვნება ანუ კრიტიკა ჩვენა გვქონდა ძველიდანვე, და თუ ამ დარგს პოეტები ემსახურებოდნენ, მხოლოდ იმიტომ, რომ ნამდვილ ესთეტიკურ თუ სალიტერატურო კრიტიკას პოეტის სიბრძნე სჭირდება და არა მშრალი სილლოგისტიკა. დიახ, ჩვენ ძველს ვტოვებთ და ვეხებით მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნეს, ისიც „ცისკრის“ დაარსებიდან, რადგან ადრე მე-19 ს. ასეთი ხასიათის მწერლობა ჯერ არ ჩანს.

„ცისკრის“ პირველი ნომერივე შედგებოდა ოთხი განყოფილებისაგან. I. ლექსთ-თხზულება, II. პროზა, III. სწავლა და ხელოვნება, IV. სოფლური სახლის პატრონობა. უკანასკნელ რუბრიკას მართალია ხშირად ავსებდა „ხორცის დამარილების“, „ღორის გაკეთების“ და „ძმრით გაკეთებული ბატის“ რეცეპტები, მაგრამ ეს სრულიადაც არ უნდა გვიშლიდეს ხელს აზროვნება დავინახოთ იქ, სადაც ჩვენი „გამახვილებული“ აზროვნება მხოლოდ გასტრონომიას ხედავს.

ჩვენი ლიტერატურული შემოქმედება, მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის დასაწყისშივე, გრძნობს კრიტიკის სიმკაცრეს, მაგრამ მდგომარეობის და თვითკრიტიკის შედეგად გამოდის ბრძანება ამ კრიტიკის დროებით ამკრძალავი: „ვის არა ჰსურს გამოხატოს თავისი აზრი და გრძნობა სასიამოვნოდ, ცხადად და ენა მქვევრობით? ვინ არა გრძნობს და არ იცის, რომ ყოველსა ამას მოგვეცემს ჩუპენ „ცისკარი“, ქართული სალიტერატურო ჟურნალი? რასაკვირველია, სრულებით ესენი იმ პირველ შემთხვევაში არ შეგვიძლიან მას მოვთხოვოთ, შემდეგ ესრეთის დავიწყებისა ჩუპნის ენისა ჩუპნგან. მამულისა სიყვარული, ესე ბუნებითი ნიჭი ყოველ კაცთშორის და ზემოხსენებული წინადადებანი ვალდებულ გვყოფენ ჩუპენ ყოველთა მივიდოთ გულად მონაწილეობა ამ სასარგებლო შრომაში და ვეცადოთ განვკარგოთ თავის ამ ჟურნალისა. და არ ვუგდოთ ყური

რომელიმე კრიტიკოსთა, ამაოდ კალმით აღჭურვილთა განსახილველად ჩუპენის ახალ დადგენილ ჟურნალისა, რომელიც ვიტყვი, არ უნდა იყვეს ჭერედ საგნად კრიტიკისა, უმეტესად კრიტიკისა, არა მართლისა“.

და ამ „მართალ“ კრიტიკას „ცისკარი“ ადგილს უთმობს, თუმცე ეს „დათმობა“ მას ზოგჯერ ძვირად უჯდება. ჩვენი წიგნის პირველ ნაწილში უკვე გვქონდა ამის შესახებ საუბარი, ისე რომ აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, ვიტყვით მხოლოდ, რომ გარდა იმ კრიტიკული აზროვნებისა, რომელიც „ცისკრის“ ფურცლებზე დაიწყო და უმთავრესად ეხებოდა ენას, მართლწერას, იქვე გვხვდება რამდენიმე წერილი უკვე სალიტერატურო ნაწარმოების შესახებ. მაგალითად, ალექსანდრე ორბელიანის წერილები გრიგ. რჩეულიშვილის „ქვრივის ღიმონების“ და დან. კონჭაძის „სურამის ციხის“ გამოერთსაც და მეორესაც ჩვენი კრიტიკოსი უწუნებს ისტორიულობას, მოითხოვს სიმართლით აღწერას, ურომლისოდაც ავტორი საჭურისს დაემსგავსება და „საჭურისი რა შვილს მიცემს ქვეყანასა-ო“. სალიტერატურო კრიტიკის სფეროში მოღვაწეობენ ქალებიც (ბარბარე ჯორჯაძე, მარიამ ერისთავი და სხვ.) ასე რომ, ამ მხრივ ნიადაგი უკვე დაძრული იყო.

მაგრამ ეს დასაწყისი იყო მხოლოდ. ქართულ ლიტერატურულ აზროვნებას ახალი ეტაპი ეწყებოდა. მოდიოდა ახალი ხალხი „თერგდალეულნი“, რომელნიც ჯერ ისევ პეტერბურგიდან იმუქრებოდნენ: „ჩვენ აქა ვართ სამნი ძმანი, სამნი თერგ-დალეულთაგანი-ო“. იქ იყვნენ და ემზადებოდნენ იმ შემართებისათვის, რომლითაც უნდა მოწმენდილიყო პოეზიის ასპარეზი. ვინც აქ იყვნენ, ისინი მხოლოდ წინამორბედობდნენ. ნამდვილი ლიტერატურული კავალერია ჯერ შორს იყო, მაგრამ თითქოს უკვე ისმოდა მათ ცხენების ტორთა ცემა. შორს იყვნენ „თერგდალეულები“, მაგრამ აქაურ მწერლებზე კი ალესილები იყვნენ: „უფალს ზემოურ იმერელს წერეთელს ეფთიმეს არ ესმის პოეზია, სამღვთო სიტყვა და პოეზია იმ დალოცვილს ერთი ჰკონია-ო“.

და აი, უკვე 1861 წელს, „ცისკარში“ იბეჭდება ილია ჭავჭავაძის კრიტიკული წერილი კოზლოვის „შეშლილის“ თარგმანის შესახებ. ილია ჭავჭავაძის წერილი ნაღმის თვისებისა აღმოჩნდა, რაც აუცილებლად ასეც უნდა ყოფილიყო. ახალგაზრდა ილია ჭავჭავაძეში უკვე ტორტმანობს მოხუც ილიას შეუურიგებლობა, აზრის სიმალღე და სიმკაცრე. ილია ჭავჭავაძემ თავისი ვეტო დაადო ამ თარგმანს, და სენტიმენტალურ ნაწარმოებად გამოცხადებული, იგი „შეშლილი“ აღარავის შეშლია ნამდვილ რეალისტურ ნაწარმოებებთან.

ილია ჭავჭავაძის გამოჩენა თავიდანვე დიდი იყო. ყველა გრძნობდა, რომ დიდი ჭკუის ადამიანი მტკიცე ნაბიჯით მიდრიდდა ქართული აზროვნების ტახტისაკენ და მიდიოდა დაუზოგველი ნოვატორობით. ილია ჭავჭავაძე არ ხმარობს ძველ ქარაგმიან ასოებს და სწერს: „ეს ასოები სულ არ გვიხმარია ჩვენს სტატიაში; თუ ვინიცობაა ეს ენის წინააღმდეგ მიაჩნდეს ვისმეს, ჩვენ ყოველთვის მზად ვართ გავსცეთ პასუხი და გამოუცხადოთ, რა მიზეზითაც არ ვხმარობთ-ო“. ტონი მაგარია, როგორც ხედავთ. „თუ ვინიცობაა“-ო, და დამტკიცებას კი არ პირდება, „გამოუცხადოთო“, ე. ი. კამათი არავინ გაბედოსო. ეს უკვე გაბატონებაა, და ილია ჭავჭავაძის გაბატონება კი ყველამ ვიცით რას მოასწავებდა. აქ აღარ შეიძლებოდა არც იოლი საშუალებით ლიტერატურულ ფონს გასვლა, არც თავმომწონე ქონდრის კაცების ნავარდი ლიტერატურის ფორუმზე, და დამფრთხალი აზრის წუწუნს ხომ ენერგიულად მოუღო ბოლო. „იქნება ფიქრობენ, რომ ჩვენი ლიტერატურა აღარ აღსდგება, თუ არ განიმეორა თავის განვითარებაში წარსულ დროთა სიცრუე და ცდომილება, თუ ამას ფიქრობენ, მაშ ისტორიას აღარა აქვს თავისი დიდი მნიშვნელობა“... („ცისკარი“, 1861 წ., № 12). ილია ჭავჭავაძის გამოჩენამ, გერცენის თქმისა არ იყოს. მოახდინა „შუალამისას გასროლილი თოფის“ შთაბეჭდილება, და ყველა, ვინც კი არხეინად ნებივრობდა პოეზიის სარეცელზე, ააწიოკა და წამოშალა. კნ. ჯორჯაძე, გ. ბარათაშვილი და სხვ. მეტის მეტად შეჩოჩქოლდნენ, მაგრამ რას გაუძლებდნენ „განათლებულ, პატივცემულ სტუდენტს“, რომელიც შმაგად ტრიალებდა ქართული მწერლობის წრეში, ყველას აქეთ იქით ერეეებოდა და მრისხანედ ყვიროდა: „...ჩვენი ლიტერატურის საცეკვაო დარბაზად გადაკეთება სწადიანთ და უკვე ქალებსაც ეპატიეებიან. ჩვენი მწერლები ჰსურთ აქციონ ფრაკებში და თეთრ ხელთათმანებში გამოწყობილ მოდის კაცებად. უნდათ შესცვალონ ენერჯია თავზიანობით, გრძნობა ზრდილობით, აზრი --- მოდურ ფრაზით, მოხდენილობა — პრანჭიანობით, კრიტიკა — კომპლიმენტებით!“ (სიტყვები ბელინსკისაა, რაც ილ. ჭავჭავაძემ ეპიგრაფად წარუძღვარა თავის წერილს). წერილი განსაკუთრებით კნ. ჯორჯაძის მიმართ არის დანიშნული, რომელიც აქ მე მინტერესებს იმდენად, რამდენადაც მასში არის მოცემული ილია ჭავჭავაძის პოზიტიური ლიტერატურული აზროვნება. „ხელოვნება არის განხორციელება სახეში იდეისა, აზრისა: მუსიკა, მხატვრობა, პოეზია — ესენი სულ სახეში ვამოსთქვამენ იდეას, მხოლოდ იმით განიყოფებიან, რომ თავის იდეის გამომთქმელად სხვადასხვა მასალებს ხმარობენ, როგორც მუსიკა ხმასა, მხატვრობა ხაზსა, პოეზია

სიტყვასა. სიტყვიერებით ხელოვნება პოეზიასა ჰქვია, რადგანაც სიტყვის საშუალებით და შემოწმებით აღასრულებს ხელოვნების მნიშვნელობას... ცოტა ქვემოთ ავტორი ეხება უკვე კრიტიკის არსებას: „კრიტიკა, — ამის თანასწორი მნიშვნელობის სიტყვა არ არის ქართულ ენაზე და არც ძალიან საჭიროა, რომ იყვეს, თუმცა უკეთესი იქნებოდა, რომ ყოფილიყო, რადგანაც ეს დაგვიმტკიცებდა, რომ ჩვენი მამა-პაპანი მაგ მხრით განვითარებულნი ყოფილან. სადაც სახელია, იქ უთუოდ საგანიც უნდა იყვეს, ეგ სიტყვა ეხლა მთელს კაცობრიობას ეკუთვნის, და ყოველი ხალხი ცოტა-ოდენად განათლებული ხმარობს თავის ენაში; მასასადამე, არც ჩვენთვის არის დასაძრახისი, რომ ეგ სიტყვა ჩვენში იხმარებოდეს. „კრიტიკა“-არის განხილვაც, გარჩევაც და დაფასებაც ერთად-ო“. მართალია, დღეს ამ აზრებით ვერავის გააკვირვებთ, მაგრამ ისტორიას თავისი დაფასება აქვს ყოველ მომენტში, და ილია ჭავჭავაძის კრიტიკული წერილები, წარსული საუკუნის უღელტეხილზე მოსჩანან როგორც ლიტერატურული მანიფესტები, თანამედროვე მყვირალა სიტყვით რომ ვთქვათ.

ჩვენ უკვე ვიცით, თუ ილია ჭავჭავაძე როგორ შემოეჭრა ჩვენი მწერლების მყუდრო ოჯახს და როგორ ააფორიაქა იქ გაბატონებული „პატრიარქალობა“. მაგრამ ჯერ არ გავცნობივართ ილია ჭავჭავაძის ე. წ. პოზიტიურ აზროვნებას. მართალია, მის პირველ შემოჭრაში, მეამბოხის გარდა მოაზროვნეც ჩანდა, მაგრამ იქ პირველი ჭარბობდა მეორეს. ეხლა კი გავიცნოთ როგორც მოაზროვნე, რომელმაც პირველს გადააქარბა მას შემდეგ, რაც დაიპყრო ქართული მწერლობის გალავანი.

მგონია გაზვიადებული არ იქნება ვთქვა, რომ ი. ჭავჭავაძე იყო პირველი ქართველი კრიტიკოსი, რომელმაც ლიტერატურა აზროვნების საგნად აქცია, და ყველას გააგებინა, რომ ჩვენს მწერლობაში იწყებოდა ახალი პერიოდი შემოქმედებითი ანალიზისა. შემოქმედი საქართველოს ბევრი ჰყავდა, მაგრამ არ იყო ის აზროვნება, რასაც ლიტერატურულ კრიტიკას ვუწოდებთ. და ილ. ჭავჭავაძემაც ესა სთქვა. და როგორც გზაჯვარედინზე მდგარი პიროვნება, რომლისთვისაც ყოველ მხრივ გრძელი და უკაცური არე იშლებოდა და რომელთანაც მიდიოდა ყოველი გზა, იგი ლიტერატურული კრიტიკისთვისაც ალაპარაკდა და მეტად ღრმად დააყენა კითხვა: „რა მიზეზია. რომ კრიტიკა არა გვაქვს“-ო? ეს იგივე კითხვა არის, რომელიც დღესაც ხშირად გაისმის, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ დღეს ამ კითხვას უფრო ნაკლები ნიადაგი აქვს, ი. ჭავჭავაძე კი მტკიცე საფუძველს ემყარებოდა. როგორც ყოველთვის ჩვევია ილია ჭავჭავაძის, ამ სა-

კითხის გარკვევაშიც გამოიჩინა მეტად დიდი ანალიტური ქკუა და ნათელჰყო საძიებელი საკითხის მთელი ბუნება.

„ჩვენს განათლებულს საზოგადოებაში ხშირად ისმის გულის-ტკივილი, რომ ჩვენს ლიტერატურას კრიტიკა აკლიაო. მართალიც არის, — ეს დიდი და ფრიად დიდი დანაკლისია. ლიტერატურა, თავის ფართო მნიშვნელობით, გონების ნაჭირნახულები ხვავია. საცა წმინდა ხორბალიც არის და ბალახ-ბულახის თესლიცა. რაც ცხავია ხვავისთვის, ისიც კრიტიკაა ლიტერატურისათვის. ამ ნაკლის მიზეზად ზოგი იმას ამბობს, ჩვენი ლიტერატურა კრიტიკისათვის მეტად ცოტა საზრდოს იძლევაო; ჯერ ხვავი ჩვენის ლიტერატურისა იმოდენა არ არის, რომ ღირდეს კაცმა კრიტიკის ცხავში გაატაროს და წმინდა ხორბალი ბალახ-ბულახისაგან გამოარკვიოსო. ამ თქმას დიდი საბუთი არ მიუძღვის: ცოტაა თუ ბევრი, მაინც გარჩევა უნდა და გარკვევა. ამიტომაც სხვები ამბობენ, მართო სიცოტავე ლიტერატურისა ჯერ კიდევ მიზეზი არ არის, რომ კრიტიკა თავს არ იჩენსო; აქ რიცხვს იმოდენად მნიშვნელობა არა აქვს, რამოდენადაც თვით ღირსებას, ესე იგი, ლიტერატურის შინაარსსაო და აი ამ მხრით მეტად ხელ-მოკლეა ჩვენი ლიტერატურა და კრიტიკას ამიტომაც ჩვენს ლიტერატურაში ჯერ არავითარი საქმე და სარბიელი არა აქვსო. არც ამისთანა თქმა იმართლებს თავს იმ კაცის წინაშე, ვინც პარიუის ყავახანის სიბრძნით კი არ დაჰკვირვებია ჩვენს ლიტერატურას, არამედ გამჭრიახის გონების თვალითა, რომელმაც ცოდნითა, სწავლითა და მეცნიერებით გაწვრთნილია და გაწმენდილი ხედვისა და ჩხრეკვისათვის“...

როგორც ვხედავთ, ილია ჭავჭავაძე ჩვეულებრივი სიღინჯით და სიღრმით უცქერის საკითხს, და ქართულ ლიტერატურას სიღარიბის ბრალდებას თავიდან აცილებს. და აქ მეტად საგულისხმოა ის აზროვნების უშიშროება, რომელიც იშვიათია ჩვენს ლიტერატურაში. ჩვენი ეროვნული ფსიხიკა, მიუხედავად გარეგნული ზვიადობისა, შინაგანად მაინც დარცხვენილია და საკაცობრიო მასშტაბით რომელიმე ქართული მოვლენის გაზომვა გვეჩოთირება. ილია ჭავჭავაძე ამ მხრივაც ქართველი ადამიანის ახალი ტიპია, რომელმაც გადალახა აზროვნების სიმხდალე და ქართველ ერს ღრმად მოფიქრებული და თამამი სიტყვა გააგონა: ჩვენ არას ვიტყვით ჩვენს ძველ ლიტერატურაზედ, რომელსაც ასეთის სიუხვით ასხივოსნებს „ვეფხვის-ტყაოსანი“, — ეს უძირო მორევი, ზღვა აზრისა და გრძნობისა; ჩვენ არას ვიტყვით არც დავით გურამიშვილზედ. რომლის დიდაქტიურა პოეზია პ.ის არ შეირცხვენს თუნდ ლუკრაციის, ვირგილიის და ჰორაციოს დიდაქტიურ პოეზიას დაუყენეთ პირისპირ და რომ-

ლის სარწმუნოებრივი ღალადება დავით წინასწარმეტყველის ფსალ-
მუნების სიმალლემდეა ასული. არას ვიტყვიტ მეფე ვახტანგ VI-ზე:
არჩილ მეფეზე, თეიმურაზ I-სა და II-ზედ, რომელთაც, ნამეტნა-
ვად პირველს ორს, ვერაინ ვერ დასწამებს სიმჩატეს აზრებისა და
გრძნობისას და რომელნიც მოელიან გონება-მახვილ კრიტიკოსს.
რომ თავისი მიუწყონ და სამართლიანის შარავანდელიტ მოჭრთონ
მათი ღირს-შესანიშნავი გონებრივი ღვაწლი“... „არას ვიტყვიტო“,
მაგრამ აქ ბევრი რამ თუ არ არის ნათქვამი, დიდი ნათქვამი კი
არის, რადგან თვით საკითხი მალალ ფარდებშია დაყენებული და ნა-
ჩვენებია ის არე, სადაც უნდა იქმნეს აზრი გადატანილი ზემოხსე-
ნებულ მწერალთა შესაფასებლად. ილია ჭავჭავაძის დამსახურებაც
სწორედ ეს არის. რომ მან ყოველი საკითხი ღირსეულად დააყენა
და დიდი პასუხისმგებლობით ასწია ჩვენი საზოგადოებრივი აზროვ-
ნება ზევით. ეს საკირო იყო ქართველი კაცის წელში გასამართავა-
დაც, რომელიც ცოტას ხედავდა, დასანახი კი ბევრი ჰქონდა. და ეს
ბევრი უცხო კი არ იყო, თავისი, საკუთარი. ილია ჭავჭავაძემ წარ-
სული მწერლობა უკვე მთელი ქვეყნის დასანახად აამალა. ჭავჭავაძე
არცთუ თანამედროვე პოეზია დასტოვა უყურადღებოდ და აქაც
მოუხდინა რეაბილიტაცია უმართებულოდ ფასდაკარგულ ქართულ
შემოქმედებას.

„საკმაოა გავიხსენოთ ამ მეცხრამეტე საუკუნის ჩვენი პოე-
ზია და მისნი წარჩინებულნი წარმომადგენელნი თ. ალ. ჭავჭავაძი-
დამ დაწყებული დღევანდელ მწერლებამდე, და მაშინ აშკარად და-
ვინახავთ, რომ კრიტიკის უქონლობა ჩვენის ლიტერატურის უში-
ნაარსობას კი არ უნდა დაჰბრალდეს, არამედ ჩვენს ჭონდრის-კაცო-
ბას, რომელიც იმოდენად უძლურია, იმოდენად უღონოა, რომ ვერც
ჩვენის ლიტერატურის სიღრმისათვის გონების თვალი ჩაუწვდენია.
და ვერც ჩვენის პოეზიის სიმალლისათვის თვალი გაუსწორებია“...
ილია ჭავჭავაძემ ამ საკითხის გარკვევაშიც იმავე თვალთ ჩაახედა.
როგორი თვალთაც უტკეროდა მთელ ჩვენს არსებობას, და ჩვენი
მდგომარეობის სიავე, როგორც ყველგან, ისე ამ საკითხშიც. ჩვენს
საკუთარ „ჭონდრის-კაცობაში“ დაინახა. ეს სიმართლე იყო, შეიძლე-
ბა მტკივნეული, მაგრამ კარგად შემჩნეული და მტკიცედ ნათქვამი.
ლიტერატურული აზროვნება ჩვენში მანამდე არ იყო. არ იყო იმი-
ტომ, რომ ჩვენი ინტელიგენცია ბრძნულ უქნარობას ჩაეყოლა და,
პოლიტიკურად „სხვის“ კალთას „შეფარებული“ გონებრივადაც
ალარ იწუხებდა თავსა. „სხვის შთაგონებით“ და „სხვის ჩაძახვით“
ფიქრობდნენ ლიტერატურული ლელოს გატანასაც, მაგრამ უფრო
სამწუხარო ის არის, რომ ამ ფიქრსაც ვერ შეასხეს ზორცი. დეე.

სხვისა ყოფილიყო, მაგრამ ეთქვათ მაინც, დაეწერათ მაინც... მაგრამ ეს არ მოხდა და მხოლოდ ილია ჭავჭავაძე აღიმართა მონღოლ-ზივით და მოურიდებელი მხილებით ქართველი ადამიანის თავში ლიტერატურის საკითხი მაგრამ ჩასჭედა. თანაც დასძინა, რომ „კრიტიკის უქონლობა ჩვენში არ უნდა მიეწეროს უშინაარსობას ჩვენი ლიტერატურისას საერთოდ. და პოეზიისას საკუთრად. უშინაარსობა ჩვენი ლიტერატურისა აშკარა ტყუილია. ვინც ამ ბრალსა სდებს. იგი უმართლოდ ექცევა ჩვენს ნაწარმოებს და ნაღვალს გონებისას და გულისას და ეს მოსდის ან უვიცობით. ან განგებ, რომ კრიტიკის უქონლობის სირცხვილი თავის თავს მოაშოროს და სხვას გადააბრალოს. ჩვენ რასაკვირველია ვერ ვიტყვით. რომ ბევრი რამ ჭერ კიდევ სანატრელი არ იყვეს ჩვენის ლიტერატურისათვის საზოგადოდ და პოეზიისთვის ცალკედ, მაგრამ ისიც რაცა გვაქვს ჩვენ დღეს, ღირს-შესანიშნავი განძია და მრავალგვარად გამოსაყენი, და სახმარი ჭეშმარიტი კრიტიკისათვის, ამას ყველა გვიმომწმობისაც კი საკუთარის თვალთ ჩაუხედნია ჩვენს ლიტერატურაში და არა სხვის შთაგონებით. სხვის ჩაძახვით. მაშასადამე, თუ კრიტიკას დღეს ჩვენში ფეხი არ აუდგამს, მიზეზი სულ სხვა უნდა იყოს“. ეს მიზეზი ზემოთ უკვე დაასახელა და უწოდა ჩვენი „ქონდრის კაცობა“, მაგრამ ამ სიტყვას იგი რა აზრითა ხმარობდა? რაში გამოიხატებოდა ის ზნეობრივი თუ გონებრივი სიპატარავე, რომელიც აფერხებდა ჩვენში ლიტერატურული აზროვნების „ფეხის-აღდგმას“? ილიას ეს აზრი მით უფრო საინტერესოა, რომ იმავე მოვლენას დღესაც დიდი გასავალი აქვს ჩვენს საზოგადოებრივ თუ სამწერლო ცხოვრებაში, და, მაშასადამე. ჭერაც არ გადაშენებულა ის „ქონდრის-კაცობა“, რომლის პირველი „ოპერაცია“ ილია ჭავჭავაძის ეკუთვნის .

„ზემორე ჩვენ კრიტიკის უქონლობის ბრალი თვითონ ჩვენს საკუთარს უძღურებას და უღონობას მივაწერეთ, და აი რა საბუთი მიგვიძღვის. ჩვენი ლიტერატურა საერთოდ და პოეზია ცალკედ. ჭერ ხელუხლები განძია. არც ერთს უცხო ქვეყნის მეცნიერს, რომელსაც ჩვენს თვალში სახელი და აბრე აქვს, მისთვის ჭერ ხელიც არ მოუკარებია, არავის ამ მხრივ თავისი აზრი არ გამოუთქვამს. თავისი ბეჭედი არ დაუსვამს. მაშასადამე, ჩვენს ლიტერატურაზე მზა-მზარეულს აზრს ვერ ამოიკითხავთ ვერც წიგნებში და ვერც ვაზეთებში... ჩვენნი „სწავლულნი, განათლებულნი“, დარჯინის თეორიას ზედმიწევნით გაცოდინებენ, ჰეგელის ესთეტიკას, ლესინგისა და ტენის ფილოსოფიას ხელოვნებისას თავისის ხელის გულსაკეთ გადაგიშლიან; შექსპირზედ. გეტზედ, ბაირონზე და თუნდა

პომეროსზედაც, რომელიც — ჩვენში კი ითქვას, — ათასში ერთს არ წაუკითხავს, თუნდა მთელს უზარმაზარ წიგნებს დასწერენ და იქნება ისეთი სასწაულიც მოხდეს, რომ წასაკითხად ღირსი წიგნებიც დასწერონ, და ერთს პაწია ლექსს კი ჩვენის რომელიმე პოეტისას ვერ გაუძღვებიან როგორც რიგია.

ნუ გაიკვირვებთ, რომ ეს ასეა. პატარა რომ ჩაუფიქრდეს კაცი ამ საოცარ ამბავს, მიზეზს მალე მიუხვდება.

შექსპირი, გეტე, ბაირონი სხვა მეცნიერთაგან დიდი ხანია გარჩეულია მრავალგვარად. ამაზედ მრავალი უწერიათ. მრავალი უთქვამთ. მაშასადამე, ამათზე ასეთისა თუ ისეთის აზრის შედგენა მეტად ადვილია და აზრის საბუთის პოვნაც არ არის ძნელი... ხელის გაწვდენის მეტი არა არის-რა საჭირო, რომ უჯრა გამოსწიოთ და რაცა გსურთ, ის გამოიღოთ!“.

როგორც ხედავთ, ილია ჭავჭავაძე მოურიდებლად ლაპარაკობს. ჩვენი ლიტერატურული „ქონდრი-კაცობის“ მიზეზს მიაგნო და პირდაპირ სთქვა ის, რაც ამდაბლებდა და სცემდა ქართული აზროვნების დონეს. ეს უბრალო რამ მოვლენა კი არ იყო, დღიური გატაცებით წამონასროლი; არამედ ჩვენს სულში დაბრუნებული უნაყოფობა, შეიძლება მთელი ერის არსებობასთან დაკავშირებული. აქ ილია ჭავჭავაძემ ისეთი ღრმა მხედველობა გამოიჩინა, რომ ჩვენ დრომდე აღწევს მისი მედიდური და დამცინავი ხმა. განა დღეს კი იმავე „ქონდრის კაცობის“ ხშირი გამოფენა არ არის? დღესაც მზამზარეულის საშუალებით არ ჰხდება მწერლის სახელის მიღება? თანამედროვე ჩვენს მწერლობაში უფრო გაიზარდა კიდევ ეს „ქკვიან უსაქმურობის“ სენი და თითქმის ნორმალურ მოვლენადაც იქცა. დღესაც, ჩვენი მწერლების თვალსაჩინო ნაწილს, „ხელის თვითმოქმედება“ გაუხდია სულიერ ძალ-ღონის მონაცვლედ და ქართულ მწერლობის შესახებ ფიქრი და წერა მხოლოდ „შინ-გაზრდილობის“ ნიშნად არის ქცეული. ეს შეამჩნია შთანასახშივე ილია ჭავჭავაძემ და იქვე ჩაკვლის სურვილით მიტომ ამეტყველდა ისე დაუხდობლად. მაგრამ ერთი თქმით, რასაკვირველია, შეუძლებელია საზოგადოებრივი გადაშენების განკურნება და ილია ჭავჭავაძის თქმა დარჩა მხოლოდ როგორც ისტორიული დოკუმენტი. ჩემი თემისთვის ამ დოკუმენტს აქვს მნიშვნელობა. იგი ამტკიცებს, რომ ჩვენ ილია ჭავჭავაძის სახით დიდი კრიტიკოსი გვყოლია, რომელმაც დიდი ჭკუით და ნათელი მხედველობით ხელშესახები გახადა ქართული მწერლობის უდიდესი ამოცანა. მან ქართველი კრიტიკოსის მნიშვნელობა მეტად მაღლა ასწია და დიდი სიძნელე დაანახვა ქართულ მწერლობის მომავალ მკვლევარს. ესეც მნიშვნელოვანი მომენტია. ლიტერა-

ტურული მუშაობა საქართველოს მასშტაბით არამცთუ უფრო აღვილი. არამედ შეუდარებლად უფრო ძნელი ყოფილა, ვიდრე ევროპელ მწერალთა შესახებ აზროვნება და, მაშასადამე, მხოლოდ დიდი პასუხისმგებლობით შეიძლებოდა ამ საქმის ხელის მოკიდება.

„აქ ყველაფერი საკუთარი ჭკუით უნდა ზიდოთ და ყველაფერს საკუთარს გონების შუქი მიაყენოთ. თქვენს გარე აქ ვერაფერს იპოვნით. ვერას იშოვნით. აქ სხვა უნარია საჭირო, სხვა გამჭრიახობა, სხვა ძალ-ღონე. შეიძლება კაცს აუარებელი ცოდნა და სწავლა ჰქონდეს და აქ ერთი ფეხიც ვერ წასდგას, თუ ის „სხვა უნარიც“ არა ჰმეცის. ის „სხვა უნარი“ იგია, რასაც თვითმსჯელობას, თავისით მოქმედობას, თავისით სვლას ეძახიან. აი ჩვენი სისუსტე სწორედ ამ თვით-მსჯელობის, თვით-მოქმედების უქონლობაშია... ამ გვარის მშრალის და უქმი გონების კაცი სახელოვანმა გეტემ დაგვიხატა თავის „ფაუსტში“. ფაუსტში რომ გამოყვანილია ვაგნერი. სწორედ ზედ გამოჭრილი სახეა იმ გვარის კაცებისა, რომელთაც ცოდნა აქვთ და საკუთარს ჭკუით ტარების უნარი კი ღმერთს, თუ ზედს იმათთვის არ მიუმაღლებია“... ამონაწერები მეტად ბევრი გამოვიდა. ხოლო არ მოვერიდე ამ ციტატების სიმრავლეს შემდეგი მოსაზრებით: დეე უფრო ვრცლად ისმოდეს იმ ადამიანის სიტყვა, რომელმაც ქართულ მწერლობას ახალი საფუძველი ჩაუყარა და ნახევარი საუკუნის განმავლობაში მტკიცედ იდგა ქართული სიტყვის სახელოვან სადარაჯოზე.

* * *

მაგრამ ყველაფერი ის, რაც ითქვა ეს მხოლოდ პასუხია კითხვაზე, თუ რა მიზეზია, რომ კრიტიკა არა გვაქვს. ეს პასუხი მეტად მნიშვნელოვანია და არამცთუ თავის ღროისთვის, არამედ ჩვენთვისაც ფრად დამაფიქრებელი. საკითხავია. თვით ილია ჭავჭავაძემ, რომელმაც იპოვნა გამოსავალი პუნქტი, და იქედან დაუზოგველად რომ შოლტავდა „მზა-მზარეულის“ შემოქმედებას, „უჯრედების“ მწერლებს და სათრევად რომ ხდიდა მათ წვრილმან თავმოყვარეობას, თვით გააკეთა რამე თუ არა ქართულ კრიტიკის სფეროში. გარდა ამ უკრიტიკობის კრიტიკისა? მიუხედავად იმისა, რომ ილია ჭავჭავაძე იყო პოეტი, ბელეტრისტი, ფინანსისტი, საზოგადო მოღვაწე და რაღა არ იყო. მიუხედავად ამისა იგი ქართველ კრიტიკოსადაც იქცა და მისი „კრიტიკული წერილები“ საუკეთესო სამკაულია მეცხრამეტე საუკუნის ქართული ლიტერატურული აზროვნე-

ბისა. მის მიერ ნ. ბარათაშვილის პოეზიის გარჩევა მშვენიერია არა ისტორიულად, არამედ დღესაც და, რაც აღსანიშნავია განსაკუთრებით, ბარათაშვილის შეფასება საკაცობრიო საზომით. „ეს ჩვენი აზრი ნ. ბარათაშვილის შესახებ იქნება მეტის-მეტი ეჩვენოს ვის-მე-ო“, ამბობს თვითონვე, მაგრამ ეს არ აღონებდა, რადგან ნათქვამის საფუძვლიანობის იმედი ჰქონდა. და როგორც ამ წერილიდანვე ჩანს, ეს ყოფილა „პატარა ეტიუდი ერთის წერილიდამ ამოღებული“. ჩემი ფიქრით, მას უნდა ჰქონოდა დაწერილი გარჩევა გრ. ორბელიანისა და ალ. ჭავჭავაძის პოეზიისაც. რადგან ამ წერილის დასაწყისს გადასვლის ხასიათი აქვს და არა პირველი დაწყებისა.

ილია ჭავჭავაძეს ამ კრიტიკულ ეტიუდში მტკიცედ აქვს დაცული ის შეხედულება, რომელიც მას აქვს შედგენილი კრიტიკის შესახებ, ჩვენ ხომ უკვე ვიცით მისი აზრი, რომ „კრიტიკა არის განხილვაც, გაჩხრეკაც, გარკვევაც. გარჩევაც და დაფასებაც ერთად“. ეს დაფასება ხდება მთლიანად, როგორც შინაარსის, ისე ფორმის მიხედვით. რადგან მისთვის ეს ორი მხარე განუყრელია. „ვეფხისტყაოსანი“ თუ არის უკვდავი. არა მარტო თავის ფორმით. არამედ თავისი შინაგანი ღირსებებით“-ო.

ეს კითხვა თანამედროვე ევროპის მწერლობაში კვლავ სადაოდ არის ქცეული. მაგრამ ილია ჭავჭავაძისათვის იგი გარკვეული იყო ისევე, როგორც დამოკიდებულება ხელოვნებისა, პოეზიისა ხალხთა ცხოვრებაზედ. ესეც შეიძლება სადაო იყოს, მაგრამ ჩვენ აქ მხოლოდ ილია ჭავჭავაძის შეხედულება გვაინტერესებს. მეტად საგულისხმოა ილიას მიერ პოეზიისა და ცხოვრების ურთიერთობის გარკვევა: „პოეტსა ხალხი დაჰბადავს და ხალხის ცხოვრება ძუძუს აწოვებს; ამ საფუძვლით ამბობს, პოეზია ხალხის ცხოვრების გამომთქმელიაო. ჯერ უნდა ხალხმა დაიმუშაოს თავისი სულიერი ბუნება, შეანძროს თავისი უკვდავების ძარღვი, მოამზადოს მასალა თავისი ცხოვრებითა და მერე თავის-თავათ. უთქვენ-ბრძანებლოთ ძლიერი სული გენიისა ძლიერად გამოჰსცემს პასუხს ხალხის განვითარებასა. თუნდა რომ იყვნენ ახლა ჩვენში ბაირონის თანასწორნი ნიჭნი, ის ნიჭნი ბაირონის ოდენას თავის-დღეში ვერ იქმოდნენ; ის ნიჭნი საზრდოს ვერ იპოვნიათ ჩვენს ცხოვრებაში; დევს დევის ძუძუ გამოზრდის და თუ ჩვეულებრივ ადამიანის ძუძუთი გაიზარდა, ის დევი აღარ იქნება“...

როგორც ვხედავთ, შემთხვევითი კრიტიკოსი კი არ ყოფილა ილია ჭავჭავაძე და უკაცო ქვეყნის ღირი კაცი. არამედ სრულიად გარკვეული და ღრმა მსოფლმხედველობა-ო დამძიმებული, რომე-

ლიც თუ აფასებდა რამეს, მართლა აფასებდა. სერიოზულად, მკაცრად და ცივად.

მართალია. ილია ჭავჭავაძე ნაწილობრივად მსხვერპლი იყო საზოგადოებისა და მისი დიდი ჭკუა და უნარი ყოველმა დარგმა გაინაწილა იესო ქრისტეს კვართივით, რამაც რელიეფობა დაუკარვა მის გარკვეულ. თუმც დაქსაქსულ ნაზრევს, მაგრამ მაინც მის აზრთა შინაგანი მთლიანობა საოცარია, აზრთა დამორჩილება და თავისუფალი დენა ხომ იშვიათი. ეს საუკეთესო მაჩვენებელია ფიქრის სიღრმის და გამძლე ცოდნისა. რა საკითხის შესახებ არ ამოიღო ხმა ილია ჭავჭავაძემ? მაგრამ ყველგან შესაფერი და მეტად მოფიქრებული პასუხი გასცა. აი თუნდ „ახალი დრამების გამო“. ეს წერილი 1890 წ. ეკუთვნის: ეს ის ხანაა, როდესაც ქართული დასი შეიქმნა და ქართული თეატრის საქმე ფეხს იკიდებდა. ამან გამოიწვია დრამატურგიის მოთხოვნილება და აქა-იქ დაიწყეს კიდევ ორიგინალური პიესების წერა, მეტწილად ისტორიული ხასიათისა, მაგრამ აქაც გაისმა ილია ჭავჭავაძის რიხიანი და მბრძანებელი ხმა. იმ სეზონში დაიდგა ორი პიესა ორიგინალური, „მტარვალი“ და „ქართვის დედა“, რომლებსაც მიუზიღნიათ ქართველი საზოგადოების ყურადღება. ორივე პიესა ისტორიული ხასიათისაა, მაგრამ მიუხედავად საზოგადოების სიამოვნებისა ამ პიესათა მოსმენით რომ გამოწვეულა, ილია ჭავჭავაძე მაინც ამბობს თავის უკმეხ სიტყვას: „აქ ისტორიული მარტო ის არის, რომ ავტორები გვეუბნებიან: საქართველოს თავს წარმოდგომია მტერი და ყოველგან მუსრს ავლებსო“. ეს კი არ ნიშნავს ისტორიულობას. ილიას აზრით, თუ ავტორს „სურს ისტორიული ღირსება მიანიჭოს თავის დრამას, უსათუოდ მოვალეა სული და გული ეპოქისა იმ ამბავში ჩანასკვოს, ჩასახოს და დრამის სვლაში გადაგვიხსნას, გადაგვიშალოს საგრძნობლად და დასანახავად-ო“. აქ შეჩერების სიგნალია მოცემული, რომ დრამების წერა სენად არ ქცეულიყო, და ყველა გუნების ხალხს არ მიეყო ხელი ამ გამოსაჩენი საქმისათვის. ილია ჭავჭავაძემ აქაც ჩვეულებრივად დააფრთხო ფეხის ხმის ამყოლი მწერლები და დრამატურგიის საკითხიც სერიოზულობის და სიძნელის მწვერვალზე აიტანა.

„ამისთანა დრამის დამწერს წინ უნდა უძლოდეს დიდი ცოდნა ისტორიისა, დიდი გონება გახსნილობა, დიდი განათლება, ღვთივ მომადლებულ ნიჭის გარდა. და ჩვენი ფიქრით, ამაოდ ირჩებიან ისინი. ვინც ამისთანა დრამის დაწერას მოუშზადებლად და მაშასადამე კადნიერად ეტანებიან... ამ შემთხვევაში კონკრეტულად ისტორიულ დრამის შესახებ არის საუბარი, მაგრამ ილია ჭავჭავაძე

პრინციპიალურადაც სვამს საკითხს, და საზოგადოდ დრამის შესახებ ამბობს: „ერთობ დრამის შექმნა დიდად ძნელი რამ არის, იმიტომ რომ დრამა სულისა და გულის ცხოვრებაა, სულისა და გულის დიდს ძვრაზეა ასაგები და ასაშენებელი. მეტის მეტი მჭრელი, მეტის მეტი მხილავი ნიჭი უნდა, მეტის მეტი ნათელი გონება, რომ კაცი მისწვდეს, შუქი რამ მიჰფინოს იმ საოცარს, იმ უცნაურ საიდუმლოებას, რომელსაც ადამიანის სულისა და გულის ძვრა ჰქვიან და რომელიც იმოდენად უფრო დიდ საიდუმლოებად გვევლინება, რამოდენათაც უფრო ახლო მივალთ; ამიტომაც დრამის შექმნა ყველა სხვა გვარ პოეტურ თხზულებაზე გაცილებით ძნელია, და ყველა მწერალი, — თუნდ ნიჭიერი, ვერა ჰბედავდა ხელი შეჰმართობს. ჩვენში ეს საქმე მეტად ადვილად არის მიჩნეული-ო“. და არ გეგონოთ, რომ ვინმე უსახელოებს უწერდა ასე მკაცრად. „ქართველის დედის“ ავტორი ავქსენტი ცაგარელია, რომელიც დიდად დამსახურებული იყო ქართული სცენის წინაშე, მაგრამ ილიამ არ დაინდო, რადგან იცავდა უფრო დიდ ღირებულებას:

— ქართულ მწერლობას.

ჩვენ თვალწინ, თუმც ფრაგმენტებით, მაგრამ მაინც გაიარა ილია ჭავჭავაძის აზროვნებამ. ვნახეთ, რომ შემოქმედების მხატვრული და კრიტიკული გამორკვევა ილია ჭავჭავაძემ ღრმად დაიწყო. რევოლუციონერი აზროვნებაში, მაინც არ მოსწყდა ეროვნული ცხოვრების ფესვებს, პირიქით, ლიტერატურის და ერის დაკავშირება იყო მის მიერ დასახული ზოგადი ლიტერატურული ამოცანა. მართალია, ილია ჭავჭავაძეს ამ საკითხის შესახებ ვრცელი ღირეტივები არ დაუწერია, მაგრამ საკითხი სწორედ და მახვილი კუთხიან დასვა. შეიძლება არც ვიზიარებდეთ მის განსაზღვრას, მაგრამ იმას კი ვერ ვიტყვით, რომ ილია ჭავჭავაძეს არ ეჩვენებინოს ლიტერატურის სასიცოცხლო მნიშვნელობა. ვერც იმას ვიტყვით, რომ ილია ჭავჭავაძემ დაგვიტოვა დამთავრებული ესთეტიკური კრიტიკის თეორია, მაგრამ ის კი უნდა ვთქვათ, რომ მისი კრიტიკა ესთეტიკური იყო; აქა-იქ ვაბნეული აზრების მიხედვით, ჩვენ მაინც შეგვიძლია შევქმნათ მისი ლიტერატურულ-ესთეტიკური შეხედულების მოზაიკა, თავის „კრიტიკა და პოლემიკა“-ში, სადაც იგი არჩევს ერისთავის მიერ კაზლოვის „შეშლილის“ თარგმანს, სხვათა შორის. წერს: „ძლივს-ღა იცნობთ კაზლოვის ლექსებში იმ შენიეს. რომელმაც წარსულ საუკუნეში თითქმის პირველად დაანახვა ფრანციას. და მის გამო ევროპასაც. კეშმარტი, ნამდვილი პლასტიკა საბერძნეთის მშვენიერებისა... კაზლოვის თარგმანში ისე ცხადად არ ისმის ის ნაწი და წარუდელი სიტკბოება მშვენიერებისა, ის უმანყო.

უცოდვილო და ნამდვილი ბგერა გულისა, ის ქროლა პოეზიისა, რომლითაც ანდრე შენიე ჯადოსავით მოჰხიბლავს ხოლმე კაცსა. მაგრამ ანდრე შენიეს ლექსები კაზლოვის თარგმანში ისე ბევრნი არ არიან, და არც ისე უფერულნი, როგორც სახელოვანი მიცკევიჩის „ყირიმის სონეტები“, უგ სონეტები, ეგ უკეთესნი ყვავილნი პოეზიისანი, რა რიგ უსულდგმულო, უსურნელო ყვავილებად შეიცვალნენ კაზლოვის თარგმანში! არამცთუ კაზლოვმა შეარჩინა მიცკევიჩის სონეტებს ფორმა სონეტისა, არაჲდ არ შეარჩინა თითქმის არც ის მშვენიერი სურათნი, რომელშიც ისე ნათლად გამოეხატვნენ წუთის გრძნობანი იმ სახელოვან პოლშელ პოეტს“... ილია ჭავჭავაძე სიყვარულით წერს ცნობილ ლირიკოს შენიეს შესახებ, რომელმაც კლასიკურ ლექსწყობაში შეიტანა თავისუფალი მოძრაობა, და მიცკევიჩის, ამ დიდი ლირიკოსის შესახებ, რომელმაც პატრიოტიკა აიყვანა მისტიურობის და რომანტიზიის ესთეტიკურ სიმაღლემდე. კიდევ რამდენი რამ შეიძლება ითქვას, ისე ბევრის დამტეგია ილია ჭავჭავაძის კრიტიკის პატარა წიგნი.

მგონია ამ აუარებელი ამონაწერებით უკვე საკმაოდ ნათლად წარმოვიდგენთ ილია ჭავჭავაძეს, როგორც კრიტიკოსს, რომელმაც თავის მოურიდებლობით და სიმკაცრით ააფორიაქა ჩვენებური სამწერლო ატმოსფერო და მას აქეთ აღარც დამშვიდებულა. სალიტერატურო აზროვნება უკვე მოთხოვნილებად იქცა და ქართული კრიტიკის მათიანეს ახალ-ახალი ფურცლები მიემატნენ.

ილია ჭავჭავაძე

(1887 — 1907)

შოპენჰაუერი, ერთ თავის თხზულებაში, კრიტიკის შესახებ, წერს: „მწერლები ჩვენ შეგვიძლიან დავყოთ სამ ჯგუფად და შევადაროთ ერთნი მეტეორებს, მეორენი პლანეტებს, და მესამენიც უძრავ ვარსკვლავებს. პირველნი ახდენენ სწრაფსა და მჭექარ ეფექტს; მათ უმზერენ და იტყვიან: „უცქირეთ, უცქირეთო“, — და მალე სამუდამოდ ჰქრებიან. მეორენი, ე. ი. კომეტები და პლანეტები უფრო ხანგრძლივნი არიან და უფრო მკვიდრნი. ხშირად ისინი (თავიანთი სიახლოვის გამო) ბრწყინავენ კიდევ, ხან თვით ვარსკვლავებზე ძლიერად, და უცოდინართ ვარსკვლავებად ელანდებიან. თუმც ამ პლანეტებმაც თავის დროზე უნდა დატოვონ თავიანთი ადგილი და წავიდნენ. ამასთანავე უნდა ითქვას, რომ ისინი ნასესხებ შუქს აფრქვევენ. ხოლო მათი მოქმედების სფერო კი, თანამედროვენი არიან. მათი გზა და მოქმედება თუმც უფრო ხანგრძლივია, ვიდრე მეტეორებისა, მაგრამ ესენიც მიმდინარეობენ, იცვლებიან. მხოლოდ მესამენი არიან უცვლელნი და წარუვალნი, ისინი დგანან მყარად ფეხმოკიდებულნი და ბრწყინავენ, საკუთარ სხივთა მფრქვეველნი. მოქმედობენ დროის როგორც ერთ პერიოდზე, ისე მეორეზე, ყოველთვის სახე უცვლელნი, რადგან მათ არ აქვთ პარალაქსი. ისინი ერთ რაიმე სისტემას კი არ ეკუთვნიან, როგორც პირველნი, არამედ მთელ ქვეყანას. მხოლოდ მათი სიმაღლის მიზეზით, საჭიროა რამდენიმე წელი, რომ მათი შუქი ჩამოსწვდეს ბინადართ მთელი ქვეყნისათვის. ასეთია შოპენჰაუერის მიერ საზოგადოდ მწერლების დახასიათება. კარგი შედარებაა. მხოლოდ ამ სიტყვებით მინდა მარტო ილ. ჭავჭავაძე დავახასიათო. და ასე ვთქვა: ილია ჭავჭავაძე, თავის შემოქმედების მიხედვით, შეიძლება შევადაროთ მეტეორებს, პლანეტებს და უძრავ ვარსკვლავებს, რადგან მისი შემოქმედება სამგვარია: 1. მსწრაფლ-წარმავალი, 2. დროული, 3. წარუვალი. ილია კუთვნილებაა კერძო — ნაციონალური, და ზოგად — უნივერსალური. მან,

როგორც ნაციონალურმა მწერალმა, სთქვა ის, რაც აფიქრებდა და აღლევებდა ჩვენს ქვეყანას, ამასთან ის გასცილდა კიდეც ნაციონალურ ბჭეს და შეეჭრა იმ ქვეყანას, რომელიც საზოგადო კუთვნილებას შეადგენს.

კითხულობთ მის შემოქმედებას და გოაცებთ ის დიდი ძალა, სულის სიმდიდრე და სირთულე, რომელიც ყოველი მისი ნაწარმოებიდან გამოჰკრთის. ეს არის რომ მის შესწავლას სახალისოდ ქმნის, ინტერესი არასოდეს არ კლებულობს და რაღაც დიდ ნაყოფიერებას გაგრძნობინებთ. იქ საკითხების მთელი კონგლომერატია, ზოგჯერ მარტივი საკითხებისაც, მაგრამ ილია ჭავჭავაძე სულ უბრალო მოვლენის იქითაც რაღაც დიდ ქვეყნებს გაჩვენებთ, რადგან ასეთია დიდი კაცის ბუნების საიდუმლოება. აქ არიან თავმოყრილი ესთეტიკურ-ფილოსოფიური, სალიტერატურო თუ ისტორიული, ფსიქოლოგიური და სხვ. საკითხები, და ყველა მათ ისეთი ხორცი აქვთ შესხმული, რომ ყოველ აზრს თქვენ განიცდით როგორც საგანს შესახებს და დასანახს. ამიტომ იყო, რომ მიუხედავად რწმენათა სხვადასხვაობისა, ქართველი მკითხველი მის ნაწარმოებთ ინტიმურად შეუყავშირდა და ლიტერატურულ სიმპატიებზე თუ პოლიტიკურ აზროვნებაზე მალა დააყენა.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ილია ჭავჭავაძე მოჩანს როგორც ცენტრალური ფიგურა, რომლისკენაც არის მიპყრობილი ყველას თვალი. ილიას გარშემო იკრიბება საკითხთა ჯაჭვის ყველა რგოლი, და ილიაც, შუბლშეკრული, დინჯად, დაფიქრებით იძლევა პასუხებს. არც შეიძლება, რომ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ი. ჭავჭავაძეს აუხვიოს გზა რომელიმე საკითხმა. ჩვენ ველით, რომ ილია ჭავჭავაძე იტყვის თავის სიტყვას და ვუსმენთ მას. შეიძლება არც ვეთანხმებოდეთ, მაგრამ ვუსმენთ კი, რადგან ეს მან სავესებით დაიმსახურა. მან, მთელი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში, უწინამძღვრა ჩვენს ცხოვრებას და ყოველ მოვლენაზე სთქვა თავისი სიტყვა, პუბლიცისტიური, თუ მხატვრული.

როდესაც ილია ჭავჭავაძე გამოვიდა სამწერლო ასპარეზზე, ბატონ-ყმობის ინსტიტუტი, ეს ჩვენი ცხოვრების ბინძური ტინბრული უკანასკნელ დღეებსდა ლევდა. ეს იყო დიადი რეფორმების კვირახალი, ნელ-ნელა იმსხვრეოდა ის მძიმე ხუნდი, რომელიც ბორკავდა უმრავლესობას და ბნელი ბურუსიც თანდათან იფანტებოდა. ისახე-

ბოდა ახალი ხანა, თავისუფლდებოდა ტრიბუნა, ახალი სიტყვა მზადდებოდა წარმოსათქმელად... იწყებოდა რეფორმების ხანა. და ამნაირ დროს ხომ ყოველთვის ისახება ახალი დასიცი. ე. ი. ჩნდებიან ახალი პირები, რომლებიც ცხოვრების სათავეში ექცევიან, წინ მიდიან და ცხოვრების გარდაქმნას ლამობენ. ხოლო ამავე დროს ჩნდებიან ძველის ჭირისუფალნიც, რომელნიც ვერ სთმობენ ტრადიციებს, რომელთათვისაც ძველის რღვევა, ეს თვით მათი სიკვდილის მომასწავებელია. და სიკვდილით შეშინებულნი, ლამობენ ფეხის მომაგრებას, რომ სიცოცხლის და ცხოვრების უფლება სხვას არ დაუთმონ. ასე ხდება ყველგან და ყოველთვის, ასე მოხდა რუსეთში ორმოც-ორმოცდაათიან წლებში, ასევე იყო სამოციან წლებში ჩვენშიც, რის შესახებაც უკვე ვილაპარაკეთ. გაჩნდა ორი წყება, ორი რაზმი: მიმავალთა, რომელნიც „მამების“ სახელით მონათლულნი, ცხოვრების ხორცმეტად იქცნენ, და მალე ცხოვრების სცენიდან უნდა წასულიყვნენ; მეორე რაზმი კი მომავალთა, რომელნიც „შვილებათ“ წოდებულნი, მოდიოდნენ ძლევამოსილებით და მოჰქონდათ ახალი სიტყვა, ახალი ძალა, სიცოცხლე განახლებული. პირველნი იყვნენ რეაქციონერები აზრისა და ყველაფრისა, კარიერის მოტრფიალენი, ბრწყინვალე წოდება, ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით. მეორენი იყვნენ ბრძოლის სულით აღფრთოვანებულნი, რევოლუციონერები, სულით დემოკრატები, რწმენით პროგრესისტები, ლიბერალები. ძველნი, „მამები“, არ მიდიოდნენ, ახალნი კი „შვილები“, პირდაპირ თხოულობდნენ ადგილის დატოვებას... და გაიმართა ბრძოლა „მამებსა“ და „შვილებს“ შორის. სწორედ ამ „შვილების“ მედროშე, მათი ბელადი — წინამძღოლი, როგორც აღვნიშნეთ, ი. ჭავჭავაძე იყო. მან მოახდინა ჩვენი ლიტერატურის პირველი გაყოფა. მანამდე სალიტერატურო დავა არ ყოფილა. ყველანი რაღაც ფარული თანხმობით ეწეოდნენ შემოქმედებას. რასაკვირველია, მე-17 — 18 საუკუნეებში აზრთა სხვადასხვაობაც არსებობდა და დიდიც, მაგრამ მე-19 საუკუნე ლიტერატურის მხრივ ისეთი დაქსაქსული და სიცოცხლე მოღებული აღმოჩნდა, რომ ასეთი რამ არა გვხვდება სამოციან წლებამდე. ე. ი. ილია ჭავჭავაძემდე. მას აქეთ კი დაიწყო ბრძოლა, გაჩნდნენ პარტიები, აღუღდა ცხოვრება და მოხდა მეტად დიდი ძვრა. მართალია, ძველების სახით წარსული ჭიუტობდა და უნაყოფო გამძაფრებით იცავდა თავის შეუვალობას, მაგრამ ახლების სახით მომავალმა თავისი გაიტანა. ილია ჭავჭავაძის გარშემო დაგროვდნენ ყველა ის ძალები, ვის მხრებსაც მომავალი ეყრდნობოდა, ყველაფერი ილია ჭავჭავაძის გამო იღებდა მნიშვნელობას და.

ერთი სიტყვით, ილია ჭავჭავაძე იქცა ახალი ლიტერატურის აქილესად.

დოსტოევსკიმ თავისი სიტყვა პუშკინის შესახებ ასე დაასრულა: „პუშკინი მოკვდა ჯერ ისევ ახალგაზრდა და უღაოა, რომ საფლავში ჩაიტანა რაღაც დიადი საიდუმლოება. და აი ახლა, ამ საიდუმლოს გამოცნობას უიმისოდ ვცდილობთ“. ილია ჭავჭავაძე ახალგაზრდა არ მომკვდარა, იგი მოხუცი მოჰკლეს, მაგრამ მაინც დაგვიტოვა დიდი საიდუმლოება და ჩვენც ამ საიდუმლოს ამოცნობას ვცდილობთ. მართალია, ყოველი ადამიანი გამოუცნობი საიდუმლოებაა, მაგრამ ამას არ ვაქცევთ ყურადღებას, რადგან მორიგ ადამიანთა უყურადღებოდ გავლას ვართ დაჩვეულნი. ამ საიდუმლოს გაგების ქინი სამაგიეროდ მძლედ გვიპყრობს იქ, სადაც დიდი პიროვნება აღიმართება ჩვენს წინაშე, რომელიც თავისი შემოქმედებით თვით გვიხსნის თავის შინაგან ქვეყანას. მაგრამ რამდენადაც დიდად იხსნება ასეთი პიროვნების სულის კარები, იმდენად უფრო მატულობს გამოუცნობი და საიდუმლო მხარეები. ამის მიზეზი ის არის, რომ უკანასკნელი სიტყვის თქმა შეუძლებელია, და თუ რჩება რამ გამოუთქმელი, სწორედ ის, რასაც სიტყვა ვერ იტევს. ამიტომ არის, რომ ყოველი დიდი პიროვნება რაღაც ღრმა საიდუმლოების ბეჭდით გვეჩვენება, რომლის გამოცნობასაც თაობები უნდებიან. ასევე აუხსნელ პიროვნებად რჩება ილია ჭავჭავაძეც, რადგან ის, რაც სთქვა, კიდევ არ არის ის, რის თქმაც შეეძლო. აქ არაის მოცემული რაღაც რეპროდუქციები იმ ძირითადი სტიქიონისა, რაც აწვალებდა მის მუდამ მებრძოლსა და შეურიგებელ სულს. ჩვენ ამ სტიქიონის ამოცნობა გვინდა, ჩვენ ვერ ვამბობთ უარს ამ საიდუმლოზე და თუ ვერ გავიგებთ, მიახლოვება მაინც ვცადოთ. ვნახოთ ის ნაწარმოები, რომელიც ილია ჭავჭავაძის დაფარული ვინაობის გასარკვევად უფრო მეტ მასალას იძლევა და კიდევ ერთხელ ვცადოთ ამ დიდი კაცის სულიერი აგებულების გათვალისწინება. ეს ნაწარმოები არის „მგზავრის წერილები“, რომელიც უდიდეს ნაწარმოებად უნდა ჩაითვალოს იმ მასშტაბით, რითაც იზომება დიდი ხელოვნური ნაწარმოები საზოგადოდ.

ამ ნაწარმოებში, დიდი ოსტატის პათოსით და აზრით, ნაჩვენებია ის მოქალაქეობრივი ენერჯია და ბრძოლის უნარი, რომელიც ჩვენს ავტორს ასეთ გოლიათად აქცევდა, და მოცემულია მხატვრული აპოლოგია დაუდგრომლობის, ბრძოლისა და სიცოცხლის. ეს ნაწარმოები ილია ჭავჭავაძის პირველი დიდი გამოჩენაც არის.

ჭაბუკი ილია, რუსეთიდან პირველად დაბრუნებული, მოდის და ეალერსება თერგს, არაგვის ჭალებს. აქ გადაიშალა პირველად ილიას

დიდი მხატვრული გენია, ამეტყველდა პირველად სამშობლოსათვის მგზნებარე გული და აღმოსკდა მას ენერგიულობისა და სიცოცხლის ის წყურვილი, რომელიც ასე ახალისებს მის შემოქმედებას. აქ ილია ის შეუპოვარი და მშფოთარე ადამიანია, რომელიც მხოლოდ მოძრაობაში ჰხედავს სიცოცხლის აზრს და მნიშვნელობას:

„მყინვარი!.. დიდებულია, მყუდრო და მშვიდობიანი, მაგრამ ცივია და თეთრი. დანახვა მისი მაკვირვებს და არ მალეღვებს, მაციებს და არ მათბობს, ერთი სიტყვით მყინვარია. მყინვარი, მთელი თავისი დიდებულებით საკვირველია და არა შესაყვარებელი. აბა რათ მინდა მე მისი დიდება? ქვეყნის ყაყანი, ქვეყნის ქარიშხალი, ქროლვა, ქვეყნის ავ-კარგი, მის მაღალ შუბლზედ ერთ ძარღვსაც არ აატოკებს. ძირი თუმცა დედამიწაზე უდგია, თავი კი ცას მიუბჯენია, განზედ გამდგარა, მიუკარებელია. არ მიყვარს არც მაგისტანა სიმალღე, არც მაგისტანა მიუკარებლობა. დალოცა ღმერთმა ისევე თავზედ ხელაღებული, გიჟი, გადარეული, შეუპოვარი და დაუმონავი მღვრიე თერგი. შავი კლდის გულიდან გადმომსკდარი მიდის და მიბღავის და აბღავლებს თავის გარეშემოსა. მიყვარს თერგის ზარიანი ხუილი, გამალებული ბრძოლა, ღრტვინვა და ვაი-ვაგლახი. თერგი სახეა ადამიანის გაღვიძებული ცხოვრებისა, -ამალეღვებელი და ღირს საცნობი სახეც არის. იმის მღვრიე წყალში სჩანს მთელი ქვეყნის უბედურობის ნაცარ-ტუტა. მყინვარი კი უკვდავებისა და განცხრომის დიდებული სახეა: ცივია, როგორც უკვდავება, და ჩუმი, როგორც განცხრომა. არა, მყინვარი არ მიყვარს, მით უფრო, რომ მიუკარებლად მაღალია. ქვეყნიერების ბედნიერების ქვა-კუთხედი კი ყოველთვის ძირიდან დადებულია, ყოველი შენობა ძირიდან აძალღებულა, მაღლიდამ კი შენობა არსად არ დაწყებულა. ამიტომაც მე, როგორც ქვეყნის შვილს, თერგის სახე უფრო მომწონს და უფრო მიყვარს. არა, მყინვარი არ მიყვარს: მისი სიცივე ჰსუსხავს და სითეთრე აბერებს! მაღალიაო! რად მინდა მისი სიმალღე, თუ მე იმას ვერ ავწვდები, და ის მე ვერ ჩამომწვდება! არა, არ მიყვარს მყინვარი. მყინვარი დიდ გეტეს მაგონებს, და თერგი კი მრისხანე და შეუპოვარ ბაირონსა. ნეტავი შენ თერგო! იმითი ხარ კარგი, რომ მოუსვენარი ხარ. აბა პატარა ხანს დადექ, თუ მყრალ გუბედ არ გადაიქცე, და ეგ შენი საშიშარი ხმაურობა ბაყაყების ყიყინზედ არ შეგეცვალოს. მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის ჩემო თერგო, ქვეყნის ღონისა და სიცოცხლის მომცემიო“.

აქ ჩვენ უკვე გვესმის ის შინაგანი მღელვარება და დუდილი, რომელიც ჩვენს პოეტს აწვალებდა, ის სიყვარული ცხოვრებისადმი, რომელიც შემდეგ „განდგილშიც“ გამოსთქვა და, რაც უმთავრესია,

აქ მოცემულია ის სასიცოცხლო ელექსირი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომელსაც უნდა გადაერჩინა ჩვენი დაკნინებული ქვეყანა.

ვის არ გახსოვთ ის დიდებული დიალოგი მოხვევსთან, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე მეტად ღრმა პერსპექტივით გადმოგვცემს, და რომელმაც ჩვენს ეროვნულ ცხოვრებაში იგივე როლი ითამაშა, რაც რუსეთში ჩაადაევის „ფილოსოფიურმა წერილებმა“, რომლის შესახებაც გერცენმა სთქვა: „ეს იყო შუალამისას გასროლილი თოფის ხმაო“. ანალოგიური შემაშფოთებელი და გამომაფხიზლებელი მნიშვნელობა ჰქონდა „მგზავრის წერილებსაც“.

— ერთი მითხარი თუ ღმერთი გწამს, — ვუთხარი მოხვევს, როცა მე დამეწია: აი, სტეფან-წმინდის პირდაპირ რა მონასტერია?

— თერგ ვალმით?

— დიალ!

— გიწყალობნოსთ ცოცხალთა, შეგინდნოსთ მკვდართა, წმინდა სამების სახტარი არნ, უწინდლთ განძთა საფარი, ერთა საბჭო.

— როგორ თუ განძთა საფარი, ერთა საბჭო?

— ქართველთა მეფეთა განძი აქაიდ უფარვან მტრიანობას, მცხეთაიდ საუნჯეი საფარად აქ ზიდულა მრავალჯერ.

— საბჭო რაღა არის?

— საბჭოი? იქაიდ არნ სენაკ, სად სამართალი ბჭეთაგან იბჭოდის. რაიცა მძიმ საქმე ხევი ავარდის, მუნ იბჭობიდნეს.

— ვერ მეტყვი, როგორ იყო ეგ ბჭობა, და რაზედ უფრო მოხდებოდა ხოლმე?

— რაიდ ვერ გეტყვი? რაიც ვუწყვი, შეგასმენ. როდეს ატყდის ერობაჩი დიდ—დევა, დიდ საქმე, დიდ არჩევანი, ერობას აქაიდ გამართვინ, აირჩივინ ბჭედა ბრძენ-ბერ-კაცნი, პეიტრობით სახელდებულნი, დასხმიან მათ იმ სენაკჩი საბჭობად. რაიც მერედ სამების სახელით ხთისაგან მათხავნილ მადლით ივნ ბჭენის ჰსთქმიან, გადაჰსჭირდიან, არვინ შეშლიან, არვინ გადავლიან.

— შენ მოსწრებხარ მაგისტანა ბჭობას?

— რაიდ შევესწროდი? ადრინდელ თქმულობას გიზრახავნ.

— ეხლა რატომ აღარ არის ეგა?

— აწინა?..

ჩაფიქრდა ჩემი მოხვევე და პასუხი კი არ მომცა. ცოტა ხნის შემდეგ თითონა მკითხა მე:

— შენ რაი მილეთის ხარნ?

— ქართველი ვარ განა ვერ შემატყე?

— რაიდ შეგეტყვის? ტალავარ არა გაქვენ ქართველთა. რუსად მორთულხარნ.

- კაცს ქართველობა მართო ტანისამოსზე შეეცყოზა?
- თვალთათვის ტყობად სამასელ არნა.
- ენა და საუბარი?
- ქართველთ ენად ბევრი საუბრობს: სვამეხიც, ოვსიც, თათაროც, სხვა მილეთიც.
- ტანისამოსს ქართველისას კი ცოტანი იცმენ?
- ქართველის ტალავრის იერი სრულად სხვაია. რუსულჩი ქართველ კაც მეუცხოების.
- ქართველი გულით უნდა ქართველობდეს თორემ ტანისამოსი რა არის.
- მართალ ხარნ, მაგრამად გულიჩი ვინ ჩაიხედნის? გულ შიგნიდ არნ, უხედველ, ტალავარ გარედ არნ, სახედველ.
- თუმცა მე რუსული მაცვია, დამიჯერე რომ გულით ქართველი ვარ.
- იქნების.
- არ ვიცი ჩემმა მოხევემ დამიჯერა თუ არა. ეს კია რომ ამის შემდეგ ამისთანა ბაასი გავაბით:
- წელანდელ სიტყვაზე რომ პასუხი არ მომეცი, — დავწყე კვლავ მე, — მე გკითხე, ეხლა რატომ აღარ ბჭობენ მეთქი სამების სენაკში.
- აწინა?.. ერობა სადა არნ? რუსობაჩი ვარნ. აწინა ყველაი გაცუდდის, ყველაი გაუქმდის. სამების ძირჩი სოფელ გერგეთ არნ. იქაველ კაცთ მეფეთა შეუთქვეს სახტრის დარაჯობაი. მის სამაგიერ მეფეთა თარხნობა მიანიჭის სრულ სოფელს, გუჯარიც მაქსცის საშვილი-შვილად. ყვაველ-ლამ აწინაც გერგეთიდ სამ-სამ კაც დარაჯად იგზავნების. გერგეთელნ აწინაც სახტრის დარაჯობას თავ-დებულობენ, მაგრამ რუსობაჩი თარხნობა გაცუდდის, მეფეთ გუჯარს რუსობამ ყური არ ათხოვის. გერგეთი აწინა სხვაავითა ბეგრობს. გაუქმდის აღრინდელი დაწყობაი, ხთის მათხავნილ მადლითი ბჭობაც სამებაჩი გადავარდის.
- მაშ უწინდელი დაწყობა და დრო უკეთესი იყო?
- რაიდ არა?
- რით იყო უკეთესი?
- აღრიდა ავად თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვაყულნეს, მით იყვის უკედ. აღრიდა ერი ერობდის, გული გულობდის, ვაჟი ვაჟაბდის, ქალაი ქალაბდის. აღრიდა? ერთ-ურთს დავეყულნით, ერთ-ურთს ვიხვეწებდნით. აღრიდა? ქვრივ ობოლთ ვიფარევდით. ერთ-ურთს ლალ მტერთან ჩავეფარვიდნით, დაცმულ ვიურვებდნით, ატირდომილს ვიხოიშნიდით და ესრედ იყვის ბრალეზა

კაცისა, ერთურობა. აწინა ერობა დაიშალის, მეძავე-მრუშობაი ჩა-
შოვარდნის, ხარბობაი, ანგარი გვერიენის, ერთსულობაი დავარდ-
ნის, მტრობა-ძარცვაი განშირდნის. აწინა ქერივ-ობოლ ვინ განი-
კითხის, ატირდომილ ვინ გააცინის, დაცემულ ვინ აღადგინის? აწი-
ნა არა არნ კაცი, და თუ არნ — პირად და გულად ჭულურ არნ.
ერი დავარდნილ ვალახულ არნ, ვრდომილ-კართომილ. წარსდა ქართ-
ველთა სახელი, ქართველთა წესთ-წყობაი. აღრიდა ჩვენობა იყვის.
წარსდა, მოისრნა ქვეყანაი, რაია აწინა ჩვენი დარჩენა?

— ეხლა რომ მშვიდობიანობა არის?

— რაის ვაქნევ ცარიალ მშვიდაბახ, ცარიელ სტვამაქით. რაი
არნ მშვიდაბა? უხმარ სატიევარს ეანგი დაედვის, უსრბოლო წყალჩი
ბაყაყინი, ჭია-ჭუაი, ქვემძრომი გამრავლდის. უდეგარ, უსვენარ
თერგჩი კი კალმაზი იცის! რაი არნ მშვიდაბა ცოცხალ კაცთათვის?
რაი არნ მტერობა, თუ ერი ერობს? ცარიალ მშვიდაბა მიწაჩიც
გვეყოფის“...

ლიახ. ილიას იტაცებს მშფოთარე, მრისხანე და დაუდეგარი სა-
ხე ბაირონისა. უყვარს სტიქიონი, ბრძოლის სული და გამუდმებული
მოქმედება. და თუ ცივი გოეთე ბოლოს იქამდე მივიდა, რომ ფა-
უსტს ათქმევინა: „შრომა — აი უკანასკნელი სიტყვა ჩვენი სიცოცხ-
ლისა. ასეთია უკანასკნელი სიტყვა სიბრძნის: მხოლოდ იგია ღირსი
სიცოცხლისა და თავისუფლებისა, ვინც ყოველ დღე იბრძვის სიცოცხ-
ლისა და თავისუფლების მოსაპოვებლად“, ასეთივე იყო ი. ჭავჭა-
ვაძის დასკვნაც, მხოლოდ უფრო ენერგიული, უფრო ცხოველი. და
სწორედ ეს ხალისი და მოქმედება აკლდა მის მამულს, სწორედ იმ-
დროინდელ ქართველთა უმოძრავობას სჩივის სევდით მოცული,
რადგან მას შეგნებული აქვს უმოძრავობის ტრავედია. სიცოცხლე,
ეს ხომ გამუდმებული ბრძოლაა, ლელვა, ცვლა უენერგიოსი — ენერ-
გიულით. ეს ხომ ელვისებური სწრაფვაა, და ვაი მას, ვინც ცხოვ-
რებას თვალს მოუხუჭავს. იგი აეთრევიანება მას და ათრეული სი-
ცოცხლე რაღა სიცოცხლეა. საქმე ის არის, რომ იცხოვრო ისე, რომ
თვით ცხოვრებასაც კი წინ გაუსწრო, არამც თუ უკან ჩამორჩე, და
ჩანჩალით ბოლოში აედევნო. ამიტომ არის, რომ პოეტი მელანქო-
ლიურად მიმართავს თავის მოსაუბრეს: „მიგიხვდი ჩემო მოხვევე, რა
ნესტარითა ხარ ნაჩხვლეტი“. „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუნდესო“
სთქვი შენ და მე გავიგონე. მაგრამ გავიგონე თუ არა, რაღაც უე-
ცარმა ტკივილმა ტვინიდან გულამდე ჩამირბინა, იქ, გულში გაი-
თხარა სამარე და დაიმარხა. როდემდის დამრჩეს ეგ ტკივილი გულ-
ში, როდემდის? ოხ, როდემდის, როდემდის? ჩემო საყვარელო მი-
წა-წყალო, მომეც ამის პასუხი“... არჩ. ჯორჯაძის თქმისა არ იყოს,

„ზველა ამის ასახსნელად, ერთი სიტყვის მიმატებაც ჩვენ საჭიროდ არ მიგვაჩნია“.

„მგზავრის წერილები“, — ეს ერთგვარი დეკლარაცია იყო, მხატვრულად თქმული პროგრამა, სადაც აღნიშნული იყო ის კარდინალური კითხვა, რომლის გარეშეც ყოველგვარ საქმიანობას აზრი ეკარგებოდა. ეს იყო ეროვნული საკითხი. მაგრამ იყო ერთი საკითხიც, რაც „მგზავრის წერილებში“ არ უთქვამს, ხოლო რასაც მთელი მისი მხატვრული თუ პუბლიცისტური შემოქმედება მოუხდა. ეს იყო ჩვენი ცხოვრების საზოგადოებრივი და ეკონომიური მხარე, განსაკუთრებით ბატონყმობა, როგორც მის ოფიციალურად გაუქმებამდე, ისე შემდეგაც, რადგან ბატონყმური ურთიერთობა კიდევ დიდხანს გაგრძელდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ი. ჭავჭავაძე უპირატესობას პირველ საკითხს აძლევდა, ეროვნულს. „ადამიანი და ნამეტნავად ერი, სთქვა ილიამ, არა მარტო „პურითა ერთითა ცოცხალ არსო“. მართალია, მშვიერი დიდ მანძილს ვერ გაივლის ამ მაღლისა და ბოროტის ჭიდილის გზაზე, მაგრამ უმაღლოდაც, როგორც ხორცი უსულოდ, არაფრის მაქნისია. ცხოვრება ერთი მდინარეა ორის დიდის ტოტისა: ერთს ხომ ხორცისთვის მოაქვს საზრდო, მეორეს სულისთვის. თუ ან ერთი დაშრა, ან მეორე, — გვაში ერისა მკვდარია... ამიტომ ვინცა სჩივის და ჰღაღადებს სახორციელო პურისთვის, ის იმდენადვე თუ არა მეტად უნდა იღვწოდეს სასულიერო პურისთვისაც. ადამიანი, თუ მთელი ერი, იმისთვის კი არ არის რომ პურისჭამოს, არამედ პურსა სჭამს იმიტომ, რომ კაცურ-კაცურად იცხოვროს და აცხოვროს თავისი შთამომავალი“. ეს საზოგადოდ. ხოლო რაც შეეხება საქართველოს, მის მდგომარეობას, მის დღევანდელ სახეს, აქ სურათი ი. ჭავჭავაძეს იმგვარად ეხატებოდა, რომ იძულებული ხდებოდა უპირატესობა ამ საკითხისათვის მიენიჭებინა და მთავარი ენერჯიაც აქ მოეხმარა. ამის ასხნაც აქვს ჩვენს მწერალს. იგი ამბობდა: „ჩვენში... სოციალური და ეკონომიური კითხვების შემუშავება ტოლად არ მიდიოდა ეროვნული კითხვების განვითარებასთან, და თვალსაჩინოდ უკან რჩებოდა. ეს აიხსნება იმ გარემოებით, რომ ეროვნული მდგომარეობა უფრო საშიში იყო, ვიდრე ეკონომიური; ეროვნული მხარე ჩვენის არსებობისა უფრო ძლიერა გეტკიოდა, გვალბებდა, ვიდრე სოციალური, ქონებით ჩვენი გლეხობა უკან არ ჩამორჩება რუსეთის გლეხობას; მაგრამ აბა შეადარეთ ჩვენი ენის, ლიტერატურის, ჩვენი მეცნიერების და სხვ. ეროვნ-

ნულ ძალთა უფლებანი რუსეთისას, და თქვენ მათ შორის დაინახავთ განუზომელ მანძილსაო¹. დიახ, ეროვნული „ბედისწერა“ აღელვებდა მწერალს, და აკი ამიტომაც შექმნა ეროვნული დოქტრინა, ფილოსოფია, თუ — პოლიტიკური პროგრამა. ამ საკითხის გარკვევის დროს ილია ჭავჭავაძეს არ ჩაუტვამს არც ერთი ფორმის ტანისამოსი, არ მიუჯარებია რომელიმე პოლიტიკურ-სოციალური ჯგუფის რაიმე ნიშანი. იგი იყო თავისუფლების აზრით აღფრთოვანებული, დამოუკიდებელი მოაზროვნე, რომელიც ვით მყინვარი აღიმართა ჩვენი ცხოვრების შუა გულში, და ჩვენი ცხოვრებაც 50 წლის განმავლობაში მის გარშემო ტრიალებდა, როგორც პლანეტა მზის გარშემო.

ილია ჭავჭავაძე ხომ იმ დროს გამოვიდა სამოქმედოდ, როდესაც ირგვლივ დუმილი იყო ამეტყველებული. საქართველოს რაღაც გაბრუების ლეჩაქი გადაფენოდა და იყო ასე უსიტყვო, მდუმარე; სიცოცხლის განცდა რაღაც ავადმყოფური, დუნე, ნება — ქანცმილეული, უილაჯო; რწმენა — გამქრალი და სასოწარმკვეთი კილო, ვით მათრობელა, ევლებოდა საქართველოს და ქართველობაც ნელანელა ისუნთქავდა იმ შხამიან კვამლს, რომელიც ამ საერთო უმოქმედობაში დააკმია ახალმა „მფარველმა“. საზოგადოდ ცხოვრება წინ მიდიოდა, ჩვენი კი არა. ქართველობამ ძალაუნებურად მოხუჭა თვალი და ცხოვრებამაც აითრია... საჭირო იყო ცხოვრების განახლება, პირობების გამოცვლა, მაგრამ ამისათვის დაიგვიანეს ჩვენებმა და დარჩნენ ასე ბედის მომლოდინენი. ან ელოდნენ კი? ილია სწორედ ამ დროს ამეტყველდა. მკაცრი თვალეზი მიმოავლო არე-მარეს, მახვილი ყურით მოისმინა ქართველთ კვნესა-ნარევი სუნთქვა, მიხვდა იმ შხამ-შერეულ სუნს, რომელიც ჰაერში იყო დატრიალებული და ამხედრდა. „სად არის ქართველი და ქართველობაო?“ — სასტიკი ხმით დაიძახა და სიტყვა მოითხოვა. „სად არის ქართველი და ქართველობაო? — გაიმეორა, მაგრამ მოუტდა ძახილი. ქართველი და ქართველობა ვერ იპოვნა. „სად არის ქართველი და ქართველობა?... აჩქარებული კაცი ადვილად გვიპასუხებს და გვეტყვის: ბრმანი ყოფილხართო. ეს ჩვენი დედაქალაქი და შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე გუნდ-გუნდათ მორიგებული მისი შვილი—სოფლები ქართველები არ არიან? ქალაქი იქნება დედა იყვეს, სოფლები მისი შვილები, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ დედის ძუძუ დიდი ხანია გაშრა და დედის ძუძუს შვილი აღარა სწოვს“ („დროება“, 1876 წ. № 27). აქ არის მწერლის სევდის სათავე. სამშობლოში სამშობლოს დაეძებს, საქართველოში ქართველს ველარ ხედავს და ილიაც, ამის მნახველი,

გესლს ველარ იტევს, ანთხევს ირგვლივ და მრისხანე ხმით ჰქუხს და კითხულობს: „ნუ თუ ესენი ქართველები არიან, ერთის დედის, საქართველოს ოჯახის შვილნი“?

— ჩვენი გონება დაიფუყა, — ამბობს იგი, — სულით და ხორცილად დაგკუწმანდით. გონება ჩვენი, როგორც ყოველივე საგანი, რომელიც დაიფუყება, შუკვივიწროვდა, დაგვისუსტდა და რასაკვირველია ველარაფერს ფართოს და დიდ აზრს ველარ დაიტევდა და ველარ ზიდავდა. ამ მიზეზით ყოველივე აზრი, ფიქრი, სურვილი, გრძნობა და გვიანამცეცდა, გონებითად, ზნეობითად და ვაპატარავდით. მას აქეთ, რასაც კი ხელი მოვკიდეთ, ველარ მოვერივენით, რასაც კი გონების თვალთ დაგაკვირდით, გონებაში ველარ დავიტვიეთ, ავიღეთ ყოველი იგი და დავანაკუწრეთ, იმოდენა ნამცეცებად ვაქციეთ“. და განაგრძობს: „ჩვენ თვითონ დავცალიერდით გულა-ფშუტსავეთ, ცარიელი სიტყვები-ღა გვინდა, ცარიელი ხმები, რომ ენამ პირში იშტვინოს და ყურმა ძარღვი იფხანოს, სხვა რისთვის გვინდა ენა? საერთო სახელი ქართველი — კერძობითად გავხადეთ, მამული და ნეხვილ ნათუძვრად გადავაქციეთ, პატივი — ნეხვად, თავი გოგრად და ჩვენი უღამიანობა იქამდის მივიყვანეთ, რომ კაცი კაცს აღარა ნიშნავს, თუ ზედ-კაცური არ დავუმატეთ“. აი, ასეთი ბნელი სიტყვებით გვიხატავს ქართველობას, და რა გასაკვირველია, რომ მათ, სამარის პირამდე მიიყვანეს საქართველო, რომ ამგვარმა ქართველობამ ველარ ზიდა სამშობლოს დიდი აზრი, თუ ამგვარმა დაჩიავებულმა კაცებმა დაშალეს დიდი მამული და ვერ კი იგრძნეს საკუთარი სახის დაშლა თუ დამცირება. „ქართველი საყოველთაო სახელია, და ამათში (ამ განკერძოებაში) რა არის საყოველთაო!.. თვითო-თვითოდ, ერთ გაწყვეტილ ჭაჭვის რგოლებივით ცალ-ცალკე და თავთავად დავგორავთ ზოგი აქეთ, ზოგი იქით. თქვენ მე მიჩვენეთ ის ადგილი, საცა მაგ თვითეულის გზები ერთად იყრება საყოველთაო საქართველოს სიკეთისათვის. მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი აგერ აქ არის მეთქი: ის საერთო ნიშანი მიჩვენეთ, საითკენაც თვითეულის ჩვენგანის ჰქუა, გონება. ფიქრი, გრძნობა, სურვილი ერთად, ხალისიანად და შეუპოვრად მიიწვედეს საყოველთაო საქართველოს კეთილდღეობისათვის, მაშინ მეც ვიტყვი: ქართველი აგერ აქ არის მეთქი... ის შემკრებლობითი, დიდებული, ერთიანი აზრი, რომელსაც ყოველი ჩვენგანი ქართველობაში უნდა ჰხედავდეს, ის სახელი, რომელიც ყველას გვერქვა — დიდი ხანია დაირღვა, ჩვენის გონებიდან ამოშრა... ვაი იმ ხალხს, რომელსაც საერთო ძარღვი გაუწყდა; ვაი იმ ქვეყანას, საცა საერთო ძარღვი სისხლი გაშრა, საცა ყველაში თითო არ არის და თვითოში ყველა, საცა თვითეული ყველასათვის

არ ჰფიქრობს და ყველა თვითთელისათვის, საცა „მე“ ხშირია და „ჩვენ“ იშვიათი¹. ასე ეჩვენა მას საქართველო და ასე გესლიანად გამოეხმაურა მას, დაჩიავებულს, უსიცოცხლოს. ხოლო ამ ბოროტების ასალავმავად, მან ბასრი და მწვავე სატირის ხმალი მოიქნია. „მამული... ეხლა ეს დიდებული სიტყვა თვითთელის ჩვენგანის ვათავთავებულს უძრავ ქონებას პნიშნავს, და არა მთელი ხალხის სამშობლო ბინას... მამულის ხსენებაზედ ეხლანდელ ქონდრის კაცს თავისი ნეხვ-დაყრილი სახნავი მიწა წარმოუდგება ხოლმე! მამულისთვის ბრძოლა, — ეხლა სასამართლოში შეტანილ ღერბიან ქალღმერთს სადარო საჩივარია; მამულისათვის ძლევა-მოსილება — მოგებული საქმის განაჩენის პირია, ჯეროვნად შემოწმებული. მამულის სიმავრე — ტყრუშული ღობეა, ვენახ გარეშემო შემორტყმული; მამულის პატივი — ნეხვია, სახნავ მიწაზედ სასუქად დაყრილი; მამულის შვილობა, — მხენელობა და მთესველის სახელი-ლაა!.. განვითარებული და თვითთელის ზურგმა ველარ ზიდა ის დიდი აზრი მამულისა, რომელიც ყველასათვის ადვილი საზიდაია. თვითთელობით ტვინი ამოშრა, შევიწროვდა და მაგ სიტყვის დიდი მნიშვნელობა ველარ იტვირთა... დავაქციეთ ძამათა ჩვენთა სამარე, შვილთა ჩვენთა აკვანი, დიდი „მამულ“ დაეშალეთ. პატარები გაეკეთეთ“². აი, სად არის ილია ჭავჭავაძის სატირის ძალა, გამოთქმის გესლი და სასტიკი სიყვარულზე მეტყველი, ოსტატური და მოსწრებული სიტყვა. საუესებით ვიზიარებ არჩილ ჯორჯაძის აზრს, რომ „ჩვენს პატრიოტულ ლიტერატურაში, ამ სიტყვების ბადალი არა ვიციტ რა“.

მაგრამ აქ შეჩერება ხომ არ შეიძლებოდა, მხოლოდ უარყოფით ხომ ვერ გამოკვებავდა ქართველობას. ამას ახსნა ეჭირებოდა და ახსნის შემდეგ კი — ახალი გზა. უარყოფილი და დაკარგული რომ იყო დიდი აზრი მამულის სიყვარულისა, ილიას ხომ უნდა ახალი განმარტება მოეცა? „მამულის სიყვარული ემსგავსება ნაზ კაკლის ხეს, რომლისთვისაც საჭიროა შესაფერი ნიადაგი, შეზავებული ჰაერი, რომელიც ვერ იმშენვეს დამჩაგვრელ ხეებს, რომელიც დიდხანს იზრდება... ეროვნულ-პატრიოტულ გრძნობასაც დიდი ხნის ზრუნვა, მოვლა, ყურის გდება და ერთგულება ეჭირება. იგი არის ნაზი, როგორც კაკლის ხე, ღრმა, როგორც მისი ფესვები, მაღალი, როგორც მისი წვერი, მის ტოტებსავით განიერი და მის კოკრებსავით ნაყოფიერიო“. ეს საზოგადო ფორმულაა მამულის სიყვარულისა. ხოლო რაც შეეხება კერძოდ ქართველებს, იგი განაგრძობს: „ჩვენში

1 „ღროება“, 1876 წ., № 27.

2 „ივერია“, 1876 წ., № 27.

მამულის სიყვარული სხვა თვისებისაა, სხვა გვარის ხასიათისაა: იგი იპყრობს მხოლოდ წმინდა გრძნობას. ამ გრძნობაში თავის თავის მეტი არა ურევია-რა. ვისიმე სიძულვილი, ვისიმე დათრგუნვის სურვილი, ვისიმე გაუბედურების წადილი მასში სრულიად არ არის. ჩვენს მამულის შვილებს ჰსურთ წარმატება ჩვენის ეროვნებისა და ვინაობისა, რომელთა გარეშე არა ხალხს არ შეუძლიან სიცოცხლე და ადამიანური არსებობა... როგორც წარსულში ჩვენი ერი იბრძოდა არა სხვა ხალხების დამონაგებობისთვის, არამედ თავისი საკუთარი დამოუკიდებლობის დაცვისათვის; ისე ეხლა, ჩვენი მამულის შვილები მოღვაწეობენ არა იმ განზრახვით, რომ სხვანი დავთრგუნოთ და მათის დამცირებით ვისიამოვნოთ, არამედ იმისთვის, რომ ჩვენს ერსაც გაუკვლიოთ გზა გონების განვითარებისა, ზნეობის ამაღლებისა და კეთილ-დღეობისაო¹. ილია ჭავჭავაძემ აქ უკვე ჯეროვანი საფუძველი მოუძებნა თავის ეროვნულ პროგრამას, და თვით ეროვნული გრძნობაც სიფაქიზით შემოსა. იგი თანასწორობის საძირკველზე დამდგარა და აქედან ებრძვის ტირანიას, სხვათა — ჭამიაობას. „ყველამ იცის“ ამბობს იგი, „რომ ეხლანდელ დროში დევნა და ძულება ეროვნული, ერთმანეთის შეუწყნარებლობა, ერთმანეთის გაუტანლობა იმის გამო, რომ შენ სხვა თესლისა ხარ და მე სხვა თესლისა, და ერთად ვერ გვეცხოვრებო, მარტო ბრიყვის და უვიცის მოძღვრებაა და სამართლიანად გასაკიცხი ყოველ პატიოსან და გონება გახსნილ კაცისაგან“. ე. ი. ეროვნული ფანატიზმი დაგმო, ზოოლოგიური ელემენტი ამ გრძნობისა უარყო და საერთაშორისო პატივისცემა იქადაგა. აქ მან მოგვცა ისეთი იმპერატივი, რომელიც ჩვენგან იმასვე თხოულობს, რასაც ჩვენ ვთხოულობთ სხვებისაგან. „მოიქეც ისეთნაირად, რომ შენ სურვილს შეადგენდეს ის, რომ შენი საქციელი შეიქმნეს პრინციპად საყოველთაო კანონმდებლობისაო“ — ეს დებულება კენიგსბერგელი ბრძენისა ილიას მოძღვრებაში უმწიკველოდ არის დაცული.

ამ აზრს ემსახურებოდა ილია დაუღალავად. მას სწყუროდა განახლებული საქართველოს ხილვა და ამ სურვილს ედგა იგი სასტიკ დარაჯად. მას საქართველოს აღორძინების იმედი ჰონდა, და მიტომაკ არის, რომ იგი არ ინდობდა იმ პირთ, ვინც რაიმე-გვარად შელახავდნენ საქართველოს ღირსებას. ი. ჭავჭავაძის დროს საქართველო ხომ ერთი შეხედვით იმ იგავარაკის ლომს წაავაგდა, რომელიც ეგდო ქანცმილეული, და გამვლელ-გამომვლული ცხოველები კი თითო წიხლს სთავაზობდნენ. სხვებს არც ვირი ჩამორჩა, ამ უშნო და უგ-

¹ „ივერია“, 1882 წ., № 1.

ვან ცხოველმაც ტლინკი ჰკრა. დიახ, ერთი შეხედვით არის მსგავსე-
ბა. საქართველოსაც ასე მოუვიდა. ჯერ „მფარველმა“ ბიუროკრა-
ტებმა გადაუჭირა მწვავე შოლტები, მაგრამ ეს არ აკმარეს. გამოჩნ-
დნენ და აღიმალეს ხმა სხვებმაც, და ილიასივე თქმით „ააყენეს კუ-
ლიანი ქარი“. ესენი იყვნენ, ერთი მხრივ, „Московскія вѣдо-
мости“-ს მეთაური კატკოვი, და, მეორეს მხრივ, ე. წ. „სომეხთა მეც-
ნიერნი“.

1882 წ. თბილისში გაიმართა ქართული წარმოდგენა „სამშობ-
ლო“. როგორც ჩანს აუარებელი ხალხი დასწრებია პიესას. ეს ყო-
ფილა ერთგვარი ეროვნული დემონსტრაცია. ამის შესახებ კატკოვის
გაზეთმა სთქვა, რომ ქართველებს ისეთი დიდი ხარჯი მოუვიდათ
„სამშობლოს“ წარმოდგენაზედ, რომ ზედმეტად კარგად მოიქცე-
ვიან, თუ ქართულ დროშებს გოდფრუას ცირკს მიჰყიდიან და ამგ-
ვარ ხარჯთ-გაღებას სამუდამოდ თავს დაანებებენო. ეჭვს გარეშეა,
რომ ამგვარ წერილს დიდი აღშფოთება უნდა გამოეწვია ქართველთ
შორის, რომ შეურაცხყოფილად უნდა ეცნოთ ქართველებს თავი-
ანთი თავი. ეს ასეც მოხდა, პასუხის გაცემა იყო საჭირო და ილია
იყო ეს მოპასუხე. „გაცვეთილის კაცისაგან ყველაფერი მოსალოდ-
ნელია, მაგრამ ეგრე უკადრისად ხსენება მისი, რასაც ყოველი პა-
ტიოსანი, ყოველი ერი თაყვანსა სცემს, როგორც ემბლემას ერის
პატიოსნებისას, ერის ღირსებისას, რომლის შეუმწიკვლელად დაც-
ვისათვის არამც თუ ცალკე კაცი, არამედ მთელი ერი, ყველგან დე-
და-მიწის ზურგზე, სიცოცხლეს არ ზოგავს და მისთვის სიკვდილი
სახელად და დიდებად მიაჩნია, იმის ეგრე უსინდისოთ ხსენებას,
არ ვიცი, რა სახელი დავარქვათ... ქართული დროშა, ორი ათასი
წლის განმავლობაში ქართველობას სახელით და დიდებით ხელში
სჭერია, თავის სისხლში ამოუვლია... ეგ დროშა, რომელიც ეგეთის
სასოებით და პატივით უტარებია იმოდენა ხანს უწინდელ ქარ-
თველს, ეგ დროშა, რომელიც წინ დახვედრია... მტერს, და ძლევა-
სილებით ომიდნს გამოუტანია... დღეს ეგ დროშა საციროდ გაგვიხა-
და ერთმა ვიღაც კორესპონდენტმა და ბ-ნმა კატკოვმაც ბანი მის-
ია“¹. აი ასე უპასუხა ილია ჭავჭავაძემ, ასე დაამშვიდა ქართველთა
აღშფოთებული სინდისი. არანაკლებ მრისხანებით და გესლით
დაუხვდა ილია ჭავჭავაძე სომეხ ცრუ მეცნიერებსაც, რომელთაც
სცადეს ჩვენი ერისა და ისტორიის განზრახ ჩამოქვეითება. „ჩვენის-
თანა დაბრეყებული და დაბალ ღობედ მიჩნეული ერი, ჩვენისთანა
სახელ-გატეხილი, ძნელად თუ მოიპოვება დედა-მიწის ზურგზე. ვინც

¹ „ივერია“, 1882 წ., № 2.

გნებავთ, ან ზედ გვაბოტებს, ან გვქელავს და მიწასთან გვასწორებს. ლამის კავკასიის ქედს აქეთ ჩვენი ხსოვნა გააჩანავონ, ქართველების სახელი დედა-მიწის ზურგიდან აღვაგონ და ჩალასავით ქარს გაატანონ. თითქო არც ოდესღაც ვყოფილვართ, არც დღეს ვართ... სულით დაბალნი, ჭკუა-გონებით ჩლუნგნი, ზნეობა-დაცემულნი, სულელნი, უსწავლელნი, გაუნათლებელნი, გადატაკებულნი, ფლიდნი, პირის გამტეხნი — აი ჩვენის სულიერ და ხორციელ ავლა-დიდების სურათი! აი რანი ვყოფილვართ, რანი ვართ დღეს იმათი სიტყვით, ვისაც ასე თავისდა სასარგებლოდ მიუჩინევია ჩვენი სახელის გატეხა, ჩვენი მიწასთან გასწორება. ვისი უნარია ყოველივე ეს? ეს რა შავი ყორანია, რომ თავს დაგვტრიალებს, ზედ დაგვყეფს და დაგვჩხავის?... დროა ჭკუას მოვიდეთ — გვიჩვენებს მწერალი, — და არ უშინდეთ იმ ცრუ-პენტელა ლიბერალებს, იმ ჭეშმარიტ ლიბერალობის ბერიკეებს, რომელნიც განგებ პირში ბურთსა გვიჩიან, რომ თავისი ოინბაზობა და ცალ-გულობა მიაფუჩჩონ, და ზედ ლიბერალობის წმინდა კალთა გადაათარონო“... აი, ასე უპასუხა ილიამ ეგრეთ წოდებულ „სომეხთა მეცნიერებს“. იქნებ გეგონოთ, რომ ილიამ ეროვნული ფანატიზმით შეპყრობილმა, მეცნიერების წინააღმდეგ გაილაშქრა და, ასე დაბრმავებულმა, ჭეშმარიტება უარჰყო? იგი ზედმეტად ღრმა მოაზროვნე იყო, და ამისთანა ცალფეხა და ფრთამოტეხილ გრძნობას ვერ აპყვებოდა. იგი იქვე წერდა: „საბუთიანს, მართალს მხილებას თუნდა მთელი ერისას, გონიერი ერი მადლობით ეპყრობა და არა რისხვითა და შფოთითო“. ამ შემთხვევაშიც, ილია, ამ დებულების მოქმელი არ განრისხდებოდა და ასე სასტიკად არ გაილაშქრებდა, რომ მართლა მეცნიერებთან ჰქონოდა საქმე. ყველა ამ ამონაწერებიდან კი სჩანს, რომ ილიას სახით მეტყველებს შელახული და აბუჩად აგდებული ერის წარმომადგენელი და არა ბეცი პიროვნება, ეროვნული ფანატიზმით შემოზღუდული. ხოლო გესლიანი ისარი კი არის მიმართული არა მთელი სომეხი ერის წინააღმდეგ, არამედ მხოლოდ მათ წინააღმდეგ, რომელთაც თავისი საქციელით, თავის ერსაც მიაყენეს შეურაცხყოფა. ასეთივე კანონიერი და სამართლიანი პრინციპით ხელმძღვანელობდა ჩვენი პუბლიცისტი, როდესაც წერდა თავის „აი ისტორიას“. ამ შემთხვევაშიც, იგივე დამკირება ქართული ისტორიისა, იგივე მეცნიერული სამოსელი და არა მეცნიერული აზროვნება. იგივე აღშფოთება ქართველი საზოგადოებისა, იგივე ილიას მიერ დამშვიდება და ჩვენი ისტორიის დაკვირვებული ვადასინჯვა. შეიძლება თვით საკითხის რკვევაში ცდებოდა მწერალი, შეიძლება მისი მეთოდი ვერ იყო სწორი, ამას ისტორია გამოარკვევს, აქ კი მეტს აღარ შევჩერდებით, რადგან ილია ჭავჭავაძის

პუბლიცისტიკა ჩვენი კვლევის პირდაპირ საგანს არ შეადგენს, და თუ ამდენ ხანს მაინც შევჩერდით, მხოლოდ იმ აზრით, რომ უფრო მკაფიოდ აღვედინა ამ დიდი კაცის პორტრეტი. ეხლა კი გადავიდეთ მის მხატვრულ ნაწარმოებებზე.

სამოციანი წლები ჩვენში, როგორც ვნახეთ, ახალი ეპოქის დასაწყისია. ახალი ძალა, ახალი სიტყვა მედიდურად იჭრებოდა ყველგან და ამსხვრევდა ძველ კერაებს... ის ლიტერატურული მიმართულება, რომელიც ჩვენ ძველ მწერლობას ასულდგმულებდა, უარყოფილ იქნა. ძველი რომანტიზმი — ახალი რეალიზმით შეიცვალა, რასაც თვით დრო ითხოვდა. ტრადიციული „მშვიდობიანობა“ ირღვეოდა და პატრიარქალურ იდილიას ჩრდილი ადგებოდა. უნდა შექმნილიყო ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობა, უნდა განთავისუფლებულიყო ადამიანი და ამ დიდი იდეის განსახორციელებლად ლიტერატურა უნდა ამხედრებულიყო. ლიტერატურა უნდა ხალხთან მისულიყო, ამისთვის კი ძველი „დარბაისლური“ ლიტერატურული ენა გამოუსადეგარი ჩანდა, ძველი არისტოკრატიული მიმართულება კი მავნებელი. საჭირო იყო ცოცხალი სიტყვა, ხალხის ენა, და აი აქაც, ამ მიმართულების საუკეთესო გამომხატველად ილია ჭავჭავაძე შეიქმნა. ჩვენ, რასაკვირველია, იმას ვერ ვიტყვით, რომ აქ ილია ჭავჭავაძე ნოვატორი იყო. მანამდე ეს ტენდენცია უკვე შეიქრა ჩვენს ლიტერატურას გიორგი ერისთავის, დანიელ ჭონქაძის და სხვათა საშუალებით, მაგრამ ის, რაც ილიამდე მკრთალი ტენდენცია იყო, ილიამ დააკანონა და აქ არის მისი დიდი დამსახურებაც. ეს უბრალო მოვლენა კი არ იყო, არამედ აქ ჩანს ჩვენი ინტელიგენციის განახლება დემოკრატიზმის მიმართულებით. მართალია, ამ მოძრაობას სათავეში იმავე გაბატონებული წოდების შვილები უდგნენ, მაგრამ მათში წარმოებდა გონებრივი და ზნეობრივი გარდაქმნის პროცესი. ხდებოდა მათ მიერ ისტორიულად მინიჭებული პრივილეგიების უარყოფა და დიდი სიამოვნებით „აბრუნებდნენ იმ ბილეთს“, რომელიც ისტორიამ მისცა ამ ქვეყნიურ სამოთხეში“ შესასვლელად. ამ დიდი მოვლენის მხოლოდ მორალური ფაქტორით ახსნა, რასაკვირველია, შეუძლებელია. აქ უფრო მეტი მნიშვნელობის როლს ე. წ. სოციალური და ეკონომიური ხასიათის ფაქტორები თამაშობდ-

ნენ, და სახელდობრ: პრივილეგიური კლასის დაშლა ახალ ურთიერთობათა გავლენით. ილია ჭავჭავაძემაც სწორედ ამ მოვლენის დახატვას მოანდომა თავისი დიდი ნიჭი. იგი ერთი მხრივ არკვევდა იმას, რაც იყო, უარყოფდა მთელი თავისი დიდი გესლით და ჭკუით იმას, რაც აფერხებდა ჩვენს ცხოვრებას, ამცირებდა ადამიანის ღირსებას; მეორე მხრივ კი იმ პერსპექტივას გვიშლიდა. რომელსაც უნდა შეეცვალა ეს არსებული. ამიტომ, მან თავისი ბასრი აზროვნება და გამოსახვის ნიჭი ჭერ იმას მოანდომა, რომ ეჩვენებინა იმ სინამდვილის ფესვები, რომელიც შინაგანი გამოფიტულობით იყო სნეული. ეს კი გულისხმობდა იმ ურთიერთობის ჩვენებას, რომელსაც ბატონყმობა ერქვა და რომლის წინააღმდეგაც ამხედრდა ჩვენი მოწინავე ინტელიგენცია.

იპოლიტე ტენი წერს, რომ „აზროვნება არის ღრმად ჩაკვირვებული ყურადღება; ჩაკვირვებული ყურადღება კი ერთი ასად აღიღებს აღგზნების ძალასა და ხანგრძლივობას. მაგალითად, იმას, ვინც, ვთქვათ, ბიწის ჭვრეტას ღრმად მიეცემა, და ამავე დროს იგრძნობს შემოწოლილ ზიზღს, ამ ბიწის წინააღმდეგ, ამ ძძულვარების ძალა ექნება იმავე ზომისა, როგორც იქნება დაჭიმული მისი ჭვრეტა. ბრაზი თუ აღშფოთება მაგარ ღვინოსა ჰგავს, რომელიც თქვენ აგაგზნებთ და დაგათრობთ; მაგრამ შენახული და ჩათხრობილი — იგი სპირტად იქცევა, რომელიც სწავას ყოველივეს თავის გარშემო“. ეს სიტყვები ფრანგმა კრიტიკოსმა ინგლისელი რომანისტის ტეკერეის შესახებ სთქვა, რაც არა ნაკლები ზედმიწევნით შეიძლება გამოვთქვამდეს იქნეს ილია ჭავჭავაძის შესახებ. მე-19 ს. ლიტერატურაში ჩვენ არ გვყოლია ისეთი დიდი მოაზროვნე მხატვარი, როგორც ილია ჭავჭავაძე. არა გვყოლია ისეთი ღრმა ყურადღების და დაკვირვების ადამიანი, ისეთ ბრაზ-დაგუბებული და მრისხანე ნიჭის პოეტი, როგორც იგი, და არავის არ დაუჩნევია მისებრ ღრმა კვალი ჩვენი ცხოვრების ყოველ სფეროში. ამიტომ იყო, რომ ილია ჭავჭავაძე დიდი სატირიკოსის პიედესტალიდან იშვიათად ჩამოდიოდა და მისი მქუხარე დაცინვა ერთნაირად ხმაურობდა ლიტერატურასა და პუბლიცისტიკაში. „კაცია ადამიანი?!“ არის ამ სატირის უდიდესი გამოცხადება, იგივე არის დაწყველა იმისა, რაც იყო, და ახალის იმედი და სასოება. ვნახოთ:

„ლუარსაბ თათქარიძე გახლდათ კარგად ჩასუქებული ძველი ქართველი, მრგვალი, — უკაცრავოდ არ ვიყო ამ სიტყვაზე, როგორც კარგი ნასუქი კურატი. დარბაისელის კაცის შეხედულება ჰქონ-

და მის ბრწყინვალეებასა“... „ისე რომ შეგეხედნათ, რომ როგორმე არ დაგენახათ მისი თავ-კისერი, იტყოდით — გაბერილი რუმბიაო. თავი და კისერი ჰქონდა, რომ ოფლის მაგიერ ქონი დასდიოდა თითქმის; სამკეცად ჰქონდა ნიკაპქვეშ ჩამოსული ლაბაბი, თვალები დიდრონი, დაწითლებული, ბევრი, რასაკვირველია, ძილისაგან და არა შრომისაგან, არაფერს კარგს არ ამბობდნენ თავის პატრონზედ; სახე ყოველთვის უცინოდა, როგორღაც განსხვავებული სულელობით, ამასთანავე აჩვენებდა, რომ ლუარსაბი კეთილი კაცია“. შემდეგ: „გაბერილი და დიდად პატივ-საცემი ღიბი; კოტიტა და ქონით გატენილი ბალნიანი ხელები, დამორილი ფეხები“... ხოლო რაც შეეხება ლუარსაბის ტანს, — „ლუარსაბის ტანისა კი რა მოგახსენოთ, და გული კი რომ გენახათ, ღორის ჯაგარსავით მოდებული ჰქონდა, ასე რომ მრავალსაქვეო სულიერებს შეეძლოთ შიშინაობის დროს აქ თავი შეეფარებინათ“... ასეთი იყო ლუარსაბი. შორს არ წასულა მისი მეუღლე დარეჯანიც, და სწორედ თავის ქმრის ნახევარს წარმოადგენდა... ხოლო თუ მართალია ის თქმულება, რომ ადამიანის სახე იეროგლიფია, რომელიც გვაგებინებს მის შინაგან საიდუმლოებასო, თუ მართალია, რომ სახე არის ადამიანის ყველა აზრებისა და მისწრაფების მონოგრაფია, რომელიც უფრო მეტს მეტყველებს, ვიდრე ბაგენიო, ეს უპირველესად ყოვლისა, შეიძლებოდა ლუარსაბ-დარეჯანით დაგვედასტურებინა. ცხოველური სახე, კმაყოფილების გამომხატველი, მეტყველებდა შინაგან კმაყოფილება — უმოძრაობაზეც, რადგან ეს უკანასკნელი პირველის თანამგზავრია. მოძრაობა, — ეს მხოლოდ ხორც-შესხმული უკმაყოფილებაა, და კმაყოფილი ლუარსაბ-დარეჯანი კი სხეულმიღებული უმოძრაობა. და ცხოვრობდნენ ისინი უდარდელად, „ქვეყნის ყაყანს მოშორებულნი“. ან რა უნდა ექნათ? რასაკვირველია, არაფერი. ისინი ცხოვრებისთვის ხორცმეტს წარმოადგენდნენ, რადგან ამგვარი იყო მათი არსება: მოდუნებული, ზანტი, უსიცოცხლო. მათ გამონახეს თავიანთი ნაქუჭი, ჩენჩო, სადაც მოექცნენ-რა, ჩაიკეტნენ და ასე სცხოვრობდნენ, ამძიმებდნენ ქვეყანას. რაღა დარჩენოდათ? მხოლოდ სმა-ჭამა, მხოლოდ ძილი. აკი ლუარსაბიც ჩინებულად ემსახურება ამ თავის დანიშნულებას. „ჩალაღაჯი“, „სამწვადე სუკები“, „ტარხუნა“, „კიტრი“ — აი, მათი საზრუნავი საგნები. არტალა, ბოზბაში და კარგად გაკეთებული ჩიხირთმა, — ეს არის მათი მიზანი. ჰერზე ბუზების თვლა — მათი გონების ვარჯიშობა, და ტანტზე გორაობა და მერე ძილი, გამოღვიძება, ჭამა, კიდევ ძილი, და ასე დაუსრულებლივ, მათი საქმიანობა, მათი შრომა. „დღეს რა ვჭამოთ“? — „ხვალ რა ვჭამოთ“? — აი, ის დიდი პრობლემები, რომლებიც ყოველ წამს თვალწინ უდგებოდათ. ფონიც შესაფერი

მისცა ჩვენმა დიდმა ავტორმა. „ეზო ისე უწმინდური იყო, როგორც ძველი ჩინოვნიკის გული. დიდი საქმე იყო, პატრონამდინ ისე მიგელწიათ, რომ ან არ გასვრილიყავით, ან კიდევ ერთი ამბრის სურნელეზა თან არ აგეყოლიათ. ეს გარეგანი; — ახლა ბატონებო, შიკ სახლში ვეწვიოთ თავადს თათქარიძესა. ეს კი უნდა მოგახსენოთ, რომ თუ ვეწვევით, ფრთხილად უნდა ვიყვნეთ. იატაკი აგურისა არის. ეგ არაფერი. ეს არის ძნელი, რომ აგურები შიგა და შიგ ამოცვინულან; იმათი ალაგი ამოთხრილ ორმოებად დარჩენილა. თვალეზის ძალიან გაფაციცება უნდა, თორემ თუ ფეხი შიგ ჩაგვიარდათ. ვაი შენს მტერს!... იმ თათქარიძის ოთახში იდგა ორი გრძელი ტახტი: ერთმანეთის პირდაპირ. ასეთი ფაქიზი ქეჩა და ხალიჩა ეშალა ზედა; რომ როცა კნენა ადგებოდა, ყოველ მის ბრწყინვალეზის ბრწყინვალე ფეხის ბრწყინვალე გადადგმაზედ, ისე ლამაზად აბოლდებოდა ხოლმე, რომ კაცი ყურებით ვერ გაძღებოდა. ამ ორ ტახტს შუა, აღმოსავლეთის კედელზე მოჩანდა კბილებ-ჩაცვინულ ბებერ დედაკაცის დაღებულ პირსავით, ერთი ამოქვარტლული გარედამ და შიგნიდამ, ერთი მწუხარე და დაღრეჯილი ბუხარი. აქა-იქ, ოთახის სამკაულად ეყარა სხვა და სხვა ნაირი ნივთები, მაგალითებრ: ტალახიანი ყარაბაღული თეთრი წაღები, პირმოტეხილი სპილენძის თუნგი, ქონიანი შანდალი, სპილენძის საჩაიეში მოხარშული მყარალა-ბალახი, ზურგიელის ნაჭერი და სხვანი“... ფონი და დეკორაცია მართლა რომ სალუარსაბოა. ასეთია თათქარიძე მთელი მისი ავლა-დიღებით, რომელიც მოვიდა ამ ქვეყნად, იცოცხლა და კუჭის ანთებით“ ჩაპბარდა პატრონს... „მოკვდა ლუარსაბიცი ისე, როგორც იხოცებიან ბევრნი ჩვენგანნი, რომელნიც არც თავისი სიციციხლით უმატებენ რასმეს ქვეყანას, და არც თავის სიკვდილით აკლებენ“... „რისთვის მოვიღნენ და რისთვის წავიღნენო?“ — გვეკითხება ავტორი, და აქ, ასამარებს იმ წოღებას, რომლის წარმომადგენელი თათქარიძე ბრძანდებოდა. ნუთუ იმისთვის, რომ ეფიქრნა „პირამდინ პურ-ჩაყრილ, ჩაყუყუნებულ ბოზბაშის სავსე მათლაბაზე“, რომელსაც ერთი კარგი კანჭიცი აძევს?

ილია ქავჭავაძემ ამ სატირით პირბადე ჩამოხადა მაღალ წოღეზას, დაგვანახვა სიღრმეს მოკლებული მათი ობიანი გული, შეიმუშავა უქმადმყოფ მებატონის ფსიქოლოგია და ყველა ეს ლუარსაბის სახით წარმოგვიღვინა. ამაზე სასტიკი და მწარე დაციწვა ხომ აღარ შეიძლება? ბრწყინვალე წოღების სახე მან მცონარეობამდის ჩამოიყვანა, მხოლოდ ბნელი ფერები ახმარა მათ დახატვას. გადაგვიშალა მათი ბინძური ცხოვრება, ყოველგვარ პოეზიას კი არა, უბრალო ადა-

მიანობის ნასახს მოკლებული და აგვამხედრა. ვუმზერო მათ სურათებს და ვცდილობთ, რომ ერთი რამ ადამიანური აღმოვაჩინოთ მათ ცხოვრებაში, მაგრამ... არაფერი... მხოლოდ ვხედავთ, რომ ისინი გაპირუტყვებულ გზას დასდგომიან, ადამიანის სახე დაუკარგავენ.

შეიძლება მკითხველს ეჩვენოს, რომ აქ რეალიზმი კი არა, რაღაც გადაჭარბებაა, და უკაცურ თვისებათა ხელოვნური მოგროვება ლუარსაბ თათქარიძის სახით. ეს ასეც არის, მაგრამ ამით რეალიზმი როდი ირღვევა. ეს მხოლოდ მხატვრული მეთოდია, რომლის გარეშეც შეუძლებელია ტიპიურ მოვლენათა განსახიერება, რაც სხვადასხვა ნიშნების შერჩევასა გულისხმობს. თუ ასე არა, სხვაგვარად შეუძლებელია იმ მოვლენათა თუ პროცესთა გაგება, რომელთა სიმრავლეც გვიკარგავს მათდამი გრძნობიერებას. და თუ გაგება გვინდა, აუცილებლად უნდა მოხდეს არსებითი ნიშნების შერჩევა, გამოცალკეება, ცალმხრივი განათება, ფერთა გადაჭარბება და სხვ. მართალია, ასეთი სურათი მოდელის ეკვივალენტი არ იქნება, მაგრამ მხატვრული ნაწარმოები ხომ საგნის განმეორება არ არის და ვერც იქნება ვერასოდეს, თვით უკიდურესი ნატურალიზმის ქვეყანაშიც კი. ისე რომ, ილია ჭავჭავაძემ აქ რეალიზმი კი არ დაარღვია, არამედ რეალური ელემენტების დაუნდობელი შერჩევა მოახდინა; ეს მისი „მხატვრული ცდა“ ამ მხრივ, რასაკვირველია, გადაჭარბება იყო, მაგრამ ისეთი, როგორც საჭიროა მხატვრობაში, და მით უმეტეს მაშინ, როდესაც იხატება ყოველდღიური, წვრილმანი, დაბალი და სატირალ-სასაცილო. დიახ, მით უმეტეს, რადგან თუ აქ ფერები საგანგებოდ არ გამოქვდა, თუ პროპორციები საგანგებოდ არ დაირღვა, ვერც კი შევამჩნევთ, რადგან მეტად ბევრია წვრილმანი, მდაბალი და საძაგელი ადამიანთა ცხოვრებაში, და ჩვენც ისე ვართ შეჩვეულნი, რომ ვერც კი ვამჩნევთ.

მაგრამ ილია ჭავჭავაძემ მხოლოდ ერთი მხარის დახატვა არ იცის. იგი კონტრასტების მწერალია, და აქ, „კაცია ადამიანშიც?!“ იგივე კონტრასტი დაგვიხატა. თუ არ ვცდები, ამ კონტრასტს ჭერ არა აქვს ყურადღება მიქცეული ჩვენს მწერლობაში, იქნებ იმ მიზეზით, რომ ეს მეორე მხარე აქა-იქ გაკრული მხატვრული ლაქებია, მაგრამ აქ მეტი არ არის საჭირო. მოთხრობის არქიტექტონიკა მეტს არ მოითხოვს. აქ იქნებ თქვენ ლამაზისეული გაგახსენდეთ? მსახური გოგო, გლეხების წრიდან გამოსული? არა. ესეც, რასაკვირველია, მშვენიერი სურათია იმის საჩვენებლად, თუ ამგვარ მცონარ ბატონების, ანდა საზოგადოდ ბატონყმობის უღელქვეშ, როგორ ისპობოდა ადამიანი და როგორ იქცეოდა ისეთ მურტალ არსებათ, როგორიც ეს თათქარიძეანთ მონა-მსახური იყო. მე იმ დათოს ვგულისხმობ,

რომელიც ერთხელ გაიღვლებს, ერთ-ორ სიტყვას იტყვის და თვალიდან გვეფარება. ვიმეორებ, აქ მეტის თქმა არ შეიძლებოდა. ჭერ ბატონყმობა კიდევ არსებობდა. დათოც ყმა იყო და ლუარსაბის ოჯახში ისიც რომ ისეთივე დიდ გმირად დაეხატა, როგორც ლუარსაბი, — არ შეიძლებოდა. ბატონყმური პროპორცია დაცული უნდა ყოფილიყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში გაყალბდებოდა ის სასტიკი რეალიზმი, რომლითაც ეს სატირა არის დაწერილი. დიახ, ერთი უბრალო ხაზით ავტორი მაინც გვაჩვენებს ფხიზელ სახეს იმდროინდელი გლეხისას, რომელიც გონებაშეხვილად დასცინის თავის ბატონს. მოიგონეთ ის სცენა, როდესაც ლუარსაბი ეძახის დათოს და ეუბნება: „ყმები ჩამოგვეერთმევაო რომ ამბობენ, ტყუილია, ტყუილია, გესმის თუ არა? ყველას უთხარი, რომ ტყუილია. ხელმწიფეს მოუწერია რომ დავარჩობ, ვინც იტყვის, რომ ეგ მართალიაო, ვინც გუნებაში მაგას გაიტარებსო“... შემდეგ კი ცხარე მსჯელობა გაჩაღდება იმის შესახებ, თუ რა არის ბატონყმობა, — „ბატონ-ყმობა ღმერთს დაუწესებია, და თვითონვე რად მოშლისო“ — ამბობს დარეჯანი. — „მაშ ბატონი რა არის, — განაგრძობს იგივე, ცოტა ქვემოდ, — თუ არ დატუქსავს, თუ არ წაართმევს? თუნდა ეგ არ იყოს, უცხო ხომ არ ართმევს, ისევ თავისივე ბატონია!“ — „მართალი ბრძანებაა: მამაა, უცხო რად იქნება? — დაუმატა ეშმაკობით დათომა.“... — „დიდი და პატარაობა სად არ არის, სთქვა ლუარსაბმა, აი თუნდ თითხედ დაიხედე: ერთი დიდია, მეორე პატარა. რისთვის? იმისთვის რომ ღმერთს აგრე გაუჩენია, დიდი და პატარაობა ყველგან უნდა იყვეს. აბა დაიხედე... — განა არ დამიხედნია, შენი ჭირიშვი! დიდიც არის და პატარაც, მაგრამ ერთმანეთს არ უშლიან, — სთქვა ცბიერმა დათომ“... „დათო წავიდა. ვინ იცის გულში როგორ ეცინებოდა ამ პირ-მოთვე უმახაო“? დასძინს დიდებული ავტორი. სწორედ ეს ადგილი მიმაჩნია საუკეთესო და ღირსშესანიშნავ ადგილად. რომელიც ჩვენ კრიტიკას ხელიდან უსხლტებოდა. უამისოდ არ იქნებოდა ის კონტრასტი, რომელიც ბატონს აშავებს, გლეხს კი შარავანდელითა მოსავს. ილია კი, როგორც ვთქვით. სწორედ ამ კონტრასტების მწერალია. იგი ყველგან წინააღმდეგობებს გვიხატავს. აიღეთ, მაგალითად, „გლახის ნაამბობი“: ერთი მხარეა დათიკო, მეორე — გაბრო და პეპია, „ოთარაანთ ქვრივში“ — არჩილი, კესო, და წინააღმდეგი მხარე, — თვით ოთარაანთ ქვრივი და გიორგი. ხოლო ამ კონტრასტებს იგი თანდათანობით ხატავს. მაგალითად: პირველნი არიან ლუარსაბი — დათო; ესენი იმ დროს ცხოვრობდნენ, როდესაც ბატონყმობა ჭერ კიდევ ფეთქავდა, მხოლოდ ყრუდ მოტანილი ამბავი კი, ბატონყმობის შესახებ, რაღაც

ზღაპრულად დადიოდა. დათიკოც ბატონყმობის დროს ცხოვრობს, მხოლოდ ლუარსაბის შემდეგ. თუ ვარიანტსაც მოვიშველიებთ, მაშინ დათიკო ლუარსაბის შვილი გამოდგება, თუმც სახელგამოცვლილი კი (კოლა).

რაც შეეხება „ოთარაანთ ქვრივს“, აქ იგივე კონტრასტია დახატული, მხოლოდ ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ, 80-იან წლებში. აქ, არჩილი, იგივე ლუარსაბ-დათიკოების წარმოშობაა, მხოლოდ დროთა მსვლელობაში სახეცვლილი; გიორგი და ოთარაანთ ქვრივი კი, — უკვე განთავისუფლებული გლეხები.

ღიახ, ვიმეორებ, ილია ჭავჭავაძე კონტრასტების მწერალია და „კაცია ადამიანი“ იგივე კონტრასტი მოგვცა ლუარსაბ — დათოს სახით. „ბატონი მამაა, უცხო რად იქნებოდ“ — ეშმაკობს დათო, — „ღიდიც არის და პატარაცა, მაგრამ ერთმანეთს კი არ უშლიანო“ — სიტყვას გადაჰკრავს იგივე, და ამ ორი ფრაზით გვაჩვენებს მაშინდელი გლეხის გულის ნადებს. იქნებ მთელი ტირადები რომ ეთქვა დათოს, ისე ვერ გამოეთქვა ის, რაც ამ ორი სიტყვით ასე ნათლად და მკაფიოდ გამოეთქვა. მაგრამ ილია ჭავჭავაძეს მხოლოდ „კაცია ადამიანი?!“ რომ დაეწერა ბატონყმობის სატირად, სურათი ცალმხრივი გამოვიდოდა. მასში არ იქნებოდა აღნუსხული ყოველი მთავარი მომენტი, სადაც უნდა ნათლად გამოჩენილიყო ამ ინსტიტუტის სიბინძურე და უჟაცურობა. საჭირო იყო საკითხის ყოველმხრივი ჩვენება. და აი ამ მიზნით დავეიწერა და მოგვცა „გლახის ნამბობი“: თუ პირველში, პარაზიტი ლუარსაბ თათქარიძეა გამოყვანილი და მისი მცონარეობაა აღწერილი, აქ, „გლახის ნამბობში“, მისი მემკვიდრე, მისი შვილი დათიკოა, იმავე წრისგან გახრწნილი და გათახსირებული, მხოლოდ არა სმა-ჰამის მოტრფიალე უმთავრესად, არამედ ხორცის, ვნების. ეს ადვილი ასახსნელიცაა. ლუარსაბი ხანში შესული კაცია, ცოტათი თუ ბევრად ვნებადამცხრალი და სქესის მიყოლა აღარ შეშვენის. თუმც ეს „ავ-ხორცობა“ არც მასშია სავსებით ჩამქრალი; ისიც ხანდახან აკრაჰუნებს ხოლმე კბილებს ახალი პატარძლების დანახვაზედ, მხოლოდ ისე კი, რომ ეს დარეჯანს არ შეენიშნა, თორემ... ძალიან ეშინოდა. აქ ლუარსაბი არც დარეჯანს დაერიდებოდა. რომ ახალგაზრდა იყოს, რადგან მისი მოდგმა თავდები იყო ამისი, მაგრამ ვიმეორებ, ლუარსაბი ხანში იყო შესული და შედარებით ვნებადამცხრალი. სულ სხვაა ახალგაზრდა დათიკო, იგი ლაღად აღზრდილი, თავაშვებულად ეძლევა ყოველი გრძნობის წამონაქროლს და ისრულებს ყოველი გულის საწადელს. იგი სულ მთლად გრძნობის კაცია, გარყვნილი გრძნობის, მას ემსახურება და მას სწირავს ყველაფერს. იგი ხომ ბატონია და შთამომავლობით სხვა

რა უნდა დარჩენოდა? მაგრამ არ გეგონოთ, რომ ილია ჭავჭავაძეს მხოლოდ ეს აინტერესებდეს. არა. აქ სურათს უფრო აცხოველებს, რომ ბატონში მხეცი სავესებით გამოაშქარავდეს. აქ ილია ჭავჭავაძეს ბატონი და გლეხი გამოჰყავს სრულიად განსაკუთრებულ პირობებში. დათიკოს — ბატონს, გვერდში უყენებს გაბროს — ყმას, მასთან თანშეზრდილს. ეს კი იმიტომ ისურვა ავტორმა, რომ ეჩვენებინა: თუ საზოგადოდ ბატონი ჩაგრავს გლეხს, ასევე ექცევა იგი თავის მახლობელსაც, ამხანაგს. ბატონში ზნეობრივი მხარე იქამდე დახშულია, რომ ამხანაგსაც კი წარბშეუხრელად მსხვერპლად სწირავს თავისი ფაფარაყრილი ვნების დასაკმაყოფილებლად, ე. ი. ბატონი გამოყავს ყოველგვარ ზნეობრივ ნორმათა გარეშე მდგარ ადამიანად. უკეთ: რომელსაც ერთადერთი ნორმა აქვს შემუშავებული: „ყოველივე ნებადართულიაო“. — მისთვის სხვის პიროვნებას ცალი ფულის ღირებულებაც არა აქვს და თუ დასჭირდა, თუნდ სულ უბრალო საქმისთვის ისე გადაისვრის, როგორც ძველ ქალამანს. ჩვენ ხანდახან ეს თითქო არც კი გვჯერა და ვფიქრობთ: თუ საზოგადოდ ბატონი ჩაგრავს გლეხს, იქნებ აქ დათიკომ ეს არ მოიმოქმედოს გაბროს მიმართ, რადგან გაბრო მისი ამხანაგია, მასთან თანშეზრდილიო, მაგრამ მომაკვდავ გაბროს მკვეთრი სიტყვები ყურში ჩაგვწვიან და გვაგონებენ, რომ „უმცროს-უფროსობაში სიყვარული ზღაპარია“, რომ „ბატონყმობის შუა სიყვარულის ხიდი არ გაიდგებო“. მთელი მოთხრობიდან კი ის აზრი გამოგაქვთ, რომ. თუ დათიკო, ე! კარგი მებატონე ასე ექცევა თავის ამხანაგს, თანშეზრდილ ყმა გლეხს, როგორ უნდა მოქცეოდა მაშინ სხვა გლეხებს, რომელთანაც არაფერი არ აკავშირებდა? აქ ნათლად მოჩანს ის უფსკრული, ის „ჩატეხილი ხიდი“, რომელიც არსებობდა ბატონებსა და ყმებს შორის; აქ ნათლად და გარკვეულად არის დახატული მთელი ის პირობები, რომელშიც მიმდინარეობდა ყმების აუტანელი ცხოვრება. და გასაგები ხდება პეპიას მწარე ამონაყენესი: „ეკ ჩემო გაბრიელ: არც ღმერთი ყოფილა ჩვენთვისო“. ან, აბა ყური უგდეთ პეპიას. რას ამბობს იგი, როდესაც ღამით გაბრიელი პეპიასთან მივა თამროს თაობაზე: „არ გეყურება, შე უბედურის დღისავე, რომ მძიმე საქმე მაქვს მეთქი! უთხარი მე“, — ამბობს გაბრო. — „შენის ბატონის პატრონს რა საქმე უნდა გქონდეს, თუ არ სულის წახაწყმედი?.. კარგი, კარგი... ვიცი რა მადლიც ტრიალებს თქვენს გულში, ვიცი!“ აქ პეპია ვაბროსაც უნდოთ უცქერის, როგორც ბატონთან დაახლოვებულს და განაგრძობს: თუ ღმერთი გწამს, მე მომშორდი. ბევრი გველი მინახავს, — ჯერ გულში ჩაძვრენოდეს, და მერე კი დაეშხამოს... დაანებე თავი მაგ გატკობილის ენით ჩემს ცდუნებასა... თქვენ რაღა ოს-

ტატობა გინდათ? მე რა შემოდლიან თქვენთან, ქვეყანა თქვენსკენ არისო“. და ამ სათნო მოხუცის ჩუმ პროტესტანტობას კი, სიკვდილის წინად ნათქვამი მისივე სიტყვები აგვირგვინებენ: „ქვეყანა დამილოცნია, თუ იმის ზურგზე ჩემი თამრო უცოდველი დადის... თუ არა და წაწყმდეს ეს ადრე და მალე წასაწყმედი მურტალი ადამიანის მურტალი სამყოფელიო“.

პეპიას ამ მართლა და ღირშესანიშნავ სიტყვებში რა ლამაზად არის დაპირისპირებული ინდივიდუალური „ბედისწერა“ — მთელ მსოფლიოსთან. მაგონდება დოსტოევსკის ერთი გმირის სიტყვები: „ქვეყნიერება დაიქცეს, თუ მე ჩაი არ დავლიო?—მე ვიტყვი, დაიქცეს ქვეყნიერება, მხოლოდ კი ჩაი ნუ მომაკლდებაო“. პეპიას და დოსტოევსკის გმირის სიტყვების მოტივი ერთია: ინდივიდუალიზმი, პიროვნების „ბედისწერა“. აქ მთელი ეთიკა არის მოცემული.

„გლახის ნაამბობით“ როგორც ვნახეთ, ილია ჭავჭავაძემ ახალი მხრით გაილაშქრა ბატონყმობის წინააღმდეგ, მაგრამ ეს მეტად ნათელი კითხვა ერთდროს სადაოდ იყო გამოცხადებული იმ ხალხის მიერ, რომელიც სულ სხვა მოტივებით ცდილობდა ილია ჭავჭავაძის მნიშვნელობის დაბნელებას. ამ მოთხრობაში, ბატონყმობის წინააღმდეგ კი არ არის გალაშქრება, აქ მომრიგებელი მოსამართლის სილუეტი დგას, რომ ყმები და ბატონები შეარიგოსო. ამ მოთხრობაში იბრძვიან შეყვარებული გაბრო და დათიკო და მათი წოდებრივი სხვადასხვაობა არაფერს ნიშნავსო. ეს ისეთი აბსურდია, რომ სერიოზული კრიტიკის მოცდენა არ ღირს. მარტო „შეყვარებაზე“ რომ იყვეს საუბარი, განა საჭირო იქნებოდა მეტოქეებად ბატონისა და ყმის გამოყვანა? ან რა საჭირო იყო პეპიას წყევლის სიტყვები, რომელსაც იგი ბატონებს უგზავნის, ან რად უნდოდა გლეხკაცს ბედის კრულვა და თვით ღმერთის უარყოფაც? — „ჩვენსკენ არც ღმერთი ყოფილაო“ და „ქვეყანა თქვენკენ არისო“. ვინ არის ეს „ჩვენ“, „თქვენ“? ამაზე პასუხის მიცემა შეუძლებელია, თუ ისე არ შევხედოთ საკითხს. როგორც უკვე მოვიხსენიეთ.

აქ ილია ჭავჭავაძემ, ვიმეორებთ, განზრახ გამოიყვანა ბატონი და ყმა, მათ შორის მეგობრული დამოკიდებულებაც განზრახ მოიშველია, რომ ყველა ამით, უფრო გარკვეულად ეჩვენებინა, რომ „უფროს-უმცროსობაში, სიყვარული ზღაპარია“, რომ „ბატონყმობის შუა, სიყვარულის ხიდი არ გაიღება“, რომ „გლეხკაცის და ყმის ლიტონი ბედი, ვერა, ვერ გასძლებს ბატონის ხელში“. ვერ გასძლებს, რა გინდ იდეალური იყვეს იგი ბატონი, რადგან ბატონი, თავადიშვილი, ილიასავე თქმით, „კარგი რა არის, ავი რა იყვესო“, და კვლავ მოგვცა სურათი — ამ სოციალური უკუღმართობის ნაყოფი. კიდევ

გაიყვანა, ტყისკენ გააქცია ახალი მსხვერპლნი, კიდეც აამეტყველა, და უფრო ძლიერად, საღი პროტესტანტები, კაკოს და ზაქროს სახით. მათი ჩვენებით, ილია ჭავჭავაძემ ღრმა ანალიზი გაუკეთა არსებულ წყობილებას და დაგვანახვა ის გაღვივებული ბატონყმური ქურა, რომელზეც ყმები იწვოდნენ. კითხულობთ ამ „ეპიზოდს ყაჩაღის ცხოვრებიდან“ და აღტაცებაში მოდიხართ. გინდ ათჯერ გქონდეთ წაკითხული, მაინც ყოველ წაკითხვაზე ხალისი არ გაკლდებათ და გულის სიღრმეში ესაყვარლებით ამ განწირულებს. თქვენც იმსკვალეობით იმავე სიყვარულით, რომლითაც იყო გატაცებული ავტორი, იგებთ იმ მომჯადოებელ ალერსიან კილოს, რომლითაც ავტორი მიმართავს ბუნების ძალებს, და სთხოვს ამ განწირულების პატრონობას.

„ნიაგო, ჩემო ნიაგო, ნუ სჩაგრავ ტყეში ობოლსა,
მსტვინაო, ჩემო მსტვინაო, შენ უაღერსე კაკოსაო“.

და ბულბულს მიმართავს:

„ბულბულო, ჩემო ბულბულო, მოაკლე გულს დარღებიო!“

ხოლო ღრუბელს ასძახის:

„ღრუბელო აღმა მავალო, ის (კაკო) გებრალეობოდეს,
მე კისრად ვიღებ დამხსნელო, რაც იმას ემართლებოდესო“.

ილიამ, როგორც უსაყვარლესი არსება, ისე გაისტუმრა კაკო ტყეში, მის დაბურულ წიაღში მოუპოვა ბინა სოფლიდან გამოქცეულ პროტესტანტს, უსახლოს და მასზე ზრუნვა-პატრონობასაც ბუნებას შესთხოვს. „გებრალეობოდეთ“, „მოკლეთ ეულს დარღებიო“, „ნუ სჩაგრავ ტყეში კაკოსა“, „ნუ ემუქრებითო“, „მიუაღერსეთო“. ნუ მიაქცევთ ყურადღებას, რომ იგი დევნილია, გამოქცეული; თქვენ ხომ არ იცნობთ „მურტალ კაცთა მურტალ სამყოფელს“ და მის წყობილებას, თქვენ ხომ არ იცით რათ არის კაკო დევნილი, გამოქცეული, და ამისთვის „მე კისრად ვიღებ დამხსნელო, რაც იმას ემართლებოდესო“. ამაზე მეტად ბატონყმობის გმობა თითქმის წარმოუდგენელიც არის. ვინ არის კაკო და რა ცოდვები აწევს მას კისრად, რომ ჩვენი ავტორი, ასე თითქმის დაუფიქრებლად, თავის თავზე იღებს? ეს ცოდვები იყო: ადამიანობის შეგნება, პროტესტანტული სული და სიამაყე, რომელიც ძალის წინ ქედს არ იხრის. კაკომ

არ მიიღო არსებული ცხოვრება, მოსცილდა სოფელს და ტყეს მია-
შურა, სადაც თვით იქნებოდა თავისი ბატონი. ან რა ექნათ კაკოს და
მის ამხანაგებს? ცხოვრება იმ დონეზე იყო დაყენებული, რომ ყმა-
თა გულში; უკმაყოფილობის ცეცხლი მძლეთა ჰღვიოდა და თუ ყვე-
ლა ვერა ჰბედავდა გაყაჩაღებას. ამ ინდივიდუალურ გამოსვლას
პროტესტანტობის აქტიურ გზაზე, სამაგიეროდ ყველანი კი შენატ-
როდნენ... აგერ ალაზნის პირად, მთვარიან და სევდიან ღამეს, მიჭ-
რიალებს ურემი და სევდიანი, „მუუხარე, ვით გლოვის ზარი“ ურ-
მული მიარღვევს ჰაერს. მღერის მეურმე და ამ სიმღერით ლამობს
იმ სევდის უკუყრას, რომელიც მის ბედშიმყოფთ, არადროს არ შორ-
დებათ. მღერის ნაღვლიანად და აგერ... „ვილაცამ ტყიდან ასკუპა
ცხენი“. კიდევ ერთი გამოქცეული ეძიებდა ნავთსაყუდელს. ეს —
ზაქრო იყო. კაკოსთან მიდიოდა. ხოლო მეურმემ, ასწავლა რა გზა,
„ახ ნეტავი შენო — წაიდუღუნა“. შენატრა ყაჩაღის ბედს, რომელ-
საც დღეიდან ელოდა „უსახლ-კარობა, შიში, შიმშილი, მარტოკა
გდება მხეცივით ტყეში, კურდღელსავით ფხიზელი ძილი და იარაღი
დღედაღამ ხელში“. შექნატრა, რადგან მასაც და ყველას, მის ბედში
მყოფთ, საოცნებო ფერებით ეხატებოდათ თავისუფალი ცხოვრება,
ის ერთადერთი ნავთსაყუდელი, — ტყე, სადაც „თვით იქნებოდნენ
თავის ბატონი“. მხოლოდ ეს უადვილებდათ ყაჩაღური, „ძუნწი“
ცხოვრების სიმწარესა და სიმძაფრეს. აქ მე არ ვეთანხმები კიტა
აბაშიძეს, რომელიც ამბობს: „კაკოსა და გაბროს არც თავიანთი უბე-
დურების მიზეზი აქვთ ღრმად შეგნებული და გამორკვეული, არც
არავითარი შემუშავებული პლანი საზოგადოების იარაღების გან-
საკურნებლად“. რაც შეეხება სამოქმედო გეგმის უქონლობას.
ეს მართალია, ხოლო რაც შეეხება მათ შეუგნებლობას, ამაზე უნდა
ვსთქვა, რომ ზაქროსა და კაკოს გაბროსთან შედარება არ შეიძლე-
ბა. მართალია გაბროც პროტესტანტია, მაგრამ უფრო რბილი, უფრო
გაურკვეველი. იმას შეგნებული აქვს ის, რომ იგი „ქვეყნისთვის ოხერ-
ტიალია და ამ ქვეყნისა კეთილი არა ახსოვს-რა“, თუმც „ქვეყნისთვის
ავი არა ყოფილა“. პირდაპირი და გარკვეული გმობა გლეხკაცის ბე-
დისა გაბროს პირიდან არ გვესმის. ისევე პეპია თუ გველაპარაკება
ამაზე, თორემ გაბრო მხოლოდ ზოგადი და გაურკვეველი ფრაზებით
კმაყოფილდება. არ ვიცი, შეიძლება ამის მიზეზი ის სიყვარული
იყოს, რომელიც მის და დათიკოს შორის არსებობდა. „მე რომ ის
არა მყვარებოდა, ცუდად დაუმიწებდი იმ მოხდენილ მხარ-ბექს, რომ
ამოდენა სირცხვილი აჭამა ქვეყანასო“. დათიკო ქვეყნისთვის ბო-
როტება ყოფილა, ეს სცოდნია გაბროს, მაგრამ სიყვარულს სულ
პირველი ადგილი სჭერია და გაბროც მხოლოდ მაშინ გამწარებულა,

როდესაც ქვეყანასთან ერთად, იგიც შეარცხვინა ავსულმა ბატონმა. „შენ რაღას აკეთებდიო, იქნება იფიქროთ ჩემზედ. რას ვაკეთებდი? ეგა მკითხე, და გამკიცხე. გული მეც მემღვრეოდა, მაგრამ ჩემი გაუბედაობა, თუ იმისი სიყვარული, ჩემს გულს იმორჩილებდა იმ დრომდინ, მინამ მე და ის ერთ გზაზე არ გადავიხარისხენით, ის მე არ ჩამომეცალა, და არ ამიქცია გზა, მეც არ შევეპუეო“. გაბრო მხოლოდ მაშინ ჩავარდება ცნობაში, როდესაც ყველაფერი გარდახდება, როდესაც შემდეგ, თავის პასიურობაში, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ითვალისწინებს წარსულს და აღმოაჩენს იმ შავ ძალებს, რომელიც ხელს უშლიდა მისი ცხოვრების კეთილად დაგვირგვინებას. „მაშინ რა ვიცოდი სულელმა, რომ უმცროს-უფროსობაში სიყვარული სიზმარია? რა ვიცოდი, რომა, ბატონ-ყმობის შუა სიყვარულის ხიდი არ გაიდება? ეგრე ყოფილა ქვეყანაზედ, ცალს თურმე ცალმა უნდა უცალოს. ეს რომ მცოდნოდა, ღმერთსა ვფიცავ, და ჩემ მამა-პაპის სალოცავსა, გულში ნაღველას ჩავიწურავდი, და იმის სიყვარულს კი იქ არ გავიტარებდი. მაშინ რა ვიცოდი?“... დიახ, მაშინ გაბრომ ეს არ იცოდა. მაშინ პეპია უფრო შეგნებული პროტესტანტი იყო. პეპიას უფრო გარკვეული ჰქონდა ის სოციალური ბოროტება, რომელსაც ბატონყმობა ერქვა სახელად. სულ სხვა არის კაკოსა და ზაქროს ფსიქიკა. ისინი არ არიან შეპყრობილნი ბატონის სიყვარულით. რომ ბატონყმური არსებობის ბოროტება, მათთვის ასატანი გახდეს. ისინი შეულამაზებელი ბოროტების წინ დგანან, აკვირდებიან და შეგნებულად ამბობენ:

„შენც ძმაო ვიცი გაგიგონია,
 ყმის ბედი რა რიგ სწრაფად იცვლება!
 თუ ყმასა გუშინ ბედი ჰქონია,
 არ იჯერებს რომ ღლესაც ექნება.
 ჩვენი წადილი, ჩვენი იმედი,
 ყოველთვის ძმაო არის საფრთხეში,
 გლებ-კაცის და ყმის ლიტონი ბედი,
 ვერა, ვერ გასძლებს ბატონის ხელშიო...“

აქ უკვე გარკვეულად არის ნაჩვენები ის „ჩატეხილი ხიდი“, რომელიც მათ შუა მდებარეობს. ზაქრომ და კაკომ უკვე იციან არსებული სოციალ-ეკონომიური ცხოვრების უკუღმართობა და შეგნებული აქვთ შრომის უუფლებობა.

„მე იქ სხვისათვის ჩემს თავს ვლუპავდი,
შინ კი ოჯახი მელუპებოდა-ო“.

კაკომ და ზაქრომ ინდივიდუალური პროტესტის გზა აირჩიეს ისევე, როგორც კარლოს მორომა (შილერის „ყაჩაღები“), რომელიც იგივე პროტესტანტია, თუმცე პოლიტიკური და არა სოციალური. ისიც ერთი იყო, ამაყი ინდივიდუალისტი. ვერც იმან ნახა არსებულ წყობილებაში თავისი ადგილი. მხოლოდ ერთი გზა ჰქონდა დარჩენილი, მოქმედების ერთი ფორმა: ყაჩაღობა. რათ? იმიტომ, რომ იგი ერთი იყო და ერთი ხომ რევოლუციას ვერ მოახდენდა? ამისთვის ხალხი და დრო იყო საჭირო. და აკი ნატრობს კიდევ: „მომეცით ისეთივე გულადი და უშიშარი ხალხი, როგორიც მე ვარ, გინდ მცირე რიცხოვანი იყვეს იგი და გერმანია ისეთ რესპუბლიკად შეიქმნება, რომ რომი და სპარტა, დედათა მონასტრებად გამოჩნდებიანო“. აქ, ყაჩაღ კარლოსს უფრო გარკვეულად აქვს გამოხატული არსებული წყობილების დარღვევის სურვილი, თუმცე განსაზღვრულ გეგმადის დიდი მანძილი აქვს გასავლელი. ჩვენს ყაჩაღებს კი, არც ესა აქვთ გათვალისწინებული. მათ მხოლოდ თავიანთ პირადობას მოუძებნეს გზა, აღშფოთებულ სინდისს მალამო დაადეს და ტყეს ესტუმრენ. მოსცილდნენ სოფელს, თუმცე „მეტე კაცებათ“ მაინც არ გადაქცეულან. ისინი ტრიბუნები არიან, რომელთ საგმირო ამბავი ზღაპრად მისდის სოფელს, არხევს მათ მიყუჩებულ ცხოვრებას და ხალხს თავისკენ იზიდავენ. აბა ყური უგდეთ ზაქროს: „შორს გავარდნილა შენი სახელი, ბავშვმაც კი იცის, ვინ არის კაკო“. ყველას თვალი მისკენ არის მიმართული და შექმნილია, თუ შეიძლება ასე ითქვას, არსენას კულტი. „და არსენობა მენატრებოდაო“.

უფრო დიდი პროტესტი ბატონყმობის წინააღმდეგ მოცემულია პოემა „აჩრდილში“.

„კაკო ყაჩაღში“ უფრო მეტი სურათებია, ვიდრე სიტყვები. „აჩრდილში“ კი — რიტორიკა არის წინ წამოწეული. კიტა აბაშიძის თქმისა არ იყოს, „კაკოს და გაბროს ამბავი, მარტო მხატვრული ილუსტრაციაა, ამ ცოტა არ იყოს რიტორიული ლირიკისა“. აქ, „აჩრდილში“, ტონი აწეულია, სიტყვა მძლავრი. აქ ილიამ ჩვენ ცხოვრებას მთლად ჩამოხადა ფარდა და მთელი ბოროტება წინ წამოაყენა.

„აგერ უფალი და მისი მონა!
თართოლით სასწორზე ხარჯს უწონს ძნელსა,
და რა გასწორდა სასწორზედ წონა,
უფალი პინას ზედ ადგამს ფეხსა;

და მით მის ხარჯსა, ერთი-ორად ჰხდის...
მონამ მწუხარედ გულს გაიღიმა,
უმწიფობითა თავის ხარჯსა ჰზრდის,
და საწყლის თვალთვან ცრემლმა იწვიმა...“

ველარ აიტანა ეს დათრგუნვა მისი შრომის უფლების და, სიტყვას მოკლებული უენო ადამიანი, გულსდა ჩანსცქერის, მხოლოდ ცრემლით გამოსთქვამს თავის ცხოვრების სიმძაფრეს. თუ მას ენა-პირს დაუკეტავენ, თუ მეტყველს უტყვად გადააქცევენ, ეს ბატონებს შეუძლიათ; მაგრამ გულში?.. აქ ხომ ველარ ჩაუწვდებათ ხელი ჭალათებს. უმწიფო ყმა, ყველგან შებოროკილი, აქ მაინც თავისუფალია, და თუ გონების იარაღს ჰკლავენ, უსპობენ, გრძნობას ხომ ვერ ჩასწვდებიან, და მონაც გრძნობით ლაპარაკობს. ხოლო გრძნობის სიტყვა — ცრემლია. ცრემლმა გამოსთქვა დადუმებულ ბაგეთ სათქმელი. მაგრამ რა?

„...ქვა არის ბატონის გული,
ვერ დაარბილებს მას შებრალება;
ვერა განკურნოს მან მონის წყლული,
ვინც მონებას თვით ემორჩილება“.

აქ აღიარებულია შრომის უფლების გათელვა, მისი მოსპობა. მონა შრომობს, მაგრამ სხვისთვის... იგი მხოლოდ საექსპლოატაციო რამ არსებაა, რომლის გარეშე მას ფასი არ აქვს.

„ვინა შრომობდა, და ვინა ძლება,
ღმერთო, სად არის აქ სამართალიო“

აღმოსკდება გულის სიღრმიდან მონას, მაგრამ სამართალი სად უნდა ეძია?

— არსად. იგი მხოლოდ მშრომელ ცხოველად იყო მიჩნეული, პირუტყვთა შორის პირველობის მიკუთვნებით.

„შენში კაცისას გრძნობას არ ხედვენ.
ღედას ძუძუდან შვილსა აკვლევენ,
ვინ იცის სიღამ სად გაჰყიდიან...
„უწმინდურისა ხელითა სთხრიან.
ღედისა გულში უკეთეს გრძნობას,
კოდვად უთელიან შეილისა ტრფობას...
...ქალს წაგართმევენ, ქალს გაჰყიდიან.
ნამუსს მოუკვლენ შეუბრალებლად,
უბრიყვლო გულში ღვარძლს ჩაასხმეიან
გახდიან ყვავილს ფეხ-ქვეშ სათრეულად...
მას რაც გიყვარდა, ნახამ დაცემულს,
ნამუს წართმეულს და შევიწეებულს...“

პირს უკუ იქცევ და შეძრწუნდები,
ცრემლს მოინდომებ და არ გექნებაო.

ეს არის ადამიანის ტრაგედიის უსაშინელესი მომენტი: რომ ცრემლი გინდოდეს და არ კი გქონდეს. ამ ტრაგედიას განიცდის შრომის შეილი, რომელსაც ტვირთად აწევს მთელი ქვეყნის კვება და რჩენა.

„შრომისა შეილო, მძიმე უღელი
ქვეყნის ცოდვისა შენ გაწევს კისრად,
თუმცა ტვირთ-მძიმეთ შემწყნარებელი
შენის დახსნისთვის ჯვარს ეცვა ქვეყნად.
თუმცა ქვეყანას მისი მოძღვრება
დღეს მარტო სიტყვით უქმით რწმენა,
მაგრამ ცხადად ჰხმობს მის წმიდა მცნება,
რომ მყოობადი მარტო შენააო“.

აქ პოეტი უკვე წინათვე გრძნობს მომავალს, სადაც დღევანდელი მონა იქნება დროისა და ცხოვრების ბატონ-პატრონი. თუმცა დღეს ყველაფერი პირაბრუნებულია, თუმცა შრომა დღეს ტყვეთ არის პყრობილი და „მცარცველობის ქვეშ ჩაგრულ-ვნებულა“, მაგრამ პოეტს ხვალინდელი დღის მაინც არ ეშინია. მან უკვე იცის, თუ რას ამზადებს მომავალი. იგი უკვე ხედავს უკეთესის ნიშნებს, რომ „უკვე რღვეულა ბორკილი“ იმა ცხოვრების,

„და დასამსხვრევად გამზადებულა...
შრომისა ახსნა, — ეგ არის ტვირთი
ძლევა მოსილის ამ საუკუნის,
კაცთა ღელვისა დიადი ზვირთი,
მაგ აზრისათვის მდღგრადა იბრძვის.
ველარ გაუძლებს ქვეყანა ძველი,
განახლებისა გრიგალის ქროლას,
ველარ განუძლებს ქვეყნის მძარცველი
ქეშმარიტებით აღძრულსა ბრძოლას, —
და დაიმსხვრევა იგი ბორკილი,
შემფერხებელი კაცთა ცხოვრების,
და ახალ ნერგზე, ახლად შობილი,
ესე ქვეყანა კვლავ აყვავდების.“

აქ, პოეტი აღფრთოვანებით შესცქერის იმ ახალ ცხოვრებას, რომელსაც მოაქვს „შრომის სუფევა“. ეს იქნება ის ნეტარი დრო, როდესაც „ძმობა, ერთობა, თავისუფლება“ მოიხსნიან იმ ეკლის გვირგვინს, რომლითაც ეხლა დაიარებიან და კაცთმოყვარეობა და სათნოება დაისადგურებს ხალხის გულში.

„შრომის სუფევა მოვა მაშინა,
 კეშმარტების მის ძლიერებით,
 და განმტკიცდება სოფელსა შინა
 კაცთ-მოყვარების სახიერებით...
 მაშინ უქმ სიტყვად არ იქნებიან
 ძმობა, ერთობა, თავისუფლება,
 ეკლის გვირგვინით აღარ ივლიან
 კაცთ-მოყვარება და სათნოება.
 აღლო აილო ქვეყანამ ძველმა,
 რომ დღე და ღამე მის წინ ირღვევა,
 და ამ ზვიადმა საუკუნემა
 უნდა შვას იგი შრომის სუფევა...
 მაშინ მაშვრალო შენც განკაცდები,
 წართმეულ ნიჭთა კვლავ მოიპოვებ,
 სხვას ძირს არ დასწევ, თვით ამაღლდები,
 არც სხვას ემონვი, და არც იმონებო“.

აი, ასეთ საღ სიტყვას აგონებდა პოეტი დაბეჩავებულთ, ასეთი იმედიანი სიტყვებით უღვზნებდა გულს დიდკაცთა მონებს. ის გლოვის ზარს ურეკდა „ბრწყინვალეთა“ წოდებას და ელოდა იმ ბორკილების მტვრევის ხმას, რომელიც შორიდან უკვე ესმოდა ჩვენს მწერალს, და რომლის თავის მამულში გაგონებას, ასე მოუთმენლად ელოდა: „ღმერთო, ღმერთო, ეს ხმა ტკბილი, გამაგონე ჩემს მამულში“. და გაიგონა კიდევ. დაიწყო იმ დარბაზის რღვევა, რომლის ცოცხალ კარიბტიდებს, ლუარსაბ-დარეჯან, დავით და დათიკონი წარმოადგენდნენ. მოდიოდა, მოჰქუხდა ის მძლე ნიაღვარი, რომელიც ამ უკანასკნელთ აღგვით ემუქრებოდა. „აეყო, მოვიდა დრო ანგარიშის, მოდი, გაქსწორდეთ, ნუ მემალებიო!“... ცხოვრებაც ნელ-ნელა უთმობდა ადგილს ამ ახალ ხალხს და ისმენდა მათ მიერ მოტანილ ახალ სიტყვას. მათ უნდა შეექმნათ ახალი ცხოვრება. გიორგისა და ოთარაანთ ქვრივების მძლე მარჯვენა ამისთვის იყო მოწოდებული. მათმა ძარღვიანმა ძარჯვენამ უხდა დაატრიალოს ცხოვრების ბორბალი. და აქ ილია ჭავჭავაძეს სურს დაგვანახოს, თუ როგორი როლი შეასრულა ბატონყმობის მოსპობამ ჩვენში და როგორ იზრდებოდა და ძალას იკრებდა ის კლასი, რომელსაც პირდებოდა მომავლის პატრონობას. და აი, თითქმის ოცდახუთი წლის შემდეგ გლახთა განთავისუფლების დღიდან, ილია კვლავ უბრუნდება საყვარელ კონტრასტებს, „ჩატეხილ ხიდს“ და წერს მოთხრობას: „ოთარაანთ ქვრივი“. ამ მოთხრობით ილიამ კვლავ წაგვიყვანა სოფლად და გვაჩვენა ბატონყმური ცხოვრების ახალი სახე. დაგვანახა თუ რა ცვლილებები მოხდა ამ ოცდახუთი წლის განმავლობაში, გაგვაც-

ნო ლუარსაბ თათქარიძის შვილის შვილებს არჩილს და კესოს, რომელნიც განახლებულ წყობილებაში შესამჩნევად გამოცვლილან. დაგვანახა განთავისუფლებული მიწის შვილის ოთარაანთ ქვრივის და ახალ წყობილებაში დაბადებულ-გაზრდილი გიორგის პროფილები და მოგვცა ახალი სურათი, ძველ კონტრასტებთან შესადარებლად.

„ოთარაანთ ქვრივი“ დეკორაცია გამოცვლილია. ხანაც ახალია დაწყებული. მოქმედი პირნიც ამ ახალ ფონზე ახალი გამომეტყველებით გამოიციკირებიან. აქ ჩვენ წინ დგას არჩილი, ლუარსაბ თათქარიძის შთამომავალი, მაგრამ მას თითქმის ველარა ცნობთ. თათქარიძული თვისებები მასში შესამჩნევად გადაშენებულან. იგი სამოცდაათიანი წლების აზრთა მატარებელია. მას უმაღლესი განათლება მიუღია და საღი აზრის კაცია, თითქმის უდრეკი რაციონალისტი; მას შეგნებული აქვს თავისი მდგომარეობა და ამიტომაც თავის თავი სძაგს, ეზიზღება. რატომო, — იკითხავთ. იმიტომ, რომ ის იმ წოდებას ეკუთვნის, რომელთ მათიანეც თავისუფლებიან დათრგუნეას, ადამიანთა უფლების გაქელვას და ჭალათობას შეიცავს. იმიტომ, რომ მისი წოდების წარმომადგენელი ხასიათდებოდა როგორც კაცთა სალახი, სხვათა დათრგუნვით ნაკვები და განებივრებული. იმიტომ, რომ მას დღეს უკვე შეგნებული აქვს პიროვნების უფლება. და როგორც ინტელიგენტი, აქ იგი მომნანიებელი თავადია. იგი უარყოფს და ასამარებს თავის წოდებას, რადგან ესლა მათ თონეში „მხოლოდ კუტი პური-ლა ცხვება“. სამაგიეროდ, იგი იმედინად შესცქერის იმ წოდებას, რომელიც გიორგისა და „ოთარაანთ ქვრივი“-ს მსგავს ტიპებს წარმოშობს. მათში ხედავს სასიცოცხლო ძალის იმ სიუხვეს, რომელიც გარდაქმნის ცხოვრებას, და აქ ერთგვარი ნაღვლიანობა იპყრობს. რადგან იგი ამ საღი ხალხისაგან სიშორეს გრძნობს. ის ხედავს იმ „ჩატეხილ ხიდს“, რომელიც მათ შუა მდებარეობს, ხედავს იმ უფსკრულს, რომლის მიზეზითაც ერთი-მეორეს ხმას ვერ აწვდენენ. დიახ! არჩილი მომნანიებელი თავადია, ხოლო არა ზერელედ გატაცებული რაღაც მფრინავი აზრებით, არამედ ღრმად დაკვირვებული და სასტიკი ანალიზის პატრონი. როგორც ეს შეშვენის გონიერ ადამიანს. როცა ის ასამარებს თავის წოდებას და ამბობს: „მე კი ჩემი თავი მძაგს, მეზიზღებაო“, საბუთიანად იქცევა, რადგან მან გონების სასწორზე დიდი სიფრთხილით ასწონა ყოველივე და დიდი დაკვირვების შემდეგ სთქვა: „ჩვენ რაცა ვართ, გაკეთებულნი ვართ, ისინი კი შექმნილნი, ჩვენ დაბლანდულნი ვართ, ისინი კი გვირისტით შეკერილნი, იმ გვირისტით, რომელიც მარტო ბუნებამ იცის, და ბუნება ხომ იცი რა ოსტატია. ისინი ჩაკირულნი არიან, ჩვენ დონდლონი, დუნენი. აბა, იმათ სიმღერას უყურე: „ერთი გძელი

კენესაა, და მაინც სიმღერას ეძახიან. ჩვენი სიმღერა კენესა არ არის და მაინც სიმღერა ვერ დაგვირქმევიაო“. გლები კაცი გვირისტიანი არის შეკერილიო. მართალია. საუკუნეების განმავლობაში იგი ისაფოლადი იყო, რომელიც ცეცხლად ქცეული იბრძმედებოდა და მტყიცდებოდა გრდემლის ქვეშ. მასში უხვად გროვდებოდა სასიცოცხლო ძალა, რომელიც ვერ ცნაურდებოდა. და აი, მის ადამიანად ცნობის შემდეგ, გლებკაცი გამოდის სარბიელზე და იპყრობს სხვათა ყურადღებას. მისი გაიდევლება ხომ მოდად გადიქვა. ეს საზოგადო მოვლენა იყო. სამოცდაათიანი წლების რუსეთშიც, ჟამსა „ხალხში სიარულისა“, ზედმეტად იყო მოდებული სურვილი გლებთა გაიდევლებისა, რასაც ემსახურებოდნენ გლებ უსპენსკი, რეშეტნიკოვი და სხვ. იმავე იდეებზე აღიზარდა ჩვენი არჩილიც. იგი ხომ რუსეთში იყო სწავლამილებული, და ესეც რომ არა ყოფილიყო, მარც იქაური ტალღა ჩვენამდისაც აღწევდა. არჩილიც აღზრდილი იმავ იდეებით, უნდა შეერთებოდა იმ დასს, რომელსაც მიხაილოვსკიმ მომნანიებელი თავად-აზნაურები უწოდა. „მაგრამ ცხოვრება მაინც იმათშია (გლებებში); იქა სდულს ძარღვებში მოარული სისხლი, იქ სცემს თვითონ სიცოცხლის ძარღვიც... მაშ რა სწნავს ისეთ კაცურ კაცს, როგორიც გიორგი იყო, ან იმისთანა დედაკაცს, როგორიც ოთარაანთ ქვრივიყო?“.. და აქ, არ გეგონოთ, რომ იგი ზერელედ იყოს გატაცებული და გლებთა გაიდევლებით შეპყრობილი. იგი დაკვირვებული კაცია და ბრმად აღფრთოვანება-გატაცებას ვერ დავსწამებთ. ხომ გახსოვთ კესოს სიტყვები: „ვე ჩემო საყვარელო ძველი მოთხრობაა — ახლად ნაამბობი; აქაოდა გლებია, ყოველთვის მართალი უნდა იყოსო“, და არჩილი როგორ უპასუხებს?

„მაგ სულელობას რადა მწამებ ჩემო კარგო? მე გლებკაცს გუშინდელი ბალღივით კი არ შევხარი, — ანგელოზია მეთქი, მე ვსინჯავ, მე ვჩხრეკავ, და როგორც ჭკვადამჯდარი მგლოვიარე, დავეტირი ჩემ დაქარგულ ნახევარსო“. აქ იგი მართალია. იგი ღრმად უკვირდება ორივე მხარეს და ორივეგან პოულობს დასაგმობ ელემენტებს, მაგრამ აქ საქმე პროპორციაშია. როდესაც თავადთა წოდების „საქმე წასულია“, მეორე, მოწინააღმდეგე მხარე სულ სხვაგვარად გამოიციქირება. კი, „ზოგჯერ გლები უწმინდურია თავის ტყაპუჭით კი არა, თავის გულითაცო“, გლებებში გაუტანელიც ბევრია, შეუბრალებელიც და უმადურიცო, მაგრამ ყველა ეს „ჭუჭყია, ქაფია მდულარე ცხოვრებისა, თავზედ მოგდებული, ძირში კი წმინდააო“. ეს სიწმინდეა ოთარაანთ ქვრივებისა და გიორგების შემქმნელი. და აქ არჩილი ღრმა დაკვირვების შემდეგ მივიდა დასკვნამდის, რომ „მათ შორის ხიღია ჩატეხილი“, — „ისინი იქით ნაპირას

დარჩნენ, ჩვენ აქეთ. შორი შორსა ვართ და თვალი ერთმანეთისათვის ვეღარ მიგვიწვდენიაო“. ამ აზრს ასაბუთებს კიდეც, როდესაც თავის დას კესოს ამხელს, რომ ისინი მწიგნობარნი არიან, რომ მხოლოდ გაალმასებული ენით ჰქმნიან მხოლოდ სიტყვათა ჩქერს და საქმით კი ისევ ტრადიციათა ღონა-მორჩილებას განაგრძობენ: „ჩატეხილი ხიდი“ არ არსებობსო, მაშ რა იყო მიზეზი, რომ კესოს გოდნობა ისე მოუჩლუნგდა, რომ ვერც კი გაიგო, ვერ მიხვდა გიორგის ტრაგედიას. სიყვარულის ღუმელს. რა იყო მიზეზი, რომ გიორგის გოდნობის ცეცხლი ვერ მოხვდა კესოს გულს და დარჩა ცივ მარმარილოდ. მხოლოდ ის, რომ კესო წარმოდგენითაც ვერ წარმოიდგენდა გიორგის მისდამი სიყვარულს. როგორ? სიყვარული? ვისი? გიორგისა? და გიორგი ხომ მსახური იყო, მოჯამაგირე გლეხი? რასაკვირველია. იმ პირობებში. წოდებრივი უთანასწორობა ხელს შეუშლიდა კი არა, ვერც კი წარმოადგენინებდა თავადის ასულს, რომ მისთვის გლეხი ბიჭი საღდაც ყრუდ ღლინებდა: „ეს ქვეყანა მისთვის მინდა, შენ გიყურო ჩემო მზეო“. კესო იქნება მსჯელობის დროს მკვევრად ამეტყველებულიყო და დაეწყო მტკიცება, რომ ეს ცუდია, ეს ასე არ უნდა იყოს და სხვ... მაგრამ ეს მხოლოდ ენა-გონების ვარჯიში იქნებოდა და მშრალი მწიგნობრობა, ის მწიგნობრობა რომელსაც არჩილი უკეთინებს. არჩილის თქმისა არ იყოს, გიორგის ადგილას ვინმე თავადი ყოფილიყო, თუნდა გიორგის მეასელიც. და ვნახავდით, მიხვდებოდა თუ არა „ლიბერალი“ კესო მის სიყვარულს. შეიძლება სამაგიეროდ არ გამომხმაურებოდა, მაგრამ მიხვდებოდა კი. გიორგი? კესო აქ მიხვდა კი არა, სულ რომ ეფიქრნა, ამას მაინც ვერ მოიფიქრებდა. რატომ? მოუსმინეთ არჩილს: „მითომ რომ დიდი კედელია ჩვენსა და იმათ შუაო“. „ჩვენი სისხლბორცის ქვიტკირია, ქვიტკირი. ჩვენ რომ გვკითხონ, ვითომ დიდი ხანია გადაგვიტყვევია ეს მაგარი კედელი, მაგრამ რით? მარტო წიგნისაგან გაალმასებული ენით. ენით ვაქცევთ და გული ისევ ებღაუჭება, ისევ აშენებს, ისევ აგებს... ნახევარ კაცნი ვართ, და ვაი რომ უკეთესი ნახევარი მოგვთლიაო“. — წმინდა შუქი მშვენიერი სულისა ამაოდ და უქმად ჩავარსავით ეფინებოდა ცივ კედელს. შენ ვერც კი მოუხვდი... ვერც!“ კესოს ცრემლი წასკდება. „წმინდაა ეგ ცრემლები და არ მოგწმენდო“ — ეუბნება არჩილი და გასაგებია კიდეც ეს ნათქვამი. იგი ცრემლი დამაფიქრებელია, გამასწორებელი, ნაყოფის გამომცემი. „შენი ტირილი მიხარო... მეც ვიტირებდი, რომ მარტო უკან ვიხედებოდე, როგორც ეხლა შენ. იქ, უკან ბნელა... დამეა...“

— და ხილია ჩატეხილი, ხილი! წამოიძახა ტკივილით კესომ.

ეგ მინდა რომ ყველამ დავინახოთ. ეგ მინდა რომ ყველამ ვიცოდეთ. შენ ეხლა ჰხედავ, შენ ეხლა იცი.

— ვიცი და ვსტირი...

— ამიტომაც მიხარიათ შენი ტირილი...

— არჩილ, წინ რაღაა, წინ! შეპლრიალა უეცრად კესომ, და ორსავე ხელის თითები ერთმანეთში ჩაიწნა და ფშვინებით მტვრევა დაუწყო.

— ეგ ცრემლიანი ცოდნა უკანა სწვავს და ჰბუგავს, წინა ჰნამავს და ამწვანებს. ეგ ნამი რომ გაბეგრდება, მდინარე წყლად იქცევა და მთელ ტივს მოითანს, რომ ჩვენ შორის ჩატეხილი ხილი გაამრთელოს, და ეგრე ორსავე ნაპირს გააერთებს. ეგ ცრემლიანი ცოდნა, ანუ ცოდნიანი ცრემლი უკანისა, შუქია წინასი და შუქი ხომ...

— დასაწყისია განთიადისა განა ჩემო კარგო.

სწორედ. — და-ძმანი ერთმანეთს სიხარულით გადაეხვივნენო“. და ამ სიტყვებს შემდეგ, ერთი ჯგუფი ქართველებისა ილიას წოდებრივობის განმტკიცების სურვილსა სწამებდნენ არჩილისა და კესოს სახით. ეს მოსაზრება ელემენტარულ კრიტიკას ვერ უძლებს. ილია ჭავჭავაძემ გამოიყვანა მწიგნობარი თავადიშვილები, რომელთ თეორია და პრაქტიკა ჯერ ისევ შორს იდგნენ ერთმანეთისაგან. და განა ადვილი იყო საუკუნეთა მიერ გამოჭედილი ტრადიციების ასე მალე გაქრობა? მთელი მათი ღირსება იმაში გამოიხატება, რომ საღი გონებით მიდიან იმ დასკვნამდე, რომ ისინი არარაინ არიან, გამოუფიტულნი, უსიცოცხლონი, რომელთ „ღვიძილიც კი ძილია“. ეს შეგნება კი არის გასწორებისა და წარსულ ცოდვათა მონანიების პირველი ნაბიჯი. აკი ცრემლის ღვრით და სინანულით ეგებებიან განთიადის დასაწყისს. აქ ისინი ერთგვარი კათაკმეველნი არიან, რომელთაც გულის ცეცხლით უნდათ დაშანთონ მათში ჩამარხული ტრადიციები. შავი წარსულის ნაშთი და, ასე გასპეტაკებულნი, წარსდგნენ მომავლის წმინდა საკურთხეველთან, ყოველგვარი წოდების გარეშე მდგარნი... სულ სხვანი არიან ოთარაანთ ქვრივი და გიორგი. მათში უხვად დაგუბებულია სასიცოცხლო ძალა, ისინი მტკიცე ფოლადიდან ნაკვეთი ადამიანები არიან. ამ სასტიკ, შეუპოვარ და უკმეხ ოთარაანთ ქვრივის ყოველი ნაჭედი სიტყვა — დამტვრეული ქვა არის, რომელიც მაგრად ხვდებოდა მოპირდაპირეს და ჰკვეთდა. იგი ფეხ მტკიცედ სდგას მიწაზე და რიხიანი ხმით პირადი ღირსების უმაღლესი შეგნებით იძახის: „მე ისა ვარ, რომ ტყუილუბრალოდ არავის დავეჩავგრინები. თუ გაჭირდა, რკინის ქალამნებს ჩავიცვამ, რკინის

ჯოხს ავიღებ ხელში და ხელმწიფემდის ვივლიო“. აქ უკვე შეგნებულ-
 თვალთმაქცობაა, სხვა არაფერი. ტკბილი სიტყვა ნუგეშია, კაცს გულს
 მოჰფხანს. გულის ფხანა რაღა დარღუბალა! ფხანა ქეცმა იცის.
 ნუ გაიქეციანებ გულს და ფხანაც საჭირო არ იქნება. სიტყვა სამურ-
 ველი ხომ არ არის — მოსაკიდებელი ჩანგალია, რომ გული ან აქეთ
 მოსწიოს ან იქით, თორემ ობი მოეკიდება, როგორც კიღობანში და-
 ვიწყებულ პურს. გული ადვილიდამ უნდა მისძრას-მოსძრას კაცმა.
 თუ კაცს კაცის სიკეთე უნდა. ფხანა გულისა რის მაქნისია! უქმი
 კაცის საქმეა. თავადიშვილები ფეხის გულზე ხელს ასმევიანებენ,
 რომ ძილი მოიგვარონ, გულის ფხანაც ის არის: ძილს მოჰგვრის. ის
 კი არ იციან, რომ თუ წუთისოფელს ერთი ბეწო ხანს თვალი მოუ-
 ხუჭე, ისე გაგთელავს, როგორც დიდოელი ლეკი ნაბადსაო“. ხომ
 ხედავთ ამ ქვისგულა დედაკაცს. სიცოცხლისა და ცხოვრების უნა-
 რი, სიფხიზლე და ენერგიულობა, — აი, რა უყვარს ამ უტეხ ქვრივს,
 „თვალი არ მოუხუჭო წუთისოფელს, გაგთელავსო“ — აი, რას ქადა-
 გებს ეს უჯიათი დედაკაცი. „მარტო რად ვიქნები, მარტო თქვენა
 ხართო“, — ეუბნება იგი არჩილს. „ოთარაანთ ქვრივი შეიკმუჭნა“,
 როდესაც კესომ თავაზიანად ხელი დაჰკრა კალთაზე, „როგორღაც
 ეხამუშა, ეუცხოვა ამისთანა ტოლამხანაგური ქეცევა ახალგაზრდა
 ქალისაგან: მე ვინა და ეს გუშინდელი ძუძუთა ვინაო. იფიქრა“, არ
 დაგავიწყდეთ, რომ ოთარაანთ ქვრივი ოთხმოციან წლებში ცხოვ-
 რობს და მაშინდელ ცხოვრებას. ბატონყმური აღმური კიდევ ასდი-
 ოდა. მაგრამ ოთარაანთ ქვრივი ამას დაგიდევთ? რაც არ ეკადრება.
 იმას არც ბატონისაგან მოითმენს და არც ტოლისაგან. მან იცის თა-
 ვის ფასი და უფრთხილდება კიდევ. „რასაც არა ეშველება რა, კაცო
 არ უნდა აეთრევინოსო“, ესეც ოთარაანთ ქვრივის ჩვეულებრივი
 ანდაზაა. და ასრულებს კიდევ. იგი ისე საღგულად, ისე შეუპოვ-
 რად დასცქერის მომაკვდავ შვილს, რომ „გაკერპებულმა დედამ სა-
 ზეს არ ამოაბეჭდვინა მწვაფი ტკივილი გულისა. ძალისძალად გაყი-
 ნული ცრემლი კი დაადნო ცეცხლმოკიდებულმა გულმა და, ძა-
 ლისძალადვე შეუპოვარს, შეკრულ სახეს ერთი ძარღვიც ვერ შეუ-
 შალა“. ამ ამონაწერებით, მე მგონია, თვალწინ გიდგებათ ოთარაანთ
 ქვრივის შეუპოვარი სახე, რომლის გარეგანი სიმკაცრე და სისას-
 ტიკე, მაგარ ნაჭუჭად შემოვლებია მის ნაზ გულს, რომელშიაც შვი-
 ლისა და მოყვასის სიყვარული მოუთავსებია. მან ცხოვრებაში მხო-
 ლოდ ერთი ნაბიჯით დაიხია, და ეს ნაბიჯიც, შვილის სიყვარულმა
 უკუ იდგმევინა. ყველაფრის ამტანმა მკაცრმა დედაკაცმა, შვილის

სიკვდილი ვერ აიტანა და მის სამარეს ზედ დააკვდა. „რასაც არ ეშველება რა — კაცი არ უნდა აეთრევინოსო“. ეს საკუთარი მცნება, შვილმა გაატეხინა „ბედის-წერამ“ ბოლოს ოპოვა ყველაზე ძგრძნობიარე ადგილი, დედობრივი გრძნობა მოიშველია და გაიმარჯვა კიდევ. ასეთია ოთარაანთ ქვეყნი. აქ ილია იასცილდა იროვნულ ზღუდეს და საერთო ტიპთა ცალკერეაში ოთარაანთ ქვრივსაც ადგილი მოუპოვა. და თუ დეზდემონა მსოფლიო სახეა ნაზი. სათნო და თავდადებით მოსიყვარულე ქალისა. თუ პორცია — მსოფლიო ქალის სახეა, სიმტიციის და შეურყეველი ნების გამომხატველი, თუ ნორა — მშვენიერი ხატებაა ურჩი, ამაყი და თავისუფლების ფრთაასხმული ქალისა, თუ კორდელია — შემაერთებელია ქალურ სინაზის და მამაკაცური მტიციე ნებისა. და მით მსოფლიო პანთეონის დამამშვენებელია, ჩვენი ოთარაანთ ქვრივიც სწორუფლებიანია, რომ თავის თოხით ჩადგეს მათ რიგში და მკაცრად იმეტყველოს, — ის იქნება საერთო სახე სასტიკი, უკმეხი და ქედმოუხრელი დედაკაცისა, რომლის თავზეც მიჰქრის ტანჯვა-მწუხარების ულმობელი ქარავანი და მის შუბლზე კი, ერთ ხაზსაც ვერ სტოვებს. იგი წარუვალი სახეა, სასტიკი ცხოვრების ბრძმედში გამოვლილი, რომელშიაც აზროვნება, ნებისყოფა და ძლიერი ენერჯია დიდი ოსტატის ხელით არის შეხამებული. ოთარაანთ ქვრივი წმინდა, ნაციონალური ტიპიკაა. ისაა გამომხატველი და მაჩვენებელი იმ სიორმისა, რომელსაც ხალხის გული ეწოდება. იგი იმ თვისებებს ამკლავებს, რომლის საშუალებითაც ქართველმა ერმა დღევანდლამდე მოაწევა შეძლო. ვნახოთ ეხლა, თუ როგორია გიორგი? იგი კაკო — ზაქროს მემკვიდრეა.

გიორგი, ის მართალი, წრფელი და სპეტაკი კაცია. რომელიც ყველგან სიმართლის, ნამუსის საზომით მიდის და სადაც უსამართლობას დაინახავს ცეცხლებრ ენთება, კრიჭაში უდგება და ს'ობს ეს არ არის ის ზნეობრივი ფილოსოფია, წიგნებიდან თავში რომ გადინაცვლებენ ხოლმე, ხანდახან ძალდატანებითაც. არა, ეს ღრმად ჩაჭრილი და შეთვისებული შეგნებაა მოვალეობისა, რომელიც ი. ჭავჭავაძემ გიორგი—გლეხს მიათვისა, რადგან იგი ყველგან გლეხის შარავანდელით შემოსვას ცდილობდა. „მისი (გიორგის ვ. კ.) ნამუსი, — ამბობს მწერალი, — ჭკუით კი არ არის ახილებული. გულით გამოკვებილია, მარტო გულითაო“. ამ სიტყვებით გლეხთა ზნეობრივი სისპეტაკე აღნიშნა. და აი, აბა გავყვეთ გიორგის დახასიათებას. თუ რაიმე ნაკლი მიაწეროს მას მწერალმა. ამაოდ ვეცდებით. შეიძლება ჩვენ არ დავეთანხმოთ მწერალს თვისებათა შეფასებაში. მაგრამ რომ გიორგის იმ თვისებებს ანიჭებს, რომელიც მას საუკეთესოდ

მიაჩნია, ეს კი ეჭვშეუტანელი რამ არის. აქ კი, არ შეიძლება გლახის იდეალიზაცია არ დავინახოთ. თუმცა კიტა აბაშიძე უკიუინებს, რომ „გიორგისაგან მეჩინიბის ცემა და სხვა ამგვარი მოქმედება არც თუ დიდი ქველობაა, მით უმეტეს, რომ ცოტა არ იყოს „მოხელეობრივი“ სუნი უდის, სხვის ტყავზე კარიერის გაკეთების ფერი აქვს, თუმც ჩინის ადგილი აქ ეკისოს გულს უჭირავს; და კარიერის მაგიერობას. მგრძობელობით (?) გაშუქებული სიყვარული გაუწევსო“, მაგრამ კიტა აბაშიძე აჩქარებულა. მას ვერ გაუთვალისწინებია გიორგის ხასიათის ზრდა და ეს „მოხელეობაც“ ტყუილ-უბრალოდ შესწამა. განა კარიერა იყო, როდესაც ათი-თორმეტი წლის გიორგის ცხვირპირი დაუსისხლიანეს იმაზე, რომ ერთ მოზრდილ ბიჭს თავისზე პატარა ბიჭისთვის ღილები დაეტყუებინა, და გიორგი კი ამ უკანასკნელს მიეშველა ღილების დასაბრუნებლად? გიორგიმ აისრულა კიდევ საწადელი, თუმც სამაგიეროდ თავპირი სისხლით შეიღება. მწერალი კი დასძენს: „ეს ხასიათი დასჩემდა გიორგის. დედასავით, — თავისი იყო თუ სხვისა, — თუ ცუდი რამ იყო, გამოეკიდებოდაო“. შემდეგ: „გიორგი ტყეში ყოფილიყო ჭიგვის საჭრელად. ომარაანთ მოჯამაგირე ენახა ტყეში. თურმე ურემი გამოუტანებიათ ტყეში შეშისათვის, და ის კი ჩრდილში წამოწოლილიყო და ლაზათიანად ჰხვრინავდა. ეს კიდევ არაფერი. კამეჩები წნელით გამოება ურემზე. საცოდავი პირუტყვეები იქვე ურმის თვალთან ეყარნენ, და ზარმაცად იცოხნებოდნენ უილაჯობითო“. ბევრს ელაპარაკა გიორგი, ადუ, საქონელს უპატრონეო, „ვსთქვათ პატრონს ატყუებ, ატყუებ, ეს პირუტყვი მაინც არ გენანებაო“, მაგრამ ვერ გასჭრა, საპასუხოდ უფრო მკვახე სიტყვები მიიღო. „აი შე უნამუსო, — უთხრა გიორგიმ, — აქაოდა არავინ მხედავსო, ნამუსის ქუდი აგიხდია და ლაფში გადაგიგდია. შენს ღმერთს რაღას ეუბნები! აქაოდა კამეჩი პირუტყვია, შებრალება არ უნდა, თუნდა სხვის ამანათი, სხვის მონაბარი არ იყოსო“, და ნახა რა, რომ მისი მოწინააღმდეგე ხეპრე გამოდგა და არასაკადრისად შეუბრუნა პირი, „ჰკრა მოგვერდი, ამოიგლო ქვეშ და იმდენი სცემა, რომ მოჯამაგირემ ხვეწნა დაუწყოვო!“ აქაც ხომ არ შეიძლება რაიმე „ჩინზე“, რაიმე „კარიერაზე“ ლაპარაკი. ან აგერ „იმდღევანდელი არ იყოს: ბუეანიშვილის მოჯამაგირეს ურმით საფქვავი მოჰქონებოდა შინ. იმ ოჯახდაქეუელს, თავსუბუქად დაედო. კამეჩები თურმე ყელში ჰხრიალობდნენ, ისე წასჭეროდით აპეურები. ოთარაანთ გიორგი გზაზე მოდენილა თურმე. დაუნახავს ეს ამბავი, ამხტარა ურემზედ, საცალოები წაუწვევწამოუწვია, გაუმართავს რიგზე ურემი, ერთი ლაზათიანი, შენი მო-

წონებული ჩაუთხლეს მია მოჯამაგირისათვის თავში და უთქვამს: „შე ადრე და მალე დასაბრმავებელი, ვერა ჰხედავდი კამეჩები ირჩობოდნენ! რა პირით მიდიოდი პატრონთანაო“. ხომ არც აქ შეიძლება რაიმე კარიერაზე ლაპარაკი. ასეთივე იყო მეჯინების ცემაც. „გულმა არ მოუსვენა ცხენი რომ მოუვლელი ნახა, და მეჯინებე კი არხეინად მწოლარე“, უთხრა: „ცოდო არ არის, ოფლიანი ცხენი დაგიბამს, ცოტა ხანს მაინც ატარებდი, ზურგზედ წყალს მაინც გადაავლებდი მეთქი. ხომ წახდა ცხენიო“, და წავიდა ცხენის ასაშვებად. რომ ეტარებინა და წყალი გადაევლო ოფლიან ზურგზედ. აქ მეჯინებემ დედა შეაგინა და გაიმართა ჩხუბი, რომელმაც შემდეგ არჩილ-კესომდისაც მიაღწია. „კარიერის სუნი უდისო“, კიტა აბაშიძე ვერ ჩაჰკვირვებია არჩილის შემდეგ სიტყვებს:

— „საქმე და მოსაქმე ერთმანეთს გაჰყროდა და ეს მართალმა გულმა იუცხოვა, არ შეიფერა. ხომ არც ცხენი იყო მისი და არც მეჯინებე იმისგან დავალებული, რა ეწადა, რა უნდოდა, ჩვენ რომ ვიკითხოთ? ჩვენი ამება? ჩხუბი რომ არ მოსვლოდათ, ეს ამბავი ჩვენამდე ხომ არ მოაღწევდა? მეჯინების ჯავრი სჭირდა და მიზეზი მოუდო? რა ჯავრი უნდა სჭივრებოდა, კაცს პირველად ჰხედავს. არც ერთი და არც მეორე. საწანახედოდ გამხდარი საქმე ჰნახა, იქავ ხელთ-უძრავი მოსაქმე, და გულმა არ მოუთმინა. რაც გინდა სთქვი, და ეს დიდი ნიშან-წყალია კაცობისაო“... და დიდებულ მწერალს. თითქოს წინათ უგრძნია ჩემს გიორგის კარიერისტობას შესწამებენო. მის მოქმედებას ისეთ დეკორაციას უკეთებს, რომ გიორგის საქმე უმწიკვლოდ გამოჩნდეს. ასე მაგ. როდესაც არჩილი ეზოში თივას აზიდინებდა და სათივეზე ადგმევიანებდა.... „ოთხი ურემი ოთხ-კუთხივ მოსდგომოდა სათივეს. სამი დაცლილი იყო, და ერთი-დამ-ლა აწვდიდნენ თივასა. შუა სარი სათივისა ორ ადღზედა სჩანდა, და სათივე კიწროზე აღიოდა თავის მოსაბმელად. ამ დროს გიორგის თოხი მხარეზე გაედო და მოდიოდა.

— პეტრე, აი პეტრე! — დაუძახა შორიდან თივის მდგმელს, ბალისკენ გადახრილა თავი სათივისა; გვერდელად აკუავს, არ ივარგებს, გაასწორე.

— გიორგია. საიღამ იძახის? — იკითხა არჩილმა, რადგანაც იმ მხრივ, ხაიღამაც გიორგი მოდიოდა, არჩილს წინ ურემი ეფარა. ურემის გამო, ვერც გიორგი დაინახავდა არჩილს და კესოს, და ვერც ესენი დაინახავდნენ გიორგისაო“.

ეს დეკორაცია მწერალმა განგებ გაუყეთა ამ მოქმედებას, მაგრამ მაინც „კარიერისტობა“ შესწამეს ამ უანგარო გლეხს. შესწამეს

ჯერ იქ, მის დროულეებმა, „ახალი ცოცხი კარგად ჰგვისო“, შემდეგ
 კი კიტა აბაშიძემ, „კარიერისტობის“ და „ჩინის“ სუნი უდისო. მაგ-
 რამ არც ეს აკმარეს გიორგის, იგი დონკიხოტადაც კი მონათლეს და
 წოდებათა სხვადასახვაობის მოტრფიალედაც გამოიყვანეს. რად იქ-
 ცევა ასე გიორგიო? იმიტომ რომ ავტორმა და მისმა გმირმა „კარ-
 გად იცოდნენ, რომ ამით მათი სასურველი იდეალური წოდებათა-
 შორის ჰარმონია დაირღვეოდა; რადგანაც მათ ჩინებულად იცოდნენ,
 რომ ეს დასცემდა არჩილსა და მის წოდებას. გამოუშლის ქვეყანას
 ერთ-ერთ დედა ბოძს, და მაშინ ილიას მიერ ხელოვნურად შექმნი-
 ლი იდეალური საქართველოს კონცეპციაც ბავშვების სათამაშო ხუ-
 ხულასავით დაინგრევაო“... რომ ეს მოსაზრება ყალბია, ჩანს მომაკვ-
 დავი. გიორგის შემდეგი სიტყვებიდან: „განა არ ვიცოდი, მე ვინ და
 შენ ვინ!... სად მოგწვდებოდი ცაში ვარსკვლავს... გული გწვდებოდა,
 გული, ხელი კი ვეღარ... ხატსავით გლოცულობდი, მზესავით დამნა-
 თოდი. არც კი იცოდი, — ვის ათბობ, ვის ალხენ, ვის აცოცხლებ!
 მინამ ცოცხალი ვიყავ, ვერ გაგიტყდი, მცხვენოდა... მერიდებოდა...
 შეშინოდა... ვკვდები და გეუბნები... მკვდარს რაღა მომეკითხება?
 მკვდარი ყველა თანაბარიაო“. მეშინოდაო, გრძნობის გამოთქმისა
 ეშინოდა, რადგან წოდებრივი უთანასწორობა ზღაპრულ დევივით
 წინ აპყუდებოდა და აშინებდა. ცოცხალმა ვერ უთხრა „მიყვარ-
 ხარო“ და მომაკვდავი-ლა ეუბნება, რადგან „მკვდარი ყველა თანაბა-
 რიაო“; ესაა ილიას მოთხრობის დედააზრიც. ილია ჭავჭავაძემ ოთა-
 რაანთ ქვრივისა და გიორგის სახით კვლავ მოგვცა ძლიერ პირთა
 სახეები, რომელთ არსებობაშიც მოზღვავებულია შექმნის ღონე და
 გვითხრა, რომ ნამდვილი ცხოვრება იგი იქნება, რომელიც მათი ხე-
 ლით ამოძრავდება, მათი უნარით გაიშლება და მათი სიცოცხლით
 იცოცხლებსო. მწერალიც ოთარაანთ ქვრივებს, გიორგი-კაკო-ზაქრო-
 ებს, ანდა იმ წოდებას, რომელსაც ისინი ეკუთვნიან, უწინასწარმეტ-
 ყველებს რომ „მყობადი მარტო თქვენიაო“. რატომ? იმიტომ, რომ
 ცხოვრება განუწყვეტელი მოქმედებაა, დუღილი, და ვისაც სურს
 ცხოვრება, მას სიფხიზლე ეკირვება, ისეთი სიფხიზლე, რომ ერთ-
 წუთსაც არ მოუხუჭოს თვალი, თორემ აითრევს ცხოვრება და ჩამო-
 ირჩენს. ილია ჭავჭავაძემ ღრმად ჩახედა ცხოვრებას და დაინახა,
 რომ თუ ჯერ არ დამღჯარა ოთარაანთ-ქვრივების და გიორგი-კაკო-
 ების დიად მოქმედებათა დრო, ტენდენცია მაინც არის და ძლიერიც.
 ხოლო ჩვენ უნდა შევეუწყოთ ხელი, რომ ცხოვრება გიორგი-კაკო-
 ბისთანა ბურჯებზე დავამყაროთ და ეროვნული აღორძინება, ქარ-
 აული რენესანსი, მაშინ შეიქმნებაო.

„არა, წარიღეთ ეს მშვიდობიანი ღამე თავის ძილთა და სიზმრებითა, და მომეცით მე ნათელი და მოუსვენარი ღღე, თავის ტანჯვითა, წვალებითა, ბრძოლითა და ვაი-ვაგლახითა-ო“. ასე დაიძახა ილია ჭავჭავაძემ „მგზავრის წერილებით“, ე. ი. თავისი შემოქმედების დასაწყისშივე, და მოუსვენარი სიცოცხლის აპოლოგეტად დარჩა დასასრულამდე. ყველაფერი, თუხდაც მთელი ჯოჯოხეთი, ოღონდ კი მოძრაობა იყოს, ილია ჭავჭავაძისათვის მისაღებია, რადგან მისი სტიქიონი აქ იშლება. ეს მთავარი მოტივი გასდევს მთელს მის შემოქმედებას და ყველგან დაპირისპირებულია უძრაობის და მოძრაობის სიაყარგე. მაგრამ თითქოს ილია ჭავჭავაძე არ დააკმაყოფილა ამ დიდი პრობლემის უბრალო გადაწყვეტამ და სცადა ერთგვარი ფილოსოფიური ნიჟარის მოძებნა. მან აქაც კონტრასტების წესით დაუპირისპირა „ვაი-ვაგლახიანი“ ცხოვრება, მოძრავე, დაუდგარი არსებობა „მყუდრო ნეტარებას“, „დაყუდებულ ცხოვრებას“, ცივს და მიუკარებელ ყველაფრის დავიწყებას. ჩვენ „განდეგილზე“ ვლახაბრაკობთ.

ეს პოემა უდიდესი ნაწარმოებია ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში და ერთი საუკეთესო ქმნილება ჩვენს ლიტერატურაში, რომელიც უთანასწორდება ევროპის მწერალთა საუკეთესო ნაწარმოებთ. ამ პოემამ დიდი გამოხმაურება პპოვა ჩვენს ლიტერატურაში, უცხო ენებზეც გაღივარგმნა და მის შესახებ წერილებიც დაისტამბა. როგორც რუსულ, ისე ევროპულ ენებზე. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ პოემის გაგებაში მეტად საოცარ მოვლენას აქვს ადგილი. „განდეგილის“ გამო კრიტიკოსი ესტ. ბოსლეველი ილია ჭავჭავაძეს უწუნებდა მიმართულების შეცვლას, ცხოვრებისადმი პესიმისტურად განწყობას და ამ პესიმისმის „ტიპიურად, პრინციპიალურად გამოხატვას“.

ალ. ხახანაშვილი რაღაც განყენებული ესთეტიზმის აპოლოგიას ჰხედავს, ქ-ნი უორდროპი — საქართველოსა და მეცნიერების სიმბოლიურ გამოხატვას და სხვ. ჩვენის აზრით, სწორ და უდავო პოზიციიაზე დგანან კიტა აბაშიძე და Wasian-ი, რომლებმაც ღრმად ჩახედეს პოემას და სთქვეს ის, რის დაუნახველობაც ზერელობას უდრის.

Wasian-მა პათეტიური და ღრმა შინაარსიანი წერილი უძღვნა ილია ჭავჭავაძის პოემას და იმ დროისათვის უჩვეულო გამბედაობით სთქვა: „განდეგილი“ დიდად მშვენიერა ნაწარმოებია, ვინაიდან

შიგ ეღერს სიმი ელლინიზმისა, ესე იგი ცხოველის ორგანიზმისა, ამის ჰარმონიით სავსე ცხოვრებისა და ამ ცხოვრების სიტკბოების უფლება დაცვისა... იმის ჰარმონიულს ლექსში სცემს დატანჯული გული აწინდელის კაცობრიობისა, ასკეტიზმისა და იუდაიზმის სასტიკ ძალმომრეობისაგან ახლად განთავისუფლებისა. და განათლებული კაცობრიობა ღირსეულად დააფასებს კიდევ დიდად მშვენიერს ნაწარმოებს ი. ჰავეჰადისას. „განდეგილის“ შინაარსისა ბევრი რამ არის დაწერილი ყოველს ლიტერატურაში. საკმარისია დავასახელოთ ფლობერის „La tentation de St—Antoine“-ი და ზოლას „La fante de l'abbe Mauret“, მაგრამ „განდეგილს“ კი თავისის სისადავით, მოკლე სიტყვაობით და უმთავრესად კი განდეგილისა და ყმაწვილის ქალის საუბრის მომხიბვლელ გულუბრყვილობით, ხსენებულ მწერალთა ნაწერებს ვამჯობინებ¹. ხოლო კიტა აბაშიძე, „განდეგილის“ დედააზრის შესახებ წერს: „რა უნდა ეთქვა „განდეგილში“ პოეტს, თუ არა ის, რომ ყოველი კაცი, რომელიც გაუბრუნის ცხოვრებას, ცხოვრებისგანვე იქნება დასჯილი ისე, როგორც დაისაჯა განდეგილი“.

სხვაგვარად „განდეგილის“ გაგება, ჩვენი აზრით, შეუძლებელიც არის. აქ სრულიად მარტივად არის დაპირისპირებული საზოგადოებრივობა და ასკეტიზმი, და ასევე მარტივად არის ნაჩვენები უკანასკნელის დამარცხება.

პოემის მთავარი გმირი, განდეგილი, რაღაც სიკვდილის ჩრდილმიყენებული ადამიანია. მას ეს ქვეყანა უარუყვია და თავისში ჰკლავს ყოველივეს, რაც კი მას „ცოდვილმა“ მიწამ გააყოლა. ის მზეს აღარ უცქერის, არც მახლობელი აგონდება. მონასტრის მღვმარებას შეეთვისა და ბუნების წყევლა ისწავლა: ათეული წლების განმავლობაში, მთელი საათობით დაჩოქილი იდგა ღვთის მშობლის ხატის წინაშე, მოწიწებით და სასოებით აღსავსე, და ღვთის ჰვრეტისაგან გულისყურს ვერ აშორებინებდა ვერავითარი ძალა. მასში აღგზნებული იყო წმინდა სიყვარული ღვთისადმი და ზიზღი ყოველგვარი ფიზიკური შეგრძნებისა. ის თავის თავს უცქეროდა როგორც ზეციდან ქვეყნად გადმოსახლებულს, დასჯილს, რომელსაც მოეკრო ცხოვრების ჰუჭუჩი და ცდილობდა განწმენდას. თავის გრძნობათა კარები მაგრად ამოჰქოლა, სხეულის მოთხოვნილებანი უკიდურესობამდე აღკვეცა და მთელი თავისი გზნებით მიეცა სამარადისო ნეტარებისათვის სამზადისს.

¹ „ივერია“, 1894 წ., № 198.

„განშორებია ვით ცოდვის სადგურს, ვით სამეუფოს ბოროტისასა,
სადაც მართალი გზას ვერ აუქცევს, განსაყდელსა მას ეშმაკისასა;
სად ცოდვა კაცსა სდევნის ღლე და ღამ, ვითა მპარავი და მტაცებელი,
სად რასაც ჰხადის მართალი მართლად, მას უმართლობად ჰქმნის

ცოდვის ხელი.

სად რყენა, წაწყმედა და ლალატია, სადაც ძმა ჰხარბობს სისხლსა ძმისაჲა.
სად ცილი, ზაკვა, ძღლებადა ჰხდის, წმინდა სიყვარულს მოყვასისასა“.

განშორებია ამ ქვეყანას, ცხოვრებას და დაყუდებულა მყინვარ-ზე, სადაც „ორზნი, არწივნი ვერ შესწვდებიან“. მაგრამ ღიღმა ავტორმა მას განდგომილობა არ აპატია. ცხოვრების უარყოფას როგორ გაამართლებდა ცხოვრების მქადაგებელი, მოძრაობის მაძიებელი. ილიას ხომ მყინვარი არ უყვარდა. იგი ცხოვრებიდან შორს განდგომილია და ცხოვრების ვაივავლახი ერთ ხაზსაც არ უთამაშებს მის მოღრუბლულ შუბლსაო. განდევნილიც ხომ ამ მყინვარს დაემსგავსა, მას ესტუმრა და ცხოვრებასა და საკუთარ თავს შუა დავიწყების კედელი აღმართა. მაგრამ ძვირად დაუჯდა მას ეს უარყოფა, ჩვენი ავტორიც ამას გეაჩვენებს. იგი თვალწინ გვიშლის განდგომილობის მთელ ტრაგედიას, ასკეტობის უაზრობას და ზნეობრივ სილატაკეს. განდევნილს შეეჭრა ცხოვრება და კერპი დაუმსხვრია. ბუღდასებურ, ანდა ქრისტესებურ ასკეტიზმს განდევნილის სახით, მწყემსი ქალის ჩვენებით დაუპირისპირდა სიცოცხლის ხალისიანობა, მიწის სჯული და დაამარცხა კიდევ ამ უკანასკნელმა. სიცოცხლის გრძნობამ სძლია გონებით განჭვრეტას და განდგომილობას, როგორც — მხოლოდ ამ განჭვრეტის შედეგს.

„განა ქვეყნადა შენ არავინ გყავს? ან ძმა, ანუ და, ან ნათესავი?
— მყვანდნენ... და ყველას გამოვეთხოვე, აქ მოველ და ღმერთს

შევსწირე თავი.

მას აქეთ ბუერი წელიწადია? — „არ ვიცი“. — „როგორ?“ — „არ ვთვლი
წელთა სელას,

მოეშორდი შვილო წუთი სოფელსა და რაღას ეაქნევ იმის ეამთა ცელას!

— მოშორდი და აქ სულ მარტოკა ხარ? — „ეგეთი არის სჩანს ნება ღვთისა“.

— როგორ თუ ღვთისა? ღმერთს რაში უნდა ამ ყინულებში ყოფნა კაცისა?..

...„ან შენ როგორ სძლებ უწუთისოფლოდ! მერე იცი კი რა რიგ ტბილია!

აქ სიკვდილია, იქ კი სიცოცხლე, აქ ჰირია და იქ კი ღზინია“.

მართალი აღმოჩნდა მეტყველი სიცოცხლე. საკმარისი გახდა მხოლოდ ცოტა ხნით მოვლინება სიცოცხლისა, რომ ღიღი ხნის და-

უდებულს ბერს კვლავ აშლოდა სიცოცხლის ემოციები, გადაეყარა ის პრკე და ობი, განდგეილობაში რომ შემოეხვია. და უარყო რა საქმით ასკეტიზში, ამ უარყოფით ცხოვრებას ძლევის დაფნა თავს დაადგა. განდგეილმა ველარ მოითმინა რომ კვლავ შეენახა ის ძველი სიცივე და მიუჯარებლობა, რომელნიც აცოცხლებდნენ აქამდე. მან ველარ შესძლო მარხულობა, ოდეს გვერდს ჰყავდა მფეთქავი სიცოცხლე, და ამდენი ხნის ნაშენები უმალ დაანგრია, განდგომილობა უარყო, ვნებააფორიაქებული ქალს დაეკონა. ამით მწერალმა შექმნა სიცოცხლის ერთგვარი ფილოსოფია, რომელიც ასე ითქმის: ცხოვრება შეიძლება არ გვაკმაყოფილებდეს, შეიძლება იგი უკუღმართი იყოს, მაგრამ ყველა ამას ბრძოლა უნდა, ბრძოლა, იმავე სიცოცხლის საშუალებით და არა სიკვდრლით. უკუქცევით. ანდა სოფლის მიტოვებით. რა სწყურიან ადამიანს? მშვიდობა? მშვიდობა მხოლოდ იქ არის, კაცთ-სამყოფელში, სადაც ცხოვრების სრულყოფიდან გამომდინარეობს ყოველივე. თორემ რა მშვიდობაა ის „მშვიდობა“, რომელსაც წუთიერი მოვლენა სიცოცხლისა შეარყევს? მხოლოდ აქ, ცხოვრების კიდევებზე უნდა იბრძოლოს ადამიანმა, უნდა იმოძრაოს, რადგან „მოძრაობა და მხოლოდ მოძრაობა არის სიცოცხლის მომცემიო“. და სადაც სიცოცხლეა, იქ ხალისიც არის, ეს ორივენი კი განდგომილობას ვერ მოითმენენ. ადამიანი ისეთი ცოცხალი ძაფებით არის ცხოვრებასთან შეკავშირებულ, რომ მათი გაწყვეტა, ადამიანის მოუსპობლად, შეუძლებელია. და თუ მაინც სცილდებიან ცხოვრებას, ეს სულაც არ არის მოცილება. რადგან ცხოვრებაზე ფიქრი მაინც თანა სდევთ განუყრელად, და ერთი შეხედვით ვითომდა სულით კმაყოფილებს, შემდეგი სიტყვები წამოსცდებათ ხოლმე:

„ხსნა ყველგან არის, ხოლო გზა ხსნისა,
ასეთი მერგო მე უბედურსა...“

„უბედურსა“?... ეს ხომ სამდურავის სიტყვაა, ეს ხომ უკმაყოფილო კენესაა, ტანჯვის მეტყველი?

„ეგ ხომ სულ-თქმაა, აღმოკენესაა,
ბედნიერების დამკარგავისა!...
მან რა დაკარგა? ნუ თუ არ ჰყოფნის
რომ მან დასძლია საწუთროება,
განდგა მისგან და აქ მოიპოვა
სულის სიმშვიდე და მყუდროება?“

განდეგილის მთელი დრამაც აქ არის, რომ მას არ ჰყოფნის თავისი „ბედის“ ხელოვნური გლაცდენა ცხოვრების ნამდვილი გზიდან. მას არ ეყო ზნეობრივი ექსტაზი, რომ ნებისყოფის განგებ მოტეხით, სიამოვნების შეგნებული უარყოფით და მონანიებით, თუ გვემით, მოეკლა ხორციელი ჟინი. ილია ჭავჭავაძის განდეგილი კი არ აღმოჩნდა აქ სუსტი, არამედ თვით განდეგილობის იდეა, რადვან, პოეტის აზრით, საბოლოოდ მაინც შეუძლებელია სურვილთა იმ ათასნაირი ქსელების დაწყვეტა, რომელნიც გვაკავშირებენ ცხოვრებასთან და რომელნიც თვით ხანგრძლივ განდეგილობაშიც კი ცნაურდებიან შურის, წყევლის, წყურვილის თუ უბრალო ტკბილ მოგონებათა სახით. შესაძლებელია განწმენდის ბრძმედში გავლა, ტანჯვის მიღება, შედარებითი სულიერი მშვიდობის მოპოვება, მაგრამ საბოლოოდ მაინც რჩება მთვლემარე ვნება სიცოცხლისადმი, რომელიც ქალაღდის ხუხულასავით ანგრევს ასკეტობის ტანჯულ არსებობას.

ეს არის ილია ჭავჭავაძის პოემის დედააზრი, და ეს აზრი იგავეა, რაც „მგზავრის წერილებში“ არის ნათქვამი ერთგვარი დეკლარაციის სახით. ჩვენს ლიტერატურაში, „განდეგილს“ ადარებდნენ ზოლას „La faute de l'abbé Mouret“ („აბატ მურეს შეცდომა“-ს) და ფლობერის „La tentation de St — Antoine“-ს (წმ. ანტონის ცთუნება“). შედარება, რასაკვირველია, შესაძლებელია, მაგრამ მათ შორის ნათესაობა მეტად შორეულია, ანუ იმდენი, რამდენადაც თემაა მათი დამაახლოვებელი, თორემ თვით დრამის ხასიათი, მისი კანდი და შედეგი — სხვადასხვა არის. ზოლას აბატი მართალია „შესცოდავს“ და აღბინას ჰკოცნის, მაგრამ საბოლოოდ აბატი იმარჯვებს, აღბინას ცხედარს ცივად დასკქერის და მტკიცე ხმით დასძახის: Requiescat in pace. მან შესძლო სიმტკიცის მოკრება და ხორციელობაზე ამაღლება. ხოლო ფლობერის წმ. ანტონი, საშინელი სიზმრების წინ ურყეველი რჩება და სიავალგვარ ვნებიან სურათთა წინაშე რჩება ცივი და რაღაც მეტაფიზიკური. სულ სხვაგვარია ჩვენი განდეგილი. იგი არა ჰგავს თავის შორეულ ამხანაგებს. მას სიცოცხლე უნდა, ეს არის მისი ტანჯვა, უბედურება და დაღუპვა. იგი ტყდება ამ ქვეყნიური ძალის გავლენით და მასთან ერთად მარცხდება ამ ქვეყნის უარყოფის იდეაც. ასე სწამდა ჩვენს პოეტსაც.

ბევრის თქმა შეიძლება ამ შესანიშნავი პოემის შესახებ, მაგრამ აქ წიგნის ხასიათი და ადგილი ამაზე მეტის თქმის საშუალებას არ იძლევა და ჩვენც ამით დავეკმაყოფილდეთ.

ილია ჭავჭავაძე უდიდესი ლირიკოსიც არის. პირველი შეხედვით, თითქოს არც კი გჯერათ, რომ ამ რკინის კაცს შეეძლო გრძნობათა დარბილება და უნაზესი განცდების თქმა. თითქოს იგი მხოლოდ იმისთვის იყო მოწოდებული, რომ წყევლის სილუეტად დასდგომოდა აწმყოს, ზღაღღების ნიშნად — მომავალს და მიმსგავსებოდა იმ მყინვარს, რომელსაც ილია ჭავჭავაძის თქმისამებრ „ქვეყნის ყაყანი, ქვეყნის ქარიშხალი, ქროლვა, ქვეყნის აე-კარგი, მის მაღალს შუბლზედ ერთ ძარღვსაც არ აატოკებს“. მაგრამ არა, ასეთ წარმოდგენას ჰბადებს ერთგვარი ჩვეულება, რომ დიდი ნებისყოფის ადამიანი ცივ ადამიანად ჩასთვალო, რაც ყოველთვის არ მართლდება, და მით უმეტეს ამ შემთხვევაში. ილია ჭავჭავაძე მეტად ნაზი ლირიკოსია. და თითქოს თავის გასამართლებლად ჩვენი პოეტი წერდა კიდევ:

„ვაჟკაცს ცრემლსა რად უძრახვენ?
 რკინაც სტყდება, როს სცემს გრდემლი,
 კაცთ და პირუტყვთ გასარჩევად,
 ღმერთმა შეჰქმნა მარტო ცრემლი“.

და ეს ცრემლი, მხოლოდ „გამრჩევი“ კი არა, არამედ ამშალლებელი და უწმიდესი, ილია ჭავჭავაძის პოეზიაში აქა-იქ ელავს, როგორც დიდსულოვნების ნიშანი. მაგრამ ეს „გულ-ჩვილობა“ იმ სისხლ-ნაკლებობით კი არ აიხსნება, რომელიც ჩვეულებრივი მოვლენა არის ძალაგამოლევულთა ქვეყანაში, არამედ დიდ ემოციათა შემოწოლის შედეგია, როდესაც გული ცეცხლისმფრქვევ მთას ემსგავსება და რაღაც ფატალური სარქველი კი ზედ ეხურება. ზოგჯერ ბუნებასთან სულ ახლო მისვლაც იწვევს განცდების აჩუყებას, როდესაც ივიწყებ ყოველივეს და „მკვდარ ნატურას“ უერთდები რაღაც მისტიური სიყვარულით. „არის ადამიანის ცხოვრებაში იმისთანა წუთნი მარტოობისა, როცა ბუნებას შენ თითქოს შენსას აგებინებ და იგი თავისას შენ გაგებინებს. ამიტომაც შეგიძლიან სთქვა, რომ მარტოობაშიც არსად მარტო არა ხარ, ჰოი ორფეხო ცხოველო, რომელსაც ადამიანს გეძახიან. ამ ღამეს ვგრძნობ, რომ ჩემის ფიქრებისა და თერგის ჩივილს შუა არის რაღაც იღუმალი კავშირი, არის რაღაც თანხმობა“. აქ რომანტიული სული არის ახმაურებული, რომელსაც ვერა ჰკლავს ვერავითარი საქმიანობა, ვერც უტი-

ლიტარული მისწრაფება და ვერც ზნეობრივი მზრუნველობა, რითაც საესე იყო ილია ჭავჭავაძის ცხოვრება.

თანაც: ადამიანი, რაც უნდა დიდი ზომისა იყოს თავისი გონებით, გრძნობით თუ ნებისყოფით, რაც უნდა საოცნებოდ იყოს მოწყობილი მისი პირადი თუ საზოგადო მდგომარეობა, მაინც რჩება მას ერთი კუთხე, სადაც ერთგვარი „სიციარიელეა“, რომ ზოგჯერ იქ შეეფაროს გარეთ გამოჭრილი მოქმედი სული. ეს ადამიანის ბნელი ადგილია, სიმარტოვის გვირაბი, ინტიმურ გრძნობათა განწმენდის კერა. აქ იბადება რობესპიერის ლოცვა, ნაპოლეონის სისუსტე და პატარა კახის ცრემლი. აქვეა დაბადებული ილია ჭავჭავაძის მელანქოლია.

ილია ჭავჭავაძის ლირიკულ ლექსებში იგივე ხმები ისმის, რაც მის ბელეტრისტულ ნაწარმოებში, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ამ უკანასკნელში იგი სხვათა სახით აპიროვნებდა თავის ფიქრებს თუ განცდებს, ლირიკულ ლექსებში კი, თვით რჩება თავის თავთან და გვაგებინებს იმ დრამას, რომელიც მის არსებაში წარმოებდა. და აქ, პირველ რიგში, რასაკვირველია, მისი პიროვნება უნდა ჩანდეს განყენებულად, ე. ი. იმისგან დამოუკიდებლად, რასაც მან მოანდომა თავისი სიცოცხლე.

ილია ჭავჭავაძე როგორც პატრიოტი, როგორც ადამიანის განთავისუფლების აპოლოგეტი, ერთი წუთით უნდა დავივიწყოთ და წარმოვიდგინოთ მხოლოდ ილია ჭავჭავაძე როგორც ადამიანი, რომელსაც ეს „ადამიანური“ აღლევებს და აფიქრებს. რასაკვირველია, ეს განყოფა ხელოვნურად უნდა მოხდეს, რადგან პატრიოტობაც, ადამიანის ქომაგობაც და ყველაფერი, რაც კი მას შემოქმედებას ახასიათებს, მისი სულის ნაწილებია; მაგრამ ხომ იყო მასში წმინდა პიროვნული დასაწყისი, რისთვისაც უნდოდა ბრძოლაც, პოეზიაც და სხვ. იყო, და სწორედ ეს პიროვნული დასაწყისია რომ გვაგებინებს მთელი მისი დიდი სულის ლოგარითმებს. ხოლო ამ პიროვნული დრამის საუკეთესო გამომხატველია ის თორმეტ სტრიქონიანი ლექსი, რომელსაც ავტორმა სათაური ვერ მისცა, ხოლო ჩვენი ლიტერატურის ისტორიას კი შეუმჩნეველი დარჩა:

„ბევრი ვიტანჯე, ვიცი რომ შელის
ბევრიც სხვა ტანჯვა მომავალშია,
მაგრამ ეს არ არის მიზეზი ცრემლის,
რომელიც მარად თრთის ჩემს თვალში.“

ყველას გაეუძლებ: სასტიკ ტანჯვასაც,
ჩემს საყვარელთა იმედთ დანთქმასაც,

თვით სიყვარულის ფიციანა ლალატს,
და თვით ჩემს ბედსაც, ამ უგრძნობ ქალათს,

ყველას გავუძღვებ, როგორც კლდე ქეასა,
ბედთანა ბრძოლა ვით მეშინება,—
ხოლო ჩემ თავის არაფრობისა
არ ძალმძის, ძმანო, ვერრით გაძლებას.

ეს ლექსი ჩვენ მიგვაჩნია ილია ჭავჭავაძის საუკეთესო ლექსად, არა თავისი გარეგნული გამართულობით, არამედ თავისი ფსიქოლოგიური სისწორით, თუ შეიძლება ასე ითქვას. ამ ლექსის უკან ჩვენ ცოცხლად ვგრძნობთ ავტორის კლდისებურ ბუნებას, რომელიც არაფერს არ უშინდება, საკუთარი თავის გარდა. ეს შიში კი ის შინაგანი ზედამხედველია, რომელიც არ ასვენებს ადამიანს და აქეზებს მუდამ მოძრაობისა და ბრძოლისათვის. „თავის არაფრობის“ შიში ამოძრავებს ყოველ ადამიანს, მაგრამ ეს არ ჩანს, დიდ პიროვნებებს კი მთელ დრამად ექცევათ, რადგან მათ ისტორიის წინაშე უხდებათ დგომა და პასუხის გება. ნიკ. ბარათაშვილმა, დიდი სიმახვილით გაიგო ნაპოლეონის შინაგანი დრამა, როდესაც ათქმევინა:

„მაგრამ ვინ იცის, იქნება რომ ბედსაც მოვსწყინდე,
და სხვა მან ჩემის სახელითა დააგვირგვინოს?“.

აქ არის სწორედ ის „თავის არაფრობის“ შიში, რომელმაც ნაპოლეონ ბონაპარტეს სასწაულები ჩაადენინა. ასეთივე ხასიათის შიშსა გრძნობს ილია ჭავჭავაძეც და აქედან მომდინარეობს მისი გამძლეობა და გამარჯვება. იგი ბედს იწვევს დუელში, რომელთანაც გამუდმებული ბრძოლა კჭონდა გამართულა. და მარცხდებოდა.

„მოგიკლავს ბევრი კარგი ნუგეში,
ტკბილ ოცნებებზე გინავარდნია,
სისხლისა ცრემლით დამწვი თვალები,
გულზე მატყვია შენი ბრკყალები“.

ასე მიმართავს პოეტი თავის „ბედს“ და ემუქრება:

„გეყოი.. მოვიდა დრო ანგარიშის,
მოდი, გავსწორდეთ, ნუ მემალეები,
წარვიდნენ უღენი შენის უფლების,
დროა დაესცვალოთ ჩვენ ადგილები“.

„ბედი“, ანუ ფატუმი, რომელიც ყველაფერს ასამარებს, ეს არის ჩვენი პოეტისათვის უდიდესი მტერი. შეიძლება ითქვას, რომ არც ერთ ქართველ პოეტს არა ჰქონდა სიკვდილის ისეთი დიდი შიშის, როგორც ილია ჭავჭავაძეს. ფიზიკური სიკვდილის შიშზე არ ვლაპარაკობთ, რადგან იგი გარდუვალაია, ჩვენ ვგულისხმობთ სიკვდილს ისტორიის წიაღში, და ეს არის მისი *memento mori*.

ამ თემას ილია ჭავჭავაძე ხშირად უბრუნდება. მაგალითად, ავიღოთ კიდევ ლექსი „მტკვრის პირას“. აქაც იგივე შიშია, რომ მიმავალმა არ წაშალოს მისი კვალი. იგი უცქერის მტკვრის ტალღათა „მღერითა დენას“ და აეშლებიან „ჩვეული ფიქრები“, ეს მისი „დიდი ხნის წყლულები“:

„წავშლიან კვალნი დროო ნეტარო!
მტვრად აღუგვიხარ საუკუნესა...“

და რომ თვითონაც საუკუნემ ასევე არ აღგავოს, მტკვარსღა ევედრება:

„მისმინე აჲ, მისმინე მტკვარო,
იმ დროთ გარჯაეც ეს ჩემი კვნესა-ო“.

ამავე თემას ეხება ლექსში „ზოგიერთს“, სადაც უკვე ღმერთს მიმართავს: „ღმერთო! გთხოვ, ხალხს არ დაავიწყო ჩემი ლექსებიო... და ლექსში „მუშა“, სადაც მეტად ბნელი ფერებით არის აწერილი „დღიურ ლექმისთვის ტანჯვა, შრომა და მწუხარება“. ილია ჭავჭავაძე ამ მუშის ყველაზე დიდ ტრაგედიას იქა გრძნობს, სადაც მის სიკვდილს წარმოიდგენს. ხოლო ამინებს თვით სიკვდილი კი არა, არამედ ის, რომ ხსოვნა აღარ დარჩება. ამ ლექსის საბოლოო აკორდი ასეთია:

„მოკვდები, და მსწრაფლ ჩაგქედავენ საკაცეშია,
უცრემლოდ ძმად ჩაგიშვებენ სამარეშია,
ეგრედ უბრალოდ გაფუქდები, — და ჩვენს ხსოვნასა
არაფერი არ მოაგონებს შენს „აჲ“ უოვნასა.“

ეს ილია ჭავჭავაძისებური „შიში“ ერთი სახეთაგანია იმ შიშისა პოეზიისა. რომლის დაუსრულებელი სირთულე და მრავალგვარობაც ავსებს კაცობრიობის ცხოვრებას. ეს „არაფრობის“ შიში არა ჰგავს იმ „საშინელებას“, რომელსაც ედგარ პო რეალურ ცხოვრებაში პოულობდა, და რომელიც ფხიზელ რეალისტურ საფუძველზე

შენდებოდა; ეს არც გოფმანის შიშია, მოულოდნელობათა ფანტასტიურობით გამოწვეული და საიდუმლოებით აღსავსე; ეს არც მოპასანისებური შიშია, ყოველგვარ საიდუმლოებისაგან თავისუფალი, ფიზიოლოგიამდე დაყვანილი და ფხიზელი. ილია ჭავჭავაძის შიში უფრო რაციონალისტურია, თუ შეიძლება ასე ითქვას, უფრო აზროვნული. მას აშინებს ფიზიკური სიკვდილი კი არა, იდეური „არაფრობა“. იგი უკვე შერიგებულია იმ ფაქტთან, რომ

„მშვენიერ არსის მაგიერ გვჩება
ერთი მუქა-ლა გამხმარი მტვერი“.

ხილული ბუნება ყოველთვის დანგრევაა, დისოციაცია. მაგრამ პოეტი ოცნებობს იმ უკვდავებაზე, რომელიც იდეას ინახავს, და ეს იდეური სიცოცხლის დაუსრულებლობა, როგორც პიროვნული სიცოცხლისა, იზიდავს და ტანჯავს ჩვენს პოეტს. აქედანვე მომდინარეობს ის გამუდმებული ღირსება, რომლითაც ინახავდა ილია ჭავჭავაძე თავის სახელს, ის რწმენა საკუთარი თავისა, რომელმაც აუფროსა მთელი ნახევარი საუკუნის მანძილზე. აქ არ იყო თავის გაღმერთება. ჰუგოს მსგავსი, და არც ის თეატრალური პოზა, რომელიც ქვეყნის დასანახად წინ იწევს. აქ ღრმა შეგნება მოქმედებდა, დიდი მოვალეობის გრძნობა და გრანდიოზულის სიყვარული.

* * *

ილია ჭავჭავაძის ლირიკის ერთი მთავარი მოტივთაგანი სამშობლოს სიყვარულია. მაგრამ არა ისე, როგორც ამას მხოლოდ რეალიზმი მოითხოვდა, არამედ ისე, როგორც რომანტიკოსებს სჩვე-
ვიათ. ე. ი. უპირადო გრძნობები კი არა, პირადი, საკუთარი სულია ტანჯვა თუ სიხარული თქვა ნამდვილი რომანტიკოსის ტონით. სავსებით მართალი იყო კიტა აბაშიძე, რომელიც წერდა:

„ილია ჭავჭავაძე მართალია რეალისტი, მაგრამ რომანტიკოსის პოეზიის ზეგავლენის ქვეშაც იმყოფება.

...მის ნაწარმოებში ხშირად ვხედავთ შერეულს რომანტიზმისა და რეალიზმის ნაწილს, თუმცა, რასაკვირველია, რეალისტი მწერალი უფრო ძლიერია მასში, ვინემ რომანტიკოსი“¹... მხოლოდ

¹ კიტა აბაშიძე, „ეტიუდები“, ტ. 1, გვ. 169.

სრულიად გაუგებარია, თუ ცოტა ქვემოთ ისე კატეგორიულად რაღად უარყოფს ხსენებული ავტორი ილია ჭავჭავაძის მიერ პირადი გრძნობების გამოხატვის ფაქტს. იგი წერს: „არა, ი. ჭავჭავაძე პირადის, კერძო გრძნობების გამოხატვას არ კისრულობს: არ გვამცნევს თავის სევდას, უიმედო სიყვარულისაგან გამოწვეულს, ანდა სიყვარულით აღფრთოვანებული აღტაცებულ ჰიმნს არ მღერის, არ გვიჩვენებს პირადს შიშსა და ჰუმუნვარებას, სიხარულსა და გინდ გულგრილობას სიკვდილ-სიცოცხლის გამო; არ გვამცნევს, რა გავლენა აქვს მასზედ ბუნების ამა თუ იმ სურათს, ბუნების ამა თუ იმ სანახაობას რა კერძო გრძნობები აღუძრავს მასში. თუ სწუხს და სტირის, საზოგადო მწუხარება და უბედურება არის ამის მიზეზი. თუ იცინის, მწარეა ეს სიცილი და ოპსიციის მხოლოდ საზოგადოების ღრმა ნაკლულევენებათ“¹, რამდენადაც მართალია კიტა აბაშიძე, როცა ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში რომანტიზმის ელემენტებს ჰხედავს, იმდენად არ არის მართალი, ამ სტრიქონების წერის დროს. 78 ლექსიდან, 60 ლექსი წმინდა ლირიული ხასიათის არის, სადაც პირად განცდებს მოგვითხრობს ჩვენი პოეტი და, რასაკვირველია, შეუძლებელი ხდება იმის თქმა, რომ „როგორც კი მისი ხელი აიწვედა, რომ ჩონგურზედ პირადის გრძნობების გამომხატველი ხმები დაეკრა, შეგნებული აზრი მოვალეობისა, ხელს, სიმთან მიტანილს, ქვად აქცევდა და პოეტს, მხოლოდ თავისავე გულში ჩააკვლევინებდა მეტად ბუნებრივ სურვილს-ო“².

ილია ჭავჭავაძეს პირადი გრძნობების გამოხატვაზე უარი არ უთქვამს. და მის შემოქმედებაში ლირიკას, ჩვენი აზრით, უპირველესი ადგილი უჭირავს.

ღიახ, ილია ჭავჭავაძე სამშობლოს ტრფიალია და ამ სიყვარულს ამბობს, როგორც საკუთარი სულის ტკივილს. ჯერ ისევ ოცი წლის ახალგაზრდა, რუსეთში გამგზავრების წინ, აჩქაროდება ყვარლის მთების შემხედვარე და განშორების მეღანჭოლით ამბობს:

„სამშობლო მთებო! თქვენი შვილი განებებთ თავსა-ო“. მაგრამ ეს მთები უბრალო გეოგრაფიული ნიშანი კი არ არის, არამედ მისი პატრიოტული განცდების შესაჯრები პუნქტია, საქართველოს ერთგვარი სიმბოლო.

„როცა ჰლმუოდნენ ხევში მძაფრნი სასტიკნი ქარნი,
ვით არს მრისხანე დაკრილ ლომთა საშიშნი ხმანი,

¹ კიტა აბაშიძე. „ეტიუდები“, ტ. 1, გვ. 170.

² იქვე, გვ. 171.

ვითა ფოთოლი, ისე ვერთოდი, ვუგდებდი რა ყურს:
იმ ხმებში ვგრძნობდი მე რალას ნაცნობს, მშობლიურს“.

ეს იყო ყრმობის ქაშის, უფრო ბავშვობის დროს, როდესაც ში-
ში თავმომწონეობას არ აჩენს, მაგრამ ახლა, ვაუკაცს?

„აწ მომწონს თავი, მეგობრებო, რომ დაბადება
თქვენ შორისა მხვდა, ბუნებისა თქვენის ვარ შვილი,
გრივალთა, მეხთა, ქუხილთ შორის ქართულად გაზრდილი“.

ამიტომ იყო, რომ რალაც სტიქიურად შეეჭრა „ცხოვრების
ზღვას“ და თავისი „მცირე ნავით“ სცადა მასთან შებმა.

ზოგჯერ თითქოს შეკრთებოდა კიდეც, ძნელი პერსპექტივის
წინ მდგარი, და სევდიანად იძახდა:

„სად მიგყევარ მდინარევ,
მოწყენილ სიცოცხლისავ,
ჩემს მცირე ნავს რას არხევ
ზვიართო წუთისოფლისავ.
რას შემამთხვევ, ვინ იცის
აზრი შენის ცივის წყლის-ო“.

მაგრამ ეს იყო ზოგჯერ, როდესაც ადამიანური განცდები მოე-
ჩეოდნენ, გაბმულად კი მას ამოქმედებდა უკეთესი მომავალი, გუ-
ლის გამწევი და ფიქრთა მიმზიდველი.

„და ეს ფიქრია ჩემი ქვეყნის თავისუფლება“.

ეს ფიქრი იყო პოეტის აღმაფრთოვანებელი, სევდის მომბერი,
მთელი მისი არსებობის განმსაზღვრელი, მისი იმედი, ტკივილები
და წყევლა.

პოეტი განსაკუთრებული სევდით არის შეპყრობილი უცხოეთ-
ში, სადაც „ურვით მოკლული გული“ მწუხარედ შესტირის სამშობ-
ლოდან შორს ყოფნას:

„მისთვის ხომ არა, რომ ვსკვრეტ სხვა ზეცას,
სხვათა უფერულ ვარსკვლავთა დენას?
თუ მოაგონდა, რომ ერთხელ მეცა
ეგრედ დამკქერდა სამშობლო ზეცა,
ზეცა სულ სხვა ფრად გაბრწყინებული,
და სულ სხვა რივად დამშვილებული“.

უცხო ქვეყანაში პოეტს ქართველი კაცის დანახვაც კი ურუნ-
ტელსა ჰგვრის და „ნეტარ ხილვის“ დაფრთხობას და „ბედის წარ-
ტაცებას“ აღარად იჩნევს. ვისაც განუცდია უცხოეთში ყოფნა, ვი-
საც განუცდია თუ რას ნიშნავს მშობელ კერას მოშორება, იმან

იტის, რომ „მეზობლის ძაღლის ყეფაც“ კი ნატვრად იქცევა, და აღვილად გაიგებს იმ ბავშვურ სიხარულსაც, რომელსაც ჩვენი პოეტი აგვიწერს ლექსში: „პავლოვსკის პარკი“.

...„სდგა ლამე და ცა სჩნდა წყვდიად ბნელათ“...

ყველაფერს რაღაც მელანქოლიის ბურუსი ჰქონდა გადაკრული. იყო სიჩუმე, ეს ყველაზე საშინელი მისტერია, როდესაც ადამიანში ყველაფერი მუნჯდება და დგება მხოლოდ პირველყოფილ აზრი, შიში და სასოება.

„მეც ამიტაცა ჩვეულებამა
და ჩამაფიქრა ჩემს სიცოცხლეზედ,
და ჩემს ქვეყნისა შორ ტბილ კიდეზედ
და ნათლად წამნი იქ დამარხულნი
წინ განმიტარა გაცოცხლებულნი...
ისე ტბილ იყო ის დავიწყება,
რომ აღარ მსურდა მე გავიძება“.

ამ დროს ვიღაც გამოიყვანს მას ტკბილ ზმანებიდან, უდიდეს ტკივილს მიაყენებს სინამდვილესთან დაბრუნება, მაგრამ

„ჩემ ქვეყნის შვილი იდგა ჩემს წინა.
- დიდ ხანს შეეყურე განცვიფრებული
მის ვაჟკაცურსა შავგვრემან სახეს...“

ეს, პირველი შეხედვით, უბრალო შემთხვევა გადაექცევა პოეტს უდიდესი სიხარულის მიზეზად, რასაც პოეტურ ფორმას აძლევს და გვიზიარებს. თითქოს ამ პირად გაცნობას მეტად ვიწრო ხასიათი აქვს, თითქოს აქ არავითარი „დიდი“ თემა არ არის აღებულ, მაგრამ ჩვენ ხარბად ვკითხულობთ ყოველ სტრიქონს, რადგან მათ ზოგადი მნიშვნელობა აქვთ. ეს „უბრალო“ შემთხვევაა, მაგრამ განა ასე არ იქმნება პოეტური ნაწარმოები? გიოტე იტყოდა, რომ ყოველი ჩემი ლექსი რაიმე შემთხვევის გამო არის დაწერილი, მაგრამ ისეთ პოეტურ ფორმას აძლევდა, რომ სულ მარტივი მოვლენა ურთულეს შემოციებს იწვევდა მკითხველში. ასეთია ილია ჭავჭავაძის ამ ლექსის ხასიათიც. ამ ლექსში, მართალია, კერძო შემთხვევა არის აღწერილი, მაგრამ თემა და გაცნობა არ არის კერძო. ეს იყო ილია ჭავჭავაძის ზნეობრივი ატმოსფერო და ამ სისტემიდან იგი არასოდეს არ გამოსულა.

„მას აქეთ, რაკი შენდამი ვცან მე სიყვარული,
პოი მამულო, გამიერთა მე ძილი და შვება!
შენს ძარღვის ცემას მე ყურს ვუგდებ სულ-განაბული,
ღამე თეხდება ეგრეთ ჩემი და დღე ღამდება“.

და ამ გამუდმებულ ფიქრში იგი ხან წყევლით აივსება, ხან მრისხანებით შეიმოსება, ხან ნაზი მელანქოლიით მოიბურება, ხან კი გამარჯვების წინათგრძნობით მხნევედება და თამამდება.

„სული მიგუბდა, გული მტებდა ტკვილით, ტანჯვით. თითქო ჩემს გვაშა ზედ გადესხა ნავთი მდულარე, ძარღვნი სკლებოდნენ საშინელის წვითა და დაგვით, ტინი მეწოდა, გესლი მწვეთდა თვალთაგან მწარე...“

ასე გრძნობდა თავს ჩვენი პოეტი, როდესაც ჩვენს სინამდვილეს თვალს გაუსწორებდა. და ეს განცდა ორმაგია. მართალია, ტანჯვაა, მაგრამ ერთ შემთხვევაში სასიამოვნო:

„და მე არ ვჩივი, — მიხარია რომ ეგრედ შრება ჩემი ცხოვრება შენა ფიქრში, შენა სიყვარულში...“

ხოლო ამ ტანჯვის მეორე მხარე არის პოეტისთვის საშინელი, და სახელდობრ, ის უკაცურობა, რომელსაც პოეტი გრძნობდა თავის ქვეყანაში:

„მაგრამ მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არის, ის არის მხოლოდ სავალალო და სამწუხარო, რომ შენს მიწაზედ, ამდენ ხალხში კაცი არ არის, რომ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ჩემი განუუზიარო.“

ამ თქმამ ჩვენი იმდროინდელი უგზო საზოგადოება ძალიან ააშფოთა. შეურაცხყოფილად იგრძნეს თავი ზოგიერთებმა, რაც მხოლოდ უცოდინარობით და უკულტურობით აიხსნებოდა. აქ არ იყო ახლის თქმა. ეს იგივე განწყობილებაა, რომელიც ბარათაშვილმა შემოიტანა ჩვენს ლიტერატურაში, ეს ბაირონისებური ამოკვნესაა ანდა ლერმონტოვისებური ჩივილი. თუმცა არ ვიტყვი, რომ მათი გავლენით იყოს დაწერილი. არა. ჩვენი სინამდვილე საამისო საფუძველს საკმაოდ იძლეოდა. ამასთან, ილია ჭავჭავაძე არ იყო ის ტანმსუბუქი შემოქმედი, რომ უბრალო გავლენას აპყობოდა, თუ კი ეს არ იქნებოდა მის სულთან, თუ გარემოსთან ღრმად დაკავშირებულ. მან უკაცურობა ნახა თავის ქვეყანაში და სთქვა, სთქვა იმავე მოტივებით და მკაცრი სიყვარულით, როგორც პეტრე ჩადაევემა რუსეთის შესახებ.

მაგრამ ამ მრისხანე ქედმაღლობის, თუ დაუნდობელი სიყვარულის გარდა, ილია ჭავჭავაძე უნაზესი ემოციებითაც აღვიძებდა ჩვენი ერის მთვლემარე სულს. მან უდიდესი ლორაზმით და პირდაპირ მარადქალური სევდიანობით შეასრულა ის ლამაზი ლექსი, რომელსაც „ელეგია“ ეწოდება. ჩვენ უკვე ბავშვობიდან ზეპირად ვი-

ცით ეს თორმეტ სტრიქონიაში ლექსი და ისე შევიერთეთ და შევისუნთქეთ, რომ განზე ველარც კი ვუდგებით შესაფასებლად, თორემ ეს ლექსი უდიდესი მხატვრული მიღწევაა. სისადავე, განცდის სრული გარკვეულობა და ყოველი სიტყვის ნიშნობა პირდაპირ დიდი ოსტატისაა. ეს ლექსი ლოცვის სიწმინდით და სინაზით არის დაწერილი, და რიტმი ისეთია, რომ მხოლოდ სასოებას იწვევს.

„მკრთალი ნათელი სავე მთვარისა,
მშობელ ქვეყანას ზედ მოაფენოდა,
და თეთრი ზოლი შორის მთებისა,
ლაუვარდ სიერცეში დაინთქმებოდა...“

შავრამ ამ ფორს-მინორით ილია ჭავჭავაძე თავის ლირიკას როდი ასევედიანებს საბოლოოდ. მან დიდი გახარებაც იცის და მომავლის წინასწარმეტყველური შეხვედრა. ამ მხრივ დიდებულია მისი ლექსი „ჩემო კარგო ქვეყანავ“, რომელიც გამარჯვებული კავალერიის მარშივით ხალსიანად ხმაურობს:

„ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია!..
აწმყო თუ არა გწყალობს, მომავალი ჩენია,
თუმცა ძველნი დაგშორდნენ, ახალნი ხომ შენია...
მათ ახალთ აღგიდგინონ შენ დიდების დღენია,
ჩემო თვალის სინათლევ, რაზედ მოგიწყენია?“...

• • •

ილია ჭავჭავაძის ლირიკისათვის არც ეროტიული მოტივი არის უცხო. Homo sum, humani nihilame alienum puto, თითქო ლათინთა ამ ანდაზის წამძღვარება ხდება საჭირო, რადგან ქართულმა აზრმა ილია ჭავჭავაძე წარმოიდგინა მხოლოდ საზოგადო მოტივების მწვერვალად, ერის წინამძღოლად. ეს წარმოდგენა განმტკიცდა კიდევ და შევეჩვიეთ, რომ ამ დიდ ადამიანს ვუცქიროთ, როგორც ლითონის მამაკაცს, რომლისთვისაც ყოველი ადამიანური უცხოა და მიუყარები. ნამდვილად კი, რასაკვირველია, ეს ასე არ იყო. ილია ჭავჭავაძე ერთგვარად ალექსანდრე ჭავჭავაძის მოწაფე იყო და ამ უკანასკნელის პოეტური აპოლოგიაც მიტომ დასწერა. მასში, მართალია, მძლედ ბობოქრობდა პოეზიის ახალი ქარიშხალი,

მაგრამ საბოლოოდ მაინც ვერ გაატიალა ის ყვავილები, რომელიც ილია ჭავჭავაძეს ჰქონდა წამოღებული ძველი „სევდის ბალიდან“. ერთი ამ ყვავილთაგანი — სიყვარული იყო, ეროსი.

ილია ჭავჭავაძე, ადრინდელ პოეტთა მსგავსად, უმღერის „შავს თვალებს“, რომელთა წყვილადისებური სიღრმე და „საშიში ცეცხლი“ ათრობს და ალაგზნებს. ეს „შავი თვალები“, რომელთაგანაც გამოკრთის „ტრფობით ამღვრეულობა“, ეს „სიბნელის ტბა“, რომელშიც „მშვენიერების ამპარტავნება“ იხატება, ძალუმად იზიდავენ ჩვენს პოეტს და „სიცოცხლესთან არიგებენ“.

რა გინდ ტკილ იყვეს თავისუფლება,
მათგან უფრო ტკილ არს დამონება,
ვეძებ და ვეძებ აქ შე შავს თვალებს,
მაგრამ რუსეთში ვინ დამანახვებს?!“

ეს ეროტიულობა როდია რაღაც „სულიერი“, რომელიც სქოლასტიკამ გააბატონა და დღემდე ისმის ამ ბატონობის ჩამორჩენილი ხმები. არა, აქ ლამაზი სხეულის კულტია, რომელსაც „სული“ აღარც სჭირდება.

„ტუჩთა მიკონვა, ტუჩთ ჩაკოკრება,
თუმც ხან ჩვენს გულში გესლად იღვრება,
მაგრამ მაინც კი, როს ვსჭკრეტ ორ ტუჩთა,
დასადნობლათა ჩაკოკრებულთა,
ღმერთო შემინდე! მოვეყვები კანკალს
და მსუნაგსავით ნერწყვისა ყლაპვას“.

აქ ცოტა „სიტლანქე“ არის შეპარული, ისეთი, როგორც ჰაინეს უყვარდა, მაგრამ ეს უფრო აძლიერებს ილია ჭავჭავაძის ეროტიულობას. თანაც ეს „სიტლანქე“ ევროპული რომანტიზმის ერთი თვისებათაგანი იყო, განსაკუთრებით გერმანიაში, სადაც ქალის ფეხები, თეძოები, სავსე მკერდი და სხვ. ფილოსოფოსებსაც კი აკარგვინებდა სიტყვის „ზომიერებას“. მაგრამ ილიამ ქალის უდიდესი იდეალიზაციაც იცის და მისადმი განწყობილების სიწმინდეც:

„შე დაგუბრებდე ტრფიალებითა,
შენ ჩემს გულზედა თავი გესვენოს;
მწყუროდეს, მაგრამ კრძალულებითა
მე შენთვის კოცნაც ვერ გამებედნოს.
ვიშ, მაგ შენს ნარნარს გულის ცემასა,
ვით ლოცვის ბგერას, ლმობით ვისმენდე,
და ცოდვილთ ფიქრთა ზედ-მოსევასა
შენის სიწმინდით ვიგვირებდე“.

ან ვინ არ იცის რომანსი „გახსოვს ტურფავ ჩვენს დიდ ბალ-ში“, რომელიც ხალხმა გაიტაცა სამღერლად და ბევრმა არც კი იცის, რომ მისი ავტორი ილია ჭავჭავაძე არის. ეს ეროტიკა შემდეგში თითქოს სევდის მიზეზადაც გადაექცა ჩვენ პოეტს. „ოპსად არიან, სიჭაბუკევე, სიტკბონი შენნიო“, უხმობს გარდასულ დღეებს და ბრაზი მოსდის თავის ჭკუაზე, რომელმაც ტრფიალზე ჩელი ააღებინა:

„ჭკუამ მოჰკვეთა ფრთა ჩემ ჰაბუჯ დღის ლალ გრძნობასა,
ცივად დაარქვა „ფუჭი ალი“ ღვთიურ ტრფობასა“.

ამ სინანულის სიტყვებში კარგადა ჩანს, თუ რამდენად მძლავრი იყო მასში ეს გრძნობა, და როგორი ცალმხრივობა იქნება, რომ ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში ამ მხარეს არ მიექცეს ყურადღება. ეს საჭიროა თვით მთელი შემოქმედების გამოსაჩენად. მისი რელიგიფისათვის, და ავტორის პიროვნებას ხომ უამისოდ ვერც კი მივუახლოვდებით.

• • •

დასასრულ უნდა შევჩერდეთ ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების მხატვრულ მხარეზე და, უპირველესად, მის პროზაზე, რაც უსათუოდ მის ახალ სიტყვად უნდა იქნეს მიჩნეული. ილია ჭავჭავაძემდე პროზის სულ სხვაგვარი თანრი არსებობდა და, უნდა ითქვას, ძალიან დაქვეითებულად. მართალია, გიორგი ერისთავმა და დანიელ ჭონქაძემ რეალისტურ ლიანდაგზე გადმოიტანეს ქართული სიტყვა, მაგრამ ის, რასაც მხატვრობა ჰქვია, ილია ჭავჭავაძემ შექმნა. გიორგი ერისთავის და დანიელ ჭონქაძის ენა სასაუბრო ენაა, სრულიად მარტივი და ზოგჯერ გაუმართავი. მათ უეჭველად დიდი სამსახური გაუწიეს ქართული პროზის განვითარებას. მაგრამ მათი ღვაწლი მაინც მოსამზადებელი პერიოდისაა, თუმცა პერიოდზე ლაპარაკი არც კი შეიძლება, რადგან მანძილი მეტად პატარაა. ილია ჭავჭავაძის პროზა კი უკვე ქართული სიტყვის ზეიმი, მისი თავის დაღწევა ძველი ფორმებიდან და ახალი სიტყვების მიღება. სიტყვა, ენა თუ სტილი მართალია გარეგნული მხარეა, მაგრამ ისეთი, რომ საუცხოვოდ აჩენს შინაგან სულს. ეს შინაგანია რომ ეძებს გამოცხადების საშუალებას, და რიტმი, სიტყვათა შერჩევა და სხვა გარეგანი ხერხი იმისგან არის დამოკიდებული.

ბული, თუ რა ძალისა არის იგი სული. ილია ჭავჭავაძემ ლიკვიდაცია უყო ძველ სალიტერატურო მასალას, ხერხს და ფორმას. მან მოიწადინა უფრო სხვანაირად წერა, ვიდრე მისი „მამები“ წერდნენ და უარყო ყველა განმტკიცებული შაბლონი. მან ქართულ სიტყვას მოუძებნა ახალი წონასწორობა და შექმნა მტკიცე, დამთავრებული მხატვრული სისტემა. მისი სიტყვა დამსუბუქდა, როგორც ჩუქურთმიანი ქვა, რომელსაც შინაგანი წონა არ დაჰკარგვია, მაგრამ ჰაეროვანის ილუზიას კი ჰქმნის. და რაც უმთავრესია, ილია ჭავჭავაძემ ახალი კომპოზიცია შექმნა. მან ისეთი წინადადებები შექპრა და ისეთი ლექსიკური მასალა დააყოლა, რომ სიუჟეტიდან სიმძიმის ცენტრი მოთხრობის უნარზე გადმოიტანა. ისე რომ, არაკი არ არის მის მოთხრობებში ორგანიზაციის მიმცემი, არამედ თხრობის მანერა. აბა მიაქციეთ ყურადღება რა ღარიბი სიუჟეტები აქვს ჩვენს ბელეტრისტს. მაგალითად, „კაცია-ადამიანში“ რა სიუჟეტია? თითქმის არავითარი, მაგრამ სამაგიეროდ ისეთი უნარით არის აღწერილი ყოველი წვრილმანი, რომ ეს უბრალო არაკი იზრდება უდიდეს მხატვრულ ქმნილებად. გოგოლი თურმე ამბობდა, რომ მოთხრობისთვის სრულიად საკმარისია, თუ ავტორი აღწერს ან ნაცნობ ოთახს ან ქუჩასო. სრული სიმართლეა. და როდესაც ილია ჭავჭავაძე ავიწერთ თათქარიძის კარმიდამოს, სახლს, და სხვ. თქვენ უკვე იმის ხელში ხართ. იგი იმით კი არ გიპყრობთ, რომ რაღაც ინტრიგა იყოს შიგ და ხლართავდეს მას ინტერესის გასაღიზიანებლად, არამედ სიტყვის ოსტატობით. ეს არის ილია ჭავჭავაძის პროზის პირველი და მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი.

შემდეგ: ილია ჭავჭავაძის მოთხრობები აზრებით არის საესე. „მგზავრის წერილებიდან“ მოყოლებული „ოთარაანთ ქვრივამდე“ სულ გაბმული აზროვნებაა. და თუ მართალი იყო პუშკინი, რომელიც ამბობდა: „პროზა მოითხოვს აზრებს და აზრებს; ბრჭყვიალა გამოთქმები არაფრის მაქნისია; ლექსი — სხვა საქმეა (თუმც აქაც ურიგო არ იქნებოდა ჩვენს პოეტებს, რომ უფრო მნიშვნელოვანი იდეები ჰქონდეთ, ვიდრე ჩვეულებრივად აქვთ).“ დიახ, თუ აქ მართალია პუშკინი, ილია ჭავჭავაძე პროზის ბატონი ყოფილა. ეს ასეც არის. პროზის არსებითი მხარე — აზროვნებაა, პროზას საშუალებით გონებრივი მოქმედება გადმოიცემა, და როგორც აზროვნების ენა, — პროზა სიმარტივესა და სისწორეს საჭიროებს. რასაკვირველია, ეს არ უარყოფს მხატვრულობას, მაგრამ იმ გადანაფრენებს, პოეზიას რომ უხდება, პროზა ვერ იტანს.

ამ თვალსაზრისით, ილია ჭავჭავაძე სიტყვის დიდი ოსტატია. ყოველი მისი სიტყვა ზედმიწევნობის ძირამდე არის დაყვანილი და აზრისა და გამოთქმის შორის ცალიერი ადგილი აღარა რჩება. სიტყვაში, ილია ჭავჭავაძე, ხალხური სულის გამომხატველიც არის. ხომ მისი თაოსნობით ატყდა ის მკაცრი ბრძოლა, რომელსაც უნდა გადაეჭრა საკითხი: რა ენით უნდა იწერებოდეს სალიტერატურო ნაწარმოებში. ამ საკითხში ილია ჭავჭავაძემ გარკვეული და შეუზღოვებელი პოზიცია დაიჭირა და სთქვა კი არა, ბრძანება გასცა, რომ მხოლოდ იმ ენით, რა ენაზეც ხალხი ლაპარაკობსო. მან სალიტერატურო ენად ხალხის ენა აქცია და ამ „გაახალგაზრდავების“ საშუალებით სულ ადვილად მოუპოვა ის სიცოცხლე და ღრამატიულობა, რაც კარგი ენის ღირსებას შეადგენს.

და როცა კითხულობთ ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებთ, თქვენ გიზიდავთ, უპირველეს ყოვლისა, ის უბრალოება, რომელიც ჩვეულებრივ სასაუბრო ენას ახასიათებს, მხოლოდ აქ არც ჩვეულებრივი სასაუბრო ენაა, რადგან იქიდან გამოწურულია ის „წყალი“, რაც ამ უკანასკნელს სჩვევია.

ილია ჭავჭავაძის წინადადება მოკლეა და გამომსახველი, ყოველი სიტყვა მიზან-ამოღებულია და ზედმიწევნითი, სიტყვის არჩევანი პირდაპირ დაუზოგველი, როგორც „ბუნებრივი შერჩევა“. ბევრი რამ შეიძლება ითქვას ილია ჭავჭავაძის პროზის შესახებ, ეს უკვე საკმაო თემაა დიდი შრომისათვის, მაგრამ ამ შემთხვევაში უფრო ვრცლად თქმის საშუალებას არ გვაძლევს ამ წიგნის ხასიათი და სივრცე.

ვნახოთ ახლა ილია ჭავჭავაძის პოეზიის თვისებანი.

მოარული აზრია, რომ ილია ჭავჭავაძის ლექსი მძიმეა და ნაკლებ მუსიკალური. ამ აზრის განხილვა არის საჭირო. საჭიროა დაკვირვებით გადახედოთ პოეტის ლექსებს, რომ სულ წინააღმდეგ აზრს დაადგოთ.

დავიწყოთ ჯერ ინსტრუმენტალობიდან და ავიღოთ რითმა. როგორც ბევრითი განმეორება, რომლის ფუნქციაც არის ბგერათა თვისებითი ელემენტების მოწესრიგება. შემდეგ ვნახოთ ბგერათა არჩევანი, რითმათა სისწორე და სხვა ელემენტები, რაც ქმნის ლექსის მუსიკას. ჩვენ გაკვრით და სანიმუშოთ დავთვალეთ ილია ჭავჭავაძის ლირიკული ლექსების რითმები, შემდეგ კი ცალ-ცალკე „აჩრდილისა“ და „განდევლისა“, როგორც უფრო მძიმე ლექსებისა, სხვა პოემებთან შედარებით.

გამოირკვა შემდეგი:

ლირიკულ ლექსებში ილია ჭავჭავაძეს ასეთი რითმები აქვს:

ერთხმიანი რითმი	—	44.
ორხმიანი	”	295.
სამხმიანი	”	143.
ოთხხმიანი	”	28.
ხუთხმიანი	”	9.
ექვსხმიანი	”	6.

მაშასადამე, პირველი ადგილი უჭირავს ორმარცვლიან რითმას, მეორე — სამმარცვლიანს, მესამე — ერთმარცვლიანს, მეოთხე — ოთხმარცვლიანს და ბოლოს ხუთ და ექვსმარცვლიანს.

„განდეგილში“	ერთხმიანი	—	5.
	ორხმიანი	—	60.
	სამხმიანი	—	57.
	ოთხხმიანი	—	13.
	ხუთხმიანი	—	5.
„ჩრდილში“	ერთხმიანი	—	4.
	ორხმიანი	—	33.
	სამხმიანი	—	21.
	ოთხხმიანი	—	4.
	ექვსხმიანი	—	1.

სურათი თითქმის ყველგან ერთნაირია. ამის მიხედვით შეიძლება ითქვას, რომ ილია ჭავჭავაძის ლექსის მუსიკა არ არის მძიმე. მეცხრამეტე საუკუნის პოეტთა შორის ილია ჭავჭავაძეს, ამ მხრივ, ერთი პირველი ადგილთაგანი უჭირავს.

რაც შეეხება ბგერითი არჩევანს, ილია ჭავჭავაძე ხმოვნებს აქცევს რითმაში ყურადღებას და თანხმოვნებს არა. ზოგჯერ, ეს ერთგვარ დისონანსს ქმნის, მაგრამ იმიტომ კი არ იქცევა ასე პოეტი, რომ მას მუსიკალობის შეგნება აკლდეს, არამედ სტილური შეფარდებისათვის და აზრის სინათლისათვის. შეგნებულად არღვევს ლექსის მწყობრ მდინარებას, რის შედეგად, ე. წ. ლარიბ რითმებს ვიღებთ, მაგრამ ეს „სიღარიბე“ აღარ ჩანს იმ წრეში, სადაც ეს რითმა ჰყვება. მის ნაკლს ისყიდის ლექსის სხვა მხარე და ყველაზე მეტად რიტმი, ანუ მელოდირი ზომა. უნდა ითქვას, რომ მეცხრამეტე საუკუნეში, ბარათაშვილის შემდეგ, მელოდირი ზომაში ილიას ეკუთვნის პირველობა. პოეტის გუნებგანწყობილება ყოველთვის სწორ ზომას პოულობს და ეს მელოდია ხშირად იმდენად მიმზიდველია, რომ სტრიქონის ბოლოებს ყურადღებას არც კი აქცევენ.

შთაბეჭდილების ცენტრი აქეთ არის გადმოტანილი, ლექსის შინა ქვეყანაში.

ზომის მხრივ, ილია ჭავჭავაძის ლექსები ასე დაიყოფიან:

ათმარცვლოვანი	ლექსი	32,
თოთხმეტმარცვლოვანი	"	13,
ხუთმარცვლოვანი	"	7,
შვიდმარცვლოვანი	"	5,
რვამარცვლოვანი	"	4,
თერთმეტმარცვლოვანი	"	1,
თექვსმეტმარცვლოვანი	"	1.

ილია ჭავჭავაძის საყვარელი ზომა, როგორც ვხედავთ, ათმარცვლოვანი ზომა ყოფილა, რასაც ძველად იაზბიკოს უწოდებდნენ:

ძველი: — „თუცა ღრუბელსა ცვარი ენამა...
 ი. ჭავჭავაძის: „მკრთალი ნათელი სავსე მთვარისა...“

$$\begin{array}{c} \text{---} \cup \text{---} \text{---} | \text{---} \cup \text{---} \text{---} \\ 5 \quad + \quad 5 = 10. \end{array}$$

შემდეგი ზომა, ე. ი. 14 მარცვლოვანიც, ეს შესანიშნავი ელეგური წყობილება, ბესიკისებურია.

ბესიკი: „ტანო ტატანო, გულ-წამტანო, უცხოდ მარებო...“

ი. ჭავჭავაძე: „სამშობლო მთებო, თქვენი შვილი განებებთ თავსა...“

$$\begin{array}{c} \text{---} \cup \text{---} \text{---} | \text{---} \cup \text{---} \text{---} | \text{---} \cup \text{---} \text{---} \\ 5 \quad + \quad 4 \quad + \quad 5 = 14. \end{array}$$

არც შვიდმარცვლოვანი ზომა არის ახალი. აქ მხოლოდ შეწყობილი ძველი, ანუ 14 მარცვლოვანი ლექსია გადატეხილი შუაზე, იმავე მელოდის დაცვით:

შეწყობილი ძველი:

„რა მიუცე სასჯელი, ლხინი ათამამეო...“

ი. ჭავჭავაძე:

„ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია...“

$$\begin{array}{c} \text{---} \cup \text{---} \text{---} | \text{---} \cup \text{---} \text{---} | \text{---} \cup \text{---} \text{---} | \text{---} \cup \text{---} \text{---} \\ 4 \quad + \quad 3 \quad + \quad 4 \quad + \quad 3 = 14. \end{array}$$

ძველი შაირის ზომით არის დაწერილი ი. ჭავჭავაძის 8 მარცვლოვანი ლექსები, მაგალითად:

„მისთვის არ ვმღერ, რომ ვიმღერო,

ვით ფრინველმა გარეგანმა“ —

„მე რუსთველი ხელობითა. ვეკმ საქმესა ამაღარი...“

$$\frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} = 16.$$

5 მარცვლოვანი ლექსიც იგივე ძველი ათმარცვლოვანია, ანუ იამბიკო, მხოლოდ რეფორმის მოხდენით: სტრიქონი შუაზეა გადატეხილი და მიმატებული აქვს მესამე მუხლი. ანდა შეცვლილია მუხლთა შორისი ინტერვალები:

„კაცო გიყვარდეს,
ცათ შთამომძახეს.
როს მათ დაშბადეს.“

ძველი: თუცა ღრუბელი
ცვარსა ენაჲა...“

ასევე ძველია მისი 16 მარცვლოვანი ზომა. რომლითაც დაწერილია „იანიჩარი“ „სტუდენტების სიმღერა“ და „ბაზალეთის ტბა“. ეს ე. წ. ძველი შაირია. ხოლო ერთადერთი ლექსი, „ალარც ნატვრა და ალარც იმედია“, დაწერილია 11 მარცვლოვანი ზომით, გურამიშვილისებურია.

ასე რომ, ილია ჭავჭავაძეს, ლექსის ზომაში ახალი არაფერა შემოუტანია. მაგრამ ახალი ის გუნებგანწყობილება იყო, რომლითაც ილია ჭავჭავაძემ ეს ძველი ზომა კვლავ სასიცოცხლოდ გამოიწვია, ახალი იყო ის გადახალისება. რომელიც მან ლექსიკურ მასალას მოუხდინა, ახალი იყო თემები, ბგერათა შერჩევა და სხვ.

ასე რომ, ილია ჭავჭავაძე ძველ ფორმებში ახალ სულსა ჰბერავდა, და თუ ფორმების რესტავრაციას არ მიაქცია ყურადღება. მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი შინაარსს უფრო მეტ ყურადღებას აქცევდა, ვიდრე ფორმას. და ეს ილია ჭავჭავაძის პოეტური სისუსტის ბრალი კი არ არის, არამედ ასეთი იყო ეპოქის მოთხოვნილება, და ჩვენში კი არა მხოლოდ, ევროპაშიც.

ღიახ, ფორმას დიდ ყურადღებას არ აქცევდა ის, მაგრამ იმის თქმა, რომ ილია ჭავჭავაძის ლექსი არ იყოს მუსიკალური, ზემოთ მოყვანილ ციფრების მიხედვით, შეუძლებელია. ობიექტური ნიშნით, მერხეობა ილია ჭავჭავაძის მუსიკალურ ფრაზას არ აკლია, და სუბიექტურად ვის რა მოსწონს, ეს სულ სხვა საკითხია.

ილია ჭავჭავაძის პოეზიას ყველაფერი რომ წავართვათ, მონუმენტალობას ვერ წავართმევთ, და ესა კმარა, ვისაც ესმის, თუ რას ნიშნავს დიდი ხელოვნება.

აკაკი წერეთელი (1840 — 1915)

„თერგდალეულთა“ სახელოვან მწყობრს ეკუთვნის აკაკი წერეთელიც. იგი ჯერ ისევ პეტერბურგში იყო, როდესაც დაიწყო სამწერლო მოღვაწეობა, და იქიდანვე ჩაერია იმ დიდ ბრძოლაში, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე აწარმოებდა „ცისკრის“ თანამშრომლებთან. აკაკი წერეთელმაც გაიზიარა ის თეზისები, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ გამოაცრა პოეზიის აღსაყდრის კარზე და გადაიქცა იმ მეორე კარიატიდად, რომელსაც დაეყრდნო ჩვენი ლიტერატურა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში.

აკაკი წერეთელიც ჩვეულებრივი მწარე ენით დაუხვდა ძველებს და ახლების დასაცავად მტკიცედ აღიმართა:

„ახალგაზრდებმა პირველად შემოიტანეს ამ ბნელოში სინათლე და, მართალია, მათი ლამპარი საქორწინო ლამპარი არ იყო, მაგრამ მაინც ანათებდა ამ ბნელს იმდენად, რომ ერთმანეთის დანახვა შეიძლეს ჩვენმა მამებმა, — შეიძლეს და რა მოხდა? ის რომ. როდესაც თავისი. დარტიტანილ-დასისხლიანებული ცხვირ-პირი დაინახეს, იუცხოვეს, და ნაცულად იმისა, რომ გაბან-გაწმენდას შესდგომოდნენ, გულს, ამოყრა იმ ნათლის მჭირველ ახალგაზრდობაზე მოინდომეს!.. ეს ასეა ყოველთვის!.. მახინჯს სარკე ეზარება!.. ჩვენებური ანდაზა ამბობს: „ქურდს რა უნდაო და ბნელი ღამეო“... ამ ტონითა და სტილით შეხვდა აკაკი მოწინააღმდეგეთა ბანაკს და იქცა ძველთა მიერ ნიშანში ამოღებულ პირად. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ დიდ ბრძოლაში აკაკი, რასაკვირველია, ბევრით ჩამოუვარდებოდა ილია ჭავჭავაძეს. შემოტევისა და შეტევის მთელი სიმძიმე, შეიძლება ითქვას, ილია ჭავჭავაძის მხრებზე დაეყრდნო, და აკაკი წერეთელი მხოლოდ დამხმარე როლსა თამაშობდა. არც შეეძლო აკაკი წერეთელს მებაიარაღტრობა და ხელმძღვანელობა, რადგან იგი სულ სხვა ტემპერამენტისა და ნებისყოფის კაცი იყო. ამიტომ არის, რომ აკაკი წერეთელი ქართველი ხალხის

შეგნებაში დარჩა მხოლოდ პოეტად, რომელიც მისივე თქმით, „არც მიწისა იყო და არც ცისა“. იმ დროს, როდესაც ილია ჭავჭავაძეს თავისი მოწოდება სხვაგვარად ჰქონდა წარმოდგენილი: „მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის, მიწიერი ზეციერსა, ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარუძღვე წინა ერსა-ო“, და წინ უძღოდა ერს არა მხოლოდ პოეზიით, არამედ პრაქტიკითაც. აკაკი წერეთელი დარჩა მხოლოდ პოეტად, და ჩვენს ცხოვრებასაც უწინამძღვრა იმდენად, რამდენადაც მის პოეზიაში იყო მოცემული ის ვნება, ურომლისოდაც, ჰეგელის თქმისა არ იყოს, ვერ გაკეთდება ვერც ერთი დიდი საქმე.

აკაკი წერეთელი წინამძღოლი და ხელმძღვანელი არ იყო, მაგრამ დიდი შთამაგონებელი ძალა კი ჰქონდა. მისთვის პოეზია ის გზა იყო, რომელსაც მიჰყავდა აღთქმის ქვეყნისაკენ; პოეზია იყო ის ძალა, რომელიც სასწაულებს ახდენს, რომელსაც შეუძლია მოწოდება და ამხედრება. სხვა გზა მისთვის არ არსებობდა, და რომ დაენახა კიდევ, იმ გზას არ გაჰყვებოდა, რადგან მეტად თავისებური პიროვნება იყო. მასში მეტად დიდი ნიჭი მღელვარებდა და ძალიან დიდი შინაგანი თავისუფლება მქლავდებოდა. ამიტომ მოხდა, რომ მუდამ დაუმორჩილებელი იყო და ყოველივე, რასაც გადააქცევდა პოეზიის საგნად, ახლად იშვებოდა. იგი გრძნობდა ამას და იმიტომ იღვა მონბლანივით, სულ მუდამ მარტო და თავისნება.

აკაკი წერეთლის სალიტერატურო მოღვაწეობა მრავალმხრივია: ლირიკა, დრამა, რომანი, პუბლიცისტიკა, სალიტერატურო კრიტიკა და სხვ. ყველა ამ სფეროში ტრიალებდა ჩვენი პოეტი და აქ იმანაც გაიზიარა ის ბედი, რომელიც ქართველ მოღვაწეს ახასიათებდა. მართალია, აკაკი წერეთელი ბუნებითაც ასეთი იყო: მოუსვენარი, მჩქროლავე, მაგრამ ჩვენმა სინამდვილემ არაჩვეულებრივად დაანაწილა შემოქმედთა სული, რომ შეეხვია ჩვენი ერის მრავალი ჭრილობა.

დიდი დაკვირვება არ არის საჭირო იმის შესამჩნევად, რომ საქართველოს წარსულში ასეთი პირები ბევრი ჰყოლია. ერთს ადამიანში ხშირად მოუყრია თავი შემოქმედებისა თუ პრაქტიკის სხვადასხვაობას, და იმიტომ კი არა, რომ მათი ნიჭი ერთ რკალში ვერ ეტეოდა, არამედ იმიტომ, რომ ამას ჩვენი ეროვნული ცხოვრება მოითხოვდა. აუარებელი საქმე იყო გასაკეთებელი, ხალხი კი ცო-

ტა გვყავდა. ეს იწვევდა იმ მოვლენას, რომ ერთი და იგივე პირი, რამდენიმე სარბიელზე იდგა და ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტ-გან გასწვდენოდა ხელი, ყველგან მიეშველებინა თავისი ძალა და უნარი. ბევრი იყო დაცალიერებული ადგილი, რასაც ამოვსება უნდოდა და ერთი ამ „განწირულთაგანი“ აკაკი წერეთელი იყო. მაგრამ როგორც აღვნიშნეთ, აკაკი წერეთელი მხოლოდ ამ მდგომარეობის მიერ არ არის წარმონაშობი. იგი ბუნებითაც იყო ასეთა. მას, თავისი ფართო ტემპერამენტის გამო, არ შეეძლო ერთ სპეციალობაში ჩაკეტვა, რომ მხოლოდ ერთი მხარესთვის მიეცა განვითარების ღია გზა. იგი ბუნებით იყო მრავალკუთხედი. იქნებ მას შთამომავლობით ჰქონდა გადმონაცემი ეს ხასიათი. და ასეთი ადამიანები უფრო საყვარლები არიან. საფრანგეთის ცნობილი მწერალი ალექსანდრე დიუმა იტყობდა: სპეციალისტი იგივე კრეტინიაო. ეს თქმა გადაჭარბებულია, მაგრამ სინამდვილის შთანასხი ამ თქმაში კი აუცილებლად არის. სიცოცხლეს აზრი იმაში კი არა აქვს, რომ იყო ერთ კუნჭულში გამომწყვდეული, იტკირებოდეს სულ ერთ ადგილას და თუ როდისმე გაჰხედავ ქვეყანას, დაინახოს მხოლოდ ის საცოდავი ხე, ან მეზობლის სახლის სახურავი, რომელიც უენი ოთახის ფანჯრიდან ჩანს. არა. სიცოცხლე მრავალფეროვანი უნდა იყოს. ქვეყანას განიერი მკერდით უნდა შესუნთქვა, და ამ მრავალფეროვანობის და სიახლის წყარო ბუნებაში უნდა ვეძიოთ, ანდა ბავშვში, რომელიც ბუნების სარკეა, შეტრყვნილი და ენა ადგმული. ამ თვალსაზრისით, აკაკი წერეთელი თავისუფალი და მდიდარი პიროვნებაა. იგი არ ჩაიკეტა ერთ რომელიმე სფეროში. მისი მადიებელი თვალი შორს მირბოდა, დაუდგარი სული ბევრს ეძებდა, და ასე გახდა საქართველოს „უგვირგვინო მეფედ“. ეს გადაჭარბება არ არის. საქართველომ იგი სიცოცხლეშივე შემოსა მეფური დიდებით ისევე, როგორც საფრანგეთმა ვიქტორ ჰიუგო, და ამ თავყანისცემაში არის რაღაც ირრაციონალური, რომელსაც ვერ ახსნი იმის საშუალებით, რა დოკუმენტებიც ხელთ გიჭირავთ. აკაკი წერეთლის ნაწარმოებში, რასაკვირველია, არ არის ის, რისთვისაც შესაძლებელი ყოფილიყო კეისრისებური სიცოცხლეშივე გაღმერთება. არც გარემოებით აიხსნება, რადგან იმავე პირობებში და იმავე დროს ცხოვრობდნენ ილია ჭავჭავაძე, ალექსანდრე ყაზბეგი, ვაჟა ფშაველა. ეს უფრო იმ საჯარო ცხოვრებით აიხსნება, რომელსაც ჩვენი პოეტი ეწეოდა. მაგრამ რა საჭიროა აქ ახსნა? მხოლოდ ფაქტის აღნიშვნა არის ამ შემთხვევაში საკმარისი და იმის გარკვევა, თუ ამ სიყვარულში უმთავრესად

შაინც რა უყვარდა ქართველ ერს და რისთვის იხდიდა ქუდს მოწიწებით ამ ახოვანი და ნათელი პოეტის წინაშე?

მაგრამ ვიდრე მისი შემოქმედების განხილვას შევეუდგებოდეთ, უნდა აღინიშნოს ერთი მთავარი მომენტი, რასაც აკაკი წერეთლისთვისაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და ქართული ლიტერატურის პრესტიჟისთვისაც. ეს იყო მწერლის ცხოვრებასთან დამოუკიდებლობა, რასაც ჩვენი პოეტი უდიდეს მნიშვნელობას აძლევდა და რასაც საერთოდ ლიტერატურისგანაც მოითხოვდა. მას უნდოდა, რომ ლიტერატურა გადაქცეულიყო სასიცოცხლო საქმედ, რომელსაც „თავისუფალ დროს“ კი არ მოანდომებდნენ, არამედ დროს, და რომ ამ საქმეს მდგომარეობაც შეექმნა და უზრუნველყო ის ხალხიც, რომელიც საამისოდ იყო მოწოდებული. ეს კი ნიშნავდა ლიტერატურის ამაღლებას სახელმწიფო საქმემდე, „დიდი“ მოხელეების გვერდით მწერლების დაყენებას, როგორც საზოგადოებრივი საქმის ხელმძღვანელების და ამჟღავნებლებისა. შეიძლება დღეს ბევრისთვის გაუგებარი იყოს ამ საგნებისთვის ბრძოლის მნიშვნელობა, მაგრამ იმ დროს, როდესაც „კოლექსკი რეგისტრატორობა“ უფრო საპატიო იყო ვიდრე პოეტობა, და ამ უკანასკნელს „მჯღაბნელობას“ უწოდებდნენ, დიახ, იმ დროს ლიტერატურის დამოუკიდებლობისათვის ამხედრებას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. აკაკი წერეთელი სიტყვით კი არ გამოვიდა ბრძოლის ველზე, არამედ თავისი პოეტობით და ისე იმოღვაწა ნახევარი საუკუნის განმავლობაში, რომ სამსახურში არ შესულა, თუმც ხშირად ძალიან უჭირდა კიდევ ჯიბის „ლაზათი“. მისი სახელმწიფო და საზოგადოებრივი სამსახური იყო შემოქმედება, და მისი ერთადერთი წოდება — პოეტი. პუშკინივით, აკაკი წერეთელმაც პირველმა შეხედა ლიტერატურას პრაქტიკული თვალსაზრისით, რომ მწერალი ნაწარმოებს გაეხადა ეკონომიურად უზრუნველი და მთელი თავისი სიცოცხლე დამოუკიდებელი შემოქმედებისთვის მოენდომებინა. ამაზე იყო პუშკინი რომ ამბობდა:

«Не продается вдохновение,

Но можно рукопись продать».

ამას ამტკიცებდა აკაკი წერეთელიც.

• • •

აკაკი წერეთლის ნაწარმოებთა გაცნობის შემდეგ, პირველი შთაბეჭდილება, რომელიც გრჩებათ, არის მისი ორიგინალობა. იგი არავისა ბაძავდა და ვერც მიბაძავდა საქართველოში, რადგან ისეთი

ჟანრის პოეტი, როგორც აკაკი წერეთელია, ჩვენ - არ გვეყოლია. უცხოეთის პოეტებიდანაც, ალბათ, ზოგიერთების გავლენა ჰქონდა, განსაკუთრებით რუსი მწერლების — პუშკინის, ლერმონტოვის, მაგრამ იმდენად მკრთალია ეს უცხო სული, რომ გარკვეული რამის თქმა შეუძლებელია. თუ ზოგ რამეში ოდნავ მოგვაგონებს ვისმეს, უამისობა არც შეიძლება, რადგან ვისთანმე შეუდარებელი შემოქმედი არ არსებობს. მაგრამ იმ გაგებით, როგორც ორიგინალობა გვესმის ე. ი. საკუთარი სტიქიის გამოჩენით, აკაკი წერეთელი სრულიად დამოუკიდებელ და ეროვნულ პოეტად უნდა ჩაითვალოს, ერთი შენიშვნით: იგი ბაძავდა ქართველ ხალხს, მის პოეზიას და, განსაკუთრებით, იმ მოხეტიალე მესტიკირეებს, რომელნიც ევლებოდნენ მთელ ჩვენს ქვეყანას და პოეზიის თილისმით აკავშირებდნენ მის დაფანტულ ნაწილებს. იგი მთელი თავისი პოეტური მიმღეობით შეისუნთქავდა იმ თვისებებს, რომელსაც ჩვენი ხალხი იჩენდა, თავისში გადაჰქონდა ის სევდა, რომელიც ჭანყივით აბნელებდა ჩვენს არსებობას, ენთებოდა იმ მომავლისადმი წარუბოცველი რწმენით, რომელიც ძალუმად იყო ფესვგადგმული ჩვენს ხალხში, საუკუნეთა მიერ ნაზარდი და მტკიცე-ყველა ამ თვისებებს იგი რაღაც ახალი ჰარმონიით სხვაგვარად აღულებდა და, სინამდვილესა და ოცნებას შორის დარჩენილი, მაინც იძლეოდა იმ სითბოსა და სინათლეს, რომელიც მთელს მის შემოქმედებას ემჩნევა. იგი სულს ავაჟყავდა, ფიქრს ამძლავრებდა, გულს ახარებდა, და თუ ნამდვილი პოეზია სიხარული და ნუგეშია, აკაკი წერეთლის პოეზიაც ყოფილა ნამდვილი, სიმტკიცის მომცემი, ამაღლებელი და სასიცოცხლო.

ჩვენს მწერლობაში აკაკი წერეთელი სულ სხვანაირად არის ამადლებული. შეიძლება მისი ლექსების უმრავლესობა უკვე დროგადასულიც იყოს, შეიძლება ბევრი რამ ნაკლიც მოეძებნოს, მაგრამ აკაკი წერეთელი მაინც დარჩება უპოეტეს პოეტად, თუ შეიძლება ასე ითქვას. მის შემოქმედებაში არის დიდი სისადავე, ძალდაუტანებლობა, რაც ახასიათებს ნამდვილ პოეზიას და საერთოდ ხელოვნებას. იგი ყოველთვის მარტივ სიტყვას ეძებს. გაურბის შელამაზებულ და გაპრიალებულ ფრაზას. სამაგიეროდ იცის ყოველი სიტყვის ადგილი. იგი სიტყვას კი არ იმძღვარებს წინ, არამედ ემოციებს, და განცდილი თითქოს თავისით იღებს ლექსურ ფორმას. მას სიტყვისა არ ეშინია, რადგან იცის, რომ სიტყვა თავისთავად მხოლოდ მასალაა და ესთეტიკურ ღირებულებას აძლევს მხოლოდ თქმის ნიჭი, ანუ ის ემოციები, რომელნიც სიტყვაში მოექცევიან. ის შეგნებულად გაურ-

ბოდა „დარბაისლურ“ ენას, როგორც ამბობდნენ ძველები¹, და იმ ენას მიმართა, რომლითაც ლაპარაკობს შემკრებლობითი გენიოსი — ხალხი. ამიტომ იყო, რომ ხალხის შემოქმედებას დიდი ყურადღებით ეკიდებოდა და ქედსაც იხრიდა ამ უპიროვნო და მძლავრი სულის წინაშე. მარმარილო და უბრალო ქვა უნდა ფასობდეს არა როგორც მასალა, არამედ როგორც შემოქმედის ბეჭედდასპული. აკაკი წერეთელიც მით არის დიდი პოეტი, რომ „სიტყვით“ არავინ გაუოცებია, მაგრამ გააოცა იმ დიდი მგზნებარებით, რომელიც უბრალო სიტყვას ცეცხლს აფრქვევინებდა. ასეთივეა ხალხური შემოქმედება. აკაკი წერეთლის გრძნობაც სადაა და ღრმა: იგი ბუნებრივად მომდინარეობს. პოეტი ძალას არ ატანს თავის თავს. ამიტომ არის, რომ მისი სევდაც და სიხარულიც, სიღრმის მიუხედავად, გამკვირვალა და ნათელი, ნაძალადევობას აცილებული. როგორც ფეხმიუვალი წყარო, — აუმღვრეველია მისი განცდა. შემთხვევითი ხომ არ იყო, რომ აკაკი წერეთელი, მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში, ხალხური შემოქმედების შეგროვებას ეწეოდა და მრავალ მასალასაც მოუყარა თავი. შემთხვევითი არც ის იყო, რომ თავის ჟურნალ „აკაკის კრებულში“, ყველა ნომერში მოცემულია ორი ავტორის ნაწარმოები: თავისი და ქართველი ხალხისა. ალბათ, ხალხი მიაჩნდა თავისი შემოქმედების სათავედ და თავისი თავი კი — ამ განძეულის შემნახველად და განმგრძელებლად.

* * *

„საზოგადოდ მე ხელოვნებას ყურადღებას არ ვაქცევდი და ისე მიმაჩნდა მწერლობა, როგორც ერთი უბრალო იარაღთაგანი, დღიურ აკვარგიანობის საბრძოლველ-სამსახურად; თუ რამე ხელოვნური გამომსვლია ხელიდან, ეს ძალა-უნებურად და შემთხვევით მომხდარა, თვარა ის ჩემს დღეში არა მქონია ფიქრად, რომ მომავლისთვის ვწერო“. ეს სიტყვები აკაკი წერეთელს ეკუთვნის. კიტა აბაშიძეს ეს ნათქვამი ერთგვარ კეკლუცობად მიაჩნია, მაგრამ გვეგონია, აქ საკეკლუცო არაფერია. აქ უფრო საყვედური ისმის თავის თავისადმი, რომ ისე იოლად და უბრალოდ ექცეოდა პოეზიას და მხოლოდ შემთხვევამ გადაარჩინა სრული დაღუპვისაგან. ეს ერთგვარი მობრუნე-

¹ ...„მამაშვილობას, ამისთანა ლექსებს მდაბიო ენით ნუ სწერო“, ასე მიუწერია აკაკისათვის ანჩისხატის დეკანოზს ეფრემს. ამასვე სთხოვდა თურმე ბრაკლი ლორთქიფანიძეც 1860 წელს. აკაკი დასძინა: „მეც გადავწვიტე, რომ თავი დაუდვა მწერლობას და სახალხო ენით, და არა დარბაისლურად, ვწერო-ო“.

ბაც არის იმ გზიდან, რომელზეც პოეტი იყო შემდგარი, საიდანაც პოეზია მხოლოდ „დღიურ ავკარგიანობის“ „უბრალო იარაღად“ მოსჩანდა. ეს გზა სამოციანი წლების რუსული ლიტერატურის გზა იყო, ან უკეთ, გაბატონებული მიმდინარეობა, რომელსაც აკაკი წერეთელმა თავი ვერ დააღწია. ამ გზის თავში ბაზაროვები იდგნენ, რომელნიც მკვახედ იძახდნენ: „კარგი ქომიკოსი 20-ჯერ უფრო სასარგებლოა, ვიდრე რომელიმე პოეტი“... „რაფაელი ცალ ფულად. არა ღირს“ და სხვ. აქ იყო პისარევიც, რომელიც ასეთსავე აფორიზმებს ისროდა: „ესთეტიკა — ჩემი კომშარია“... „რეალიზმმა ესთეტიკა უნდა რადიკალურად გაანადგუროსო“. „ესთეტიკა არის გონებრივი გაჩერების საუკეთესო და მტკიცე საფუძველი, და აზრიანი პროგრესის ყველაზე საიმედო მტერიო“ და სხვ. აქვე იყო დობროლიუბოვი, აქვე იყო ჩერნიშევსკი, თავისი უტილიტარული კოდექსით, და ყველანი რაღაც წარმართული სასოებით ეთაყვანებოდნენ ბუნებისმეტყველებას, პოზიტიურ ფილოსოფიას, მატერიალიზმს. ისინი სასტიკად აღუდგნენ „მამათა“ მიმართულებას, რომელიც, პისარევის თქმით, შეზავებული იყო მარტინიზმით, მასონობით, ვოლტერიანელობით, რომანტიზმით და სხვ., რაც მხოლოდ ფუფუნებას წარმოადგენდა. ყველა ამას აგვირგვინებდა მათი „წმიდა ხელოვნება“. ეს დაუშვებელია, რადგან პისარევის თქმით, რუსეთს ჰქონდა „გონებრივი კაპიტალის რაღაც ორი უზალთუნი და ამ საბრალო ფულს უმსგავსოდ ხარჯავდა“, „ჩვენთვის აუცილებელია სასტიკი მომჭირნეობა, ვიდრე სხვისთვის, უფრო განათლებული ხალხისთვის, რადგან მათთან შედარებით ჩვენ მათხოვრები ვართ-ო“. და ამ მომჭირნეობის სახელით ისინი უარყოფდნენ ყოველივე „წმიდას“, რაც გამოყენების გარეშე იღვა და მოითხოვდნენ მხოლოდ და მხოლოდ ხალხისათვის სასარგებლოს. საამისოდ მოუწოდებდნენ ლიტერატურასაც. რაღაც პარნასიზმი კი არა, ან რაფაელის მადონები, არამედ პური, ხორცი, ტანისამოსი, ფეხსაცმელი, სამუშაო იარაღები და შრომის დანარჩენი ნივთიერი ნაყოფი. ეს იყო ახალი ამოცანა, რომელსაც უნდა გაერღვია ძველი „ესთეტიზმისა“ და საზოგადოებრივი ცხოვრების მოჭადლოებული წრე, და ამ ამოცანის შესრულება უმთავრესად ლიტერატურას ევალებოდა. „ბუნება ტაძარი არ არის, იგი სახელოსნოა და იქ ადამიანი მხოლოდ ხელოსანიაო“, ეს ბაზაროვის თეზისი გამოაცხადეს ნამდვილ და თანმიმყოლ რეალიზმის ფორმულად, რამაც სულ მალე მრავალი ნეოფიტე შეიძინა და უტილიტარული მიმართულება ლიტერატურაში არაჩვეულებრივად განმტკიცდა. წავიდა ის დრო. როდესაც შელინგის, ფიხტესა და ჰეგელის ფილოსოფიის სწავლა-

ში დამეებს ათენებდნენ რუსეთის იდეალისტები. დღეს პრაქტიკული იდეალების, მუშაობისა და ხალხისთვის სასარგებლო სამსახურის ეპოქა იწყება, და ლიტერატურის მთელი ძალაც ამას უნდა მოხმარდესო. ამ დროს იყო აკაკი წერეთელი პეტერბურგის უნივერსიტეტში. და, რასაკვირველია, ამ დროის „ქროლვას“ იგი ვერ გადაურჩებოდა. ეს ასეც მოხდა და, საქართველოშიც, აკაკი წერეთელი იმ იდეოლოგიით იწყებს თავის შემოქმედებათ კარიერას. როცა იგი წერს, რომ მწერლობა დღიური ავკარგიანობის უბრალო იარაღად მიმაჩნდაო, მართალსა სწერს. ამას მოითხოვდა ეპოქა და აკაკი წერეთელმაც, როგორც „გარემოების საყვირმა“, სთქვა ის, რაც ამ გარემოებამ უბრძანა თუ უკარნახა.

მაგრამ შეცდომა იქნება იმის თქმა, რომ აკაკი წერეთელი მტკიცედ იდგა ამ პოზიციაზე და რუსი ნილილისტების შეხედულება ხელოვნებაზე ორგანიულად ჰქონდა შეთვისებული. მართალია, იგი იზიარებდა ამ უკანასკნელთა დებულებას, მაგრამ ვერც „ცასა“ სტოვებდა და რაღაც შემარიგებელი როლი იკისრა. „არც მიწისა ვარ არც ცისა-ო“. ამ ლექსში პუშკინის შორეული გავლენაც ჩანს, და სახელდობრ იქ, სადაც ამბობს: „ხან უგნური ვარ, ხან ბრძენი, ხან არც ისა ვარ, არც ესა-ო“, ე. ი. ბრძენია მაშინ, როდესაც შთაგონება ესტუმრება, უგუნური კი — როდესაც რჩება ამ შთაგონების გარეშე. პუშკინიც ხომ ასევე ამბობდა:

«Пока не требует поэта
К священной жертве Аполлон,
В забавах суетного света
Он малодушно погружен;
Молчит его святая лира,
Душа вкушает холодный сон,
И межъ детей ничтожных мира
Быть может всех ничтожней он».

მაგრამ ეს შორეული გავლენა აქ თავდება. შემდეგ კი, იქ, სადაც პუშკინი ამრეზით ზურგს აქცევს „სასარგებლო“ პოეზიას და მრისხანეთ გადასძახის ყველას, ვინც პოეტისაგან სასარგებლო სამსახურს ითხოვს, განა თქვენში ქურუმები ცოცხს იღებენ, რომ ქუჩები დაგიგაონო და საწინააღმდეგო დებულებას იძლევა:

«Не для житейского волненья,
Не для корысти, не для битв,
Мы рождены для вдохновенья,
Для звуков сладких и молитв».

აქ აკაკი წერეთელი ეპოქის მოთხოვნილებას აძლევს უპირატესობას და იძახის:

„მისთვის მომცა ღმერთმა ენა,
სიპართლისთვის გავიწირო,
ჩაგრულ მოძმეს მოვეხმარო,
თუნდა ქვითაც დავიკირო;
მოძმის ვიყო შემწე ჭირში,
ვიხარო და გავახარო:
რაც კი ვნახო მასში ცუდი,
გამოვსთქვა და არ დავფარო“.

ეს არის პოეტის მოქალაქეობრივი ვალი და ამ ვალს მოანდომა თითქმის მთელი თავისი შემოქმედება. ეს გასაგებიც არის. ჩვენ ზემოთ ვთქვით კიდეც, რომ არის ხოლმე პერიოდები, როდესაც ხელოვნება ტრიბუნად უნდა იქცეს, ერთი ასეთი პერიოდთაგანი სამოციანი წლები იყო, მაგრამ უნდა ისიც აღინიშნოს, რომ სამოციანი წლების ზოგიერთ მოღვაწეს რუსეთში მეტად ცალმხრივად ესმოდა ხელოვნება, ხალხის სამსახური, მის წინაშე მოვალეობის გადახდა და სხვა წმიდა მოტივები, მაგრამ განა ეს უარჰყოფს წმიდა ხელოვნებას? ანდა რომ პათეთურად ქადაგებდნენ, ხელოვნება სასარგებლო უნდა იყოსო, განა „სარგებლიანობა“ მხოლოდ ჭამა არის? გონებრივი არეს გაფართოება, გრძნობის ამაღლება, ესთეტიკური აღზრდა და სხვა განა არ იყო სასარგებლო? მათი შეცდომაც სწორედ აქ იფარებოდა. მათ „სარგებლიანობა“ მხოლოდ ნივთიერად ჰქონდათ წარმოდგენილი, და ეს აიხსნება სწორედ იმ ესთეტიკური კულტურის უქონლობით, რომლას წინააღმდეგაც შეტევით მიდიოდნენ. შემთხვევითი ხომ არ იყო ის გარემოება, რომ ეს „ნილილისტები“ ე. წ. „რაზნოჩინცები“ იყვნენ, რომელთაც წარსულში დიდი კულტურა არ ჰქონიათ და მხოლოდ საკუთარი უნარით გაიკვლიეს გზა. მათი პირველი თვალის ახელაც და დავაჟკაცებაც ყოველგვარი ესთეტიკური კულტურის გარეშე მოხდა. ხოლო ბავშვობიდან გამოჰყვათ ის ოცნება, რაც მათ სოფელმა გამოაყოლა, ანდა თავისმა „დაბალმა“ წრემ: პური, ადამიანური ცხოვრება. ამიტომ, სრულიად არ არის გასაკვირი, რომ მათ ცალმხრივობა გამოიჩინეს. მაგრამ ჩვენები? ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და სხვანი, ისინიც ხომ „ლიაკვის“ შვილები არ იყვნენ. ზურგთ უკან მათ ხომ დიდი ესთეტიკური კულტურა ჰქონდათ, როგორც იმ წოდების შვილებს, რომელსაც „ბედმა“ არგუნა სილამაზის წყარო და მოხმარება? ნუთუ „დედის ნანასთან“ შთაგონებული გრძნობა ძირიანად ამოიფხვრებოდა მოღურა იდე-

ოლოგიის გავლენით? რასაკვირველია, არა. ტრადიციებს უფრო დიდი მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე ეს გვეჩვენება, და ჩვენმა მესამოცე წლების რადიკალმა პოეტებმაც ვერ შეძლეს რუსი ნილილისტების იდეოლოგიის გაზიარება თავის ლოლიკურ დასკვნამდე. ილია ჭავჭავაძე უფრო მაგარ პოზიციაზე დადგა. მან განაცხადა, რომ „არა მართო ტყბილ ხმათათვის გამომგზავნა ქვეყნად ცამა-ო“. ე. ი. „ტყბილი ხმები“, ანუ ე. წ. „წმიდა ხელოვნება“ მას არ უარუყვია, მხოლოდ ეს არ ი. მარა და თავს იღვა კიდევ რაღაც. „ტყბილ ხმათა“ გარდა. აკაკი წერეთელი კი უფრო შორს გაჰყვა ყოველდღიურობას და მივიდა ხელოვნების „უბრალო იარაღად“ დაყვანამდე, თუმც ეს გაყოლა დოქტრინული ხასიათისა უფრო იყო, ვიდრე ორგანიული შეთვისებისა.

აკაკი წერეთლის პოეტური მსოფლმხედველობა იმავე მთავარ საკითხებს დასტრიალებს, რასაც შესწირა თავისი შემოქმედება ილია ჭავჭავაძემ. სალიტერატურო ასპარეზზე ერთსა და იმავე ღროს გამოსულნი, ერთი და იმავე ეპოქის სუნთქვით დავაყვაცებულნი, ბუნებრივია, რომ ერთ ორბიტაში მოექცნენ და თითქმის ერთნაირად მომართეს თავისი გზნება თუ აზროვნება. ისინი ერთ წრეს ეკუთვნოდნენ, და ეს წრე იმდენად ამალღებული იყო, ენთუზიაზმით საფესე და საზოგადო იდეალებით ვატაცებულნი, რომ შეიძლება ითქვას, ისეთი ერთსულოვნება ჩვენი ლიტერატურის ისტორიას სხვა არ ახსოვს. თვით აკაკი წერეთელი, მოხუცებულობის ეამს, სევდიანად წერდა: „ადრინდელი ახალთაობა, ანუ ეგრეთ წოდებული სტუდენტები, საზოგადო საქმეს, გინდა მცირედიც ყოფილიყო, ისე უყურებდნენ, როგორც „წმიდათა წმიდას“ და ხელსახოცადა და პირბადედ კი არა ჰქონიათ გახდილი ღღევანდლებსავით. მათი ერთმანეთ-შორისი თანხმობა და კავშირი სამაგალითო იყო. კერძოდ, პირადად რომ ერთმანეთის მტრებიც ყოფილიყვნენ, საზოგადო საქმეში მაინც საერთო იყო მათი ჭირიცა და ლხინიცა. ერთმანეთის დაუკითხავად, თუ რჩევა არ ექნებოდათ, მეტიჩრობით თავხედ საქმეს არ გამოუდგებოდნენ. სიტყვა „სტუდენტი“, „ნასტუდენტარი“, „მოღვაწე“ და „ჩვენი მომხრე“ საკმაო იყო, რომ წრეში შემოსულიყო, რასაკვირველია, თუ ღირსად დაიქერდა თავს. მაშინდელი ინტელიგენტები თითქოს ერთი სახლის წევრები არიანო, დაახ-

ლოვებულნი იყვნენ ერთმანეთთან¹. ეს დაახლოვება ხომ ერთგვარ იდეოლოგიურ ნიადაგზედაც იყო მომხდარი, რასაც შემოქმედებაში უნდა ეჩინა თავი. და ჩვენც ვხედავთ, რომ აკაკი წერეთლის პოეზიაში იგივე ამოცანები არიან შთამავონებელ წყაროდ ქცეულნი, რომელთ გარეშე არა სწამდათ არც პრაქტიკული მოღვაწეობა და არც შემოქმედება.

რასაკვირველია, როგორც ნამდვილ პოეტს, აკაკის პოეტური თემების ძებნა და არჩევანი არ ჰქირდებოდა, მაგრამ ეპოქის მიერ იგი ისე იყო შთავონებული, რომ მისი პოეზია ორ მთავარ მდინარებად იქცა: 1. პატრიოტიკა და 2. მშრომელი ხალხი. ამ ორ კალაპოტში მიღელავს ის დიდი პოეტური ენერგია, რომელიც, ჩვენდა სამწუხაროდ, საკმაოდ ვერ იქმნა ფორმამიღებულნი, ე. ი. რა პოტენციალ აკაკი წერეთელსა ჰქონდა, ის რომ უფრო მეტი დაფასებით დაეხარჯა, და რომ ამ დახარჯული ენერგიის კვლავ აღდგენისათვის ცდილიყო, ჩვენ მივიღებდით გრანდიოზულ პოეტურ მემკვიდრეობას, ბევრად უფრო თვალსაჩინოს, ვიდრე აკაკი წერეთლის პოეზია არის. ჩვენ არ უარყოფთ ამ უკანასკნელის სიდიდეს, მაგრამ იმის უარყოფასაც ამაოდ ნურავინ შეეცდება, რომ უფრო დიდ ფორმებშიც შეიძლებოდა აკაკი წერეთლის მიერ თავისი დიდი განცდების გადმოცემა. და თუ ეს არ მოხდა, ამაში ჯერ თვით აკაკი წერეთელში უნდა მოვსძებნოთ მიზეზები და შემდეგ იმ გარემოში, რომელმაც ბევრს დააკარგვინა დიდი ძალა მცირე ანაზღაურებით, ბევრი ააცილინა დიდი შემოქმედების გზიდან და პატარა ბილიკებზე გადმოიყვანა. ამას გარდა, საზოგადოდ, ადამიანი ყოველ წუთს ჰკარგავს სულიერი ძალის მარაგს და ხშირად ისე, რომ ამ დაკარგულის მაგიერ ახლის მიმატება მეტად სუსტად ხდება, მაგრამ ამას არ ვაქცევთ ყურადღებას. ხოლო თუ ჩვენს წინ დიდი პიროვნება აღმართული, საგანგებოდ თვალს ვადევნებთ მის ყოველ სიტყვას თუ საქმეს, რადგან მისი ენერგიის ხარჯვა საჭაროდ ხდება. ასეთივე თვალით ვუცქეროდით აკაკი წერეთელს და ყველა დაკვირვებული ადამიანისთვის ნათელი იყო, რომ იგი თავის ენერგიის დიდ ნაწილს ანდომებდა ცხოვრების „საჭირბოროტო“ საკითხებს, ამაში ცვდებოდა და იღლებოდა მისი სული. აკაკი წერეთელი დაუდევრად ეკიდებოდა თავის ნიჭს და მის მოღვაწეობაში არასოდეს არ ყოფილა ერთმანეთთან შეგუებული სულიერ ძალთა დახარჯვისა და დაგროვების პროცესები. პირველი ყოველთვის ჰკარბობდა მეორეს და ამის მიზეზია, რომ აკაკი წერეთლის ნა-

¹ „აკაკის კრებული“, 1899 წ., № 3, გვ. 10.

წარმოებთა დიდი ნაწილი უკვე საისტორიო მასალაა, ავტორის სიცოცხლეშივე ფასდაკარგული და დავიწყებული. მაგრამ იქ, სადაც აკაკი წერეთელი დიდი პოეტის ანთებით თვალს უსწორებდა ქვეყანას, იქ იგი მართლა რომ მწვერვალებს აღწევდა; იქ იგი საოცრად ააშკარავებდა ჩვენი სინამდვილის სიღრმეებს, ხატავდა ჩვენს ბუნებას და ხასიათს, რისთვისაც მას სახალხო პოეტი ეწოდა.

იგი თვით უსულო საგნებსაც სიცოცხლეს აძლევდა, აზრიანს, მიზანშეწონილს და მძლავრს. ვისაც ახსოვს მისი „ფიქრები ბუხრიან წინ“, მოაგონდება ის შთამაგონებელი სიტყვებიც, რომლითაც იგი მიმართავდა ანთებულ შეშას, რაც მისი სიცოცხლის სიმბოლოც იყო და საერთოდ ადამიანის დანიშნულებისაც.

„აენტე, აენტე უსულო საგანო! მარტო შენ არ იწვი! ყველას თავ-თავის ცეცხლი უკიდია, და მეც შენი დღე მადგას, სამშობლოს გამთვალისწინებელს!.. მისი „წარსული“, „აწმყო“ და „მომავალი“, ე. ი. სიტკბო, სიმწარე და ოცნება, ერთად არეული გულს ეჭიდებიან და მწვეავობით ამოკლებენ დღეგარძელობას“¹.

და მართლა რომ იწვოდა კიდეც ჩვენი პოეტი იმ ცეცხლით. რომელიც იმ დროს ვარვარებდა, მწვეავედ განიცდიდა იმ ტკივილებს, რომელიც იმ ეპოქამ მოიტანა. ეს ტკივილი, როგორც უკვე მოვიხსენიეთ, ორგვარი იყო: ეროვნული და პიროვნული, ხოლო ორივეს ერთი სათავე ჰქონდა: რეჟიმი, რომელიც უფლებას ჰყრიდა ერსა და პიროვნებას. აკაკი წერეთელმაც სწორედ ამ სათავის წინააღმდეგ მიმართა თავისი პოეზია, იმ დროისთვის მართლა რევოლუციონური და პოეტი — მოქალაქე გამუდმებულად რეკავდა იმ ზარებს, რომლებსაც ხალხი უნდა გამოეთხიზლებინა. იგი დიდი ღირსებით ატარებდა სასარგებლო პოეზიის მსახურის სახელს და იმ იმედით, რომ ხალხს გზას უნათებო, მუდამ გახარებული ამბობდა თვით უსაშინელეს ტკივილებსაც კი.

„მე ჩანგური მისთვის მინდა,
რომ სიმართლეს მსახურებდეს,
განამტკიცოს აზრი წმინდა
გულს სიწმინდით ახურებდეს...
რომ დაჩაგრულს იმ სიმღერით,
თვალთ ცრემლები ეშრობოდეს,
და მჩაგვრელს კი გულში ძგერიოთ
ისარივით ესობოდეს“...

ასეთი იყო ჩვენი პოეტის შემოქმედებითი credo, რომელიც გლადიატორის შეუღრეკელობით დაიცვა ბოლომდე. თავისი მოვა-

¹ „კრებულო“, 1897 წ., № 1, გვ. 45.

ლეობა ქვეყნის წინაშე ყოველთვის აღელვებდა და აფიქრებდა მას. ამიტომ იყო, რომ იგი ყოველთვის ეძიებდა შინაგან დამოუკიდებლობას, რაღაც მეფურ განდგომილობას, რომ რაიმე სხვა გარემოებას არ შეეშალა ხელი ამ მოვალეობის მოხდაში. იგი ხელოვნებისაგან მხოლოდ სიმართლეს მოითხოვდა, რომ მხატვრული აზრი ჩასწვდენოდა მოვლენათა არსებას და ერთ შეგნებად ექცია ყოველივე ის, რასაც ადგილი ჰქონდა ჩვენს წყვედიან მოცულ ცხოვრებაში.

* * *

აკაკი წერეთლის პოეზია შეიძლება განხილულ იქმნეს როგორც ერთგვარი ეროვნული ტეოდოცეა, რაღაც ჭირვეული სიყვარულით შექმნილი. მისი პოეზია შეიძლება ერთ დიდ პოემად წარმოვიდგინოთ, სადაც გამოყვანილია ორი მომქმედი პირი: თვით პოეტი და საქართველო, ყოველთვის გაპიროვნებული სატრფოს სახით:

„მავრამ იცით, ჩემი სატრფო ვინ არი?
ძველი ტურფა. დღეს მკვდარივით მძინარი,
ფეხ-შიშველი, თავზე ლეჩაქ-ახლილი“.

იგი თითქოს მისტიურად მუხლს იდრეკდა ამ სატრფოს წინაშე და მით გვაგრძნობინებდა მის ლამაზ მძლეობას.

მან შექმნა ნაზი და თანაც მრისხანე სიმღერა, რომლის ინტერვალებს შორის გაისმა პოეტის მღელვარე გულის ძგერა. მუდამ აშლილი და მვზნებარე. მან „ჩონგურს სიმებრ აუწყო“ და სახარულში ნარევი სევდის ხმა გამოაცემინა. მძლავრი იყო ეს ხმა და თანაც წმინდა ქართული იყო, ის ჩვენებური ღიღინი, კენესის არშია რომ აქვს ხოლმე მოვლებული. ამ სიმღერაში გაისმოდა პოეტის ტანჯვა: აღშფოთება და სასოება, უღრმესი და ურთულესი განცდები. ამ სიმღერაში პოეტის ხმა ხან უნაზეს სისუსტემდე მიდიოდა, ვით მესვეტის ჩურჩული, ხან კოცონივით ეგზნებოდა და სასტიკდებოდა ვით წყევლა, ხან რბილდებოდა განუზომელი სიყვარულის მცხუნვარებით, ხან კი ტრფობის სიძულვილით იბინდებოდა.

ზოგჯერ ჩვენი პოეტი სარკასტული სიცილით ანადგურებდა ჩვენს სინამდვილეს, ხან კი მშობლიურ სევდას ჩაიქსოვდა და მწუხრდებოდა. ხოლო გამუდმებით კი, მისი პოეტური გზნება, ფიქრი და მთელი არსება მამულის სევდიან სახეს გარს ევლებო-

და. მისი სული იტანჯებოდა მამულის შეგინების შემხედვარე, მაგრამ ზეიმობდა კიდევ მისი აღდგენის მორწმუნე და მომლოდინე.

და ეს ფიქრი თავისი ქვეყნის შესახებ პოეტს ისეთ „პათოლოგიამდე“ აქვს მისული, რომ სადაც უნდა იყოს, რასაც უნდა უმზერდეს, ყველგან თავისი სამშობლოს სახე ეჩვენება. „მთანი და კლდენი სისხლს უჩვენებენ, ქვეყნელი საფლავს და ძვლებს გამამართა“. მწყემსის სალამური აგონებს „საქართველოს მწარე მოთქმას“, თარი „გულსაკლავად მკენესარი“ სულს უშფოთებს იმავე ჩვენებებით და უორკეცებს „აღტაცებით გულისთქმას“.

„სიმნი მკენესარი სპარის ხმითა
ზედ დასტირიან რალაც საგანსა,
და უცნაურის თანაგრძნობითა
ეს ჩემი გულიც ეტყვის მათ ბანსა.
ღმერთო, რა მიყვარს ეს მწარე მოთქმა,
ვეტრფიალეში ამ ჩემსა ჩანგსა,
მხოლოდ ამისი ეს მაცდური ხმა
გულს გადამფერავს მოდებულ ჟანგსა.
ეს არის ჩემი თანამგრძნობელი,
ეს ისმენს მხოლოდ ჩემს აღსარებას,
მეაღერება ვითა მშობელი
და ცრემლით აღნობს ჩემს მწუხარებას.
აი ეხლაცა ჩემი გონება
სიმთ გააცოცხლეს, აამელეღვარეს,
მომცეს წარსულთა ღრთთ მოგონება
და გარდმიტანეს სამშობლო მხარეს“...

ხოლო მეზურნეს, რომელიც აკვნესებს თავის ჰანგებს და უძირო აზიურ მელანქოლიას შიგ აწნავს, გაშმაგებით ემუღარება:

„ახ მეზურნევე, დაჰკა, დაჰკა!
გამაგონე ეგ სევდის ხმა,
მაგაშია ჩემთა ძველთა
მამაცური ოხვრა-მოთქმა.
გამიხურე ჰანგით გული,
ეგებ დასდნეს მწუხარება,
და ჩემთ თვალთა გადმოსთხიონ
ნაღვლიანი მღუღარება“...

და აქ, ჩვენი პოეტი იმავე ტკივილებით არის სნეული, როგორც მისი წინამორბედები (ნ. ბარათაშვილი, ალ. ჭავჭავაძე და სხვ.), რომელნიც წარსულს გასცქეროდნენ და ამით ასვენებდნენ აწყყოთი მოღლილ სულს. იგი არ არის სავსებით განთავისუფლე-

ბული იმ რომანტიულობისაგან, რომელიც წარსულს ადიდებს და აწმყოს კი პირს უბრუნებს და უარყოფს. მართალია, აკაკი წერეთელი, ილია ჭავჭავაძის მსგავსად („მოვიკლათ წარსულ დროებზე დარდიო.“) ხშირად ცდილობს გონებრივი გზით დადგეს თანამედროვე მიწაზე და წინ იხედოს მხოლოდ, მაგრამ გრძნობა მაინც თავისას აკეთებს და პოეტს გადააქანებს ხოლმე იმ წარსულისაკენ, რომელთანაც აკაკი წერეთელი მაინც ორგანულად იყო დაკავშირებული. აკაკი წერეთელიც რომ, უპირველესად ყოვლისა, სამშობლოს ტრფიალია, ამას იგივე ახსნა აქვს, რაც ყველა ზემო ხსენებულ პოეტთა შემოქმედებას. დაჩაგრულ და დამორჩილებულ ერში ეროვნული განთავისუფლების იდეა რევოლუციონური იდეაც არის, რადგან იგი მიმართულია გაბატონებული სახელმწიფოს წინააღმდეგ, იმპერიალისტური ზრახვებით რომ არის შეპყრობილი. და თუ ამას მიუმატებთ აკაკი წერეთლის პოეზიის სახალხო მიმართულებას, მაშინ მისი პატრიოტიზმი წმინდა რევოლუციონური სახით წარმოგვიდგება, რადგან იგი ემსახურებოდა მშრომელი ხალხის ეროვნულ განთავისუფლებას.

ყოველ დამორჩილებულ ერს ჰქონდა და აქვს ასეთი მიმართულების პოეზია და საერთოდ ხელოვნება, რადგან ამას მოითხოვს თვით ერის მდგომარეობა. თორემ იმ ერში, სადაც ცხოვრება საკუთარი გზით სწარმოებს, რომელიც არავის არ ემორჩილება, პატრიოტული მოტივი პოეზიისთვის თითქოს ზედმეტიც არის. სრულიად სამართლიანად სწერდა კიტა აბაშიძე, რომ „სამშობლოს გოდება არ არის საუკუნო და დაუსრულებელი გრძნობა, ვერც სამშობლოს ქება-დიდება და ხოტბის შესხმა წარიტაცებს ყოველთვის მგოსანს. სამშობლოს ტირილი, სამშობლოს ტრფიალი მხოლოდ მაშინ არის პოეზიის საგანი, როდესაც სამშობლო განსაცდელშია, და რაკი ეს აცილებული იქნება, საგანიც პოეზიისა თავის თავად ჰქრება. აბა მიჩვენეთ რუსის პოეტი, რომელიც... რუსეთის მონგოლებისაგან დაპყრობას სტიროდეს, ანა და მის უცხო ხალხის კლანჭებიდან დახსნას ლამობდეს; ან საფრანგეთის მწერალი მიჩვენეთ, ან დღეინდელი იტალიელი, რომ თავის პოეზიის საგნათ სამშობლოს გალობა გაეხადოს. უფრო საყურადღებოა იტალიის მაგალითი, რომელიც დიდი ხანი არ არის, რაც თავისი პოეტებისა და მწერლების პირით მოსთქვამდა სამშობლოს ბედ-იღბალს“¹.

რა არის ამის მიზეზი? — ის, რომ საზოგადოებრივი მოთხოვნა-ლება აღარ არსებობდა ამ მიმართულების მისაწოდებლად და ტენ-

¹ კიტა აბაშიძე. ეტიუდები, წ. II, გვ. 12.

დენციურ ხელოვნებას კი ყოველთვის საზოგადოებრივი ცხოვრების მდგომარეობა განსაზღვრავს. მაგალითისთვის ავიღოთ ხელოვნების საკითხი რევოლუციისა და სოციალიზმის პერიოდებში. რევოლუციას სჭირდება ის ხელოვნება, რომელიც მშრომელთა შეერთებას, გათვითცნობიერებას და ექსპლოატატორთა წინააღმდეგ ამხედრებას ემსახურება. მაგრამ ასეთივე ხასიათის ხელოვნება ხომ აღარ იქნება საჭირო სოციალიზმის დროს. პოეზიაც გარდაიქმნება და დღევანდელი სარევოლუციო მოტივები დაკარგულ ხმებივითა მოესმებათ სოციალიზმის დროის მოქალაქეებს. იქნებ ეჩოთიროთ კიდევ და ვეღარ გაიგონ ჩვენი დღევანდელი სულის საღმობაც კი. ასეა. ყოველ ეპოქას აქვს თავისი ტენდენცია და იგი ცნაურდება, უპირველეს ყოვლისა, ხელოვნებაში. აკაკი წერეთლის პოეზიაც ეპოქის ტენდენციის გამომხატველია, რადგან იგი „მხოლოდ მას გიჩვენებთ, რასაც შიგ ჩაუხედია“.

„ენაც მას ამბობს რაც სმენას
სხვისაგან გაუგონია,
ან თვალს უნახავს და ჰკუას
გაუზომ — აუწონია“.

მაგრამ ვინ არის ეს „სხვა“, რომელსაც ყურს უგდებს ჩვენი პოეტი, ჩვენი საზოგადოების რომელი ნაწილი? — ეს ხალხია, მშრომელი ხალხი, რომლისთვის სამსახური მიზნად ჰქონდათ დასახული ჩვენს „თერგდალეულებს“ და მათ შორის აკაკი წერეთელსაც. მისთვის ხომ, როგორც ზემოთ მოვიხსენიეთ, პოეზიას ერთი აზრი ჰქონდა:

„რომ დაჩაგრულს იმ სიმღერით
თვალთ ცრემლები ეშრობოდეს,
და მჩაგვრელს კი გულში ძგერით
ისარივით ესობოდეს“.

ეს ახალი მსოფლმხედველობა იყო, მასიური ამოძრავების სურვილით ნაზარდი და ამიტომ რევოლუციონური, პროგრესული. „ამირანის“ ლეგენდა მხოლოდ საქართველოს განთავისუფლების სიმბოლო კი არ იყო ჩვენის პოეტისათვის, არამედ საზოგადოდ ადამიანის ემანსიპაციისაც.

„ყვაჟ-ყორანი ეხვეოდა, დაფლეთილი ჰქონდა გული“. ეს შებორკილი და უფლება აყრილი პიროვნების სახეა, და აქ ერიც არის ნაგულისხმევი და ცალკე ადამიანიც. რა როცა ამბობს: „გულს ცეცხლი არ ნელდებოდა, და რაღაცა მანქანებით, გული ისევ მთელდებოდა“, ეს ის გამოუღუგევი პოტენცია არის, რომელსაც ვერა

ჰკლავს ვერავითარი ძალდატანება, ის თილისმაა, რომელიც ადამიანს ყველაფერს აატანინებს, განრავისუფლების ზმანებით მუდამ მღელვარეს და სულთ მალას. აქ მოცემულია უფრო ზოგადი ხასიათის პრობლემა, რომელიც თავისში იტევს პიროვნებასაც, ერსაც და მთელ კაცობრიობასაც.

„მოვა დრო და თავს აიშვებს,
იქ ჭაჭვს დასწყვეტს გმირთა გმირი,
სიხარულად შეეცვლება
ამდენი ხნის გასაჰირი“.

ეს არის მარადი იმედი, რომელიც ყოველ ადამიანს აძლევს მოქმედებისა და ბრძოლის უნარს, ეს არის ის შთაგონება, რომელიც მუდამ ხმაურობს ადამიანთა შორის და ურომლისოდაც ჩვენი ცხოვრება შეუძლებელიც იქნებოდა. მუდამ მისწრაფება, მუდამ ახალ-ახალი მიზნების დასახვა და უკეთესზე ოცნება — ეს არის კაცობრიობის არსებობის დედააზრი, პროგრესის ერთადერთი სტიმული და პიროვნების ატმოსფერო, რომლის გარეშეც სიცოცხლე წარმოუდგენელია. აი, ამ მარად იმედის ქვეშ ჩვენმა პოეტმა საქართველოც დააყენა და მისი უკვდავება გვამცნო. ასე, რომ, აკაკი წერეთლის პატრიოტულ შემოქმედებაში მხოლოდ ჰუმანური გრძნობებია, ადამიანურ უფლებათა აღიარება და ლამაზი სიცოცხლის კანონიერი წადილი... „ჩვენში მამულის სიყვარული სხვა თვისებისაა, სხვა გვარის ხასიათისაა: იგი იპყრობს მხოლოდ წმინდა გრძნობას. ამ გრძნობაში თავის მეტი არა ურევია-რა. ვისიმე სიძულვილი, ვისიმე გაუბედურების წადილი მასში სრულიად არ არის“, ასე ფიქრობდნენ ჩვენი სამოციანელები; ცდილობდნენ, რომ „ჩვენ ერსაც გაუყვლით გზა გონების განვითარებისა, ზნეობის ამალგებისა და კეთილდღეობისა“, და ერთი პირველთაგანი ამ სახელოვან პლეადიდან იყო აკაკი წერეთელი.

• • •

ის იდეა, რომელიც აღაფრთოვანებდა ჩვენს „თერგდალეულებს“, მხატვრულ ლიტერატურაში გამოტანილი იყო როგორც ლოზუნგი, რომელსაც უნდა შემოეკრიბა მთელი საქართველო. მოქმედება მოწყურებულ „სტუდენტებს“ ეზმანებოდათ „დაწყვეტილი ბორკილები“, „აღდგენილი ერი“ და ამის განმახორციელებელი მასა, რომელმაც იცის ბრძოლა და თავდადება. ამ მასას, ხალხს,

უნდოდა აღზრდა, მომზადება, ანთება, და ჩვენი მწერლებიც. აწმყოში რომ ვერავითარ გამამხნეველ ძალას ვერ უჩვენებდნენ. წარსულის ფარდას სწევდნენ და უხატავდნენ, თუ როგორი გმირობა იყო ძველად და საერთო კეთილდღეობისათვის რა თავდადებას იჩენდნენ. აკაკი წერეთელიც თავისი დროის შვილი იყო და ამ გზას ვერც ის ასცდებოდა. ამ მოტივს ბევრი პოემა და ლექსი მოანდომა.

აგერ თორნიკე — ბერის ანაფორა მეომრის აბჯარზე რომ შეუცვლია; აგერ ელიზბარი, ბიძინა, შალვა — მტრისგან რომ განგმირულან ვით თერმოპილეს სახელოვანი გმირები. აგერ გიორგი სააკაძეც, პატარა კახიც — ჩვენი ერის ნებისყოფის უდიდესი გამოცხადებანი. აგერ კიდევ ნათელა — აღმოსავლეთის დესპოტს რომ მოსტეხავს და თავისი გმირობით საქართველოს მოსპობის აზრს რომ აცვლევინებს. შეხედეთ კიდევ ქართველ დედას, ამაყად და ნტიციედ რომ ხვდება ბრძოლის ველიდან მომავალ შიკრიკს. ორი შვილი გმირულად დაღუპვია, მაგრამ შიკრიკს სიტყვას აწყვეტინებს: „სუ, არ გკითხავ, შენ მითხარი ჭერ ესაო“, და გამარჯვების ამბავს ეკითხება: ჩვენია თუ მტრისაო. და როდესაც შიკრიკი არხეინად უპასუხებს: „რასა ბრძანებ ქალბატონო, განა გვძლევდა თათარიო“, მხოლოდ ამის შემდეგ ეუბნება: „აბა ეხლა მომიყევი, რაც გადაჰხდათ ჩემს შვილებსო“. და ამბავის შემდეგ, „მწუხარე და სველიანი“ დედა

„უცნაურად დაიღრიჯა,
ამოჰყარა ძუძუები,
მოთქმით თავი მოიგლიჯა.
არა ესტირი იმ ორ შვილსა,
ომში მოკლულს გმირულადო,
ვიგლოვ ცოცხლად დარჩენილსა
უსახელოდ, ვირულადო“.

ყველა ამ სახეებში რაოდენი სიძლიერეა, უტეხი ნება და სასტიკი სიყვარული! ამ ისტორიული პორტრეტების აღდგენა იმიტომ დასჭირდა პოეტს, რომ დაყრუებულ და დაობებულ ჩვენს ცხოვრებაში შეეტანა ახალი მოძრაობა, აღმოეჩინა შთაგონების დავიწყებული წყაროები და მომავალი თაობისათვის მოემზადებინა ბრძოლისა და მოქმედების ნიადაგი. ასევე იყო ყველგან, სადაც კი ერი შებორკილი იყო, პოლონეთში, იტალიაში, გერმანიაში და სხვ. და აწმყო დაკარგულები, წარსულში ეძიებდნენ მომავლის გაკვეთილებს. თუნდ მაგალითისათვის იტალია ავიღოთ. 1830 წლიდან განა ასევე არ დაიწყეს პოეტებმა, ბელეტრისტებმა თუ პუბლიცისტებმა

თავისი ქვეყნის აღდგენა? ახალგაზრდობის ენთუზიაზში განა საშუალო საუკუნეებისკენ არ გადაექანა და დანტეს შემოქმედება არ გამოაცხადეს იტალიური პატრიოტიზმის კოდექსად, ანდა როგორც შლეგელმა უწოდა, რომანტიზმის ცენტრად? ჭაკომო ლეოპარდი არ იყო თავის ოდებში All'Italia რომ მისტიროდა ძველთა დიდებას, დაფნის გვირგვინებს, რომელსაც თანამედროვეობაში ველარ ჰხედავდა? ის არ იყო, რომ რომის სვეტებთან, თალებთან, კოშკებთან და სასახლეებთან სისხლის ცრემლებით უხმობდა გარდასულ ლანდებს იტალიის საშველად? ან და ალექსანდრო მანცონი არ იყო ისტორიის წინაშე მუხლმოყრილი მთელი თავისი კათოლიკური განწყობილებით? ან და ბატისტ ნიკოლინი, ჯუზეპე ჯუსტი და მრავალნი სხვანი? ასევე წერდნენ ჰენრიხ სენკევიჩი („ცეცხლითა და მახვილით“ და სხვ.), ადამ მიცკევიჩი („პან ტადეუში“, „კონრად ვალენროდი“ და სხვ.), იულიან ნემცევიჩი („ისტორიული ბალადები“), ფელინსკი („ბარბარე რაძივილი“) და სხვა პოლონელი მწერლები. ისტორიასვე მოუბრუნდნენ გერმანიაში შილლერი („ვალენშტეინი“, „ვილჰელმ ტელი“ და სხვ.), ტიკი, ჰელდერლინი, არნიმ, ფუკე და სხვ.. ასე რომ, ერთგვარი სოციოლოგიური კანონის გამოყვანაც კი შეიძლება ამ ფაქტების მიხედვით. ჩვენი აკაკი წერეთელიც, სხვა ქართველ პოეტებთან ერთად, რომ უბრუნდება წარსულს და იქ ეძებს გმირებს, ეს ორიგინალობა კი არ არის, არამედ ჩვეულებრივი მოვლენა ყველა ერის ლიტერატურაში, რომელსაც კი განუცდია დაცემა, თავისუფლების დაკარგვა და „დაკარგულ სამოთხის“ დასაბრუნებლად აღდგენის ენთუზიაზში და ციებ-ცხელება. ეს მოვლენა საზოგადოდ რომანტიზმის დამახასიათებელი ნიშანიც არის, და აკაკი წერეთლის პოეზიაში, ამ მიზეზის გამოც, უნდა იყოს ისტორიის წინაშე მოწიწება და იდეალიზაცია. ვამბობ, ამ მიზეზის გამო, რადგან აკაკი წერეთელიც, ილია ჭავჭავაძეც და ბევრნი სხვანიც, რომელთაც რეალისტების სახელით ვიცნობთ, და თუნდ „ნატურალისტების“ სახელით, ნაწილობრივ კვლავ რომანტიკოსებად დარჩნენ და ვერ ამოფხვრეს ის ფესვები, რომელიც მათ წინამორბედ პოეტებმა მათში განამტკიცეს. ისტორიულ გმირთა პარალელურად, აკაკი წერეთელი სინამდვილეს ჰხატავდა, რომ ეჩვენებინა ის დაფანტულობა, დაქვეითება და გადაშენება, რომელიც გადამდები სენივით ჰქონდა მოდებული ჩვენს ქვეყანას.

„ექ ქართველო, აბა მითხარ ვინა ხარ,
მოწინავეს ჩამორჩი, უკანაზე წინა ხარ,

უცხო კაცად არ ვარგხარ, აღარც არა შინა ხარ,
ორთა შუა ადგიხარ, სანაგველის ფინა ხარ...“

ასეთი სასტიკი თვალით შეხედა თანამედროვეობას და მოური-
დებლად უთხრა:

„თავი ქონით გაქვს სავსე და ტვინით კი ფეხები“... ეს მწვე-
ლი სატირა იყო, რომლის აუცდენელი ისრებიც ზუზუნით დაჰქრო-
დნენ ჩვენს ქვეყანაში და დიდ გავლენასაც ახდენდნენ, რადგან ამას
ამბობდა ადამიანი, სავსე ზნეობრივი სერიოზულობით და ერთგუ-
ლებით თავისი ქვეყნის მიმართ. იგი ხედავდა თავის ხალხს დაპა-
ტარავებულს გონებრივად, დაწვრილმანებულს ზნეობრივად, დაგლა-
ხავებულს ქონებრივად, ერთი სიტყვით, ნახევრად მკვდარი ხალხის
ნახევრად ცოცხალ სასაფლაოს და ზიზღით ევსებოდა გული. იმი-
ტომ კი არა, რომ დაცემას ხედავდა, არამედ იმიტომ, რომ ადგომის
ცდა აღარ ჩანდა. პოეტმა იცის ორგვარი დაცემულობა. ერთი, —
როდესაც ბევრი რამ გინდა, ადგომასაც ცდილობ და ვერ ამდგარ-
ხარ, რადგან ძალთა მოკრება გინდა, მეორე კი, როცა დაცემული
ხარ და ვერ კი გრძნობ ამ საშინელებას, გდიხარ ძირს და არხეინობ.

„პირველს თუ შეხედე, შრომა უკურთხე
ხელი მიეცი, წამოაყენე,
და მეორეს კი ზედ დააფურთხე,
იტირე, მაგრამ ზურგი უჩვენე“...

კიდევ ბევრი რამის თქმა უნდა ჩვენს პოეტს, მაგრამ ვერ ამ-
ბობს, რის გამოც

„უნდა ჩაპყლაპო სიტყვები ძალით,
გულს თუ დამადგა ვერც დავახველო,
ამას კი ვიტყვი, გინდა მომკალით,
ფურთხის ღირსი ხარ შენ საქართველო!“...

ეს არის ჩადაღვეისებური უარყოფა იმისა, რაც საშინელი ტკი-
ვილებით გიყვარს, ეს არის ტრფობითი მძულვარება, რასაც საბო-
ლოო ამოცანად ისევ განუზომელი სიყვარული უჩანს და მის გარდა
სხვა არაფერი.

აკაკი წერეთელი უარყოფს იმ საქართველოს, რომელსაც „ჩან-
ჩურას შვილები“, „აპპელაციის მცოდნე“ ვაჟბატონები მომრავლე-
ბოდნენ და ჩვენს ქვეყანას საძირკველს ურყევდნენ. მათ, პატა-
რა ჰკუთის ხალხმა, განათლების დიდი იდეები ვერ დაიტყვის და გა-
მოთაყვანებულნი მაინც კულტურტრეგერობდნენ. მათი ჰკუთა ფეხებ-
ში იყო, ან, უკეთეს შემთხვევაში, — თვალებში, მათი ზნეობა —

სხვის ხელის მოცრაში და მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარი ძეობის პირუტყვეულ დაკმაყოფილებაში. მათი სწავლა — ფრაკის ჩაცმაში, ქართველი ერის აბუჩად აგდებაში, „ტანცი-მანციებში“...

„ქართულ ტანისამოსსა აბა რაღად იკადრებს,
სწავლული კაცი არის, ტანზე ფრაკი აცეოა,
ვინც რუსული არ იცის, მთის ნადირსა აღარებს,
ვინ ამტყუნებს, მართალს ბრძანებს, ის სწავლული კაცი-
არ მოსწონს სალამური, არც თარი, არც ჩონგური.
ლეკური ეზიზღება. მოსწონს ტანცი-მანცია“...

და აი, ეს ცრუ განათლებულები მოედევნენ ჩვენს ქვეყანას და დაუპირეს კულტურის გზაზე დაყენება. მაგრამ რა უნდა ყოფილიყო ამ ხარაბუხების საქმიანობა, თუ არა იგივე სისულელე. რომელიც უფრო ადრე, ნიჭიერი კალმით დახატა გიორგი ერისთავმა. აკაკი წერეთლის „ჩანჩუკას შვილი“, — ეს გიორგი ერისთავის რამაზის მემკვიდრეა, მისი სისხლი და ხორცი, ხოლო „რუსეთუმე“ კი ივანე დიდებულისა, რომელიც „მოზიდული თესლით“ ამაცობდა და ჩვენი ცხოვრების „გარდაქმნაზე“ ოცნებობდა. ხომ გვახსოვს ივანე დიდებულის პირველი რეცეპტი, ზვარში ვაზების გაჩენას რომ აპირებდა და თუთების ჩაყრას. აკაკი წერეთლის „რუსეთუმეც“ ამაზე შორს არ არის წასული და გვეგონია. რომ გიორგი ერისთავის გავლენითაც არის დაწერილი.

რუსეთუმე: (მამას)

...„ბატონო, კარგი რომ მოვიგონე:
დიდი ხანია რაც ეს ნიგეზის ზე
ეზოში რომ დგას, სახეში მქონდა,
დღეს განგებ წაველ და განგებ ვნახე.
და ასე უცებ ეს მომაგონდა:
იცი ბატონო რა მოგახსენოთ:
რადგანც ის ზე სდგას მხოლოდ ეხო ზნოდ
გადავკრათ ძირში, მერე დავხერხოთ
და სულ ფიცრები დავათლევინოთ;
ფიცარი თუმნად კი ღირს ღმერთმანე,
ხეს გამოუვა ასი ფიცარი,
ეს შეიქნება ასე თუმანი:
ოჯახობაცა აბა ეს არი...“

მამა (გაუწყრება)

„როგორ არ გაეწყრე, დღეს ნიგოზს მოჭრი,
ხვალ ამონიკაფ ძირში ვენახსა,

ფულს შენ არ ჰზოვავ, ბზესავითა კერი.
აგერ მეხს დასცემ ამ ჩემს ოჯახსა“...

ამნაირ ხალხში კი, რასაკვირველია, ირყვნებოდა ქვეყანა, ოხრ-
დებოდა: არაერთარი საქმე არ გაკეთდებოდა ასეთი პირების მიერ.
პირაქით, ყოველი მათი ნამოქმედარი უფრო გააუარესებდა ისედაც
დაწიხლულ ქვეყანას. ასეთი ტიპების მომრავლება, რასაკვირველია,
ერის სწეულებას ნიშნავს, და პოეტიც აკი მიმართავს თავის მამულს:

„კით სწეულსა და აუღმყოფს,
თუ ორ ქარში ერთს აირჩევ,
გარყვნას ისევ სიკვდილი სკობს.“

აკაკი წერეთელი თავის სატირით პოეტს ჩვენს სინამდვილეს
დასტრიალებს და სადაც საჭიროა, სრული სერიოზულობით და გა-
დაუჭარბებლად მრისხანებს კიდევ.

„ფარსეველო! გაუტანელო
ახვასთან თავ-მხრელო, მის ომოს მთხრელო,
ნაგავის მყრელო, შენ კრელო ვეელო,
რამ შეგაქულა, სთქვი, საქართველო“...

ეს ის ხალხი იყო, რომელთაც „ჩინ-ორდენებზე“ გასცვალეს
ჩვენი ხალხი და იმავე დროს ჩვენი ქვეყნის ჭირისუფლად მოჰქონ-
დათ თავი. ასეთი ელემენტების რიცხვი საკმაოდ დიდი იყო და
პოეტიც იმიტომ არის, რომ დაუბრუნებლად ეკიდება. მომავლის
ერთგვარი შიშით შეპყრობილი. „ვარდი ეკლად შეიცვალა, საპატიო
გახდა ანწლი-ო“. და რომ ეს ანწლი არ ვამრავლებულიყო, პოეტი
თავისი წყევლისა და გესლის მღულარებას აქცევდა ამ ანწლების
ბუდეებს.

მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩვენმა პოეტმა სატირის ხმლის მოქნევა-
ში წონასწორობა ვერ დაიცვა და მაღალი პიედესტალიდან დაბლა
გადმოექანა. დიდი და ზოგადი კითხვების გარდა მეტად წვრილმან
და პირადულს შეაღია თავისი დიდი ნიჭი, რამაც დიდად შეამსუბუ-
ქა მისი შემოქმედების წონა. კიტა აბაშიძე არ ამეტებდა, როდესაც
წერდა: „უმეტესი ნაწილი მისის სატირისა პირადობას ეხება და
ხშირად მეტად რიგიან პირადობასაც. ამგვარი სატირა, უნდა
ვსთქვათ, აკაკის სუსტი მხარეა. მისი „კბენის“ მსხვერპლნი გამხდარ-
ნან ისეთნი, რომელთაც თავის დღეში შრომისთვის ხელი არ შე-
უშლიათ. საკმაოა, გააჯავროს პოეტი ვინმემ, ბრალიანია თუ უბრა-
ლო იგი, რომ პოეტმა თავისი შხამიანი ისარი მომართოს; სხვას
ვარდა, ამ შემთხვევაში იგი ისეთს დანაშაულსაც კი სჩადის, რომ

თავის დიდებულ თანამეკალმესაც არ დაინდობს ხოლმე. და ამისათვის მის სატირას უფრო ხშირად კერძო პირადობა აქვს ხოლმე, რომელთა მცირე სიბოროტეს არავითარი დიდი მნიშვნელობა არა აქვს ცხოვრებისათვის, და ამიტომაც აკაკის სატირას მარტო დროებითი ხასიათი ჰქონდა და აქვს, და მართლაც, უკომენტარიოდ ძნელი გასაგებიც არის. სწორედ ეს დარგი მწერლობისა უნდა ჰქონდეს აკაკის სახეში, როცა ერთ ადგილს წერს: — „უმეტეს ჩემს ნაწერს დღეს იმდენად დაკარგული აქვს მნიშვნელობა, რამდენადაც დრო და ჟამი იცვალა, და მხოლოდ მაშინ იგულისხმება, როცა მოვიხსენიებთ იმ გარემოებას, რასაც გამოუწვევია ჩემი მხარით რომელიმე გვარი მწერლობაო“.

აკაკი წერეთელი მეტად ფხიზელი ჰქუის პატრონი იყო და შეუძლებელია არ დაენახა თავისი ნაწერის ღირსება თუ ნაკლი. ამ შემთხვევაშიც, ეს მისი აღსარება მეტად საგულისხმოა და მნიშვნელოვანი.

* * *

მართალია, აკაკი წერეთელმა სატირული სიცილით და დაცინვით ააფორიაქა ჩვენი მწერლობა თუ საზოგადოებრივი ცხოვრება, მაგრამ ეს კიდევ იმას არ ნიშნავს, რომ მან არ იცოდა გულს-ჩატირილი და გრძნობათა დარბილება უკიდურეს სინაზემდე. მართალია, თავის ლირიკულ ლექსებში აკაკი წერეთელი ლამარტინივით ნაკლები ზომის მხატვარია, მაგრამ მასსავით ძლიერია როგორც პოეტი. მას განსაცვიფრებელი სახეები არ შეუქმნია, მაგრამ განცდებია მელოდიები რომ დაწმენდილი აქვს, ეს უდავოა. და იმ ატმოსფეროში, რომელიც ჩვენს პოეტს ტყვიასავით აწვა, ზოგჯერ ისე ღამზად დაიკვნესებდა, რომ ის ხმა არ დაიკარგება ჩვენს ლიტერატურაში.

„ჩემო თავო, ბედი არ ვიწერია,
 ჩემო ჩანგო ეშხით არ გიღერია,
 ჩემო გულო ტკბილად არ გიძგერია,
 რადგანც სატრფო, ვხედავ ჩემი მტერია“...

ეს ლექსი სასიმღეროდ გაიტაცა ხალხმა და დღეს არიდაც არის ჰქცეული, მაგრამ ვინ იტყვის, რომ ნოტების სისტემის გარეშეც აქ მუსიკა არა ხმაურობს, და სწორედ ისეთი სევდიანი, როგორც მას სიმღერაში დააყოლეს? ან ვის არ გაუგონია „მწყემსის“ მონოლო-

გი „პატარა კახიდან“, რომელშიც უღრმესი და უძლიერესი გან-
ცდები არის ჩახვეული:

„დაიგვიანეს, ჯერ არსად სჩანან,
მაგრამ საღამურს თუ მოჰკრა ყური,
ანდამატურის ძალით გამოსწევს,
აქეთკენ მის გულს ხმა უცნაური.
ვინ ქობულიძე და ვინ მეცხვარე,
იქ ბარში ყველა ჩემი ტოლები,
მტრებში ვეფხვივით დანავარდობენ
და მე კი ცხვარში აქ ვიმალები.
ისინი მტრის სისხლს ღვრიან უწყალოდ,
ზიზლით ევსებათ მრისხანე სული,
მე კი ქალივით აქ ცრემლებს ვაფრქვევ
და სიყვარულით მიძგერს გლახ გული.
მერე როგორ დროს? მაშინ როდესაც
სხვა უდიდესი წინ გვიძევს ვალი,
მაგრამ ეს მოხდა ჩემს უნებურად
გულთა მხილავო! და არ მაქვს ბრალი.
კიდეც არ სჩანან... ეგებ წავიდნენ,
გაიარეს და ვერ მოვკარ თვალი,
აჰ, ღმერთო ჩემო! ჯერ უმისოდაც
დაბნეული მაქვს მე გზა და კვალი“...

ეს მონოლოგი უდიდესი კვნესაა და ისეთი მძლავრი მელანქო-
ლია, როგორც იშვიათად ყოფილა ჩვენს ლიტერატურაში. აქ რაღაც
უზარმაზარი სევდა არის შეკუმშული, ლოდად შეკრული, უდიდესი
სიმართლით გადმოცემული. კომპოზიტორმა ნიკო სულხანიშვილმა
თავისი გენიალური გზნებით განიცადა ეს დიდი სევდა და უღრმესი
მუსიკალური გამოთქმა იმიტომ მოუძებნა.

მაგრამ აქაც, სადაც პოეტი პერსონალურ განცდებებს გადმოცე-
მაშია, ეს პერსონალური მაინც საზოგადოებრივ გადადის და იმ სატრ-
ფოს ევლებს, რომელსაც ურჩევდა: „ქონჭარში ნუ ვარდები, ნუ
გგონია მანდ ია და ვარდები, შეიბრაღე შენი თავი, იცოდე. მაგ
შარბათში საწამლავს სვამ იცოდე-ო“. ეს გასაგებია იმ დროის თვალ-
საზრისით. პიროვნული უკან იყო დაწეული და საზოგადოებრივს
ეწირებოდა მათი აზროვნება, აღფრთოვანება და მთელი მათი მეო-
ბა, შეიძლება ამას სავსებით ვერ ახერხებდნენ, მაგრამ ასეთი ზნე-
ობრივი იმპერატივი რომ ჰქონდათ, აქ ორი აზრის არსებობა შეუძ-
ლებელია. და თუ ზოგჯერ, მაინც ყელთ მოადგებოდით კერძო რამ
პირადი განცდის, და განსაკუთრებით სექსუალური ტრფიალის გა-
მოთქმა, ისინი სხვად ქცევას ლამობდნენ, ერთგვარ ნიღაბ ქვეშ ამო-

ფარებას, მაშინ ისინი ყარაჩოღელს აამღერებდნენ მთელი თავისი „მუხამბაზებით“. ასე იქცეოდა აკაკი წერეთელიც.

„რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
გეფიცები ტურფავ შვიგყვარდები.
ცაზედ მზეა, ქვეყანაზედ შენა ხარ,
შეცდომით ძირს ჩამოსული ზენა ხარ,
შაქრის გულო, ბულბულისა ენა ხარ,
სიხარულო, ჩემის ცრემლის დენა ხარ,
ეკლით ნუ მჩხვლეთ... დამიბრუნე ვარდები,
რომ იცოდე ჩემი გულის დარდები,
გეფიცები, ისევ შვიგყვარდები!“...

არ ვიციტ. შეიძლება აკაკი წერეთლის ბევრი ლექსი მართლა სატრფოსადმი, ვინმე ქალისადმი იყოს მიძღვნილი, მაგრამ მთელი საიდუმლოებაც იმაშია, რომ ჩვენ აქ ვეღარ ვერკვევით. მან ისე ჩავვაგონა ეს სატრფო, რომ ყველგან საქართველო გვეჩვენება. სად იწყება მისი ეროტიკა და სად — პატრიოტიკა, არა სჩანს. სწორედ ეს მომენტი არის საგულისხმო. იგი იმდენად ესხეულა თავის ქვეყანას, რომ მას განაცდის როგორც ტრფიალის კონკრეტულ საგანს, როგორც ხელშესახებ არსებას, ურომლისოდაც „ჯოჯონეთს მარად გულით ატარებს“. ეს ჯოჯონეთი არც მაშინ უნელდება, როდესაც მასთან არის. რადგან „სატრფო ჰყავს ცოცხალ-მკვდარი“. მაგრამ დიდი შეცდომა იქნება იმის თქმა, რომ აკაკი წერეთელი იმედგაცრუებული პოეტი იყოს და მელანქოლიის შხამით გადაშენებული. სინამდვილემ მართალია ბევრი სიმწარე აჩვენა, წარსულისაკენაც ბევრჯერ გაიხედა დანატრულებულმა, მაგრამ სასო მინც არ წარუკვეთია და მინც ახოვანად, თავაწეულს, დიდი იმედით ანთებულს უვლია.

„არა, აჰყვავდეს იმედი,
გულს ვერ გამიტეხს ჰალარა,
გმირებს დაეძებს, უყვიის,
ჩემი დაფი და ნალარა“.

საინტერესოა, ამ გმირებს სად დაეძებდა ჩვენი პოეტი და ჩვენი ერის რომელ ფენას შესცქეროდა როგორც ჩვენი მომავლის საფუძველსა და დედა-ბოძა?

პასუხი თავის თავად ნათელია. აკაკი წერეთელი „თერგდალეული“ იყო, რაც უკვე მთელი მისი მსოფლმხედველობის, პიროვნული თუ საზოგადოებრივი „ტემპერატურის“ და თვით არსებობის განმსაზღვრელი ცნება არის. მას აწუხებდა და აფიქრებდა საზოგადოებრივი ცხოვრების მოუწყობლობა, რომელიც აღამიანს სტე-

ხავდა, სახეს უმახინჯებდა და რაღაც შემთხვევით მოვლენას ამსგავსებდა. განსაკუთრებით ის ყოვლად უკაცური და შემადრწუნებელი „ბატონყმობა“, რომელიც თავისი რაღაც სტიქიური საშინელებით. სახიდან შლიდა და ღუპავდა ჩვენი ერის უმრავლესობას.

აკაკი წერეთელი ამ მასას დაუახლოვდა ჯერ კიდევ ბავშვობაშივე და მისი შთამბეჭდავი ბუნება იქიდანვე დაამთავრა გლეხობის საშინელმა სინამდვილემ. ამას მოგვითხრობს ის „ჩემს თავგადასავალში“, და ბავშვობიდან სიბერემდე ამ ხალხისათვის აკაკი წერეთელს პირი არ შეუბრუნებია. „რაც ერთხელ ცხოვლად გულს დააჩნდების, საშვილიშვილოდ გარდაიცემის-ო“, ბარათაშვილის თქმისა არ იყოს, აკაკი წერეთელმაც საბოლოოდ შეინახა გლეხი კაცის სიყვარული და მის „ბედზე“ ზრუნვა შთამომავლობასაც ანდერძად დაუტოვა.

აკაკი წერეთელი ღრმად ჩასწვდა ჩვენი გლეხის პასიურ ბუნებას (იმ დროინდელს) და ათქმევინა ის მწარე კვნესა, რომელიც მორჩილი საყვედურის კილოთი ითქმოდა, მაგრამ ამ კილოშივე ისმოდა ღრმა შეურიგებლობა და პროტესტანტობა. ვის არ ახსოვს მისი „სიმღერა მკის დროს“. რომელსაც დღეს მთელი საქართველო მღერის. ეს ხომ „გაბმული კვნესაა“ ილია ჭავჭავაძის სიტყვით რომ ვსთქვათ, მაგრამ ამ კვნესის იქით ისმის ბურანში მყოფი გოლიათისა გაღვიძების ყრუ ხმა, მრისხანე და იმედიანი.

„სიმინდსა თოხნა დაუწყით,
ერთხმად დაეძახათ მუშური,
ეგებ მაშინ დაგეავიწყდეს,
რომ გლეხნი ვართ უბედურნი...
ჩვენი ჯაფით მონაყვანი
სხვასთან შიღის საზრდო პური,
შინ ცოლშვილს სინშილი გვიკლავს,
მაგრამ ვინ მიუგდოს ყური.
მათსა საზრდოს სხვა იტაცებს,
სტირის ქალი შეძუძური,
სიმშვილისგან რძე უშრება,
წივის შვილი უსუსური“.

ეს, პასიურ განცდებით თქმული. ამხედრების დასაწყისია. „მართო ჩვენთვის არ ვმუშაობთ, სხვისიც გვმართებს სამსახური, ბატონი გვყავს, ვართ საბრალო-ო“ და სხვ. აქ, ამ დაწყენარებულ სიტყვებში, უდიდესი აგიტაცია იმის არსებული წყობილების წინააღმდეგ, აქ არის კლასობრივი დანაწილების ჩვენებაც და შრომის ექსპლოატაციის უკაცურობა და სისაძაგლე. ხოლო მისი იდეალი არის ადამიანის სრული განთავისუფლება, მისი ბუნების შეუზღუდავი ვაშლა. ყოველგვარი საზოგადოებრივი დისპარმონიის მოსპო-

ბა და ის ნათელი სიცოცხლე, რომელსაც იძლევა შეგნებული თავისუფლება და ადამიანისადმი სიყვარული. ამიტომ იყო, რომ ჩვენი პოეტი, ბატონყმობის გადავარდნის გამო გახარებული ამბობს „იმერულ ნანინას“ და იმ ახალ თაობას უმღერის, რომლის მხრებზეც უნდა დაეყრდნოს მომავალი ჩვენი ცხოვრება. „ბატონი არ გყავსო“, „ვალი არ გექნებაო“, „დიდი კაცის შვილს სკოლაში გვერდს მოუჭლებიო“, „ჩინოვნიკები „ხვალეს“ ველარ გეტყვიან, ვერ გაწვალევენ-ო“ და სხვ. ერთი სიტყვით, ხვალისდელ ნათელ დღეს უხატავს. მართალია, დღევანდელი თვალსაზრისით ეს დაპირებები მეტად მცირეა და ელემენტარული, მაგრამ ამაზე მეტს რას მოიფიქრებდა გლეხი კაცის შეუქმნული ფანტაზია, დიდი ხნის ყმობით შეზღუდული და დაშინებული. ხოლო ჩვენი პოეტი კი, როგორც რეალისტი, არ აჭარბებს და უჩვეულო ენით არ ალაპარაკებს გუშინდელ მონას.

მან, ამ ლექსით, მხოლოდ მიგვახედა იმ წრისაკენ, რომელიც ახლა იწყებდა ადამიანური არსებობის ასპარეზზე გამოსვლას და გვიჩვენა ის მეამიტი სიხარული, რომლითაც ეს წრე იყო მოცული. ამ წრემ, გლეხობამ, ჯერ არ იცოდა დიდი პერსპექტივები, მაგრამ ის პატარა ამბავიც, როგორც ის შედარებითი განთავისუფლება იყო, ბატონყმობის გადავარდნას რომ უწოდებთ, მის მიერ განიცდებოდა მეტად დიდად. ასეთია გლეხი კაცის ბუნება, რომელიც ბუნებასთან სულ ახლოა მისული და გადაშლილი გულისთქმული სულ მცირე რამე დიდი გრძნობით განიცადოს. ვამბობთ „პატარა ამბავი-ო“, რადგან ბატონყმობის გადავარდნა ის დიდი ქუხილი იყო. რომელსაც სულ ცოტა ნამი გავარდება ხოლმე, და მშრომელი ხალხის გაბედნიერებამ როგორც ზემოდან დაიქუხა, ისე არ უწვიმა. სხვა ფორმით, ბატონყმობა ისევ დარჩა, თუმცა შესუსტებულად უფრო. მაგრამ თვით ის ფაქტი, რომ „დიდი კაცის შვალს სკოლაში გვერდს მოუჭლებოდა“ გუშინდელი ყმის შვილი, დიდი იმედის მომტანი მოვლენა იყო. მომავალში ეს ახალი თაობა გაიგებდა იმა: რაც იმისმა მშობლებმა არ იცოდნენ და განათლების ნიადაგზე შეიქმნებოდა ის, რაზე ოცნებასაც ვერ გაბედავდნენ მათი გაუნათლებელი წინაპრები. ეს სჯერა ჩვენს პოეტს, იცის, რომ მომავალი შრომის ქვეყანას ეკუთვნის და ამიტომ არის, რომ ისეთი სიყვარულით უმღერის გლეხის საქმეს:

...ყანაო მუშის სამოთხე,
გლეხის დიდებაჲ ყანაო,
ცისკრის სხივებმა შეგმოსეს
და ნამმა გადაგბანაო,

დაგქროლა დილის ნიკმა,
ალერსით გითხრა ნანაო,
ქუქუნა წვიმამ ზედ დაგქრა,
ზურმუხტად აგამწვანაო“.

ეს „გლეხის დიდება“ — ყანა რომ მთესველს დარჩეს, მეტი არც უნდა, რადგან, პოეტის აზრით, სხვა ყველაფერი, რაც ადამიანების იდეალებად არის მიჩნეული, იქ, სოფლად გაურყენელია. ე. წ. მაღალ ფენებში რომ სულიერი დარღვეულობა არსებობს, იქ რომ პარმონია დაშლილია, აქ, სოფლად, ამ შინაგან დრამას ადგილი არ აქვს. მართალია, პრიმიტიულია სოფლის სულიერი სიმდიდრე, მოსაზრებულია მისი მისწრაფებანი, მაგრამ ადამიანის მთლიანობა, რაც ყველა საუნჯეზე დიდია, სოფლად არის და მას შენატრის თვით ქვეყნის მპყრობელიც კი:

„ძლივს მართო დავრჩი! ოპ რა კარგია,
სამოთხის ნიჭი, თავისუფლება!..
რად მინდა რომ ვარ ბატონიშვილი?
და რაღად მიღირს უფლის წულობა,
თუ ჩემს ნებაზედ ბიჯსაც ვერ გავდგამ“...

ასე მოთქვამს „პატარა კახი“...

„ჩუ... სალამურის მწყემსია სწორედ
აი, სად არის ბედნიერება,
სცხოვრობს თავისთვის ბუნების შვილი,
და გულს უსრულებს რაც ენატრება“...

ამ დაპირისპირებით აკაკი წერეთელი იმას კი არ გვიჩვენებს, რომ სოფელს დავებრუნდეთ და რუქსოსებურ რეცეპტს კი არ იძლევა კაცობრიობის დასახსნელად. არა. აკაკი წერეთელი, გლეხი კაცის სულის მთლიანობის ჩვენებას ცდილობს. უნდა საყოველთაო დასანახად გახადოს ის შენახული საუნჯე, ურომლისოდაც ცხოვრება შეუძლებელია, და ამ საუნჯის პატრონი, რომელიც ისტორიამ გამოიწვია შემდეგი აქტის მთავარ გმირად. ეს განწყობილება გასდევს პოეტის მთელ შემოქმედებას, და თუ რიცხობრივად ეროვნული მოტივის ლექსები ბევრად სჭარბობენ სხვა დანარჩენებს, ეს იმიტომ აიხსნება, რომ აკაკი წერეთელი უპირველეს ამოცანად ამას თვლიდა. სწორი იყო მისი გზა თუ არა. ეს საკითხი კი არ უნდა ვიძიოთ, არამედ აღვნიშნოთ ის, რაც იყო და მას მოუძებნოთ კავშირი იმ დროის სინამდვილესთან. ისტორია სამსჯავრო არ არის, იგი გაგებაა და გასაგებად კი ის უნდა გავიცნოთ, რაცა გვაქვს, ჩვენი სურვილების და მიზნების გარეშე.

აკაკი წერეთელს ქართველი საზოგადოება იცნობს როგორც პოეტს, აქ კი გვინდა ვილაპარაკოთ აკაკი წერეთლის, როგორც პროზაიკოსის შესახებაც. უდავოა, რომ აკაკი წერეთელი, პოეტური შემოქმედების სფეროში დიდი ფიგურა იყო, მაგრამ არა ნაკლებია მისი პროზაული ნაწერების ღირსებაც. აქაც — იგივე ძალდაუტანებელ აზრთა დენა, მხატვრული მოყვანილობა, ნაწილთა ერთმანეთთან შეთანაბრება, მთლიანი კომპოზიციის და, რაც უმთავრესია, უბრალოება. აქ ვერ შეხვდებით ვერც დუნე მეტაფორას, ვერც ელვარე სიტყვებს. გადმოცემის გარეგნული ელევანტობა განდევნილია მისი პროზიდან, როგორც გამოუტანადგარი ფორმა. სამაგიეროდ იმდენი შინაგანი მიმზიდველობაა, სიცხოველე და ზოგან პათოსიც, რომ ყოველ სტრიქონში ჩანს დიდი ავტორი. ხოლო მთავარი მოტივი პროზაშიც იგივე აქვს, რაც პოეზიაში. იგი პატრიოტული პოეზიის წარმომადგენელი იყო უმთავრესად და პროზაშიაც, უმთავრესად. იმავე მოტივის გარშემო ტრიალებს. მართალია, მოთხრობითა წესით ბევრი არ უწერია აკაკი წერეთელს. მაგრამ რაც დაწერა, იმის მიხედვითაც შეიძლება სადაო კითხვის აღძვრა. სად უფრო ძლიერია იგი, პროზაში თუ პოეზიაში.

მის მოთხრობათა სერიიდან, უმთავრესი ნაწარმოები, რასაკვირველია, „ბაში-აჩუკია“. ჩვენ არ ვიცით, ქართულ ლიტერატურაში ვინ როგორ აფასებს ამ ნაწარმოებს. ამას შესახებ არაფერი დაწერილა, მე კი მგონია, რომ მეტად მხატვრული და პათოსით სავსე ნაწარმოებია. ამ მოთხრობით აკაკი წერეთელმა ლამაზად შეაერთა აღთქმული იდეა და ისტორიული სინამდვილე, რაც გამოსთქვა მეტად მოკლედ და ძლიერად. აქ თქვენ ვერ ნახავთ ვერც ერთ ზომადაკარგულ ადგილს. დეტალიზაცია სულ არ არის. მხოლოდ წმინდა მხატვრული შტრიხები, გადაკრული სიტყვები და მისახვედრი ნიშნებია მთელი მოთხრობის მანძილზე. მისი გმირები ბევრს არ ლაპარაკობენ, მაგრამ ენერგიულად კი მოქმედობენ და მოხდენილადაც. ავტორი თავის გმირებს ისეთ პირობებში აყენებს, რომ მათი ცოტა სიტყვა პასუხისთვის შეუბრუნებელია. „თუ საქმის უნარი გაქვს, სიტყვაც დამაჩერებელია-ო“, ასეთია ჩვენი მწერლის უთქმელი აზრი. თუ „ბაში-აჩუკია“ გმირებს ანალიზს მოუხდენთ, ვნახავთ. რომ „დამთავრებული“ სახე არც ერთს არა აქვს. ყველა მათგანი მხოლოდ ჭაკვრით არის დახატული, მაგრამ ისეთი ხაზებით, რომ მკითხველს

არ დარჩება შეუმჩნეველი, ხოლო მოთხრობის მთავარი გმირი, თვით ბაში-აჩუკი, მთელი მოთხრობის მანძილზე, სულ ფეიერვერკავით ელავს, ქრება, მაგრამ ეს ისეთი გაელვება არის, რომ მკითხველისთვის იქმნება გმირის დამთავრებული სახე. ავტორი ამ გმირის მთავარ ნიშნებს იძლევა, დანარჩენს კი მკითხველი ავსებს თავისი ფანტაზიით. და ამ ეპიზოდურ სცენებში, ერთი ხაზმოსმით. ავტორი მაინც ქმნის ისტორიული გმირის ტიპს, რომელიც საგმირო საქმეებს ჩადის incognito, რადგან პიროვნულ მოტივებისადმი გულგრილი იყო და მოქმედების დედააზრად მხოლოდ ისტორიულ აღთქმათა შესრულება მიაჩნდა.

ჩემი განსაცდელი რაღა სახსენებელია, შენი ჭირიმე-ო“. ასე მსჯელობს ბაში-აჩუკი, და ეს მსჯელობა არის აკაკი წერეთლისათვის მისაღები და საოცნებოც. აქ იდეალიზაციაქმნილია ხსენებული გმირი. მაგრამ ავტორის თვითნებობას მაინც არ აქვს ადგილი.

კიტა აბაშიძე, იხილავს რა აკაკი წერეთლის შემოქმედებას, სხვათა შორის, წერს, რომ აკაკის ისტორიულ პოემებში, როგორც მაგალითად „თორნიკე ერისთავი“, „პატარა კახი“ და სხვა, და მათთან ერთად „ბაში-აჩუკი“, „სულ სამშობლო ისტორიის იდეალიზაციაა და ამ მხრით იგინი ნამდვილი რომანტიული ნაწარმოებნი არიან და პოეტის პირადი შეხედულების გამომსახველი. ეს პოემები და დრამები გვარწმუნებენ, რომ ძველ საქართველოს მზეზედ არც ერთი შავი ლაქი არა ყოფილა. ყველანი მხნენი იყვნენ, გულადნი, მამაცნი, ყოვლის სიკეთეთა და მშვენებით აღსაფსენი. ბერი ბერობას არა კადრულობს, პოლიტიკური მოღვაწეა და თავ-განწირული მოწამე... ეს ყველა გაზვიადებული და პოეტის ოცნებით შეფერადებული წარმოდგენაა სინამდვილისა. თქმა არ უნდა, დიდი გმირული სული უნდა სდგომოდა იმ ერს, რომელმაც იმდენ აოხრებას კიდევ გაუძლო, მაგრამ ისიც მართალია, რომ, თუ დიდ გმირებს გვერდით დიდი სულით დაცემულები არა ჰყოლოდა, ჩვენის ბედის ჩარხი სხვა რიგად დატრიალდებოდა-ო“¹. კიტა აბაშიძე, ერთი მხრივ, მართალია, რომ აქ იდეალიზაციაა, მაგრამ ამის გარეშე მხატვრობა არ არსებობს. დოსტოვესკი, დიდი ოსტატის სიმახვილით, წერდა: „მთელი ხელოვნება ერთგვარი გადაჭარბებისაგან შესდგება, მხოლოდ ისე, რომ საზღვარს არ გადასცდეს. ეს — პორტრეტისტებმა ძალიან კარგად იციან. მაგალითად, თუ ორიგინალს ცხვირი ოღნავ დიდი აქვს,

¹ კიტა აბაშიძე. ეტიუდები, წ. II, გვ. 33.

უფრო მეტი მსგავსებისთვის, კიდევ ოდნავ უნდა მოემატოს ზომა, მხოლოდ თუ ამას გადასცდა, კარიკატურა გამოვაო“. საკარიკატურო აკაკის ამ ნაწარმოებებში არაფერი მოუცია. მან მხოლოდ თვალსაჩინო ისტორიული გმირები აიღო თემად და დიდი ადამიანების პორტრეტები ზოგს გადაჭარბებულ იდეალიზაციად ეჩვენა. ეს კი მართალი არ არის. ჩვენმა ისტორიამ მრავალი მაგალითი მოგვცა ასეთი მოქმედებისა, და აკაკი წერეთელმაც ამ ისტორიული ცხოვრების ნიადაგზე, ეროვნულ ფორმას იდეალიზაცია მოუხდინა და ფართულად მოგვცა მისაბამი თვისებები და მთელი ფსიქოლოგიური შინაარსიანობა. ეს იმ დროისათვის საჭიროც იყო.

„ბაში-აჩუკი“ თითქოს რეალისტური ნაწარმოებია, მაგრამ ბევრია მასში რომანტიული სურნელობა. იგი თუმც პათოსით არის შესრულებული, მაგრამ არა ისე, როგორც დიუმასა და ჰიუგოს სჩვევიათ; მგრძნობიარობაც ბევრია, მაგრამ არასოდეს არ გადადის გერმანული რომანების სენტიმენტალობაში. საოცარი ვაჟკაცობაც უხვო ფერებითა აქვს დახატული ჩვენს ავტორს, მაგრამ ზღაპარს კი არ უახლოვდება, როგორც, მაგალითად, ვალტერ სკოტის ისტორიულ რომანებში გვხვდება. იქნებ ამის მიზეზი ისიც იყოს, რომ ჩვენი ისტორია არ გავს სხვათა „ჩვეულებრივ“ წარსულს და „ბაში-აჩუკის“ გმირობა მაინცდამაინც არ გვაკვირვებს. მე მგონია, რომ ერთი მიზეზთაგანი ეს არის. მაგრამ უმთავრესად თვით ავტორის ესთეტიკურ ზომიერებას უნდა მიეწეროს იმ პროპორციების დაცვა, რომელიც ამ პატარა მოთხრობას ქმნის მაღალ ხელოვნურ ნაწარმოებად. აკაკი წერეთელმა სინამდვილის პირობები საფსებით დაიცვა და ამ ჩარჩოში წარსულს ისეთი სული შთაბერა, რომ ფანტაზიის ძალდაუტანებლად, თითქოს თვალწინ ვხედავთ ცოცხალ ადამიანებს. ისინი არიან ჩვენთან თუ ჩვენ გადავდივართ იმათ ეპოქაში — ეს აღარ არის საინტერესო, რადგან ერთად ვგრძნობთ თავს, და ეს ერთიანობა, მხატვრული რეალობით შექმნილი, დროს ძალას უკარგავს. პატრიოტული ლიტერატურა ქვეყნად დიდია. გმირობის კულტიც დიდი იყო და არის, შემოქმედება ხშირად იღებს იქიდან თემებს, მაგრამ მსოფლიო ლიტერატურაში იშვიათად მოიძებნება ასეთი მხატვრული თავდაჭერილობით გადმოცემული, უდიდეს პათოსიანი გმირობა. ჩვენ გვახსოვს თურმოპილების გმირები, რომელნიც საბერძნეთის ლიტერატურამ, თუ ისტორიამ მეორედ დაბადა უკვდავებისათვის, ვიციტ როდენის „კალეს მოქალაქენი“, და აკაკი წერეთლის მხატვრული სიტყვაც იმავე ძალისაა.

აკაკი წერეთლის პროზაულ ნაწარმოებთა შორის „ბაში-აჩუკი“ არის ერთადერთი ისტორიული მოთხრობა. სხვაგან ჩვენი მწერალი სცილდება განსაზღვრულ ქარგებს და ე. წ. თავისუფალ შემოქმედებას ეძლევა. და აქ იგი ფრანგული ქანრიის ბელეტრისტიკა, მახვილი სიტყვით, მსუბუქი მდინარებით და გამტაცებელი მოთხრობის კვანძით. თემა შეიძლება არ იყოს „დიდი“, მაგრამ თვით ავტორია დიდი და შემოქმედებებისათვის ე. უფრო მნიშვნელოვანი პირობაა. აიღეთ მისი „ეშმაკები“. აქ არც ფსიქოლოგიური ანალიზებია. არც აზროვნების სიღრმე, არც მდგომარეობათა სირთულე, მაგრამ მშვენიერი მოთხრობაა, თავისებურობით ახალი და ჩვენს მწერლობაში ერთადერთი. აქ ავტორი „ხელებგახსნილია“, წერს სრულიად უპრეტენზიოდ, წერს პატარა რამეს, მაგრამ ისე წერს, რომ გრძნობთ პოეტის პლასტიურ ფანტაზიას, გამჭრიახი მხედველობის უნარს. ეს მოთხრობა აკ. წერეთელს დაწერილი აქვს 26—27 წლისას. შემდეგ კი შემოქმედებითი ენერჯის მეტი წილი წვრილმან საქმეებში გაფლანგა და ნამდვილი მხატვრული სიტყვის სათქმელად ვეღარ იცლიდა, თორემ „ეშმაკების“ ავტორს სრული უფლება ჰქონდა ეფიქრა უდიდესი ბელეტრისტის სახელის დამსახურებაზე. რასაკვირველია. რიცხვი ღირსება არ არის, მაგრამ ხშირად ღირსების მომტანი კია.

განცალკევებით დგას აკ. წერეთლის ავტობიოგრაფიული მოთხრობა „ჩემი თავგადასავალი“. ჩვენში ამგვარი მწერლობა არ არის განვითარებული. ამ მხრივ შეიძლება აკ. წერეთელი ნოვატორად და ჩაითვალოს. ეს ნოვატორობა კი მნიშვნელოვანია. რა უნდა იყოს უფრო საინტერესო, ვიდრე ადამიანის მიერ საკუთარი ცხოვრების აღწერა. შიშველი მოდელივით ქვეყნის დასანახად ამართული ადამიანი, ჭერ საზოგადოდ არის საინტერესო, და თუ დიდი ყალიბის პიროვნება მოგიტხრობთ თავის თავგადასავალს, ეს ხომ ცნობისმოყვარეობასაც აღემატება. ამ მხრივ, აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავალი“ მეტად საინტერესო ნაწარმოებია. მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში აკაკი წერეთელი ერთი უდიდეს პიროვნებათაგანია (და მისი თავგადასავალის გაცნობით ჩვენ თითქმის მთელი ეპოქის ესენციას ვიგებთ. ჟან-ჟაკ რუსსოს „აღსარების“ შესახებ ლ. ტოლსტოი ამბობდა, რომ გულახდილობით კოხტაობსო, მაგრამ თვით ლ. ტოლსტოიც, თავის აღსარებაში რომ ამბობს „Я негодаѣй и подлец“-ო, ესეც შეიძლება კოხტაობად ჩავთვალოთ, ისევე, როგორც რუსსოს ნათქვამი, მით უმეტეს, რომ ძნელია ყველაფრის

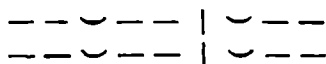
თქმა და ცუდის თქმაშიც არის ერთგვარი, სიწრფელეს მოკლებული. გამბედაობა. ამ თვალსაზრისით აკაკი წერეთლის „თავგადასავალიც“. რასაკვირველია, არ იქნება ობიექტური მოთხრობა. პირიქით, ბევრია იქ იდეალიზაცია, ცუდ მხარეებშიც კი კარგი ელემენტების აღმოჩენა, რომანტიულობა, ყველას რომ სჩვევია, მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, „ჩემი თავგადასავალი“ ერთი ლამაზი „დოკუმენტაგანია“, რომელს მიხედვითაც, ერთი მხრით და თუნდ ნაწილობრივად, ფარდა ეხდება ჩვენი მწერლის პოეტურ ცხოვრებას. გაღმოცემა. მხატვრობა ლამაზი აქვს და ისეთი. როგორც სჭირდება „თავგადასავლის“ მოთხრობას. აქ არ არის არც დიდი რიტორიკა, რითაც ავტობიოგრაფები მეტ წილად ირჩევიან, არც დეტალიზაცია, ხშირად რომ თავს აბეზრებს მკითხველს. ხოლო იმ პირთა პორტრეტების გალერეია, რომლებთანაც აკაკი წერეთელს შეხვედრია მეგობრობა და მოღვაწეობა. და რომელნიც ჩვენი ლიტერატურის სამკაულს წარმოადგენენ, როგორც მაგალითად, დიმიტრი ყიფიანი, ივ. კერესელიძე, ალ. ორბელიანი, ლავრენტი არდაზიანი, გიორგი წერეთელი, სერგეი მესხი, ალექსანდრე ყაზბეგი, გრიგ. ორბელიანი, ნიკო ნიკოლაძე და ივ. მაჩაბელი. ყველა ეს პორტრეტი პატარაა, რამდენიმე ხაზით არის შესრულებული. მაგრამ ისე ოსტატურად და ცოცხლად, რომ სრული შთაბეჭდილება გრჩებათ. ავტორის გონებაშახვილობა და ზომიერი ჰუმორი ყველგან ირმის ძაფივით მსუბუქად ევლება; რაც ყოველ მის ფრაზას ჰაეროვნებას აძლევს. მაგრამ სინანული გვიპრობს, რომ მხოლოდ ზემოჩამოთვლილი პირები მოყვნიენ აკაკი წერეთლის კალამის ქვეშ, რომ მხოლოდ მათი მედალიონები დაგვჩა, დიდი ოსტატის ხელით შესრულებული.

აქ. რასაკვირველია. ძნელია აკაკი წერეთლის პროზის საფუძვლიანი გარჩევა, იმისი თქმა კი შესაძლებელია, რომ, აკაკი წერეთლის სახით, ჩვენ გვყავს არა მხოლოდ დიდი პოეტი, ამ სიტყვის სპეციფიური მნიშვნელობით. არამედ პროზის დიდი ოსტატიც.

* * *

ვნასთთ ახლა აკაკი წერეთლის ნეპოქმედების მხატვრული მხარე. მთარული აზრია, რომ, მე-19 საუკუნის პოეტთა შორის, აკაკი წერეთელი ყველაზე მუსიკალურია და ამ მხრივ მასთან შედარებას ვერ უძლებს თვით ილია ჭავჭავაძეცო. ეს ხშირად დაწერილა კიდევ და ჩვენც ამ საკითხში დაახლოვებით მაინც უნდა გავვერკვეთ. აკაკი წერეთლის ლექსებს „მეტეტერულს“ უწოდებდნენ და უნ-

და ითქვას, რომ ეს სახელი ზედმიწევნით გამოხატავს ჩვენი პოეტის ლექსის ფორმას. რა იგულისხმება ამ სახელის ქვეშ? უბრალო ხალხური სასიმღერო ლექსი, სტვირზე თუ ჩანგურზე დასამღერებელი; რომელიც შეიცავს რვა-რვა მარცვლიან სტრიქონებს შემდეგი ზომით:

$$5 + 3 = 8$$

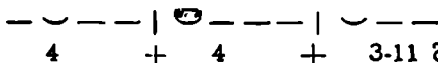
„ჩონგური საქართველოა,
სიმებო ჩვენ ვართ ყველაო,
სხვადასხვა კუთხის ქართველნი
ოდელა დელა დელაო“...

ეს ზომა ძველისძველია, ე. წ. გრძელი შაირი, რომლითაც რუსთაველი წერდა:

„მიჯნურსა თვალად სიტურფე
მართებს მართ ვითა მზეობა“...

აქ ზომაც და ინტონაციაც ერთი და იგივეა. და აკაკი წერეთლის საყვარელი ფორმა ეს არის. ამ ზომით აქვს დაწერილი მრავალი ლექსა და პოემა.

შემდეგ: აკაკი წერეთელი ხმარობს აგრეთვე თერთმეტმარცვლოვან ზომასაც, რომელიც დ. გურამიშვილს ეკუთვნის:

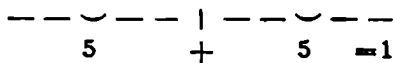

გურამიშვილი: „ვა რამდენი ყვავის ზაფხულს ახალნი...
აკაკი წერეთელი: „ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია...“

ანდა: „აღმართ-აღმართ მივდიოდი მე ნელა“... და სხვ.

ეს ზომაც ტრადიციული ზომა ჩუო, ასე წერდნენ ბესიკიც, ალექსანდრე ჭავჭავაძეც, გრიგოლ ორბელიანიც და სხვ...

არც ის ათმარცვლოვანი ზომა არის ახალი, რომლითაც აქვს დაწერილი ჩვენს პოეტს „თორნიკე ერისთავი“, „პატარა კახი“ და სხვ... ამ ზომას მამუკა ბარათაშვილი „უცხოს“ უწოდებს და გურამიშვილიდან მოყოლებული (ბესიკი, ალ. ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი, ილ. ჭავჭავაძე და სხვ.) ამ ზომას ძალიან ხშირად ხმარობენ:

გურამიშვილი: „ვინც შენ მოგენდოს და არ დაგხედოს“...
ბესიკი: „სევდის ბალს შეველ შენაღონები“...

ალ. ჭავჭავაძე: „ელების კარი გაზაფხულისა“...

ილია ჭავჭავაძე: „ერთ ბედს ქვეშა ვართ ლაბავ მე და შენ...“

აკაკი წერეთელი: „დაიგვიანეს ჯერ არსად სჩანან...“

„მაგრამ სალამურს თუ მოჰკრა ყური“...

პოეტი ხმარობს აგრეთვე ძველ ზომას, ე. წ. „რეულს“. ეს არის თექვსმეტმარცვლოვანი სტრიქონი, მხოლოდ აკაკის იგი შუაზე გაუყვია, თუმც ამით არ იცვლება არც რიტმი და არც მელოდიურობა. ამ ზომით დაწერილი აქვს პოემა „ალმზრდელი“ და რამოდენიმე ლექსი.

ძველი რეული:

„ბრძენმან მითხრა სიტყვა ხშირად, სიტყვის ძალთა მრგველო ხშირად...“

აკაკი: „თვალთ ძასარი შენატყორცნი

ვერ აღწევს მის სიგრძეს და განს“...

— — — | — — — | — — — | — — —

4 + 4 + 4 + 4 = 16 მარცვ.

მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლებოდა, მაგრამ არ არის საჭირო. აკაკი წერეთელს ლექსის ახალი ფორმა არ მოუცია და მიღებულ მემკვიდრეობიდანაც სულ ოთხი თუ ხუთნაირი ზომა იხმარა. ეს იმით აიხსნება, რომ იგი, როგორც იმ დროის სხვა ჩვენი პოეტები, ლექსის გარეგნულ მხარეს არ აქცევდა დიდ ყურადღებას. იდეურ შინაარსიანობას სწირავდნენ ყოველივეს. რაც შეეხება ლექსის მუსიკალობას, ამ მხრივაც აკაკი წერეთელი გამონაკლისს არ წარმოადგენს. მეცხრამეტე საუკუნის ამ მხრივ დაცემას აკაკიც განიცდის და ის მოარული აზრი, რომ აკაკი წერეთელი ლექსის ვირტუოზია და ილია ჭავჭავაძეზე მაღლაც აყენებენ, ელემენტარულ კრიტიკას ვერ უძლებს. უნდა ითქვას ისიც, რომ შემცდარია ის აზრი, თითქოს ილია ჭავჭავაძის ლექსის მუსიკალობა ნაკლები იყოს, ვიდრე აკაკის.

ჩვენ უფრო გვიანტერესებდა აკაკი წერეთლის ლექსის ტექნიკა, ინსტრუმენტალობა და ვნახეთ კიდევ, რომ ჩვენს ძველ პოეტებთან შედარებით მისი ლექსის მოქნილობა და მერხეობა ნაკლები ღირსებისა არის. ამ მხრივ, ვიმეორებთ, აკაკი წერეთელი მეცხრამეტე საუკუნის დეკადანსის წარმომადგენელია ილია ჭავჭავაძისთან ერთად. მათ პოეზიას სხვა მხარეები აქვს ახალი და ღირსსაცნობი, რის შესახებაც საკმაოდ ვილაპარაკეთ, და თუ შინაარსმა ფორმა დაიმორჩილა და გადაჰქელა, ეს ეპოქის ტენდენცია იყო.

პრინსა და სალიტერატურო აზროვნების განვითარება 60 — 80-იან წლებში

სამოციანი წლებიდან ჩვენმა საზოგადოებრივმა და სალიტერატურო ცხოვრებამ საგრძნობი ძვრა განიცადა. საზოგადოებრივი მდგომარეობის ყოველი საკითხი სალიტერატურო ამოცანად იქცევა და ლიტერატურის მნიშვნელობა და ავტორიტეტიც რაღაც არაჩვეულებრივ საზოგადოებრივ ყურადღებას იკრებს თავის გარშემო. მოხდა ცხოვრებისა და ლიტერატურის დაახლოება, და ამ უკანასკნელის აზრიანობა იქცა მხატვრული სიტყვის პროგრამად. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ლიტერატურას უნდა ეზრუნა საზოგადოებრივი წყობილების შესახებ, გადაეშალა მისი სიაჯვარე, ამხედრებულიყო დასაგმობ მოვლენათა წინააღმდეგ და დაენახა ახალი ცხოვრების პერსპექტივა.

ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ „თერგდალეულებმა“ სწორედ ასე დაიწყეს თავიანთი სალიტერატურო კარიერა, მაგრამ უნდა ვიცოდეთ ამ დასაწყისის განვითარებაც და ის საზოგადოებრივი ცხოვრების კონიუნქტურა, რომელიც ერთგვარ სტიმულს იძლეოდა ახალი ბრძოლისათვის.

უმთავრესი მოვლენა, რასაკვირველია, ბატონყმობის გადავარდნა იყო. 1861 წელი რუსეთში და 1864—ჩვენში მნიშვნელოვანი თარიღები იყო, რასაც დიდი გავლენა ჰქონდა ლიტერატურაზე როგორც რუსეთში, ისე ჩვენშიც. ამ შემთხვევაში რუსეთსა და საქართველოს ვაკავშირებთ იმიტომ კი არა მხოლოდ, რომ საქართველო რუსეთის ნაწილს წარმოადგენდა, არამედ უფრო იმიტომ, რომ ჩვენი იმდროინდელი სალიტერატურო აზროვნება მეტად ახლო იდგა რუსეთის აზროვნებასთან და იქიდან იქნა მოზიდული ის „თესლიც“, რომელიც ჩვენს ლიტერატურას სამოციანი წლების მოღვაწეებმა მოჰფინეს.

რუსული ლიტერატურის მსგავსად, ჩვენმა პოეტებმაც მოამზადეს თავისუფლების ნიადაგი. ხოლო ბატონყმობის გადავარდნის

შემდეგაც განაგრძობდნენ ახალ პირობებში მშრომელ ხალხთან ახლო დგომას და სამსახურს. გლეხთა განთავისუფლება სოციალურ ცხოვრებაში ახალ ურთიერთობას ქმნიდა, რაც უსათუოდ გამოიხატებოდა ლიტერატურაში, და ისე კი აღარ, როგორც წინათ, ე. ი. შებრალებისა და თანაგრძნობის მხრივ, არამედ ხალხის ცხოვრების დადებითი შესწავლისა და ორგანიული დაკავშირების სახით. მართალია, ილუზიებს გამართლება არ ელირსა და გლეხის განთავისუფლება უფრო ფორმალური იყო, ვიდრე საგნობრივი. მაგრამ ის რაც მოხდა, მაინც იძლეოდა საფუძველს რეალური პოზიციების მოსაძებნად მშრომელი ხალხის მომავალი ცხოვრებისათვის.

ისიც მართალია, რომ საქართველოში მომხდარი „რეფორმები“ უფრო ნაკლები იყო, ვიდრე რუსეთში. ჩვენში მხოლოდ ბატონყმობა გადააგდეს და ერობა, ნაფიცმსაჯულთა ინსტიტუტი. ადვოკატურის შემოღება და სხვ. კვლავ საოცნებოდ დარჩნენ. მაგრამ ისიც მართალია, რომ იმედი აღეძრათ ჩვენშიც, რაც ყოველთვის, სისხლის ერთგვარ ახალ მიმოქცევას იწვევს და საზოგადოებრივი მაჯისცემის განმტკიცებას.

რა ვუყოთ, რომ „დიდი რეფორმების“ მეორე დღესვე თეთრი ტერორი გამოცხადდა და მთელი რუსეთის იმპერია თითქოს გაითანგა მორიგი საშინელების ქვეშ. ეს პასუხი იყო კარაკოზოვის დამბაჩაზე, რომელსაც ეს უკანასკნელი ესვრის იმპერატორ ალექსანდრე მეორეს. კარაკოზოვის ტყვია ასცლა მეფეს, მაგრამ გადარჩენილმა სასტიკ შურისძიებას მიჰყო ხელი. რამ გამოიწვია კარაკოზოვის ტყვია? — ხალხის გაწბილებამ მთავრობის მხრივ. ელოდნენ დიდ სოციალურ გარდაქმნას, რომ მოისპობოდა ბატონყმობა, ძველი სამართალი, ბიუროკრატიული თუ ადმინისტრაციული თვითნებობა, განათლების ყოვლად მიუღებელი სისტემა და მრავალი რამ სხვა... ეს იმედი იყო, რომ დიდ ემიგრანტს გერცენს. ჯერ ისევ 1856 წელს აწერიებდა მეფის მიმართ: „მეფევ! მიეცით თავისუფლება რუსულ სიტყვას; ჩვენი ჭკუა ვერ თავსდება მაგ სიციფროვეში, ჩვენი აზრი, სივრცეს მოკლებული. გულსა წამლავს, იგი კვენისის ცენზურის კალაპოტში ჩაჰვდილი. მოგვეცით თავისუფალი სიტყვა... ჩვენ ბევრი რამე გვაქვს სათქმელი ჩვენი ხალხისა და ქვეყნისათვის! მიეცით მიწა გლეხს! იგი ისედაც მას ეკუთვნის. გადარეცხეთ რუსეთს ბატონყმობის სამარცხვინო ლაქაო“... ასე აღფრთოვანებით და იმედით მეტყველებდა რუსეთის დიდი განკიცხული. და განა მართო გერცენი? ჰიმნებსა წერდნენ ცნობილი პოეტები: აქსაკოვი, ნეკრასოვი, პლეშჩევი, მაიკოვი, ბენედიქტოვი და სხვ. მაგრამ, როდესაც იმედი გაუცრუვდათ და „დიდი

რეფორმების“ შავიერ კატონებულმა ბიუროკრატებმა ბრჭყვიალა ქალაქში ვახვეული ნასუფრალი გადმოუყარა ხალხს, ძველი ოპოზიცია კვლავ აიგეჯრა და, უფრო გაძლიერებულმა, კვლავ განაგრძო თავისი სახელგონი საქმე. 1863 წ. დაარსდა „მიწა და თავისუფლება“-ს ორგანიზაცია. გახურდა არალეგალური მუშაობა, დაიწყო ტერორისტული აქტები და ყველა ამის შედეგი იყო ის თეთრი ტერორი. რომელიც ზემოთ უკვე მოვიხსენიეთ. და თუ ასეთი მდგომარეობა იყო რუსეთში, რა იქნებოდა ჩვენში, ე. წ. „ოკრაინაში“, ეს თავისთავად ნათელია. ის ტერორი ხომ აქაც იქნებოდა იმ ახალი რეპრესიების მიმატებით, რაც „შეეფერებოდა“ ჩვენი ქვეყნის სპეციფიურობას.

მაგრამ ამ ტერორის პარალელურად ჩვენში აღვილი ჰქონდა მეორე პარალელსაც. რუსეთში რომ საზოგადოება ორად იყო გაყოფილი, და ერთი ნაწილი მეფის ტახტთან ეზიდებოდა თავის ერთგულების გრძნობებს, ჩვენშიც აღმოჩნდა ასეთი ხალხი და ჯერ თავადაზნაურობამ, შემდეგ თბილისის მოქალაქეებმა ადრესები მიართვეს მეფეს იმავე ხასიათისა, როგორც რუსეთის მონარქისტების ადრესები იყო.

„...ამბავმა, ავაზაკურის ბოროტ-განზრახულებისამ... ღრმად შეაძრწუნა საქართველოს თავად-აზნაურობის გული“¹... და სხვ.

ჩვენ ამ ამბის მოთხრობა იმიტომ დაგვიკვირდა, რომ შესაძლებელი ყოფილა იყო იმ ფსიქოლოგიური ვითარების საერთო წარმოდგენა, რომელსაც იმ დროს აღვილი ჰქონდა ჩვენი ქვეყანაში. ყოველ ეჭვს გარეშე უნდა ითქვას, რომ იმ დროს რუსეთის მონარქიას საქართველოში ბევრი ერთგული ქვეშევრდომი ჰყავდა და ამ გრძნობებს ვერ ანელებდა ვერც საზოგადო რეპრესიების სიმწვავე და ვერც ეროვნული ვინაობის შეგინების საშინელი დოკუმენტები. ეს იყო მონარქიის ხალხი, რომელსაც ისტორია უკვე დასრულებული ჰქონდა, მაგრამ არსებობას მაინც განაგრძობდა ჩვენი ქვეყნის მომავლის ხელის შესაშლელად. ისე რომ, ორი ძალა იბრძოდა იმ დროს: ერთი — ოფიციალური, რომელსაც ქართველი საზოგადოების ნაწილი ემხრობოდა, და მეორე — არაოფიციალური, ხალხის ძალა, რომლის ხელმძღვანელიც ჩვენი ინტელიგენცია იყო.

რა მოგვცა ამ პერიოდის განმავლობაში ოფიციალურმა მთავრობამ?

1. მმართველები, რომელნიც ისე მიდიოდნენ საქართველოდან, რომ, გრიგოლ ორბელიანის თქმისა არ იყოს, „ვერ არჩევდნენ ღუშეთს თუშებისაგან“.

¹ „ღრობა“, 1866 წ., №№ 7, 3, 9, 10.

2. დევნა ყოველივე ქართულისა.

1872 წ. პეტერბურგიდან მოვიდა რევიზორი, რომელმაც სასულიერო სემინარიაში ქართული ენა აკრძალა. ხოლო იგივე აკრძალვა იყო ნაგულისხმევი 1871 წლის „უსტავში“, რომელიც შეეხებოდა გიმნაზიებს და პროგიმნაზიებს, და რომლის ძალითაც ე. წ. „ტუზემცეების“ ენებთაგან კავკასიაში დაშვებული იყო უმთავრეს ენათა სწავლება მხოლოდ მსურველთათვის, პროგრამის გარეშე და საგანგებო გადასახადით, ე. ი. საქართველოში ქართველი მოწაფე თუ მოისურვებდა გიმნაზიაში თავისი ენის შესწავლას, მას „შეეძლო“ ეარნა ქართულ გაკვეთილებზე და ამისთვის თვითონ უნდა ეძლია საგანგებო გადასახადი. ეს იგივე აკრძალვა არის, მხოლოდ უფრო „დელიკატური“ ფორმით თქმული. ამის შესახებ არის, რომ გიორგი წერეთელი, სხვათა შორის, წერს „პირველ ნაბიჯში“: „1870 წლიდან უბედური ხანა დადგა საქართველოს ახალგაზრდობის განათლებისათვის. ამ წელს აღიძრა კითხვა, რომ ქართული ენის საფუძვლიანი სწავლება გიმნაზიებში უნდა წემცირებულიყო, შტატის მასწავლებლნი უნდა მოსპობილყვნენ და ის დრო, რომელიც ხმარდებოდა ქართულ ენას, ქართულ მწიგნობრობისა და მის ისტორიის შესწავლას, ლათინურისა და ბერძნული ენის გაკვეთილებს უნდა მოხმარდებოდა. რაკი ქართული ენის სწავლების შტატი მოსპეს, იმის მაგივრად ლათინურისა და ბერძნულის სწავლება პირველი კლასიდან დააწყებინეს ქართველ შეგირდებს. ამათ მესამე კლასამდე რუსული ფარსავად არ ესმოდათ და რადგან ბერძნულ-ლათინური რუსული ენის საშუალებით უნდა ესწავლათ, ამისთვის ქართველი შეგირდობა თითქმის სრულებით დამუწვდა, სწავლისათვის მათი გონება დაიხშო“...

3. სასამართლოდან ქართული ენა გამოაძევეს.

ამიტომ იყო, რომ მას ხალხი ვერ შეეჩვია, და რომ შესწევოდა კიდევ „ახალი სუდის წესს“. ვერას მიიღებდა, რადგან „ჩინოვნიკური“ იყო სამართალი და ქრთამით სულდგმულობდა. გრიგოლ ორბელიანი ერთ თავის კერძო წერილში ამბობს: „ახალი სუდის წესი ჯერ ვერ დაძველდა, ესე იგი, ჯერ ვერ შეეჩვია მას ხალხი, ჯერ ვერ მიხვდა მის სიკეთეს, და ახლა ისევ შემოვიდა ჩვეულებად, რომ როდესაც მოიტაცებენ ვეება სურო ცხვარსა, ანუ ზოვსა, პატრონები ძიდიან მტაცებლებთან და თავის საქონელს იზნინიან ფულითა; მტაცებლობა გახდა აშკარა ვაჭრობად. თვით ღუბერნატორი ოფიციალის წარდგენაში ამტკიცებს, რომ მარტო ერთ სოფელს, ახატელს, კახეთიდან საქონლის მოტაცებიათ. ამ რამოდენსამე წელიწადს შეუვიდა რამდენიმე ათასი თუმანი შემოსავა-

ლი! აი სიკეთე ახალი სუდის განწყობითა. ახლა იმ სოფელში ჩააყენეს პრისტავი ათის ყაზახითა; ვნახოთ რა გამოვა რისგან“.

4. ეკონომიურად ხალხი გაღატაკებული იყო. მთავრობას არავითარი ზრუნვა არ გამოუჩენია, რომ ხალხის ნივთიერი დონე აწეულიყო, რაიმე წარმოება შეექმნა და სხვ. გარდა რკინის გზისა, რომელმაც ჩვენს ქვეყანას ფრიად დიდი სარგებლობა მოუტანა ყოველმხრივ, მაგრამ ის ხომ ჩვენთვის არ ყოფილა გაკეთებული. რუსეთის მთავრობას საკუთარი ინტერესები ამოძრავებდა.

5. სამაჰმადიანო საქართველო შემოიერთა. ესეც. რასაკვირველია, იმპერიის საზღვრების განზე გაწევის ანგარიშით და არა საქართველოს აღდგენის მიზნით. კიდევ ბევრი მხარეების შესახებ შეიძლება საუბარი, აუარებელი ფაქტებისა და დოკუმენტების ჩვენება, მაგრამ ეს არ შეადგენს ჩვენს პირდაპირ საგანს.

ჩვენთვის საინტერესო არის თვალის გადავლება და საერთო წარმოდგენა იმ მდგომარეობისა, რომელსაც კმნიდა ჩვენში ოფიციალური მმართველობა. ეს სურათი კი ისეთია, რომ ქართული საქმისთვის ზრუნვა „მფარველი“ იმპერიის მხრივ ერთი ხაზითაც არ არის აღნიშნული.

ასეთ მდგომარეობაში, როგორი სულისკვეთება იყო ქართველი საზოგადოების იმ ნაწილში, რომელიც ჯერ სავსებით არ იყო დეგრადაციის გზაზე დაქანებული? გრ. ორბელიანი, ერთ წერილში სოფიო ორბელიანის მიმართ, ასე გოდებს: „რა დაგვემართა, რა მოხდა, რა უხილავი მიზეზი აღმოგვიჩნდა ჩვენდა საუბედუროდ, რომ ასე საზოგადოდ ვიღუპებით სწორედ იმ დროს, როცა გარეშე მტერი აღარ არის ჩვენთვის? ყოველს მხრიდან, ყოვლის სახლიდამ მოისმის მხოლოდ ხმა ვაებისა და კვნესისა; სიგლახემ მოაქწია უკანასკნელს ხარისხამდის და სად არის გამომხსნელი ჩვენი? ეს არის ის საზარელი ფიქრი, რომელიც მაწუხებს, მაწუხებს და მამბერებსო—“... ამას წერს ჩვენი პოეტი 1878 წელს. ამავე ხასიათის წერილსა სწერს ჩვენი პოეტი რამაზ ანდრონიკაშვილს:

„რისგან მოხდა ესრეთი სამწუხარო, მოულოდნელი ცვლილება, რომ ყოვლის მხრით ისმის მხოლოდ ვაება სიგლახაკისა? სიღარიბემ შეჰსჭამა შთამომავლობა ჩვენი, დაუბნელა გონება და ველარა მოუსაზრებია მას საკეთილდღეოდ. ყოველი სახე გამოსთქვაძს მხოლოდ სიმდარესა და უნუგეშობასა; ძნელია ესრეთი სამწუხარო მდგომარეობა, რომელშიაც იმყოფება აწინდელი საქართველო“... გრიგოლ ორბელიანის ამ შინაურ წერილებს დიდი მნიშვნელობა აქვთ იმდროინდელი საზოგადოების გუნებანწყობილების გასათვალისწინებლად. თუ ასე ჰგოდებდა მეფის მოადგი-

ლის ტახტამდე მისული ადამიანი, რომელიც რუსეთის მეფისადმი ყველაზე ნაკლებ იყო სამტროდ განწყობილი და ლოცვის ფორმულა ასეთი ჰქონდა: „ღმერთო, შენ დაიფარე რუსეთი და საქართველო-ო“, რა გუნებაზე უნდა მდგარიყო სხვა, რომელიც ნივთიერადაც უფრო მეტ სიმწვავეს განიცდიდა და ეროვნულადაც პირდაპირი ტყივილების მტირთველი იყო.

„ნეტავ ეს ლეკური მაინც დარჩეს ჩვენის საბრალო ქართველებისგან-ო“, შეკვნების პოეტი ნიკო ჭავჭავაძეს და ეს წყალწალბეზულის ხავსზე მოკიდება, ჩვენის აზრით. საუკეთესოდ ჰხატავს იმ გადაგვარებას, რომელიც მოედო ჩვენს ქვეყანას და განსაკუთრებით იმ წრეებს, რომელნიც ისტორიის მიერ უკვე ამორიცხულები იყვნენ.

არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ თბილისი უკვე ევროპული ქალაქია. ძველი, აზიური ნაწილი, ნარიყალას ცქერაში, რაღაც თვლემას მისცემოდა, ახალი კი, მოკონტავეზული, მედიდური, ევროპულ სიციოცხლეს ხარბად ყლაპავდა. და სწორედ ეს სმოკინგში და ფრაკში გამოწყობილი ევროპა, ჩვენს დედაქალაქში დიდი რიხით შემოპატიჟებული. ათასგვარი სათამაშოებით ართობდა ჩვენი საზოგადოების მაღალ წრეს და ვალსის ტალღებში ავიწყებინებდა მოვალეობას, უბრუნებდა შეგნებას. აქ არ შეგვიძლიან კიდევ ერთი ადგილი არ მოვიყვანოთ ისევ გრ. ორბელიანის წერილებიდან, რადგან დიდი კაცის ნათქვამია და კარგადაც. „თბილისი შეიქნა ვეება ქალაქი, — სწერს იგი დავით ჭავჭავაძეს, — ერთი თეატრი არა ჰყოფნის; გაიმართა ცირკი, ქართული და სომხის თეატრი, კრუჟოკი, Тифлисское Собрание, გაჩაღებულის ლეკურიტა. სიმღერიტა, ვალსს-მაზურკიტა, ოხვრა-კვნესიტა და გააქვთ ერთი ყოფა, ერთი ამბავი. საკუთრივ მე კი აღარა მცალიან იმათთვის. და დავდივარ მხოლოდ ჩვენს ანგლის კლუბში და ვჰკაზირობ. და ხან და ხან, სტარიაკა ერისთავივით, ვყვირი „фу черт, ходи в черви“...

ჩვენი თავადაზნაურობა და დიდი მოხელეები ასეთ ცხოვრებას ეწეოდნენ, და ვინტისა თუ რამსიას აზარტში ველარ გაიგეს, თუ, როგორ გამოეცალათ ნიადაგი, როგორ გაბატონდა მათ ნატახტარზე უცხო კაპიტალისტი. მაგრამ ჩვენდა საბედნიეროდ, გრ. ორბელიანის მიერ დახატული სურათი საყოველთაო არ იყო. ჩვენს საზოგადოებას ჰყავდა სხვა დასიც, უფრო მცირერიცხოვანი, მაგრამ ენთუზიასტი, ენერგიით სავსე და იმედიანი. მათ არ შეეშინდათ სინამდვილის, პირიქით, მოიწადინეს კიდევ მასთან შებმა

და ესენი იყვნენ ჩვენი პრესისა და მხატვრული ლიტერატურის წარმომადგენლები.

„ამ უკანასკნელ წლებში, — წერდა სერგი მესხი 1873 წ. „დროებაში“, — საზოგადოდ შეატყობდა კაცი, რომ ჩვენ თითქოს გავიღვიძეთ იმ ღრმა ძილისაგან, რომელშიც დიდი ხანია ჩავარდნილი ვართ, აქეთ-იქით ვიხედებით, და ცოტ-ცოტათ ჩვენს ცხოვრებასა და იმის გარემოებებს ვადევნებთ თვალ-ყურს. შარშან კი ეს თვალეები უფრო დასანახავი შეიქნა, როდესაც ერთმა, მანამდის უცნობმა მწერალმა [გ. მუხრანსკიმ — ვ. კ.] გამოსცა ერთი პატარა წიგნი, რომელშიაც ამტკიცებდა, რომ პატარა ხალხები, აღრე იქნება თუ გვიან, უნდა გააქრნენ დედა-მიწის ზურგიდანაო. ამ წიგნის გამოცემამ, რომელიც გადაკვრით ჩვენც შეგვეხებოდა. ძლიერ ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩვენს საზოგადოებაზე, — და ეს უკანასკნელი გარემოება ვვიმტკიცებს, რომ ჩვენი ერი ეჩვევა ფიქრს თავის საზოგადო საქმეებსა და თავის არსებობაზე“...

ამ ფიქრის აღმძვრელი კი ჩვენი პრესა იყო, რომელიც ილია ჭავჭავაძეს აქეთ საგანგებოდ მოლონიერდა და ჩვენი არსებობის მძლავრ ფაქტორად იქცა. მართალია, თქმის საშუალება უკიდურესობამდე შეზღუდული იყო, მაგრამ სიტყვა ისე როგორ დაჩლუნგდება, რომ მიხვედრამდე მინც არ მიიყვანოს გამგონი თუ მკითხველი. ამას გარდა, გონებრივი წვრთნის გზაც ხომ იყო, ფიქრების აღმძვრელი, შორს გადამყვანი, პერსპექტივის განზე გამწევი. და ვანსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ილია ჭავჭავაძემ საძირკვლები შეურყია „ცისკარს“ და ახალი მოთხოვნისებები წაუყენა ამ უკანასკნელს და მის ავანგარდს. ოდნავ გარდაქმნა კიდევ და, არჩ. ჯორჯაძის ფიგურალური გამოთქმით, „თქვენ ველარ იცნობთ ბებრუტუნა „ცისკარსა“. ეხლა იგი სულ სხვა სამოსელში გიდგებათ თვალწინ. ხომ გახსოვთ მისი ყურთ-მაჯებიანი კაბა, მისი განიერი შალვარი, მაღალყელიან ყარაბაღულ თეთრ ჩექმებში ჩაკეცილი! ახლა კი ყოველივე ეს უარუყვია. პიდჯაკი ჩაუცვამს, თავზე განიერ კალთებიანი ქუდი წამოუხურავს, მხრებზე პლედიც წამოუსხავს და ხელშიც კეტის-ოდენა ჯოხი დაუჭერია, სწორედ ისეთი, როგორსაც იმ დროინდელი ნიჰილისტები ატარებდნენ. ეხლა, ბატონო, „ცისკარში“ პოლიტიკო-ეკონომიურ წერილების დაბეჭდვას ჰპირდებიან. ეხლა მას კრიტიკული განყოფილება დაუარსებია, მსგავსად „სოვრემენიკისა“ და „რუსკოე სლოვოსი“! ჩვენ

1 არჩ. ჯორჯაძე, წიგნი V, გვ. 31-32.

არ ვიზიარებთ არჩ. ჯორჯაძის აზრს. რომ „ცისკარმა“ გარეგნული ტრანსფორმაცია მოიხდინა და არსება ძველი დარჩაო. არა. „ცისკარი“ ძველი პოზიციებიდან დაიძრა ახალ ქროლვათა გავლენით, და თუმც ეს ძვრა არ იყო რადიკალური, მაგრამ მნიშვნელოვანი მაინც იყო. „ცისკარის“ ტრანსფორმაციას ჩვენ ვუტყვებით, როგორც ქართული პრესის წინ წაწევას. თუმც იგი არ იყო ჩვენი პოზიციები აზროვნების გამომხატველი. ამ მხრივ, იგი, რასაკვირველია, ვერ შეედრებოდა ილია ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბეს“, რომელიც დაარსებულ იქმნა 1863 წელს. ეს იყო ნაწილობრივ ევროპული ხასიათის ჟურნალი. რომელმაც თუმც ერთ წელზე მეტი ვერ იარსება, მაგრამ ღრმა კვალი გაავლო ჩვენი საჟურნალო ცხოვრების ისტორიაში.

„საქართველოს მოამბე“ სერიოზულ მეცნიერულ საფუძვლებზე დგება და პოზიტიურ-ხალხოსნური მოტივებით იწყებს თავის მოლაშქვას. ეს პოზიცია და პროგრამა მართალია ორიგინალური არ იყო, იგი რუსეთიდან შემოიტანეს, მაგრამ იმასთან შედარებით, რაც გვქონდა, ბევრად უფრო პროგრესული იყო და ამ მხრივ ვაფასებთ ჩვენც ამ ჟურნალის არსებობას. თანაც, ამ იდეოლოგიას ჩვენშიც საკმაოდ ჰქონდა ნიადაგი მომზადებული, რადგან ახალი ცხოვრების საჭიროებას მტკივნეულად განიცდიდა ჩვენი ქვეყანა და ხალხის სამოქმედო ასპარეზზე გამოსვლას დიდი სიმწვავეთ ელოდა ჩვენი სინამდვილე. საქმე დიდი იყო გასაკეთებელი. საჭირო იყვნენ ხალხის წიაღიდან გამოსული პირები, ნერვებმაკარი, სულით მტკიცე, რომელნიც შესცვლიდნენ თავადაზნაურული იმპერიული გენციის მოღლილ რიგებს. „საქართველოს მოამბემაც“ აქეთ მიმართა თავისი უნარი, რომ ხალხი მონობიდან გამოეყვანა, შეეტანა მის ჩაწყვდილებულ ქვეყანაში შეგნების შუქი და სამოქმედოდ განემზადებინა. საჟურნალო მასალა ამ მიზნით იყო შერჩეული. ჯერ ილია ჭავჭავაძის „კაცია ადამიანი“, „გლახის ნაამბობი“, ვიქტორ ჰუგოს „საბრალონი“, გრიბოედოვის „ვაი კუთისაგან“. გიორგი ერისთავის „შეშლილი“. პრუდონის „სიღარიბე, როგორც ეკონომიური პრინციპი“, წერილები მონობის შესახებ ჩრდილოეთ ამერიკის შეერთებულ შტატებში და სხვ. ამას გარდა, ჟურნალში ადგილი ეთმობოდა შინაური ცხოვრების მატინესაც იმდენად. რამდენადაც საცენზურო პირობები საამისო საშუალებას იძლეოდა. აქი თვით რედაქციაც ამბობს, რომ „დრონი მეფობენო“. რის გამოც „მოამბემ“ შორიდან დაუწყო ტრიალი მას, რაც ახლოდ გასაშინჯავი იყო. და ზღუდრად პირდაპირი გზით ჟურნალმა ბევრი რამ ვერა სთქვა, არაპირდაპირი გზით ხომ მოახერხა ჩვენი ცხოვრების მო-

ვარი არტერიის ხელში ჩაჭერა და იმ კვალის გავლება, რომელსაც გზას ვერ აუქცევდა მომავალი თაობა. „საქართველოს მოამბემ“ უხვად მოაბნია ახალი ცხოვრების თესლი, და თუ რუსეთში იტყოდნენ, ჩვენ ყველანი გოგოლის „შინელიდან“ გამოვიდითო, ასევე უნდა ითქვას ჩვენშიაც, რომ „საქართველოს მოამბის“ კალთიდან გამოვიდნენ ყველა ის მიმართულებანი, რომელთაც ადგილი ჰქონდათ მეცხრამეტე საუკუნეში (სამოციანი წლებიდან).

„საქართველოს მოამბემ“ შეკუმშულად სთქვა ყველაფერი, რასაც გაშლა და განვითარება შემდეგ მიეცა სხვადასხვა სახით. აქ არის მისი უდიდესი დამსახურებაც. 1863 წლის დასასრულს „საქართველოს მოამბე“ დაიხურა. იგი იყო „პირველი მსხვერპლი ჰუმანიურ იდეალებისადმი შეწირული“ და ორი წლის განმავლობაში ჩვენი სალიტერატურო ცხოვრება დაყრუვდა.

1866 წელს გიორგი წერეთლის რედაქტორობით გამოდის საკვირაო, — „საქართველოს მოამბის“ იდეური მემკვიდრე, — გაზეთი „დროება“. თეორიული მსჯელობა აქაც ნასესხებია, მზა ფორმულები უხვად არის გადმოტანილი. მაგრამ, როგორც გაზეთის მეთაური ამბობდა, მაინც დიდი საქმე იყო ამით გაკეთებული. „ამგვარი საქმე ნაბიჯის წინ გადადგმააო“. ეს ასეც იყო. „საქართველოს მოამბე“ მაინც ჟურნალი იყო. ყოველდღიურ მოვლენებს ის იმდენად ვერ გაუწევდა ანგარიშს, რამდენადაც გაზეთი, და ჩვენც ვხედავთ, რომ „დროება“ ამ მხრივ უფრო მდიდარია. იგი პრაქტიკულ ნიადაგზე დგას, სარგებლიანობის პრინციპით მოქმედებს და ჩვენი ქვეყნის საშინაო საქმის მოწესრიგებას კვალში უდგება. სხვადასხვა ხასიათის ასოციაციები, არტელები, ამხანაგობანი, სათემო მიწისმფლობელობა და სხვ.—აი, რა ამოცანებს უტრიალებს ჩვენი „გაზეთი“. დასაბუთება კი ასეთი აქვს: „წავიდა ის დრო, როცა ხალხი მარტოკა გრძნობით და აღტაცებით ცხოვრობდა. დიდი ხანია რაც ამას გამჭირახი გონებაც შეაშველეს. შენც რომ ასე გექნა, ჩემო ქართველო, საქმე კარგად წავიდოდა-ო“. ქართველმა დაიგვიანა, მაგრამ საქმეს ხომ შეველა უნდოდა. და „დროების“ გარშემო შემოკრებილმა ახალგაზრდობამაც ბრძოლა და თვითმოქმედება გამოაცხადა მთავარ ლოზუნგებად, ხოლო სამოქმედო ასპარეზი უმთავრესად სოფლად გადაიტანეს. ეს აიხსნებოდა ორი მიზეზით: 1. რუსული „ნაროდნიკობის“ გავლენით, რასაც თვით „დროება“ არ უარყოფს და 2. ჩვენი სინამდვილით. ქალაქში ქართველობა

მცირე ძალას წარმოადგენდა, სოფელი კი ჩვენი ცხოვრების ღერძი იყო. იქით უნდა ებრუნებინა პირი ინტელიგენციას და ვალა მოეხადა ხალხის წინაშე. ინტელიგენციამ მატერიალური სარგებლის მოტანა უნდა შეძლოს, ის უნდა ხალხს ჩაუდგეს სათავეში. რას წარმოადგენდა ინტელიგენცია მანამდე? „სწავლის დროს ხალხის ოფლით და ნაწვავ-ნადავით იზრდებიან და ბოლოსაც მისი საპალნეები ხდებიან, რადგანაც არავითარი მატერიალური სარგებლის მოტანა მათ არ შეუძლიათ. აი, ახლანდელი მდგომარეობა მიწის მომუშავე კაცისა... ყველა იმას აწევს კისერზე, იმისი შრომით იკვებება და თვითონ კი არავითარ სარგებლობას არ აძლევს. როგორც უნდა, ისე არხეინად დახეირნობს იმის გაზელილ ზურგზე. ამისთანა მდგომარეობა უეჭველად სიღარიბეს წარმოშობს-ო“. ეს სიღარიბე თავიდან უნდა იქნას აცილებული, გლეხი კაცი წელში უნდა გასწორდეს, მაშ მთელი სოფელი. — „გლეხებსაც შეუძლიან... შეერთდნენ და მოჰკიდონ რომელიმე სასარგებლო საქმეს ხელი.

ორი-სამი სოფელი რომ შეერთდეს ერთად, ადვილად გახსნის ქალაქში პურის, ღვინის და სხვა ნამუშევრის მაღაზიას, და რაც გასაყიდი დარჩებათ, მიიტანენ ამ მაღაზიაში და გაჰყიდიან. ორ-სამი სოფელს, ერთად შეერთებულს, შეუძლიან ამ საქმის მოხდენა და, თუ ანგარიშიანად და თავიანად წაიყვანენ საქმეს, უეჭველია, ბევრი სარგებლობაც ექნებათო¹. „დროება“ უფრო განზე სწევს თავის ეკონომიურ პროგრამას და, დიდი სიფრთხილით, საერთო მიწათმფლობელობის აზრს ჰქადაგებს: „მამული ისევ საკუთრებად დარჩეს პატრონისა, მხოლოდ ეს კია, რომ ერთად შეერთდნენ და მუშაობა, მოსავალიც მამულის და შრომის დაგვარად გაიყოფება ერთმანეთში, საზოგადო ხარჯი კი. ესთქვათ, გამოსაღები სასწავლებლის შესანახავი, სხვადასხვა იარაღების მოპოვება, ანუ სხვა რამ სასარგებლო საქმის გაკეთება საერთო მოსავლიდან უნდა მოშორდეს. წინდა-წინ, საქმის შედგომის დროს, პურის ან ფულის გამოღება იქნება შეძლების დაგვარად, რომ საჭირო მიწის სამუშაო იარაღები მოიპოვონ. დანარჩენს საზოგადო გასავალი შეავსებს. მიწები სოფელ-სოფელ შეერთდება და, საცა ძალიან დიდი სოფელია (ას კომლზე მეტი), იქ ისინი უბნებად დაიყოფებიან და შეადგენენ ცალ-ცალკე ამხანაგობას, რომ იმათ სიმრავლემ მუშაობაში და საქმის გაწილვაში არ დაუშალოს“²... აქ უკვე მუ-

¹ „დროება“, 1869 წ., № 5.

² „დროება“, 1867 წ., № 10. დ ი მ ი ტ რ ი ბ ა ქ რ ა ძ ი ს წ ე რ ი ლ ი.

ნიციპალიზაციის პრინციპი იმის, რასაც იმ დროს არაჩვეულებრივი სიახლის იერი ჰქონდა. განსახორციელებლადაც ძნელი იყო ჩვენი მოუშზადებლობის გამო, მაგრამ ენთუზიასტებს ეს არ აშინებთ. ამაშია მათი ძალაც. „დროების“ გარსშემოკრებილი ახალგაზრდობაც ენთუზიასმით იყო სავსე და მათი მოღვაწეობაც მიტომ იყო დაუღალავი და ნაყოფიერიც. მათ თითქოს ერთი გაზეთიც არ ეყოთ. „დროება“ მართალია დიდ ადგილს უთმობდა სოფელს, მაგრამ მაინც საქალაქო გაზეთი იყო ინტელიგენტებისა. საჭირო იყო სასოფლო გაზეთიც, მდებიო, ხალხური ენით დაწერილი, ადვილად გასაგები და პრაქტიკული. თქმა და ქმნა ერთია. 1868 წ. იმავე გიორგი წერეთლის რედაქტორობით გამოსვლას იწყებს „სასოფლო გაზეთი“. კავკასიის მეურნეობის საზოგადოებასაც ეკვრიან პირობით, რომ ამ გაზეთს ფინანსური საფუძველი განუმტკიცონ... ერთი სიტყვით, დიდი მუშაობა არის, უფულოდ, მოუწყობლად, მაგრამ რა სახსენებელია ყველა ეს დაბრკოლება, როდესაც ფიქრი აღფრთოვანებულია, მთელი არსება აღგზნებული და გამუდმებული ჩვენება მომავალი გამარჯვებისა. 1869 წელს „დროების“ რედაქტორად იწვევენ ს. მესხს, ხოლო 1870 წლიდან მორიგეობით რედაქტორობდნენ ს. მესხი და ნიკო ნიკოლაძე. ამ უკანასკნელის თანამშრომლობა „დროებაში“ დიდი შემატება იყო გაზეთისთვის, ეს ნიშნავდა გაზეთის პირველხარისხოვან ორგანოდ გადაქცევას, მაგრამ აქ არას ვიტყვით, რადგან ნიკო ნიკოლაძის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი. „დროებამ“ 19 წელიწადი იარსება, ე. ი. 1885 წლამდე, ვიდრე მთავრობა დაკეტავდა. ეს დიდი მანძილია იმ დროისათვის და არსებობის ათი წლის თავზე, როდესაც „დროებას“ ერთგვარი იუბილე გადაუხადეს¹, სერგეი მესხი აკი წერდა: „ნუ დაივიწყებთ, რომ გაზეთის საქმეს ვარდით მოფენილი გზა არა ჰქონია, რომ იმის წესიერ მსვლელობას ხშირად და ბევრი ისეთი მოულოდნელი დაბრკოლება უხვდებოდა გზაზე, რომლის თავიდან მოშორება იმის ხელთ არ იყო, იმის ნებაზედ არ იყო დამოკიდებული-ო“.

ამ ათი წლის განმავლობაში „დროებას“ ერთი სახელმძღვანელო აზრი ჰქონდა და ამ აზრისთვის მას არ უღალატნია თავისი არსებობის შეწყვეტამდე. იმავე ს. მესხის სიტყვით რომ ვთქვათ, „იმას ესმოდა... სამშობლო ენისა და ლიტერატურის მნიშვნელობა ყოველის ხალხისათვის; იმას ესმოდა... რომ ლიტერატურა საზოგა-

¹ ეს დღესასწაული გადახდილ იქნა 1876 წლის ოთხ მარტს. დაესწრნენ: ილია ჭავჭავაძე, სერგეი მესხი, ნიკო ნიკოლაძე, ბ. ლოლობერიძე, გრ. არწრუნი, ა. იოანისიანი და სხვ. დაახლოებით 70 კაცი.

დოდ და პერიოდული განსაკუთრებით, ძალაა, რომ ყოველმა პატიოსანმა კაცმა ეს ძალა თავის ქვეყნის სასარგებლოდ უნდა მოიხმაროს.

იმას ესმოდა, რომ კაცობრიობა ერთ წერტილზე ვერ გაჩერდება, რომ დროთა ვითარება თავისას თხოულობს, რომ ერთს ალაგას გაჩერება რომლისამე ხალხისა პირველი და აუცილებელი ნიშანია ამ ხალხის სიკვდილისა და ისტორიილამ გაქრობისა“...

70—80-იანი წლები, სხვათა შორის, იმით არის აღსანიშნავი, რომ არაჩვეულებრივად მრავლდება პერიოდული გამოცემანი. „დროებისა“ და „სასოფლო გაზეთის“ გარდა, რომელნიც უკვე არსებობდნენ, 1869 წელს არსდება ჟურნალი „მნათობი“ ნ. ავალიშვილის რედაქტორობით. 1871 წელს გ. წერეთლის რედაქტორობით არსდება „კრებული“, რომლის უმთავრეს სულისჩამდგმელად ნიკო ნიკოლაძე გამოდის. 1877 წელს ილია ჭავჭავაძე აარსებს გაზეთ „ივერიას“, რომელიც ორი წლის შემდეგ ჟურნალად გადაკეთდა. საჟურნალო მასალა უკვე კარგად შერჩეულია, განსაკუთრებით „კრებულსა“ და „ივერიაში“.

აქ აღარ არის ის უფერული, სალიტერატურო ძონძები, ის ხარახურა მასალა, რომელიც უწინდელ ჟურნალებში იბეჭდებოდა. აღარც ის ზერელეობაა, რომლითაც ეკიდებოდნენ საჟურნალო საქმეს „ციცკრის“ პირველ ხანებში, განსაკუთრებით ივ. კერესელიძის ხელში, სამოციან წლებამდე. ახლა ლიტერატურა განახლებულია, სალიტერატურო ინტერესები მრავალმხრივი და ეს შინაგანი განახლება ემჩნევა ამ პერიოდულ გამოცემათა ფორმასაც. მხოლოდ სარჩევების გადათვალთვალებაც არწმუნებს მკითხველს, რომ საზოგადოებრივი თვითშეგნება უკვე დავაყვაცებულია და მწერალიც მეტი სერიოზულობით იღებს კალამს.

ჩვენდა სამწუხაროდ, აქ არ შეგვიძლია ამ ჩვენი ჟურნალების დეტალური განხილვა, მათი ინტიმური სიცოცხლის სიღრმეში ჩაშვება, რადგან ეს საგანგებო კვლევის საკითხია და მხოლოდ ზოგადი მოსაზრებებით უნდა დავკმაყოფილდეთ.

მაგრამ, ეს ზოგადი ნათქვამი რომ უფრო თვალსაჩინო გახდეს, აღვნიშნოთ ის მასალა, რომელიც ამ გამოცემებმა მიაწოდეს ჩვენს მკითხველ საზოგადოებას.

„საქართველოს მოამბე“ უკვე ვნახეთ. გავეცნოთ ახლა „კრებულის“ და „ივერიის“ მასალებს.

„კრებული“.

I. თოთოსობები და რომანები: ილია ჭავჭავაძის „ვლახის ნაამბობი“ და „მგზავრის წერალები“; ნ. სკანდელის (ნიკოლაძე) — „მელაღმე“; გ. წერეთლის — „ჩვენი ცხოვრების ყვავილი“ და „მგზავრის წიგნები“; რაფ. ერისთავის — „სურათები ჩვენი ხალხის ცხოვრებიდან“; თარგმანები: გოგოლის — „რაზედ მოუვიდა ჩხუბი ივან ივანიჩს ივან ნიკიფოროვიჩთან“ და „შინელი“. ერკმან-შატრიანის — „დალოცვილი ძველი დროება“; სვიფტის — „გულივერის მოგზაურობა“; ეფენ სუსი — „მიმომავალი ურია“; ყორჯ სანდის — „პიერ ჰუგენენი“.

II. ლექსები და პოემები: ალ. ჭავჭავაძის, ნ. ბარათაშვილის, ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, მ. ფაშელის (მამია გურიელი), გ. ჭალაღიდელის (ქოჩაქიძე) და ლერმონტოვის „დემონი“, თარგმნილი მამია გურიელის მიერ.

III. დრამატული თხზულებანი: გ. წერეთლის — „ჯიბრი“; გ. ერისთავის — „დავა“; აკ. წერეთლის — „სცენები საპატიმროში“; თარგმანები: მოლიერის — „სკაპენის ცულლუტობა“ (თარგმნილი აკაკის მიერ); შექსპირის — „მეფე ლირი“ (თარგმნილი ილია ჭავჭავაძისა და ივ. მაჩაბლის მიერ).

IV. საქართველოს ისტორია: გ. გორისელის (წერეთელი) — „საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრება ძველად“, „საქართველოს ისტორიის სურათები“. „გვართა ბრძოლა საქართველოში“.

V. საქართველოს ისტორიის მასალა: მორიგი ლაშქრობა და განჩინება მეფე ერეკლე მეორისა. განჩინება ბარისა და მთიულთა, ადგილთა ვახტანგ ბატონიშვილისა, გრიგოლ დადიანის განაჩენა, ხევსურების ჩვენება იმათი მიწა-წყლის შესახებ კავკასიის ქედს იქით.

VI. წერილები მსოფლიო ისტორიის შესახებ: ნ. სკანდელის — „ახალი საფრანგეთი და ნაპოლეონ III-ის ცხოვრება“; ნ. ცხვედაძის — „მეთექვსმეტე საუკუნე“; ბორნეს — „გლუხკაცობის ომი გერმანიაში“ (თარგმანი).

VII. ქართული ლიტერატურის ისტორიის მასალა: წერილება ნ. ბარათაშვილისა.

VIII. მგზავრის წერილები: ნ. სკანდელის — „სხვათა შორის“; ადეველის — „მგზავრის შენიშვნები“.

IX. გამოჩენილი კაცების მოღვაწეობა: იოსებ მაძინის, ჰანრი როშეორის. იოანე ლუსის.

X. სახალხო სიტყვიერება: ლექსები, გამოცანები, ანდაზები.

XI. სამეცნიერო წერილები: დოქტორ კრუპოვის — კაცობრიობის სულის ავადმყოფობაზე; საზრდო და მისი მნიშვნელობა.

XII. ფილოლოგიური განხილვა ქართული ენისა — გ. წერეთლის.

XIII. კრიტიკული და პოლემიკური წერილები ნ. სკანდელისა და მ. პეტრიძის.

XIV. პუბლიცისტური წერილები, შესახებ ახალგაზრდობისა, ქალებისა (ემანსიპაციის სასარგებლოდ), განათლებისა. კერძოდ: უნივერსიტეტის დაარსებისა თბილისში, ერობისა, ბანკისა და სხვა და ამ საკითხების შესახებ წერდნენ ნ. ნიკოლაძე (სკანდელი), გ. წერეთელი, აკაკი წერეთელი, სერგი მესხი, მ. პეტრიძე და სხვ¹.

როგორც ვხედავთ, პროგრამა ფართოა და ავტორებიც — საუკეთესონი. და თუ იგი ტიპური ეურნალი არ იყო, ეს ნაკლი შეავსო ილიამ ეურნალ „ივერიის“ დაარსებით 1879 წელს, ეს უკვე ნამდვილი ევროპული ხასიათის ეურნალი იყო როგორც პროგრამით, ისე ზომით. დ. კარიჭაშვილის სწორი შენიშვნით, „ეურნალს ჰქონდა ერთი ნაკლი, — არ იყო მასში ბუნებისმეტყველების და ზოგიერთი სხვა მეცნიერების დარგის წერილები. უმთავრესი ადგილი ეჭირა კაზმულ სიტყვიერებას, ისტორიასა და პოლიტიკას“. სამაგიეროდ, ამ ნაკლის გარდა, საეურნალო მასალა საგანგებოდ დაწმენდილი იყო და სერიოზული როგორც შინაარსის, ისე ენის მხრივ. ყველგან ჩანდა რედაქტორის ღრმა ჰკუა და მზრუნველი სელი.

ეურნალის არსებობის მანძილზე დაიბეჭდა შემდეგი თხზულებანი:

I. მოთხრობები და რომანები: ილია ჭავჭავაძის, ალ. ყაზბეგის, სოფ. მგალობლიშვილის, ნიკო ლომოურის, ეკ. გაბაშვილის, დიმიტრი ყიფიანის (ბაქარ ქართლელის), ან. თუმანიშვილის, ალ. მიჩიანიშვილის, ზ. გულისაშვილის, გრ. ყიფშიძის და სხვ.

თარგმანები: ალფ. დოდეს, ებერსის, ჟორჟ სანდის, კლადელის, პალევის, რიდელის, კატრელის. მარმოლის, ოლივერ გოლდშმიტის, მურიეს, ტურგენევის, გარშინის, სუნდუკიანცის და სხვ.

II. ლექსები და პოემები: ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, რ. ერისთავის, ანტონ ფურცელაძის, ი. ბაქრაძის, კ. დადიანის, ავქს. ცაგარელის, არჩილ მეფის, ალ. ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანის, ვახტ. ორბელიანის, ი. დავითაშვილის, ცახელის და სხვ.

¹ ეს სია ამოწერილია დ. კარიჭაშვილის წერილიდან: „ქართული პერიოდული გამოცემების ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვა“. იხ. ეურნალი „წიგნის მეგობარი“, 1925 წ., 1—2.

თარგმანები: ბაირონის, პუშკინის და სხვ.

III. დრამატული თხზულებანი და სცენები: რ. ერისთავის, აკ. წერეთლის, აექს. ცაგარელის, დ. ერისთავის, აღ. ყაზბეგის, ს. მგალობლიშვილის და სხვ.

თარგმანები: მოლიერის, ბალზაკის, ბომარშეს, ემილდე-ჟირარდენის, სუნდუკიანცის და სხვ.

IV. ისტორიული და ეთნოგრაფიული წერილები: დ. ჩუბინაშვილის. დიმ. ბაქრაძის, პ. უმიკაშვილის, ნ. დადიანის, პლ. იოსელიანის, ი. სვიმონიძის, თ. ჟორდანიას, ნიკო ხიზანიშვილის, ი. ოქრომჭედლიშვილის, თათარხან დადეშკელიანის, სილ. ხუნდაძის, მოსე ჯანაშვილის, არტ. ლაისტის, აღ. ცაგარელის და სხვ.

V. საქართველოს ისტორიის მასალა: საქართველოს ცხოვრება— ნ. დადიანის, სოლომონ მსაჯულის წერილი, მიწერ-მოწერა საბასულხან ორბელიანსა და ბესიკს შორის, ანტონ კათალიკოსის წერილები, დელაველეს მოხსენება საქართველოს მდგომარეობის შესახებ, პეისონელის მოთხრობა საქართველოში და სპარსეთში არეულობის შესახებ და სხვ.

VI. წერილები ლიტერატურის ისტორიის შესახებ: ნ. მთვარელიშვილის, თ. ჟორდანიას, დიმ. ბაქრაძის, დ. ჯანაშვილის.

VII. პუბლიცისტური წერილები: ილია ჭავჭავაძის, გ. ზდანოვიჩის, გ. თუმანიშვილის, რენანის...

VIII. სახალხო სიტყვიერება: ხევსურული ლექსები, ფშაური ლექსები და სხვ.

IX. ლინგვისტური წერილი: პ. მირიანაშვილის — „არიულ ენათა ჯგუფი და ქართული ენა“.

X. გამოჩენილ პირთა ცხოვრება: ლეონ გამბეტასი, კოლეზისა...

XI. საპედაგოგო წერილები: ი. გოგებაშვილის, თელა-წყალელის, ტარასოვისა.

ამას გარდა, ჟურნალში დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი საშინაო და საგარეო ცხოვრების მიმოხილვას. იწერებოდა წერილები ქართველი საზოგადოების ნაკლულეფანების შესახებ, ბანკის თაობაზე, სამეურნეო ცხოვრების მოწესრიგებაზე, ვაჭრობის განვითარების შესახებ, განათლებაზე, ქართული ენის დევნის თაობაზე, ლიტერატურაზე, თეატრზე და სხვ.

უცხოეთის მიმოხილვაში იწერებოდა დიდ პოლიტიკურ ამბებზე. რომელიმე ქვეყნის ეპოქების განხილვაც იყო, როგორც მაგალითად, ავსტრიის სლავების ეროვნული განვითარების შესახებ, ანდა საბერძნეთის აღორძინებაზე და სხვ.

„ივერიის“ პროგრამა, და განხორციელება, როგორც ვხედავთ, ფართო იყო და ქართველი საზოგადოების საუკეთესო სკოლას წარმოადგენდა.

ხოლო, რაც შეეხება სპეციალურად სალიტერატურო აზროვნების განვითარებას, ან უფრო ვრცლად, ხელოვნების პრობლემების წამოყენებას, უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივ აღნიშნულ პერიოდში საგრძნობი ნაბიჯი იყო წინ გადადგმული. სალიტერატურო და ესთეტიკური აზროვნების სარბიელზე ჩნდებიან ისეთი სერიოზული კრიტიკოსები, როგორც ნიკო ნიკოლაძე, მ. პეტრიძე, ანტონ ფურცელაძე, ალ. ცაგარელი, სერგი მესხი, გ. წერეთელი და სხვ., რომელთაც ლიტერატურას და ხელოვნებას სერიოზული ამოცანები დაუნიშნეს და ქართველი საზოგადოების თვალში მისი პრესტიჟი და მნიშვნელობა აამაღლეს.

მათი ნაწერების მიხედვით ირკვევა, რომ იმ დროს ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ სამი გარკვეული მიმართულება არსებობდა. — მხატვრული რეალიზმის სკოლა, რომლის საუკეთესო წარმომადგენლად ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე, მ. პეტრიძე და გ. წერეთელი უნდა დავასახელოთ. ამ სკოლის დამახასიათებელ ნიშნად ის უნდა ჩაითვალოს, რომ იგი უტილიტარისმსა და ესთეტიკას აკავშირებდა, სინამდვილეს აცხადებდა ხელოვნების საგნად, სარგებლიანობის თვალსაზრისით იღებდა და ავსებდა შემოქმედებას, ხოლო ესთეტიკურ მიმართებას ამ სინამდვილისადმი მაინც არ უარყოფდა. ამ მიმართულების საწინააღმდეგოდ დაიბადა წმინდა უტილიტარისტული მიმართულება, რომელიც რუსეთში ნილილისტ ბაზაროვის კალთიდან იღებდა დასაბამს.

აქ უარყოფილი იყო ესთეტიკა და ამ ანტიესთეტიკურ-უტილიტარისტული სკოლის წარმომადგენელი ჩვენში იყო ანტონ ფურცელაძე. იგი იმეორებდა პისარევის ნათქვამს: „ძირს ესთეტიკა, ძირს კულტურისა და პროგრესის ის მხარენი, რომელნიც პასუხს არ გვაძლევენ მთავარ საკითხზედ, თუ როგორ გავაძლოთ დამშუფლნი და როგორ უზრუნველვყოთ ყველანი?“ „Самой в смятку“ (თოხლოდ მოხარშული წაღები) ეს არის თქვენი პოეზია, რომელსაც ჩვენ უარყოფთო.

„ვენაკა—ესტანკა“ ბეთჰოვენის სიმფონიებს სჯობია და თქვენი რაფაელ სანციო და ჩემი კარგი მზარეული ერთნაირი ღირებულების ოსტატები არიანო“. ამ პოზიციაზე დადგა ანტონ ფურცელაძეც და გაილაშქრა ბარათაშვილის, ილია ჭავჭავაძის და სხვათა პოეზიის წინააღმდეგ. ნ. ბარათაშვილის ლექსის „შემოღამება მთაწმინდაზე“ შესახებ ჩვენი კრიტიკოსი ამბობს: „მკითხველი რა-

ლაცა მომზადებით შეუდგება ამ ლექსის კითხვას, და როდესაც გაათავებს, რჩება ხანა-მშრალი, გულცარიელი. ეს იმიტომა, რომ აქედან არ ამოგაქვთ გონების მასაზრდოებელი ლუკმა, და როგორც მშიერი გონებით შესდგომიხართ ამის კითხვას, ისეთივე და უფროც მშიერი რჩებით, რადგანაც ეს იმ საკმელსა ჰგავს, რომ კაცს შადას უხსნის და კუქს კი არ ეცხობა, რამდენიც გინდა სჭამო¹, რაზეც „საქართველოს მოამბე“ ოხუნჯობით უპასუხა: „გაკაპასდი და დაიწყე, რომ (ლექსმა) მადა გამიღვიძა და კუჭი კი ვერ გამიძლო. პოეზია ლობიოს შეჭამანდის ქოთანს ხომ არ არის, რომ ლობიო გასვლიბოს“.

ამ დავაში იმ დროსაც და შემდეგშიც მხოლოდ საპირადო ინტერესებს ეძებდნენ და ანტონ ფურცელაძეს ამტყუნებდნენ. ჩვენ იმ აზრისა ვართ, რომ ანტონ ფურცელაძის აზროვნება ამ მხრივ განირჩევა „საქართველოს მოამბე“ — „დროება“ — „კრებულის“ აზროვნებისაგან. მართალია, ეს უკანასკნელნიც, როგორც მოვიხსენიეთ, უტილიტარისტები იყვნენ ხელოვნებაში, მაგრამ ანტონ ფურცელაძე სულ უკიდურესობაში იყო გადავარდნილი, რაც გვაძლევს უფლებას ვიფიქროთ, რომ ერთგვარი აზროვნების დიფერენციაცია უკვე დაწყებული იყო. რომ ეს დიფერენციაცია ფაქტია, სხვათა შორის, თუნდ „მნათობის“ დაარსებითაც მტკიცდება. ეს უურნალიც ხომ ახალთაობისა იყო. იგიც ხომ ენათესავება „საქართველოს მოამბე“ — „კრებულს“, მაგრამ ბოლომდე არა. არის რაღაც ნიუანსები, რომელნიც ცალკე აყენებენ და დისტანციას ჰქმნიან. თუნდ მაგალითად, სოციალიზმის საკითხში. პოლემიკა გაიმართა „მნათობელ“ მოსე ქიქოძესა და „კრებულელ“ ნ. ნიკოლაძეს შორის. ერთიც და მეორეც სოციალისტები არიან, მაგრამ ედავებიან ერთმანეთს, მუშებისათვის წილის დადება მოგებაში სოციალისტური არის თუ არაო, სოციალიზმის მასწავლებლნი „ამ საშუალებას უცქეროდნენ როგორც უკეთეს და უფრო მოხერხებულ საშუალებას, რომ მუშებისათვის მიენიჭათ დამოუკიდებლობა“ თუ არაო, რაზეც ნ. ნიკოლაძე უარყოფითად უპასუხებდა. ეს აღარ არის საპირადო საკითხი, ეს საპრინციპო კითხვაა და აქ არსებული დავა უკვე აზროვნების დიფერენციის დოკუმენტია. ასეთივე ხასიათი ჰქონდა ზოგჯერ ანტონ ფურცელაძის რადიკალობას და „გადავარდნასაც“.

იგი რაღაც აჩემებული სოციალისტის სახით გამოიქვირება, მეტისმეტად მემარცხენედ და რუსეთის რადიკალური უურნალების

¹ „ცისკარი“, № 3, გვ. 436.

მათაყვანებლად. „ჩვენი სალტოლელო“ — ამ სათაურით იგი წერს სოციალისტური აზროვნების მოკლე ისტორიას, აღფრთოვანებით ახსენებს ოუენის კომუნებს, ფურიეს ფალანსტერებს, ბაბეფის ევალიტარიზმს, სენ-სიმონის თავისუფალ ასოციაციებს, პრუდონს, ლუი ბლანს და სხვ. უტოპიური სოციალიზმის ჩქერში ჩვენი ანტონ ფურცელაძე რაღაც გახარებულია, უყვარს ეს აზროვნება, და მიუხედავად იმ გაფრთხილებისა, რომელსაც იგი ამბობს, „რომ არ შევიქმნეთ ბრმა მონა ევროპის ბაძვაში-ო“, იგი მაინც ფანატიკოსია და ისეთი, რომ ეს ფანატიზმი დიდხანს არ ჰყოფნის. მას სიღრმე აკლია.

მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ანტონ ფურცელაძე მაინც ჩვენში ერთგვარად დამოუკიდებელი მოაზროვნეა და ქართული კრიტიკის ისტორიაში მას საკუთარი ადგილი აქვს.

შეიძლება ჩვენ არ გვაკმაყოფილებდეს მისი აზროვნება, მაგრამ ისტორიისათვის ამას არ აქვს მნიშვნელობა. მნიშვნელოვანი თვით ფაქტის არსებობაა, და ამ ფაქტის მიხედვით კი შესაფერი დასკვნების გამოტანა.

ბაზაროვისებურ შეხედულებას ჩვენში განვითარება არ მისცემია. ანტონ ფურცელაძე ამ მხრივ ერთგვარი უნიკუმია, ხოლო აღნიშნულ პერიოდში გაბატონებული იყო ის შეხედულება, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ დაამყარა. ამიტომ იყო, რომ „კრებული“ 1872 წელს ერთგვარ ჯამს რომ უკეთებს განვლილი წლების ეურნალისტიკას, „საქართველოს მოამბის“ შესახებ წერს:

„მოამბის“ გამოსვლა ჩვენს ლიტერატურაში შესანიშნავ მოვლენად დარჩება სამუდამოდ. მკითხველმა საზოგადოებამ პირველად ნახა და შეიტყო, რა არჩევით უნდა იბეჭდებოდეს ნაწერი, რა სიცოცხლე უნდა ეტყობოდეს ნაწერს და როგორ უნდა ელაპარაკებოდეს მწერალი მკითხველსა. განსხვავება „ცისკარსა“ და „მოამბეში“ დიდი იყო. ერთი თითქმის არაფერს არ აფიქრებინებდა მკითხველს, უფრო აძინებდა; მეორე კი აფხიზლებდა, სხვადასხვა აზრებს ჰბადებდა მკითხველის თავში და გასაგონის სიტყვით აგრძნობინებდა გულსა. ილია ჭავჭავაძემ მისცა ამგვარად მიმართულება ჩვენს ლიტერატურას. იმის კრიტიკულ სტატიამდინ არც კი იცოდნენ, რა არის მიმართულება ლიტერატურისა ანუ კაცისა“. და შენიშნავს: „თვით ამ სიტყვის შემოღება „მიმართულება“ ილია ჭავჭავაძეს ეკუთვნისო“¹.

როგორც ვხედავთ, ილია ჭავჭავაძე ფიქრთა მპყრობელია. მისი.

¹ „კრებული“, 1872 წ., № 8 — 9.

მიმართულება უკვე საზოგადოდ ცხადდება და ამ პოზიციაზე განაგრძობენ დგომას ნ. ნიკოლაძე, მ. პეტრიძე, გ. წერეთელი და სხვ.

„ლიტერატურის, საზოგადოდ მწერლობის დანიშნულება იმაში მდგომარეობს, რომ ნამდვილად, სწორეთ და გონიერათ გამოხატოს ხალხის ყოფა-ცხოვრება, ზასიათი, ზნე, მოთხოვნილება და აზრი“.

„კრიტიკა... თვალს აღევნებს... ნიშნავს მათ ზასიათს, ჰკრებს მათი ნაშრომის ყვავილებს, აფასებს მათ მნიშვნელობას, არდგენს საბოლოოდ სჯას, გადაწყვეტილებას ამ საზოგადო შრომაზე და მოქმედებაზე“...

ასეთია „კრებულის“ კრიტიკოსების თვალსაზრისი. ხოლო უფრო კონკრეტულად, პეტრიძე „არსენას“ გამო ასე მსჯელობს: „მწერლის ღირსებას ვაფასებთ იმითი, როგორი ვრცელი მხედველობა აქვს, როგორი სინამდვილით ესმის და ცხოველად გიხატავს ცხოვრების მოვლენათა. კრიტიკოსის საქმე ეს არის, მწერალმა გაიგო თუ არა ერის საწადელი, რომელიც ან უკვე გავლიძებულია, ან მალე გაიღვიძებს ჟამთა ვითარების ძალით? მას უკან რამდენად გაიგო და გამოხატა? ძირიდან აუღია საგანი თუ მართო გარეგანი შეხედულება? გარეგანი გამოხატულება? გარეგანი გამოხატვა და წარმოდგენა საგნისა როგორ ეთანხმება მწერლის მხედველობისა და გრძნობის ძალას? — აი ჩვენი ზომა და სასწორი ყოველის თხზულებისა და მწერლის დაფასებისათვის...“¹.

ამ მოკლე ფორმულაში ძალიან კარგად არის განმარტებული სალიტერატურო მოვლენის ღირებულება, ნაჩვენებია მწერლის მიმართება სინამდვილისადმი და გამოსახვის საშუალების ხარისხი. აქ არის შერიგებული, როგორც უკვე ზემოთ მოვიხსენიეთ, სარგებლიანობის და სილამაზის პრინციპები, და ეს თავისებური სინთეტიზმი განსაზღვრავდა იმ ეპოქის ესთეტიკურ მსოფლმხედველობას. ასე რომ, უკიდურესმა ნილილიზმმა ჩვენში ნიადაგი ვერა კპოვა. პირიქით, თანდათანობით ფეხს იკიდებს უფრო სალი ესთეტიკური აზროვნება და რუსეთიდან მომავალ კონცეფციებს უპირისპირდება ევროპული სისტემა. ალექსანდრე ცაგარელი² მიუხეხიდან „დროებას“ უგზავნის წერილებს სათაურით: „ჩვენი უბედური მწიგნობრობა ამ საუკუნეში“, სადაც ერუდიციით და საკითხის კონკრეტიზაციით აქალ ესთეტიკურ თეორიას შლის. აქ

¹ „კრებული“, 1873 წ., № X — XI — XII.

² არჩ. ჭორაძე „უცნობ ავტორს“ უწოდებს ამ წერილების დამწერს, რადგან წერილები უსახელოდ არიან დაბეჭდილნი. ჩვენი ძიებით კი ეს „უცნობი ავტორი“ ალ. ცაგარელი აღმოჩნდა.

ლესინგისა და ტენის ერთგვარი დაახლოების ცდა არის, მათზე დამყარებით ერთგვარად ახალი თეორიის აშენება, რაც მას იმ დროისათვის საგანგებო მნიშვნელობის მოვლენად აქცევდა. ალექსანდრე ცაგარელის წერილი იმითაც არის საგულისხმო, რომ ავტორი ნაციონალური ხელოვნების საფუძველს ეძებს. ეს ლესინგის გავლენაა. ამ უკანასკნელის საგანგებო როლი გერმანულ ლიტერატურაში ხომ გამოიხატა ეროვნული დასაწყისის განმტკიცებაში, და ჩვენი ავტორის ცდაც აქეთ არის მიმართული. „რომელსამე თხზულებას მაშინ ექნება... საზოგადო, მსოფლიო, კაცობრიული ინტერესი, როდესაც იგი ნამდვილი ნაციონალური იქნება“¹. ამასთან, უჩვენებს იმ პირველ წყაროს, რომელსაც ვერ ასცდება ნამდვილი შემოქმედი. „ყოველგვარი პოეზია (ლირიკული, ეპიური და დრამატული) არის ხალხის პოეზიაშია, როგორც ნამდვილ ცხოვრებაში: ბუნებითი ლექსიცა (ლირიკა), ბუნებითი მოთხრობაცა (ეპიკა) და ბუნებითი ბრძოლაცა თავის ნებასთან, ვნებებთანა და გარემოებებთანა (დრამა); და ხელოვნებითი პოეზია, ლირიკა, ეპიკა და დრამა, ნამდვილი ნაციონალური იქნება მაშინ, როდესაც საძირკველი ხალხის ბუნებითი პოეზია ექნება“... ამ თვალსაზრისით ეხება კრიტიკოსი ჩვენს პოეტებს და საგულისხმო დასკვნამდე მიდის. თუმცა ზოგჯერ შემცდარ გზაზეც დგება და ვერ იჩენს მოვლენის ღრმად გაგების უნარს. მაგალითად, ალ. ჭავჭავაძის პოეზიის განხილვის დროს.

ერთი სიტყვით, ალ. ცაგარელის წერილებმა ერთგვარად ეპოქა შექმნეს და აახმაურეს იმდროინდელი სალიტერატურო აზროვნება, ერთი ნაბიჯი კიდევ იქნა წინ გადადგმული და ჩვენი სალიტერატურო ქვეყანა აზროვნების დიფერენციაციის ასპარეზად იქცა.

პრესისა და სალიტერატურო ასპარეზის მიხედვით უნდა დავასკვნათ, რომ ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება ახალ გზაზე დადგა. ეს პროცესი ორმოცდაათიან წლებში დაიწყო, სამოციანში — გაძლიერდა, სამოცდაათიან-ოთხმოციან წლებში კი ორგანიული განვითარების სტადიაში იმყოფება. ვნახეთ ისიც, რომ სამოქმედო დედააზრი პრაქტიკის გარშემო ტრიალებდა და ეს სასარგებლო საქმით გატაცება იმდენად მძლავრი იყო, რომ ხელოვნებასაც კი ყოველდღიური „ჭირ-ვარამის“ სამსახური დააკისრეს.

¹ „დროება“, 1870, № 8.

ისტორიულად ეს ასეც უნდა მომხდარიყო, რადგან სრულიად ახალი ეპოქა იყო თავს წამომდგარი და რომანტიული თვლენა თუ წარსულის კალთაში თავის დება აღარ შეიძლებოდა. მით უმეტეს, რომ ბატონყმობის გადაყარდნის შემდეგ ბევრი ახალი საკითხი წამოიჭრა და მათი გადაუწყვეტელობა დიდ სიმწვავეს ქმნიდა.

თავადაზნაურობა, წარსული ცხოვრების ეს დარდიმანდი ბატონპატრონი, მეომრობაში აღზრდილი და მოხუცებული, ახალი ეპოქისათვის გამოუსადეგარი ხდებოდა. მან ალლო ვერ აუღო ახალ ცხოვრებას და არსებითად გარიყული დარჩა. გლეხობა კი, ისტორიულად მხვენელ-მთესველი, ყმობით დაბეჩავებული, ასე ადვილად ვერ შეიძლებდა მობრუნებას, რომ ახალ პირობებს ახალი იარაღით შეჭურვილი დახვედროდა. ასე რომ, ჩვენი ქვეყანა უპატრონო სოფელსა ჰგავდა და ასეთ პირობებში ვის უნდა გაეწია გულშემატკივრობა, თუ არა ინტელიგენციას. ამიტომ სამოციანი წლებიდან განსაკუთრებით ლიტერატურაში გაისმის მოწოდება, რომ ვალი მოიხადონ ჩვენი ქვეყნის წინაშე, ვისაც ეს ევალება (ე. ი. ინტელიგენციას) უწინამძღვრონ ხალხს და ახალი ცხოვრების სარბიელზე გამოიყვანონ. ასეთ ქადაგებაში ერთმა ათეულმა წელმა გაიარა, დრო სრულიად საკმარისი იყო, რომ საზოგადოებრივ შეგნებაში ერთგვარი კვალი გაეგლო და თეორიულად თქმული საკითხები განხორციელების ფაზისში გადამდგარიყვნენ.

რა აწუხებდა ჩვენს ქვეყანას? — სიღარიბე. რა უნდოდა — ფული. და აი, სამოცდაათიანი წლებიდან ამ ფულის შესახებ არის ლაპარაკი და ფუსფუსი. „საბანკო საკითხი“, რომლის პირველი ავტორიც დიმიტრი ყიფიანი იყო, და მეტად ძნელი მუშაობის გამტანი კი ილია ჭავჭავაძე, ხდება ჩვენი ქურნალ-გაზეთების მთავარ საგნად. ბევრ მემამიტს ისე ეგონა, რომ ბანკი განწმენდის კარად გადაექცეოდა და მასში განვლილს სულ გაუყურებოდა ყველანივთიერი სატკივარი. ამის შესახებ გრ. ორბელიანი ერთ კერძო წერილში 1874 წელს წერს: „ილია ჭავჭავაძე წავიდა პეტერბურგს, რომ ეგებ ვინმე ბანკირი იპოვოს ჩვენის ბანკისთვის. ვნახოთ ეგებ გამოჩნდეს ვინმე დურაკი. ნეტავ იცოდე, რა მოუთმენლობით მოელის ჩვენი საზოგადოება ბანკის გახსნასა. გულ-დაჭერებულნი არიან, რომ გაიხსნება-რა ბანკი, მაშინვე გაჰქრება ვალი თავისთავად“.

გრ. ორბელიანის ეს სიტყვები საგულისხმოა კიდევ იმ მხრით, რომ აქ ჩანს მოღლილი ხალხის სკეპტიციზმი და უღვაშ ქვეშეღიმილი, რომელსაც მაღლიდან დაცუნვის აზრი გადაჰკრავს. ისტორია ასეთ ხალხს ყოველთვის განზე სტოვებს, ცხოვრებას კი ის მო-

ფუსფუსე ხალხი ქმნის, რომელიც არაფერს უშინდება, ყველა გზას ცდის და მოძრაობს, რადგან ენერგია აქვს და შეცდომების საშუალებით სწორ გზებს პოულობს. და იმ დროს, ორბელიანის გვერდით, სწორედ ეს მოფუსფუსე ხალხი აირია, რომელიც რაღაც ცაებ-ცხელებით მოედო ყველგან, რომ ფული ეშოვნა. ამის შესახებ ს. მესხი ჩვეულებრივ ჰკუთით და მოფიქრებით „დროებაში“ წერდა:

„ეს გამწარებული ფაცა-ფუცი, მოძრაობა ჩვენის მოწინავე საზოგადოებისა, ეს ძებნა ადვილად შესასრულებელი და ბევრი ფულების მომცემი საქმისა და შრომისა, ჭერაც არ დაწყნარებულა. ეხლაც არიან ისეთი პირნი, რომელთაც იმედი აქვთ, რომელნიც სცდილობენ აყალო მიწაში ოქროს მადნები აღმოაჩინონ, რომელნიც სხვა-და-სხვა უსახელო კამპანიებს ადგენენ და სხვა და სხვა... და ჩვენ სრულიადც არა გვსურს, რომ ამგვარი მიმართულება, ეს ლტოლვილება ჩვენს საზოგადოებაში ერთბაშად მოისპოს. ჩვენის აზრით, ამგვარ ფაცა-ფუცს, ამნაირ უსწორ-მასწორო და ბნელ გზაზე ხეტიალს იმ კეთილის ნაყოფის მოტანა შეუძლიან, რომ ბოლოს და ბოლოს სწორ გზაზე დავდგებით. თვით გარემოება გამოგვაფხიზლებს და გვიჩვენებს, რომ შეუსრულებელი პროექტების დევნა ხელს არ მოგვცემს, რომ უეცრად მანქანების ძალით გამდიდრების მაგიერ, ჩვენ ბეჭით სწავლას, გულმოდგინე შრომას და ასასრულებელ საქმეებს უნდა შეუდგეთო“.¹ ამ გამდიდრების ავადმყოფურ წადილს, რასაკვირველია, თავისი სასაცილო მხარეც ექნებოდა, მაგრამ განა ყველა მოვლენას არა აქვს თავისი კომიკური მხარე?

გიორგი წერეთელი, ეს ჩვენი სინამდვილის დაკვირვებული მკვლევარი, მოხდენილი იუმორით ასე აგვიწერს „ქრებულში“ „იმ დროის ვითარებას“:

„ამ უამად, საცა არ გახედავ, ყველას ნახშირის სუნი ესძის. იმასაც ამბობენ, კავკასიის მთები იმიტომ მოსჩანან ლურჯად, რომ ნახშირის კომლი აქვთ გარს შემომდგარი, რომელიც მთების გულიდან ამოდისო. და ამის გამო უნდა ვიფიქროთო, რომ კავკასიის მთების გული სულ ნახშირია. — ამისი კი რა მოგახსენო და ზოგიერთი ქართველების გული, და განსაკუთრებით იმერლებისა რომ ნახშირია, — ეს კი მართალია. ამ ნახშირის სუნმა და კომლმა ისე გაიტაცა ჩვენი საზოგადოება, რომ რაც შავია, სულ ოქრო ჰგონია, და ამის გამო შავ ჩირქიან ზნესაც არ თაკილობენ. ერთი ამ

¹ „დროება“, 1874 წ., № 444.

შავი ნახშირის მაძიებელი შემხვდა ამ დღეებში და მითხრა: მეშვე-
ლაო!.. იმის გიჟურმა თვალების ბრიალმა არ მასიამოვნა. ვთქვი,
სიმდიდრის ძიებაში ტვინი გადაჰბრუნებია-მეთქი. მინდოდა გვერ-
დი ამეგლო... მაგრამ ამ ახალმა გიჟმა ჩამავლო კალთაში ხელი და
მომძახოდა: — გაიგე — და! გაიგე, რა ვიპოვე! ბაქოსკენ წაველ და
ოთხი ნავთის ჭა ვიპოვეო, თითო სამ-სამ თუმნად ვიყიდე. სულ
დამიჯდა თორმეტი თუმანიო. ეხლა იცი რას ვაპირებ! წავალ საზ-
ღვარ-გარედ, მოვიყვან კაპიტალისტებს და გავმართავ ნავთის კამ-
პანიასო. ჩემს საწილოდ წელიწადში უკანასკნელი ასი ათასი მანეთი
შემოსავალი მექნება. ამ დროს ძირს დავიხედე და იმის ცერს წალში
თავი გამოეყო. თუ აგრეა, მაშ შენს ფეხის ცერსაც ეღირსება გათბო-
ბა, — ვსთქვი გუნებაში. ამ დროს ჩემი აქციონერიც უურხე წა-
მომწვდა და მიჩურჩულა: — გეთაყვა, იქნება ხუთი მანეთი გქონ-
დეს, მასესხე, ფაიტონის ფული არა მაქვს, პასპორტი მინდა პოლი-
ციიდან გამოვიტანო, თორემ ნავთის კამპანიის შედგენა დამიგვიან-
დებაო. ღვთის წინაშე, გზის ფულიც მჭირდება, ისიც არა მაქვსო.
„კაი მასალა გკლებია მამაშვილობამა“ მეთქი. ბოლოს ჩემი ჯიბე
რომ ისე ცარიელი დარჩა, როგორც თავისი, უკმაყოფილების ნიშნად
უხეიროდ გაიდრიჭა და გამშორდა¹.

ეს — კომიკური სინამდვილე იყო, მაგრამ აქ მოვლენის სასა-
ცილო მხარე კი არ არის საინტერესო, არამედ ის ფსიქოლოგიუ-
რი გარდატეხა, რომელიც ქართველი კაცის არსებაში მოხდა, ის მა-
ძიებელი ჩქროლვა, რომელიც დღეს სასაცილოდ ჰხდოდა, მაგრამ
მომავლის თესლს კი უზრუნველყოფდა. საქმე, ახალ პირობებთან
შეგუებული თუ იქიდან გამომდინარე, იქცა აზროვნების მთავარ
პუნქტად და, ადრე თუ გვიან, ოცნებების ქვეყანას ნამდვილი გარ-
ჯა და დოვლათის დაგროვება შესცვლიდა.

და ვხედავთ კიდევ, რომ ჩვენი ცხოვრების ყოველი მხარე
ახალი გზით დაიძრა, ჩვენი საზოგადოების ყველა კატეგორიამ
პრაქტიკული საქმიანობა დაიწყო, რასაც შედეგად მოჰყვა ახალი
ურთიერთობის დაწყება და განმტკიცებაც. „რკინის გზა, მადნეუ-
ლობათ აღმოჩენა, ვაჭრობა-მრეწველობის აღორძინება დიდ
ცენტრებისკენ იზიდავდა ქართველობას. ჩვენი ინტელიგენციაც
ტფილისში გროვდებოდა და მყარდებოდა. ტფილისში იწყებოდა
ყოველი კულტურული დაწყობილება. ტფილისში კმატულობდა
ქართველ მცხოვრებთა რიცხვი, ტფილისში უნდა გამოჩეკილიყო
ახალი სოციალური კლასი ქართველ ვაჭარ-მრეწველებისა და ეს

¹ „კრებული“, 1872 წ., № 10 — 12.

ასეც მოხდა¹. ერთი სიტყვით, დაიწყო ჩვენი ცხოვრების ძირითადი შეცვლა. ამან გამოიწვია ბანკების დაარსების საჭიროება. 1875 წელს არსდება თბილისის ბანკი, რომლის მეთაურობაც ილია ჭავჭავაძის ჩააბარეს. ასეთივე ბანკი დაარსდა ქუთაისში და ამ ბანკების გარშემო დატრიალდა ქართველი ინტელიგენციისა და თავადაზნაურობის იდეური სხვადასხვაობა. თავადაზნაურობა თავის წოდებრივ უზრუნველყოფაზე ცდილობდა, ინტელიგენცია საზოგადოებრივ სარგებლიანობისათვის იღვწოდა. საბოლოოდ მაინც ინტელიგენციას დარჩა გამარჯვება. მართალია, ეს გამარჯვება იდეალური არ იყო, მაგრამ იმ დროს ისიც მნიშვნელოვანი იყო, რომ ბანკებს თავისი საზოგადოებრივი მოვალეობა მაინც შეასრულებინა. გარდა ბანკებისა, ჩვენი ინტელიგენცია ზრუნავდა სოფლის მეურნეობაზე (მეყველეთა ამხანაგობა, გლეხებისაგან მიწის შეძენა, გლეხის კრედიტი, სამეურნეო სკოლები და სხვ.), ზრუნავდა ქართულ განათლებაზე, თეატრზე, „შაუთიან ლიტერატურაზე“ და სხვ.

და ეს ზრუნვა უშედეგო კი არ იყო, პირიქით, მეტად მნიშვნელოვანი და განუზომელად სასარგებლო. მაგალითად, 1879 წელს დაარსდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. ეს საზოგადოება იმ დროისთვის ერთგვარად ქართულ მთავრობის როლს ასრულებდა, და როდესაც ყოველივე ეროვნულის დევნა ვაკხანალიამდე მიდიოდა, ეს საზოგადოება პარალელურად აღვიძებდა და ამტკიცებდა საწინააღმდეგო შეგნებას და ხალხის განათლებას დაუღალავად ემსახურებოდა. ასეთივე მისია დაეკისრა თეატრსაც, და ეს უკანასკნელიც, ინტელიგენციის მთავარ საზრუნავ საქმედ იქცა. ამისთვის შეიქმნა ჯერ ე. წ. სათეატრო კომიტეტი ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით, შემდეგ კი, 1880 წელს „დრამატიული საზოგადოება“, რომელსაც ნიკო ნიკოლაძე მეთაურობდა.

ხოლო ყველა დაწყებული საქმის ტენდენცია ერთი იყო: ხალხის გათვითცნობიერება, ხალხისათვის ასპარეზის გახსნა. აქ არის ჩვენი იმდროინდელი ინტელიგენციის ამაგი და კეთილშობილებაც. თვით თავადაზნაურულ დაწესებულებებშიაც კი შეჰქონდათ ეს მიდრეკილება. მაგალითად, ილია ჭავჭავაძის გალაშქრება თავადაზნაურობის წინააღმდეგ, სათავადაზნაურო სკოლის გამო, რომ წოდებრივობა ამ სკოლაში არ შეეტანათ და სწავლის ფასიც არ გადაეხდევინებინათ. „ლოცვა, სწავლა და წამლობა უფასო უნდა იყოსო“.

¹ არჩ. ჭორჯაძე, წ. V, გვ. 164.

მართალია, ამ პრაქტიკამ ჩვენს საზოგადოებაში დიდი ბრძოლა გამოიწვია, მარტო ბანკის საკითხმა ათეული წლების ალიაქოთი და გაშმაგებული შემართება მოითხოვა, ამ ბრძოლას მსხვერპლად შეეწირა „მესამოციანეთა“ ერთობა და სოლიდარობა, მაგრამ ეს რაღა სათქმელია იმასთან შედარებით, რომ ჩვენი ცხოვრება წინსვლის გზაზე დადგა და „მესამოციანეთა“ მთავარი ამოცანა შესრულების ფაზისში ჩადგა, ეს ბრძოლა ახალ ჯგუფებს წარმოშობდა, ახალ იდეოლოგიას, რომელიც ძველის ადგილს დაიკურდა და ცხოვრებაც ეს არის. ძველი დაიძრა თავისი ადგილიდან, ახალ პოზიციას პოზიციასზე იპყრობდა, ლიტერატურა კი ამ დიდი ამბების ერთგვარ მატრიანედ ხდებოდა.

გიორგი წერეთელი

(1842 — 1900)

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში გიორგი წერეთელი მნიშვნელოვან ფიგურას წარმოადგენს. იგი ჯერ კიდევ არ არის შესაფერისად დაფასებული. ხოლო კიტა აბაშიძის მიერ გიორგი წერეთლის უკანა რიგებში დაყენებამ ეს დაფასება უფრო შორი დროისთვის გადასწია. ჩვენს ნიჭიერ კრიტიკოსს უკიდურესობა უყვარდა. იგი ან სულ ამბობდა, ზოგჯერ დაუმსახურებლადაც, ან კი სულ დაადაბლებდა, ზოგჯერ განუკითხავად. შეიძლება ამ შემთხვევაში უნებლიეთ მკლავნდებოდა ის ჯგუფობრივობა, რომელიც დიდი ექსპანსიით ცნაურდებოდა იმ ხანებში, როდესაც კიტა აბაშიძე წერდა თავის ეტიუდებს. ყოველ შემთხვევაში, კიტა აბაშიძის მიერ გიორგი წერეთლის შემოქმედების დაუფასებლობა, ჩვენის აზრით, მიუღებელია, რადგან გ. წერეთლის სალიტერატურო მოღვაწეობა უფრო დიდია და მნიშვნელოვანი, ვიდრე ეს ჩვენმა კრიტიკოსმა გვაჩვენა. მართალია, იგი იმასაც ამბობს, რომ ისტორიკოსი გიორგი წერეთელს გზას ვერ აუქცევსო, მაგრამ ეს კიდევ დაფასებას არ ნიშნავს. ჩვენ კი დაფასება გვინდა, ე. ი. იმის გამოკვლევა, თუ რა როლი შეასრულა ხსენებულმა ავტორმა ჩვენს ლიტერატურაში, შექმნა რაიმე ახალი თუ არა, როგორი იყო მისი მხატვრული მხედველობა და შესრულების უნარი, დააჩნია კვალი და გაიჩინა მიმდევრები თუ არა და სხვ. ყველა ეს კითხვები პასუხს ითხოვენ იმიტომ კი არა მხოლოდ, რომ გ. წერეთელი მწერალი იყო, არამედ იმიტომაც, რომ იგი ეპოქის ერთი მძლავრი ნიშანთაგანია, რასაც ვერაფერ უარს ვერა ჰყოფს.

როცა ათვალეობთ ჩვენს პრესას, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, პირდაპირ გაცობთ ამ ადამიანის დაუდევარი ბუნება, შრომის დიდი უნარი და ინტერესთა მრავალმხრივობა. შეიძლება დავის ატეხა, თუ გ. წერეთელი რა უფრო იყო: მწერალი, პუბლიცისტი, ისტორიკოსი, არქეოლოგი, კრიტიკოსი თუ ე. წ. საზოგადო

მოღვაწე, იმდენად მრავალმხრივია მისი მოქმედება თუ შემოქმედება. ხოლო ეს მრავალმხრივობა ზერელე კი არ არის, მხოლოდ წვეროებზე მოფარფატე, არა, ავტორი დაკვირვებული თვალით უცქერის ქვეყანას და მხატვრული თუ მეცნიერული გზებით ცდილობს მის ძირითად ამოცანათა გარკვევას.

და ეს გარკვევა საგულისხმოა ჩვენთვის იმდენად, რამდენადაც აქ გამოჩნდა გიორგი წერეთლის ინდივიდუალობა, რომელიც გამოარჩევს მას „თერგდალეულთა“ წრიდან.

ამით, რასაკვირველია, ჩვენ არ ვამბობთ, რომ იგი არ ჰგავდა თავის თანამედროვე მწერლებს. პირიქით, ისიც იმავე წიაღიდან არის წარმოშობილი, საიდანაც მესამოცე წლების მოღვაწეები იღებენ სათავეს. უფრო მეტი: იგიც ილია ჭავჭავაძის სალიტერატურო სკოლის წევრია, მაგრამ გარდა იმ საერთოსი, რაც იმდროინდელ ახალთაობას აკავშირებდა, ყველას ჰქონდა თავისი კერძო ქვეყანაც, რაც მათ შორის გარჩევს სამანებს ჰქმნიდა. გიორგი წერეთელსაც აქვს საკუთარი შემოქმედებითი სამფლობელო, მოვლენათა თავისებური შეგნება და მომავლის ნათელი პერსპექტივა.

იგი, ეჭვს გარეშეა, დიდი ნიჭის ადამიანი იყო, მას პოეტური გზნება მძლავრი ჰქონდა, მაგრამ, თუ მისმა მხატვრულმა ვნებამ მოსამართლის გულციობას დაუთმო ადგილი, თუ ხშირად დაკვირვება მან რჩევითა და დარიგებით შესცვალა, ჩვენ აქ ეპოქის დიქტატურასა ვხედავთ, რასაც გიორგი წერეთელი, როგორც დიდი პიროვნება, ვერ გაუქცეოდა. დიდი ადამიანების „ბედი“ ასეთია: მათ არ შეუძლიათ გულგრილად უცქირონ გარემოს ან დაყრუვდნენ თანამედროვეობისათვის და დიდი ამბები თავის შორიანხლოს გაატარონ როგორც ვინმე გარეშეებმა. არა. ისინი სულ ახლო მიდიან ცხოვრებასთან და გაბედული ხელით ჰფანტავენ თავის სულის ნაწილებს ამ ცხოვრების მსხვერპლად და ასამაღლებლად. ასეთები იყვნენ ჩვენი „თერგდალეულნი“ და მათ შორის გიორგი წერეთელიც. მან თავის შემოქმედების ძირითად ამოცანად დაისახა ხალხის სამსახური, ჩვენი ქვეყნის აღდგენა და თავისი შემოქმედებაც ამ იღეის ქადაგებად აქცია.

იმ დროს სხვა გზა თითქოს არც არსებობდა. ჩვენი ქვეყანა ახალ ლიანდაგზე შესდგა, ახალი ცხოვრების ქარი დაძრული იყო, რომელსაც ვერ გაუძლებდა ჩვენი საზოგადოებრივი და ეროვნული ცხოვრების დაძველებული და მოშლილი ღობეები. საჭირო იყო ხალხი, ინტელიგენციის დიდი რაზმები, რომ ერთი მძლავრი ამუშავებით გაემაგრებინათ ჩვენი ქვეყნის ნიადაგი. ამ ქადაგებას შეაღია თავისი ენერგია ჩვენმა მწერალმა.

ყოველი მისი სცენა, ისე არის ნაანგარიშევი, რომ რაიმე მორალური, პოლიტიკური თუ სხვა რამ ჭეშმარიტება უნდა იყოს გადმოცემული, ყველგან უნდა ჩანდეს ან მოწონების ან განკიცხვის კილო, ყოველმა მოთხრობილმა ამბავმა ყოფა-ქცევისა და მოქმედების წესები უნდა ასწავლოს მკითხველს. ეს იმ დროს საჭირო იყო. ირგვლივ სიცალიერე იყო და რამდენიმე კაცის საგმირო ყვილი ისმოდა. მართალია, ე. წ. ინტელიგენცია უკვე ფეხადგმული იყო. უკვე რიხიანი სიტყვების და დაპირების თქმა ისწავლა განათლებულმა ქართველობამ, მაგრამ ერთი სენი ღრღნიდა ამ ახალ ძალას, და ვიდრე არ განიკურნებოდა ამ ავადმყოფობისაგან, ის ვერ შესძლებდა ჭვეყნის სამსახურს. „პატარა მსხვერპლი“ იყო საზოგადო საქმისთვის საჭირო, როგორც ამბობს ჩვენი ავტორი, მაგრამ აღარ იყო ამ „მსხვერპლისთვის“ საჭირო გმირობა. „როცა ცხოვრება მოითხოვს ხოლმე იმათგან ცოტაოდენ მსხვერპლსა, როცა იმათ შეემთხვევათ ხოლმე საქმით ასრულება იმ აზრებისა, რასაც სიტყვით ამტკიცებდნენ, მაშინ ამისთანა კაცებს თავისი მაღალი აზრები შემოაცვდებათ ხოლმე; მაშინ შენი თავისუფლება და ხალხის თვით-არსებობის სურვილიც უკან მოიდევ; ეს კაცები ამ აზრებს მაშინვე ხელიდან გააგდებენ ხოლმე და იქით გაიწევენ, სადაც კარგი და ტკბილი სამყოფია. მაშინ თუნდ მთელი ხალხიც წყალს წაუღია, იმის დარდი არაფრად აწუხებს იმათ-ო“. ეს არის გიორგი წერეთლის მოქალაქეობრივი სევდა და პოეტური თემა. გიორგი წერეთელი უდავოდ ნიჭიერია, მაგრამ მისი თემა არის უნიჭო. და ამ ლარიბ საგნების ჭვეყანაში მან მაინც შემოქმედებითი სიცხოველე გვაჩვენა და, ერთგვარად „ბედით განწირული“, მაინც განუწირავი დარჩა; იგი ჩვენი ლიტერატურის ერთ-ერთ დასაყრდენ სვეტად იქცა.

ისიც უნდა ითქვას, რომ თემის სიღარიბე ავტორის ბრალი კი არ არის, არამედ ჩვენი სინამდვილისა, რომელსაც გიორგი წერეთელი, თავის მსოფლმხედველობის ძალით, ვერ გაეჭეოდა. მაგრამ შეიძლება სულ უმნიშვნელო მოვლენაც ისე იქმნეს შემჩნეული და თქმული, რომ საგნობრივი სიპატარავე მხატვრულმა სილიდემ გამოისყიდოს. საკითხავია, შესძლო ეს გიორგი წერეთელმა თუ ვერა. პასუხის გაცემამდე, ჯერ ჩვენი ავტორის შემოქმედების კვლებს გადავხედოთ: როგორი თვალთ უცქეროდა ჭვეყანას, რა ამოცანებს უყენებდა ხელოვნებას, რა ინტერესების რკალში იყო მოქცეული და, შემდეგ გავარკვიოთ, თუ როგორი ჰქონდა მისი გამოთქმის საშუალებანი.

გიორგი წერეთლის მოღვაწეობა, როგორც ვიცით, მაშინ დაიწყო, როცა ძველი და ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობანი გადაჯვარედინდნენ და ახალი ძველის ადგილს იჭერდა. ფეოდალური წყობილების ნარჩენები უკანასკნელად იზმორებოდნენ, კაპიტალისტური ჩანასახი კი საასპარეზოდ თვალებს ახელდა. ხოლო ეს შექილება, ერთგვარად ხელოვნურად ხდებოდა, უფრო მექანიკურად, ვიდრე ორგანიულად. ამას კი უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. როდესაც ცხოვრება თანმიმყოლობით მიმდინარეობს, იქ ცვალებადობის პროცესი შინაგანი გარდაქმნის გზით მიემართება, ორგანიული შეზრდის და ასეთივე გადაშენების სახით, რაც ერთგვარი შეგულების განწყობილებასა ჰქმნის და საზოგადოებრივი ურთიერთობის ფორმათა ტეზვას იცილებს. ხოლო როდესაც მექანიკურად ჰხდება იგივე მოვლენა, იქ სულ სხვაგვარი განწყობილება იქმნება; ორგანიული ზრდის გარეშე დარჩენილი, იგი ვერ ეხმარება ტრადიციებით ნაზარდ განწყობილებებს, იბადება ერთგვარი ხელოვნური შერჩევა და ამის შედეგად ვიღებთ კუროიზებით სავსე სინამდვილეს. პიროვნება დიდი ძალის პატრონი უნდა იყოს, რომ ასეთმა მდგომარეობამ კომიკურ მდგომარეობაში არ ჩააყენოს. სწორედ ეს უკანასკნელი სურათი გადაიშალა ჩვენს ქვეყანაში ძველისა და ახლის დაპირისპირების დროს. ეს არ იყო რევოლუცია, ახალ შემომქმედ ძალთა შომწიფების ვეზუვისებური აღმოხეტქვა. ეს — „რეფორმები“ იყო, რამაც მართლაც რომ „გარდაქმნა“ გამოიწვია, მაგრამ არა იმ ეფექტის მომცემი, რომელიც უნდა პიროვნებას ანთებდეს და ამალლებდეს.

ბატონყმობის გადაყარდნამ ასეთი სურათი გამოიწვია ჩვენში: თავადაზნაურობა ერთგვარად ნიადაგშერყეული, ფუქსავატური ამპარტავნობით მაინც ექილებოდა. თავის გვარიშვილობას, ჯიუტობდა იმის წინააღმდეგ, რაც მის ძალას ბევრად აღემატებოდა და ახალი ცხოვრებისათვის მოუშზადებელი აქეთ-იქით ეხეტქებოდა. ეს კი კომიკურ მდგომარეობაში აყენებდა. გლეხობაც, დიდი ხნის ყმობით დაბეჩავებული, უნდო და დაუჯერებელი, მოუთმენლად ელის თავის განთავისუფლებას, თავისუფლდება კიდევ, მაგრამ საუკუნეებით ნაზარდი შიში მის არსებიდან მაინც ვერ ნიავდება. ფსიქოლოგიურად ისევ ყმადა რჩება და იმასაც კი გაუზრბის, ვინც მისი კეთილდღეობისათვისა ფიქრობს. ხოლო ინტელიგენცია შუა გზაზე იყო გაყოფილი. გონებით იგი ემიჯნებოდა გაბატონებულ წოდებას, გრძნობა კაცთმოყვარეობით ევსებოდა, მაგრამ საქმით

იგი ვერ მიუახლოვდა იმ მასას, რომლისთვისაც თეორიულად თავსა სდებდა. იგი იქცა უნიადაგო ელემენტად, რომელიც გზების ძიებაში იმავე კომიკურ მდგომარეობაში ჩააყენა. ისინი გაპრიალებული სიტყვით აშენებდნენ და ანგრევდნენ, ჩვენი ცხოვრება კი ალესილ საქმიანობას მოითხოვდა. ასე რომ, მესამოცე წლები, როგორც გარდამავალი ხანა, კომიკური ელემენტებით აივსო, და ჩვენმა ლიტერატურამაც ეს მხარე საგანგებოდ ამოიჩემა; სასაცილო მხარეების ჩვენება, ძრახვა და გამოსწორების ქადაგება, — ეს იქცა ლიტერატურის მთავარ ამოცანად.

გიორგი ერისთავიდან მოყოლებული, ეს უანრი თანდათანობით ფეხს იკიდებს, ილია ჭავჭავაძის ხელში მტკიცდება და შემდეგ განზე იწევს, რომ საქართველოს ყოველ კუთხეს გასწვდეს გამასწორებელი სიცილი. ამ უანრით დაიწყო გიორგი წერეთელმაც თავისი მხატვრული მწერლობა. სადებიუტო ნაწარმოები კი იყო „იკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა“, რომელიც დაიბეჭდა 1867 წლის „დროებაში“. ეს ნაწარმოები — მგზავრის წერილებია, რომელშიც აწერილია დასავლეთ საქართველოს იმდროინდელი ვითარება. და უნდა ითქვას, რომ მეტ წილად, ძალიან მახვილი თვალით აგვიწერს ავტორი ჩვენი სინამდვილის მიმალულ კუთხეებს. აქ ნაჩვენებია ჩვენი გლეხკაცობაც, თავადაზნაურობაც და ინტელიგენციაც. ნაჩვენებია მხატვრული სისწორით, ზომიერების დაცვით და გამოკვეთილად. ამ ნაწარმოებში ის მომენტია აღებული, როდესაც ბატონყმობის გადავარდნას ელიან სამეგრელო-სვანეთში¹, სადაც მოგზაურობს ჩვენი ავტორი. საგულისხმოა თვით მომენტის შერჩევა. ეს საქანაო პუნქტია, ყველაფერი გაურკვეველია, და სწორედ ასეთ მომენტებში მელანდებდა ადამიანის უნილაბო სახე. გიორგი წერეთელს სწორედ ეს აინტერესებდა. იგი ჩვენი ქვეყნის ალორძინების ფიქრით იყო შეპყრობილი და ხალხს ეძებდა, რომელიც ახალი ცხოვრებისათვის ბრძოლას თავს იღებდა. მას აღელვებდა ჩვენი ქვეყნის პროვოზი, ხოლო ამ უკანასკნელის სისწორისათვის სწორი დიაგნოზი იყო საჭირო. აქედან დაიწყო მისი მოღვაწეობაც. და ეს მგზავრის წერილები საუკეთესო განმარტებაა იმ სინამდვილისა, რომელიც ჩვენი ავტორის საასპარეზოდ გამოსვლას შეხვდა. ეს ჩვენი ტკივილების ჩვენებაც არის და, იმავე დროს, საპროგრამო სიტყვაც, რომლისთვისაც გიორგი წერეთელს სიკვდილამდე არ უღალატნია.

¹ საქართველოში ბატონყმობა ერთბაშად არ გადავარდნილა. 1864 წ. გადავარდა ქართლ-კახეთში, 1865 წელს — იმერეთში, 1867 წელს კი — სამეგრელოში.

ღიას, გიორგი წერეთელი ჩვენი ცხოვრების სურათებს ხატავდა, ე. ი. იმ ადამიანთა სახეებს, რომელნიც იმ დროს მოქმედობდნენ. ვნახოთ ეს პორტრეტები.

„ჩერ ქვეყანა ისთე არ მონათლულა, რომ ბატონყმობა მასთე ადვილად გადავარდეს. თუ კაი თავისუფლება იყოს, მაგისტანა კაცებიც არ დეიწყებდნენ იმაზე ლაპარაკს. ჩიკოლიკი არ ბრძანდებოდა მაგი, რომ ამისთანა წუშაში ძალათე წამოგვათრია? არა, ის თავისუფლება ისთეველე მაგენის სასარგებლო იქნება. ხემწიფემ კიდეც რომ მოგვეცეს თავისუფლება, მაგენი დაგვიმალავენ. ჩინოვნიკები შებატონებები არ არიან, აჰა რა არიან? სთქვა გლახათუბნელმა — ჩინოვნიკებს უგლებებოთაც ბრეველი ფული აქვთ. მაგენს ხემწიფე აძლევს ჯამაგირს. რაც ხემწიფეს ჰსურს, მაგენსაც იგი ენდომებათ.

— კი, ისთე გგონია შენ! თუ მაგრეა, აბა რეიზა აქამდინ არ გაათავისუფლეს თავისი ყმები ჩინოვნიკებმა? შენ სუნელი ხარ ჩემო ბიძია. არაფერი არ გეყურება. რაც მეტი ექნება, ჩინოვნიკსაც იგი ურჩევნია. იგი არ ურჩევნიათ, რომ ჯამაგირსაც ეიღებენ და გლებკაცსაც გამოართმევენ. სუნელს რა უნდა გელაპარაკო? — სუნელიც ხარ და არც იცი! ხემწიფეს თუ უნდა, მაგენი ვერაფერს გაბედვენ, — გაცხარებით მიუგო ლეჩხუმელმა.

გასწი იქით! ჩუმად შეჰყვირა გლახათუბნელმა და ზურგი შეაქცია ლეჩხუმელს. როგორც რომ ბატონყმობაზე ჩამოვარდა ლაპარაკი, ყველანი გამხიარულდნენ“.

კიდეც: „არა ბატონო, ჩვენ კილო ბატონი გვირჩევნია... ვინ იცის, მერე რა დაგვემართება, იქნება უარესი დროც მოვიდეს. ასთუ ამბობენ, სალდათსაც მოგვეხოვენო...“

— მთავრობას, ბატონო, ჩვენთვის არ მოუცლია...

— ეჰ, დალოცვილო, გლებკაცს რა გააკეთებს!..

— ნეტაი ღმერთი იმ ჩემს ბატონს მომაშორებდეს, თვარა კაცი რაუა მეჯობინება ქვეყანაზე“...

ამ ნაწყვეტებიდანაც კარგადა ჩანს ის დაბეჩავებული, დამფრთხალი და უნდო ფსიქიკა, რომელიც ჩვენს გლებს ჰქონდა იმ დროს. „ერთს რომ უნდოდეს, მეორეს არ უნდაო“. ასეთი იყო მერყევი და გზაშეკრული ჩვენი გლებკაცობა. ვის მიერ? ყველას მიერ, ეს მთელი სისტემის ბრალი იყო, ამის მახლობელი მიზეზი კი ის წოდება იყო, რომელიც პირდაპირ თავს ადგა და ბატონობდა. ეს წოდება ასე მსჯელობდა:

— „შენ აგი მითხარი, აზნოურიშვილი ხომ ხარ?

— აზნოურშვილი ვარ, აბა რა ვიქნები? აზნოურშვილი აზნოურშვილს ჰქვია, მე ძირის აზნოურშვილი ვარ.

— აბა რავე მასხრულად ლაპარაკობ. გლეხების განთავისუფლება ჩემზე უფრო შენ უნდა გწყენოდა.

— არა, გლეხების განთავისუფლება კარგია. ჩიკოლიკმა თქვა, იგენიც და ჩვენც ძალიან მოვიგებთ. ჭამაგირი გვექნებაო და ფული სულ ბზესავით მოგვივა.

— საიდან გექნება, რომ გლეხები აღარ გვეყოლება?

— ხელმწიფე მოგვცემს და მერე ვაჭრობას დავიწყებთ.

— კაცო, აზნოურობას მერე ვაჭრობაში გაცვლი! კარგი აზნოურშვილი ყოფილხარ! მომიკვდეს შენისთანა აზნოური“...

აქაც იგივე სურათია: დაბნეულობა, ზნეობრივ-გონებრივი ორმო, უტვინო ამპარტავნების დამატებით. იგივე შიში, მხოლოდ საწინააღმდეგო პოლუსიდან. პერსპექტივაც ისეთივე ბუნდოვანი. ამ ელემენტებისაგან შესდგებოდა ჩვენი ქვეყნის უმრავლესობა, გონებრივ სიბნელეში მყოფი მასა და ასეთივე ბატონები. ამ ხალხს შველა უნდოდა, მოხმარება, რომ ამ ორმოდან ამოსულიყო და ბატონი და ყმა თავისუფალ და დამოუკიდებელ ცხოვრებას დასდგომოდა. ხალხის შეგნების განთავისუფლება, ბატონების პარაზიტობის მოსპობა და მოქალაქეობრივი გარჯის გზაზე დაყენება, საერთოდ ახალი სოციალ-ეკონომიური ურთიერთობის დამყარება ახალი მეთოდების მიხედვით, ეს იყო საჭირო, და ეს ხელმძღვანელობა ინტელიგენციამ იკისრა. მაგრამ უბედურებაც იმაში იყო, რომ ე. წ. ინტელიგენტური მასაც უნიადაგო იყო, ყურმოკრული იდეებით აზრიალებული, სერიოზულ ცოდნას მოკლებული, სიტყვაზე გადაგებულ და საქმისთვის უვარგისი. ამ ინტელიგენციის წარმომადგენელი ჩიკოლიკია. ის უმაღლესი ცოდნით არის აღჭურვილი. მას უყვარს საუბრის დროს გიზოს და სხვა ევროპიელ მწერალთა ხსენება, თუმც არც ერთის შრომა არ წაუკითხავს. იმისი მაღალი ფრაზოლოგიიდან არსებითად მხოლოდ ფუჭკავატი მსჯელობა რჩებოდა. „იმისი უმთავრესი წყარო განათლებისა, მხოლოდ ჟურნალები და გაზეთები ყოფილა“. ის ლიბერალია, იქნებ ზოგჯერ სოციალისტიც, მაგრამ ისეთი, რომ ღალატის აკრეფას არ იუკადრისებს; უფრო უარესსაც, რადგან ის ნიღაბფარებული კაცია. სადაც რა მოუხდება, იმას იტყვის, ისე მოეჩვენება, საქმით კი მხოლოდ თავის პირადობას ემსახურება. ამიტომაც ავტორი, ამ ტიპის შესახებ, გოდებით ამთავრებს თავის მოთხრობას. „დღეს ჩვენში კიკოლიკები მეუფობენ. ზოგმა ცოლი შეირთო და ამ სოფლის სიტყბოებაში სთვლემს, ზოგი ადვოკატი შეიქმნა და ქვეყნის ნაწვავ-ნადაგით,

ნაოფლართი ჭიბეებს ისქელებს... ხალხი თითოთ უჩვენებს კიკოლი-
კებზე და იძახის: „ეგ არის თქვენი განათლება, ეგ არის თქვენი
ქვეყნის მზრუნველობა, ძველ ჩინოვნიკებს ვუჩიოდით და ამ ნას-
წავლ კაცებმა — ადვოკატებმა — ტყავი გაგვაძრესო“...

აი ჩვენი კიკოლიკების ქველმოქმედება საზოგადოების ასპა-
რეზზე. გიორგი წერეთელმა ბევრი კომიკური ელემენტი შეიტანა
ამ მგზავრობის აღწერაში, მაგრამ ამ სიცილით ის სიმწარე სთქვა,
რომელიც ჩვენს ქვეყანას აწუხებდა. ხალხი, ბატონყმიანად გაუ-
ნათლებლობის წყვდიადში იხრჩობოდა, ეკონომიური დაქვეითება
გადაშენების გზაზე აყენებდა, მისი დახმარება ინტელიგენციას უნდა
ეკისრა, მაგრამ თითო-ოროლა კაცის გარდა, ყველა კიკოლიკის გზას
დაადგა.

„ეჰე კიკოლიკო, საით გაუტეი? განა ისეთი ღროა, რომ ბედნი-
ერება თბილ საწოლში უნდა ეძიოს ჩვენებურმა ახალგაზრდამ?
განა ლამაზი ცოლი და ლაზათიანი არტალა უნდა იყვეს ჩვენი გუ-
ლის წადილი? რომ კიდევ ეღიროსო მაგისტანა ბედნიერებას, განა
ისარგებლებდი? განა შეგიძლიან რბილ დოშაკზე ლამაზ ქალთან
ჩახუტებული დილის თვლემას მიეცე, შენს სასახლეს გარეთ ათასი
და ორიათასი კაცი რომ ჭავრში და უნუგეშობაში იყვეს ჩავარდ-
ნილი? ბედნიერება ბევრნაირია, არის მაგნაირი ბედნიერებაც, მაგ-
რამ ნუთუ შენ, რომელსაც სულით და გულით მოგინდომებია შენი
ქვეყნის სიკეთე, რომელსაც შენს ტოლსა და ამხანაგში გიქადაგნია
დაუცხრომელი ზრუნვა, რომელიც ქვეყნის სამაგალითო კაცების
მოქმედებით გატაცებული ყოფილხარ, ნუთუ შენ ნატრობ ტკბილს
განცხრომას ფუნთუშა ქალის მკლავზე, ნუთუ შენ ნატრობ მოსვენ-
ებას, ტკბილად დაბინავებას იმ ღროს, როცა ჯერ ერთი ნაბიჯიც
წინ არ წავიდგამს ქვეყნის დამაბრკოლებელი მიზეზების საწინააღ-
მდეგოდ?“... გიორგი წერეთელს არ უყვარს ჩიკოლიკისთანა მცონა-
რე ინტელიგენტები, იმას ქვეყნის სამსახურისათვის თავი აქვს გადა-
დებული, უნდა რომ სხვაც ასევე აენთოს ქვეყნის მავნებელ გარე-
მოებათა წინააღმდეგ, მაგრამ... „ჩვენში ჯერ საზოგადო კეთილ-ღლე-
ობის ფიქრი არა აქვთო“, მწუხარედ დასძენს მწერალი. და აჰ, იგი,
ვიმეორებთ, თავის საპროგრამო სიტყვას ამბობს. რასაკვირველია,
ზედმეტი პუბლიცისტობა ამ ნაწარმოებს მხატვრულ მთლიანობას
უკარგავს, მაგრამ, როგორც არა ერთხელ გვითქვამს, ასეთი იყო იმ-
დროინდელი, თუ გნებავთ, ესთეტიკური მსოფლმხედველობა, და
გიორგი წერეთელიც ამ გზით წავიდა. ლამაზია ის, რაც სასარგებ-
ლოა, და სასარგებლო პრაქტიკული აზრით, რომ დაცემულს მიეშ-
ველო, ატირებულს ცრემლი მოსწმინდო, მავნებელ პირობებს შე-

ებრძოლო და ერისა თუ ქვეყნის ამაღლებას ემსახურო. უწინარეს ყოვლისა, ვალის მოხდა ხალხის წინაშე, მსხვერპლს გაღება და მსხვერპლად მისვლა დაუზარებლად, — ამას მოითხოვს ჩვენი მწერალი, საზოგადოებრივი ფიქრებით აღგზნებული და მღელვარე.

„მგზავრის წერილები“, რასაკვირველია, წმინდა ლიტერატურული ნაწარმოები არ არის. აქ აუარებელი პუბლიცისტიკაა, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ თვით ავტორი სხვაგვარ პრეტენზიას არც აცხადებს. და როდესაც კიტა აბაშიძე ამ ნაწარმოებს შესახებ ამბობს, რომ იგი მოთხრობა არ არის, რადგან არაკი, ნასკვი არა აქვსო, „მისი „კიკოლიკი“ თუ გნებავთ რამდენიმე დიალოგია ერთად უშნოდ გადაბმული-ო“, ერთგვარად მართალი არის, მაგრამ რა ნასკვი უნდა იყოს მგზავრობის აღწერაში? რა არაკი უნდა იყოს? რასაკვირველია, იმაზე მეტი არაფერი, რაც დაინახა, განიცადა და აღწერა ავტორმა. რა ნასკვი არის ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილებში“ ან ალექსანდრე ყაზბეგის „ნამწყემსარის მოგონებაში“, ან ჰაინეს „მოგზაურობა ჰარცხე-ში“ და სხვ. ასე რომ, ამ თვალსაზრისით ამ ნაწარმოების დაწუნება ყოვლად შეუძლებელია. არც ის მოსაზრება არის მართალი, თითქოს ამ ნაწარმოების მთავარი გმირი კიკოლიკი „არაფერს არ ამბობდეს ისეთს, რომლის გამო იგი ბოროტმოქმედად უნდა ჩაითვალოს“. ამის თქმა იგივე არის, რომ ავტორმა დრო ტყუილად დაჰკარგაო, რადგან მისი მთავარი გმირი არაფერს ამბობს და ავტორი კი მის წინააღმდეგ ამხედრებს მკითხველსო. კიკოლიკი, უნდა ითქვას, რომ საკმაოდ მკაფიო ფიგურაა. იგი ბოროტმოქმედი არ არის ჩვეულებრივი გაგებით, მაგრამ თვით ბოროტებაა, უნაყოფო თესლი, ზნეობრივი ხრწნილება, საზოგადოებრივი დაშლილობის ელემენტი. მისთვის არ არსებობს იდეალი თავისი ნაჭუჭის გარეშე, იგი სკეპტიკოსია, მაგრამ ეს სკეპტიციზმი აზროვნების შედეგი კი არ არის, არამედ აზროვნების სიზანტისა და მორალური სიბეცისა. ის ერთგვარი სპეკულიანტიც არის და მიმოთვისებული. სასპეკულიაციოდ აღამიანებსა ხმარობს და, მათ აზროვნებას თუ არა, სახელს მაინც ითვისებს. სხვის საქმიანობას თავისად ასაღებს. ერთი სიტყვით, კიკოლიკი უარყოფითი ტიპია. ასეთი „ინტელიგენტები“ კი ჩვენში ფეხს იკიდებდნენ. გიორგი წერეთელიც ასეთი პირების წინააღმდეგ იმაღლებს ხმას და სრულიად გარკვეულ პოზიციაზე დგება.

„ჩვენში ჯერ არ მოიპოვება ისეთი კაცები, რომ აფასებდნენ, ან ხედავდნენ ყველა აღამიანების ხელის შემშლელს გარემოებას. ქალსა და ვაჟს მხოლოდ თავისი, საკუთარი სიტყობობა აქვს კარგად შეტყობილი, კარგად ჰხედავს იმ საშუალებას, რაც მისცემს-

ომას სიამოვნებას, მოსვენებას, ქეიფს, განცხრომას და უდარდებლობას. აი ყოველი კაცი ამას უპოტინებს ხელს და ის კი არ იცინა, რომ ამ პირადი სარგებლობის ძიებაში და ხელის პოტინში მთელი ქვეყნის მავნებელი გარემოებები უფრო ძლიერდებიან, უფრო მტკიცე საფუძველი ეძლევათ და თანდათან ჰკვეთენ ჩვენს საერთო ცხოვრებას, რომლის გაუქმების შემდეგ, თითო კაცის ცხოვრებაც წყალ-წაღებულა“. და ეს აზრები უთავბოლოდ კი არ არის გაბნეული, არამედ სრულიად გამოკვეთილ და ორგანიულად გამომდინარე დიალოგების სახით იშლება; დიალოგების ხშირი და გრძელი ხმარებაც თვით მოთხრობის ფორმიდან თუ არსებიდან გამომდინარეობს. ეს მოგზაურობაა და მეტი მრავალმხრივობის მოცემაც შეუძლებელი იყო, რადგან რამდენიმე კაცი მოგზაურობს და საუბრობს.

შეიძლება ითქვას, რომ ავტორი ხშირად ვერ იცავს გამოთქმის საშუალებათა ეკონომიას, ზოგჯერ ვერც დიდ რაიმე სურათს იძლევა, მაგრამ ავტორს იმით უნდა ვაფასებდეთ, რაც მოგვცა და არა იმის მიხედვით, თუ რის მოცემა ვერ შესძლო. რასაკვირველია, ნაკლიც აღნიშნული უნდა იყოს, მაგრამ ამ უკანასკნელის მიხედვით ავტორთან მისვლა ყოვლად მიუღებელია. სამწუხაროდ, კიტა აბაშიძემ ამ პრიზმიდან შეხედა საკითხს და ისეთი შთაბეჭდილება დაგვიტოვა, რომ თითქოს გ. წერეთლის შემოქმედების ნაკლს იგი გამაღიანებელი შუშით უცქეროდა, ღირსებას კი — დამატარავებლით. ჩვენ ძალიან კარგად ვიცით, რომ ამის მიზეზი მსოფლმხედველობის და ესთეტიკურ წარმოდგენათა წინააღმდეგობაში იფარება, მაგრამ ავტორის დასაფასებლად ჯერ იმ პოზიციაზე უნდა დადგომა, საიდანაც ეს უკანასკნელი უცქერის სამყაროს, და იქედან დანახვა, თუ რამდენად სწორად და კარგად შეასრულა ამოცანა, შემდეგ კი თვით ამ პოზიციის ავტარგიანობა უნდა გამოირკვეს. პირველი შეხედვით, იქნებ უცნაურად ჩანდეს ეს ნათქვამი, მაგრამ დიდი ჩაკვირება არ არის საჭირო ამ ქეშმარიტების დასანახად. მით უმეტეს, რომ ისტორიისათვის არის აუცილებელი ასეთი მიდგომა, და ჩვენც ვამბობთ, რომ იმ მსოფლმხედველობის მიხედვით, რომელიც გიორგი წერეთელმა აღიარა, მისი ნაწარმოებნი უსათუოდ ღირსსაცნობ მოვლენას წარმოადგენენ. „ეს მოთხრობა... ნატურალიზმის თეორიის დამაკმაყოფილებელია, მისი რეცეპტი შედგენილია, მის პლანზე აშენებულია-ო“, წერს კრიტიკოსი კიტა აბაშიძე. ამიტომ იგი მისთვის მიუღებელია. ჩვენ კი გვგონია, რომ გ. წერეთელი სწორედ ამით არის მნიშვნელოვანი, რომ სრულიად გარკვეული ესთეტიკური თეორია ჰქონდა და შემოქმედებაშიც ამ თეორიის ტიპური და მძლავრი წარმომადგენელი იყო. თუმც იმასაც დავსაძენთ, რომ, რადიკა-

ლური განსხვავება მასსა და ილია ჭავჭავაძის, ან აკაკი წერეთლის ნაწარმოებთა შორის არ ყოფილა. იყო მხოლოდ ოდნავი გადახრა მთავარი მაგისტრალიდან, სათავე კი საერთო ჭკონდათ: რეალიზმი. ამიტომ გიორგი წერეთლის ნატურალისტად გამოცხადებაც არ არის სწორი.

გიორგი წერეთელი ისეთივე რეალისტი იყო, როგორც ილია ჭავჭავაძე, ეკუთნოდა ამ უკანასკნელის სკოლას და მახლობელ გავლენასაც განიცდიდა, განსაკუთრებით პირველპერიოდის ნაწარმოებებში. მხოლოდ მას არაფერი გაუმეორებია. და თუ გ. წერეთელს რაიმე არჩევს თავის თანამედროვეებისაგან. ეს — ახალი ეპოქისა და ტენდენციის უფრო მახლობელი შიგნითაა. სამრწველო ინტერესების შემჩნევა და ლიტერატურაში შემოტანა. ამ მხრივ იგი შეიძლება იმ ნაკადის გამგრძელებლად ჩაითვალოს, რომელსაც სათავე ლავრენტი არღაზიანმა დაუდო. ამის გარდა კი გიორგი წერეთელი სამოციანი წლების ტიპიური წარმომადგენელია, რადიკალური იდეებით, ეროვნულ აღორძინებაზე ფიქრით და ყველა იმ ახალი თემებით, რომლებიც „თერგდალეულებმა“ აღძრეს.

თუ გიორგი წერეთლის პირველი მოთხრობა „კიკოლიკი“... ნახევრად პუბლიცისტური ნაწარმოებია, სამაგიეროდ ამ ნაქლს იცილებულია შეგვდგეგი ხანის ნაწარმოები „პირველი ნაბიჯი“, რომლითაც გიორგი წერეთელმა თავისი სერიოზული ავტორობა დაამტკიცა. ეს უკვე ნამდვილი გამართული რომანია, რთული ინტრიგით, ტიპების მკაფიო დახატვით და შინაარსიანობით, ფსიქოლოგიური ანალიზის სიღრმით და ყოფის ცოცხალი სურათებით. და როგორც სამართლიანად შენიშნავეს ალ. ხახანაშვილი, „არც ერთ მის წინამორბედ ქართულ რომანში, არ აღძრულა კრიმინალური საკითხი, რომლის ფონზედაც ავტორი საზოგადოებრივ ურთიერთობას ჰკვანდავს და ხსნის, არავის მანამდე ისე შორს და ფართოდ არ გაუშლია მოთხრობის ქსელი, ასე ვრცელ გეოგრაფიულ რაიონზე, არავის არ უცდია ქართველი ერის ყველა მოდგმათა წარმომადგენლების გამოყვანა, მთელი თავისი ტიპოური ნიშნებით“. ამ ნაწარმოებში იგივე მოტივები იშმის, როგორც „კიკოლიკში“ ვნახეთ, აქაც იგივე მხილება და ადამიანობისაკენ მოწოდებაა, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ პირველ შემთხვევაში ავტორი გველაპარაკებოდა მქადაგებლის პირით, ეხლა კი თვით მოქმედებიდან გამომდინარეობს ესა თუ ის აზრი, როგორც მხატვრულად ნაგულისხმევი კეშმარიტება. ხოლო

მთავარი მოტივი, ჩვენი ქვეყნის აღორძინება, თუ „კიკოლიკში“ სუბიექტურ ქვეყანას არ გასცილებია და მხოლოდ კეთილ სურვილებს ემყარება, აქ, „პირველ ნაბიჯში“, ამ აღდგენის ობიექტური ნიშნები არის შემჩნეული და ავტორიც ერთგვარი გახარებული მღელვარებით თავიდანვე თითქოს რაღაცას გვილოცავს.

„იყო დრო, როცა ქალაქ ფოთის ნავაადგურში პირველად იწივლა ცეცხლის გემმა, მისმა წივილმა პირველად განუფრთხო ძილი მტრისგან მოუძღურებულ საქართველოს ერს. ეს იყო ახალი დროის მამლის ყივილი დასავლეთ საქართველოში. ფოთი აღინიშნა შავი ზღვის კიდეზე კავკასიის ბოლანად. სამეგრელოში ასტყდა დიდი ფაცა-ფუცი. დიდი და პატარა ყველა ფოთისკენ გარბოდა. იმ დროს ერთად-ერთი ფულს მოსაგები კუთხე ფოთი შეიქმნა... დადგა მეორე ხანა კაცობრიობის მოძრაობისა; და კვლავ მოუბრუნდა იმედი კავკასიას; მასთან საქართველოსაც განუახლდა ძველიდანვე დაკარგული სასოება, რომ ხელმეორედ გამხდარიყო კაცობრიობის განათლების გზათ და ხიდათ“. ეს ახალი დრო იყო, და გიორგი წერეთლის დამსახურებაც იმაში გამოიხატა, რომ აგვიწერა ის ახალი ფსიქიკა, რომელიც ამ „შესანიშნავმა“ დრომ შექმნა.

ამ რომანის მთავარი მოქმედი გმირები არიან: ბახვა ფულავა და იერემია წარბა. პირველია ჩვენი გლეხობის წარმომადგენელი, მეორე კი — „ბრწყინვალე“ წოდების. მთელი რომანი, მათი ინტერესებს წინააღმდეგობის აღწერას უნდება, რაც არსებითად ძველი თემა არის, მაგრამ ამ ახალ პირობებში თემაც ახლდება და ორიგინალურად იშლება. ფარული ტენდენცია კი ასეთია: „ბრწყინვალე“ წოდება ახალი ცხოვრებისათვის გამოუსადეგარია, რადგან იერემია წარბას მსგავსი ხალხი მოქმედების გზას ვერ დაადგება. მომავალი გლეხობისაა, რომელს წარმომადგენელიც ბახვა ფულავაა, რომელიც ახალ პირობებს კარგად ეგუება, მდიდრდება, ძველი მებატონის დანგრეულ ბუდეს ეპატრონება და მრეწველობის ქსელებს აბამს.

ასევე პარალელურად აგვიწერს ჩვენი ავტორი ქალებსაც: მშრომელთა წრიდან გამოსულ ესმას უპიროსპირებს თავადის ქალს ვალიდას. პირველი — მკერავი ქალია, პატრონის, გამრჩელი, რომელსაც მხოლოდ ის ბედნიერება უნდა, რომელიც მისი საკუთარი მარჯვენით შეიქმნება, მეორე კი — საკუთარი გრძნობებით და ერთგვარად, სხეულითაც ვაჭრობს, ბრწყინვალე სალონებში კეკლუცობს, მზამზარეულზე ნებივრობს, განცხრომის ტალღებზე დასცურავს და თავიდან ბოლომდე მეძავობს სულით და ხორციით. ეს ორი ქვეყანაა, ჯერ ისევე ერთმანეთის წინააღმდეგ აღმართული,

მხოლოდ იმ გარკვეული ტენდენციით, რომ. მომავალი საბოლოოდ შრომის ქვეყნისაა. და თუმცა ჯერ იერემია წარბაებს რჩებათ გამარჯვება, რადგან მის მხარეზე იყო სამართალიც, გაბატონებული უსინდისობაც და სხვ., მაგრამ საბოლოოდ მაინც მშრომელი ხალხის შურისძიება მოუღებს ბოლოს. ბახვა ფულავა, ამ შემთხვევაში, მშრომელი ხალხის წარმომადგენელია. მართალია, იგი გამდიდრდა, თავის წრეს მოსწყდა, მაგრამ მაინც თავისი „ატესტატი“ ზურგით დააქუს, რომ ის თეკლათის სერებზე თხებსა მწყემსავდა და ფეხშიშველი შეუღდა თავის კარიერას. ის არ არის ტიპური მშრომელი, ის მუშა არ არის, მაგრამ პირველი მახარობელი კი არის. იერემია წარბასთან შედარებით ის პროგრესული ელემენტია და მის სამოქმედო ასპარეზზე გამოსვლას მოჰყვებოდა მშრომელთა ლეგიონის თვითმოქმედება და ბრძოლაც. ფოთში კაპიტალმა ფეხი შემოსდგა, ბახვა ფულავა არის ერთი პირველი ქართველი კაპიტალისტთაგანი, მართალია მცირე მასშტაბით, მაგრამ ქართული სინამდვილის შესაფერისად. საბოლოოდ იგი ამარცხებს იერემია წარბას. ე. ი. კაპიტალიზმი დაამარცხებს ფეოდალიზმის ნაშთებს, და ამიტომ არის, რომ ჩვენი ავტორი საგანგებო თანაგრძნობით ეკიდება თავის გმირს და მკითხველსაც თითქოს მის სასარგებლოდ მომართავს.

პარალელიზმი თვით გამდიდრების საკითხშიც ცნაურდება. ბახვა ფულავა თავისი შრომით მდიდრდება, მაგრამ იერემია წარბასაც რომ აღეძვრის ეს საღერღელი, იგი მდიდარი სომხის ქალს ირთავს, ყოველგვარი სიყვარულის გარეშე. საინტერესო მომენტია. აქაც ძველი ფსიქოლოგია ჩნდება, მხოლოდ ახალი ფორმით. სხვის ხარჯზე ცხოვრებას დაჩვეულთა შთამომავალი, თვითონაც ვერ ახერხებს შრომას, ცხოვრება კი განცხრომით უნდა, ამიტომ ეს ახალი გზა-ლა არჩია უშრომლად გამდიდრებისათვის.

ერთი სიტყვით, ბახვა ფულავა და ესმა ახალი ქვეყნის წარმომადგენლები არიან, იერემია წარბა და ვალიდა კი — ძველის. პირველთა ცხოვრებას მრავალი დაბრკოლება ხვდება, მაგრამ მაინც საბოლოოდ ოსტორია მათკენ იხრება.

მეორენი, კი, მართალია, ყოველგვარ დაბრკოლებებს ადვილად სძლევენ, მაგრამ ოსტორიამ ისინი უკვე დააბოლავა. რომანის მთავარი ძარღვი სიყვარულია ესმასა და ბახვას შორის, რომელსაც იერემია წარბაც ჩაერთვის, რაც საშინელი მკვლევლობითა და შურისძიებით თავდება. მაგრამ ამ მთავარი მოტივის გარეშემო, სხვადასხვა მოტივების ისეთი რთული გარსია მოქსოვილი, რომ მთელი ის ეპოქა ცოცხლდება მთელი თავისი გაბზარული ფსიქოლო-

გით, თავდაზნაურული მედიღურობის გადაშენებით, სამრეწველო ინტერესების ჩასახვით, ინტელიგენციის გზააბნეულობით, მტკიცე მორალური საფუძვლის უქონლობით, სწავლა-განათლების ბიუროკრატიული ტენდენციებით და სხვ. ერთი სიტყვით, ეპოქის მძლავრი ხელის მოხვევით და მისაღები თუ უარყოფითი მხარეების მკაფიო და ცოცხალი ჩვენებით. ხოლო ავტორი ყოველთვის ახერხებს ზნეობის მაღალ კვარცხლბეკზე დგომას და მამხილებელი სიტყვის თქმას იმ ხალხის წინააღმდეგ, რომელთა შემკრებლობით სახელად „წუნკალა“ გამოდგება. „წუნკალები“ დაპატრონებიან ცხოვრებას, ატმოსფერო გახრწნილია და ისეთი ცოცხალი ბუნებისა და მოძრავი ტენიის პატრონიც კი, როგორც ბავშობაში სივილა იყო, რომლის „ნორჩი და მღელვარე მგრძნობელობა ბევრი კარგი მოქმედებას თავდები იყო“, ისიც კი ეშვება მწიკვლისა და ბიწიერების ტლაპოში. ამის მიზეზს ჩვენი ავტორი აღზრდის უკუღმართობაში ეძებს.

„ამ მხრით, ქართველ ყმაწვილს დიდი ხანია ნიადაგი აქვს დაკარგული. აწინდელი საზოგადო ზნე-დაცემულობა უფრო მეტად ამ გარემოებას მიეწერება. ძველი აღზრდითი წესი მოიშალა-ო და სხვ. ვაუგებარ ენაზე სწავლებამ. და ბიუროკრატიულმა სისტემამ დაამახინჯა ქართველი როგორც გონებრივად, ისე ზნეობრივად, ამან გამოიწვია ხასიათის გადაშენება და „მას ადვილად რყვნის ცხოვრებას ვითარება და დაბალი ხარისხის მიმართულებანი“...

„აი, ამ ნიშნების ახალგაზრდა იყო ჯერ კიდევ პაწია გიმნაზიის შეგირდი სივილა. როცა მან დაამთავრა სწავლა და სამშობლო ქვეყანამ მოსთხოვა მას სამსახური, იგი ვერ აღუდგა წინ ცხოვრებას მძვინვარებას. მან უცბად შეითვისა იგივე ღირსება და იგივე მწიკვლი, რომელიც დიდი ხანი არ არის. რაც ჩვენს აწინდელს ცხოვრებას სხვადასხვა გარეშე მოქმედების ძალით სარჩულად დაედვა“.

ასევე დაიღუპა იერემია წარბაც. ისაც სასწავლებლის მსხვერპლია უფრო, მწერალიც მამხილებელია, მტკიცე და დაუნდობელი. ასევე ექცევა ის ჩვენი ცხოვრების ყოველ მხარეს, და ის მოარული აზრი, რომ გიორგი წერეთელს თითქოს შემდეგ მიეტოვებინოს თავისი ძველი რწმენა და ახლებს გაპყლოდეს დაუფიქრებლად, ყოველგვარ საფუძველს არის მოკლებული. გიორგი წერეთელი, როგორც შემოქმედი, ერთი მთლიანი სახეა, რომელიც მართალია იცვლებოდა, მაგრამ ესთეტიკური სისრულის მხრივ: უკეთესდებოდა მისი წერის მანერა, მხატვრული ტექნიკა და სხვ., თორემ თემის მხრივ იგი იყო უცვლელი და მტკიცე.

„იკოლოიკი“... და „პირველი ნაბიჯი“ გიორგი წერეთლის შემოქმედების თავი და ბოლოა. ამ ორ პოლუსს შორის ექცევიან დანარჩენი მისი ნაწარმოებნი („ჩვენი ცხოვრების ყვაილი“, „მაშიდა ამათი“, „რუხი მგელი“ და სხვ.). ასე რომ, რაც „იკოლოიკში“... ერთგვარად დეკლარაციის სახით იყო თქმული, შემდეგ ყველა თემას ნაწილობრივად ზემოხსენებულ ნაწარმოებებში შეეხო, ხოლო სინთეზი კი „პირველ ნაბიჯში“ მოახდინა. მართალია, ავტორი ყველგან ვერ ახერხებს „სიღრმეების“ ჩვენებას, მაგრამ მეტწილად ეს აიხსნება თვით ობიექტის ზერელობით. და გიორგი წერეთელიც ხომ ამ ზერელობისა და ნამეტრევეების მხატვარია. შეიძლება მოგვწონდეს და არც მოგვწონდეს ასეთი არჩევანი, მაგრამ ფაქტს ანგარიში უნდა გაეწიოს და „დრამატიზმი“ არ მოვძებნოთ იქ, სადაც მსუბუქი ტიპები ზედაპირზე დასრიალებენ, გრძნობაგაცვეთილი და ჭკუამოკლენი. არც ღრმა ფსიქოლოგიური ანალიზების ძიებაა საჭირო იქ, სადაც პატარა კაცუნები ტრიალებენ, ერთ ციდა მიწას ეხეთქებიან და განცდისა თუ აზრისათვის სულ პატარა ადგილი მიუცია ბუნებას. ასეთ შემთხვევაში, წერილმანობის „სიღრმის“ ძიება კი არ არის საჭირო, ეს უნაყოფო შრომა იქნებოდა, არამედ მისი მხატვრული ჩვენება, რომ ყოველ სურათს იქით გამოჩენილიყო ის სარჩული, რომელსაც სიცალიერე თუ შეზღუდულება ეწოდება. ამ თვალსაზრისით, გიორგი წერეთელმა დასახული ამოცანა კარგად შეასრულა. მაგრამ აქ უკვე მის ნაწარმოებთა მხატვრულ მხარე იწყება, გამოთქმის ტექნიკის საკითხი, და ჩვენც ეს საკითხი გამოვარკვიოთ.

გიორგი წერეთელი ნატურალისტის სახელით არის ჩვენს მწერლობაში ცნობილი. თვით კი, თავის მიმართულებას „შეუფერავ რეალიზმს“ უწოდებდა. ეს სახელწოდებანი მეტად საზღვარდაუდები არიან. ასე რომ, გვიძნელდება კიდევ ამ კითხვაზე გარკვეული პასუხის გაცემა. რა არის ნატურალიზმი, ან რას ეწოდება „შეუფერავი რეალიზმი“ — კვლავ გასარკვევ ამოცანებად რჩებიან, ხოლო დამკვიდრებულ გაგებას კი ძირითადი რევიზია ეჭირება. რასა-

კვირველია, ამ რევიზიის მოხდენას აქ არ ვაპირებთ, მაგრამ არც ჩვეულებრივი ტრაფარეტის გამეორება გვწადიან. გვინდა მხოლოდ ზოგადად აღვნიშნოთ, რომ თუ ნატურალიზმს ვიგულისხმებთ როგორც ბუნების ფოტოგრაფიულ გადაღებას, როგორც ჩვეულებრივ ესმით, გ. წერეთელი ნატურალისტი არ არის. ხოლო თუ „შეუფერავ რეალიზმს“ ვიგულისხმებთ ისე, როგორც ეს ზოლას ესმოდა, ე. ი. roman experimental, უნდა ითქვას, რომ გიორგი წერეთელი ამ სკოლის მიმდევარია, მაგრამ უფრო პოეტური მსოფლმხედველობით, ვიდრე შემოქმედებითი დოკუმენტებით. მართალია, მის მოთხოვნებში პოეზია „დაძაბლებულია“, როგორც ეს რეალისტებს უნდოდათ, მაგრამ იმდენად მაინც არა, რომ ფოტოგრაფიული აპარატის მეტი აღარ გამოჩენილიყო რა. მართალია, ფანტაზიაც უარყოფილია, მაგრამ რომანტიული ქროლვა მაინც ვერ შეაჩერა და ხშირად იქ, სადაც ცხოვრების საძაგელ მხარეებსა ხატავს, მისი წმინდა მხარეები მაინც იტაცებენ და ოცნების მხარეს გადაჰყავთ. ერთი სიტყვით, გიორგი წერეთელი მხოლოდ დოკუმენტების მწერალი არ არის და ხშირად თავის განცდებს გადმოგვცემს, რაც უკვე ექსპერიმენტალობის პრინციპს არღვევს.

აქ უცნაური არაფერია. თვით ამ სკოლის დაამარსებელმა ემილ ზოლამაც ვერ შეძლო თავისი პრინციპების ბოლომდე დაცვა და რომანტიკოსის ძოწით წარმოხდგა, განსაკუთრებით თავის უკანასკნელ რომანებში (Fécondité და Travail), გიორგი წერეთელიც, — ჩვეულებრივი ვაგებით, — რეალისტი. „შეუფერავი“ თუ შეფერილი — ეს არ არის საინტერესო, და თუ „შეუფერავის“ ცნებით მაინც ფოტოგრაფიულობას ვიგულისხმებთ, მაშინ იგი შეფერილი რეალისტი იქნება, თვით ავტორის საწინააღმდეგო მტკიცებებს მიუხედავად.

გ. წერეთელმა „შეუფერავი რეალიზმის“ ცნებით, თავისი თავი გაიმიჯნა იმ მიმართულებიდან, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ შემოიტანა. ე. ი. ილია ჭავჭავაძის რეალიზმი მან „შეკეთებულად“ გამოაცხადა. იგი წერდა: — „ხელოვნურ ლიტერატურაში ილიამ დაამკვიდრა სენტიმენტალურ-ტენდენციური მიმართულება, და მისი ლუარსაბი და დარეჯანი უფრო კარიკატურას წარმოადგენენ ქართული მებატონის და ქალბატონის-ტიპებისას, ვიდრე ხელოვნური ხერხით წარმოშობილ, ცოცხალს, ერთნაირ ბუნებასა და გარემოებაში შექმნილ ტიპურ არსებებს“. ამ თვალსაზრისით, სრულიად გარკვეულად შეიძლება ითქვას, რომ გიორგი წერეთელიც ამავე მიმართულებას ეკუთვნის. არც მისი კიკოლიკია ექსპერიმენტალური, ან მაჰიდა ასმათი, თუ რომელიმე სხვა გმირი. ასეთივე ტენ-

დენციურია მისი მხატვრული მანერა, ასე რომ, „შეუფერავი“ სინამდვილის ოსტატის სახელი გიორგი წერეთელს ვერ მიეცემა. იგი ილია ჭავჭავაძის სკოლის მიმდევარია, მხოლოდ უფრო ნივთიერი ქვეყნით დაინტერესებული და, ამის გამო, ნაკლებ განყენებული.

იგი ერთგვარად ლავრენტი არდაზიანსაც ენათესავება თემის მხრივ, რამდენადაც ახალი სამრეწველო ეპოქა აქცია თავისი მხატვრობის საგნად, მაგრამ თვით მხატვრობის ხასიათით ის მაინც ილია ჭავჭავაძის სკოლის ტიპური წარმომადგენელია.

ამით, რასაკვირველია, იმას არ ვამბობთ, რომ გიორგი წერეთელს ინდივიდუალობა აკლდეს, პირიქით, მას სრულიად გარკვეული ფიზიონომია აქვს, რასაც ჩვენ უფრო მეტად ვაფასებთ, ვიდრე აფასებდნენ დღევანდლამდე. და ეს ინდივიდუალობა, ჩვენის აზრით, მხატვრული წერის მანერაშიაც ჩანს და სიუჟეტის ამორჩევაშიც. ამ უკანასკნელს შესახებ უკვე ვილაპარაკეთ, და ვნახეთ, რომ მან ერთი მხრივ დაგვიხატა დასავლეთ საქართველოს ის საზოგადოებრივი ურთიერთობანი, რომელიც წარმოშვა ახალი და ძველი პირობებში დაპირისპირებამ, მეორე მხრივ კი გვიჩვენა ახალი ეპოქის განვითარების გზები და მიდრეკილება. მაგრამ ამას გარდა, გასარკვევი რჩება კარდინალური საკითხი, თუ როგორი ჰქონდა გამოთქმის საშუალება, ე. ი. რაც სთქვა, როგორ სთქვა.

კიტა აბაშიძეს გიორგი წერეთელი „უფერულ ნიჭად“ მიაჩნდა, როგორც შინაარსის, ისე ფორმის მხრივ. იგი წერს:

„არაფერი ისე არ ამტკიცებს ჩვენს აზრს გ. წერეთლის მხატვრული ნიჭის უფერულობის შესახებ, როგორც მისი სტილი, კილო მისი წერისა... ის პოეტური, ხელოვნური იარაღი, რომელსაც იგი ხმარობს ამა თუ იმ სურათის გამოსახატავად, მეტად დაყანგებულია და მეტად ჩლუნგი... ამითაც გ. წერეთელი ტიპიური წარმომადგენელია გადაგვარებულის რეალიზმისა, უფერულის ნატურალიზმისა. ამ მიმართულების მიმდევართ ჩვეულებად აქვთ ისეთი კილო წერისა, რომელიც სრულიად მკრთალია, მოკლებულია მხატვრობას, მათი ენა ჩვეულებრივია, ისეთი, რომელზედაც ლაპარაკობს კაცობრიობის უმრავლესობა, შედარებას იღებენ ჩვეულებრივს, ყოველდღიურის შემთხვევებიდან, ხოლო ამ ჩვეულებრივს, მათი თვალეტი უფრო ხშირად ხედავენ ჭუჭყიანს, ბინძურს და უმსგავსო მოვლენაში; ბუნებას აგვიწერენ თუ სხვა რასმე, ივინი უფრო წვრილმანს აკვირდებიან და თანდათანობით ჩამოგითვლიან ყოველს ნაწილს საგნისას, ყოველ მის მოხაზულობას და ისეთის პედანტი-

ზმით, რომ წვრილმანის გაკიდების დროს, მათ მთავარი ძაფი ეკარგებათ და საერთო ღრმა შთაბეჭდილებას ველარ მოახდენენ ხოლმე“. ეს ჩვეულებრივი შეხედულებაა რეალისტებს შესახებ, რომელიც არც არსებითად არის სწორი და არც ამ შემთხვევაში. „გადაგვარებული ნატურალიზმი“ არ არსებობს, ჩვენში კი ნატურალიზმი რომ ყოფილიყო კიდევ, გ. წერეთლის შემოქმედების სახით, გადაგვარებული ვერ იქნებოდა, რადგან წინ არავითარი ნატურალიზმის მსგავსი არ უსწრებდა. ეს კიტა აბაშიძეს დაჭირდა ევოლუციური მეთოდის არქიტექტონიკისათვის, მაგრამ ფაქტები ხომ თეორიის მიხედვით არ ეწყობიან. და რომ ეს ასე არის, გ. წერეთლის ნაწერებთანაც მტკიცდება. ჩვენ არ ვიცით, რატომ არის გ. წერეთლის ხელოვნური იარაღი „მეტად დაქანებული და მეტად ჩლუნგი“. პირიქით, წერის ძველი მანერა ახალი იყო, და თუ დღეს აღარ გვაკმაყოფილებს, ეს არ არის იმდენად საინტერესო, რადგან ჩვენ ისტორიას ვწერთ, და ამისთვის კი იმ ეპოქაში გადასვლა არის საჭირო. მაშინ კი აღმოჩნდება, რომ მისი „ხელოვნური იარაღი“ დაქანებული კი არ იყო, არამედ ელვარე და ახალი. ზოგიერთი მისი სურათები დღესაც ახალია და ლამაზი. თუნდ მაგალითისთვის ავიღოთ მისი პირველი ნაწარმოები „კიკოლიკი“...

„ხან დგებარ თოვლიან ქედზედ; შორს, მთის ნახეთქებში ვეება თოვლი ჩამოწოლილა; ის თან დნება და თან ადამის წლის კლდეებს გრვეინვით არღვევს. ზოგჯერ, ისიც მომხდარა, რომ თვალ-აუწვდენელის მთის ძირზე დავბინავებულვართ, ზევიდან გათეთრებული მთის წვერი მიმინჯსავით დაგვეყურებს. უეცრად ბნელ ღამეში ამობრწყინდება კაშკაში მთვარე და შეხედავ, რომ იმ მთის ძირზე შემოეხვია ბამბის ქულასავით თეთრი ღრუბელი. დილას, როცა მზე ცაა გააპობს, შეხედავ, რომ იგივე ბამბის ქულა ღრუბელი მთის წვერზე აღენილა და იქ დამჯდარა წმინდანივით“... მშვენიერი შედარებებია. კიდევ: „პაწაწინა მთის კალთებზე ამწვანებული სიმინდის ყანები ყურთმაჯების ფრიალით თავს იქცევენ“... ან „პირველი ნაბიჯიდან“: „...მთვარის შუქი რძესავით გადასხმოდა ცაა და ქვეყანას... კავკასიის ქედები მუქ მტრედისფრად შეღებილები, უზარ-მაზარ ღობე-ყორედ გაჰკვროდნენ ცის კიდესა. ვაკეზე ხეები აქა-იქ შავათ ამოფუღულიყვნენ... არც იყო დღე, არც ღამე. არც იყო სიცხე, არც სიცივე, არც ბნელი, არც ნათელი; მაგრამ ორივე კი თეთრათ გაპენტოლ მოვარეს ერთმანეთში შეეზავებინა“... „ყოველ სულდგმულს და უსულოს თითქოს ერთად გაეშალათ იმ ღამეს ლოგინი და ღრმათ ჩასძინებოდათ“... მსგავსი ადგილების ამოწერა მრავლად შეიძლებოდა. გვგონია, რომ ბუნების

ასეთი მხატვრობა „დაქანგებული“ მანერა არ არის. რასაკვირველია: არც იმას ვამბობთ, რომ გიორგი წერეთელი გვაოცებდეს თავისი სიტყვის არტიზტობით, მაგრამ ნაბოლარად და ენაჩლუნგად მისი გამოცხადებაც გაუმართლებელი გადაჭარბებაა.

ჩვენ საგანგებოდ ამოვწერეთ ეს ადგილები, რადგან გ. წერეთელი ბუნების მხატვარი სულაც არ არის. იგი ადამიანის ოსტატია, მისი გარეგნობის ამომკითხავი და შინაგნობის მხილავი, და აქ, მისი სიტყვა მოსწრებულოც არის, მიზანშეწონილიც და ბევრის მტვირთველიც. მართალია, აქ ზოგჯერ ილია ჭავჭავაძის მძლავრ გავლენას ვხედავთ, მაგრამ ხშირად საკუთარ, დამოუკიდებელ ოსტატობასაც გვაჩვენებს. მაგალითად, ვპირების დახატვაში იგი ძლიერია. მან იცის მკვეთრი ხაზები, ფიგურის გამოკვეთა და ხასიათის გარეგნული ჩვენება. ზოგჯერ ერთი ნიშნის ჩვენებითაც კმაყოფილდება, მაგრამ ეს ისეთი ნიშანია, რომ ყველაფერს იტევს. მაგალითად: „— კიკოლიქს ჩინოვნიკსავეთ ეცვა და ჩიკოლიქს — წითელსაყელონი სერთუქი“. ეს ერთი ფრაზა სრულიად საკმარისია მათ წარმოსადგენად. და უნდა ითქვას, რომ საზოგადოდ გ. წერეთელს დაწვრილმანება არ უყვარს. იგი იმდენად დაკვირვებულია, რომ სწრაფად ამჩნევს არსებით ნიშანს და დეტალებს აღარ მიხდევს. შეიძლება ეს არსებითი ნიშანიც „დეტალი“ იყოს, მაგრამ ისე მოაბრუნებს ამ წვრილმანს, რომ ყველაფრის სარკედ აქცევს.

ხოლო მისი მოთბრობა მსუბუქად და თითქოს შეუმჩნევლად მიჰდინარეობს. მას არა აქვს დახვლანჯული ფსიქოლოგიური ძაფები, რომ მათმა გაშლამ მკითხველი დატანჯოს, და არც ის სოციალურ ურთიერთობათა სქემა აქვს გართულებული, რომელსაც იგი ხატავს. იგი სადაა და მკაფიო თავიდან-ბოლომდე. მისი იუმორი მსუბუქია, გონება მახვილობა — რბილი, სატირა — ენერგიული და თბრობა — ცოცხალი.

ეს თვისებები გ. წერეთელმა ილია ჭავჭავაძის უეჭვო გავლენით შეიმუშავა, ამ გავლენის კვალი ზოგან პირდაპირ დოკუმენტალურია. მაგალითად, გ. წერეთელი „ერთი შეძლებული აზნაურის“ სახლს ასე აღწერს: „ჩემ მასპინძლის სახლს პატარა აივანი ჰქონდა, მაგრამ რიკული კი არც ერთი აღარ ებადა, სულ ჩაცვენოდა ადამის წლის მოხუცებულსავეთ. ხარისხაც ასეთ რიგათ ირწეოდა, რომ იმის ჩაქცევას ერთი ხელის კვრის მეტი არა უნდოდა-რა... სასტუმრო ოთახი ფიცრის იატაკით იყო მოგებული. ფიცარსა და ფიცარს შუა იატაკს ისეთი ფარღალალები ჰქონდა დატანებული, რომ დიდი გაფრთხილება მართებდა კაცს, ფეხი არ ჩავარდნოდა“... ალბათ გაგონდებათ ილია ჭავჭავაძის მიერ აღწე-

რილი თათქარიძის კარ-მიდამო... „თუ ვეწვევით, ფრთხილად უნდა ვიყვნეთ. იატაკი აგურისა არის. ეგ არაფერი. ეს არის ძნელი, რომ აგურები შიგა-და-შიგ ამოცვინულან; იმათი ალაგი ამოთხრილ ორმოებად დარჩენილა. თვალუბის ძალიან გაფაციცება უნდა, თორემ, თუ ფეხი შიგ ჩავარდა, ვაი შენს მტერს ან კისერი მოსტყდება კაცსა, ან თითონვე ფეხი“... გ. წერეთლის თავადი დაზგაც, ეჭვს გარეშეა, ლუარსაბ თათქარიძის გავლენით არის დახატული, მაგრამ ეს გარემოება სრულიადაც არ ამცირებს გ. წერეთლის მხატვრულ ღირსებას. მსგავსი გავლენა განუცდია ბევრს და უფრო დიდ შემოქმედსაც. გავლენა კი არ არის საძრახისი, არამედ მუდმივი ეპიგონობა და დაუსრულებელი ტყვეობა. გ. წერეთელმა გავლენას სულ მალე დააღწია თავი და იქცა დამოუკიდებელ შემოქმედად, რომელმაც ღრმა კვალი გაავლო ჩვენს ლიტერატურაში და შექმნა მთელი მიმდინარეობა, როგორც სიუჟეტის, ისე ფორმის მხრივ. ამას გულისხმობდა კიტა აბაშიძე, როდესაც წერდა, რომ მომავალი ისტორიკოსი მას გზას ვერ აუქცევსო. ეს ასეც არის.

ანტონ ფურცელაძე (1830 — 1918)

„საკვირველია ზოგი-კაცის ბედი! რაკი ერთი ამოიჩემებენ და აითვალწუნებენ, ყველა უყურებს იმას, როგორც გველს, ყველა უბღვერის და ყველა თითქოს ეუბნება: შენ რა გასაჩენი იყავიო. ესეკი საქმე დაემართა როსტომს იმავე სიყმაწვილითვე. რა იყო მიზეზი ამის ამოჩემებისა, თითონაც არ იცოდნენ“, — ასე წერს ანტონ ფურცელაძე თავისი გმირის როსტომის შესახებ („მართა“), და ამ სიტყვებში, ჩვენ, თვით ავტორის ჩივილი გვესმის. ისიც ათვალწუნებული მწერალი იყო, მასაც ყველა უბღვერდა, თუმც ასეთ განწყობალებას მისდამი სერიოზული საფუძველი არა ჰქონდა... შეიძლება, უკვე დაშორებულებს, იმ ატმოსფეროს ყნოსვა აღარ შეგვიძლიან, რომელიც იმ დროს იყო და რომელსაც თავისი თვალსაზრისი ჰქონდა, არა ვღაობთ, მაგრამ ეს გარემოებაც ჩვენი მოსაზრების სასარგებლოდ ლაპარაკობს. ჩანს, რომ უთანხმოება, არსებული ანტონ ფურცელაძესა და იმდროინდელ ჯგუფთა შორის, არ იყო პრინციპული ხასიათის, თორემ დღესაც შეგვეძლებოდა მისი დანახვა. იგი უფრო ტონის საკითხი იყო, რომელიც, როგორც იტყვიან, მუსიკასა ქმნის, და ამ „ცუდი“ ტონის ავტორი კი ანტონ ფურცელაძე იყო უმთავრესად. ამ „ცუდ“ კილოს ქმნიდა ის დაყინებული სურვილი საკუთარი სიტყვის თქმისა, ის ჭირვეული პირდაპირობა, რომელიც ზოგჯერ უტაქტობად იქცევა, რაც ანტონ ფურცელაძეს ახასიათებდა. ხოლო ამ ინდივიდუალურ თვისებებს ემატება ის საზოგადო სენი, რომელიც ხშირად ეუფლება ჩვეულებრივ დონეს აცილებულ ადამიანს, — განდიდების მანია. ამის შესახებ, ანტონ ფურცელაძის დაახლოვებული პირი, დამსახურებული მწერალი სოფრომ მგალობლიშვილი თავის მოგონებაში წერს: „საზოგადოდ ჩვენი მოღვაწენი ერთი სენით იყვნენ შეპყრობილნი: გაუვარდებოდათ თუ არა ხმა, მიიქცევდნენ თუ არა საზოგადოების ყურადღებას, თავის თავზე დიდი არავინ ეგონათ, თავის მე-

ში იფლობოდნენ და სხვა მოღვაწე არა-რად მიაჩნდათ. ეს სწეულე-
ბა — განდიდების იდეა სჭირდა ანტონსაც-ო“. და ყველა ეს თვი-
სებები, აშკარაა, ვერ შეუქმნიდნენ მას სიყვარულის პირობებს.
მაგრამ ეს პირობები ჩვენ აღარ გვაინტერესებს, რადგან დრომ წა-
შალა მისი ხაზები. დარჩა მხოლოდ მწერლის პორტრეტი, რომე-
ლიც შესწავლას საჭიროებს და ჩვენც დავაკვირდეთ.

ანტონ ფურცელაძე სამოციანი წლების მოღვაწეთა სახელოვან-
ი ოჯახის წევრია. იგი არ ეკუთვნოდა „თერგდალეულთა“ ანუ
„სტუდენტების“ რიცხვს, მაგრამ იდეოლოგიურად ის იმავე პოზი-
ციებზე იდგა, რადიკალობის უფრო მკვეთრი გამოჩენით. თუმც
ისიც უნდა ითქვას, რომ ანტონ ფურცელაძის ეს უკიდურესობა
ხშირად გადამეტებული იყო, ჯეროვან საფუძველს მოკლებული.
აი, თუნდ მაგალითად მისი „ცისკარში“ თანამშრომლობის პერი-
ოდი ავიღოთ.

ანტ. ფურცელაძე „რადიკალზე რადიკალია“. რაც იყო, ყველა-
ფერს უარყოფდა, მაგრამ ეს გმობის ენერგია დიდხანს ველარა-
ყოფნის და, ბაზაროვის როლით მოხიბლული, ხშირად ორჭოფობს.
ქანაობს და იფანტება. იგი ბრძოლის მეთოდების შერჩევასაც ვერ
ახერხებს და, რაც უფრო უარესია, ზოგჯერ, პირადი ბრაზი თვა-
ლებსაც უხვევს. მაგრამ ამ დაუდგრომლობაში, უკიდურესობათა
შორის წყვეტებაში, ამ გაძღმებულ იდეურ და მორალურ მოუს-
ვენრობაში, მაინც ურყევი იყო ის ძირითადი ხმა, რომელიც მის
სიტყვაში თუ საქმეში მუდამ ისმოდა. თავისი სალიტერატურო კა-
რიერა ანტონ ფურცელაძემ „ცისკარის“ ფურცლებზე დაიწყო, ამა-
ვე ჟურნალის წარსულის უარყოფით: „რასაკვირველია, გეხსოვ-
ბათ ის დრო, როდესაც ჩვენი გულდამწვარი ზოგიერთა პირნი, მო-
ლაყბის მართლის ლაპარაკითა უპირებდნენ იმის ხიდიდან გადაგ-
დებას, და გეხსომებათ კიდევცა რა რიგი აღრეულობა მოახდინა აპ-ს
„სალაყბო ფურცელმა“... გავიდა დრო და, როგორც სხვანა მრ-
ვალნი, რომელნიც ხმამალა ჰქადაგებდნენ სიახლეს და ვერ შერაშ-
ნეს, რომ დრომ იმისი ნაქადაგები დიდი ხანია შემოატანა და კადეც
დაძველდა... დროს უკან დარჩა ჩვენი მოლაყბეცა და ახლა ხალხს
უქადაგებს ისევ იმას, რაც იმის დროს ახალი იყო“¹. ამ სიტყვებში
ჩვენი „თერგდალეულების“ ხმა ისმის, მაგრამ ანტონ ფურცელაძე
მათგანაც გამიჯნულია და ამ ახალ თაობას უფრო სასტიკადაც უხვ-
დება. „ჩვენი იმედი. იყო, მოსწრებული ნასწავლი ყმაწვილკაცობა.
მაგრამ სწავლის მაგივრად ამათ მოიტანეს გაბერილი ფრაზები, წა-

¹ „ცისკარი“, 1863 წ., № 1.

ხალისების მაგივრად — პედანტობა; ერთობისა და სიყვარულის მაგივრად — ამაყობა. ერთი სიტყვით, შრომის მაგივრად ლაპარაკობენ, საქმის მაგივრად ჰყვირიან-ო“¹.

რასაკვირველია, ასეთი ოპოზიციონერობა ახლების მიმართ უნიადაგო იყო, რადგან ეს საყვედური ცარიელ სიტყვად დარჩა, და ისეთ სიტყვად, რომელიც არაფერს არ ქმნის. თორემ სამოციანელთა „ლაპარაკი“ უკვე დიდი საქმე იყო, და აქ ანტონ ფურცელაძე აშკარა შეცდომაში ჩავარდა. რა „საქმე“ უნდა გაეკეთებინა ჟურნალს საზოგადოდ, და ამ შემთხვევაში „მომბეს“, რომელიც ამ ახალი თაობის ორგანო იყო? „ჩვენ გვეგონა ჟურნალი შეუდგა ხალხის ნაკლულოვანების გამოკვლევასა, და იმის მიზეზების ჩვენებას; გვეგონა, რომ ის გაბედვით გადაეღობებოდა ყოველს უგვანობასა, როგორც შეჭფერის ყმაწვილ თაობასა, მაგრამ ჩემო მკითხველო, ახლა, ჩვენდა სამწუხაროდ, ამას ვერ ვიტყვითო“.² ეს საყვედურიც არ იყო შართალი. ჩვენ ზემოთ უკვე ვნახეთ, თუ რითი ხსნიდა ამ გარემობას ილია ჭავჭავაძე, „დრონი მეფობენო“, ე. ი. საცენზურო პირობები ისეთი იყო, რომ იმაზე მეტის თქმა, რაც „მომბეში“ ითქვა, შეუძლებელი იყო. ხოლო რაც ითქვა, რასაკვირველია, ხალხის სამსახურს შეიცავდა, უსამართლობის წინააღმდეგ ამხედრებას და დიდ გამბედაობასაც. თუ ეს ასე არ იყო, მაშინ ანტონ ფურცელაძეს უნდა მოეცა მეტი რადიკალობის და გაბედულობის ნიმუშები, მაგრამ „ცისკარში“ ჩვენ ამას ვერ ვხედავთ. მას ახასიათებდა მხოლოდ ნიდილიზმი სალიტერატურო აზროვნებაში და მისი რადიკალობის ნიშანიც ეს იყო.

რასაკვირველია, ეს უკიდურესობა ახირება უფრო იყო, ვიდრე სერიოზული აზროვნება, მაგრამ მაინც საინტერესოა, რომ ამ ახირებამ ჩვენშიც იჩინა თავი და მისი თითქმის ერთადერთი წარმომადგენელი ანტონ ფურცელაძე იყო. მაგრამ არც ამ მიმართულებას უერთგულა ჩვენმა ავტორმა ბოლომდე.

მართალია, ის ძირითადი მოტივი, რომელმაც იგი ბაზაროვის კვალს დააყენა, ბოლომდე შერჩა, მაგრამ მისმა აზროვნებამ და შემოქმედებამ მრავალგვარი ცვლილება და მღელვარება განიცადა. ერთი სიტყვით, იგი, სოფრომ მგალობლიშვილის თქმისა არ იყოს, „ვერ შეჩერდა ერთ რომელიმე ლიტერატურულ დარგზე, მიმართულებაზე, მისი ტემპერამენტი ერთობ მღელვარე და დაუდევარი

¹ „ცისკარი“, 1863 წ., № 3.

² „ცისკარი“, 1863 წ., № 7.

იყო, ბელეტრისტიც, დრამატურგიც, პოეტიც: ისტორიკოსიც, ყოველნაირი მიმართულება გაიარა, ერთიდან მეორეზე გადადიოდა, იცვლიდა როგორც სამოსელს“. ეს შენიშვნა მართალია. ანტონ ფურცელაძე დიდი ენთუზიასტია. მან აჩემებული სიყვარული იცის, საზღვარდაუღებები და ანთებული. იგი მუდმივობას ვერ ითმენს. ყოველი საახლე მას იტაცებს ახალი გზებით და აწყვეტილობით. რუსეთში ჯერ ბაზაროვის კულტია, ანტონ ფურცელაძე მას ეთაყვანება. ძირს პოეზია, გაუმარჯოს ბუნებისმეტყველობასო — და ჩვენი ავტორიც ამ დებულებას თავგანწირვით ემსახურება. პისარევის მსგავსად, ანტონ ფურცელაძეც ეკვება ნ. ბარათაშვილს, ილია ჭავჭავაძეს და სხვებს, უარპყო მათი პოეზია და უსაქმურობად გამოაცხადა. „ჩვენ ცრუ ოცნებები კი არ გვინდა პოეზიაში. რით ვერ გაიგეთ, რომ მაგ-გვარი ოცნებებისა. — ოხისა და უხისა. ამოდ ლაყაფისა და ქადაგებების დროები წაეიდნენ; ჩვენ გვინდა პოეზიაშიც და ისეც, ვხედავდეთ საქმესა, ჭეშმარიტებას, ჩვენი გულის პასუხსა, ჩვენი თავის ცნობას, ჩვენს გარემოს, ჩვენს თვისებებს და კუთვნილებას და არა თქვენს ოპიუმისაგან მოვრალის დაგვარს რაღაც რაღაცაებსა, ვაშაუშა და ვულანებსა“¹... მან უარპყო ნ. ბარათაშვილის „შემოღამება მთაწმინდაზე“, რომელსაც მისივე სიტყვით „მკითხველი რაღაც მომზადებით შეუდგება კითხვას. და როდესაც გაათავებს, რჩება ხახამშრალი, გულ-ცარიელი. ეს იმიტომა, რომ აქედან არ ამოგაქვთ გონების მასაზრდოვებელი ლექსა, და როგორც მშოიერის გონებით შესდგომიხართ ამის კითხვას, ისეთავე და უფროც მშოიერი რჩებით, რადგანაც ეს იმ საქმელსა ჰგავს, რომ კაცს მადას უხსნის და კუქს კი არ ეცხობა, რამდენიც გინდა ჭამო-ო“². მან უარპყო ბევრი ჯამ, სამგიეროდ შეაქო და აღიდა „სურამის ციხე“. იგი წერს: „სურამის ციხემ“ დასცა ზარი, დაუბადა ტანში ქრუანტელი სიძველისა და სიცრუის მქადაგებლებსა, აუმღვრია სისხლი, დაასია ესენი დაწინაურებულ აზრების პატრონებზე. პატარა ხანს შეშინებული კონსერვატორები გამოვიდნენ ისევ ასპარეზზე და დასცეს თავისი საყვირი; აშალეს თავისი თანამომქმე და მომხრე ხალხი! მიაგებეს დაფნის გვირგვინი, ფუ! სულ... ქვემოურ ეფთიმე წერეთელს, ბერიძეს, რჩეულოვს და სხვა ამგვარ უნიჭოს და კონსერვატულს მწერლებს“³. ამ ამონაწერებიდან უკვე აშკარაა, რა ტენდენციაც ჰქონდა ჩვენს მწერალს. ამ სი-

¹ „ცისკარი“, 1862 წ., ივლისი.

² „ცისკარი“, 1863 წ., № 3, გვ. 436.

³ იქვე, გვ. 116.

ტყვებიდან პისარევის ხმა ისმის, რომელიც ანტონ ფურცელაძემ იწამა და შეიყვარა. იგი ავტორიტეტადაც გადაექცა ჩვენს მწერალს, თუმც ეს უკანასკნელი, ავტორიტეტების სასტიკ მებრძოლად გამოვიდა.

„რაკი კაცი ავტორიტეტებს თავს დაამონებს, რაკი კაცი ემონება მოუსაზრებლად ძველსა, ახალს იჩოთირებს, და ყველა ახალი მხოლოდ „მოდის“ გულისთვის და არა ჭეშმარიტებისთვის აქვს მიღებული, ის ავტორი აღარ არის საარწმუნო და უნდა ითქვას ბაზაროვის სიტყვები: „его песня отпета“. მაგრამ ასეთი სასტიკი ამხედრების მიუხედავად, ანტონ ფურცელაძე მაინც ავტორიტეტის თაყვანისმცემელია, თუმც ინდივიდუალური მსჯელობის უნარს მაინც აჩენს და დიდხანს დაჩოქილიც ვერა რჩება.

ანტონ ფურცელაძის ნილილიზმთან დაკავშირებულია მისი ე. წ. ხალხოსნობაც. ეს იყო მისი მოქმედებითი თუ შემოქმედებითი განვითარების თანმიმყოლობა. ამავე წესით შეიცვალა რუსეთში ეს მიმართულება.

პირველი შეხედვით, ამ ორ მიმდინარეობასა თუ გუნებგანწყობილებას შორის თითქოს არ უნდა იყოს ნათესაობა, რადგან პირველი უარყოფის ფილოსოფიაა, მეორე კი — პოზიტიური მსოფლმხედველობა და სამოქმედო გეგმა. მაგრამ თუ უფრო ღრმად ჩახედავთ საკითხს, დავინახავთ, რომ ეს ორი დასაწყისი. ერთი სათავეიდან მომდინარეობენ. ეს სათავე კი არის მიწა, სინამდვილე, ხელშესახები საგანი და ნივთი, როგორც სიცოცხლის სრულყოფობის ერთადერთი საფუძველი. ამას გარდა, ლიტერატურული ნილილიზმი ერთგვარი რევოლუცია იყო და ამითაც იგი უკავშირდებოდა ხალხოსნობას. რა ვუყოთ, რომ პისარევის ესთეტიკური მსოფლმხედველობა არ ეგუებოდა გერცენის, ბაკუნინის, ლავროვის, მიხაილოვსკის და სხვათა აზრებს ამავე სფეროში, სამაგიეროდ, მათ აკავშირებდა მებრძოლი სულისკვეთება, შეუთრებლობა და ახალ ქვეყანათა შეხების მძლავრი სურვილი. და ჩვენში ამ ორივე დასაწყისის შეთავსება ანტონ ფურცელაძემ იკისრა. იმავე ენთუზიაზმით იგი ხალხთან მიდის, ებმება ე. წ. „ხალხოსნურ“ მოძრაობაში და იქცევა მის ერთ-ერთ საუკეთესო წარმომადგენლად. ამის შესახებ, სოფრომ მგალობლიშვილი თავის „მოგონებებში“ მოგვითხრობს. „1873 წლიდან, ქ. გორში დაარსდა სოციალ-რევოლუციონური (ხალ-

ხოსნური) საიდუმლო წრე, რომელმაც მიზნად დაისახა, გაეცნო ხალხისთვის მთავრობის მავნე წეს-წყობილება, ჩაეხედებინა გლეხობა თავის ცხოვრებაში, დაერწმუნებინა იგი, რომ უშამულოდ მისი განთავისუფლება ძველ ბატონ-ყმობაზე უარესი იყო, რომ ამ გარემოებამ გლეხი უფრო ყურ-მოჭრილი ყმა გახადა ნაბატონარი-სა. ამ განზრახვით მაშინ ჩვენ არალეგალური წიგნაკები ვთარგმნეთ, ვავრცელებდით და უკითხავდით ხალხსა. ანტონ ფურცელაძე, რომელიც მაშინ ტფილისში იყო, მუშა-ხელოსანთა შორის მუშაობდა, ეგნატე იოსელიანთან და ზაქარია ჭიჭინაძესთან ერთად, გახდა გორის წრის სული და გული... ერთად ვმუშაობდით და ვცდილობდით მოგვეწყო სტამბა სოფ. ტყვიავში, არალეგალური წიგნაკების საბეჭდავად, ტყვიაველი მღვდლის, ვასილ სამადაშვილის ბინაზე. ამან იცოდა ასოთ-ამწყობობა და ბეჭდვა „მნათობის“ რედაქციიდან. საბეჭდავი ხელის მანქანა და ასოები „მნათობის“ რედაქციიდან, რომელიც იმ ხანებში დაიხურა, მოგვაჩაღეს. საქმე ასატრიალეზად იყო მომდგარი, მაგრამ გვიჯაშუშეს და ეს დაწყობილება ჩაგვეშალა. მღვდელი სამადაშვილი და ჩვენ ციხეში ჩავგვსვეს¹. როგორც ვხედავთ, მხოლოდ იდეურად კი არ ჩაება ჩვენი მწერალი ამ „ხალხოსნურ“ მოძრაობაში, არამედ პრაქტიკულადაც და რასაც წერდა, საქმიანაც აკეთებდა. ის ხალხთან სულ ახლო იყო მისული, და აქვე შეიძლება ახსნის მოძებნა თუ, რატომ ითვალწუნებდა ანტონ ფურცელაძე თავისი დროის ინტელიგენციას. ეს უკანასკნელნი, კაზინეტის ხალხი იყო, ანტონ ფურცელაძეს კი სიტყვის და საქმის დამოზილება უყვარდა.

იგი ზოგჯერ სატირასაც მიმართავდა ხოლმე და ქართველობას დამცინავი სიტყვის ქვეშ დაურიდებლად ატარებდა. მოიგონეთ მისი ლექსი „საკვირველი ამბავი“, ერთ ქართველ კაცს რომ შიშით გამოეღვიძა, ხოლო ამ შიშის მიზეზი ის იყო, რომ „მან ნახა, რაც ხმელეთზე სავეს ქვევრები იყო, რაღაცა მანქანებით, ერთბაშად დაცლილიყო“. დიახ, ანტონ ფურცელაძე დაუზოგველი ხელით ებრძოდა ხალხის მავნე პირობებს თუ პირებს, თვით კი შიგ გულში ეჭვებოდა მას, ბრძოლის და მოქმედების გამოსაწვევად.

მაგრამ ანტ. ფურცელაძის ამ „ხალხოსნობით“ გატაცებაში თუ რუსული ჯურის „ნაროდნიკობას“ დაეინახავთ მხოლოდ, შეცდომაში ჩავვარდებით. არა. აქ ანტონ ფურცელაძე თავისი ქვეყნის შვილია და ხალხის განთავისუფლების იდეას ჩაატანა ეროვნული გან-

¹ გაზ. „ქართული სიტყვა“, 1924 წ., № 15.

თავისუფლების აზრიც. ვის არ ახსოვს მისი ლექსი „მამულას სიყვარული“, რომელიც რაფიელ ერისთავის „სამშობლო ზღესურასას“ არ ჩამოუვარდება თავისი პათოსით და ძარღვიანობით:

„მამწვილო, იყავ უცვლელად,
ერთგული შენის ქვეყნისა,
იქა ხარ დაბადებული,
და იქვე ჩახვალ საფლავსა...
ისა გზრდის, გიელის, გპატრონობს,
გისტუმრებს შორსა გზაზედა,
სიკვდილის შემდეგ მშობლურად,
ის მიგისვენებს გულზედა“.

მაგრამ ეს მისი პატრიოტიზმი როდი ჰგავდა იმ ცრუ ფრაზეოლოგიას, რომელიც გაშლილ სუფრას დაეკვება. მისი პატრიოტიზმი რევოლუციონურია, მებრძოლი, სახალხო. იგი ეთაყვანებოდა იმ მსოფლიო რევოლუციონერ-პატრიოტებს, რომელთაც კაცობრიობას სასწაულები აჩვენებს. ასეთები იყვნენ გარიბალდი, კოშუტი, კოსტიუშკო და სხვ.. ანტონ ფურცელაძის ინიციატივით იყო. რომ გარიბალდის გარდაცვალების გამო, გორის ინტელიგენციამ რომში, იტალიის ხალხს სამძიმრის დეპეშა გაუგზავნა. „ანტონის ახირებითაო“, მოგვითხრობს სოფ. მგალობლიშვილი. „რასაკვირველია, ეს ამბავი გაზეთებში გამოცხადდა. არ ვიცი, მართალია თუ ხუმრობა, — გაზეთები თურმე კითხულობდნენ, სად არის ქალაქი გორი და რომელ ქვეყანაშიო? ვითომ რომელიღაც ქართველს, პარიზის გაზეთში დაებეჭდოს განმარტება საოცარი დეპეშისა. ასეთი ახირებული კაცა იყო ჩვენი ანტონი...“

ეს პატრიოტობა არ უშლიდა მას ამასთანავე ყოფილიყო სოციალისტი, გაეზიარებინა კომუნისმიც. ამას ამტკიცებს მისი მოთხრობა — „ვაი მართალთა“.

აქ უკვე ანტონ ფურცელაძის შემოქმედების კარს მივადექათ და მის განხილვაზე უნდა გადავიდეთ. მით უმეტეს, რომ, წინა თავებში, ანტონ ფურცელაძის შესახებ უკვე იყო ზოგადი ზასიათის საუბარი.

ანტონ ფურცელაძე მრავალმხრივი მწერალია. იგი პოეტიც იყო, ბელეტრისტიც, ჟურნალისტიც, კრიტიკოსიც, ისტორიკოსიც, აგიტატორიც, აგრონომიც და სხვ.. მას ინტერესთა სიმრავლე ძენ-

ძავდა, ხოლო ამ დაფანტულობის ძირითადი მიზეზი — ქვეყნის სამსახური იყო. ჩვენ ზემოთ უკვე გვქონდა აღნიშნული, თუ ჩვენი სინამდვილე როგორ ახურდავებდა დიდ პირებს და მრავალ გზაზე დგომას ავალებდა გულშემატკივრებს. ეს ბედი ანტონ ფურცელაძეზეც გაიზიარა. რასაკვირველია, ჩვენ აქ ვერ შევეხებით მისი მოღვაწეობის ყოველ მხარეს. ანტონ ფურცელაძე ჩვენ ამჟამად გვინტერესებს როგორც მხატვრული სიტყვის წარმომადგენელი, და განსაკუთრებით, როგორც ბელეტრისტი, რადგან ეს უკანასკნელი, ბევრად ძლიერია პოეტ ანტონ ფურცელაძეზე.

თუ გავითვალისწინებთ ყველა მის თხზულებათა ხასიათს, უნდა ითქვას, რომ ანტონ ფურცელაძე ორი მთავარი მოტივის გარშემო ბრუნავს: ერთია — მშრომელი ხალხი და მეორე — ერი, როგორც ამავე მშრომელი ხალხის სახეობა. ხოლო ორივე მოტივი, რევოლუციურია, შთამაგონებელი და აღმგზნები, რომანტიული კენესა მისი შემოქმედებიდან საბოლოოდ განდევნილია. წარსულისაკენაც იშვიათად მიიხედავს. და თუ ისტორიული ხასიათის თხზულებებს წერს, იმიტომ კი არა, რომ იქ გვიჩვენოს გარდასული დიდება, როგორც ეს ჩვეულებად იქცა, არამედ იმ საშინელების საჩვენებლად, რომელიც ჩვენს ერს გამოუვლია. უკან იხედება იმიტომ კი არა, რომ გვიჩვენოს განუმტკიცოს წარსულის გმირებს, არამედ ამ გვიჩვენოს მოსახდელად და იმ ხალხის ასამაღლებლად, რომელიც წოდებრივმა მიდრეკილებამ მიჩქმალა. განსაკუთრებით მას უყვარს გიორგი სააკაძე, ეს უდიდესი ნებისყოფის და მოქმედების ადამიანი, რომელიც დიდგვარიანთა წოდებზეა სიბეცემ და შურმა დალუპა. უყვარს იმიტომ, რომ იგი საქართველოს გაერთიანებისათვის თავდადებული იყო, რომ იგი ფეოდალების მოსახსლე მტერი იყო და თავისი იდეის განსახორციელებლად ყოყმანი და დათმობა არ იცოდა.

გიორგი სააკაძის რეაბილიტაციას და მისი დიდებული ფიგურის დახატვას მან მოანდომა დიდი ზომის ისტორიული მონოგრაფია („გიორგი სააკაძე და მისი დრო“) და ხუთმოქმედებიანი ტრაგედია („დიდი მოურავი“). საგულისხმოა ეს აჩემებული თემა, როგორც ანტონ ფურცელაძის მტანჯველი იდეა. მხოლოდ ეს ფაქტი საკმარისია იმის გასათვალისწინებლად, რომ ავტორმა წლობით იფიქრა დიდი მოურავის პრობლემის შესახებ; რომ ამ ჯერ კიდევ გამოუცნობ ადამიანს, მოღალატის ლაქა, რომელიც მიაკრა ისტორიამ, ანტონ ფურცელაძემ მზრუნველი ხელით ჩამორეცხა და წარმოგვიდგინა როგორც საქართველოს ენერჯის უდიდესი გამოცხადება, როგორც მისი გამართლება, ტანჯვა და იმედი. უნდა ითქვას, რომ ეს ამოცანა ანტონ ფურცელაძემ დიდი ენთუზიაზმით, სიყვა-

რულით და ფსიქოლოგიურ სიღრმეთა ჩვენებით შეასრულა. შეიძლება სცენისთვის ეს ტრაგედია შეუფერებელი იყოს, არა ვდაობთ, მაგრამ, როგორც ლიტერატურული ნაწარმოები, მნიშვნელოვანია. აქ არის მოცემული ლიტერატურული ნაწარმოების ის მთავარი ნიშანი, ურომლისოდაც ხელოვნება შევიწროებული რჩება. ვგულისხმობ თემის დიდ სიყვარულს, დასახული მიზნის უღრმეს რწმენას და გზნების სიმართლეს. აქ ყოველ სიტყვაში ტკივილებს განიცდით და სააკაძის ყოველი გამოჩენა გაღელვებით და მის მოზიარედ გადაგაქცევთ. ავტორს უნდა ჰქონდეს შინაგანი დაჯერება, ალფრთოვანება და გატაცება, რომ მკითხველსაც შეყაროს ეს განცდები და თავისთან ერთად ატაროს. ამ ტრაგედიით ანტონ ფურცელაძეს უნდოდა ეჩვენებინა, თუ როგორი დაწვრილმანება, მტარვალობა და ქვეყნის ინტერესთა აბუჩად აღება ბატონობდა მაღალწოდებაში, თუ როგორ ჰლუპავდნენ საქართველოს პირადი განდიდების სენით შეპყრობილნი, და თუ მოიპოვებოდნენ ქვეყნის ერთგულები, ისინი ისეთ ტანჯვას იღებდნენ, როგორც მიიღო გიორგი სააკაძემ და მისმა ერთგულებმა. და აქ, ანტონ ფურცელაძემ ღრმად გადაშალა ის ტრაგედია, რომელიც გიორგი სააკაძის გულში ტრიალებდა. მოიგონეთ ის მონოლოგი, რომელსაც გიორგი სააკაძე ამბობს ბაზალეთთან; რამდენად იწეწება მისი სული, მაგრამ დიდი იდეა მაინც ამთელებს მისი ფიქრების დამტვრეულ ნაწილებს. ან მოიგონეთ მისი საშინელი სიზმარი დიდი ვეზირის კარად, საქართველოსთვის განწირული შვილი რომ ელანდება. „ოჰ ღმერთო! ამ სიზმარში ამეშალა სულ ჩემი წყლულები... ვნახე ჩემი დაუვიწყარი შვილი პაატა... ხომ იცი, რა რიგ არ გამოდის ის ჩემი გულიდან... ვნახე, ვითომც ის, მრავალი ჭრილობისაგან დასნეულებული იდვა საცაღას ერთ უდაბურ ადგილას. ყვავნი და ყორანნი და უმეტეს ორი დამშეული სვაევი ადგნენ და სწიწკნიდნენ იმის დაიარავებულს ტანს. მოუძლურებული პაატა ძლიერ იგერებდა ამძვინებულთ სვაეთა და ყორანთა, და ეტყობოდა, რომ თან-და თან აკლდებოდა იმას ძალა. ამ დროს შევესწარ მე ხმალ გაწვდილი და მოვინდომე ჩემი შვილის ხორცის მჭამლების განდევნა. მაგრამ დასნეულებულმა და სვაეებისაგან ხორც დათლეთილმა პაატამ ისეთი სუნი ამოუშვა წყლულებიდან, რომ რამდენიც უფრო მიუახლოვდი, იმდენი ამ სიმყრალემ შემიგუბა სული. ბოლოს, როდესაც ძლივს შევიკრიბე ძალა, სასუნებლებით თავი გავიმაგრე და ჩემგნით შეშინებულნი სვაენი და ყორანნი აპირებდნენ გაქცევას, ამ დროს უცებ წარმოსდგა პაატას წყლულებიდან ისეთი ჩირქი, რომ ამ ჩირქმა წარმიზიდა და შემიტანა ზღვაში. ზღვამ დამოქა მე. მე ვიყავ დამღრჩვა-

ლი, მაგრამ ვნებდავდი კი, ისევ პაატას სატანჯველს. სვავებმა და ყორანთ უფრო და უფრო დაუწყეს გლეჯა ჩემს პაატას... და სხვ. მაგრამ მიუხედავად ასეთი საზარელი განცდებისა და შინაგანი კორიანტელისა, გიორგი სააკაძე მაინც მოუტეხავია და განაგრძობს საქართველოს განთავისუფლებაზე ფიქრს არა მხოლოდ გარეშე მტრებისაგან. ეს ისე საშიში არ არის, არამედ იმ ფეოდალებისაგან, რომელნიც საქართველოს ინაწილებდნენ და პირადი განდიდებისათვის იყენებდნენ. ეს დიდი იდეა იყო და მის განხორციელებისათვის არაფერს არ მოერიდა. მართალია ხშირად ეჭვები შეესეოდნენ და დასიცხული გველებივით კბენდნენ და სწამლავდნენ, მაგრამ... „დიდს ხანს წვალებით სიკვდილს, — ერთ დღეს მოკვდეს სნეული, ისა სჯობიანო“. ამიტომ იყო, რომ საქართველო შუაზე გაჰყო და ერთმანეთს შეახალა... — „ამოდენა საქართველო შუაზედ გაყოფილა და ერთიერთმანეთს ვკლეტავთ... თუ ჩემს განზრახვას კეთილი ბოლო არა აქვს, ღმერთო რატომ აქამდე არ მომკალ და რათ მაჩვენე. ამდენი ქვეყნისაც და ჩემი უბედურებაცა!.. რად ჩამიმარხე გულში ეს დაუცხრომელი აზრები, რომელნიც არც დღე და არც ღამე არ მაძლევენ მოსვენებას; რატომ არ მომეც ისეთი გული, როგორც სხვებს, რომ ჩემი ქვეყნის უბედურებისათვის მეც იმათის თვალით მყუყურებინა და მეც იმათსავით განსვენებით მეცხოვრნა, რომ არ ვავმხდარიყავი მიზეზი ტყუილად ამოდენა არევისა და ქართველებისაგან ერთმანეთის სისხლის ღვრისა... ნუ თუ მე ამ სისხლს ვღვრი ამაოდ და არა ჰღირს ჩემი აზრების შესრულება ამოდენა ქართველების სისხლად?... ნუ თუ ვრცელი და დაუსრულებელი მომავლის ბედნიერება არა ჰღირს დღევანდელი დღის მოკლე უბედურებად, თუნდ, რომ ამ უბედურებამ შთანთქას ნახევარზედ მეტი ქართველობა!“. და ანტონ ფურცელაძემ, გიორგი სააკაძე არამცთუ გააპართლა, შეიყვარა კიდევც, როგორც უდიდესი რევოლუციონერი და ნებისყოფის გენიოსი, თუ შეიძლება ასე ითქვას. ამ სიყვარულში გამოჩნდა თვით ჩვენი ავტორის მეამბოხე ტემპერამენტი, რომელიც მომავალი ბედნიერებისათვის არაფერს არა ზოგავდა და პირდაპირი გზით მიემართებოდა თავისი დიდი იდეის განსახორციელებლად.

ანტონ ფურცელაძესა აქვს მოთბრობა სათაურით: „ვაი მართალთა“. ეს სათაური შეიძლება დაერქვას მის ყველა ნაწერებს, რადგან ყველგან კეთილის და ბოროტის ჭიდილი აქვს გამართული და ყველგან ბოროტი იმარჯვებს. ასეთია იმდროინდელი სინამდვილე.

უმრავლესობა იტანჯება, უმცირესობა განცხრომით ნებვიროსს. ამას ხატავს ჩვენი მწერალიც და ამგვარი წყობილების წინააღმდეგ ამხედრებს მკითხველს.

ასეა ყველგან, ასე იყო საქართველოშიც. ხალხი ყველგან დავიწყებულია და მატინეც კი არ აღნიშნავს ამ ხალხის მიერ დანთხეულ სისხლს. ამაზე იყო, ილია ჭავჭავაძემ რომ სთქვა: ქართველი ერის ისტორიაში ერთი არა ჩანსო, მაგრამ ასე იყო ყველგან. მარტო მეფეები და ფეოდალები იყვნენ ყურადღების ცენტრში ანტონ ფურცელაძეც ამასვე ამბობს და ერთგვარად დასცინის კადეც ასეთს ისტორიას:

„დაჲდა ბაჲური ქართლის მეფედ, მოკვდა ბაჲური,
ბაჲურის შემდეგ დაჲდა ფარსმან, კაცი უძლური,
სუმბათის შემდეგ მეფედ დაჲდა ბაგრატ რეგვენი,
მოკვდა რეგვენი, სუმბათ, დავით და სხვა მეფენი“.

მან უარყო ეს ისტორია და მიაშურა იმ ხალხს, რომელიც აქამდე არაფერი იყო, მომავალი კი ყველაფრობას უქადდა. თითონაც პრივილეგიური წოდების შვილმა, სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე უარყო ეს წოდება, რომელიც ადამიანობიდან გადამდგარი იყო და არც ეროვნული, არც სხვა რაიმე სამსახური აღარ შეეძლო. სამაგიეროდ, იგი დაჩაგრულების ქომიგად იქცა და ეს გზა სიკვდილამდე არ დაუტოვებია. მარტო სათაურების ჩამოთვლაც კმარა მისი ხასიათის გასაგებად: „დიდი მოურავი“, „ავაზაკები“, „საპყრობილე“, „ცისკარა“, „წყალობა“, „ქიტესა“, „მართა“, „ვთი მართალთა“, „დავით ასლანიშვილი“, „მაცი ხეტია“, „დაბად დაღოს წერილები აბრაგუნესთან“, „ვითხოვოთ“, „სამის თავგადასავალი“ და სხვ. როგორც ვხედავთ, მეტად დემოკრატიული სათაურებია, ასეთივე შინაარსით. და თუ თავადაზნაურობასაც აღწერს. მხოლოდ იმიტომ, რომ გვიჩვენოს მათი უკაცურობა, დაქვეითება, მორალური არარაობა.

ავიღოთ მოთხრობა „მართა“. აქ აღწერილია ჩვენი გლეხობისა და თავადების ცხოვრება, ერთი-მეორის საწინააღმდეგო ფერებით. თავადები უსაქმურნი არიან, გლეხები მუდამ საქმით დატვირთულნი. თავადები ავსულნი არიან, გლეხები — კეთილნი, და ასე — საწინააღმდეგო პოლუსები, თვით წვრილმანებშიც კი.

თავადი როსტომ ტაბლაძე „დიანაც ჭკვიანი კაცი იყო. არც მანეობა აკლდა, არც მეცადინეობა, მაგრამ ისეთი ანგარიშის კაცი იყო, ისე უყურებდა ყველას აწონვითა, რომ თუ არ დაატყობდა ცხადლაც საქმის მოგებასა, არადროს ხელს არაფერს მოჰკიდებდა“. ეს მისი „ჰკუა“ უარყოფითი ხასიათისა იყო. ე. ი. მანე მამართულე-

ბის, ბოროტი. უკიდურესი ეგოცენტრიზმი იყო ამ ჭკუის შედეგად. ეს ჭკუაც, თითქმის, იმ ტანჯვამ განუვითარა, რომელიც როსტომსა ხვდა წილად. „როსტომი სახლში იმავ სიყმაწვილიდამ არავის არ უყვარდა-ო“. „რაკი ვერავისაგან შეწყნარებას ვერ ჰხედავდა, რაკი ვერავის ვერ დაუახლოვდა და ვერავიზე დაიმშვიდა გული, ის ცდილობდა, რამე ღონისძიება ეპოვნა თავის დასაცველად...“ ასეთმა მდგომარეობამ მას ფიქრი ასწავლა, ჭკუა განუვითარა. მაგრამ ვისთვის არის საჭირო მისი ჭკუა? ვის რა მალამო დასდო მისმა გამჭრიახმა გონებამ? არავის. პირიქით, ის თავის ყმებს ნიანგაღ გადაექცა და არ ინდობდა არც ქალს და არც კაცს. როსტომი გარეთ გახედული კაცია, ქალაქში ნამსახური, გენერლების ნაცნობი და არისტოკრატისთან დაკავშირებული. ბუნებრივია, რომ ის უფრო გამოქეჩილი უნდა ყოფილიყო. უფრო საინტერესოა ის სახლიდან გარეთ გაუსვლელი მისი ბიძაშვილები, რომელთა გამახსხარავებაც მწვავე შოლტივით გაისმა ბრწყინვალე წოდების ზურგზე. „ინათლებდა თუ არა, ესენი ამოიჩრდილნენ ილღიაში პურს, ამოიღებდნენ წათხიდან ყველს, და დაიკარგებოდნენ, მანამ კიდევ პურის ჭამის დრო მოუვიდოდათ. თუ ზაფხული იყო, წავიდოდნენ ტყეში სოკოს, ან სატაცურის საძებნელად, ან წყალზე სათევზაოთა და თავის დღეში კი ვერაფერსა პოულობდნენ; ან არა და არც ერთი და არც მეორე, ისე დაწვებოდნენ საღმე ჩრდილიან კაკალს ქვეშ გულ-ალმა, დაიფარებდნენ ცალ მკლავს თვალეზზედ, მიეცემოდნენ რაღაცა ტკბილს, გამოუჩკვეველს ფიქრსა და შემდგომ ან დაეძინებოდნენ, ან გადავიდოდნენ ცოლის შერთვის ფიქრზედ; თუ ზამთარი იქნებოდა, მაშინ გროვდებოდნენ ვისმეს ბოსელში, სადაც იკრიბებოდნენ სოფლის ახალგაზრდა ლაზღანდარა ბიჭები და ეთამაშებოდნენ ან კოჭებს, ან აყინულა-ბაყინულასა“... ეს ძმები თავის დროზე დაცოლშვილიანდნენ და ყველანი ერთ ძველებურს დარბაზში თავსდებოდნენ. „სხვა უამათო ხალხი, ამ სივიწროვეში ან გაყრას იფიქრებდა, ან შენობის მომატების თადარიგს შეუდგებოდა, მაგრამ ამათ არც ერთს ფიქრში არ მოსდიოდა ეს: შენობას მხნეობა უნდოდა, და ამათ ეს არ შეეძლოთ; გაყრასაც შრომა მოსდევდა... ხენა და თესვის თავი ამათ არა ჰქონდათ; ვენახის შემუშავება ამათ არ შეეძლოთ, და ამასთანავე საიდგანდაც შეჰპაროდნენ ეს უბედური ფიქრი თავში, ვითომც თავად-აზნაურობისაგან ამ გვარი მხნეობა და შრომა დიდი საძრახისი იყვეს“... საინტერესოა მათი გარეგნობაც. „დიდად საძრახისად და სასაცილოდ მიაჩნდათ, თუ საწყალი ვინმე მებატონე ატარებდა ქალამნებსა და სხვილი შალის ჩოხებსა. თვითონ კი ყველაზე უწყესოდ ეცვათ. ოღონდ კი წაღები და ქოშები

პრემიოდან და ქალამნები არ ყოფილიყვნენ, და თუნდა სანაგვეზე აკრეფილებსა ჰგვანებოდნენ, არ გაიხდიდნენ. ფეხიდან. რადგანაც უფრო დარბაისლურათა და დიდ-კაცობის შესაფერია, ატარებდნენ მაუდის კაბებსა, მაგრამ ვაი ამ კაბობასა, რომ ისინი კაბები იყვნენ! ფარატინები და ნაფლეთები დაჰფრიალებდნენ ყოველს სიონს შემობერვანად და რიგიანს ქარს რომ დაეებრა, არა თუ დააყრევინებდა ამ ფარატინებსა, სადაც კიდევ სიმთელე ეტყობოდა. დომხალივით დამდნარ მაუდს, იმასაც სულ შემოაფლეთავდა. ახალუხს ატარებდნენ ფარჩისას; მაგრამ ესენიც იქამდე ნაცვეთი იყვნენ, რომ რაც უნდა კარგი თვალი გქონოდათ, თუ წინდაწინ არ იცოდით, ვერ გაიგებდით, ან რა ფარჩა იყო, ან ჩიტი იყო თუ დიმიკოტონი. წაღებიდან ხშირად გამოეყოთ ყველა ფეხის თითებს თავი. თითქო ვარსკვლავების თვლას აპირებენო, ან უნდა ჩუმად გამოძვრნენ, გაეპარნენ სადმე პატრონსაო! ერთი სიტყვით, ფეხშიშველა სიარულს ირჩევდნენ და ქალამანს კი არ ჩაიცვამდნენ; ახალუხის სახელოებიდან გამოეყო იდაყვებს თავი და იღლიებში ფარღალად შესდიოდათ ქარი; მაგრამ მაინც ნუგეშად ეს ჰქონდათ, რომ ფარჩის ახალუხი ეცვათ და მაუდის კაბა. მეტადრე ერთ იმათგანს ეცვა ზარბაზის ახალუხი, რომელიც აჩუქა იმის მამამ ოცდაათი წლის წინად ჯვარის საწერად, და რომელიც აგერ ხუთი წელიწადია, სხვა ახალუხის უქონლობის გამო, გაუხდელად სცმია. რაკი აქამდინ გაცვდებოდა კაბა, რომ აღარც დაკერება გაეწყობოდა. არც ტანზე დადგებოდა, ამ დღისთვის იმათ ჰქონდათ გრძელი ტყავები, და ზამთარ-ზაფხულს არ იშორებდნენ ტანიდან, ოღონდ კა მსხვილი შალის ჩოხა არ ჩაეცვათ ტანზედ. ამ გრძელს, უზედატანო ტყავში, მაღალს წოწოლა, გაღესილს და გამჰვარტლულს ძველს ბუხრის ქუდში, ქუსლებ გამოფლეთილს, სხვილს მატყლის წინდებში და წელ-ათრეულ ქოშებში კიდევ უფრო უცხო სანახავნი იყვნენ ესენი. ერთი სიტყვით, ტიტველი დარჩებოდნენ და იმას არ ჩაიცვამდნენ, რასაც იცვამდნენ გლეხები“... ერთი ხაზიც: ამ თავადიშვილ ძმებს მამა კვამლში გამოეხრჩოთ. საინტერესოა, თუ ამ უბედურებას როგორ შეხვდნენ შვილები: „მეორე დილას შევიდა უფროსი შვილი და შუა ოთახში დაუხვდა გაშეშებული მამა. იმან თითქოს იცოდა, რომ იმის მამა დამხრჩვალაო, ერთი ესე კი სთქვა, აქეთ-იქით თავის განძრევით: ნწუ, ნწუ, ნწუ, ნწუ და წავიდა შესატყობინებლად ძმებთან, რომელნიც აკრეთვე მოვიდნენ, დაადგნენ გაშეშებულ მამას თავს, აკრეთვე წარმოსთქვეს აქეთ-იქით თავის ქნევით: ნწუ, ნწუ, ნწუ, ნწუ! დიდი ღვთის ბრძანება არ არის!“ წარმოსთქვეს ესა და მერე ძლივს მოიფიქრეს, რომ შუა ოთახში იმის

გდება რიგი არ იყო და დაუწყეს წევა ტახტზე დასადებად“. აქ თავადაზნაურობის წოდებრივი დეგენერაციის სრული და კარგად შესრულებული სურათია. თუ ჭკუა ჰქონდათ, როსტომის ავკარგობა გამოდიოდა, თუ არადა — იმის ნაცარქექია ბიძაშვილების უტვირო ამპარტავნობა, საქვეყნო გამასხარავება და ულაზათო სიკვდილი. სულ საწინააღმდეგო ტიპებს წარმოადგენენ გლეხები. აგერ მართა, რომელიც თავადმა ილიკომ მევახშე ხეჩოს მწვევარ ძაღლში გაუცვალა. მართა შრომისმოყვარე ქალია. ის „მხოუცლელათ იყო საქმეში გართული“. „მართა თავისი ხალისიანობით და სიმალხაზით ყველას უყვარდა. ძვირათ თუ ვინმე გაიგონებდა მართასგან ურიგო სიტყვასა, ძნელად თუ ვინმე მოიგონებდა იმისგან წყენასა“. გარეგნობითაც ლამაზად აგვიწერს ავტორი.

მონღენილი და ღირსებით სავსეა როსტომის მსახური სოსიკაც, რომელიც მართას შეიყვარებს. ეს არის გამძლე და მომთმენი გლეხის ტიპი, რომელიც სულგრძელობის სასწაულებს ჩადის, მაგრამ თუ ავესო მოთმინების ფილა, აღარაფრის წინ არ შეჩერდება. კარგი ტიპია ნინიკაც, და საერთოდ მთელი ეს გლეხური მასა. „ბევრს ედო გუნებაში როსტომთან საქმის გათავება. იმის გლეხკაცებში ბევრმა გადასწყვიტა გუნებაში, თუ ეს ცოცხალია, ჩვენი სიცოცხლე არ შეიძლებაო, მაგრამ ერთმანეთს კი ვერ ანდობდნენ ფიქრსა, რომ ვაი თუ გავიცნეთო“.

ანტონ ფურცელაძემ კარგად იცის ჩვენი გლეხის ბუნება. ის დაკვირვებით სწავლობდა მის ხასიათს და კარგადაც მიაგნო მისი სულის სიღრმეებს. გლეხკაცი დაბეჩავებულია. როსტომისთანა თავადები მას ძაღლზე უარეს პირობაში ამყოფებენ, მაგრამ მისი ზნობრივი შევნება მაინც რაღაც ქრისტიანული სათნოებით და იდეალური ადამიანობით არის სავსე. ეს შიში კი არ არის, როგორც პირველ შეხედვითა ჩანს, არამედ ადამიანობა არის, რომ კაცს სასიკვდილოდ ვერ იმეტებენ. მოიგონეთ როსტომის მკვლელობის წინ მართას დრამატული მდგომარეობა. მას, სოსეს და რჩეულ გლეხებს გადაწყვეტილი აქვთ ავსული ბატონის მოკვლა. მართა ფხიზლობს. „მოახლოვდა წუთი, და მართას გულში დასძლია ყველა სიბრალულის გრძნობამ. იმან დახუჭა ლოგინში თვალები, რომ უფრო მალე გაევილო დროსა და აქ წარმოუდგა თვალ-წინ სისხლში მოსვრილი ბატონი, რომელიც სთხოვს მკვლელებს შებრალებას საცოდავის ხმით... ის აიტანა ტირილმა. „ღმერთო! ღმერთო! რად მიგვახწევინეს აქამდინა! რად მიგვახწევინე იქამდის, რომ უნდა სისხლში ხელი გავისვაროთ“... „რა ენაღვლებოდათ პატარა ქრისტიანულათ მოქვეუღიყვენენ, რომ არც თითონ წაწყმენდილიყვენენ,

და არც არავინ ცოდოში ჩაეყენებინათ“... „მართა ამ მდგომარეობაში იყო, და ხან ზღევას გაიძახოდა და ხან მიტევებასა“... არა ნაკლებ იკვნეულობენ სოსე და დათო, რომელთაც მოკვლა აქვთ მინდობილი. ისინიც ჩქროლავენ და მოტივების ბრძოლაში იტანჯებიან.

„გამიგონე სოსე! რას ჩავდივართ ჩვენ ამასა?!.. დაიწყო დათომ, როდესაც დაიწყეს კიბეზედ ასვლა, და გაჩერდა უცებ: — მე ჩემო ძმაო, მეშინიან, ფეხთ მეკვეთება... გული ლამის შემიღონდეს... რათ ავყოლივართ ეშპაკის საფრთხეს!...“

— სსუ! რა დროს ლაპარაკია, არ ვაგვიგონონ! უთხრა სოსემ მთრთოლვარე ხმით: — მეც როგორღაცა ვარ. ჩემს დღეში ეს საქმე არ დამმართვია... უთუოდ ცოდვისაგან მოგვდის... ღმერთი არ მოგვიწონებს... — მე არ შემიძლიან, სოსე... კაცის სისხლი... მე ჩემს დღეში ქათამიც არ დამიკლავს“...

ასეთია გლეხი კაცის ზნეობრივი სამყარო. ისინი მართალია კლავენ როსტომს, მაგრამ აბა ნახეთ რა ძვირად უჯდებათ ეს მკვლელობა? იმიტომ კი არა, რომ რამდენიმე დღის შემდეგ ყველა დამნაშავე შეპყრობილ იქმნა. ეს არაფერი. უფრო ძნელი იყო ის ზნეობრივი კორიანტელი, რომელიც მათ არსებაში დაიძრა და ის ვინალი, რომელიც სიკვდილზე უარესია. აბა ნახეთ დათო, რომელიც ყველაზე მეტად შედრკა მკვლელობის წინაშე, როგორ „უაზროთ და გიჟივით იქნევედა ხანჯალსა“... იმან მოკვლა შეშანა, რომელმაც რაღაც გამოუთქმელი სანახაობით გადაჰხედა დათოს, „ამ სანახაობამ დათო უფრო არია. იმან იტაცა ქოჩორში ხელი და გაბრუნდა გასაქცევათ. შეხვედა ფეხებში გამწარებული, შეშინებული ოთხი-ხუთი წლის ბავშვი. დათომ ამასაც უგრძობლად შემოჰკრა ხანჯალი. ბავშვი უსულოდ დაეცა. დათო სულ შეიშალა. ის დაეტაკა აკვანს. იმან გამწარებით აიტაცა აკვანი და ბავშვიანად დაახეთქა ძირსა. „ცოდო! ცოდო!“ დაიძახა იმან სიმწრით და ეცა კარებსა. „სისხლი! ცოდო!“ იძახდა ისა და გარბოდა, თითონაც არ იცოდა საით და საით არა“...

„დათო ერთი თვის უკან იპოვეს ტყეში მკვდარი, დაფლეთილი ნადირისაგან“...

„მართამ, როდესაც დაინახა დახოცილნი თვისი გაზრდილები, ერთი შესძახა და დაეცა უგონოთ. ის შესცდა ჭკუაზედ“...

ასეთი ინტენსივობით და საზარელი ზნეობრივი ტკივილებით განიცადეს ეს ამბავი. ამ ფსიქოლოგიური ოპერაციით ავტორს იმის თქმა უნდოდა, რომ მხოლოდ გლეხკაცობაში არის წაუწყმედელი სინდისი, ზნეობრივი სისპეტაკე და ნამდვილი, შეურყვნელი ადა-

მიანობა. ეს ძირითადი იდეა გასდევს მის ყოველ ნაწარმოებში და ყველგან გვიჩვენებს იმ საშინელ საზოგადოებრივ ურთიერთობას, რომელიც მშრომელ ხალხს დუხჭირ პირობებში ამყოფებს, მათ ბატონებს კი რყვნის და აუკაცურებს. ამ ფონზე იშლება მისი რომანი „მაცა ხეიტია“, სადაც მშვენივრად არის გადმოცემული ყოფის სურათები და მაცის დაწყევლილი სიყვარული; ეს ფონი აქვს „ქიტესას“, „ავაზაკებს“ და სხვ. რომელთ ცალ-ცალკე განხილვას აქარ შევუდგებით. ხოლო ყველგან, ავტორი მკითხველის აშხედრებასაც ცდილობს, რომ ბოლო მოედოს ამ საძაგელ სინამდვილეს და ადამიანი მართლა განთავისუფლდეს. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა მოთხრობა „ვკა მართალთა“, რომელიც ჯერ ბატონყმობის გადავარდნის ხანას აგვიწერს, შემდეგ კი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აზრებს გადაშლის მოთხრობის გმირის მიხეილის პირით. ეს უკანასკნელი, თავის სატრფოს ღიზას უკითხავს რევოლუციური ხასიათის წიგნებს, თავის ბინაზე კრებებს მართავს, ჟან-ჟაკ რუსოს, ვოლტერის, დიდროს იდეებს ქადაგებს და მეგობრებს მოუწოდებს ამ იდეებისათვის თავდასადებად. თვით კი ამ იდეებით ანთებულია. ბრძოლა სწყურია და, თავის ქვეყანაში რომ ასპარეზი არა აქვს, საფრანგეთში მიდის, ჯუზეპე გარიბალდის რაზმში მოხალისედ ეწეება, იბრძვის საფრანგეთ-გერმანიის ომში და ბოლოს პარიზის კომუნარებთან ერთად — ბარეკადებზე. ის დელაკლიუზის გვერდით თავგამეტებული ომობს, კიჟინითა და ყვირილით წინ მიემართება ხელში წითელ ღროშა აღმართული და მასთანვე ერთად კვდება ბარეკადებზე. აქ რუდინის თავგადასავალი გვაგონდება, და გვგონია, რომ ტურგენევის გავლენა გარკვეულად ჩანს, მაგრამ ეს სულაც არ უშლის ხელს, რომ იგი დიდის ინტერესით იკითხებოდეს.

„ანტონის ნაწერები მარტო ლაქიებსა და სემინარიელებს მოსწონთ“, — ასე დაუწერეს გაზეთში ანტონ ფურცელაძეს. ეს თქმა, რასაკვირველია, პოლემიკური ხასიათისა იყო, მაგრამ სიმართლაც ერიო. ამით ის უნდა ეთქვათ, ალბათ, რომ ანტონ ფურცელაძის ოსტატობა არ იყო დამაკმაყოფილებელი. ეს მართალიც არის. იგი ძალიან ბევრსა წერდა, მაგრამ მან არ იცოდა სიტყვის მზერა, რაც აუცოლებელია მწერლისათვის. ან შეიძლება იცოდა კიდევ, მაგრამ ამას არ აქცევდა ყურადღებას, როგორც იმდროინდელი ბევრი მწერალი. შინაარსი, იდეა, აზრი, ტენდენცია, ეს იყო უმთავრესი იმათთვის და ფორმას აღარ დასდევდნენ. ასევე იქცეოდა ანტონ ფურ-

ცელაძეც. განსაკუთრებით მისი პოეზია არის ამ მხრივ ყოველად სუსტი. არც რითმა, არც ზომა, არც სახე და ლექსის ფაქტურის სხვა ელემენტები, მის ლექსებში არ არის დამაკმაყოფილებლად წარმოდგენილი. მართალია, მისი განცდები ხშირად მიმზიდველია, ღრმაც, მაგრამ, თითქოს საგანგებოდ აფუჭებს გამოთქმის ხერხს. ოლონდ სთქვას და ხალხის ფართო მასებისთვის გასაგები გახადოს და მას მეტი არა უნდა-რა. მე მგონია, რომ ხალხის სამსახურის წადილმა, პოპულარიზაციის სურვილმა გახადა ანტონ ფურცელაძე ასე ზედმეტად დაუდევარი, თორემ მას აქვს ადგილები, რომელნიც ამტკიცებენ, რომ პოეტურ გზნებასა და მხატვრობის უნარს მოკლებული არ იყო. გაცილებით უკეთეს პირობებში არიან მისი ბელეტრისტული ნაწარმოებნი. მართალია, აქაც წინადადება ხშირად უსწორმასწოროა, ლექსიკური მასალა დაუწმენდავი და შეურჩეველი, მაგრამ, სამაგიეროდ, აქ ბევრი რამ არის ისეთი, რაც ნაკლს ისყიდის და ნაწარმოებს სასიამოვნო წასაკითხადა ხდის. ეს არის ყოფის ზედმიწევნითი ცოდნა, სინამდვილის ძარღვიანი თქმა, აღწერის უნარი და კომპოზიციის უშიშრობა. სოფ. მაგალობლიშვილი, ანტონ ფურცელაძის ნამოწაფარი და მოყვარული, სხვათა შორის წერს: „მის ნაწერებს ქართულ ინტელიგენციასზე ისეთი გავლენა არა ჰქონდა, ვინაიდან, — ჩემის აზრით, — ეს ნაწერები... ისე ვერ ჰზიბლავდა ინტელიგენტ მკითხველს თავის ხელოვნებით“. სამაგიეროდ, „მის ბელეტრისტულ და დრამატიულ ნაწერებს დიდი გასავალი ჰქონდა მუშა-ხელოსნებში-ო“. ეს იყო ანტონ ფურცელაძის შემოქმედებითი ამოცანა. და ამ მხრივ, ანტონ ფურცელაძის დეაწლი ფრიად მნიშვნელოვანია. იგი სრულიად გარკვეული სალიტერატურო სკოლის დამაარსებელია, და თუ ბევრი არ გაჰყვამის გზას, სამაგიეროდ, კვალი კი დააჩნია ჩვენს ლიტერატურას და დიდც. იგი უნდა ჩაითვალოს „ტეტიათა მოტრფიალების“ ერთ-ერთ მამამთავრად, რევოლუციური იდეების ერთ-ერთ პირველ მქადაგებლად, სალიტერატურო აზროვნების გარკვეულ წარმომადგენლად და, საერთოდ, ჩვენი კულტურის ერთ-ერთ მოამაგედ. ამაზე იყო რომ სთქვა გრაგ. ყიფშიძემ: „ჩვენი მწერლობა, ჩვენი ახლად ფეხადგმული კულტურა, სხვა მოღვაწეებთან ერთად, ვერ დაივიწყებს ანტონ ფურცელაძესაც, რომელიც თავის შესაფერ ადგილს დაიჭერს ჩვენის ლიტერატურისა და საზოგადოებრივობის ისტორიაშიო“. გვგონია, რომ სწორი თქმაა, ანტ. ფურცელაძის ორიგინალური ფიგურა დავიწყებას არ მიეცემა. ამის უფლება მან საესებით დაიმსახურა.

ნიკო ნიკოლაძე (1848 — 1928)

„არა ჩვეულებრივის აღლევებით ვიწყებთ ჩვენ ნიკო ნიკოლაძის ნაწერების დაფასება-განმარტებას-ო“, ასე იწყებს თავის წერილს არჩ. ჯორჯაძე. და მართლაც, ბევრი რამ არის ნიკოლაძეში ასეთი განცდების გამომწვევი, და უპირველესად ყოვლისა, ის დიდი ჰკუა, რომელიც ელვასავით ანათებდა ისეთ ბნელ მხარეებს. რომელზეც ჩვენში არავინ ფიქრობდა. შემდეგ კი, ან უკეთ, ჰკუასთან ერთად ის აზრწყველი ტემპერამენტი, რომელიც მუდამ აბორგებდა და, ვით ლომს, ანადირებდა „ცხრა მთას იქით“. მეტად დიდი ბუნების ადამიანი, რომელიც ჩვენს სინამდვილეს ფილოსოფოსის სიღრმით არკვევდა, შეუღარებელი ძალას პუბლიცისტი, რომელმაც ილია ჭავჭავაძესთან ერთად ნამდვილ, ევროპულ პუბლიცისტიკას დაუდო სათავე, დაუღალავი საზოგადო მოღვაწე და პრაქტიკოსი. გაუტეხელი ნებისყოფის შემტანი ყოველ საქმეში, მოქნილი და ღრმა სიტყვის ბატონი და ბოლოს ნიჭიერი კრიტიკოსი. ეს — ჩვენში. მაგრამ მისი ასპარეზი საქართველოს საზღვრებსაც გასცილდა და რუსეთი, შვეიცარია, საფრანგეთი, ინგლისი... ყველგან ასწრებდა ყოფნას, დიდი საქმეების მეთაურობას, დიდ ადამიანებთან თანამშრომლობას და მეგობრობას.

მეტად ძნელია ამ დიდი კაცის შესახებ წერა და ისეთ ვიწრო ფარგლებში, როგორც ამ შემთხვევაში გვიხდება. ამას უნდა ვრცელი ადგილი, რომ ყოველმხრივ მოხდეს მისი შეფასება, რადგან ეს მარტო პიროვნების მოღვაწეობის ანგარიში კი არ იქნებოდა, არამედ საზოგადოებრივი გაკვეთილი, ჩვენი ტკივილის თქმა და ქართული ენერჯისადმი უდიდესი რწმენის დადასტურება. დიახ, ტკივილის თქმა, რადგან ნიკო ნიკოლაძე აღრეკე დაეკარგა ჩვენს ლიტერატურას, თუმც საქართველოზე ფიქრ მან პრაქტიკის სივრცეში გადაიტანა. აქ მან ბევრიც გააკეთა, მარტო ფოთის ნავსადგურის აშენება და ისიც იმდროინდელ ჩვენს პირობებში, — სასწაულს

უდრიდა, მაგრამ ქართულ ლიტერატურასაც ჰქონდა თავისი მოშლილი კიდევები, მასაც სჭირდებოდა ნავსადგურის აგება, მაგრამ აქ, ნიკო ნიკოლაძე, შორეულ სვლის გემად იქცა და ქართული ლიტერატორის ნაპირი დიდი ხნით დასტოვა. ეს დიდი დანაკლისი იყო. მაგრამ ის, რაც გააკეთა ქართული ლიტერატურისათვის, მაინც მას უფლებას აძლევს, რომ ჩვენს პირველხარისხოვან მწერლებს უდგეს გვერდში და მათთან ერთად ატაროს ქართული ლიტერატურის რეთორმატორის სახელი.

მაგრამ ვიდრე დავიწყებდეთ ნიკო ნიკოლაძის ქართული მწერლობის შესახებ საუბარს, საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ, რომ ჩვენს მწერალს ბევრი რამ უწერია უცხო ენებზეც. გარდა იმ რუსული მწერლობისა, რომელსაც იგი საქართველოში ეწეოდა, იგი პეტერბურგის ჟურნალ-გაზეთებშიც მოღვაწეობდა, საზღვარგარეთაც უთანამშრომლია ფრანგულ გაზეთებში და ინგლისში გერცენის ცნობად „კოლოკოლში“. ჩვენდა სამწუხაროდ, ეს აუარებელი ნაწარმოები გაბნეულია და საშუალება არ გვაქვს, რომ მთლიანი წარმოდგენა ვიქონიოთ მათი ავტორის შესახებ. მართალია, ეს უცხო ენებზე ნაწერი ქართულ ლიტერატურისათვის დაკარგულია, მაგრამ ავტორის ვინაობის გამოსარკვევად ზომ დიდი განძია, ჩვენ ესეც დიდად გვაინტერესებს, მაგრამ უნდა დავეკმაყოფილდეთ იმით, რაც ხელთა გვაქვს.

გარდა ამისა, ნიკო ნიკოლაძე თავის მოქმედებითაც გვაოცებს. აბა გადაიკითხეთ მისი წიგნი — „Переговоры Священной дружины с партиєю «Народной Воли». ანდა ნ. კ. მიხაილოვსკის მოგონებები (ამის შესახებ წერდნენ ვერა ფიგნერი, ივანოვი, ლოპატინი და დ-რ ტ...), დაბეჭდილი «Револ. Россія»-ს ორმოცდამეთოთხმეტე ნომერში და თქვენ დარწმუნდებით, რომ ნიკო ნიკოლაძე მეტად რთული ბუნებისა და მოქმედების კაცი ყოფილა. ნიკო ნიკოლაძე, საიმპერატორო კარის მინისტრ გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის საშუალებით, მოლაპარაკებას იწყებს ალექსანდრე მესამესთან, რომ რევოლუციონერებმა ხელი აიღონ ტერორისტულ აქტებზე და მთავრობამ კი რეპრესიებს უკლოს, კარის კატორღების მდგომარეობა გააუმჯობესოს და ცნობილი მწერალი ჩერნიშევსკი, რომელიც უკვე 20 წელი გადასახლებული იყო, გაანთავისუფლოს. ამ შუამავლის მისიის შესახებ ის ცნობილ ნ. მიხაილოვსკისთან და ანტონოვიჩთან თათბირობს და რჩევას ეკითხება. მიდის საზღვარგარეთ და მოლაპარაკებას აწარმოებს ცნობილ ემიგრანტ ტიხომიროვთან... ამ მოლაპარაკებას თავისი ნაყოფი მოაქვს, ცნობილ ტერორისტებს: ბოგდანოვიჩს (კოშოზევი), ვერა ფიგნერს და სხვ. აღარ ახჩობენ, შე-

იწყალეს, და ჩერნიშევსკიც დააბრუნეს. ყოველ შემთხვევაში, ეს ისტორია რაღაც ზღაპარით არის, იმდენია შიგ ნაჩვენები რუსეთის სინამდვილის უცნაურობა და „დიდი ხალხის“ მოქმედი პირობა, როგორც მაგალითად, გრაფი ვორონცოვ-დაშკოვი, დიქტატორი ლორის-მელიქოვი, გრაფი შუვლოვი, ფონ-პლევე და ფარდის უკან; საიდუმლოდ მჯდომარე და ყურის მგდებელი პახტის მემკვიდრე ალექსანდრე III. ეს — რუსეთში. საზღვარგარეთაც, იგი ცნობილ ლ. ი. მეჩნიკოვთან ერთად, სცემდა ჟურნალს «Современности», იღებდა მონაწილეობას ევროპის ცხოვრებაში და სულ მუდამ მოძრაობდა, იბრძოდა, ადგილიდან-ადგილზე გადადიოდა. ის დიდი გზებით ეკიდებოდა ყოველ საქმეს, ფხიზელი ჰკუთ უცქერდა სინამდვილეს და მომავალს, თანაც საზოგადოებრივი ურთიერთობის გარდაქმნაზე რადიკალურად ფიქრობდა, როგორც ნამდვილი სოციალისტი.

ამ მხრივ მეტად საინტერესო და დამახასიათებელია მისი საუბარი ლუი-ბლანთან, რომელიც აწერილი აქვს ნიკო ნიკოლაძეს თავის მოგონებაში — „ნახული და გაგანილი“. ამ საუბრის მიხედვით, ნიკო ნიკოლაძე რესპუბლიკის მომხრეა, რევოლუციონერი. ამას გარდა, ამ თავის მსოფლმხედველობას, ე. ი. სოციალისტურ აზროვნებას, ის ჩვენშიც ავრცელებდა, რის შესახებაც ქვემოთ გვექნება საუბარი. ეხლა კი დავეტოვოთ ნიკო ნიკოლაძე, როგორც უცხოელი მოღვაწე და შევეხოთ ჩვენს ნიკო ნიკოლაძეს, რომლის მთლიანი სახის გათვალისწინება სქემატურად მაინც ვცადეთ.

ნიკო ნიკოლაძის უფრო კარგად გასაცნობად საჭიროა ისიც ვიცოდეთ, თუ რა პირობებში მოუხდა მას სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლა ან რა უსწრებდა მას წინ. ეს დაგვეხმარება იმის გასარკვევად, თუ რა იყო მაინც ის მიზეზი, რომელმაც ნიკო ნიკოლაძე ისე ფართე ასპარეზისათვის მოამზადა. რასაკვირველია, ნიკო ნიკოლაძე თავისთავად დიდი ბუნების კაცი იყო, მაგრამ ხომ მტკიცება არ უნდა იმას, რომ გარემო ხშირად დიდი ბუნების კაცს აპატარავებს და პირიქითაც. ეჭვს გარეშეა, რომ ნიკო ნიკოლაძის ბუნებით ნიჭთან ერთად დიდი მნიშვნელობა იქონია იმ პირობებმაც, რომელიც მას ერტყა. უპირველესად კი პეტერბურგის უნივერსიტეტმა. ამ სასწავლებელს, იმ დროს, როდესაც ნიკო ნიკოლაძე იქ შევიდა, მე-

ტად მდულარე და მშფოთვარე ცხოვრება ჰქონდა. ერთი მხრით, მთავრობის რეპრესიები და ადამირალ პუტიატინის სახალხო განათლების მინისტრობა, რაც უნივერსიტეტს ყაზარმად გადაქცევას უქადდა, მეორე მხრით კი „ჭერეთ რუსეთში არ გაგონილი რამ: დაბეჭდილი პროკლამაცია „ახალი თაობისადმი“, რილევის მოწოდებებით და სხვ. ასე რომ, უნივერსიტეტის კედლებში, ეს ორი დასაწყისი ერთმანეთს უპირისპირდებოდა, ატმოსფერო ღელვაში მოდიოდა, და სტუდენტობაც ჯერ განუცდელი მღელვარებით და გპირობის წყურვილით ივსებოდა. აბა ყური ვუგდოთ ჩვენს ძველ ვეტერანს, როგორ მოგვითხრობს სტუდენტთა არეულობის პირველ ჩასახვას:

— „ერთმა სტუდენტთაგანმა, მგონია ნეკლიუდოვმა, ჩამოიღო კედლიდან პროკლამაცია ფურცელი და გამოაცხადა, რომ სააქტო დარბაზში წაიკითხავს მას ყველას გასაგონად. აუდიტორიებიდან გამომავალი სტუდენტები გაპყვნენ მას. ნეკლიუდოვი შედგა მაგიდაზე, რომელზედაც ოქროს ფოჩებიანი წითელი მაუდი იყო გადაფარებული, და დიდის პათოსით წაიკითხა პროკლამაცია. გული ფანჯქალით ვუსმენდით მის მაღალ ხმას, რომელიც თანდა თან აღფრთოვანებაში გადადიოდა. პროკლამაცია თავიდან ბოლომდე ახალი გამოცხადება იყო ჩვენთვის. იმიტომ კი არა, რომ ლეგალურ ლიტერატურას არ ვიცნობდით: ბევრი ჩვენგანი კითხულობდა „Колокол“-ს „Полярная звезда“-ს და სხვა, მაშინ ისკანდერის ფსევდონიმით უფრო ცნობილ ღერცენის ცალკე გამოცემებს. მაგრამ აქ, დაცივნასთან, საჩკაზმთან გეჭონდა საქმე, პროკლამაცია, კი, გარდა იმისა, რომ ცალკე პირებსაც და მთელ მთავრობასაც ჰკიცხავდა, მოგვიწოდებდა აშკარა ბრძოლისაკენ, ძველი რეჟიმის დასამხობად, და არა მხოლოდ გასასწორებლად. ანათემასავით გაისმოდა პროკლამაციის გამანადგურებელი ტონი. ჩემზე ყოველ შემთხვევაში ასეთი შთაბეჭდილება მოახდინა. ჟრუანტელმა დამიარა მთელს ტანში, მომაგონდა მსგავსი გრძნობა, რომელიც განვიცადე ათი წლის წინად, როცა მოვისმინე იმერეთის ასწლოვანი მიტროპოლიტის დაეითის მთავარ — დიაკენის მრისხანე ხმით წარმოთქმული ანათემა, გრიშა ოტრეპიევისა და მაზეპას წინააღმდეგ. მაგრამ ნეკლიუდოვის გარეგნობა, ზემოდ მოყვანილი ლექსი და ძალაუნებური ცახცახი, გამოწვეული პროკლამაციის საჯარო კითხვით, და ისიც საიმპერატორო პეტერბურგის უნივერსიტეტის ხალხით გაჭედული სააქტო დარბაზში, ახლაც თვალწინ მიდგას, როგორც ცოცხალი სურათი“. ეს არის ნიკო ნიკოლაძის პირველი და დიდი შთაბეჭდილება, რომელიც ისე ღრმად ჩასჭრია გონებაში, რომ სამოც-

დაექვსი წლის შემდეგ, მოგონებას წერს და წერს, როგორც გუ-
შინდელ ცოცხალ ამბავს. ასეთი მღელვარებით დაიწყო ნიკო ნი-
კოლაძის კარიერა და ეს დღეილი არ მოკლებია მას არასოდეს.
ციხე, გადასახლება, ევროპის ქვეყნები, გამუდმებული მოგზაურო-
ბა. ყველაფერი ეს ხელს უწყობდა, რომ აზრის მუდმივი სიფხიზ-
ლე შეენახა და მისი სიტყვა ყოველთვის ყოფილიყო ღონიერი, ახა-
ლი და მოსწრებული. აბა აიღეთ მისი „სხვათა შორის“ (ნაგრძნობი
და განაგონი), რომელიც მგზავრის შთაბეჭდილებებს წარმოადგენს,
რა სიახლეს და აზრის მოქნილობას ნახავთ, რა პირველი გაზაფხუ-
ლის სურნელება ისმის ყოველ ფურცელზე, როგორი დაუბერებე-
ლი ხალისი ხმაურობს სტრიქონებს შორის. იგი ყოველივეს თით-
ქოს სხვა თვალთ უცქერის და ყველაფერში სიცოცხლესა და ძა-
ლას დაეძებს.

„გემი ხენეშით და ვაი-ვაგლახით შეცურდა ზღვაში... ფოთი
დაიშალა, თავისი შნოიანათ გაღესილ, შეფერილ ქუჩებით და დამ-
პალი შიგნეულობით. მაგრამ ჩემს თვალ-წინ მაინც დიდხანს იდგა
მისი სურათი, რომელიც მე ჩემი ქვეყნის ნამდვილ და ქეშმარიტ
სურათად მიმაჩნია. ლამაზია ის, აყვავებული, ნარნარ ვარდივით
გადაშლილი, მაგრამ გარეგანი სილამაზის მეტი არაფერი ღვივის
და აცხოველებს ამ საყვარელ ქმნილებას. იმას აკლია ძლიერი შე-
მაერთებელი სული, აკლია ძალის მომცემი ერთობის სიცხოველე,
ატყვია მომხიბვლელი გარს-განდგომის განცალკევების ბეჭედი. რაა
შნო, სილამაზე, ლაზათი, თუნდ ახალგაზრდობაც, თუ გულში მთე-
ლი და მარჯვე სული არ გიდგია, თუ სხეულში გამჭდარი გაქვს სა-
სიკვდილო ჭირი, თუ ძვალი და ძარღვი, ტვინი და სხეული, აზრი
და ხელი ნიადაგ სისუსტით გიკანკალებს? რა გინდ ლამაზი იყვეს
მომაკვდავი, ის მაინც მომაკვდავია და მისი დანახვა მაინც საზარე-
ლი და საზიზლოა“¹. აი, ეს განცდები შემოიტანა ნიკო ნიკოლაძემ
საქართველოში, ეს ზღვის ჰაერი, ქართული სინამდვილის დაზიანე-
ბული ჯანის განსაკურნავად. და შეიძლება ითქვას, რომ პირველი
მისი გალაშქრება სახელოვანი იყო. მან მიზანში ამოიღო ჩვენებუ-
რი უქნარობა, მეღანქოლიური თვლენა, „ცრუპატრიოტული“ უი-
ლაჯობა და ყველას საქმისაკენ მოუწოდა, ერთ მხარეს ილია ჭავ-
ჭავაძე, თავისი შხამიანი სატირით და სიმტიციით, მეორე მხარეს
ნიკო ნიკოლაძე, მოურიდებელი სიახლით და გრანდიოზული პრაქ-
ტიკული გეგმებით. ესენი იყვნენ რომ დედაბოძებად შეუდგნენ

¹ იხ. „კრებული“, 1873, წ., წ. IV, გვ. 2—3.

ჩვენ ცხოვრებას და გაამაგრეს კიდევ ჩვენი არსებობის შერყეული კედლები. მათმა ჭკუამ და ენერგიამ გაავლო ახალი კვალი, რომლითაც წავიდა მათ მიერ მოვლილ და აღზრდილ თაობათა კადრები.

ნიკო ნიკოლაძემ სრულიად ახალი საშუალებებით დაიწყო ჩვენი სულის ქირურგია. ჯერ უჩვეულო სტილით, სიმახვილით, და თუ შეიძლება ითქვას, გემოვნებით დაიწყო ჩვენი ეროვნული მეობის ანალიზი. უპირველეს ყოვლისა, მან მოიწადინა ჩვენი ხალხის მთლიანი პორტრეტის გარკვევა, მისი ისტორიის გათვალისწინება, მისი ხასიათის დანაწილება. და უნდა ითქვას, რომ ეს ოპერაცია მან მეტად მოხდენილად და ოსტატურად შეასრულა. თქვენ შეიძლება არ დაეთანხმოდეთ ავტორის დასკვნებს, მაგრამ თვით ანალიზი, ან უკეთ, ფსიქოლოგიური ეტიუდი, იმდენად კარგად და მართლა მხატვრულად არის შესრულებული, რომ გიზიდავთ და აუარებელი ემოციების გარდა, გაფიქრებთ და აზრებს გიფორიაქებთ. აი მისი „ფიქრი ლიხის მთაზე“, რომელიც „კრებულის“ პატარა ფურცლებზე თითქოს იკარგება „ფელეტონის“ სახელწოდებით. მაგრამ ეს „ფიქრი“ მთელი სალიტერატურო საუნჯეა, იმდენად ახალია მისი შინაარსიც და ფორმაც. მაგალითად:

...ტფილისი, დიდი და თუ გნებავთ, მშვენიერი ქალაქაა, ლაზათიანად მორთული და ჩინებულად მოკაზმული. ეს ქალაქი ყველას მოსწონს, მასში ყოფნა, ცხოვრება, ყველასათვის; — თითქმის სამოთხესავით სანდომი და სანატრელია. მაგრამ ჩემო მკითხველო, ეს მშვენიერი, ლაზათიანი და ჩინებული ქალაქი, ჩემს თვალში სულ სხვანაირად სჩანს. ამის მიზეზი ალბათ ისაა, რომ მე ავადმყოფი თვალები მაქვს. ამის მიზეზითაა თუ სხვით, ტფილისი, თავისი მშვენიერი სახლებით და დარბაზებით, თავისი ფართო და გატკეპნილი ქუჩებით და ათასნაირად აქრელებულ მცხოვრებლებით, მე მეტი-მეტად დაპრანქულ და ფერ-უმარილიან ბებრუხად მეჩვენება. მუშტაიდის ბაღი, გოლოვინის პროსპექტი, საზაფხულო და საზამთრო თეატრი, ჩემს თვალში გადაწყებილ და გუნდით შეღებილ წარბებად, ერთი თითის სისხო ზია ფერად და ალის ფერ სარტყლად სჩანან. მათი შნო და ზია-ზიანობა ვერასოდეს ვერ მავიწყებს მე, რომ როცა ტფილისი ახალ-მოდური პომადით გაწითლებულ ტუჩებს გააღებს, მის პირში მაშინვე ჩამტვრეულ და გაშავებულ კბილებსავით გამოიკვრეტს შუა-ბაზარი, ანჩისხატის უბანი, მთაწმინდა, სალაყბო მოედანი და ზურგის უკანიდან გამოიხედავს სპარსელებისა

და ლეკებისაგან გაოხრებული, მოტიტვლებული მიდვრები. მე მაშინვე მაგონდება, რომ ეს ლაზათიანად მოკაზმული ბებრუხი, რომელიც ეხლა თავისი წითელ-ყვითელი ტანსაცმელით, თავისი შეღებილი თმით, და გაფერილი ლოყებით გვეკურკურება, ბევრ, ძლიერ ბევრ უწინდელ მდგმურების ხელში ყოფილა, ბევრისთვის შეუფიცნია სამუდამო სიყვარული, და ბევრის კოცნა და ალერსი დღემდის აჩნია მეჭეჭებსავეთ მის შუბლსა და ლოყებს: მეტეხის ციხე, ტფილისის დანგრეული ციხე-დარბაზი, სპარსეთის მეჩეთი და თათრების სასაფლაო. ასე ხშირად უთავბოლო და ადვილი ალერსიანობა საფლავამდე ამოუხოცელ დაღს ასვამს ადამიანის ბუნებას¹... ავტორმა მეტად მწვავე საკითხს ჩასჭიდა ხელი, ჩვენი კულტურის გადაგვარებასა თუ არეულობას, ჩვენი ნიადაგის დაკარგვას და, მეტად ოსტატური ხერხით, ღრმად განგვაცდევინა და დაგვაფიქტა. მოუსმინოთ კიდევ ავტორს, ის ჯერ კიდევ ბევრს გვეტყვის საგულისხმომს: თბილისიო, ამბობს ნიკო ნიკოლაძე, „ქექლუცი ქალღვით, ხან ევროპის ცხოვრებას და ევროპიელებს ექალაჩუნება. ხან იმ სპარსელების ცხოვრებისავენ ბრუნდება, რომელნიც დამეჭეჭებული ხელებით მის წვრილ შვილს ბინძურ და უგემურ „ლულა-ქებას“ აძლევენ... ესრეთია ტფილისი... როგორც ბევრ ხელში ნამყოფი ტურფა ჰქნება და ლაზათს და სიცოცხლეს ჰკარგავს, როგორც მისი მოწყვეტილი ყელი და ჩავარდნილი თვალები, ნიადაგ უამბობს კაცს მის დაბნეულ ცხოვრებას, ისე, ამ საუკუნის დაწყებამდე, საქართველოს მინდვრების იშვიათი წელ-მოხრილი და უშნო ბუჩქები და სრულიად უმცენარო მიწა გულმწუხარეთ თითქო ბუტბუტებდა: აჰ, ჩვენზე, ბევრ ურჯულოებს გადაუვლია და მათი გულმკერდი ისე მაგრად დაგვხუტებია, რომ ყველაფერი, რაც კი გვებადა, გასრესილი და გაღეწილი დარჩაო“... და სხვ. შემდეგ ამისა, ავტორი ქართველი ადამიანის ბუნების ანალიზს იძლევა, რომ ერთგვარი კავშირი გამოჩნდეს თბილისის ამ ახარებულ, უნიადაგო მდგომარეობასა და მის შვილთა შორის (თბილისი საქართველოზე შეიძლება ვიგულისხმოთ).

— „ქართველს ტანში (ავტორი ქართლ-კახეთსა გულისხმობს) დღეს ისეთი დაზანტებული სული უდგას, რომ მისი კეთილი სურვილი ნიადაგ ფუჭ და მიუწვდომელ სურვილად რჩება. თავის სპარსული ხალიჩით და სპარსული მუთაქით მორთულ ტახტზე ქართველი დილიდან საღამომდე წევს, თითქო მამა-პაპების გმირობას მისი სხეული დაუღალავსო, წევს და დაძინებაც ეზარება. ნატვრის

¹ იხ. „ერებული“, 1871 წ., „ფიქრი ლინის მოაზრება“.

მეტი იმას არაფერი რომ არ სჭიროდეს, დარწმუნებული იყავით, რომ ის მთელ ქვეყანას გაასასუფევლებდა... სპარსეთის ვარჯიშობამ ჩვენს მინდვრებში და დარბაზებში, მათმა გამარჯვებამ ჩვენ ციხეებზე და ქალბატონებზე ასე დაამცირა ჩვენი ხალხის ხასიათი. ასე ამოჰკაფა მის გულში მხურვალე და პატიოსანი სიმაღლე დამისთანა უბრალო, პაწია გრძობა ჩათესა ჩვენს ძარღვებში... და აკვირდით ქართველი კაცის ხასიათს, ქართველ ბუნებას, ღვინოს, ერთი სიტყვით, რასაც კი გასურდეთ, და მაშინვე დაინახავთ, რომ სპარსელის ხელი და თესლი ყველაფერს დასჩნევია, ყველგან ჩაფარულა, ყველაფერი გაუსპარსელებია“... ჩვენ ამჟამად არ გვაინტერესებს, თუ რამდენად მართალია ავტორი ამ დასკვნების დროს, ეს სპეციალური კვლევის საკითხია, ჩვენთვის უფრო საინტერესოა ამ სიტყვების შთამაგონებელი ძალა და ქართველთა ფიქრისა თუ აზროვნების შერხევა. ამ თვალსაზრისით კი ნიკო ნიკოლაძემ თითქოს ახალი ქვეყანა გადაუშალა ქართველობას, თითქოს საკუთარი თავი დაანახა გამადიდებელი მინით და მისწი-მოსწია მისი მთელმარე შეგნება. ეს ახალი ქვეყანა, თანამედროვე ევროპის პირობებთან უნდა ყოფილიყო შეგუებული, ახალ საწარმოო იარაღებით აღჭურვილი, მოქმედი, თავისუფალი. ამ ახალი ქვეყნის შემქმნელი ახალი თაობა უნდა ყოფილიყო წოდებრივობის გარეშე დამდგარი, რაც გულისხმობდა იველი მთავრობის წინააღმდეგ ამხედრებას. ნიკო ნიკოლაძეც, როგორც ერთი თერგდალეულთაგანი, ამ ბრძოლის მთავარი მონაწილე იყო და მისი სალიტერატურო ბრძოლის საგანიც, როგორც საზოგადოდ „თერგდალეულებისა“,—ძველი თაობა. ნიკო ნიკოლაძის აზრით, ეს თაობა აუცილებლად უნდა დამხობილიყო, როგორც ყოველგვარ ენერჯია გამოლეული და ნახევრად მკვდარი. ხოლო ეს დაღუპვა არავითარ შებრალებას არ უნდა იწვევდეს, რადგან სამწუხარო ამ მოვლენაში არაფერია.

„რა სამკვიდრებელი დარჩა ჩვენს ძველ თაობას? — ეკონომიური მხრით, იმას, გაღარიბებული და გატყავებული ხალხი, და უხეირო, აზნაურობა ღუპავს. პოლიტიკური მხრით — ზნე დაცემული გაცალცალკევებული საზოგადოება, რომელსაც არა თუ ძველი გმირების სული დაუქარგავს, მათი სახელიც არ ახსოვს. ზნეობრივი მხრით — გაფლიდებული უხასიათობა, დაცემული ხელის ლოკვა, ძლიერების თაყვანის-ცემა, სამართლიანობის დავიწყება. ლიტერატურის მხრით, — დაცემული მწერლობა, დავიწყებული ენა, დაფახტული და დამახინჯებული ძველი ლიტერატურა. გონებითი მხრით, — სრული უაზრობა, ძველი ჩვენი ისტორიის უტოლიანობა, ახალი ცხოვრების გაუგებრობა. რომელ დიდებაზე მიგვითითებს ჩვე-

ნი ძველი თაობა?... იმან თვითონ საკუთარი ხელით დაამხო და მტვერი წააყარა ამ დიდებას, და იმაზე უფრო გულ-მწველათ იხსენებს ჩვენი და არა მათი თაობა. რა საუნჯეს დაგვანახებს, რომელ გმირს წარმოგვიდგენს, როგორც ლიტერატურულ მოძრაობას, რომ ჩვენი გაკიცხვა და გაახლების სურვილი წალაგმოს? არათერს, არც ერთს. ის ხელცარიელია, გაკოტრებულია“... და დასძენს: „კარგი იქნებოდა, რომ მომავალი თაობების სამაგალითოდ, ძველი თაობის მოთავე პირებს, რომ ძველი აუშენოს ჩვენმა ხალხმა და ზედ ეს წარწერა ამოსჭრას: — „აქ მარხია თაობა, რომელიც ბრმად ატარებდა თავის სიცოცხლეს და დაბრმავების გამო, ახალი ცხოვრების ფეხ-ქვეშ გაითელაო“.

ეს ტირადა, მთელი საბრალმდებლო ოქმია, ძველი თაობის წინააღმდეგ წარდგენილი, რასაც უდიდესი შთაბეჭდილება უნდა მოეხდინა თავის დროზე. ეს მკვლელი სიმართლე იყო, რომელიც პეტრე ჩაადაევის „წერილებს“ გვაგონებს, ანალოგიური აზრის სინათლით და სიფართოვით, დაგუბებული ბოლმის გადმონთხევის ძალით, პროტესტის ფორმით. ძველი თაობა ახალმა კი არ დაამარცხა, არამედ „ძველი თაობის ჩაქოლვის და დამხობის მიზეზი უფრო ცხოვრების და გარემოების ძალა იყო, ვინემ ახალი თაობის მოქმედება და ბრძოლა. ჩვენ იმდენად პირუთენელი და გულწრფელი უნდა ვიყოთ, რომ ჩვენი (ახალი თაობის) საკუთარი მოქმედების და გავლენის დაფასება უნდა შეგვეძლოს სწორედ იმ თვალთ, როგორც თაც დაგვაფასებს ჩვენ შემდეგი თაობა და მომავალი ისტორია. ამ თვალთ რომ შევხედოთ ჩვენ იმ ახალ თაობას, რომელიც ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში 1861 წ. გამოვიდა, დავინახავთ, რომ ამ თაობას ძლიერი მცირედი გავლენა და მოქმედება ჰქონია არათუ მარტო ხალხის ბედზე და ცხოვრებაზე, არამედ მის გონებაზე და ძველი თაობის დამხობის მიზეზზედაც... 1861 წლის ახალი თაობა ჩვენს ცხოვრებაში, პატიოსანი გრძნობით აღვსებული შემოვიდა. გვიხსნის თავის აზრს ავტორი. იმას კეთილი მიზანი ჰქონდა, პატივსაცემი მიმართულება, შრომისა და ბრძოლის სურვილი, და ახალგაზრდული აღტაცება. მაგრამ როგორ, ან რისთვის დავმალეთ, რომ ამ თაობის ახალ რაზმს შეადგენდა თითქმის მარტო ერთი კაცი, — ილია ჭავჭავაძე, რომელიც წინამძღოლიც იყო და რაზმიც. ან, უფრო სწორეთ რომ ვსთქვათ, ურაზმო წინამძღოლი იყო იმ ახალი თაობისა, რომელსაც ჩვენ ცხოვრებაში ფეხი უნდა შემოედგა“¹. ნიკო ნიკოლაძემ უარყო ძველი თაობა, მაგრამ არც იმ თაო-

¹ იხ. „კრებული“, 1873 წ. № 1.

ბის მაღლიერი იყო, რომელსაც თვით ეკუთვნოდა. არ იყო კმაყოფილი იმიტომ, რომ ამ თაობასაც ახალი ცხოვრებისათვის საჭირო იარაღი აკლდა. მათ „კეთილი გული და პატიოსანი სურვილები“ ჰქონდათ, მაგრამ ეს არა კმაროდა. საჭირო იყო მეცნიერული მომზადება, ხალხთან ახლო მისვლა, საქმიანობის ნამდვილი ატმოსფერო, რაც ამ თაობას აკლდა. ეს უკანასკნელნი ამ ხალხის სამსახურად შეითქვენენ, მაგრამ ილია ჭავჭავაძის თქმის არ იყოს, „მხოლოდ გაპრიალებული სიტყვებით“, ხალხი კი, სინამდვილეში, შორს იდგა. მის ყურამდე ვერ აღწევდა ამ პატიოსანი ინტელიგენციის გამოქომაგება და კეთილი სურვილები. ამის გამო, სამოციანელთა დემოკრატიული იდეოლოგია იდეოლოგიად დარჩა, ხალხი კი უმეტაუროდ და უპატრონოდ. ამას ჩივის ნიკო ნიკოლაძეც. მართალია, ჩვენი ავტორიც ურავნო წინამძღოლად დარჩა, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ მან მიაგნო ჩვენი ქვეყნის სატიკვარს და მთელი თავის გულისყური ახალგაზრდობას მიაპყრო, რომლის მომზადებასაც დიდის პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა. იგი ცდილობს საქმიან ნიადაგზე დადგეს, „მწარე“ სიტყვა თქვას, მძიმე მსჯავრი დასდოს იმას. რაც საწუნარია და მთელი თვისი გზნებით გაანათოს ის მომავალი. რომლისკენაც ყველას თვალები უნდა იყოს მიპყრობილი. არჩილ ჭორჭაძის თქმის არ იყოს, „მისი (ნ. ნიკოლაძის) აზრი, გრძნობა, მისწრაფება, — სულ მომავლისკენ იყო მიქცეული და მიმართული. ამისათვის იგი მკაცრ და მკვახე მსჯავრს სდებდა არამც-თუ გადაბირებულ მოღვაწეებს, ახლებსაც და ხშირად ვერ ეწყობოდა და ვერ ურიგდებოდა თავის მედროვე ახალ თაობას. მომქმედმა, დაულალავმა, შორს მქვრეტელმა ნ. ნიკოლაძემ, იმ თავითვე შეიგნო ერთგვარი ცხოვრების ხასიათი, იგი სდევნიდა ყოველგვარ გაუბედობას, ლაჩრობას. „სენტიმენტალობას“¹... მართალი ნათქვამია. ნიკო ნიკოლაძე უღმობელი საქმის კაცია და ახალგაზრდობასაც ასეთსავე გაკვეთილებს უწერს: „ვინც გაიმარჯვა, — ის ჰკვიანი და საქებია, თუნდ გაემარჯოს მარტო გარემოების შემწეობით. და ვინც წაიქცა, ვისაც ანგარიში შეეშალა, ან ვისაც მიზნის მიღწევის ნება არ მისცა სრულიად წარმოუდგენელმა გარემოებამ, ის ყველასთვის სასაცილო და ტალახით გასათქერი ხდება“². ამ დიდი საქმიანობის სიყვარული და ცხელემა ისე აქვს ჩვენს ავტორს გამჭდარი, რო?

¹ არჩ. ჭორჭაძე. წიგნი II, გვ. 140.

² „დროება“, 1873 წ., № 44.

შეფასების დროს წონასწორობასაც კარგავს. მართალია, მისი თაობა პრაქტიკულად სასწაულებს ვერ ახდენდა, მაგრამ მისი მოღვაწეობა რომ მნიშვნელოვანი იყო, ამის უარყოფა შეუძლებელია. მაგრამ ნიკო ნიკოლაძე ისე ჭირვეულობს ახალი ცხოვრების დასაწერად ჩვენს ქვეყანაში, გადევებული მუშაობის დანახვა ისეთი უსინთა სწყურია, პრაქტიკული ჭკუისა და საქმის ხალხს ისე უძღვება დაეძებს, რომ მძლავრი სტიმულის მისაცემად არას დასდევს და უღმობლობს. იგი წერს: „ყოველ საზოგადოებაში, თვითულ თაობას თავისი საკუთარი ტვირთი აწევს და ისტორიულ ცხოვრებაში, ყოველ თაობას უნდა შეეძლოს თქმა: ჩემი მხრით, მე ეს ახალი საარგებლობა მოუტანე ჩემს ხალხს, ეს ახალი სინათლე ვაჩვენე, ახალი ძალა შევიძინე და ახალი გზა გაუხსენი უკეთესი ცხოვრებისაკენ. — შეუძლია ჩვენს ახალგაზრდობას გულზე ხელი დაიდვას, და სთქვას ეს სიტყვები? მე დარწმუნებული ვარ, რომ არა. მაშ ნუ დავივიწყებთ, რომ იმ თაობას, რომელსაც ამ სიტყვების თქმის უფლება არა აქვს, ისტორია სწორედ იმგვარად სთვლის, როგორც ცხოვრების ჯოგს, რომელიც მხოლოდ მით ასარგებლებს ქვეყანას. რომ მოძველებულ მინდორზე ნაკელს ჰყრის“...

ვიმეორებთ, რომ ეს მსჯელობა ობიექტური ანალიზის შედეგად არ იყო. აქ სუბიექტურ განწყობილებას დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი, ეს გაბრაზებული კაცის მსჯელობასა ჰგავდა, რომელიც საქმის დანაკლისს მკვახე სიტყვებით ავსებს. მხოლოდ, მიკერძოებას აქ ადგილი არა ჰქონია. ეს გულისტკივილი იყო და არა ჯავრის ამოყრა. ნიკო ნიკოლაძე იმდენად პირდაპირი იყო, დამოუკიდებელი და უშიშარი, იმდენად დიდი ჭკუის პატრონი იყო, რომ პატარა გრძნობებს არ აეთრევიებოდა და ინტრიგას არ დაიწყებდა იქ, სადაც საქვეყნო საქმე იყო გასაკეთებელი. აქი არ შეშინდა კიდეც, ათი წლის შემდეგ, თავისი შემცდარი აზრი ამ ახალთაობის შესახებ თვითვე სიხარულით აღიარა: „ახალი თაობა გვიდგა წინ. განახევრებული, ამტერებული, გადაკიდებული ერთძახეთზედ... რომ იცოდეთ, რა ნაირად გვახარებს, რამდენად გვაბედნიერებს ის აზრი, რომ შემცდარი ვყოფილვართ-ო“...

მაგრამ საკითხავია, თუ რა იყო ამ გაპწვაეების ძირითადი მიზეზი. მხოლოდ უსაქმობის კიყინი ხომ არ შეიძლება იმ დიდ მიზეზად ჩაითვალოს, რომელიც ნიკო ნიკოლაძესა და მის თაობას შორის ისეთ მწვავე განხეთქილებასა ქმნიდა. უეჭველია, რომ ამ უთანხმოებას საპრინციპო ხასიათის მიზეზებიც ექნებოდა. ეს ასეა. და იდეური შებრძოლებაც ეკონომიურ ცხოვრებასა და დებულებათა გარშემო დაიწყო. ჩვენ ამჟამად ვერ მოვყვებით ამ დიდი დავის

დაწერილებით განხილვას, ეს საგანგებო შრომას მოითხოვს, აღენიშნავთ კი, რომ ეს ბრძოლა სათავადაზნაურო ბანკით დაიწყო და იქიდან მომდინარეობს „მესამოციანეთა“ დარღვევის პროცესი და ორი იდეური მიმართულების აღმოცენება. ერთი მხრით დადგა ილია ჭავჭავაძე და მეორე მხრით — ნიკო ნიკოლაძე. პირველი — ვაჭრობის და აღებ-მიცემობის თავისუფლების პრინციპს ადგება და იმეორებს პოლიტიკურ ეკონომიკაში ლიბერალური სკოლის სახელით ცნობილ დევიზს: „Laisser faire, laisser passer“, მეორე კი, ამ პრინციპს ებრძვის როგორც ბურჟუაზიულს და თვით კი სოციალიზმის სახელით ლაპარაკობს. ნიკო ნიკოლაძის სოციალისტობა ყურმოკრული საუბარი როდი იყო. იგი ძველი რევოლუციონერი და სოციალისტი იყო. და ჩვენს სინამდვილეში თუ მიმართულება ვერ შექმნა, სამაგიეროდ, ამ მსოფლმხედველობას ქადაგებდა; რასაც ღიდი მნიშვნელობა ჰქონდა განსაკუთრებით ახალგაზრდობისათვის.

ნიკო ნიკოლაძემ, უქნარა ხალხის წინააღმდეგ ბრძოლა, პატრიოტიზმის სფეროშიც გადაიტანა და არც აქ დაინდო „ცრუ პატრიოტობით“ შეპყრობილი პირები. ესეც ღიდი გამბედაობა იყო, რადგან იგი ილაშქრებდა იმ გრძნობის წინააღმდეგ, რომლითაც ბევრს თავი მოჰქონდა და ამპარტავნობდა. ეს საკითხიც, ნიკო ნიკოლაძემ თავის საქირურგო დანის ქვეშ გაატარა და სრულიად ახალი მხრით გადაუშალა ქართველობას ამ გრძნობის ვითარება. საქმე იმაშია, რომ „თერგდალეულთა“ გამოჩენის შემდეგ, პატრიოტიზმი განახლებულ და საპატიო მოძრაობად იქცა, და როგორც ყოველ მოძრაობას ჩვევია. ბევრი „მავნებელი და საზიზღარი ტიპიც“ აიყოლია. ნიკო ნიკოლაძის სიტყვითვე რომ ვთქვათ, ეს ხახლი, „ვიწრო და თვალეზ-დახუჭული ტვინის“ პატრონი იყო, რომელსაც არავითარი ღირებულების შექმნა არ შეუძლიან. ჩვენი მწერალი ღიდი აღფრთოვებით ილაშქრებს ამ უქნარა პატრიოტების წინააღმდეგ და დაუზოგველად ააშკარავებს მათ ყალბ ბუნებას. „საკვირველი ესაა, რომ ამ ვიწრო, ან ცრუ პატრიოტებს შუა, ბევრი ისეთია, რომ ხმას როდი იღებდნენ და ხალხს როდი აღვიძებდნენ იმ დროს, როცა მამულის სიყვარული საშიში რამ იყო. როცა მამულის ერთგულ კაცს საზოგადოების ტაშის კვრა კი არა, უმფროსების რისხვა და ლახვრა ელოდა“. ასე წერს ჩვენი ავტორი და განაგრძობს:

„ამ ჩვენი ცრუ-პატრიოტობის დედა-აზრი, ბურჯი, მოედანი და ბურთი იმაში მდგომარეობს, რომ „ჩვენი მამული გვიყვარსო“... არით ამპარტავნობს დღეს ჩვენებური კაცი. ეს სწორედ იმასა ჰგავს, ამპარტავნობა იმით რომ დავიწყო — წმინდა პაერი მიყვარს ან პური, ან წყალი მეთქი. ვის არ უყვარს თავისი მამული? სად მოიძებნება იმისთანა ქმნილება, რომელსაც დაბადებიდანვე თან-დაყოლილი არ ჰქონდეს ამისთანა გრძნობა? კაცს კი არა, პირუტყვისაც აძლევს ბუნება იმ ადგილის სიყვარულს, საცა დაბადებულა, გაზრდილა, გათამამებულა... ამ გვარი სიყვარული ყველასა აქვს, ვისაც კი სული პირში უდგია... მაშასადამე, არც დიდი ვაჟკაცობაა, არც სატრაბახო რამ არის, იმით ვიქადოდეთ, — „მამული გვიყვარსო“.

ამის თქმა მარტო ჩვენს საკუთარ რეგვენობას გამოააშქარავებს და მარტო დაანახებს ყველას, რომ ერთობ დაბლა ვმდგარვართ გონების განვითარებით, თუ ამგვარი უბრალო, ბუნებითი გრძნობა იშვიათს ან განვითარებულ გმირობად ჩაგვითვლია... ისეთი რამ უნდა დაიტრაბახო, რაც მართლა ძნელი ან იშვიათი იყვეს, თორემ „კაცი არ მომიკლავსო“ რომ სთქვა, ან ტალახის მაგიერ პურსა და ყველს ვჭამო, ეგ ხომ ყველას შეუძლიან სთქვას. როგორც ამის თქმაა სისულელე, სწორედ იმნაირივე ხეპრობაა იმით იკვებნდეს კაცი, რომ მამულს ვემსახურები, მის სიკეთეს ვეძებ, მის სასარგებლოდ ვშრომობო. და განაგრძობს: — „თქვენ წარმოიდგინეთ. რა სიცილს და ხარხარს დააყრიდნენ საფრანგეთში ან ინგლისში იმისთანა კაცს, რომელიც იმის თქმას გაბედავდა, — ჩემი მამული მიყვარს და ჩემი სამშობლოს სიკეთისთვის ვშრომობო!.. ეს საყოველთაო მოვალეობაა, ისეთი, რომელიც ყოველ ხეირიან კაცს. ვინც ხეპრე, ქურდი ან უსულო არ არის, უნდა ჰქონდეს“...

ამ სიტყვების თქმა იმ დროს ადვილი როდი იყო. ეს ნიშნავდა ამ „პატრიოტების“ ნიღაბის ჩამოგლეჯას, რომ ქვეყანას დაენახა მათი უპრინციპო არსებობა. უნიადაგო თავმომწონეობა და მკეცხარა ლაყბობა. ასეთი „პატრიოტობა“ ერის გამრყენელია, ნაცარქექიაობაა და მის წინააღმდეგ ამიტომ გაილაშქრა ისე დაუნდობლად. ნიკო ნიკოლაძემ, ჩვენი კულტურის აღორძინების გზა, თამამი ხელით აღნიშნა და გვიჩვენა, რომ ჩვენი ქვეყნის ჩინეთის კედლით შემოსაზღვრა კი არ არის ხსნის გზა, არამედ საერთაშორისო სარბიელზე გასვლა, სხვათა მეცნიერების, ტექნიკის შესწავლა, დაახლოვება, სხვათა გამოცდილებას გადმოღება... ეს იქნებოდა დიდი საქმე და არა ის დიდებული წუწუნი, რომელიც ჩვენს აცდენილ „ინტელიგენციას“ უწვავდა თვალებს. თანაც, ეს წუწუნი რალაც გა-

რეგული იყო, ერთგვარი „კარგი ტონი“, თორემ იგი რომ გულის სიღრმიდან წამოსულიყო, ყოველდღიური პრაქტიკა ამას გამოაჩენდა. ნიკო ნიკოლაძეც სწორედ ამ თვალსაზრისით არკვევს საკითხს. სხვათა შორის, მან ქართული მწერლობის მდგომარეობა აიღო მაგალითად, რომ ეჩვენებინა ამ წუყუნის ზერელობა და უგულობა. იგი წერს: „ხომ ყოველდღე გვესმის ამ მომქმედი პირებისაგან საჩივარი, ჩვენს მწერლობას საშუალება არა აქვს კარგი წიგნები ბეჭდოს ან თარგმნოსო, ხეირიანი სახელმძღვანელოები გამოსცეს ჩვენი შკოლებისათვის, ჟურნალი ან გაზეთი გააუმჯობესოსო და სხ. და სხ...? ვისგან გვესმის უფრო ხშირად ამნაირი ჩივილი? იმისთანა პირებისაგან, ვინც მარტო თავის თავზე, მარტო თავის მუცელზე ან სხეულზე, ხუთას თუ ექვსას თუმანს ხარჯავს წელიწადში, ვინც არც მდიდრულ ცხოვრებას იკლებს, არც ბატონობას, და ას მანეთს კი არ იმეტებს წელიწადში, სამშობლო მწერლობის შესაწევნად... თუმცა იგივე ყმაწვილი, რომელიც ამბობს „ღარიბნი ვართო“, მიბრძანდება და ორასი მანეთის ტანთსაცმელს ყიდულობს, ან ყოველ საღამოს ხან სამ თუმანს აგებს ბანქოში, ხან ხუთს, ხან ათს და ასსაც და უფრო მეტსაც! გულწრფელად რომ უყვარდეს მას თავისი მამული და მწერლობა, ნუთუ შესაძლებელი იქნებოდა ამგვარი ნოვლენა?“... რასაკვირველია არა, ვუპასუხებთ ჩვენ და დავძენთ, რომ ნიკო ნიკოლაძის ჩივილი, მხილება და ამხედრებაც სრულიად სამართლიანი იყო და საჭირო. უღაზათო და უსარგებლო პირები, თავიანთი ლაყე „პატრიოტობით“ და მტკიცე თავკერძობით, შლიდნენ ჩვენი ქვეყნის ზღუდეებს და რაც მალე მოისპობოდა მათი გასაგისი, მით უფრო უკეთესი იქნებოდა ჩვენი ხალხის წინმსვლელობა. ახალი ხალხი უნდა შექმნილიყო, მომავლის კაცები, რომ ამტანად ეზიდნათ ქვეყნის ტვირთი და გაასკეცებულნი ენერჯით დაეჩქარებინათ ჩვენი ერის ჩაბმა განათლებულ ერთა საკულტურო საქმიანობაში. ნიკო ნიკოლაძეს, საქართველოს ხსნის გზა, ეკონომიური ცხოვრების დონის აწვევაში ეჩვენება. იგი წერს:

„ჩვენი ცრუ-პატრიოტები რომ თავის მამულის გონიერი მსახურნი იყვნენ, მათი პირველი და უმთავრესი შრომა ჩვენის ხალხის ეკონომიურ ცხოვრებაზედ იქნებოდა მიქცეული. „მიეცით ხალხს სარჩო და სწავლას ის თითონაც შეიძენსო“, გონიერად სთქვა იმ მწერალმა, რომელსაც ჩვენი ცრუ-პატრიოტები ოდესმე დიდ პატივსა სცემდნენ... გაუადვილეთ ხალხს სხვისთვის შრომისაგან თავის დახსნა, გამოიყვანეთ ის უსაქმო კაცების მონობისაგან, მიწა დაუმკვიდრეთ, და მუქთახორებისაგან დაიხსენით ან ასწავლეთ, თუ რა

გზით დაიხსნას თავი. სასარგებლო, გამოსადეგი რჩევა აძლიეთ, სიკეთე, ნამდვილი რეალური სიკეთე მოუტანეთ მას რჩევით ან საქმით, და მაშინ ნახავთ, რომ მარტო ამნაირი საშუალებით შესაძლებელი ყოფილა, როგორც ერთობის დაარსება. ისე ხალხის მოპოვება... აი, მარტო მაშინ დაამტკიცებთ, რომ მამულიც „გყვარებითა“ და მისი მსახურებაცა გცოდნიათ“¹... ე. ი., აქაც საქმის პრინციპია წამოყენებული, რაც ახასიათებდა ნიკო ნიკოლაძის მთელ მოღვაწეობას. ჩვენ ეს ადგილები იმიტომ ამოვწერეთ, რომ უფრო მკაფიოდ წარმოგვედგინა ნიკო ნიკოლაძის მთელი ფიგურა, რომელიც ერთ-ერთ იდეურ ცენტრთაგანი იყო მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში და მეოცეშიაც. და ზოგად ხაზებით ჩვენ წინაშე მაინც აიშართა ის დიდი ადამიანი, რომელმაც ბევრი ბრძოლა გადაიტანა თავის იდეებისათვის, მაგრამ ბოლომდე დარჩა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების საუკეთესო კრიტიკოსად.

ეხლა ვნახოთ მისი კრიტიკული აპარატი ქართული ლიტერატურის სარბიელზე.

ნიკო ნიკოლაძემ ლიტერატურული კრიტიკოსობაც დიდი წუნიაობით დაიწყო. ვერც აქ ნახა მან ის შედარებით სრული სიცოცხლე, რომელსაც იგი ჩვენს ქვეყანაში ჰირვეულად დაეძებდა. სინამდვილე, ცხოვრება, ეს ყველაზე დიდი ფანტასტიკა, თუ გნებავთ ეს უზარმაზარი საშინელება, რომელსაც ადამიანი გაუბრბის და ვერც გაუბრბის და რომელსაც „პროზად“ სთვლიან „პოეზიის“ მწვალებელნი, აი ეს სინამდვილე იზიდავდა ჩვენს ავტორს და ლიტერატურაშიც მას დაუწყო ძებნა. ის თეორია, რომელსაც „ხელოვნება — ხელოვნებისათვის“ ჰქონდა დევიზად. ეს გაუგებრობის დიდი ნაყოფი, რასაკვირველია, მიუღებელი იქნებოდა ნიკო ნიკოლაძისათვის, რომელიც ყველაფერს გამოყენებისა და სარგებლის თვალთ უცქეროდა. ეს, როგორც წინა თავებშიც აღვნიშნეთ, ეპოქის ნიშანი იყო, ნიკო ნიკოლაძეც ეპოქას კვალში ედგა და, მაშასადამე, იგიც ამ ნიშნით მიუდგებოდა ქართულ ლიტერატურას. ეს ასეც მოხდა. თავის სალიტერატურო კარიერის დასაწყისშივე, ნიკო ნიკოლაძემ დაიწყო იმის განმარტება, თუ რა არის ხელოვნება, საზოგადოდ და

¹ იხ. ნიკო ნიკოლაძე. მამულის სიყვარული და მსახურება, გვ. 80—115.

ლიტერატურა კერძოდ. ამ უკანასკნელის შესახებ, იგი გარკვეულად და ნათლად შლიდა თავის აზრს და წერდა: „ხელოვნური მწერლობის დანიშნულება იმაში მდგომარეობს, რომ დაუხატოს მკითხველ საზოგადოებას ხალხის, საზოგადოების და კერძო პირის ნამდვილი მდგომარეობა, ხასიათი, საჭიროება, დაუხატოს ისე, რომ მკითხველი ამ მდგომარეობის, ხასიათის და საჭიროებების ნამდვილ გარემოებებს და თვისებებს ჰხედავდეს, კარგსა და ავ მხარეს სცნობდეს და თან იმ მიზეზების გაგებაცა ჰქონდეს, რომელთაც ესეები დაუბადნია. კაცობრიული საზოგადოება ანგელოზებისაგან კი არ არის შემდგარი, იმას სხვა და სხვა სურვილი, თვისებები და საჭიროებები აქვს, და ზოგი ამათგანი კარგია, ზოგი ავი, ზოგი მოსაწონია, ზოგი არა“.¹ ავტორის აზრით, ყველაფერი ეს მწერლობამ უნდა თქვას. აღწეროს, მაგრამ ისე, რომ რაც შეიძლება სინამდვილის ობიექტური გადმოცემა იყოს. ეს ნაცნობი თეორიაა, რომელსაც რეალიზმის სახელით ვიცნობთ. მაგრამ საზოგადოდ რეალიზმს, ორი ეპოქა ჰქონდა: პირველი, — როდესაც ხელოვნური ნაწარმოებისაგან მოითხოვდა მოვლენათა დასაბუთებულ ოქმებს, ადამიანთა და მათ საქმეთა სწორ გადმოცემას, ყოველგვარ წარმართავ იდეისა თუ იდეალის გარეშე, მეორე კი ის ეპოქა იყო, როდესაც იდეასა, თუ იდეალს ისევ მიეცა ხელმძღვანელი და ხელოვნურ ნაწარმოებს დაევალა სინამდვილის სწორი გადმოცემა, ხოლო ამასთანავე დაევალა იდეალების შექმნაც ამ „ოქმების“ პარალელურად. ნიკო ნიკოლაძე ამ მეორე ეპოქის რეალიზმის მქადაგებელია: „მწერლობას უკეთესი ცხოვრების და განწყობილების ნათლად გამოხატული იდეალი უნდა ჰქონდეს-ო“.

მაგრამ ეს იდეალი, თუ იდეა, ნ. ნიკოლაძის აზრით, ტენდენცია როდია. ამ უკანასკნელს იგი უარყოფს, რადგან ტენდენცია ყოველთვის ცალმხრივია და, მაშასადამე, ამგვარი ნაწარმოები ვერ იქნება ნამდვილი და ობიექტური მხატვრობა, რასაც ჩვენი კრიტიკოსი მოითხოვს.

„მარტო ერთის მხრით გადაჭარბებით, მარტო ავის ერთ წოდებაში ან პირში გამოხატვით, და კარგის — მეორეში, საქმე შორს ვერ წავა და საზოგადოების გრძნობა და ხასიათი ვერ გადაკეთდება... ამის გამო, მწერლობის მხრით შეცდომაა, იმ რიგად უხატავდეს მკითხველს ადამიანის საზოგადოებას, რომ აი, ეს პირები გიყვარდეს და ესენი კი გძაგდესო... ამნაირი მწერლობა პროკურა-

¹ „კრებული“, 1873 წ., № 5—6.

ტურას ჩამოაგავს და ამ ორ დანიშნულების შუა დიდი განსხვავება უნდა იყოს. მწერლობა იმას უნდა იკვლევდეს, თუ რომელი თვისება როგორი მდგომარეობიდან სწარმოებს, რომელ მდგომარეობას რა წამალი მოუხდება“... და განაგრძობს: „მწერლობა ყველა ამნაირ თვისებებს უნდა აკვირდებოდეს და გაიცნობდეს და იმ მხრით შინჯავდეს, თუ რანაირად შეიძლება თითოეული კაცის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ისე, რომ სხვებს ამ დაკმაყოფილებამ არ ავნოს, სხვები არ დაჩაგროს და სხვის მოთხოვნილებას და საჭიროებას გზა არ გაუხილოს. გონიერმა მკითხველმა მწერლობიდან იმის ცოდნა უნდა გამოიტანოს, თუ როგორია ნამდვილი ცხოვრება, რა თვისებები აქვს თანამედროვე ხალხსა და საზოგადოებას“... ეს გრძელი ამონაწერი საუკეთესოდ ამტკიცებს იმ აზრს, რომ ნიკო ნიკოლაძე ტენდენციური ლიტერატურის წინააღმდეგია, და უნდა ითქვას, რომ სამართლიანადაც. ამგვარ ტენდენციას აზრი და მნიშვნელობა განსაზღვრულ ხანებში ეძლევა და სახელდობრ: როდესაც დიდი საზოგადოებრივი გარდაქმნა ხდება. ასეთ დროს ტენდენციური ხელოვნება ბრძოლის მძლავრი იარაღია, მაგრამ საზოგადოდ, ხელოვნების საკითხი არ არის საბრალმდებლო ოქმების წერა. ხელოვნება გვაჩვენებს და ბრალს არა სდებს, გვიხსნის და არ სჯის. ნიკო ნიკოლაძემაც ეს თქვა და ამით ერთგვარად გაილაშქრა იმ დროის გაბატონებულ შეხედულების წინააღმდეგ, რომელიც ტენდენციას აკანონებდა და ლიტერატურას აქცევდა ბრალდების ტრიბუნალს. და ის, რასაც ტენდენციას ავალებდნენ, უნდა გაეკეთებინა იმ წარმმართველ იდეასა თუ იდეალს, რომელიც ყოველ ნაწარმოებში უნდა იყოს მოქცეული. სრულიად ნათელია ჩვენი კრიტიკოსის აზრი: ხელოვნურ ნაწარმოებში ჯერ უნდა მოცემული იყოს შეუღებავი და მართალ სასწორზე მდებარე სინამდვილე, ყოველგვარი განზრახვი მიდრეკილების გარეშე, შემდეგ კი — ახსნილი, იმ იდეისა თუ იდეალის პრიზმით, ურომლისოდაც ჩვენს კრიტიკოსს ავტორი ვერც კი წარმოუდგენია. ვისაც ეს არ შეუძლია, ის, ნიკო ნიკოლაძის აზრით, მწერალიც არ არის.

ჩვენში კი, იმ ხანებში, როდესაც ნიკო ნიკოლაძე ამ სტრიქონებს წერდა, ტენდენციური ხასიათის ლიტერატურა თითქოს დაკანონებულიც იყო და ამ წერილით ჩვენმა ავტორმა იმ არსებულის წინააღმდეგ გაილაშქრა. მან არ დაინდო თვით ილია ჭავჭავაძის „გლახის ნამბობი“, რომელსაც სწორედ ამ ტენდენციას უწუნებს. მაგრამ მართო ეს ნაკლი როდი მოუძებნა მან ჩვენს მწერლობას. ორი-სამი ავტორის გამოკლებით, ნიკო ნიკოლაძემ წუნი დასდო სხვათა ნაწარმოებს. იგი წერდა:

„იშვიათად მოიძებნება ჩვენს მწერლობაში ისეთი თხზულება, რომელშიაც ყველაფერი, კაცოდან დაწყებული ბუნებამდე, და მზიდან მოკიდებული შავ თვალებამდე, უმეცარი ხელით არ იყვეს გამოხატული და აწერილი. კაცი, თავისი დახლართული მრავალ-გვარი გრძნობით და ცხოვრებით, საზოგადოება, თავისი მოთხოვნილებით, ბუნება და სხვა გარემოებანი თავიანთი გავლენით, — ყველა ერთიანად და ერთნაირად იხატებიან ამ თხზულებებში, „პაწაწა ჩხირებით შეღებილ თავებით“ (ავტორი ასანთსა გულისხმობს. ვ. კ.) დრამებში, კომედიებში და მოთხრობებში გამოჰყავთ ამასთანავე თავ-შეღებილი ჩხირები; იმათ კაცის სახელებს აძლევენ, პირში ქალაქს უღებენ, რომელზედაც წარწერილია — „ეს ძალი კი არა, ლომიაო“, და სხვა და სხვა ფრაზებს ათქმევინებენ, სხვა და სხვა ადგილას ატარებენ. მაგრამ ნამდვილი კაცის სხეული არ ასხივით ამ ჩხირებს, ნამდვილი კაცის გული არა სძვერს მათ მკერდში, ნამდვილი კაცის ტვინი არ მოქმედობს მათ შეღებილ თავებში; რა გინდ ჩვენებური სახელები დაარქვან ამათ მწერლებმა, ისინი უსულდგმულო, პაწაწა, ძლიერ პაწაწინა ჩხირები არიან და ჩხირებად დარჩებიან, რადგანაც დრო და ჰაეა მალე წააღობს მათ შეღებილ თავებს და ძლიერ მალე, ხელახლავ უბრალო ჩხირებად აქცევს მათ. აი, ასეთი მოხდენილი სტილით და ბასრი სიტყვით გაილაშქრა ჩვენმა კრიტიკოსმა იმ ერთფეროვანი და დუნე ლიტერატურის წინააღმდეგ, რომელიც თავისი თვისებების გამო, ვერ შესძლებდა იმ დანიშნულების შესრულებას, რომელიც ხელოვნურ ნაწარმოებს ეკისრება. და მართლაც, ბევრი მწერალი იყო ჩვენში, რომელიც ისეთ ნაწარმოებით გამოდიოდა სალიტერატურო ფორუმზე და თავმოქმდებოდა კიდევ, რომელიც თავისთავად ხომ არავითარ ღირებულებას არ წარმოადგენდა და საზოგადოებრივი თვალსაზრისით კი ზიანს იძლეოდა, რადგან სალიტერატურო ქვეყანას ბალასტით ავსებდა და ანაგვიანებდა კიდევ. უხეირო ლიტერატურას აქვს თავისი ხელშემშლელი მნიშვნელობა და ჩვენი კრიტიკოსიც ამიტომ იყო. რომ ასე დაუნდობლად ილაშქრებდა „შეღებილ ჩხირების“ ავტორების წინააღმდეგ.

იგი სისასტიკესაც იჩენდა, რადგან კარგად გრძნობდა თავის მოვალეობას, როგორც კრიტიკოსისას. „კრიტიკა ნიადაგ ტონს უნდა აძლევდეს თავის ლიტერატურას და ისე უნდა მიმართავდეს მის ძალას და შრომას, როგორც საუკეთესო იქნება ცხოვრებისათვისა“—ო. ასე ესმოდა ნიკო ნიკოლაძეს კრიტიკის მნიშვნელობა და, თავის დროზე, ტონსაც მტკიცედ და გაბედულად აძლევდა.

„ყოველი კერძო შემთხვევა, მოვლენა, ხასიათი, მდგომარეობა

და სხ... მართო მაშინ ჰხდება მწერლობის ყურადღების ღირსი, როცა იმას რამე საზოგადო მნიშვნელობა აქვს, როცა ის წარმომადგენელია მრავალი სხვა თავის გვარი მოვლინებისა“... ეს თითქოს ჩვეულებრივი განცხადება ბევრ რამეს ავალებდა ქართველ მწერალს და სახელდობრ: დიდ დაკვირვებას, ერუდიციას, რაც არც ისე ხშირი მოვლენა იყო ჩვენს სინამდვილეში.

ილია ჭავჭავაძის თქმისა არ იყოს, ბევრი დაფარფატებდა „ცალი ფრთით“ ჩვენს ლიტერატურაში და ნიკო ნიკოლაძემაც მათი დაფრთხობა დაასახა უპირველეს მიზნად. მას უნდოდა ჩვენი ლიტერატურა ასულიყო ჩვეულ სიმაღლეზე, კვლავ გათანასწორობოდა ევროპის მხატვრულ სიტყვას და გადაქცეულიყო ჩვენი ცხოვრების მძლავრ ფაქტორად. არა ნაკლებ მოთხოვნილებას უყენებდა ის კრიტიკოსსაც, რადგან, — მისი აზრით, — კრიტიკა — შემკრებლობითი ხასიათის მწერლობაა. იგი თვალს ადევნებს არა მართო მხატვრულ მწერლობას, არამედ მწერლობის „დანარჩენი ნაწილების მოქმედებას (ავტორი გულისხმობს ფილოსოფიას, ეკონომიურ და პოლიტიკურ მწერლობას და სხვ. ვ. კ.) და მოძრაობას, ნიშნავს მათ ხასიათს, კრებს მათი ნაშრომის ყვავილებს, აფასებს მათს მნიშვნელობას და ადგენს საბოლოო სჯას, გადაწყვეტილებას ამ საზოგადო შრომაზე და მოქმედებაზე“...¹ ეს აზრები დღეს, რასაკვირველია, ვერავის გააოცებს, არცთუ ორიგინალური არიან (ნაწილობრივ ბელინსკისა, და ნაწილობრივ ჩერნიშევსკის გავლენა ჩანს, უფრო მეტად კი ფრანგი რეალისტების), მაგრამ იმ დროს ეს დიდ ძვრასა ნიშნავდა. ნიკო ნიკოლაძემ მწერალს მეტად სერიოზული მოთხოვნილებანი წარუდგინა, რაც ნიშნავდა მწერლის პრესტიჟის ამალღებას; ტონი მისცა, თუ რა და როგორ ეწერათ მომავალში, საპატიო და დიდ საქმედ გამოაცხადა სალიტერატურო კრიტიკა, და, საერთოდ, სალიტერატურო ქვეყანაში მოწიწებისა და სერიოზულობის ატმოსფერო შექმნა. კითხულობთ მის ნაწერებს და გიხარიათ, რომ ილია ჭავჭავაძის გვერდით გვეოლია მხატვრული გემოვნების მეორე კრიტიკოსი, ნიკო ნიკოლაძე, რომლის ლოლიკური ჭკუა და წარმოდგენის სინათლე ბენგალივით ანათებდა ჩვენი ლიტერატურის იმდროინდელ ორღობეებს. და სრულიად მართალია ალ. ხახანაშვილი, როდესაც ნიკო ნიკოლაძის შესახებ წერს: „მას, შეიძლება ეწოდოს მე-19 ს. მეორე ნახევრის, ქართული, დამოუკიდებელი აზრის გაღვიძების ეპოქის ფიქრთა მპყრობელი-ო“.

ნიკო ნიკოლაძეს გამუდმებულად არ უმუშავნია სალიტერა-

¹ იხ. „კრებული“, 1871 წ., № 3.

ტურო სარბიელზე, მაგრამ ის გამუდმებით იღვა ჩვენი ქვეყნის სა-
დარაჯოზე და ხალხს ასწავლიდა იმ საშუალებათ და იარაღებს,
რომლითაც საბოლოოდ უნდა დამხობილიყო „ჩვენი ცხოვრების
ძველებური კილო“. მისი თვალეზი ახალი თაობისაკენ იყო მიპყ-
რობილი და თითქოს შთაგონებისათვის უწერდა თავისი ახალგაზ-
რდობის მოგონებებს: „რანაირად გვიფეთქდა მაშინ გული, გვიღე-
ლავდა გრძობა და გვეწოდა ტვინი და გონება. რამდენი გრძელი,
ბოლო მოუღებელი, ჩრდილოეთის ზამთრის ღამე გავვითენებია
ჩვენ ამ კითხვაში, მის აზრების რჩევაში, მის სიტყვების სჯაში (ახალ
ქურნალსა ჰკულისხმობს. ვ. კ.) მათზე. დავაში, და რამდენი, შემ-
დგეი ღამეები მოუსვენრად უწვალეზივართ იმ გრძობის მღლევა-
რებას, იმ აზრის მუშაობას, რომელიც ამ ქურნალს ჩვენში მოუხ-
დენია! ვინ დასთვლის იმ ხანგრძლივი ბედნიერების, ალტაცებს,
ტვინის წვალეზის და გრძობის ამაღლებს დღეებს. ან ვინ დაივი-
წყებს მათს, სანადაგოდ გულში ჩაბეჭდილ კვალს!.. სად არიან ის
გმირები, ვისი სიტყვა ჩვენ გონებას გვისსნიდა, ვისი მაგალითი კა-
ცად გეხდიდა, ვისი შრომა და ტანჯვა გვაკეთილშობილებდა და
გვაძაღლებდა? „Одних уж нет, а те далече“!.. ზოგი მოკვდა,
ზოგი დაიკარგა, ზოგი კი“... აი, ეს გატაცება, ეს ანთება, დიდი
ჰკუა და გამოსული ნებისყოფა ჩამოიტანა ნიკო ნიკოლაძემ ჩვენს
ქვეყანაში და ღრმა კვალიც გაავლო ქართულ გვალვიან სინამდვი-
ლეს. ჩვენ ნაკლები ვილაპარაკეთ ნიკო ნიკოლაძის სალიტერატუ-
რო მოღვაწეობის შესახებ, ამ ცნების სპეციფიური გაგებით და
მეტე უფრო ზოგადი მასშტაბით, მაგრამ გვგონია, რომ იმ ზოგა-
დითაც ნიკო ნიკოლაძე საბოლოოდ ქართულ ლიტერატურას ემ-
სახურებოდა, რადგან იგი სათავეებსა სწმენდდა, საიდანაც ლიტე-
რატურის მდინარეც მოდიოდა. ჩვენ ნაკლები ვილაპარაკეთ ნიკო
ნიკოლაძის, როგორც კრიტიკოსის შესახებ, მაგრამ ასეც უნდა
მოვქცეულიყავით, რადგან ის უფრო მეტად საქართველოს მთლი-
ანი ცხოვრების კრიტიკოსი იყო, ხშირად დაუნდობელი, ხშირად
გადაჭარბებით მთქმელი, ზოგჯერ შემცდარიც, მაგრამ ყოველთვის
ვნებიანი, ყოველთვის მოქმედი, მახვილი, მაღალი და ხშირად მარ-
თალი. გოეთეს თქმისა არ იყოს, იგი ეფექტების მაგიერ ფაქტებს
ეძებდა, საშინელის წარმოდგენის მაგიერ საშინლად წარმოდგენ-
და და გამუდმებით რეკავდა ცხოვრების განახლების იმ დიდ ზა-
რებს, რომლის რეკაც დიდმა ალექსანდრე გერცენმა ასწავლა.

ივანე მაჩაბელი

(1854 — 1893)

ივანე მაჩაბელი ოცდაოთხი წლისა გამოვიდა სალიტერატურო და საზოგადო ასპარეზზე, და თუმც თავისი პროგრამული profession de foi ამაყად არ დაუძახნია, მაგრამ მას პირველ გამოსვლისთანავე გამოაჩნდა დიდი საქმის უნარი, ჭკუა და სერიოზული მომზადება. ამიტომ იყო, რომ ილია ჭავჭავაძემ მაშინვე თავისი კალთა გადააფარა და „ივერიის“ მეორე რედაქტორობა ჩააბარა. ეს აქ, თბილისში. ხოლო მანამ, პეტერბურგში, ილია ჭავჭავაძემ და ივანე მაჩაბელმა ერთად თარგმნეს შექსპირის „მეფე ლირი“. და თუ გავითვალისწინებთ, რომ იმ დროს ილია ჭავჭავაძე სიდიადის მწვერვალზე იდგა და, როგორც ოლიმპიელი, დინჯად ატარებდა თავის წინ ქართველი საზოგადოების ყველა ძალებს, აშკარა გახდებდა ის არაჩვეულებრივი ჭკუა და მომზადება, რომლითაც ახალგაზრდა ივ. მაჩაბელმა შესძლო ამ ადამიანის გვერდში ამოდგომა. მაგრამ ივ. მაჩაბლის მთელი ფიგურის უფრო ახლო გასაცნობად საჭიროა იმდროინდელი საზოგადოებრივი და ლიტერატურული ფონის აღდგენა, რომ უფრო მკაფიოდ გამოჩნდეს ამ პიროვნებასა და იმ საზოგადოებას შორის არსებული ურთიერთობა, გონებრივიც, ზნეობრივიც, პოლიტიკურიც და სხვ. ეს უფრო იმისთვის არის საჭირო, რომ იმდროინდელი ფიქრი, ზრახვა, იმედები, უცხონი არ იქნებოდნენ ჩვენი მწერლობისათვის და, ყველაფერი ეს რა პრიზმით და როგორ გარდაიტეხა მასში, როგორ მოახდინა ამ გარემოში ყოველივე ზემოთქმულის გაპიროვნება და ამალღება, ეს მოგვცემს საშუალებას ივ. მაჩაბლის არსების გასაგებად და შესაფასებლად.

დიახ, ჩვენ გვინდა, რომ რაც შეიძლება გამოკვეთილად წარმოხდეს ამ ადამიანის მრავალკუთხედი ინტელექტუალურ-მორალური აგებულება, რომელიც იყო დიდი ზომის მწვერმეტყველი, სერიოზული ცოდნით გამართული, გონებამახვილი პუბლიცისტი, კარგი ფინანსისტი, ფხიზელი პრაქტიკოსი და, რაც უმთავრესია, მე-

ტად მნიშვნელოვანი მხატვრული და ლიტერატურული ძალის პატრონი. მრავალმხრივად განვითარებული და დამოუკიდებელი ადამიანი, თითქმის შემკრებლობითი პუნქტი იყო ყველა იმ დაფანტული ძალებისა, რომელნიც ელავდნენ იმდროინდელ ჩვენი ცხოვრების სივრცეზე.

ჩვენი საზოგადოებრივი განვითარების ისტორიაში ოთხმოც-ოთხმოცდაათიანი წლები მეტად მნიშვნელოვან ხანას წარმოადგენს. ეს იყო ერთგვარი უღელტეხილი, სადაც დაიწყო ჩვენი კულტურული ენერჯის ახალი ფორმაცია და მესამოცე წლებში ატეხილია ლიტერატურული აქანყების შემდგომი განხორციელების სტადიაში გადადგომა. ეხლა, ამ ხანებში, სამოციან წლებთან შედარებით, საზოგადოებრივ-ლიტერატურული ცხოვრების ნაპირები უფრო განზე იყო გაწეული, ჯგუფებს უფრო მეტი გარკვეულობა მიეცათ. პიროვნებები გაიზარდნენ და ცხოვრების მაჩისცემაც უფრო ძალოვანი გახდა. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ იდეოლოგია იმდენად არ გავრცავებულა, რამდენადაც — საქმის დაწყების აუცილებლობა.

რომ უკვირდებით იმდროინდელ ლიტერატურასა და ცხოვრებას, რწმუნდებით, რომ უმთავრესი მნიშვნელობა იმას კი არა ჰქონდა, თუ რა აზრები აცოცხლებდნენ ავტორებს, არამედ იმას. თუ რას უკარნახებდა თვით ცხოვრება. ეს უკანასკნელი კი სრულიად გადაჭრით მოითხოვდა, რომ ყველგან დაწყებულყო შეტევა. ეკონომიკიდან მოყოლებული — მხატვრულ შემოქმედებამდე. მაგრამ მხოლოდ ამის დანახვა გაუმართლებელი იდეალიზაცია იქნებოდა. მართალია, გარეგნულად და არსებითადაც იმდროინდელი საქმიანობა მნიშვნელოვან სანახაობად მოჩანს: პრესა განვითარებულია, რამოდენიმე გაზეთი და ჟურნალი გამოდის, სკოლების საკითხი სერიოზულად დგას, მამულის პატრონობა საზოგადოებრივი ზრუნვის მთავარ ამოცანად ქცეულა და სხვ., მაგრამ სინამდვილის ანალიზი, ცხოვრების ფესვებში ღრმად ჩახედვა, შორსმჭვრეტელობა, ყოველმხრივი, საქმიანობა დაუღალავი და მედგრად გამწევი, მხოლოდ რამოდენიმე დიდ პიროვნებას ახასიათებდა, როგორც იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე, სერგეი მესხი, ივ. მაჩაბელი და კიდევ რამდენიმე სხვა... ესენი იყვნენ, რომ ყველაფერს სწვდებოდნენ, და თუმც წელში სწყდებოდნენ, მაგრამ დიდი საქმის შეგნება და მოვალეობის პასუხისმგებლობა აძლებინებდა ყოველ მათგანს ამ მძიმე გზაზე.

ისინი გმირები იყვნენ და თავის შარავანდელით აშუქებენ გარემოსაც, თორემ ირგვლივ რაც იყო, ეს ახლანდელი მანძილიდან

უფრო კარგად მოსჩანს. ამ დიდი პიროვნებების გარშემო იყო დარჩენილი საკმაო სიცალიერე, გონებრივ-ზნეობრივი სივიწროვე, პრაქტიკულ ძალთა მოუშზადებლობა, რაც ერთად იძლეოდნენ: დავაში — სიჯიუტეს, თავმოყვარეობაში — დაწვრილმანებას. ესენი ბევრი იყვნენ და სწორედ ეს ხალხი ქმნიდა თუ ისტორიას არა, ატმოსფეროს მაინც და უსაქმურობით მოქანცულ ენერგიას ახმარებდა ამა თუ იმ დიდი პიროვნებისადმი ჟინიან თაყვანისცემას. ამ ხალხში ნაკლები იყო გავება, ხოლო გაცილებით მეტი — ცუდად დაფარული პატივმოყვარეობა. ყველაფერი ეს ცხადდებოდა ყოველთვის, როდესაც კი ჩვენს სინამდვილეში აღიძვრებოდა და აღიმართებოდა ცოტად თუ ბევრად მნიშვნელოვანი კითხვა.

და მე მგონია, ივ. მაჩაბელი სწორედ ამ გარემოს ნაწილობრივი მსხვერპლი იყო იმ აზრით, რომ მას ძალიან ბევრი ენერგიის დახარჯვა დაჭირდა წვრილმანებაში და, ბევრად მეტის შემძლებელმა, უფრო ნაკლები მემკვიდრეობა დაუტოვა ქართულ კულტურას. რასაკვირველია, ივ. მაჩაბლს ღვაწლი დიდია, მაგრამ სხვა პირობებში მისი სტიქიონის პატრონი უფრო გრანდიოზულად გამოაჩენდა მოწოლილ ძალებს. ზემოთ დასახელებული პირები, მიუხედავად დიდი ზომისა, რასაკვირველია, ვერ შესძლებდნენ გასშემოხვეული საზოგადოების ხელმეორედ აღზრდას, რომელიც უფრო უძნელებდა გასაკეთებელ საქმეს. ეს საზოგადო მოვლენაა, მხოლოდ ჩვენში სპეციფიურობა მეტი ჰქონდა, რაც გამოიხატებოდა ხელმძღვანელ პირთა მეტ კომპრომისიანობაში, რასაც ეროვნული პრიზმით ეძლეოდა ახსნა, და გარემოს მეტ აქტიობაში, რასაც საზოგადოდ ასეთი ხასიათი არა აქვს. ამ შემთხვევაში, ივ. მაჩაბელი, რასაკვირველია, არც იმდენად სუსტი ნებზს პატრონი იყო, რომ მისი ჩათრევა ადვილი ყოფილიყო. მაგრამ ზოგჯერ მაინც ხდებოდა ამ ჩათრევის მსხვერპლი ისევე, როგორც ილია ჭავჭავაძე და სხვები... ეს უნდა გვახსოვდეს ივ. მაჩაბლის ლიტერატურული და საზოგადოებრივი ღვაწლის დაფასების დროს.

პირდაპირ მიძნელდება არჩევანი, თუ რა მხრიდან დავიწყოთ მისი მოღვაწეობის შესახებ საუბარი. მოვეყვით ისევე „ივერიიდან“. ვისთვისაც ეს სახელი რაიმე ანოციაციების გამომწვევია, ვისაც უგრძძვნია, რომ ეს გავითი თავის დროზე ქართველი ერის უმაღლესი ტრიბუნა იყო, ის უნდა დამეთანხმოს, რომ ილია ჭავჭავაძესთან ერთად ივ. მაჩაბელიც იყო ამ დიდი საქმის ავტორი და შთამაგონებელი. კითხულობთ და, ხშირად, ამ უსახელო მეთაურებში ველარ არჩევთ, ვის ეკუთვნის; იღებთ მთელს ჟურნალს, თუ გაზეთს და აღარ იცით სად თავდება ილია ჭავჭავაძის ხელი და სად

იწყება ივ. მაჩაბლის. და თუ ისიც იცით, რომ ილია ჭავჭავაძე ძალიან ხშირად ვეღარ იცლიდა „ივერიისთვის“, და მთელი სიძმძემ გადადიოდა ივ. მაჩაბელზე, მაშინ აშკარა გახდება, თუ რა განზომილება ჰქონდა ივ. მაჩაბელს, რომელიც სულ ახალგაზრდა თითქმის ილიაობას სწევს, და ისე, რომ გარეშე საზოგადოება ვერც კი არჩევს, თუ ილია ჭავჭავაძის სახით სხვა ლაპარაკობს და არა თვით ილია. იქნებ იმ განხეთქილების მიზეზიც. რომელიც ჩამოვარდა ილიასა და მაჩაბელს შორის, ნაწილობრივ აქაც იმალებოდეს, რომ ივ. მაჩაბელი ბუნებრივად, ორგანული ზრდის გამო ვეღარ ეტეოდა ილიას კალთის ქვეშ და უნდოდა საკუთარი ადგილი. ყოველ შემთხვევაში, ეს ივანე მაჩაბელს ნაკლად ვერ ჩაეთვლება. პირიქით. ასეც უნდა ყოფილიყო და მოხდა კიდევ. რასაკვირველია, ზოგიერთებმა სცადეს კიდევ საკითხის სხვა მოტივებით ახსნა, მაგრამ მგონია, რომ ეს მოტივები უბრალო საბაბოს ხასიათის იყო, ნამდვილი მიზეზი კი ფსიქოლოგიურ ქვეყანაში მდებარეობდა და ეს ვერ შენიშნეს.

გრ. ყიფშიძე, ილია ჭავჭავაძის ბიოგრაფიაში, სხვათა შორის, წერს: ილიასა და ივ. მაჩაბელს შორის პირველი სამდურავი მოხდა 1881 წელს. ივ. მაჩაბელი ჩიოდა — ქურნალს ვაწარმოებ და არა მშველსო. მაგრამ ჩემის აზრით ამ „სამდურავს“ უფრო ღრმა საფუძველი ჰქონდა, — იქ, სადაც იწყება დიდი პიროვნებობის შეგნებულის დაბადება. იგივე გრ. ყიფშიძე განხეთქილებას მეორე მიზეზად ასახელებს შემდეგ ფაქტს: 1883 წელს ბანკის დამფასებელი ივ. მაჩაბელი იდგამს ყუთს სადირექტოროდ, ირჩევენ კიდევ და გაშვებული რჩება დ. ავალიშვილი, რაც ილია ჭავჭავაძეს ძალიან ეწყინება. ეს უკანასკნელი ამბავი კი ეწყინება თვით ივ. მაჩაბელს. აქ საქმე უბრალო წყენაში კი არ არის, არამედ თავისი უფლებების გადაწყვეტით მოთხოვნაში, საკუთარი უნარის შეგნებაში, რაც არასოდეს არ უშინდება მსხვერპლის გაღებას. მეტაში საბაბო: 1883 წელსვე, „ღრობის“ რედაქტორი სერგი მესბა ავად გახდა, კაცი იყო საჭირო, რომ რედაქტორობა გაეწია, და ილია ჭავჭავაძემ ასეთი კაცად დაასახელა ქანანოვი. არც ეს ესინამოვნა ივ. მაჩაბელს, რომელმაც ამის შემდეგ მიანება თავი „ივერიას“, იშოვა ფული და „ღრობის“ რედაქტორობა დაიმტკიცა. ამის შემდეგ კი იწყება „ბანკობიად“, სადაც ილია და მაჩაბელი დგანან პირისპირ უკვდავ ფალავნებივით, ებრძვიან ერთმანეთს დაუნდობლად და ამ ბრძოლაში მონაწილეობას იღებს თითქმის იმდროინდელი მთელი ქართველი ინტელიგენცია.

აი, აქ გამოჩნდა ის ავბედითი განხეთქილება, მთელი თავისი

ზომით და საფუძვლებით. და რასაკვირველია, მხოლოდ უნებლიე დამცირება იქნება ამ დიდი პირებისა, რომ ეს დავა ისეთი წვრილმანებით აიხსნას, რომელნიც ზემოთ მოვიხსენიე. არა. აქ იყო თუ გნებავთ ორი ქვეყნის შეხლა, რომელნიც შეიძლება ერთსა და იმავე ნიადაგზე იღვწენ, მაგრამ სულ სხვა პქონდათ ამ საერთო ნიადაგზე აღმოცენებული გზებაც, ფიქრიც, საქმიანობაც და მომავლის ჩვენებაც. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო, სულ ფუქსავატებად გამოჩნდებოდნენ ყველა იმ დროის ადამიანები. რომელნიც ჩარეული იყვნენ ამ საქმეში უჩვეულო აღგზნებით და ინტერესით. ბრძოლამ ყველანი ჩაითრია თავის მორევში: ისინიც კი, ვისაც ბანკთან საერთო არა პქონდათ რა და ისეთი მდგომარეობა შეიქმნა, როგორც ამას ამოწმებენ იმ დროის მომსწრენი, რომ ოჯახების თანხმობის თუ უსიამოვნების მიზეზად ხდებოდა „ჰავკვაძის“ და „მაჩაბელიშის“ გამო ატეხილი მეტად მნიშვნელოვანი დავა. იბადება კითხვა: მაშ რა იყო მიზეზი ამ ორი დიდი ადამიანის ურთიერთ ბრძოლის და როგორი იყო ის პრინციპიალური სხვაობა, მათ რომ ხელს უშლიდა თანამშრომლობაში?

ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად იმ დროის ფურცლების გადასინჯვაა საჭირო. დღეს, რასაკვირველია, ეს „ბანკობიდა“ ჩვენში ღიმილის მეტს არას იწვევს და პრინციპიალურ ნიადაგსაც ვერ ვხედავთ გარკვეულად, მაგრამ იმ დროს საკითხს სულ სხვა სიმწვავე პქონდა. ბანკს უცქეროდნენ როგორც დიდ ეროვნულ დაწესებულებას, იქ ანგარიშის შექაზებ უფრო ნაკლებს ლაპარაკობდნენ, ვიდრე მორალზე. ბანკში სამსახური ითვლებოდა ერის სამსახურად და, რასაკვირველია, ასეთ „ეროვნულ“ დაწესებულებაში ყოველ წვრილმანს მიეცემოდა დიდი სახელი და წონაც. ამიტომ იყო, რომ ბევრმა ნიჭიერმა ქართველმა და უპირველეს ყოვლისა, ილია ჰავკვაძემ და ივ. მაჩაბელმა მას შეაღიეს თავისი გონებრივი უნარი და ზნეობრივი ძალა. მხოლოდ ამის შემდეგ ეძლევა ახანა ბევრ ისეთ „წვრილმანს“ რომელიც დღეს მხოლოდ გულწრფელად გვაცინებს, იმ დროს კი ხშირად ხანჯლების დატრიალებას მოითხოვდა. კითხულობთ იმ დროის სათავადაზნაურო კრებების ანგარიშებს, საპოლემიკო წერილებს და ვერ გაგიგიათ, ვის მხარეზეა სიმართლე. ილიასაც და მაჩაბელსაც, რასაკვირველია, ერის კეთილდღეობა უნდოდათ, ეს უკანასკნელი ბანკის მომავალთან პქონდათ დაკავშირებული ნაწილობრივად მაინც და, მაშასადამე, როგორ წავიდოდა ბანკის საქმე, რა ზომები უნდა მიეღოთ და სხვა წმინდა პრაქტიკული ხასიათის კითხვები ილევდნენ

ამ გოლიათი ადამიანების დიდ ძალას, რომ სათვალავში არ ჩაეგდოთ ის „თავადაზნაურული“ ბრბო, რომელსაც საქმე მაინც არა ჰქონდა რა. ამიტომ არის, რომ 1894 წელს, რაც საადგილ-მამულო ბანკის ისტორიაში საგანგებო წელად ითვლება, ბრძოლის მიზეზად ისეთი პატარა საქმეებია გამოცხადებული, როგორც მირიმიანოვ-აბხაზის სახლის შეფასება, ბანკის გამგეობაში მეთხვე კაცის მომატება და სხვა ასეთი დახურდავებული კითხვები. კენჭის ყრას ხშირად 6—7 საათი უნდება. ყველაფერი ეს საგულსხმოა. ბანკი რომ დიდ ეროვნულ საქმედ არ მიეჩნიათ, ყოველ შემთხვევაში, ივ. მაჩაბელი მაინც მის საქმეებში აღარ მიიღებდა მონაწილეობას, რადგან პირადად მით სულაც არ იქნებოდა დაინტერესებული, როგორც მამა-პაპეულ მამულზე ნებით უარისმტქმელი. ბევრი სხვაც, ალბათ, ასევე მოიქცეოდა, მაგრამ საქმეც ის არის, რომ ბანკს სულ სხვა თვალთ უცქეროდნენ. და ასეთი ფხიზელი და ღრმა აზრის პატრონი, როგორც ნიკო ნიკოლაძე, სხვათა შორის, აი რასა წერს ბანკის შესახებ: „ბანკი ის დაწესებულებაა, რომელსაც იშვიათად შესჩერებია ყველაფერი რაც კი კეთილი და სახეიროა ჩვენი ერისათვის, არ უნდა გავხადოთ ბაზრად ცბიერებისა და გარყვნილობის. როგორც ერთ ღრმს იერუსალიმის ტაძრიდან განდევნილ იქნენ ვაჭრები, რომელთაც გაებედნათ სახლი ღვთისა გადაექციათ ვაჭრობის სახლად, ისე ეხლა ჩვენც უნდა გავდევნოთ საერო საქმიდან ყველა ის, ვისაც შიგ ცბიერება, მატყურობა, პირადი სარგებლობა და ხალხის გარყვნა შეაქვს“... დიახ. ასე ესმოდათ ეს ჩვენთვის უმნიშვნელო საკითხი და ამიტომ ეწირებოდა მას საუკეთესო ქართველთა ძალა და პათოსი.

ხოლო ილია ჭავჭავაძესა და ივ. მაჩაბელს შორის ატეხილ ბრძოლა კი დარჩა დაუმთავრებელი. ამ ბრძოლამ დაქანცა საზოგადოება. საქმესაც დიდი ზიანი ადგებოდა, როგორც ირწმუნებიან იმდროინდელი ჟურნალ-გაზეთები და ამიტომ დაიბადა საზოგადოებაში აზრი ილიასა და ივანე მაჩაბლს შერიგების შესახებ. ბევრსაც ცდილობდნენ, მაგრამ ყოველგვარმა ცდამ ამაოდ ჩაიარა. ბოლოს თავადაზნაურთა კრებაზე აღიძრა საკითხი კომისიის არჩევს შესახებ, რომელიც შეისწავლიდა ამ დავის ყოველ მხარეს და რომელიც გამტყუნდებოდა, ხელი უნდა აეღო სალიტერატურო და საზოგადოებრივ მუშაობაზე. მაგრამ აქაც ბრძოლამ იჩინა თავი. იმ კრებაზე, სადაც ეს საკითხი აღიძრა, თითქმის ერთი ორად სჭარბობდნენ ილიას მომხრეები და ივ. მაჩაბელმა ამიტომ არ ისურვა კომისიის წევრთა იმ შემადგენლობიდან არჩევა. ამის შესახებ ივ. მაჩაბელმა „Кавказ“-ში დაბეჭდა ვრცელი განმარტება,

სადაც, სხვათა შორის, წერს, რომ იგი თანახმაა კომისიის არჩევისა მხოლოდ ისე, რომ თითოეულმა დაასახელოს სამ-სამი კაცი და უკანასკნელთ კი მოიწვიონ გარეშე ვინმე თავმჯდომარედ. ეს იქნებოდა, მაჩაბლის აზრით, საქმის ობიექტურად გამრჩევი კოლეგია. ასეთი კომისიის შესახებ ის წერდა: „სიამოვნებით მივანდობ ჩემს ბედ-იღბალს მომავალ კომისიას. „ბედ-იღბალსა“ — მეტეი, ვამბობ იმიტომ, რომ ამ წერილით ჩემის მხრივ ვალდებულად მიმაჩნია უარი ვსთქვა ყოველ საზოგადო მოღვაწეობისაგან, თუ კომისიის მიერ გამტყუნებული ვიქირ. განუმარტებელი რომ არა დამრჩეს-რა, აქვე აღვნიშნავ იმ ნაკლულევანებას თ. ჭავჭავაძის მოღვაწეობისას, რომელიც მიზეზი იყო ყველასაგან ცნობილ ჩვენ შორის ატეხილ უთანხმოებასა“.

მაგრამ, როგორც ვთქვი, ეს კომისიაც ვერ შესდგა და დარჩენ შეურბეგებელი ეს ორი დიდი ადამიანი. მძულვარება კი იმდენად დიდი ყოფილა, რომ „ივერიამ“ ივ. მაჩაბლის დაკარგვის გამო და შემდეგაც, ერთი ქრონიკის მეტი, რამდენადაც ვიცო, არაფერი არ დანწერა.

ვნახოთ ახლა, ივ. მაჩაბელი, როგორც მხატვრული ლიტერატურის წარმომადგენელი. მართალია, მას ლექსებიც უწერია, მაგრამ ქართველი საზოგადოება მას იცნობს როგორც შექსპირის მთარგმნელს და მისი ლიტერატურული დამსახურებაც მხოლოდ ეს არის. ივანე მაჩაბლის თარგმანი, ლიტერატურული და მხატვრული მნიშვნელობით, წარმომადგენს ჩვენი მწერლობის უდიდეს განძს. აქ ჩვენ გვაქვს სტილის მხრივ მეტად წმინდა თარგმანი, რომელიც დიდ სახელს მატებს ჩვენს ამ მხრივ მეტად დარიბ თარგმნილ ლიტერატურას. ვინც გასცნობია მის მიერ თარგმნილ „ჰამლეტს“, „რიჩარდ III-ს“, „იულიუს კეისარს“, „მაკბეტს“, „ოტელოს“ და სხვ. შეუძლებელია არ ეგრძნოს ის დიდი შთაგონებითი ძალა, რომელიც გამოკრთის ყოველ მის ფრაზაში და რომელიც ისე მოგაჩვენებთ ნაწარმოებს, როგორც ორიგინალურ ქართულ შემოქმედებას. მე მგონია, რომ ივ. მაჩაბელი ისეთივე სასოებით და გატაცებით, ისეთივე მოვალეობის გრძნობით და წმინდა გულით თარგმნიდა შექსპირს, როგორც ჩვენი მთაწმინდელები თარგმნიდნენ საქრისტიანო წიგნებს. და აქ ერთი გარემოება უნებლიეთ იქცევის ყურადღებას: თვით ის ფაქტი, რომ ივ. მაჩაბელმა მთელი თავისი ლიტერატურული ძალა მონადლობა შექსპირის თარგმნას, სიმპტომატიურია და ბევრის მე-

ტყველიც. ივ. მაჩაბელი, როგორც ვნახეთ, დიდი ტემპერამენტის ადამიანი იყო. და ბუნებრივია, თუ შექსპირი, ეს პათოსის გიგანტი, ხიბლავდა ჩვენს მწერალსაც. ამიტომ არის, რომ იშვიათი გულწრფელობით და თავდადებით ეკიდებოდა ყოველ სიტყვას; რომ საფსებით გადმოეცა ამ ადამიანს, ბუნების უცნაური მხილველის, ყოველი სიტყვა და სიტყვის კოლორიტიც კი. ივ. მაჩაბელსაც შეეძლო ეთქვა შექსპირის აჩრდილდსთვის: „მე შენ არ მოგშორდები, ვიდრე არ მამცნობ შენი არსებობის საიდუმლოებას-ო“. გაეცანით ყველა მასალას, როგორ წერდა, რა პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა ყოველ სიტყვას (თუ სადმე სიტყვის გამო ეჭვი დაეზადებოდა, დეპეშებს უგზავნიდა შექსპირის ცნობილ მთარგმნელებს და ეკითხებოდა, როგორ გეჰმით ესა თუ ის სიტყვაო) და დარწმუნდებით, რომ იგი პირდაპირ ინთქებოდა ტექსტის ანალიზში, თითქმის მართლა დაფარული საიდუმლოს ამოწურვა უნდაო.

და თუ მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ჰამლეტი — ეს თვით შექსპირია, რადგან ჰამლეტის ტანჯვა იგივეა, რითაც საფსე იყო ავტორის გულიო, მე მინდა ვთქვა, რომ ივ. მაჩაბელიც შექსპირის მალალ პერსონაჟების ნათესავია და, მათი სახეების გადმოღებით, თითქმის იმსუბუქებდა მოწოლილ სისხლს; მათთან დაკავშირებით ფრავდა საკუთარ შელანქოლიას. ისე მეჩვენება, რომ შექსპირის გმირები ივ. მაჩაბლისათვის შეადგენდნენ ყველაზე მახლობელ მეგობრებს და, ლიტერატურისთვის შეწირულ საათებში, მათთან ერთად განიცდიდა ბოროტების ძალას, სისულელის ყოვლისშემძლეობას, ქვეყნის უკულმა მხარეს, მათთან ერთად განიცდიდა ქვეყნიურ ტრაგედიას.

იქნებ მკითხველს უცნაურად ეჩვენოს, რომ ლიტერატურის ისტორიაში მთარგმნელი მოვაქციეთ. მაგრამ ეს ჩვენება სრულიად გაუმართლებელია. თარგმანი უბრალო, მექანიკური გადმოღება არ არის. კარგი თარგმანი, — იგივე შემოქმედებაა, რადგან მას ჭირდება ავტორთან ზიარება და საკუთარი პოეტობა ლექსიკური მასალის შესარჩევად. განათლებულ ქვეყნებში, სერიოზული შრომების კარგი თარგმანისთვის სამეცნიერო ხარისხს აძლევენ, ეს იმას ნიშნავს, რომ კარგი თარგმანი დიდი საქმეა და სწორედ ამიტომ ვაფასებთ ივ. მაჩაბელსაც. მისი ენა — პირდაპირ მომხიბვლელია. კითხულობთ და გგონიათ, თითქმის შექსპირის ქართულად დაუწერია თავისი ტრაგედიები, იმდენად ძალდაუტანებელია ყოველი ფრაზა და იმდენად ორგანიულია სიტყვათა შერჩევა. ამას გარდა, მან ქართველ საზოგადოებას საშუალება მისცა შესულიყო ამ დიდი შემოქმედის ლამაზ და მრისხანებით საფსე ქვეყანაში და ზი-

რებოდა იმ უძირო განცდებს და აზროვნებას, რომელიც შექსპირ-
მა, ვით ამირანმა ცეცხლი, მოუტანა კაცობრიობას. გვგონია, რომ
დიდი ხარვეზი აქვს იმ ერის კულტურას, რომლის ენაზედაც შექ-
სპირი არ იკითხება. ქართული კულტურის ეს ნაპრალი ივანე მაჩა-
ბელმა ააფსო და ამას ვაფასებთ. მით უმეტეს, რომ ეს იყო იმავე
დროს ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების გონებრივ-ზნეობრივი
მომწიფების ნიშანიც, რაც კარგად შენიშნა ივ. მაჩაბელმა და, უხე-
ირო თარგმანებს ასაკვეთად, მოვალეობის დიდი შეგნებით იკისრა
მთარგმნელის „უსახელო“ სახელი. მან ერთგვარად აამალა კიდევ
მთარგმნელის პრესტიჟი და მას აქეთ, ლიტერატურის ამ დარგმა
უფრო მაღალ ხაზებში იწყო განვითარება.

„უცალო ვიყავ და უფროსი ღამით მიწერია-ო“, — ამბობს
ერთგან ექვთიმე მთაწმინდელი, და ამ სიტყვებით მინდა დავამთავ-
რო ეს წერილი. მგონია, რომ ეს ნათქვამი შეეფერება ივ. მაჩაბლის
დაუღალავ შრომას და განმარტოებულ სულს.

ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება და ლიბერალურა 80 — 90-იან წლებში

წინა თავებში, როდესაც სამოციან წლებს ვეხებოდით, ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი იმ იდეების შესახებ, რომლებიც ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით შემოიტანეს ჩვენში „თერგდალეულებმა“. ეს იყო — ხალხის სასარგებლო სამსახური და ცხოვრების შექმნა ახალი ეკონომიური და კულტურული პირობების მიხედვით. ეს, ლოზუნგები ნელ-ნელა გავიდნენ ავტორთა ვიწრო წრიდან, უფრო ფართოდ გაიშალნენ და თავის გარშემო დარაზმეს ჩვენი ცხოვრების მესვეურთა ახალი კადრები. ხდებოდა ერთგვარი დიფერენციაცია, რომლის ნაყოფი, უკვე ვნახეთ, როდესაც „დროება“ — „კრებულს“ შესახებ ვლაპარაკობდით. ამის შემდეგ კიდევ გავიდა დრო და, არჩ. ჯორჯაძის თქმისამებრ, „ვინც მესამოცე წლებში მებრძოლი შვილების საქმეს ასრულებდნენ, მეოთხმოცე წლებში უკვე „მამების“ ადგილი დაიჭირეს, რომელთაც მოწინააღმდეგენი გაუჩინდნენ, ახალი თაობის წარმომადგენელი“. მართალია, ეს ახალი თაობა იმავე ილია ჭავჭავაძის და მის თანამებრძოლთა კალთიდან არის გამოსული, მაგრამ ვიმეორებთ, რომ დიფერენციაცია მოხდა და ის, რაც ილია ჭავჭავაძის მიერ თეზისებად იყო ნათქვამი, გაშლის გზას დაადგა, დანაწილება მოითხოვა.

ვინ იტყვის, რომ ილია ჭავჭავაძის თაობამ გლეხობის საკითხი ძირეულად არ აღძრა? მაგრამ მაინც გამოვიდა ცალკე ჯგუფი, რომელსაც ჩვენში „ტეტიათა მოტრფიალენი“ შეარქვეს და იწყო სრულიად დამოუკიდებელი მოღვაწეობა. ან ვინ იტყვის, რომ საწარმოო იდეებით გატაცება უცხო ყოფილიყვეს იმავე მესამოცე წლების მოღვაწეებისათვის? განსაკუთრებით ნიკო ნიკოლაძისა და გიორგი წერეთლისათვის, ლავრენტი არდაზიანს რომ თავი დავანებოთ? მაგრამ აქაც მაინც გამოვიდა ახალი თაობა, რომელსაც „მესამე დასის“ სახელით ვიცნობთ, და ორივე შემთხვევაში, ამ მიმართულებათა ჩასახვა და სამოქმედო ასპარეზზე გამოსვლა ფრიად

მნიშვნელოვანი და პროგრესული მოვლენა იყო. ხოლო ის რომანტიკული სულის საღმობა, რაც ღრუბელივით ავლია სამოციანელთა შემოქმედებას, გადმოეცა ე. წ. „ნეორომანტიკოსებს“, რომელნიც თითქოს ანტიპოდად გაუჩნდნენ ახალი ცივილიზაციის აპოლოგეტებს. ასე რომ, შემდგომი ლიტერატურა მოსჩანს როგორც იმ დიდი ღეროს განშტოება, რომელსაც მესამოცე წლების ლიტერატურა წარმოადგენს. ეს იყო ორგანიული პროგრესიული განვითარება, ზოგადის დაყოფა ცალკე ფუნქციებად, რაც მხოლოდ იმ შემთხვევაში არის შესაძლებელი, თუ ენერჯის წყარო მდიდარია და მრავალგვარი. ეს იყო ერთგვარი დიფერენციაცია, ერთგვარი, თუ განებავთ, შრომის განაწილება, რომ უფრო ინტენსიურად წარმოებულყო იმ გონებრივ-ზნობრივი და ეკონომიური ამოცანების გადაჭრა, რომელნიც ჩვენი სინამდვილის წინაშე აღიმართნენ ამ პერიოდში. თანაც, ეს დანაწილება სხვა გარემოებითაც აიხსნება. ის „ახალი თაობა“, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე მეთაურობდა, ბოლომდე ვერ მიჰყვა იმ ახალ ლოზუნგებს, რომელიც ჩვენს ცხოვრებასა და ლიტერატურაში შემოიტანა. თითქოს შენელდა კიდევ ის გზნება, რომლითაც ამ „ახალმა თაობამ“ დააწყო თავისი საქმიანობა. ცხოვრება კი ახალ და ახალ ამოცანებს იძლეოდა, რასაც ლიტერატურაში უნდა გამოხმაურება ეპოვნა. ახალი თაობაც გაჩნდა, რომელთან შედარებით ჩვენი მესამოციანენი უკვე მამებად გამოიქტირებინან. ამ ახალ თაობას თავისი საკუთარი გზნება ჰქონდა, საკუთარი მსოფლმხედველობა, რაც ლიტერატურაში აუცილებლად უნდა გამოჩენილიყო. მათ არ აკმაყოფილებდათ ის კულტურული მიღწევანი (თეატრი, პრესა), რაც სამოციანელთა ღვაწლს შეადგენდა უმთავრესად. ჩვენი ქვეყანა უფრო მეტს საჭიროებდა, და განსაკუთრებით ფართო მასის ჩაბმას ეროვნული ცხოვრებისა და კულტურული წინმსვლელობის საქმიანობაში. თავადაზნაურული ინტელიგენციის მემკვიდრეებად გამოვიდნენ ე. წ. „ტეტიათა მოტრფიალენი“ ანუ „დაიკვნის შვილები“, რომელთაც იდეოლოგიურად ახალი არაფერი შეუქმნიათ, მაგრამ ახალი კოლორი კი შემოიტანეს ჩვენს ლიტერატურაში, ახალი ჰიცოცხლე და ნამდვილობა. სამოციანელთა ფართო და ზოგადი პროგრამიდან, მათ ერთი მუხლი აიღეს და გამუდმებით მასზე წერდნენ, ფიქრობდნენ და საქმიანობდნენ. ის ხალხი, რომელსაც „მესამოციანეები“ ადიღებდნენ, რომელთა ამაღლებას და ყოველი სიკეთით ავსებას ისინი მტკიცე აღთქმად ისახავდნენ, აი ის ხალხი უკვე შედარებით აქტიურ გზაზე არის გამოსული. „Мужики идут с топорами, что-то страшное будет“, ასე წერდა დოსტოევსკი და ჩვენშიაც ამის

მსგავსი მდგომარეობა იწყებოდა. ხელშესახები, რასაკვირველია, ჯერ არაფერი იყო, მაგრამ განთავისუფლებული ყმები გულით რაღაც დიდ ბოლმას ატარებდნენ და ამ სიმძიმეს ვერ შეუმსუბუქებდა კაბინეტებში შებრალები ტონით დაწერილი, თუნდ ძალიან ლამაზი, ლექსები და მოთხრობები. საჭირო იყო ხალხთან ახლო მისვლა, მისი ფიქრის გაგება, დაძმობილება და საქმე, უპირველეს ყოვლისა. ჩვენ ზემოთ ვნახეთ, რომ სამოცდაათიან წლებში ეს პრაქტიციზმი მართლა რომ „წყეულ“ კითხვად იყო გადაქცეული. მაგრამ მხოლოდ „მეყველეთა საზოგადოება“ და „სოფლის კრედიტი“ არ კმაროდა გლეხი კაცის ასამაღლებლად და გასათავისუფლებლად. საჭირო იყო ხალხში სიარული, შეგნების გამოღვიძება, ბრძოლისათვის მომზადება. და ჩვენ ვხედავთ, რომ აქა-იქ უკვე არსდება ფარული საზოგადოებანი, ჩნდებიან რევოლუციურად განწყობილი პირები, რომელთაც დიდი მოქმედებისათვის გული ერჩით და ხალხის კეთილდღეობისათვის თავგანწირულება სწადიათ. ისინი ჩქოლვით ადევნებენ თვალ-ყურს რუსეთის რევოლუციონერთა მოძრაობას, გარიბალდის ბრძოლა მოქმედების სახარებად დაისახეს, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ხოლო პარიზის კომუნის დამარცხებამ ჩვენებსაც ისეთი ტკივილი აგრძნობინა, რომ ჩვენი ახალი თაობა ფიქრით გადადიოდა პარიზის ქუჩებზე და ბარიკადებზე სიკვდილი საოცნებო საგნად მიაჩნდა.

მაგრამ მართო ოცნებით ხომ არ ირთობდნენ ისინი თავს. პირიქით. შემდეგ აღმოჩენილი მასალები და განსაკუთრებით ქანდაკებრიის ოქმები, საუკეთესოდ გვიჩვენებენ, თუ როგორი რევოლუციური მოძრაობა იყო დაწყებული ჩვენში ოთხმოციან წლებში. ამ მოძრაობის მეთაურები რუსეთის ცენტრებთან იყვნენ დაკავშირებულნი, განსაკუთრებით პეტერბურგთან. ჩვენი „ხალხოსნების“ ფარული საზოგადოებანი ცოცხალი კავშირით იყვნენ გადაბმულნი რუსეთის ასეთსავე საზოგადოებებთან. უთანხმებდნენ ერთმანეთს მოქმედების გეგმას, რუსეთიდან საქართველოში ეზიდებოდნენ აკრძალულ წიგნებს, პროკლამაციებს, ევროპიდან საიდუმლოდ შემოჰქონდათ სტამბა, იმართებოდა კონფერენციები... ერთი სიტყვით, ნამდვილი არალეგალური მუშაობა იყო გაჩაღებული. მათი „პროპაგანდისტები ხალხში ავრცელებენ შემდეგ იდეას: ხელმწიფის კანონით ხალხს ახდევინებენ დიდძალ არაპირდაპირ გადასახადს მოწმობისთვის, პატენტისათვის და სხვ. და ეს გადასახადი ყოველ წლობით იზრდება. მთავრობა იგონებს ახალ-ახალ გადასახადს, რომლის მთელი სიმძიმე აწვება მუშა ხალხს, მას არა აქვს საშუალება ამოდენა გადასახადის გადახდისა და ტყავს აძრობენ

მას. მშრომელი ხალხის ოფლით მონაგარს, რაჲც კი მოიყვანს იგი მიწის დამუშავებით. — თესვით, მკით, გალევწვით, გინდ ისეთი მძიმე მუშაობით, როგორიც არის ტყის მასალის დამზადება და სხვა სამუშაო, რომელიც საჭიროა ადამიანის არსებობისათვის, ყველა ამას ითვისებს ხაზინა და მემამულენი, ხალხი კი რჩება მშვიერ-მწყურვალე და სიღატაკე სულს უხუთავს მას. რატომ უნდა არჩინოს ამ მშვიერმა ხალხმა მეფე და ინტელიგენცია, თვითონ კი ვაეზასა და წვალებაში დალიოს სული? უკეთუ მეფე არ იქნება, არ იქნება არც მთავრობა და არც მისი კანონები, მაშინ ყველანი თანასწორნი იქნებიან. გადასახადს ძალით არავინ გადაგახდევინებთ, ხალხის საჭიროების დასაფარავად იქნება საზოგადო თანხები, რომლიდანაც საჭიროების მიხედვით დაკმაყოფილდება ხალხი. ამიტომ, მთელი მშრომელი ხალხის საბედნიეროდ, საჭიროა მონდომება, ერთმანეთს მხარის დაქერა, რათა განვახორციელოთ ასეთი წეს-წყობილება.

ძველი უნდა დავამხოთ და ახალი აღვადგინოთ, რომ მშრომელი თვით იქნეს თავის ნაშრომის ბატონი. მღვდლები ცრუობენ, როდესაც გვეუბნებიან: თითქო მეფე ღვთისაგან იყო დადგენილი. თითქოს ხალხის ბედ-იღბალი მისთვის განგებას ჩაებარებინოს და ამ უღელ ქვეშ, ყოველგვარი ტანჯვა-წვალების მორჩილებით ატანა მშრომელი ხალხის აუცილებელი ბედისწერა იყო. ამას ისინი სჩადიან. რათა მეფეს აამონ და ამისათვის შესაფერი სასყიდელი მიიღონ¹ და სხვ. ეს უკვე მოწოდება იყო, არსებული წყობილების დასამხობად, რაც ატმოსფეროს აღელვებდა, რალაც მჩქროლავ განწყობილებასა ქმნიდა და ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებას ეჭრებოდა როგორც კიდევ ახალი დამანაწილებელი მიზეზი, კვლავ ახალი დაჯგუფებისა და შეკავშირებისათვის. შეუძლებელი იყო, რომ ამ არალეგალურ მუშაობას ლეგალურ ქურნალისტიკაშიც არ ეპოვნა თავისი გამოძახილი და ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს მოძრაობა პრენის საშუალებითაც მქლავნდება. 1881 წელს არსდება ქურნალი „იმედი“ და ამ ქურნალის გარშემო თავს იყრის, ასე ვთქვათ, სამწერლო დემოკრატია (მის. გურგენიძე, გრ. ყიფშიძე, ან. ფურცელაძე, სოფ. მაგლობლიშვილი, სტ. ჭრელაშვილი, ნ. ხიზანიშვილი და სხვანი), ამ ქურნალმა მართალია ორ წელიწადზე მეტი ვერ იარსება და თავისი იდეური შინაარსიანობით თუ სხვა რამ ღირსებით დიდი არაფერი შეუძენია ჩვენი ლიტერატურისათვის, მაგრამ ეს მოვლენა მაინც მნიშვნელოვანი იყო. ეს გავდა ერთგვარ ლაბორა-

¹ იხ. „რევოლუციის მატთანე“, № 1, 1926 წ., გვ. 60—80.

ტორულ მუშაობას, სადაც ბევრი ცდა ამოდ მიდის, მაგრამ „ამა-
ობის“ შედეგად დიდ მიღწევებს ვიღებთ. „იმედი“ მეტად ლარიბი
იყო, როგორც ესთეტიკური საუნჯეებით, ისე მეცნიერული მოსაზ-
რებით და პოლიტიკური მხედველობით. მაგრამ ყველა ამ ნაკლს
ისყიდოდა ის მაგარი საფუძველი, რომელზეც ისინი მტკიცედ დად-
გნენ. ეს იყო მშრომელი ხალხი, რომლის გათვითცნობიერების ის-
ტორიაში „იმედი“ ერთ თვალსაჩინო ადგილთაგანს დაიჭერს. და
აი, ეს უჭრნალი, თავისი თანამშრომლებით, მიუხედავად იმისა, რომ
ის თეორიულად ახალ რაიმეს არაფერს იძლეოდა, მაინც ოპოზი-
ციის თავშესაფარად იქცა.

ვერ ვიტყვით, რომ „იმედის“ გარშემო შემოკრებილი მწერ-
ლები ორიგინალურ აზროვნებას იჩენდნენ. ყოველი მათი სიტყვა-
მკვანება, ხშირად ზერელე. მათ მიერ წამოყენებული ბრალდებები
გაბრაზებული ავტორების კილოს ააშკარაებდნენ, მაგრამ არ შეიძ-
ლება, რომ ამ მოვლენაში დიდი ამბების მოლოდინი არ დაინახოთ.
„იმედის“ ნილილისტური პროტესტანტობა ჩვენთვის საინტერესოა
როგორც ხალხის წიაღიდან გამოსული ინტელიგენციის გულისწა-
დები, რომელსაც კარგად ვერ უთქვამს თავისი სათქმელი. საამისო
არც ცოდნა აქვს და არც გამოთქმის გამახვილებული საშუალება.
მაგრამ იცის დაქმყოფილების ის გზები, რომელსაც ახალი ქვეყ-
ნის პერსპექტივა შლიდა. ეს გზები ხალხის გულიდან ამოდოდა და
ისევ ხალხისკენ ბრუნდებოდა. და აქ, უპირველესად ყოვლისა,
ხელშესახები დახმარება იყო საჭირო და არა კაბინეტური პროპა-
განდა და მაღალი თეორიების სართულები. „იმედმა“ ეს პოზიცია
დაიჭირა და აქედან დაიწყო შეტევითი ბრძოლა ყველას წინააღმ-
დეგ, ვინც მასთან არ იყო. იგი წერდა: „მთელი ხალხი სწყდებოდა-
სიმშობილთა და უმოსაელობით, ამ დროს ჩვენი მწერლები გაცხარე-
ბული ბაჰაობდნენ ტიერზე და გიზოზე; ხალხს ავიწროებდა და
სტანჯავდა ათასნაირი უსამართლობა მოსამართლეებისაგან, მწერ-
ლები აღტაცებულნი მოგვითხრობდნენ ლუი-ბლანებზე. რომფორე-
ზე, და გამბეტებზე. ხალხი იწვებოდა და იდაგებოდა უთვალავი
ხარჯისა და ბეგრებისაგან, მწერლები კი ბოკლისა და დარვინის თე-
ორიების მეტს ვერასაჰპოებდნენ სალაპარაკოდ“... ეს კილო ან-
ტონ ფურცელაძის კილოსა ჰგავს, თუმცა უფრო მოუხეშავია და
დახშული. დარვინის თეორია არ უნდათ, რევოლუციასზე და პოლი-
ტიკასზე წერა არ აინტერესებთ, მათ უნდათ მხოლოდ „ხალხის გა-
ჭირვებაზე“ ლაპარაკი და ისეთ ვიწრო და შინაურ ფარგლებში.
როგორც ჩვენი სოფელია და მისი „უთვალავი ხარჯები და ბეგა-
რა“. რასაკვირველია, ასეთი უარყოფით ისინი ხალხს ვერ დააყე-

ნებდნენ შეგნების ღიღ გზაზე, რადგან ეს უკანასკნელი ბუნებ-
მეტყველების ცოდნასაც მოითხოვს, პოლიტიკისასაც, მაგრამ ჩვენი
„დიაკვნის შვილები“ არც ისე დახელოვნებულნი იყვნენ, რომ მათს
მშვილდს ისარი შორს გაეტყორცნა. მათ უნდოდათ „დღევანდელი“
დღე, შედეგების სასწრაფო მოსპობა და ამ საქმის სამსახურად
მოუწოდებდნენ ყველას.

უნდა ითქვას, რომ „იმედის“ ჯგუფის გამოხვლას სამოციანე-
ლები ერთგვარი აბურა კილოთი შეხვდნენ. ისინი ზემოდან გადა-
ყურებდნენ ამ „დიაკვნის შვილებს“ და ეუცხოებოდათ მათი გამო-
ხვლა სალიტერატურო ასპარეზზე. მართალია, მათი იდეოლოგია
დემოკრატიული იყო, ზოგჯერ რევოლუციონურაც, მაგრამ მანამდე,
ვიდრე თვით იყვნენ ხალხის ბედის ხელმძღვანელნი. მაგრამ, რო-
დესაც ამ მხრივ მათ მეტოქეები გამოუჩნდნენ და ისიც დაბალა
წრიდან გამოსული ელემენტები, მათ ეს თითქოს იუკადრისეს და
აკაკი წერეთლის პირით მოიწადინეს კიდევ მათთვის შესაფერი ად-
გილის ჩვენება. ეს აღარ იყო იდეოლოგიის საკითხი. აქ ტრადიციამ
იჩინა თავი და იმ ჩვეულებრივმა მოვლენამ, რასაც თეორიისა და
პრაქტიკის გაყრა ეწოდება.

„იმედმა“ დობროლიუბოვის ლოლიკით დაიწყო თავისი პრო-
ტესტანტობა:

„რატომ უკვირს უ. აკაკის, რომ „მღვდლის შვილები“ და „დი-
აკვნები“ სალიტერატურო ასპარეზზედ გამოსულან? ეს ხომ უეჭ-
ველად ასე უნდა ყოფილიყო! მაშ ვის შეეძლო აკაკის და მის ამბა-
ნაგების მწერლობის ანდერძის აგება? ყოველივე წესის აგება მხო-
ლოდ მღვდელ-დიაკვნებს შეუძლიანთ და ბედს-წერამაც საქმე
ისე მოიყვანა, რომ „იმედში“, რომლის დანიშნულებაც არის — და-
სთრგუნოს ყოველგვარი გონებითი, ზნეობითი და მოქმედებითი მა-
ხინჯობა, მაშასადამე მწერლობისაც, მიიღებენ მონაწილეობას!
„დროება-ივერიისაგან“ მოძულებული „დიაკვნები-ო“¹... ეს უკვე
პოლემიკა აღარ არის, რომ მოწინააღმდეგეს მოუსმინო და საკუთა-
რი პოზიციის სიაკვარგე შეაფასო. აქ სულ სხვაგვარი, დაჯერებული
კაცის კილო ისმის, რომელიც ჯიუტობს და ლოლიკურ არგუმენტა-
ციანზე ძლიერ ემყარება იმ შინაგან ხმას, რომელიც სულ სხვა ნი-
დავზე არის ნაზარდი. ეს ხმა არის ის შეუპოვებლობა, რომელიც

1 „იმედი“, 1881 წ., № 2.

წოდებრივი წინააღმდეგობით იყო ნაკვები და რომელსაც ვერ ჩაკლავდა ვერავითარი ძალა, გარდა თვით წოდებრივობის მოსპობის ფაქტისა. „შორი-შორსა ვართო“, აქ უნდა ვეძიოთ ყოველივე შეურიგებლობის, უნდობლობის და პროტესტანტობის საფუძველი. რა ვუყოთ, რომ „იმედლეები“ კიდევ არ იყვნენ ხალხის ნამდვილი წარმომადგენლები. რა ვუყოთ, რომ ამ ხალხზე „მალა“ ერთი საფეხურით მაინც იდგნენ. ეს ამ შემთხვევაში არ არის საინტერესო. საინტერესო ის არის, რომ თავადაზნაურობას ებრძვიან როგორც წოდებას, ებრძვიან, როგორც ამ წოდებრივი ჩვეულებების შემომტანთ ლიტერატურაში, ებრძვიან, თუ გნებავთ, როგორც უნიადაგო ელემენტს. და ებრძვიან არა მხოლოდ თანამედროვეებს, არამედ წარსულებსაც, ისტორიას აპირქვევებენ.

ჩერ იყო და, რა წამს ქართული ასოებით სიტყვების გამოხატვა მოახერხეს ჩვენმა მწერლებმა, მაშინვე ამოირჩიეს კერპად დალალ-კავებიანი ქალები და ამღერებდნენ, ფებთა მტკრად უხდებოდნენ და უკმევდნენ მათ საკმელსა, იყვნენ განცვიფრებულნი და გამვლელ-გამომვლელსა კითხავდნენ: ვარდი და მშვენიერი ქალი რომ ერთად დასვა, — რომელი რომელსა სუნავს, — ვარდი ქალსა თუ ქალი ვარდსაო? როდესაც დაინახეს, რომ ამ ფრიად მალალ-ღირსებიანი კითხვის ახსნა ვერავინ მოახერხა და არც არავის სცხელოდა მისთვის, ახლა მიჰყვნენ სამშობლოს გაზვიადებასა და იმის ქებას, თავიანთი ცარიელი სიტყვების რახა-რუხით გახურებულნი, ყველას პირში ახლიდნენ — „სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა?“ „ერი გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედისა“... მიჰყვნენ იმ ღრმა შეხედულების გამოკვლევას, თუ რომელ სიტყვას ამოირჩევს ქართველი გლეხი, როდესაც ის მიუგორდება თავის საყვარელს, — „პოჟოლუსტას“ თუ „აგრემც შენ კი გენაცვლები“ და ერთხელ ამტკიცებდნენ, რომ ქართველი გლეხი, ერთ „აგრემც შენ კი გენაცვლების“ არ გასცვლის ათას „პოჟოლუსტაზე“. ნელ-ნელა, ღვთის მოწყალებით, გადავიდნენ აქედან იმაზე, რომ დაუწყეს დაცვა ქართულ ჩვეულებას, ქართულ ენას, დაფა-ზურნას, ჭიანურს და სტეირებს, თითქოს ქვეყანაზე. გარდა ათასში ერთი მახინჯებისა, მოიძებნებოდეს სალი კაცი. რომელსაც ან თავისი სამშობლო არ უყვარდეს, და იმისი ენა, ანუ კიდევ: თითქოს მოიძებნებოდეს რომელიმე სულელი, რომელიც ჩვენ მოგვედავებოდა ან ენას, და ან სხვა რაიმე ქართულს, ან გინდა მოძებნილიყოს ასეთი სულელი, თითქოს იმას შეეძლოს, რომ წაგვართვას, გამოგვწუნოს ის, რაც ჩვენს სხეულს შეუთვისებია და ბუნებად გადაქეუულა. ჩვენ სულ ყველამ კარგად ვიცოდით, რომ

რაც წასართმევი გვექონდა, ყველაფრიდამ ცარიელზე დაგვსვა ისტორიამ და დაგვინარჩუნა ის, რასაც სიკვდილის მეტი ვერავინ ხელს ვერ ახლებს. ვიცოდით ეს და ვაკანტურებით თავებს — მართალს ბრძანებენ ჩვენი ბატონები, — ქართული ენა არ უნდა დავივიწყოთ. როდესაც ჩვენი მწერლები დაწმუნდნენ, რომ თავიანთ უაზრო აზრების გავრცელება სულ ტყუილი ყოფილა, რადგან ეგ აზრები უიმათოდაც მაგრა ყოფილა გამჭდარი ხალხში, მაშინ... მაგრამ მაშინ რაღა? მაშინ დომხალივით ატრიეს სიყვარული და სამშობლო ერთმანეთში, და შემდეგ სრულებით გაჩუმდნენ-ო!... რასაკვირველია, აქ აჩქარებული მსჯელობისა და ერთგვარი აღზნების ნიმუშთანა გვაქვს საქმე, თორემ საფუძვლიანი და მიუდგომელი კრიტიკა ასე არ ამეტყველდებოდა. ამ ამონაწერში, „მესამოციანელთა“ მთელი მოღვაწეობა ფეხამოკრულია, თითქოს რაღაც ცოდვილობასთან ჰქონდეთ საქმე და არა იმ დიდ მოვლენასთან, რომლის ნაყოფით თვითვე არიან გამოზრდილნი. თითქოს „მესამოციანებს“ მეტი საქმე არა ჰქონიათ-რა და საქართველოზე უსაფუძვლოდ ულაპარაკნიათ, რაც სხვა სიტყვით ასე ითქმის: რად სჭირდებოდა ჩვენს ქვეყანას ეროვნული მოტივი, საამისო რა სჭირდაო. ამას „იმედის“ ჯგუფი არ იტყოდა, რომ უფრო დინჯად მოქცეულიყო და უფრო ღრმად ჩაეხედა გასარკვევ ამოცანაში. მაგრამ ატმოსფერო ისეთი იყო შექმნილი, რომ ბრძოლის გუნებაზე აყენებდა, ბრძოლამ კი დიდი წყვეტება იცის და ზომის დაკარგვაც. ასევე დაემართათ ჩვენს „ხალხოსნებსაც“. მაგრამ ხომ რაღაც ნიადაგი უნდა ჰქონოდათ, რომელიც აიძულებდა ასეთი ბრძოლის წარმოებას, გარდა წოდებრივი სხვადასხვაობისა? მით უმეტეს, რომ „მესამოციანეებმა“ უკვე კარგა ხანია რაც დაგმეს თავიანთი უპირატესობანი და „ადამიანის და მოქალაქის“ უფლება და ღირსება სავსებით აღიარეს? ჩვენდა სამწუხაროდ, სხვა რამ მოტივი აღარ ჩანს. „იმედის“ სოციალ-პოლიტიკური და ეროვნული იდეალები „მესამოციანეების“ იდეალებთან შედარებით, არამცთუ შორს არ წასულა, იქამდეც ვერ მისულა, ანდა უკეთეს შემთხვევაში, იგივეა, მხოლოდ ხალხის ამოძრავება უნდათ უფრო გაგულისებით. ვინ იქნება ახალი ცხოვრების მთავარი მოციქული, ეს ამოცანა იდგა და „იმედმა“ ხალხზე მიუთითა, თორემ რა არის გასაკეთებელი, ეს ჩვენს „თერგდალეულებს“ უფრო კარგად ესმოდათ, და „იმედის“ თანამშრომლებიც ამ სკოლიდან არიან გამოსულნი. აი, როგორ გადმოგვცემს „იმედის“ თანამშრომელი სტეფანე ჭრელაშვილი ქურნალის აზრს ჩვენი ქვეყნის სოციალ-პოლიტიკური ამოცანების შე-

¹ „იმედი“, 1881, № 1.

სახეზე: „ჩვენი საზოგადოების ძარღვში გამჭდარა ორნაირი სურვილი ბრძოლისა — ბრძოლა ხალხისა ეკონომიური სამართლიანობის დასაფუძნებლად და ბრძოლა.... უსამართლობასთან... ეს არის ორი უდიდესი შინაარსი ჩვენი ხალხის სურვილისაო“. აქ ერთი სიტყვა ცენზურის მიერ გამოტოვებულია. და თუ გავითვალისწინებთ თვით თემას, რის შესახებაც არის დაწერილი, აშკარაა, რომ სიტყვა „ეროვნული“ არის გამოშვებული, რადგან ავტორი „არსენას“ და „სამშობლოს“ შესახებ ლაპარაკობს. არის რაიმე აქ ორიგინალური? — არა. „თერგდალეულებმა“, ილია ჭავჭავაძის სახით, უფრო მკვეთრად ჩამოქნილი და მკაფიოდ განსაზღვრული ფორმულები მოიტანეს. ასე, რომ „იმედის“ მთელი ღვაწლი იმაში გამოიხატა, რომ ხალხის გულში სცადა შეჭრა, მოძრაობა ზემო ფარდებიდან ქვემოთ ჩამოიტანა, კლასობრივ ნიადაგზე დადგომის წადილიც გამოაცხადა, მაგრამ ვერ მოახერხა. ვერ მოახერხა რაკლასობრივ ნიადაგზე დადგომა, „იმედი“ წოდებრივ ნიადაგზე დადგა და გლახობის მოტრფიალედ იქცა, ეს დიდი საქმე იყო. საზოგადოებრივი ღიფერენციაციის შთანასახი უკვე გამოჩნდა. პირველ ტალღას მეორე მიუყვებოდა და შეიქმნებოდა დიდი მღელვარება, რომელიც გადარეცხავდა იმ ბოროტებას, რომელიც წოდებრივი რეჟიმის მიერ იყო უხვად დაგროვილი.

თანაც, „მესამოციანების“ მიერ დაწყებული ბრძოლა, „იმედულებმა“ მაღალი წრეებიდან უფრო ფართო მასაში გადაიტანეს და ამით ნიადაგი მოუშზადეს იმ მასიურ მოძრაობას, რომელიც, შემდეგ წლებში დაიწყო და შედეგებს დღესა ვხედავთ. რაც შეეხება იდეოლოგიას, „იმედმა“ მართალია ვერ შესძლო მისი შექმნა, მაგრამ აღრე თუ გვიან გამოჩნდებოდა ვინმე, რომელიც ჩვენი ცხოვრების მოთხოვნილებათა მიხედვით შეეცდებოდა მთლიანი სისტემის შექმნას.

1882 წლიდან, ჩვენი პრესისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების სარბიელზე გამოდის გ. მაიაშვილი. რასაკვირველია, გ. მაიაშვილმა (ზდანოვიჩი) ახალი იდეოლოგიით არ მოვლინებია ჩვენს ქვეყანას. ეს ტიპოური რუსული „ნაროდნიკობა“ იყო, მაგრამ საინტერესოა მაინც, რომ მისი სახით გარკვეული სოციალ-პოლიტიკური მსოფლმხედველობის კაცი ლაპარაკობს, რომელმაც კარგად იცის საზოგადოებრივ მოვლენათა მოცულობისა და ღირსების ამბავი. იგიც, „იმედის“ ჯგუფის მსგავსად, ვეღარ კმაყოფილდება „ძველთაობის“ ანუ „მესამოციანეთა“ მოღვაწეობით, მაგრამ იქ, სადაც „იმედი“ სრულიად შლიდა მათ დამსახურებას. გ. მაიაშვილი ამ დამსახურებას აღიარებს, დიდად აფასებს კიდევც. მაგრამ ნაკლსაც

ხედავს. „ჩვენ ვმოქმედობდით აქამდე ცალ-ცალკე, უსისტემოდ და გაფანტულად. ამის გამო, ყოველს ჩვენს დაწესებულებას რაღაც უმიზნობის და განცალკევების დალი აზის-ო“. ე. ი., აქ უსისტემობის და უპროგრამობის შესახებ არის საუბარი, რაც სიმართლე იყო. ჩვენი „მესამოციანები“ ერთგვარ პარტიზანულ ბრძოლას აწარმოებდნენ, საჭირო კი იყო ოპერაციების მთლიანი ფრონტით და ერთი გეგმით წარმოება. თავის ცნობილ წერილში: „წერილი ჩვენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა მიმართ“, — გ. მაიაშვილი „ძველებს“ მიმართავდა: „თქვენ გეტყობათ, რომ გიყვართ სამშობლო, თქვენი ენა, ხალხი, მაგრამ არ გეტყობათ, რომ თქვენ ცნობიერად მოფიქრებული გქონდეთ პროგრამა საზოგადოებრივობის მოქმედობისა... არც ერთ საზოგადო მოძრაობას არ ექნება არავითარი მნიშვნელობა, თუ რომ ხალხი იმაში ასე თუ ისე მონაწილეობას არ იღებს. ხალხი აძლევს მოძრაობას დიდ ძალას და მნიშვნელობას... ავტორის აზრი ნათელია. მას უნდა, რომ მოძრაობას მასიური ხასიათი მიეცეს და მაშინ, ყოველი საქმე მტკიცე საფუძველს დაემყარება. თანაც, მასშტაბის გადიდება გამოიწვევს ძალთა დიდ მობოლიზაციას, ეს კი გულისხმობს გეგმა-შეწონილობას და მთლიანი ხაზით ბრძოლის დაწყებას. თორემ „ლაღადება სკოლებში ქართული ენის შემოღებაზე, სახალხო სკოლების დაფუძნებაზე, ქართული თეატრის გამართვაზე, სასარგებლო წიგნების გამოცემაზე, ჩვენი ენის განვითარება და გამშვენიერებაზე და სხვა და სხვა... ყოველი ესენი ძლიერ საჭირონი და თანაგრძობის ღირსი საგნები არიან. მაგრამ ამ საგანზე გაჩერება, მათ გარშემო ტრიალი და ამასთანავე კმაყოფილებით ძახილი, რომ მხოლოდ ამაზედ არის დამყარებული ჩვენი ქვეყნის ბედნიერებაო, იმასა ჰნიშნავს, რომ თქვენ მოქმედების პროგრამა ჯერ კიდევ არა გქონიათ შემუშავებული და მტკიცე ნიადაგზე დამყარებულიო“. ეს არის ის ძირითადი კითხვა, რომელიც აღძრა გ. მაიაშვილმა და უნდა ითქვას, რომ ამ საკითხს „მესამოციანეთა“ რიგებში უკმაყოფილება არ გამოუწვევია. ეს წერილი ილია ჭავჭავაძის „ივერიაში“ იქნა დაბეჭდილი, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ „ძველი თაობა“ იმდენად იყო დაინტერესებული ჩვენი ქვეყნის წინმსვლელობით, რომ ყოველ ახალ თანაგრძობით ეგებებოდა, თუნდ მის წინააღმდეგ ყოფილიყოვეს მიმართული, ოღონდ ამ სიახლეს ჰქონოდა საფუძვლიანობა და საქმის უნარი.

ჩვენ აქ არ შეგვიძლია უფრო დაწვრილებით შევხვთ ამ მოძრაობას. აღვნიშნეთ კი, რომ მას ლიტერატურის წარმართვისათ-

ვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ უკანასკნელს დაევალა ხალხის სამსახური იმ აზრით კი არა, როგორც ეს მანამდე იყო, არამედ სხვაგვარად. სამოციანელები ხალხის შესახებ წერდნენ, ახლა კი ახალი ლოზუნგი იყო: სახალხოდ წერა. „ლიტერატურა უნდა შეიქმნეს, უპირველეს ყოვლისა, სახალხო ლიტერატურად, უკეთუ გვსურს, რომ მას ჰქონდეს გავლენა და ძლიერება, ფასი და მნიშვნელობა ჩვენის ქვეყნის საქმეების და საგნების გადაწყვეტის დროსა-ო“ უნდა ითქვას, რომ ასეთმა მიმართულებამ ჩვენს ლიტერატურაში ფეხი მოიკიდა და შეიქმნა ე. წ. „ტექნათა მოტოფიალე“ მწერლების მთელი ფრაქცია. სინამდვილის კარნახი ხელოვნებაში ყოველთვის ხორციელდება და, ამ შემთხვევაშიც, ქართული ლიტერატურის ფურცლებზე აღიბეჭდა საზოგადოებრივი ცხოვრების ახალი ეტაპი.

რადიკალური პერიოდი (1824 — 1901)

მე-19 საუკუნის ლიტერატურაში რადიკალური პერიოდის ფრიად მნიშვნელოვანი ადგილი აქვს დათმობილი. ის იყო იმ მიმართულების დამწყები და მეთაური, რომელმაც მიზნად დაისახა ხალხის გულის გადაშლა, მისი ზრახვების გაგება და მის სულთან ზიარება. ამილახვრებისა და ერისთავების შთამომავალი, თითქოს წინაპართა ცოდვებს ინანიებდა, ერთი მძლავრი მობრუნებით გლეხებში გადავიდა და მათი ცხოვრებისა და ოცნების გამომხატველად იქცა. კითხვობით მის ლექსებს და გიკვირთ, განა შესაძლებელი იყო ასეთი უკანაუხედველი დატოვება იმ წაწყმედილი სოფლისა და გომორისა, რომელსაც ძველი თავადური ცხოვრება წარმოადგენდა, და ისეთი შეყვარება საბრუსის და ბერუების სახლკარისა, როგორსაც მის პოეზიაში ვხედავთ?! ეს გაკვირვება იმით უფრო ძლიერდება, რომ იგი ქრონოლოგიურად ძველ თაობას ეკუთვნოდა. 1824 წ. დაბადებული, იგიც უნდა მოხვედრილიყო ჩვენი რომანტიკოსების რეალში, ან უკეთეს შემთხვევაში, მესამოცე წლების მოღვაწეებთან უნდა დამდგარიყო. მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. იგი სულით უფრო ახალგაზრდა გამოდგა და, ნახევარ საუკუნეს გადაცილებული, სათავეში ჩაუდგა იმ მოძრაობას, რომლის შარა გზაც ხალხისკენ მიდიოდა. ლიტერატურული თაობის თვალსაზრისით, იგი უფრო შემდეგ ეპოქას მიეკუთვნა, ვიდრე მისი თანატოლები იყვნენ. ასეთი მოვლენა იშვიათობას წარმოადგენს. ჩვეულებრივად, ადამიანის სული ქრონოლოგიასაც ვერ მისდევს და ადრე ძაბუნდება. რაღაც სკლეროზისებური სენი ახევეებს ადამიანის სულს, რაკი ოთხ ათეულ წელს გადალახავს, და დიდი ქებაა, რომ ახალი მოვლენების გაგება შეიძლოს, გატაცებას რომ თავი დავანებოთ, ჩვენი პოეტი კი მართლა რომ ბედნიერ გამონაკლისს წარმოადგენს. მასში სჩანს რაღაც თავისებური ნაჭედობა, დაბინავებული სულის სიმტკიცე და მიწაწაყრილი კულტურის შენახულობა და გამძლეობა. იგი თითქოს ჩაკირულია, შინაგანი ურყევობით დამძიმებული, მიწასთან შეხორცებუ-

ლი და ცხოვრების ქარტეხილების მუხასავით თავზე გადაძვლები. ეს ძარღვიანობა და ხასიათის შეკრულობა მისი პორტრეტიდანაც ჩანს, რომელსაც მკვეთრად აჩნევია ხასიათის მაჩვენებელი მკაცრი ხაზები. მხოლოდ ასეთ პიროვნებებს შეუძლიათ ის დიდი შინაგანი გადახალისება და ახლად შობა, რომელიც რაფიელ ერისთავმა მოახდინა თავისში. და ეს ძალა მის პოეზიაშიც ხომ მკაფიოდ მოჩანს. მან, თავისი პოეტური ინტუიციით, შეძლო იმ „მღვდის ნამუხლარის“ მიგნება, სადაც ჩვენი ერის სტიქიონი სთვლემდა და რამაც მოგვცა ვაჟა-ფშაველას უზარმაზარი პოეზია. ვაჟას გარდა, სხვაც ბევრი წამოშალა თავისი ხევსურული დამახილით და ჩვენს ლიტერატურაში შავი ხნულივით კვალი გაავლო. ვის არ ახსოვს ის გახარებული ლექსი, რომელიც ბაჩანამ უძღვნა რაფიელს:

„შენი ჰირიმე მოხუცო,
ია გესროლე მამო,
ძილშიით გამამაღვიძა
შენმა ფანდურის ხმამო,
შაერთო გრძნობის მორევსა,
ჩემ გულშიც აიჩქამო“...

მესამე ძმაც, თედო რაზიკაშვილი, დიდის სიყვარულით და მღვლვარებათ წერდა რაფიელ ერისთავს:

„ფშავით გიბარებ ფშაველი
ახლათ წვერ შემამდინარი,
ფანდურზე დავმღერ შენს ლექსსა,
თვალეებს მწვავს ცრემლი მდინარი.
ვაჟას ვეხევეწ წამოვალ,
ეგებ მაცნობო, ვინ არი:
შენი მაჩვენა სურათი,
ბერი, დიდებით მჩინარი...
ხუთთავ ძმათ რაზიკაშვილთა
მოკითხვა შამოგიოვალეთ,
შენ სადღეგრძელოც დავლიეთ,
ყანწები გამოვიცალეთ“...

ეს ყანწები მთელმა საქართველომაც გამოსცალა. როდესაც რაფიელ ერისთავს 50 წლის სამწერლო მოღვაწეობის იუბილე გადაუხადა, ჩვენს მწერლობაში პირველი იუბილე, და გულსავსემ დალია 71 წლის მოხუც პოეტის სადღეგრძელო. ეს ნამდვილი სახალხო დღესასწაული იყო, რომელმაც თავი მოუყარა ჩვენი ქვეყნის ყველფენებს, განსაკუთრებით ინტელიგენციას, მუშებსა და გლეხებს, რო-

მელნიც თითქოს ერთმანეთს ეცილებოდნენ დამსახურებულ პოეტის სიყვარულსა და პატივისცემაში. — „ძალი არ შეგეწევს ჩვენ ხელოსნებსა, რომ ღირსეულად შეგამკოთ ქებით-ო“ — ასე ეუბნებოდა იუბილარს მეჩექმეების წარმომადგენელი იოსებ გარსევანიშვილი. „მგოსანო! შენმა სიმთ უღერამ მოგვფინა სულის ძალ-ღონე, იმედით ვეტრფით მომავალს, დიდის წარსულის მომგონე-ო“ და სხვ., ასე ულოცავდნენ დურგლები, რომელთაც თავისი ხელით გაკეთებული საწერი მაგიდა მიართვეს პოეტს. შემდეგ სტამბის მუშები, ჭიათურის მალაროების მუშები, გლეხობა საქართველოს ყველა კუთხიდან, ნოქრები, ფარმაცევტები და, ერთი სიტყვით, ყველა, ვისაც სიტყვა მიუწვდებოდა. ამიტომ იყო, რომ ჩვენი იმ ღროინდელი პრესა, დაწყებული „ივერიიდან“ და გათავებული „კვალით“, ამ მოვლენას ხსნიდა როგორც ჩვენი მომწიფების და აქტივობის გზაზე დადგომის ნიშანს, რაც სიმართლეს შეესაბამებოდა. და ამ ნიშნის მიცემაში, რაფიელ ერისთავს უდიდესი დამსახურება მიუძღვის ჩვენი ქვეყნის წინაშე. იგი იყო ხალხის გულის მისანი, სიყვარული და იმედი. ამიტომ მოხდა, რომ იუბილეს დღეს, გარდა „ინტელიგენტურ“ დღესასწაულისა, „ნაშუადღევის ოთხ საათზე, ეგრეთ წოდებულ, ავჭალის ქუჩის „იაფ-ფასიან სასადილოს“ შენობაში, ხალხისათვის საიუბილეო წარმოდგენა გამართეს. დიდძალი მღაბიო ხალხი მიაწყდა ამ წარმოდგენას; მაგრამ რადგან შენობამ სამასზე მეტი ვერ დაიტია, გულდაწყვეტილი ხალხი იძულებული შეიქნა უკან დაბრუნებულიყო. აქა-იქ გაისმოდა უკმაყოფილების ხმა: „მანათს გაძლევთ შაურის მაგივრად, ოღ-ღნდ შეგვიშვით-ო!“ ასე წერდა თავის ღროზე უსახელო რეპორტიორი.

1901 წელს რაფიელ ერისთავი გარდაიცვალა. თელავიდან იგი წაასვენეს სოფ. ქისტაურში დასაკრძალავად. დიდძალმა ხალხმა მოიყარა თავი. მიუხედავად იმისა, რომ ბალდახინიც თან ახლდა პროცესიას, მიცვალებულის კუბო კახელებმა სულ ხელით ზიდეს 18 ვერსის მანძილზე. მომსწრეების ჩვენებით, ეს რაღაც არაჩვეულებრივი სანახაობა ყოფილა. სოფლის ხალხს ძალიან ჰყვარებია რაფიელი, მაგრამ რას წარმოიდგენდნენ ქისტაურელი სესიები, რომ რაფიელი ასეთი დიდი კაცი იყო. ვერც წარმოიდგენდნენ, რადგან რაფიელ ერისთავი სულ ახლო იყო გლეხობასთან მისული და სიახლოვე ხომ შთაბეჭდილებას ანელებს. ერთგვარი დისტანცია არის საქირო, რომ დიდი სანახაობის წინაშე მოწიწება იგრძნო. ეს — სა-

ზოგადოდ, ხოლო კერძოდ სოფლისათვის, და იმ დროს, როდესაც ყოველი „ჩინონიკი“ „ნაჩალიკი“ ეგონათ და „ხელმწიფის“ კაცად მიჩნეულს, მდაბლად შორიდან უვლიდნენ, რაფიელ ერისთავს თავისად თვლიდნენ და არც ეგონათ, თუ ის „დიდი კაცი“ იყო. მართალია, თავადიშვილი იყო, მაგრამ ღალატს ხომ არ იღებდა. ეს „კაი-კაცობით“ მოსდიოდა, მაგრამ ეს ამბავი ქისტაურიდან „მთელ ქვეყანას“ როგორ მოედო — ეს უკვირდათ. რაფიელ ერისთავს ჰყავდა გენერალი ძმა — კიაზო და გლეხები თურმე ამბობდნენ, ჩვენს დიდი კაცი კიაზო გვეგონა და თურმე რაფიელი კი ყოფილა ხელმწიფის სწორი კაციო. თავისებურად გლეხები მართალნიც იყვნენ, როდესაც გაოცებით თავებს იქნევდნენ. ისინი არ იყვნენ დაჩვეულნი, რომ მათთან ჭირი და ლხინი გაეყო ნასწავლ კაცს. რაფიელ ერისთავი გამონაკლისივით იყო და იქნებ, თავიანთი ლოლიკით, გლეხები რაფიელ ერისთავს „გზიდან აცდენილ“ კაცად წარმოიდგენდნენ.

ღიახ, რაფიელ ერისთავი მეტ წილად გლეხობაში ტრიალებდა. აკვირდებოდა მათ ცხოვრებას, სწავლობდა. მაგრამ ისე კი არა, როგორც ვარდნიან მისული ადამიანი, არამედ როგორც შინაური, მათს ტყავში გამოხვეული და მათი სულით ნაზიარევი. იგი არაფერს არ გაუბოლდა. თურმე მინდვრად თუ ვენახში, კალოზე თუ ბოსელში, სადაც კი გლეხის „ჩველი“ ბიჭები თავს მოიყრიდნენ, ჩაუტდებოდა ჩვენი პოეტიც და მათთან ერთად შაირობდა. ეს პოეტური შეჭიბვრა ჯერ „ნება-დართულის“ საზღვრებში მიმდინარეობდა, მაგრამ რაფიელს სხვაც უნდოდა, ნებადაურთველი. ვინც იცნობს ჩვენი ხალხის მოუხრეველ და აწყვეტილ შაირობას, ის გაიგებს, თუ რამდენად დაახლოებული იყო რაფიელი გლეხებთან, რომ ეს უკანასკნელნი გაშაირებას უბედავდნენ. მართალია, ჯერ მორაღებულად ჩუმდებოდნენ პოეტის თხოვნაზე, რომ ის „მლაშე-შლაშეები“ სთქვითო, მაგრამ როდესაც თვით პოეტი გადავიდოდა შეტყევაზე და მართლა გადაამლაშებდა კიდევ, მოსდგებოდნენ ეს ქორთა ბიჭები და სულ ტყავს გააძრობდნენ ხოლმე მოსწრებული და უწმაწური შაირებით. იყო ერთი სიცილი, ყიჟინა, და ამ საერთო ჟრიაშულში რაფიელი იწერდა და იწერდა ჩვენი სოფლის ანაკრეონისებურ, მაგრამ უფრო აშლილსა და აწყვეტილ ლექსებს.

რაფიელ ერისთავი დიდი ოხუნჯი ყოფილა. სადაც ის გაჩნდებოდა. ყველგან სიცილის აურზაური დგებოდა, მხოლოდ თვით „თვალეზით იცინოდაო“. ეს გულგახსნილობა ხომ უფრო შეაყვარებდა მის თავს ყველას, და ამითაც აიხსნება ის სიტყვები, რომელსაც ჩვენი პოეტის შესახებ ამბობდნენ: რაფიელ ერისთავს მტერი

არა ჰყავსო. — „ბერო, შაქრო, თანდილ, რა ჰქვიან ამ ბალახსა, აბა თუ იცით-ო“ და მიაწოდებდა რომელიმე მცენარეს. ისინიც ეტყოდნენ სახელს და ამრიგად აგროვებდა ბოტანიკურ სიტყვებს. ერთი სიტყვით, ის ცოცხალი ძაფებით იყო ხალხთან დაკავშირებული. მან იცოდა გლეხი კაცის სახლკარის ყოველი კუნჭული, მისი სულის ყოველი თრთოლვა, იცოდა მისი ხასიათი, ტკივილები და სასოება თუ იმედი. ამიტომ არის, რომ რაფიელ ერისთავის ლექსები ხალხურ ლექსებში გადადის. ხოლო ხალისიანობა კი არ აკლდება, თუნდ ბევრჯერაც გქონდეს წაკითხული. ეს ხალხური ლექსის საგანგებო თვისებაა. — „აბა იმათ სიმღერას უყურე: ერთი გრძელი კვნესაა და მაინც სიმღერას ეძახიან. ჩვენი სიმღერა კვნესა არ არის, და მაინც ლხენა ვერ დაგვირქმევია-ო“. ილია ჭავჭავაძის ეს სიტყვები სრულის უფლებით შეიძლება რაფიელ ერისთავის პოეზიის შესახებაც ითქვას.

როგორც ზევით მოვიხსენიეთ, რაფიელ ერისთავში ოთხმოცა-ანი წლების დასაწყისში, მოხდა რადიკალური მობრუნება და, მანამდე ერთგვარად რომანტიულად განწყობილი, შემდეგ გლეხის სინამდვილეს მიუტრიალდა და მას შესწირა მთელი თავისი შემოქმედება. მხოლოდ აქ განმარტება არის საჭირო: „ტეტიათა მოტრფი-ალე“ პოეტის ბუნება აღრინდელ ლექსებშიც ელავს, მაგრამ იქ — სხვადასხვა პოეტურ თემებში, ეს მხარე თითქოს იკარგება, შემდეგში კი საწინააღმდეგო მოვლენასთან გვაქვს საქმე. პირველი პერიოდის დამახასიათებელი თემები ასეთია: „თვალეები“, „პეპელა“, „ყვავილს“, „სიყვარული“, „ჩვიდმეტი წლის ქალს“, „სინანული“, „ალბომში“, „იჭვიანი“, „რისთვის მიყვარხარ“, „თ—ს“, „ყანწი“, „ვარსკვლავს“, „ღვინო“, „ფერხულის ხმაზე“, „დამივიწყეო“, „ვერ დაგივიწყებ“, „ვინ შევიყვარო“ და სხვ... ამ სათაურებითაც აშკარაა, თუ რა მიმართულებით მიდიოდა ჩვენი პოეტი, თავისი პოეტური მოღვაწეობის პირველ პერიოდში. ვნახოთ ახლა მეორე პერიოდის შემოქმედების ხასიათი: „პურის მოსავალი“, „ყანა“, „თინიას მამითადი“, „თანდილას დარდი“, „მოუძეკალი ყანა“, „დედაბრის მოთქმა“, „წისქვილი“, „გუთანი“, „სათიბი“, „ბერუას ჩაფიქრება“, „სესიას ფიქრები“, „ღამის მეხრე“, „აღზევანს წასვლა“, „ობოლი“, „ტეტიას მოთქმა“, „შიმშილი“, „ბერუას ჩივილი“, „მოხუცი ხიზანი ყმაწვილ მემამულეს“, „საბრუას სახლ-კარობა და შეძლება“, „მე-

ვენახის სიმღერა“, „ღამის მეხრის სიმღერა“, „მეცხვარე თრიალეთ-ზედა“, „თედუა“, „დემეტრეს ჩივილი“ და სხვ...

ეს ისეთი თვალსაჩინო მოვლენაა, რომ ძალაუნებურად ყურადღებას იქცევს, მაგრამ შეუმჩნეველი არ უნდა დაგვრჩეს ის სოფლური მოტივებიც, რომელნიც აქა-იქ კრთიან და გვანიშნებენ ავტორის ბუნების ჭერ გაუშლელ თვისებებს. 1857 წელს რაფიელ ერისთავი წერს ლექსს, სათაურით — „მთხოვნელი მსაჯულისადმი“. აქ იგივე სურათია აწერილი, რაც შემდეგ ილია ჭავჭავაძემ უფრო ფართო გაქანებით „კაკო ყაჩაღში“ დახატა. სახელდობრ, ბატონის წინაშე დედის თხოვნა შვილის დაბრუნების შესახებ (კაკო ყაჩაღში) — დედის მაგიერ მამა არის გამოყვანილი).

„მოველ ბატონო, ღმრთისა მსაჯულო,
გენაცვალების შენ ჩემი თავი;
მხურვალეთა გთხოვ, ცრემლითა გვედრი,
გულს მომაშორე მე ცეცხლი მწვავე;
გთხოვ დამიბრუნო მე ჩემი შვილი,
დედა ვარ მისი, განა მომკლავი?
სხვა რად პატრონობს ჩემსა ნაშობსა,
რისთვისა სტანჯავს მანდ მდგომი სვაივი?
შვილი ჩემია, უარს ხომ ვერ ვყოფ,
გთხოვ მომაშორო ეს ცეცხლის ალი,
მე ბევრს ვერ შეესძლებ სუსტის ბუნების,
დედა ცოდვილი, ბედ-კრული ქალი...“

აქ გარკვეულად არის დაგმობილი ბატონყმობის წესები, ამ უკანასკნელის გადაგდების შვიდი წლით ადრე, და ნაჩვენებია ის სიყვარული და თანავგრძნობა, რომელსაც პოეტმა თვითაც გრძნობდა და სხვებშიც ცდილობდა ამავე განცდების გამოწვევას. ასევე, ადრევე არის დაწერილი „მთხოვარა გლახაკი“ (1859 წ.), სადაც შებრალების კილოთი არის აწერილი დაბეჩავებული ადამიანის საშინელი დრამა. „სიღარიბემ წელში ხუთად გამლუნა, ჭირმა, სევდამ დამცა, დამაძაბუნა-ო“, მაგრამ ამ „უქალამნო, უშარვლო, თავ-შიშველ, ძვირად მაძღარ, ხშირად მშიერ“ ადამიანს, ყველა სდევნის, ამცირებს:

„ერთხელ უცხოდ მოკაზმული მდიდარი,
ყარაბაღის აჩილაზუნა მჭდარი,
მოაქროლებს, ამაყად იყურება;
გროში ვთხოვე, ვუთხარი: „მეპირვება“.
დამატაკა ცხენი, ჩამომიკიელა!..
მკლავი მომტყდა, — იმან გაიღმილა“...

და ასე, ავტორი გვიხატავს ეპიზოდთა მთელ წყებას, თუ როგორ უკაცურად ეკიდებოდნენ ამ „ბედით“ ჩაგრულს და ცდილობს მკითხველში შებრალებისა და თანაგრძნობის გამოწვევას.

აგერ კიდევ „ლარიზი“, რომელიც ერთგვარი საკუთარი ძალის შეგნებით, ამაყად მიმართავს მდიდარს:

„მილიონებსა ნატრობ, ეძებ ბედნიერებას,
ფულებსა სცემ თაყვანსა, სღვენი შეცნობებას...
რასაც ეძებ, ვერ ჰპოვებ, გეტყუი წმინდის გულითა,
ვერა ჰპოვებ, რადგანაც, ლარიზი ხარ სულითა...“

ამ მოტივზე კიდევ რამდენიმე ლექსი აქვს დაწერილი თუ გადმოთარგმნილი (ბერანეე), ისე რომ, შემდგომი, მშრომელი ხალხის მოსარჩლე პოეტის შთანასახი, პირველ პერიოდში მკაფიოდ მოჩანს. ხოლო ოთხმოციანი წლებიდან, როდესაც სახალხო მოძრაობამ ფართო ხასიათი მიიღო, რაფიელ ერისთავი სხვა მოტივებს თავს ანებებს და აძლიერებს იმ მოტივს, რომელიც მანამდე რაღაც განცალკევებით კენსოდა მის პოეტურ ხმათა შორის. მაგრამ ჩვენ ხომ არ შეგვიძლია პოეტის მხოლოდ ერთ კილოზე საუბარი. ჩვენ გვინტერესებს მისი მთლიანი ფიგურა და ამ საზომით ვნახოთ მისი პოეტური პალიტრა.

რაფიელ ერისთავის პოეზიაში სამი ძირითადი ხმა ისმის: პატრიოტული, სოციალური და სატრფიალო. ვნახოთ ჭერ პირველი. უნდა ითქვას, რომ რაფ. ერისთავის პატრიოტული მოტივი რაღაც გამაფრთხილებელი და შთამაგონებელი ხასიათისაა, ერთგვარი დოქტრინული იერით. ეს აიხსნება იმ მდგომარეობით, რომელსაც იმ დროს ჩვენი ავტორი უმზერდა. ე. ი., ერთი მხრივ, მეფის რუსეთის რეპრესიები ქართული ენისა და კულტურის წინააღმდეგ, მეორე მხრივ, თვით ჩვენს საზოგადოებაში ჩაღვრილი გადაგვარების შხამი. პირველის წინააღმდეგ რაფიელ ერისთავმა იგავეებით დაიწყო წერა, როგორც მაგალითად „დათვი და ცხვრები“, სადაც მოხდენილი ჩვენებით ცდილობს აგრძნობინოს მკითხველს არსებული რეჟიმის ვითარება.

„ცხვრებს დაეხოცათ მწყემსები,
ძაღლებიც, მცველი ფარისა,
დარჩნენ ოხრად და ტალად.“

მტრისგანაც შესაწყალისად...
მოგეხსენებათ, მტრადა ჰყავსთ,
მხეცები მრავალ გვარისა;
მგლები, აფთრები, ფოცხვრები,
მქონენი მახვილ ბრჭყალისა...“

ეს მეთვრამეტე საუკუნის ბოლო წლების საქართველოა, რომელსაც მრავალმხრიდან ეპატრონებოდნენ ძლიერი სახელმწიფოები. მაგრამ მგლებისა და მელების ხროვას უტბად თავს წაადგება დათვი, რომელიც ცხვრებს მიმართავს:

„ნუ გეშინიანთ, მოგეშველებით-ო“.

ამ „მფარველობის“ შედეგს კი, ასე აგვიწერს ჩვენი პოეტი:

„თურმე ბატონი, ეს ჩენი დათვი,
ყოველ დღე კრავებს ეთამაშება,
ხან გააგორებს, გამოაგორებს,
ასე აწვალებს, არ აძლევს შვებას,
ამდენსა სციფგნის, რომ მიამკედაროს,
შემდეგ დაპბეყავს, დაადებს ყურსა,
და ამნაირად, თითო ბატკანსა,
ყოველ დღე ჩანთქავს, როცა კი ჰსურსა...“

ასეთი გადაკრული სიტყვით საუბარი, რასაკვირველია, სიფრთხილის შედეგი იყო, რასაც საცენზურო პირობები მოითხოვდა. მაგრამ იმდენად გამჭვირვალეა ეს პირ-ბადე, რომ ნათლად ჩანს ავტორის აზრი და ამოცანა. მაგრამ ავტორი უფრო მეტ ყურადღებას აქცევს ციხის შიგნიდან გამაგრებას, რომ ეროვნული შეგნება შესაფერ სიმაღლეზე დადგეს, და აქ, ერთგვარი საყვედურით მიმართავს თავის დროის ქართველს, რომელიც ისე გადააშენა ახალ-მა რეჟიმმა, რომ გაურბოდა კიდეც თავისი ენის ხმარებას:

„ნუ გრცხვენის ძმაო, როცა გაქვს წყენა,
მშობელ ენაზედ მოთქმა, ცრემლთ დენა...
აკვანს და საფლავს ნუ ჰკარგავ შენა,
თორემ დაგწყველის შენც დედა-ენა!..“

ხოლო მკითხველის გასამხნეველად, თითქოს ჩასაგონებლად. საკუთარ გრძნობებს გამოთქვანს პათეტიური გრძნობით:

„ენით ვტოცხალვარ, შით მიყვარს ლხენა,
მიყვარს სამშობლოს მკ. ჰბილი ენა!“

ეს გადაგვარება ბარსა ჰქონდა მოდებული, მთა კი შეუვალად იყო დარჩენილი, განცდა — მართალი და სულმადალი. ამიტომ იყო. რომ ჩვენი მწერლები, ილიადან მოყოლებული, მთაში ეძებენ

ხსნის ბედს და პიროვნების მთლიანობას. ილია ჭავჭავაძემ და ალექსანდრე ყაზბეგმა ხევეს მიმართეს, ვაჟა-ფშაველამ, ბაჩანამ და თედო რაზიკაშვილმა — ფშავს, რაფ. ერისთავმა კი ხევსური აალაპარაკა.

ვის არ ახსოვს, თუ ზეპირად არ იცის „სამშობლო ხევსურისა“, ეს ფიცმილებული სიყვარული თავისი მიწისა, რომელიც ისევე შეურყვნელია, როგორც ხევსურეთის მთის გვირგვინები. ეს არ არის ის პატრიოტიზმი, რომელიც პოლიტიკის ქერქში ეხვევა და ანგარიშების საგნად იქცევა. არა. ეს სტიქიური რამ მოვლენაა ჩვენი პოეტისათვის, ადამიანის ბუნების იმანენტობა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომლის გარეშე ადამიანი წარმოუდგენელია, თუ კი მასში შენახულია ის საუნჯე, რომელიც მშობელმა მიწამ გამოატანა. ამ ლექსით პოეტი, ფარულად, იმათ წინააღმდეგ მხედრდება, რომელთაც დიდებისა თუ გამდიდრებისათვის, პიროვნულ „ბედნიერებისათვის“ უარუყვიათ „დედის ძუძუც“ და ნივთიერი სიხარბისათვის შეუწირიათ სულიერი სრულყოფობა.

ხევსურს თავისი სამშობლო რაღაც დაუინტერესებლად უყვარს და პოეტიც ასეთსავე უანგარო სიყვარულსა ჰქადაგებს:

„სადაც ვშობილვარ, გავზრდილვარ,
და მისროლია ისარი,
სად მამა-პაპა მეგულვის,
იმათი კუბოს ფიცარი,
სადაც სიყრმითვე ვჩვეულვარ,
ჩემი სამშობლო ის არი...
მე მირჩენია შავი კლდე,
თოვლიან-ყინულიანი...
არ გავცვლი სალსა კლდეებსა,
უკვდავებისა ხეზედა,
არ გავცვლი მე ჩემს სამშობლოს,
სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა...“

ა. ხახანაშვილი ამ ლექსს შოტლანდიელ პოეტის ბიერსონის ლექსს ადარებს, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ეს შედარება მეტი-სმეტად ნაძალადეგია. რაფიელ ერისთავს რად სჭირდებოდა შოტლანდიის მკვდარი მაგალითები, როდესაც თვით ხევსურეთის მუხლზე არის დაბადებულ—აღზრდილი და დაბერებული, სადაც ჯვაროსანთა სიმტკიცით ფიცულობდნენ და ადგილის დედას ეწირებოდნენ. მისაბაძი მაგალითები და გამოთქმის სიმტკიცეც აქ უხვად იყო. თანაც, მოყვანილი ადგილებით, ის კი არ მტკიცდება, რაც ა. ხახანაშვილს უნდოდა, არამედ სრულიად საწინააღმდეგო.

ამ ზემოთმოყვანილი ლექსით თითქმის თავდება რაფ. ერისთავის ეროვნულ მოტივზე დაწერილ ნაწარმოებთა რიცხვი, რომელსაც უნდა მიემატოს ერთი-ორი ლექსი და პოემა „ასპინძის ომი“ მეტად აღფრთოვანებული შესავალით და მღვლვარე ეპიური მოთხრობით. ასეთი მცირეა ჩვენი პოეტის რეპერტუარი ამ სფეროში. მაგრამ რიცხობრივ სიმცირეს ფარავს თვისობრივი სიდიდე, და ისეთი, რომ ჩვენს ლიტერატურაში „სამშობლო ხევსურისა“ სამუდამოდ დარჩება როგორც უდიდესი მწვერვალი.

ბევრად დიდია სოციალურ მოტივებზე დაწერილ ლექსთა რაოდენობა. აქ ერთი და იგივე თემა მრავალი ვარიაციებით არის დამუშავებული, მაგრამ ისეთი სიყვარულით და სისადავით, რომ არ გბეზრდებათ. ჩვენი ავტორი თითქოს იმ პრინციპს მისდევს, რომ მსატკრისათვის ყველაფერი საინტერესოაო, და სოფლის ცხოვრებიდან ყოველივე წვრილმანს მოკლილი და მზრუნავი ხელითა ჰხატავს. ზოგჯერ ისეთ გახარებულ ტონს იღებს, რომ მკითხველსაც იტაცებს, ხან კი ისე დასევდიანდება, რომ გულს ააკვნესებს. მაგრამ, ამის მიუხედავად, მის პოეზიაში მღრღნელი მელანქოლია არ მოიპოება. უნდა გვახსოვდეს, რომ იგი ჩვენი სოფლის მომღერალია, ბუნებასთან სულ ახლო ძისული, სადაც დიდა უბედურებაც კი კაცს ვერ აითრევს და პატარა ბედნიერება კი ისე დიდად ახარებს, როგორც ამას წარმოდგენითაც კი ვერ წარმოიდგენს ქალაქის ფერდაკარგული განათლებული ბინადარი. ასეა. რაღაც ზნეობრივი ეკონომია თავისებური სიმართლით ანაწილებს სულის საუნჯეებს ადამიანთა შორის. რაფიელ ერისთავის ქვეყანაც, ამავე ეკონომიის ძალით, დიდი სულიერი სიმტკიცით და სიხარულის ადვილმომღებობით არის დაჯილდოებული, რაც მის შემოქმედებაშიც ნათლად ჩანს. აბა ნახეთ, რა ხალისიანობით და მზიანი ფერებით ხატავს ჩვენი პოეტი ცოცხალ ნატურას, თუნდ ზაფხულს, რომელიც ქალაქისათვის ასე მძიმეა და გასაქცევი:

„გაზაფხული გაგვიფრინდა, გაითონა სიმინდები,

თივა დასდგეს, ანუღსა დასდგომია ამინდები...

აგერ, აგერ ყანებშია „პოპუნას“ იძახიან,

ჩამოგვიცხა, ჩამოგვიცხა, ქერს მორჩენ და პურსა მკიან“.

აქ სიტყვები რაღაც დინამიურობის ნიშანია და არა ზმორების, მოთენთვისა და შეღონების.

„შეხე იმ ერთს, გულ გაღებულს,
თავზე ქუდი არა მხურავს,
ხელსახოცი შუბლს წაუყრავს,
დასძახის და ოფლში სცურავს!..“

ეს მუშაობა კი არა, რაღაც დიონისესებური დღესასწაულია, დამიწის ნაყოფიერებით გახარებაა, ძეობაა, მზის გულუხვობით დამშვენებული. — „ყური უგდე მუშის გუგუნს, ყური უგდე იმათ გრიალს“... აქ რაღაც ერთი დიდი სიმფონიაა, რაღაც ვაგნერისებური აზავთებული ბგერათა როკვა.

„რიგი მიაქვთ საქნე ურმით, რიგსა ლეწენ სოფელშია,
წვრილ ფეხობა კევრზე უღგა, ხარი ხენშის უღელშა...
ქალი, კაცი, გოგო, ბიჭი, ეზიდება ზამთრის სარჩოს...
ვაშა, ვაშა, მუშა ხალხსა ღმერთმა იმათ გაუმარჯოს!..“

ანდა აბა ნახეთ მისი „რთველი“, რა დოვლათიანია ყოველი სიტყვა, რა ბარაქიანია ამ ლექსის ყოველი ნაკვეთი. თქვენ ხელშესახებად განიცდით ამ ბახუსისებურ ვნებიანობას, რომელსაც ვენახი იწვევს, იმ ბუნებრივ თრობას, რომელსაც ალკოჰოლი კი არ იწვევს, არამედ დიდი სიხარული და ავისილობა. ეს სარჩოს უბრალო დაგროვება კი არ არის, ეს ექსტატიური ქმედობაა, რომელსაც თავისთავად აქვს შთაგონებისა და აღგზნების თილისმა.

„მტევენებს ჰკრეფენ, ჰგლეჯენ სკრიან,
გაპკრეს, გაპკრეს ვენახს ხელი,
კალათები იზვირთება —
და შეიქნა ხშირი რთველი...
საურმეზე გოდრები სდგას,
კალათს სცლიან ზედი-ზედა,
აბა ბიჭო მარნისაყენ,
თორემ ძლიერ გაიქედა...
იკიდებენ მძიმე გოდრებს
სიცილით და ლღინითა,
ურმით მიაქვთ საწნახლისკენ
ნება-ნება კრიჭინითა...“

პოეტი ბოლომდე მისდევს ამ სურათს, თითქოს ენანება თვალის მოშორებაც და, დიდი მოძრაობით გაოცებული, ბავშვის აგზნებით იძახის:

„აგერ ტკბილმაც მოიმატა,
ძლივს-ლა იტევს მოკლე ღარი,
ჩქაფა-ჩქუფით მოჩქრიალებს,
ქვეერი დახვდა უმაძღარი!“

რაფიელ ერისთავის პოეტური თვალსაზრისით, გლენი სიხარულის აუზია. მან სამუშაოს და ნამუშევრის სიყვარული იცის, სექსუალურ სიყვარულზე არა ნაკლებ ვნებიანი და ალერსიანი. აგერ მისი მევენახე, როგორი გრძნობა-მორევით დასძახის:

„ვაზის კირიმე, ვაზისა-ო“.

თითქოს ამ განცდებში მშობლიური გრძნობის მსგავსიც გაეჭვია:

„ვაზო, შეიღვით ნაზარდო,
ულაშებ გადგიგრეხია,
ჩაქონებხარ კიგოსა,
შუაზე გადგიტეხია...
მოკვდები მე შენს ძირშია
შენით ვარ მხნე და გულადი
იმედით გასაქირშია“.

ეს ისეთი საღი ემოციებია, რომ საპყარსაც კი აატოკებს და აგრძნობინებს იმ ქვეყანას, სადაც ჰაერი სუფთაა და მუდამ ახალი, დედამიწა, პატოსანი შრომით, მუდამ წმიდა და მიმზიდველი, და ხალხიც — მთლიანი, ამტანი და ძალუმი. რომელი ლექსიც გინდა აიღეთ, ყველგან იგრძნობთ რაღაც დიდი ძალის ბრუნვას. აი, თუნდ „ალზევანს წასვლა“. თითქოს აქ უბრალო იდილიაა:

„მარილზე მივლენ ბიჭები,
დარდი არა აქვთ გულშია,
ურემი მისდევს ურემსა...“

მაგრამ აბა მიჰყეთ „ნაცად ბიჭის“ სიმღერას, რა ძარღვიანია ყოველი მისი სიტყვა და ის საგანი, რომელსაც ის უმღერის:

„ურემი, ჩემი ურემი,
გამყოლი არის ხარისა,
არ ეფიქრება, კლდე ღრისა,
ალზევნის მთა და ბარისა..
ღერძი უდგია წიფლისა,
გასაპნულ — გაპოხილია,
ზედ თელეები ნიგვზის მორგვებით
გახეშილ — გაქედლია.
უბე გავაწყე ლართხებით,
დანდლებით გადაბმულია,
ისე გაუძლებს ასს ქეასა,
არსად დასქირდეს ცულია.
თელეები დავეერცხე, რა თელეები,
გრგოლივით ჩამოსხმულია,
ჭაგ-რცხილის ფესვებს მოვიდე,
სოლებათ იფნის გულია.“

აქ ისეთი ძალა და ენერგია არის ამეტყველებული, თითქოს ჩვენი ჭიანი ურემი კი არ იყვეს ხატვის საგანი, არამედ რალაც გველეშაპისებური ტანკი ან ჯერ უნახავი მორტირები. ასე იცის ძალამ. ვაჟკაცის ხელში იფნის სახრეც მკვეთრი იარაღია, ქალაჩუნა კი ზარბაზნსაც შეარცხვენს. კიდევ მრავალი მაგალითის ამოწერა შეიძლებოდა, მაგრამ, გვეგონია, ამოწერილი ადგილებითაც ნათელია ის სულის სისალე, ხასიათის ნაჲედლობა და ქვეყნის გაშლილი ხელგებოთ მიღება, რაც რაფ. ერისთავის შემოქმედების ნიშანდობლივ თვისებას შეადგენს.

მაგრამ ეს ერთი მხარეა. არის მეორეც. ამ დიდი სიხარულის და შრომის უზენაესობის გვერდით იშლება სინამდვილის ბნელი მხარე, რომელსაც ჩვენი პოეტი ებრძვის დიდი ფალავნის პასიურობით.

ეს არის საზოგადოებრივი ურთიერთობის უსწორმასწორობა, უფლებრივი ნორმების ცალ მხარეზე გადახრა და უკაცურობისა და მტაცებლობის დაკანონება. ეს არის რომ შხამავს იმ ნათელ ცხოვრებას, რომელიც სოფლად აჩის შესაძლებელი. „ტიტიას“ განა ის არ ეყოფა, რომ მასა და ბუნებას შორის იღუმალი შეთანხმება ზოგჯერ ირღვევა და „მუშტის ოდენა ღრუბელი“ წლიურ სარჩოს უნადგურებს? მაგრამ ეს სტიქიონია, გლესხ ეს. ბუნება უყვარს და მის წინაშე მას ქუდის მოხდა არასოდეს არ დაეზარება. მაგრამ ადამიანი? ის რალად უნდა უდგეს აღამიანს კონფლიქტში და ეღავებოდეს იმას, რაც თვით არ შეუქმნია? მაგრამ სოფელი დაბალ ღობედ იყო ქცეული. აგერ ბერუა რასა სჩივის:

„ყველა მე ჩამომეკიდა; მამასახლისი, გზირია...“

როგორ არა ვთქვა ბეჩავმა, მეც ჩემი ვასაჲკირია?..“

...„გეო ვაჲარი ჩემს სახლში ნეარდობს როგორც ქორია.“

გზირიც, არყისგან გამტყვრალი, გორაობს როგორც ღორია...“

ან აგერ თანდილას ატუზული სილუეტი. გამრჯელი გლესხია, ის ქვეყანას უნდა გაუძღვეს, მაგრამ დაემართა უბედურება და „მოუკვდა ხარი გიშერა“. თანდილას განა ეს სიკვდილი აღონებს? იმისი ვარამი ის არის, რომ ქვეყანას უნდა გაუძღვეს. „რიღათ გაუძღვე ქვეყანას-ო“, ეს არის მისი პირველი სადარდელი, რადგან იცის, რომ იოლად არ დაუჯდება ამ „ქვეყნის“ დაკმაყოფილება. განა „თანდილას დარდი“ იგივე „სესიას ფიქრები“ არ არის? ყური უგდეთ რას მოსთქვამს:

„მიწა ვარ ნიღაგ მენა, ბეჩავი, გლესხად შობილი,“

მიწა ჩემი ღედ-მამა, ჩემი და, ჩემი მშობილი...“

ესნავ, ვთესავ, ვებრძვი მიწასა, ე შრომა მაინც ფუჲია, —

ვერ გადვირჩინე წლის სარჩო, ვერ გამოვიძღე კუპია...
მიწის პატრონიც მე მწიწკნის, ჭინჭველაც ჩემი მტერია,
მთხელე, მღვდელი და ერი — ყველა მე შემომცქერია...“

და ნატრულობს გაგებას, თუ როდის მოელება ყველა ამას ბოლო, როდის მოისვენებს, თუმც თავიდანვე უიმედობა იპყრობს და ერთგვარი სტოელთა მსგავსი შერიგებით იძახის:

„ვერ მოვესწრები მგონია, მინამ არ წამასვენებენ“...

მაგრამ განა ისეთ რა დიდ მოთხოვნილებას უყენებს ეს შევიწროებული და შევიწინებული ხალხი საზოგადოებას, რომ მათი დაკმაყოფილება შეუძლებელი იყოს? ეს მოთხოვნილება ძალიან მცირეა და არც ისეთი, რომ ვისმეს ეცილებოდნენ. სესიებისა და ბერუების დარდი მიწაა. ეს არის მათთვის დაუსრულებლად დიდი ოდენობა, მათემატიკოსების სიტყვით რომ ვსთქვათ, იმას იქით საზოგადოებას არას ეღავებიან.

„მაგრამ რომ ღალა მიწისა არ ასცილდება მთესველსა?..
სად რა ვიშოვო საბრალომ, ვინ მომაქვავებს ბედ-შავსა?..
ე შავი მიწა მაინც რომ სასყიდლად არა მქონოდა,
შავ სამარემდინ — რა ვიცი — მე რაღა დამალონებდა?“.

აი, ასეთი მარტივია მათი იდეალი, აქ წყდება მათი სევდიანობის სათავე.

მაგრამ ეს მარტივი მოთხოვნილება არსებულ ეკონომიურ ურთიერთობათა მსხვერველს გულისხმობდა და ნურავის ეჩვენება, რომ რაფიელ ერისთავის გლეხები პატარა პერსპექტივის ხალხი იყოს. დიახ, ეს მთელი სისტემის დარღვევაა, მაგრამ მარტივ საქმედა ჩანს, რადგან გლეხს ძალიან რთული აზრები ნათლად და სადად ულაგია ტვინის უჭრებში. იმიტომ რომ ის ბუნების პირისპირ დგას და უშუალო ფილოსოფოსია. ის ბევრსა ფიქრობს, რასაც შედეგად ყოველთვის ნათელი და მარტივი დასკვნები მოსდევს.

დიახ, რაფიელ ერისთავის გლეხები თითქოს გულხელდაკრეფილი პროტესტანტების სახით გამოიყურებიან, მაგრამ ამ პასიურობაში რაღაც მრისხანება ტორტმანობს. დიდია რაფიელ ერისთავის გლეხობის ჩუმი პროტესტანტობა. ის გულის სიღრმეში მზადდებოდა, გადიდებდას იწყებდა და საგუბარიდან ამოღულებული შეძლებდა საწადელის მიღწევას. ამ პასიური პროტესტანტობის ქვეშ დიდი ამხედრება მეტყველებდა.

რაფიელ ერისთავის გლეხებს სხვა საკითხებიც მარტივად აქვთ წარმოდგენილი და ზოგჯერ გადაჭრილიც. მათ ერთი რამ უნდათ,

როგორც ვთქვით: მიწა. რომ ვინც არ შრომობს, არ ეღაუბოდეს, თორემ სხვას არას თხოულობენ და არც უნდათ. შინაურობაში თითონვე კარგად რიგდებიან. აგერ ღამის მეხრე, რომელსაც არაფერი აბადია. მაგრამ ეს „ტლუ ბიჭი“ იმედინად შესცქერის ხვალინდელ ღღეს, რადგან იცის, რომ, „ორი დღის ალო ერგება, გადაუხნავენ ხელადა“. სოფელი მიეშველება ისევე, როგორც ქვრივ თინიას დაეხმარა.

„ქვრივ-ოხერ ბეჩავ თინიას,
ჰყავს ერთად ერთი შვილია,
პაწია წვითა და დაგვით,
ვაებით გამოზრდილია.
ღღის მეხრე იყო, მოუხნეს
ერთი დღის მიწა ნაოში,
მაგრამ სათესლე გაკირდა, —
არ გახლდათ საქუქნაოში..
ჩამოითხოვა თინიამ
ორ-ორი მუჟა ხორბალი...“

ყანა გაგიჟდა, თავთავი დამძიმდა და სამკალად თავი დახარა. მაგრამ ვინ მოუმკის უპატრონოს? „მისი ღონეა სოფელი-ო“. და მართლაც,

„დილა ადრიან მოადგნენ კარზედ რჩეული ბიჭები,
„პოპუნათი“ და კიჟინით მოედგნენ ქვრივის ყანასა-ო.“

და პოეტს ისე უხარია ეს შეერთებული შრომის ნიმუში, ეს უნგარო დახმარება მოძმისათვის, რომ სულ ახალი ფერებით და სინათლით ეჩვენება ეს საძმო შრომა:

„არ შევხედრივარ ჯერ არსად, მამითაღს ამისთანასა...“

ეს მწიგნობრული ენით რომ ვსთქვათ, კოლექტიური შრომის პრინციპების ჩანასახია, და ჩვენი პოეტიც ძალიან მოხერხებულად ანვითარებს მას, რაც ჩვენი ხალხის პრაქტიკამ ძველიდანვე თან გამოიყოლა.

როდესაც ეცნობით რაფიელ ერისთავის გლეხთა ცხოვრებას, მათ ფიქრებსა და იმედებს, პირველ შთაბეჭდილებად ისა გრჩებათ, რომ ისინი მიწას მისტირიან, რომ ნივთიერ დოვლათს ეძებენ მხოლოდ. მაგრამ თუ გულდასმით გაეცნობით, ნახავთ, რომ რაფიელ

ერისთავს გლეხები მთელი ჩვენი ცხოვრების ბურჯებად გამოუყვანია, როგორც ეკონომიურ, ისე ეროვნულ, ზნეობრივ და სხვა მხრივ. ჩვენმა ისტორიამ პრივილეგიური წოდების წარმომადგენელთა სახელები შეინახა მეტ წილად, ხოლო ხალხი კი ჩვენს ისტორიაში მართლა რომ არ ჩანს. მაგრამ რა დიდი ფიქრი უნდა, რომ თუ ეს მასა არ იქნებოდა გამძლე და ამტანი, მხოლოდ მაღალი წოდება ვერ შეძლებდა სახელის დამკვიდრებას. აქაც მოხდა ერთგვარი ზნეობრივი ექსპლოატაცია, მაგრამ ჩვენი პოეტი თითქოს საყვედურს არავის ეუბნება. ის ჩუმად და მოწიწებით იწყებს სურათთა გალერეის ჩვენებას, საიდანაც აშკარა ხდება, თუ ვინა ქმნიდა ჩვენს ისტორიას.

„ნეტა რას სტირი დედილო? რას სტირი ძუძუს ჰირიმი,
ჯარს იძახიან დედილო, სად არის ჩემი ხირიმი?“
„ასი მკრან გულში მირჩვენის, მტირალი ქალის ცქერასა-ო“.

ისე ღინჯად ამბობს „ვილაც ბიჭი“, თითქოს საომრად კი არა. ყანის მოსარწყავად მიდიოდეს ან ლობიოს სამარგლად. სახლში კი დედას ასეთ წერილსა სწერს ბრძოლის ველიდან:

„ნეტა რას სტირი დედილო, რა დროს გლოვია შეილისა,
გულში მკრეს, ორგან გახვრიტეს, ჩემი პერანგი შილისა“.

და თითქოს ამშვიდებს: „ჩერ ვერ წამოვალ შინათქე, მე აქ ვიგერებ ყვაე-ყორანს, თვალი მიჭირავს იმათქენ-ო“...

აქ ეს ვაუკაცობა ისეა ჩადენილი, როგორც ჩვეულებრივი, ყოველდღიური საქციელი.

„რას მირბი ქალაე, სად მირბი,
როგორც დამფრთხალი შევლია,
საით იჩქარი დობილო,
მოდი, მომკიდე ხელია.
დაკოდლი ვარ მძიმედა,
ჩემი აღგომა ძნელია,
რალასა ჰშიშობ, უსჯულო
დაფთხვა და შემოგველიაო...“

ან აგერ კიდევ „მოკითხვა“, შეთვლილი შვილისაგან დედასთან ბრძოლის ველიდან, თეიმურაზის დროს.

ომი გადაგვხდა სამჯერა,
სამჯერვე გავიმარჯვევით —...
„ჩერ ვერ წამოვალ შინათქე,
ნუ მელი მოკლე ხანებში“-ო..“

ანდა, აგერ „მორიგი ჯარი“, სულ „ახალგაზრდა ბიჭებისაგან“
რომ შემდგარა, როგორ მღერის:

„მაშ არჩევანი რათ მინდა,
რად მეჭირება კენჭია?
ექიმმა არ დამიწუნოს
გულ-მკერდი და მხარ-ბეჭია...“

ასევე გმირული სული ჩანს ლექსში, რომელსაც ეწოდება „წიგნი,
მოწერილი ალმასაანთ ბეროსაგან თავის დანიშნულ თამრო გოგოს-
თან“. — „მითხრეს სტირისო. რას სტირიო? რამ ავიდულა გულია“ —
ეკითხება თავის „ბეჩავ გოგოს“ და ანუგეშებს: „ლაშქრად წამოველ
საომრად, განა აქ დავბინავდები-ო“...

რაფიელ ერისთავის აზრით, ასეთია ის ხალხი, რომელიც მილი-
ონიანი თავით აზროვნებს, მილიონი ხელით აუკეთებებს. საქმეს და
რომლის მხრებზეც არის დაყრდნობილი ქვეყნის წარსული, აწმყო
და მომავალი. ფიზიკური გმირობა ხომ ვნახეთ, ვნახოთ ახლა ზნეო-
ბრივი გმირობაც. ამ მხრივ საუკეთესო ლექსად უნდა ჩაითვალოს
„ხმა ღვთისა და ხმა ერისა“, რომელშიც მოთხრობილია ნადირ-
შაჰის დროის ამბავი. ქართლ-კახეთი აიკლეს თათრებმა. მაგრამ ეს
არაფერი. ძნელი ის არის, რომ

„ამ წუწყ ფაშას თან დაჰყვება
საგარეჯოს მოურავი,
ჯიჩქრულებს რაღაცაებს,
გაიძვერა, სულთ ავი...“

გლეხი კაცის სინიღისმა ვერ მოითმინა ეს სისაძაგლე და ბერი-
კაცის პირით ამხილა ეს კაცობიდან გადამდგარი მოურავი:

„გვედრები მოურავო, შეისმინე ჩემი რჩევა...
ღღეს შენა ხარ, ხვალ სხვა მოვა,
რა დაგრჩება სამუდამო?!...
ის არა სჯობს, რომ სიმართლით
ხალხს აამო, პურიც სჭამო?!...“

მართალი და რწმენით ნათქვამი სიტყვა ყოველთვის მჭრელია.
ამ შემთხვევაშიც გასჭრა ბერი-კაცის ნათქვამმა, მაგრამ საინტერე-
სოა, რომ ბერი-კაცისად კი არ ჩათვალა მოურავმა ეს რჩევა, არა.

„შეუძახა ბერი-კაცსა: „დაგიჭერებ, ბარაქალა“!..
ამას შენით არას ამბობ.. — და განგებას დააბრალა...“

რაფიელ ერისთავმა თითქოს საგანგებოდ შექმნა გლეხების
პორტრეტთა მთელი გალერეა, რომელნიც ერთმანეთსა ჰგვანან,

მაგრამ ყველა მიიწვია ააშკარავებს თავის პიროვნულ ღირსებებს, მთლიანად კი, ისეთი შთაბეჭდილება გრჩებათ, რომ გლენი კაცი დიდი ფიგურაა, გონებრივ-ზნეობრივად მთლიანი და მაღალი. მას წინხლავდნენ, ანადგურებდნენ, მაგრამ, აწიოკების ცეცხლიდან გამოსული, იგი გაუტეხლად ატარებს თავის იმედს და იცის კიდევ, რომ უიმისობა არ იქნება. ისტორიის ბორბალი ერთხელაც იქნება და მისკენ მიტრიალდება. ასე სწამდა ჩვენს პოეტს.

ვნახოთ ესლა რაფიელ ერისთავის სატრფიალო ლექსები. აღსანიშნავია, რომ პირველ პერიოდში პოეტი ინდივიდუალურ განცდებს გადმოგვცემს, ერთგვარ ავტობიოგრაფიულ დოკუმენტებს, მეორე პერიოდში კი, იგი მთლად გლეხი კაცის არსებაში გადადის და ამ უკანასკნელის განცდებს აგვიწერს, მათივე ენით და კილოთი.

პირველ პერიოდში, ჩვენი პოეტი ძველებურ მელექსეთ ჰბაძავს და იმავე სტილით აგვიწერს თავის სატრფოს, როგორც ეს მიღებული იყო: ტანად სარო, კვიპაროზი, ყელბროლო-ფიქალი, ტუჩთა ლალები, შავი თვალები. მაგალითად:

„ვეტრფი შავსა თვალებსა, ვეტრფი სხივებრ მალეზსა,
სიყვარულით სავსეა, ელეა არ მაკმარესა,
დახე მათთა კამკამთა, ჰკრთიან, შავთა წამწამთა,
ისარი მკრეს მე გულსა, დღენი გამიმწარესა...“

ასევე უმღერს ნაცრისფერ თვალებს, წაბლისფერს, ცისფერს, მხოლოდ მწვანე თვალები არ უყვარს, რადგან არიან „ეშმაკობით სავსენი, ქაჯთა დასახმარენი“. და ეს ტრფიალი ხორციელია, ვნებიანი:

„თუ რომ გიყვარს ჰეშმარიტად, ასე უნდა სიყვარული:
ხელი წელსა გადახვიე, ვით რომ სურო ხესთან რგული
ისე მტკიცეთ დაეკონე, ვით ფათალო ჩაწმახნული!“

მაგრამ მიუხედავად ასეთი დიდი ვნებიანობისა, რაფიელ ერისთავის ტრფიალება რაღაც დრამატიულობით არის სავსე. თავის სატრფოს თ—ს, მელანქოლიურად სწერს:

„დიდი ხანია ჩემსა გულსა დაწყულულებულსა,
ალარც ნუგეში, არც ალერსი არ ჰქარებია,

დიდი ხანა თვე ჩემი აღარ სდევს გულსა,
რომ პხედავს თვითონ აღარავის არ ჰყვარებია!..“

გაცრუებული სიყვარულით პოეტმა ხნოვანობაში შესდგა ფეხი. ორმოცდაათი წლისა, კვლავ სიყვარულით აძგერებს გულს და აზრით იგებს გრძნობის შეცდომებს. „წრეს გადასულ“ პოეტი, „წრეში შემოსულ“ სატრფოს გულისტკივილით მიმართავს:

„შენ. გსურს მარადის ყმაწვილი კაცი,
ამას არ ვტყუი, არ უნდა ფიცი,
რად შემიყვარებ? განა არ ვიცი,
შენ ჯერ ნორჩი ხარ, მე კი მოხუცი...“

როგორც ვიცით, ეს სატრფო — ერისთავის ასული თეოდოსია არის, რომელთანაც იქორწინა ხანში შესულმა პოეტმა. იგი გრძნობს, რომ მშვენიერი ახალგაზრდა ქალი, ვერ იქნება სავსებით კმაყოფილი, რადგან ყოველ ჰასაკს თავისი მოთხოვნილება აქვს და, გრძნობის დუღილის დროს, ჰკუა და გამოცდილება უსიამოვნო სტუმრები არიან.

„რად გინდა ჩემი გამოცდილება,
ჰკუა დამჯდარი, ფიქრთა ქმნილება?
რას აქნევ ჩემსას ან ერთგულებას,
რაკი მეწვია ესე ცვლილება?...“

მაგრამ პოეტი კიდევ ვერ ურიგდება საკუთარი ჰალარის საშინელებას, კიდევ ცდილობს ახალგაზრდა ხმით დაძახილს, რომ საყვარელ ადამიანს სამაგიერო გრძნობა აღუძრას:

„მაგრამ ლამაზო გული არ ჰქნების,
წინწკილი მასში ცხოვლად იხრწნების,
თუ მოეკარე, მსწრაფლ აღენთების,
იფეთქებს, დაგწვავს, თვითც დაიწვების...“

ასე წერდა ჩვენი პოეტი თავისი შემოქმედების პირველ პერიოდში. ეს იყო ინტელიგენტი ადამიანის განცდები, ხშირი მელანქოლიით, ექვიანობით, რომელიც წამება უფროა, ვიდრე სიხარული. მაგრამ უნდა ნახოთ მეორე პერიოდში, გლეხის არსებაში რომ გადავა და მეურმის პირით დაიმღერებს:

„გოგოს ჰირიმე გოგოსი,
ჰირიმე ერთად ერთისა,
პაწა გოგოსი, დილის მზის,
ჰირიმე იმის ღმერთისა...
გოგოს ჰირიმე რომ ღუის,
როგორც რომ თურაშაული...“

აქ მელანქოლიას რა უნდა. ეს ნაიალაღევი ხარის აგეჯრათა, ძარღვიანი სურვილების მორევა, ეს დედამიწის გავლენიანი წყურვილია, შხაპუნა წვიმას რომ ხარბად შესვამს და დახეთქილ პირს შეიკრავს. ეს ნამდვილი ბუნებრივი სიყვარულია, რომელიც ცივილიზაციამ სტილიურად დაკვანძა, დახლართა, ტანისამოსი შემოახია, რომ სიშიშველე უფრო გამოეჩინა, ხელოვნურად ნდომის გასაძლიერებლად. სოფელი სულ სხვაა. იქ ნატურა უფრო შეუტყვენელია და განცდებიც უფრო მარტივი მაგრამ ძლიერი. აი, თუნდ რაფ. ერისთავის მეურმე ვნახოთ. იმასაც თავისი გოგო „პირს არიდებს“, მაგრამ ეს „ტრალელია“ მისთვის ძალიან მარტივად წყდება:

„ნუ მკლავ გოგონავ წყეულო, ნუ ამარიდე პირია,
თავი რომ მკერდზე მოგანდო, შენთვის რა გასაჭირია?..“

თუ მოსტეხა და ცოლად შეირთო, ხომ იცხოვრებენ არხენად, და თუ რაიმე ამბავი შეემთხვა, მაგალითად ომში წასვლა, ამასაც ჩვეულებრივი თვალით შეხედავს და დადინჯებული სიყვარულით და მოუქნელი სინაზით დედას მოსწერს სიყვდილის მომლოდინე:

„ნეტავ რას სტირი დედილო? სახლზე იყავი ფრთხილად,
ირმა ხარს მოუარევი, მარილს ალოკდე ხილად,
ყანა გამარგლეთ ბეჯითად, არ მოერიოს ჭიოტა,
ე პაწა არ დამიმშოთ, ფოცხვერს არ შემოიკმითა!..
ჯერ ნურას ეტყვი შენს რძალსა, ბაღლია, ამიტირდება,
შობამდის დაეავიწყდები, აღდგომას გამიფრინდება...“

თითქოს არაფერი ხდებოდეს. ასეთია ბუნებასთან ახლოს დგომა, დიდი სიზნალისის და ღონის მომცემი. ეს უყვარს ჩვენს პოეტს და ამიტომ არის, რომ ისე არაჩვეულებრივი სიყვარულით გარს ევლებოდა.

ზემო აღნიშნული სამი მოტივი — ის ძირითადი საკითხებია, რომელთა გარშემოც ტრიალებდა ჩვენი პოეტის შემოქმედებითი ბუნება. მაგრამ ამას გარდა, ჰქონდა მას სხვა მხრივ გადახრაც. მას საგანგებოდ არ მოუსაზღვრავს თავისი შთაბეჭდილების არე და საგანგებოდ ამოცანებისათვის არ შეუწირავს თავისი პათოსი. მართალია, მან ღროის დიქტატურას ხარკი მიართვა და იქცა გლახობის გულის ნადებთა ამომკითხველად, მაგრამ იგი სხვა მხარეებსაც არ სტოვებდა და პოეტური თემების სხვადასხვაობას გასდევდა.

მას წარსულისკენაც გაუხედნია, რომ მოეთხრო „ხინჩლას გალა-
შქრება ქისტებზე“, რაც ვაჟას რეპერტუარის კუთვნილებას წა-
აგავს, ხან ხალხურ ლეგენდებს ყვებოდა, („ქალი-აყვანა“, „ქორო-
ლი“ და სხვ.), ხან ბუნების პეიზაჟებს ხატავდა რაც ძალიან ეხერ-
ხებოდა. მაგალითად, ლექსი „კაკკასია“.

„როს ვხედავ უზარმაზარსა,
შავსცქერი დაღუმებული,
ცას ესწორება თხემებით
მთა, მთაზე აკილებული
აქ ლოდი, სიპი, პიტალო,
სატანას მოუთრევი,
კაჟი, ქვა, ქარწბი, კირკალი
შეუძრავს, შეურყევია....
მთა-მთაზე, გორი-გორაზე
შეუსვავს, დაუკვერცხია,
მზეს უხრავს მათი გვერდებზე,
ნიაღვარს ჩაურეცხია...“

ასე რომ, რაფიელ ერისთავის ლექსთა თემები მრავალმხრივია.
და თუ გავითვალისწინებთ მისი შემოქმედების სხვა მხარეებსაც
(იგავ-არაკები, მოთხრობა, კომედიები და სხვ.), უნდა ითქვას, რომ
რაფიელ ერისთავი არ არის ერთტონიანი და ერთ ხაზზე მთქმელი
პოეტი. ხოლო რაც თქვა, თქვა ისე გულიანად, ისეთი ჩაწვდენით,
რომ აღწერა მხატვრობას ეკიბრება, თითონ თქმის მანერა სურათს
აქარბებს.

რაც შეეხება მისი ლექსის ზომას და მუსიკალობას, სადაა და
ხშიერი. რაფიელ ერისთავს არ უყვარს გაბრტყელებული და გრძე-
ლი ფრაზა, ან მოგონილი სამკაულები. მართალია, პირველი ლექსე-
ბი უფრო მძიმეა და ძველი, საგანგებო მწერლური „სიდარბაის-
ლით“ გაზვიადებული, მაგრამ შემდეგ ლექსის მოქნილობა მან დაი-
ყვანა ხალხური შაირების დონემდე, რომელიც უფრო სიმღერად
არის განკუთვნილი, ვიდრე საკითხავად. მისი 148 სალირიკო ლექსი-
დან შაირის ზომით დაწერილია 101 ლექსი.

ასე რომ, დიდი უმრავლესობა შაირის ზომით არის დაწერილი,
რაც ასე უყვარს ჩვენს ხალხს და რაც ყველა სხვა ზომასთან შე-
დარებით, მოქნილია და მსუბუქი. ამ მხრივ, რაფიელ ერისთავს ახა-
ლი არაფერი შეუტანია ჩვენს მწერლობაში. ის ნაცად ფორმებსა
ხმარობდა, მაგრამ დაუდევრად კი არა, არამედ სიყვარულით, თი-
თქოს მღერა უნდოდა და მღეროდა კიდევ გულიანად. ან რა ჰქონ-
და დასალონებელი? მომავალი ხომ წინ ჰქონდა, იქით იცქირებოდა

„ტიტიების“ პოეტ-თამადა და ამიტომ იყო, რომ სიყვარულით წერდა ბავშვების შესახებ: „სწავლობს გიგლა ტიტინა-ო“. ეს სოფლის ქოჩორა ბიჭები იყვნენ მისი იმედი, და ის „შავი ხალხი“, რომელიც ყამირს ატრიალებს და რომელთა წრიდანაც მოდის საქმის ახალი თაობა.

რაფიელ ერისთავის მოღვაწეობა მარტო პოეზიით არ განისაზღვრება. იგი მუშაობდა დრამატურგიის სფეროშიც. მის კალამს ეკუთვნის შემდეგი პიესები: „ადვოკატები“, „იჭვიანი“, „სადილი მარშლისას“, „ბიძიასთან გამოხუმრება“, „დედაკაცმა თუ გაიწია, ცხრა უღელ ხარს თან გაიტანს“, „სკოლის მასწავლებელი“ და სხვ. ზოგი ორიგინალური, ზოგი კი გადმოკეთებული.

ამას გარდა, რაფიელ ერისთავი ბევრს მოღვაწეობდა როგორც ეთნოგრაფიული მასალების შემკრები, განსაკუთრებით თუშ-ფშავ-ხევსურთა შესახებ. მართალია, ეს წერილები რუსულად არის დაწერილი, მაგრამ მაინც ჩვენი ქვეყნის გამოჩენას ემსახურებოდნენ.

ჩვენი პოეტი ცნობილია, აგრეთვე, როგორც ლექსიკოლოგი. მან თავის რედაქტორობით გამოსცა საბა-სულხან ორბელიანის ქართული ლექსიკონი და თვით კი შეადგინა და დაბეჭდა ქართულ-რუსულ-ლათინური ლექსიკონი, ცხოველთა და მინერალების სფეროდან. რაფიელ ერისთავი იყო კარგი მთარგმნელიც. ასე რომ, მისი მოღვაწეობის ველი ფართე იყო, მაგრამ ჩვენთვის, რასაკვირველია, უფრო ძვირფასი მისი პოეტური დამსახურება არის. რაფიელ ერისთავმა ჩვენს ლიტერატურაში ახალი განცდები შემოიტანა, ახალი პერსპექტივა. ეს თავის დროზევე იქნა დაფასებული. 1895 წელს, როდესაც ქართველმა ერმა მას 50 წლის პოეტური მოღვაწეობის ზეიმი გაუმართა, რაფიელ ერისთავის სალიტერატურო მნიშვნელობის შესახებ „კვალი“ წერდა: „მისი ენა, მისი გრძნობა და იდეალი ნამდვილად ხალხის გრძნობა და იდეალია, ნამდვილათ ხალხის გრძნობა და იდეალი იმდენათ, რამდენათაც თვით ქართველ დაბალ ხალხს ესმის აქნობამდე თავის საკუთარი ჭირ-ვარამი. რაფიელმა უკვე შექმნა თავის სკოლა პოეზიისა, მან შემოიტანა ახალი ნაკადული ფშავ-ხევსურეთის და მთიულთა ლიტერატურული კილოსი. მის მიერ გაკვალულ გზას გაჰყვნენ პოეზიაში ძმანი რაზი-კაშვილები, მღვიმელი, აფშინაშვილი და სხვანი-ო“. მაგრამ პოეზიაში კი არა მხოლოდ, ეს მიმართება პროზაშიც გადავიდა, და

ჰყავდა შემდეგში თავისი წარმომადგენლები (ნიკო ლომაური, სოფ. მგალობლიშვილი, ეკატერინე გაბაშვილი და სხვ.), რომელთა იდეურ მეთაურად, შინც რაფიელ ერისთავი უნდა ჩაითვალოს.

ასეთია რაფ. ერისთავის დამსახურება და ის სიახლე, რაც მან ქართულ ლიტერატურაში შემოიტანა, და რის გამოც, ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში, მას მუდამ ექნება დათმობილი ერთი მთავარი ადგილთაგანი.

იოსებ დავითაშვილი (1850 — 1887)

ქართულ ლიტერატურაში იოსებ დავითაშვილი პირველი მუშა — პოეტია, „ტეტიათა“ ნამდვილი მოტრფიალე, ყოველგვარი ტენდენციისა და პრეტენზიის გარეშე მდგარი. იგი თვით არის დემოსის ნატეხი, „უქუდო, ჩოხის ამარა“ გლეხი, სკოლის უნახავი და ზეპირი პრინციპების უცოდინარი. ამიტომ არის, რომ ყოველი მისი ლექსი ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, თითქოს ის კი არ წაგიკითხავთ, არამედ გაგიგონიათ სადმე ჩონგურზე ნამღერი. ამ ლექსებში იმდენია მართლა რომ ესთეტიური პრიმიტიულობა და ამავე დროს, ემოციური მონუმენტალობა, რომ მაღალ ხელოვნებას შეჩვეული, მაინც სიამოვნებით კითხულობ ამ გაუმართავი ხელის ნამოქმედარს. აქ დიდი და საოცარი ტექნიკის ნასახიცი არ არის. სამაგიეროდ, დიდია უმანკობა და მტკიცე სისადავე. მისი პოეზია გაშლილ ხოდაბუნებას ჰგავს, რომელიც შავად არის ხნულებით გაერთფეროვნებული, მაგრამ ხნულებს შორის მოცინარე ყაყაჩოებით და გვირილებით მაინც გაცოცხლებული და თვალისთვის საყვარელი.

იგი შემოვიდა ჩვენს ლიტერატურაში თავისი ქალამნებით, ნაბღის ქუდით და თან შემოჰყვა მინდვრების სუნი, გლეხი კაცის უუათიანობა და შრომის პატიოსნება. ყველაფერი ეს სრულიად უცხო არ იყო, მაგრამ მანამდე ყველა ეს თითქოს ხელოვნურად ჩამოტანილს ჰგავდა, ნიადაგიდან მოწყვეტილს, ეხლა კი მიწიანად იყო წამოღებული, ფესვებიანად. ამას გრძნობდა კიდევ ჩვენი ღურგალი პოეტი, ერთგვარი მეამიტი ტრაბახობით რომ დაიძახა: „მუშა ვარ და კიდევ ვიცი, მუშის გულის პასუხებო“. ეს უბრალო განცხადება შეგნების დიდი მობრუნება იყო იმ დროს. მართალია, მუშა, გლეხი, ეს ცნობილი თემები იყო, მაგრამ მანამდე, ამ თემების გარშემო ერთგვარი სიბრალოული და მოწყალება იკრიბებოდა. ეხლა კი ამ გრძნობებს სიამაყე და დამოუკიდებლობა ცვლის. მას არ

ჭირდება სხვათა გულის აჩუყება, არც მფარველობითი ტონი. იგი ამბობს იმას, რაც არის და ამბობს იმისთვის, რომ ასე აღარ იყოს. მისი ორიენტაცია ხალხს არ ცილდება, პირიქით, უფრო ღრმად იწვევს მის გულში, მტკივნეულ იარებს მისციებია, რომ ყველაფერი სთქვას, რადგან ეს იყო მისი მოწოდება. ის იყო დაბადებული ხალხის მგონად მისი ზრახვების თუ იდეების მატარებლად. ხალხის მდგომარეობის სიმწარე, კენესა-გმინვა და სხვ. ღრმად სწვდებოდნენ პოეტის გულს და იქ პოულობდნენ საღ გამოხმაურებას.

„რამ დაგაშრო შე ოხერო, ღარიბების ბედის წყარო, ამოდულდი, რომ ქვეყანა ერთნაირად გაახარო“-ო.

ასე მიმართა ი. დავითაშვილმა და ამ საკითხის საჩვენებლად ააკენესა საღამური. ერთხმოვანია ეს ხმა, ეს — თუ გნებავთ გაბმული კენესაა, მაგრამ საღი, ძლიერი. მისი ჰანგი, როგორცა ვთქვით, პრიმიტიულია თავისი შინაარსით, ელემენტარულია — თავისი ფორმით. იგი ახალს არაფერს არ ამბობს, არავითარ პერსპექტივებს არ გვიშლის თვალწინ, არავითარი ახალი მოძღვრება არ მოაქვს, მაგრამ მაინც ხალისიანად კითხულობთ; ყველაფერი იცით, მაგრამ ყოველი ლექსი ღრმა ხაზს სტოვებს თქვენს გულზე და იმსჯვალეობით ავტორის გრძნობით. ბევრი მისი ლექსი ხალხის გულში ჩაიმარხა, ხალხმა წაიღო და მღერის, რ-მ ზეპირად გადასცეს შთამომავლობას. და ჩვენც ბევრმა არ ვიცით, თუ მათი ავტორი ი. დავითაშვილია.

ვინ არ იცის ზეპირად „საქართველოს დედოფალი დედა ქართლისა თამარი, სიმშვენიერით ზოსილი, ამომავალი მზის დარი“ და სხვ., ვინ არ იცის მონადირის ლექსი:

„მეფის მონადირე ვიყავ, ვაჭრევენბდი ხმალსაო,
მეფეზედ მოსულსა მტერსა, ქვაზედ ვუხლიდი თავსაო...“

ეს ლექსები ბევრს ხალხური ჰგონია; ანდა ვინ არ დამღეროდა სხვადასხვა საკრავებზე და დღესაც დამღერის: „სატრფოვ შენთვის დავიბადე, და გავიცან შენი სახეო“, და იცის კი ვინმემ, რომ მისი ავტორი ი. დავითაშვილია, რომელიც „სატრფოს სკვრეტდა სხვის უბეში“ და „მტერს კი ხელი ვერ შეახო“? ანდა სადღა არა მღერიან და ვის არ მოუსმენია „საწყალი გლეხის შვილი ვარ, მჭადითა გამოზრდილიაო“, ბევრს, ძალიან ბევრს მოუსმენია და გულს ჩასწვდომია წრფელი გულის ნაქარნახევი; და ის, რომ ბევრი მისი ლექსი ზალხურად გადაიქცა; როგორც მაგალითად,

„იზარდე მწვანე ყეჯილო, დაპური, ვახდი ყანაო
იკურთხოს იმის მარჯვენა, ვინც ვთესა, მოგიყვანაო“, და სხვ.

ეს ყოველივე იმის მაჩვენებელია, რომ იგი ხალხის სულიერი და ხორციელი ნათესავია, რომ ის ცოცხლობს მათი სიცოცხლით, სუნ

თქავს მათი ჰაერით, კვენისის მათი წარსულით, იხარებს — მათი შვეებით და აქ, მას ყველაზე მეტი უფლება აქვს ილაპარაკოს ხალხის პირით. ამას ის გრძნობს კიდევ, სწამს რომ ის ხალხის ნამდვილი შვილია, მის ძუძუმკერდით გამოზრდილი, და აკი ამაყადაც იძახის:

„მუშა ვარ და მუშის მკლავი, ვიცი და მრწამს ნაკურთხია,
და ვინც მუშას კაცად არ სცნობს, საფურთხია, საფურთხია“.

ი. დავითაშვილის ცხოვრებაში ტრაგიკული შეჯახება მოხდა ორი ძალის, რომელთაც ღრმა კვალი დასტოვეს მის შემოქმედებაში. ეს ძალაა ერთი მხრით, ის საზოგადოება, ის წრე, რომლიდანაც წარმოიშვა იგი, მეორე მხრით კი, სულის ლტოლვა უკეთესისაკენ, მხარე იდეალური, სადაც მძლედ იხატებიან მისი სულის კვეთებანი. თუმცა პირველმა ძალამ მოსტება მგოსანი, ქედი მოახრე-ვინა, მაგრამ კი ვერ დაამარცხა. თუმცა საზოგადოება — ლეგიონი იყო, თვით კი ერთადერთი, მაგრამ იგი სულიერად გამარჯვებული დარჩა და გაიკათა სავალი გზა მისთვის ბნელით მოცული, მეტად გაუვალი და ეკლიანი. იგი ხომ გლეხის შვილი იყო, მუშა, გაუნათლებელი: იგი „უდიპლომო“ იყო და, როგორც ასეთს, ბევრგან ჰქონდა კარი დახშული. თვით ლიტერატურის წარმომადგენლები უნდოთ უცქერდნენ მის ნიჟს და ზემოდან დაჰყურებდნენ მოლექსეს გაუნათლებელს, მომღერალ გლეხს. ეს თითქმის საზოგადო მოვლენა იყო. ასეთივე ბედი ხვდა ინგლისელ ხალხურ მწერალს, შოტლანდიელ ბერნსს, რუსეთის მწერალს კოლცოვს და სხვ.

ი. დავითაშვილის შემოქმედების სფერო არის მხოლოდ ჩვენი ხალხის ცხოვრება. მას უვლის იგი გარშემო, მას უმღერს, მხოლოდ აქ შლის ფრთას მისი ნიჟი; აქ კი მას საქმე მხოლოდ დედამიწასთანაა აქვს. გლეხისა თუ მუშის ნამდვილი, რეალური სიხარული ან მწუხარება, მისი ყოფა-მდგომარეობის ყოველი მხარე, ეს არის მისი ლექსების თემა თუ შინაარსი.

„მიწამ მუშა, მიწამ გამზარდა,
მიწასვე მივებარები“.

ასეთია მისი შეხედულება.

ღიახ! იგი მიწის შვილია, ეტრფის მას და მის მუშას ბეჩავს, გლეხს. ის განსაკუთრებული ყურადღებით ეპყრობა მას. უდიდესი სიყვარულით გვიხატავს ჩვენი გლეხის ჰუმანურ სახეს და ცდილობს აჩვენოს ყველას, რომ ამ დაჩაგრულ ადამიანში, რომელსაც

სიბნელეში და გაუნათლებლობაში სძვრება სული, დაფარულია დიდი ძალა, დღეს პოტენცია — ხვალ ცხოველ ენერგიად გარდასაქმნელი, რომ მის ძარღვებშიაც სდის პატიოსანი ადამიანის სისხლი; ი. დავითაშვილის სახით, ტექტიამ, გუთნის დედამ, მიწის მუშამ მძლედ დაიძახეს და მოითხოვეს ადამიანური უფლებები. მისი პირით ლაპარაკობს გაღვიძებული გლეხის პიროვნება, რომელმაც შუიგნო თავის ადამიანობა, თავისი უფლებები, და ამისთვის პროტესტს აცხადებს იმ უსამართლობის წინააღმდეგ, რომელიც შავად დასწოლია მის ცხოვრებას. ი. დავითაშვილმა მოგვცა სოფლის ცხოვრების მთლიანი სურათი. დაგვიხატა მეხრეთა სილუეტები, გლეხის ბიჭი, რომელიც უქუდო, ჩოხის ამარა მინდვრად დასდევს ხარებს; დაგვატოვებინა ყველაფერი, გადაგვიყვანა მინდვრად, ველად, რომლებიც ირწყვებიან მუშის ოფლით; დაგვანახა მწვანე ჭეჭილი, გლეხის ოფლის ნაყოფი; გვერდს დაგვაყენა გუთნის დედანსთან, რომელიც მწარე ღიღინით ყამირს ატრიალებს, გადაგვიშალა მათი შინაგანი მხარე და გვაცხოვრებს მათთან ერთად. „ძვალ-რბილში“ გვივლის ის ლირიზმი და სიყვარული, რომლითაც გაუღნთილია ყოველი მისი ლექსი და ჩვენც, მასთან ერთად, გულწრფელად ვურჩევთ ამ გლეხის შვილს:

„შრომისა შვილო, გლეხო პატარა, ისწავლე წიგნი, ისწავლე ჩქარა“, დიახ ეს არის ი. დავითაშვილის წრფელი სურვილი, მისი პოეზიის მთავარი მოტივი. ის ჩვენც ამასვე გვამეორებინებს, რომ ეს ხმა ძლიერ ხმად იტყეს და შრომის შვილი ამ მდგომარეობიდან განთავისუფლდეს.

ი. დავითაშვილი ჩვენ ხალხს მოვევლინა იმ მანათობლად, რომელიც თუმცა ოდნავად ბეუტავეს გარშემორტყმულ წყვილიადში, მაგრამ მაინც ანათებს იმ უვალ გზას, რომელზეც ჯერ ბევრი წამოიჩოქებს. ის არ იყო დიდებული მწერალი, რომელიც, შარვანდელით მოცული, დროის გარეშე დადგება ხოლმე, არა, ის მათთან შედარებით ნაკლებ ნიჭიერი იყო, მაგრამ, სამაგიეროდ, ენერგიული, გრძნობიერი. ეს ჩანს იქიდან, რომ ი. დავითაშვილის გზნება, მიუხედავად იმ მდგომარეობისა, რომელშიაც ის იყო ჩაყენებული, არ მოკვდა, პოეტის ძლიერმა ბუნებამ შეინახა იგი. და შეინახა იმიტომ, რომ ის იყო მისი ცხოვრების უმაღლესი აზრი. მას ასაზრდოებდა და აცხოვრებდა ეს თავისი მოღვაწეობა, ფიქრი მშობელი ერის მომა-

ვალზე. ის ხომ ფიზიკურადაც და ფსიქიკურადაც ხალხთან არის შეკავშირებული და მისი ფიქრის მლალადებელია.

„მუშის ოფლითა ირწყვება, მინდორი, მთა და ველია,
ის შრომობს, სხვები ძლებიან, დაკარგული აქვს ბეღია,
ჩასცქერის დედა მიწასა, მაღლა ვერ აუხეღია,
დაჩუმდა, მუნჯი გვგონია, სთქვა რამე—ვამბობთ ყბეღიაო“.

ასეთია ჩვენი გლეხის ცხოვრების სინამდვილე, რომელიც გულის სიღრმემდის წვდება პოეტის გულს და იწვევს შემოქმედებისაკენ.

„მთელი ერის მარჩენელი
გლეხ-კაცია, მიწის მუშა“.

პოეტი ხედავს, რომ გლეხები შრომობენ, ოფლს ღვრიან, ნამუშევარი კი სხვას რჩება:

„ჩვენ ვშრომობთ მიწას ვმუშაობთ
უღლის ქვეშ როგორც ხაიო
მაგრამ სხვას რჩება ნაშრომი,
დაფქული, გამომცხვარიო“.

ხედავს ამას და ცდილობს მოუძებნოს საშუალება ამ ბოროტების მოსასპობად. ეს სახსარი, მისი აზრით, სწავლაა, ცოდნა, განვითარება, რომ გლეხებმა შეიგნონ თავიანთი ვინაობა, მდგომარეობა და უწამლონ თავს. რად არის ყოველივე ასე? რად ჩაგრავს ყველა გლეხს, რად არის ის დაბალ ღობედ ქცეული? იმიტომ რომ, იგი შეუგნებელია, მძინარე და პოეტი აკი ცდილობს გამოაფხიზლოს, ამ მდგომარეობიდან გამოიყვანოს ეს „მცირე“ ძმა.

„გვეყოფა რაც რომ გვეძინა,
დროა გავაღოთ თვალიო“.

ეს გამოაფხიზლება კი ცოდნის შეძენაში უნდა გამოინატოს. მხოლოდ სწავლა, მხოლოდ ცოდნა გამოიყვანს ამ მდგომარეობიდან, რადგან იგი არის შავი ღლის ჩირალი, იგია ხსნის ის ღუზა, რომელსაც ასე იმედით შესცქერის მუშა-მგოსანი. და პატარა მეხრეს პირით, რომელიც სიმბოლოა მომავალი, ახალი თაობისა, საზოგადოებას შექალაღებს:

„გებეწებით, სწავლა მომცეთ მცირია,
რომელიც რომ გლეხისათვის ძვირია“.

მაგრამ ამას რომ იძახის, ის იმას კი არ ცდილობს, რომ გლეხ-კაცის მდგომარეობა ბნელი ფერადებით დახატოს და მით შებრალება გამოიწვიოს საზოგადოების გულში. არა. ის თვით ხალხს მოუწოდებს აქტიურობისათვის, რომ თავიანთი ზურგით გამოიტან-

ნონ ყოველივე გაჭირვება, საკუთარი მოქმედებით შექმნან უკეთესი მომავალი.

„სწავლისა, განათლებისა ავმართოთ დროშა ალამიო“, იძახის ის და დარწმუნებულიც არის მის ნაყოფიერებაში. ი. დავითაშვილმა იცის და სწამს, რომ ხალხის გულის წიაღში დიდი ენერჯიაა დაგუბებული, რომ მის ერს შეუძლია გახდეს დიდებულ ერად:

„ქართველი კაცი გმირი ხარ,
ძილს როგორ დაემონეო“.

ღიას! ის აფხიზლებს ხალხს და მოუწოდებს სამოქმედოდ. იგი დარწმუნებულია რომ, ცოდნის შეძენის შემდეგ, მათ აფხილებათ თვალები და დაინახავენ ყველა იმ ბოროტებას, რომელიც მაჭლა-ჯუნასავით შემოხვევიათ და სულს უხუთავს. აქ ადვილი ასახსნელია მისი ნატვრა:

„ნეტავი აქ არ მამყოფა, ქალაქში ჩამიყვანო,
მასწავლა რამე ხელობა, მასწავლა ანა — ბანაო“.

ქალაქი ხომ კულტურის ცენტრია, ხომ იქ იმყოფება ის კულმინაციური წერტილი, რომლისკენაცაა მიპყრობილი ყველას თვალი, ხომ იქ მოსჩქედს ცოდნის წყარო, რომელზეც ოცნებობს მგოსანი, რომ უძღებად დაეწათოს. თუმც მგოსანმა ცოტათი თუ ბევრად აისრულა კიდეც საწადელი, თუმც გაშალა კიდეც ფრთები, შემოველო სინამდვილეს, გაიცნო იგი, მაგრამ ეს მას არ აკმაყოფილებს. იმან დიდი ხანია შეაერთა თავისი თავი ხალხთან და ეხლა იგი ამ დიდ ორგანიზმზელა ფიქრობს. მხოლოდ თავისი „მე“ და მისი დაკმაყოფილება როგორ დააკმაყოფილებენ მგოსანს. იგი ცდილობს, რომ ხალხის გულში ღრმად ჩასჭედოს ის იდეები, რომელიც მას აცოცხლებენ და მით გამოიწვიოს იგი ახალ შესაძლებლობათა განსახორციელებლად. ეს ხალხი კი მისი სამშობლოა, ქართველი ერი. მის შეხედულებაში ცნებები „ხალხი“ და „სამშობლო“ სინონიმებია. აქ იგი ნაციონალური მწერალიც არის. მას ამწარებს და აშფოთებს ხალხის მდგომარეობა, რომელიც სამშობლოს ბნელ სურათებთან არის გადაბმული, და ეს მისი აღშფოთებაც ნაციონალურია:

„სამშობლო ჩემო ლამაზო,
ზურმუხტო ანუ ალმასო...
მშვენიერი გაქვს ბუნება,
სხვებიც ამბობენ ამასო,
მაგ შენმა დაღონებამა
გული დარღებით აღავსო“.

პოეტი კარგად ხედავდა სამშობლოს უკიდურეს მდგომარეობას, ხედავდა თუ როგორ კლავდა მისი ერის სულს, როგორ ხუთავდა მის ცხოველ სუნთქვას იმ ვეშაპის გაყინული სუნთქვა, რომელიც მის მშობლიურ კერას გარს შემოხვეოდა. ი. დავითაშვილი ნათლად ხედავდა, რომ მის მშობლიურ სახლს შემოეჩვია

„ . . . . ხელ მძლავრი, გულით მხეციო.
ვაგვიბატონდა ოჯახში, პყვირის პატივი მეციო,
შენი მშობელი უარ-პყავ, ჩემსას პატივი ეციო...“

და აქ მომართა მან ბრძოლის ისარი.

იგი მქადაგებლად გამოდის, დადაქტიკურ კილოს მიმართავს, არიგებს ხალხს, რომ დიდი ყურადღება მიაქციონ ბავშვის აღზრდას, სათუთად აღუზარდონ გულში ნაზი ყვავილი, რომელსაც ეროვნული გრძნობა ეწოდება...

„შვილები კარგათ დაზარდეთ,
ასწავლეთ დედა ენაო“.

აქ ისმის მწარე, ნაღვლიანი ტონი, რომელიც გვაჩვენებს იმ ნაღველის ზღვარს, რომელიც მის გულშია დაგუბებულნი. სამშობლოს ბინდმოცული სურათები აიძულებენ მას ხანდახან სატირასაც მიმართოს, რომ ამით მაინც იმოქმედოს ხალხის გულზე. იგი ხომ იმ დროის მოწამეა, როდესაც ორპირა, მომღიმარი იანუსის წყალობით,

„ინგრევა წმინდა ტაძრები:
წყარო ნადენი მილითა“.

როდესაც დიდების ყველა ნაშთი ისპობოდა და ჩვენც იმდენი შნო არ გვექონდა, რომ წინ აღვდგომოდით ამ ბარბაროსობას და დაგვეცვა ძველი სიწმინდე. აქ ის კიცხავს იმ მოწინავე წოდებას, რომელსაც ხელში ეროვნული დროშა ეჭირა და რომელიც უღირსად აღმოჩნდა ამ პატივისათვის. ეს წოდება გადაგვარების გზას დაადგა და თან მიიყოლებდა იმ მასას, რომელსაც ხალხი ეწოდება. იმათ ვერ შეიგნეს ის ორაზროვნება, ის ორპირობა რომელიც მას ფეხიდან ალაგს აცლიდა. ისინი მხოლოდ გარეგან დიდებას გამოეკიდნენ და ამან აუხვია მათ თვალები:

„მოგვეძულდა ჩოხა-ნაბადი,
გულს ჩავიმწყრავეთ ღილები,
უცხო სამოსით ვამაყობთ
ჭიბუებს დახვერტილები“.

ღიახ, ჩამწკრივებულმა ბრჭყვიალა ღილებმა გაიტაცეს ჩვენი თავადაზნაურობის უმრავლესობა, მათ გამოაცალეს სარჩო-საბადე-ბელი, მამული. რომლის ყოველი ნაჭერი ისტორიული დოკუმენტია, ეროვნული განძი. ამ მოწინავე წოდების ქალებიც არ ჩამორჩნენ ქმრებს და „უარპყვეს ქართველი დედობა, დაგვიჩახინჯეს შვილები“. ისინიც დაადგნენ გადაგვარების გზას და ამ ყალბ ნიადაგზევე სურდათ აღეზარდათ შვილები, მომავალი თაობა.

„ეუბნებიან, შვილებო მამას უძახეთ პაპო,
სამშობლო ენა ნუ გინდათ, ის ბუამ გადაულაპაო“.

ღიახ! გაჰკიცხა ეს მალალი წოდება, ზურგი შეაქცია მას და თვალი ხალხს, დაბალ წოდებას მიაპყრო. იმან იცოდა, იგრძნო, რომ მომავალი მას ეკუთვნოდა და ამისათვის მას მიმართა:

„არ დაივიწყოთ, გახსოვდეთ, თქვენი მშობელი მიწაო,
ისა გზრდით, ძუძუს გაწოვებთ, როგორც ერთგული ძიძაო“.

ეხლა კი, ამ მშობელ მიწას მოვლა სჭირია, რომ სხვამ არ წა-გვართვას, რომ სხვა არ დაეპატრონოს.

„თუ არ მოუვლით, იცოლეთ
შემდეგ გახდება სხვისაო.
თორემ გავხდებით საკმელად
ფრიდრიკ და გეურქისაო“.

მგოსანს აკაკისავით, სამშობლო სატრფოდ გადაუქცევია, რომელსაც მსხვერპლად სწირავს თავის გრძნობებს. მისი სატრფო სვე-ლადი კი არ არის, თავისუფლად მონაგარდე, არა იგი ტყვე-ქმნილია, დაკარგული. და ამისათვის მისი სიყვარულიც — ტრაგიკულია. ეს მისი სატრფო „შემკობილია ყოველ მხრივ, არა ჰყავს ქვეყნად ტოლია“, — მაგრამ სად არის? „ვეძებ და ვერსად ვიპოვე, ხელ-ქმნილი დავიარებო“. იგი ძოსთქვამს მწარედ: „დავკარგე სატრფო, დავეძებ. მარგალიტია, ლალებო“. და აი. იპოვნა ის, რომელსაც ი. დავითაშვილი თავის ოსტატს ეძახის, მაგრამ ქაჯებს ჰყოლიათ დატყვევებული.

„ვაიმე აგერ ქაქსა ჰყავს, ის ჩემი გულის სწორა,
უწნოდ უჩიჯანის გულ-მკერდსა, ჩაუხვევია ტორია“.

და ეს უწამლავს გულ-გონებას. იგი ხომ მისთვის არის დაბადებული, ეხლა კი მას სხვის უბეში უხდება მისი ჰვრეტა. აქ არის მისი სიყვარულის საშინელება. მისი სალოცავი სხვას ჰყავს ტყვედ. ეს სხვა კი — ქაჯია, არაადამიანი. სატრფო მისთვის დაკარგულია ჩერჩერობით. და მგოსანიც დასევდიანებული, განგებას ეკითხება:

„ნუ თუ მართლა ვეღარ ვნახავ,
ვისზეც ვწუხვარ, ვისაც ველი?
არა მჭერა — მტარვალს დარჩეს,
ჩემი ტურფა, საყვარელი“.

და იმედით სავსე პასუხს იძლევა. იგი ხომ ბუნების შვილია, სალი, ძლიერი, მან უსასოთ ჰმუნვა არ იცის. ყოველი მისი სევდა იმედიანობის შარავანდელით არის გარემოცული.

„მაგრამ იმედი მაუწყებს, არ მოიხარო ქელი,
მოვა დრო, აგიყვავდება, შენ დაკარგული ბელი“.

ასეთია მისი იმედით აღსავსე ტრფიალი სატრფოსადმი. მაგრამ მას სხვა სატრფოც ჰყავს, ხორციელი ეროსის კერძი. იგი ამ სატრფოსაც უმღერს. მან კარგად შეიგნო ეს ყველაზე პოეტური და ყველაზე ძლიერი გრძნობა, — სიყვარული, და იწყო მღერა. მისი სიყვარულიც ხალხურია. მას ხიბლავს „ლამაზი გოგო“, მისი „თეთრი მკერდი“. ედემს დარგული სიტურფე. მაგრამ როგორი სალი სიცოცხლით და ვნებით სავსეა მისი გრძნობა, ნამდვილ ხალხურ სატრფილო ლექსიდან ვერ გამოარჩევთ. აქ მისი ჰანგი ნამდვილი გლეხურია, მათ კილოზე მოწყობილი. და ეს სიყვარულის მოტივი მის ლექსებს, ხალხურ ლექსებს გვერდს უყენებს. ეს მოტივიც ხომ ყველაზე გავრცელებულია ჩვენს ხალხურ პოეზიაში. ეს სიყვარული აღაფრთოვანებს ადამიანს, უღვივებს რწმენას, უნერგავს იმედს, უმატებს ძალას. იგი უმსუბუქებს ცხოვრების სიმძაფრეს, უადვილებს ცხოვრების ტვირთის ზიდვას. და ი. დავითაშვილსაც ხომ სავსებით შეუგნია ამ გრძნობის ძალა.

„ძნელი არის სიყვარული
გონიერსა შეიქმს ხელად.
ცხოვრების გზას მთლად დაუბნევს
არბენინებს მთად და ველად“.

და აკი მიმართავს კიდევ სატრფოს:

„გოგოე ლამაზო, შენ გემონები,
თუ ნებას მომცემ, ჩაგეკონებიო“.

რა სადაა, და ამ სადაობით რა მიმზიდველი ეს გამოხატულება ამ გრძნობისა. რა სადაა და როგორი ძლიერი. აქ არ არის სენტიმენტალობა, აქ იგი სრულიად საჭირო არ არის. იგი ავადმყოფ ხალხისთვისაა, სუსტებისათვის მოგონილი. ი. დავითაშვილი კი სალი ბუნების შვილია. მასში მძლედ იღვიძებს ეროსი, და იგიც მძლედ და სადად ამბობს:

„ვერ მაამებს, და არც მინდა,
გაზაფხულის ვარდის კონა
ნეტამც მომიკლა და მე ერთხელ
ნინას თეთრ მკერდს ჩამაკონაო“.

ეტრფის რა ქალს, იგი მასაც საღი გონების თვალით უცქერის.
ის მასაც უმღერს თავისუფლების ჰანგებს, რადგან გამოცდილია
„თუ რა ძნელია მონობა სხვისა“.

„ქალი ისეა კაცისთვის, ვით საქონელი ფურიო,
მან მხოლოდ უნდა იცოდეს, კმარაშვილის სამსახურიო“.

ასეთი იყო იმ ხანებში ქალის მდგომარეობა და სწორედ ამ
ქალს გააგონა თავისუფლების ტკბილი ხმები. ი. დავითაშვილი ხომ
არ იყო „წმინდა ხელოვნების“ მაღიარებელი, მისთვის ხომ უცხობა
პოეტური განმარტობა სადღაც შორს, ხალხის გარეთ.

სადაც არ ისმის სოფლიდან წასული კვნესა, მისთვის ის
სიმაღლე უცნობია. ის არ ასულა იმ სიმაღლეზე, რომ იქიდან
გადმოეხედა ცხოვრებისათვის. იგი ამ ქვეყნის გარეშე არ ხედავს,
მისკენ იწევს, მას ესაყვარლება. მისთვის, როგორც ხალხისთვის,
ეს ქვეყანა ის აბსოლუტია, რომელიც ყველაფერს შეიცავს; იქი-
დან იღებს ყოველივე დასაბამს, და იქვე ბრუნდება მოსასპობლად.
ამიტომ მისი ფიქრის საგანი არის ხალხი, მისი ცხოვრება. იღებს მის
ყოველ მხარეს, დასაგმობს კიცხავს, დიდაქტიკურ ტონს იშველიებს,
ხალხს არიგებს და სამოქალაქო გზას უჩვენებს. და აქ, ამ დიდ-
აქტიკურობას მის პოეზიაში სულაც არ შეაქვს სიყალბე, რადგან იგი
ხელოვნური მიწებება კი არ არის, არამედ მისი გულის წიაღიდანაა
წარმოშობილი. ამის გამო, იგი არ ჩრდილავს მის პოეზიას და
უშნო ტენდენციურ-ხასიათს არ აძლევს. თუმცა კი აქვს მას ტენ-
დენცია ამ სიტყვის საუკეთესო მნიშვნელობით, მაგრამ ვიმეორებთ,
იგი ყალბობას არ კმნის, მას არ შეაქვს დისჰარმონია. ხატავს რა
ხალხის ცხოვრებას, ის ხედავს, რომ ყველა ადამიანი კაცი არ არის,
რადგან იგინი არ აკმაყოფილებენ იმ წარმოდგენას ადამიანზე,
რომელიც მას აქვს დასახული. იგი ხედავს, რომ ბევრნი მხოლოდ
თავიანთ ნაჭუჭში არიან მოქცეულნი, სხვაზე არას ზრუნავენ.

„რათ არის კაცი ცოცხალი,
რომელიც ქვეყნის ბარგია,
ვინც რომ მოქმედობს თავისთვის
სხვას კი არაფერს არგია.“

ხედავს, რომ კაცთ შორის არ არის სიყვარული, რომელიც, მისი
შეხედულებით, არის ერთადერთი დასაბამი ბედნიერების; ხედავს

რომ მუშას, ამ ტანჯვის შვილს, ყველა აბუჩად იგდებს, ვერ სდებენ ფასს, და მიმართავენ ასეთებს:

რა შეგცოდა მუშას სწუნობა,
რისთვისა გძულს ტარიელო,
თვით უშნო და ულაზათო
ფუქო გოგრა ცარიელო,
შენ რა იცი მუშის ფასი
„უქმად ძღვები როგორც სვავი...“

აქ იგი გურამიშვილისებურ ტონს იღებს, და ამბობს:

„კაცი ხარ კაცად შობილი, კაცი გიყვარდესო,
გაკირებულსა უშველე, სადაც უპირდესო“.

აქ არის, სხვათა შორის, მისი პოეზიის დამახასიათებელი თვისება. ეს კი გამოიხატება იმაში, რომ იგი ამ ხალხში ხედავს იმ ცხოველ ძალას, რომელსაც მომავალი წინა აქვს. მისთვის ხალხი ის ინერტიული მასა კი არ არის, რომელიც ფატალურად მონობისა და ტანჯვისათვის არის გაჩენილი. ეს არ არის ის ლარიბ-ლატაკთა ხროვა, რომელიც მოწყალეებს საჭიროებს, არა. იგი დიდ ძალას წარმოადგენს საზოგადოების ცხოვრების გასაუმჯობესებლად. მისი მისია ეხლა იწყება, ეხლა გამოდის იგი ცხოვრების მოედანზე, რომელსაც ისტორიული ცხოვრება ეწოდება. გამოდის თავისთავად, აქტიურად და ასე იკაფავს გზას. ი. დავითაშვილი, მთელ თავის ქმნილებას, გურამიშვილივით რელიგიის მარმარილოში ჰკვეთს. ეს არის, სხვათა შორის, დამახასიათებელი თვისება მისი პოეზიისა. იგი ბევრგან გურამიშვილის ტონს იშველიებს, რომ გაბატონებულნი ამხილოს, დამონებულთ კი ასწავლოს მათმინება და ამტანობა.

„საზგიეროს ნუ უზამ, დეე თვით მიხვდესო“.

და მართლაც, აბა გადაავლეთ თვალი მის შემოქმედებას და დაინახავთ, როგორი მშვიდობიანობით და სიყვარულით არის მოცული მისი შემოქმედება. იგი მტარავს კი ხედავს, მაგრამ არ ეხება. „დეე თვით მიხვდესო“. თავის ხალხს მოქმედებისაკენ მოუწოდებს, რომ მათ თვითვე შექმნან ცხოვრება კეთილი, მშვიდობიანობის საძირკველზე დამყარებული და სიყვარულის შუქით გაბრწყინებული.

„კაცი ხარ კაცად შობილი, კაცი გიყვარდესო“.

ასეთ ფორმულაში ჩამოაქანდაკა მან თავისი შეხედულება ცხოვრებაზე და ადამიანზე.

ქადაგებს კაცთა შორის სიყვარულს და თანაც იძახის:

„არავის დაეჩაგვრინოთ და არც იმონოთ სხვანიო“.

აქაც მძლედ მოჩანს სისალე და სიამაყე მისი სულისა. ასე და ამგვარად დაგვიხატა მან გლეხთა, მშრომელთა ცხოვრება მთელი მისი სხვადასხვაობით. მან მოგვცა სურათი მისი ცხოვრების ძნელი მხარეებისა; თანაც, გამოსთქვა ღრმა რწმენა ხალხის სიძლიერისადმი, მისი მომავლისადმი. აქ მან შეძლო ხალხის ნაგრძნობის გადმოცემა სწორედ ისე, როგორც ამას ხალხი გრძნობს თავის საუკეთესო ლექსებში. ი. დავითაშვილის პოეზია შეიძლება განვიხილოთ როგორც აღტაცებითი ჰიმნი ქართველი ხალხისადმი. თავის ლექსებით, მან შესაფერი სამსახური გაუწია ქართველ ხალხს. იგი პატიოსნად ემსახურა თავის ღროს და შველოდა როგორც შეეძლო, რომ მითხელი შეეწყო მისი ნაბიჯის გადადგმისთვის უკეთესისაკენ. როგორც დავინახეთ, მისი ლექსების სიუკეთესობა მრავალფეროვანი არ არის. სოფლის ბუნების აღწერა, გლეხის ცხოვრების ნათელი და ბნელი მხარეების დახატვა, მისი მისწრაფება უკეთესისაკენ, — ეს მისი პოეზიის მთელი რეპერტუარი. და მიუხედავად მისი ლექსების რაოდენობრივი სიმცირისა, იგი იმ ისტორიული მომენტის წარმომადგენელია, რომელსაც ეწოდება ხალხის შეგნების დასაწყისი. ხოლო რაც შეეხება ადგილს ქართულ მწერლობაში, აქაც მას განსაკუთრებული ადგილი აქვს დაჭერილი. იგი რაფიელ ერისთავს უახლოვდება.

იოსებ დავითაშვილი, თავისი შემოქმედებით, თითქოს ავსებს მის ღიღებულ თანამოკალმეთა შემოქმედებას და მათ გვერდს უყენებს ტეტიათა ცხოვრების სურათს, რომელიც ისე გულწრფელად და საღად დახატა ღურგალმა პოეტმა.

ნეორომანტიზმი

ოთხმოციანი წლებიდან, როგორც ვნახეთ, ჩვენს საზოგადოებრივ და სალიტერატურო ცხოვრებაში იზრდება სახალხო მოძრაობა, რაც „თერგდალეულთა“ იდეოლოგიის შემდგომ განვითარებად უნდა ჩაითვალოს. ეს შემდეგი ეტაპი, ორი მიმართულებით გაიშალა: ერთი ნივთიერ მხარეს გაჰყვა, ყოველდღიურს, საგნობრივს, როგორც ეს ვნახეთ რაფ. ერისთავის და ნ. დავითაშვილის შემოქმედებაში, მეორე კი, სულის საფუძვლებს დაეჭიდა, ხალხის იმ შინაგან ძალას, რომელიც თითქოს დავიწყებას ეძლეოდა. ეს უკანასკნელი თითქოს ერთგვარი რეაქცია იყო იმ ბატონობის წინააღმდეგ, რაც ახალ ცივილიზაციას მოჰქონდა საგნობრივი გატაცების სახით. ნამდვილად კი ეს რეაქცია კი არ იყო, არამედ იმავე მიმდინარეობის მეორე მხარე. აი როგორ:

ვინც მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურას დააკვირდება, ნახავს, რომ ეს უკანასკნელი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ე. წ. ევროპული იდეების და ცხოვრების განვითარებასთან. ეს განვითარება კი, ცხოვრების ყოველ სფეროში, გამოიხატა ხალხის თანდათანობითი უფლებამოსილებით: საუკუნის მანძილზე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციიდან მოყოლებული, იდეათა და ინტერესთა რკალი თანდათანობით ფართოვდება და ხდება ყველა საუნჯეთა ერთგვარი გამასიურება. ჯერ იყო და არისტოკრატის ვიწრო და მაღალი გალავანი მესამე წოდებამ დაიპყრო. შემდეგ თვით ბურჟუაზიაში მოხდა შინაგანი დაყოფა და გაბატონებული ნაწილის წინააღმდეგ ამოძრავდა დამორჩილებული ნაწილი, რომელიც გადატაკების გზას დაადგა. ამ მოძრაობის შედეგად მივიღეთ პროლეტარიატის ამოძრავება, რომელიც წვრილ ბურჟუაზიას დაუკავშირდა და რომელიც თანდათანობით იპყრობდა ახალ-ახალ პოზიციებს. ეს პროცესი სხვაგან დღესაც გრძელდება და დიდი წინასწარმეტყველება არ არის საჭირო, რომ ის ნამდვილი ხალხი, მასა, რომელიც საუკუნის წინ „არაფერი“ იყო, მალე „ყველაფერი“ გახდება. იგივე

პროცესი წარმოებდა ჩვენშიც. შეიძლება უფრო მკრთალად, მაგრამ აქ ღირსებაზე არ ვლაპარაკობთ. ჩვენშიც, მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისიდანვე, ალექსანდრე ჭავჭავაძის სახით, უკვე წინათიგარძნობა ხალხის განთავისუფლების დიდი მომენტი, შემდეგ გ. ერისთავის, დან. ჭონქაძის და სხვათა სახით ლიტერატურა ხალხისკენ იწყებს გადახრას, როგორც სტილით, ისე თემის მხრივ. მესამოცე წლებიდან, დემოკრატიული მიმართულება სისტემის სახეს იღებს და იქცევა მძლავრ საზოგადოებრივ ფაქტორად. ბატონყმობის გაუქმების შემდეგ, ხალხი უკვე ნელ-ნელა იწყებს სამოქმედო სარბიელზე გამოსვლას, რასაც ეხმარება ახალი ჯგუფი, რომელსაც „ტეტიათა მოტრფიალები“ სახელით ვიცნობთ. ეს რკალი შემდეგ კიდევ იზრდება და პროლეტარული ელემენტი გამოდის ცხოვრების ბატონის პრეტენდენტად და შემდეგ იქცევა კიდევ... ასე რომ, ჩვენშიც აშკარა იყო ის ტენდენცია, რომელიც ევროპის ქვეყნებს თანა სდევდა, და რაც საუკუნისა თუ ეპოქის მაჩვენებელი იყო.

მაგრამ ამ დიდ პროცესში, ორი დასაწყისი აღმოჩნდა. ეს ორი დასაწყისი თითქოს დაუპირდაპირდა კიდევ ერთმანეთს, როგორც ერთიმეორის საწინააღმდეგო პრინციპი, მაგრამ არსებითად აქ წინააღმდეგობა არ იყო. იყო მხოლოდ სხვადასხვა თვალსაზრისი, მიზანი კი ერთი იყო: არსებულის წინააღმდეგ ამხედრება და ადამიანის ნივთიერი და ზნეობრივი გამარჯვება. და თუ პირველი მიმართულება იმას ცდილობდა, რომ ყველა მოქალაქისათვის მოეპოვებინა თვითმოქმედების უფლებანი, იბრძოდა კონსტიტუციის, ეკონომიური სისტემისა და პოლიტიკის წინააღმდეგ, რომ მშრომელი ხალხი ეკონომიურად და უფლებრივად განთავისუფლებინათ. მეორე მიმართულების ცდა იქით იყო მიმართული, რომ ადამიანის სული აღედგინათ და იბრძოდნენ იმ კონსტიტუციისა და სულის რეჟიმის წინააღმდეგ, რომელიც ცივილიზაციას მოჰქონდა. პირველი მიმართულების შესახებ ჩვენ კიდევ გვექნება საუბარი, აქ კი შევეხოთ მეორე მიმართულების წარმომადგენლებს, რომელნიც ჩვენს ლიტერატურაში დამკვიდრდნენ ნეორომანტიკოსების სახელით, ე. ი. ალექსანდრე ყაზბეგს და ვაჟაფშაველას. ეს უკანასკნელნი, უეჭველად რევოლუციონერები იყვნენ თავისი შემოქმედებით. ისინიც წინააღმდეგნი იყვნენ იმ პრივილეგიური უმცირესობისა, რომელიც ცხოვრებას დაპატრონებოდა, მაგრამ ამ პროტესტანტობის საფუძვლად სოციოლოგიური მხარე კი არა ჰქონდათ, არამედ ზნეობრივი, თუ პირველ ცნებას ვიწრო მნიშვნელობით ვიგულისხმებთ. ჩვენი ნეორომანტიკოსებიც წინააღმდეგნი იყვნენ იმ საშინელი სინამდვილის, რომელიც დამ-

პყრობი ნახიჯით მოდიოდა, მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ იგი ნივთიერად აღატაკებდა ხალხს, არამედ იმიტომ, რომ სულს ურყევნიდა. ამ დაპირისპირებაში მოხდა ისე, რომ მთა და ბარი თითქოს ორ პოლუსად იქცნენ, და ბარი რომ ნივთიერი აღორძინებისაკენ იკვლევდა გზას, მთა სულის განახლებას ავალებდა, ბარი რომ რეალიზმისა და ნატურალიზმის დაბლობებში ჩადიოდა, მთა რომანსტიკული სიმაღლეებისკენ მოუწოდებდა. ყველაფერი ეს უფრო მკაფიოდ გამოჩნდება მათი შემოქმედების განხილვის დროს.

ალექსანდრე ყაზბეგი*

(1848 — 1893)

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულმა პოეზიამ მიაგნო ორ მწვერვალს, რომელნიც უცხოოდ სდგანან საერთო ლიტერატურის სივრცეზე. ყველა სხვა ჩვენს მწერალს შეიძლება მოუძებნოთ თუნდ შორეულად მსგავსი ავტორი საქართველოს გარეშე, მაგრამ ვაჟაფშაველა და ყაზბეგი კი სრულიად განმარტოებით დარჩებიან. ხოლო ის სიმალღეები კი, რომელზეც მათ აიყვანეს ქართული სიტყვა და პოეტური გზნება, დარჩებიან როგორც ქართული სული გამძლეობის და სიდიდის ნიშნები. მსოფლიო ლიტერატურაში, ბევრი მხატვრის გენია დაქანცა მთის საიდუმლოებამ. რომელი დიდი პოეტი იყო, რომ ხარკი არ მოიხადა ამ მიუკარებელი სასწაულის წინაშე, მაგრამ რომელმა შეძლო კლდეთა ენით ამეტყველება? ვინ იყო ის რჩეული, რომელმაც შეაღო ამ საიდუმლოების კარები? მე მგონია რომ არაფერია.

მსოფლიო ლიტერატურაში ვაჟა და ყაზბეგი განმარტოებით არიან, და მათთანვე არის მთას შეფარებული ქართული სულიც. მეტად ძნელია მთასთან მისვლა. იქ სულ სხვაგვარი განცდებია, თავისებური აზრი და ნებისყოფა. იქ ხალხი ამირანის ამაღას ჩამორჩენილებივით არიან მდევის ნაფეხურებზე მიმოფანტულნი. იქ სიცოცხლეს სხვანაირია და სიკვდილიც თითქოს უფრო ადვილი. იქ ერთგვარი პანთეონია, სადაც ძველი სულის განძეულობა ინახება თამარის საფლავივით.

ვაჟა და ყაზბეგი, ეს ორი პოეტი მივიდნენ მთასთან ხევის დეკანოზებივით, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ ვაჟა „რელიგიით“ მივიდა, ყაზბეგი კი ეთიკით. ვაჟა მთების ჭანყში ხედავდა ლაშარს და ლოცულობდა, ყაზბეგი კი მთაში კაცს ეძებდა და აფიცებდა ხან-

---

* ეს თავი, ცოტა შემოკლებით, ამოღებულია ჩემი წიგნიდან: „ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი“.

ჯალს და ძმობას. აი, აქ ისმის იგივე მორალური ხმა, რომელიც ალ. ყაზბეგს ათრთოლებდა ბავშვობიდანვე. ბაირონი წერდა: „გაქცევა ჩემი თავისაგან ყოველთვის იყო ერთად ერთი მიზეზი ჩემი მწერლობისა“, ეს ნიშნავდა „იმავე გონებრივი მოძრაობის გაგრძელებას, რომელიც უამისოდ თავს დამატყლებოდა-ო“. ამავე სიტყვებით შეიძლება დახასიათდეს ყაზბეგის მწერლობაც. ალ. ყაზბეგმა პირად ცხოვრებაში მალე იგრძნო „ბრწყინვალე“ ცხოვრების სიმშრალე და უშინაარსობა; იგი მალე დაიღალა ხელოვნურობის აუცილებლობით, ეტიკეტის მორჩილებით. მალე მიხვდა, რომ გართობა კიდევ არ არის ბედნიერება, რომ ადამიანი ელევანტური თოჯინა არ არის, და რომ ბრწყინვალე „სალონების“ გარდა არის კიდევ სხვა ქვეყანა, სადაც ყველა ამის მაგიერ არის: რწმენა, სინიღისი, ადამიანის უფლება და მართალი განცდები.

ის სინამდვილე, რომელიც ალ. ყაზბეგის თვალწინ იყო გადაშლილი, მისი გაგებით, ყალბი იყო და მიუღებლად ეჩვენებოდა, როგორც ზედმეტი „ცოდვით“ დამძიმებული; მის თვალში, თანამედროვე ადამიანი უბედური იყო და ამ უბედურობას ორი სათავე ჰქონდა: 1. ადამიანისა და ბუნების გაყრა ერთმანეთისაგან, 2. პიროვნების გათქვეფა იმ უსახეო მასაში, რომელსაც ბურჟუაზიული ცივილიზაცია ჰქვიან. აქ არის იმ დისპარმონიის დასაწყისი, რომელიც პირველყოფილ ცოდვასავით ღრღნის ადამიანის სულს. მართალია, ადამიანის ჰკუამ გაიმარჯვა, და ქოხების მაგიერ მთასავით აყუდებული მრავალსართულიანი სახლები შედიდურობენ, დაბერებული ურმის მაგიერ ავტომობილი სერავს და ნთქავს სივრცეს; კვარისა და ქრაქის ნაცვლად ელექტრონი ეფინება თვალუწვდენ მანძილს, საწყალი გზირისა და შიკრიკის მაგიერ რადიოები მთვარესაც კი იჩემებენ და ამბის მოტანას გვპირდებიან იქიდან... მაგრამ ძვირად დაუჯდა ადამიანს ეს გამარჯვება: იგი ბატონი და შემოქმედი იმავე დროს მონად და მანქანის ნაწილად იქცა. და აი, ეს სინამდვილე შემზარავად ეჩვენა ყაზბეგს. მითუმეტეს, რომ გაზომილი ნაბიჯებით ეჭრებოდა იგი ამ ერთადერთ მივიწყებულ კუთხეს, სადაც მითოსი კიდევ ცოცხლობდა და „ღვთის პირით მოლაპარაკე ხალხი“ კიდევ აგონებდა „დაკარგულ სამოთხეს“. მოდიოდა ახალი საუკუნე შეუბრალებლად, გულში ანგარება ედო და თავი დამძიმებული ჰქონდა მზაკვრული ფიქრით უსირცხვილო სარგებელზე. მართალია, ალ. ყაზბეგს ეს აზროვნება ამ სიტყვებით არ გადაუშლია, მაგრამ მის თხზულებათა დამკვირვებელ მკითხველს ასეთი მსოფლმხედველობა შერჩება ხელთ. ალ. ყაზბეგი მძაფრი სახეებით ლაპარაკობდა, ხოლო ამ სახეების ლოგიკური

სქემა მხოლოდ ასეთ მსოფლმხედველობას იძლევა. მართალია, მისი რომანების სამყარო კაცობრიობის სამყაროს კერძო ნაწილია, მაგრამ ამ ნაწილში რა სულიც ბოზოქრობს და უარყოფის წყევლას გზავნის ირგვლივ, იგივე სული სწყევლის ამ ბოროტების სათავეს საზოგადოდ.

ალ. ყაზბეგის შემოქმედება ერთი მთლიანი რომანია, ერთი დიდი ტილო, სადაც მეტად თამამი ყალმით დახატულია ხევის წამება. არამტყუ ძირითადი მოტივი, არამედ ხასიათიც და გარეგნული დეტალებიც კი ერთია ყველა ცალკე ნაწარმოებში. აქ არ არის განცდათა შრავალმხრივობა, არც ხასიათთა სხვადასხვაობა, არამედ ერთსა და იმავე ფსიქოლოგიურ მომენტებს ამკლავნებენ ეპიზოდური პირები, რომელნიც ერთსა და იმავე სიტუაციაში ჰყვებიან და ერთსა და იმავე მთავარ აზრს ეწირებიან. ეს გარემოება კი იმით აიხსნება, რომ ალ. ყაზბეგი საზოგადოებრივი მოძრაობის მორევში არის შეჭრილი, სადაც ყველაფერი ამოდულებულია, და სადაც ორი სტიქია შეკვეთებია ერთმანეთს. იმ მომენტს აგვიწერს, როდესაც ამ ორი ძალის დიფუზია ჯერ არ იყო მომხდარი და ორი აზრი, ორი ძალა, ხასიათი, ადათი და სხვ. სიკვდილზე უარესი ტკივილებით იბრძოდნენ და არც არას თმობდნენ. ეს ბრძოლა ყველგან წარმოებდა და ალ. ყაზბეგიც ყველგან ორი ხასიათის გამართა შორის შლიდა საომარ ასპარეზს. ელგუჯა, კობა, იაგო, გოჩა, ონისე და სხვ. „ერთ-ხორც და ერთ-სულ“ არიან. მათი ნებისყოფის აპარატი, ზნეობრივ-გონებრივი კულტურა და მთელი ფსიქოლოგიური ფორმიანობა — ერთი და იგივეა, ალ. ყაზბეგისთვის არსებობს მხოლოდ ერთი დედააზრი, და ყველგან ამ დედააზრის მატარებელს დაეძებს და ხატავს. მეტად საგულისხმოა ალ. ყაზბეგის ერთი ფრაზა, ი. მეუნარგიასადმი მიმართულ საპასუხო წერილის ვარიანტიდან, რომელიც ამ აზრს ადასტურებს: „გამიშვით სხვაგან; იქნებ იქაც ხაღმე შევხვდე ელგუჯახ, ან კიდევ მის პროტოტიპს, აწმყო სავაგლახ-სატირალის წარმომადგენელთ“... ელგუჯა არის მისი საძიებელი. მასში ეგულება კიდევ ბევრი რამ საიდუმლოება, რომელიც ავტორის სულში მარად წყურვილის ტანჯვად იშლება. და ამ საიდუმლოებას დასტრიალებს ყოველ ნაწარმოებში, მთელ თავის შემოქმედებაში, რომელიც მთლიანად არის შეკრული როგორც განუყოფელი ერთიანობა. მაგრამ ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ ალ. ყაზბეგი ერთსა და იმავეს იმეორებდეს მოსაბეზრებლად, პირიქით. თუმც მორტივები ერთი აქვს, მაგრამ ეს მორტივები ისეთ დინამიკაში იჭედებიან, რომ ყველაფერი ხარბად გიზოდავთ. შეიძლება ითქვას, რომ ალ. ყაზბეგს არ აქვს არც ერთი

მოსაბეზრებელი ადგილი. ყოველ ნაბიჯზე გაოცებთ უჩვეულო სუნთქვა და მაჯის ცემა.

ღიახ, ალ. ყაზბეგის შემოქმედება ერთი მთლიანი რომანია, და შემოქმედების ასეთი მთლიანობა ყველა დიდ მწერალს ახასიათებს.

ეს არ არის პარადოქსი. გოეთეს მთელი შემოქმედება — „ფაუსტი“, დოსტოევსკისა — „დანაშაული და სასჯელი“, ბალზაკისა — „ადამიანური კომედია“ და სხვ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბალზაკი, რომელსაც უნდოდა ერთი სათაურის ქვეშ მოექცია ყველა დაწერილი და დასაწერი რომანები, და ეს სათაური უნდა ყოფილიყო „ადამიანური კომედია“ (Comédie humaine). ასევეა ალ. ყაზბეგიც, რომლის შემოქმედების მთლიან სათაურად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს „მამის მკვლელი“. ალ. ყაზბეგის მთელი პოეტური გენია ამ მკვლელობის ასახვას მოუხდა, რასაკვირველია, არა სიტყვა „მამის“ რეალ მნიშვნელობით, არამედ მამაკაცურის, აქტუალურის. „გულს გლოვის პერანგი რად ჩაეცვა“ და კაცებიც „დამალულის იდუმალებით გულში რად ჩაიტვირთდნენ“, აი ის შემოქმედებითი ამოცანა, რომელსაც ალ. ყაზბეგის აზრით ახსნა მხოლოდ „მამის მკვლელობაში“ ეძებნება.

ამ მთლიან რომანში თვით ავტორი არის ცენტრალური ფიგურა, რომელიც ან უხილავად თანა სდევს თავის გმირებს, ანდა ამბობს საკუთარი სულის აღსარებას. ასე რომ, ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში შეიძლება აღინიშნოს ორი მომენტი: 1. ცდა სხვადასხვა გმირთა სახით სიცოცხლის დრამის ობიექტური გადაშლისა და ფსიქოლოგიური სიმართლის ძიებისა, და 2. წმინდა სახის ავტობიოგრაფიული მოთხრობა, სადაც იგივე არის მოცემული არა გმირთა სახით, არამედ საკუთარი მოთხრობით. ორივე მომენტი კი საბოლოოდ ერთ საფუძველზე არის აღმოცენებული, სუბიექტურობაზე, რაც ალ. ყაზბეგის შემოქმედებას აძლევს ღრმა ლირიკის ხასიათს. ასეთ შემოქმედებას გულისხმობდა შპილპაგენი, როდესაც ამბობდა: „თანამედროვე რომანის უღრმეს ფენებში, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც იგი ცდილობს კიდევ სასტიკად დაიცვას ობიექტივობის და უპიროვნობის ხილულობა, არის პოეტისა და გმირის დაახლოვებითი შეერთება“. ალ. ყაზბეგის თითქმის ყველა რომანში, მთავარი გმირის ნიღაბ ქვეშიდან ავტორი გამოიყურება, და ჩვენც მკაფიოდ ვხედავთ იმ კონვენიალობას, რომელიც აახლოვებს დამხატველის

და დახატულის განცდებს, თუ მთელ ფსიქოლოგიურ აგებულებას.

მისი საყვარელი გმირები, ყველანი იმასვე გრძნობენ, რასაც ავტორი, ყველას მიერ შეიგზნება ის სასტიკი და ჩათხრობილი სული. რომელიც უღელტეხილ ეპოქას ახასიათებდა და ყველანი გარდასულისაყენ იცქირებიან. მხოლოდ ეს უკან გახედვა ის ევროპული რომანტიზმი კი არ არის, რომელიც აზროვნება იყო და ხშირად რიტორიკაც, არა. აქ ტკივილების საშინელებაა, რომელიც აზროვნებას ჰყინავს და, სამაგიეროდ, იწვევს აფექტების მეტამორფოზებს. აქ არც უცხო გავლენების შესახებ შეიძლება საუბარი, რადგან ყაზბეგის შემოქმედების ნიადაგი, როგორც ვაჟა-ფშაველასი, არის ჩვენი დედამიწა. იგი ცდილობდა თავისად ექცია ის განცდები, რომელიც ჩვენს მთაში ტრიალებდნენ და შეექმნა რაღაც თავისებური ქვეყანა, როგორც სიცოცხლესთან შეგუების ერთადერთი შესაძლებელი ფორმა.

და ეს მისი ახალი დედამიწა თუ სამყარო, გაცოცხლებულია ისეთი დიდი სულის შთაბერვით, რომ იქ ყველაფერი გასულიერებულია. კენჭი, ვარსკვლავი, ბალახი, ნისლი, ირემი, ადამიანი. ყველა ერთ დიდ მოძრაობაში არის მოსული, ყველგან ეჩვენება სასურველი სიცოცხლის სიწმინდე და ძალა. დიახ, ყველაფერი გასულდგმულებულია ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში, და ეს ყველაფერი გარს ევლება ადამიანს, როგორც მთელი კოსმოსის აზრის მიმცემს და დაგვირგვინებას.

ალექსანდრე ყაზბეგს ადამიანი მიაჩნია უსაზღვრო ღირებულებად, რადგან მასში ეგულება აურწყველი წადილები და მიჯნა დაუდებელი სწრაფვა სისრულისაკენ. ერთი სიტყვით, ადამიანი სუბსტანციაა, რომელიც თვით არკვევს თავის თავს, თუ შეიძლება ასე ითქვას. ამიტომ არის, რომ ადამიანის ინდივიდუალური ბედისწერა ასე აღელვებს და აფიქრებს ჩვენს ავტორს.

ალექსანდრე ყაზბეგის შესახებ გავრცელებულია ზეპირი აზრი, რომ იგი ბუნების დიდი მხატვარია. აქ ცოტაოდენი გარკვევა არის საჭირო. თუ ბუნებას ავიღებთ როგორც სტატიკაში გაქვავებულს, უნდა ითქვას, რომ ალ. ყაზბეგი ასეთი ბუნების მხატვარი სულაც არ არის. ვაჟა-ფშაველა ამ მხრივ ისე დიდია, რომ ალ. ყაზბეგი მის გვერდით ვერ გამოჩნდება. ხოლო თუ ბუნებას ავიღებთ როგორც ადამიანის გარშემო და ადამიანთან ერთად დიდ მოძრაობა-

ში მოსულს. ალ. ყაზბეგი ისეთ გენიოსურ სურათებსა შლია. რომ არამცთუ ჩვენს მწერლობაში, არამედ მსოფლიო ლიტერატურაში ძნელად მოეძებნება ბადალი. შეიძლება ასეთი დიდი საზომის ხმარება ყაზბეგის შემოქმედების შეფასების დროს ბევრისთვის საჩოთირო იყოს, როგორც უჩვეულო ზვიადობა, მაგრამ ამას არ აქვს მნიშვნელობა. აზროვნების სიმხდალეს აქვს თავისი ისტორია და ჩვენი, ქართული მოკრძალებაც ამ ისტორიაში პოულობს თავის მიზეზს.

ღიახ, ალ. ყაზბეგს, მედგარი წყვეტების და ზარდამცემ მტეხი-არეობის მოყვარულს არ ეხერხება სტატიკურის აღწერა. მან არ იცის პეიზაჟის ხატვა. სადაც მიყუჩებულია ბუნება თუ ადამიანი, მისი სიტყვაც დუნდება და ბრგეობა ეკარგება.

მაგალითისათვის ავიღოთ შემდეგი ნაწყვეტები:

„სასიამოვნო გამაცოცხლებელი ნიაფი, რომელიც განუწყვეტლივ დაჰქრის ამ ადგილებში, უგრილებდა შუბლს, და უხლებდა. უღვიძებდა დაღალულ გონებას მოგზაურებს. წმინდა ანკარა წყაროები ჩამოჩხუხუხებდა და რაღაც სიტკბოებით უაღერსებდა კაცის ყურს. ჩიტებსაც გაეღვიძათ და ჰიკჰიკით ჰებას ასხამდნენ ბუნების ძალას. ყველა ისე რიგად იყო მოწყობილი, რომ კაცს ანატრებდა აქ ჩამოხდომას, მწვადის შეშიშხინებას და ცრტაოდენ თვალის მოტყუებას“.

„არშის სიმაგრე შუაში შეიცავს მშვენიერ მწვანე მინდორს. ათასი სურნელოვანი ყვავილებით, და ასეთი ცივის წყაროთა, რომ კაცს უკვდავება ეგონება“... („მამის მკვლელი“).

...„ბურსაჰირის ღელე ედგმია, რომელიც კაცს დახურულ გულს გაუღებს, ჯავრს გაუქარწყლებს და სევდას აშორებს. ძნელად. შესძლებს მგზავრის გული, როგორც უნდა მიეშურებოდეს. რომ აქ წუთს არ შესდგეს, წუთს არ გაგორდეს მწვანე მინდორზე და მეტის სიამოვნებით დაქანცული თავი, წუთს თვალის მოტყუებას არ მისცეს“... („მოდღარი“).

„გაწითლდა ყინვარ-წვერის თავი, მზის სხივებმა ოქროს გვირგვინი გადმოჰფინეს, თეთრმა, უმტვერო თოვლმა ნათლად ბრჭყვიალი დაიწყო. მას მოჰყვა კაკბის კაკანი, რომელიც გაშმაგებით ეძახდა გულის მეგობარს, რადგანაც ბუნების მშვენიერებით მარტო დატკობა არ ესმოდა“ და სხვ... („ხევის ბერი გოჩა“).

„გარიყრაჟდა. ცას ფერი ჰკრთომოდა და ლაჟვარდს. სივრცეში მოახლოვებული მზის შუქი ნათლად კამყამებდა. გაფრინდა მერცხალი, გაშალა ფრთები, გაინავარდა“ და სხვ... („ელეონორა“).

აიღეთ რომელი მოთხრობაც გსურთ და ყველგან შეხვდებით ბუ-

ნების ანეთ აღწერას. აქ არ არის არც კლდეთა ფერებით ღრმა განცდების აფორიაქება, არც მთების სიღიაღით გამოწვეული შიში თუ გაოცება, არც ამ გაყინული ქაოსის ფანტასტიკა. და გიკვირს, რომ ადამიანი, რომელიც ასე შეზრდილი იყო მთასთან, რომელიც მუდამ მის კალთებზე ფიქრობდა, მაინც ასე გარეშე მაყურებლად დარჩა. და შორიდან მაყურებლად. ეს თავისთავად სერიოზულ ფსიქოლოგიურ ამოცანას შეადგენს, თუმცა მე ამ ამოცანის ახსნა ასე მეჩვენება. ყაზბეგი სულ სხვა ქვეყნით იყო გატაცებული და ბუნება მას სულაც არ უნდა მოეხსენებინა ისევე, როგორც მის ვმირს მათიას („ელგუჯა“), რომლის შესახებაც ყაზბეგი ამბობს: „ასე ჩაფიქრებულიყო და მისციებოდა ერთს ალაგს. იქნება ის ვაიტაცა ბუნების მშვენიერმა სურათმა, რომელიც იმის თვალ-წინ იხატებოდა? არა. ის იმ ღროს არც იმ ამაყად აყუდებულ მთებსა ჰხედავდა, არც მშვენივრად გადაფენილს ტყეებს, არც ნაჩხატებს, რომელიც ჩხრიალით თეთრ რქესავით ქაფდებოდა, გადმოდიოდა კლდეებიდან და ათასწინწკლებად იფანტებოდა“... თვით ავტორიც ასევე ჩაფიქრებული იყო და მისციებოდა ერთს ალაგს, სადაც ძალა და სიმართლე ერთმანეთს შესჭიდებოდა და ეს უკანასკნელი ძლეულიყო. ეს არის, ჩემის აზრით, ერთადერთი პასუხი, თორემ ყაზბეგს შეეძლო უფრო მაგარი და გამძლე სიტყვების მოძებნა ბუნების დასახატად. მაგრამ ვარაუდი და მოსაზრება რაღა საჭიროა, როდესაც ალექსანდრე ყაზბეგის არქივში არის მისივე წერილი იმეუნარგვიასადმი¹, სადაც ამ კითხვაზე საბოლოო პასუხს თვით იძლევა. ამ წერილში, ალ. ყაზბეგი გულგახსნილია და გვიჩვენებს იმ დაუდგრომელ ბუნებას, რომელიც ორგანიულად ვერ იგუებს უმოდროს და ცივს. „მოჩხუბარიძე ოჩნობას შეჩვეული არ არის, მისი სული მიიბრძვის და ერთ ადგილას შეგუბებული ვერ დახავსდება“-ო.

ეს დაუდგრომელი ხასიათი ბავშვობიდანვე აწვალებდა ჩვენს მწერალს და იგივე ტემპერამენტი განსაზღვრავს მის ესთეტიკურ მსოფლმხედველობას: „მთა რომ ჰკენესს და ჰგმინავს, ჰაერი რომ ირევა და გოლიათნი ნისლით იბურებიან, ღრუბელი რომ ცრემლებს (ღვრის), და ზვავი მოხუის, წყალი რომ მთიდან გამედგრებული გადმოჰქუხს და ანკარა წყარო ლექსსავით მოკანკარებს, ეს ყველა ცოცხალი სამაგალითო გაკვეთილება მისი შვილებისათვის. მთიელს გარს ეხვევა ყველა ეს, მოქმედობს მის აღზრდაზე და

¹ ეს წერილი ჩემს მიერ უკვე დაბეჭდილია. იხ. ჟურნალი „კავკასიონი“, № 1—2.

აფარდებს, ასურათებს მათ მოქმედებას ყალიბობისამებრ. და ეს ყველა, მართალია, შესამჩნევ ასაწერია, მაგრამ მისგან განზორებულა ცხოველი აღწერილობის დროს, ამ ცხოველის ცხოვრების და სულის მოძრაობის ჩრდილში მოფარება, მოფხეკა მოთხრობის მწერლისაგან, შეუძლებელი უღირსობა იქნებოდა. ანგელოსებრივი გვამი უსულოდ, უძრავად, უიმცეცხლოდ, რომელიც ცხოვრებას აცხოველებს და ამშვენიერებს, იქნებოდა მხოლოდ გაყინული, უაზრო საგანი, რომლის ტრფიალიც მე არ შემიძლიან“... და ცოტა ქვემოთ უფრო მეტყველად დასძენს: „ბუნება კარგია მხოლოდ მაშინ, როდესაც შიგ სიცოცხლე ტრიალებს და ბრუნავს; ბრუნავს იმ სიტკბო და სიმწარე შერეულის ძალით, რომელიც ადამიანის თვით ცხოვრებას შეადგენს. რა არის მთვარე მოკაშკაშე, რომელიც აშუქებს ათას ყვავილებს, თუ იქავ გვერდს არ უდგას სულდგმული. რომელზედაც ასე თუ ისე გავლენა აქვს. გავლენა აქვს, ახარებს, თუ ჩაწყვიდადებულს გულს ნუგეშს აძლევს. მე არა ვარ მლოცველი უსულო, უსიცოცხლო საგნებისა. ვერც ჩემი ოცნება, ვერც ჩემი გონება, ვერც ჩემი კალამი ვერ მიუბრუნდებიან მკვდარს, მოქმედება-მოკლებულს საგანს“... მაგრამ აბა ნახეთ, როდესაც ბუნება ერთგვარ უნისონად უერთდება მისავ კალთებზე გამართულ ხევის ტანჯვას. ალექსანდრე ყაზბეგი რა ტყვიასავით შეკრულ ფრაზებს ისვრის:

„გაგულისებული ნისლი უშიშრად ამოდინდა დედაწიდან და ოშხივარსავით ეფინებოდა მწვანე მინდორზე“... („მამის მკვლელი“).

„აქა-იქ გამოჩნდებოდა ნისლი, რომელიც თითქოს მიწიდან იზრდებოდა და ბოროტის ხელის მახვილისავით მთის წვერებზე მიცურავდა, გამოჩნდებოდა მეორედგან და გაიძაბებოდა, მესამედგან მტვერსავით აღმა ავარდებოდა და ერთბაშად ტრიალს და რევას დაიწყებდა. ორ-პირი ქარი ერთმანეთს გრიალით შეეჯახებოდა და მედგრად ერთმანეთს მოხვედრილი, ორს თავ-გადადებულს ფალავანსავით, მოუტრიალდებოდა ერთმანეთს. ისმოდა სტვენა, ზუ-ზუნი მოუსვენარის ქარისა, და მას უერთდებოდა გახარებული ხარხარი მავნე სულისა. ძალ-დატანებული კლდე იშლებოდა და დაბლა გრიალით მოდიოდა“... („მოძღვარი“).

„ამაყად ამართულს, გათეთრებულს მყინვარს, მზის უკანასკნელი სხივების გვირგვინი დაედგა და თავის სიმადლიდგან სიამაყით გადმოსცქეროდა გამხეცებულს თერგს. თერგიც ათას ნანჩქარებს ისროდა ქვიდგან ქვაზედ, ჰქაფდებოდა, იკვრებოდა ბურთსავით, განიბნეოდა წვრილს ნამად და გამაცოცხლებელს თარდახტად

ედებოდა ყნოსიერს, ხავერდის მსგავს, ნაზის ფერადით აკრელებულს, ბალახიანს ველებს, — გაჰქონდა რაღაცა მედიდური, თითქოს ერთ-ხმად გადაქცეული გრიალი, რომელიც ხან აშალდებოდა და ემსგავსებოდა გამძვინვარებულის ლომის ხმასა, ხან შეყვარებულის ნაზ ჩურჩულად გადიქცეოდა, ამის-და გვარად, თუ ქარი საიდან და რა ძალით დაჰბერავდა, რა რიგად დატრიალდებოდა ხვეულს და უსწორ-მასწორო მთებში. ეს იყო რაღაც ამაყი, მედიდური ხმა, გათამამებული ღრიალი, რომელშიც გამოისმოდა ათას გვარი დამყვავებელი და გულის აღმძრავი ნაზი ხმები... („იციყო“).

ან, აბა ნახეთ, როდესაც ბრძოლით ანთებულ იავოს და კობას, რომელთაც ნუნუ მიჰყავთ, ავტორი ამოაფარებს კლდის კიდობანს და ასეთ სურათს აჩვენებს: ფულურო კლდეები იშლებიან, მოგორავენ, ელავენ, და ქვევით, ხევში კვლავ კლდესავით ედებიან ერთმანეთს. ამ ქვებს ზედ ეფარება შავი ქვიშა და სხვ. უცბად კლდიდან გამოსკდება ხრიალით წყალი და თავისით ამბობს: „იქამდის ძლიერი და ჩქარი იყო იმისი მსვლელობა, რომ ვერა ქვა, ვერა კლდე ვერ აყენებდა იმის მდინარებას, და წყალი, ქვიშა, აუარებელი ლოდები, რომელიც თითო კლდედ ჩაითვლებოდა, არეული და გაზელილი ერთმანეთში, მიეშურებოდა თავქვე მიგროვებულ ქვიშასა და ქვის კლდისაკენ. იქ შემავარებელი კედელი გაუძალდებოდა წუთს და ბოლოს, ისიც დამორჩილებული, გაერეოდა ახლად და ახლად მოსულ ძალას და დამყარებულის ხუილით, ქვების ერთმანეთზე ლესით, ფშვნეტით და ხრიალით ჩადიოდა თერგში, რომელსაც თითქოს კისერზედ შემოიგდებდა; თერგიც ებრძოდა თავის მხრით, ახტებოდა, ზედ, გადადიოდა“... აი ეს გამძაფრებული დინამიკა იზიდავს მას და აქ ლესავს იგი ბრძოლის გუნებას. ამას ამბობს კიდევ: „კაცმა უნდა ნახოს ეს ორი ძალა, ჯვარედინად შეტაკებულნი ერთმანეთს, უნდა ნახოს იმათი ბრძოლა, აქაფება, იმათი ხრიალი, ჩქეფა და ტალღების ჰაერში სროლა, რომელიც ათას ნაწიქრად რამდენიმე საყენის სიმაღლეზედ იფანტება ჰაერში, — რომ შესძლოს წესიერად დაფასება ამ დიდებული სურათისა. აქ თქვენ ჰხედავთ ძალას, ტირილს, კვნესას, მუქარას, ღრიალს, ბრძოლას ერთმანეთში არეულს და იქამდისინ მიჰყევხართ, რომ რაღაცა გულის კანკალით თითქოს თქვენც გინდათ ჩაერიოთ ამ უცნაურ ბრძოლაში!“ („მამის მკვლელი“).

ბუნებას იგი კიდევ ახსენებს მაშინ, როცა მისი გმირებისთვის ბარაკად აღიქვევა და ინახავს. აბა ნახეთ მაშინ როგორი გატაცებით წერს. მაგრამ ციტატები კმარა. ყაზბეგი დამოუკიდებელი ბუნების მხატვარი არ არის. ამ დიდი ნატურის წინაშე იგი მუხლს არ იდრეკს,

რადგან არა სწამს ეს დიდი Natur-mort-ი. სტატიკაში გაქვავებულ ბუნებას იგი ვერ გრძნობს თუ ვერ იცლის საიზისოდ, და მოძრაობის სტიქიაში შეჭრილი, ბრძოლაზე დაფიცებული, მხოლოდ იმ ბუნებისათვის იხსნის პირს ხანჯლით, რომელიც ამ დიდი ბრძოლის დამტევი და გადამტანია. ბრძოლა ალ. ყაზბეგის სტიქიაა და ნაქედ სიყვარულით ის უყვარს, ვისაც ეს ბრძოლა „კისერზედ ჰქონდა შემოგდებული“. ეს „ხევი“ იყო.

ალექსანდრე ყაზბეგს იზიდავდა ხევის ტრაგედია.

მისი მხატვრული მზერა იტანჯებოდა ამ სანახაობით. ხალხი, რომელიც ცას დაახლოებოდა, ირყეოდა ადგილზე უნებურად და გარედან შემოწოლილი უსამართლო ძალა უმართავდა შეგინების სისხლიან ნადიმს.

ეს ტრაგედია ალ. ყაზბეგს მეტად ფენერგიულად აქვს გამოთქმული ხევის ბერ გოჩას სიტყვებში, რომელიც თავის ახალგაზრდა შვილს, ონისეს მიმართავს: „არ დაივიწყო, რომ სადაც შენი მამა-პაპა გაჩენილა და დამარხულა, სადაც მათი ძვლებია ჩაფლული, იმას გედავებიან და არ დაანებო“... ამ სიტყვებშია მოცემული ალ. ყაზბეგის შემოქმედების დედა.

ალ. ყაზბეგს არ შეეძლო ფატალურად აფარებოდა შეუმჩნევლობის ან გულგრილობის კედელს. იგი მაღლა ადიოდა და შემოქმედების კოშკიდან დასცქეროდა ძირს დაგდებულ და შეგინებულ ხევის დროშას. მის არტიტულ თვალთა წინ გაშლილი იყო ჯერ სისხლ-შეუმშრალი ბრძოლის ველი, სადაც გმირთა ცხედრები ეფანტა. „ზოგი მათგანი, ახლად აშლილი წვერ უღვაშით, თითქოს გაღიმებული პირი-სახით დასცინოდნენ ხალხის ამდენ უსამართლობას და ველურ ქცევას. ზოგს ვაჟკაცურის მკერდიდან ჩამოეწყვიტათ საკინძი. და თითქოს განგებ, გამოეჩინათ თავ თავიანთი ვაჟკაცური კრწობა“ („ელგუჯა“). ამ ხალხის ფანტასტიკის თუ ფანტასტიკის ხალხის ჩვენება მთელი ქვეყნის დასანახად ეს იყო ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი ამოცანა. იყო დრო, როცა ეს ხალხი, თემის სახით პიროვნებად ქცეული, იყო თავისთვის, ბუნებასთან სულ ახლო მისული, მისებრ წმინდა, გამძლე, მარტივი და იმავე დროს რთული; იყო როგორც პირველყოფილობა, შინაგანი ძიებით ამადლებული და შინაგანი მიგნებით განმტკიცებული. იყო როგორც თავადჩასახული და მწიგნობრობის გარეშე შექმნილი კულტურის ნათელი მანძ

ტარებელი. მაგრამ ისტორიას თითქოს შეურაცხყოფად ეჩვენა მის გარეშე დარჩენილთა არსებობა და ასე მაღალი; თითქოს საზოგადო კულტურას შერცხვა ამ ავტონომიური პატარა ხალხის დიადობის, რომელიც „კულტურით“ თავმომწონეებს გამოადგებოდათ გვირგვინად. და ცივილიზაციამ მოაყენა თავისი კაცების დიდი ჯარ-ხდებოდა ლერმონტოვის მუქარა, მყინვარისადმი მიმართული. მოდიოდა ახალი კაცი, რომელსაც სწადდა კლდეთა კბილებზე ორთქლმფეთქავ მღვიმეთა აშენება, ხეობის გულში წერაქვის დარტყმა. მთის მკერდის გატეხა, საშინელ გზებით დასერვა და ოქროთუჯის სამეფოდ გადაქცევა. ამ აზრით მოდიოდა ეს ცივილიზაციის კაცი, ამ შემთხვევაში მეფის რუსეთი და იმავე ცივილიზაციის სახელით ანადგურებდა ყოველივეს ოქრო და თუჯი.

„ქვეყნად მთელ ხალხის მოდგმას სწამს ერთი სამღვთო კერპი“. ეს კერპი დიდ მსხვერპლს მოითხოვდა. თემს, ხევს უნდა თავი მოეკლა, თორემ მოკლავდნენ; ადგილი უნდა დაეცალიერებინა, ცივილიზაციას სჭირდებოდა. თემმა აირჩია ისევ თავი მოეკლა, მაგრამ ისე რომ სახელი გასძლოლოდათ იმ ქვეყანაში. ამ თვითმკვლელობას ის თვისება აქვს, რომ უკანასკნელი ტყვია არის გმირისა, ყველა სხვა კი მტრის. ამ საშინელებას მოგვითხრობს ავტორი: როგორ კლავდნენ ხევს და ვინ.

მძიმეა ეს თემა და მტკიცეული. ამიტომ არის, რომ ყაზბეგს ყველა მოთხრობაში ისე აქვს ხმა გამძაფრებული, რომ გვეჩვენება; თითქოს იგი ჰკივის რაღაცას, სიტყვით გამოუთქმელს, მოფიქრებულს კი არა, გზნებით განცდილს, და ჰკივის იმიტომ კი არა, რომ რაშიმე იყოს დაინტერესებული, არამედ იმიტომ რომ გულის ჰრილობიდან სისხლი ეღვრება, ცრემლი არა აქვს და წყევლასაც ვეღარ ამბობს, სპაზმები აღრჩობენ.

იგი ანთებით წერდა, ექსპრესიით. წერდა მომაკვდავის შესახებ, რომლის სიცოცხლეს მხოლოდ ოცნება დაპატრონებოდა. ამიტომ არის, რომ მის ნაწერებში ისმის მეოცნების გამუდმებული ფრთების მტკრევა და სასოწარკვეთილი ძახილი.

აღ. ყაზბეგის ესთეტიკური ათვისების შესახებ უნდა ითქვას, რომ მისთვის სამყარო თითქოს ორად არის გაყოფილი: კატეგორიულად უარსაყოფი და კატეგორიულად მისაღები. კითხულობთ და გეჩვენებათ, რომ ამ ორ მხარეთა შორის დიდი უფსკრულია გავლენებული და მათი შეერთება დაუნგრეველად წარმოუდგენელია. ან ჰო. ან არა. ასე რადიკალურად მოდის ყაზბეგის ჩვენებათა ჩქერი, დაუნდობელი ძალით გეჭრებათ სულის სიღრმეში, წარვიხოცავთ ყოველგვარ ეჭვებს და გეუფლებათ. უნდა მიიღოთ ის ქვეყანა, რომე-

ლიც ავტორს ჰირვეულად უყვარს და მასთან ერთად ამხედრდეთ იმ ძალის წინააღმდეგ, რომელიც მაღალ სიცოცხლეს აუკაცურებს. აქ აღარ არის სინამდვილე, რადგან სინამდვილეში გრადაციებია. ხოლო ყაზბეგის ძალაც იმაშია, რომ სინამდვილე სძლია და ესთეტიკური მახვილით მოაშორა მას საშუალო უნდელი ადგილები. გრადაციები — დეტალები არიან. მხატვრული მზერა კი თვალმოხუჭულია, რომ ეს დეტალები დაიკარგნენ და უფრო მკაფიოდ გამოჩნდნენ მთავარი ხაზები. ალ. ყაზბეგს, რასაკვირველია, როგორც დიდ მხატვარს და იმავე დროს თუ გნებავთ დემონიურს ტემპერამენტით, არ შეეძლო ამ გარდასავალ წერტილების ძიება და გონებრივი სიღინჯით ანალიზის წარმოება.

თუმცა იგი სულ ფსიქოლოგიის ქვეყანაში ბრუნავს, მაგრამ ამ ფსიქოლოგიის ე. წ. ობიექტური გადამშლა ალ. ყაზბეგს არ მოუხდენია. მას არ უძებნია ადამიანური იქ. სადაც მის ანთებულ თვალებს ნადირა ეჩვენებოდა კაცის სახით, და არც ცუდის კვლევა დაუწყია იქ. სადაც მის მოხევეურ სინიღისს ღმერთი ეჩვენებოდა თემის დროშებზე. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. შემოქმედს არ შეუძლია ლოგიკური კატეგორიებით მსჯელობა. რადგან შემოქმედება მეტალოგიკაა.

ხოლო ისეთ ელვანაკრავ შემოქმედს, როგორიც ალ. ყაზბეგია. არც კი შეეძლო შუქისა და ჩრდილის მკაცრ დაპირისპირებათა გარეშე სახეთა ხილვა თუ წარმოდგენა. იგი აფექტებით შეპყრობილი მწერალია, და ამიტომ ორი ფერი ყოფნის მოწოლილი ტანჯვის სათქმელად. ამ ორი ფერით ისაზღვრება მისი მსოფლმხედველობა. და რადგან ალ. ყაზბეგი ეთიკურად იღებს ქვეყანას, ამიტომ მას ორი ხასიათი აინტერესებს: „ცივილიზაციის“ მორალური გნომი. რომელსაც ყველაფერი მიწაზე აქვს განართხული, და პირველყოფილი მორალური ზე-კაცი. ცას რომ ებჯინება მართალი. იგი ბოროტს ხედავს, მაგრამ არა ობიექტურ-ესთეტიკურად, მისი პათოსი და სიდიადე რომ ეჩვენებინა, არამედ მორალურად, რომ ხელშესახებთ გაეხადნა ამ ბოროტების სიბინძურე და უკაცურობა.

ასევე ექცევა კეთილს. იგი პირდაპირ ცდილობს, რომ ფიზიოლოგიურადაც კი აგვიშალოს მოწონების ქრუანტელი, როდესაც უტკებრით მისი გმირების ღუელს ისტორიასა თუ ბედისწერასთან.

როცა აკვირდებით ალ. ყაზბეგის ხატვის მანერას, ხედავთ რომ იგი ძველი ელლინივით ლამაზ სულს ლამაზ სხეულში ათავსებს. მისი საკვეთი მზრუნველობით აქანდაკებს საყვარელ გმირთა სხეულს. ანტიურ სისადავით და ძალით იგი ეჭრება მატერიას, რომელიც საიდუმლოებას ფარავს და ქმნის სხეულის მისტერიას, სადაც

ამაღლებული და გამარჯვებული სული სასწაულებს ახდენს. მისი ლამაზი გმირები ავსილნი არიან ვნებით, სურვილებით, სიმართლით. ალ. ყაზბეგი, თავის გმირთა დახატვის დროს მხოლოდ იმ ფორმებს მიმართავს, რომელთა საშუალებითაც საიდუმლოდ იშლება და აშკარავდება ადამიანის სული. და იგი აქ ისეთ ზედმიწევნით შედეგებს აღწევს, რომ ავტორის კომენტარები არც კი არის საჭირო. მკითხველი თითონ ხვდება, თუ რა რიგის გმირთან აქვს საქმე. შეიძლება ზოგი გმირი სულაც არ აღწეროს სიტყვებით, მაგრამ ისეთ პოეზიაში კი დააყენებს, რომ ხორციელდება სილამაზის და მონუმენტალობის ზღაპარი. მაგალითები:

ელგუჯა და გიორგი. „კიდევ რამდენიმე წუთი ასე ქუდ-მოხდილები დარჩნენ და ჩუმად ვედრებოდნენ იქაურს ხატ ანგელოზებს, და ამ ვედრებაში იყო რაღაც დიდებული, რაღაცა მუქარა, რაღაცა იმედი და ნუგეში“. აქ თითქმის არაფერია დახატული, მაგრამ გრძნობთ დიდ კომპოზიციას, პლასტიურ მთლიანობას და მოქალაქეობრივ ვაჟკაცობას. ამ გარეგნობაში ჩვენ უკვე ვპვრეტთ დიად სულს.

მათი სიკვდილიც ისეთივე უსიტყვო დიადობით აქვს გადმოცემული: — „ზოგი მათგანი, ახლად აშლილი წვერულვაშით, თითქონს გაღიმებულს პირისახით, დასცინოდნენ ხალხის ამდენს უსამართლობას და ველურ ქცევას. ზოგს ვაჟკაცურის მკერდიდან ჩამოეწყვიტათ საკინძი და თითქოს განგებ გამოეჩინათ თავ-თავიანთა ვაჟკაცური ჭრილობა. ელგუჯაც, რომელსაც ჭერ კიდევ ხელი არ მოეშორებინა თავის ხმლისთვის, თითქოს ხელახლად საბრძოლველად იწვევდა თავის მტრებს, განაპირებით ეგდო“.

მათია — „თუშური ქუდი კოხტათ გვერდზე მოჰქცეოდა, და ამშვენებდა იმის ყმაწვილ პირის-სახეს; ჩოხის კალთები აკეცილი განიერს ღვედის ქამარში ისე, როგორც სიარულში და ომის დროს იკეთებენ; ქამარზედ მოდიდო ხანჯალი ჰქონდა ჩამოკიდებული, სასწრაფო და საპირისწამლე, მხარ-ილღივ გადაკიდებული, ამტკიცებდნენ, რომ ის მეომარი უნდა ყოფილიყო; გაშიშვლებული თოფი მხარზედ კრიალებდა. მთელი იმისი მიხვრა-მოხვრა ამტკიცებდა სიამაყეს და გულადობასა. ისე შეკრული, გაფრთხილებული და მოხდენილი მიდიოდა, რომ მტერსაც კი სასიხარულოდ მიაჩნდებოდა იმისი ნახვა და დამიზნებულს თოფს შეაყენებდა, რომ საკმაოდ დამტკბარიყო იმისი მშვენიერებით“. („ელგუჯა“).

ონისე — „ეს ბიჭი, ბევრით ყმაწვილი გელაზედ, წარმოსადევობითაც და სილამაზითაც მასპინძელს ბევრით სჯალდობდა“, მას ჰქონდა „ადგზნებული თვალები“, „შეწითლებული ლოყები“, იყო

„ძლიერი, სხეულით კარგად მყოფი“, „ონისეს სიკვდილისა არ ეშინოდა, ონისე პირზე ღიმილით დახვდებოდა განსაცდელს“... („მოდღვარი“).

მაყვალა — „გასაოცარი სილამაზისა“, „ბროლ-ფიქალ განიერი მკერდი“, „წმინდა სანთლისაგან ჩამოსხმულის მსგავსი ყელი“, „თეთრი და ნაზი კანი“, „მილულული თვალები“, „გიშერსავით წარბები“, „პატარა, თხელი ტუჩები“, „სწორე და მოწყობილი ცხვირის ნესტოები“, „მაღალი და ჭკვიანი შუბლი“...

მოდღვარი: „თმა ტყრშიაღიით აღმა აეშალა“. „მწუხარე, სევდა მოცული თვალები“, „სახე გაბრწყინებულნი“, „რწმუნებით აღტაცებულმა დიდებულებამ ძლევა მოსილად გაჰხადა“, „დიდებული და ძლევა-მოსილის გამომეტყველებით“...

ნუნუ: „ტანადი და მოხდენილი“ (მამის მკვლეელი).

ახლან-გირეი: „თვალ-ტანადი, წამოსადეგი და შავარდენსავით მარდი“, „თვალები ნაკვერჩხალსავით გაჰღვივებოდა“... („ელეონორა“). მაგალითების ამოწერა აღარ არის საჭირო. პრინციპი ერთია: ლამაზი სულის მატარებელს სხეულიც ლამაზი აქვს, და არამცთუ სხეული, არამედ უბრალო გარემოც კი. ეს აზრი უფრო დამარწმუნებელი გახდება, თუ მოვიგონებთ, რა ფერებითა ხატავს უარყოფით გმირებს. რამდენიმე მაგალითი აქაც საკმარისი იქნება:

გელა: — „მისი სახე რაღაცა ურცხვის, ნამუსგატეხილის სიამპარტავნით ლაპლაპებდა“... „სულით დაცემული“, „უნუგეშო თვალებით“... (მოდღვარი).

„ნაჩალნიკი“: — „კაცი მოხუცებული, გამხდარი“, და „პატარა ტანისა... სიყვითლე თვალებშიაც ჩასვლოდა“... („მოდღვარი“).

მოსხუცი სტუმარი: — „მსუნაგ კატასავით გაპარსული თუ გაყვლეფილი ტუჩები“ („ცხოვ. ჩარხი“).

პორფირუშკა: — „რგვალი, მსუქანი სახე, შეღებილი თმა-ულვაში, სულელური სახის გამომეტყველება და მოკაყული გრძელი ცხვირი“... („განკიცხული“)...

ალექსანდრე ყაზბეგს ამ მეორე პოლუსის თვით ნივთიერი გარემოც კი (სახლი, მოწყობილობა და სხვ.) უმსგავსოდ ეჩვენება. უფროსის, ანუ „ნაჩალნიკის“ სახლს ასე ხატავს: „დაბალი ოთახი; რამოდენადმე დანოტიებულიყო და უსიამოვნო სუნი აეშვა, მას მიჰმატებოდა დაობებული ქალაღის სუნი და ჰაერი მოეწამლა“...

მაგალითების ამოწერა აღარ არის საჭირო, ზემოთქმულითაც აშკარა არის, რომ ალექსანდრე ყაზბეგი თავის ესთეტიკურ შეგრძნებას და ხატვის მანერას ყველგან, წერილმანებშიც კი ამჟღავნებს და გვიშლის ორ დიამეტრალურად საწინააღმდეგო ქვეყანას: ერთია—

ქვეყანა პირველყოფილ ადამიანობის და სიმართლის, მეორე — შემდეგ მოსული უადამიანობის და სიცრუისა. პირველში ადამიანი თვითმიზანია, რომელსაც საზოგადოება გზად ვერ გადაეღობება; მეორეში — ადამიანი საშუალებაა, რომელსაც საზოგადოება ნათვლით იხვრის.

ავტორის მთელი სიმპათიები და შემოქმედებითი პათოსი პირველი ქვეყნის მხარეზეა, მას შეერთვის აგზნებულ გულით და შეყვარებს თითქოს პათოლოგიურად. ხოლო მეორე ქვეყანა კი, სძულდა მთელი თავისი ავადმყოფური ენით, უარყოფდა მას და წყევლიდა, როგორც ბიბლიური ღმერთი სოდომს და გომორს.

ასეთ პირობებში კი, რასაკვირველია, ძნელია ე. წ. წონასწორობის შენახვა. ალ. ყაზბეგი ამას არც ცდილობს. იგი ქვეყანას მთლიანად იღებს და კარგი მისთვის სულ კარგია en masse, და ასევე მთლიანად წარმოადგენს ცუდსაც. მისი საყვარელი ვაჟი გმირები: ელგუჯა, სვიმონი, გუგუა, იაგო, კობა, მოძღვარი, გოჩა, ონისე და სხვ., ან ქალები: მზალო, ნუნუ, ციკო, მაყვალა, ელისო და სხვ. ყოველმხრივ დადებითნი არიან. ეს მანერა დაცულია ყველგან, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ერთ-ორ გამონაკლისს, სადაც ავტორი ნაკლს კი უძებნის თავის გმირს, მაგრამ სიყვარულს კი მაინც არ აკლებს. კითხვლობთ ალ. ყაზბეგის ნაწერებს და ორიენტაციის თუ ანალიზის უნარი გეკარგებათ. ყრუდ კი გრძნობთ, თითქოს ავტორი აჭარბებს, იდეალიზაციით შეზარხოშებული თამამობს საზღვრებთან, მაგრამ მოფიქრება თქვენ ხელთ აღარ არის. ავტორმა უკვე დაგიმორჩილათ, გაგატარათ „გაწმენდის“ ალში და გაცქერინებთ არა იმ „ცოდვიანი“ თვალებით, რომელიც „ცივილიზაციის“ სკეპსისით არის დაბინდული, არამედ — პირველყოფილ „უცოდველ“ ადამიანობით.

ალ. ყაზბეგი თავის გმირებს ყოველთვის ისეთ გარემოებაში აყენებს, რომ ყველგანა ჩანს დიდი ენერჯია, სიწმინდე და თავგანწირვა. ეს კი სწორედ ის თვისებებია, რაც წაგვერთვა ე. წ. „ცივილიზაციის“ ძალით და დაგვრჩა მხოლოდ შეგნების ქვემოთ სფეროში, როგორც მიბნედილი მემკვიდრეობა. და ის, რაც ჩვენთვის დაკარგულია, გამახვილებული და გართულებულია ალ. ყაზბეგის გმირებში, რომელნიც უნდა გადაეშენებინა ახალ დროს.

აიღეთ ახლა მისი უარსაყოფი პირები: გაგი, ლუღუშაური, დიამბეგი, გირგოლა, გელა და სხვ. იმათ ვერ მოუძებნიათ ვერც ერთ კარგ მხარეს. მათ გამსჭვირვალე კანში ჩანს ზნეობრივი კეთროვანება.

მათი გრძნობა ჩლუნგია, სული — გაყიდული, ხოლო ფიზი-

კური სახის მეტყველება — შინაგან „ღირსებასთან“ შეთანხმებული.

ავტორი არც მათ ანალიზს იძლევა, მაგრამ იგი იღებს ორ-სამ მხარეს, ფერებს აბნელებს, სქელ ჩრდილს აყენებს და, ერთი სიტყვით, არსებითი ნიშნების ოსტატური ჩვენებით ქმნის ადამიანის იმ ტიპის შთანასახს, რომელიც მოჰყავდა ახალ დროს, ანდა რომელიც უნდა მოეშორებინა.

განცალკევებით დგანან მხოლოდ მათია („ელგუჯა“) და ონისე („ხევისბერი გოჩა“), რომელთა სულშიც ვნების გრიგალი არის ატეხილი, ხოლო მოვალეობის შეგნება კი ყალბზე დამდგარ აფთარივით ახრჩობს ამ დევ-ვაჟაკებს. და იწეწება მათი სული, იღრღნება მათი ნებისყოფა, მაგრამ ისე ლამაზად, რომ მთელი ჩვენი სიმპათიები მათ გარს ევლებიან. ჩვენ გვესმის ეს დიდი დრამა, რადგან ადამიანის ერთგვარი „ბედისწერაა“, და ამ ბრძოლაში დაცემულიც კი პატივსაცემია, როგორც დიდ ომში დამარცხებული.

ავტორიც ასე ფიქრობს, ხოლო მისი სიყვარული ამ გმირებისადმი ისე დიდია, რომ ფინალამდე არ მიჰყავს მათი უკუჩვენებელი სიყვარულის წყვეტება.

მათია, ეს მეტად მიმზიდველი და ბრგე სულხორციანი ვაჟაკი რომელიც ძმადნაფიცისთვის ყველაფერს კისრულობს, — სიკვდილსაც კი, სიყვარულს ველარ უძლებს. მასში დიდი შინაგანი ბრძოლა წარმოებს ძმადნაფიცობას და სიყვარულს შორის. „იყო ისეთი წუთიც, როცა სრულებით გამობრუნებას და გადაკარგვას აპირებდა იმ ადგილებიდან, სადაც ასეთი სატანჯელი აუტყდა.

— სიტყვა!.. ფიცი!.. — იტყოდა ის გამწარებული და გააგრძელებდა გზას“. მათიამ ეს ტანჯვა დიდხანს ზიდა. იგი გამგელებული ებრძოდა თავის თავს და იმორჩილებდა კიდევ. მაგრამ დაიქანცა. ავტორიც ცდილობს მიგვახვედროს, რომ ეს ბრძოლა დიდი იყო და დაუტყველი.

„გრძნობა გაივსო, სატანჯველი ნაღვლად გადმოვიდა ნაპირზე და მათიას აგრძნობინა თავისი მდგომარეობა“.

„აკი მეჭირა ჩემი პირობა იქამდის... — ამბობს მათია, — სადამდინაც შევიძღ... აღარ შემძლიან ამის მეტი“-ო...

აქ არის ფსიქოლოგიური ანალიზის ცდა, მხოლოდ ამ ერთს შემთხვევაში, მაგრამ აქაც დიდი მღელვარება შემოაქვს ავტორს, სიყვარული იმარჯვებს მათიაში, მაგრამ ამ გამარჯვებას აღარ აცდის ყაზბეგი, მათიას და ელგუჯას სიკვდილის მოსწრაფებით. თითქოს ავტორს ეშინოდა, რომ მკითხველში არ გამქრალიყვნენ ის სიმპათიები, რომლითაც განიმსჭვალებოდა მათიასადმი მისი გმირობის

პაყურებელი. მათიას მონათესავე არის ონისეც („ხევისბერი გოჩა“), ისეთივე შინაგანი გარებით დატანჯული.

„ბედნიერებით გატაცებულს და თავ-დავიწყებულ ონისეს, მხოლოდ ეხლა მოაგონდა თავისი ვალი, და სამწუხარო ჭეშმარიტება მ გულზედ მწარე ჭახრაკი მოუჭირა“...

...„მტრის ლაშქარს აელო მოხევით პირველი სანგალი და მისი დამცველნი თითქმის მთლად გაეწყვიტათ. საცოდავი ჰგრძობდა, რა ძვირად დაუჯდა წუთის თავ-დავიწყება, რომლის გამოც იმდენი მამაცი, ბედის უცდელად, ბიჭობის გამოუცდენლად შეიმუხრა და სინიდისის ყვედრებამ მწარედ დაუწყო ტანჯვა. გონება სინანულის მეტს ველარაფერზედ ველარას ფიქრობდა და დამარებულს გულს კი უწყალოდ რაღაცა ჰკუწავდა და ანადგურებდა“...

ონისე გაქანდა მტრის ბანაკისკენ.

— ეს იყო სიკვდილის წადილი, და სიკვდილი უეჭველად იმ ხელით, რომელმაც მისი ამხანაგების სიცოცხლე გააქრო.

მაგრამ არ გაუშვეს.

„რაი გინდათ, რად მიჰქერთ... სადაც ამხანაგები დამილიეს, მეც იქ უნდა ჩავეკათინო... მაშ თუ ეგრება, თავად მოვიკლავ თავს, — წამოიძახა ონისემ, და ჩახმახ-წამოყენებულის დამბაჩის ლულა პირში მიიტყა, მაგრამ ვილაცამ ხელიდან გამოსტაცა და სიკვდილს ასე გადაარჩინა“... აქაც, ჩემი აზრით, ანალიზი მაინც არ არის, აქ უფრო სხვა ტენდენციაა.

ავტორს სურს გვიჩვენოს არა მხოლოდ ის მაღალი თვისებები, რომლითაც განირჩევიან მისი ზნეობრივად თუ ნებისყოფით მაგარა პერსონაჟები, არამედ დაინტერესებულთა მათი მორალური ქვე-მყოფობითაც. იგი ყოველთვის ცდილობს დაუპირისპიროს ერთმანეთს გრძნობა და გონება, და აჭმარჯვებაც ამ უკანასკნელს არგუნოს. ყოველი მისი ნაწარმოები ამ მომენტს შეიცავს, და ეს ადვილი გასაგებია არის, რადგან ისეთ ქვეყანას გვიხატავს, სადაც გრძნობა გეოლოგიური ძალისა იყო და გონების პირდაპირ დიქტატურა სჭირდებოდათ სიმტკიცისა და ვაჟაკობის შესანახად. ალექსანდრე ყაზბეგიც ამ ვაჟაკებს დაეძებს. „გამიშვით, ყველგან მოვძებნო ჩემი ელგუჯაო“, რომ წერს, უმნიშვნელო ნათქვამი კი არ არის. ის ყველგან ელგუჯას დაეძებს, რაც ავტორისთვის მთლიანი პიროვნების სინონიმია.

ალექსანდრე ყაზბეგი ცდილობს თავის გმირთა სახით პიროვნების სარჩულის გადმობრუნებას, მაგრამ იმისთვის კი არა, რომ დაინახოთ საშინელება, არამედ ადამიანის ენერჯის და გამძლეობის საჩვენებლად. ესა სწადიან ჩვენს ავტორს იმიტომ, რომ მისი სულიერი

ძიება, მუდმივი მოუსვენრობა. პიროვნების „ბედის წერიტ“ არის. გამოწვეული. ადამიანის სიცოცხლის მთელი ტრაღიზმი და იმავე დროს სილამაზეც იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ერთსა და იმავე დროს ორფეხი ცხოველიც არის და სულაიერა, თვითგამომრკვევი სუბსტანცია: იგი სუსტიც არის, უბედურიც, მაგრამ დიადიც, რადგან აზროვნება აქვს და იცის რომ იტანჯება. მასში ძნელი და მძიმე წინააღმდეგობანი ღრღნიან მუდამ მოუსვენარ სულს, და ამ საშინელი დრამის მწარმოებელი გონებაა, რომელიც ყოველთვის ვერ იმარჯვებს. ალ. ყაზბეგი კი გონებას აპოლოგეტია და ყველგან ცდილობს გვიჩვენოს მისი უპირატესობა. ალ. ყაზბეგმა ძალიან კარგად იცის, რომ ყოველ ადამიანში ხდება შეუხამებელ სურვილთა მოგროვება და დაპირისპირება, მაგრამ ისიც იცის, რომ ადამიანი საბოლოოდ ზნეობრივი კატეგორიაა და ყოველთვის მტკიცედ უნდა უცავდეს საკუთარი სიწმინდის შეუვალობას.

ალექსანდრე ყაზბეგის გმირები ხომ ნების სიმტკიცის და ზნეობრივი სიმაღლის წარმომადგენლები არიან. მათ არ იციან სიტყვის გატეხა, და სიტყვის გამტეხს არ შეარჩენენ დანაშაულს. ისინი ბუნების კალთაზე არიან აღზრდილნი და მათ შესახებ იგივე უნდა ითქვას, რასაც ალექსანდრე ყაზბეგი ამბობს თავის თავზე: მათი „სასხლის შემადგენელი არიან მთის ნაკადულში შერეული რკინა და კლდეთა შორის ნაჩქქვეის წვეთები“. ისტორიის მოულოდნელმა შემოტრიალებამ ამ გმირთა ცხოვრება დაამსხვრია, მაგრამ ისინი მაინც მტკიცედ დგანან დამკდარ დედა-მიწაზე და ჭიუტად გაიძახიან:

როსტომ სტქვა ერთი არა სჯობს
ამ ჩემსა მოგონებასა,
ერთხელ სჯობიან სიკვდილი
სულ მუდამ დაღონებასა.

და კვლებიან კიდევ. ისინი არსად არ გარბიან. უბედურებას ხმაღდახმაღ უხვდებიან და თითქმის ყველანი ძალე ილუპებიან. არცთუ მსხვერპლს ითვლიან. ყველას აქვს შეგნება, რომ ამაყ და მტკიცე თემისაგან არიან წარმომდგარი, რომელიც არავის დაემორჩილება, და ამ რწმენით არც თვით ერიდებიან სიკვდილს.

აღსანიშნავია ერთი დეტალიც: ალ. ყაზბეგის გმირები არ იციან. მის შემოქმედებაში არის ისეთი მომენტები, როდესაც შეიძლება სიცალი, მაგრამ არავინ არ იცინის, თითქოს ყველა წინასწარ გრძნობს, რომ მათ თავზე საბედისწერო ხმალი არის გადმოკიდებული. ეს ასეც იყო.

ალ. ყაზბეგი გადმოცემის მხრივაც პოლარულია. იგი ან პიროვნებას ამოქმედებს, ან მასას. სხვათა შორის მასიური მოძრაობის გადმოცემაში შეუღარებელია.

როგორც უკვე ვსთქვი, დინამიკა იზიდავს ავტორს და სადაც ამას ხედავს, მედგარი სიტყვა ებადება. თემის ყრილობა, დამწყალობება, სახალხო განჩინება, საჯარო ბჭობა, ფიცა და ყველაფერი, სადაც მასა მოქმედებს, ფიქრობს, განიცდის, ყველგან მაგნიტურობა ძლიერდება. თვით ავტორიც განიცდის ყველა ამას, ხშირად სიტყვებიც ეკარგება, მაგრამ ამ ენის დაბმაშიც იმდენი მეტყველებაა, რომ ავტორი საწადელს აღწევს, შთაბეჭდილება მართლაც დიდი რჩება. ბოლოს „მოისმა სიმღერის ხმა, და გამოჩნდნენ ღეკანოზები დროშებით, რომელთაც სამასამდე შეიარაღებული ხალხი, ქუდმოხდილნი, სიმღერით მოსდევდნენ. ეს ხმა იყო რაღაც დიდებული, ვაჟკაციური, მაგრამ შემაწუხებელი, რომელიც შიგ გულის საძირკვლიდან მოსწყდებოდა და მალალის ბანით გრგვინვასავით გაივლიდა“. ამ სიტყვებს წინ უძღვის ამ მსვლელობის განგაშის აღწერა.

ან კიდევ: „აბა ბიჭებო!.. მომყევით ვისაც გული გერჩისთ! — დაიძახა გოჩამ და ხალხი სწრაფად შეჯგუფდა, ბურთსავით შეიკრა ნუგზარის გარშემო. ავარდა კორიანტელი; ყველა მტვრით დაიფარა, მზის შუქიც კი თითქოს მიბნელდა. აქამდისინ მოყიფინე, ეხლა გაჩუმებულიყვნენ, და მყუდროებას თითქოს კბილების ღრქიალი, იშვიათი დაკვნესება და იარაღის ჩახა-ჩუხის ხმა დაარღვევდა“.

„ხანდახან ნიავისაგან გაფანტულს მტვერში გოჩას დროშა გამოჩნდებოდა, რომელიც ისევ უვნებლად ფრიალებდა და მებრძოლთ გულებს ფოლადად უწრთობდა. ერთბაშად შეკუმშული ხალხი როგორღაც წამოტრიალდა, გაიშალა და ასტყდა ისევ ყიფინა“... კიდევ: „ხალხი შეირყა, გაქანდა იმ მხრისკენ, მოეხვია მოჩხუბართ და შეჯგუფდა, ბურთად შეიკრა. რამდენიმე წუთს ასე გაუშლეღად ღელავდა და გამოურკვეველს მოძრაობაში ტალღასავით მიქან-მოქანავდა; გაიშალა, გაიფანტა“...

ხოლო ის ადგილი „მოძღვარი“-დან, სადაც აწერილია ხატობა და ონოფრეს ამბის მიტანა, თავისი დიდებულებით, პირდაპირ შემზარავია. თქვენც თითქოს მართლა გრძნობთ, რომ „ჰაერი შესდგა და შეგუბდა... მზე კრთება და ბნელდება... ცა გაიპო და მრისხანება ზარსავით დაგვეცა თავსა, გასკდა დედამიწა“... თქვენ ნათლად

ხედავთ ამ თავმოყრილ რკინის ხალხს, რომელიც ფიცსა სდებს და ისე გრიალებს, რომ „ხმის მიმცემმა მთებმაც კი თითქოს ზანზარი დაიწყეს“.

— „ვინც ეს ფიცი გატეხოს, უფალო, მაღალო ღმერთო... სიცოცხლემც გაუმწარდების!..

— ომენ შენს მაღლსა!

— გულთ საყორელისგამც მოტყუებულ დარჩების და ძალა კი ნუ ექნების — გადაუხადოს!

— ომენ თქვენს მაღლსა!

— მტერთან შეგბულსამც ხმალ ტარშიც გადაუტყდების!

— ომენ თქვენს მაღლსა!

— წყალში შესულს ავჯამდამც გაუწყდების!

— ომენ შენს მაღლსა!

— სამარის მაგიერ მგლის კერძამთაც გახდების!

— ომენ შენს მაღლსა!

— სამანი!“...

დიდ წყევლად არის მიჩნეული ის ანათემა, რომლითაც განდევნეს სპინოზა მართლმორწმუნე რაბინებმა, მაგრამ ეს წყევლა უფრო დიდია, რადგან ამას ის ხალხი ამბობს, რომელიც სიკვდილზე უმტკიცესია. მაგრამ ალექსანდრე ყაზბეგი გულცივი მხატვარი კი არ არის, რომ მხოლოდ გადმოცემა აინტერესებდეს, არა, თითონაც უტკერის ამ სურათებს, შიგ ერევა, ხდება მონაწილე, პათოსი უძლიერდება. თანაც უნდა რომ მკითხველიც აიტაცოს, დაანახოს კი არა, განაცდევინოს კიდეც, ეხმარება რომ აუხსნას, მაგრამ მოწოლილი ემოციები გულს უჩუყებს და ენა ებმის. მაგალითი:

„კიდევ რამდენიმე წუთი ასე ქუდ-მოხდილები დარჩნენ და ამ ვედრებაში იყო რალაცა დიდებული, რალაცა მუქარა, რალაცა იმედი და ნუგეში“... ვინ იტყვის რომ აქ ენა-ბლუ კაცი არ ლაპარაკობს? ერთ ფრაზაში სამი „რალაცა“, სამი სიგნალი. მაგრამ იმასაც ვინ იტყვის, რომ ამ სიგნალს იქით არ იმალება მართლა დიდი „რალაცა“, არა როგორც უსიტყვობის საშუალება, არამედ როგორც თუ გნებავთ მისტიური განცდა, დიდი სულის შემოწოლა და უზღავის ყოვლის დამტევი კალთა. ეს აძლევს ყაზბეგის შემოქმედებას ძალას. ამ დიდ მასიდან გამოჰყავს მას თავისი გმირები. მაგრამ ნურავინ მოძებნის აქ ტიპებს. ყაზბეგი პოლარულია და მას შეუძლია ან მასის დახატვა, ან პიროვნებისა. ამიტომ მის გმირთა შორის ტიპი არ არსებობს. მაგრამ ამას გარდა, ყაზბეგის შემოქმედების ამ თვისებას აქვს სხვა ახსნაც: მე მგონია, რომ ყაზბეგი პო-

ლარულიც რომ არა ყოფილიყო, მაინც ვერ შეძლებდა ტიპების მოცემას, რადგან იგი ხომ განმტკიცებულ ცხოვრებას არ ხატავს მთელი მისი დეტალებით, არამედ აშლილს.

ორი ქვეყანა ებრძოდა ერთმანეთს და ირყეოდა. განსაკუთრებით ის პატარა კუთხე, სადაც ვაჟკაცობის სასწაულებმა ფანტასტიკას ძალა წაართვეს. „ქვანი სედებოდნენ მათი მნახველები, ცას პირი მოეხეთქა, მზეს ცქერა ველარ შეეძლო საცოდაობისთვის, ჰაერი გრგვინავდა, ქვეყანა იბუშკებოდა და მთანი მალაღნი, ბარის საცოდაობით დამწვარნი — იდრიკებოდნენ“—ო. პირდაპირ პლანეტათა კატასტროფის მსგავსი აღწერაა, და ასეთ პირობებში სად შეიძლება ტიპის შესახებ ლაპარაკი. ტიპის შემუშავებას სულ სხვა გვარი გარემო უნდა. მხოლოდ დამცხრალ და მყუდრო ცხოვრებას შეუძლია მისი წარმოშობა, რადგან ტიპი, — ჯამია იმ ფსიქოლოგიური ფორმებისა, რომელთაც იმუშავებს საზოგადოებრივი ცხოვრება, თავის ხანგრძლივ უცვლელობის პერიოდში, თუ შეიძლება ასე ითქვას.

ხოლო იქ, სადაც სახელმწიფოებრივი, წოდებრივი თუ სხვაგვარი ფორმები ირღვევიან, ტიპებიც ჭრებიან, რადგან ტიპი საზოგადოებრივი დამლა არის. ტიპს შემუშავება სჭირდება. ერთმა და იმავე პირობებმა თუ არ გასცივთეს პიროვნებანი ყოველ მხრივ, თუ არ განმტკიცდა პროკრუსტის სარეცელი, ისე ტიპი ვერ შეიქმნება. და ალ. ყაზბეგიც, რასაკვირველია, ტიპს ვერც დახატავდა, რადგან იგი დიდი მღელვარების და კატასტროფების მწერალია.

საზოგადოებრივი აშლილობის დროს, ტიპის ადვილს იჭერს ინდივიდუალობა, ხასიათი, გუშინ უჩინარე და დღეს კი დიდი ამბების მტვირთველი და გადამტანი.

ალ. ყაზბეგის გმირები პიროვნებები არიან, რომელნიც გარემოს ხედებიან შეუთრეგებლად. ისინი გამუდმებულ საომარ მდგომარეობაში იწყობებიან. მათი გარდაქმნა არ შეიძლება, რადგან გარემო გარედან ახვევს თავის ბრძანებებს, ისინი კი გარდაქმნის სტიმულს შინაგანი ბუნებიდან ელიან.

მართალია, პირველი შთაბეჭდილება ისეთია, თითქოს თემის დალით არიან მოარულნი, მაგრამ ეს მხოლოდ უნებური ჩვენებაა. უფრო დაკვირვებულნი თვალი სულ სხვა მოვლენას დაინახავს. აქ ის კი არ არის მნიშვნელოვანი, რომ ალ. ყაზბეგის გმირთა დრამა იშლება თემის და პიროვნების დაპირისპირების ფონზე, არამედ ის, რომ ამ დაპირისპირებით გამოწვეული კონფლიქტიც კი ვერ თრგუნავს ადამიანის თავისუფლებას. აშკარაა, რომ სიტყვა „თავისუფლება“ შედარებით არის ნახშირი და თემიც პიროვნების შემზღუდავია

რაოდენადმე, მაგრამ საქმე ის უკანასკნელი საზღვარია, რომლის იქითაც იწყება ადამიანის უფლებათა შეუვალობა. ალ. ყაზბეგის შემოქმედების მთავარი აზრი ის არის, რომ თემმა იცოდა ეს საზღვარი და ჩვენი ავტორისთვის სწორედ ამ მოსაზრებით იყო თემი ძვირფასი და დაუთმობელი. ის „ცივილიზაცია“ კი, რომელიც თემსა სპობდა, ამასთანავე სპობდა ადამიანის ელემენტარულ უფლებებს და საზღვარდაუდებლად ქელავდა პიროვნების ყოველ ღირსებას. მომავალი „ცივილიზატორი“ სახელმწიფო, პიროვნებას ძარცვავდა, ადამიანობას უკარგავდა, „პირველყოფილ“ ხევში კი თემი ასე ლაპარაკობდა: „კაცს გული დახურული იმად აქვს, რომ შიგ ყველამ ვერ ჩაიხედოს“-ო, და არც ცდილობდა.

ღიახ, თემმა იცის პიროვნების პატივისცემა, და ცდილობს კიდევ რაც შეიძლება ხშირად ჩამოეცალოს თავისუფლების გზიდან. თემი მიმართავს:

„ონისეუ... ონისეისი!.. ნუ წახვალ, ნუ მოგვშორდები! გთხოვთ, ძალახ კი არ გატანთ“...

თემი ყოველთვის გონიერებას იჩენს. იგი სასტიკიც არის ხშირად, მაგრამ იქ, სადაც ადამიანი გადადგება ადამიანობის გზიდან და გულში მხეც-გალვიძებული „ალარც ქალს ინდობს ალარც კაცს“... აქი ამბობს კიდევ მზალო, რომ „თემი გონიერია“-ო.

„ხალხო! სმენა იყოს და გაგონება! დღეს ჩვენ ისეთი დღე მოგვადგა, რომ ჩვენ თვითონაც ვერ გავვიგია, რაი ჰირი დატრო-ალდა?! აღამაჰმადის დროსაც არ გვქონია ეს გაჭირვება... გეხვეწებით ამ მოხუცის თავით, უფრთხილდით ერთმანეთს, უბრალოდ მტრობას უფრთხილდით! იქნებ ხვალ და ზეგ ეგეთი დღე დაგვადგეს, რომ თითოს თავი ათასად დაგვიფასდეს... მშვიდობიანობას ეცადეთ თქვენი ჰირიმეთ მშვიდობიანობას!“ ასეთი ენით მეტყველებს თემის თავმჯდომარე, („ელგუჯა“). „ის ქალი ამბობს, რომ თავის ნებით გაჰყვა, უყვარდა და იმისთვის; რომ ღვთისაგან იმედი არ ჰქონდეს ელგუჯას გადარჩენისა, მაშინ ის თავს მოიკლავდა“... „თავის ნებით“, აი ეს არის ყველაზე დიდი საბუთი, და თემი აქ ალარ ჩაერევა.

მეორე მაგალითი: „ქალაუ, იქნება გეშინიან და იმად იძახი მაგას?

— რაისი უნდა მეშინოდეს?

— თუ ძალად ხარ წამოყვანილი, მთელი სოფელი აქა ვართ ღვთის მადლმა, გავსწყდეთ, ის გვირჩევნია მანამ სალექსოდ საქმე გავგინდეს“...

— აბა რაილა გვეთქმის, — წარმოსთქვა ერთმა.

— არც-რა, — უპასუხეს სხვებმა. შუა კაცები დაბრუნდნენ სახლში.

— „შავ თვალაუ“? — დაიწყო ერთმა: — მოიხედე-ღა რაი გითხრა! სანამ ხალხს ეგონა, რომ ქალი ძალად გაიტაცეს, ძალად ჰყავსთ დამწყვდეული, მთელი სოფელი წამოვიდა მღევრად და ღვთის მადლმა, ვაჟკაცობასაც იქმოდა, მაგრამ რა კი გაიგო, რომ ქალი ნებითაა წამოსული, მაგათი საქმე აღარაა... აქაც „თავისი ნებაა“. ასე აფასებს თემი პიროვნების თავისუფლებას.

არის ერთი საცთურიც, რომ ყაზბეგის გმირებში ტიპი მოგეჩვენოთ. თითქოს მათში ზოგადი ელემენტებია მოქცეული, რაღაც შემკრებლობითი ხასიათი, რადგან ისინი თითქოს ჰგვანან ერთმანეთს. მაგრამ აქაც ჩაკვირვებაა საჭირო, რომ დაინახოთ სხვადასხვაობა.

ერთფეროვნება ილუზიად მოდის, რადგან ყაზბეგი, მთელ თავის პოეტურ ფანტაზიას ატრიალებს დარიალის ხეობაში, აწყვეტავს არაგვისა და თერგის კლდეებს, მოქმედებს ძაუგიდან სნომღვერთ თემს ეხება და ამიტომაც გვეჩვენება ერთფეროვნება.

ასევე ერთფეროვანია ხალხის კრება, ჯარი. მიდის ხალხი, თითქო ყველა ყველასა ჰგავს, მაგრამ ეს ილუზიაა, სინამდვილე კი ხასიათთა სიმრავლეს ამტკიცებს.

ნამდვილად საერთო ყაზბეგის გმირებს ისა აქვთ, რომ ყველა ჰირვეულად მოითხოვს თავისას, პიროვნულს, მეტ წილად სიყვარულს, რომელიც თავისი მოუშორებლობით აფორიაქებს მათ ბუნებას.

სიყვარულს ვერ თმობს ვერც ელგუჯა, ვერც იაგო, ვერც ონისე, ვერავინ. იგი მეტად ძლიერია, თუმც მისი განვითარების დიდი გზა არსად არ არის ნაჩვენები ავტორის მიერ. აქ ეს გრძნობა უცბად იზრდება, მაგრამ უცბადვე როდი ქრება. იგი ანდამატივით იზიდავს შეყვარებულთ, და ჯოჯოხეთიც ძალას კარგავს ამ დიდი, ხევური სიყვარულის გვერდით. აქ სიყვარული სიკვდილზე ძლიერია, რადგან ბადებს საცოცხლის შიშს. ელგუჯა მოკლეს, მზალოს სიკვდილისა ეშინიან, რადგან შერცხვენილი როგორ უნდა ეჩვენოს ელგუჯას საიქოს. ნამუსი აჰხადეს, მაგრამ ხანჯალი ხომ თანა ჰქონდა? სიკვდილის ეშინიან. სიკვდილი აღარ უნდა, მაშ უნდა იცოცხლოს. არა, სიცოცხლე უფრო საშინელია. ყაზბეგი ამბობს: „მზალოს სიკვდილისა იხე ეშინოდა, როგორც სიცოცხლისა“-ო. ეს როდია უბრალო ფრაზა. სიცოცხლის შიში, ეს მეტად რთული პრობლემაა, და რამდენადაც ვიცი, ჩვენს ლიტერატურაში პირველი თქმაა.

ხოლო თუ ამ დიდ თემაზე მეტი არაფერია თქმული, ეს იმიტომ, რომ ყაზბეგის გმირებს საზოგადოდ არ ახასიათებთ აზროვნება. აქ განცდებია იდეათა დიალექტიკის ადგილას; აქ — აფექტებია ცნებათა ნაცვლად.

აღ. ყაზბეგის შემოქმედებაში განსაკუთრებით საინტერესოა ერთი რამ: მან ხევის სიკვდილი გადაშალა სქესობრივი სიყვარულის ფონზე და ამით ორი სიმძაფრე შეახალა ერთმანეთს. ამბავთა ქარიშხალი, განცდების მორევები, შთაბეჭდილებათა სიმრავლე, ფაქტების ერთფეროვანი სიჭრელე და კატასტროფების ტეხა ყოველ წუთს.

სულ საბედისწერო ფინალები, სულ დაღუპვა. დაღუპვა ორავ მხრივ: სიკვდილით და სიყვარულით. ხევი იფხვნება ნოტიო კლდესავით და ეს შავი ქვიშა კვლავ კლდესავით იკუმშება სიყვარულის ქვეშ მომტან, ხელუხლებ მონუმენტივით. ხევს ჰკლავენ და ეს მკვლელობა გააღმასებულია სიყვარულის კალთაზე.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ მწერლობაში არ არსებობს მეორე პოეტი, რომელსაც ასეთი სიმძაფრით ჰქონდეს ეროსი აწერილი, მთელი მისი პირველყოფილობით და სტიქიურობით.

ნურავის ეჩვენება აქ ის ჩვეულებრივი რომანების ფაბულა, რომელიც მიმზიდველობისათვის არის ნავარაუდები. არა, აქ ქალის სახით არის არაჩვეულებრივი შეხორცება ყოველივე იმის, რაც მის გმირებს გააჩნიათ ღრმა, მაღალი და დაუთმობელი. აქ მარტო სქესობრივი სიყვარული არ არის. აქ საკუთარი მეობის მწვერვალია, ყველა იმ ინტიმურ საიდუმლოებათა კონცენტრაცია, რომელნიც ადამიანის ფასდაუდებ საუნჯეს შეადგენენ. ამიტომ არის, რომ ყაზბეგის შემოქმედებაში ეს სიყვარული რაღაც საშინელია, მოზღვავებული ლავაა. აქ თვით ხევის პირველყოფილი სულის გამოჩენა და განწირული თვითმკვლელობა. საინტერესოა თვით სიყვარულიც ყაზბეგის შემოქმედებაში. საერთოდ ცხადია, რომ ამ გრძნობის მეფეება ყოველთვის დიდი იყო, მაგრამ მისი შინაარსი ეპოქის და ხალხის თვისებებით განისაზღვრებოდა. ყაზბეგის გმირებსაც უყვართ, მაგრამ არის ამ სიყვარულში ნიშანდობლივი და კერძო. ეროსი აქ თემის წიაღიდან იშვის და იგი ერთგვარად განსაზღვრულიც არის თემის ტრადიციების ბატონობით. მაგრამ მიაქციეთ ყურადღება, რომ ეს ბატონობა არ ვრცელდება პიროვნების

სულის ფესვებზე, ინდივიდუალობა მაინც არ არის შედეგ-
ბული.

რა ვუყოთ, რომ ეს თითქოს ძველი ჩვეულებებია, პირველ-
ყოფილობის ძლიერი ცემით. სამაგიეროდ, აქვე არის ინდივიდუ-
ლობის გამახვილება და ნაყარდი.

ძველად პიროვნება საზოგადოებას ეწირებოდა მთელი სი-
ცოცხლით. ასეთი იყო მაშინდელი გაგება. მაგრამ ყაზბეგი იმის-
თვის მისტირის მის თვალწინ მომაკვდავ თემის დაშლას, რომ აქ
ეგულება პიროვნებისათვის ძვირფასი პირობა. ის თავისუფლება,
რომელიც ხევში იყო პრიმიტიულ ფორმით მოცემული, დღესაც
საძიებელია ბრწყინვალე კულტურის და ცივილიზაციის ქვეყნებში.
თავისუფლება, გრძნობით აკსილობა და დანდობა, ეს თვისებები
ახსიათებენ ყაზბეგის გმირებს, რომელნიც თავის შესაკრებს სიყ-
ვარულში პოულობენ. ეს სიყვარული ალ. ყაზბეგის შემოქმედე-
ბაში ხორციელია. მის გმირებს სხეული უყვართ. სულიერი სილა-
მაზე დრამის პროცესში იშლება, იგი შემდეგი ეტაპია, თორემ
გრძნობით შეპყრობა, ფიზიკური სათავედან მოდის. მაგრამ ეს ხორ-
ციელი სიყვარული იმას კი არ გულისხმობს, რომ სულიერი სილა-
მაზე არაფრად მიაჩნიათ, არა. ისინი სულიერ სილამაზეს არც კი
ეძებენ. აპრიორულად არიან დარწმუნებულნი, რომ ეს სილამაზე
ხევში მოცემულია თავისთავად. სულიერი სილამაზე იქ არის სა-
ძიებელი, სადაც პიროვნება ათრეულია, მექანიზმად გადაქცეული
და გარემოებით გაღესილი, კუთხეგაცვეთილი. სულს ცივილი-
ზაცია კლავს და მატერიას ამტკიცებს. აქ იბადება სევდა დაკარგუ-
ლი სულის გამო, და მისი ძიებაც მხოლოდ ცივილიზაციის წიაღ-
ში შეიძლება. ხევში კი, სადაც დამოუკიდებელი კულტურა იყო,
ასკეტური თვითჩახედვა და განწმენდა, იქ საძიებელი იყო ფიზი-
კური სილამაზე, და ყაზბეგის გმირებიც ამ სხეულს ეწირებოან.
თანაც: სულის პრიმატი ქრისტიანობის შექმნილია, მაგრამ რო-
გორც ქრისტიანობა, ისე სულის პირველობაც, დარჩა ოფიცია-
ლობის სფეროში, და სიცოცხლე კი კვლავ ევლება სხეულს. სი-
ლამაზე — სხეულიდან წასული აბსტრაქციაა და ბევრიც რომ
ვესწრაფოთ სულს, ადამიანისთვის მაინც ძნელია შეხებითი საი-
ღუმლოების დათმობა. სილამაზე კი, მართლა რომ შეხებითი საი-
ღუმლოებაა. დიმი. კარამაზოვი ამბობს:

„საზარელია ის, რომ სილამაზე არის არა მხოლოდ საშინელი,
არამედ საიდუმლო საგანიც. ღმერთი ეშმაკს ებრძვის, საომარი ვე-
ლი კი — ხალხის გულებია“-ო. და არამცთუ დოსტოევსკის,
ბევრსა სტანჯავდა მადონას და აფროდიტას იდეა, მაგრამ ყაზბეგი

მათ რიცხვს მაინც არ ეკუთვნის. ყაზბეგი არა ფიქრობს. მისთვის სილამაზის საკითხი დიალექტიკის საგნად არასოდეს არ ქცეულა აქ მხოლოდ ემოციებია, ამოთქმა უანგარიშო და სიშმაგე, ყველაფრის გადამლახავი და გადამტანი.

არის ერთი მომენტიც ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში, სადაც ერთმანეთს უპირისპირდებიან „ძველი“ და „ახალი“. ამ დაპირისპირებაში შეგვიძლია ამოვიკითხოთ იგივე აზროვნება, რომელიც დღეს არაჩვეულებრივად იშლება კულტურისა და ცივილიზაციის დაპირისპირების სახით.

ალ. ყაზბეგის „ხევი“ (ანუ იგივე საქართველო ვ. კ.), მისივე აზრით, არის უდიდესი კულტურის მატარებელი, სადაც მითოსი ცოცხალია და შემომქმედი სული ქმნის სიცოცხლის უღრმეს და იმანენტურ სტილს.

ალ. ყაზბეგი ჩქოლვით უცქერის ისტორიის მიმქრალ სიშორეებს და იქ ხედავს იმ ადამიანურ დიდებას, რომელიც ძალოვნებით ბუნებასაც კი აღემატებოდა.

„სამების ტაძარი... აშენებული თლილის ქვით... რომლისთვისაც ჯერ ბუნებას შემოუვლია მაგარი კლდის კედელი და მერე, ზოგიერთს ადგილებში კაცის ხელს კიდევ უფრო შეუმაგრებია“.

„პირველსავე შეხედვაზედ კაცი განცვიფრებაში მოდის და ნებაუნებლივ თავის თავს ეკითხება: საიდან მოუტანიათ ამ ჩინებულის შენობისათვის მასალა, ან რითი მოუზიდნიათ?

— საკმაოა ამ შენობის ნახვა, რომ კაცმა გაიგოს, რა შეუძლიან ხალხის შეერთებულს ძალას და მათ ამაღლებულს სულიერ მდგომარეობას. ტაძრის კედელში მხოლოდ ერთ ადგილს ჩატანებულია მარმარილოს ქვა, რომელზედაც ქარსა და ნიაღვარს ჯერ ვერ მოუსწრია სრულიად ამოეშალა ზედ-წარწერა და მწიგნობარს კიდევ შეუძლიან გაარჩიოს სიტყვები „... ხარი ლომი... მწყემსი თევდორე...“ ეს ორი სახელია, რომელთაც უეჭველია, დიდი ღვაწლი მიუძღოდათ ამ ხევის წარსულის დიდების აშენებაზედ“... („ხევისბერი გოჩა“). ეს პატარა ნაწყვეტი სრულიად საკმარისია. რომ წარმოვიდგინოთ ის მსოფლმხედველობა, რომელიც აღლევებდა და კვლავ აფიქრებდა ჩვენს მწერალს. აქ სჩანს ის დიდი მოწაწება, რომლითაც ეპყრობოდა „ხევის“ თავისებურებას, სადაც ნამდვილი კულტურა, ანუ მომწიფებული სულის გამოცხადება თვით პირუტყვის პატივისცემასაც კი ავალებდა.

„ლომა ხარი“ ამოჭრილი მარმარილოზე, მართლა რომ მითოლოგიაა, დიდი მომავლის ღრმა სიმბოლიურობით სავსე.

აი ეს არის ალექსანდრე ყაზბეგისთვის კულტურა. შეიძლება

ბევრს „ველურობად“ ეჩვენებოდა, მაგრამ ეს „ველურობა“ თავისი შინაგანი ამაღლებით ხშირად გრეხავს თანამედროვე „ცივილიზაციის“ გადაშენებულ სხეულს, ხოლო ის ე. წ. „ცივილიზაცია“, რომელიც შემოქმედა ალ. ყაზბეგის ალთქმის ქვეყანას, იყო მხოლოდ შემოქმედი ენერჯის მომაკვდინებელი, მხოლოდ და მხოლოდ გამოყენებითი აპარატი, ადამიანის მანქანად გადაქცევი და გარეგნულად ბრჭყვიალა.

აქ შემოქმედების ნაცვლად მუშაობა არის, ადამიანობის მაგიერ — პრაქტიკული დაინტერესება, ფსიქოლოგიის ადგილას — სტატისტიკა და ყველგან ანგარიში, ანგარება და „ოქროს ვერძი“ ყოველგვარი მითოლოგიის გარეშე. ასე ესმის ალ. ყაზბეგს „ძველსა“ და „ახალს“ შორის არსებული განსხვავება, და რომ უფრო ნათელი გახადოს ამ ანტიპოდების იდეური თუ მორალური ღირებულება, კიდევ ერთ მომენტს გადაშლის: ეს არის დანაშაული და სასჯელი. შეიძლება ითქვას, რომ სამართალში ყველაზე მეტად ჩანს ადამიანის კულტურა.

ყაზბეგის აზრით, მეფის რუსეთის მოხელეებმა შემოიტანეს მორალური გახრწნა, რითაც ბევრი დასნეულდა. მათ ხელში ადამიანი გეომეტრიული სხეული იყო და არც უნდოდათ და ვერც ხედავდნენ ადამიანის შინაგან ქვეყანას. სულ სხვა იყო თემი. აქ სასოებაა, შიშია შეცდომისა, აქ დამნაშავე საფლავთან ლაპარაკობს და მსაჯულებიც „ღვთის პირით“ ეკითხებიან.

ყოველივე ეს აშკარად ჩანს შემდეგი დაპირისპირებით, რის მსგავსი მაგალითებიც ყაზბეგის ნაწერებში ბევრია: ონოფრეს, სამოცდაათი წლის კაცს, მღვდელს, მკვლელობა დააბრალეს ქალისა, მაყვალასი. „ღიღი ხანი იყო, რაც მოხუცი ციხეში დაეჭირათ, რაც განუწყვეტლივ მასთან გამოძიებელნი დადიოდნენ და ათასის კითხვებით თავს აბეზრებდნენ“... სასამართლოში კი ონოფრეს გამოუცხადეს: „აეყაროს ღირსება, პატივი, და ოცდა ოთხი წლით გაიგზავნოს კატორგაში“... ასეთი იყო ახალი სამართალი. მაგრამ, ნახეთ იმავე „მოდღარში“ როგორ ასამართლებს თემი ნამდვილ დამნაშავეს.

„თემს რომ გაძლიერებულ ენახე, გაუტეხელი, თავმოყრელი, ჰაი ჰაი რომ გიჩვენებდა ძალასა: მოგგრებდა და მოგტეხავდა. მაგრამ ეხლა ხელს არ გახლებს, მაგრამ თემობაშიც ვერ მივიღებს... წადი, იცხოვრე, სადაც გინდა, როგორც გინდა“... ყაზბეგი ამ ორ გასამართლებას არ უპირისპირებს, მაგრამ აშკარაა, რომ აქაც დაპირისპირება არის ნაგულისხმევი და, ალბათ, დარწმუნებულიც იყო, რომ მკითხველისთვის მან აშკარად გახადა ის, რაც

ასე ძალუმად სწამდა და ატირებდა. ეს ახალი სამართალი იდგამდა ფეხს. მთელი ეს გმირთა წყება, რომელიც იტანჯება უმიზეზოდ, ისჯება უდანაშაულოდ, ამ „ახალი დროების“ გამოფენილი არის, ჩვენ გვიზიდავს ძარღვებით, თვალებიდან გვისხნის ბისტს და, სულ ახლო მისულები, აცრილი თვალებით ვხედავთ ყოველი უჯრედის ციებ-ცხელებას, რომელიც ტანჯავდა ჩვენს მწერალს. აქ ესთეტიკა კი არა, აქ ტანჯვისა და გამძლეობის საშინელი ფანტასტიკაა.

ეს „ძველისა“ და „ახლის“ დაპირისპირება მოკლებულია კერძო ხასიათს, მართალია, კონკრეტულად მეფის რუსეთის მოხელეები ლახავენ თემის სიწმინდეს, მაგრამ ისინი მხოლოდ ზოგადი მოვლენის კერძო სახეა. ალ. ყაზბეგი იმაზე კი არა სწუხს მხოლოდ, რომ საქართველო ნადგურდება ხევის სახით, არამედ იმას, რომ ხევი იშლებოდა რაღაც ახალი ძალით და ამ დაშლას ჰქონდა ფატალური ხასითი. მას არ სწამდა ეს „ახალი“. იგი შიშით უცქეროდა მის სიმშრალეს და ადრე ჰქონდა გამოტანილი საბრალმდებლო განაჩენი. და რომ ეს ასეა, შემდეგი ამონაწერებიდან ჩანს: „არ გაიარა რამდენიმე ხანმა, რომ ორი ვილაცა კაცი, წვერიანები და შტაცკურს ტანისამოსში, მოდიოდნენ ჩემკენ, იმათ რუსული არ იცოდნენ და ფრანგულად ეკითხებოდნენ ერთმანეთს, „როგორ უნდა ვკითხოთ, მატყლს სადა ჰყიდიან“-ო.

„მე ვლაპარაკობდი ფრანსიულს, გულმა ველარ გამიძლო და ამისთვის ვუპასუხე... წარმოიდგინეთ იმათი გაშტერება, როდესაც რაღაცა უცნაურ და ველურს მთებ შორის, სადაც იმათი შეხედულობით ბარბაროსები სცხოვრობენ, რომელთაც ათზე მეტი თვლაც კი არ იციან, ერთბაშად უბრალო მეცხვარე, უბრალო მთის კაცი ფრანსიულად ელაპარაკება! — „ეჰ!.. ქართველები რა? აზიელები; „ბუსურმანები“ არიან! მაგათ რა იციან ესტეტიური გრძნობისა!.. ეგ ჩვენთვის, ევროპიელი ხალხისთვის უნდა მოვიყვანოთ... ანტეპრენიორმა გაიღიმა, რომლისთვისაც სულ ერთი იყო, ევროპიელებს გაჰკრეჭდა თუ აზიელებს, ოღონდაც არის ფული ეძლიათ“¹. კიდევ: — „გამოჩნდნენ განათლებულნი ევროპიელნი“, რომელთაც მოისურვეს შეებმა „აზიურს გაუნათლებლობასთან“, და რადგან ამ ბრძოლისთვის საშუალება იყო საჭირო, ეს საშუალებაც ადვილად აღმოაჩინეს. საერთო სიღარიბისა და გაჭირვების დროს, სესხად მისცეს ანტრეპენიორს ექვსიათას თუმნამდის, თუმცა ძალიან კარგად იცოდნენ, რომ ამ ფულს ველარავინ გადაახდევინებდა, რად-

¹ „ნამწეემსარის მოგონება“.

² „ჩინოვნიკი ელურიძე“.

განაც ამ ბატონს სულს აქეთ არა გააჩნდა-რა, მაგრამ განა ექვსი ათასი თუმანი იქ სახსენებელია, სადაც ევროპიული განათლების და ესტეტიკური გრძნობის გავრცელება უნდათ აზიურ, ველურ და ბრიყვს ხალხში? რასაკვირველია, რომ არა...¹ ამ ამონაწერებიდან უკვე აშკარაა, თუ რა პრიზმით უცქეროდა ავტორი შემოსულ „სიახლეს“ თუ „ცივილიზაციას“, რომელიც არ მიიღო იდეურად კი არა მხოლოდ, პრაქტიკულადაც. ეს უარყოფა ალ. ყაზბეგმა შემოქმედებიდან ცხოვრებაში გადაიტანა და ერთ დროს დიდი სალონების ბრწყინვალე კავალერი, დაუზოგველი დარდიმანი, ცხოვრების პარიზული გამახვილებით მიმღები, გამოეხვია ხევურ ყისინაში და შეუდგა მთას როგორც მორიგი მწყემსი, შემდეგ სარქლად ამორჩეული. მხოლოდ იშვიათად თუ ალაპარაკდებოდა მთაში ფრანგულად, ტურისტებთან შეხვედრის დროს, სადაც ფარული ირონიით აბათილებდა ამ „განათლებულებს“.

ალ. ყაზბეგმა სრული შეგნებით აუქცია გზა ამ „განათლებას“ და მიაშურა იმ ხალხს, რომელიც „პირი მზეს“ ლოცულობდა, ის ხალხი აირჩია, სადაც „გაჟაი ნახეჩი სჯობიან“ და იხეჩებიან თავისუფლებისა და მართლაც ვაჟკაცობისთვის.

II

ახლა ვნახოთ ალ. ყაზბეგის შემოქმედების პროცესი. მეტად საინტერესოა, თუ რა გზით იქმნებოდნენ ის გმირთა პორტრეტები, რომელიც ალ. ყაზბეგს დიდი ექსპერსიით აქვს დაწერილი. როგორი იყო ეს პროცესი, სტიქიური, აფექტური თავისთავად თუ ღრმად მოფიქრებული, წინასწარ გაზომილი და ნატურალური ზედმიწევნით? უნდა ითქვას, რომ ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი პროცესი სტიქიურიც იყო და მოფიქრებულიც ისევე, როგორც საზოგადოდ ყველა დიდი შემოქმედება. ჰეგელი თავის დროს იცინოდა კიდევ იმ თვისებების გამო, რომელთ მიხედვით ჰომიროსის პოემის დამწერს თურმე არ ესმოდა რას წერდა. ეს „ზე შთაგონება“ დღეს უარყოფილია დიდ შემოქმედთა მრავალი ჩვენებით და რჩება მხოლოდ ისეთი შთაგონება, რომელსაც სინამდვილე იძლევა, დიდი დაკვირვება და გრძნობათა ძლიერი კონცენტრაცია. — „არტიისტი ბევრს უნდა უკვირდებოდეს, — ამბობს ჰეგელი, მასში უნდა მწიფდებოდეს და ვითარდებოდეს დიდი გრძნობანი, მან ბევრი უნდა განიცადოს, რომ თავის შემოქმედებაში გადახსნას სიცოცხლის საიდუმლოება“-ო. და როდესაც ვუკვირდებით ალ. ყაზბეგის პიროვ-

¹ „ჩინოვნიკი ელურაძე“.

ნულ ცხოვრებას და შემოქმედებას, ჩვენ ვხედავთ რომ მათ შორის არსებობს უღრმესი კავშირი. მისი შემოქმედება ნაწილობრივად ავტობიოგრაფიული ხასიათისაა, ნაწილობრივად კი მახლობელ პირთა პორტრეტების და მათი ამბების მხატვრობაა. რასაკვირველია, არც ავტობიოგრაფია უნდა იქნეს გაგებული ქრონიკული აღწერის სახით და არც მახლობელთა დახატვა — როგორც სიტყვა-სიტყვითი პორტრეტი. აქ არის ბევრი ისეთი ხაზი, რომელიც მხოლოდ წარმოდგენით არის შექმნილი, და ცოცხალ მოდელებსაც საკუთარი ფანტაზიით ართულებს და ასხვადფერებს.

ავტობიოგრაფიული ხასიათისა არიან: „ცხოვრების ჩარხი“, „განკიცხული“ და „ნამწყემსარის მოგონება“.

ამ ნაწარმოებებში აღწერილია საკუთარი ცხოვრების ეპიზოდები. სტუდენტობის, მეცხვარეობის და თბილისში ყოფნის პერიოდებიდან. „ცხოვრების ჩარხი“ არის „ჩვენი ქვეყნის ბომონდის“ გაგრძელება, ორივეს შინასახი კი ის წერილია, რომელიც ალ. ყაზბეგმა მოსწერა დედას მოსკოვიდან, სადაც ლაპარაკია კრუგლიკოვის ქალზე.

ლიდია — ეს იგივე კრუგლიკოვის ქალია;

სვეტლიცკი — გრაფი, ქალის მამა;

თეიმურაზი კი თვით ალ. ყაზბეგი.

„ნამწყემსარის მოგონება“ ხომ შეიძლება პირდაპირ ქრონიკად ჩაითვალოს, რადგან აქ არც სახელებია შეცვლილი.

სიმონა გიგაური, დელაკრუა — ნამდვილი სახელებია, და თვით ავტორიც პირველ პირით რომ ლაპარაკობს, მანერა კი არ არის, არამედ თავის თავგადასავალს გვიამბობს:

„ჩემი სიტყვები დიდ-ხანს ამკობდნენ ძაუგის არისტოკრატი სასტუმროებს და ერთი მეორეს ღიმილით გადასცემდა იმ შემთხვევას, თუ ღენერალის შეილს როგორ აეღო ჯოხი ხელში და ცხვრებს დასდევდა“...

რაც შეეხება „განკიცხულს“, აქაც ავტორი, ლევანის პირით, ლაპარაკობს საკუთარ თავგადასავალზე, მხოლოდ აქ გადასხვაფერებულა გმირთა სახელებიც და თვით დრამის ხასიათიც. მაგრამ ეს მაინც ვერ შეგვიშლის ხელს, რომ ხელოვნურად შექმნილ ნიღაბებს იქით თვით ავტორის დრამა დაეინახოთ და ის პირები, ვისაც ამ დრამასთან რაიმე კავშირი ჰქონდა.

გოეთე იტყოდა, რომ „მთელი ჩემი ნაწარმოებნი, ჩემი ცხოვრების დიდი აღსარების ნაწყვეტებია“-ო. და „განკიცხულშიაც“ ალ. ყაზბეგის ერთი რომანიული თავგადასავალია მოთხრობილი.

თუ ჩაუკვირდებით ალ. ყაზბეგის დღემდე არსებულ ბიოგრა-

ფია-მოგონებებს, ისე გამოდის, რომ ალ. ყაზბეგს სიყვარული არ განუცდია და ერთი შემთხვევა მოსკოვში, გრაფ კრუგლიკოვის ქალისადმი ტრფიალიც, თურმე ოსტატურად მოგონილი ტყუილი ყოფილა, დედისაგან ფულების მისაღებად. შემდეგ იყო მეცხვარედ, მსახიობად, დაიწყო მწერლობა, „შეიშალა“ და გარდიცვალა; თითქოს ალ. ყაზბეგი ადამიანი კი არ იყო, არამედ რაღაც მანქანა, რომელსაც სიყვარული არ მოჰგონებია.

ამ მხრივ წარმოებულმა მუშაობამ კი ბევრი რამ გამოარკვია და დღეს გვეძლევა საშუალება ვთქვათ, რომ „განკიცხულის“ ამბავი არის ავტობიოგრაფიული ფრაგმენტი, ნაწარმოები, სავსე პიროვნული განცდებით, მხოლოდ ხელოვნურ ნაწარმოებად გადაქცევისათვის, ნათუნობის და შეფარდების პროცესებით შევსებული. იგი ხომ ქრონიკორი არ იყო, რომ სიტყვა-სიტყვით აეწერა ესა თუ ის ამბავი. იგი მრავალ ხერხსა ხმარობდა როგორც მხატვარი და იძლეოდა ნარევ სახეებს, ნარევ ამბებს, როგორც ერთ მთლიანობას.

„განკიცხულის“ ერთი გმირთაგანი პორფირეშკა. დაწერილი ყოფილა ცოცხალი მოდელის მიხედვით, და ეს უკანასკნელი ყოფილა პორფირე ბარ — შვილი.

ხოლო სოფიოს პორტრეტის დასაწერად, ალ. ყაზბეგს მოდელად აუღია ელისაბედ ყაზბეგი, ალ. ყაზბეგის ცრუ ავტორობის პირველი მქადაგებელი.

ამის შესახებ ასეთი ცნობები გვაქვს შეკრებილი:

ბიბო ყაზბეგის ქალი, ნინო თარხნიშვილისა მწერს:

„ალექსანდრე ყაზბეგს ჰყვარებია თავისი ნათესავი ქალი. ამის გამო სანდროს მთელი ნათესაობა აუშხედრდა და ქალის შერთვის ნება არ მისცეს. ეს ქალი შემდეგ შეირთო პორფირე ბარ — შვილმა.

ეს თავისი რომანი მან წიგნად გამოსცა „განკიცხულის“ სათაურით. ამას როგორც ყველა ნათესავები მიაშობოდნენ, ისე ჩემი ბიძა ნიკო ამირეჯიბი“...

ხოლო ი. ლუღუშაური იწერება: „...ელისაბედი მისივე თხზულებაში ხსენდება“-ო. და თუ მოიგონებთ იმ ადგილს „განკიცხულიდან“, სადაც ნათქვამია: „ფაიტონით ვილაცანი გვიახლოვდებოდნენ; როდესაც ჩვენ გაგვისწორდნენ, ფაიტონი შესდგა და აშკარად გავიგონე:

„Влюбленная парочка!..“ ამ მომენტის შესახებ იგივე ი. ლუღუშაური იწერება, რომ ეს ელისაბედი ყოფილა, რომელიც „რომელსაც ბალში ალ. ყაზბეგს შეენიშნა ს. გაბაშვილთან“-ო. და სხვ.

ალბათ, ალ. ყაზბეგისაგან ეცოდინებოდა იაგორ ლუღუშაურს ასე დაწვრილებით, როგორც მახლობელსა თუ მეგობარს. ასეთივე ცნობები მომცა მოხვევე გიორგი თოფაძემ. ჩანს, რომ სიმართლე უნდა იყოს, როდესაც სულ სხვადასხვა პირნი ერთსა და იმავე ცნობებს იძლევიან. ხოლო ექვის შეტანისთვის საკმაო საფუძველი არ რჩება, რადგან აუარებელი ცნობებია ჩვენს განკარგულებაში, რომელთ მიხედვითაც ირკვევა, რომ ანალოგიური გზით ქმნიდნენ და ქმნიან თავის პერსონაჟებს ისეთი მწერლები, როგორიცაა გოეთე-ფლობერი, ბალზაკი, ე. ზოლა, შპილჰაგენი, ვაგნერი, ტოლსტოი, დოსტოევსკი და სხვანი მრავალნი.

ასე რომ, ზემოხსენებული სამი ნაწარმოები ავტობიოგრაფიული ხასიათისანი არიან¹. ხოლო რაც შეეხება დანარჩენ ნაწარმოებთ, უნდა ითქვას, რომ ესენიც სავსე არიან ცოცხალ ადამიანთა პორტრეტებით. როგორც გამოვარკვით, ალ. ყაზბეგის გმირთა მთელი წყება, ამავე სახელებითაც კი არსებულან ხევში და ჩვენი მწერლის პერსონაჟების ორიგინალები ისინი ყოფილან. მაგალითად, ელგუჯა. იგი იმავე სახელით ყოფილა ცნობილი მეცხვარე, რომელსაც დიდი გმირობა გამოუჩენია, როგორც თავისუფლებისათვის მებრძოლს. მისი სახელი დღესაც ცოცხალია ხევში და ჩონგურზე დღესაც დამღერაინ:

„ელგუჯამ ცხვარი აყარა,
მწყემსებს გაუყო ზიარი,
ადგა და გამოემართა,
ეც მადლიანი, ღვთიანი“-ო.

იაგო — „მამის-მკვლელიდან“, — ყოფილა ბიბო ყაზბეგის „უკანონო“ ძმა. რომელსაც „კაცია-ნაკლავს“ ეძახდნენ. მეტად ბრგე და გულადი ვაჟკაცი. რომელიც ყაჩაღად გავარდნილა და პოლიციას კი არ ჩავარდნია ხელში.

კობა — (ესეც „მამის-მკვლელიდან“) ანუ გომიეთ კობა, კარგი ვაჟკაცი და ლექსით შექებულნი.

ციცკა — ესეც ბიბო ყაზბეგის „უკანონო“ ძმა, რომლის შესახებ შექმნილია ხალხური ლექსი, და ლექსში თითქმის იგივე საუბრეა, რაც ალ. ყაზბეგის მოთხრობაში.

¹ დაუბეჭდავ მასალებშიც ასეთი ხასიათის ნაწარმოებნი არიან: „აღმზრდელი“, „ღვთის სახლობა“ და სხვ.

ციკო — დღესაც ცოცხალია, და მას გადახლომია თავს, რაც ალ. ყაზბეგის მოთხრობაშია აწერილი.

სიმონ ჩოფიკაშვილი — („ელგუჯაში“) ესეც ნამდვილი პიროვნება იყო. ალ. ყაზბეგის ცნობით — გაბრიელ ყაზბეგი, ხოლო სოლ. ყაზბეგის ჩვენებით კი, სვიმონ ყაზბეგი¹.

ელბერდი — ჩეჩენი, რომლის შესახებაც კერძო წერილში წერს ალ. ყაზბეგი სვიმონ ჩეკიაშვილს, და სხვ.

ვიმეორებთ, რომ ალ. ყაზბეგი პირდაპირ კი არ იმეორებდა იმას, რაც სინამდვილეში იყო, არამედ ერთგვარ შემოქმედებით სინთეზს ახდენდა, იმისდა მიხედვით, თუ რა ხასიათი აინტერესებდა. ე. ი. მხატვრულ მასალას იგი იღებდა მის ირგვლივ მყოფ პირთა ცხოვრებიდან და ამაზე აშენებდა თავის შემოქმედებას. ხოლო ეს პროცესი ისეთი აფექტური იყო, ისეთი დიდი ემოციებით ამოძ-

---

1 ამ სვიმონ ყაზბეგის შესახებ არსებობს შემდეგი ლეგენდა: ერეკლე მეფის დროს, სპარსეთიდან საქართველოში ჩამოსულა განთქმული ფალაჟანი, რომელმაც გალახა ყველა ჩენი მოჭიდავე, რომელ კუთხიდანაც კი მოვიდა. ამ გარემოებას დიდად დაუფიქრებია ერეკლე მეფე. ეძებენ ისეთ ფალაჯანს, რომ სპარსელი გალახოს, თორემ სახელმწიფო ვარდება სირცხვილშე. სწორედ ან დროს ხევიდან თბილისში მოდის ერეკლესთან სათხოვნელად ახალგაზრდა სვიმონ ყაზბეგი, რაღაც 18 წლისა, მოხუცი მოხვევის თანხლებით. ეს სვიმონი უზარმაზარი ვაჟაკი ყოფილა და ისეთი დიდი ხმა ჰქონია, რომ სტეფანწმინდიდან მეორე სოფელში ადიოდა იმისი ხმაო. ეს სვიმონი შესულა ერეკლესთან თავის საქმის გამო. ერეკლეს თვალში მოსვლია ვაჟაკი და უთქვამს: ჯერ ნურასა მთხოვ, რადგან სათხოვარი მე მაქვსო, უთქვამს სპარსელი მოჭიდავის ამბავი და უთხოვია, დაეკიდევო. სვიმონ ყაზბეგს შორს დაუქერია: მოხვეე გახლავარ, კიდაობისა არა ვიცი-რა, და ხმაღში კი დიდის სიამოვნებითაო. მაგრამ ხმალი კი არ იყო საკირო, არამედ კიდაობა. ბოლოს სვიმონს მოუხსენებია, ვითქებო და მოგახსენებთო. სახლში დაბრუნებულს უამბნია ყველავერი მოხუც მოხევისათვის. მოხუცს უფიქრია და უთქვამს, ჯერ წავიდეთ, ის სპარსელი ვნახოთ და მერე გადავსწყვიტოთო. წასულან დიდუბეში, სადაც კიდაობა იმართებოდა. ყველას უურადლება მიუტკევიან სვიმონისათვის, რადგან იმოდენა ხალხში მხრებზევით მაღალი იყო. სვიმონი შეუშინევიან სპარსელსაც. იქიდან გამობრუნებულებს ჰქონიათ ბჭობა და სვიმონს უთქვამს: დაეეკიდები კი, მაგრამ თუ გამოახა, თავს აღარ ვიცოცხლებო. მოხუციც დასთანხმებია, რომ გალახულ კაცს აღარ ეცოცხლებისო და ასეთ დასკვნამდე მისულან: სვიმონი იწვევს საკიდაოდ სპარსელს, მხოლოდ დიდუბის მოედანზე კი არა, ავლაბრის ხედზე. და პირობით, რომ გალახული უნდა გადადებულ იქნეს მტკვარშიო. ეს პირობა უცნობებით ერეკლესთვისაც, სპარსელისათვისაც და ჯარისთვისაც. სპარსელი დათანხმებულა. მეორე დღეს მომსკდარა აუარებელი ხალხი, ზურნა, განვაში... სვიმონი საკიდაოდ მზად არის... სპარსელი არა ჩნდება. აფრენენ კაცებს და ამბავი მოაქვთ: წუხელ გაიპარა სპარსეთშიო. ერეკლესაც ეს უნდოდა, და განარებულმა, სვიმონ ყაზბეგი დიდად დაასაჩუქრა. ასე იხსნა სვიმონ ყაზბეგმა საქართველო სირცხვილისაგანაო.

რავებული, რომ ავტორი თავის გმირებს განიცდიდა ცოცხლად, გადდიოდა მათ სულში.

ნიკო ლომაური ეკითხება ალ. ყაზბეგს:

„რა გეშარება სანდრო? ახლა რომ მხიარული ხარ, უცხად გადაიქცევი რაღაც გაუგებარი. შეშინებული იყურები აქეთ-იქით ვილაცასთანაც ლაპარაკობ, რა მოგდის?“ რაზეც ალ. ყაზბეგს უპასუხნია: „ეგ არაფერი, უცხად მომელანდება ყველა ჩემი გმირები და მათთან ვლაპარაკობ“-ო.

ანალოგიურად განიცდიდა თავის გმირებს ბევრი დიდი მწერალი. ფლობერი ერთ კერძო ბარათში წერს: „დღის ორი საათიდან ვწერ „ბოვარს“. მე ვესწრები იმათ ცხენდაცხენ გამგზავრებას... მე დღესა ვარ კაციც, ქალიც, საყვარელიც... ვიყავი ცხენიც, ფოთლებიც, ქარიც, ჩემ გმირთა სიტყვებიც“ და სხვ. ჰოფმანსაც ხშირად ეჩვენებოდნენ თავის პოეტური სახეები, როგორც ნამდვილად არსებულნი, რომლებსაც ელაპარაკებოდა.

მოქანდაკე ბლექი ხშირად მიდიოდა ზღვის ნაპირზე და იქ ელაპარაკებოდა მოსე წინასწარმეტყველს, ვირგილიუსს და მილტონს... დიკენსი წერდა: „მე კი არა ვთხზავ წიგნის შინაარს, არამედ ვხედავ-ო“.

გუნო ამბობდა: „ჩემი გმირების სიმღერა ისევე მკაფიოდ მესმის, როგორც ნათლად ვხედავ ჩემს ირგვლივ მყოფ საგნებსა“-ო.

ასევე განიცდიდნენ თეკერეი, კლაისტი, ჰენდელი, იბსენი, ბალზაკი, ტურგენევი, დოსტოევსკი და სხვ.

მხოლოდ ღრმა განცდებს და თავის გმირებთან სრულ შეზიარებას შეეძლო ეთქმევინებინა ის, რაც იონა მეუნარგიას დაუწერა ალ. ყაზბეგმა: „მე მყავს ჩემი საზოგადოება, და ჩვენ მივხვდით ერთმანეთის გულის ძგერას, ჩვენ გავიგონეთ ერთმანეთის გულის კვნესა და ხმები დიდი ხანია რაც შევაწყეთ. ერთი გვაქვს სინარტული და ერთივე სამგლოვიარო. ჩვენ ხმა მიუტემლად ვერ დავდგებით. მე მყავს ჩემი მკითხველები, და რა რიგ ბუნდადაც უნდა იყვეს დაწერილი ჩემი მოთხრობები, იმათ მაინც ესმით მგოდებელის გულის გმინვა და ცრემლებს არ იშურებენ მის დასატირად“¹. ალ. ყაზბეგი სავსებით რომ არ ყოფილიყო შეზიარებული თავის გმირებთან, ვერ იტყოდა ისეთი მღელვარებით და პათოსით:

„რალას მილობავთ? გამიშვით სხვაგან, იქნება იქაც სადმე შევხვდე ელგუჯას... გამიშვით დავიტირო ჩემი მკვდრები, იმისთვის რომ ჩემნი არიან, და ჩემი გული მიიბრძვის მათკენ“.

¹ იხ. „კავკასიონი“, № 1 — 2.

მეტად საინტერესო ცნობაა დარჩენილი: „ელგუჯა“ „ღრობაში“ რომ იბეჭდებოდა, თავდებოდა იქ, სადაც ყაზახები „ნაღვარავთან“ დაესხმიან ელგუჯას და მის ამხანაგებს. ასოთამწყობებს უარი უთქვამთ აწყობაზე: „ელგუჯას ჭერ არ მოგაკვლევინებთ“-ო, და ალ. ყაზბეგსაც მოთხრობა გაუგრძელებია. ამ ცნობაში ის არის საინტერესო, რომ მორიგი მკითხველიც კი ღრმად განძ სქვალება მოთხრობის გმირთაღმის სიმპათიებით. მასშიც კი იბადება ერთგვარი რწმენა გმირის რეალობისა. ეს კი იმის დამამტკიცებელია, რომ ავტორმა მეტად დიდი გრძნობა შეიტანა ნაწარმოებში, იმდენად დიდი, რომ შექმნა მხატვრული ხილულობა. და რომ თვით ალ. ყაზბეგს არ ჰქონოდა თავის გმირთა წარმოდგენის სინათლე, რომ გმირთა ტანჯვა და მღელვარება ჭერ თვით არ განეცადა, იგი ვერ შექმნიდა ისეთ სახეს, რომელსაც ასოთამწყობი სასიკვდილოდ არ გაიმეტებდა. და ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი პროცესი სწორედ იმიტომ არის საინტერესო, რომ აქ ჩანს ის აწყვეტილი და მიუსაფარი სული, რომელიც ყველა დიდ შემოქმედს აწვალებს და ამალგებს.

ადვილი შესაძლებელია, რომ ალ. ყაზბეგი ცრემლსაც კი ღვრიდა, როდესაც წერდა წამების ადგილებს. „გამიშვით დავიტრო ჩემი მკვდრებით“, რომ ამბობს ელგუჯების შესახებ, ეს არ არის უმნიშვნელო ფრაზა. და ცხვილოელის მოწმობაც, რომ ალ ყაზბეგი „აბუზული“ დადიოდა „გულ-ჩათხრობილიო“, ეს იმიტომ რომ მისი შემოქმედებითი თვალები სულ მუდამ იმ ადგილს მისციებოდნენ, „სადაც ძალა და სიმართლე ერთმანეთს შეკბმოდნენ და ბრძოლის მსხვერპლნი ზოგი გულ-აღმა, ზოგი პირქვე, შესაზარად დამახინჯებულნი, ეყარნენ“. ალ. ყაზბეგი სულ ამ სახეებით დადიოდა, თავში სულ მუდამ ეს შესაზარი სურათები უტრიალებდა, თითონაც ამ დრამის მონაწილე იყო, და ყოვლად წარმოუდგენელია, რომ ყველა ამას არ ჩავთხრო მისი გული და მგლოვიარის აჩრდილივით არ ეარნა.

„პენდელი ტიროდა, როცა ქმნიდა თავის ორატორიას „მესიას“-ო.

„თეკრეი დამწუხრებულია ელენე პენდენისის სიკვდილით და ტირის“-ო.

„როცა კლაისტმა დაამთავრა „პენტეზილია“, ცრემლით ავსილი მივიდა თავის მეგობარ პფეილთან და დაიკვნესა: „ის მოკვდა“¹-ო.

¹ И. И. Лапшин. Художественное творчество, გვ. 121—122.

მსგავსი მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლებოდა, მაგრამ კმარა. ამითაც აშკარა ხდება, თუ როგორია ესთეტიკური კვრეტა და ამ პროცესში რა თავდავიწყებამდე მიდის შემოქმედი. მისთვის თითქოს იკარგება საზღვარი მოჩვენებასა და სინამდვილეს შორის. ასევე იყო ალ. ყაზბეგიც, ვიზიონერობამდე მისული, და თავის გმირთა იარებით თვითონაც სულის სტიგმატებით შეპყრობილი.

მაგრამ ალ. ყაზბეგი მართო გმირთა სიახლოვეს კი არ განიცდის, უფრო შორს მიდის და მათი გარემოც შთამაგონებლად მოქმედებს. ესეც დამახასიათებელია საზოგადოდ შემოქმედისათვის, ხოლო ალ. ყაზბეგის შემოქმედებით პროცესში, ამას ცოტა თავისებური ხასიათი აქვს. ეს თავისებურება აიხსნება იმ იშვიათი ცხოვრებით, რომლითაც იცხოვრა ჩვენმა მწერალმა. ალ. ყაზბეგი, როგორც ვიცით, შვიდი წლის განმავლობაში მწყემსი იყო, და მეცხვარული ცხოვრება კი, კაბინეტურ მწერლობისათვის ხელისშემწყობი პირობა არ არის. მაგრამ შთაბეჭდილება, წარმოდგენა, აგზნება, ეს ყველაფერი შეეძლო განეცადა, და ეს განცდები მესხიერებაში შეენახა. აკი წერს კიდევ მეცხვარე სვიმონ ჩეკიაშვილს:

„ღმერთო, რაოდენი გრძნობა იღვიძებდა მაშინ, რაოდენი სურათები იხატებოდა თავში?“.

„ბევრს საღამოს მომაგონდება ჩეჩნის მინდვრები, გაჩაღებულ ცეცხლი, რომელსაც გარს შემოსხლომიან მწყემსები“...

„თუ ჩემს ნაწერებს ჰკითხულობს ვინმე. თუ ჰპოულობს იმაში რასმე გულის გასართობს, თუ არა სწყინდება და ბოლომდე ჩადის, ყველა ამის მიზეზი ჩემი წარსულია, ჩემი მეცხვარეობა და თქვენთან ცხოვრება შვიდი წლის განმავლობაში, რომელმაც ერთი და იგივე გვაგრძნობინა, ერთი და იგივე კვნესით დააკვნესა ჩვენი გული, ერთი და იგივე მიზანი დაგვანახა“...

ზემოთაც მოვიხსენიე, რომ ალ. ყაზბეგის ნამდვილი შემოქმედება იქ სწარმოებდა, მთაში, იქ ახდენდა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, შემოქმედებით ექსპერიმენტებს, იქ ივსებოდა ბუნების სიღიალით და, წარმოიდგინეთ, ნატურას ჰხატავდა კიდევ.

მეტად საინტერესოა ეს მომენტი და ვნახოთ რას მოგვითხრობენ ალ. ყაზბეგის ნაამხანაგარი მწყემსები ამ მომენტის შესახებ.

მოხევე ფილო ლულუშაურმა გადმოგვცა შემდეგი: „ერთ ზამთარს წამგალეხად ვიყავით სუნეში¹, თერგის ოლქში. ჩვენ ერთად მოგვიხდა ხევში დაბრუნება. როდესაც მოვედით საჩვენოში, ცხვარი თავ-

¹ სუნეი ნახსენები აქვს ალ. ყაზბეგსაც „ნამწყემსარის მოგონებაში“.

თავიანთ მთებში წავიყვანეთ. ალექსანდრე ყაზბეგი თავისი ცხვრით წავიდა თოთის მთაზე. დავარჩიეთ ცხვარი, დავთვალეთ და აღმოჩნდა, რომ ცხვარი გვაკლია. მამაჩემმა, გიორგი ღუღუშაურმა, დამავალა წაგსულიყავ თოთის მთაში და გამეგო, ალექსანდრეს ცხვარში თუ არ იყო ნარევი. შუაღლე თითქმის ახლოვდებოდა რომ მივალწვიე იმ ადგილს, სადაც ალექსანდრეს ცხვარი ჰყავდა საძოვრად, და რა დავინახე? ცხვარი ქვემოთა სძოვს, ალექსანდრე ზემოთ ასულა, სდგას განცალკევებით და გაჰყურებს თხებს, რომელნიც მალა ასულან კლდიანებში, დახტიან კლდიდან კლდეზე, ლაღობენ; ძაღლები იყეფებიან, არ მიშვებენ. მე მაინც მივდივარ და უყვირი: მეცხორე, მეცხორე... მაგრამ ალექსანდრე იმდენად გატაცებულია, რომ არ ესმის არც ჩემი ძახილი და არც ძაღლების ყეფა. მე მაინც არ შევეკუთე. ძაღლებს და მივედი სანდროსთან. ის უცბად მოტრიალდა და გაჩერდა. მიმიპატიჟა. მკითხა, ვისი ხარო.

— ყარაჯეთ გიორგისაო — ვუპასუხე. სანდროს წიგნი და ზედ ბევრი დაწერილი ქალღლები და ნახატები ეჭირა. აიღო ყველა ერთად, დაკეცა და ჩააწყო ჩანთაში“-ო. დიდებული სურათია. კლდიანებში, არისტოკრატი მეცხვარე უცქერის გატაცებით თხების ნავარდს და ასწერს თუ ჰხატავს ამ სანახაობას. ცხვარი აღარ ახსოვს. მეტად დამარწმუნებელია ამ ამბის სინამდვილე. აბა ნახეთ „მამის მკვლელში“ შემდეგი სურათი: — „მართლა თავ-დამავეიწყებელს სურათს წარმოადგენდა ეს ჯიხვი, გადმოხნეჭილი მალლა პლატოზე, თითქოს ქვიდან გამოჰკრილი და შეერთებული ამ კლდეს, რომლის რქებიც, დაფერილი უკანასკნელი მზის სხივებით, ისე აშკარად იხატებოდა ცის-კიდურზე... ერთბაშად მოისმა სტვენის მსგავსი ფრუტუნის და ნადირი ერთბაშად დატრიალდა. კობამაც მიიხედა იქით, და დაინახა ისეთივე გალაღებული ხარი, როგორიც იდგა კლდის წვერზედ. ის მოდიოდა მეორე ჯიხვისაკენ წყნარად, დარწმუნებული თავის უპირატესობაში და თავის ქნევით, თითქოს მუქარას სთხოვდა. იმის იქიდან გამოჩნდნენ რამდენიმე თბა წალი, რომლებიც შესდგნენ და დაუწყეს ყურება ამ ორს მეტოქე ხარს, რომელთაც, უეჭველია თავის გამოჩენა უნდოდათ ნაზი ქმნილების წინაშე.

კლდეზე მყოფი ხარ ლაღიც წამოუბრუნდა, დაიფრუტუნა და წყნარისავე სიარულით, თავის ქნევით გასწია მომსვლისკენ. როდესაც ისინი მიუახლოვდნენ ერთმანეთს რამდენიმე ნაბიჯზედ, შესდგნენ, დაუწყეს ერთმანეთს მრისხანედ ყურება, და ფეხებით მიწას ცემა.

როგორც ეტყობოდათ, ისინი ანიშნებდნენ ერთმანეთს, გაექანნენ, რქებით დაეჭახნენ. ამის შემდეგ ესენი აწვებოდნენ ერთმანეთს რამდენიმე ხანი ისე ძლიერად, რომ გატენილი ძარღვები ლამის ასკდებოდათ, მაგრამ ვერც ერთმა ვერ სძლია, ვერ დაახვეინა უკან.

ბოლოს ისინი განშორდნენ ერთმანეთს, ერთი მათგანი წავიდა ხტუნაობით, მივიდა ზედ კლდის პირზედ, გამობრუნდა, გაიბოწკა ფეხები, გამაგრდა და მოიღერა კისერი: მეორე ჯიხვი კი ზევიდან მოექცა, შედგა უკან ფეხებზედ, წამოვიდა ისე და რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, დაეცა რქებით კლდის პირად მყოფს ჯიხვს რქებზედ. მასუკან ქვევითი გამოსცვალა ზევითმა, და ეს დადგა ამავე გვარად კლდის ნაპირას და პირველი კი შეტოტდა და დაეცა. ყოველი იმათი შეტაკება, ყოველი იმათი რქების მოხვედრა ერთმანეთს ისეთს ხმას გამოიღებდა, თითქოს რამდენიმე თოფი ერთად გავარდაო. ღმერთსაც ნუ ექმნა რომ ქვეითს ელაღატნა ზევითისათვის: გამოსცლოდა იმ დროს, როდესაც მეორე მოდიოდა, თორემ იმას აღარა იხსნიდა—რა, რამდენიმე ასი საყენის სიმაღლიდან გადავარდნილს, სული აღარ დაჰყვებოდა ხევამდინ. მაგრამ დარწმუნებული ქვეითის უღალატობას, მოდიოდა ეს შნობით სავსე პირუტყვი და მხოლოდ იმაზედა ჰფიქრობდა, რომ რამდენადაც შეიძლებოდა, ძალზე დაეკრა.

წალები და თხები კი თავიანთის ეშმაკურის სიმკვირცხლით დახტოდნენ იმათ ახლოს, თითქოს ამით უნდოდათ მეტათ წაექეზებინათ მებრძოლნი, რომლებსაც ქცევაც ასე მოსწონდათ“... („მამის მკვლელი“).

ეს ამოდენა ადგილი განზრახ ამოვწერე, რომ, ჯერ ერთი, მეჩვენებინა ფილო ლუდუშაურის გადმოცემის და ამ სურათის იგივეობა, და შემდეგ, მეჩვენებინა მკითხველისთვის, რომ ასეთი დეტალების აღწერა ზეპირად, უნახავად, ყოვლად წარმოუდგენელია. ამ სურათის დამწერს, როგორც მხატვარს, თვალ-წინ უნდა ჰქონოდა ნატურა, რომ ასეთი ზედმიწევნით აღებეჭდა როგორც სურათის მთლიანი კომპოზიცია, აგრეთვე ის მნიშვნელოვანი წვრილმანები, რომელნიც ამ სურათს დიდ პლასტიურობას აძლევენ.

აღ. ყაზბეგს ეს სურათი ადგილობრივ აქვს დაწერილი. ამით იმის თქმა კი არ მინდა, რომ „მამის მკვლელს“ იქ მთლიანად წერდა, არამედ ის, რასაც დოსტოევსკი ამბობს ერთ წერილში: — „მე... სცენას მაშინვე ჩავიწერ ხოლმე ისე; როგორც იგი მეჩვენა პირველად, და მიხარიან. მაგრამ შემდეგ, მთელი თვეები თუ წელი ვამუშავებ, რამდენჯერმე შთავიგონები (რადგან მიყვარს ეს სცენა) და რამდენჯერმე ან მივუმატებ ან გამოვაკლებ რაიმეს-ო“.

და რომ ალექსანდრე ყაზბეგი „ცხორში“ წერდა, ამის ცნობები ბევრი არის, მის თანმედროვეთა და „ნამგალებისაგან“ გადმოცემული.

მოხუცმა მოხევემ, კობა ყამარაულმა მიაშბო, რომ „ნამგალებად“ ვიყავით თერგის ოლქში, სოფ. მახანურში. სანდრო ცხვარს რომ გაშლიდა ფარეხიდან, დაჯდებოდა და წერდა გამუდმებით. ვიღრე ცხორი არ დაირუნდებოდა, ე. ი. დაბინდებამდის-ო“.

დავით ლულუშაურმა გადმომცა მამის მიერ ნაამბობი შემდეგი ამბავი, რასაც ადასტურებს ალექსანდრე ყაზბეგის დროის ნამწყემსარი, ზემოხსენებული ფილო ლულუშაური:

„თერგის ოლქში ცხვარი გვეყენა. პეტრე გუჯარაშვილი, სანდრო ყაზბეგის მწყემსი, შემოგვიჩოდა ხოლმე: ჩემმა ხაზეინმა მოიყვანა დათვი და არც ჩვენ გვაძლევს მოსვენებას და არც ძაღლებსაო. თეოზე დააბამდა ხოლმე სანდრო დათვს, ძაღლები ეცემოდნენ აქეთიქით, და იღგა გამუდმებული ყეფა. სანდრო ამბობდა: ეს იმიტომ მოვიყვანე, რომ ძაღლები ფხიზლად იქნებიან და ნადირი ცხვარს ველარ მოუდგებო“.

იგივე პეტრე გუჯარაშვილი უჩიოდა თურმე სანდროს: „უცნაური კაცია სანდროი. როცა ყარაულია ხოლმე, ფარეხში შეიტანდის კარტოხანს¹ სანთელს, აანთებდა და სწერდაო. ქვეყანა მოუვლია, ძრიელ ნასწავლს უძახიან, ყველა ენაზე ლაპარაკობს და ცხვარშიც არ ისვენებსო“. ამაზე იაკობ ლულუშაურს უთქვამს:

„რაია გასაკვირალი, იძახიან, მთელი დღე-ღამე სწერს, სახლში ნაჩვევია და აქაც, ქალაქ ღამეს რა გასტეხს, თუ არა სწერაო. კარგი ხაზეინი გყავს ხეთის მადლმა, არამც თუ შენი, ყველას იმედია, ხევ-მთიულ-გუდამაყრის მეცხვარეებისთვისაო“.

ზემოხსენებული მოხევეები ასეთ სურათს აგვიწერენ:

— ფარეხში სანთელი შუაში უდგას. ცხვარი კი, რკალივით გარს შემორტყმული, შუქს ეტანება. პირველ რიგებში, ცხვარი წინა ფეხებზე არის დაბჯენილი, უკანიდანაც ცხვარი აწვება. სანდრო შუაში ზის და წერს. „მეორე დილით დუნია ქალაღლები გამოჰქონდა-ო“.

ამ გადმოცემებით, მკაფიოდ არის ნახაზი ალ. ყაზბეგის ლიტერატურული განცდების სიძლიერე და შემოქმედების პროცესის მოვარდნილი, აღიდებული ხასიათი.

ასეთი ექსპრესიით წერდა იმას, რაც შეადგენდა მის წამებას და ფიქრს, რაც იწვევდა მასში სულის საშინელ სტიგმატებს, რაც მასში

¹ კარტოფილის.

ბობოქრობდა როგორც უმძაფრესი დინამიკა და რამაც თვით მის შემოქმედების პროცესს მისცა ასეთივე ხასიათი.

აღ. ყაზბეგი აღვიძებდა იმ ქარიშხალს, რომლის ქვეშაც, პოეტ ტიუტჩევის სიტყვით, „ქაოსი ირხეოდა“.

არის რაღაც მიმზიდველი და დამაფიქრებელი, რომ აღ. ყაზბეგმა დატოვა დაუმთავრებელ მოთხრობათა მთელი კარი. ველარ სთქვა, იქნებ იმიტომ, რომ ძალიან მაღალი ტონით დაიწყო შემოქმედება, დიდი გამძაფრებით და ენერგია აღარ ეყო? მაგრამ აქ ახსნა არც კი არის საჭირო. სჯობს ისევ ისე დარჩეს ეს შემოქმედების გვირაბი, რომელიც ბნელი პირით იცქირება და ფანტასტიკას ამრავლებს.

დასასრულ იბადება კითხვა: ყაზბეგი ბელეტრისტია, პოეტია თუ რა არის მწერლობაში მიღებული ტერმინებით? მე მგონია რომ არც ერთის დარქმევა არ შეიძლება. იგი საზღვრებგადალახული მწერალია. მისი შემოქმედება არაგვისებურია: ზოგან ღრმა, ზოგან თხელი, მაგრამ მაინც აწყვეტილი და მკმინავი. იგი თავისებურია, რომელიც ყველაფერს განზე ტოვებს და აჩენს მხოლოდ დიდი საშინელების ერთ კუნჭულს, პატარა კუნჭულს, რომელშიც ეს დიდი საშინელება მოკეცილა და ატრიალებს საბედისწერო ჭარახს. მასზე იჩივება ბიოგრაფია — დავიწყებული მოდგმის სული და ისტორიის მიერ დაწვევლილი ნებისყოფა.

ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედება იმდენად არის უბედურებით დამძიმებული, რომ არც კი შეიძლება ესთეტიკური განზე განდგომა — შესაფასებლად. თითქოს ეს რაღაც გახურებული რკინის გაციებასა ჰგავს, იმ რკინისას, რომლითაც იშანთებოდა ხევის კუნთმაგარი და ნაწრთობი ტანი.

გაბა-ფშაველა

(1861 — 1915)

ყველა დიდი ავტორი ინტერესს აღვიძებს საზოგადოებაში არა მხოლოდ საჯაროდ გამოტანილი შემოქმედებით, არამედ თავის პიროვნული ცხოვრებითაც. რასაკვირველია, ჯერ შემოქმედების გარეშემო, იკრიბება საზოგადოების ცნობისმოყვარეობა, მაგრამ შემდეგ ავტორის პიროვნული ცხოვრება ისეთ მიმზიდველ მოვლენად ხდება, რომ ხშირად შემოქმედებაზე უფრო ეს პიროვნული არსებობის დაწვრილებითი გაცნობა იქცევა საზოგადოების ხარბი ძიების საგნად. შემოქმედებითი ამალგება თითქოს ფარულად გულისხმობს ავტორის კერძო ცხოვრების სიმაღლესაც. ყოველ შემთხვევაში, შემოქმედის გარეშემო იქსოვება რაღაც უცნაურობის ფარდა, საზოგადოებაში კი ღვივდება ამ ფარდის იქით გახედვის წყურვილი. ეს ხშირად მოითხოვს ინტიმური მომენტების სრულ გამოაშკარავებასაც. ამას აქვს თავისი დრო. თანაც: შეიძლება ითქვას, რომ, თითქმის ყოველთვის. **ავტორის პირად ცხოვრებასა და შემოქმედებას შორის გაბმულია შინაგანი კავშირი, რომელიც პირველი შეხედვით არ ჩანს, დაკვირვებულნი თვალი კი ააშკარავებს.** ეს საზოგადოდ. მაგრამ არიან ავტორები, რომელთა პირადი ცხოვრება და შემოქმედება გარეგნულადაც ერთი და იგივეა, და ეს მაშინ, როდესაც თვით ავტორი თავის შემოქმედებაში მოქმედი პირია. ასეთ შემთხვევაში, პირადი ცხოვრების გაუცნობლად შემოქმედების გაგებაც სრული არ იქნება. ამგვარ ავტორთა მცირერიცხოვან რიგს ეკუთვნის ვაჟა-ფშაველაც. აქამდე ჩვენ საგანგებოდ არ ვჩერდებოდით ამა თუ იმ ავტორის ბიოგრაფიაზე. მხოლოდ აღვნიშნავდით ისეთ მომენტებს, რომელნიც ექსტრა-ორდინალური ხასიათისა იყვნენ. მაგრამ ვაჟა ფშაველას ცხოვრება. მთლიანად, ქართველი მწერლისათვის არაჩვეულებრივი ცხოვრებაა. მეტიც: ეს არ არის პიროვნული ცხოვრება. პიროვნული თემობრივშია გადასული, თემი პიროვნებაში მოთავსებულია. რაღაც დიდი შეუღლებაა მომხდარი და აქვე იხსნება ვაჟა-

ფშაველას შემოქმედების ხასიათი. სად თავდება ვაჟა და სად იწყება ფშავი, — ძნელი გამოსარკვევია. თითქოს ფშავმა ვაჟას სახე მიიღო და ათასი ხმით სათქმელი, ათასი კაცის განცდილი, ვაჟამ გამოსთქვა და ისე, რომ ყოველ სიტყვას თითქოს ერთი კაცი კი არ ამბობს, არამედ რაღაც უხილავი ჯარი, ამბობებული რეჩიტატივით. ის ჯარი, რომელიც ვაჟამდე ცნობილი იყო როგორც მეომართა კასტა, ვაჟას შემდეგ კი წარმოსდგა როგორც უდიდესი პოეზიის ფანტასტიკური ქვეყანა.

ვაჟამ მთელი საქართველო გაოცებით მიახედა ფშავის მთებისაკენ და მოწიწებით ქული მოახდევინა. ეს სასწაულს უდრიდა, რადგან საქართველოს გაოცება დიდი ხანია დავიწყებული აქვს.

ასეთი კაცის პიროვნული ცხოვრება უნდა შევისწავლოთ, თუკი ამ ცხოვრებას „პიროვნული“ ეთქმის.

ძნელია ვაჟას ცხოვრების აღწერა; შაბლონით ხომ ვერ მიხვალთ მასთან. ვაჟა მალაა და მის ცხოვრებას უფსკრული ავლია წრედ. საღაც ვაჟა სუნთქავდა განიერ მკერდით, იქიდან გარეული ფრინველები დასცინიან ჩვეულებრივ საბრძანებელს. არც ერთი ზომა არ მიუღდება ვაჟას, რადგან ვაჟა აქ ჩამორჩა სინამდვილეს ან გაუსწრო. გაზომვა კი საჭიროა, რადგან ბიოგრაფია მარტო ცხოვრების ქრონიკისებური აღწერა კი არ არის, იგი შინაგანი გაგებაც არის და სწორედ აქ არის სიძნელეც. ვაჟამ უფრო ააფორიაქა ადამიანის სული, ვიდრე დააწყნარა. მისი გუნება ისევე აწყვეტილია, როგორც მისი პოეტური ტემპერამენტი. დროსაც კი არ უნდა დაემორჩილოს და მარტო მთას თუ დაუჩოქებს, მხოლოდ ლაშარის მორჩილი. მისი პოეზიის თილისმა არის: ფშავის გაქედილი მთები და არაგვის დაჭრილი ტანი. მისი გაქანებაც ჰორიზონტს როდი საჭიროებს, ვერტიკალურად იძვრის მისი სტიქიონი: რიყიდან — ლურჯ კლდემდე. ეს არის მისთვის სიმტკიცის ორი პუნქტი. ვაჟას უნდოდა და იყო კიდევ ფშავის დედამიწის ამოძახილი. მასში აღდგენენ ძველი მოგონებები და სინამდვილე. ენა ამოიდგა მთამ, ამ ფანტასტიკური შხამის ქვეყანამ. ამას უნდა დაწერა. ვაჟა აქ ცხოვრობდა. აქ არის მისი ბიოგრაფიაც.

როგორც ვაჟას შემოქმედებაში, ისე პირად ცხოვრებაშიაც აქაფებულია ორნახადი მთიური სული. ეს ჩანს გარეგნულადაც. ანატომია ფსიქოლოგიას ააშკარავებს.

ვაჟა არ იყო არც ლამაზი, არც მოზღენილი. იგი ახოვანი იყო. მთელი ფიგურა — არქიული. ფსევდონიმი კი ცოტას ამბობს? ვაჟა-ფშაველა, ამ მაგარ სიტყვაში, და უფრო ა-ნით დაბოლავენაში ჩანს დედამიწის ძალა. სახელის არჩევა ლიტერატურაშიც და ცხოვრებაშიც, პირველი შეხედვით, თითქოს არაფერია, მაგრამ მეტად ძნელი კი არის. სახელისაგან რაღაცას ელით. და რა დიდია ის სიხარული, რომელსაც სახელის მიგნება იწვევს. თითქოს უკვე მოძებნილია ის იარაღი, ურომლისოდაც ბრძოლა და არსებობა გიდნელდებათ. ეს პირველი იარაღი ვაჟა-ფშაველამ ისე კარგად აირჩია, თითქოს „ბედმა“ არგუნაო. ეს სახელი — შემოქმედების ადვილტობაა.

სოფელი ჩარგალი, პირჩაშავებული ხეობა. უმზეური ტყე, დაბნელებული, გიგანტ მთებს რომ ეხვევა მუხლებზე ფანტასტიკური კვართივით. აქა იქ — მოსახლეობა, შორიდან მღვვის ნაფეხურებს რომ ჰგავს. არაგვი აქაც იმტვრევს ხერხემალს კლდეების ფაფარზე.

თუ არსებობს სადმე კუთხე, სადაც გეოგრაფია ლეგენდად იქცევა, ფშავეცი მასთან იქნება. აქ ჯერ კიდევ ცოცხლობს მითოლოგია. დღესაც იქმნება აქ ლეგენდა. ყველგან რომ დაიკარგოს იგი, აქ ივლის როგორც ჯანყი.

აქ დაიბადა ვაჟა-ფშაველა.

ამ ნისლის შესაკრებზე თავს იღებს პატარა ხევი — ჩარგულა. თითქოს მთების შეხლის დროს გადმომსკდარაო, ისე მოდის ეს დაუდევარი ცოტა წყალი. ერთ პატარა დავაკებულ ადგილს იგრიხება ეს ტანმორჩილი მდინარე. ამ ვაკეზე დგას უკმეხი სახლი, დაღარული, გულ-მიუსვლელი, ტყის და მდინარის შუა დგას, დავიწყებულ სამანივით.

აქ ცოვრობდა ვაჟა-ფშაველა.

ამ დაფანტულ სოფელს ჩარგალი ჰქვია. ვაჟამდე ეს სოფელი უსახელო იყო. ან რა სახელი უნდა მთას? ვერც ვაჟა დაიწუნებდა ჯიხვის ამ მივარდნილ ბუნაგს.

იქ დღესაც ცოცხლობს ზღაპრად ქცეული სახელი ლეკთა მღვვარის იმედა რაზიკაშვილისა. იქ ვაჟაკობის კულტია დღესაც. ყანწში ხანჭლით ვერცხლის ჩათლა უფრო სარწმუნოა იქ, ვიდრე ზიარება. მტერს — ძმად აქცევს:

„აფშინამ ხანჯრის ბუნისა
ვერცხლი არაჟში ჩათალა,
ორთავ დალიეს ერთადა,

ორივემ ყანწი დაცაოა.
იფიცეს. ეხლა ძმანია,
ვით ერთი დედის შვილები..."

რაზიკაშვილების მოდგმას დღემდე იმედას სახელი იფარავდა დროშასავით. მით უმეტეს, რომ ჭკუით განთქმულ იმედას, გაღმოცემის მიხედვით, ერეკლესათვის უთქვამს: ორი შენ მიბრძანე ბატონო, მაგრამ მესამე კი ჩემიც გაიგონეო.

გოგოჭურების თემს, რომელსაც რაზიკაანი ეკუთვნიან და რომელიც ძველიდანვე ტონს აძლევდნენ მთელ ფშავს, იმედას შვილი გივიც კლდესავით დარაჯობდა. ამაყი მთიელი მტკიცედ იცავდა თურმე მთის შეუვალობას. გაიგო, რომ მისი შვილი პავლე, გუთანზე მუშაობის დროს, „რალაც ქალაღებს“ კითხულობდა და იწყინა. ეს, — თემის ღალატად ეჩვენა. გივიმ მოსაკლავადაც კი გაიმეტა „სჯულის გამტეხი“, და თოფითა სდევდა „გზა-ამცდარ“ შვილს. პავლე კი წიგნს გაჰყვა და გაიქცა. მონასტერში მივიდა და მალე ფშაური ტალავარი მღვდლის ანაფორაზე შესცვალა.

ეს პავლე მღვდელი ვაჟა-ფშაველას მამა იყო. დედა კი — გაბილოურების თემს ეკუთვნოდა, ფხიკლეთ გვარისა, იყო კარგი მოლექსე, რომელიც თავის ძმასაც კი ეჯიბრებოდა, პარასკევას, მთელ ფშავში რომ ყოფილა სახელგავარდნილი, როგორც დიდი მოლექსე.

ფშავში საგმირო ლექსები მეტ-წილად ქალების მიერ ითხზება. ვაჟას დედაც ამ გმირულ ქალთა შთაშობაელია. ასე რომ, ვაჟას ოჯახშივე მიუღია პოეტური კონფირმაცია. ხოლო მამის „ცოდვა“ კი იმით გამოისყიდა, რომ, თუ მამა თემს გაექცევა მონასტერში, ვაჟა ინტელექციის მონასტრიდან ისევ თემს დაუბრუნდა, როგორც მისი ერთგული და ძმადნაფიცო.

ვაჟა-ფშაველა — პოეზიაში, ხოლო ფშავში კი — ლუკა რაზიკაშვილი, მთის ფიზიკური და ფსიქიკური ტრადიციების ნამდვილი მემკვიდრე იყო. პირველი გაამართლა ბრგეობით, მკლავის რკინით, თვალის მახვილით, მეორე კი — ვაჟკაცობით. სიამაყით, პირდაპირობით.

თელავის სასულიერო სასწავლებელში, მხარზე ჩამოგდებული აბგით, დადის პატარა ვაჟა. დადის კი არა, დაჰყავთ. პავლე მღვდელს უნდა თავის კვალს დააყენოს. თელავში ფეხს ვერც კი მოაკიდებენ, რომ თბილისში გადაჰყავთ, საოსტატო ინსტიტუტთან

არსებულ საქალაქო სასწავლებელში. შემდეგ — ვაჟა გორშია, ახლად გახსნილ საოსტატო სემინარიაში. ოთხმოციან წლებში არის ეს ამბავი. იმ დროს, გორი მდიდარია ინტელიგენციით. ამ პატარა ქალაქში თავმოყრილ ინტელიგენტებს დიდი გეგმებით ჰქონდათ აზრი დატვირთული, ოცნება მაღალი და გმირული არ ასვენებდათ.. და ეს მბორგავი ლოდინი აიძულებთ ცეცხლნაგუბი წერილი მისწერონ იტალიის ეროვნული რევოლუციის სარდალს გარიბალდის. ეს — ქართლის რომანტიზმის ლამაზი შტრიხია. ამ ატმოსფეროში შედის ვაჟა-ფშაველაც. აქ ბუნებრივად იშლება ფშავის „ყოილი“.

ვაჟა სასწავლებელშივე ეჭიბრება ამხანაგებს ლექსებით. მოჭრილი კაკლის ძირს ხმარობს ესტრადად და იქიდან ცდილობს ამხანაგების დამორჩილებას პოეზიით.

1883 წელს დაასრულა ვაჟამ გორის სემინარია. იმავე წელს იგი ერწოშია, ტოლათ სოფელში, მასწავლებლად. ორ წელზე მეტს არ აბოგინეს ამ ადგილზე. დააბეზღეს. დაითხოვეს როგორც არასაიმედო „ნილილისტი“. ეს პირველი „მარცხი“ ვაჟას პირველი ზნეობრივი გამარჯვება იყო. იგი გადაიქცა უკეთესის სტიმულადაც. ვაჟა ნახტომს აკეთებს, ანუ ფშაურად რომ ვსთქვათ, „გადანაფრენს“ და რადიკალურადაც: ურწოდან — პეტერბურგს მიემგზავრება, უფროს ძმა — გიორგისთან. ეს უკანასკნელიც „უბედურებაში“ გადაისროლა ჩრდილოეთის სატახტო ქალაქში. თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა გიორგი. ერთხელ სემინარიელები ყოფილ ალექსანდრეს ბაღში ისვენებდნენ. მათ შორის ვაჟას ძმაც. გამოიარა მეფის მოადგილემ, დიდმა მთავარმა მიხეილმა რადიკალი სემინარიელები ფეხზე არ აუდგნენ. თექვსმეტი მოწაფე გამორიცხეს და ეს განაჩენი ვაჟას ძმასაც შეეხო. ამის შემდეგ გადაიხვეწა იგი პეტერბურგს. მისკენვე გაექანა „დამარცხებული“ ვაჟაც. ორ წელიწადს იარა ჩვენმა პოეტმა პეტერბურგის უნივერსიტეტში თავისუფალ მსმენელად (ვაჟა ყველგან თავისუფალი უნდა ყოფილიყო) და ნევის პროსპექტზე — იძულებით მოსეირნედ. ნივთიერმა კრიზისმა ისევ სამშობლოსკენ აბრუნებინა პირი.

ფშავის იშვიათი ინტელიგენტი ისევ თბილისშია. ქართლში მიდის ამილახვირთანსა კერძო მასწავლებლად. იქ წერს პოემას — „მოხუცის ნაამბობი“. იქვე ირთავს ცოლს, გლეხის ქალს, ამილახვირთან შვილობილს. მალე ვაჟა იძულებული ხდება ამ თავადის ოჯახსაც თავი დაანებოს. „ვილაც ფშაველი“ სილას არტყამს თავის მოწაფეს, მოზარდ ამილახვიარს. ჩვენი პოეტი მასწავლებლობას ვერ სცილდება. მანგლისისაკენ მიდის, სოფ. დიდ-თონეთში. ვერც იქ

ისვენებს დიდხანს. ეს არის მისი უკანასკნელი გამოცდა. ვაჟა მასწავლებლობაზე ხელს იღებს საბოლოოდ. მიდის ისევ ფშავში. ეს არის მისი პირველი და უკანასკნელი მოწოდება.

ვაჟა ჩარგალში დასახლდა. ცხოვრება დაიწყო ისე, როგორც ცხოვრობს ყველა ფშაველი: ხენა-თესვა, მწყემსობა, მონადირეობა. ნიშანში სროლა... ზამთრობით კახეთისაკენ განავარდება ჭიხვებზე და შველზე სანადიროდ. წელიწადში რამდენჯერმე დახედავდა თბილისს, საქართველოს პულისს გასასინჯად.

წელიწადში რამდენჯერმე ფშავის სალოცავეებში წასვლა დღეობებში: ლაშარის ჯვარობას, ტაბაურტას, კოპალას ქვაზე. ჯოჯოლას და გოგოთურის საზოგადოებაში ღრეობა. ლუღით და არეით საესე ყანწებით სადღეგრძელოები.

„ქარგია ფშაველთ ხატობა,
გაიმართება შილინდი,
შილინდზე „გაუმარჯოზე“
ზედ გადაებმის ჭირითი.
ცხენების ნთქრევა — ბიბინით
მტვერი ცას მისწვდა ძირითი...
შაიყრებიან ფშაველები,
ლამაზ-ლამაზად ზრდილნია,
ისმის ფშაური სიმღერა,
ტბილი ფშაური ლხინია...“

ეს უყვარდა ვაჟას. ლხინის შემდეგ კი ისევ ჩარგალში დაბრუნება, „ადგილის დედის“ კალთასთან, რომ დღით მიწისთვის ჩაეხედა, ღამით კი ცისკენ გაეშვა თავისი ალესილი ფანტაზია.

ერთმა ამისთანა ღრეობამ ვაჟა-ფშაველა კინაღამ სიცოცხლეს გამოასალმა. იმ დროს 30 წლისა იქნებოდა. მისმა ბიძამ ხარი დაკლა. შესწვეს მცვრიანი მწვადები. ხარს ციმბირის ჭირი ჰქონიყო, ჩვენი ხალხი „ბედნიერს“ რომ უწოდებს. შუა ქეიფში, ვაჟას ხელი თვალზე მოუხვამს. თვალი მოეწამლა. შეაჯერეს ქალაქის ეჭიმები და სოფლის მცოდნე დედაკაცებიც. კურდღლის ტყავიც კი დაადეს დაჩეჩქვილი. მორჩა. მხოლოდ თვალი მაინც დარჩა ჩამოხეული, მუდამ ცრემლიანი.

„ის ცრემლი იყო ხალხისა...
უხვად მიწის გულს ცვიოდა,

ვაჟა-ფშაველა ამაყი იყო, გაბედული და რაინდიც. ცოლი რომ შეირთო ქართლში, ფშავიდან მაყრიონი მცხეთამდე ჩამოეგება. მილიან, „მიჰყავთ დედალი ხოხობი“. მალაროს კარია. ღუქნები აყეფებულან. ფშავლები ღრეობენ. როს დაინახეს პატარძლის ამაღა, ერთმა ფშაველმა მეორეს ღუქსი შეუმღერა. ვნებიან სიტყვით გაჰქაწრეს „დედოფლის“ კდება.

ეს ფშაური ხუმრობა იყო. ვაჟა ცხენიდან მოსწყდება ამის გამგონე. შეეჭრება ღუქანში „ჰკუა-დამჯღარ“ მათრეველებს, იძრობს რეწოლვერს, მაგრამ ისევ ჯიბეში იღებს, რადგან მოწინააღმდეგე ხანჯლით აპირებს შებმას, ხანჯალს ხანჯალი უნდა დახვდეს. ვაჟა უხანჯლოა. სტაცებს იქვე ვილაცას ხანჯალზე ხელს, სწრაფად ამოაძრობს და თავხედ ფშაველს ყურს ჩამოათლის.

მეორე მაგალითი: ვაჟას ძამა თიანეთშია დაბარებული, სასამართლოში. ვაჟაც იქ არის. დიდი ჟრიამულია ეზოში, ყვირილი. მოსამართლე გარეთ გამოდის გაბრაზებული და ხალხს ხეპრედ უბრძანებს გაყუჩებას: — „ვილაცეები მოთრეულხართ, რა გაღრიალებთ, ხმა გაკმიდეთო“. ვერ მოითმინა ვაჟამ ხალხის შეურაცხყოფა, შეუვარდა მოსამართლეს კაბინეტში და მაგარი სილა სტკიცა ამ უხეირო თავხედობისათვის. დიდ სასჯელს უქადა და ეს ამაყი გამბედაობა, მაგრამ ჩააჩუმეს ამბავი. კიდევ: ვაჟა თბილისშია ჩამოსული ცხენით, პატარა ძმის წასაყვანად, შემოსევა ცხენზე და მიდის, კარგი ცხენები ჰყავდა ვაჟას. ერთი სოფლის ორღობეში მიაჭენებს ფეხმარდ იორდას. უცბად ვენახიდან მოპარვით გამოდის გლეხი. ცხენი ფრთხება. ვაჟა ზედ მიაგდებს ცხენს და მათრახსაც შეატრიალებს, მაგრამ გლეხი მედგარი აღმოჩნდება. მკვახედ უხვდება თავმომწონე ვაჟას და ბართაც ემუქრება. ვაჟა უსიტყვოდ გააბრუნებს ცხენს და მიდის. „ვაჟაკაცი ყოფილა, მაგრა დამიხვდა, რაღა უნდა მექნაო“, უთქვამს. ეს სიმხდალე როდი იყო. ტანდაჩაგრულ გლეხთან რა სიმძღალე უნდა გამოეჩინა დიდი ღონის პატრონს, რომელსაც თავის ფიზიკური ძალით თემში თავი მოსწონდა და, როგორც ამბობენ, ირმების მკრელი იყო (ასეთები ფშავში მოიპოვებიან). ეს რაინდობა იყო, მთას რომ სჩვევია. ღონემ ღონე გამოსცადა და გაიგო კიდევ. ვაჟაკობის დასაბამმა სძლია წუთის სიბრაზეს.

ადამიანის ასეთ სისაღეს, პოეტური თავისებურება კარგად ახასიათებს. ვაჟას შემოქმედებითი ექსტაზები ააშკარავებენ მისი ტემპერამენტის აწეულ პულსაციას. სიტყვის და ფანტაზიის ტკივილები უელიდნენ მას ყველგან: მინდვრად, დუქანში, სახლში, წვეულებაში, გზაში... ამ დროს იგი ჰირვეულია და დაუნდობელიც.

1915 წელი მიხ. აბაშიძეს საღილი აქვს გამართული ვაჟასათვის. თამადაც არტისტი სოსო ივანიძე. ღვინის ორთქლი უკვე ნისლად დააწვა სუფრას. იღება კარი და ლამაზ ქალს ყვავილები შემოაქვს. ვაჟას მთარმევს... ვაჟა ექსპრომტსა სწერს, თამადა ნებას არ აძლევს. ლექსის საწერად სთხოვს მეორე ოთახში გაბრძანდეს. ვაჟა გადის, მაგრამ ბრაზი ახრჩობს. ლექსს ველარა სწერს. ამ ინტერვალის დროს, თამადაც აპირებს ლექსის წერას რომ ვაჟას დაასწროს თუ შეეჯობროს. შემოდის ვაჟა და იმ ოთხ სტრიქონს უკითხავს ქალს, რომელიც სუფრაზე დაწერა. თამადაც ამბობს თავის ექსპრომტს. სტუმარი ვინმე ვაჟას ლექსს გამოართმევს და აცხადებს, რომ ეს ხელნაწერი შეინახება, შემდეგ ოქროს ჩარჩოში ჩასასმელადო. თამადაც ოხუნჯობს, გადმოაგდებს თავის ექსპრომტს და, პოეტის „ავზინანი“ სიამაყის გაუთვალისწინებლად, მიმართავს: სადაც ეგ ლექსი იქნება, ესეც იქ ეგდოსო. იწყინა ვაჟამ. თავში დაკრულ მგელივით აიწია მხრები და გაჩუმდა. დამსწრეთ ესმით თამადის სიტყვის მოუქნელობა. ერთი იძახის: თუ თამადის ექსპრომტი ოქროს ჩარჩოს ღირსია, მაშინ ვაჟას ლექსი რკინის ჩარჩოში ჩასვით, მხოლოდ ერთად კი ნუ იქნებიანო. თურმე იამა ვაჟას. იქ არ გაუმჟღავნებია. შემდეგში კი, საღდაც, ამ უკანასკნელი სიტყვის ავტორის (რ. ბებიაშვილი) სადღეგრძელოსა სვამს, როგორც ისეთი კაცისას, რომელიც „თავხედს პირში ჩასჩრავს უღვან სიტყვას“.

ეს — ვაჟას პოეტური თავმოყვარეობის ნიმუში.

როგორი იყო ვაჟას შემოქმედებითი პროცესი? ამის შესახებ, ვაჟას ქალმა თამარმა გვიამბო: მამაჩემს ღამით უყვარდა წერაო. როდესაც ყველანი დავიძინებდით, ის მაშინ მოემზადებოდა საწერად. მე თავს მოვიმძინარებდი ხოლმე, რადგან მიყვარდა მამაჩემის ყურის გდებაო. ჯერ ჩამოგვივლიდა ყველას, დაგვზვერავდა. და რომ დარწმუნდებოდა, რომ ყველას გვძინავს, ჩამოიღებდა ჩონგურს, ჩამოჰკრავდა ხელს და ააკვნესებდაო. იცქირებოდა ცისკენ და თან სიტყვებსაც დაატანდა, შემდეგ გაჩერდებოდა, ჩასწერდა და კვლავ განაგრძობდაო. ეს საგულისხმოა. ვაჟას ლირიკა — ეს თითქ-

მის საჩონგურო სიმღერებია, და ამიტომ არის, რომ 191 სალირიკო ლექსიდან 83 ლექსს სიმღერა ეწოდება, თითქმის ნახევარს. და ამ ლექსებში თქმული სიტყვები: „შემომლულუნე ჩონგურო, აკენესდი, ამაკენესია-ო“ და სხვ. ეს პოეტური გამოთქმა კი არ არის, არამედ ნამდვილი ალერსია, შემოქმედებითი პროცესის პირდაპირი თქმა.

„მემღერება და ვიმღერი,
გულზე მჭირს სამი იარა-ო“.

და ეს სიმღერა ის კი არ არის, ვახეპირებულ სიტყვებს რომ ამბობენ, არა. ეს თვით შემოქმედებაა, ნამდვილი პოეტური ამღერება. აბა ყური უგდეთ, ამ სიმღერის დროს რას განიცდის ჩვენი პოეტი:

„მხრები მესხმება, ვიზრდები,
ცად ვიწვევ ასაფრენადა.
გაჩნდება სითლაც ნათელი,
გულ ჩამიდგება სვეტადა;
ზღვაედება მწყობრი სიტყვები.
ქალაღზე დასაბლერტიდა;
მითართიან გულის სიმები,
სიამოვნების ღმერთადა.
არა ვთქვა, არ შემძლიან,
მონა ვარ მაშინ ჩანვისა...
„ქუხს ჩანგი, აღარ ისვენებს
მეც მხოლოდ მღერა მწადისა;
იშლება, მღერაში დნება
ბუღე ყველა სხვა დარდისა...“

ეს შემოქმედების პაროქსიზმები ვაჟა-ფშაველას ყველგან უვლიდნენ, თუკი „მადლს სთვლიდა ათასობითა“, თუ „ცოდვები არ მოსჭარბდა“. მაშინ ის თავის თავს აღარ ეკუთვნის. მან არ იცის გზა, უადგილობა, და სხვ. უნდა დაწეროს, ეს იცის მხოლოდ. მაგალითად: 1915 წელს, ვაჟა, რამდენიმე თანამგზავრით, ფშავიდან თბილისში მოდის. თიანეთისა და ღუშეთის მაზრების საზღვარზე, სოფ. თვალიევში შემოულამდათ. არჩივს ღამე იქ გაეთათ, ღუქანში. დალიეს. მიწვნენ დასაძინებლად. შუალამისას ვაჟა მუდუქნეს ალვიძებს და საწერ-კალამს სთხოვს.

ვაჟა წერს ლექსს: „ფშაველი ჯარისკაცის წერილი დედასთან“. ვინ არ იცის ეს ლექსი.

„გულ-მკერდიც აგიყოვდება,
დედაო ია-ვარდითა,

თვალს ნუ ითხრი ცრემლითა,
გულს ნუ ისურავ დარდითა“...

მთელი ომის ენერგია და იმდროინდელი ქართული სევდა ისეა შიგ ჩაქცეული, რომ ეს შინაგანი ბობოქრობა ლამის არღვევს ლექსის საზღვრებს.

ვაჟა-ფშაველა პირველად ილია ჭავჭავაძემ იგრძნო და დააფასა. დიდს მხოლოდ დიდი თუ გაიგებს. არამცთუ იგრძნო ილიამ, თავიც კი დაიღო ვაჟას წინაშე. მაგრამ „ვაჟამ ეს არც იუცხოვა და არც მორცხვად დაჰხარა თავი ძირსა. ეს ქება ისე მიიღო, როგორც კუთვნილი ძღვენი“, „როცა არავინ აქებდა, ლექსებსაც რომ არ უბეჭდავდნენ, მაინც დარწმუნებული იყო თავის ძალაში“ (გრ. ყიფშიძე). ძალოვანი გამწევი მხოლოდ თავის კუნთებს ენდობა.

ვაჟა ფშაველამ წერა დაიწყო 1877 — 78 წლებში, მოწაფეობის დროს, გაზეთ „დროებაში“. პირველი მისი ნაწარმოები პატარა მოთხრობაა, სოფლის სურათი, რომლის სიუჟეტი იქვე ამჟღავნებს მომავალ მძლავრ ავტორს. იგი აღწერს ფშაველი ბუჩუკურის უბედურ ცხოვრებას, რომლის სიკვდილის შემდეგ, ქუდი აგრძელებს პატრონის სიცოცხლეს: საფრთხობელად არის ჯონზე ჩამოცმული და ნადირს უგერებს პატრონისაგან დატოვებულ საქონელს... ეს უკვე დიდი ზარის ხმა არის შორიდან მონადენი... ამ პატარა მოთხრობას მოჰყვა შემდეგ მისი ლირიკა და ეპიკა, რომელთ განხილვაზე ეხლა გადავდივართ.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება მარტივიც არის და რთულიც, ერთსა და იმავე დროს; ეს იმისგან არის დამოკიდებული, თუ რა თვალთ შეხედავთ. ჩვენს ლიტერატურაში ვაჟა-ფშაველა დიდ პოეტად არის მიჩნეული, მაგრამ, ამავე დროს, მას „ჩამორჩენილს“ და „ველურსაც“ უწოდებდნენ. მგონია, რომ ასეთი შეფასება ერთგვარი აბერაციის ბრალია. ის მთავარი, რაც ვაჟას პოეზიაში არის მოცემული, ყოველთვის მოფარებული და შეუმჩნეველი რჩებოდათ და მთელი ყურადღების ცენტრი იმ გარეგნულ ელემენტებზე გადაჰქონდათ, რაც ვაჟის პოეზიაში მართლა რომ „უკულტურობისა“ და „ჩამორჩენილობის“ შთაბეჭდილებას სტოვებს. საზოგადოდ, ადამიანისა თუ შემოქმედის დაფასება მეტად თავისუფალ და ჟინით სავსე სივრცეზე ხდება. ზოგჯერ, შეიძლება სულ წვრილმანმა ააციდინოს კაცი

სწორი თვალსაზრისისაგან. რატომ ხდება, რომ სიცოცხლეში ადამიანს ისე ვერ აფასებენ, როგორც სიკვდილის შემდეგ? იმიტომ, რომ შემთხვევითი ელემენტები იკარგებიან და რჩება მხოლოდ ის, რასთანაც აზრი სრულიად დამოუკიდებლად მიდის. მხოლოდ აქაც საჭიროა ერთგვარი განწმენდა იმ idola-ებისაგან, რომელნიც ხშირად აზროვნებას მიმართულებას უცვლიან. წარმოვიდგინოთ ერთი წუთით, რომ ვაჟა-ფშაველამ ბერლინის ან კემბრიჯის უნივერსიტეტი დაამთავრა, პარიზში იცხოვრა ათიოდე წელიწადი, ჩამოვიდა საქართველოში „უქანასკნელ“ გემოვნებაზე გამოწყობილი, გახამებული გულისპირით, თეთრი ხელთათმანებით, წვერულვამ მოპარსული. აუარებელი ციტატებით და პორთფელით. და აი, ამ ადამიანმა დასწერა ის, რასაც დღეს ვაჟას შემოქმედებად ვიცნობთ. იტყოდა ვინმე, რომ ეს, გალაქული ფეხსაცმელებით და გამოკრული ბანტით მოსული პოეტი „ჩამორჩენილიაო“? რასაკვირველია, არა. მაშინ დავიწყებდით რაღაც დიდ „პრიმიტივებზე“, კულტურით გულ-ასუყებაზე და მრავალ დიდ „მიზეზებზე“ ლაპარაკს. ისევე როგორც გოგენის შესახებ სწერდნენ, როდესაც ის კუნძულ ტაიტზე წავიდა და იქაური ველურების ხატვა დაიწყო. მაგრამ ვაჟა-ფშაველა ევროპაში არ ყოფილა. გორის საოსტატო სემინარია დაამთავრა მხოლოდ და რაღაც ორი წელიწადი პეტერბურგის უნივერსიტეტში იყო, ისიც თავისუფალ მსმენელად. შემდეგ ცოტა ხანს სოფლის მასწავლებლად, დიდხანს კი ფშავში იცხოვრა, როგორც მორიგმა ფშაველმა მულამ გასუნებული ჩონით დადიოდა, ტყავის ქუდით, ხელებ დაკორძებული და წვერმოუპარსავი. ეს სრული დარღვევა იყო იმ „კარგი ტონისა“, რომელიც დღესაც არის, სამწუხაროდ, გაბატონებული ჩვენი ინტელიგენციის ფართო მასაში. იქონიებდა თუ არა ეს გარემოება საზოგადოებრივი აზრის შემუშავებაზე დიდ გავლენას? კითხვა ზედმეტია.

მართლაც, თუ ვაჟა-ფშაველას შევხედავთ არა მხოლოდ სმოკინგისა და მანიკიურის თვალსაზრისით, არამედ ელექტრონისა და რადიოს თვალსაზრისითაც, რასაკვირველია, ვაჟა-ფშაველა „ჩამორჩენილი“ კაცი იყო, მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ მას კულტურა აკლდა. არამედ იმიტომ, რომ მან სრული შეგნებით არ მიიღო თანამედროვე ცივილიზაცია, მთელი თავისი „მადლითა და ცოდვებით“.

„ზოგებს არ მოსწონს, მართალი არის,

ჩემი სტეირისა ველური ჟღერა.

იმათ იუბედონ, სხვებს ზომ მაინცა

ჩემი ანდერძი გულს დაეწერა...

ყველა ის მიყვარს, სადაც სიბრიაყემ

სწავლის სახელით არ მიადწია,

ბურჟუაზიული კულტურა, პიროვნების შეგინებაზე დაყრდენ-
ლი, ეს „განათლებული სიბრიყვე“ უარჰყო. ჩვენმა პოეტმა და ისევ
ბუნებას მიმართა, როგორც სინამდვილით გაწბილებულმა და შეუ-
რაცხყოფილმა. ეს უფრო აშკარა გახდება, თუ ერთი წუთით დავი-
ვიწყებთ ჩვენს საუკუნეს და ვაჟა-ფშაველას ქვეყანაში გადავალთ.
მაშინ ვნახავთ, რომ იგი დიდი კულტურის რომანტიკოსი იყო, რომ
მას იგივე ტკივილები უვლიდნენ, რომელნიც ჩვენს აზროვნებას აწ-
ვალებენ, რომ იგი „ჩამორჩენილი“ კი არა, მეტად წინ წასული იყო,
იმ დიდი პოეტური ინტუიციის წყალობით, რომელიც ვაჟაში ენთო.
ის დიდი რევოლუციონერიც იყო, მხოლოდ არა იმ სოციალ-პოლი-
ტიკური გაგებით, როგორც ჩვეულებრივ ვხმარობთ ამ სიტყვას, არა-
მედ ზნეობრივით. ჩვენ შეიძლება არ მოგვწონდეს ეს მიმართულება.
ამაზე არა ვდაობთ, მაგრამ ამის გამო „ჩამორჩენილი“ ვუწოდოთ
და იმ აზრით, როგორც უწოდებენ, მეტად სუბიექტური შეფასება
იქნება. ჩვენ კი გვგონია, რომ ვაჟა-ფშაველა, თავისი განუზომელი
გზნებისა და სტიქიური აზროვნების წყალობით, იმდენად წინ იყო
წასული, ან უკეთ, იმდენად მალა, რომ ჩვენი კაბინეტური მწიგ-
ნობრობა ვერც კი შეიძლებს იმის დანახვას, რასაც ჩვენი პოეტი
ხელშესახებად განიცდიდა. ჩვენ მხოლოდ უნდა ვიკვლიოთ ის ამო-
ცანები, რომელიც ფშავის მწვერვალებიდან ჩვენმა პოეტმა გადმო-
უყარა მხოლოდ საქართველოს კი არა, — მთელ კაცობრიობას. ამ
ამოცანათა შორის კი ის ძირითადი, რომელიც მთელ თანამედროვე
აზროვნებას და ამბებს საფუძვლად უდევს: ადამიანი. ეს არ არის
ახალი საკითხი. კაცობრიობის ისტორია ყოველთვის ტრიალებდა ამ
ამოცანის გარშემო, ფილოსოფია, მეცნიერება, ხელოვნება, ამის გა-
დაჭრას ეწირებოდა. მაგრამ ყოველ ეპოქას თავისი თვალსაზრისი
ჰქონდა. ჩვენს ეპოქასაც თავისი პრიზმა აქვს, და ვაჟა-ფშაველაც თა-
ნამედროვე პრიზმით უტკერის, მხოლოდ ისე არა სჭრის, როგორც
მას ჩვენი ფხიზელი საუკუნე მოითხოვს. იგი იტოვებს საკუთარი სი-
ტყვის თქმის უფლებას და ამბობს კიდევ. რას ამბობს? რომ თანა-
მედროვე ადამიანი ქუჩა-ბანდში არის მოქცეული. რომ გაბატონებუ-
ლი მიზნები მხოლოდ ერთი მხარეა იმ დიდი სევდისა და სურვილე-
ბისა, რომელიც ქმნის ნამდვილ ცხოვრებას. რომ გონების მკაფიადი
არ კმარა ადამიანის სულის სახეირებლად და საარსებოდ. რომ მექა-
ნიკა და ასტრონომია არ კმარა ციური სისტემის მიმღეობისათვის.
რომ სათბუნარში გაზრდილი ხრიზანტემები ვერ გასწევენ იმ „ყოი-
ლობას“, რომელიც ქედებზე იცის, რომ ლაბორატორია ცხოვრების

აღეკვატობა არ არის, და რომ ბუნება მუზეუმში და წიგნებში ვერასოდეს ვერ ჩაეტევა. ბუნება დიდია და დიადი. მთელი კულტურა და ცივილიზაცია იქიდან იღებს სათავეს და საბოლოო მიზანიც ის არის. „ორი რამ მაფიქრებს და მაღელვებს, როდესაც მათზე შეჩერდება ჩემი გონება: ვარსკვლავებით მოქედლილი ცა ჩემს ზევით, და ზნეობრივი კანონი ჩემში“ — ამბობდა ფილოსოფოსი კანტი. ეს იყო ვაჟა ფშაველას ძირითადი ამოცანაც და მთელი მისი შემოქმედებაც ამას ეწირება. რა ვუყოთ, რომ ეს კარდინალური და „ფილოსოფიური“ საკითხები გოგოთურისა და მინდიას სახით გადაშალა და არა დოქტორ ფაუსტის მსგავსი ინტელექტუალური არისტოკრატიის სახით. ამას არა აქვს მნიშვნელობა. ვაჟამ სრული შეგნებით აალაპარაკა თავისი „ველური“ გმირები, რადგან იგი, ადამიანობის სათავეს ეძებდა. სადაც ბუნება და კაცი შეუღლებულნი არიან. და ამ სათავეს მიაგნო კიდევ. ნახეთ, როგორი სულის ორგანიზაციას ამჟღავნებს, მოვლენათა მიმღობის როგორი ინტენსივობა აქვს. მასში, ყოველი ძალა დაჭიმულია, მას, თავისი მინდიას მსგავსად, ესმის ბგერით უთქმელი. იგი ხედავს ბუნების ზრდის ყოველ პროცესს, იგი ყოველ წუთს მზად არის შთაბეჭდილების მისაღებად, და მისი ინტელექტუალური, ზნეობრივი თუ მხატვრული სიმახვილე იქამდე განვითარებულია, რომ შორეულ საგანთა შორის არსებულ ურთიერთობასაც კი აღბეჭდავს. ერთი სიტყვით, ვაჟა-ფშაველა გამუდმებული ცირკულიაციის მდგომარეობაში იმყოფება, გამუდმებით შეიგრძნობს თუ შეიცნობს, და იტანჯება. იტანჯება თვით უდიდეს სიხარულის დროსაც, რადგან უტანჯო სიხარული ერთგვარი მოსვენებაა, ვაჟა კი, როგორც ნამდვილი შემოქმედი, ყოველთვის მოუსვენარი და სულის სტიგმატებით შეპყრობილია. აქ არის ვაჟა-ფშაველას ტრაგედია, მისი ფსიქიური ორგანიზაციის სირთულე და მისი ნამდვილი კულტურონობაც. ის რომ ჩამორჩენილი ყოფილიყო, იგი უფრო მთლიანი პიროვნება იქნებოდა და მზ სიმღერაში ერთხელ მაინც დაიმღერებდა უნისლოთ. მაგრამ არა. ვაჟა-ფშაველა გაორებული პიროვნებაა. მას არ შეუძლიან ნამდვილი გახარება, როგორც ეს სოფლის შვილს სჩვევია. მას თანამედროვე კულტურამ თან გააყოლა მთებში თავისი პირვეული ძიება და კატალექსიური მდგომარეობა; ვაჟამ მთაში დაიწყო იმის ძიება, რაც ქალაქებში, ლაბორატორიებში ვერ იპოვეს. ამიტომ არის, რომ ვაჟა-ფშაველა თავის გმირებს სულ აწვალებს. ალ. უახბეჯის გმირების მსგავსად, ვაჟას გმირებიც ერთხელაც კი არ გაიცინებენ. ისინი მართალია ხშირად ღრეობენ, მაგრამ ეს ღრეობა კონგრესს უფრო ჰგავს, ვიდრე ლხინს. იქ ყოველთვის დიდი საკითხი ირჩევა.

„ველა პურსა სკამს, საუბრობს
ავსა თუ კარგსა მქუხარედ...“

თითქოს ყველას ავტორის ბედი გაუზიარებია და იტანჯებიან იმავე ტკივილებით, რასაც ჩვენს პოეტს შემოქმედება აძლევდა. ეს ტკივილები პერსონალური კი არ იყო, ეს საზოგადო იყო, რომელთაც თითქოს ვაჟა-ფშაველაში ეპოვნა თავისი შესაკრები პუნქტი. ეს — დიდი სევდის საბით შემოაწვებოდა, რაღაც ველურ ვნებად იქცეოდა, ნგრევის წყურვილით აივსებოდა და საკუთარ თავს იწყევლიდა.

„მე ჩონგურს აღარ ვამღერებ,
ლახტი მიპყრია ხელშია...
გატყუეთ, ეითომ ვიღერიო
ბინა მქონოდა თქვენშია.
რის მღერა? საიდან სადა?
ყოველი სიტყვა ლეშია.“

ეს გაწბილებული პოეტის კენესაა და თავის თავის უარყოფა.

„თავში ვცემ გუშინდელ სატრფოს,
ქთასა, წყაროს და იასა,
აღუღას, ზეიადურსა
და ლუხუმს თავაზიანსა.
ლელასა, შუბით აღკურვილს,
კვირიას, კონკებიანსა.
ვსცემ და დავევირი: „მე ჩემი
ყოველივე ვთქვი სათქმელი;
ხმა ამოიღეთ, თქვენცა სთქვით,
მე დავიყბედე რამდენი...
ხელ-ფეხს მიბოკავს ბორკილი,
გულზედაც ლოდი მედება,
ეტირი ჩუმად, ქურდულად,
ვიწვები, ცეცხლი მელება...“

ეს არ არის იმ სისხლნაკლებ ხალხის ვოდება, რომელიც ანემი-ასა ჰგავს, არც გადაშენებულ დიდ გვარიანთა უნაყოფობის ნაყოფია, ეს ფეხადგმული დამბლა არ არის. ეს უფრო ზარატუსტრას სევდასა ჰგავს, რომელმაც ექსტაზების შეხვედრაც დიდი იცის, აღფრთოვანებული და მოგუგუნე „ევროე“-თი; ეს — ზღვის მოქცევასა და უკუ-ქცევას უდრის.

ვაჟა-ფშაველა ერთგვარი მსხვერპლი იყო, გამუდმებულ, ქარიშხლიან ემოციების, უძილო სიზმრების, „დაუსრულებელი კენესისა“ და ყველაფრისა, რასაც კი ეწირება უმაღლესად მგრძნობელობა განვითარებული და ფიქრებ დაუძინებელი შემოქმედი. ვაჟა-ფშაველა მთელ ბუნებას აცოცხლებდა, შესტიროდა როგორც ცოცხალ არსე-

ბას, ეძებდა რაღაც დიდ იდეას და შთაგონებული იხედებოდა იმ უფსკრულებში, სადაც ადამიანის ბედისწერა ეგულებოდა. იმ ადამიანისა კი არა, რომელსაც L'homme — machine-ად წარმოადგენენ ფხიზელი პოზიტივისტები, არამედ იმისა, რომელიც მარად გამოუცნობ მოვლენად დარჩება. სტანისლავ პშიბიშევისკი, შოპენის შესახებ წერდა: „აქ პირველად გამოთქმა ჰპოვა ადამიანის სულის იმ arriere fond-მა, იმ ჯერ გამოუკვლევმა ქვეყანამ, რომელშიც შეცნობილი მხოლოდ მცირე ნაწილს შეადგენს; იმ მეორე სიცოცხლემ, რომელიც ჯერ მხოლოდ რეფლექტიურად ცნაურდება, მაგრამ რომელშიც უნდა ვეძებოთ ჩვენი სულის გაჩეგანი გამოცხადების მიზეზი და საფუძველი. ეს სწორედ ის ჰიპოთეტიური მიწიერი მაგნეტიზმია, რომლითაც იხსნება მაგნიტის ისრის მიდრეკა, ის ქვეყნიური ეთერი, რომელიც ატომთა მოძრაობის ცნებას გვაგონებს, ის ელექტრომოძრავი ძალა, რომელიც ყველაზე კარგად გვაგებინებს ელექტრონის გადასვლას დადებითი პოტენციალიდან — უარყოფითზე“-ო.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაც ამ „ჯერ გამოუცნობი“ ქვეყნის კალთაზე იშლება. ე. ი. ბუნების წილში, რომელსაც ჩვენი პოეტი ასულდგმულებს და სასოებით ვვედრება, როგორც უდიდესი მართლმორწმუნე.

„ბუნება ბრძანებელია, იგივე მონაა თავისა“, ამ ფორმულით გამოსთქვა ვაჟამ ის დიდი საიდუმლოება, რომელიც მან ბუნებაში დაინახა. ორი წინააღმდეგობა, ერთი მეორის უარმყოფი, მოქცეულია ერთ დიდ მთლიანობაში, რომელსაც ჩვენ ვერ ვხედავთ. ბუნება ყველაფერია და ადამიანი, რომელიც ამ ბუნებას კონფლიქტში ჩაუდგება, უძღებ შვილსა ჰგავს, რომელიც გარეწრობს, მაგრამ ბოლოს იძულებული იქნება ისევ მშობლის კალთას დაუბრუნდეს. მით უმეტეს, რომ ბუნება მხურვალე მონაწილეობას იღებს ადამიანის სიცოცხლის ყოველ წერილმანშიც კი. და ვაჟას მთელი პოეზია, თითქოს ბუნების ანარეკლია. ამ უკანასკნელს ვაჟა-ფშაველა ისე კი არა ხატავს, როგორც სავნებს, არამედ იმ გრძნობებს, რომელსაც ამ ბუნებაში პოულობს და რომელთანაც თავის გრძნობებს ყოველთვის აკავშირებს. „ნისლი ფიქრია მთებისა“-ო, ისე შთამაგონებლად იძახის, რომ მართლა გჯერა ამ ნატურის ცხოველმყოფელობა, რო-

გორც ბუნების ნამდვილი გულთამხილავი და მესაიდუმლოე, ისე ელა-
პარაკება მთას, ნიაფს, მდინარეს, ხეს, ქვას...

„მთავ, შენ ის ჩემი ნათქვამი
გულ-მკერდზე დაიწერიდიო“.
ან „მთანი თავ-ჩაჩქინანები,
ფიქრს მისცემიან შწარესა...“

და ასე ყოველთვის — „ოცნება ტანჯულ ქვეყნისა, ქვეთინებს
მთისა წვერზედა“... „მინდა შავეთში მომღერალს, სტუმრად მწვევეი-
ყვნენ მთანია, თან კლდენი შავგვრემანანი, მთების მამშვენნი ძმა-
ნია“... „ამ დროს საყელო უტაცა, მთამ მკერდ-ბტყლად მდგომიარე-
მა“... — „ჯაჭვით გადაბმულთ, მხარ-ბებუ მიყრდნობილთ, ერთი სიზ-
მარი ეზმანათ მთათა“... — „ჩამოიწყვიტეს მთებმა საკინძი, ჩამოიგ-
ლიჯეს ჩოხების კალთა“. „მთამა სთქვა“-ო და კამათსაცა მართავს.
„მთამ სრულიად სხვა სთქვა“-ო... ბუნების ყოველი როვლენა გან-
კაცებულთა:

„დაღამდა... წვრილნი ვარსკვლავნი
აყვადნენ, დასხდნენ ცაზედა;
მთვარე კი ჭერ არსადა სჩანს,
არ დაგვნათოს თავზედა.
ჭერ თუ არ გაუღვიძნია,
ისევ თუ სძინავს მკლავეზედა!
ჭერ გამარჯვება არ უთქვამს
შემომჭდარს გორის ფხაზედა,
სხიენი არ დუგზაენია
პირის საბანად წყალზედა...“

იქნებ გეგონოთ, რომ ლექსის სამკაულად არის ნახმარი ეს შე-
დარებები? არა. აბა ნახეთ მისი პროზა. ლოდები თქვენ ხომ უსულლო
საგნები გგონიათო, თითქოს გვეუბნება ავტორი, მაგრამ ეგ — უგ-
რძნობობაა. „რალაცას ფიქრობენ. უსაზღვროა მათი ფიქრი, გამო-
უცნობელია იმათი გულის წადილი. ხანდახან კლდე ოხრავს, ალბად
დიდი რამ დარდი აწუხებს“-ო... „კლდე ხანდახან კიდევ სტირის“. —
ამბობს ქუჩი, — „მეც ვსტირი მაშინ. დედის ცრემლებს ვხედავ და
მიტომ“-ო... მრავალი ადგილის ამოწერა არ არის საჭირო.

რაც კი რამ დაუბადია
უფალს სულიერ-უსულო,
ყველასაც თურმე ენა აქვს,
არა ყოფილა ურჯულო...“

და პოეტს, რაღაც შემოქმედებითი სიამაყეც ეუფლება, რომ ამ მკვდარ ბუნებას სული შთაბერა და აასაუბრა. ის, რაც სხვებისთვის დღემდე უსულო იყო და უმოძრაო, დღეის იქით გრძნობით და ფიქრით არის შემოსილი:

„უსულო საგნებს სული ჩაებერე,
ავასაუბრე ლოდები კლდისა,
და როგორც მეფე, გავათამამე
მწირი ბალახი, ის ქუჩი მთისა,
მაღლი მფენია მარჯვენაზედა
იმ შემოქმედის, მაღალის ლეთისა...“

ვაჟა-ფშაველამ ამოიცნო მშობლიურ მთა-კლდეებზე ამოჭრილი ლურსმული წარწერები და მთელი ბუნება ისე მომართა, როგორც მისი გული იყო მომართული. მაგრამ აქ ორმაგი პროცესი იყო. თითონაც ბუნების მოწაფეა, მან თავისი ადამიანობა ბუნებისაგან ისწავლა და არც იღლება დღე-ღამე ბუნების თვალში ცქერით. მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების ძირითადი პრინციპი იყო: დასულები ყოველი მოვლენისა თუ საგნის საიდუმლო ძირამდე, ეპოვნა ყველა შორეული და უხილავი კავშირი, რომელიც მსოფლიო ცხოვრებას ქმნის, შთაბეჭდილებათა ასოციაციებსა და ლოგიკურ კოორდინაციებს იქით მიეგნო იმ ტრანსცენდენტალურ შეგნებამდე, რომელსაც ვერ მივწვდენივართ და ბუნების საიდუმლოებას ვეძახით. ვაჟა ოცნების კაცი იყო, ის სულ ცას შესცქეროდა, სულ ბურანში იყო, ასე ამბობენ ფშაველები. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. ის თითქოს ხშირად გულადმა იწვა სადმე კლდის პირას, ან კოპალას ქვასთან და შესცქეროდა ცის უსაზღვროებას. ფიქრი შორს მიდის, პლანეტები თავბრუდამსხმელი სისწრაფით მის გარშემო წრეს უვლიან, ყველგან სიცოცხლეა, ყველგან სისხლის მიმოქცევა და სიყვარული. ცის სისტემა კი არა, რაღაც ცეცხლის მფრქვეველი ოკეანე, რომლის იქითაც კიდევ რაღაც არის, ადამიანისათვის თავზარდამცემი, თუ იგი უცქერის როგორც პიროვნება და სანუგეშო, სასიხარულო ამ დიდი სიცოცხლისათვის შეურთავს. აქ ხომ სიკვდილი აღარ არის. ბუნების მღელვარე კალთაზე მხოლოდ დაუსრულებელ ფორმათა ცვალებადობაა, დღეს ადამიანი ხარ, ხვალ რომელიმე ვარსკვლავიდან გადმოხედავ ქვეყანას, ზეგ ელვად გაეკვრები ცის კალოს, იქცევი ნისლად, „ყოვლად“, ერთი სიტყვით, საღლაც იქნები, არ მოკვდები.

„მრწამს, მარად მიწაშეხია
მუდმივ სიცოცხლე სულისა,
კარგისა, ქვეყნის მოყვარის

ქვეყნის ბედისგან წყლულისა;
მრწამს, ფერფლნი კარგის გულისა,
ქარმ რომ გაჰფანტოს ხმელადა,
თითოში მანც ენთება
ტიალ-სურვილი ცხელადა...
კარგ გულს არა ჰკლავს ბუნება,
თან დააქვს ძველის-ძველადა!..“

როდესაც ბუნების კალთებიდან ვაჟა-ფშაველა ჩვენს სინამდვილეს გადმოხედავდა, მთელს ჩვენს ცივილიზაციას და კულტურას, მას ადამიანი საბრალოდ ეჩვენებოდა. მთელი ის მეცნიერული სიმდიდრე და მიღწევანი, რომლითაც ჩვენი საუკუნე ამაყოფს, პოეტის თვალში ცალფეულად არა ღირდა. რადგან ამ გამარჯვების ქვეშ ადამიანი ისრისებოდა. ბრძოლა ბუნების წინააღმდეგ, ამ უკანასკნელის დამორჩილება. რაც თანამედროვე მეცნიერების მიზანს წარმოადგენს, ვაჟა-ფშაველასათვის ერთგვარი მზაკვრობა იყო. ყველაფრის გამოყენება, ბუნების მკვლარი კაპიტალის დატრიალება, ტექნიკის სასწაულები, ეს რალაც მეორე ბუნებაა, ადამიანის მიერ გამოგონილი. პირველი ბუნების საწინააღმდეგო. თითქოს ადამიანი უნდა ზეიმობდეს... მაგრამ ადამიანიც „მარცხდება“ პირველ ბუნებასთან ერთად. ადამიანს ეგონა, რომ პირველი ბუნება მასთან დისპარმონიულ განწყობილებაში იმყოფება, ამიტომ შეებრძოლა მას, როგორც მტერს. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ მეორე ბუნებაც კონფლიქტში უდგება მას და იმორჩილებს კიდევ. ამას ვერ ამჩნევს თანამედროვე ადამიანი, რომელიც ყველაფრის უტილიზაციას, სარგებელზე დევნას დაურეტიანებია. ვაჟა-ფშაველა კი, განზე გამდგარი, თავის წინ ატარებს ამ ცივილიზაციით კეთროვან ცხოვრებას და „ცოდვით“ დამძიმებულს უარყოფს. — „ქვეყანა იქცა ღუქნადა“—ო, იძახის კენესიო და, დიდი ტკივილებით შეპყრობილი, ღვინით-ღა აპირებს ამ ადამიანური იარების გაყუჩებას:

„ღამისხი, დამალიენე
ე ღვინო, ოხერ-ტიალი,
ეგება წალმა ვიფიქრო
სოფლის უკულმა ტრიალი!
ეგება გულის ვარამი
ჩაკლა მა ჯიხვის რქაშია:
თვალთ-წინ დამიდგეს ლამაზი,
ერეოლა მამკიდოს ტანშია,

დღეზი ვკრა ჩემსა ლურჯასა.
გადავერიო ზღვაშია
თქვენთან ძალღურსა სიცოცხლეს,
სიკვდილი მიჯობს ცდაშია,
ვერ მოაწონებთ ვაჟაკსა,
რაც არ უჯდება ჭკვაშია...“

და, უპირველეს ყოვლისა, არ მოეწონა ეს თანამედროვე „განათ-
ლება“, რადგან მას „სიბრიყვე“ მოსდევს, ის „კაცთმოყვარობა“,
რომელიც პიროვნებას აუქმებს, ის „სიყვარული“, რომელიც ანვა-
რიშს დაექვემდებარა, ის სინიღისი, რომელიც ქირავდება. და გუ-
ლის წვითა და დათუთქვით, თანამედროვე ადამიანს ეკითხება:

„რა უყავ კაცო, რა უყავ
ის შენი დიდი ქონება:
სული წრფელი და მდიდარი,
ნათლით მოსილი გონება?“

ადამიანი, ვაჟა ფშაველას აზრით, გადაშენებულია. მან დაკარგა
ორი უდიდესი ღირსება: თავისი მეობა და სხვისი სიყვარული. ადა-
მიანი რაღაც საშუალებად იქცა, არაფერი მას არ ემორჩილება. ის
უბრალო კენჭია, რადგან თანამედროვე საზოგადოებრივმა ურთიერ-
ობამ ის კუნჭულში მიაგდო. ბატონი ეხლა რაღაც სხვა არის, უპი-
როვნო, დიდი, რომელსაც ხან ორთქლმავალი ეწოდება, ხან ფირმა;
მისი ზოგადი სახელი კი „ცივილიზაცია“, „კულტურა“, „პროგრესი“
და კიდევ რაღაც სხვა სახელებია. ინდივიდუალობა იკარგება. ადა-
მიანის მეობა უკვე დამოუკიდებელი მთლიანობა კი არ არის, არამედ
რაღაცის უმნიშვნელო ნაწილია. ვაჟა-ფშაველა ამას დასტირის. დას-
ტირის ისევე, როგორც ტოლსტოი დასტიროდა, მთელი თავისი სტი-
ქიური სიყვარულით ადამიანისადმი. ტოლსტოის მოთხრობას „გა-
ნათლების ნაყოფი“ სწორედ ეს კენესა აქვს საფუძვლად დადებუ-
ლი. ქალაქში ჩავიდა გლეხი, მშვენიერი ადამიანი, მთლიანი პიროვ-
ნება. საქმეზე უნდოდა დადგომა, ხელობის სწავლა. მზარეულებში
მოჰყვა. ამ ხელობაში დაბერდა და მოხუც მზარეულს გასტრონომია
ჩამოართვეს. ეს უდიდესი ტრაგედია იყო საბრალოსთვის, რადგან
მთელი მისი სიცოცხლე გასტრონომიით განისაზღვრებოდა. მისთვის
სიცოცხლემ აზრი დაჰკარგა და სევდის უკუსაყრელად სმა დაიწყო.
გალოთდა. და როდესაც დარდები აეშლებოდნენ, ის ტირილით შეჰ-
კენესოდა თავის ამფსონს: „იცი კი რა არის „სოტეი ალა ბომონ? მე
კი ვაკეთებდი მაგასა“-ო. ეს ტრაგედია ქალაქის „განვითარებულმა“
ცხოვრებამ შეუქმნა. იმას სხვა აღარაფერი შეეძლო და იმისი პერს-
პექტივა ამას იქით ვერც წავიდოდა. ეს ადამიანი კი აღარ არის, ნა-

წილია ოდესღაც ყოფილ ადამიანისა, იარაღად, საშუალებად ქცეული, პირად ნებისყოფისა და შემოქმედების გარეშე დამდგარი. მაგრამ ეს კიდევ ცოტაა. ამასთან ერთად ადამიანმა გულიც დაჰკარგა, მას სიყვარული აღარ შეუძლიან. მანქანად ქცეულს, მხოლოდ ცხოველური სახელა შერჩა, თავ-კერძო და მსუნაგი:

„არა, თქვენ სადიაცენო,
რომ ძროხებივით სძლებითა,
ღამე შაძრები დაწვებით,
დილით შშვირები სდგებითა,
თავის ჯამს ჩასცქერთ, საქვეყნოდ
არც-როს არ გამასდგებითა.
თავისად სცოცხლობთ, მცონარედ
ლეში ალალოთ, ჰკვებდითა,
გაიგებთ კარგის გარჯასა,
გწყუნთ და შურითა ხდებითა;
უქმად ჩამაჰლევთ სიცოცხლეს,
უქმად საფლავეში სწვებითა.
დაჰკარგავთ სააქაოსა,
ვერც საიქიოს სწვდებითა.
არ იცით დასჩნდით რისადა,
ან რისათვისა ჰკვლებითა.

ასეთია, ვაჟას აზრით, მისი თანამედროვე, გადაშენებული ადამიანი. ჩვენი პოეტის გული ამ ქვეყნად ვერ ღაღობს, რადგან ამ ქვეყნის „ავ-კარგის გაცნობას თურმე თან ცრემლი ჰხლებოდა“. ამას ჩივის კიდევ:

„გული გავგზავნე ქვეყნადა,
სალალოდ, სანავარდოდა,
სულ უტიფარი და ნორჩი;
ვინ იცის საით დარბოდა-
დაბრუნდა, ჩემთან მოვიდა,
შევხედე, ველარ ვიციანი:
ათი-ათასი წყლული სკირს —
ტანჯვა ვაების ნიშანი...“

ასე ეჩვენებოდა გარემო სინამდვილე და თანამედროვე ადამიანი: ვაჟა-ფშაველას. და ეს წუხილი იმდენად დიდია, რომ პოეტი ნანობს ადამიანად დაბადებას:

„რამ შექმნა ადამიანად,
რატომ არ მოვედ წვიმადა,
რომ ვყოფილიყავ მუღამა
ღრუბელთ გულ-მკერდის შშივადა.
ცაშივე ამიტაცებდა,
თან მატარებდა შეილადა“.

მაშ რა უნდოდა ჩვენს პოეტს, როგორა ჰქონდა მას წარმოდგენილი კაცობრიობის განვითარება? დიდი შეცდომა იქნება იმის ფიქრი, თითქოს ვაჟა-ფშაველას, ზვიადურისა და რაზიკაულის ცხოვრება ესახებოდა უკანასკნელ მიზნად. მართალია, ეს უკანასკნელნი ურჩევნია თანამედროვე პუდრშეყრილ „ვაჟაკებს“, რომელთაც მამაკაცური ჯიში დაჰკარგვიათ, მაგრამ ეს კიდევ იმას არა ნიშნავს, რომ ვაჟას თავისი ოცნებები არა ჰქონდა. ჰქონდა და ძალიან შორეულიც. მას უნდოდა ადამიანის აღდგენა, პიროვნების ამაღლება და შემოქმედებითი თავისუფლება. საამისო მასალა კი უფრო მთაშია, ვიდრე ბარში. ბურჟუაზიული კულტურა გზას ასცდა. ნივთმა ისე დაიმორჩილა ადამიანი, რომ სული იკარგება. ამ გზით, ადამიანის თავისუფლებასზე და პიროვნების განვითარებაზე ლაპარაკიც კი შეუძლებელია.

„სცხენოდეს ახალ-უხლებსა,
 ცაც იყოს, თუნდა ქალია,
 რომ მთელი მათი არსება
 ფუქმა საგნებმა დალია!
 კაცმა ქალობა დაიწყო,
 კობტაობს, სიტყვა-ნაზია,
 ფერსა და უმარილს ისომს, —
 მაშ არ მომივა ბრაზია?...
 ქალიც და კაციც გაფუქდა —
 აღარ სძევთ ძველი ფერია,
 მათ გულში ქაჯი დაბუღდა,
 კაცის ნამუსის მტერია...“

სულ სხვა არის მთაში. იქ ძველი ნიადაგი ჯერ კიდევ შენახულია იქ ნამუსი კიდევ წელგამართული დადის და მომავალიც, მხოლოდ ამ ნიადაგზე არის შესაძლებელი. „რად მინდა მაშინ სიცოცხლე, ლუკმასა ვჭამდე სხვისასა“—ო, ასე მსჯელობს გოგოთურ. მართალია, მთაში ავაზაკიც მოიპოვება, აფშინას მსგავსი, მაგრამ ნახეთ რა კაცობა და თავმოყვარეობა იღვიძებს მასში იმის შემდეგ, რაც გოგოთურის მიერ დამარცხდა. ის ხევისბერად შედგება და

„ხალხს ხატს ახვეწებს ტყბილის ხმით,
 იწვევს მფარველად ქვეუნისა“.

„ამბობენ: ქვითინი მოდის
 ღამ-ღამ ბლოს თავით კაცისა...“

ეს აფშინა იყო, რომელიც თავის „მკვდარ ვაჟაკობას“ დასტიროდა. მაგრამ ვინ იცის, რას გულისხმობდა იგი და რას ნანობდა?

მთაში „კაი ყმის“ კულტია, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომელსაც ჩვენი პოეტიც იღებს ორთოდოქსალური სასოებით:

„კარგ ყმად ვინა ვსთქვათ ვაუებო,
ნათქვამი არა გვრცხვენოდეს“-ო...

და ჩამოთვლის იმ ღირსებებს, რომელსაც მთაში ეთაყვანებოდნენ: „ვის ტანზე ხმალი ჰშვენოდეს“, „ვინც მიეგებოს მტერს წინა, წინ-წინ ვინც რისხვას ეტყოდეს, სახე სისხლ-გადამდინარი, ტკივილს არ გამაიტყოდეს“, „მიძღვნილსა საუფროსოსა ამხანაგებსვე სწირავდეს“, „იქ იდგეს ხმალ ამოწვდილი, საც ძალა აღმართს ჰკვალავდეს, გაბეჩავებულს სიმართლეს, უსამართლობა სძალავდეს, სხვისა იუბნოს სახელი, თავის გარჯასა ჰმალავდეს“, „ჰკვდებოდეს, არა ჰკმინავდეს“,

„წყლული სცნას დედის კოცნადა,
თავის ლოგინად — სამარი,
საკაცე თავის ლურჯადა
ქე-ლოდი — ნაბდად საფარი,
ქალისა, რძლისა ქეითინი
ეგონოს სიცილ ხარხარი,
დენა ცრემლისა — ხორხოშა,
ღრუბელთა გადმონაყარი.
სულეთს შავიდეს ხმლიანი
ლალი, ლალისა ცხენითა,
წინ მიუძლოდეს არწივი,
ხმით მოყაყყაშე, ფრენითა,
ქება უყვილონ გმირებმა
გადასულებმა ჩვენითა.
ერეკლემ ხელი მაჰხვიოს
დაისევას თავის გვერდითა,
გამაეგებოს თამარი,
მცინარი, თავის ფეხითა...
აი, ვინაა კაი ყმა“-ო.

ასე რომ, გმირობა, თაოსნობა, სიმტკიცე, სილადე, ამხანაგების სიყვარული, ხელგაშლილობა, სიმართლის დარაჯობა, უსამართლობის წინააღმდეგ ამხედრება, თავმდაბლობა, უშიშროება... აი ის ძირითადი თვისებები, რომელნიც კულტურის წინმსვლელობამ უნდა განავითაროს, არამცთუ ჩაჰკლას. ამ ნიადაგზე შლის ჩვენი პოეტი მომავლის სურათს. შეცდომაა, ვიმეორებ, იმის თქმა, რომ ვაჟა მთის ცხოვრებასთან საბოლოოდ შერიგებული იყოს და შორეული მიზნები არა ჰქონდეს. მას მთა თუ უფრო უყვარს, იმიტომ, რომ ბარზე უკეთ არის შენახული, და თემობას უპირატესობას აძლევს იმიტომ,

რომ იქ პიროვნება უფრო თავისუფალია. და მეტი თავისუფლება კი უნდა. თემის გაუმართლებელ ტრადიციების წინააღმდეგაც იბრძვის. აბა, დააკვირდით: ყოველ მის პოემაში თემის წინააღმდეგ აჯანყებული პიროვნება არის გამოყვანილი. აგერ ალუდა ქეთელაური, ის მე-ამბოხე არ არის? მთის ჩვეულება გატეხა და ქისტ მუცალს, როცა მოკლა, მკლავი არ მოაჭრა. ეს დიდი დანაშაული იყო თემის თვალსაზრისით, მაგრამ ალუდას თავისი აზრიც აქვს, და იქ, სადაც რწმენა რწმენას დაუპირისპირდება, მთის კაცი თავისას არ დასთმობს და თემს არ დაემორჩილება.

„აჲ ცხოვებულსა მუცალსა,
რკია სდებიო გულადა“-ო.

ასე მოუთხრობს მუცალის ამბავს ალუდა — თავისიანებს.
„ლილღველი ძგლის“ ასეთი ხსენება არ იოვეწოხათ ხევსულებს:

„რას ამბობ? ქისტის ცხოვება,
არ დაწერილა რჭულადა“-ო.

მაგრამ ალუდა მტკიცედ უპასუხებს:

„ჩვენ ვიტყვით, კაცი ჩვენა ვართ,
მარტო ჩვენ გვზრდიან დედანი:
ჩვენა ვსცხონდებით, ურჭულოთ
კუბრში მოვლით ქშენანი.
აისს თქმით ვწარა-მარაობთ“-ო...

ალუდა იწუნებს ხევსურთა ძირითად რწმენას, ის კრიტიკული თვალთ უცქერის მამა-პაპათაგან მომავალ ადათებს და წესებს. ქისტი მოვკალი და მარჯვენა კი არ მოვაჭერი, რადგან „გული გაპიწყრა, არა ჰქნა“-ო. ისევ სახელის დაკლება არჩია. ხევსურები ადელდნენ და მრისხანედ მიმართეს ალუდას:

„მოკვდი, სიკვდილი გირჩენავ,
რა ხარ სიცრუის მთქმელადა;
აიხსენ გველის პირული,
ღიატო გადუგდე ცხემლადა;
ფარი — ქსლის ჩასაბეჭავად,
ხირიმ — კაუღვან გარადა;
დამბაჩა გამაღგებისთ
საბრუნლად, თითის-ტარადა!..
გამაპქევიხარ ქისტიშვილს,
გადუქევიხარ ქალადა.
მაჰკალ, მარჯვენა არ მასჭერ,
უკან მისდევდი მა რადა?

ზურგი აქციეს ალუდას,
პირითა ჯავრიანითა.
გასწირეს ქეთელაური
გულითა ნარიანითა.
სახელსა ალუდისასა
იძახდნენ ბრალიანითა...“

ალუდა გასწირეს, მაგრამ ალუდას ეს როდი აღონებს. მისი ფიქ-
რი ისევ მუცალს, მოკლულ ქისტს დასტრიალებს და მისი ცოდვით
ველარ ისვენებს, რალაც კომპარები მოაწვებიან და ისეთ საზარელ
სიზმრებსა ჰხედავს, რომ ლამის კაცი ჰქუაზე შეცდეს. „გული ში-
მეკრა რადამე“-ო. რალაც შინაგანი მხილება კბენს და სწვავს მის
სულს მძიმე და საშინელი სიზმრების სახით:

„დაეკე, ჯამ ვინამ დამიდგა,
კაცის ხორც იყო წვნიანი,
ესკამდი, მზარავდა თუმცა-ლა,
კაცის ხელ-ფეხი ძვლიანი...
რასა ვსჩადიო, ესჯავრობდი
უმსგავსი, შაჩვენებული.
„ქამეო, რამამ მიძახა,
ნუ ჰხდები გამტერებული:
კიდევ მიმირთვით ალუდას,
იწვენ ხორცი გაცხელებული“.
მიმატეს კაცის ულუაშიი,
წვენ ხორცი შანელებული...
სიზმართ დამტანჯეს, იმით ვარ
გუნება აღელვებული...“

ხევსურები მინდიას ელიან, იმან უნდა გაასამართლოს რჯულის
გამტეხი ალუდა. ქისტისთვის მკლავი მოუჭრიათ და მინდიაც აღელ-
ვებულ ხევსურებს ამ მკლავს აჩვენებს და ამშვიდებს:

„მართალი არის ალუდა,
თავს არ დამეკცნენ ცანია,
თუ არა გჯერათ, ქისტისა
აი მოჭრილი მკლავია...“
„ხელი ალუდას მიართვის“-ო...“

მაგრამ ალუდა უარს ეუბნება:

„თუ ხელის მოჭრა მდომიყო,
გან ვერ მოვჭრიდი თავადა?.
ვერ გიქნავ კარგად მინდიავ,
საქმე მოგირთავ ავადა...
რაად მინდარის: ვერ მიხმლობს,
არ გამოდგება ფარადა;

მთაში წავიღო, არ მითიბს,
 არ მარგებს თივის კავადა.
 წაიღე, თუ გწამ უფალი,
 ნულარ მაჩვენებ თვალითა,
 კაი ყმის მარჯვენა არი,
 გული შეწვება ბრალითა.
 რაად წყრებიან ხევსურნი,
 რადა ტყვრებიან ჭავრითა?
 მტერს მოვკლავ, კიდეც არ მოვსკრი
 მარჯვენას მაგათ ჭაბრითა!
 წესი არ არი მტრის მოკვლა,
 თუ ხელ არ მოსკერ დანითა,
 ვაი ეგეთას სამართალს,
 მონათლულს ცოდვა-ბრალითა...“

და თითქოს მართლა ჯიბრზე, ხატობაში ალუდა კურატს ამწყა-
 ლობებს. „ვის ამწყალობინებ ალუდაც“-ო შეეკითხება ხუცესი
 ბერდია, რაზეც ასეთ პასუხს მიიღებს: „ეგ სამხვეწროა ბერდიავე,
 ძოდან მოკლული ქისტისა“-ო.

-მუცალს ეტყოდნენ სახელად,
 მუნათლავის შვილისა.
 კარგადაც დამიწყალობნე,
 გამიმეტებავ მისთვისა,
 როგორც უნდომლად მოკლულის,
 თავის ლამაზი ძმისთვისა...“

ბერდია აინთება. მას ვერ გაუგია ალუდას საქციელი: ცდილობს
 ვონზე მოიყვანოს და „მოუხდენელ“ განზრახვაზე ხელი ააღებინოს.
 „როგორ ვახვეწო უფალსა, ძალი, ძალღების ჯიშისა“-ო. ქეთელა-
 ური მაინც თავისას ჯიუტად გაიძახის და ეხვეწება ბერდიას „ზღვე-
 ნი არ გამიმსუბუქოვო“. მაგრამ როდესაც დარწმუნდება, რომ პირს
 „ტყუილად იცვეთს“, ხელს გაიკრავს ფრანგულზე და შესაწირავს
 თავისი ხელითა ჰკლავს. ღვედელთმოქმედებას თვითვე კისრულობს

„ჯაგარ აშლილი“ ბერდია კი იძახდა: „გაგონილა, ასე ავლება
 რჯულისაო“... ეს ამბავი გრიგალივით მოედო ხევსურეთს. შეიყარა
 ბჭობა და ალუდა ქეთელაური თავისი წრიდან გააძვეეს. „მშვიდო-
 ბით საჯიხვეებო“, გულაჩუყებული ეთხოვება ალუდა თავის კლდიან
 სამშობლოს და ცოლ-შვილიანად სადღაც იკარგება. „ერთი მოისმა
 შორითა მწარე ქვითინი ქალისა“ და გათავდა. ალუდამ ყველაფერი
 დასთმო, მაგრამ თავისი ინდივიდუალობა შეინახა. თეშა მამა-პაპათა
 ტრადიციების მტკიცედ დამცველს, გადაუმტვრია ჩვეულებათა დრო-
 შის ტარი და ზნეობრივი მიწის ძვრა მოახდინა. ეს დიდი საქმე
 იყო. მის კვალს თანდათანობით სხვებიც გაჰყვებოდნენ და მოხ-

დებოდა მორალურ კოდექსის დაწმენდა, განახლება, გაუმჯობესება.

აღუდა ქეთელაურის მონათესავეა ჯოყოლაც (სტუმარ-მასპინძელი). ხევსური ზვიადაური, რომელსაც ქისტების სისხლი მართებს, შემთხვევით სტუმრად მოხვდება ქისტ ჯოყოლასთან. ჯოყოლამ ვერ იცნო ხევსური და გაუმასპინძლდა. სოფელმა იცნო ზვიადაური და განგაში შეიქმნა. — „მიკვირს ჯოყოლას ჭკვისაგან, მტერს რად გაულო კარია“—ო, ამბობს ყველა.

„აღუღნენ ქისტის შვილები,
ყველამ შაიბა ხმალია...“

მიუხტებიან ჯოყოლას ზვიადაურის მოსაკლავად. „თემს რაც სწადიან, მას იზამს, თავის თემობის წესითა“. მაგრამ ჯოყოლა თემს ეურჩება, თემის პირსა სტეხს. მართალია, ეხლა გაიგო, რომ მისი ძმა არყიანებში ზვიადაურს მოუკლავს, მაგრამ მაინც თავის რაინდობას არა ჰკარგავს და მტკიცედ უპასუხებს კარს მომხტარ მეზობლებს: „დღეს სტუმარია ეგ ჩემი, თუნდ ზღვა ემართოს სისხლისა“—ო...

და როდესაც ქისტები დაემუქრებიან, რომ შენც მაგასთან ერთად შეგკონავთ, შე თემის პირის გამტეხოვო, ჯოყოლა იძრობს ხანჯალს და ერთ-ერთ ქისტს, მუსას „გულში უმარჯვა ვადამდე“. ჯოყოლას ხელი შეუტრეს და დერეფანში დააგდეს. ზვიადაური კი წაიყვანეს და მის მიერ მოკლულთა საფლავზე დააკლეს. მხოლოდ ჯოყოლას ცოლი აღაზა ჩუმად დაიტირებს საბრალო ვაჟკაც ხევსურსა და ქმარსაც გამოუტყდება:

„ცრემლები შემიწირია
იმ შენის მეგობრისადა“—ო...

ეს უფრო დიდი ცოდვა იყო, ვიდრე კარის გაღება, მაგრამ ჯოყოლა, აი, როგორ უპასუხებს:

„იტირე? მაღლი გიქნია,
მე რა გამგე ვარ მაგისა?
ღიაც მუღამაც უხდება
გლოვა ვაჟკაცის, კარგისა...“

ჯოყოლა თავისმა თემმა გასწირა. არავინ ეკარებოდა, როგორც რჩულის გამტეხს. მაგრამ ჯოყოლა რჩულის გამტეხი როდია. იმას მხოლოდ არ მოეწონა თემის საქციელი და წინ აღუდგა. და როდესაც ხევსურები მოადგნენ ქისტებს, ზვიადაურის სისხლის ასაღებად, ჯოყოლაც მიდის მტრის დასახვედრად, მაგრამ ცალკე ომობს, ერთი-

„მარტოკამ უნდა ვიომო,
მთელმა ჭარეგამ მნახოსა,
ვინ ერთგულია, ვინ არა,
ქვეყანამ დაინახოსა“.

ჯოყოლა გმირულად იბრძვის, და კვდება კიდეც. მაგრამ თემმა საფლავი არ მისცა. ალაზამ სადღაც შორს გაუთხარა სამარე და თითონაც წყალში გადავარდა თემის მიერ დაწყევლილი. მაგრამ საკითხავია, თემისთვის უკვალოდა ქრება ჯოყოლას საქციელი? დიდხანს ეუო ის წყევლა, რომელიც თემის ურჩს გაატანა? არა. იმ ადგილს, სადაც ჯოყოლა იქნა მოკლული, ყოველ საღამოს სოფელი მოჩვენებას ხედავს: საფლავიდან ამოდის ჯოყოლა და უძახის თავის ძმობილს. ზვიადაურს. ამ ძახილზე

„სასაფლაოდან წამოვა
აჩრდილი ფარ-ხმალიანი,
გულზე უწყვია დაკრეფით
მკლავები სამკლავიანი,
მივა და მიესალმება
თავის ძმობილსა მღუშარედ.
იქვე ალაზაც ამოდის
სახე მოწყენით, მწუხარედ.
ენტება ცეცხლი მათ გვერდით,
მკრთალადა ბეუტავს მთაზედა;
იმათ ჰმასპინძლობს ალაზა,
ჯიხვის მწვადს უწვავს ალზედა.
ვაკაცობისას ამბობენ,
ერთ-ურთის დანდობისასა,
სტუმარ-მასპინძლის წესზედა
ცნობის და და-ძმობისასა.
როცა მათ ჰხედავს ერთადა,
კაცი ვერ ძლება ცქერითა“...

ასეთი შარავანდელით იმოსება თემისთვის მართალი გმირის სახე. ამის თქმა უნდოდა ვაჟა-ფშაველას. მართალია, პირველში საზოგადოებამ არ მიიღო ურჩი სიტყვა, მაგრამ ამ საქციელმა ახალი პერსპექტივა გადაუშალა ადათით დაბრმავებულებს და უფრო მაღლა ასწია მათი „ერთ-ურთ დანდობისა“ და სათნოების შეგნება. ახეთი არის ყოველთვის ნოვატორობა, ჯერ დევნილი და შემდეგ კი გაღმერთებული, რომ ისევ დაინგრეს და გზა კვლავ ახალს დაუთმოს. ეს თანდათანობითი ამალღება, კაცობრიობის სიყვარულით გაერთიანება, დიდი ზნეობრივი აღდგომა ხიბლავს ჩვენს პოეტს და საამისოდ დამდგარ გმირებს ეთაყვანება. თავისუფლების ძიებით ამოძრავს. გ. კოტეტიშვილი -

ვებული პიროვნება, თავისი მეობის ძალუმად მაჩვენებელი, საზოგადოების გზის გამკაფი და მხსნელი, ეს არის ჩვენი პოეტის ალექსა, რელიგიის ძლიერებამდე მისული. ასეთია ბუნების წესი და იმიტომ არის, რომ ისე გაგიჟებულად და ღრმა სასოებით ლოცულობს ამ დიდი ნატურის წინაშე. ბუნება ხელს უწყობს ადამიანის ამაღლებას, ყველაფრის ცოდნას აძლევს, უბეს უხსნის და საიდუმლოებათ უმულავენებს, ვინც ერთხელ დაადგება მის გზას, გააძლიერებს, მაგრამ ვინც უღალატებს, სჯის და მადლსა ჰყრის.

აგერ მინდია („გველის მჭამელი“) თორმეტ წელს ქაჯებს რომ ტყვეთა ჰყავდათ. მოსწყინდა ტყვეობა, შეწუხდა და გადასწყვიტა თავის მოკვლა. ასეთი ვაჟკაცობისთვის ბუნებამ დააჯილდოვა და გველის მჭამელს, გულთამხილაობა მისცა. ბუნებას თავისუფლება უყვარს, და ვინც მისთვის თავს გასწირავს, ბუნება ასაჩუქრებს,

„ახალი სული ჩაედგა,
ახალი ხორცი აისხა...
ესმის დღეიდან ყოველი,
რასაც ფრინველნი გალობენ,
ან მცენარენი, ცხოველნი
როდის ილხენენ, წვალობენ“...

„ახალი სული ჩაედგა“ და გაიგო, რომ ბუნებაში უდიდესი მგარძნობელობა და სიყვარული ყოფილა გაბნეული. თურმე მთელი ბუნება ასულდგმულეებული ყოფილა. ყვავილები, ხეები, მდინარე, კლდე, ყველაფერი ამეტყველებულია და ყველას დიდი სიყვარული და სათნოება ასულდგმულებს.

„თურმე ბნედა სკირთ ყვავილთა,
ოღონდ ეწამლოს სხეულთა,
სიცოცხლით გაფუფუნებულს
არად აგდებენ სხეულთა“...

ეს ყვავილები ეხვეწებიან მოგვწყვიტეთო, რომ მინდიამ ავად-შყოფებს უწამლოს. ასევე ემუდარებიან თავთავნი „არა მე მომჭერ მინდიავ, ნუ მტოვებ შენი კვნესამე“-ო.

„უანასა სეტყვა აშინებს,
კაცთ უსაზრდოვოდ დარჩენა“...

და ასე, მთელი ბუნება თითქოს ერთი მთლიანი სიცოცხლეა. ყოველ ცალკე ნაწილში აზრიანად გაბნეული, ხოლო ეს ნაწილები კი ერთ მთლიან იდეას დამორჩილებულნი, ერთი ზრახვის მატარებელნი. გავარდა ხმა მინდიას გულთმისნობის, მაგრამ ხალხმა ეჭვი დაახვედრა. — „მინდია სცრუობს სწორედა“-ო და არ მიიღო ის ახალი

ქადაგება, რომელსაც მინდია ამბობდა. — „მაგ ფიქრს რომ მიეყვით, შენ მტერსა, როგორღა გვეცხოვრებისა“? ბოლოს დარწმუნდნენ იმის ცოდნაში, მაგრამ იმისი სწავლის განხორციელებაზე კი არავინა ფიქრობდა. მხოლოდ მინდია დადიოდა ხევსურთა წინამძღოლად და ყველგან მადლი დაყვებოდა. მინდია დიდი ინდივიდუალობაა და ბედნიერიც არის, რომ სიყვარულის მთესველია და გამგები. მაგრამ, მინდია ცოლს ირთავს. მას უჩნდება პირადი საზრუნავი, მეტად კერძო, მეტად მოსაზღვრული, მაგრამ ძლიერი კი. აქ ხდება მინდიას ნებისყოფის გამოცდა. — „სახლიდან ისმის ჭავრობა“, და ბევრან კი არა, „საუბრის კილო ორისა“. ახალი ცთუნება მოხდა. ცოლმა შეაცდინა მინდია, რადგან ოჯახს შეშა სჭირდებოდა, საზრდო... მინდიამაც ვეღარ გაუძლო ამ გამუდმებულ ჩხუბს და გადასცდა... დაკარგა „სული და ხორცი“ რისთვისაც „ღლე და ღამ“ სტირის. ის ცოლს აბრალებს ამ თავის უბედურებას:

„გულზე მოსაყვან ქართულსა,
ჩემს გასაგონად ამბობდი,
გეწადა კაი ცხოვრება,
მოწამლულ ქადას აცხობდი,
და მეც, ღლეს-ხელეობითა
ღავიწყე თავის რწმენასთან
მოქცევა მელეობითა:
ღლეს მოვკერ ერთი ჭანდარი,
თუმც მემუღარა ბევრია...
ხვალ ორი მოვკერ და ასე,
გული ჩავიდე ქვისაო“—

ბუნებამ დასაჯა თავისი განდგომილი, მოღალატე და წაართვა მიცემული ნიჭი. ამას მოსთქვამს მინდია: „დავცალიერდი ცოდნითა“-ო. მაგრამ მართო „ცოდნით“ კი არა, სიყვარულიც წაერთვა, რადგან სიყვარული ცოდნამ ასწავლა, გულთა მხილაობამ — ეხლა მინდია მკვდარია. ის გამოუსადეგარია, ვეღარავის უწინამძღვრებს. უფრო მეტიც: იგი შეცდომებს უშვებს და ისეთს, რომ ბოლოს „ხალხის ცოდვა თავსაც აკვლევინებს“. ასეთია ამ დიდი ტრაგედიის ბოლო.

მინდია დიდ გზას დაადგა. იგი, ზეკაცის მსგავსად, ყველაფერს იმორჩილებდა, შემოქმედი იყო პირდაპირ უპოვარი. მაგრამ იყო, ვიდრე ინდივიდუალიზმის მწვერვალზე იდგა, სადაც ადამიანი თავის ბუდეში კი არა ზის, არამედ მთელ მსოფლიოს უერთდება, როგორც დიდი სიცოცხლის ერთი ნაწილი. ნამდვილი ადამიანობა იქ არის, ბუნების წიაღში, იქ ანთია დიდი სიყვარული და ყველას იქით მოუ-

წოდებდა. მაგრამ მინდია მგვირობა ვერ აიტანა. ეგოისტურმა სათავემ ჩაითრია და ალტრუიზმისა და კოსმიური სიყვარულის მაღალი გზები დაატოვებინა, მინდიაც თავისებური შეამბოხე იყო, ისიც წინააღმდეგა კაცთა გაუტანლობას, სიხარბეს, ბუნებისაგან დაშორებას, მხოლოდ აქ, ვაჟა ფშაველამ ეს შეამბოხე შუა გზაზე გადატეხა. ალუდა ქეთელაურისა და ჯოყოლას ნების სიმტკიცეს ვერ გაჰყვა მინდია. იქნებ იმიტომ, რომ მინდიას მდგომარეობა უფრო ღრმა არის და რთული? ყოველ შემთხვევაში, მინდიაც ახალი გზების გამკვლევი, მხოლოდ ბოლომდე მიუსვლელი და თავკერძო საზოგადოების მსხვერპლი. მინდიამ ბუნებას უღალატა, მაგრამ ბუნება იმდენად დამთმობია და შემწყყნარებელი, რომ მაინც ეწყინა ადამიანის თავის მკვლელობა:

„მთვარემაც გადმოაშუქა
საჭიხვეების სერითა,
და დააშტერდა თავის მკვლელს
მოზარე ქალის ფერითა...“

პიროვნების მეობასთან ვაჟა ფშაველამ ეროვნული მეობაც დააკავშირა. მაგრამ მისი პატრიოტიზმი ის ტენდენციურობა კი არ არის, მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში რომ დამკვიდრდა, არც ის პუბლიცისტობა, რითმებით რომ ამბობდნენ. არა. ვაჟა-ფშაველა, ამ შემთხვევაშიც, ბუნებას არ შორდება და ამბობს იმას, რასაც ბუნების წიაღში ხედავს. ვაჟა რომ მთას დაუმღერებს, ეს მთა მისი სამშობლოა, შვლის ნუკრს რომ ააჩივლებს, ესეც იგივეა, მისი ქვეყნის ჩივილი; ხმელი წიფელიც საქართველოს სიმბოლოა. ის სახელს არ არქმევს, რადგან ეს საჭირო არ არის. ვაჟა ხომ მხოლოდ თავის ქვეყანაზე არ ფიქრობს. მისი ფიქრი უნივერსალურია. არავინ არ უნდა იჩაგრებოდეს. თავისუფლება — თანდაყოლილი ნიჭია ადამიანისა თუ ერისათვის. ეს უნივერსალური ქადაგება კი იმავე დროს საქართველოზე ფიქრს უღრიდა. და ასეთი გზით, ვაჟა ფშაველამ ისეთი პატრიოტიკა შექმნა, რომელიც სამუდამოდ იარსებებს. მან ეროვნულ გრძნობის ის მუდმივი ელემენტები ამოიღო, ის საყოველთაო თუ საკაცობრიო თვისებები, რომელიც ერთგვარ მარადისობას შეიცავენ. ის ძალმომრეობისა და მტაცებლობის წინააღმდეგ აღიმართება და ხან „შვლის ნუკრის“ სახით, ხან „ხმელი წიფელის“, ხან „წყაროსი“ და სხვ. გვეუბნება „ადგილის დედის“

ზღაპარს. ეს ზღაპარი კენესისა და საყვედურების ასხმულაა. მიმართული კი ადამიანებისადმი არის:

„ოპ ადამიანებო! თქვენს ხერხსა და ღონეზე ხართ დაიმედებულნი“, მოსთქვამს შელის ნუკრი, — „და ჩვენი ჭავრი არა გაქვთ... არა ჰგრძნობთ, რომ ჩვენც გვიყვარს თავისუფლება, არა ჰგრძნობთ თქვენის შეუბრალებელის გულით, რომ ჩვენც გვიყვარს „სიცოცხლე, ბუნება...“

„...რა შეუბრალებელია კაცი? — მოსთქვამს ია, — რასაც კი დაინახავს, უნდა რომ თავის სასარგებლოდ მოიხმაროს. ალბად ვერ აფასებს ჩვენს სილამაზეს...“

„...ხმელი წიფელი ამოიკენესებს ღრმა კენესით, და არც ავად, არც კარგად, ყურს არ ათხოვებს ამ ამაყ მცენარეთ, მაგრამ „ადგილის დედის“ ზღაპარს კი ყურს უგდებს. თითოეული მისი სიტყვა ლახვარივით გულზე ესობა და უჩუმრად ცრემლსა ჰღვრის. საბრალო წიფელი! ერთი დრო იყო... რომ ესეც ამაყად გაბაჯლული იდგა... ფიქრობს ხმელი წიფელი თავის თავზე, აწმყოსა და მომავალზე; გულში თითქოს ღრმად ჩასკეღია მწუხარება. ხანდისხან გადმოაქერდება მის ერთ ფესვის ბოლოზე ამოსულს, პატარა დასახულ ყლორტს, რომელიც მზეს და წვიმას უცდის, რომ გაიზარდოს ეს და იმისი ნუგეში...“

„კაცმა, შეუბრალებელმა ადამიანმა მოგვიკლა გული, მოგვიკლა შვილი და დაგვტოვა თვალ-ცრემლიანი... გუშინ და დღეს ჩვენ ბევრი ვიტყვით, გვენანება იმ ადგილის განშორება, საცა დავიბადენით, აღვიზარდენით, სადაც სიცოცხლე ვიგრძენით“. აი, ასეთი ბუნებრივი სურათებით აღაპარაკდა ჩვენი პოეტი ეროვნულ გრძნობის შესახებ საზოგადოდ და საყოველთაო საზრუნავად დასახა. იგი მარტო თავისი ქვეყნისათვის კი არა ფიქრობდა, არამედ ყველა ერისთვის, და ეს მისი მიმართულებაც, რევოლუციონური იყო და უნივერსალური. ამით ვაჟა-ფშაველამ დაჰგმო ის საერთაშორისო ურთიერთობა, რომელიც გაბატონებული იყო მცირე ერთა ჩანთქმისა და დამონების სახით, ხოლო კერძოდ, საქართველოს ბედზე ფიქრობდა ჩვენი პოეტი და, როგორც უკანასკნელი მოპიკანი, დარაჯად ედგა თავისი მთების შეუვალობას.

სამშობლოს არვის წავართმევთ,
ჩვენც ნურვინ შეგვეცილებაო“.

ეს იყო მისი მთავარი იდეა და საერთაშორისო ცხოვრების მოწესრიგების ერთადერთი საფუძველი. მაგრამ სინამდვილე სულ სხვა

სანახაობას უშლიდა. ეს აწუხებდა ჩვენს პოეტს, გმირებს ეძებდა, და ამისათვის წარსულის მაგალითებს მიჰმართავდა. „კვალად ამიღ-
გნენ თვალ-წინა, წარსულთა დროთა გმირებიო“, აღსანიშნავია, რომ
ეს გმირები, ყველა ხალხის წრიდანა ჰყავს გამოყვანილი. ზემო-ფე-
ნებიდან კი მხოლოდ ორი სახელი უყვარს; თამარი და ერეკლე. პირ-
ველი, როგორც საქართველოს რენესანსის სიმბოლო, და მეორე —
როგორც გმირი. ამ ორ სახელში, თითქოს, დაკავშირებულია ის სი-
ნაზე და ვაჟკაცობა, რომელიც თვით ვაჟა-ფშაველას პოეტურ ბუ-
ნებას ახასიათებდა. „ჩვენო ლამაზო დედაო“. ასე ეალერსება ჩვენი
პოეტი თავის სალოცავ „პირიმზეს“ და ისეა მით სავსე და დამორ-
ჩილებული, რომ ყველგან ის ეზმანება. უდიდესი სილამაზის ეპი-
თეტიც თამარის სახეა. ზაფხულის მშვენიერ ბუნებას ასე მიმარ-
თავს: — „მამშვენო თვალთა, სმენისა, თამარ დედოფლის სახეო“...
პატარა კახის გმირობის დასახატად, პოეტს ეს გამოთქმა ჰყოფნის:
„თამარ დედოფლის ნაკოცნი, ბეჰდად უსვია ბმალზედა“-ო. ვაჟა-
ფშაველა, შეიძლება ითქვას, რომ თამარის რაინდია. და ეს სიყვა-
რულიც იმდენად დიდია, რომ მთვარესაც კი, მხოლოდ ამიტომ უმ-
ღერის და შეჰნატრის:

„მთვარეო, ბევრმა გიმღერა
ბევრმა გაშტერა თვლებით“,

მაგრამ შენი არაფერი მშურს, გარდა იმისა, რომ „გმირთა ჩემ
მამაპაათა გაგინათებავ ცივითა სახე და ბრტყელი მხარ-ბეჭეი, და-
ნასხურების სხივითა“-ო, მაგრამ ყველაზე მეტად კი ესა შურს:

„ბევრჯელ ქურდულად ჰსინჯავდი
იმ ჩვენს კურთხეულს თამარსა,
სარკმლიდან უთვალთვალეზდი
იმის თვალ-წარბსა მწყაზარსა,
გინდოდა მისი სიტურფე
რომ შეგესუტა სრულადა.
ვერ შესძლე, შავი ნალეული
მიტომ ჩაგიჭდა გულადა,
და ჭორფლი კუშიანისა
სახეს გაქვს გადაკრულადა“-ო.

და ყველაფერი ეს — ვაჟა ფშაველას ეროვნული გრძნობის გა-
მოსახვავა. მან იშვიათად იცოდა პუბლიცისტური ხასიათის პატრიო-
ტიკა. ვაჟამ პოეზიის ეს ფორმა არ მიიღო და მართლა პოეტური სა-
ხეებით სთქვა ის, რასაც მანამდე იშვიათად ახერხებდნენ. ვაჟა რომ
მთას უმღერს, ეს მისი ქვეყანაა, მთვარეც იმავე მიზნით არის შეყ-
ვარებული, ნისლიც იმასვე ამბობს. ხე, ქვა, ბალახი... ერთი სიტყ-

ვით, რაღაც მისნური ხელით, ყველგან გააბნია ეს თავისი გრძნობა, ისე რომ სპეციალურად პატრიოტული ლექსი, ამ სიტყვის ჩვეულებრივი გაგებით, სულ რამდენიმე აქვს. მათ შორის კი ყველაზე დიდი გრძნობით და მღელვარებით ლექსი: „ფშაველი ჯარისკაცის წერილი დედასთან“, რომელიც ვულკანისებურად ხმაურობს და რაღაც წინათგრძნობის ცეცხლებს ისვრის.

ვაჟა-ფშაველას პოეზია იმდენად მდიდარია თემებით, რომ ბევრი რამ კიდევ ითქმის, მაგრამ ზოგადი პორტრეტის აღსადგენად, მთავარი ხაზები უკვე აღნიშნულია. ვნახოთ ახლა ის მხატვრული ოსტატობა, გამოთქმის ის საშუალებანი, რომელიც ჩვენს პოეტსა აქვს. ეს მეტად ძნელი და რთული საკითხია. მეცხრამეტე საუკუნეში ჩვენ ცოტა გვყოლია ასეთი დიდი ტემპერამენტის და ასეთი მაღალი და შორეული ხილვის პოეტი. მან იცის სიტყვის საიდუმლოება. სიტყვას იგი ისევე უცქერის, როგორც ცოცხალ არსებას:

„სიტყვა გაღვაგდე ერშია,
სიტყვა, რა სიტყვა? ეული,
ტანჯული გულის ნაცრემლი,
ჯაერით ნაკვები სნეული,
გულ-გაგმირული, ბეჩაეი,
თავს მანდილ ჩამოხეული“-ო.

მართლაც რომ „ტანჯული გულის ნაცრემლია“ მისი სიტყვა, „ჯაერით ნაკვები“, მაგრამ „სნეული“ და „ბეჩაეი“ კი არა, პირიქით, რიყის ქვებსავით ხმაურობს ყოველი მისი სახელი, რაღაც ქუხილია დაკეტილი მის წინადადებაში, რომელსაც კითხულობთ და გრგვინვა თან მისდევს. აქ უკვე მაგალითების მოყვანა აღარ შეიძლება, რადგან ასეთია მთლიანად ვაჟას შემოქმედება, თითქმის ყველა ლექსი. ხოლო რაც შეეხება მხატვრობას, შედარებებს, ძირითადი ნიშნის მოძებნას და მოვლენის ხასიათის ჩაწვდენას, აქ ვაჟა-ფშაველა პირდაპირ სტიქიურია. და აქ სავსებით ვიზიარებთ გერონტი ქიქოძის აზრს, რომ „იშვიათია მეორე ქართველი მგოსანი, რომელსაც ასეთი ინტენსიური შინაგანი ხილვა ჰქონდეს. თითქოს ხელებით ეხებოდა იმ ზღაპრულ მოჩვენებებს, რომელთაც თავის პოემებში მხატავდა“.

ვაჟა-ფშაველას ფანტაზია და წარმოდგენის უნარი რაღაც აწყვეტილ ქარიშხლისებურია, რომელიც ხან ცად აიტაცებს მკითხველს, ხან უფსკრულში ჩააქანებს. და ყველგან კი არაჩვეულებრივ და

მართლა რომ ყრუანტელით საცხე სურათებს ხატავს ბობოქარი და დაუზოგველი. მაგალითად, ვნახოთ სურათი, დევების ლხინი:

„ცეცხლი დაენტო ძლიერი,
გარს უსხდნენ ყოტებივითა,
თავ-ცხვირი წამოეშვირაოთ,
სალის კლდის ლოდებივითა;
დარჩენილი აქეთ ლაშები
სალუდეს ქობებივითა.
წითელს იქნევდნენ ენებსა,
გრძელებსა შოთებივითა“...

ან კუდიანი ბებრის პორტრეტი:

„თვალეზი ცეცხლისა უსხდა,
კბილეზი ჰქონდა შინისა,
ცალიერ ძელეზზე ზედ ეკრა
ტყავად ფურცელი რკინისა;
ფეხეზი ჰქონდა კაცისა,
ხელად — ბჯალეზი ციცისა
და თმის მაგვირად სულ-ძაღლსა —
მოკლე ფაფარი კვიცისა“...

ან ავილოთ „დაუსრულებელი კვნესა“, ეს უდიდესი სინაზით და გემოვნებით შესრულებული სურათი... მაგრამ რომელი ერთი უნდა ავილოთ? პოეტური გამოთქმების ჩამოთვლა, ვიმეორებთ, არ შეიძლება. აკაკის თქმისა არ იყოს, „ვინ დასთვალოს ზღვაში ქვიშა, და ან ცაში ვარსკვლავები?“ ვაჟა ქართული სიტყვის სასწაულთ-მოქმედი. ის ქართული გზნების ოკეანეა, ის თითქოს ქართველი ერის საუკუნოებით დაკეტილი დიდი ხმის აღმოხეთქა...

საზოგადოებრივი მღვდმარეობა 1890 — 1900 წლებში

როგორც უკვე ვნახეთ, ის დიდი მაგისტრალი, რომელიც მესამოცე წლებიდან წამოვიდა როგორც „ადამიანისა და მოქალაქის“ განთავისუფლების გზა ჩვენში, შემდეგ განშტოვდა და წარმოშვა ე. წ. „ტექნათა მოტრფიალეების“ მიმართულება, რომელმაც „ხალხოსნობის“ სახით, ოთხმოც-ოთხმოცდაათიან წლებში, მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. მართალია ჩვენს „ხალხოსნებს“ არც მთლიანი და გარკვეული იდეოლოგია ჰქონდათ, არც პრაქტიკული მუშაობა, მაგრამ რევოლუციონური მოძრაობისათვის ნიადაგი შემზადებული იყო, და ასეთ პირობებში კი ყოველ ახალ სიტყვას და საქმეს კი არა, წადილსა და სტიმულსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს. განსაკუთრებით ახალთაობისათვის, რომელიც ბუნებრივად ვერ ეტევა არსებულ საზოგადოებრივ ჩარჩოებში. და როცა ვეცნობით ოთხმოცდაათიან წლების ჩვენს სინამდვილეს, ვხედავთ, რომ იმ გარეგნული მოღუენების იქით, რომლითაც ჩვენი ცხოვრება იყო შეპყრობილი, წარმოებდა რაღაც გაურკვეველი ღუღილი, და ამ პროცესის მტვირთველი მოზარდი თაობა იყო. მართალია, მესამოციანეთა ქადაგება ჯერ ისევ ცხოველმყოფელობდა, ხალხში სასიარულოდ მოწოდებაც სიახლე დაუკარგავ ხმად ისმოდა, მაგრამ კიდევ რაღაც სხვა იყო საჭირო, უფრო ხელშესახება, რასაც შეუძლებოდა ახალგაზრდული ენერჯიის დაკმაყოფილება. ამიტომ იყო, რომ საგანგებო გატაცებით კითხულობდნენ ალექსანდრე ყაზბეგს, რომელსაც მსჯელობა კი არა, მოქმედება უყვარს, და მისი გმირებიც მებრძოლის სახელოვან სადარაჯოებზე ილუპებიან. ჩვენს იმდროინდელ ახალგაზრდობაშიც, ეს მოქმედების ტალღა იძვროდა და ახალი, უფრო პრაქტიკულად მოაზროვნე ინტელიგენციის ჩანასახი იზრდებოდა ახალი სიტყვის სათქმელად და ახალი საქმის დასაწყებად. ამ მხრივ, განსაკუთრებულად ყურადსაღებია ის მოვლენა, რომ ტფილისის სასულიერო სემინარიაში და საოსტატო ინსტიტუტში, ამ ახალთაობის ენერჯიამ საგანგებოდ იჩინა თავი. ეს აღ-

ვილი ასახსნელია. აქ შედარებით დაბალი წრიდან გამოსული ახალგაზრდები იყვნენ თავმოყრილი, „ღიაკენის შვილები“. რომლებიც ნებისმიერ ცხოვრებით არ იყვნენ თვლელმა-ნაკრავები. პირიქით, სიღარიბეში აღზრდილნი, შევიწროებით შეწუხებულნი, ისინი თავდადებული ბრძოლით იკვლევდნენ გზას და ჰირვეულად ექიღებოდნენ ყოველივე სიახლეს, რაც კი მათ უკეთეს პერსპექტივას გადაუშლიდა. ეს ახალი თაობა, ყოველ ახალ სიტყვას რაღაც დიდი გახცდით იღებდა, თითქოს თავის თავს ფიცს უდებდა. ამ მოწაფეებს ჰქონდათ თავიანთი ფარული წრეები, სადაც სოციალისტურ ლიტერატურას ეცნობოდნენ და რევოლუციურ მოღვაწეობაზე ოცნებობდნენ. იმ დროინდელი სემინარიელი ფილიპე მახარაძე თავის მოგონებაში, წერს: „სემინარიის მოწაფეთა ერთი ნაწილი... საბოლოოდ დავადექით რევოლუციონერობის გზას, და ამასთანავე ინსტიტუტურად სოციალისტებიც გავხდით. თუმცა არც კი ვიცოდით, თუ რაში გამოიხატებოდა სოციალიზმი“-ო. მაგრამ ესეც მალე გაიგეს, და ოცნება დაიწყეს რევოლუციურ მოღვაწეობაზე. იგივე ავტორი განაგრძობს: „მუშის, პეტრე ალექსეევის სიტყვები—„и подыметя мускулистая рука миллионов рабочего класса“, რომელიც მან სთქვა მეფის სასამართლოს წინაშე, ჩემზე უფრო მეტ შთაბეჭდილებას სტოვებდა, ვიდრე თეორიული მსჯელობა სოციალიზმის შესახებ. სემინარიაში ყოფნის უკანასკნელ 3 წლის განმავლობაში, მე მაინც საკმაოდ გავეცანი „ნაროდოვოლების“ მოღვაწეობას, და კერძოდ პროცესს ალექსანდრე მე-II მკვლელობის შესახებ. ისეთი რევოლუციონერები, როგორც იყვნენ ელიაბოვი, პეროვსკაია, კიბალჩიჩი და სხვები, იდეალად ითვლებოდნენ ჩემთვის, იმათკენ მივისწრაფოდი მთელი არსებით“-ო¹. და განა მარტო ფილიპე მახარაძე? იყო ახალგაზრდობის მთელი თაობა, რომელიც მოუთმენლად ეძებდა რევოლუციურ სარბიელს, უნერგია დიდი ჰქონდათ, დაგროვილი პროტესტები არსებულის წინააღმდეგ უფრო დიდი, და ამ თაობას, ბოლოს ხომ უნდა დაეწყო ნამდვილი საბრძოლო მოქმედება და გადამწყვეტი დღისათვის სამზადისი. მით უმეტეს, რომ საქართველოში არსებულის წინააღმდეგ ამხედრებას, ობიექტური პირობები საგანგებოდ ხელს უწყობდა. გარდა იმ საზოგადო რეჟიმისა, რომელიც მთელი რუსეთის იმპერიას მოიცავდა, ჩვენში დამატებითი პირობებიც არსებობდა. როგორც სამართლიანად შენიშნავს ფილ. მახარაძე, „ამიერ-კავკასიას დაკისრებული ჰქონდა კოლონიის როლი, ე. ი. ყოფილიყო რუს ირეწველებისა და რუს ვაჭრებისათვის ერთი

¹ ფ. მახარაძე, ახსენებთა კრებული, ტ. I, გვ. 21.

² იქვე, გვ. 25.

მხრით ნედლი მასალის მიმწოდებელ ქვეყნად, და მეორეს მხრით, საფაბრიკო და საქარხნო ნაწარმოებთა გამსაღებელ რაიონად. ყოველი რუსი ან რუსის ქურქში გახვეული ხალხი ლამობდა გამოენახა აქ თავისთვის რაიმე სასარგებლო საქმე, ენახა რაიმე სარგებლობა. სხვაგვარი შეხედულება ამიერ-კავკასიაზე მპყრობელი ერის მხრით არ არსებობდა. ყველა მას გასაფცქვენლად და გასაძარცვავად უყურებდა. თავისთავად იგულისხმებდა, რომ ამის გამო, ადგილობრივი მკვიდრი ხალხი თავის მხრით ხედავდა რუსებში, ან იმათში, ვინც მას რუსების სახით ევლინებოდა, თავის მჩაგვრელს, თავის შემავიწროებელს და ზოგიერთ შემთხვევაში კიდევ თავის მტრებსაც¹. დიახ, ეს გარემოება უფრო აგუბებდა ატმოსფეროს და შესაძლებლობას აძლიერებდა. ეს სიმძიმე განსაკუთრებით ჩვენს სოფლებს დააწვა, რამაც გამოიწვია გლეხობის გაღატაკება, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, და სოფლიდან ქალაქისაკენ გაქცევა. ეს პროცესი, ე. წ. „გლეხთა განთავისუფლების“ დღიდან დაიწყო, ე. ი. რეფორმების შემდეგ, რამაც ჩვენი გლეხბატობა ეკონომიურად უფრო უარეს მდგომარეობაში ჩააყენა, ვიდრე იგი იყო ბატონყმობის დროს. და ჩვენი მდგომარეობის სიმძაფრეც იმაში მდგომარეობდა, რომ ეს გაპროლეტარება გაბატონებულ ბიუროკრატიის პოლიტიკის შედეგი უფრო იყო, ვიდრე მრეწველობის განვითარების. იგივე პოლიტიკა მრეწველობასაც აფერხებდა ჩვენში, ასე, რომ ქალაქისკენ სოფლის მუშების დენა უფრო უბედურობის შედეგი იყო, ვიდრე პროგრესიული მოვლენა. მაგრამ საზოგადოებრივი ცხოვრების მდინარებას თავისი ლოგიკა აქვს, და მთელს რუსეთში დაწყებული განმათავისუფლებელი მოძრაობაც, საპოლიციო დეპარტამენტის მიუხედავად, იზრდებოდა და ყალიბდებოდა. ეს ტალღა ჩვენშიც გადმოეჭანა და გამოიწვია ჩვენი „მიყუჩებული“ ცხოვრების შერხევა. „მესამოციანების“ მშვიდობიან ქადაგებას საომარი განწყობილების შექმნა მოჰყვა შედეგად. ობიექტური პირობებიც თითქოს საგანგებოდ ისე ეწყობოდნენ, რომ ეს განწყობილება უნდა გაეძლიერებინათ. რუსიფიკატორული პოლიტიკა არაჩვეულებრივად გაძლიერდა, ამან გამოიწვია უკმაყოფილება მოწაფეებისა და საზოგადოების მხრივ. მთავრობამ თავის საჯაშუშო აპარატი გააძლიერა. ყველგან ეძებდნენ უნდობლობას და წინააღმდეგობას, თვით თავადაზნაურულ წრებშიც კი, რაც რასაკვირველია. სრულიად ზედმეტი იყო. თავადაზნაურობა არამც თუ ლოიალური იყო, უფრო ზედმეტი გრძნობების გამოჩენა-

¹ ფილ. მახარაძე, 1905 წელი ამიერ კავკასიაში, გვ. 31—35.

საც ცდილობდა. თვით ჩვენი ინტელიგენციის საკმაოდ დიდი ნაწილიც უქვეშევრდომილესი გრძნობების გამოცხადებას არ ერიდებოდა. მაგრამ ამ ელემენტებს გარეთ რჩებოდა სხვა ხალხი, რომელსაც ხალხთანაც და მომავალთანაც მეტი ჰქონდა საერთო, და სწორედ აქ გროვდებოდა შეურიგებლობის შხამი.

1886 წ. სემინარიელმა ლალიაშვილმა მოკლა იმავე სემინარიის რექტორი ჩუღეცკი. ეს იმ დროს ისეთი დიდი ტერორისტული აქტი იყო, რომ, ამის გამო, პეტერბურგიდან თბილსს ჩამოვიდა სინოდის ობერ-პროკურორი პობედონოსცევი, ცნობილი რეაქციონერი და მრისხანე მოხელე. 60 კაცი გამოირიცხეს სასწავლებლიდან, ხოლო ლ. ლალიაშვილს, როგორც არასრულ წლოვანს (19 წლის იყო), მიუსაჯეს 20 წლის კატორღა. მაგრამ ამ ამბის შედეგი უფრო მნიშვნელოვანი იყო. განრისხდა მთავრობა. ხოლო „საქართველოს ეგზარხოსმა“ პავლემ, ჩუღეცკის გასვენების დროს, დასწყევლა საქართველო, რომელმაც მკვლელი წარმოშვა. ამის გამო, ცნობილმა დიმიტრი ყიფიანმა თავს იღვა ქართველი ერის გამოქომაგება და ეგზარხოსს მისწერა... „თუ ყოველივე ეს თქვენო მეუფეზე მართალია, თქვენი თანამდებობის ღირსების გადაჩენა მხოლოდ იმითი შეიძლება, რომ შეურაცხყოფელი, შეურაცხყოფილ ქვეყნიდან დაუყოვნებლივ იქმნას გაყვანილი. ამას მოგახსენებთ წრფელის გულით, თქვენი სამწყობისა ერთი წევრი, რომელსაც უნდა თავიდან ააცილოს ქვეყანას რაიმე ახალი, დიდი შეცოდება“... ამაზე პავლე ეგზარხოსმა უპასუხა: „ჩემს ღირსების დამამცირებლად მიმაჩნია მოგახსენოთ რაიმე განმარტებავ“-ო, რის შემდეგ, დიმიტრი ყიფიანს ჩამოართვეს ქუთაისის თავადაზნაურობის წინამძღოლობა და სტავროპოლში გადაასახლეს, სადაც ცხრა თვის შემდეგ, მოკლულ იქნა, მძინარე. თავში დაუციათ სასწორის ქვა. ამის გამო, თბილისის ქალაქის თავმა, მატინოვმა, პირველი გიმნაზიის ეკლესიაში დანიშნა პანაშვიდი, მაგრამ ამის ნება მთავრობამ არ მისცა. ესეც დიდი ამბავი იყო. და როგორც არჩილ ჭორჩაძე წერს: — „ყოველივე აშკარა და ნათელი გაჰხდა. ნათელი გაჰხდა არა მარტო ის, რომ მოკვდა პატიოსანი და კეთილშობილ მოხუცი, არამედ ისიც, რომ მასთან ერთად მოკვდა სხვა რამეც, — ის, რაც ინტელიგენციის მოქმედებას აზრს და შინაარსს აძლევდა. მოჰკლეს დიმიტრი, ხოლო მასთან მოჰკლეს პოლიტიკური სარწმუნოების სიმბოლო, რომელზედაც პირველ ადგილზე ერთგულ ქვეშევრდომობის მოვალეობა ეწერა. ამ დროიდან იწყება ქართველ ინტელიგენციის გულში ახალი სუ-

ლიერი მუშაობა, ნების და მოქმედების ახალი ორიენტაცია¹. ამ მუშაობის შედეგი იყო ჩვენი ინტელიგენციის ახალი დიფერენციაცია და მეზობლ პარტიებად დანაწილება იმ სახით კი არა, როგორც ეს აქამდე იყო, არამედ გარკვეული სოციალ-პოლიტიკური პროგრამის და ბრძოლის მეთოდების შერჩევით. და უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივ, ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ამოძრავებებსა და მასების ნამდვილ გამოფხიზლებაში მთავარი როლი იმ ჯგუფმა შეასრულა, რომელსაც „მესამე დასის“ სახელი დაერქვა. ამ ახალმა დასმა სთქვა თავისი ისტორიული სიტყვა, და იგი შეეხებოდა, ერთი მხრივ, ახალი ხანის ფილოსოფიურ და სოციოლოგიურ განხილვას მარქსიზმის თვალსაზრისით; მეორე მხრივ კი, პრაქტიკულ ამოცანებს, რომელსაც ჩვენი ქვეყანა იძლეოდა. უმთავრესად, კაპიტალისტური წარმოების საკითხი არის ის მნიშვნელოვანი და საყურადღებო საგანი, რომელსაც ამ ახალმა დასმა საგანგებო ყურადღება მიჰქცია და მატერიალიზმის საფუძველზე, ჩვენს ქვეყანას, მომავლის გზები უჩვენა. მართალია მატერიალისტური მსოფლგაგების ელემენტები ჩვენში ადრეც გამოვლინდა, თუნდ გ. მაიაშვილის მიერ, მაგრამ ეს მარქსიზმი არ იყო და არც დიდი მოძრაობის ხასიათი მიუღია. „მესამე დასელების“ გამოსვლით კი ნამდვილი მოძრაობა შეიქმნა, რომლის მთავარი მნიშვნელობა კაბინეტურ აზროვნებაში კი არ უნდა ვეძიოთ, არამედ იმ პრაქტიკულ საქმიანობაში, რომელიც „მესამე დასს“ დიდ დამსახურებას აძლევს. „მესამე დასმა“ პირველმა შეამჩნია ჩვენში მუშა ხალხი, ანუ პროლეტარიატი, რომელიც ახლად ჩასახული კლასი იყო ჩვენში და ამ კლასს ჩაუდგა სათავეში. მართალია, ეს კლასი მცირერიცხოვანი იყო, დაუწმენდავი, მაგრამ ეს არ იყო მნიშვნელოვანი. საქმე ტენდენციასა და ეს კი, მესამე დასელებმა კარგად შეამჩნიეს. „მესამე დასი“ სრულიად გარკვეულ და მძლავრ მეცნიერულ მოძღვრებას ემყარებოდა. ისიც უნდა ითქვას, რომ, პირველ ხანებში, ამ თეორიის, ე. ი. მარქსიზმის ცოდნა მოისუსტებს ჩვენს ახალ თაობას შორის, ისინი ჯერ კიდევ ვერ არიან ხერხემალ მომაგრებულნი, რომ ეს დიდი თეორია გარკვეულად გადაშალონ, ხშირად ბორძიკობენ. მაგრამ ეს იმდენად მნიშვნელოვანი არ იყო. ჩვენ შემდეგში კიდევ მოგვიხდება ამ მსოფლმხედველობის შესახებ საუბარი და ვნახავთ, რომ ამ მიმართულებას დიდი თეორეტიკოსებიც უჩრდებიან. ამჟამად კი ჩვენთვის საინტერესოა ამ ახალი დასის ფეხის ადგმა, მისი ჩასახვის პროცესი. ეს დიწყუ ოთხმოცდაათიანი წლებიდან. მისი დამწყები იყო ეგნატე ნინოშვი-

¹ ა რ ზ . ჯ ო რ ჯ ა მ ე , წიგნი II, გვ. 174—175.

ლი. პირველი ფარული კრებაც ამ დასის დასაარსებლად მის ბინაზე ხდება, დ. ყვირილაში, 1893 წელს. ეს დასი, ასე ვთქვათ, ოფიციალურად ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე გამოვიდა 1894 წელს. ეგ. ნინოშვილის დასაფლავებაზე. ამის შესახებ „კვალი“ წერდა: „ერთი რამ შესანიშნავი მოვლენა აღმოჩნდა ნინოშვილის დასაფლავებაზე: მის კუბოს გარს შემოკრბენ, ასე ვსთქვათ, მესამე დასი — ახალგაზრდობისა, ე. ი. სულ უკანასკნელი წლების თაობა, — ისინი, რომელნიც გამოსულან ასპარეზზე მეოთხმოცდაათე წლებიდან. ნამდვილი ამათი მოთავე. ამათი სახელი და იმედი ყოფილა ნინოშვილი.. ისინი უარსპყოფენ ძველს ჩვენს ინტელიგენტებს — მეთაურებს და მათი მოქმედება უკვე მავნებლად მიაჩნიათ ჩვენი საზოგადოების წარმატებისათვის... ეს მესამე დასი ჰხდება დაუძინებელ მტრად ახლანდელი ჩვენი ინტელიგენტ-მეთაურებისა... ნინოშვილის კუბოზე პირველად წარმოსთქვეს ამათ თავისი პროგრამა მოქმედებისა, და თითქოს რაზმად დაეწყენენ, რომ ხალხში შეიტანონ განათლების შუქი და ზურგი შეაქციონ იმ ინტელიგენტებს, რომელიც დღეს თავს იხრჩობს ბანკისა და ქალაქის არჩევნებში. ამ მესამე დასმა საგნად აღირჩია ისეთი მოქმედება, რომ გაუნათლებელს ხალხში მოჰფინოს წერა-კითხვა, შეიტანოს მეცნიერებისაგან გამორკვეული აზრები, მკვირცხლად აღევენოს თვალი მსოფლიო ცხოვრების მიმდინარეობას და არავეითარი შემთხვევა არ გამოეპაროს მსოფლიო ცხოვრების მოძრაობაში მისთანა, რაც კი სარგებლობას მოუტანს ჩვენს ხალხს და წინ წააყენებს მის ბედ-იღბალს“.

ე. ნინოშვილის დაკრძალვაზე, „მესამე დასის“ საპროგრამო სიტყვა სილიბისტრო ჯიბლაძემ წარმოსთქვა.

„ჩვენი აწინდელი ცხოვრება წარმოადგენს ორ ახალს, ერთი მეორის მოწინააღმდეგე წოდებას, ანუ კლასს. ერთი მხრით — ფიზიკური და გონებრივი შრომის წარმომადგენელი, მეორე მხრით, — მუქთა ხორა ბურჟუა-კაპიტალისტები. პირველთა ხვედრია აუტანელი შრომა-გარჯა, მეორეთა კი — დასაკუთრება ამ შრომის ნაყოფისა... ეს ჭეშმარიტება შეიგნო და მისკენ ჰქონდა მიმართული თავისი ქნარი ჩვენს შესანიშნავს ნიჰის მქონე ინგოროყვას. ამის ნიშნებს ვხედავთ მის მოთხრობაშიაც, მაგ. „სიმონაში“, და „პოლემიკურ სტატიებში“...

ამ ახალი დროის გამოჩენამ ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი მღელვარება შექმნა. დაიწყო პოლემიკა იმ ახალი საკითხის შესახებ, რომელიც ამ დასმა წამოაყენა, ბევრი საზოგადოებრივ-ეკონომიური კითხვა იქცა ყურადღების ცენტრად, ამან კი ჩვენს სინამდვილეში ახალი ცხოველყოფელობა შეიტანა.

ის დიდი მოძრაობა, რომელიც ჩვენში მესამოციანეებმა“ დაიწყეს, თანდათანობით ფართოვდებოდა, ახალ მიმართულებას იღებდა. უფრო მეტსა და მეტ სივრცეზე იშლებოდა, და მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულისათვის, უკვე მასიურ მოვლენად იქცევა. ერთი სიტყვით, ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება წინ მიდიოდა, მრავალგზიანი ხდებოდა. ერთი დიდი გზათაგანი იყო „მესამე“ დასიც, რომელიც სულ მალე გახდა ჩვენი მშრომელი ხალხის ხელმძღვანელი და მისი უფლებებისათვის მებრძოლი.

ჩვენ ამჟამად ეს მოვლენა გვიანტერესებს იმდენად, რამდენადაც მან ჩვენს ლიტერატურაზე გავლენა იქონია, და უნდა ითქვას, რომ ეს გავლენა დიდი იყო. შემდეგში ვნახავთ, რომ ჩვენს სალიტერატურო სარბიელზე ამ დასის სახელით გამოვიდა პოეტების და ბელეტრისტების მთელი ფრაქცია, ეხლა კი ვნახოთ ის სათავე, საიდანაც წამოვიდა ასეთი მიმართულების ლიტერატურაც და თვით მიმართულებაც. ეს სათავე ეგნატე ნინოშვილი იყო.

უნდა ითქვას, რომ ძველი ინტელიგენციის წინააღმდეგ ვალაშქრება ახალ რამეს არ წარმოადგენდა. საოპოზიციო ჯგუფი უფრო ადრე იყო გაჩენილი, რის შესახებაც წინა თავებში უკვე გვქონდა საუბარი. თანაც, ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა, რაც ყოველ ახალ მიმართულებას ახასიათებს. უფრო მნიშვნელოვანია მსჯელობა კაპიტალისტური წყობილებისა და კლასთა ბრძოლის შესახებ. მართალია, მეოთხმოცე წლებშიც იყო გაცვრით თქმული ამ დებულების შესახებ, ცდაც იყო, რომ კლასობრივ პრინციპზე აეშენებინათ ახალი მოქმედების პროგრამა, მაგრამ ვერ მოხერხდა.

„მესამე დასი“ აუშხედრდნენ პირველ სიტყვისთანავე და გამწვავდა ბრძოლა. პირველი მოკამათე იყო „მოამბის“ პუბლიცისტი ნანეიშვილი. მან არ მიიღო ის დებულება, რომ ჩვენს ქვეყანაში კაპიტალისტური წყობილება არსებობს და გაბედულად დაიწყო მის ავტორთა წინააღმდეგ ბრძოლა. საქმე იმაშია, რომ მარქსისტები მხოლოდ იმას კი არ ემყარებოდნენ, რაც იყო, არამედ, და უმთავრესად, იმ ტენდენციას, რომელსაც არსებული ამჟღავნებდა და რაც აუცილებლობის სახით უნდა მომხდარიყო. და აქ, ექვს ვარეშეა, რომ ჩვენი „მესამე დასელები“ საკმაო საფუძველზე იდგნენ და ისტორიული პროცესი მათ ანგარიშს ამართლებდა. მაგრამ იმ დროს, როდესაც „მესამე დასი“ გამოვიდა საასპარეზოდ, ვერა ჰხედავდნენ მის დიდ მნიშვნელობას და ებრძოდნენ ამ მიმართულებას საყოველღოშო კითხვების სახელით. ავიწყდებოდათ, რომ ის კითხვებიც იმ რთული კონცეპციის საშუალებით გადაწყდებოდა, რომელზეც მესამე დასელები უთითებდნენ, რადგან აქ ნაგულისხმევი იყო მთე-

ლი სისტემა, რომელსაც არსებული უნდა შეეცვალა. მაგრამ ეს საფუძველი იმ დროს არ სჩანდა თუ ვერა ჰხედავდნენ, ყოველ შემთხვევაში, შეუმჩნეველი დარჩათ, და მთლიანი ხაზით არსებულის წინააღმდეგ ამხედრებაზე მეტად აფასებდნენ ნაწილობრივ ფუსფუსს, ამა თუ იმ კერძო ნაკლის გამოსასწორებლად. არ ვიტყვით, რომ მესამე დასელებმა თავიდანვე სრული და უზადო იდეოლოგია მისცეს ჩვენს ქვეყანას. თავისი გაჩენის პირველ ხანებში, დიდი ქანაობა იყო მათ ბანაკშიც, რაც სრულიად ბუნებრივია, რადგან მაშინ იდეოლოგიური კრიტიკისა და ხედვებისა არ იყო. მაგრამ ის კი უდაოა, რომ ცხოვრების ძირითად კითხვაზე მათ გარკვეული და გადაჭრილი პასუხი ჰქონდათ: საქმე უნდა გაკეთდეს პროლეტარიატის საშუალებით, სოციალიზმის მიმართულებით. აქ ყველაფერი გარკვეულია და ნათელი. მესამე დასელების მთავარი დამსახურებაც ეს არის. მისი ნიადაგი იპოვნეს, ე. ი. ის, რასაც ჩვენი წინა თაობები ამოდ ეძებდნენ. მათ ისტორიას სწორედ აუღეს ალლო და დაეყრდნენ პროლეტარიატს. ეს იქნებ ერთგვარი ფანტაზიორობაც იყო, ყოველდღიურობის თვალსაზრისით, მაგრამ ეს თვალსაზრისი რა გამოსადეგია იქ, სადაც ლაპარაკი მომავალზეა, და სადაც სამზადისი უფრო სხვა თადარიგს მოითხოვს, ვიდრე ეს დღეს ჩანს. არსებითად ფანტაზიორობა ის იყო, რასაც მესამე დასელებისაგან მოითხოვდნენ: ე. ი. მხოლოდ იმ დღეზე ზრუნვა და იმ საშუალებით, რასაც „საზოგადო ინტერესი“ ერქვა სახელად. ეს გულისხმობდა წოდებრივობის დავიწყებას, შეუთანხმებელ ინტერესთა ხელოვნურ დაახლოვებას და სხვ., რაც ვერასოდეს ვერ განხორციელდებოდა. სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ მესამე დასელებამდე, ჩვენში მასიური მოძრაობა ვერ შეიქმნა, თუმცა საამისო სურვილი ბევრს ჰქონდა.

მესამე დასმა მტკიცე ნიადაგი აირჩია, და ეს იყო მებრძოლი პროლეტარიატი.

ეგნატე ნინოშვილი

ეგნატე ნინოშვილის ერთ-ერთი გამოცემის ყდაზე დახატულია ეკლის გვირგვინ შემოვლებული გული, რომელსაც სისხლის ცრემლები ჩამოსდის. მხატვრული თვალსაზრისით შეიძლება ეს სიმბოლო შაბლონური იყოს, მაგრამ საგნობრივად, საუკეთესოდ ახასიათებს ჩვენი ბელეტრისტის შემოქმედების ბუნებას. ჩვენს ლიტერატურაში ეგნატე ნინოშვილის ნაწარმოებნი სწორედ იმით გამოირჩევიან, რომ აქ სისხლისაგან დაწურული და ნაწამები გული მეტყველებს. ალექსანდრე ყაზბეგის შემდეგ, ასეთი ავადმყოფური ტკივილებით, ასეთი კენესით, ჩვენში არავის უწერია. პირდაპირ ძნელდება მისი მოხსენების კითხვა, ისეთი მძიმე და საზარელია ის სინამდვილე, რომელიც ეგნატე ნინოშვილმა გადაგვიშალა. მისი ქვეყანა ორად არის გაყოფილი, რომლის ერთ მხარეზე მხოლოდ დაბეჩავებულნი არიან, მეორეზე კი — გაბატონებულნი. პირველნი მართალნი არიან, სულით მალაღნი, ფიზიკურად გამძლენი, მეორენი კი — სულგაყიდულები, მოსისხლენი, გაიძვერანია... მათ შორის არაფერია საერთო, გარდა იმ ბორკილებისა, რომელსაც ეს უკანასკნელნი პირველებს ადებენ, და იმ წყევლა-კრულვისა, რომელსაც პირველნი ამ უკანასკნელებს უგზავნიან.

ეგნატე ნინოშვილისთვის ეს „დამდაბლებულთა და შეგინებულთა“ ქვეყანა მახლობელი იყო. უკეთ, მშობლიური. იგი ამ ცხოვრებას ისე კი არ სწერდა, როგორც „ობიექტური“ მხატვარი, არც ისე, რომ ესთეტიკური გართობა ეძებნა, არამედ როგორც ამ მკაცრი და უსამართლო ცხოვრების მსხვერპლი, როგორც თვით ბოგანო და მიუსაფარი. ღარიბი გლეხის ოჯახიდან გამოსული, ადრე დაობლებული და სამადლოდ დარჩენილი, სიღარიბის შრომისა და შიმშილის საზარელ ტევრში გამოვლილი, იგი წერდა საკუთარი ტკივილის ისტორიას. თვით განიცდიდა იმ სისაძაგლეს, რომელიც არსებულ წყობილებას „ქვედა“ ფენებისათვის ატმოსფეროდ შეექმნა, და შიმშილის ჩონჩხიც მის ზურგს უკან იყო მუდამ ატუზული. როგორც

„მფარველი ანგელოზი“, ამიტომ იყო, რომ კერძო წერილებსაც კი ასე აწერდა: „საწყალი და უსამართლო დროით დაჩაგრული ეგნატე ინგოროყვა“. საკმარისია მისი ბიოგრაფიის გაცნობა, რომ თქვენ წინაშე გაცოცხლდეს ადამიანი, რომლის ცხოვრებაც ერთი გაბმული კენესაა, ერთი დიდი წამება. პირდაპირ სული გეხუთებათ, როდესაც მის კერძო წერილებს ეცნობით. რა უნდა ეთქვა ასეთ ადამიანს? რასაკვირველია, ერთი დიდი წყევლის სიტყვა იმათადმი, ვინც „მტაცებლობით და ხვეჭით“ გაბატონებულა, და დიდი სიყვარულით იმათადმი, ვის ზურგზეც ტრიალებს ისტორიის მძიმე ბორბალა. საამისოდ ის ბავშვობიდანვე მოამზადა ცხოვრებამ. ცხრა თუ ათი წლისა ის ხელზე მოსამსახურე ბიჭად დააყენეს ფოთში, შემდეგ ისევ სოფელში დააბრუნეს და 1871 — 75 წლებში „ხან ძროხებსა მწყემსავდა, ხან ცხენებს“, — „როცა თავისუფალი დრო მქონდა, სკოლაში ვსწავლობდიო“ — მოგვითხრობს ავტორი. 1877 — 78 წლებში ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელში სწავლობს. მოწაფეთა არეულობის გამო ითხოვენ მას „მგლის ატესტატით“. ეხლა უფრო დიდი წამება იწყება. მრავალნაირი ტანჯვით, ის სოფლის პირველდაწყებითი სახალხო სკოლის მასწავლებელი ხდება. მასწავლებლად დაჰყო 1882 წლამდე. შემდეგ „მოიჯარადრედ“ მიდის რკინის გზაზე და იმავე წელს უკან ბრუნდება სოფელში დავალიანებული. 1883 წელს სადგურ სუფსაში ტელეგრაფისტად დგება. 1885 წელს კი ტფილისშია, თავის „ალექსის ქვეყანაში“, როგორც თვით ავტორი წერს ერთ კერძო წერილში. აქ იგი სტამბაში იწყებს მუშაობას როგორც შევირდი, მუშაობს 10 — 12 საათი, და ხელფასს იღებს დღეში 7 კაპეიკს. 1886 წელს იგი ისევ სოფლად მიდის, სოფლის მწერლად. ამავე წელს ჩოჩხათის საზოგადოება ფულს უგროვებს, რომ საზღვარგარეთ გაგზავნონ. მიდის კიდეც. მონპელიეში ჩავიდა და შეუდგა ფრანგული ენის შესწავლას. სოფლიდან შეპირებული ფული ვეღარ გაუგზავნეს. „ეგნატეს ისე გაუტვირდა, რომ ერთ ამხანაგთან ერთად მონპელიეს მახლობელ სოფლებში გავიდა, და კარდაკარ ჩამოიარა: რაღაცნაირ რუსულ სიმღერებს მღეროდნენ და ამით ფულს აგროვებდნენ. ამ გზით, რამდენიმე კვირას კიდეც შესძლო მონპელიეში დარჩენა, და მერე კი იძულებული გახდა საქართველოსკენ ებრუნებინა პირი“—ო, მოგვითხრობს ჩვენი ბელეტრისტის ბიოგრაფი. ხოლო თვით ეგნატე ასე შესჩიოდა თავის მეგობარს თედო სახოკიას: „ჩემი საგზალი, რა თქმა უნდა, დიდხანს არ გამყოლია, ვცადე მუშაობა, მაგრამ უბრალო დღიურ მუშადაც ვერ გამოვდექი. ჯერ ერთი, ჩემი სუსტი ჯანით ბევრს ვერაფერს ვაკეთებ-

დი, და მეორეც, იქაურ მუშებს ცოდნა აქვთ იმისი, რასაც აკეთებენ. მარტო ჯან-ლონეზე დანდობილი კაცი ფონს ვერ გავა“-ო.

1887 წელს ეგნატე ნინოშვილი თავად გრიგოლ გურიელის მდივანია.

1888 წელს კი, ისევ თავის სოფელში ზის და სამუშაოს ეძებს.

1889 წელს იგი ბათუმშია. გიორგი წერეთლის გადმოცემით, ეგნატე ნინოშვილი აქ „ხან ზურგით ფიცრებს ეზიდებოდა, ხან ნავთის ყუთების ქარხანაში მუშაობდა და ხშირად ხელის თითებში სისხლი სდიოდა“... ბათუმში, მოუსვენარი ჩვენი მწერალი აარსებს მუშათა წრეებს, ახალ იდეებს ჰქადაგობს, წერს...

1890 წელს იგი ჰიათურაში გადმოდის, ლოლობერიძის შავი ქვის კანტორაში. აქაც მისი ბინა გადაიქცა ერთგვარ პოლიტიკურ კლუბად, სადაც თავს იყრიდა ახალგაზრდობა და რევოლუციონურ პროგრამებზე თუ ტაქტიკაზე მსჯელობდნენ.

1891 წელს ეგნატე ნინოშვილი საფილოქსერო დასში იწყებს მუშაობას, ზესტაფონის ახლოს, და იმავე წლის ნოემბერში თბილისისაკენ მოემგზავრება.

1892 წელს ეგნატე ისევ ბათუმშია „უმფროს მუშად“, იმავე წელს ზესტაფონში მიდის და ისევ ლოლობერიძესთან, მაგრამ ამავე წელს ეს კანტორა იკეტება და ჩვენი მწერალი ისევ უმუშევრად რჩება. ხელცარიელი, იგი მიდის თავის სოფელში, სადაც ისევ თბილისში ჩასვლის გეგმებს ადგენს და უმთავრესად სამწერლო კარიერის მოწყობაზე ოცნებობს. მოდის თბილისში. აქ შეუდგა არალეგალური მუშაობისათვის სამზადისს, მაგრამ დიდხანს აღარ უცოცხლია. 1894 წელს იგი ჭლექისაგან გარდაიცვალა.

ამ მოკლე ქრონიკიდანაც ნათლად ჩანს ის მძიმე გზა, რომელიც ეგნატე ნინოშვილმა გაიარა და ის დიდი ტემპერამენტი, რომელიც მასში ღელავდა. მუდამ მოუსვენარი, იგი ეძებდა მუდამ ახალს, ამ ძიებაში არც იღლებოდა, ანთებული თვალებით უცქეროდა მომავალს და მის მოსაახლოებლად სწვავდა თავის სულს, შემოქმედებას.

„რამდენი რა არ ტრიალებს საწყალი ყაზახის თავზე! — ეუბნებოდა ფიქრებში კაცია თავის თავს, — ცოლშვილი დაარჩინე, ფოშტის, უჩიტლის, მწერლის... ფული გადაიხადე, გზის სამუშაოზე წადი, სადარაჯოთ წადი, ყველას მორჩილება გაუწიე, ყველას ემსახუ-

რე! არა, ძალიან უბედურად არის ყაძახის ცხოვრება მოწყობილი!...“
ეს არის ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედების მთავარი მოტივი. უკეთ:
ეს ერთადერთი მოტივია. სხვა რამ ჩვენს ავტორს არც აინტერესებს.
ის, ალ. ყაზბეგის იაგოსავით, „მისციებოდა ერთ ადგილას, სადაც ძა-
ლა და სიმართლე ერთმანეთს შესჭიდებოდნენ და სიმართლე ძლეუ-
ლიყო“. ეს ძლეული სიმართლე, — ხალხი იყო. მშრომელი ხალხი,
რომელიც ჯოჯოხეთურ პირობებში იყო ჩაყენებული და ყველა მის
უბედურებაზე აშენებდა თავის ბედნიერებას. ამას ამბობს ჩვენი მწე-
რალი, თუ ამ „საცოდავ“ ხალხს ვინა სტანჯავდა და როგორ. მართა-
ლია, მისი შემოქმედების ხელი გურიას არ სცილდება, მაგრამ ის.
რაც ამ კუთხეში ხდებოდა, ჩვენი ქვეყნის საერთო სურათი იყო.
ყველგან იგივე დევნა, იგივე „ზეკუცია“, „მებატონეთა“ იგივე თავ-
აშვებულება და ერთი და იგივე სახელმწიფოებრივ — საზოგადოე-
ბრივი და ეკონომიური რეჟიმი. — „იი ეკუცია კიდევ ჩამოუყენებთან
სოფელში! დღეს ნაცვალმა ჩამოირბინა და გამოაცხადა: კომლმა თი-
თო თუმანი უნდა შემოიტანოს ეკუციის ხარკათ, შეშა, თივა, სიძინდი
და კიდევ სხვაო! გულ-გატეხილ კილოთი უთხრა მარინემ თავის
ქმარს, გოგიას, როცა „ეს უკანასკნელი სამუშაოდან საღამოს შინ
აბრუნდა“... ეს სურათი, ყველა ჩვენი კუთხისათვის საერთო იყო.
მარინეები ყველგან ასე ჩიოდნენ და გოგია უიშვილები კი უნუგეშო
მდგომარეობაში მყოფნი, გულში ჩაიტვიროდნენ.

„მართლა და რა ნუგეში შეიძლებოდა გოგიასთვის, როცა ის
ცხადად ჰხედავდა თავის მდგომარეობას. მუდამ ხარივით მოუსვენა-
რი შრომა, ოფლის ღვრა, ჭაპან-წყვეტა და მაინც ცოლ-შვილი
შიშველ-ტიტველი, ხშირად მშიერიც. მიწა-მამული მის ბარაზე არ-
სად მოიპოვება, ნაბატონარი საბეგრო მიწის გარდა; გადასახადი
დღითი-დღე მატულობს; უმფროსი, მებატონე, მღვდელი, მამასახლი-
სი, ასე გასინჯეთ, ნაცვალიც კი მას უწყრება და იჯახებს; სახსარი
ცხოვრების გაუმჯობესებისა არსადა სჩანს. ნუ თუ არ დალონდება და
არ მოსძულდება თავი! თავისი ფიცრები, რომელსაც ოდის აშენებას
ფიქრობდა, კარგა ხანია, რაც გაყიდა სხვა და სხვა გადასახადის და-
საკმაყოფილებლად. გადასახადში წაართვეს მარინეს მზითევი: ნოხი,
ფარდაგი, სპილენძის ქვაბი და ის „ქისეის“ კაბა. რომელიც გოგიამ
ჯვარის დაწერის დროს უყიდა მარინეს. რიგიანი საჭმლის უქონლო-
ბა და უსაკმელობა, ანუ როგორც თითონ გოგია ეძახდა, „გლახათ
ყოფნა“, ხშირად აჩენდა გოგიას ოჯახში ავადმყოფობას. მეტადრე
ერთ ზაფხულში, გოგიას ცოლ-შვილს გაუჩნდა სნება და ერთი ბავ-
შვი მოუქლა; სხვები თუმცა გადარჩნენ სიკვდილს, მაგრამ ერთი
ბავშვი კი დამუნჯებულიყო ავადმყოფობის-გან და მას შემდეგ ისე

მუნჯად დარჩა. აი, ასეთმა უნუგეშო მდგომარეობამ შეაძულა გოგონას სიციცხლე და ანატრებიანა სიკვდილი. ამიტომ უჩიოდა ის ცას და ქვეყანას. ხშირად, ისეთ რამეებსაც ლაპარაკობდა, რომ მაყურებლები ამბობდნენ: „ადგილზე რომ მიაწიოს ამ სიტყვებმა, გოგონას უციმბირით არ ლაპარაკებინო“... მაგრამ ასეთი მხოლოდ გოგონა უიშვილი კი არ იყო. არამედ ყველა გაღატაკებული გლეხი, ე. ი. ჩვენი ხალხის უმრავლესობა. ასე დატრიალდა ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური ვითარება. მაგრამ განა მართო ჩვენი ქვეყნისა? ეს მთელი რუსეთის მასშტაბით წარმოებდა. სამოციანი წლებიდან რუსეთში დაიწყო თავადაზნაურობის გამოფიტვა და სოფლის გაღატაკება. ამ პროცესმა ოთხმოციან წლებში უფრო მკაცრი მიმართულება მიიღო, რამაც გამოიწვია ახალი საზოგადოებრივ-ეკონომიური დანაწილება: პროლეტარიატისა და ბურჟუაზიის წარმოშობა. იგივე მოვლენას ჰქონდა ადგილი ჩვენშიც. მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ თავადაზნაურობა აქ უფრო ადრე გამოიფიტა, გლეხობაც ადრევე გაღატაკდა, ხოლო საზოგადოებრივ-ეკონომიურმა ახალმა ფორმებმა კი დაიგვიანეს. ხალხს სიღატაკის საშინელება აღრჩობდა. თავადაზნაურობა, მოხელეები და სხვ. კვლავ გლეხის ხარჯზე განაგრძობდნენ ცხოვრებას, ასე რომ, ეგ. ნინოშვილის მოთხრობათა საშინელება ტენდენციურ გადიდებად კი არ უნდა მივიჩნიოთ, არამედ რეალობის გადაღებად. მართალია, ჩვენშიც ჩაისახა კაპიტალისტური წარმოება, ორთქლის მანქანამაც დაიწვილა, საზღვაო მიმოსვლაც დაიწყო, მაგრამ ყველაფერი ეს ისეთი პატარა მასშტაბით დაიწყო, ისეთი მოდუნებული ტემპით, რომ ეპოქის სული და ყოფის ხასიათი ვერ შეიცვალა. ჩვენი ცხოვრება კვლავ სოფლური იყო, გაყუჩებული, მძიმე, უნაყოფო და ჩათხრობილი. ამიტომ არის, რომ ეგნატე ნინოშვილი, სოფლის მწერლად დარჩა, „ტეტიების მოტრფიალედ“. მართალია, ახალი ცხოვრების პულსს უკვე გრძნობთ აქა-იქ, მაგრამ ეს ცოტა შორეული იყო, გამოუცნობი და შიშით სავსე. მეტ წილად და უმთავრესად კი ჩვენი ავტორი სოფლის გულის მესაიდუმლეა, მისი უბედურების მტკირთველი. აბა გადახედეთ მის გლეხთა ტიპების გალერეიას. ეს რაღაც წამებულთა პროცესიად მოსჩანს, სადაც გოგონა უიშვილი, სიმონა, ქრისტინე, უნათლოშვილები, მიდიან დაბოროკილები და მათ გზას არც თავი უჩანს არც ბოლო... ამას აღწევს ჩვენი მწერალი, და თანაც გვიჩვენებს იმ პირებს, რომელნიც ამ საშინელებას ემსახურებიან, ან რომელნიც თვით არიან მისი შემქნელნი. რასაკვირველია, უპირველეს ყოვლისა, თვით რეჟიმი იყო დამნაშავე, რომელიც გლეხკაცს ისეთს უფლებრივ მდგომარეობაში აყენებდა, რომ ამ უკანასკნელს, შეგინების მეტი არა ერგებოდა რა. მაგ-

რამ განყენებულად რეჟიმზე მსჯელობა კი არ იყო საჭირო, არამედ კონკრეტული მაგალითების ჩვენება, ცხოვრების პირდაპირი ასახვა, რომ ხელშესახები გამხდარიყო ის სიბინძურე, რომელსაც არსებული წყობილება ანაყოფიერებდა. ხოლო რაც უმთავრესია, ამხედრებისა იმ პირების წინააღმდეგ, ვინც სოფელს ჩაგრავედა, რაც იმავე დროს არსებული რეჟიმის წინააღმდეგ ამხედრება იქნებოდა. „ჯანყი გურიაში“, — ეს უნდოდა ჩვენს ბელეტრისტს, ე. ი. ამხედრება, თავისუფლებისათვის ბრძოლა, შრომის უფლებათა მოპოება... ახალი ცხოვრება... ვის წინააღმდეგ? არსებული წყობილების, მოხელეების, მკლავაძეების, დროიძეების, მოსე მწერლების და სხვათა სახით რომ ცნაურდებოდა. ეს უკანასკნელი არიან, კარიატიდებად რომ დასდგომიან მობერებულ ბიუროკრატულ-ფეოდალურ რეჟიმს, ესენი არიან რომ უფრო მეტად აწუხებენ გლეხობას, ვიდრე ამას სადღაც და ოდესღაც დაწერილი კანონები მოითხოვდნენ. ჩვენ კარგად ვიცნობთ ამ ტიპებს; გაიძვერა და სინდისზე ხელაღებულ მოსე მწერალს, ტარიელ მკლავაძეს — ძველი გალაღებული ფეოდალიზმის ნათეს, ლოთს, ვნებით მსუნაგს, ავხორცს, რომელმაც მხოლოდ თავისი პირუტყვეული წადილები იცის, ხანჯლის ტრიალი, ან ამხანაგის თავის „გადაფრეწა“. ვიცნობთ დავით დროიძესაც, — სოფლის „წურბელას“ როგორც სოფელში იტყვიან, „მევახშეს“, რომელიც „თუ მოინდომებდა. კოლოსავით გასრესდა საცოდავ ქვრივობოლს“. და სწორედ ამ ტიპების და მათ წარმომშობ მიზეზების წინააღმდეგ ამბობდა თავის ამამხედრებელ სიტყვებს ეგნატე ნინოშვილი: „მართლა დესპინე, გახსოვს, იმ დღეს რომ დაგპირდი, იმ მოღვაწეების ცხოვრებას გაიმბობ, რომლებმაც ისე მამაცურად შესწირეს სიცოცხლე უსამართლობასთან ბრძოლას ხალხის ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის-მეთქი“? — ეუბნება სპირიდონ მცირიშვილი თავის მეუღლეს.

„დესპინე მიხვდა, რომელ მოღვაწეებზედაც ელაპარაკებოდა ქმარი და სთხოვა, დაწვრილებით მიამბე, არა გამოსტოვო-რაო. სპირიდონი მოუყვა და მოუთხრო დაპირებული ამბავი...

— სპირიდონ. წავიდეთ ჩვენც, ჩვენც ისე შევსწიროთ თავი ხალხის წარმატებისათვის ბრძოლას!“ აი, ეს განცდები უნდა დეთესოს მკითხველის გულში და ფიციც მიაღებინოს, რომ უსამართლობასთან ბრძოლას არასოდეს გაექცევა. თანაც თავიდანვე აფრთხილებს ჩვენი ავტორი: „იმ ხალხს, რომლის წამებული ცხოვრება შენ ისე გიტაცებს, ვერ აშინებს ვერც შიმშილი, ვერც სიცივე, ვერც საპყრობილე, ვერც დაკარგვა, ვერც მარტოობა და ვერც სახრჩობელა“-ო და დასძენს: — „ყოველგან ბრძოლის ველია“-ო...

ეს ბრძოლის ველი იტაცებს ჩვენს მწერალს და გვიჩვენებს ამ ბრძოლის სურათებს. მხოლოდ ავტორი თითქოს უპირისპირებს ერთმანეთს ძველსა და ახალ მეთოდებს. უწინ ინდივიდუალურა გზა იცოდნენ, გაყაჩაღება, ფირალობა. ეს ტრადიციული გზა არის, მაგრამ ეს არ არის საუკეთესო საშუალება. ეს პიროვნულ თავდაღწევას უდრის, რაც იმდენად არ არის საინტერესო, რადგან საზოგადოებრივ იარებს ვერ კურნავს. არის მეორე გზა, უფრო სწორი, რომელიც ათას და ათათას ნებისყოფას ერთად აღუღებს და ამოქმედებს. ეს არის რევოლუციის გზა, ხალხის გათვითცნობიერებისა და ამხედრების ძალა, რომელიც იხსნის კაცობრიობას.

„ახია იმ გამოჩერჩეტებულ პეტრეზე, რაც დაემართა! რომ წახსნა ლავამი და გაუშვა თავის ნებაზე, არ იცოდა, იგი მოუვიდოდა?...“

— ბატონო, სემელარიაში ყოფნის დროსაც ეტყობოდა იმას, რაც შვილი იყო: დიდი-კაცი, უმფროსი, წირვა-ლოცვა ფეხებზე ეკიდა. მის წინ რომ ლუბერნატორს გაეელო, ქუდს არ მოუხდიდა. გახსოვს, ჩვენმა ბლალოჩინმა რომ ერთი უმფროსი დაჰპატიჟა სადილად, სულ ამ ვეზდის დიდ-კაცობა იქინეი იყო იმ დღეს, იქინეი კი არ მივიდა. „რა მინდა მე იქინეი, რა ხელი მაქო. ამისთანაი კიდევ რამდენი მახსოვს მისგან“-ო. ასე მსჯელობს ერთი გლეხი, ღვდლის შვილის ანდრიას შესახებ. მისი აზრით, კაცობა სტეფანემ უნდა დაიკეხოს, გაბრიელის შვილმა, რომელიც ღვდლად ეკურთხა და „რაცხა რამდენიმე წელიწადია... ისთე გახადა ის ლატაკი მამის დატიებული ოჯახი, რომ ნეფის სასახლე გეგონება“. მაგრამ ყველა ასე კი არ აზროვნებს.

„— აბა შენი ჰკუთით, პეტრეს ანდრია სჯობია, რომ აღარც თავისას არგია და აღარც სხვას?“

— ეჰ იმას თავი დაანებეთ. ერთი ის მითხარით, რეიზა გუუგზავნიენ იი პეტრეს ბიჭი?

— რაცხა იმ წიგნების გამო, იგი რომ ამბობს, სახარება მეგონაო. სახარება, თუ კაი რამე ყოფილიყო, აბა იმიზა რაგა გაავზავნიდენ?

— მერე რა ეწერა ნეტაი იმ წიგნებში?

— რა ეწერა და ბრეგლი რამე ეწერა: ყოლიფერი ახლანდელი ყოფა უნდა გამოიცივალოსო...

ეს უკვე ყინულის გალხვობაა. სოფელი შეჩოჩქოლდა, მითქმამოთქმა დაიწყო, „სახარებისათვის“ მთავრობა კაცსა სჯისო, ზოგს ასე ესმის. ხოლო ვინც ფიქრობს, რომ რაიმე ავაზაკობას ჩაიდენ-

დაო, ის მოუთმენლად ელის მღვდლისაგან შვილის დაწყევლას, შეჩვენებას.

მაგრამ პეტრე მღვდელი ისე სიყვარულით ახსენებდა თავის ვაჟს, რადგან ანდრია არ იყო „ვერცხლის მოყვარე, რომ იმის გულიზა ჩაედინა დანაშაული.

არ იყო მემრუშე.

არ იყო გულფიცხი.

არ იყო კაცთმოძულე.

არ იყო სისხლის მოყვარე.

არ იყო ბრიყვი...

„იმას კაცთმოყვარე გული აქ. იგი ადამიანის სავნებელს არას იზამს“-ო.

ეს არის მთავარი. ხალხი იბნევა. აღარ იცის რა იფიქროს. უკვე იჭერებს, რომ ანდრია უდანაშაულოა, მაგრამ ისჯება, ხოლო მოხუცი მღვდლის ისტერიული კივილი უფრო არწმუნებთ, რომ რალაც სხვა არის ყველა ამის მიზეზი.

— „სხვამ რაც უნდა სთქვას...

„ჩემი შვილი დამნაშავე არ არის...

„ქრისტე დასაჯეს...

„ჩირქს ვერ მოსცხებენ...

„კაცთ-მოყვარეობისათვის...

ყველა ამ სიტყვებს სოფელი გაიტანდა, ბევრჯერ გაიმეორებდა, აზრს აზრი დაუპირისპირდება და ბოლოს გამოიცინობა, თუ რაში იყო საქმე. სოფელი ღონიერიც არის და გონიერიც. ის მიხვდება, რომ ანდრია უსამართლოდ დასაჯეს, სახარებასავით წიგნებს უკითხავდა ხალხს და მთავრობამ ამისთვის ციმბირში გაგზავნა.

მღვდელმაც სთქვა, რომ ქრისტე კაცთმოყვარეობისათვის დასაჯესო... ეს თითონაც ხომ გაუგიათ აღრევე. მაშ ეს რა მთავრობა ყოფილა! ამ აზრამდე სოფელი მივა, სოფელი გონიერი და ღონიერი. ასე სწამდა ეგნატე ნინოშვილს — და ანდრიას მაგალითს აძლევდა ხალხს მომავალ მოქმედებისა და ბრძოლისათვის.

ეგნატე ნინოშვილი ყოველ მხრივ უტრიალებს გლეხი კაცის ცხოვრებას და ყველა მხრიდან აჩენს მისი ცხოვრების სიღუბჭიერეს. თითქოს ბუნებაც იმის წინააღმდეგ არის ამხედრებული. ზოგს ხე იტანს ქვეშ. ზოგსაც ნალია სრესავს, ზოგს მენი ეცემა... — „ასეა უბედური მუშა კაცის საქმე: მუშაობს, ფაცურობს, აი იქით, აი აქ-

ეთ, გეიხედავ და ჩაკედება საცხა, რავაც მწერი ისთე! ვინ შეიტყობს, რამდენი ზალიკაი, სიმონიკაი, გოგიეი ამ კუთხეში ჩაკედება, რამდონი სხვა კუთხეში და რამდონი სად? რა არის ჩვენი სიცოცხლე!...“ ასე სჩივის ივანე, მაგრამ უბედურება ზურგს უკან დარაჯობს. პალიასტომის ტბა იმსხვერპლებს მას შეილიანად. მაგრამ მართო ესენი კი არა, ეგნ. ნინოშვილის მოთხრობებში. თითქმის ყველანი იღუპებიან. და ისე, რომ „თვალ და თვალ უყურებს თავის დაღუპვას, თავის გაჭირვებას“. ავტორი დასძენს: „წარმოუდგენელი წამია ის წამი... ძნელია მეტადრე გლეხისათვის, რომელიც ისე მჭიდროდ არის შეკავშირებული სიცოცხლესთან.

გლეხს, რომელიც სწვევლის, კრულავს თავის ბედს, თავის გაჩენას, მაგრამ მაინც კი მთელი თავისი არსებით ეჭაჭგურება ცხოვრებას, უზომოთ უყვარს სიცოცხლე“.

იქნებ ეს გარემოება ამით იხსნებოდეს, რომ გლეხი კაცი, ადამიანურ სიცოცხლეს მონატრებულა, მას უნდა ერთბეღ მაინც უღარდელად დაიშვროს და ამას რომ ვეღარ ახერხებს, სევდა რჩება შეუსრულებელის. რომელიც სიცოცხლის ჰირვეულ წყურვილად ექცევა. და ეგნ. ნინოშვილიც, ყველგან, ამას ამბობს. მისი დაგლეჯილი და გაქეღილი ტიპები, სიხარულის აჩრდილისკენ ეპილეპსიურად იშვერენ განვალტყავებულ ხელებს. მაგრამ ვერა სწვდებიან. აგერ თუნდა იგივე გოგია უიშვილი, გასრესილი და სახეატირებული, შეგინებული და გულჩათხრობილი. საკალანდოდ ემზადება. „ის იჭდა თავის სახლში, და თითქოს ყოველივე ჯავრი და ნაღველი დაეიწყინაო, მხიარული, წარბგახსნილი, ზან თავის ცოლს ებაასებოდა, ხან თავის ბავშვებს ეალურსებოდა. გოგიას კმაყოფილების მიხეზი აღბად ის იყო, რომ საკალანდო პურ-ღვინო და ნამზადისი უკვე მზად ჰქონდა“. ასეთი გუნებგანწყობილება მის ოჯახში იშვიათი იყო. და ამიტომაც. „მარინე, რომელსაც ღეთის მოწყალებად მიაჩნდა თავის ჰმრის პირსახეზე დანახული ღიმილი და კმაყოფილება. ამ დილას ბედნაურად სთვლიდა თავის თავს. თითქო თუთხმეტ-თექვსმეტა წლის ქალიაო, ისე სიცილ-კისკიათ აცხოზდა საკალანდო ხაჭაურებს“. მაგრამ აბა დაუეკირდით, რა შიშნარეგია ეს სიხარული. მართალია, გლეხკაცს პატარა რამ ახარებს, მაგრამ ამ სიხარულის სხივს ხშირად სერავს უნდობლობის წამონაქროლი. ამას თვით გოგია უიშვილიცა გრძნობს. — „ავგია მარინე, რომ იტყვიან, გლეხი კაცი სიხარულში მოკტებაო. ერთი ფუთი ყირიმული პური კიშოვნეთ საკალანდოდ და ქვეყანა ჩვენი გეგონია“-ო. და ამ ექვის გამოთქმაც არ დასცალდა, რომ ნაცვალმა და რუსის ყაზახებმა ოჯახი აუწიოკეს, სცემეს, წაართვეს ყველაფე-

რი და თითონაც გათოკილი უფროსს მიჰგვარეს. მიზეზი? — ერთი თუმანი, რომელიც საეკუნიკო ხარჯებისათვის შეაწერეს. — „თუმანი! ძალიან ადვილი კი გონიან იო თუმანი! თელი ზამთარი რომ ვიზუშაო, ერთ თუმანს ვერ ევიღებ! აო ეყვენენ შარშან რომ დაგვაძვრეს ტყავი? ფირალი გეიქცაო! რავექნა მე რომ გეიქცა? არა, მე სილოური ფირალის გამაქცევარი ვარ? თუ გაქცევა შემეძლოს, ჩემ თავს გავაქცევდი და გადავრჩებოდი ამ წვალუბას“-ო! და გოგია უიშვილის ოჯახი დაინგრა, მისი კარმიდამო გავერანდა. მძიმეა ეს სურათი და შემაძრწუნებელი. თითქოს მართლა ქვეყანა უნდა დაიქცესო, მაგრამ არა. გლეხი კაცი გამძლეა, ამას ამბობს ჩვენი ავტორი, და რაც უნდა ფერფლად იქცეს მისი ცხოვრება, მაინც დარჩება ნაკვეერჩხალი, რომელიც კვლავ აენტება და ასე, ვინ იცის როდემდე.

ეხლაც, მიუხედავად იმ საზარელი დარბევისა, რომელიც უიშვილის ოჯახმა განიცადა, მიუხედავად იმისა რომ „სახლისა მარტო კედლები-ლა იყო დარჩენილ, სახურავი კი კარგა ხანია დალპა და ჩაიქცა“, მაინც „აგერ ვიდაცამ დახურა ისლით ეს სახლი და გაიჩინა შიგ ფუტი. ეს განსაღვთ გოგიას უფროსი ვაჟი. რომელმაც ეს არის ცოლი შეირთო და მოუბრუნდა მამის კერას“. და ავტორი, რალაც ფვადმყოფური სიყვარულით და მალული გულჩვილობით მოგვმართავს: „ვუნატროთ, რომ მამის ბედი აშორებოდეს და უკვანესად წასულიყოს მისი ცხოვრება“-ო. ეს ნატვრა უფრო დიდი მოწოდება იყო, ვიდრე მქექარე პროკლამაცია, რადგან მწარე ტკივილებით არის ნათქვამი და მეტად საშინელი სურათის შესამსუბუქებლად. უნდა ითქვას, რომ ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედების დამახასიათებელი მომენტი სწორედ ეს არის. მას არ უყვარს პირდაპირი მოწოდება და აპრიალებული ვნების განგაში. მას უფრო ე. წ. ობიექტიური სურათის დახატვა უნდა, მხოლოდ იმიტომ კი არა, რომ თავისდათავად მხატვრობა აინტერესებს, არამედ უფრო მეტი ცხოველყოფელობისათვის. იგი რიტორობას გაურბის, სიტყვები არ უყვარს. იგი სურათსა ხატავს, გამუდმებულად საზარელს, რომელსაც არ შეუძლიან შთაბეჭდილება არ მოახდინოს. ღრმად მყოფი ადამიანური განცდები არ გამოიწვიოს და ერთგვარი სულის ქენჯნა არ დაბადოს. ეს უნდა ჩვენს ავტორს, დანარჩენი კი თავისთავად მოხდება. საქმე ის არის, რომ ადამიანის სული, აზრი თუ სინდისი რხევაში მოიყვანო, გაქვავებული ადგილიდან დასძრა, გახევებული წარმოდგენები დაუმტვრიო, ერთი სიტყვით, დაბმულ ადგილიდან აუშვა და შემდეგ „სანთელ-საქმელი გზას არ დაკარგავს“, ხალხური თქმულებისა არ იყოს. ეს არის უმთავრესი საქმე, და ეგნატე ნინოშვილსაც ეს აინტერესებდა. მხატვრულმა ალომ მას ნება არ მის-

ცა ჟურნალიზმი შეეტანა ისედაც ოქმის მსგავსად დაწერილ სურათებში და სინამდვილს დოკუმენტალური ასახვა იკმარა. მაგრამ, ვიმეორებთ, ამ გზით უფრო მეტს მიაღწია ჩვენმა ბელეტრისტმა, ვიდრე ამას გრძელი ტირალებით შესძლებდა. აქ ჩვენ თავისთავად მიუადექით ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედების მხატვრულ მხარეს. ვნახოთ, ამ მხრივაც.

ჩვენმა მწერლობამ და საზოგადოებამ ეგნატე ნინოშვილს გამოჩენისთანავე ყურადღება მიაქცია, როგორც ნიჭიერ ბელეტრისტს, თუმც მისი მხატვრობა არც ისე მოწონდათ. მართლაც, მის ბევრ ნაწარმოებს შეიძლება წუნი დავდოთ, შეიძლება მხატვრული მიმბაძველობაც აღმოვაჩინოთ, მაგრამ ამის გარდა, ეგნ. ნინოშვილს რომ მაინც რჩება სრულიად დამთავრებული მხატვრული ნაწარმოებნი, ეს უდაოა. მაშასადამე, საუბარი შეიძლება იმის შესახებ კი არა, რომ ეგნ. ნინოშვილი კარგი მხატვარი არ იყოს, არამედ იმაზე, რომ ჩვენმა ბელეტრისტმა, იმ მოკლე ხანში, თავის შემოქმედებითი ამაღლება, ნიჭის თანაბრად ვერ შეძლო. მთელი მისი ნაწერები 4—5 წლის შედეგია და ისიც ისეთ საზარელ პირობებში, როგორც მას უხდებოდა ცხოვრება. ეგნატე ნინოშვილის მხატვრულ შემოქმედებას აქვს თავისი ღირსება, რომელიც ყოველთვის შეინახავს მის სახელს ჩვენი ლიტერატურის მატრიანეში. სახელდობრ: მიუხედავად ერთფეროვანებისა და მონოტონურობისა თემის მხრივ, ეგნატე ნინოშვილი მაინც გვაინტერესებს და წასაკითხად გვიზიდავს. ხშირად არ არის არც ლამაზი სურათი, არც მოხდენილი გამოთქმა, არც ფსიქოლოგიური სიღრმე, არც დიდი აზრის გავლება, მაგრამ ყველა ამის ნაცვლად არის ამბავის სიმარტივე, ავტორის სიწრფე და გადმოცემის სადა საშუალება. ეს კი უპირველესი პირობაა, რომ ნაწარმოებმა მკითხველის სულს მიაგნოს. როდესაც კითხულობთ ჩვენი ავტორის ნაწარმოებს, ისე კი არ განიცდით, როგორც მოთხრობილ ამბავს, არამედ როგორც სინამდვილეს, რომელიც გინახავს, და ილუზია ისეთსავე ტკივილებს გაყენებთ, როგორც ნამდვილად ნახული და განცდილი.

შემდეგ: ეგნ. ნინოშვილს ეხერხება დრამატიზმის გადმოცემა. მართალია, მისი შემოქმედება სულ თალხი ტონებით არის მოცემული, გრძნობთ რომ აქ გადაჭარბება არის, რომ ავტორი საგანგებოდ ბნულ მხარეებს აგროვებს, მაგრამ ის, რასაც ავტორი იძლევა, მაინც ოსტატურად არის გადმოცემული და კომპოზიცია-ქმნილი. მისი გმირები ყალბ პოზებად არა დგანან, მათ დიალოგებში ნაკეთები

ბმა არ ისმის. ეს გულიდან ამოგლეჯილი საყვედურია, გაჩენის დღის მართალი წყევლა და არსებული უკუღმართობის გამობა, სისხლითა და ცრემლით ნათქვამი.

ხოლო რაც შეეხება გარეგნულ მხატვრობას, უნდა ითქვას, რომ ეგნატე ნინოშვილი ილია ჭავჭავაძის სკოლიდან არის გამოსული და ნაწილობრივ ალექსანდრე ყაზბეგის კვალიც აჩნევია. პირველი შეხედვით, შეიძლება ეს ნათქვამი პარადოქსად გამოჩნდეს, მაგრამ დაკვირვებულ ანალიზს ამ დასკვნამდე მივყავართ. აი, მაგალითისთვის ავიღოთ „გოგია უიშვილის“ პირველი ვარიანტი, რომელიც „სა-ახალწლო პურღვინოს“ სათაურით დაიბეჭდა 1890 წ. ქუთ. „თეატრში“. იგი ასე იწყება: „გოგია უიშვილისას რომ მობრძანებულიყავით, მკითხველო, აი რაგვარ მოსახლეობასა ნახავდით: ერთ დაბლობ — ჭაობიან მიდამოში იდგა ისლით დახურული ფიცრული ძველი სახლი, რომელიც ისე პატარა იყო, რომ ზორბა ტანის ადამიანი კარგად ვერ მოთავსდებოდა. ამ სახლს უკან ჰქონდა მიდგმული თხმელის წკნელისაგან დაწნული და ღომის ჩალით დახურული ფაცხა; ამაზე ცოტა მოშორებით მბრუდე ბოძებზე იდგა სასიმიდე; ძარი ანუ „ნალია“. უღობო ეზოში საქონელი თავისუფლად დადიოდა, ამის გამო სახლის გარშემო მუდამ წუმპე იდგა, ერთი-ორი ადლის სიმაღლეზე სახლის კედლები ისე იყო აჭრელებული საქონლის ფეხისაგან შენაჰყაპით, რომ გვეგონებოდათ, ვისმეს განზრახ უმუშავნიყო. სახლის გარეგან შეხედულებას ემატებოდა იმისი შინაგანი მოწყობილობაც: სახლის მარჯვნივ კუთხეში, კედელთან ეწყო ორი კონა ღომის ჩალა, ერთი ძველი დაძინილი საბანი, ჭუჭყიანი ჭილობი, ძველი ბალიში, — რკინის საკიდელას მაგივრად გამჭვარტლული თოკი და ხის კავი. ესენი შეადგენდნენ გოგიასი და მისი ცოლშვილის ლოგინს. სახლის დანარჩენ კუთხეებში ეყარნენ: თუჯის კარდალი, ორი პირმოტეხილი კოკა, თიხის ქოთნები, ათიოდ ხის ჯამი, ფილი, კალათი, გოდორი, ბლანგი ცული და წალდი, — ამითი თავდებოდა გოგიას სახლის ავეჯ სამკაული“. ამის პარალელურად მოიგონეთ ილია ჭავჭავაძის „კაცია ადამიანის“ პირველი თავი, სადაც აღწერილია თათქარიძის კარმიდამო: — „ქარგი რამ იყო თავად თათქარიძის სახლ-კარი. წარმოიდგინეთ შუა კახეთის პატარა სოფელში ერთი ტრიალი, დაცემული ადგილი, და იმ ადგილის შუაგულსა — ორ-სართულიანი სახლი ქვიტკირისა. აი ის სართულები რა ფერისა იყო: ქვეშ იყო მარანი წალმით დახურული და იმ მარანის უკანა კედელზე ამოყვანილი გახლდათ ერთი პატარა ოთახი მოაჯირითურთ. მოაჯირს ზედ ეკრა მერცხლის ბუდესავით ერთი მცირედი ფიცრული, რომელიც საქვეშაგებოსა ჰთამაშობდა. კარგა მანძილზედ კიდევ

ფიცრულის სათორნეც იღგა, იმას აქედან ხულა, რომელსაც ზედ ჰქონდა მოდგმული ცალ-თვალა სასიმიინდე, ერთი უბადრუკი რამ და მგლოვიარე... შიგ თვითონ ეზო ისე უწმინდური იყო, როგორც ძველი ჩინოვნიკის გული. დიდი საქმე იყო, პატრონამდე ისე მიგვხწიათ, რომ ან არ გასვრილიყავით, ან კიდევ ერთი ამბრის სურნელება თან არ აგეყოლათ. ეს გარუგანი,—ახლა ბატონებო შიგ სახლში ვეწვიოთ თავად თათქარიძესა... იმ თათქარიძის ოთახში იღგა ორი გრძელი ტახტი, ერთმანეთის პირდაპირ. ასეთი ფაქიზი ქეჩა და ხალიჩა ეშალა ზედა, რომ... და სხ... ამ ორ ტახტს შუა, აღმოსავლეთის კედელზედ მოსჩანდა კბილებჩაცვინული ბებერ დედა-კაცის დაღებულ პირსავით ერთი ამოქვარტლული გარუდამ და შიგნიდამ, ერთი მწუხარე და დაღრეგილი ბუზარი. აქა-იქ ოთახის სამკაულად ეყარა სხვადასხვანაირი ნივთები, მაგალითებრ: ტალახიანი ყარაბაღული თეთრი წაღები, პირ-მოტეხილი სპილენძის თუნგი, ქონიანი შანდალი, სპილენძის საჩაიეში მოხარშული მყარალა ბალახი, ზურგიელის ნაქერი და სხვანი“... როგორც ვხედავთ, ამ ორივე შემთხვევაში, ხატვის მანერა ერთნაირია, მხოლოდ ეგნატე ნინოშვილმა, კახეთის მაგიერ გურია აიღო, იქაურ კილოს 'შეუწყო ილია ჭავჭავაძის ქარგა და იმავე პრინციპების მიხედვით დახატა ეს პატარა სურათი. რასაკვირველია, ამით იმის თქმა არ გვინდა, რომ ეგნატე ნინოშვილი ორიგინალობას მოკლებული მხატვარი იყო. გავლენის გარეშე თვით ილია ჭავჭავაძეც არ დაჩენილა, ისე რომ ეგნ. ნინოშვილსაც არ ეძახვის ილია ჭავჭავაძის გავლენის ქვეშ მოქცევა წმინდა მხატვრობის თვალსაზრისით. პირიქით. ამით ჩვენ საწინააღმდეგო გვინდა დავამტკიცოთ: რომ ეგნატე ნინოშვილი დიდი პოტენციის მწერალი იყო და მას საუკეთესო ნაწარმოებთა შექმნის შესაძლებლობა ჰქონდა, რომ დასცლოდა. ამის თქმის უფლებას მისი „პალიასტომის ტბა“ იძლევა, რომელიც ეგნ. ნინოშვილის ნაწარმოებთა შორის საუკეთესოდ უნდა ჩაითვალოს. აქ მხატვრული ზომიერება საუკეთესოდ არის დაცული. სიტყვა ყველგან იმ განცდების ადეკვატია, რასაც გადმოგვცემს, ხოლო ბუნებისა და ადამიანის სულის მოძრაობა ერთმანეთთან დაკავშირებული. დაღუპვის საშინელება და სიცოცხლის შესარჩენი წყვეტება, ნამდვილი ოსტატის ხელით არის შესრულებული.

„პალიასტომი ისეთი საიდუმლო მწვანე — ბნელი თვალით გამოიყურებოდა, რომ ნიკოს ადამიანის ფერი აღარ ედო სახეზე შიშით. ივანე მამაცად აბრუნებდა აქეთ-იქით ჭოლოკს და ამიტომ ყურადღება ვერ მიექცია ნიკოს გაფერმკრთალებულ პირისახისათვის... წყალს, ჰაერს და არემარეს უსიამოვნო, საიდუმლო ფერი ეღვა. თი-

თქოს მზის შუქს ამოჰყვავო, ქარმა რამდენჯერმე გაიგრილა პალიასტომზე და გააღვიძა ეს ვეშაბი... დიდხანს იბრძოდა ივანე თავ-გაბე-ტებით. უკანასკნელ, როცა აქაფებულმა ტალღებმა ტივის ყირამალა დაუწყაო ყუღება და ღონისაგან დაცილილმა ივანემ დაინახა, ჩემი ბრძოლისაგან არაფერი გამოდისო, გააგდო ქოლოკი ხელიდან, დაეცა ტივზე და ჩაჰკიდა ტივზე დაკრულ ხელს ხელი.

— ნუ გეშინიან, ხელი მაგრათ, ასეთ მეორე ნაპირზე გაგვიტანს და გადავრჩებით! — ამხნევებდა ნიკოს.

ქარს გაჰქონდა და გაჰქონდა გუგუნნი. ქარის გუგუნს წყლის გუგუნიც უერთდებოდა.

...მაგრამ აი, აგერ ერთმა ტალღამ ჰკრა, აიყვანა ტივი მაღლა, წამზე უტბად გამოეშალა და ისე დააჯახა წყალს, რომ ვენახი, რომ-ლითაც ტივი იყო შეკრული, ორ-სამ ადგილს გაწყდა; ეს განმეორდა რამდენჯერმე და ტივმა დაიწყაო რღვევა. ეხლა კი დაინახა ივანემ, რომ იღუპებოდა თავიან-შვილიანად. ნიკო კი არც რასმე ხედავდა და არც რასმე ფიქრობდა, შიშისაგან გაბრუებულიყო და უაზროდ ჩასციებოდა ტივს. ივანემ გაუშვა ტივს ხელი, წამოვარდა ფეხზე და ისეთი დაჰკივლა, რომ ცა გასკდებო, გეგონებოდათ...

ივანემ დაინახა, როგორ ჩასძირა და ჩაყლაპა შეუბრალებელმა წყალმა მისი საყვარელი ნიკო. ერთი უკანასკნელად კიდევ დაიღრი-ალა... უნდოდა მიშველებოდა შვილს, მაგრამ აღარც ღონე იყო მიშ-ველებისა და აღარც შვილი იყო მისაშველებელი... რამდენიმე წამი: შემდეგ, ღონეგამოლეული ივანეც წავიდა წყლის ფსკერისაკენ.

— ვაიმე ოჯახო! ვაიმე ცოლ-შვილო! — ეს სიტყვები მუცელში-ვე ჩაუბრუნა პირში ჩახეთქილმა წყალმა... გრანდიოზული სურათია, მთელი თავისი მრისხანებით და აგონიით. ამონაწერებით ძნელია მთლიანობის გადმოცემა, მაგრამ ამ ნაწყვეტებიდანაც სჩანს შემო-მქმედის მაგარი ხელი“...

ასე სწერდა ჩვენი „ტანჯვის პოეტი“ გლეხი კაცის ისტორიას, სწერდა ნაღველითა და სისხლით; მხედრდებოდა არსებულის წინა-აღმდეგ და ხსნის გზას უჩვენებდა ამ დაჩაგრულთა და შეგინებულთა წყვდიადით მოცულ ქვეყანას.

„ახლანდელ დროში უსწავლელი კაცი უღლის ხარია. ნეტო არაფელი“-ო, კვნესის ივანე; და ეს არის ჩვენი ავტორის საგოდ-ბელიც. მასაც უნდა, რომ შეგნების გზაზე გამოიყვანოს ეს დაბო-რკილი გიგანტი, რადგან მხოლოდ ამ გზაზე არის შესაძლებელი არ-სებულის დამხობა, რაც ჩვენი ავტორის იდეათა ქვეყანაში ყველაზე ძლიერი და ყველაფრის დამტევი იდეა იყო.

ს ა რ ა მ ბ ი

წინასიტყვაობა	5
შესავალი	9
XVIII საუკუნის ქართული ლიტერატურის რეტროსპექტიული მიმოხილვა	25
პატრიოტული რომანტიზმის დასაწყისი	45
ქართული პრესის პირველი პერიოდი (1818—1832 წწ.)	50
ალექსანდრე ჰავჭავაძე	59
გრიგოლ ორბელიანი	82
ნიკოლოზ ბარათაშვილი	114
ვახტანგ ორბელიანი	150
საზოგადოებრივ-კულტურული მდგომარეობა 40-50-იან წლებში და ახალი პერიოდის დასაწყისი ქართულ ლიტერატურაში	157
გიორგი ერისთავი	184
დანიელ ჰონჭავჭავაძე	200
მხატვრული პროზის რესტავრაციის დასაწყისი	212
ალექსანდრე ორბელიანი	219
მელანია მამაცაშვილი-ბადრიძისა	232
გრიგოლ რჩეულიშვილი	252
ლავრენტი არდაზიანი	262
ბარბარე ჭორჩაძე	290
სამოციანი წლები — როგორც ახალი პერიოდის დასაწყისი ქართულ ლიტერატურაში	298
ილია ჰავჭავაძე	306
აკაკი წერეთელი	368
პრესისა და სალიტერატურო აპროვანების განვითარება 60—80-იან წლებში	403
გიორგი წერეთელი	428
ანტონ ფურცელაძე	448
ნიკო ნიკოლაძე	465
ივანე მაჩაბელი	485
ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება და ლიტერატურა 80-იან წლებში	494
რაფიელ ერისთავი	505
იოსებ დავითაშვილი	528
ნეორომანტიზმი	540
ალექსანდრე ყაზბეგი	543
ეჟ-ფშაველა	583
საზოგადოებრივი მდგომარეობა 1890—1900 წლებში	617
ეგნატე ნინოშვილი	625
	639

Вахтанг Ильич Котетишвили

Избранные письма

(На грузинском языке)

Издательство

«Сабчота Сакартвело»

Тбилиси, ул. Марджанишвили, 5

1965

გამომცემლობის რედაქტორი ქ. თავაძე
მხატვარი ა. სარჩიმელიძე
მხატვრული რედაქტორი გ. ქუთათელაძე
ტექნიკური რედაქტორი ვ. ხუციშვილი
კორექტორი ე. ბეწუყელი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 23/VIII-65 წ.
ქალაქის ზომა 60×90¹/₁₆. ნაბეჭდი თაბახი 40.0.
საღრ.-საგამომც. თაბახი 33,96.

ტირაჟი 5.000. შუკვ. № 397.

ფასი 1 ზან. 81 კაპ.

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი, მარჯანიშვილის 5.

მე-4 სტამბა, თბილისი, მეღვალაქი
Типография № 4, Тбилиси, Медгородок